

САВРЕМЕНА ПРОУЧАВАЊА ЈЕЗИКА И КЊИЖЕВНОСТИ

Филолошко-уметнички факултет у Крагујевцу

САВРЕМЕНА ПРОУЧАВАЊА ЈЕЗИКА И КЊИЖЕВНОСТИ
Зборник радова са II научног скупа младих филолога Србије одржаног
6. марта 2010. године на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу

Година II / Књ. 1

Издавач

Филолошко-уметнички факултет у Крагујевцу

Уређивачки одбор

проф. др Милош Ковачевић
проф. др Радивоје Младеновић
проф. др Никола Рамић
проф. др Драган Бошковић
доц. др Маја Анђелковић
мр Часлав Николић
Јелена Петковић

Одговорни уредник

проф. др Милош Ковачевић

Рецензенти

проф. др Милош Ковачевић
др Стана Ристић, научни саветник
проф. др Радивоје Младеновић
проф. др Божинка Петронијевић
проф. др Јелена Јовановић
проф. др Јулијана Вучо
проф. др Тијана Ашић
проф. др Никола Рамић
проф. др Веран Станојевић
проф. др Анђелка Пејовић
проф. др. Савка Благојевић
доц. др Јована Димитријевић-Савић
доц. др Сања Ђуровић
доц. др. Надежда Силашки

Лектура и коректура

доц. др Сања Ђуровић
мр Владимир Поломац
Јелена Петковић

За издавача

проф. Слободан Штетић,
декан ФИЛУМ-а

Технички уредник

Ненад Захар

Штампа

Графостил, Крагујевац

Тираж

250 примерака

ISBN 978-86-85991-30-1

Зборник радова са II научног скупа младих филолога
Србије одржаног 6. марта 2010. године на
Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу

САВРЕМЕНА ПРОУЧАВАЊА ЈЕЗИКА И КЊИЖЕВНОСТИ

Година II / књ. 1

Крагујевац, 2011.

О ЗБОРНИКУ

У овоме двотомном зборнику штампани су резултати са II научног скупа младих филолога Србије *Савремена проучавања језика и књижевности*, одржаног 6. марта 2010. године на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу.

Из самог назива скупа види се да зборник доноси резултате из двеју тематско-научних области: из лингвистике и из књижевности. А језик и књижевност и јесу области што одражавају научно-наставну суштину филолошког дела Филолошко-уметничког факултета у Крагујевцу. Уз то то су научне области из којих се изводе докторске студије на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу. Због тога је скуп младих филолога нераскидиво повезан са докторским студијама, он је на својеврстан начин и пратилачки и интегрални део докторских студија. На њему, наиме, учествују сви докторанди са прве и друге године докторских студија језика и књижевности. Докторанди са докторских студија само су део, и то мањи, учесника овога скупа. На овоме, другом по реду скупу младих филолога, с рефератима је учествовало више од сто педесет младих филолога не само из Србије (мада их је са универзитета у Србији било највише) него и из Црне Горе и Босне и Херцеговине (и то и из Републике Српске и из Федерације БиХ).

Ти реферати овде се штампају у два тома, који одражавају дисциплинарну структуру скупа. први том доноси реферате са секције *Савремена проучавања језика*, а други са секције *Савремена проучавања књижевности*. Сви пријављени и поднесени реферати нису, међутим, нашли места у овим зборницима, него само они који су прошли научну рецензију угледних филолога. Сама та чињеница својеврсни је посредни показатељ научне вредности овде штампаних прилога. Ти прилози, наиме, сведоче о заиста завидном научном нивоу њихових аутора, међу којима има и оних којима су ово први објављени научни радови. Радови штампани у овом двотомном зборнику на одређен начин репрезентују актуелни тренутак савремене филологије из перспективе њених најмлађих научних посленика. Док овај зборник иде у штампу, већ су разаслани позиви за III скуп младих филолога, тако да овај скуп добија карактер традиционалног. А из вида не треба испустити ни чињеницу да је ово једини скуп ове врсте не само у Србији.

За реферате и у њима изнесене резултате заслужни су искључиво референти – учесници овога скупа. За организацију скупа најзаслужнији су млади филолози са ФИЛУМ-а, а за штампање овога зборника заслужан је пре свега ФИЛУМ. и сви заслужују захвалност, јер без њих овога двотомног зборника не би било.

*Крагујевац,
јануар 2011. године*

Уредништво

О ПРВОЈ КЊИЗИ ЗБОРНИКА

Прва књига зборника Савремена проучавањем језика и књижевности доноси укупно 60 лингвистичких радова, тематски разврстаних у пет целина: I Историјскојезичка проучавања; II Лексичко-семантичка проучавања; III Синтаксичка проучавања; IV Стилистичко-семантичка проучавања; V Примењено-лингвистичка проучавања.

Радови у овом зборнику сврстани су у пет целина, на основу критеријума тематске припадности одређеним областима проучавања језика. Но, без обзира на такву тематску поделу, у зборнику се, као и претходне две године уосталом, јасно издвајају две велике групе радова. Прву групу радова чине радови из области лингвистичке србистике, и то у првом реду радови који се баве питањима лексике савременог српског језика, затим актуелним питањима синтаксе, те питањима у вези са стилистичким аспектом проучавања српског језика, док један број радова доноси теме из области контрастирања језичких појава у српском језику и одабраном страном језику. Радова са темама из историје српског језика, по правилу, најмањи је број, али то ни у колико не умањује вредност радова у овој целини зборника. У другој групи, коју чини двадесет радова, налазе се радови који се најшире могу сврстати у област примењенолингвистичких проучавања, а који доносе теме у вези са теоријским и практичним аспектима изучавања страног језика, затим теме у вези са предавањем и подучавањем страног језика, те мали број радова са методичко-дидактичким темама.

Пишући текст за претходни зборник, истакли смо уверење да ће овај зборник са скупа младих филолога представљати не само почетак једне лепе лингвистичке традиције, већ и значајну књигу савремене српске лингвистике. Сада смо већ искрено сигурни у то да овај зборник са II научног скупа младих филолога Србије доноси радове који су квалитетни не само по одабиру питања, која се у њима разматрају, већ пре свега по начину и методама њихове обраде, те зрелим и научно утемељеним промишљањима језичких проблема.

*Крагујевац,
фeбруар 2011. године*

Уредници

САДРЖАЈ

О Зборнику / 5

О првој књизи Зборника / 7

I ИСТОРИЈСКОЈЕЗИЧКА ПРОУЧАВАЊА

Марина Курешевић

Исказивање реченичне каузалности у Српској Александриди / 15

Биљана Самарџић

Дистрибуција полугласничког знака на материјалу књига Горажданске штампарије / 29

Ивана Давићков

О једном балканизму у говору села Смиловци, општина Димитровград (Облици чланске морфеме код именица и место акцента у чланованим облицима именица) / 39

II ЛЕКСИЧКО-СЕМАНТИЧКА ПРОУЧАВАЊА

Јованка Милошевић, Данијела Радоњић

О називима за обућу у савременом српском језику / 51

Драгана Настјановић

О денотативном варирању у деривационом гнезду појединих опсцених лексема / 61

Марија Милосављевић-Тодоровић, Марина Спасојевић

О колокацијским везама у фитонимији / 67

Ненад Ивановић

Индивидуална лексика у српском језику: творбено-семантичке одлике класе именица (на материјалу из Речника САНУ) / 79

Нађаша Марковић

О најчешће коришћеним нормативним квалификаторима у Речнику српскохрватскога књижевног језика МС / 95

Милица Марјановић

Лексикографско представљање лексема које означавају натприродна бића у дескриптивним речницима српског језика / 101

Бојана Мојсиловић

О апелативизацији и епонимима у српском језику / 109

Ивана Маринковић

О неким лексичко-семантичким и синтаксичким карактеристикама језика саобраћајних приручника / 117

Maria Teresa Albano

Upotreba eponima u svakodnevnom govoru / 127

Вера Јовановић, Анеџа Тривић

Апелативи у разговорном језику млађе урбане популације / 135

Данијела Стјанић

Боје и човекова телесност и емоционални свет / 143

Маја Стокин

Дијалекатска лексика у бећарцима и шалајкама старог Новог Сада / 151

Нађалија Живковић

Употреба лексема из енглеског језика у жаргонизмима у српском језику / 163

Јулијана Вулећ

Употреба англицизама у немачком и српском језику и степен њихове адаптације / 169

Далиборка Балорда-Јанковић

Недоумице унутар терминологије страног поријекла у часопису економске струке / 177

Ђушан Станковић

Cognitive Semantic Aspects of Animal Similes in English / 187

Александра Саламуровић

Утицај семантичко–лексичке идентификације актера у новинским текстовима на стварање слике о Немачкој у српској штампи од 1990. до 2006. године / 197

III СИНТАКСИЧКА ПРОУЧАВАЊА

Миљана Барјамовић

Неки модели транспозиције врста речи у српском језику / 213

Милка Николић

Поредбено-начинске конструкције с везницима *као да* и *као што* у књижевноуметничком функционалном стилу / 223

Јелена Пејковић

Акузативне конструкције са предлогом *кроз* у функцији неконгруентног атрибута / 231

Родика Урслеску-Милић

Perlativnost u rumunskom i srpskom jeziku / 239

Вранимир Станковић

Pridevski vid u srpskom jeziku i pozicija prideva u nominalnoj frazi u romanskim i germanskim jezicima / 247

Јелена Михаиловић

Статички аспект просторних односа у француском и српском језику – *Dans l'herbe vs на траву* / 259

Нађаша Појковић

О француским прилошким изразима уведеним предлозима *à* и *de* и еквивалентима у српском језику / 271

Рађмила Лазаревић

Morfosintaksičke osobenosti imenica i glagola sa značenjem боје u italijanskom i srpskom jeziku / 285

Вера Вујевић

Елиптичне именичке фразе у савременом енглеском језику / 293

Тајјана Ружин

Каузативни глаголи са општим значењем принуде у енглеском и српском језику / 301

Марко Банковић

Српски глаголи са префиксом *за-* и њихови енглески еквиваленти / 317

Žana Gavrilović
Semantička obilježja vidske opozicije *neprogresivno*
/ *neperfekatsko* u okviru prošlosti / 325

Сања Маричић
О глаголима промене у шпанском језику / 333

IV СТИЛИСТИЧКО-СЕМАНТИЧКА ПРОУЧАВАЊА

Јелена Максимовић
Средства семиотичког и визуелног кода у новинској вести / 349

Славко Станојчић
Типични пример стварања језичког идентитета
(На језику наратора у Селенићевој прози) / 359

Соња Миловановић
Структурни типови и стилске одлике поетског исказа Новице Тадића / 367

Јелена Даниловић, Сандра Стефановић, Милица Милојевић
Прекључивање кодова у роману Горана Војновића *Џефурји raus!* / 379

Aleksandra Milčić-Radovanović
Problem „slobodnog“ prevođenja u prevodu romana *Na Drini ćuprija* Ive Andrića na engleski / 389

Аида Шеховић
Жаргон у делу *Лицијација ветра* Весне Алексић / 397

Katalin Ozer
Pronominalne forme sa funkcijom oslovljavanja u nemačkom
i srpskom jeziku i promena modusa / 403

V ПРИМЕЊЕНОЛИНГВИСТИЧКА ПРОУЧАВАЊА

Alessandra Genovesi-Bogićević
„Petliću, Petliću! Nemoj da izađeš! *Lisica ti acchiappa!*“ Preključivanje kodova
i међујезички uticaj srpskog i italijanskog u govoru dvojezične dece / 417

Tijana Kukić
Italijanski kao међујезик kod srpskih govornika: sintaksičke,
pravopisne, leksičke i stilske greške / 431

Jelena Drljević
Učenje i usvajanje leksike. Specifičnosti leksike u
usvajanju produktivnih jezičkih veština / 441

Radmila Đaković, Tijana Dabić
Jezička anksioznost i strategije za uspešnu komunikaciju na stranom jeziku / 451

Valentina Tanjević-Milidrag, Raba Hodžić
Savremeni stavovi u vezi sa nastavom živih jezika: bilingvizam / 459

Ивана Ђурковић-Миладиновић
Ставови студената према комуникативној компетенцији
у настави енглеског језика / 467

Војкан Стојчић
Стратегија примене заједничког европског референтног оквира
у настави језика на универзитетском нивоу / 479

Marta Dimitrijević
Usvajanje sistema članova pri učenju engleskog kao drugog jezika / 487

- Mirko Cvetković*
Fonologija drugog jezika / 495
- Gordana Bojičić*
Gramatika u nastavi stranih jezika – nekad i sad / 505
- Anka Rađenović*
Neki problemi u vezi sa certifikacijom živih jezika / 513
- Mirjana Ćorković*
Učenje jezika kroz književnost: akademsko pisanje na rumunskom jeziku. Studija slučaja / 521
- Milan Milanović*
Computer-Assisted Language Learning and Testing: Teaching and Testing English Language / 533
- Милош Тасић*
Енглески језик и култура у међународној техничкој заједници / 545
- Ana Jovanović*
Nacionalni i jezički identitet/i na srpskohrvatskom govornom području nakon raspada Jugoslavije / 555
- Даница Јерошијевић*
Гринбергов модел стања и процеса у проучавању типологије језика / 563
- Ivana Milojević*
Primena jezičkog referentnog okvira u reformi nastave novogrčkog jezika kao drugog stranog jezika / 571
- Миланка Сиџанкић*
Корелацијско – интегративни приступ у организовању припрема за извођење екскурзије у шестом разреду основне школе / 579
- Sandra Buljanović*
Metode i didaktički materijal korišćeni u nastavi mađarskog jezika na Katedri za mađarski jezik i književnost Filološkog fakulteta Univerziteta u Beogradu od osnivanja Katedre do danas / 585
- Војана Раденковић-Šošić*
Улога наставника у употреби нових техника у настави стручног језика / 595
- Аутори / 605

I
ИСТОРИЈСКОЈЕЗИЧКА
ПРОУЧАВАЊА

ИСКАЗИВАЊЕ РЕЧЕНИЧНЕ КАУЗАЛНОСТИ У СРПСКОЈ АЛЕКСАНДРИДИ¹

У раду се испитују начини исказивања реченичне каузалности вербалним структуром (устројених хипотактички, паратактички или асиндетски) и номиналним средствима (конкретно партиципским конструкцијама), као и везничка средства којима се формализује овај семантички однос. Истраживање је спроведено на критичком издању текста средњовековног романа Српске Александриде у издању САНУ, у чијој основи је препис из 16. века, за који је утврђено да је писан српскословенским језиком нижег функционалног стила. Циљ истраживања је у следећем: 1) да се утврди да ли се у овом тексту из 16. века поменути језичким средствима исказује општеузрочно значење или постоји тенденција да се семантичко диференцирање узрока на подтипове прецизније синтаксички нагласи помоћу везничких средстава и 2) да се на основу фреквенције употребе номиналних и вербалних структура за исказивање реченичне каузалности и утврђивања репертоара везничких средстава којима се формализује ова семантика, као и на основу поређења забележене језичке ситуације у овом тексту са ситуацијом потврђеном за старословенски и српскословенски језик вишег стила, са једне стране, и са ситуацијом у старосрпском, са друге, открију одлике нижег функционалног стила српскословенског у овом домену синтаксе.

Кључне речи: српскословенски, синтакса, узрок, узрочна реченица, узрочни везници

1. Уводне напомене

Тема одабрана за предмет овог рада представља сегмент веома сложеног комплекса питања из домена сложене реченице српскословенског, којима се тек у новије време посвећује научна пажња. Специфичност проучавања начина исказивања сложеног реченичног садржаја у историји српског књижевног језика, у односу на савремено стање језика, лежи у чињеници да старословенски, па самим тим и језици настали на његовим основама, у домену синтаксе показују једну непреврену ситуацију која сведочи о још увек недовршеном процесу типолошког преображаја језичког система од језика номиналне² ка језику вербалне типологије,³ који се дешавао крајем прасловенске епохе.

Развој сложене реченице представља дуготрајан процес кроз који су словенски језици прошли, и још увек пролазе, у историјском ходу од својих исходишта, индоевропског до савременог стања. Основна развојна линија сложене реченице

1 Овај рад резултат је рада на пројекту *Историја српског језика* који финансира Министарство науке и заштите животне средине Републике Србије.

2 Главном одликом језика номиналне типологије сматрају се следеће карактеристике: већа аутономија реченичних делова и могућност исказивања дубинске хипотаксе паратактички, номиналним средствима (партиципима, апсолутним конструкцијама и сл.).

3 Основним обележјима језика вербалне типологије сматрају се развој категорије синтаксичке транзитивности и глаголске рекције (Грковић-Мејџор 2008: 77). Са порастом синтаксичке транзитивности, повећава се и проминентност предиката, те он добија главну улогу у организацији реченице а остали реченични чланови бивају подређени њему, чиме се повећава унутрашње јединство реченичних делова (Грковић-Мејџор 2008: 80-81).

кретала се од принципа потпуне аутономије реченичних предиката, што је била једна од основних карактеристика индоевропске реченице, ка централизованог реченичног стројуре у којој се и синтаксички и комуникативно разликује главно саопштење од споредних, какву затичемо данас у словенским језицима (Кнабе 1955; Grković-Major 2010). У том процесу прошло се кроз различите стадијуме реченичне организације: од јукстапозиције, преко паратаксе, где су се као сигнали везе међу суседним реченицама употребљавали конективи са првобитном делимитативном функцијом (ту су функцију имали независни везници или партикуле), до хипотаксе, где се зависне реченице уводе најпре многозначним везницима, а тек касније везницима који су постали маркери специјализованог реченичног значења (Ројзензон 1962: 255-256). Пут развоја сложене реченице водио је, дакле, ка формирању специјализованих средстава као маркера реченичног садржаја и ка што прецизнијем начину изражавања синтаксичко-семантичких односа међу реченичним деловима различитог типа.

Познато је да једно од системских обележја српскословенског језика представља исказивање сложених реченичних односа не само вербалним стројуром, тј. финитиним реченицама, већ и номиналним средствима, која представљају једну од одлика језика номиналног типа чије карактеристике старословенски језик још увек чува, а редакцијски језици наслеђују (Грковић-Мејдор 2008: 77). Вербалне стројуре, при том, могу бити стројуроване асиндетски, што је карактеристика говорног језика још од најранијих времена, мада се такве стројуре појављују и у писаној форми, и синдетски, уведене паратактичким или хипотактичким везничким средствима.

За тему рада одабрана је узрочна реченица⁴ и истраживање начина њеног исказивања у средњовековном роману Српске Александриде⁵ (СА), у чијој основи је препис из 16. века, који је писан српскословенским језиком нижег функционолног стила. На такву употребу језика упућује, пре свега, припадност текста жанру наративне прозе, тј. средњовековне белетристике, који се у хијерархизованој лествици жанрова⁶ налази међу жанровима доњег дела пирамиде, тј. оних претежно профаног карактера.

Узрок, као лингвистичка категорија, развија се на релативно касном стадијуму развоја језика и мишљења, што досадашња језичка факта и потврђују.⁷

4 Она се дефинише као „реченица помоћу које се објашњава узрок, разлог, повод, моштив, основ или неки други узрочни чинилац онога о чему се саопштава у надређеној реченици, тј. у реченици у коју се каузална укључује као каузални *детерминатор*“ (Милошевић 1986а). При том, овако дефинисана узрочна реченица не мора да се схвата као обавезно синтаксички субординирана. Она се може формализовати на различите начине: паратактички, хипотактички или асиндетски.

5 Истраживање је спроведено на критичком издању текста овог средњовековног романа које су приредиле Р. Маринковић и В. Јерковић, у издању САНУ 1985.

6 Овде мислимо на пирамиду жанрова коју је за стару српску књижевност, а која је примењива и за све остале књижевности из православног словенског круга, сачинио Н. И. Толстој (2004: 153), а помоћу које се лако објашњава и употреба језика у средњем веку. Према Толстоју, употреба језика зависила је првенствено од тога о којем је жанру реч, а то се поклапа и са функцијом коју је тај текст имао у друштву. Што је текст припадао више позиционираном жанру у поменутој пирамиди, то је и језик у њему био вишег стила.

7 Када је у питању исказивање узрочне реченице конкретно у старосрпском, језичка истраживања потврђују да се тек у периоду с краја XIV и током XV века примењује јасније изражена тенденција да се диференцирање узрочних и узрочно-експликативних односа синтаксички нагласи, мада се још увек не ради о строгој специјализацији везника. То је уједно и време појаве нових везника којима се наглашавају узрочно-експликативни односи међу реченичним предикатима (Павловић 2009: 241).

Стога је и одабир корпуса драгоцен јер, са једне стране, осветљава ситуацију у српскословенском језику 16. века, а са друге, управо због употребе нижег функционалног стила овог језика у њему, омогућава увид у правац развоја ове категорије у старосрпском језику (Трковић-Мејџор 2008: 72).

Истраживању начина исказивања узрочног реченичног садржаја приступили смо са синтаксичко-семантичког и функционалностилског аспекта. На синтаксичко-семантичком плану анализе пратили смо, најпре, основне синтаксичке структуре (номиналне и вербалне, синдетске и асиндетске) којима се ово значење исказује, потом и везничка средства (партикуле, независне и зависне везнице, као и евентуалну употребу корелата) којима се формализује овај семантички однос у циљу откривања следећег: да ли се у овом тексту из 16. века узрочном реченицом исказује општеузрочно значење или постоји тенденција да се њено семантичко диференцирање на подтипове прецизније синтаксички нагласи помоћу везничких средстава. На основу фреквенције употребе номиналних и вербалних структура за исказивање реченичне каузалности у тексту СА и утврђивања везничких средстава којима се формализује ова семантика, као и на основу поређења забележене језичке ситуације у овом тексту са ситуацијом потврђеном за старословенски и српскословенски језик вишег стила, са једне стране, и са забележеном језичком ситуацијом у старосрпском, са друге, као крајњи циљ истраживања поставили смо утврђивање одлика нижег функционалног стила српскословенског у овом домену синтаксе.

2. Анализа грађе

У анализи грађе пошли смо од вербалних структура које смо разврстали према везничком средству којим се узрочне реченице, схваћене у најширем смислу, уводе у структуру сложене. Разврставање примера на семантичке подтипове узрока спровели смо ослањајући се на семантичку поделу узрочних реченица у старосрпском језику дату у студији С. Павловића (2009: 240-241), најпре ради лакше упоредивости резултата из старосрпског и српскословенског језика. У поменутој студији, аутор испитујући текстове старосрпске пословноправне писмености од 12. до 15. века, истиче да је реченицом могуће исказати само узрок индиректног типа, тј. онај којим се исказује образложење онога о чему се говори у управној реченици, а као семантичке подтипове тако идентификоване реченице разликује: а) узрок медијалног стања,⁸ б) компензативни узрок,⁹ в) ситуативни узрок¹⁰ и г) аргументативни узрок.¹¹ У случајевима када смо наилазили на при-

8 Узрочном реченицом овог типа исказује се радња која иступа као образложење насталог емоционалног стања или као реакција на одговарајући поступак. Будући да могу исказивати истовремено узрок и садржину тих глагола, овај тип узрочно-последичне релације на синтаксичком плану представља најчвршћи тип узрочне везе.

9 Ово значење се у типологији М. Ковачевића даје у оквиру субпоља мотива који се третира као тип директног узрока стимулаторског типа, док га С. Павловић сврстава у субпоље индиректног узрока. Узрочном реченицом овог типа се исказује радња која се образлаже као компензација за одговарајуће понашање. Реализује се уз глаголе `вербалне компензије`, типа благодарити, похвалити, простити, захваљивати и сл. и на синтаксичком плану твори јаку узрочну везу међу реченичним предикацијама.

10 Зависном реченицом овог типа исказују се околности које својим (не)постојањем о(не)могућују да се оствари управна предикација на презентовани начин. Узрочна реченица и управна предикација на синтаксичком плану при том творе лабавији тип узрочно-последичне везе.

11 Узрочна реченица овог типа иступа као образложење управном предикацијом изречене тврдње, наредбе, препоруке. Између узрочне реченице аргументативног типа и управне предикације ус-

мере чија се интерпретација не уклапа у понуђену типологију узрочних реченица, ослањали смо се и на типологију узрока дату у студији М. Ковачевића (1988: 51-58).

2.1. Исказивање реченичне каузалности вербалним синтаксичким структурама

2.1.1. Синдетске вербалне структуре

Међу синдетски устројеним реченичним структурама у тексту СА као маркери везе узрочно-последичног типа забележена су следећа везничка средства: *бо*, *понеже*, *иако*, *оубо*, *пошто* и *ошћкољ* са изузетном превагом употребе енклитике *бо* у овој функцији у односу на сва друга средства. Ова енклитика забележена је у приближно 91% примера, за њом следи везник *понеже*, потврђен у приближно 6,5% потврда, док је учесталост појављивања осталих везничких средстава занемарљива, будући да су засведочени у појединачним случајевима.

2.1.1.1. Синтаксичке структуре са енклитиком *бо*

Енклитика *бо* је по пореклу (емфатичка) партикула, која се под утицајем грчког *ὄχι* веома често употребљавала и у старословенском језику (Bauer 1972: 387). Због њене неспецификоване функције тешко је одредити њен граматички статус: поред случајева када има значење партикуле, у старословенским споменицима се среће забележена и у контекстима у којима функционише као везник (Словарь 1999: 94-95). Управо ова способност енклитике *бо* - указивање на синтаксичку везу различитог типа међу реченичним предикатима - приближава је енклитикама *же* и *и*, за које руска научница М. Н. Преображенска уводи термин `синтаксичка партикула` (1991: 81), који ми у овом раду прихватамо. Када енклитика *бо* иступа као синтаксичка партикула она указује на различите нијансе узрочно-последичних односа међу суседним реченичним предикацијама остварујући, при том, синтаксичке везе различите чврстине. Од контекста (лексичког значења и граматичког облика предикације која се налазе у протази, као и на основу њене модалности) зависи да ли ће се у тим случајевима *бо* идентификовати као *конектив* помоћу којег се на нивоу паратаксе уводи неко објашњење, оцена или додатни коментар претходно реченог или ће његова употреба бити блиска узрочном *везнику*, односно, када иступа као маркер узрочно-последичне везе на синтаксичко-семантичком плану. Иако у основи одлика књижевних текстова, на основу података из старосрпског, где је енклитика *бо* забележена и у текстовима и деловима текста који су излазили из српскословенске зоне употребе, претпоставља се да је оно ту могло имати и ослонац у народном говору (Павловић 2009: 277).

У једном броју примера (12,55%) у тексту СА забележили смо случајеве у којима енклитика *бо* чува свој стари карактер *емфатичке партикуле* односећи се само на реч уз коју непосредно стоји посебно је наглашавајући.

д(ь)нѣѣсѣ бо ин ѡѣтѣ богѣ дарованѣ еси. вѣсакѣ дарѣ съврѣшенѣ ѡѣтѣ б(ог)а нсходнтѣ. (16г/7-10); Прїнде же н въ трою еже нѣкаа лѣта еллинн прїедїше н разорнше. зарадн нѣкые женїн нденедѣ еленѣше. женн сѣщїе краля лекедомѡѣнѣскааго мненадша. сїю бо краля фрїдїнскаго прѣлмѣжа с(ы)нѣ нденеѣмѣѣ александрѣ парнжѣ. на вѣрѣ възѣѣмѣѣ н въ трон прннесе. (66г/11- 66в/4); Тоу бо тогѣдѣа ц(а)рѣ александрѣ прншеѣдѣѣ жнвоущен же

поставља се најлабавији тип узрочне везе, те постоји могућност да се оне формулишу и паратакситички.

г(лаго)люѣтѣ ѡ притчу нѣци. јако прклоннѣ главѣ нн мѣтѣ не сѣчетѣ. с(ы)нѣ ѡ твон съ мною да кѣсѣ(тъ). (44v/9-12); г(лаго)лаше бо въ себѣ еѡже въѣсѣ мнрѣ недѡѣсѣ(то)ннѣ вѣ вѣтежѣствѣ н краснѣ добротѣ. како сего запаметнѣшѣ нноѡ на рекѣ се любовь. (70r/2- 7); велнкы ѡ въ мѣдростн еѡренскын ц(а)рѣ соломоѣнѣ въ писаныѣхѣ свонѣхѣ рѣтѣ(е). нже сѣрадостію чюжѣдѣла вѣземлютѣ. тын съ жалостію своѡѣтѣдѣваюѣтѣ.(107v/8-14).

У одређеним реченичним структурама међу предикацијама које се доводе у синтаксичку везу, функција синтаксичке партикуле бо се приближава узрочном *везнику*, иступајући као маркер јачих синтаксичко-семантичких узрочно-последичних веза. У тексту СА потврда за овакву употребу енклитике бо нашли смо у 32,7% случајева. У свим забележеним примерима, реченица са енклитиком бо имала је значење индиректног узрока *арђуменѣиѣишвоѣ иѣиѣи*. Такође је примећено да је на овај начин она интерпретирана у тачно одређеним синтаксичко-семантичким структурама које се одликују већим ступњем зајамности и зависности међу деловима: а) када је следила за реченицом са императивном модалношћу,¹³ б) када је следила за реченицом која је исказивала деонтичку модалност, в) када се на позицији протазне предикације налазио когнитивни глагол¹⁴ или глагол емоционалног стања и г) када је следила за реченицом са негирном предикацијом.

а) кандрѡкѣса еѡже кѣ намѣ послааѣ есн македонѡѣмѣтѣ выѣтѣ(н) ц(а)ра. не к тоѡѣ пошан сѣѡ не нѣашн бо еѡ вѣдѣтн. не тако ѡѣ македонѣ безглавна кѣсѣ(тъ) јакоже теѣѣ мннтн се выѣтѣ(н). (38v/15-39r/6); да доволнѣ боѡдн въ македонѣ ц(а)рѣсѣтѣвѡатн. јакоже ѡѣ хотѣ вѣшлѣ есн зѣдѣѣ. н јакоѣжѣ(е) не хоѣшн нзыдѣшн ѡѣтѣ зѣдѣѣ. (48v/6-10); да не вѣѣрѣи жнкѡта своѣѡ еѡѣ. неѣѣрнѣ бо ты кѣсѣ(тъ). (92r/4-6).

б) не поѣдѣ(о)баше ц(а)рѣ вѣшѣмѣѣѣ дарію главѣ зрѣшѣ кѣ ногаѣ бесѣдовѡтн. не тако ѡ македонѣ безглавна кѣсѣ(тъ), јакоѣжѣ(е) дарію мннт се выѣтн. (37v/16-38r/5); доѡро кѣсѣ(тъ) намѣ рѣѣ аѣѣѣндра въ граѣѣѣ пѣстнтн. вѣдѣѣ ѡ въ снѣ въ ноѣѣ сію пр(о)рѡка даніѣла г(лаго)люѣща кѣ мнѣ. се грѣдѣѣ(е)тѣ кѣ вѡмѣ з неѣѣже дрѣвѣѣ азѣ прѣѣѣрекоѣѣ. (85v/4-10);

в) аѣѣ бо мѣ кѣсѣ(тъ) зѣбѡѣ ѣмрѣѣтн въ сн чѡѣсѣ. сѣмрѣтн не выѣнѣѣѣмѣтѣ. роднѣ бо ѣѣда не ѣмрѣѣѣтѣ.(16r/10-14); по истннѣ велнкы ц(а)рѣ истннѣ рекѡѣ есн: [...]Аѣѣѣндрѣ бо ц(а)рѣ прѣѣѣнѣкы радн люѡбыѣтѣ мѣ сѣѡѡ. прѣѣѣтнѣ ѡ еѡѣ есѣѣ сѣѡѡ. н мнозѣ бо многаѣшн поклоннше мн се аѣѣѣндра мѣ мнѣѣѣ. (122r/10-122v/3).

г) н сего прѣѣн не вѣѣдѣѣ(е) како зѡѡѡше ѣсѣ(е). прѡѡвнтн се еѣѣѣѣ не мѡѣѣтѣ. двѡшн бо съ ннѣѣ бывше ѣсѣ(е). н двѡшн наѣсѣ разѡѣ. (126v/16-127r/3).

Да енклитика бо у одређеним случајевима заиста иступа као маркер узрочно-последичне везе зависног типа потврђује њена употреба у сличним контекстима у којима се среће и зависни узрочни везник понеже.

н зрнтѣ нѣѣѣ на бон неѣредно ндоѡѣѣнѣѣѣ, сн въ скорѣ вѣѣѣтн нѣѣѣ. безглавннѣ ѡ сѣѣѣ. (100r/10-13); вѣѣѣѣѣ(о) да кѣсѣ(тъ) вѡмѣ јако разѡѣтн нѣѣѣ нѣѣѣ. понеже

13 Исти синтаксичко-семантички однос међу асиндетским координираним структурама са императивом у првом делу у хрватском књижевном језику уочава и И. Прањковић (1987: 120).

14 Под когнитивним глаголима у овом раду подразумевамо глаголе хтења (типа *воѣтн, хотѣтн и сл.*), глаголе опажања (типа *слышѣтн, вѣдѣтн и сл.*) и глаголе сазнања (типа *вѣнѣѣтн, разѡѣѣтн, вѣдѣтн и сл.*)

ц(а)рь нѣхѣ нѣѣсѣ(ть) съ нѣмѣ. вѣсакѣ во вонска вѣзѣ ц(а)ра своѣго вѣзѣглавна ѣѣсѣ(ть). (100r/5-10)

У оба претходно наведена примера узрочним реченицама се исказује околност која (не)омогућује извршење будуће радње исказане протазном предикацијом на презентован начин, дакле *узрок ситуативног шиѣ*.

2.1.1.2. Узрочне реченице са везником понѣжѣ

За разлику од синтаксичке партикуле *во*, везник *понѣжѣ* је у старословенским споменицима скоро потпуно доследно¹⁵ забележен у функцији специјализованог маркера зависних узрочно-последичних релација, те се у литератури он сврстава у `семантичке везнике` (Преображенская 1991: 204). Међутим, учесталост његове употребе је знатно заостајала за синтаксичком партикулом *во*.¹⁶ Како му је употреба у оквиру старосрпске пословноправне писмености ограничена на споменике источне провенијенције, а тематски везана за религиозне садржаје, што се приписује утицају српскословенског, он се сматра књишким везником (Павловић 2009: 252-258).

Везник *понѣжѣ* је следећи по учесталости употребе везник употребљен као маркер зависних узрочно-последичних релација у тексту СА. Број примера у којима је забележен се према примерима са синтаксичком партикулом *во* појављује у односу 1:14, у корист синтаксичке партикуле *во*.

Реченице уведене везником *понѣжѣ* могле су у забележеној грађи да стоје и у препозицији и у постопозицији и да заједно са управном предикацијом творе узрочно-последичне релације различитог типа и различите чврстине. Наиме, постпонована зависна реченица са везником *понѣжѣ* је заједно са својом управном предикацијом могла подједнако да твори чвршће синтаксичко-семантичке везе исказујући *узрок медијалног стања*¹⁷ (а), као и оне лабавије узрочно-последичне везе *аргументативног шиѣ*¹⁸ (б). Семантичка интерпретација у овим случајевима наментнута је инхерентном семантиком глагола у оквиру управне реченице.

а) узрок медијалног стања:

н еѣко македонѣне добѣвѣше радовахѣ се толнко н персѣнѣ радовахѣ се. понѣжѣжѣ(ѣ) александѣр спѣдѣ(о)бѣше ѣсѣ(ѣ) работати. (132r/7-10)¹⁹

б) аргументативни узрок:

Ѧлеѣандро ц(а)рь дарѣо перѣндѣскому ц(а)рѣ. епѣстолю твою прѣемѣ. н писанѣна вѣ нѣн прочѣгѣ небѣ(а)годарѣѣѣжѣ. понѣжѣжѣ(ѣ) вѣ нѣн не бѣше ц(а)рѣѣсѣжѣкалго ѣстава н поѣдѣ(о) бѣа. (79v/9-15); вѣронѣшѣ слѣжѣше александѣру. н люкавѣство н невѣрѣство на ср[д]ци

15 Примери из старословенских споменика потврђују и могућност њихове спорадичне употребе и у другим синтаксичко-семантичким контекстима, уводећи реченице са резултативном или временском нијасном у значењу. Уп. примере дате у Словарь 1999: 229-230, 479.

16 Уп. фреквенцију појављивања везничких средстава *во* и *понѣжѣ* у старословенским споменицима дату у Словарь 1999: 94 и 479.

17 У овом значењу забележен је само у једном примеру.

18 Узрочне реченице уведене везником *понѣжѣ* најчешће (у приближно 50% примера) су исказивале узрок аргументативног типа.

19 Интерпретиран на овај начин он би одговарао савременом српском узрочно-експликативном везнику *шиѣ*. Међутим, исти пример је могуће интерпретирати и реченицом уведеном везником *пошиѣ*, *зато шиѣ* или *јер*, што би упућивало на то да је међу овим предикацијама успостављена лабавија узрочно-последична веза адвербијалног типа.

своєѣмъ нѣмаше. поне[ж](ѣ) александрѣ ц(а)рѣ проснѣ бѣше александрово ѡ[т](ѣ)чѣство македонію александрѣ многацін. (259v/9-15).

Забележени су и примери када се зависном реченицом уведеном везником понеже исказује узрок *ситуативног* *типа*. Овим типом реченица се иначе исказује околност која својим (не)постојањем о(не)могућују да се оствари управна предикација на презентовани начин. Њој је стога својствена препозиција у односну на управну предикацију којом се иконички исказује и временска антериорност узрока у односу на последицу. У нашим примерима, међутим, само у једном случају се узрочна реченица нашла у препозицији у односу на управну предикацију: всако злато въ б(о)жїе рѣцѣ їс(т)ъ. аще бы б(о)гъ хотѣл мнѣ объявнѣл бы є. нѣ поне[ж](ѣ) тѣ[в](ѣ) объявнѣл їс(т)ъ тебѣ дано їс(т)ъ походн взъ мї є. (252r/11-15), док је у другим заузимала постпозицију: вѣдоуѣмѣ(о) да їсѣсѣ(т)ъ валѣ іако разбѣгнѣ нѣхѣ нѣмашо. понеже ц(а)рѣ нѣхѣ нѣсѣсѣ(т)ъ сѣ нѣмѣ. вѣсака ѡ вонска бежѣ ц(а)ра своєго безъглавна їсѣсѣ(т)ъ. (100r/5-10); нѣ вѣзвѣстн мнѣ како вы разжѣдѣаете се. понеѣжѣ(ѣ) женѣскаа пола въ ваѣсѣ нѣ внжѣдѣѣ. (164r/1-3).

Треба скренути пажњу и на примере сложених реченичких структура у којима се протазном реченицом износи закључак, али не научни, већ здраворазумски, за који се у аподози наводи мишљење (критериј) на основу којег се дошло до тог закључка. Овако интерпретиране оне исказују узрок типа критериј²⁰ који није идентификован као посебан семантички тип у оквиру српске пословноправне писмености.

по истинѣ зтрокъ сѣ ѡѣтѣ н(ѣ)в(ѣ)снаго промисла їсѣсѣ(т)ъ. понеже н(ѣ)в(ѣ)снаа нїсѣтѣѣѣ зченїа. (17v/13-16); ты бекє звѣдалѣ сє єсн ѡѣтѣ нннѣѣѣ нежеан їа. понеѣжѣ(ѣ) цѣлѣѣѣѣ домохѣ пѣстнѣл нѣѣѣ єсн. (198v/15-199r/2); алексан[д]рє всє[го] свѣта ц(а)рѣ. снѣнн г(о)[ц](подн)нє пнзмѣтар лн мнѣ бѣше. поне[ж](ѣ) въ чюжднѣх мєнє ѡставн землѣ[х]. (P 144v/20-145r/2).

2.1.1.3. Узрочне реченице уведене осталим везницима

Од осталих везничких средстава у функцији маркера узрочно-последичних веза у тексту СА забележени смо још и *іако*, *оубо*, *потто* и *ѡтъкоѣ* оверене у малом броју примера.

2.1.1.3.1. Везник *іако* је у старословенском могао да функционише као везник којим се уводе различити типови зависних реченица, а такође је потврђена његова употреба у функцији увођења директног говора и навођења цитата из Библије (Словарь 1999: 794-795).²¹ Због овакве синтаксичке функције, везник *іако* се у литератури још сврстава и у асемантичке везнике.²² Будући забележен у контекстима са религиозним садржајем писаним црквенословенским језиком, њему се у историјско-синтаксички оријентисаној литератури о старосрпском и староруском језику приписује књишки карактер и сматра се одликом архаичног устројства текста (Преображенская 1979: 289; Преображенская 1991: 215; Павловић 2009: 266), о чему сведочи и веома ниска учесталост употребе овог везника у

20 „А унутар овог микропоља увијек се као последица наводи закључак изведен на основу онога што је обиљежено узрочном јединицом.“ (Kovačević 1988: 125)

21 Описана тзв. многозначност овог везника представља фазу у развоју сложене реченице и сведочи о, у то доба, још увек недовољно издиференцираним синтаксичко-семантичким односима међу деловима сложене реченице.

22 Овим термином се посебно истиче синтаксичка функција везника *іако* – он повезује две предикације у сложену реченичну целину, а не то да је он могао имати различита значења (Преображенская 1991: 94-96).

тексту СА, који је писан нижим стилем српскословенског језика. На његову интерпретацију као узрочног везника увек је упућивао садржај предикација које се доводе у смисаону везу.

У оба забележена примера овај везник је у нашој грађи потврђен унутар директног говора уводећи једном узрочну реченицу *аргументијативног шиша*: *сеџ же ц(а)рѣ фнанпѣ поднвнв се. н наглое штрока на неџкω[μ] потѣтенннн кона вндѣвѣ рѣ[ч](ѣ). горе приѣлнжающнѣѣ се. македоњскнѣѣ прѣѣдѣ(ѣ)лѣѣѣ. тако вѣ острн мѣта алеџандрова падѣѣ се. н прѣѣдѣ коѣнн македоњскнн попранн воуѣдѣ(оу)гѣ. (SS 12r/2-8), а други пут реченицу којом се објашњава *узрок медијалног сшања*: *фнлпѣ же на воуѣѣ сѣщѣ. [...] јавн се ѣѣ вѣ снѣ богѣ аѣон [...] глаголе. раѣдѣ(о)ѣн се велнкѣ ц(а)ре фнлпѣ. тако сѣпостатн свое побѣднвѣ. с(ы)на алеџаѣнѣдра добылѣ есн велнкаа нарочнтн ц(а)ра сѣща(14v/9-14).²³**

2.1.1.3.2. У литератури о старословенском језику оубо се сврстава заједно са енклитиком бо међу независне мотивационе (објаснидбене) или закључне везнике, али се наглашава да је за оубо карактеристичнија његова употреба у функцији увођења закључних реченица, што још једном потврђује да је процес формирања везничких средстава и њихове семантичке специјализације у то време још увек у процесу развоја (Граматика 1993: 330, 331).

У малом броју забележених примера, употреба везничког средства оубо подсећа на употребу синтаксичке партикуле бо у контекстима када се она приближава функцији узрочног везника. Употребљен је у реченици која следи за реченицом обојеном деонтичком модалношћу: *не поѣдѣ(о)блѣтѣ тн ц(а)рѣ такоѣ епѣстолю прѣѣлѣ сѣѣѣтн се. вѣ малолѣтнѣн юностн цногелѣтнѣ ѣѣ вндѣѣѣѣ старостѣ. (39v/3-8)²⁴*

2.1.1.3.3. Посебну пажњу треба скренути на пример у којем је употребљен везник потто, који уводи узрочну реченицу *аргументијативног шиша*. Будући да није потврђен у инвентару узрочних везничких средстава за старословенски језик, сматрамо да је у текст СА продро из говорне базе.

нн ѣднн ѣудо аѣе македоннне свѣтω[μ] обла[д](а)ѣѣ. ддрѣ же кѣ нѣѣѣ рѣ[ч](ѣ), потто. он же рѣ[ч](ѣ), потто сѣѣѣ бѣсн ѣднносрѣднн н цѣдрнн н любѣнн н храѣрѣ вѣс конѣ сѣѣѣ. конска ѣѣ сѣ нлѣѣѣнн непоколѣѣннѣ кѣѣѣ(ѣ). (119v/5-9)

У досадашњим испитивањима историје српског народног језика овај везник није потврђен у функцији чистог узрочног везника (тј. у значењу *зашто* или *јер*), већ само у упитно-узрочној и зависно-упитној служби, али се, упркос празнини у писаним потврдама, помишљало да би оно могло представљати варијанту између старословенског понѣже и савременог српског *пошто* (Грицкат 2004: 130, 131). Управо је употреба везника потто у функцији увођења узрочне реченице која иступа као образложење дато на питање постављено хомонимичном формом ове речи, али у узрочно-упитној служби, потврда која објашњава ситуацију зашто се у овом тексту од семантички специјализованих узрочних везника среће једино везник понѣже. Његова употреба је, иако књишког фонетског лика, изгледа имала упориште у разговорном потто. Овакве потврде су нам најбољи показатељ како се српскословенски у зависности од намене текста приближавао народном говору.

23 Могућа је интерпретација и узрочном реченицом аргументативног типа.

24 Због позиције речи оубо у реченици, пример би се могао сврстати и међу асиндетски устројене вербалне структуре у узрочном значењу.

2.1.1.3.4. И следећа реченица завређује коментар. У њој је употребљен везник *отъколѣ*, којим се уводи узрочна реченица *ситуацiивноѣ шiiша*: нъ *отътѣколѣ* сiе невъзможно *ѣтѣ*(ть). вѣставъ съ мноу въ *ц(а)рѣтѣкѣ* *мѣоѣ*е полатiн вьнiнiн. н *ц(а)рѣтѣ*ка моа нiанiа вндѣвъ, н нѣ аще хошешн вьзiиn. (219v/7-11)

У Корећну et. al. (1980: 546,547) налазимо потврду да је *ot-kol* на словенском терену имало поред месног и временско занечење. Овај везник је у старосрпској пословноправној писмености забележен само у функцији увођења временске ингресивне реченице, која је по правилу препонована главној предикацији што одговара логичном следу догађаја (Павловић 2009:198, 199). У оквиру узрочног семантичког поља, у старосрпској пословноправној писмености, такође у сфери антериорности, потврђен је, међутим, везник *поколѣ*. Сматрамо да је по истом принципу као што је и првобитно временско *поколѣ*, које је исказивало ситуацију антериорну у односу на ону исказану управном предикацијом, продрло у сферу узрочности, могло доћи до транспновања месно-временских релација у сферу узрочности и у семантичком потенцијалу везника *отъколѣ*. Пошто везник *отъколѣ* у овом фонетском лику и у овој функцији није потврђен у старословенском језику, сматрамо да се у његовој употреби, као и употреби претходно помињаног везничког средства, огледа утицај говорне базе.

2.1.1. Асиндетске вербалне структуре

Асиндетске или безвезничке реченичке структуре²⁵ представљају особени тип структуре сложене реченице својствен првенствено усменој комуникацији где интонација игра веома важну улогу у формулисању самог исказа, а такође и при идентификовању семантичких односа двеју суседних предикација. Иако њихова употреба није зависила од употребе жанра, примећује се да су фреквентнији у текстовима који су писани језиком ближим разговорној речи. И оне су могле бити семантички разнородне. Различити лингвистички фактори могу да указују на смисаону зависност суседних предикација.²⁶ Тако је примећено да је за идентификацију асиндетских реченичних структура у узрочном значењу, типа објашњење, образложење, односно коментар, поред редоследа реченичних делова од велике важности и форма предиката у првом делу. Ако је он у облику императива или прескриптивног инфинитива, онда таква реченица по правилу захтева додатно објашњење. Ако је, пак, у првом делу сложене безвезничке структуре глагол у индикативу, онда узрочна интерпретација зависи од лексичког значења глагола који се доводе у смисаону везу (Борковский 1972: 37).

У тескту СА у нешто мање од 2% случајева забележене су асиндетске вербалне структуре у узрочном значењу које су идентификоване управо у горе описаним синтаксичко-семантичким контекстима.

вѣтѣ(ѣ)н се з ц(а)рѣ фнiпiе. вошшю же прѣвiе жeнн вѣзeлѣ есн. прѣва бз блочѣдѣннца бѣше. сiа же цѣломѣрѣна вѣтѣ(ть). (25г/14- 25v/2); сiи же вѣ тѣр(о)тѣтѣ(о)лннѣ н вѣ егiпѣтѣтѣ епiстолiоу пнсiа. не прѣдавантѣ тѣтѣ(ѣ) татевы александрос. аѣ же съ снлоу перснiскоу нзрѣчнтн вaсѣ грeдѣ; - (82г/10-15); нѣ к томѣ не трѣпннѣ лоукаваго сего аркѣла. нѣ

25 У руској историјско-синтаксичкој школи доста је пажње посвећивано овом феномену. Уп. нпр. студије Борковский 1958;:1972.

26 У писаној речи, у условима одсуства интонације као одлучујућег фактора, на смисаону зависност реченичних делова могу да указују још и њихов редослед, видско-временски односи међу предикацијама, учесталост појављивања одређеног глаголског облика у неком типу реченица, као и шири контекст (Борковский 1972: 30-33).

вѣкоупѣ вѣсн събравшѣ ѣсѣ(є) на земли египтѣсѣкоу вѣсн хстырмнн се. и нектѣнава нзы ц(а)рѣсѣтва нзыгнавшѣ бл(а)гаа своа зпѣѣтѣ къ сѣвѣ прнмѣѣмѣ. (Ак 3v/16- 4r/7)

2.2. Исказивање реченичне каузалности номиналним сѣрукѣурама

Напоменули смо већ да се у старословенским споменицима у домену сложене реченице још увек одражава непревело стање (као последица помињаног типолошког преображаја), које се манифестује у паралелној употреби конкурентних реченичних средстава: финитних реченица, са једне, и номиналних структура (пре свега партиципских и инфинитивних конструкција), са друге стране. Основну одлику номиналних средстава представља то што се њима на површинској структури формализују различити семантички, зависни и независни, односи реченичних предиката, постојећи на дубинском нивоу реченичне структуре. При том, интерпретација њиховог значења је зависила од многих лингвистичких и екстралингвистичких фактора (најпре од семантике предикација које се доводе у смисаону везу, њиховог положаја у односу на управну предикацију, типа предиката који се њима исказује и сл.). Као последица нарастајуће потребе за њиховом семантичком специјализацијом, током историјског развоја словенских језика номинална средства бивају замењивана вербалним структурама. Већ у доба редакцијских писмености, употреба одређених номиналних средстава (попут апсолутног датива, датива са инфинитивом и сл.) представља књишку категорију чија употреба по традиционалним моделима јесте стилски маркирана - упућује на висок стил језичког изражавања.

У тексту СА забележели смо релативно високу учесталост партиципских конструкција у узрочном значењу. На тај начин формализовано је преко 15% примера узрочних реченица, те се однос партиципских структура и реченица са синтаксичком партикулом *ѡ*, као најфреквентнијег средства у функцији маркера узрочно-последичних релација, може приближно представити у размери 1:5 у корист енклитике *ѡ*.

Партиципске структуре смо узрочно интерпретирали уколико су оне биле употребљене у функцији герунда или уколико су се нашле у оквиру конструкције апсолутни датив.²⁷ Својствено номиналним средствима уопште, ступале су у лабавије синтаксичко-семантичке везе са управном предикацијом исказујући углавном узрок ситуативног, али и онај аргументативног типа. Такође, треба приметити да у овом тексту постоји релативно регуларан међуоднос између смисаоне стране и позиције партиципске конструкције. Уколико је партицип или партиципска конструкција стајао у препозицији у односу на управну предикацију, исказивао је значење *узрока ситуативног типа*. У овим примерима јасно је истакнута антериорност узрока у односу на последицу, чиме се и у временском смислу истиче сукцесивност деловања узрока и последице својствена природи каузалних релација. Исказујући антериорну радњу која иступа као околност, тј. као фон за реализацију управне предикације,²⁸ овај тип узрочних реченица близак је временским реченицама.

27 Дупло је више примера забележено са партиципом у функцији герунда од оног који се нашао у склопу конструкције апсолутни датив, што не чуди с обзиром на функционални стил српскословенског језика којим је текст СА писан.

28 Ово има оправдања на комуникативном плану анализе, будући да се нефинитним средствима исказује секундарна радња у односу на радњу исказану управном предикацијом.

бесплоџаџнѣ бо сѣшѣ ема и безъ наследїа лоукавѣ же и страшнѣвѣ и сама та сѣпротнвнѣтѣ се емоу егїпѣтѣскаа земаля. (4r/7-11); се же повннованїе коня александрѣ вндѣвъ. ключъ зблоднѣвѣ и къ нкма прншьѣдѣ. и сего зседаавѣ и на нь вѣсѣѣдѣ. на коньско хрнстанїе поаха: (22v/15-22r/4); тврѣдоустѣ же коню сѣшѣ оуставн его съ нѣжѣдѣю. на честн- хъ нзворѣѣхѣ (SS 11v/20-22); александрѣ же сѣча не могоу хставнтн. граѣдѣ запаантн повелѣ. (53v/9-11).

У случајевима када је партицип заузимао постпозицију у односу на управну предикацију исказивао је значење узрока *арџуменѣаивноѣ шїиѣ*.

Бѣ полѣношн же нзѣ ц(а)рѣсѣкынѣхѣ домоѣвѣ нзѣде. и вѣ далнїе и незнанїе стра- нн зшьѣдѣ. вѣ фнлїпѣсѣ македѣнѣскїн градѣ донде. ннкома же его познавающе тоу. (7v/16-8r/5); не поѣдѣ(о)баеѣтѣ текѣ с(ы)ноу мон александрѣ на злїмѣвѣсѣѣ колаѣ вѣнчятн се, юнѣ соушѣ еї. мѣ лѣтѣѣмѣ. (23v/12-16); и вѣ пѣстошнїнѣхѣ странаѣхѣ земакѣ тое свѣры ч(о)вѣ)коѣбразнїн и многын зѣрѣѣте. двоглавн и змїеногы. и сѣ смнн ратѣ велнкѣ стѣтворн. и сынѣхѣ повѣдн. зѣры бо сѣше зроуѣа не нмѣше. вѣскорѣ падѣше ѣсѣ(е). (61v/12-62r/4)²⁹; и мнозы бо многашн поклоннше мн се александра мѣ мнѣше. (122r/10-122v/3).

Интересантан је забележен случај апсолутног датива којим се исказује *ком- пензатїивнѣ узрок*: епїстолю твою юже къ люде[м] мон[м] послааѣ есн прочѣѣтѣ бл(а)годары[х], о земан нашен пекоушѣ тн се. (38r/ 14/16).

У једном примеру апсолутни датив интерпретирали смо реченицом која ис- казује *узрок медијалноѣ стїања*, мада га је могуће схватити и у функцији узрочне одредбе аргументативног типа.: быти ема вѣ егїптѣ не могоушѣ сѣ ратннцн братн се жа- лостїю же зѣбѣѣтѣ бѣвѣ и срамѣтою. брадѣ же и главѣ свою зстрнргѣ: (7v/8-13).

3. Закључак

На основу свега изнетог можемо закључити следеће:

1) У тексту СА, средњовековном витешком роману, у чијој основи је пре- пис из 16. века, у исказивању реченичне каузалности забележили смо превагу вербалних над номиналним структурама, чији однос се приближно може пред- ставити у размери 1:5 у корист вербалних структура. Релативно велика учеста- лост номиналних, конкретно партиципских, структура овде не треба да чуди.³⁰ Она се оправдава чињеницом да се међу њима налази висок проценат партици- па у функцији герунда, а то је функција у којој су се партиципи једино очували у народном језику. У томе се огледа и начин функционалног прилагођавања језика ситуацији, теми и намени текста.

2) Од везничких средстава која су иступала као маркери узрочно-последич- них веза међу суседним предикацијама, потврђених и за старословенски језик, у овом тексту потврђени су само *во*, *понеже*, *иако* и *оубо*, што је знатно мањи број од оног који се среће у старословенским или редакцијским споменицима,³¹ а чини

²⁹ Употребом енклитике *во* само се прецизира узрочна реченична семантика.

³⁰ Испитујући исти проблем у језику Хиландарског типика, тексту преводног карактера и претежно сакралне тематике, забележили смо однос 1:8 у корист вербалних структура. Резултати по- мињаног истраживања предати су у штампу и биће објављени у часопису Српски језик за 2011. годину под именом истог аутора који је писао и овај чланак.

³¹ Уп. нпр. репертоар узрочних везничких средстава за старословенски у Граматика 1993: 343-349, као и репертоар забележених узрочних везника у Хиландарском типичу у раду поменутом у претходној напомени.

се да су бирана она средства која су или имала ослонац у народном говору³² или су била семантички прозирнија од осталих.³³ Није потврђен ниједан везник који би био из инвентара узрочних везника потврђених у текстовима старосрпске пословноправне писмености, попут *љре, заџо, џо, да* и сл. Међутим, у по једном верификованом примеру потврђени су везници *пошто* и *ѡтъкољ* у функцији узрочног везника, за које сматрамо да су у текст СА продрли из потенцијала народног говора.

3) Забележена формална средства још увек нису семантички специјализована: сваким од начина исказивања реченичне каузалности било је могуће исказати барем два семантичка подтипа узрока. Овим се још једном потврђује да се на путу осамостаљивања узрока као самосталне категорије најпре стварају опште-узрочна језичка средства, која исказују узрок као општу, још на типове неразложену категорију, да би се, тек пошто се она створе, у језику стварала средства везана за изражавање само једног типа узрочног значења (Ковачевић 1988: 51).³⁴

4) Ако се основним одликама нижег функционалног стила сматра отклон од књишких категорија и одабир оних језичких средстава која или имају ослонац у употреби у народном говору или су семантички прозирнија носиоцима народног говора, онда се на основу анализе језика СА у овом домену синтаксе може потврдити да то јесте књижевни језик, али нижег функционалног стила.

Извор:

Српска Александрида. (Приредиле Р. Маринковић и В. Јерковић). Београд: САНУ, 1985.

Цитирана литература

Борковский 1958: В. И. Борковский, *Синтаксис древнерусских граммот*, Москва: Издательство Академии наук СССР.

Борковский 1972: В. И. Борковский, *Бессоюзные сложные предложения, соиспавляемые со сложнойподчиненными*. Сравнительно-исторический синтаксис восточнославянских языков, Москва: Издательство „Наука“.

Грамматика 1993: *Грамматика на старобългарския език. Фонетика. Морфология. Синтаксис*. [ред. Иван Дуриданов], София: Издателство на Българската академия на науките.

Грицкат 2004: Ирена Грицкат, *Студије из историје српскохрватског језика*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

Грковић-Мејџор 2008: Јасмина Грковић-Мејџор, Ка реконструкцији прасловенске синтаксе, *Зборник Мајице српске за славистику* 73, Нови Сад, 71-83.

Дограмаджиева 1968: *Структура на старобългарското сложно съчинено изречение*, София: Българската академия на науките.

Кнабе 1955: Г. С. Кнабе, Еще раз о двух путях развития сложного предложения, *Вопросы языкознания* 1, Москва, 108-116.

32 Овде имамо на уму синтаксичку партикулу *во* која се у овом тексту у релативно високом проценту употребљавала као маркер хипотактичких односа између узрока и последице. За њу С. Павловић претпоставља, на основу података из старосрпског, где је она забележена и у текстовима и деловима текста који су излазили из српскословенске зоне употребе, да је она ту могла имати и ослонац у народном говору (Павловић 2009: 277).

33 Овде мислимо на везник *понеже*, чији је избор могуће имао подршку у употреби народног *пошто*.

34 Ово је потврђено како за старосрпску језичку ситуацију (С. Павловић 2009: 239-279), тако и у историји руског језика (Преображенская 1991:283-321).

- Милошевић 1986: Ксенија Милошевић, О једном синтаксичком и семантичком моделу сложених реченица са каузалном клаузом која се уводи везником *ишо*, *Наш језик* [нова серија] XXVII/1-2, Београд, 67-71.
- Павловић 2009: Слободан Павловић, *Старосрпска зависна реченица*, Ср. Карловци - Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
- Преображенская 1979: Сложноподчинные предложения причины, *Историческая грамматика русского языка. Синтаксис. Сложное предложение*, Москва: Издательство „Наука“, 283-321.
- Преображенская 1991: М. Н. Преображенская, *Служебные средства в истории синтаксического строя русского языка XI-XVII вв. (сложноподчиненное предложение)*, Москва: Институт русского языка АН СССР.
- Ройзензон 1962: Леонид Иванович Ройзензон, К генезису сложного предложения, *Otázky slovanské syntaxe*, Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 245-257.
- Словарь 1999: *Старославянский словарь, по рукописям X-XI веков* [под редакцией Р.М. Цейтлин, Р. Вечерки и Э. Благовой], Москва: Издательство „Русский язык“.
- Толстој 2004: Никита И. Толстој, *Студије и чланци из историје српског књижевног језика*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, Вукова задужбина - Нови Сад: Матица српска.
- Bauer 1972: Jaroslav Bauer, *Syntactica slavica. Vybrané práce ze slovanské skladby*, Brno: Universiteta J.E. Purkyně.
- Grković-Major 2010: Jasmina Grković-Major, The role of syntactic transitivity in the development of Slavic syntactic structures, *Wiener slavistischer Almanach* (у штампани).
- Коpecнý et. al. 1980: František Kopecný, Vladimír Šaur, Václav Polák, *Etimologický slovník slovanských jazyků*, sv. 2: *Spojky, částice, zájmena a zájmenná adverbia*, Praha: Academia.
- Kovačević 1988: Miloš Kovačević, *Uzročno semantičko polje*, Sarajevo: Svjetlost.
- Pranjković 1987: Ivo Pranjkić, Implicitna koordinacija, *Radovi Zavoda za slavensku filologiju* 22, 107-147.

AUSDRUCKSFORMEN DER KAUSALITÄT IM SATZ AM BEISPIEL DES SERBISCHEN ALEXANDERROMANS

Zusammenfassung

Die vorliegende Arbeit beschäftigt sich mit den grammatischen Formen der Kausalität im Satz. Dabei werden sowohl verbale Strukturen (in Form von Hypotaxe, Parataxe oder Asyndeton) als auch nominale Mittel (vor allem Partizipien) berücksichtigt. Darüber hinaus werden die Konjunktionen näher betrachtet, mit welchen dieses semantische Verhältnis formalisiert wird. Die genannten Formen werden am Beispiel einer kritischen Ausgabe vom mittelalterlichen serbischen Alexanderroman der Serbischen Akademie der Wissenschaften und Künste erforscht. Der kritischen Ausgabe liegt eine schriftliche Version aus dem 16. Jahrhundert zugrunde, für welche festgestellt wurde, dass sie in serbokirchenslawischer Sprache, in einem niedrigeren Funktionalstil verfasst wurde.

Die Arbeit hat folgende Ziele: 1) festzustellen, ob in diesem Text aus dem 16. Jahrhundert die genannten sprachlichen Formen eine allgemeine kausale Bedeutung haben oder gibt es Tendenzen, semantische Differenzierung der Kausalität nach Unterkategorien syntaktisch präziser durch bestimmte Konjunktionen zu betonen und 2) die Eigenschaften des niedrigeren Funktionalstils des Serbokirchenslawischen im Bereich der Kausalität zu erforschen anhand der Frequenz der gebrauchten Nominal- und Verbalstrukturen sowie anhand der Aufstellung eines Verzeichnisses von Konjunktionen, die die Kausalität im Satz ausdrücken. Des Weiteren werden die Eigenschaften des niedrigeren Funktionalstils durch einen Vergleich zwischen der für diesen Text festgestellten sprachlichen Situation mit der sprachlichen Regularitäten, die in der altslawischen und serbokirchenslawischen Sprache des höheren Funktionalstils bestätigt wurden einerseits und der sprachlichen Situation in altserbischer Sprache andererseits erforscht.

Marina Kurešević

ДИСТРИБУЦИЈА ПОЛУГЛАСНИЧКОГ ЗНАКА НА МАТЕРИЈАЛУ КЊИГА ГОРАЖДАНСКЕ ШТАМПАРИЈЕ

У раду сагледавамо дистрибуцију полугласничког знака на ортографском и фонетском плану из три књиге које су одштампане у Горажданској штампарији (*Служабник* (1519), *Псалтир са пословањем* (1521) и *Молишвеник* (1523)).

Кључне ријечи: полугласнички знак, штампарија, ортографски план, фонетски план

Историју српског штампарства одликује велико рвање културе и друштвено-историјских прилика. Горажданска штампарија је подигнута у периоду мрачне историје српског народа (1519-1523). Грађа је показала, у највећој мјери, конзервативност по питању писања и даље дистрибуције полугласничког знака. Случајеви „омашки“, тј. колебања, који се посебно огледају у мијешању полугласника са једне стране, односно губљењу са друге, посебно су значајни јер показују у којем се смјеру кретао развитак српског народног језика. Иноваторска особина јесте писање полугласничког знака гдје му није мјесто, тј. тамо гдје се никада и није изговарао. На фонетском плану посебно су нам занимљиви примјери у којима је извршена вокализација полугласника у јаким положају и у којима налазимо секундарни полугласник или трагове старословенске вокализације полугласника.

Полугласници су вокали непотпуно образовања редуковани и по квалитету и по квантитету. Старословенски језик је из прасловенског наслиједио два полугласника. Испадање *полугласника* у тзв. слабом положају „отворило је широк простор за варијацију у правопису глагољских и ћирилских текстова“.¹ Конзервативна страна корисника користи *полугласнике* у оба положаја. Та страна опслужује литературу црквеног карактера, и они чувају *полугласнике*, у највећој мјери, и у знатно каснијем периоду словенске писмености. Друга страна је новаторска. Њу карактерише неписање *полугласника*, посебно у старијој фази нецрквених словенских текстова. Оваква „збрка“ дала је повода да се некада пише *полугласник* тамо гдје му и није мјесто, тј. гдје се никада и није изговарао. У књигама смо затекли писање *полугласничког знака са јером и њајерком*.

Полугласнички знак се пише по традицији и нема гласовну вриједност. Добра се чува у финалној позицији.² Примјери у којима је испуштен у односу на

1 П. Ивић и В. Јерковић, *Правопис српскохрватских повеља и писама XII и XIII века*, Нови Сад, 1981, 72.

2 Наводимо само неколико примјера ради ради бољег увида у грађу: *Служабник* - **ѢНОУДЪ** (прва страна), **ВЪДНЪ** (исто), **ВЪПОНЕДЕЛНИКЪ** (4), **ВЪѢТОРННИКЪ** (4), **ВЪЧЕЗРЪТЪНЪ** (4), **ВЪПЕТЪНЪ** (4), **ВЪСАКЪ** (4), **ГЛЕТЪ** (6), **ПОЛАГАЕТЪ** (7), **АГНЬЦЪ** (7), **ПОЛАГАЕТЪ** (8), **ЖИЗНЪ** (15), **ВЪХОДИТЪ** (15), **ИВЪСОТЫГОРЪ** (16), **ДРЪЖИТЪ** (16), **ВЪЗВЫШАЕТЪ** (17), **ДІАКОНЪ** (18), **ПРИСТЪПАЕТЪ** (19), **ГЛЕТЪ** (19), **ВЪКОМЪ** (19), **ПРИШДЪ** (20), **РЪЦЕМЪ** (20), **ЛЮДЕХЪ** (22), **ТВОИХЪ** (22), **ПОЛОЖИЛЪ** (22), **ДАЖДЪ** (23), **ВРЪВЪ** (24), **ВЪЗЪМЪ** (25), **НАДИНОМЪ** (25), **ТЪ** (25), **СЪВЪВОУПЛИАЕТЪ** (28), **НАВСАКОМЪ** (28), **МИРЪ** (29), **ПОВРОВЕЦЪ** (31), **ХЛЪБЪ** (31), **ПРИЕМЪ** (31), **ГРЪХОМЪ** (32), **ПРОПОВЪДНИЦЪХЪ** (32), **ДАРСЪВЪ** (33), **СЪБИТЪБЪ** (33), **ГРАДЪ**

старословенски, показују нарушавање традиције. Финални *полугласник* се могао изоставити испред енклитике, везника или партикуле, али ту није ријеч о испуштању *полугласника* у слабом положају, већ су те ријечи средњовјековни писари схватили као цјелину, тј. заједно, као нпр. **ПОКЛАНИИЕТСЕ, МОЛИТСЕ, РАЗОУМЪВАИЕТСЕ** и слично. „Ту се показује да средњовековни писари нису осећали правописне границе тамо где их поставља данашњи правопис.“³ У *Псалтиру* је уочено више примјера са губљењем *полугласника* у слабом положају, и то и на крају ријечи и испред слога са пуним вокалом (**ИВАИЕТ, МЛАДЪНИЦЕМЪ**). Опште је позната чињеница да се српкословенски језик покушавао чврсто држати ортографије ћирилометодијевске традиције. Међутим, уочени су и случајеви колебања (**ВЪКОНЪЦЪ**, али је **ДОКОНЦА**). Дакле, колико год су се штампари трудили, ипак су примјесе народног језика нашле свој пут и у српкословенску писменост. То су примјери огрешења о норму. Писари су покушавали успоставити старословенски систем обиљежавања *дебело* и *шанко* *јера* (**ВЪСЕЛЕННЫЕ**) – посебно видљиво у *Псалтиру*, ипак у неким примјерима долазило је до недоследног писања полугласничког знака (**ВЪВЪКЪ, ВЪВЪКЪ**).

Књиге су показале да су приједлози написани са оба *полугласника* (**ВЪ, ВЪ, КЪ, КЪ, СЪ, СЪ**) или без *полугласника* (рјеђе) (**В ВЪКЪ, В ПЕТЪ, С ТОБОЮ** али и **Са НаМи** - вокализација). У доста примјера посвједочен је пајерак: **ВЪЗЪМЪ ШАГО, ПРЪСАВЪ НОИЕ, ВЪНЪ ЧЕ, НЪСТЪ, СТОЕТЪ** и слично. У *Псалтиру* су посвједочени примјери граfiјског обиљежавања и *шанко* и *дебело* *јера*. У односу на *Псалтир* из штампарије Црнојевића, као и на *Четворојеванђеље* из Мркшићне цркве (1562), *Псалтир* из Горажда посједује већи број примјера са *дебелим јером*: **КЪ МНЪ** (33), **ВЪ ГРАДЪ** (34), **ВЪСТАНИ** (37), **СЪКРЫ** (37), **СЪ НаМи** (48'), **ЖЪЗЛОМЪ** (191), **ВЪХОДИМЪ** (195), **ВЪЗЪПИ** (200'), **САЪЗАМИ** (209) и слично.⁴

(33'), **ГРЪХСЪВЪ** (34'), **ВЪСЪМЪ** (35), **КРЪВЪ** (36), **СЪТВОРЪ** (36'), **ВЪРОУКАХЪ** (37'), **ПОРОДИТЬ** (43), **ПОКАЗАМЪ** (43'), **ДРОУГЪ** (47), **ПРЪСТЪ** (49), **ПРИЕМЪ** (49), **ИЪЗЫНЪ** (50), **СЪМАРТЪ** (50'), **ВЛАСТЪ** (54), **РАБОТАХЪ** (54'), **ЛЮБОВЪ** (56), **ХРАМЪ** (56'), **ЧЕСТЪ** (56'), **СТРАШНЫМЪ** (57), **ВЪЗГАШЪ** (62), **СЪВРЪШЕТЪ** (62'), **ЛЮДЕХЪ** (64'), **ПОМЫСАЪ** (66'), **ДАБОУДЕТЬ** (66'), **ОКОМЪ** (69'), **ВЪРОУЧИВЪ** (71'), **ЗАСТОУПНИЕМЪ** (77'), **ДЛЪГЪ** (78'), **ДАРОВАЛЪ** (78'), **ПАТЬ** (78'), **ПРОКАЕТЪ** (78'), **СОУДИЛЪ** (78'), **СЪКЛЕВЕТАЪ** (78'), **СЪТВОРИЛЪ** (79), **ВИДЪВЪ** (80), **МОУЪ** (80'), **ГОСПОДЪ** (81), **БАИЕТЪ** (81), **ЖИЗНЪ** (83'), **ТЫСОУЩЪ** (84'), **СЪМРЪТЬ** (85), **СЪМИРАЮТЬ** (85'), **ЛЮБИТЬ** (89), **ВЪЖЕНАХЪ** (89'), **ПЕТЪ** (91'), **БРАТЬ** (93), **ДОБРЪ** (94), **СЪБАЮДОУТЬ** (95), **ТВОРЕТЬ** (95), **ДАОУКРАДЕТЬ** (96), **ВИДИТЬ** (96'), **БЪГАИЕТЪ** (96'), **ПОВЕЛЪНИЕМЪ** (102'), **ТЪБОДОРЪ** (102');

Псалтир:

ШАТИРЪ (2), **АПОСТСАЪ** (2), **ЕДИНЪ** (2), **ЗАКОНЪ** (3'), **НАСЕЛИВАЕТЪ** (5), **ГЛАСЪ** (5), **СЪБРАЗЪ** (5'), **ПЕТЪ** (6'), **ПИШЕТЪ** (8'), **СЪВРЪШЕНИЕМЪ** (10'), **АЗЪ** (12), **СВОИМЪ** (17'), **СВОИЕМЪ** (20), **ТВОЕМЪ** (20'), **ВЪСАУХЪ** (24'), **ТВРЪДЪ** (25), **СИЛАХЪ** (26), **ИЪЗЫНЪ** (27'), **ЗАВЪТЬ** (29'), **РОБЪ** (31'), **ЛЮДЕМЪ** (32), **МИРСЪМЪ** (32), **ПОМОЩЪ** (27), **ПОУТЕМЪ** (39'), **НАЗИРАИЕТЪ** (39'), **БЛАЖЕНЪ** (44), **ВИДИТЬ** (58'), **ЖИВЫИХЪ** (68), **ВРАГОВЪ** (104'), **ХЛАДЪ** (106), **ЖАЛОСТЪ** (119'), **ПОТОВЪ** (122'), **ХЛЪБЪ** (123), **КАМЕНЪ** (128), **РАЖДАЕТЪ** (157), **ТРОПАРЪ** (162), **РЕЧЕМЪ** (177), **ПРАЗДНОУЕМЪ** (193'), **ПРАЗДНИКЪ** (226'), **ЧАСЪ** (233'), **ПОДОУБАЕТЪ** (267'), **ВРАГОВЪ** (332'), **ПЕМЪ** (342'),

Требник:

НЕМОЩЪ (1'), **СЪХРАНИТЬ** (2), **ЕЛИСАВЕЪДЪ** (2), **ТВРЪДЪ** (7), **ДОУХЪ** (8), **РЕЧЕТЪ** (9), **ПОСЛОУШАЕТЪ** (11), **СЕРАФИМЪ** (11'), **СОУДЪ** (13), **СЪБРАЗЪМЪ** (16), **ПАСЪДЪ** (19), **ПОЛАГАИЕТЪ** (20), **ЗНАМЕНИЕМЪ** (20'), **ПРИЧЕШАЕТЪ** (23'), **СТАРОСТЪ** (24'), **ЛЕТЪ** (30), **ВЪВЪЧНИХЪ** (36), **ЗАКЪНЪ** (41), **ИЕСТЪ** (41), **РАЗОУМЪХЪ** (42), **ДРОУГЪ** (46'), **ЦЪЛОУЕМЪ** (62'), **ПОУТЬ** (68), **ЦЕДРОТЬ** (76), **ИДРОМЪ** (84'), **ЖИВЪТЬ** (88), **СЪГРЪШЕНИЕМЪ** (110'), **ПОТОМЪ** (112'), **ПРИДРЪЖАЕТЪ** (154), **ХОДИТЬ** (216'), **МИРАМОРСЪМЪ** (221), **ДЪИЕТЪ** (286), **ДОБАИЕТЪ** (289).

3 П. Ивић и В. Јерковић, нав.дјело, 74.

4 Више о писању јерова у приједлозима и префиксима: Душица Грбић, *Орфографске одлике Горажданског Псалтира са последовањем из 1521. Године*, Горажданска штампарија 1519-1523, 245-256.

Дакле, анализа је показала да се поред *шанкоџ јера* (и пајерка) користи и *дебело јер*, што је карактеристика ресавског правописа (**ПРОКЛЕТЪ, ТЪОДСОРЪ**). Приједлози се пишу са оба *полугласника*, или без, истина рјеђе: **СЪМНОЮ, СЪТВОРИ, ВЪИРОСТИ, ВЪЗЫШЪЛЪ**. Приједлог *ош* означава се са **Ѡ**. Рукописи су показали добро чување *полугласникоџ знака* у свим положајима (**ПРАВЕДЪНЪ**). Забиљежен је и случај удвојеног полугласника (**ВЪЗВАХЪЛЪ**).

О овим специфичним гласовима прасловенског вокалског система доста је у науци писано (К. Бругман, Ф. Миклошич, С. Куљбакин, О. Хујер, А. Белић, Р. Бошковић, П. Ивић, С. Вукомановић, М. Грковић . . .). Тврди и меки полугласник (**Ъ, Ъ**) настали су од *ѣ* и *ї* у завршној прасловенској епоси.⁵ У 16. вијеку (вријеме штампања обрађиваних књига), вокалски систем српскословенског језика се доста стабилизовао; и то у великој мјери идући за развојем народног језика.

Унификација, тј. једначење полугласника и свођење на један, пратила је и вокалски систем српске редакције старословенског језика. Како је од наших првих сачуваних споменика српске редакције, полугласник у слабом положају изгубио гласовну вриједност и остао само као графички знак, тако и у књигама из штампарије у Горажду нема гласовну вриједност. Остао је чисто као ортографска црта. У овом дијелу рада ћемо се осврнути само на фонетске црте које су проузроковали полугласници у некој фази свога развитка.

Опште познато правило јесте да су се полугласници у тзв. слабом положају губили у свим словенским језицима. Ипак, то је само начелно тачно. Примјеђено је да у неким ријечима на мјесту некадашњег слабог полугласника стоји вокал *a* (**САЪЗЪМИ, Требник**). С. Вукомановић то објашњава на тај начин што се тај вокал није доводио у везу са некадашњим полугласником, већ је његово појављивање секундарна (нова) појава, која се манифестовала аналогично према ријечима сродног поријекла или према облицима исте ријечи у којима је извршена вокализација полугласника у јаком положају.⁶ Као примјер, поменути аутор наводи именицу *дан* < **дѡнѡсѡ** > *днас*, односно данашње *данас*. Дакле, идући за гласовним фонетским обликом у примјеру **дѡнѡсѡ**, данас бисмо очекивали облик *дnas*: крајњи изгубљени полугласник из слабог положаја условио је јаку позицију за претходни полугласник у затвореном слогу, а почетни полугласник (између *д* и *н*) се губи зато што је остао у отвореном слогу. Међутим, такав изговор данас не постоји. Него, под утицајем **дѡн** у основном слогу успостављен је првобитно изгубљени полугласник **дѡнѡсѡ**. Р. Бошковић овај примјер, као и облик *даска* < **дѡска** (уопштена основа генитива множине **дѡскѡ**), назива *ошшћим изузецима заједничким свим словенским језицима који се прости објашњавају аналогично*. Слаби полугласник се могао вокализovati и кад је био у акценатском слогу (замјеница *ЧА* < **Чѡ**). Ивић то објашњава чињеницом да се полугласник у једно-сложним ријечима као **тѡ, сѡ, љѡ** не губи кад не стоји уз препозицију јер у том случају имамо **тѡ, сѡ, љѡ** > *ta(j), sa(j), љa*.⁷ У томе се свему слажу и старија и новија лингвистика. Новија лингвистика истиче (Стјепан Ивић, Милан Решетар, Павле Ивић, Славко Вукомановић . . .) „да се слаби полугласник чувао и доцније вокализовао (исто као и онај у јаком положају) у свим случајевима кад би се његовим губљењем *створила сугласничка група ишешка за изговор*“.⁸ Полугласник у

5 Славко Вукомановић, *Српски језик и његов развој*, Београд, 2006, 53.

6 Више о томе: С. Вукомановић, нав. дјело, 60.

7 Стјепан Ивић, *Slavenska poredbena gramatika*, Zagreb, 1970, 110.

8 С. Вукомановић, нав. дјело, 60.

једносној ријечи (то су у ствари замјенице) имао је различиту судбину у зависности од тога да ли је ријеч била акценгована или не. Упитна замјеница **џ** у комбинацији са наглашеном варијантом **џ**то превагнула је у чакавском дијалекту. Ова замјеница као ријеч је увијек наглашена, али је губила нагласак када није имала упитни карактер. На штокавском терену „zamjenice i njihovi padežni oblici patile su od hipertrofije partikula (i danas osobina u govorima dinarskih krajeva). Jedna od takvih partikula bila je i *i* (zamjeničkog porijekla). Dodavana je i nominativnim i zavisnim padežnim oblicima zamjenica. Tako smo od starih oblika **тџ**, **овџ**, **онџ** (> **тџ**, **овџ**, **онџ**) dobili **тџи**, **овџ-и**, **онџ-и** > **тџј**, **овџј**, **онџј** > тај, овај, онај.“⁹

Обично се Хавликово правило узима као основица када је ријеч о губљењу полугласника у слабом положају. Он је дао правило које предвиђа чување полугласника једино у оном слогу иза којег је слиједио слог са слабим полугласником (*сан - сна, сладак - слашка*), или је у питању аналогија (*шаман* мјесто *шман: шамна, шамно* и слично). О улози акцента и аналогије, о тешким сугласничким групама и њиховом утицају на чување слабих полугласника, писао је Павле Ивић у више својих радова, а посебно у раду *Судбина полугласа у српскохрватском језику*.¹⁰ У том раду П. Ивић поставља питање: *Како се догодило на примјер да се очувао полугласник у ријечима шииа шашша, шарем, лажица, маџла, цвасши, баздеши, сшабло, даска, снаха, сшази и слично?* Белић се водио за акцентом и примјере типа *даска, сшакло* и слично објашњава тиме да се у њима полугласник у првом слогу не губи, тј. остаје у том положају, под утицајем акцента, „јер има и паралелних облика без полугласника нпр. *шшица (дџшшица), скло (сшкло), шма (шма)* и сл. То су били случајеви у којима акценат није био на полугласнику, било да је акценат на коме другом слогу у дотичној речи, било да се у реченици акценат преместио на коју другу реч“.¹¹ Међутим, остаје неразријешено, по томе принципу, нпр. испадање полугласника у *два, дне, сшо* и слично. У овим ријечима акценат је био на првом слогу, а као правило се истиче да у двосложним ријечима акценат подржава полугласник на првом слогу. И ово питање поставља Ивић у већ споменутом раду. Други научни ауторитет – Стјепан Ившић¹² - наводи да се полугласници у слабом положају не губе увијек (по правилу неком) у тешким скуповима, тј. скуповима са тешким сугласничким групама. Међутим, С. Ившић не указује на то који су то тешки сугласнички скупови. Ившић наводи и примјере у којима се измјењује *p* са *ар, ра, ара*; нпр. у књижевном језику је мудрац – мудраца < **мQдрџџ** - **мQдрџа**. Данас бисмо, дакле, очекивали: мудрац – мудраца; односно према мудар < **мудџџ** чује се још и мударца и ном. мударац (дијалекатски). Исти принцип је и за примјер *јазвџџ* - *јазвџа* > *јазавас* - *јазавса* мјесто *јазвас и ген. *јазавса* < секундарнога *јазџвса*. Ившић напомиње да су полугласници након изједначавања у српскохрватском књижевном говору прешли у А, и тај прелаз се по њему може потврдити још од око 1300. године у глаголским исправама. У *Новљанској исправи*, наводи Ившић, из 1309. године стоје облици *служабника, сшазу, долац* и слично.

9 J. Vuković, *Istorija srpskohrvatskog jezika*, I dio, Uvod i fonetika, Beograd, 1974, 38.

10 П. Ивић, *Судбина полугласа у српскохрватском језику*, Из историје српскохрватског језика, Изабрани огледи II, Ниш, 1991, 197-206.

11 Александар Белић, *Историја српског језика*, Изабрана дела IV том, Фонетика, Речи са дефлексијом, речи са конјугацијом, Београд, 1999, 79.

12 Више о томе: S. Ivšić, *Slavenska poredbena gramatika*, Zagreb, 1970, 110.

И Лескин¹³ и Решетар¹⁴ су писали о улози слабог полугласника у скуповима са тешким сугласничким групама, али ни они нису прецизирали које су то групе, односно нису поставили правило у којим скупинама се полугласник губи, односно гдје се он чува – (по Решетару поново уводи). Шевелов¹⁵ је указао на чињеницу да је квантитет вокала у сједећем слогу играо значајну улогу, истичући да се полугласник чува у првом слогу двосложне ријечи, ако је други слог садржао скраћени дуги вокал. Шевелов се слаже (иако не оперише са акцентом) са Белићем да у тросложним формама није било услова за чување полугласника и са Ивићем да су консонантске групе битан фактор. Међутим, он нема објашњења за примјере типа *ганем, жањем, лажница* и слично – у којима имамо присуство рефлекса полугласника; као ни за нестанак полугласника у примјерима типа *шма*. П. Ивић је дао сједеће гласовне позиције које чувају полугласник у слабом положају:

„1. Полуглас се чува у првом слогу речи иза сонанта, а испред шумног консонанта: *лажица, лагајџи, лажа, лашијџијџи се, ласнујџи се, магла, мазга* итд.

2. Полуглас се чува у првом слогу ако би се његовим испадањем стварала скупина од три или четири консонанта која не би одговарала формули фрикативни + праскави + ликвида: *цвасџијџи, баздеџијџи, џасџирва, сџабло, сџакло, даска, снаха, сџаза, нађве, змија* (поводом примера *змија* треба истаћи да је рефлекс полугласа испред *ј* вокал *и* свугде сем у једносложним облицима као *змај* или *шај*).

3. Полуглас је, бар факултативно, давао *и* у почетном слогу испред *ј*: *чија, зијајџи, сијајџи, џијан* поред *сјајџи, зјајџи, џјан*; у овом двојству вероватно игра улогу и фонолошка синтагматика, тј. услови за испадање полугласа су сасвим друкчији кад претходи префикс или предлог, тако да полуглас није у првом слогу: *засјајџи, засјајџи, за џјанога*).¹⁶ Поред ових правила, Ивић наводи да се полугласник чувао у првом слогу, ако је на њему био „метатонијски“ (секундарни) акценат и наводи примјере *шашија, шија, шарем, шаљем, жањем* и слично; ипак је: *два, сџвор, сџо, мном, свесџи* и слично, у којима је на полугласнику стајао стари кратки („циркумфлексни“) акценат који се преносио на сједећи слог као дугосилазни. Ивић наводи и ове случајеве:

А) У примјерима типа *лажем, шаќнем, шија* и слично јављају се два услова – консонантски са акценатским.

Б) Аналошке улоге

- ген. *дана* мјесто *дне, шама* поред рјеђег *шма* и слично;

- елиминисана је двојна алтернација (спрега алтернације у корјену са супротно постављеном алтернацијом у суфиксу) у парадигмама гдје би по Хваликовом мишљењу постојала: *швац; шавца; шман; мршвац; мршвац* и слично.

В) Облици с испадањем полугласника настали у везама с приједлогом или префиксом гдје полугласник није био у првом слогу: *у лжицу, на сџкло, ода мча* и слично.

Ивић је мишљења да је гласовни систем током вијекова толерисао овакве примјере, те да их се постепено ослобађао. У *Псалџиру* смо забиљежили об-

13 August Leskien, *Gramatik der serbo-kroatischen Sprache*, Heidelberg, 1914, 74-77.

14 Milan Rešetar, *Sekundarni poluglas u srpskohrvatskom književnom jeziku*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, I, 238-251.

15 George Y. Shevelov, *Weak Jers in Serbo-Croatian and South Slavic*, Зборник Матице српске за филологију и лингвистику, VII, 1964, 23-43.

16 П. Ивић, нав. дјело, 200-201.

лик **ЈЕСЪМЪ** са полугласником, али и без **ЈЕСМ**. Ријеч је о секундарном полу-гласнику. Српски језик тежи да елиминише сугласничке скупине у којима би сонант био од слоготворног језгра одвојен шумним консонантом.¹⁷ Дакле, овај полу-гласник у слабом положају налазио се иза сонанта, те је он у процесу ишче-завања у јачем степену вокализовао свој претходни сонант (*jesmъ . . . > jesъm > jesam*). Полу-гласник који је настао на овај начин називамо *секундарни*. Примјери су исти забиљежени и у *Требнику*: **ЈЕСМ** (27'), **ЈЕСЪМЪ** (45'). На исти начин су се по гласовној структури изједначили придјевни који су иза основе имали суф-фикс са почетним полу-гласником старога постојања и они са суфиксом на сонант: **bolestъnъ**, **тъnъkъ**, **mod-rъm** и слично.¹⁸ Секундарни полу-гласник се у српском језику јавио послје губљења слабог полу-гласника и то у финалној сугласничкој групи испред сонанта. Ријечи као *Пешар*, *јесам*, *седам* и слично у старословен-ском су гласиле **ПЕТРЪ**, **ЈЕСМЪ**, **СЕДМЪ**. Оне су прије једначења полу-гласника имале гласовни склоп **Petrъ**, **jesmъ**, **sedmъ**. Дакле, ријеч је о примјерима који су се након губљења полу-гласника у слабом положају завршавали на сонант пред којим је био неки други сугласник. Из примјера је уочљиво да у сугласничким секвенцама -tr, -sm, -dm и слично увијек је на крају неки сонант. Ови примјери данас у српском језику гласе *Пешар*, *јесам*, *седам*. Дакле, то је А у овим позиција-ма добијено од полу-гласника. Тај је полу-гласник „био у јаком положају и он се ту чувао све док није у XIV и XV веку дошло до његове вокализације, замене вока-лом а, у највећем делу српскохрватских дијалеката.“¹⁹ Исти процес важи и за гла-голски облик *jesmъ > jesam*.

Некадашњи секундарни полу-гласник у српскословенским књиџама јав-љао се у одређеним књишким категоријама, а могао се јавити и у ријечима које има и народни српски језик.²⁰ Биљежење секундарног полу-гласника изостав-љено је у више примјера: *Служабник* - **БЖ/С/ТВНОЕ** (5), **АГНЦЪ** (7'), **АГНЦА** (3), **ЖИЗНЪ** (15'), **ВЪЗМЪ** (16) : **ВЗМИ** (25) : **ВЪЗЪМЪ** (26, 37, 61 . .), **ПРИШДЪ** (20), **ВЪ ЖИЗНЪ** (46), **ЖИЗНЫ** (53), **ВЪЗДРАТИ** (54), **РЕКЛЪ** (80'), **ДОБРЪ** (94); *Псал-тир* - **ЈЕСМЪ**, **ЕСМЪ**, **ЕСМЪ**; **ОГНЪ** (42'), **ЖЪЗЛЪ** (47'), **ВЪНОУТРЪ** (48), **БОИЗНЪ** (55'), **МЛТВНИКЪ** (73'), **ПЪСНЪ** (74'), **ЦЕДРЪ** (77'), **СЕДМЪ** (120'), **СДРЪ** (124'), **ПРОЦВЪТЪТЪ** (125'), **ЦЪЛОМОУДРЪ** (182'), **ВЖ/С/ТВНО** (198'), **ПРЪМОУДРЪ** (199'), **МРЪТВЪ** (281'); *Требник* - **БЖ/С/ТВНААГО** (10), **ЈЕСМ** (27') али и **ЈЕСЪМЪ** (45'), **ЖИЗНЪ** (71'), **БОЛЪЗНЪ** (162) и слично.

Са обиљеженим секундарним полу-гласником (са **Ъ**, са пајерком или са ње-говом вокалском вриједношћу -а) стоје примјери: **СОУДЪБЪ** (50, ген. мн.), **ВЪ ЕГУПЪТЪСЦЪИ** (76'), **ПРОЦВЪ ТЕТЪ** (89), **ПЪСЪНЪ** (93'), **ВЪ ЕГУПЪТЪ** (101'), **Ѓ ОВЪЦЪ** (137, ген. мн.), **СЕДЪМЪ** (141'), **ПРОЦВЪЛЪ** (198'), **БЖ/С/ТВНААГО** (207'), **ВЪ СЪБЛАЗАНЪ** (68) **ПЪСАНЪ** (135), **ДО БЕЗЪ ДАНЪ** (105'), **СОУДАБЪ** (114') и слично. Примјери су узети из *Псалтира*, којих је највише.

У српскословенском језику јавила се једна црта - а то је „јак“ полу-гласник мјесто „слабог“, односно формирање изговорног („јаког“) полу-гласника у многим ријечима у којима је полу-гласник по поријеклу био „слаб“, те се у једном тренут-ку престао изговарати (старословенски: **ВЪНОУКЪ**, српскословенски: **ВЪНОУКЪ** (у писању), *вѣнук* (у изговору са полу-гласником до 15. вијека), *ванук* (у изгово-

17 Више о томе: П. Ивић, *Додашак Јужнословенском филологу* XXII, Београд, 1958, 9.

18 Више о томе: Ј. Вуковић, наведено дјело, 39.

19 С. Вукомановић, нав. дјело, 60.

20 Катица Шкорић, *Фонетске одлике псалтира с последовањем Горажданске штампирије (1521)*, Го-ражданска штампирија, Београд – И. Сарајево, 2008, 268-269.

ру с вокалом *a* негдје од 15. вијека). Овдје је у питању и правописни и изговорни моменат. У *Службенику* има примјер **ВЪСТОУПИ** (23) – уступи (стсл. **ВЪСТАТИ**, **-СТАНЪ**, **-СТАНЕШИ**), у којем се управо огледа изговор полугласника са вокалом *A*. Овај полугласник се налазио у тзв. слабом положају и он је у писању прешао у меки: **ВЪСТАТИ**, а затим ће се до 15. вијека успоставити изговорни („јаки“) полугласник, премда је он по своме поријеклу био „слаби“, а од 15. вијека у изговору се јавља и његова вокализација, те отуда *вастѡуѡиши*, *ванук*, *васа* и слично. У примјеру типа **ТЪМа** (Пс. 146'), полугласник је исто по поријеклу „слаб“, те бисмо данас очекивали *ѡма*.

Битна особина народног српског језика у односу на српску редакцију старословенског јесте вокализација полугласника. Вокализација полугласника је њихова замјена у јаком положају пуним вокалима. У српском језику се вокализација извршила у корист вокала *A*. Та је црта ушла у потпуности у народни језик. Штампару у обрађиваним књигама су се држали традиције, пишући полугласнике у јаком положају типа **ПЕТЪКЪ** (Сл. 4), **НАЧЕТЪКЪ** (Сл. 50'), **КОНЪЦЪ** (Пс. 16'), **ТЕЛЪЦЪ** (Пс. 51'), **ВЪРЪНЪ** (Пс. 133'), **ПРАВЕДЪНЪ** (Пс. 144'), **МРЪТВЪЦЪ** (Пс. 349'), **ЧЪСТЪ** (Тр. 31) и слично, иако се у народном српском језику говорило *начешак*, *конац*, *шелац*, *веран*, *праведан*, *мршвац*, *часи*. Примјери са извршеном вокализацијом полугласника у јаком положају су рјеђи: **ѡАС**, **ПРИШАДЪ**, **ѡДАНЪ**, **ѡАЧЕЛА** и слично.

У научној литератури преовладава мишљење да је у српском народном језику полугласник замијењен вокалом *A* почетком 14. вијека. У најстаријој сачуваној глагољској повељи, која је писана у Новом Винодолу 1309. године чакавским наречјем, забиљежени су први примјери са овом појавом. Овај рефлекс полугласника посвједочен је и у ћириличким штокавским повељама у првој деценији 14. вијека. У повељи босанског бана Стефана Котроманића, која је упућена Дубровнику 1332. године, има потврда ове промјене. Међутим, не зна се тачно да ли је ту *A* добијено од полугласника или је дјело преписивача Никше Звијездића – што новија истраживања више потенцирају. П. Ивић мисли да се ова појава прво јавила на хрватском чакавском западу још почетком 14. вијека, а у штокавском српском истоку чак цијели вијек касније – дакле, почетком 15. вијека; те да примјери у босанским повељама из прве деценије 14. вијека нису аутохтони штокавизми.²¹

Од фонетских особина издвојили смо случајеве писања слова *јер* на мјесту етимолошког *a*: **САЪ(Ъ)ЗЪМИ/САЪ(Ъ)ЗАМИ**, **ЕГДЪ** (иначе је много чешће **ЕГДА**, **ЈЕГДА**), **СЪ ГОУСАЪМИ**, **ПРИЗВЪВЪ**, **ВЪВУЛЪ** и слично; као и примјере са траговима старословенске вокализације полугласника - остаји ове појаве (**Ъ** > *E*, **Ъ** > *O*) налазе се и у српскословенском и чине саставни дио језичке норме.²² „Ако су замјене полугласника са вокалима *e/o* преузете из старословенске традиције, онда би писање полугласника умјесто вокала *a* можда могло да говори о изговору полугласника слично вокалу *a* у народном језику, што је условило и мијешање у писању у овом²³ српскословенском рукопису.“²⁴ И у обрађиваним књигама наишли смо на неколико примјера са овим замјенама: **ЛЮБОВЪ** (Сл. 56), **ѡ ЦРКОВЪ** (Пс.

21 П. Ивић, *Судбина полуласа у српскохрватском језику*, Књижевност и језик XIX, 1-2, Београд, 1972.

22 Ст. М. Куљбакин, *Старословенска грамаџика*, Београд, 1930, 22-23.

23 Напомена: односи се на *Бјелопољско четворорјевањеле*.

24 Јелица Стојановић, *Орфографија и језик Бјелопољског четворорјевањеле (13/14. вијек)*, Подгорица, 2002, 130.

48), **ВЪ ЛЮБСЪВЪ** (Пс. 71'), **ПРАВЕДЪНЪ** (Пс. 139), **ЛЮБОВІЮ** (Пс.217), **ЛЮБОВЪ** (Тр. 75). Запажени су и примјери са О у прилозима типа: **ТОГДА**, **ТОЖДЕ**, **КОГДА**, **НЕКОГДА** и слично.

У науци се узима да су Срби најкасније до друге деценије 11. вијека имали у своме народном језику само један полугласник мјесто некадашња два. Најстарији српски сачувани писани споменици (*Мирослављево јеванђеље*, *Повеља бана Кулина* и слично) показују означавање полугласника са *ѡанким јером*. Ирена Грицкат узима српско-македонско гранично подручје као терен настанка српскословенског, док А. Белић употребу *ѡанкоѡ јера* у српској писмености доводи у везу са зетском говорном ситуацијом, одакле је, по њему, писање само *ѡанкоѡ јера* усвојено у цјелокупној српској писмености.²⁵ Цонев²⁶, Галабов²⁷, Ђорђић²⁸ – сматрају да би се употреба само **Ъ** код Срба могла примити из Кратовско-злетовског писарског средишта у Македонији. „Полазећи од хипотезе И. Галабова о извесној измени језика словенских богослужбених књига и других текстова у време цара Симеона (893-927) – и то, поред осталог, уношењем једног јединог полугласника (место ранијих **Ъ**, **Ѣ**) или његовог рефлекса (ѣ / а) из народног говора околине Преслава поменутог времена, што се означавало словом **Ъ** - може се даље претпоставити да су и Срби, примивши словенско богослужење (најкасније до друге деценије XI века), примили и ову „преславску“ ћирилицу са знаком **Ъ**.”²⁹ У *Псалтиру* из 1521. употребљава се поред *ѡанкоѡ јера* и *дебело јер*, за разлику од *Служабника* и *Требника*, гдје се употребљава само *ѡанко јер*. У овом дијелу рада бавићемо се питањем *одакле ово дебело јер, и која је уопиште била гласовна вриједност изједначеног полугласника*.

У бугарском црквеном и књижевном језику *дебелим јером* се још у вријеме патријарха Јевтимија означавао изговорни полугласник у одређеним позицијама у ријечи. И у српским споменицима у 14. и 15. вијеку огледа се слично ова особина. Дакле, ријеч је о једном лингвистичком фонолошком тренутку заједничком за српски и бугарски књижевни, црквени и народни језик - а то је један полугласник изговорни. Начин биљежења овог изговорног једног полугласника могао је у датом моменту код ових народа представљати граfiјски проблем чије је рјешење било неопходно. Рјешење је било у *дебелом јеру*, односно требало је *дебелом јеру* оставити само једну функцију - а то је означавање изговорног полугласника. Тај се полугласник и данас чува у источним бугарским дијалектима. У српском језику ситуација је била сљедећа.

У српским народним говорима изједначени полугласник, изговорни, ишао је у корист *ѡанкоѡ јера*. Одлика означавања овог једног полугласника словом *ѡанко јер* била је у средњовјековној српској писмености (14. и 15. вијек) особина како српског народног, тако и књижевног (црквеног језика). Истраживања (посебно вршена филигранолошким методом) показала су да се у првој половини 14. вијека у дјелима богослужбеног карактера, која су писана српском редакцијом старословенског, употребљава и слово *дебело јер* и то:

а) када означава изговорни полугласник;

25 А. Белић, *Учешће св. Саве и његове школе у стварању нове редакције српских ћирилских споменика*, Светосавски зборник, Београд, 1936, књига 1, Расправе, 213-276.

26 Бењо Цонев, *Историја на българския език*. Том први, Софија, 1940.

27 Иван Гълъбов, *Избрани трудове по езикознание*, Софија, 1986.

28 Петар Ђорђић, *Историја српске ћирилице*, Београд, 1971.

29 А. Младеновић, *Слово ѡанко јер (Ъ) у текстовима српске редакције старословенског језика*, Историја српског језика, одабрани радови, Београд, 2008, 46.

б) када се употребљава само правописно, тј. када нема изговорну вриједност.

В. Мошин истиче да се у 14. вијеку редовно вршило приближавање грчком правопису, те да су Срби и Бугари у 14. вијеку имали значајну културолошку, политичку и родбинску повезаност. И једни и други су преводили грчка дјела; и код једних и код других се већ средином 14. вијека јављају акценти. Такође, тај период карактеришу и реформе бугарског и српског правописа.³⁰ Дакле, Срби су морали пронаћи знак за изговорни полугласник. Традиционално обиљежавање словом *ѡанко јер* било је прилично збуњујуће. Наиме, *ѡанко јер* користило се истовремено и за означавање изговорног полугласника, али се користило и за писање на оним мјестима у ријечи гдје није било никаквог изговора (нпр. на крају ријечи). Из тог разлога Младеновић констатује сљедеће: „У српском писању појавило се слово дебело јер (Ѣ) у оној његовој функцији која се огледа у текстовима који репрезентују правописну реформу бугарског патријарха Јевтимија, тј. у обележавању изговорног полугласника, како смо већ рекли, у одређеним положајима у речи. Идентичност ове функције слова дебелога *јера* (Ѣ) у тадашњем бугарском и српском правопису била је условљена (а њено спровођење у пракси олакшано) чињеницом, овде већ поменутом, да су српски и бугарски народни и црквени и књижевни језик имали *један изговорни ѡполугласник* у својим тадашњим вокалским системима, који је обележаван једним словом: дебелим јером (Ѣ).“³¹ Паралелно са дебелим *јером* употребљава се и *ѡанко јер* као традиционално. Дакле, у српском правопису добили смо ситуацију да су се словима *ѡанко* и *дебело јер* означавали и изговорни и неизговорни полугласник, као и самогласник А. „Слово Ѣ које је на показани начин ушло у српско писање углавном од XIV века није прекидало своју употребу већ ју је наставило све негде до половине XVIII столећа.“³² Изједначавање двају полугласника у један је стара западнојужнословенска особина. Чињеница да се претежно употребљавао облик *ѡанкоѡ јера* може упућивати на то да је еволуција тог полугласника ишла према предњем изговору.

Дакле, ортографске и фонетске црте на бази распрострањености, тј. дистрибуције полугласничког знака, значајне су смјернице за одређивање карактера српског народног језика. Ове црте нам показују не само у којем степену се развио српски народни језик, већ и у којој мјери је еволуирао, тј. удаљио се од старословенског канона. Наравно, тих „омашки“ и црта у овим књигама је знатно мање него нпр. у књигама свјетовног карактера, што је и разумљиво, јер је ријеч о богослужбеној литератури. Ипак, те уочене црте само су потврда да је народни језик спонтано и ненамјерно улазио у све поре, па и у тзв. „виши стил“.

Литература

Белић, А. (1936): *Учеиће св. Саве и његове школе у стварању нове редакције српских ћирилских стиоменика*, Светосавски зборник, Београд.

30 Више о овоме: Владимир Мошин, „Револуције“ у историји српског правописа, Библиотекар, књ. 6, Београд, 1964, 465-475.

31 А. Младеновић, *Напомене о једној заједничкој особини српског и бугарског правописа у време патријарха Јевтимија*, Историја српског језика, Београд, 2008, 96.

32 Исто, 98.

- Белић, А. (1999): *Историја српског језика*, Изабрана дела IV том, Фонетика (речи са де-клинацијом, речи са конјугацијом), Београд.
- Бошковић, Р. (1999): *Основи упоредне ђрамаџике словенских језика*, Београд.
- Vuković, J. (1974): *Istoriја srpskohrvatskog jezika*, prvi dio (UVOD I FONETIKA), Београд.
- Вукомановић, С. (2006): *Српски језик и његов развој*, Београд.
- Грбић, Д. (2008): *Орџографске одлике Гораџданског писалџира с послодовањем из 1521. године*, Гораџданска штампарија 1519-1523, Београд – И. Сарајево.
- Грковић-Мејџор, Ј. (1993): *Језик „Псалџира“ из штампарије Црнојевића*, Подгорица.
- Гълъбов, И. (1986): *Избрани џрудове по езикознание*, Софија.
- Ђорђић, П. (1971): *Историја српске ћирилице*, Београд.
- Ивић, П. (1958): *Додаџак Јужнословенском филолоџу XXII*, Београд.
- Ивић, П. (1972): *Судбина полугласа у српскохрватском језику*, Књижевност и језик XIX, 1-2, Београд.
- Ивић, П. и Јерковић, В. (1981): *Правопис српскохрватских повеља и писама XII и XIII века*, Нови Сад.
- Ивић, П. (1991): *Судбина полугласа у српскохрватском језику*, Из историје српскохрватског језика, Изабрани огледи II, Ниш.
- Ivšić, S. (1970): *Slavenska poredbena gramatika*, Zagreb.
- Куљбакин, М. (1930): *Старословенска ђрамаџика*, Београд.
- Leskien, A. (1914): *Gramatik der serbo-kroatischen Sprache*, Heidelberg.
- Младеновић, А. (2008): *Слово џанко јер (Љ) у џекџивима српске редакџије старословенског језика*, Историја српског језика, Београд.
- Младеновић, А. (2008): *Напомене о једној заједничкој особини српског и бугарског правописа у време патријарха Јевтимија*, Историја српског језика, Београд.
- Мошин, В. (1964): *„Революџије“ у историји српског правописа*, Библиотекар, књ. 6, Београд.
- Стојановић, Ј. (2002): *Орџографџија и језик Бјелопољског четворојеванђела (13/14. вијек)*, Подгорица.
- Rešetar, M.: *Sekundarni poluglas u srpskohrvatskom književnom jeziku*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, I.
- Shevelov, G. Y. (1964): *Weak Jers in Serbo-Croatian and South Slavic*, Зборник Матице српске за филологију и лингвистику, VII.
- Цонев, Б. (1940): *Историја на бълџарския език*. Том прџви, Софија.
- Шкорић, К. (2008): *Фонетџске одлике писалџира с послодовањем Гораџданске штампарије (1521)*, Гораџданска штампарија, Београд – И. Сарајево.

DISTRIBUTION OF A SEMIVOCALIC SIGN ON THE MATERIAL FROM BOOKS PRINTED IN GORAŽDE PRINTING HOUSE

Summary

In the paper we analyse the distribution of a semivocalic sign on the orthographic and phonetic plan of three books printed in Goražde Printing House (Service-Book (1519), Psalter (1521) and Prayer Book (1523)).

Biljana Samardžić

О ЈЕДНОМ БАЛКАНИЗМУ У ГОВОРУ СЕЛА СМИЛОВЦИ, ОПШТИНА ДИМИТРОВГРАД (Облици чланске морфеме код именица и место акцента у чланованим облицима именица)

У раду се даје преглед употребе постојећих облика чланске морфеме код именица у говору села Смиловци (општина Димитровград). Село Смиловци се налази 12 км северо-источно од Димитровграда и на десетак километара од српско-бугарске границе. Овај локални говор одликује се извесним архаизмима, низом иновација и балканизма. У раду се такође разматра промена места акцента у чланованим облицима именица у односу на нечлановане облике истих. Анализирани дијалектолошки материјал је прикупљен на теренском истраживању, обављеном јуна месеца 2008. године.

Кључне речи: дијалектологија, именице, чланска морфема, акценат

1. Уводне напомене

Постоји релативно велики број радова у којима се разматра питање чланске морфеме у области у којој се према нашој дијалектологији говори тимочко-лужничким дијалекатом. Па ипак се може рећи да се ова важна морфолошка особина поменутог говора, као и говора Димитровграда, још увек налази на очеку проучавања. ОвOME у прилог иде и чињеница да локални говор општине Димитровград није био предмет целовитог проучавања у нашој дијалектологији, док је у бугарској дијалектологији овај говор описао Рангел Бошов у монографији *Ди-мишировградският (Царибродският) џовор* (1984), што је био додатни подстрек овом истраживању.

Циљ овог рада је да се прикупи и систематизује грађа о облицима чланске морфеме код именица и место акцента у чланованим облицима именица у односу на нечлановане облике у говору села Смиловци (општина Димитровград).

Дијалектолошки материјал за овај рад сам лично прикупила на теренском истраживању, које сам обавила јуна месеца 2008. године. У августу исте године ареал сам обилазила ради провере и допуне прикупљене грађе. Разговори су вођени са становницима старије генерације и притом снимани дигиталним диктафоном.¹

Треба истаћи да налажење информатора није био нимало лак задатак, јер је број становника у селу знатно смањен, те је због тога било тешко доћи до аутохтоних представника овог говора. Теме за разговор сам бирала сама, старајући се да изаберем такву тему која би одговарала интересовањима самог информатора. Разговори су вођени на различите теме: о селу и животу на селу, о пољским радовима, обичајима, празницима и сл.

¹ Разговоре сам обавила са следећим информаторима: Надежда Манчев (рођена 1923. год.), Смиља Давитков (рођена 1933. год.), Цветанка Давитков (рођена 1931. год.), Рангел Коцев (рођен 1919. год.), Крста Алексов (рођен 1929. год.), Мирко Давитков (рођен 1938. год.).

2. Облици чланске морфеме у претходним дијалектолошким истраживањима

У својим *Дијалектима источне и јужне Србије* А.Белић (1999) детаљно пише о овој веома старој особини тимочко-лужничког и заплањског говорног типа, о могућем пореклу чланске морфеме у њима, о њеном настанку и особинама. У вези са облицима чланске морфеме у наведеном говорном типу, А. Белић пише: „Постпозитивно се употребљавају ове заменице: *џи, џа, џо; џн, на, но; џв, ва, во*. Оне се додају најчешће именицама, ређе придевима, најређе заменицама и бројевима.” (Белић 1999: 302). Дакле, према Белићу је у целој области ових дијалеката распрострањен тројни члан тј. осим члана са елементом *-џи*, постпозитивно се употребљавају и они са елементима *-в* и *-н*. Он, такође, сматра да се првобитно постпозитивно почиње употребљавати заменица са елементом *-џи* и да је она имала значење и члана и демонстративне заменице. Под утицајем такве употребе заменице са елементом *-џи*, према Белићу, постпозитивно се почињу употребљавати и показне заменице са елементом *-в* и *-н*, не губећи притом своје демонстративно значење (Белић 1999: 301).

Белић наводи следеће облике чланске морфеме код именица мушког рода: једнина, мушки род, ном.: *-џи /-аџи*, *-џв /-ав*, *-џн /-ан*, генитив и општи зависни падеж: *-џога*, *-вога*, *-нога*; множина, мушки род: *-џи*, *-џе*, *-ви*, *-ни* (Белић 1999: 302, 303, 305). У материјалу који даје Белић запажа се највећи број примера употребе чланске морфеме са елементом *-џи*. Код именица мушког рода множине код Белића налазимо две чланске морфеме са елементом *-џи*: *-џи* (*војнициџи*, *волиџи*, *воловиџи*, *језициџи*, *колачиџи*, *коњиџи*, *људиџи*, *синовеџи*, *Бугареџи* и др.) и *-џе* (*волловеџе*, *мужеџе* и *мужиџе*, *поповеџе*, *очевеџе* и др.), која се по њему ређе може срести. Употребу чланске морфеме *-џе*, код именица мушког рода множине, објашњава утицајем бугарског језика, мада сматра да то не мора бити увек случај (Белић 1999: 303). Што се тиче постпозитивне чланске морфеме код именица женског и средњег рода, Белић даје следеће облике: једнина, женски род, ном. *-џа* (*бабаџа*), општи коси падеж *-џу* (*бабуџу*), множина: *-џе* (*бунџе*) (*-ва*, *-ву*, *-ве*; *-на*, *-ну*, *-не*); једнина, средњи род: *-џо*, *-во*, *-но* (*блаџоџо*, *блаџово*, *блаџоно*), множина: *-џа*, *-ва*, *-на* (Белић 1999: 304, 305) Треба истаћи, међутим, да је материјал који даје Белић прикупљен у различитим местима у области Тимока, Лужнице и Заплања и да он не узима у обзир морфолошке карактеристике сваког од њих понаособ, тј. не прави микродиференцијацију на терену. Исто тако, у његовом раду се појављује много дублетних облика типа *мужеџе* и *мужиџе*, *волиџи* и *воловиџи*, за које не даје никакво додатно објашњење.

Што се тиче места акцента код чланованих облика Белић изводи закључак да се „додавањем члана, уопште узевши, не мења место акцента у речима“ и да извесна одступања постоје углавном код именица средњег рода код којих се „акцент помера на крај речи непосредно пред члан.“³

Павле Ивић износи исти закључак о постојању тројног члана у тимочко-лужничком дијалекту (Ивић 1985: 116, 117), али касније исти аутор напомиње да постоје неподударности у употреби чланске морфеме у призренско-тимочком

2 1. *болџовано слово* – место акцента у речи; 2. *а* – отворена артикулација полугласника.

3 Према Белићу већина примера код којих долази до померања акцента, нпр. *класџи*, *поџеџо*, *синовеџи* и др., може се објаснити утицајем бугарског језика или његовог зап. дијалекта, мада сматра да постоје и такви случајеви, где се померање акцента самостално извршило у самом дијалекту по аналозији, нпр. *поџаџи* – *браџаџи*, *поџа џога* – *браџа џога*, тј. облик *браџаџога* се развио под утицајем облика *поџаџога* (Белић 1999: 307, 308).

дијалекту. Прво, због тога што у великом делу ове области налазимо одсуство члана, а тамо, где се он употребљава, најчешће се не ради о правом члану, самим тим што их има три (са елементима *и*, *в*, *н*), па тако задржавају своје показно значење, тј. користе се за означавање различите просторне релације (Ивић 2001: 177). У свом раду Ивић долази до следећег закључка: „Изгледа да од говора на територији Србије једино они код Пирота на исток и север и они у горњем току Пчиње имају само једну постпозицију, дакле аутентичан члан.” (Ивић 2001: 177).

С друге стране, у радовима бугарских дијалектолога се указује на постојање једне постпозитивне чланске морфеме *-и* и нигде се не износи сумња у употребу правог члана у говору општине Димитровград. У својој монографији *Димитровградският* (*Царибродският*) *говор* Рангел Бошков⁴ детаљно описује стање употребе чланске морфеме код именских речи (Божков 1984: 51-53, 59-60, 66-69, 74). По њему (Божков 1984: 51,52), код именица мушког рода у говору Димитровграда употребљавају се следеће чланске морфеме: једнина, мушки род *-џи*, нпр. *волџи*, *мосџи*, *добийџкџи*, *џоведарџи*; генитивни облик члана код именица мушког рода за означавање категорије живог-*џоџа*, нпр. *Среџо учийџеџаџоџа*; множина, мушки род *-џе*, нпр. *волоџеџе*, *мужџеџе*, *џајдарџеџе*; *-џо* за збирно значење, нпр. *сељанџеџо*, *срџбеџо*. На сличну ситуацију указује Стојко Стојков (Стойков 2002: 165), који открива и облик датива чланске морфеме *-џи* код придева, нпр. *дај доброџоџоџу човеку*, али не даје ниједан пример такве употребе чланске морфеме код именица мушког рода. Оба аутора дају исте облике чланске морфеме за именице женског и средњег рода: једнина, женски род, ном. *-џа* (*воџаџа*, *рекаџа*), општи зависни падеж. *-џу* (*черкуџу*); множина, женски род *-џе* (*женџеџе*, *козеџеџе*); средњи род једнине *-џо* (*браџноџоџо*, *виноџоџоџо*); множина *-џа* (*влакнаџа*, *јајцаџа*) (Божков 1984: 52, 53; Стојков 2002: 165).

Према Бошкову, једносложне именице мушког рода једнине додавањем чланске морфеме мењају место акцента, тако што акценат прелази на последњи слог, нпр. *бреџџи* (*бреџ*), *кумџи* (*кум*), *мужџи* (*муж*), *носџи* (*нос*), *илуџџи* (*илуџ*) и др., док у малом броју случајева он остаје на месту, где се налазио у основном облику именице: *волџи* (*вол*), *зеџџи* (*зеџ*), *леџџи* (*леџ*), *лисџи* (*лис*) (Божков 1984: 51). Код чланованих облика двосложних и вишесложних именица једнине место акцента остаје непромењено, нпр. *амбарџи* (*амбар*), *балканџи* (*балкан*), *веџџрџи*, *деверџи* (Божков 1984: 51). Код чланованих облика именица женског рода једнине место акцента остаје непромењено, нпр. *глаџаџа*, *џораџа* (према *глаџа*, *џора*), док код истих именица у множини додавањем чланске морфеме акценат обично прелази на следећи слог, нпр. *џлаџе*, *женџе*, али *џлаџеџе*, *женџеџе* (Божков: 52,53). Што се тиче именица средњег рода, Бошков даје следеће стање: прва група чланованих облика именица средњег рода је са акцентом на слогу непосредно пред чланском морфемом: *виноџоџо*, *челоџоџо*, док је код друге малобројније групе именица средњег рода, акценат на првом слогу *ралоџоџо* (Божков 1984: 52).

У савременим дијалектолошким истраживањима овог говора значајно место припада радовима руског дијалектолога Андреја Собољева⁵. Овај ау-

4 У вези са монографијом Рангела Боškова треба истаћи да материјал представљен у његовом раду није прикупљан на територији општине Димитровград. Према речима самог аутора материјал је прикупљен од пресељеника у западне пограничне градове Трн, Драгоман, Годеч, Берковица и села Калотино, Габер (Божков 1984: 7).

5 Собољев истражује источне српске и западне бугарске дијалекте. Међу пунктовима у којима је прикупљан материјал налази се и општина Димитровград, а резултати наведених истраживања су објављени у тротомном дијалектолошком атласу *Sprachatlas Ostserbiens und Westbulgariens Sprachkarten I, II, III* (Sobolev 1998).

тор саставља засебан упитник за прикупљање грађе релевантне за дијалекатску микродиференцијацију говора у југоисточној Србији (Собољев 1995: 203). У свом чланку *О пиротском говору у светлу најновијих истраживања* износи нове податке о кретању свих специфичних фонетских и морфолошких изоглоса у наведеном говору⁶. Материјал који је прикупио Собољев недвосмислено показује да у овом говору, као и у говорима општине Димитровград и Пирот, постоји само права чланска морфема са елементом *-ш*⁷.

3. Члановање именица мушког рода једнине

Као резултат теренског истраживања у с. Смиловци, обављеног јуна 2008. год., може се представити следеће стање употребе чланске морфеме. Именице мушког рода једнине које се завршавају на сугласник у овом говору добијају члан *-аи*, нпр.: *лебаи* (леб), *поцаи* (пој), *пуцаи*, *мужџи* (муж), *дџнџи* (дџн), *вълкаи* (вълк), *дџџаи* (дџџ), *човекаи* (човек), *офчараи* (офчар), *конџацаи* (конџа), *друџараи* (друџар), *качемакаи* (качемак), *седенџарџацаи* (седенџарџа). Што се тиче самог порекла чланске морфеме, дијалектолози се углавном слажу, тј. они сматрају да је чланска морфема за мушки род једнине наследник постпозитивне показне заменице *тџ* у слабој позицији *домџ тџ > домџџ* (Мирчев 1978: 199; Харалампиев 2001: 129,132).

За разлику од бугарског књижевног језика, где се код именица мушког рода на сугласник употребљава дуги (п њ л е н) /-џт, -ја/ и кратки (к р а т џ к) /-а, -ја/ члан (в. Стојанов 1964: 217; Ницолова 2008: 82), у овом говору, као и у говорима који се налазе у непосредној близини, на територији Србије (Собољев: 1995: 205, 206) и на територији Бугарске (Стојков 2002: 165, 168, 169), постоји само један облик чланске морфеме⁸, независно од синтаксичке функције именице у реченици, што потврђују следећи примери:

3.1. Именице у функцији субјекта у реченици:

Ама беше ни по-благ *лебаи* у вурњу што печеомо; Имаше Текица, даскалица Текица, а *мужџи* њу беше Тоша; Па га (детето) окупе *поцаи* у водуту; И карало варало, *човекаи* требе да не је бил стар, живејал и га звали; *Вршњикаи* се нагори и пепел туримо *врз* њега, па жар, та да држи топло; *Офчараи* кара и докарује, ране га; *Копа* се *морузаи*; *Синџи* му живеје у Бугарско.

3.2. Именице у функцији правог објекта у реченици:

А ја нагорим вурњу, па сџм *лебаи* извадила; Ка отишџл он рекџл: „Дајте да заградимо *бунараи*!"; А мајћа ми *пљуџаи* и говедата и само сецаше; Закару *сџлнчоџледаи*, докару зејтин; Беоше окале *комшилџкаи*; И њу све беоше обрали *баџацаи*; *Кувераи* туре на колата.

6 Неке од изоглоса о којима даје нове податке су: вокално л, чување ј у 3. л. јед. презента, африката s у облицима множине *полови/полови*, род именица типа *лој, сол*, облици чланске морфеме код именица мушког рода множине (Собољев 1995: 203,204).

7 По мишљењу А.Собољева тројни члан је својствен говорима Тимока, Беле Паланке и Лужнице на територији Србије (Собољев 1995: 205).

8 За трнски говор карактеристична је употреба тројног члана, тако да се осим чланске морфеме са елементом *-ш* за изражавање одређености користи и чланска морфема са елементом *-в* за блиске предмете и она са елементом *-н* за удаљене предмете (Стојков 2002: 167).

3.3. Именице у функцији неправог објекта у реченици:

На огњиштето онодемо грне ус това, уз *оџн'аџи*; Ма мани че овије със *сџолаџи* да утепа некога; И на бебето бешик се тури и у *бешиќаџи* спи; И момчето повело танац и до това умрело, до *бунараџи*; А која па оче леп си понесе и *сирење* тури у *лебаџи* та вечера; И на *џраџаџи* мет и *масло* измеша;

Именице мушког рода добијене наставком *-ар*, којима се означава вршилац радње, нпр.: *овчар/офчар*, *џоведар*, *козар*, *коњар*, *џетивар*, *друџар*, добијају чланску морфему *-аџи*.

У наведеним примерима чланованих облика именица употребује се чланска морфема *-аџи*, чији је полугласник веома отворене артикулације⁹ и по њој је веома близак широком вокалу *а*. А. Белић ову појаву објашњава чињеницом да се чист *џ* изговара онда када је полугласник под акцентом. У неакцентованом положају он се по изговору приближава другим вокалим, а у већини случајева вокалу *а* и даје две варијанте облика чланске морфеме у једини *џи* и *аџи*, *џв* и *ав*, *џн* и *ан* (Белић 1999: 87, 302, 303, 305). Разлоге за ову појаву П. Ивић види како у месту акцента, тако и у самој природи „динамичког акцента”, који „неудружен с тонским опозицијама, имплицира снажан контраст између наглашених и ненаглашених вокала и извесну редукцију ових других” (Ивић 1979: 208, 209).

Потврду за тврђу да је место акцента од битног значаја за артикулацију полугласника у чланској морфем *-аџи* можемо пронаћи у поређењу ретких примера у којима се *џ* из чланске морфеме налази у положају под акцентом, нпр. *мужџи*, *синџи*, *џнџи* и оним, где је он ван тог положаја, нпр. *лебаџи*, *џоџаџи*. У примерима *мужџи*, *синџи* полугласник се изговара затворено, док у примерима *какви* су *лебаџи*, *џоџаџи* он је веома отворен и готово изједначен са вокалом *а*.

Именице мушког рода на самогласник *-а* по фонетском принципу добијају чланску морфему *-џа*, попут именица женског рода у номинативу једине које завршавају на *-а*, нпр. *баџџа* - *баџџаџа*, *деџа* - *деџаџа*, *младожења* - *младожењаџа*, *свиџија* - *свиџијаџа*.¹⁰

3.4. Члан *-аџи* има падежне остатке и данас се у овом говору чува облик генитива *-џоџа* (стл. *того*), код именица мушког рода једине којима се називају жива бића, нпр. називи сродства: *браџи* - *браџаџи* - *браџаџоџа*, *девер* - *девераџи* - *девераџоџа*, *зеџи* - *зеџаџи* - *зеџаџоџа*; називи животиња: *вол* - *волаџи* - *волаџоџа*, *овџн* - *овџнаџи* - *овнаџоџа*, *коњ* - *коњаџи* - *коњаџоџа*; имена за означавање вршиоца радње (nomina agentis): *дрвар* - *дрвараџи* - *дрвараџоџа*, *џетивар* - *џетивараџи* - *џетивараџоџа*; надимци: *Ђаволџи* - *Ђаволџаџоџа*. Облик *-џоџа* врши функцију општег косог падежа, нпр. *Окни зеџаџоџа*; *А на девераџоџа ако има жена - кака или даџа*; *Ама ја със друџараџоџа, с Милу*; *Требе да уџреџну волаџоџа*; *Тури на џетивараџоџа да руча*; *Е у Видрал доле џоџи Ђаволџаџоџа*.

3.5. Код једнословних чланованих именица мушког рода у већини случајева не долази до промене места акцента, нпр. *леб* - *лебаџи*, *џлуџ* - *џлуџаџи*, *сџол* - *сџолаџи*, *вол* - *волаџи*, *вџлк* - *вџлкаџи*, *вџр* - *вџраџи*, *клас* - *класаџи* и др. Чланованих облика именица код којих долази до промене места акцента у односу на нечла-

9 „Фонетичната промяна, наричана р е д у к ц и я н а г л а с н и т е, е приближаване по слухово впечатление на широките гласни *а, о, е* до тесните: *џ, у, и* и се дџлжи на липсата на удареност” (Стојанов 1964: 85). Према С. Стојкову бугарски се дијалекти према редукцији самогласника у неакцентованом положају могу поделити на четири групе, док су западни и источни говори око јатове границе без редукције (Стойков 2002: 211).

10 За изражавање општег зависног падежа у реченици ове именице мушког рода добијају чланску морфему *-џу* попут именица женског рода на, упор. ном. једн. *Младожењаџа* у *кладенџаџи*; општи коси падеж *Куџају младожењаџу у кладенџаџи, а невестџуџу на чеџму*.

новани, основни облик именице има јако мало. У прикупљеном материјалу за-пазила сам мали број примера код којих акценат прелази на чланску морфему: *син - синџиџи, муж - мужџиџи, дџн - дџнџиџи, град - градџиџи*. У последња два примера долази до колебања у вези са местом акцента у њима, тако да се појављују дублетни облици са акцентом на корену речи и са акцентом на чланској морфемима: *дџнџиџи и дџнаџиџи, градџиџи и градџаџиџи*. Код чланованих облика двосложних и вишесложних именица мушког рода акценат остаје на оном слогу, на коме се налази у основном облику: *бешик - бешикаџиџи, човек - човекаџиџи, бунар - бунараџиџи, коњџиџи - коњџаџиџи, ораџиџиџи - ораџиџаџиџи, качемак - качемакаџиџи, гребенџиџи - гребенџаџиџи*. На основу свега наведеног може се закључити да додавање чланске морфеме у номинативу именица мушког рода једнине, независно од броја слогова, не утиче на место акцента у чланованом облику именице, тј. да он остаје на оном месту где се налазио у основном облику именице.

Додавањем генитивног облика чланске морфеме у већини случајева долази до померања акцента на чланску морфему, нпр. *браџи - браџаџиџи - браџаџиџаџи, дево - девораџиџи - девораџиџаџи, зетџиџи - зетџаџиџи - зетџаџиџаџи*. Код именица *nomina agentis*, добијених суфиксом *-ар*, акценат прелази на следећи слог, нпр. *дрвар - дрвараџиџи - дрвараџиџаџи, жетвар - жетвараџиџи - жетвараџиџаџи*. Слична појава запажа се и код других именица, нпр. *вол - волџиџи - волџиџаџи, коњ - коњаџиџи - коњаџиџаџи*.

4. Члановање именица мушког рода множине

У прикупљеном материјалу смо пронашли три облика чланске морфеме код именица мушког рода множине: *-џе, -џи, -џо*, при чему ова последња има збирно значење, нпр. *сноџиџеџо (сноџи, сноџе), џемеџеџо (џемеџи, џемеџе), крвеџеџеџо (крвеџи, крвеџе), џесџиџеџо (џесџиџи, џесџиџе)*.

У савременом бугарском језику чланска морфема се у множини додаје по фонетском принципу, тако да именице сва три рода које се завршавају на *-и* и *-е*, у множини добијају исту чланску морфему *-џе*, нпр. *мџе - мџеџе, жени - жениџе, насекоми - насекомиџе* (Ницолова 2008: 84). Према материјалу који даје Собољев (Собољев 1995: 205), у множини једносложних именица типа *мужје (муж)* у Забрђу, региону коме припада и село Смиловци, чланска морфема је *-џе, мужјеџе*. Порекло чланске морфеме *-џе* се објашњава уопштавањем групе *тџ* из косих падежних облика множине показне заменице *тџ* (стсл. ген. *тџхъ*, дат. *тџмъ*, инстр. *тџми*, лок. *тџхъ*) (Мирчев 1978: 201; Харалампиев 2001: 132).

Члан *-џе* пронашла сам у следећим множинским облицима једносложних именица мушког рода: *сноџове - сноџовеџе, класове - класовеџе, судове - судовеџе, џуџеве - џуџевеџе, волове - воловеџе, дџнове - дџновеџе, мужје - мужјеџе*. Иста чланска морфема се користи и код неких двосложних и вишесложних именица, нпр. *џенџаре - џенџареџе, џесџиџе - џесџиџеџе, џоведаре - џоведареџе, крџиџоџуџове - крџиџоџуџовеџе*.

У већини случајева код двосложних и вишесложних именица множине мушког рода у овом говору употребљава се чланска морфема *-џи*: *човеџиџи, јечмиџи - јечмиџиџи, стџарџиџи - стџарџиџиџи, унуџиџи - унуџиџиџи, диреџиџи - диреџиџиџи, ореџиџи - ореџиџиџи, Турџиџи - Турџиџиџи, Немџиџи - Немџиџиџи, Русџаџиџи - Русџаџиџиџи, оџџиџи - оџџиџиџи, гребенџиџи - гребенџиџиџи, седенџарџиџи - седенџарџиџиџи¹¹, чораџиџи - чораџиџиџи, урисџиџиџи - урисџиџиџиџи, музикаџиџиџи - музикаџиџиџиџи, џе-*

¹¹ Поред облика *седенџарџиџи*, *седенџарџиџиџи* у прикупљеном материјалу забележен је и њен скраћени облик *сенџарџиџи*, *сенџарџиџиџи*.

левизори –*шелевизорити*. Међу двосложним и вишесложним именицама које добијају чланску морфему –*ити* јесте и једносложна именица *коњ* – *коњи* – *коњити*. Већина истраживача која се бавила овим говором не даје никакве податке о постојању чланске морфеме –*ити*. Борис Симеонов (Симеонов 1960: 386) и Рангел Бошков (Божков 1984: 52, 53) дају једну чланску морфему –*ите* код именица мушког и женског рода множине, нпр. *вълцитѝе*, *воловетѝе*, *женѝе*. Белић (Белић 1999: 303) даје примере са овом чланском морфемом, нпр. *војнициѝи*, *волиѝи* и *воловиѝи*, *језициѝи*, али не даје никакво објашњење за њу. Чланску морфему –*ити* бисмо могли објаснити као директног наследника показне заменице *тъ* у номинативу множине мушког рода *ти*. На тај начин овај говор чува старо стање облика за сва три рода показних заменица у множини: м. р. *човециѝи*, ж. р. *женѝе*, ср. р. *децаѝа*.

Из наведених примера можемо извести закључак да број слогова код именице није од суштинског значаја за избор чланске морфеме. Запажање да ниједна именица која се завршава на самогласник –*и* у множини, не добија чланску морфему –*ите* и обрнуто, даје нам основа да разлог за додавање једног од двају облика чланских морфема потражимо у крајњем самогласнику нечланованог облика именице у множини. Можемо закључити да именице мушког рода, које завршавају на –*е* у множини, добијају чланску морфему –*ите*, док именице које завршавају на –*и* у множини, добијају чланску морфему –*ити*.

*Брајѝаѝа*¹² ми несталоше *одавна*; На *крсти* праимо *това*, *снојѝеѝо*¹³; А он слушал *уриснициѝи*; *Ойѝнициѝи* се *напечу* па се *прзаљу*; Туримо *ѝребениѝи*; Ка *улезомо седенѝарциѝи* однели *ѝишире*, за нас *нема ништо*; И то све *наруѝе* су се *плели чораѝиѝи*; И на *јутредѝан* па *оде* по *селото*, *једни збиру* *кравете*, *једни коњиѝи*; *Јечмиѝиѝи* *после* *почеше* се *саде*; Па *напѝлнимо судовеѝе*; *Сестриѝа* *Тинка* си *спеше* при *стиѝарциѝи*; *Текѝв* си *личеше* на *стиѝојанѝиѝи*; Па *унуѝиѝи* доодоше, *ама* са *мануше* ко *почеше* да *студирају*; Та да *вача класовеѝе* да *ѝи* *реди* да *падају* *наред*; *Растворили ѝенѝарѝеѝе*; *После* ка *чују тиѝа музиканѝиѝиѝи*; *Плетен* *плот* меѝ *дирѝиѝиѝи* от *пруѝе* *значи* *чекмара*; *Това* за *време Турѝиѝи* *још*; На *крѝтоуѝовеѝе* се *праи* та да се *збиру*; Они *стиѝарциѝи* га *дигну*; То је *слава* на *воловетѝе*; *Темеѝеѝо* от *камик* се *зидају*; За *бившу* *Југославију* *тува* су *излезли креведѝеѝо*; Ка *седенѝарциѝи* *минули* *испразнили* *орѝиѝиѝи*, а *натурали сламу*; *Немѝиѝи* *дошли*; А *Русѝаѝиѝи* ка *дойдоше*; А *свиѝиѝеѝе* *улезну* у *крчму* и *си свирѝе* до ка *си сакају*.

Код чланованих облика именица мушког рода множине место акцента у већини случајева остаје непромењено, односно на месту где се налазио акценат у нечланованом облику множине именице мушког рода, нпр. *сноѝовеѝе* – *сноѝовеѝеѝе*, *класове* – *класовеѝе*, *судове* – *судовеѝе*, *ѝуѝеве* – *ѝуѝевеѝе*, *волове* – *воловеѝе*, *ѝестѝиѝе* – *ѝестѝиѝеѝе*, *урисници* – *уриснициѝи*, *ойѝници* – *ойѝнициѝи*, *ѝребениѝи* – *ѝребениѝиѝи*, *седенѝарци* – *седенѝарциѝи*. Што се тиче промене места акцента код ових именица пронашли смо два изузетка: *мужѝе* – *мужѝеѝе* и *Турѝи* – *Турѝиѝи*. Члановани облик *мужѝеѝе* (нечлановано *мужѝе*) са акцентом на слогу непосредно пред чланском морфемом, који је вероватно добијен аналогично према чланованом облику исте именице у једнини *мужѝѝи*, у којој се акценат из нечланованог облика помера са корена *муж* на следећи слог, тј. на чланску морфему – *ѝи* у чланованом облику именице.

12 Именица *браѝи* има облик множине *брајѝа* и у множини добија чланску морфему –*ѝа* – *брајѝаѝа*.

13 Поред овог облика регистрован је и облик *сноѝеѝеѝо*, оба збирног значења.

5. Члановање именица женског рода

Код именица женског рода једине пронашли смо два облика чланске морфеме: *-ша*, нпр. *кућаша*, *женаша*, *свекърваша*, *ночша* у номинативу, и *-шу*, нпр. *кућушу*, *женушу*, *ночшу*, у општем косом падежу. Први, номинативни облик, је јасан што се тиче порекла и представља стари облик номинатива једине женског рода показне заменице *тъ* – *та*. (Харалампиев 2001: 132) Други облик чланске морфеме *-ту* у функцији општег косог падежа би се могао свести на акузативни облик показне заменице *тъ* – *тѣ*, с обзиром да у овом говору ж има рефлекс *-у*.

У множини све именице женског рода добијају чланску морфему *-ше*, нпр. *женеше*, *рућеше* и др.

Примери:

5.1. Ква је била *књиџаша* тека смо спрајали забаву. Куде је *њиваша*, там праи на ливаду гувното. *Свекърваша* ако има паре, тури на прагат пару.

5.2. И закачимо на *вериџушу* вода се греје; Па напраимо *кућушу*; Па некој узне та запали *ораљћушу*. И њим се родило *ночшу* бебе; Ти с *кумицушу* ли беше; У *градинушу* че шуњам.

5.3. Па *тѣгеј* ни ванемо по *њивеше* та копамо. И дрен се донесе и се дупне *шуришеше* сас дрен. Па *женеше* ка отиду та наготве. Па узо та си њој дадо *иглеше*.

Место акцента код чланованих облика именица женског рода једине које се у основном облику завршавају на *-а* у већини случајева остаје непромењено, нпр. *женаша*, *женушу*, *кућаша*, *канџаша*, *ламбушу*, *кудељћушу* (упор. *жена*, *кућа*, *канџа*, *ламба*, *кудељћа*). Код именица женског рода које се у једини завршавају на сугласник, нпр. *сол*, *мас*, *ноч*¹⁴, додавањем чланске морфеме акценат прелази на последњи слог, нпр. *солша*, *солшу*, *ночша*, *ночшу*. Што се тиче места акцента код чланованих облика именица женског рода множине, оно остаје непромењено у већини случајева, нпр. *њивеше*, *ораљћеше*, *кобилћеше* (упор. *њиве*, *ораљће*, *кобилће*), мада постоје случајеви двосложних именица код којих долази до промене места акцента, нпр. *жене*, *женеше*; *нође*, *нођеше*.

6. Члановање именица средњег рода

Код именица средњег рода налазимо два облика чланске морфеме: *-шо* за средњи род једине, и *-ша* за средњи род множине, нпр. *девојчетшо* (*девојче*), *кучешо* (*куче*), *детешо* (*дете*), *јаџнетшо* (*јаџне*); *децаша* (*деца*), *момчетиша* (*момчетија*), *кучишиша* (*кучишиша*), *јаџнишиша* (*јаџнишиша*), *шелчинаша* (*шелчина*) и др. У погледу чланске морфеме за множину код именица средњег рода изузетке чине именице *око*, *уше* (*окошо*, *ушешо*), множина члановано *очиши*, *ушиши*.

Примери:

Девојчетшо прво дома дојде. На *оџнишишешо* онодемо грне; *Кучешо* ми занесе једн опџнак. Па садеоше се градине у *пољешо*; *Говедаша* карамо сас нас. Оди *јаџнишиша* штаве кожу. *Јајцаша* преди Великден се фарбају у четвртак, на Вељи четвртак; А *очиши* су опасни ка ване наочи.

14 Према новој грађи, коју даје А. Собољев, именица типа *сол* је ж.р. и добија члан *-ша* у Пироту, Високу, Забрђу и Бурелу, док је у Тимоку, Б. Паланци и Лужници она мушког рода и добија члан *-ш*. (Собољев 1995 : 205).

Додавањем чланске морфеме, место акцента углавном остаје непромењено, како код чланованих облика једнине, нпр. *девојчетио*, *кучетио*, *којиљетио*, *огњишетио* (упор. *девојче*, *куче*, *којиље*, *огњишете*), тако и код чланованих облика множине: *зоведатиа*, *децадиа*, *калчишиштиа* (упор. *зоведа*, *деца*, *калчиштите*). Међутим, код ограниченог броја именица средњег рода долази до померања места акцента, мада углавном у тим случајевима долази до колебања: *жишитоио* и *жишитоио* (*жишио*) и *селатиа* и селата: *села* (једнина *село*: *селоио*). У облицима *јајцатиа* (*јајца*), *очишти* (*очи*), *ушишти* (*уши*) долази до померања акцента на следећи слог у чланованом облику множине.

7. Закључак

На основу направљене анализе може се закључити да су у говору села Смиловци (општина Димитровград) код именица у употреби следећи облици чланске морфеме: мушки род једнине на сугласник, номинатив: - *аџи/џи*, општи коси падеж за означавање категорије живог: - *џога*; мушки род множине: - *џи*, - *џи*, - *џо*, при чему последњи има збирно значење (*снојџетио*), док избор првог, односно другог облика зависи од самогласника на који се завршава именица мушког рода у множини, тј. именице мушког рода се које завршавају на *е*, добијају чланску морфему - *џи*, независно од броја слогова (*судовџи*, *џенџариџи*), док именице које се у множини завршавају на *и*, добијају чланску морфему - *џи* (*коњиџи*, *седенџариџи*). Постоје још и следећи облици чланске морфеме: женски род једнине, ном. - *џа*, општи коси падеж - *џу*; женски род множине: - *џи*; средњи род једнине - *џо*; средњи род множине - *џа* и - *џи*, у облицима *очишти*, *ушишти*.

Што се тиче места акцента у чланованим облицима именица, можемо закључити да у већини случајева оно остаје непромењено, односно акценат остаје на оном слогу на коме се налазио у нечланованом облику именице, а тамо где долази до промене места акцента, као у случајевима *џџџи* и *џџџи*, *џџџи* и *џџџи* јављају се дублетни облици. У овом смислу изузетак чине члановани облици именица којима се означава категорија живог у општем косом падежу и то: 1. називи сродства: *браџи* - *браџаџи* - *браџаџога*, *девер* - *деверџи* - *деверџога*, *зеџи* - *зеџаџи* - *зеџаџога*, код којих долази до померања акцента на чланску морфему - *џога*; и 2. имена за означавање вршиоца радње (nomina agentis): *џрвар* - *џрвараџи* - *џрвараџога*, *џеџвар* - *џеџвараџи* - *џеџвараџога*, називи неких животиња: *вол* - *волаџи* - *волаџога*, *коњ* - *коњаџи* - *коњаџога* (али *овџн* - *овџаџи* - *овџаџога*), код којих долази до померања акцента на слог непосредно пред чланску морфему. Члановани облик *џужџи* (нечлановано *џужје*) са акценатом на слогу непосредно пред чланском морфемом је вероватно добијен аналогично према чланованом облику исте именице у једнини *џужџи*, у којој се акценат из нечланованог облика помера са корена *џуж* на следећи слог, тј. на чланску морфему - *џи* у чланованом облику именице. Код чланованих облика именица женског и средњег рода једнине и множине углавном не долази до померања места акцента у односу на нечлановани облик. Акценат увек прелази на последњи слог у чланованим облицима именица женског рода на сугласник типа *сол*, *ноч* - *солџа*, *солџу*, *ночџа*, *ночџу*, а у ретким случајевима долази до промене места акцента у женском роду множине, нпр. *џене*, *џенџи*; *ноџе*, *ноџџи*. Код малог броја именица средњег рода долази до померања места акцента, мада углавном у тим случајевима долази до колебања: *џишитоио*, *џишитоио* (*џишио*); *селатиа*, *села-*

ша. У облицима *јајцаша* (*јајца*), *очиши* (*очи*), *ушиши* (*уши*) долази до померања акцента на следећи слог у чланованом облику множине.

Литература

- Белић 1999: Белић, А. *Дијалекти источне и јужне Србије*, IX том // Белић Александар, Изабрана дела Александра Белића, IX, (Приређивач Драгољуб Петровић). Београд, 1999.
- Божков 1984: Божков, Р. *Димитровградският (Царибродският) говор*. Софија, 1984.
- БДА 2001: Авторски колектив. *Български диалектен атлас*. Обобщаващ том I - III. Фонетика, ацентология, лексика. Софија, 2001.
- Ивић 1979: Ивић, П. *О пореклу и особинама пиротског говора*. - у: Пиротски зборник 8-9. Пирот, 1979, 203-210.
- Ивић 1985: Ивић, П. *Дијалектологија српскохрватског језика. Увод у шипокавско наречје*. Нови Сад, 1985.
- Ивић 2001: Ивић, П. *Српски дијалекти и њихова класификација (III). Призренско-шимочка дијалекатска област*. - у: Зборник Матице српске за филологију и лингвистику XLIV/ 1-2 (прир. Слободан Реметић и Недељко Богдановић). Нови Сад, 2001, 175-209.
- Собољев 1995: Собољев, Н. А. *О пиротском говору у свешлостии најновијих исцртавања*. - у: Пиротски зборник 21. Пирот, 1995, 195-211 + 2 карте.
- Sobolev 1998: Sobolev, N. A. *Sprachatlas Ostserbiens und Westbulgariens I. Problemstellung, Materialien und Kommentare, Kartenanalyse*. Marburg/Lahn, 1998.
- Sobolev 1998: Sobolev, N. A. *Sprachatlas Ostserbiens und Westbulgariens II. Sprachkarten*. Marburg/Lahn, 1998.
- Sobolev 1998: Sobolev, N. A. *Sprachatlas Ostserbiens und Westbulgariens (III) Texte*. Marburg/Lahn, 1998.
- Стойков 2002: Стойков, Ст. *Българска диалектологија*, четврто (фототипно) издание. Софија, 2002.
- Харалампиев 2001: Харалампиев, И. *Историческа граматика на българския език*. Велико Търново, 2001.
- Мирчев 1978: Мирчев, К. *Историческа граматика на българския език*. Софија, 1978.
- Ницолова 2008: Ницолова, Р. *Българска граматика*. Морфология. Софија, 2008.
- Стојанов 1964: Стојанов, Ст. *Грамаатика на българския книжовен език*. Фонетика и Морфологија. Софија, 1964.
- Симеонов 1960: Симеонов, Б. *Членнаша форма в преходнише говори*. - у: Езиковедско-етнографски изследвания в памет на академик Стојан Романски. Софија, 1960, 379-391.

ABOUT ONE BALKANISM IN THE LOCAL DIALECT OF THE VILLAGE OF SMILOVCI, MUNICIPALITY OF DIMITROVGRAD

Summary

The object of this paper are forms of the definite article which are postfixed to the singular and plural of nouns used in the dialect of the village of Smilovci. The village of Smilovci is situated about 12 km north-east from Dimitrovgrad and about 10 km from the Serbian – Bulgarian border. The local dialect of the village is characterized by archaisms, innovations and balkanisms. Changes of the stress position in the definite and indefinite forms of the nouns were also explored. Analysed dialect materials were collected by my own during my fieldwork in this area.

Ivana Dabitkov

II
ЛЕКСИЧКО-СЕМАНТИЧКА
ПРОУЧАВАЊА

О НАЗИВИМА ЗА ОБУЋУ У САВРЕМЕНОМ СРПСКОМ ЈЕЗИКУ¹

У раду се анализирају лексеме са значењем врсте обуће у српском језику, које су прикупљене анкетом. Лексика добијена на овај начин образује својеврсну лексичко-семантичку групу **обућа**. Изложена је могућа подела лексичко-семантичке групе **обућа**, уз осврт на заступљеност анализираних лексика у дескриптивним речницима српског језика.

Кључне речи: називи за обућу, лексичко-семантичка група, лексема, дескриптивни речник

1. У савременој српској лингвистици незаобилазан предмет истраживања представља лексички систем српског језика. Иако су различите лексичко-семантичке групе испитиване у радовима већег или мањег обима, према нашим са знањима, није било одговарајуће обраде лексике која означава обућу. Ова лексика представља део основног лексичког фонда српског језика будући да се њом именују предмети из домена свакодневнег живота.

Како бисмо дошли до релевантних података о лексемама са значењем обуће, које су заиста у употреби у савременом језику, спровели смо анкету, у којој смо од испитаника тражили да за време од 5 минута наведу што већи број назива за обућу. Анкета је обављена у Београду, и у њој је учествовало 63 испитаника, а њихова структура је следећа: анкетирани су говорници српског језика, и мушког и женског пола, старости од 15 до 70 година, различитог образовања и социјалног статуса, са боравиштем на територији Београда (испитаници су пореклом не само из Београда већ и из различитих делова Србије и бивших република СФРЈ).

На овај начин прикупљена грађа подвргнута је лексичко-семантичкој анализи. Лексеме које означавају обућу образују својеврсну лексичко-семантичку групу². Ова лексика је семантички чврсто повезана, и може се говорити о односу инклузије, као везе између суперординираног и субординираног појма, али и везе између појмова истог ранга, што представља вид хипонимских релација међу лексемама.³ Нормативни статус лексема није био предмет рада, али треба напоменути да знатан део лексема добијених анкетом припада супстандарду. Пре него што приступимо разматрању лексичко-семантичке групе **обућа** и њеној подели, истајаи ћемо да се анкетом добијени називи за врсту обуће у погледу структуре јављају као једночлани и вишечлани. Пажњу ћемо посветити једно-

1 Рад је урађен у оквиру пројекта 148005 *Лингвистичка истраживања савременог српског језика и израда Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ*, који финансира Министарство за науку и технолошки развој Републике Србије.

2 О лексичко-семантичкој групи и парадигматским лексичким односима в. Прћић 1997: 94–113; Шипка 2006: 57–59; Драгићевић 2007: 234–243, 290–298.

3 О различитим схватањима хипонимије (и проблему повезивања речи односно нелингвистичких концепата) в. Марфи 2003: 216–236.

чланим називима, лексемама, а на одговарајућим местима у раду само ћемо наводити вишечлане називе⁴, који указују на потребу испитаника да спецификују општу реч која означава врсту обуће (према дубини, намени, карактеристичним особинама и др.), али се у недостатку посебне лексеме одлучују за описни, вишечлани назив.

Анкетом је прикупљено укупно 147 лексема⁵, од којих 136 означава врсте обуће, 4 означавају реквизите, а 4 додатке обући⁶.

Грађа добијена анкетом упоређена је са дескриптивним речницима српског језика, тј. извршена је провера да ли је прикупљена лексика регистрована у Речнику српскохрватскога књижевног језика МС, Речнику српскога језика МС и Речнику српско-хрватског књижевног и народног језика САНУ.⁷

2. Будући да је предмет нашег рада лексичко-семантичка група **обућа**, најпре ћемо се осврнути на начин на који је лексема *обућа* дефинисана у нашим речницима. У Речнику МС лексема *обућа* дефинисана је на следећи начин: *оно што се обува на ноге (ципеле, опанци, папуче и др.)*; док је Једнотомни речник МС понудио дефиницију: *све што се обува и обухвата стојало сем чарапе (ципеле, чизме, опанци и др.)*. У Речнику САНУ као примарно значење лексеме *обућа* наводи се: 1. (обично зб.) *ошшти назив за предмете који се носе на ногама (ципеле, чизме, опанке, папуче и сл.)*.⁸ Већ се у самим дефиницијама наводе лексеме које се сматрају типичним представницима лексичко-семантичке групе **обућа** (*ципеле, чизме, опанци, папуче*), а које представљају окосницу наше поделе ове лексичко-семантичке групе, коју ћемо укратко изнети у даљем излагању.

Лексеме са значењем обувних предмета, које чине лексичко-семантичку групу **обућа**, поделили смо на две основне групе, оне које означавају обућу опште намене и оне које означавају обућу специјалне намене, а које ћемо даље у раду називати целинама *обућа опште намене* и *обућа специјалне намене*. Целина *обућа опште намене* даље је подељена на групе *обућа за спољни простор* и *обућа за унутрашњи простор*.⁹ Група *обућа за спољни простор* обухвата подгрупе *ципеле, опанци, чизме, патике, сандале, папуче*, а групу *обућа за унутрашњи простор* представљају подгрупе *кућна обућа* и *обућа за други унутрашњи простор*. Целина *обућа специјалне намене* такође се може поделити на групе *обућа за спољни простор* и *обућа за унутрашњи простор*, при чему се у оквиру групе *обућа за спољни простор* издвајају подгрупе *спортска обућа* и *реквизити*.¹⁰ Наведена општа подела представљена је у следећем дијаграму:

3. Целина *обућа опште намене* обухвата више група и подгрупа.

4 О проблематици вишечланих лексичких јединица в. Згуста 1991: 92; Драгићевић 2007: 40–41.

5 Списак лексема добијених анкетом прилажемо на крају рада.

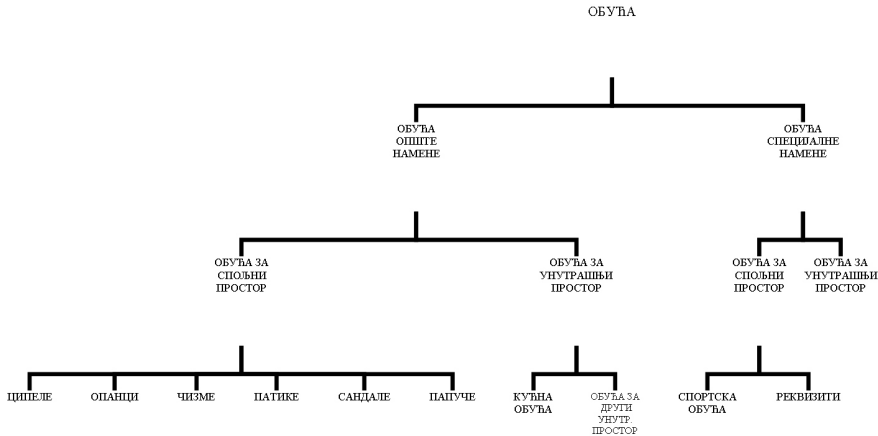
6 О лексемама које означавају реквизите и додатке обући, и разлозима за њихову анализу у оквиру овог рада в. тачке 4.2.2 и 6.

7 Ови се речници даље у тексту наводе на следећи начин: Речник МС, Једнотомни речник МС и Речник САНУ.

8 О оваквом типу именица и избројивости онога што оне означавају в. Ивић 2008: 13–38.

9 Подела лексичко-семантичке групе **обућа** извршена је према екстралингвистичким критеријумима. Полазни модел поделе групе према критеријуму намене преузет је из Дирвен, Веспур 2004: 11.

10 Појмове и лексеме којима су они именовани организовали смо „по нивоу општости од најопштијих, па самим тим и надређених, до семантички најодређенијих, па самим тим и подређених“ (Драгићевић 2007: 295). О нивоима лексичке хијерархије в. Драгићевић 2007: 290–296.

3.1. Група *обућа за спољни простор*, која је део ове целине, грана се на неколико подгрупа, а највећа међу њима је подгрупа *ципеле*.

3.1.1. Подгрупа *ципеле*, као најбројнија од свих, прва ће бити предмет наше анализе. Анкетом је прикупљено 40 лексема које означавају ову врсту обуће.¹¹ У Речнику МС *ципела* се дефинише на следећи начин: 1. *врста обуће начињене најчешће од коже*; а у Једнотомном речнику МС: *врста обуће која покрива спољало, обично од коже*. Појам *ципеле* подређен је појму *обуће*, што се може приметити и у наведеним дефиницијама будући да се у њима *ципела* одређује као врста обуће.¹²

Једночлани називи за врсте *ципела* добијени анкетом могу се поделити у неколико група. Према критеријуму који чини опозиција *плитак/дубок*, поделили смо их у две велике групе – *плитке ципеле* и *дубоке ципеле*.¹³

Испитаници су навели следеће лексеме које означавају *плитке ципеле*, а које су потврђене у једнојезичним речницима српског језика: *балетанка*, *бродарица*, *еспадрила*, *каљача*, *кондура*, *кундура*, *мокасина*, *мокасинка*, *салонка*.¹⁴ Требало би напоменути да се лексема *балетанка* овде наводи у значењу које даје Једнотомни речник МС: *лака женска ципела слична обући балерина*. Друга значења ове лексеме биће наведена на одговарајућим местима у раду. Лексеме које су добијене анкетом, а које не бележе речници јесу: *индијанка*, *колеџица*, *лондонка*, *шијаџерица*.

Анкетом је добијено више лексема које означавају врсте *дубоких ципела*. У речницима су потврђене лексеме: *баканца*, *џеџа*, *џојзерица*, *кримка*, *цокула*. Сле-

11 У укупан број лексема у оквиру ове подгрупе улази и лексема *ципела*, која као општи назив имањује и подгрупу. Исти принцип примењен је и на остале лексеме које именују подгрупе *обућа за спољни простор*.

12 Лексикографи у дефинисању лексема често користе хијерархијску организацију лексичког система, односно хипонимију, па „у дефиницији прво наводе хипероним лексеме коју дефинишу, а затим њену специфичну разлику“ (Драгићевић 2007: 296).

13 Као граница вертикалног протезања *ципела* узима се *глежањ*, па *ципеле* које сежу до *глежња* (горња ивица *ципеле* је испод њега) припадају групи *плитких ципела*, а оне чија је горња ивица у равни *глежња* или нешто изнад њега групи *дубоких ципела*.

14 Резултати анкете показују да испитаници доследно користе множински облик за називе обуће. Потребно је скренути пажњу да ћемо их ми наводити у облику јединице, у складу са домаћом лексикографском праксом у изради дескриптивних једнојезичних речника.

деће лексеме нису потврђене у речницима: *глежњарица*, *глежњача*, *канађанка*, *кримика*, *пешадинка*.

У наставку рада извршићемо поделу лексема које означавају ципеле и према другим критеријумима, будући да опозиција плитко/дубоко у неким случајевима није релевантна. Према специфичном облику ципеле или дела ципеле издвојили смо лексеме: *шимика*, *шишицара*, *шишицока* и *крамљонка*, а према карактеристичном делу ципеле или према материјалу од кога је он израђен: *брукс*, *бруксерица*¹⁵, *цвекерица*¹⁶ и *гумиђонка*.

У речницима су потврђене само лексеме *гумиђонка* и *шимика*.

Као општи називи за ципеле, без спецификације њиховог облика, њихове дубине, намене и сл., јављају се три лексеме: покрајинска лексема *цревља*, која је потврђена у Речнику МС (и дефинисана на следећи начин: *цићела*, *постола*); жаргонске лексеме *гиља*, која означава и ципеле и патике, и *шуза*, добијена према енглеској речи *shoes*, која означава ципеле, а које нису потврђене у речницима.

Називи који означавају ципеле уопште јесу и: стандардна лексема *цићелица*, и жаргонске лексеме *цића* и *цићелка*, које представљају деминутиве лексеме *цићела*. У речницима је регистрована само лексема *цићелица*.

Лексеме *полуцићела* и *сандал-цићела* означавају врсту обуће потпуно или у највећем делу затвореног предњег дела, те их стога сврставамо у подгрупу **цицеле**, без обзира на степен отворености њиховог задњег дела.

Анкетом је прикупљен и знатан број вишечланих назива за врсте ципела, који би могли бити подељени према следећим критеријумима: опозиција плитак/дубок (плитка ципела, ниска ципела, полудубока ципела и дубока ципела), облик ципеле (шпицаста ципела и паткаста ципела), облик ђона, пете (равна ципела, ципела на платформу, ципела са платформом, ципела на штиклу, ципела са штиклом), и намена (грађевинска ципела, рударска ципела, планинарска ципела, елегантна ципела, ципела за степ, плесна ципела, ципела за плес).

3.1.2. Следећу подгрупу групе **обућа за спољни простор** чине **опанци**. Анкетом је прикупљено 14 лексема које означавају ову традиционалну, народну обућу. У Речнику МС *опанак* је дефинисан као: 1. *сељачка лака обућа од коже или гуме која се прилиже око ногу каишима, опуштом или чим сличним*; а у Једнотомном речнику МС као: 1. *сељачка лака илићка обућа, обично од испреплећених кожних каишева и повинућим врхом*. У Речнику САНУ *опанак* је дефинисан на следећи начин: 1. *лака сељачка обућа обично од коже (свињске, говеђе и сл., понекад са гуменим ђоном) која се прилиже око ногу каишем и сл. (каћкад са кљуном, навише савијеним врхом)*.

Према материјалу од кога је ова обућа израђена лексеме прикупљене анкетом можемо поделити у две групе. Групи кожни опанци припадају лексеме *шиљкан* и *шиљкаш*, а групи гумени опанци лексеме: *гумаиш*, *гумењајка*, *гумењак*, *пироћан*, *пироћанац*, *пироћана*, *пироћанка*, *појка*, *појкица*, *цурула*, *цурула*. Од наведених назива у речницима потврђени су само *шиљкан* и *шиљкаш*.¹⁷

15 Лексеме *брукс* и *бруксерица* могу означавати плићу или дубљу врсту обуће са специјалним металним ојачањем на предњем делу (изнад прстију).

16 Лексема *цвекерица* добијена је деривацијом од *цвек*, који се у Речнику МС дефинише као: *ексерчић за причвршћивање ђона, поћилаће на цићели, клинац*.

17 Интересантно је приметити да речници наводе бројне лексеме које означавају врсте опанака, а које нашем анкетом нису забележене. Такође, потребно је напоменути да су објављени томови Речника САНУ обухватили лексику од слова А до слова О, те да ће објављивањем сваког новог тома слика о лексичком фонду српског језика, а тиме и слика о лексички која је предмет овог рада, бити комплетнија.

Анкетом је добијен и један вишечлани назив који означава врсту опанака: пиротски опанак. Овај назив означава опанке начињене од гуме.

3.1.3. Важну подгрупу групе **обућа за спољни простор** представљају **чизме**. У ову подгрупу улази 19 лексема којима се означава ова врста обуће. У Речнику МС *чизма* је дефинисана као: 1. *врста обуће, обично кожне, која сеже до колена или преко колена*. У Једнотомном речнику МС дефиниција гласи: 1. *врста дубоке обуће, обично кожне, која сеже обично до колена или изнад колена*. Ова дефиниција је, за разлику од оне коју доноси Речник МС, нешто прецизнија и наглашава да је у питању дубока обућа, која обично сеже до колена или преко њих.

Лексеме прикупљене нашем анкетом поделили смо на две групе према следећим критеријумима: врста материјала од којег је ова обућа начињена и њено вертикално протезање, тј. дубина. У оквиру прве групе можемо издвојити следеће подгрупе: чизме од гуме (*буца, велингтонка, ђумењак, ђумењара, ђумењаш, подрезак, рудара*), чизме од вештачких (непромочивих) материјала (*марсовка*), чизме начињене од коже, тј. првенствено од коже (*италијанка, каубојка, маџнумка, мошорка, официрка*) и чизме од крзна (*јетијевка*). Другој групи припадају лексеме *получизма* и *чизмица* (када означава врсту плитких женских чизама, чија је горња ивица, слично дубоким ципелама, у равни глежња или нешто изнад њега¹⁸).

Називи који означавају чизме уопште, поред деминутива *чизмица*, јесу аугментатив и пејоратив *чизметина*, као и лексема која припада супстандарду: *чизмак*.

Од свих наведених лексема у речницима су регистроване *чизметина* и *чизмица*, као и лексеме *ђумењак, ђумењар* и *ђумењаш*, које захтевају додатно објашњење. Лексема *ђумењак* у Једнотомном речнику МС дефинисана је као: 1. *ђумени опанак; ђумена обућа уоштите*¹⁹, у Речнику МС: 1. *ђумени опанак*, а у Речнику САНУ: а. в. *ђумењаш*. Лексема *ђумењаш* у Речнику МС дефинисана је на следећи начин: *ђумењак (1)*; а у Речнику САНУ: *ђумени опанак*.

Лексема *ђумењара* регистрована је само у Речнику САНУ у значењу: *опанак или ципела од ђуме или са ђуменим ђоном*.

Као резултат анкете добили смо и бројне вишечлане називе за чизме. Поделаћемо их у неколико група према различитим критеријумима: облик ђона (чизме са штиклом, чизме са платформом), вертикално протезање, тј. дубина (чизме до колена, плитке чизме, кратке чизме, дубоке чизме), изглед (јети чизме), материјал (гумене чизме, антилоп чизме) и намена (чизме за снег, чизме за кишу, чизме за планину, чизме за риболов, рибарске чизме, скијашке чизме, војничке чизме, јахаће чизме).

3.1.4. Следећу подгрупу групе **обућа за спољни простор** чине **патике**. Испитаници су у анкети навели 15 лексема које означавају ову врсту обуће. Будући да дефиниција лексеме *патаика* коју нуди Речник МС гласи: *кућне патаиче без патаицица*, док је у Једнотомном речнику МС она дефинисана као: *мека кућна, спортистска, балетска или сл. ципела од ткањине, коже и др. без патаицица*, напоменућемо да за потребе овог рада, а у складу са резултатима анкете, *патаику* одређујемо на следећи начин: *врста удобне, меке обуће равног, углавном савишљивог ђона*. Дакле, посматраћемо патике као врсту обуће која је поред своје примарне, специјалне намене (ношење при бављењу одређеним спортским активностима,

18 Иста лексема може означавати и женске чизме уопште, обично елегантне, финије израде.

19 Истакли аутори рада.

чијим је специфичним потребама прилагођена), данас у раширеној употреби и у свакодневном животу.

Анкетом су прикупљене следеће лексеме, које нису регистроване у речницима и припадају супстандардном језичком слоју: *албанка*, *скејштерка*, *сникерсица*²⁰, *сиенсерница*, *шена*, *шенисница*, *џикейџа*²¹, *џрешерка*, *шангајка*, *шишиц-џашика*, *шуњалица*. Неколико лексема означава обућу по удобности налик на патике, али која својим изгледом подсећа на ципеле: *џиџаџика*, *џиџела-џаџика*, *џиџоџаџи*.

Анкетом смо прикупили и неколико вишечланих назива за патике које бисмо могли поделити према следећим критеријумима: вертикално протезање, тј. дубина (дубоке патике, полудубоке патике) и намена (кућне патике, спортске патике, патике за сваки дан, патике за суво време, патике за тренинг, патике за трачање).

3.1.5. Важну, али не тако бројну подгрупу групе **обућа за спољни простор** чине и **сандале**. Анкетом је добијено 7 лексема које означавају ову врсту обуће. У Речнику МС лексема *сандала* дефинисана је на следећи начин: *лака леиња обућа са тврдим ђоном*; а у Једнотомном речнику МС на идентичан начин: *лака леиња обућа са тврдим ђоном*.

Испитаници су навели следеће називе за врсте сандала: *ајосџолка*, *исусовка*, *џолусандала*, *римљанка*, *сандалеџа*, *џрика*. У речницима је потврђена само лексема *ајосџолка*.

3.1.6. Последњу подгрупу групе **обућа за спољни простор** представљају **папуче**. Испитаници су навели 8 лексема које означавају ову врсту обуће. У Речнику МС *џаџуча* је дефинисана као: 1. *врста лаке обуће која се носи само у кући*, а у Једнотомном речнику МС као: 1. *врста лаке кућне обуће*. Будући да се у наведеним дефиницијама папуче одређују искључиво као врста кућне обуће, при чему је занемарена њихова раширена спољна употреба, коју потврђује и наша грађа, неопходно је истаћи да смо папуче посматрали као *врсту лаке леиње обуће са делимично или џоџиџуно заџвореним предњим делом и џоџиџуно оџвореним задњим делом*.

Анкетом су прикупљене следеће лексеме: *алаџинка*, *боролеџа*, *јаџранка*, *јаџанка*, *кломџа*, *нанула*, *наџикача*, *џлаџџиканерка*. Од наведених лексема у нашим речницима потврђене су једино *кломџа*, *нанула* и *наџикача*.

Поред наведених лексема анкетом смо прикупили неколико вишечланих назива за папуче, које можемо поделити према следећим критеријумима: облик ђона, пете (папуче на штиклу, папуче на платформу), материјал (пластичне папуче) и намена (летње папуче, папуче за двориште, папуче за плажу).

3.2. У оквиру целине **обућа оџиџе намене**, поред групе **обућа за спољни простор**, издваја се и група **обућа за унутрашњи простор** која се дели на две подгрупе – **кућна обућа** и **обућа за други унутрашњи простор**.

3.2.1. Испитаници су навели 14 лексема које сврставамо у подгрупу **кућна обућа**. У речницима су потврђене следеће лексеме: *зеџа*, *коџа*, *наџикача*, *назувак*, *назувача*, *назувица*, *назувка*, *џаџуча*, *џриџлавак*, *џлаџа*, а нису потврђене: *џачна*, *џанџофна*, *џаџофна*, *џокућница*.

Вишечлани називи *кућне џаџуче* и *собне џаџуче* односе се на врсту обуће намењену употреби у унутрашњем простору, тј. кућну обућу, и могли бисмо рећи да им у потпуности одговарају дефиниције лексеме *џаџуча* наведене у нашим речницима.

20 Назив добијен према енглеској речи *sneakers*, који означава патике.

21 Жаргонски општи назив за патике, настао метатезом.

3.2.2. У подгрупу **обућа за други унутрашњи простор** сврставамо само једну лексему – *боросана*, која означава обућу намењену ношењу у неком унутрашњем простору који није стамбени.

4. У досадашњем излагању било је речи о целини **обућа ошће намене** и њеној семантичкој подели на групе и подгрупе. Другу целину лексичко-семантичке групе **обућа** чини **обућа специјалне намене**, коју такође можемо поделити на групе **обућа за спољни простор** и **обућа за унутрашњи простор**.

4.1. Група **обућа за унутрашњи простор** не дели се на додатне подгрупе. У њу смо сврстали следеће 3 лексеме: *балеринка*, *балетанка* и *шпушка*. Треба напоменути да лексеме *балеринка* и *балетанка* означавају обућу која се користи у балету, плесовима и спортским активностима (нпр. ритмичкој гимнастици и др.).²²

4.2. Група **обућа за спољни простор** обухвата подгрупе **спортска обућа** и **реквизити**.

4.2.1. Подгрупи **спортска обућа** припада следећих 6 лексема добијених анкетом: *голферица*, *копачка*, *кросерица*, *панцерица*, *спринтерица* и *шаби*²³. У речнику су регистроване само лексеме *копачка* и *спринтерица*. Да је реч о лексички која означава обућу специјалне намене, указује и начин на који су ове лексеме дефинисане. У Речнику САНУ *копачка* је дефинисана као: *нарочитија ципела за ноћомет и сличне спортишке ишре*, док је у Речнику МС одређена као: *ципела за ноћомет, фудбал и друге спортишке ишре*, а у Једнотомном речнику МС као: *врста ципеле за фудбал и сл. ишре*. У Речнику МС лексема *спринтерица* дефинисана је на следећи начин: *нарочитије ципеле са дуљачким земљи окренућим ексерима (за шркаче и уошће за лакоатлетичаре)*, а у Једнотомном речнику МС: *нарочитија ципела за шркаче и уошће за атлетичаре*.

4.2.2. У подгрупу **реквизити** сврстали смо лексеме *клизачка* и *сличућа*, којима ћемо придружити и лексеме *крпља* и *ћераја*, које су испитаници навели као називе за обућу. У речницима су потврђене лексеме: *клизачка*, *крпља* и *ћераја*.

5. Изван поделе лексичко-семантичке групе **обућа** наведене у раду остају поједини називи за врсте обуће.

Следеће лексеме, којих има укупно 12, издвојили смо у посебну групу због специфичне природе њиховог порекла. Реч је о називима за обућу насталим према имену њеног произвођача, односно имену робне марке обуће: *дизелке*, *кампернице*, *кикернице*, *мартинке*,²⁴ *најке*, *најкице*, *ћуме*, *сћарке*, *џорданке*, односно према називу одређеног модела обуће: *максерице*, *шајгерке*, *шајгерице*.²⁵

Лексему *кошурна* издвојили смо због специфичне природе ентитета који означава. Реч је о врсти обуће која се користила у античком театру, па је јасно да је

22 Значењску изнијансираност ових лексема истакли су испитаници у току информативних разговора. Међутим, потребно је напоменути да се у балетској терминологији за ову врсту обуће користе називи мека балетска патика и тврда балетска патика.

23 Лексема је сврстана у ову подгрупу на основу информативног разговора са испитаником који ју је у анкети навео. Међутим, треба напоменути да ова лексема може да означава и врсту обуће за спољни простор опште намене и врсту традиционалне обуће за унутрашњи простор (на Далекком истоку).

24 Називи *дизелке*, *кампернице*, *кикернице* и *мартинке* могу означавати различите врсте обуће (ципеле, чизме, патике и др.), док се следећи наведени називи односе само на врсте патика.

25 Ови називи у новијој лингвистичкој литератури називају се епонимима. Истичемо да је овде реч о једном од типова епонима. Више о епонимима и процесу епонимизације в. Мршић 2000. и Мојсиловић 2010.

имала специфичну намену, али не и да ли је њена употреба била ограничена на спољни простор.

Испитаници су навели и лексеме *платиформа* и *шпикла*, које издвајамо јер могу означавати различите врсте обуће (ципеле, чизме, сандале и др.) са врло дебелим ђоном, односно високом потпетицом.

6. Неки од назива које смо добили анкетом не представљају називе за обућу. У питању су лексеме: *џамашна*, *џлежњак*, *комашлин* и *шпичуца*, за које бисмо могли рећи да означавају додатке обући. Иако је у анкети било истакнуто да треба навести називе за обућу, испитаници су наводили и ове лексеме, што нас наводи на закључак да они предмете означене овим лексемама доживљавају као саставни део обуће. Ови резултати могу бити допринос разматрању концепта обуће у српском језику.

7. У досадашњем излагању представљени су резултати анкете у којој су испитаници наводили називе за врсте обуће у српском језику. На овај начин добили смо податке о лексици која означава обућу, а коју говорници користе у свакодневной комуникацији. На основу провере заступљености ових лексема у једнојезичним дескриптивним речницима српског језика установљено је да они не региструју знатан број ових лексема, као и да у појединим случајевима не показују њихову семантичку издиференцираност. Разлог томе може се тражити у друштвеном и економском развоју наше средине, те речничка грађа није ни могла бележити неке од лексема или нова значења постојећих лексема. Такође, треба напоменути да један број лексема добијених анкетом припада супстандарду²⁶, те да су оне резултат нових језичких процеса којима се богати лексички фонд српског језика. По традиционалном лексикографском схватању таква лексика најчешће не улази у корпус речника.²⁷

Лексеме добијене анкетом образују лексичко-семантичку групу **обућа**, чија је структура разматрана у овом раду. Лексичко-семантичка група **обућа** подељена је на више целина, група и подгрупа, што је илустровано графиконом. У оквиру подгрупа лексеме су додатно разврстане према различитим критеријумима (опозиција плитак/дубок, специфичан облик, врста материјала, намена и др.). На тај начин представили смо могућу поделу ове лексичко-семантичке групе.

На основу увида у бројност, али и семантичко богатство лексике која означава обућу, може се закључити да она представља битан део лексичког фонда српског језика и тиме завређује да буде предмет даљих лингвистичких истраживања.

26 Како би се стекао бољи увид у заступљеност неких од типова супстандардне лексике у нашем корпусу, треба напоменути да смо прегледањем *Двосмерног речника српског жаргона и жарго-ну сродних речи и израза* Д. Андрића установили да он региструје 21 лексему из нашег корпуса (*албанка*, *апостолка*, *баканџа*, *бродарица*, *џиља*, *колеџица*, *кондура*, *марсовка*, *маршинка*, *најка*, *најшикача*, *платиформа*, *римљанка*, *сиенсерџица*, *стијарка*, *шангајка*, *шиммика*, *шпагерица*, *шпичара*, *шуњалица*, *шуза*).

27 Више о овом питању и репрезентативности корпуса Речника САНУ в. Ристић 2006: 23.

Списак лексема добијених анкетом:

аладинка	крампонка	салонка
албанка	кримка	сандала
апостолка	кримика	сандалета
баканџа	кросерица	сандал-џипела
балеринка	крпља	скејтерка
балетанка	кундура	сличуга
боролета	лондонка	сникерсица
боросана	магнумка	спенсерица
бродарица	максерица	спринтерица
брукс	марсовка	старка
бруксерица	мартинка	сцурула
буџа	мокалина	таби
велингтонка	мокасинка	тајгерка
гамашна	моторка	тајгерица
гета	најка	тена
гиља	најкица	тенисица
глежњак	нанула	тикела
глежњача	натикача	трешерка
глежњарица	назувак	трика
гојзерица	назувача	џвекерица
голферица	назувица	џипа
гумаш	назувка	џипатика
гумењајка	опанак	џипела
гумењак	официрка	џипела-патика
гумиђонка	пачна	џипелица
гумењара	панцерица	џипелка
гумењаш	папуча	џипопат
дизелка	патика	џокула
еспадрила	пантофна	џревља
зепа	патофна	џурула
индијанка	пераја	џизма
исусовка	пешадинка	џизмак
исусовка	пироћан	џизметина
јадранка	пироћана	џизмица
јапанка	пироћанаџ	џорданка
јетијевка	пироћанка	шангајка
каљача	пластиканерка	шиљкан
камперица	платформа	шиљкаш
канађанка	подрезак	шимика
каубојка	покућница	шлапа
кикерсица	полуџипела	шпагерица
клизалька	полусандала	шпиц-патика
кломпа	получизма	шпицара
колеџица	попка	шпицока
комашлин	попкица	шпутка
кондура	приглавак	штикла
копачка	пума	штуцна
копа	римљанка	шуњалица
котурна	рудара	шуза

Литература

- Андрић 2005: Драгослав Андрић, *Двосмерни речник српског жаргона и жаргону сродних речи и израза*, Zepster Book World.
- Гортан-Премк 1997: Даринка Гортан-Премк, *Полисемија и организација лексичког система у српскоме језику*, Институт за српски језик САНУ, Београд.
- Дирвен, Веспур 2004: Rene Dirven, Marjolijn Verspoor, *Cognitive exploration of language and linguistics*, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam, Philadelphia.
- Драгићевић 2007: Рајна Драгићевић, *Лексикологија српског језика*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд.
- Згуста 1991: Ладислав Згуста, *Приручник лексикографије*, Свјетлост, Завод за уџбенике и наставна средства, Сарајево.
- Ивић 2008: Милка Ивић, *Лингвистички огледи*, Библиотека XX век, Београд.
- Једнотомни речник МС: *Речник српскога језика*, Матица српска, Нови Сад, 2007.
- Марфи 2003: M. Lynne Murphy, *Semantic Relations and the Lexicon*, University Press, Cambridge.
- Мојсиловић 2010: Бојана Мојсиловић, *О апелативизацији и епонимима у српском језику* (в. у овом зборнику).
- Мршић 2000: Dubravko Mršić, *Eponymski leksikon*, Matica hrvatska, Zagreb.
- Прћић 1997: Твртко Прћић, *Семантика и прагматика речи*, Издавачка књижарница Зорана Стојановића, Сремски Карловци – Нови Сад.
- Радовић-Тешић 2009: Милица Радовић-Тешић, *С речима и речником*, Учитељски факултет, Београд.
- Речник МС: *Речник српскохрватског књижевног језика*, 1–6, Матица српска, Нови Сад, 1967-1976.
- Речник САНУ: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, 1–17, САНУ – Институт за српски језик, Београд, 1959-2006.
- Ристић 2006: Стана Ристић, *Раслојеност лексике српског језика и лексичка норма*, Институт за српски језик САНУ, Београд.
- Шипка 2006: Данко Шипка, *Основи лексикологије и сродних дисциплина*, Матица српска, Нови Сад.

ON DIFFERENT FOOTWEAR NAMES IN CONTEMPORARY SERBIAN LANGUAGE

Summary

The present corpus-based study examines footwear lexis in contemporary Serbian language. These data consisting of 147 lexemes, were collected through the poll conducted on 63 native speakers. Additional methodological approach included general structural analyses of the whole lexical group as well as further division in groups and subgroups based on different criteria. It is important to notice that substantial number of those lexical items were not confirmed in monolingual descriptive dictionaries of Serbian language.

Jovanka Milošević, Danijela Radonjić

О ДЕНОТАТИВНОМ ВАРИРАЊУ У ДЕРИВАЦИОНОМ ГНЕЗДУ ПОЈЕДИНИХ ОПСЦЕНИХ ЛЕКСЕМА

Предмет овога рада јесте анализа појединих опсцених речи на материјалу грађе за Речник САНУ. Посматраћемо лексеме са основом *йиц-*, *йич-* и *йиши-* и њихова деривационо гнезда и покушати да уочимо да ли се губи веза деривата са опсценошћу основне речи или се она задржава.

Кључне речи: Речник САНУ, опсцена реч, основе *йиц-*, *йич-*, *йиши-*, дериват

1.0. Опсцена лексика у српском језику није расветљена са свих аспеката. Непристојне, бестидне, ласцивне речи веома ретко су предмет лингвистичких истраживања, односно лексиколошких и лексикографских радова. Јавља се извесна нетрпељивост, нетолеранција према опсценим речима, као и избегавање коришћења ове врсте лексике у било ком виду. Оне на неки начин представљају табу, оно што у говору и писању културног, цивилизованог света не би смело да се појављује. Језички табу се остварује као забрана употребљавања одређених лексемних слојева или појединих лексема (Шипка: 1999, 14).

1.1. Увидом у литературу из ове области свакако треба споменути Зборник радова о опсценој лексици, који је приредио Недељко Богдановић (в. литературу). Рад Стане Ристић „Опсцене речи у Речнику САНУ“ и рад Милорада Дешића „Неки аспекти проучавања опсцене лексике“, који се налазе у овом зборнику, били су нам од велике користи у овом истраживању. Такође, треба споменути и опширну монографију „Опсцене речи у српском језику“ Данка Шипке (1999), која значајно расветљава проблем ове врсте лексике у српском језику.

2.0. Наше истраживање спроведено је на следећем узорку – из картотеке за израду Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ (даље РСАНУ) издвојили смо лексеме са именичком основом *йич-* и њеном хипокористичном основом *йиц-* и глаголском основом *йиши-*. Анализом датих примера уочавамо да постоје различите групе опсцених речи с обзиром на степен ласцивности. Да би лексема била опсцена неопходно је да постоји њена садржинска или формална повезаност са сексуалним и/или екскреционим пробавним активностима и органима који у њима учествују, а да се не ради о еуфемизмима (Шипка: 1999, 15).

2.1. Професор Владислав Лубаш у раду „Опсцене речи у култури српског и других језика“ (в. литературу) прави разлику између тврдих и меких вулгаризма. Тврди вулгаризми би били они са највишим степеном опсцености, нпр. називи за мушки и женски полни орган, називи за љубавни акт, као и њихови творбени еквиваленти, који у сваком типу комуникације нарушавају друштвене норме.

Као такве, неки дескриптивни речници их доследно бележе (нпр. прво издање Вуковог Рјечника, Речник ЈАЗУ, Етимологијски рјечник хрватскога или српскога језика Петра Скока), док их други речници не региструју (нпр. Речник срп-

скохрватскога књижевног језика МС, Речник Ристића и Кангрге)¹, а то је показала и досадашња пракса РСАНУ. Не само што се не уносе најтврђи вулгаризми, већ се изостављају и неки са мањим степеном опсцености, чија би се употреба могла толерисати, нпр. јединице чије се значење реализује у семантичком пољу „физиологија пробаве и секреције“ типа *љовно*, затим називи за делове тела који побуђују сексуални нагон као *дуйе*, а унете су лексеме *џуз*, *задњица* из исте семантичке групе, као и лексема *мудо* која означава део полног органа (види Ристић: 1998, 24).

2.2. За разлику од тврђих вулгаризама много је већа толеранција према меким вулгаризмима, па се дозвољава да они уђу у узус. Нагласили смо већ да речник не региструје називе нпр. полних органа и њихове творбене деминутивно-хипокористичне и аугментативно-пејоративне деривате са истом референцијалном вредношћу. Међутим, уколико се у творбеном гнезду ових лексема поједини деривати или секундарне семантичке реализације неких деривата односе на друге референте или активности, односно имају неласцивно значење, тада се они појављују у речничком поретку. На тај начин речник нам не представља целивито семантичко-деривационо гнездо.

3.0. Ако погледамо лексеме са именичком основом *пич-* и њеном хипокористичном основом *пиц-*, уочавамо да постоји велики број њих чије се секундарно значење, настало различитим типовима метафоричких асоцијација и метонимијских трансформација или синегдохом, на денотативном плану удаљава од основе, али оне показују различит степен варирања. Примарно значење вулгаризма са именичком основом *пич-* и њеном хипокористичном основом *пиц-* је „женски полни орган, вагина“, а секундарно значење је „атрактивна, привлачна девојка“. У нашој грађи² пронашли смо деминутивно-хипокористична образовања *пичић*, *пичишиће*, *пичурак* заснована на секундарном значењу ове лексеме.

Примери:

- (1) У, какав је *пичић* она мала Секулина. (Ђупић Д. и Ж.)
- (2) Расте онођен фин *пичурак*, спремајте се момци. (И.)

У групу тврђих вулгаризама сврстали бисмо и сложену *пичкојреж* „мушкарац који се много удвара туђим женама“, чије је погрдно значење такође засновано на секундарном значењу ове лексеме, док је значење изведенице *пичоројка* „каже се у шали за женски полни орган“ реализовано на основу примарног значења.

3.1. На материјалу грађе за РСАНУ уочили смо и лексеме чији је степен опсцености мањи од скарадности основне речи. Оне припадају семантичком пољу сексуалности, а то су именица *пицајзла* „полна ваш, врста полне болести“ у примарном значењу, изведеница *пицајзлерка* „женска особа која има пицајзле, која болује од ове врсте полне болести“ и погрдно значење именице *пицмила* „особа сумњивог морала која побуђује на сексуалност“.

3.2. За разлику од лексема које су у непосредној вези са значењем примарног вулгаризма, било да припадају покрајинској било жаргонској или разговорној

1 Преглед корпуса наведених речника представљен је у монографији Данка Шипке (1999).

2 Примери опсцених лексема који су коришћени у раду део су грађе за РСАНУ и припадају секцији чија је израда у току, а извори у наведеним примерима дати су према Скраћеницама за израду овог речника.

лексици, немали је број и оних деривата који су развили значење које се удаљило од деривационе основе, али су сачували формалну сличност са основним лексемама. Такве су именице *џичкалун* „дугачак, отесан комад дрвета који служи за разгртање ватре“, *џичоглејка* „врста слатководне рибе, кркуша“, *џичон* „дугуљасти суд од лима“ и глагол *џичкариџи* „помало тећи, цурити (о води)“. Ове лексеме се односе на предметне референте, различите активности и радње, као и на реалије из терминолошке сфере.

Примери:

(1) Како сам била поред ватре не имадох га чим ударити него *џичкалуном*. (Том. М.)

(2) Шкриван кроз левак свакоме своју боцу напуни, вадећи воду *џичоном* (дугуљасти суд од лима) из једне бачве, која се у салону чувала, у којој се налазило још може бити 200 литара воде. (Ђаја Б.)

3.3. Овој групи речи придодаћемо и неке лексеме које исказују радње или особе по некој карактеристичној особини, а одлика су жаргона, разговорног стила или су покрајинске и експресивно су обојене. То су именице *џицан* 1. „особа која воли да се дотерује, сређује“; 2. „мушка особа која се бави женским пословима“, *џицара* „лош, рђав човек“, *џицилети* „прљав, поган човек, несој“, *џицојевац* „особа нижег раста која је безразложно хвалисава, надобудна“, као и секундарно значење лексеме *џицајзла* „особа која је веома педантна и уредна“; придеви *џицански* „који се односи на пицана, који је својствен пицану“, *џицигав* „који је претерано шкрт, штедљив; потиштен, сетан“ и глаголи *џициниџи (се)* 1. „облачењем дотерати, довести у ред изглед“; 2. „лепо се обући, дотерати се“, *џициниџи (се)* 1. „кинђурити, гиздати (обично без мере, укуса)“; 2. „кинђурити се, гиздати се“.

Примери:

(1) Као да намесника жупе не поставља краљ лично. И као да краљ нема око себе хиљаде младих властелинских синова ... Хиљаде оних мазних, меких господичића, ласкаваца и *џицана*. (Ненад. Д.)

(2) Кога хоће *џицара*, не боји се ни цара, реко је Јоцко Зиндовић. А ја видио колико је погодио. (Вукс. М., 118)

(3) Контали Турци да је мање срамоте кад кроз руке влашког војводе пролазе суди у које су они јецек готовили, но да пролазе кроз руке какве фукаре и *џицилети*а крштенога. (Килибарда, 102)

(4) Не треба бити „*џицигав*“ – тврд – и бжежати од трошка, јер ће се и срећа од тебе удаљити. (БВ 1894, 89)

4.0. Анализираћемо и гнездо са глаголском основом *џиш-*. Представљају га лексичке јединице чије се значење реализује у семантичком пољу „физиологија пробаве и секреције“³. Таква је именица *џиш* 1. „мокраћа и 2. „млаз“ као и изведенице *џишадер*, *џишак*, *џишака*, *џишалина*, *џишаље*, *џишаљина*, *џишањак*, *џишареш*, *џишаћ*, *џишаћа*, *џишаћка*, *џишина*, *џишњак*, *џишоџина* – све у значењу мокраћа, углавном покрајински обојене. Овде спадају и глаголске именице *џишање*, *џишкање*, као и глаголи *џишаџи*, *џишкаџи*, *џишкиџи*, *џишнуџи*, с тим што треба напоменути да примарно значење лексема *џишаџи*, *џишкаџи*, *џишну-*

3 Назив семантичког поља смо преузели из Ристић: 1998, 26.

йи значи „мокрити“, док се на денотативном плану путем метонимије секундарно значење ових лексема у значењу „цурити, тећи, шикнути у млазу“ удаљава од основе, па у њима изостаје опсцена обојеност.

Примери:

(1) Надалеко на *йишаћу* и говна смрди. (Михаил. Д., 316)

(2) Исто тако има их [кобила] које кад пасу, али услед тугаљивости *йишкају* и зевкају удом, но нема излива слуги и слугокоже нису црвене. (Спасић Д., 180)

4.1. Истом семантичком пољу припадају и лексеме са значењем „места за обављање физиолошких потреба“ као што су изведенице *йишаоница*, *йишарник*, затим *йишагора* и *йишарона* као покрајински називи у значењу „врста ноћног суда, нокшир“, изведенице које се односе на анатомске појмове и функције, и са другим значењима, такође покрајински обојене *йишаљка* „мокраћни орган“, *йишњак* „мокраћни мехур код животиња“, *йишач* „човек који мокри“, *йишканица* „често мокрење“.

4.2. Забележили смо и већи број деривата који на денотативном плану чувају везу са опсценошћу основне речи. Углавном су погрдног карактера и спадају у покрајинску лексику. Најчешће исказује карактеризацију особе. То су изведенице *йиша* „млађа женска особа према којој се не исказује поштовање; жена лаког морала“, *йишњача* „похотљива жена која својом спољашњошћу, одевањем и понашањем изазива сексуални нагон код мушкараца“, *йишокара* „женско дете“, *йишоња* „мушко дете које мокри у гаће“ и сложеница *йишовоћа* „онај који предводи групу бескорисних и лењих људи“.

Примери:

(1) Сјатили се око оне две *йише*, особито око старије. (Станић Мил.)

(2) Од *йишокаре* немаш ништа. (Дукић Ђ.)

4.3. Као и код лексема са именичком основом *йич-* и њеном хипокористичном основом *йиц-* и у групи са глаголском основом *йиш-* приметан је одређен број деривата који су развили денотативно значење које се удаљило од деривационе основе. То су изведенице које се односе на реалије из ботанике и зоологије *йишакоњи* „врста биљке“, *йишка* – само у изразу *йишка од мора* „морска риба“, *йишкорац* „врста морске рибе“ и *йишкор* „врста слатководне рибе“.

Забележили смо и предметне денотате као што су лексеме *йишано* „назив за део веза на народној ношњи“ из области етнологије, изведенице *йишалка* „запушач“ и *йиша*, *йишока* и *йишокора* „слаба, мека ракија“.

Пример:

(1) Али и то не стоји, да су наша домаћа пића баш чиста – у правом смислу те речи, и ако она нису вештачки прављена. На против: наши обични – бар сељачки – производи махом су лошије врсте („буцварика“, „шоме“, „йишоке“ и т.д.). (Здр. 1908, 17)

5.0. На основу изложеног и класификованог материјала можемо извести следеће закључке.

Речи са опсценом лексиком у основи испољавају различити степен ласцивности. На основу тога издвојене су три групе. У прву групу спадају лексеме са

највишим степеном опсцености. То су вулгаризми који за денотате имају сексуалне органе и углавном се не обрађују у описним речницима као што су: *пицца*, *пичка*, *пичкица* и сл.

Другу групу чине лексеме које чувају везу са денотатом основне речи, тј. везу са денотатом и углавном се односе на особе са негативним особинама, па имају погрдно значење, а употребљавају се у жаргону или колоквијалном говору, као што су: *пичоројка*, *пишињача*, *пишиоња* и сл. Спадају у лексеме са мањим садржајем ласцивности.

Трећу групу чине лексеме које означавају предмете или радње и које су изгубиле семантичку везу са опсценим основама; а затим и лексеме у терминолошком значењу, као што су примери: *пицанији* (*се*), *пицинији* (*се*), *пичкарији*, *пичола*, *пичон*, *пишалка*, *пишкор*, *пишоко*. Ове лексеме немају ласцивну конотацију.

Кад је у питању разматрана грађа за Речник САНУ, пошто се ради о речнику тезаурусног типа, било би значајно представити читаво семантичко-деривационо гнездо, јер су ове лексеме познате и веома фреквентне у употреби и разговорном језику и народним говорима.

5.1. Чињеница је да се у језику, више говорном него писаном, опсцене речи све чешће употребљавају и обухватају све друштвене слојеве независно од професије, образовања, па и пола. Сведоци смо употребе ове врсте лексике како у књижевним делима, филмовима, тако и у позоришним представама, радио и ТВ емисијама. Дакле, опсцене речи су у широкој употреби, па не би требало бежати од њих.

Скраћенице и извори

БВ: Босанска вила, Сарајево, 1894, 89.

Вукс. М.: Вуксановић Миро, Тамоони, Футура публикације – Прометеј, Нови Сад, 1992, 118.

Дукић Ђ.: Дукић Ђуро, Збирка речи из Градине, Велика Кладуша.

Ђаја Б.: Ђаја Божо, *Наши поморци (Младић)*, 106 издање задужбине Илије М. Коларца, Београд, 1904, 66.

Здр. 1908: Здравље, лекарске поуке о здрављу и болести, уредник др Милан Јовановић Батут, год. I–IV, Друштво за чување народног здравља, Београд 1906–1909, 17.

Килибарда: Килибарда Новак, Бројачи ајвана, СКЗ, Београд, 1992, 102.

Михаил. Д.: Михаиловић Драгослав, Петријин венац, СКЗ, Београд, 1979, 316.

Ненад. Д.: Ненадић Добрило, *Дорошеј*, Народна књига, Београд, 1981, 154–155.

РСАНУ: Речник српскохрватског књижевног и народног језика, I–XVII, Српска академија наука и уметности – Институт за српск(охрватск)и језик, Београд, 1959–2006.

Спасић Д.: Спасић Душан М., Практично коњарство, Београд, 1896, 180.

Стјанић Мил.: Станић Милија, Колоквијални језик, збирка речи.

Том. М.: Томић Милутин, *Збирка речи са разних крајева Српства*, 1900.

Ђујић Д. и Ж.: Ђупић Драго и Ђупић Жељко, *Речник говора Загараца*, СДЗБ XLIV, Београд, 1997.

Литература

Дешић 1998: Милорад Дешић, *Неки аспекти проучавања опсцене лексике* [у]: Опсцена лексика, зборник радова, приредио Недељко Богдановић, Просвета, Ниш, 29–39.

Лубаш 2009: Владислав Лубаш, *Опсцене речи у култури српског и других језика*, Међународни састанак слависта у Вукове дане, Београд, рад у штампи.

Премк 1997: Даринка Гортан-Премк, Полисемија и организација лексичког система у српском језику, Институт за српски језик, Београд.

Ристић 1998: Стана Ристић, *Опсцене речи у речнику САНУ* [у]: Опсцена лексика, зборник радова, приредио Недељко Богдановић, Просвета, Ниш, 18–28.

Упутства: *Упутства за обраду Речника САНУ*, штампано после израде прве књиге речника у Институту за српски језик у Београду.

Шипка 1999: Данко Шипка, *Опсцене речи у српском језику*, ЦПЛ – Београд Прометеј – Нови Сад.

REFLECTIONS ON THE DENOTATIVE FLUCTUATION OF THE DERIVATIONAL NEST OF SAME OBSCENE LEXEMES

Summary

In this paper we analyze some obscene words on the material structure for the Academy dictionary. We observed base-lexemes *пиц-*, *пич-* and *пиш-* and their derivative nests, and tried to notice whether the connection of derivatives with obscenity of basic words is lost or kept.

Dragana Nastanović

О КОЛОКАЦИЈСКИМ ВЕЗАМА У ФИТОНИМИЈИ¹

У раду се анализира лексичко устројство сложених фитонима. Циљ нам је да утврди-мо којим лексичко-семантичким слојевима припадају речи, односно чланови синтагматске структуре који се удружују и терминологишују у процесу номинације реалија из ботаничке сфере.

Кључне речи: фитоним, сложени фитоним, колокати, номинација, терминологи-зија

0.1. Досадашња истраживања фитонима у српском језику нису занемарљива. Међутим, проблематика у вези са овим терминолошким слојем није у потпуности осветљена, иако је Мојо Медић још давне 1884. године дао подстрек за прикупљање и проучавање ових лексема. Творбеној и номинационој мотивацији, структурним и другим особеностима, али и етимологији ботаничких назива више радова посветила је Нада Вајс (1979, 1982–1983, 1983–1984). Српски лингвисти су свој допринос проучавању назива биљака дали пре свега у представљању инвентара и анализи мотивације и структуре фитонима у народним говорима. Грађа и анализе углавном се односе на војвођанске говоре, као нпр. Драгин 1984, Шпис-Ђулум 1995, Вуковић 1994, Недељков 2000, или призренско-тимочке говоре, као Марковић 1997 и др. Треба истаћи и то да је Филозофски факултет у Нишу издао неколико зборника са овом тематиком, у којима се налазе и радови који се не баве искључиво дијалекатским облицима фитонима (ПФ 1996 и ПФ 1998).

0.2. Предмет овог разматрања представљају вишечлани називи биљака², ексцерпирани из *Речника српскохрватскога књижевног језика* Матице српске, будући да се он може сматрати заокруженим корпусом. Овај корпус је допуњен

1 Овај рад је настао у оквиру пројекта 148005, *Лингвистичка истраживања савременог српског језика и израда Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ*, који у целини финансира Министарство за науку и технолошки развој Републике Србије.

2 У лексиколошкој литератури не постоје јединствена терминолошка решења за вишечлане лексичке спојеве који на номинационом плану функционишу као јединствена целина, како се наводи у Недељков 2002: 244 и Драгићевић 2007: 40–41. Представљајући нам могућа терминолошка решења (комплексне лексеме, везане синтагме, локуције, сложене лексичке јединице, фиксирани колокације, вишечлана реч, вишечлана лексичка јединица, вишечлана лексема, сложена лексема итд.) у лексиколошкој литератури, прва ауторка се опредељује за термин сложене лексеме, а друга за термин вишечлане лексичке јединице. У фитолингвистици такође нема усаглашености у терминолошком именовању ових јединица, па тако на пример срећемо називе синтагматски спојеви, синтагматска образовања, синтагматске номинационе јединице у Шпис-Ђулум 1995: 429, синтагме у Соколовић 1998: 60, сложене лексеме у Марковић 1997: 42–44 итд. Ми сматрамо да има оправдања за употребу свих поменутих термина, при чему би избор требало да зависи од тога који се аспект овог слоја лексике осветљава – лексикографско-лексиколошки или синтаксички.

називима из *Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ*³ ради употпуњавања богатства инвентара ових термилошких јединица сложене структуре. Наш приступ је првенствено лексиколошки. Међутим, с обзиром на то да посматрамо унутрашње устројство синтагматских структура, приликом анализе полазићемо од формалног критеријума. Наиме, циљ нам је да осветлимо природу унутрашњих односа међу саставним деловима сложених фитонима, односно лексички материјал који подлеже терминологизацији⁴. Наша пажња ће бити усмерена на осветљавање природе и врсте колокабилне везе међу члановима синтагматске структуре вишечланих фитонима⁵. Настојаћемо да прикажемо типове терминологизације сложених јединица, као и да утврдимо када се номинација остварује на основу једног од чланова сложеног назива, а када обе компоненте истовремено учествују у номинацији различитим типовима метафоричних асоцијација, метонимијских трансформација или механизмима синегдохе.

0.3. У анализи сложених фитонима полазимо од центра синтагме, односно примарног колоката. У зависности од тога да ли се њиме упућује на референт, а секундарним колокатом врши даља детерминација и исказује *differentia specifica*, или се пак номинација врши читавом колокацијом у нашој грађи може се издвојити неколико типова.

1.1. У први тип спадају они сложени фитонимски називи чији су центар лексеме које и саме именују општу ботаничку реалију, као што су: *дрво, дрвце, корен, шрава, цвети, цвеће*. Ове лексеме функционишу и као лексеме општег лексичког фонда, али у споју са одговарајућим детерминативом добијају номинациону улогу и постају део термилошког фонда. Детерминативни члан уз ове именице потиче из различитих слојева и у тој улози јављају се: а) придеви мотивисани зоонимском основом, који су и најбројнији, као у фитонимима *вучји корен, ђусја шрава, ђушчја шрава, кравља шрава, пшичја шрава*, б) придеви из сакрално-митолошке сфере, као у *бож(и)је дрво, змајево дрво, јудино дрво, божије дрвце, богородичина шрава, пештровско цвеће*, в) описни придеви који означавају укус, као у *кисело дрво, слашко дрвце*, г) разни други описни придеви, као у *зубоболна шрава, жива шрава, рђава шрава, усањава шрава, црна шрава* и д) релациони придеви, као у примерима *морска шрава, сиротињска шрава, хајдучка шрава, жрчко сено*.

1.2. Лексема *шрава* колоцира и са већим бројем именица које се налазе у синтаксичкој позицији падежног атрибута реализованог предлошко-падежном конструкцијом *од + генитив*. Те именице означавају називе болести: *шрава од асџме, од жрознице, од жушнице, од костоболје, од красџа, од пољачине, од срдоболје, од црног пришџа, од шапа, од шуљева*, затим органе или делове тела зах-

3 Према нашим увидима у грађу, као и истраживању Недељков 2002, у речницима се ове јединице налазе у додатку речничког чланка под изразима (у РСАНУ и најчешће у РСМ), али и као посебне одреднице у РСМ.

4 Будући да је наше интересовање везано првенствено за лексичке слојеве, одлучили смо се за речничку грађу. Сматрамо да је она у овом погледу довољно информативна, да доноси најтипичније лексичке комбинације, јер укључује грађу из релевантних ботаничких речника (РСМ и РСАНУ) и народних говора (РСАНУ), као и да показује скоро све могуће типове колокација. Њен недостатак је што истраживачима не омогућава поуздано одгонетање мотивације у свим случајевима, као што је то могуће приликом анализе грађе из народних говора. У том случају, искизи информатора могу помоћи расветљавању номинационе мотивације навођењем различитих нејезичких елемената.

5 Синтагматска структура сложених термина на примеру назива лековитог биља представљена је у раду Соколовић 1998: 60–71.

ваћене болешћу: *од враиша, од жучи, од зуба, од срца*, називе проузроковача болести: *од глнстна (прошнв глнстна)*⁶, *од мейшља*, каква абнормална стања која треба сузбијати или лечити: *од дрхшња, од улома, од урока*, или пак дејство које биљка има: *од изеди*. Мотивација ових фитонима веома је прозирна будући да се секундарним колокатом објашњава намена примарног.

1.3. Лексеме општег лексичког фонда које означавају ботаничку реалију удружују се и са именицама као детерминативима у атрибутивној функцији: *шурчин-цвети, фишек-цвети, амбер-дрво и шрава белица*, где се атрибутивом вероватно указује на порекло, облик, мирис, односно боју одређене биљке.

2.1. Следећи тип колокацијских веза чини спој лексеме⁷ којом се именује фитонимска врста са различитим типовима детерминатива. Те лексеме у позицији примарног колоката функционишу самостално као фитоними или пак у спрези са различитим детерминативима, остварујући такође фитонимску номинациону улогу. Дакле, ови фитоними имају двоструку номинациону улогу – самосталну и у колокацијама. У нашој грађи такви су фитоними: *божур, ваљуѓа, врба, грах, дешелина, зеље, јавор, јаѓоде, јова, клека, комин, кошшњак, кућус, лан, леска, лијер, лоза, локвањ, лук, мак, маховина, мейла, орашак, орешић, ружа, ружица, шрешња, шрска, шрсшнка, чкаљ, шиб, шибика*. Овде се могу издвојити две групе. Прва група обухвата називе код којих сложени фитоним и његова централна компонента функционишу као синоними: *божур = косовски божур, лоза = винова лоза*, док другу групу чине сложени називи у којима детерминатив служи за именовање посебне биљне врсте: *јаѓода Fragaria ≠ сврачја јаѓода Chenopodium foliosum, кућус Brassica oleracea capitata ≠ дивљи купус Diplotaxis tenuifolia*.

2.2. Придеви у атрибутивној функцији који колоцирају са овим именицама могу се сврстати у неколико група. Најпре, придевски колокати који детерминирају примарни колокат по боји: *бела јова, бела лоза, бела рада, бели локвањ, бели мак, бијели лијер, жушња рада, жушш лијер, жушш лук, жушш локвањ, сива јова, црна јова, црна лоза, жушш шибика*. Веома често је секундарни колокат мотивисан зоонимом, као у примерима: *врашш лук, вранин лук, вуч(и)је зеље, вучје шрешње, ѓусја ружица, зечји кућус, змијин лук, змијина маховина, лисичја муда, маѓареши чкаљ, мацја муда, медведова шрешња, медвеши лук, мечја леска, пасја леска, пасја лук, пасја муда, сврачје јаѓоде, сврачји лук, шшч(и)ји лук*⁸. Као секундарни чланови колокације јављају се и релациони придеви који по свој прилици упућују на географско порекло појединих фитонима: *индијски локвањ, италијанска шрска, јерихонска ружа, косовски божур, њемачка лоза, шурска лоза, шшанска дешелина, шшанска шрска*. Детерминација може бити исказана и придевима са месним значењем: *виноѓадарски лук, водена шрсшнка, ѓорски (шродоли) лијер, ѓорски кошшњак, морски лук, пољски лук*. Битна компонента у номинацији је и димензија (величина, висина), па су се терминологизовали спојеви: *велика (вела) ваљуѓа, велики кошшњак, ниска клека*. На самоникли карактер биљке упућује се придевом *дивљи*, па су забележени фитоними: *дивља леска, дивља лоза, дивља шрешња, дивљи комин, дивљи лијер, дивљи мак, дивљи лук, дивји лук*,

6 Намена се може исказати и конструкцијама *прошнв* + генитив и *за* + аказатив: *шрава прошнв глнстна, корен за бљување* (Соколовић 1998: 62–63).

7 Овде су узете у обзир и лексеме које појединим својим значењима припадају ботаничком терминологском систему као *лоза, рада* и сл. Удружујући се са новим лексемама, оне такође означавају биљне реалије.

8 О структури и особености фитонима мотивисаних зоонимима види Вајс 1979, Вуковић 1994:339–343, као и Илић 1998: 72–83.

а као опозити забележени су и сложени фитоними: *йийџоми бор*, *йийџома дегџелина*, *йийџоми шийџак*, *йийџоми кестџен*, *йийџоми комин*. Номинација може бити заснована и на времену цветања, зрења или садње, па фитоним може да колоцира са временским придевом као у примеру *зимска ружа*, односно са атрибутивом *йозница* у синтагми *лоза йозница*. За номинацију биљака пресудан може бити облик, изглед, што видимо из спојева: *йеџолисџа лоза*, *крсџасџи койийџњак*. Сложени назив може указивати и на материју која се из биљке добија: *винова лоза*, *сладорна џирсџика*, *џерџенџински шиб*, *шеџерна џирска*. Номинација заснована на мирису огледа се у сложеним фитонимима чији су секундарни колокати придеви *мушкаџџни (орашак)*, *мирисава (џирска)*, *мирисна (џирсџика)*. Придеви којима се означава укус налазе се у саставу фитонима *слани џрах* и *слаџџи јавор*. Да би именовали нови ентитет, фитоними се удружују и са придевима који означавају посебна духовна и емоционална стања: *главобољно зеље*, *жалосна врба*, с тим што се паралелно јавља и сложена лексема са атрибутивом: *врба жалосница*. Посебну групу чине они сложени фитоними који у детерминативној позицији садрже придев са неким религијским или митолошким појмом⁹: *блажени чкаљ*, *свеџџена лоза*, а такве су и колокације са присвојним придевима као: *боџородичин лан*, *вилин лук*, *вилина меџџа*, *йџова муда*¹⁰. У нашој грађи наишли смо и на два трочлана, двоструко детерминисана фитонима – и бојом и величином: *мали жуџџи локвањ* и *велика шарена џирсџика*.

2.3. Посебно су занимљиве колокације назива питомих, културних биљака и придевских детерминатива у номинацији коровских, некултивисаних биљака као: *вуч(и)је зеље*, *главобољно зеље*, *зечџи купус*, *дивљџи лук*, *дивџи лук*, *виноџрадарски лук*, *жуџџи лук*, *змијин лук*, *мисирски лук*, *медвеџи лук*, *йасџи лук*, *йџџски лук*, *вилин лук*, *врањџи лук*, *вранин лук*, *йасџи лук*, *йџџски лук*, *морски лук*, *џџџч(и)ји лук*, *сврачџи лук*, *сврачџе јаџоде*, *слани џрах*.

3.1. Најзанимљивији је свакако трећи тип вишечланих назива фитонима. У њему сви колокати припадају општем лексичком фонду и не означавају реалије из ботаничког света. Само у узајамној спрези ови колокати путем метафоричних асоцијација различитог типа служе за именовање биљака. Дакле, колокација подлеже процесу терминологизације и добија номинациону улогу. Њени чланови губе самосталност, те иако сложене структуре, колокација постаје јединствени означитељ. Искључиво датим спојем тих колоката остварује се номинација одређене реалије.

3.2. У неким случајевима номинациона мотивација се изводи из целе колокације, у неким из примарног колоката, а у неким из секундарног. Као примарни колокат јављају се именице које означавају предмете и појмове из непосредног човековог окружења: *брада*, *глава*, *џумно*, *дуџџица*, *језик*, *каџџица*, *коса*, *краљџица*, *крсџџ*, *лика*, *млеко*, *нога*, *око*, *оџров*, *йаџуџица*, *йерје*, *йлахџџица*, *йлаџџџи*, *йрасе*, *сесџџица*, *сџџџа*, *сузе*, *хлебац*, *царица*, *чемер*, *човек*. Са творбеног аспекта примарни колокати су углавном просте, неизведене речи, осим хипокористично-деминутивних образовања: *хлебац*, *йаџуџице*, *йлахџџица*, *дуџџица*, *каџџица*, *сесџџица* и мовираних лексема: *царица*, *краљџица*. Као секундарни колокати најзаступљенији су придеви мотивисани зоонимом: *воловски*, *вранин*, *вуч(и)ји*, *џусџи*, *змијин*, *змијски*, *качџи*, *коњски*, *лављџи*, *лисичџи*, *мачџи*, *мечџи*, *орлов*, *йасџи*, *йевчџи*,

⁹ Детаљно о фитонимима мотивисаним појмовима из ове и сродних сфера види Вајс 1989.

¹⁰ За назив *бамбусова џирска* не би се могло рећи да представља колокацију, већ пре да је реч о перифрази, с обзиром на то да је бамбус врста трске.

пшичји, рибљи, родин, шелећи, шичји, ћурков, ћурчији. Следећу групу чине посесивни придеви из религијске и митолошке сфере: *Маријине, Петиров*, затим: *божји, вилин, ѓосџин, поџин*, али и из профаног окружења: *дикин, мајкин, мајчин, мразов, свекрвин, царев*. Потврђени су и релациони придеви *ајдучки, царски, циџански*, затим описни придев *леи*, као и придеви са значењем боје *модар* и *жуџи*. Фитоними *краљица ноћи* и *сузе мајке божије* имају као секундарне колокате падежне атрибуте.

3.3. Посебна група су колокације којима се означава део тела неке животиње, а номинација је најчешће извршена метафоризацијом према обличкој и димензионалној сличности дате реалије и одређене биљке, односно неког њеног дела. Наиме, овде се номинација изводи из целе колокације која означава неки ентитет, као у *оловско око, вранино око, вуч(и)ја пџџа, вуч(и)ја шаџа, вуч(и)ји реи, ѓусја нога, коњски реи, коњско коџџо, кошуџина брада, лављи зуб, лисичји реи, мајчи реи, медвеђи длан, мечја шаџа, орлови нокџи, џасји зуб, џевчија нога, пџџова кресџа, родин кљун, шелећа нога, шичји нокџи, ћурчија кресџа, ћуркова кресџа, шичје око*. Исту врсту мотивације срећемо и код фитонима *вуч(и)ја сџоџа* и *шелећа сџоџа*.

3.4. Међутим, овим се не исцрпљује списак у коме су секундарни колокати придеви мотивисани зоонимом, забележени су још и: *вуч(и)ја лика, вуч(и)ји хлебац, вучји чемер, змијско млеко, змијино млеко, качје млеко, мечја лика, пшичје млеко, рибљи оџров, родино млеко*. Али, док се у претходном низу мотивација црпе из облика колокатима означеног појма и заснована је на реалној сличности, чини нам се да је у овом другом низу мотивација заснована на експресивности зоонимских деривата и/или целе колокације. Самом употребом зоонимских деривата (претежно од именица које означавају дивље животиње) указује се на опасност или непогодност употребе ових биљака за човека.

3.5. Секундарни колокат у поједине спојеве уноси експресивну конотацију: *божја пџахџица, вилина коса, ѓосџин пџаџи, ѓосџина пџаџица, ѓрки шролисџи, дикино око, царево око, царско око, леџи човек, маријине сузе, пџиров кресџи, поџина кџица, поџино ѓумно, поџино џрасе, свекрвин језик, свекрвина ѓлава, сузе мајке божје, циџанско џерје*. Придеви *божје, вилино, ѓосџино* и сл. изазивају пријатне асоцијације, док нпр. *свекрвин, циџански* и сл. махом негативне, а придевом *ѓрки* номинација се заснива и на укусу биљке. На пријатним, односно непријатним експресијама заснована је номинација фитонима *мајчина (мајкина) дуџица* и *мразова сесџица*.

За називе *краљица ноћи* и *царица ноћи* за именовање, осим изгледа, пресудни значај има време отварања цвета ове биљке.

4.1. Посматрајући ексцерпирану грађу, запажамо да у позицији примарног колоката могу бити:

- а) општи називи за реалије из биљног света (*дрво, џрава...*),
- б) фитоними који означавају посебну врсту (*божур, куџус...*),

в) именице којима се означавају други предмети, појаве, стања и сл. из чо- вековог окружења.

У позицији секундарног колоката могу се јавити:

а) релациони придеви деривирани од зоонимских основа; овај слој придева је најчешћи и може да колоцира са сва три типа примарног колоката (*зечји, вучји...*),

б) релациони придеви из сакрално-митолошке сфере (*божји, вилин...*),

в) описни придеви којима се означава боја (*црни, бели...*),

г) описни придеви којима се означава димензија (*велики, ниски...*)

д) релациони придеви којима се означава порекло, место и сл. (*жрчки, водени...*),

ђ) описни придеви *дивљи/пишћоми*, који колоцирају само са лексемама којима се именује одређена биљна врста, тј. удружују се са фитонимима у циљу номинације новог ботаничког ентитета,

е) именице се ретко јављају у атрибутивној функцији; једино су распрострањене у колокацији са именицом *шрава* у функцији предлошко-падежног атрибута *од + џенишћив*; те именице углавном означавају болест или неки анатомски појам (*од жушћице, од џлишћа...*).

4.2. На основу анализираних лексичког материјала који учествује у номинацији биљака може се запазити то да се као примарни колокати најчешће јављају именице које означавају фитоним уопште, тј. опште називе за биљке или њихове делове, или пак конкретну врсту фитонима, као и то да они у највећем броју случајева колоцирају са придевима различитог типа у атрибутивној функцији, а врло ретко са именицама у функцији атрибутива. Примарним колокатом одређује се лексички слој коме јединица припада, а номинација конкретне ботаничке врсте постиже се секундарним колокатом, што значи да он има диференцијалну вредност у номинацији. Могло би се рећи да је овде реч о другостепеној терминологијацији. Када се као примарни члан синтагме јави заједничка именица која означава појам који не припада ботаничком свету, она тек у споју са придевским колокатом добија могућност да оствари номинациону функцију. У овом случају номинација се најчешће остварује метафоризацијом целе колокације. Овај, трећи тип може се сматрати потпуним видом идиоматизације. Наиме, лексичка јединица настала на овај начин не представља збир појединачних појмовних ентитета и особина, већ се њоме упућује на конкретну реалију из биљног света.

4.3. Прилог лексикографској пракси. На основу изложене грађе можемо закључити да су лексикографи РСМ приликом састављања упутстава проникли у природу сложених терминолошких јединица (РСМ 1: 11), те дали препоруку да се као посебне одреднице издвоје вишечлане лексеми чији примарни колокат није у вези ни са једним значењем из своје полисемне структуре (*пишћо и сл.*), а да се под изразима наведу они сложени ботанички називи чији примарни колокат и сам функционише као фитоним (*дивља лоза* и сл.) Нажалост, ово правило у пракси није доследно примењивано, а ваљало би га користити у даљој лексикографској пракси у обради терминолошких система.

Литература

Богдановић 1998: Недељко Богдановић, „Опште и посебно у фитонимији“, у: *Прилози из фитиолингвистике* II, Ниш, 1998, 32–40.

Вајс 1979: Nada Vajs, „Zoonimski elementi u nazivima biljaka“, *Rasprave zavoda za jezik IV–V*, Zagreb, 1979, 89–104.

Вајс 1982–1983: Nada Vajs, „Fitonimijske bilješke“, *Rasprave zavoda za jezik VIII–IX*, Zagreb, 1982–1983, 265–280.

Вајс 1983–1984: Nada Vajs, „Fitonimijske bilješke II“, *Rasprave zavoda za jezik X–XI*, Zagreb, 1984–1985, 231–243.

Вајс 1989: Nada Vajs, „Struktura fitonima onomasiološki motiviranih religijom i drugim srodnim sadržajima“, *Rasprave zavoda za jezik 15*, Zagreb, 1989, 239–273.

- Вуковић 1994: Гордана Вуковић, „Из војвођанске фитонимије“, *Научни састџанак слави-ста у Вукове дане* 22/2, Београд, 1994, 339–344.
- Драгин 1984: Гордана Драгин, „Терминологија коровске флоре у Шајкашкој“, *Прилози проучавању језика* 20, Нови Сад, 1984, 193–197.
- Драгићевић 2007: Рајна Драгићевић, *Лексикологија српског језика*, Београд, 2007.
- Илић 1998: Мирјана Илић, „Зооморфни елементи у називима лековитог биља“, у: *Прилози из филолингвистике* II, Ниш, 1998, 72–83.
- Марковић 1997: Јордана Марковић, *Јужноморавска повртарска лексика*, Ниш, 1997.
- Медић 1884: Мојо Медић, „Принос народној терминологији биљака и животиња“, *Летопис Машице српске* 139/3, Нови Сад, 1884, 85–100.
- Недељков 2000: Љиљана Недељков, „Прилози проучавању фитонима у Војводини“, *Јужнословенски филолог* LVI/3–4, Београд, 2000, 727–736.
- Недељков 2002: Љиљана Недељков, „Проблем вишечланих лексема у лексикографској пракси“, у: *Дескриптивна лексикологија стандардног језика и њене теоријске основе*, Београд – Нови Сад, 2002, 243–251.
- РМС: *Речник српскохрватскога књижевног језика*, I–VI, Нови Сад (I–III и Загреб), 1967–1978.
- РСАНУ: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, I–XVII, Београд, 1959–2006.
- Соколовић 1998: Мирјана Соколовић, „Синтагматска структура назива лековитог биља“, у: *Прилози из филолингвистике* II, Ниш, 1998, 60–72.
- ФП 1996: *Прилози из филолингвистике* I, Ниш, 1996.
- ФП 1998: *Прилози из филолингвистике* II, Ниш, 1998.
- Шпис-Ђулум 1995: Марија Л. Шпис-Ђулум, „Фитонимија југозападне Бачке (коровска флора)“, *Српски дијалектолошки зборник* XXI, Београд, 1995, 397–490.

Индекс¹¹ анализираних назива биљака са латинским називима

амбер-дрво *Styrax officinalis*
бамбусова тирска *Bambusa arundinacea*
бела јова *Alnus incana*
бела лоза *Clematis*
бела рада 1) *Anthemis* 2) *Bellis perennis* 2) *Matricaria chamomilla*
бели локвањ *Nymphaea alba*
бели мак *Papaver album*
бијели лијер *Lilium candidum*
блажени чкаљ *Sanicula benedictus*
богородичин лан *Linaria vulgaris*
богородичина трава *Hypericum perforatum*
бож(и)је дрво *Artemisia abrotanum*
божије дрвце *Artemisia abrotanum*
божја ѓлахтица *Artemisia abrotanum*
велика (вела) ваљуѓа *Lappa, L. major*
велика шарена тирсика *Chaerophyllum bulbosum*
велики копийњак *Petasites hybridus*

11 Идентификација биљака начињена је на основу обраде у РМС и РСАНУ. У индексу смо навели латинске називе за најтипичније и најраспрострањеније биљне врсте на које се посматране колокације односе, што значи да се појединим колокацијама у одређеним крајевима могу именовати још неке биљне врсте.

вилин лук 1) *Muscari comosum* 2) *Muscari racemosum*
вилаина коса *Cuscuta*
вилаина мейла *Asparagus officinalis*
винова лоза *Vitis vinifera*
виноџрадарски лук *Allium ampeloprasum*
водена шрстишка *Phragmites communis*
волоовско око *Leucanthemum vulgare*
вранин (врањи) лук 1) *Ornithogalum* 2) *Ornithogalum umbelatum* 3) *Colchium autumnale*
4) *Gymnadenia conopsea*
вранино око *Paris quadrifolia*
врба жалосница *Salix babylonica*
вуч(и)ја лика *Daphne mezereum*
вуч(и)ја џеџа *Heracleum sphondylium*
вуч(и)ја стиоџа *Aristolochia rotunda*
вуч(и)ја шаџа *Lycopus, Fistulina*
вуч(и)је зеље *Atropa belladonna*
вуч(и)ји реџ *Verbascum thapsiforma*
вучиџи хлебаџ *Boletus granulatus*
вучје шрешиње *Daphne blagayana*
вучји корен *Aconitum lycoctonum*
вучји чемер *Aconitum napellus*
џлавобольно зеље *Conium maculatum*
џорски (џродоли) лиџер *Convallaria majalis*
џорски коџиџињаџ *Asarum europaeum*
џосџин џлаџиџ *Alchemilla vulgaris*
џосџина џаџуџиџа *Cypripedium calceolus*
џрки шролистџ *Manyanthes trifoliata*
џрчко сено *Trigonella foenum graecum*
џусџа ноџа *Chenopodium album*
џусџа ружиџа *Bellis perennis*
џусџа шрава *Potentilla anserina*
џуџиџиџа шрава *Malva, M. silvestris*
џивља леска *Corylus colurna*
џивља лоза 1) *Parthenocissus quinquefolia* 2) *Vitis silvestris*
џивља шрешиња 1) *Prunus avium* 2) *Prunus padus*
џивљи коџин *Cuminum cyminum*
џивљи лан 1) *Linaria vulgaris* 2) *Linum perenne*
џивљи лиџер 1) *Lilium martagon* 2) *Hemerocallis, H. fulva*
џивљи (џивџи) лук 1) *Allium ampeloprasum* 2) *Allium ursinum* 3) *Allium scorodoprasum*
4) *Allium rosum*
џивљи мак *Papaver rhoeas*
џивљи ореџиџ *Datura stramonium*
џикино око *Coreopsis grandiflora*
џалосна врба *Salix babylonica*
џива шрава 1) *Erodium cicutarium* 2) *Geranium Robertianum*
џуџиџа раџа *Anthemis tinctoria*
џуџиџа шибџика *Coronilla emerus*
џуџиџи лиџер *Sternbergia lutea*
џуџиџи локвањ *Nuphar luteum*
џуџиџи лук *Allium flavum*
зеџиџи куџус *Sonchus oleraceus*

зимска ружа *Tanacetum indicum*
змајево дрво *Dracaena draco*
змијин лук *Allium scorodoprasum*
змијина маховина *Lycopodium, L. clavatum*
змијино (змијско) млеко *Euphorbia*
зубобољна шрава *Anacyclus pyrethrum*
индијски локвањ *Nelumbo nucifera*
ишпанијанска шрска *Arundo donax*
јерихонска ружа *Anastatica hierohuntica*
јудино дрво *Cicer arietinum*
качје млеко *Euphorbia*
кисело дрво 1) *Cotinus coggygia* 2) *Rhus, R. Coriaria*
коњски реј 1) *Equisetum* 2) *Symphytum officinale*
коњско коњишо *Asarum europaeum*
косовски божур *Paeonia decora*
кошуштина брада 1) *Gentiana lutca* 2) *Leonurus cardiaca* 3) *Polygonum bistorta*
кравља шрава 1) *Peltaria alliacea* 2) *Thlaspi, T. arvense*
краљица ноћи *Cereus grandiflorus*
крстасџи коњишњак *Anemone hepatica* из ф. *Ranunculaceae*
лављи зуб *Leontodon*
леји човек *Impatiens balsamina*
лисичја муда *Platanthera bifolia*
лисичји реј *Alopecurus pratensis*
лоза позница *Vitis silvestris*
магарећи чкаљ *Onopordon acanthium*
мајчина (мајкина) душица *Thymus*
мали жујти локвањ *Nuphar pumilim*
маријине сузе *Briza media*
мачја муда *Totdylum apulum*
мачји реј *Phleum pratense*
медведова шреиња *Sorbus aucuparia*
медвећи глан *Heracleum sphondylium*
медвећи лук *Allium ursinum*
мечја леска *Corylus colurna*
мечја лика *Daphne mezereum*
мечја шаја *Heracleum, H. sibiricum, H. sphondylium*
мирисава шрска *Acorus calamus*
мирисна шрсџика *Acorus calamus*
мисирски лук *Allium scorodoprasum*
морска шрава биљка из пор. *Potamogetonaceae*
морски лук *Urginea (Scilla) maritima*
мразова сестрица *Colchicum*
мушкаџини орашак 1) *Lathyrus tuberosus* 2) *Myristica fragrans*
ниска клека *Juniperus nana*
њемачка лоза 1) *Abutilon avicennae* 2) *Parthenocissus quinquefolia*
орлови нокџи 1) *Lonicera, L. caprifolium* 2) *Astragalus* 3) *Astragalus alpinus*
ошџара шибика *Vitex agnus castus*
шасја леска *Rhamnus frangula*
шасја муда *Orchis*
шасји зуб 1) *Dactylis glomerata* 2) *Erythronium dens canis*
шасји лук *Allium ursinum*

пјевчија нога Ranunculus sceleratus
пјетлова крестџа Rhinanthus crista galli
пјетлолистџа лоза Parthenocissus quinquefolia
пјетров крстџи Paris quadrifolia
пјетровско цвеће 1) Agrimonia eupatoria 2) Lilium martagon 3) Leucanthemum vulgare 4)
Achillea millefolium
пјетџома детелина Medicago sativa
пјетџоми бор Pinus pinea
пјетџоми кестџен Castanea sativa
пјетџоми комин Cuminum cyminum
пјетџоми шипџак Punica granatum
пџољски лук Ornithogalum
пџојина кайџица Aquilegia vulgaris
пџојино зумно Taraxacum officinale
пџојино прасе Phleum pratense
пџојова муда 1) Aristolochia clematidis 2) Evonymus europaeus
пџиџиџа прџава Cerastium
пџиџиџе млеко Gobius pellucidus
пџџава прџава Koeleria
пџибљи ошџров Anamirta cocculus
пџодин кљун Erodium ciconium
пџодино млеко Euphorbia
пџекрвин језик Opuntia ficus indica, O. himifusa
пџекрвина гџлава 1) Echinocactus tortuosus 2) Melocactus communis
пџешџена лоза Lonicera xylosteum
пџвраџе јаџоде Chenopodium capitatum
пџвраџи лук Gymnadenia conopea
пџива јова Alnus incana
пџирџиџњска прџава Glyceria
пџладорна прџрџиџика Saccharum officinarum
пџлани гџрах Cicer arietinum
пџлашџи јавор Acer saccharinum
пџлашџико дрвце 1) Glycyrrhiza glabra 2) Cinnamomum ceylanicum
пџлузе мајке божје Briza media
пџмелеџа нога Arum maculatum
пџмелеџа сџџоја Arum maculatum
пџшерџенџиџински шџиб Pistacia terebinthus
пџшиџије око 1) Veronica anagallis 2) Veronica beccabunga 3) Veronica officinalis
пџшиџиџи лук 1) Allium schoenoprasum 2) Ornithogalum comosum 3) Ornithogalum tenifolium
пџшиџиџи нокџиџи Ornithopus
пџшџава белиџа Poa pratensis
пџшџава од асџиме Datura stramonium
пџшџава од врашџа 1) Galega officinalis 2) Succisa pratensis
пџшџава од гџлисџа (пџрошџив гџлисџа) Artemisia cina, A. herba alba
пџшџава од гџрозниџе 1) Centaurium umbellatum 2) Taraxacum officinale 3) Peltaria alliacea,
Thlaspi, Thlaspi arvense
пџшџава од дрџшџања Primula veris
пџшџава од жуџиџиџе 1) Gentiana asclepiadea 2) Lilium martagon
пџшџава од жуџиџи 1) Lilium martagon 2) Asplenium trichomanes
пџшџава од зуба 1) Anacyclus pyrethrum 2) Hyoscyamus niger 3) Peucedanum officinale 4) Tan-
acetum parthenium, T. vulgare

трав од *изеди* Ranunculus
трав од *костобоље* Polygonatum multiflorum
трав од *краси*а 1) Cerunthe minor, Teucrium polium 2) Chelidonium maius
трав од *мешиља* Lysimachia
трав од *пољачине* 1) Cochlearia officinalis 2) Chamaeplium officinale
трав од *срдобоље* (*од срца*) 1) Gentiana lutea 2) Polygonum bistorta 3) Potentilla erecta
трав од *улома* Narthecium ossifragum
трав од *урока* 1) Cucubalus baccifer 2) Lychnis viscaria
трав од *црног пришија* Brunella vulgaris
трав од *шаја* Scrophularia nodosa
трав од *шујева* 1) Filipendula, F. hexapetala 2) Lathraea squamaria 3) Sedum
турска лоза Berberis vulgaris
турчин-цвети Narcissus, N. poeticus
*ћуркова крести*а 1) Polygonum orientale 2) P. tinctorium
*ћурчија крести*а Polygonum orientale
*успљива трав*а Hyosciamus niger
фишек-цвети Hosta
*хајдучка трав*а Achillea millefolium
царево око Coreopsis grandiflora
царица ноћи Cereus grandiflorus
царско око Coreopsis tinctoria
циганско перје Asclepias syriaca
црна јова Alnus rotundifolia
црна лоза 1) Tamus communis 2) Vitis silvestris
*црна трав*а Bruckenthalia spiculifolia
шећерна турска Saccharum officinarum
шпанска детелина Ornithopus
шпанска турска Calamus rotang

ON COLLOCATION IN PHYTONYMY

Summary

This paper analyzes lexical structure of compound phytonyms. Our aim is to determine which words or parts of syntagmatic structure belong to which lexical-semantic layers, associating and terminologizing in the process of botanic spheres entity nomination.

Marija Milosavljević-Todorović, Marina Spasojević

ИНДИВИДУАЛНА ЛЕКСИКА У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ: ТВОРБЕНО–СЕМАНТИЧКЕ ОДЛИКЕ КЛАСЕ ИМЕНИЦА (на материјалу из Речника САНУ)¹

У раду се анализирају творбено-семантички и стилистички аспекти корпуса од око 300 индивидуално скованих именица које су забележене у *Речнику српскохрватског књижевног и народног језика САНУ* (слова: А–О). Поред увида у природу индивидуалне лексике и њено место у лексичком систему, даје се опис творбених модела и семантичких група индивидуализама, добијен груписањем њихових лексикографских дефиниција у Речнику САНУ.

Кључне речи: језичко стваралаштво, индивидуална лексика, описна лексикографија, Речник САНУ, творбено-семантички модел

1. Увод

1.1. У лингвистичкој теорији друге половине 20. века, терминима *индивидуализам* (*индивидуална реч*), *хапакс* или *јесничка актуализација* обележавају се оне речи у лексичком фонду које су за једну прилику сковали појединци – писци, песници или говорници српског језика, и које поседују „одређено стилско значење, типично за време, подручје или писца који је такву реч употребио“ (Предг. РМС: 11). Лексикографска пракса обраде индивидуализама у Речнику САНУ, као и анализа извора у којима се појављују, указују на то да се ове речи најчешће јављају у језику књижевности: у делима писаца који негују језичко стваралаштво као стилско средство помоћу кога се постижу динамизам и убедљивост приповедања; односно код песника који, вођени захтевима поезике свога времена, кују ове речи за потребе метричког прилагођавања (нпр. у јампском стиху). Тако се међу најуспелијим творцима индивидуализама у речничкој грађи налазе књижевници склони лексичким иновацијама – који су, поменути језичким средствима, значајно обележили своју епоху: за период романтизма С. М. Сарајлија, Ј. С. Поповић, П. П. Његош, М. Ђ. Милићевић, М. П. Шапчанин, Л. Костић, Ђ. Јакшић и Ј. Ј. Змај; за период модерне С. Винавер, И. Секулић и М. Настасијевић; а од књижевних преводилаца и М. Ђурић и Р. Кошугић.

Посматрана као део лексичког фонда савременог српског језика, индивидуална лексика се, у повести књижевно-језичких истраживања, кристалише као културно и језички значајна тема. Сагледан кроз моделе настанка индивидуализама и правце њиховог утицаја на развој књижевног језика, појам језичког стваралаштва, који је најзаслужнији за творбу индивидуалне лексике, представља незаобилазан део проучавања језика појединих писаца, као и језичке културе у

1 Овај текст је настао као резултат рада на пројекту 1597: *Лингвистичка истраживања савременог српског књижевног језика и израда Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ*, који у целини финансира Министарство науке и технолошког развоја Републике Србије.

целини. Стога не чуди што ове речи, и поред своје невелике фреквенције (Речник САНУ их бележи нешто преко 2.000, а Речник МС тек око 480), као и ограниченог домена употребе, представљају сталан извор научног интересовања у стилистици, семантици, творби, књижевној теорији и другим областима.

1.2. Узимајући у обзир све изложено, одабрали смо да, кроз творбено-семантичку и стилистичку анализу, представимо опште одлике именичке класе индивидуализама у српском језику.

2. Индивидуализми у пресеку стилистичких, семантичких и творбених проучавања

2.1. Иако на прве описе поетско-стилске функције индивидуалне лексике у књижевности наилазимо још у првој половини 20. века,² до систематски изведених, лингвистичких сагледавања ове теме долази тек у његовој другој половини, најчешће у радовима који су посвећени језику једног писца.³ Будући да период романтизма у историји српске књижевности заузима нарочито место управо по свом програму лексичког богаћења књижевног језика, то је и питање индивидуалне лексике у литератури у највећој мери остало обрађено кроз језик романтичарских књижевника.

2.2. У овом смислу, најобимнију елаборацију индивидуалне лексике једног писца на семантичком и стилском плану дао је Владета Јанковић (Јанковић 1969). У студији о поетској функцији кованица Лазе Костића, изведеној на основу речника од око 370 индивидуализама ексцерпираних из Костићевих песама, драма, приповедака, превода и једног дела књижевних, политичких и полемичких чланака, овај аутор је изнео вредна запажања о индивидуализмима Лазе Костића и њиховом утицају на језик и стил писаца потоњих генерација (А. С. Ребац, С. Винавера, И. Секулић, М. Ђурића). Поред овога, В. Јанковић је дао и научна образложења мотивисаности индивидуалне лексике, односно начина на који се она образује у конкретном књижевном делу.

Поменута образложења, образована на примеру Костићевог језика, веома су значајна за лингвистичко разумевање природе индивидуалне лексике у цели-

2 Међу зачетнике озбиљнијег проучавања ове теме у првој половини 20. века могу се, свако у својој области, сврстати Станислав Винавер и Миливој Павловић. Тако је С. Винавер, у есејима о језику Лазе Костића, Момчила Настасијевића, Николе Цвијановића и Милоша Ђурића, дао готово програмско образложење значаја индивидуалне лексике у модерној српској књижевности. Поред тога што индивидуална лексика обogaћује, надахњује и раскалапуље језик књижевног дела, она, по Винаверу, у преводној књижевности служи и као средство приближавања језичком духу изворника (Винавер 1953: 4). Аналогно овоме, у низу студија о улози војвођанских писаца у развиту српског књижевног језика, међу којима се издвајају оне о Б. Радичевићу и Ј. Ј. Змају, М. Павловић истиче тежњу романтичарских песника „за употребом речи ретких, вербалистички ефективних, речи необичног значења, речи умереног значења, субјективних кованица“ (Павловић 1924: 285) – које, према његовом мишљењу, представљају основ богаћења савременог књижевног језика.

3 Дobar пример овакве обраде теме даје студија Војислава И. Илића о језику Бранка Радичевића из 1964. године. У њој се даје шири преглед и образложење појединих речи „које је сам Бранко скројио“, а оне се и пореде са индивидуализмима сродних аутора: М. С. Српкиње, П. П. Његоша и Ј. Ј. Змаја, као и са лексиком грађанске поезије Бранковог времена (Илић 1964: 82 и д.). У истом контексту, в. и рад О. Ристић (1969^{1, 2}), у коме се индивидуализми одвајају у засебне групе и обрађују као „именице чије значење није довољно одређено без ширег контекста“ (стр. 293); „именице ... (које) одступају донекле у погледу грађења и значења од речи насталих са истим суфиксима“ (стр. 278); „новине у лексичком фонду“, или „именице које не предају јасно своје значење“ (стр. 88–89).

ни. Наиме, В. Јанковић посматра Костићев поступак ковања индивидуализама као резултат увођења стваралачког, „језичког“ мишљења у конвенционалност језичке структуре. Другим речима, поступком стварања индивидуализама свесно се нарушава конвенционална веза између језичког знака и појма који он означава, у корист афективности и експресивности књижевнोजезичког израза – чему је Л. Костић и у поезији и у прози веома склон (стр. 9–10). Стога се Костићево ковање нових речи, према В. Јанковићу, одвија у стваралачком процесу језичке заиграности, коме у основи стоје истраживање лексичких могућности матерњег језика и књижевни поступак онеобичавања властитог израза, мотивисан тежњом за оригиналношћу и метричком, односно стилском новином.

2.3. Уколико се наводи о језичкој природи индивидуалне лексике једнога писца, изнети у раду В. Јанковића, генерализују у терминолошком систему жевевске лингвистичке школе, може се тврдити да индивидуализми, својом унутарњом структуром, у великој мери проблематизују природу језичког знака који их представља. Наиме, насупрот већини речи у лексичком фонду, код којих је веза између означитеља и означеног *немоћивисана* и *конвенционална* (општеприхваћена); веза између означитеља и означеног код индивидуализама остаје *моћивисана* и *неконвенционална*. *Моћивисана* – будући да индивидуалне лексеме, како показује и анализа изведена у овом раду, настају модификацијом или комбиновањем *већ постојећег* језичког материјала; и *неконвенционална* – будући да значење индивидуализама успоставља *један аутор*, а не језички колектив у целини. Имајући ово у виду, намеће се питање да ли индивидуална лексика, семантички гледано, уопште може бити сматрана делом лексичког фонда на исти начин као што је то случај са другим типовима лексике.

Тог питања су нарочито били свесни лексикографи који су, половином 20. века, радили на завршним пословима око издавања прве књиге *Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ*. Будући да је као основни задатак Речника САНУ постављен лексикографски опис целине лексичког фонда, теоријско питање статуса индивидуализама у лексичком систему преточено је, у току израде овог речника, у методолошки проблем њиховог (не)уношења у речнички корпус. У овом контексту, два најзначајнија лексикографа тога времена – Р. Бошковић и А. Белић – нису се сложили у оцени овог проблема и његовом решењу.

2.3.1. У *Предговору Огледној свесци речника српскога књижевног и народног језика* из 1944. године, делу које је обележило почетак наше савремене описне лексикографије, Р. Бошковић се посебно осврнуо на питање статуса индивидуализама у речничкој грађи. У вези са овим питањем, Р. Бошковић је издвојио и описао две важне појаве: *природу индивидуалних речи* (које, према начину употребе и степену лексичке интеграције дели на *хапаксе* и *песничке актуелизације*), и *контекст њихове употребе у језику*, који се може назвати *језичком индивидуализацијом*.

Настали као „само једанпут и од једнога писца употребљене речи“, *хапакси* имају специфичну лексичко-семантичку природу. Њихово значење и творбена структура зависе од стилских особености писаца који их користе, као и општег контекста исказа у коме су употребљени. Стога је њихова интеграција у лексички фонд отежана, иако за њу не постоје формална ограничења. Са друге стране, индивидуализми које Р. Бошковић назива *песничким актуелизацијама* и фор-

мално могу стајати само у исказу у коме су употребљени, пошто је њихово значење везано за значење околних речи.⁴

У оба случаја, тврди Р. Бошковић, индивидуализми остају прагматички условљене речи, „више стилске него језичке творевине“, и стога не припадају језику као систему (langue), већ „језику појединца (parole)“. Пошто индивидуална лексика не спада у језик (онако како овај појам схватају теоретичари сосировског усмерења), она, према овом аутору, не треба да уђе ни у речник који тај језик представља. Изузетак је могуће направити једино код оних хапакса које су сковали писци од ауторитета и који, због тога, имају већу стилску вредност и потенцијал ширења на друге говорнике српског језика (Бошковић et al. 1944: 2).

2.3.2. Методолошки добро образложени у оквирима своје научне парадигме, изложени наводи ипак се нису слагали са феноменолошким тенденцијама описивања језичких појава које су у српској лексикографији добиле замаха са А. Белићем, у 50-тим и 60-тим годинама 20. века. Стога се А. Белић, у тексту *Предговора Првог тома Речника САНУ* из 1959. године, није сложио са ставовима Р. Бошковића о индивидуалној лексици и њеном месту у целини лексичког фонда.

За разлику од Р. Бошковића, А. Белић посматра језички систем као немонолитну целину која је подложна непрестаном развоју, што му допушта да према индивидуалној лексици у речничкој грађи заузме много толерантнији став. По његовом мишљењу, чињеница да нека лексема носи у себи потенцијал језичке промене и богаћења изражајних могућности битнија је од тога да ли та лексема, на формалном плану, задовољава семиотичке критеријуме за пријем у лексички фонд. Узимајући у обзир да стилски допринос појединца у домену језичког стваралаштва превазилази еклектичност и формалност у речничком опису, А. Белић, стога, с правом примећује како су у речничкој грађи до извесне мере „сви примери појединих писаца индивидуални“, те да се без описа индивидуалне лексике „не може дати ни стилистичка атмосфера данашњице ни јучерашњице нити једног другог времена“ (Белић 1959: XIX).

2.4. Уводећи стилистички мотивисан принцип обраде индивидуализама у савремену лексикографску праксу, А. Белић је створио могућност да се, једном када се заврши конкретно лексикографско дело, индивидуализми различитих аутора и књижевних епоха анализирају као једна системска целина, у контексту њихове интеграције у лексички фонд савременог језика. Захваљујући овоме, у раду Г. Штасни из 1998. године извршена је творбена класификација корпуса индивидуализама ексцерпираних из *Речника српскохрватског књижевног језика Машице српске*. У поменутом раду, индивидуализми се заједно са неологизмима и кованицама сврставају у лексички слој нових речи, при чему Г. Штасни налази потврду за овакво груписање у сродној структури њихових деривационих база (стр. 87 и д.). Међутим, посматрано са становишта семантичко-стилске анализе, коме у овом раду није посвећена већа пажња, индивидуализми остају засебан лексички слој подложен даљим проучавањима, као што примећује и сама ауторка: „Индивидуално означене речи ... су језгровите и од свих посматраних речи највише стилски обојене“ (Штасни 1998: 112).

4 Дobar пример песничке актуелизације представља лексема *евентуалац* („онај на кога се може рачунати само с резервом“). Ова лексема настаје редупликацијом речи *интелектуалац* у следећем примеру: „Ти евентуалци. Само да им је да компликују како се то евентуалски каже. Интелектуалац-евентуалац“ (Давичо О.). Будући да се значење и стилски контекст употребе редуликоване лексеме увек везују за реч од које је потекла, то ни реч *евентуалац* не може стајати измештена из исказа у коме је употребљена.

3. Организација рада

3.1. Задатак нашег рада је да, у општем прегледу, представи творбено-семантичке моделе именичких индивидуализама који се јављају код писаца савременог српског језика, и тиме постави основ за даља истраживања овог типа лексике. Именице смо ексцерпирали из 18 израђених томова Речника САНУ (слова: А–О). Грађа је примарно организована према **семантичком критеријуму**, при чему је сврставање именица према засебним семантичким пољима мотивисано груписањем њихових лексикографских дефиниција. Унутар ових поља, грађа је даље дељена према **творбеном критеријуму** – на творбене типове – док су унутар сваког типа вршене њене даље поделе.

3.2. Примарна организација рада према семантичком, а не творбеном критеријуму одразила се на обраду и представљање различитих сегмената грађе. Тако су именице истих наставака, а различитог општег значења даване у засебним одељцима (уп. нпр. т. 4.1.3. и 5.1.2.; 4.2.3. и 5.2.1. и сл.). Даље, суфиксални деривати са сложеном основом издвајани су у засебне одељке у оквиру сваког творбеног типа. И, на крају, сложене именице са нултим суфиксом и општим појмовним значењем представљене су у засебном семантичком одељку (в. т. 8.).

4. Именице са значењем носиоца неке доминантне особине

Будући да једна од најчешћих појава у творби нових речи, која прати језичко стваралаштво, представља надевање имена или надимака особама који су мотивисани њиховим особинама, не чуди што у прикупљеној грађи посебно место заузимају именице типа *Nomina attributi*, којима се врши именовање према некој доминантној, физичкој (спољној) или духовној (душевној, карактерној) особини.

Именице са значењем носиоца доминантне особине одликује слободан избор творбених основа, које у комбинацији са великим бројем припадајућих суфикса стварају различите значењске нијансе. Будући да се процена људских особина најчешће одвија на скали између два пола, позитивног и негативног, то и ове именице најчешће поседују елементе хипокористичног или пејоративног значења.

4.1. Мушки род:

4.1.1. -(j)ак: *намушћењак* („намуштен, намргођен, зловољан човек”)⁵; *данашњак* („онај који је увек савремен, млад”); *бескористњак* („онај који није од користи”); од **сложене основе** још и *добродошљак* („онај који долази у доброј намери”).

Примери: „Свака младост на земљи вене и остари. Само Египат, ‘стари данашњак’, цвате увијек вјечном младошћу” (Вијенац 1924); „Милета је ... с Вучићем и многима параднима добродошљацима Књазу ... на сусрет изишао” (Живановић Ј.), и сл.

4.1.2. -ар: *архаистичар* („уметник који у своје стварање уноси нешто архаично”); *букшар* („лучоноша, носилац буктиње”); *људскар* („онај који напаса људе као стоку, пастир људи”).

5 Семантичке дефиниције индивидуалних лексема које се у раду доносе под наводницима, као и пратећи примери који служе као илустрација овакве употребе, преузети су из одговарајућих сегмената њихове лексикографске обраде у Речнику САНУ.

Примери: „Најзад од оноликог јела [моји другови] сасвим облесавише, као стока за клање, и предаду их пастиру-људскару, који их је свакога дана изводио да пасу на ливаду” (Винавер С.); „[Мештровић је] архаистичар и примитиван у мирноћи става” (Петровић Н.), и сл.

4.1.3. Уз помоћ суфикса **-ац** граде се именице са значењем носиоца карактеристичне особине, које су често иронијски конотирани: *безвозац* („онај који нема кола”); *безноздравац* („онај који нема ноздрва”); *визионарац* („визионар”); *грохотљивац* („онај који се грохотом смеје”); *евентуалац* („онај на кога се може рачунати само са резервом”); *неуклањац* („онај који се не може уклонити, онај који је неуклоњив”); *некавац* („онај који све оспорава, негира”); а од **сложене основе** именице које означавају становнике одређених подручја: *голопољац* („који живи на голом пољу, без заклона”) и *окорекац* („онај који је настањен близу реке, поречанин”).

Примери: „Засењуј га [ловца], сјајни нам бисеру! Наведи га у кланце неуклањаце” (Костић Л.); „Ви Преровци, ви окорекци ... како сте могли ... својој браћи ... да заривате каме у вратове (Ђосић Д.)“; „Имао сам ... женку [вучицу] и троје младих. Учила их она ... као што је адет у нас голопољаца” (Џвијановић Н.), и сл.

4.1.4. -аш: *академијааш* („академац”); *галантшааш* („галантан човек”).

4.1.5. Судаћи према прикупљеној грађи, именице које су изведене помоћу суфикса **-ић** поседују двојну семантичку мотивацију. Антропонимски елементи фамилијарности, садржани у самом суфиксу, комбинују се, у току творбе, са елементима афективног, најчешће ироничног или пејоративног значења, који одликују њихову творбену основу. На овај начин, настају образовања попут: *безручковић* („пуки сиромах”); *грдниковић* („онај који је грдан, ништаван”); *дроњевић* („удворица, слугерања, потркуша”); *незаситић* („незасит човек”); *дембелић* („лењ, равнодушан човек”); *отимарић* („који је превише дотериван, уређиван, негован”); *одгојић* („онај који се одгаја, подиже, недорастао, млад човек”); *пусташињаковић* („чудак, пустињак”); а од **сложене основе** и *дугокајић* („онај који носи висок шешир”).

Примери: „Woos? издрачи се укалајисани дугокапић” (Шапчанин М.); „Она је нацивјела неизброј других ... незаситића, дембелића, отимарића” (Дамјановић Ђ.); „Да, дичан народ! ... Свачији дроњевићи и гладне бекрије” (Змај Ј. Ј.), и сл.

4.1.6. Са сродним значењем и нешто неутралнијом конотацијом граде се именице на **-ник**: *ајсолутишник* („апсолутиста”); *бездомовник* („онај ко је без домовине”); *бежалосник* („неумољив човек, бездушник”); *бескочечник* („онај ко је бескочечан, бог”); *бесшаашник* („онај који је без паше”); *грозашник* („грозан, суров, свиреп човек”); *губљеник* („онај над ким се извршава смртна казна”); *дичник* („дичан човек, достојанственик”); *ојрошшајник* („онај који опрашта”); *кошшаашник* („очовечени костур”); *недопадник* („онај које се не допада неком”); *неклошник* („онај који не клоне, истрајан човек”); *неукусник* („особа без доброг укуса”); *громогласник* („онај који громовнички говори”). Од **сложених основа** се граде и: *благовјерник* („онај који без основа верује у нешто”); *богоугодник* („богоугодан човек”); *деснокрилник* („главни помагач”); *ласноћудник* („онај који је лаке, површне ћуди, нарави”).

Примери: „Избегосмо тамо у тал’јанске краје, | ... Бездомовник блудим, немам нигде мира” (Змај Ј. Ј.); „Званичне тајне, рећ’ ће коштаник | не казују се површницима” (Костић Л.); „Изрекао ју је [пресуду] ... велики громогласник наше

књижевности – Јован Скерлић” (Михиз Б. М.); „Поведен је ... познати Рашин деснокрилник” (Звоно 1910), и сл.

4.1.7. Елементе пејоративне конотације, уклопљене у опште значење активности односно занимања, поседују именице мушког рода на **-лија**: *дахулија* („момак у служби дахија”); *оченашилија* („онај ко не ради ништа него чита оченаше”); *неспавлија* („онај који не спава, који стално бди”).

Примери: „Све су то ... лицемери, притворљивци, оченашилије, цијумијуљци ... и пустињаковићи” (Винавер С.); „У Трнави, господине, нема нерадника. Сви смо ми неспавлије” (Ђосић Д.), и сл.

4.2. Женски род

4.2.1. Уз помоћ суфикса **-ја** гради се **сложеница белолица** („белолика жена“), од основе сложеног придева.

4.2.2. Уз помоћ суфикса **-ица**, који најчешће долази на основе трпних придева, граде се именице **граматичког женског рода**, којима се означавају особе и **женског и мушког** пола.

а. Од именица којима се означавају особе **женског пола** издвајамо: *дјевственица* („она која је чедна, невина”); *зврклица* („млада, окретна девојка, шипарица”); *беспрћница* („девојка која нема прћије, мираза”); *бескрилница* (фиг. „жена која је остала без заштитника”); *неодморница* („она која се мало одмара, вредна жена”); а од **сложене основе** и *злотравница* („она која травама наноси зло, врачара”).

б. Од именица за означавање особа **мушког пола** издвајамо: *несложница* („особа која се ни са ким не слаже, свађалица”); *богатица* („богаташ”). Од **сложених основа** граде се и: *доброживелица* („онај који добро живи, бонвиван”); као и *доброналица* („онај који много зна”).

Као што показују примери њихове употребе, код групе именица на **-ица** које су **мушког рода**, обележје граматичког рода садржано у суфиксу поима се као додатно, стилски маркирано обележје.

Примери: „Не могу да примим у кућу тамо неку голоотињу, беспрћницу” (Ковачевић Б.); „Жене, покажите своје руке ... Алати су за све. Неодморнице” (Ђосић Д.); „Ти, који си мене понајмрзнији | Међу царма питомцима Зевса, | Ти једина несложнице права!” (Његош П. П.); „Пера је доброживелица и коцкар” (Позориште 1872), и сл.

4.2.3. -ка: *академикерка* („академкиња”); *волшејка* („волшебница”); *жбирка* („жена жбир”); *земка* („становница Земље”); од **сложене основе** још и: *бјелоданка* („птица која по дану лети”).

Примери: „Знала је свирати у клавир и француски – била је академикерка” (Игњатовић Ј.); „Тада и ми сва три упоредо | Изљездисмо пред волшебке дворе” (Сарајлија М. С.), и сл.

4.2.4. Уз помоћ суфикса **-уша** гради се и именица *азијатуша* („она која потиче из Азије”): „Мирко [је] умро од колере, и то ове азијатуше” (Томић М.).

5. Именице са значењем вршиоца радње

Као подврста изведених именица са значењем носиоца особине издвајају се именице са глаголском основном и значењем вршиоца радње, типа *Nomina agentis*. Иако се у њиховој семантичкој структури преплићу и нијансирају значењски елементи особина и занимања, оне се издвајају у засебну значењску гру-

пу због тога што „њихова глаголска основа”, за разлику од именица претходне групе, „увек уноси значење неке радње или акције” (Ристић О. 1969¹: 297).⁶

5.1. Мушки род:

5.1.1. -ац: *брујалац* („онај који бруји”); *видац* („онај који далеко види, визионар”).

У оквиру овог творбеног типа нарочито су бројне именице на **-ац** од **сложених основа**: *винословац* („познавалац вина, стручњак у винарству”); *богонијека-лац* („атеиста”); *вајшројирац* („шаљиви назив за ватрогасца”); *вероборац* („онај који се бори против вере”); *ђавоносац* („онај у коме је ђаво”); *законодавилац* („онај који спречава или пригушује природни развитак”); *звонкојијевац* („онај који звонко пева”); *вернострелац* („онај који добро стреља, погађа”); *истинословац* („онај који говори истину”); *језиколовац* („онај који тражи грешке у језику”); *језикососац* („онај који добро разуме, осећа и воли сопствени језик”); *љускошре-сац* („ситничар, цепидлака”).

Примери: „Велики песник [је] увек и велики видац, који више види очима душе него очима тела” (Стефановић С.); „Неки сматрају Достојевског за ђавоно-соца” (Поповић Ј.); „Има људи који са лакоћом ... читају свој језик ... језико-носцима бисмо их могли назвати” (Секулић И.); „Из тога ... телеграма дознао је патријарх, да су телеграфисали и вероборци министру” (Грујић Н.), и сл.

5.1.2. -ач: *одмаишћач* („одмаздник”).

5.1.3. -ељ: *дичишћел* („онај који се дичи, хвали”); од **сложене основе** и *јези-кваришћел* („онај који квари језик”).

5.1.4. Од суфикса **-(и)ја** се граде именице: *бјесеџија* („беседник”); од **сложене основе** и *бичобија* („онај који бије бичем”); односно *дрволомија* („веома снажан човек”).

Примери: „Ено глава свију римских цесара, мудраца, писаца, пјесника, бесеџија” (Капић Ј.); „Тко ће с тобом у ред? Такав дрволомија!” (Ковачевић А.), и сл.

5.1.5. Уз помоћ суфикса **-штина** гради се именица м. рода *мршишина*, у значењу „онога који се мршти, намргођеног, мрзовољног човека“ (забележено у регистру М. Глишића).

5.2. Женски род:

5.2.1. -ка: *обећајка* („она која обећава, улива наду и сл.”); *голицајка* („голицљива жена); *бисеродавка* („она која даје бисер (о шкољци)”); *богохвалка* („она која бога хвали, слави”); „Ти чудни нагони ... леже у чудној души српске расе ... као бисеродавка шкољка у дубинама океана” (Ђурић М.).

5.2.2. -ица: *баштинишћелица* („она која чува баштину”); *вашишћалица* („ва-спитачица”); *задахњивачица* („она која надахњује”); од **сложене основе** *брзопле-тица* („брза птица”) и *бисерородица* („шкољка бисерница”).

Примери: „Сама природа, најмудрија и најпоузданија васпиталица управља човека склоностима” (Вуловић С.); „Имају оне [мајке] четири врло различна доба када су задахњивачице у морала” (Милићевић М. Ђ.), и сл.

6 Изложени навод доказује и њихова лексикографска дефиниција у Речнику САНУ – која се, за разлику од именица претходне групе, најчешће формира упућивањем на глагол који им стоји у основи.

6. Апстрактне именице

Изведене апстрактне именице представљају творбено-семантичку категорију којом се, уопштено говорећи, номинују различите особине, стања, појмови, радње и сл. У зависности од граматичке класе којој припада њихова творбена основа, апстрактне именице се могу поделити на следеће групе:

6.1. Именице са глаголском основом

Као што је у литератури већ утврђено (Терзић 1969, Ристић О. 1969^{1, 2}), глаголске именице у српском језику представљају посебну лексичкограматичку врсту апстрактних именица, са општим значењем номинализације глаголске радње, односно апстрактне представе процеса те радње и њеног вршиоца. „Поставља се питање: какву представу у нашој свести оставља права глаголска именица као појам. Пре свега она оставља представу апстрактног протицања радње именички уобличене. Ту апстрактност даје глаголска основа.” (Терзић 1969: 37).

У прикупљеној грађи, издвајају се следећи творбени типови:

6.1.1. Глаголске именице са нултим суфиксом. У процесу настанка ових именица, који се у литератури назива процесом *нултих суфиксације*, долази до свођења мотивног глагола на саму глаголску основу, а затим и до функционалног опредељења глаголске основе као именице (уп. Појатић 1996: 124 и д.). На тај начин, настају образовања попут: *дража*, *задир*, *бацај* и сл., која означавају појмовну вредност глаголске радње.

Према резултатима истраживања О. Ристић, сажимање глагола и поименичење њихове основе процес је својствен поетском језику српских романтичарских песника, и то најчешће у случајевима када овакве поступке намећу слик или метар (Ристић О. 1969²: 432). Иако наша истраживања, спроведена на корпусу збирке речи Ј. Ј. Змаја приложене грађи за Речник САНУ, показују да се сродна образовања могу наћи и у народним говорима (уп. Ивановић 2009: 147 и д.), глаголске именице са нултим суфиксом остају једно од карактеристичних стилских средстава писане књижевности, пре свега поетике романтизма и њему блиских струјања. У грађи се издвајају: *безглас* („мук, ћутање”); *дража* („надражај”); *њњав* („гурање, стиска”); *гунђа* („гунђање”); *задир* („утицај, уплив”); *задовољ* („задовољење”); *ошћих* (фиг. „заборав”); *неостризи* („неподшћишаност”); *нејовред* („неповредивост”); *нејомир* („непомирљивост”); *нејровир* („непрозирност”); *неузнемир* („спокојство, смиреност”); *незасћој* („стално, непрестано кретање”), *неузруј* („неузрујаност, неузбуђеност”); *одглед* („одраз, лик”); *обезум* („обезумљеност, безумље”); *задисак* („уздисај, дах”); а од **сложене основе** *богхвал* („хваљење бога”) и *недроғриз* („ујед за женска недра”).

Примери: „Завапити тада или бити нем, безглас је ту што и глас: одговора очају нема” (Настасијевић М.); „Изненадни чворови појављују се у општем монотонном току. Они су ... знак матице застоја, други пут убрзање. Изненадни застанци у свеопштем незастоју” (Винавер С.); „Да ми љубав нема мере | ни у сјајном очном близу, | ни у бујном неостризу | дивне косе” (Костић Л.); „И узе од сваке [девојке] по један огризак недроғриз” (Винавер С.); „И несташе му сунца, | ал’ трајаће тај цвет, | јер то је онај неповред | што песмом зове свет” (Костић Л.), и сл.

6.1.2. Са општим значењем резултативности глаголске радње граде се именице са суфиксом **-ај**: *бацај* („бацање, хитац”); *додиркај* („лак, овлашан додир”); *васкрсај* („ускрснуће”); *вучљај* („оно што се једним дахом удахне, удисај”); *задешај* („стицај околности, ситуација”); *незадржај* („стални, незадржани ток”); *неодвај* („неодвајање, нарастављање, спојеност”).

Примери: „Тих додиркај само чујеш бројаница” (Јакшић Ђ.); „Шта од машине има жива вода са својим неумором и незадржајем?” (Секулић И.); „Из љубавног неодваја, | Далилина загрљаја, | Самсон скочи” (Костић Л.), и сл.

6.1.3. Именицама на **-ак** изричу се остварење, односно резултат глаголске радње: *бацак* („замах, ударац”); *испунак* („испуњење, испуна”); *заступац* („хладан дах ваздуха, захлађење”).

Примери: „Сад празно срце твоје испунак чека нов” (Змај Ј. Ј.); „Нека топла туга, покорна и смерна | к’о равница ова блага, неизмерна, | задрхтава њиме, | к’о лист кад застрепи при застутку зиме” (Петровић В.), и сл.

6.1.4. -ба: *огледаба* („огледање, изложба”).

6.1.5. -иво: *гледиво* („оно што се гледа, што служи за гледање”).

6.1.6. -ило: *клонило* („клонуће, клонулост”); *оживило* („стварни, живи израз нечега”).

6.1.7. -ица: *одолица* („олакшање, утеха”); *огорчица* (са метонимијски конкретизованим значењем: „песма пуна горчине, туге”): „Сироче ... тражи слатка уста Мајке, ал их нема ... Огорчица ево како следи” (Кодер М. Ђ.).

6.1.8. -је: *обрукање* („брука, брукање”); *неодоље* („оно чему се не може одолети, неодољива жеља”); док се од **сложеничких основа** граде: *богогледање* („сагледавање бога”); *зракопролиће* („расипање светлости, серија изразитих, упечатљивих светлосних појава”); и *басновјерје* („неосновано веровање или мишљење”).

Примери: „И ти, Тесла, у коме се | Исполинске мисли роје, | Тебе враћа неодоље | Да пољубиш стабло своје” (Змај Ј. Ј.); „Обичаји, обреди и басновјерје ... и данданас ... у народу постоје” (Врчевић В.), и сл.

6.1.9. -ка: *варанка* („варка, превара”).

6.1.10. Конверзијом императивног облика 2. лица једине глагола *моћи* и *смећи* граде се глаголске именице *мджеш* и *смјјеш*, са значењем „онога што се може (сме), што је могуће (што се сме) урадити”, а у следећем примеру: „Ту је доказ да се битна начела државе могу промиенити; толико гледе можеша. – Што се тиче смјјеша, неће тебе питат нитко”.

6.2. Именице које у основи имају придев, именицу, другу врсту речи

На плану семантичких односа између творбене основе и изведене речи, именице које припадају овој морфолошкој класи деле заједничку службу исказивања особина, стања, духовних и телесних особина, емоција, ставова и сл. При томе се, у појединим творбеним типовима, нарочито издвајају и уопштавају једни или други елементи значења.

6.2.1. У творби апстрактних именица, суфиксом **-ост** граде се изведенице неутралне конотације, којима се, на плану семантике, именују особине или стања. На морфолошком пак плану, основну одлику овог творбеног типа чини његова отвореност за различите типове основа. У домену језичког стваралаштва, комбинацијом ових одлика добијају се бројне именице на **-ост** које, захваљујући ширини њихове деривационе базе, преносе опште значење особине или стања на **придевске, прилошке, именичке**, чак и **предлошке** основе – чиме се, у стилски мотивисаном изражавању, продубљују могућности за разне креативне лексичке експерименте.

Тако се, од **придевских основа**, граде: *бесповодности* („непостојање повода, беспотребности”); *безодморности* („немање одмора”); *бесхрабрости* („немање храбрости”); *безинтересности* („одсуство личног интереса, несебичност”); *блажности* („благост”); *довијавости* („способност довијања”).

Од **прилошких основа** се граде: *одавнашњост* („далека, давна прошлост, давнина“) и *ближњост* („близина“).

Од **именичке основе** настају *океаност* („својство, особина онога што подсећа на океан“) и *назовост* („неодговарајуће име или назив“).

Од **предлошке основе** се гради *крозност* („бит, суштина“).

Од **сложених основа** настају и: *другоразност* („припадање некој другој врсти, различитост“); *бистросјајност* („чисти сјај, блиставост“); *истоштемност* („истоветност теме“).

Од **основе ППК** (*држаши*) до + себе гради се и именица *досебност* (у значењу: „себичност, саможивост“).

Примери: „Ана [је] ... ћутањем изражавала слагање и допадање, и, према томе, безповодност сваког даљег разлагања те ствари“ (Секулић И.); „Прошлост нас учи садашњости, а садашњост будућности: ближност даљности“ (Вуличевић Љ.); „Скоро плачем од страха, али ми јецаје држи за гушу сузна моја океаност за себе“ (Давичо О.); „Без обзира на истотемност, сва називања су била различита и имала по једног хероја (Гајић Д.)“, „И није то била толико љубав, колико досебност и понос“ (Козарац И.), и сл.

6.2.2. Уз помоћ суфикса **-ство**, који претежно долази на именичке основе, граде се именице са општим значењем скупности или потенцијално неограниченог мноштва (према: Чернејко 1997: 32). Другим речима, у семантичкој структури именица које припадају овом типу издваја се доминантно значење колективног идентитета, садржано у духовним, карактерним и другим особинама, вештинама, стручним знањима и сл., које одликују све чланове колектива обухваћене значењем творбене основе. Из истог разлога, именовање особина појединца именицама на **-ство** често служи и за препознавање (не)припадности појединца датом колективу (према: Ивановић 2008: 126 и д.).

На овај начин настају следећа образовања од **именичких основа**: *вамџирств* („постојање нечега што не би требало да постоји“); *васџитџалашџтво* („систем васпитања“); *језичанств* („укупност језичког блага једне заједнице“); *непушашџтво* („особина онога ко не пуши, одлике непушача“).

Од **придевских основа** граде се: *засејств* („себичност, егоизам“) и *одабранств* („изабраништво“).

Од **прилошке основе** се гради *бољинств* („бољитак“).

Од основе **редног броја** *други*, аналогично према *другарств*, гради се именица *друговств* („уживљеност у друга бића“).

Од **сложених основа** се граде: *двоживств* („двоструко живљење“); *вишемушџтво* („брачна веза једне жене са више мужева истовремено“); *џлуџоџлавств* („глупост“); *боџосиновств* („божанско порекло“) и *боџочовечанств* („скуп особина богочовека“) – све са општим значењем стања или особине.

Примери: „Конфор, уживање, потрошња, то је све исто једно вамџирство и заосталост“ (Давичо О.); „Њезин став [Пиндарове етике] ‘постани оно што јеси’ може се узети као квинтесенција свега васпиталашџтва Пиндарова“ (Ђурић М.); „Да Србинство ступи у бољинство“ (Сарајлија М. С.); „Полиандрџија, или како би се то нашим језиком рекло ... вишемушџтво, је много ређа од полигамџије, али је ипак има“ (Ђорђевић Т.), и сл.

6.2.3. Именицама на **-је**, када се граде од **придевских основа**, означавају се доминантне, односно преовлађујуће особине или стања: *бесџлође* („бесплодност“); *безначеље* („безначаљност“); *мирисаље* („бројни мириси, мирисност“); *незџрапље* („незграпност“); *оџромље* („огромност“).

Примери: „Преко леје мирисаље веје, | под мирисом полегла је трава” (Костић Л.); „По свету пуном злобе и неверства, | Пуном подлаштва, пуном лицемерства, | Дивљачких жеља, пуста безначаља” (Змај Ј. Ј.), и сл.

6.2.4. а. Суфиксом **-ија**, онда када долази на основе **домаћег порекла**, граде се именице експресивног, често и пејоративног значења: *злуредија* (са резултативним значењем „места на коме се догађа зло”) – од **придевске основе**; и *коњушарија* („ружан, простачки поступак”); односно *ћинђилерија* („пренакићеност, преобиле украса, ћинђува”) – од **именичких основа**.

б. Истим суфиксом, са основама **страног порекла**, граде се именице: *белетрија* („белетристика”) – од **именичке**; и *жандарокрајија* („владавина уз подршку жандармерије”) – од **сложене основе**.

Примери: „У биргији | Злуредији | Дочекиво дан | И испраћо мрак” (Кошутић Р.); „Због тих његових коњушарија ... Шамика неће ни да га гледа” (Игњатовић Ј.); „Под њим ... нема оно што је било под г. Протићем ... што бих ја назвао жандарократија” (Цицварић К.), и сл.

7. Именице са значењем места

Именицама типа *Nomina loci*, које припадају овој категорији, означава се стварно или имагинирано место, на коме се нешто налази или се на њему врши каква радња. Стога се ове именице превасходно образују од **глаголских основа**.

7.1. Најфреквентнији је суфикс **-иште**, којим се граде следеће именице: *бавилишће* („боравиште”); *варалишће* („место где се вара”); *врхунишће* („најудаљенији положај орбити небеског тела од тела које се окреће”); *гајилишће* („гајилиште”); *здомаћишће* („дом, стециште, упориште”); а од **сложене основе** још и *мудрозборишће* („висока научна установа, академија”).

Примери: „Чарна-Горо ... Бавилиште Пана и Минерве” (Сарајлија М. С.); „Месец ... има боравиште у Раку, врхуниште у Бику” (Винавер С.); „И твоја кротка, гладна стада | поплавиће гајишта | у првим сребрним росама” (Ђонових Ј.); „Није само здомаћиште муза | Тек Хеликон, нит’ Автохтон горди” (Сарајлија М. С.), и сл.

7.2. У грађи се ређе јављају именичке **сложенице** на **-ница**: *богохранилница* („место где се чувају светиње”); *биљоберница* („продавница лековитог биља”) и *златоцирница* („место где се црпе злато”); док образовања са другим суфиксима скоро и да нема.

8. Сложене именице са општим појмовним значењем

У групи индивидуално скованих именица, као засебна семантичка категорија, издвајају се сложенице са општим појмовним значењем, које се граде од следећих морфолошко-семантичких елемената:

8.1. Од **основног броја два** и **именице** гради се именица *двоврч* („амфора”), мотивисана симетричним изгледом предмета.

8.2. Од **глагола** и **именице** граде се императивне сложенице *кажичас* („часовник, сат”), чији је творац Л. Костић⁷; као и *блашогаз* („онај који гази блато (други назив за роду)”).

7 Природу калкиране сложенице *кажичас*, у светлу њеног етимолошког односа према лексеми *часовник*, прва је приметила и истакла Светлана Слапшак, у студији о хеленском духу у језику Лазе Костића: „Срећом, Лаза Костић ... страшно је истраживао могућности калкирања у српском:

8.3. Од **именице** и **именице** граде се сложенице са спојним вокалом, чије значење представља комбинацију сложеничких делова. Будући да ова образовања у српском језику нису уобичајена (најчешће настају по угледу на творбене обрасце страних језика), она у употреби добијају на експресивности: *блайомир* („нечастан, сраман мир”); *бродосипрада* („пут, правац којим плове бродови”); *бубарада* („бубамара”); *јежнобрва* („најежена, накомстрешена обрва”); *магловизијежђе* („скуп звезда које се не могу јасно распознати, маглина”); *кругојас* („круг у коме се ко или што креће, животни пут”).

Примери: „Поред широке бродостраде [на Скадарском Језеру], кроз лопухе, путљају ове водене сељачке стазе за ... једноставне барчице” (Ђонових Ј.); „Миран, брате, мраву Божијем не би стао на ногу, бубарада једна у Бога” (Куленовић С.); „Погледај орла горе, орловски лети он, | Кртица земљу рије у мраку буђавом; | Како је разлик једног и другог кругопас” (Змај Ј. Ј.), и сл.

8.4. Од **придева** и **именице** граде се сложенице чије значење представља комбинацију основног појма (израженог именицом) и његовог квалификатива (израженог придевом у првом делу): *гвозденкаџа* („каџига, шлем”); *грозноказ* („трагедија”); *благодозвола* („одобрење, саизвољење”); *вижљопис*, *лакопис* („рукопис са танким, изувијаним потезима”).

Примери: „Напишем другим начином, писменима витким, овај вижљопис и лакопис” (Винавер С.); „Миљана с благодозволом Јована мужа ... пресели се под кров ... Тодору” (Настасијевић М.), и сл.

9. Закључак

Све што смо до сада изложили о природи индивидуалне лексике, њеној структури и односу према целини лексичког фонда обавезује нас да, у закључку овог рада, истакнемо следеће:

9.1. На творбено-семантичком плану, индивидуализми именичке класе показују висок степен творбене мотивације, велики број модела и богатство појмовних области у којима се реализују. Запажа се да је творба индивидуализама нарочито продуктивна у оквиру семантичке групе **носилаца доминантних особина** (односно **вршилаца радње**), као и групе **апстрактних именица**, којима у основи могу стајати глаголске или именске речи.

У анализи индивидуалне лексике која је забележена и обрађена у Речнику САНУ, више пута смо се срели са **сложеничким образовањима**. Захваљујући њиховој интеграцији у контекст појединих семантичких група, коју смо спровели у раду, постаје видљиво да су сложенице присутне у сваком сегменту анализиране грађе. Та констатација нас наводи на закључак да се овом типу лексике, у оквиру језичког стваралаштва, поклања нарочита пажња.

9.2. На плану дијахроног развоја индивидуалне лексике у савременом српском језику, запажа се појава стабилног лексичког континуитета. То значи да се у грађењу индивидуализама, почев од епохе романтизма па до модерне књижевности, понављају сродне творбено-семантичке тенденције. Другим речима, и поред великог распона језичких могућности који им, у творби индивидуалне лексике, стоје на располагању – представници потоњих књижевнојезичких периода, како показује наша анализа, граде индивидуализме по истим или сличним творбено-семантичким обрасцима као и њихови литерарни претходници.

тако је уз уобичајени калк *часовник* смислио и један који боље одговара оригиналу, *кажичас* (гр. *φωλόγιον*)“ (Слапшак 1982: 56).

На овај начин, српско језичко стваралаштво 19. и 20. века показује висок степен уређености и поштовања утемељене језичке форме – при чему се модерни писци наслањају на традицију протеклих књижевних епоха.

9.3. Узимајући изложено у обзир, можемо закључити да индивидуална лексика у српском језику представља, независно од свога обима, језички значајну тему – и стога неизоставно захтева даља, опсежнија истраживања разноврсних лексичко-стилских ефеката који се путем ње остварују: кондензације израза, алегорије и метафоре у творби речи, асоцијације, појмовне рефлексije, игре речи као творбеног феномена и др.

Извори и литература

Р. САНУ: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика САНУ 1–18 (слова: А–О)*, Београд, 1959–2010.

Biber et al. 1998: Douglas Biber, Susan Conrad, Randi Rappaport, *Corpus linguistics – Investigating language structure and use*, Cambridge.

Бабић 1986: Стјепан Бабић, *Творба ријечи у хрватском књижевном језику (нацрт за граматичку)*, Загреб.

Белић 1941 [1998]: Александар Белић, *О језичкој природи и језичком развоју*, Изабрана дела, том I, Београд.

Белић 1959: Александар Белић, „Увод (у први том Речника САНУ)“, *Речник српскохрватског књижевног и народног језика САНУ*, књ. I, Београд, VII–XXVI.

Бошковић et al. 1944: Радосав Бошковић, Јован Вуковић, Кирил Тарановски, „Увод“, *Речник српског књижевног и народног језика, огледна свеска*, Београд, IX–XIX.

Винавер 1953: Станислав Винавер, „Медеја у преводу Милоша Ђурића (херојски језик)“, *Рејублика*, XX/386, Београд, стр. 4.

Грицкат 1988а: Ирена Грицкат, „Проблеми описне лексикографије (приступна академска беседа одржана на Свечаном скупу Српске академије наука и уметности)“, *Глас ССЦЛП Српске академије наука и уметности*, Одељење језика и књижевности, књ. 13, Београд, 7–13.

Грицкат 1988б: Ирена Грицкат, „Речник Српске академије наука и уметности – почеци, лик, перспективе“, *Глас ССЦЛП Српске академије наука и уметности*, Одељење језика и књижевности, књ. 13, Београд, 25–40.

Грицкат 1993: Ирена Грицкат, „Стогодишњица лексикографског рада при Српској академији наука и уметности“, *Сво година лексикографског рада у САНУ, зборник*, Институт за српски језик, Београд, 5–13.

Ивановић 2008: Ненад Ивановић, *Ајсџрактине именице у српском језику (творбени и семантички аспекти)*, необјављени магистарски рад одбрањен 2008. године на Филолошком факултету Универзитета у Београду.

Ивановић 2009: Ненад Ивановић, „Збирка речи из разних крајева, а поглавито из Војводине Ј. Ј. Змаја у грађи за Речник САНУ и њен допринос развоју лексике српског књижевног језика“, *Дијалекат–дијалекатска књижевност, зборник радова*, Лесковачки културни центар, Лесковац, 149–166.

Илић 1964: Војислав И. Илић, *Песнички језик Бранка Радичевића*, Нови Сад.

Јанковић 1969: Владета Јанковић, „Поетска функција кованица Лазе Костића“, *Зборник историје књижевности*, књ. 7, Београд, 1–81.

Јерковић 1984: Јован Јерковић, „О неким творбеним новинама у језику наших писаца“, *Лексикографија и лексикологија (зборник радова)*, Нови Сад–Београд, 67–70.

- Клајн 2003¹: Иван Клајн, *Творба речи у савременом српском језику (први део – слагање и префиксација)*, Београд.
- Клајн 2003²: Иван Клајн, *Творба речи у савременом српском језику (други део – суфиксација и конверзија)*, Београд.
- Павловић 1923: Миливој Павловић, „Језик у првим песмама Змаја Јована Јовановића“, *Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор*, књ. 3, Београд, 166–182.
- Павловић 1924: Миливој Павловић, „Улога Бранка Радичевића у развоју књижевног језика“, *Српски књижевни гласник (нова серија)*, књ. 12/4, Београд, 277–290.
- Павловић 1937: Миливој Павловић, *Језик и народна култура*, Скопље.
- Пешикан 1973: Митар Пешикан, „Трећина посла на изради великог речника САНУ“, *Наш језик*, књ. XX, св. 1–5, Београд, 11–22.
- Појатић 1996: Дурија Појатић, *Глаголске именице у друштвено-политичкој лексици у руском и српском језику*, Подгорица–Пљевља.
- Предг. РМС: Уредништво Речника МС, „Предговор“, у: *Речник српскохрватскога књижевног језика*, том I, Нови Сад–Загреб, 1967, 7–14.
- Ристић О. 1969^{1,2}: Олга Ристић, „Лексичко-семантичке одлике творбе именица у неким српских и хрватских романтичарских песника“, 1: *Јужнословенски филолог* XXVIII/1-2, Београд, стр. 221-320; 2: *Јужнословенски филолог* XXVIII/3-4, Београд, 387-451.
- Ружин–Ивановић 2009: Татјана Ружин, Ненад Ивановић, „Језик као средство преосмишљавања идентитета књижевног дела (анализа лексике првог српског превода *Књиже о џунгли* из 1924. године)“, *Зборник радова Филозофског факултета у Нишу*, Ниш: Филозофски факултет.
- Слапшак 1982: Светлана Слапшак, „Још једанпут о хеленству Лазе Костића“, *Књижевно дело Лазе Костића – зборник*, Институт за књижевност, Београд, 41–60.
- Сосир 1969: Фердинанд де Сосир, *Општа лингвистика*, Београд.
- Стевановић 1964¹: Михајло Стевановић, *Савремени српскохрватски језик I*, Београд.
- Терзић 1969: Александар Терзић, „Структурно–семантичке одлике глаголских именица творбеног типа -ние, -ение, -тие у руском и -ње, -ење, -ће у српскохрватском језику“, *Анали Филолошког факултета* 6, Београд.
- Упутства: *Упутства за израду Речника САНУ (интерни спис Института за српски језик САНУ)*, Београд.
- Фекете 1983: Егон Фекете, „Допринос српских писаца стварању књижевног језика у другој половини XIX века“, *Наш језик* 26/2-3, Београд, 83–93.
- Чернејко 1997: Л. О. Чернејко, *Лингво–филозофски анализ абстрактног имени*, Москва.
- Штасни 1998: Гордана Штасни, „Неологизми, кованице и индивидуално означене речи у Речнику српскохрватског књижевног језика“, *Прилози проучавању језика* 28/29, Нови Сад, 87–113.

**THE INDIVIDUAL'S LEXICON IN SERBIAN:
MORPHO-SEMANTIC FEATURES OF NOUNS
(based on The SANU Dictionary)**

Summary

This paper presents an analysis of morpho-semantic and stylistic aspects of the corpus comprised of about 300 individually coined nouns noted in *The SANU Dictionary of the Serbo-Croatian Standard and Vernacular Language* (letters: A-O). Apart from providing new insights into the nature of the individual's

lexicon and its place in the lexical system, we also gave a description of morphological patterns, as well as semantic groups of individual words, resulting from the analysis and classification of their lexicographic definitions in The SANU Dictionary.

Nenad Ivanović

О НАЈЧЕШЋЕ КОРИШЋЕНИМ НОРМАТИВНИМ КВАЛИФИКАТОРИМА У РЕЧНИКУ СРПСКОХРВАТСКОГА КЊИЖЕВНОГ ЈЕЗИКА МС

У раду је анализирана употреба неких нормативних квалификатора, код којих постоји неуједначеност употребе у речнику. Анализирана је употреба квалификатора некњиж.(евно), непр.(авилно), погр.(ешно), дијал.(екатски) и необ.(ично) у *Речнику српскохрватскога књижевног језика* Матице српске. Прегледом грађе утврђено је да код речи означених квалификаторима некњиж., погр. и непр. нема разлике са нормативног аспекта, и да сва три квалификатора указују на фонетска или морфолошка одступања од норме књижевног језика. Речи са квалификаторима некњиж., непр., погр. и дијал. имају у језику стандардну варијанту.

Кључне речи: речник, нормативни квалификатор, квалификатор, некњижевно, неправилно

0. Нормативни квалификатор даје нормативну вредност речи уз коју стоји. Њиме се у речнику маркира оно што није у складу с нормом књижевног језика. У Предговору *Речника српскохрватскога књижевног језика* Матице српске нема појашњења појединих нормативних квалификатора, већ су само набројани у списку коришћених квалификатора.

1. Тема нашег рада је анализа неких нормативних (стандардно-језичких) квалификатора који се уз лексикографску дефиницију употребљавају као одређене лексичке ознаке.

2. Више аутора се бавило проблемом употребе и класификације квалификатора у дескриптивним речницима српског језика. Овај проблем је тема бројних студија у нашој науци, међу којима се по обухватности грађе издвајају студије Милице Радовић-Теших *С речима и речником* и Стане Ристић *Раслојености лексике српског језика и лексичка норма*. Једну од условно прихватљивих подела квалификатора дао је Стјепан Бабић. Он је у чланку *Стилске одреднице у нашим рјечницима* квалификаторе (које зове одредницама, детерминантама) поделио у неколико група: граматичке, етимолошке, значењске, подручне и стилске, у које сврстава квалификаторе нормативне вредности.

3.1. Квалификатори које ми желимо анализирати спадају у нормативне квалификаторе. Лексеме обележене овим квалификаторима „издвајају се у односу на важећу стандарднојезичку норму и имају статус нестандартне лексике или лексике ограничене (просторне, социјалне или временске) употребе“ (Ристић 2006: 84). Нормативни квалификатори дају нормативна одређења речи уз коју стоје. Њима се обележава оно што је погрешно, неисправно са нормативног аспекта. С. Бабић у нормативне квалификаторе сврстава: калк., ков.(аница), некњиж.(евно), необ.(ично), непр.(авилно), погр.(ешно), спец.(ијално). Ми смо од наведених квалификатора за анализу издвојили квалификаторе некњиж., необ., непр. и погр. Квалификатором спец. је у РМС означено свега неколико лексема, па је

зато нисмо анализирали, док калк нисмо узели у обзир јер он сам по себи може бити тема рада – калк упућује на тип творбе, њиме се указује на модел настанка нове речи.

3.2. Поред наведених, уземамо у обзир још један квалификатор — дијал. (екатски). С. Бабић овај квалификатор, уз квалификатор покр. (покрајинско), сврстава у дијалекатне и територијалне квалификаторе, којима се „означаје дијалекат и крај у којем се ријеч употребљује“ (1981: 80).¹ Поред указивања на територију употребе неке речи, може се рећи да се у РМС квалификатором дијал. обележава и некоректност језичких јединица на структурном плану у односу на књижевни језик, па се и дијал. може сматрати нормативним квалификатором јер обележава одступање од норме на истом нивоу као и некњижевно и неправилно.²

4. Анализа има циљ да утврди има ли потребе за свим наведеним нормативним квалификаторима и може ли се међу њима повући граница, тј. има ли међу њима разлике. Питање је и у чему се огледа вишак квалификатора, па отуда и шаренило у обележавању.³ На основу прегледа корпуса утврдиће се примери употребе наведених нормативних квалификатора и на основу анализе утврдити шта је најсврсисходније, тј. код којих категорија и којих врста речи треба употребити који квалификатор. То може допринети усавршавању лексикографских поступака у изради речника стандардног (књижевног) језика — школског и сл.

5. За потребе рада прегледали смо *Речник српскохрватскога књижевног језика* Матице српске (у даљем тексту РМС), јер је то завршен речник, а уз то представља речник књижевног језика,⁴ те су, стога, код њега сва одступања од норме обележена одређеним квалификатором.⁵

6.1. О проблему недоследности употребе стилских квалификатора у руској лексикографској пракси сведочи и руски лексикограф Г. Н. Скљаревска, која истиче да један део стилистичких квалификатора има споран карактер. То је условљено општепознатим и не једном у литератури описаним приликама: сложеношћу стилистичких и функционалних карактеристика, њиховом многоаспектно-

1 С. Бабић истиче да речи обележене квалификаторима дијал., локал.(но), покр.(ајински), зап.(адни) кр.(ајевни) и сл. саме по себи не би биле стилске одреднице, али су то ипак због језичког нивоа ком РМС припада. „Налазимо их у рјечницима књижевног језика па су оне стилске одреднице зато што вриједност ријечи одмеравају с књижевне разине, а на њој због своје дијалекатне или локалне обиљежености нису стилски неутралне“ (1981: 81).

2 У РМС су лексеме које означавају квалификаторе које ћемо ми анализирати дефинисане овако: погрешно је оно што је урађено „на погрешан начин, са погрешкама, криво“, неправилно оно што је урађено „на неправилан начин, друкчије него што треба“, а некњижевно „не одговара књижевним нормама ... није у складу са књижевном формом, језиком“. Необично је оно што је урађено „на необичан начин, чудно, чудновато“. Дијалекатско је оно што се „односи на дијалекте“.

3 Кад постоји више квалификатора у једном речнику, то би требало да значи да се њима обележавају различите врсте појава. Међутим, кад се јављају код истих одступања, то указује на недоследност. У једном речнику не би требало да има пуно одступања — одступања су дозвољена код различитих типова речника, док у једном речнику један квалификатор мора бити једнозначан.

4 Погледали смо каква је ситуација у речнику другог јужнословенског језика, македонског, у коме прегледом два тома речника македонског књижевног језика (*Толковен речник на македонскиот јазик*) нисмо пронашли ниједну одредницу оквалификовану са нестанд. (нестандарден збор), иако овог квалификатора има у списку.

5 У *Речнику српскохрватског књижевног и народног језика* САНУ (РСАНУ) наводе се исти нормативни квалификатори као и у РМС, док једномтним *Речник српског језика*, због своје намене, нема ниједног од ових квалификатора.

шћу и узајамним преплитањем стилистичких слојева речи, што је условљено најчешће непостојањем изражених граница међу њима. Тако маркиране речи групишу се по зонама, а припадност одређеној зони одређује се субјективно (према ставовима аутора речника и редактора с једне, и читаоца и рецензента с друге стране) (в. Скљаревска 2008: 463).

6.2. У речнику стандардног језика употреба нормативних квалификатора је неопходна, јер се у њему спроводи стандардизација. Грађа која је употребљена у књижевним делима, штампи, на телевизији улази у речник књижевног језика како би посведочила ту реч. Кад се таква лексика уноси, она се маркира одговарајућим нормативним квалификатором. Такав квалификатор има функцију нормативног одређења речи. Нормирање у дескриптивној лексикографији је посебан вид језичког нормирања, како у домену успостављања правила, тако и у домену њиховог усвајања. Лексичко нормирање је динамичан процес који се не остварује „рестриктивним правилима него препорукама садржаним у начину представљања целокупног лексичког потенцијала који се непрекидно обогаћује новим јединицама, па и оним појединачним уметничким и другим креацијама носилаца српског језика“ (Ристић 2006: 85).

7.1.0. Најпре ћемо навести чињеницу да са квалификатором погр, нема ниједне одреднице у РМС⁶, иако га има у списку квалификатора — због његове једнакости са квалификатором некњиж, који обухвата све врсте неправилности, односно погрешног облика стандардне речи.

7.1.1. Квалификатор некњиж јавља се уз граматичка (фонолошка и морфо-лошка), као и уз синтаксичка одступања од норме.

1. фонолошка одступања (хијатско *ј*, секундарно јат, губљење сугласника, асимилација и сл.):

а) именице: *шелећина* (телетина), *усједелица* (уседјелица), *чела* (пчела), *пра-сење* (прашење),

б) придеви: *сустезљив* (сустежљив), *строжији* (строжи), *дољни* (доњи), *чишћи* (чистији),

в) бројеви: *тринаест*, *тријес* (тридесет), *шесет* (шездесет), *шеснаес* и *шеснес* (шеснаест),

г) глаголи: *замајати* (замахати), *прећерати* (претерати), *отхрвати* (одрвати), *укљешити* (уклештити), *стрижу* (стригу), *угњездити* (угнездити).

2. морфолошко-творбена одступања (употреба једног суфикса уместо другог):

а) именице: *увети* (уши), *стаклети* (стаклад),

б) глаголи: *волићи* (волети), *живићи* (живети), *отупети* (отупети — постати туп), *запошљавати* (запошљавати), *ћоравети* (ћоравити), *ћутићи* (ћутети), *руменети* (руменити), *сломијем* (сломити), *угњилети* (угнелети), *убелети* (убелити — постати бео), *убелићи* (убелети — учинити белим), *цептети* (цептети), *цмилићи* (цмилети), *шкевћем* (шкевћем).

7.1.2. Видимо да су код глагола најчешћа одступања код простих, немотивисаних глагола на *-(j)ећи*⁷ (*волићи* (ум. волети), *живићи* (ум. живети), *цептети* (ум. цептети) и сл.), као и код непрелазних медијалних глагола мотивисаних

6 Иста ситуација је и у РСАНУ.

7 М. Спасојевић у свом магистарском раду (2009: 197–227) указала је на неколико проблема у лексикографској обради глагола на *-(j)ећи*, *-им* — успостављање одреднице, њено дефинисање, обележавање нестандартне варијанте, илустровање употребе и сл.

придевом (не *ћоравџи* него *ћоравиџи* у значењу 'постајати ћорав'; не *румениџи* него *руменеџи*, у значењу 'постајати румен'; не *румениџи* него *руменеџи* у значењу 'чинити неког руменим' и сл.).⁸

7.1.3. Код глагола који су мотивисани придевом са значењем боје, суфикси *-џи*, односно *-иџи* носе разлику у значењу — суфикс *-џи* код непрелазних глагола носи творбено значење 'поста(ја)ти онаквим што значи придев, доби(ја)ти ту боју', а *-иџи* код прелазних глагола значи 'учинити да нешто постане онаквим што означава придев у основи' (в. Спасојевић 2009: 230).

3. синтаксичка одступања (неправилна употреба рекције): *назваџи некога* (*шелефоном*) (телефонирати некоме), *жениџи некога* (женити се неким).

7.1.4. Из наведених примера видимо да се некњиж. (некњижевно) односи на одступања и од граматичке и од синтаксичке норме. Некњижевне форме настају у језику аналогijом према другим облицима. Овим се квалификатором означава ненормативност на најуопштенији начин.

7.2.1. За употребу квалификатора непр. у РМС има најмање потврда. То је разумљиво с обзиром на то да је тип одступања од норме исти као и код речи са квалификатором некњиж.:

1. фонолошка одступања (метатеза, асимилација и сл.):

а) именице: *џужиоц* (тужилац), *џужиоштво* (тужилаштво), *џрижење* (гризење),

б) придеви: *житџак* (жидак), *бравџи* (брављи), *џрамзљив* (грамзљив), *владикин* (владичин), *занешен* (занесен),

в) глаголи: *метџи* (метнути), *меџати* (метати).

2. морфолошко-творбена одступања (употреба једног суфикса ум. другог, додавање префикса и сл.):

а) глаголи: *запланираџи* (планирати), *најашиџи* (најахати).

б) прилози: *раџе* (радије).

7.2.2. И овде се најчешће ради о фонетским и морфолошким одступањима, као и код квалификатора некњиж. Ове речи углавном настале као резултат фонетске и морфолошке аналогije и сл., као што је то случај и са набројаним некњижевним речима.

7.3.1. Ознаком дијал. се у речнику књижевног језика такође наглашава одступање од граматичке норме. У следећим примерима запажа се исти тип одступања од норме као и код лексике са квалификаторима некњиж. и непр.:

1. фонолошка одступања (губљење сугласника, метатеза, асимилација):

а) именице: *боџи* (бож(и)ји), *ноде* (онде, тамо),

б) придеви: *народџи* (народни), *киџући* (кипећи), *боџиџи* (божићни),

в) глаголи: *спушџи* (спустити), *пушџи се* (пустити се).

2. морфолошко-творбена одступања:

а) именице: *змешарија* (неред, метеж),

б) глаголи: *докричаџи* (довршити кричање), *врвиџи* (врвети), *бесиџи се* (вешати се).

7.3.2. Напоменућемо да су у РМС глаголи *спушџи* и *пушџи се* обележени као дијалектизми, док су *напушџи*, *запушџи* и *запушћаваџи* обеле-

8 Код ове групе глагола М. Спасојевић издваја неколико подгрупа у којима је забележено колебање у дистрибуцији суфикса и одступање од норме — код непрелазних медијалних глагола, код глагола мотивисаних придевом са значењем боје, а код неких глагола је неутралисана формална дистинкција између непрелазних медијалних и прелазних активних глагола (230–231).

жени као покрајинизми (покр.). Видимо да ови нестандардни облици одступају од нормe књижевног језика на фонетском плану, иако су обележени једном као дијалектизми, други пут као покрајинизми. Иначе, дијалектизмом се у речнику књижевног језика указује на одступање на граматичком плану, њим се представља варијанта неке лексеме распрострањене у неком дијалекту. Покрајинизмом се указује на лексичку варијанту неке књижевне речи, а према граматичким обележјима покрајинска реч је у складу са нормом књижевног језика.

7.4.1. Квалификатор необ. није типичан нормативни квалификатор. Речи означене овим квалификатором не одступају од граматичке нормe, али им је употреба сужена, обележена на неки начин. Док се квалификаторима некњиж. и непр. указује на ненормативност на граматичком плану којом се реше правила система, квалификатор необ. указује само на ограниченост употребе неке речи, па је таква реч блиска оказионализму. Овим квалификатором се обухватају речи које се налазе обично на периферији лексичког система.

7.4.2. Речи означене овим квалификатором настале су према неким нераспрострањеним творбеним типовима и моделима.

1. речи настале суфиксацијом:

а) именице: *доброћа* (доброта), *дошлац* (дошљак), *драгоћа* (драгост), *сјособник* (онај који је способен на нешто), *засновач* (заснивач), *изграда* (оно што је изграђено, грађевина), *накажњак* (наказа),

б) придеви: *грањав* (који се грана), *лешни* (који се односи на леш, мртвачки), *изумљив* (који има способност да изуме), *зараћљив* (који је увек готов да заради, који је готов да почне свађу, борбу), *заошијаст* (повијен, савијен у луку), *забљешћан* (који заблешћује),

в) глаголи: *ђубивајти* (губити), *кашичијти* (кусати кашиком), *врућити* (чинити да коме буде вруће),

г) прилози: *извињавајући се*.

2. речи настале префиксацијом или употребом једног префикса уместо другог, уобичајеног:

а) *докајити* (испити последњу кап, искапити), *доумрети* (умрети), *завреднити се* (постати вредан), *загрдити* (почети грдити), *заокријти* (покрити, прекрити), *зайершлати* (везати пертлом, везицом).

7.4.3. Квалификатор необ. често стоји уз речи које се срећу код једног аутора или са малим бројем потврда. По мишљењу Павла Ивића, изнетом у рецензији рукописа шеснаесте књиге РСАНУ, овај квалификатор се среће код неких погрешно скројених или погрешно употребљених речи. За њих не треба стављати квалификатор необ. (ично) него рећи истину погр. (ешно) или непр. (авилно). П. Ивић сматра да се и према кованицама С. Милутиновића Сарајлије не треба односити са превеликим поштовањем, па их обележавати са застарело и песнички него реално кованица или индивидуално, јер никад нису стварно биле у употреби у српском језику.⁹

7.4.4. Према С. Бабићу, у РМС се квалификатор необ. не наводи, али је овим квалификатором означено око 600 речи. Квалификатор необ. треба разграничити са индив. (идуално), јер су „означенице с *индив.* добрим дијелом и необичне, а оне са *необ.* већином су индивидуалне по употреби“ (1981: 88).

8.1. Прегледом грађе са квалификаторима некњиж. и непр. утврдили смо да међу оквалификованим речима готово да нема разлике са нормативног аспек-

9 Пошто нам текст рецензије није био доступан, навели смо га према Радовић-Тешић 2009: 205.

та. У оба случаја углавном се ради о фонетском или морфолошком одступању од норме књижевног језика, где су нестандартни облици резултат језичке аналогije. Исти је случај и са квалификатором погр., којим у РМС није обележена пошто значи исто што и квалификатор некњиж. Квалификаторима некњиж. и непр. може се придружити и дијал. Необ. није типичан нормативни квалификатор, али се јавља често уз несистемске речи, тј. речи ограничене употребе или речи формиране по нераспрострањеним творбеним моделима и типовима.

8.2. На основу прегледа употребе разматраних нормативних квалификатора може се закључити да су квалификатори некњиж., непр. и погр. апсолутни синоними, па би се, уколико би се правило неки нови речник, требало одлучити за један од њих. Квалификатор дијал. је различит од поменутих квалификатора, јер он означава одступања од књижевног облика на граматичком плану, али на одступања која су везана за неки дијалекат. Речи са квалификаторима некњиж., непр., погр. и дијал. имају у језику стандардне варијанте.

Литература

Бабић 1981: S. Babić, „Stilske odrednice u našim gječnicima“, *Jezik* 28/3, Zagreb, 79–91.

Радовић-Тешић 2009: М. Радовић-Тешић, *С речима и речником*, Учитељски факултет, Београд.

Ристић 2006: С. Ристић, *Раслојеност лексике српског језика и лексичка норма*, Монографије 3, Институт за српски језик, Београд.

РМС: *Речник српскохрватскога књижевног језика I–III*, Матица српска – Матица хрватска, Нови Сад – Загреб, IV– VI Матица српска, Нови Сад 1967–1976.

Скљаревска 2008: Г. Н. Скляревская, „Современая русская лексикография: Достижения и лакуны“, *Теория и историја славјанској лексикографији. Научные материалы к XIV съезду славистов*, Москва, 427–463.

Спасојевић 2009: М. Спасојевић, *Глаголи на -(j)ећи, -им у савременом српском језику*, необјављена магистарска теза, Београд.

Толковен речник на македонскиот јазик 1–4, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје 2003 –.

THE MOST COMMONLY USED NORMATIVE QUALIFICATIVES IN MATICA SRPSKA DICTIONARY

Summary

In this paper author discusses the use of normative qualificatives (non-literary, incorrect, wrong, etc.) in the Matica srpska Dictionary. This analysis shows that there is no difference from the normative aspect, and that all qualificatives indicate phonetic or morphological deviations from the standard literary language.

Nataša Marković

ЛЕКСИКОГРАФСКО ПРЕДСТАВЉАЊЕ ЛЕКСЕМА КОЈЕ ОЗНАЧАВАЈУ НАТПРИРОДНА БИЋА У ДЕСКРИПТИВНИМ РЕЧНИЦИМА СРПСКОГ ЈЕЗИКА

Рад се бави лексикографском обрадом лексике којом се означавају натприродна бића у Речнику САНУ. Корпус и предмет истраживања ограничен је на *Речник српскохрватског књижевног и народног језика САНУ*, при чему су из корпуса изостављени појмови који би представљали одлику новије, тзв. урбане митологије (типа *Марсовац*, *ванземалца*) и појмове из области религије. Циљ истраживања је успостављање принципа за дефинисање и маркирање овог типа лексике, што би користило лексикографима у изради различитих типова речника. Натприродна бића могу са нереалним светом да буду повезана архисемом или диференцијалним семама. У речнику су ова бића обележена квалификаторима *мит.* (митологија, митолошко), *празн.* (празноверје, сујеверје), *етн.* (етнологија, етнографија), *рлж.* (религија, религиозно) и *нар.* (народно, народски). Најдоследније су маркирани појмови из митологије, док употреба квалификатора *празн.*, *етн.* и *нар.* није потпуно разграничена.

Кључне речи: лексикографија, натприродна бића, митологија, етнографија, празноверје

1.0. Пописивањем лексема којима се означавају натприродна бића, а које су забележене у РСАНУ, добили смо одређени корпус чијом смо анализом покушали да утврдимо начине дефинисања ове лексике и критеријуме за избор квалификатора¹.

1.1. Већи део нашег корпуса спада у лексику везану за народну духовну традицију, која је предмет неколико радова објављених у Зборнику реферата са научног скупа *Фолклор у Војводини* бр. 9 из 1995. г. Предмету нашег рада најсроднији су радови Д. Мршевић-Радовић, Ж. Марковића, В. Васић и Љ. Раденковића.

1.2. У раду ћемо користити методе компоненцијалне анализе, јер је она погодна за наше истраживање значења. Лексеме ћемо рашчлањивати на основне семантичке компоненте, семе, и издвајати архисему, која носи информацију о припадности лексеме одређеној лексичкосемантичкој групи и диференцијалне семе према којима се речи разврставају у одређене групе приликом класификације.

2. Грађа се могла распоредити по више критеријума. Наш критеријум за класификацију били су квалификатори употребљени уз те лексеме, јер су они нека врста допуне речничке дефиниције (Радовић-Тешић 2009: 231) и њиховом правилном и доследном употребом дају се важне информације о лексеми.

2.1. Уз лексику којом се означавају натприродна бића нашли смо следеће квалификаторе: *мит.* (митологија, митолошко), *празн.* (празноверје, сујеверје), *етн.* (етнологија, етнографија), *рлж.* (религија, религиозно). Наведени квалификатори

1 За потпуно вредновање лексикографског поступка потребно је укључити и анализу примера и извора који су коришћени приликом обраде одредница, али то остављамо као тему за посебан рад.

спадају у функционалностилске квалификаторе који са собом носе и одређене вредносне конотације и њима се ова лексика сврстава у одређену духовну сферу². Ови квалификатори наговештавају да корпус Речника САНУ чини лексика различитих слојева духовне културе, пре свега народна лексика, али и интернационални појмови који припадају европском културном кругу.

3. За дефинисање овог типа лексике Упутства за израду РСАНУ налажу следеће: „Дефиниција ... треба да буде дата из садашње перспективе и на висини савремених знања и схватања. Нпр. реч *ушвара* не треба тумачити као ’бестелесно биће, дух који прима на себе облик човека’ или ма како слично, него у самој дефиницији треба истаћи да је у питању сујеверје, халуцинација итд.“ (Упутства, члан 76). С. Ристић се критички осврће на ову препоруку и као грешку наводи да се лексика овог типа често идеолошки вреднује из перспективе актуелне идеологије, што је карактеристично и за Речник САНУ, иако је задатак лексикографа да представља лексема без идеолошке оцене (в. Ристић 2006, 129). Дефиниција треба да покаже ком слоју и типу припада лексема, а примером се указује на контекст употребе.

4. Квалификатор *миш* најчешће стоји уз имена паганских богова (нпр. *Јунона* ’римска богиња месеца и заштитница жене и породице, касније идентификована са Хером и схватана као царица међу боговима, Јупитерова супруга’; *Молох* (према хебр. *molech*, краљ) ’семитско божанство коме су се деца приносила на жртву’), уз одреднице које се односе на антропоморфна бића, јунаке митова и легенди (нпр. *Медеја* ’жена грчког јунака Јазона, која је из освете због мужевљевог неверства убила властиту децу (често као синоним за љубоморну, осветољубиву жену)’; *аргонауш* ’назив за грчке хероје који су, у потрази за златним руном, отпловили за Колхиду’ итд.) и чудесна зооморфна бића из митова и легенди, животиње, или полуљуди полуживотиње (нпр. *змај* ’према веровањима многих народа крилато чудовиште слично змији, с великим канџама и дугим репом, с једном или више глава’; *Миношаур*(*ус*) ’неман (у грчкој митологији), пола човек а пола бик’). Као посебна категорија митских бића намећу се разни духови (*елф*, *лемур* итд.) и бића која имају моћ да владају или управљају природним појавама (*облачар*, *муњоносац* итд.). На припадност сфери митолошких бића указује сема којом се упућује на домен употребе, тј. чијој митологији припада, и семе нижег ранга које се односе на њихов изглед, атрибуте, функцију и сл. Неки су већ својом архисемом смештени у сферу натприродног, то су бића чија је архисема ’бог/богиња/божанство’ или ’фантастично биће’, ’чудовиште’, ’неман’, док има и других чија архисема упућује на реални свет (’човек’, ’жена’, ’пас’ и сл.), а семама нижег ранга се везују за натприродно.

4.1. Дефиниције митолошких бића су углавном енциклопедијске, веома опширне и информативне, садрже описе тих бића, њихове везе са другим митолошким ликовима и сл.

4.2. Свету митолошких бића припадају, по квалификаторима који су уз те лексема употребљени, *вила* и *вилењак*. Архисема ових лексема је натприродно биће женског/мушког пола. Као сема нижег ранга код лексема *вила* наводи се њихова изузетна лепота. Из те семе колективне експресије развило се фигуративно значење ’особа изванредних особина (обично изванредне лепоте)’. И ра-

2 Налазимо и територијалне квалификаторе *покр*. (покрајинска реч) и *дијал*. (дијалектски, дијалектизам), хронолошки квалификатор *застп*. (застарело), а уз лексиком која је дошла из неког другог језика користе се квалификатори који указују на порекло *тур*. (турски), *грч*. (грчки) и сл.

зне врсте вила, назване према томе где живе (*облакиња, надзоркиња* итд.), или према особинама које им се приписују (*љушчица*), носе квалификатор *миш*. Из грчке митологије категорији вила припадају *гријаде* и *нимфе*.

5. У неким случајевима јављају се комбиновани квалификатори *рлг.* и *миш*., нпр.: *зашитишник* 'светац одн. замишљено натприродно биће, божанство, које се сматра покровитељем, бранитељем, помагачем (појединца, породице или веће заједнице), патрон.' Комбиноване квалификаторе *рлг.* и *миш*. носе и следеће одреднице: *демон* 'натприродно биће које се замишља као носилац зла уопште, враг, ђаво; зло божанство нечега, дух који изазива одређене негативне појаве'; *Луцифер* 'име анђела који се побунио против Бога и постао вођа демона; (луцифер) ђаво, сотона уопште.' То су митска бића која су хришћанизована па њихове елементе налазимо код хришћанских светитеља. Они су са натприродним светом повезани и својом архисемом и семама нижег ранга. По нашем мишљењу, квалификаторе *миш*. и *рлг.* требало би употребити и уз одредницу *Белзуб* 'божанство старих Филистинаца; код Јевреја и у Новом завету: архиђаво, ђаволски поглавица'.

6. У словенском митолошком свету нарочито опаснима су сматране душе деце и људи који су неприродно или превремено умрли, и који нису на одговарајући начин сахрањени (Раденковић 2008: 320). Најприсутнији у веровањима је *йокојник-йоврајник*, чија душа није отишла на онај свет, па ноћу напушта гроб, страши људе и чини им разне пакости. Архисема лексема *вамџир* и *вукодлак* је 'мртвац који ноћу излази из гроба и чини зло људима', док лексема *вукодлак* садржи и сему нижег ранга који се односи на његов изглед 'обично замишљен као длакаво створење'. Ове лексеме су сврстане у празноверје напоменом 'по народном веровању' и квалификатором *празн.* У дефиницијама покрајинских речи (*џадалина, кодлак, козлац, лакурић, ламџијер, ламџир, гробник*) често се лексеме *вамџир* и *вукодлак* користе као синоними, мада, по семама нижег ранга, видимо да они нису прави синоними и да има нијанси у значењу ових лексема.

6.1. Квалификатором *празн.* означене су именице чија је архисема 'демонско биће постало од мртворођене или некрштене деце или из јајета које је снео петао' (*маџић, маџарул, маџиклић, некршћенац, маљак* итд.). То су покрајинске речи, њихове дефиниције су описне или упућивачке, а детаљи веровања која се везују за то биће (постанак, да ли људима доноси срећу или несрећу и сл.) сазнају се из примера.

6.2. Квалификатором *празн.* обележена су разна антропоморфна бића и митолошке персонификације чија је архисема 'зло биће у женском облику', док се диференцијалним семама нижег ранга одређују функције нпр. 'ноћу напада и јаше људе', 'изазива болести и мори људе' итд. Све ове одреднице су дефинисане описно, а уколико нису словенског порекла, даје се њихова етимологија: *караконцула, карајанца, коњобарка, нечастивница, кечизуба, кундишца, ѓвоздензуба, нечиста, бела, мора, бабице*. Квалификатором *празн.* маркирани су еуфемизми и пејоративни називи за вештицу, који су само упућени на основну реч, а да је то еуфемизам указује или квалификатор *еуф.* или је то експлицитано у дефиницији (нпр. *каменица, кршчача, кршчашница, лешушца, недобра*). У посебну категорију сврстали бисмо бића која су, према архисеми 'авет', 'демон', 'патуљак', 'дух', 'нечиста сила' и сл., сврстана у натприродно и празноверје, типа *каранцолоз, малик, лошошца, аждаја*.

6.3. Везаност човека за природу огледа се у веровању у људе који могу да утичу на време, што је у РСАНУ квалификатором одређено као празноверје. Оп-

исним дефиницијама су дефинисани *в(ј)едогоња* 'човек видовит, чији дух за време непогоде напушта тело и бори се са другим таквим духовима да би заштитио свој крај, или чини разна зла људима и по смрти се вампири', *здухач* 'дух који по старом народном веровању напушта тело заспалог видовитог човека и доноси или сузбија кишу, град, невреме, штити свој крај од других духова или наноси зло људима, ведогоња; човек (или животиња) којему се приписује таква способност, моћ; злодух, вештац'. Покрајинске лексеме *в(ј)ештрењак*, *в(ј)ештрољавац*, *в(ј)ештрогоња*, *вирогоњ*, *времењак* које се односе на ове појмове дефинисане су синонимским дефиницијама или упућивањем, са квалификаторим или без њега. Примећује се да је велики број одредница дефинисан синонимским дефиницијама или упућивањем, са квалификаторим или без њега. Питање је да ли је могуће упућивањем представити све суштинске особености једног демонског бића. Већина тих одредница носи и квалификатор *покр.*, па је могуће да у разним крајевима то биће, иако у основи има исте особне, има и неких специфичности. У том случају веома важну улогу имају примери и информације које се читаоцу могу предочити у њима, јер су у питању нијансе које лексикограф не мора да забележи у дефиницији.

7. Ђаво у народном веровању има посебан статус. Код њега су видљиви старозаветни и новозаветни елементи, или су на њега пренете функције низа других митолошких бића (в. Раденковић 2008), зато се уз лексеме *ђаво*, *враг*, *нечасћиви* користе комбиновани квалификатори *рлж.* и *иразн.* Њихова дефиниција садржи семе које се односе на домен употребе 'по народном веровању и религиозном учењу'. Он се не одређује као биће конкретног изгледа, већ је архисема овог појма 'носилац зла' и дефиниција садржи сему којом га повезује са одређеним местом 'обично живи у паклу', а после дефиниције се набрајају синоними.

7.1. „У словенским народним говорима могу (се) побројати на десетине синонима за ово биће (ђавола, М. М.)“ (Раденковић 2008: 318). Из сујеверја се није смело споменути или се нерадо спомињало име ђавола због страха да се тиме не привуче неко зло, тако настају изрази којима се избегава или ублажава директно именовање негативног појма. Ти називи су или описни или еуфемистички, настали на хришћанској основи и одговарајућим преводом са грчког (Раденковић 2008: 317). Само квалификатор *иразн.* носе следећи еуфемизми за појам *ђаво*: *маслак*, *нашемник*, *нежид*, *нечасћивац*, *најасник* итд³. Неке од ових речи носе и квалификатор *еуф.* Већина их је дефинисана само синонимима „ђаво“ и „враг“.

8. Квалификатором *еџн.* обележене су именице *вештац* и *вештица*. Њихова дефиниција садржи сему која се односи на контекст 'по народном веровању'. Они спадају у категорију људи са демонским особинама и те особине су експлициране у дефиницији, па је њихова архисема 'човек' односно 'жена', а са светом натприродног повезују се семама нижег ранга. Комбинованим квалификаторима *еџн.* и *покр.* обележени су синоними за вештицу *каравештица*, *ирудица*, *гадуља*, а *нейрескочница* је још означена и као еуфемизам.

9. Уз лексеме којима се означавају фантастична бића користи се и квалификатор *нар.* Издвојићемо само неке лексеме обележене овим квалификатором: *баварога*, *вираун*, *вран*, *аждајка*, *бродарица* итд.

10. Лексеме којима се означавају натприродна бића су обично маркиране неким квалификатором, али има необележених јединица. Издвојићемо само неке

3 „Неки имају карактер личног имена (*АсMODEJ*, *Belezbub*, *Lucifer*, *Mamon*) које се може шватити и као њихов посебни ранг — тј. први међу осталима“ (Раденковић 1995: 231).

одреднице које су без квалификатора: *андрак, баук, мамон, ала, букавац, водењак* итд.

11. Лексика којом се обележавају натприродна бића најчешће спада у тзв. фолклорни лексички фонд, али ту налазимо и лексеме које не припадају фолклорној, већ црквеној и религиозној сфери (где налазимо и појмове из хришћанске, јеврејске и исламске религије и културе), као и паганском свету, што додатно усложњава проблем дефинисања и маркирања овог типа лексике и показује сву сложеност лексичког материјала који испитујемо.

12. Наш корпус чини лексика ограничене употребе, покрајинска лексика, али и лексика која припада стандардном језику. У оба случаја она има специјалну употребу и везана је за човекову духовну оријентацију, што се, по правилу, и истиче у речничком чланку. У дефинисању ових лексема коришћени су уобичајени лексикографски поступци и типови дефиниција: описне⁴, синонимске и упућивачке. Речничка дефиниција овог дела лексике пружа нем граматичке информације, али и ванлингвистичке, оне којима се унапређује наше знање о култури која се датим језиком служи. Ове одреднице захтевају да се у њихову обраду укључе енциклопедијске информације и информације из домена конотације. Приликом дефинисања ових лексема требало би да се објективно и исцрпно представе културно-историјски, когнитивни, комуникативни садржаји, који, по правилу, нису део језичке него комуникативне компетенције. Зато су делови речничког чланка лексема са оваквим садржајем углавном обимнији. Дефиницији многих лексема претходи напомена: *по народном веровању* (в. Ристић 2006: 129). Неке од ових одредница се могу посматрати као серијске и могу се дефинисати по истом или сличном обрасцу, јер постоје очигледне аналогije, али се не могу све свести под јединствени образац дефинисања, јер не чине затворен систем. Било би претерано очекивати да се оне лексикографски обрађују на исти начин, али се не смеју занемарити очигледне аналогije (в. Клајн 2002). Посебно треба истаћи чињеницу да се код већине ових лексема првобитно значење временом раслојава према низу новијих значења која су индукована експресивним компонентама њиховог основног значења (*вештица, ђаво, вештобоња* итд.), промене у лексичкој семантици могу бити тако значајне да се нека реч у новом значењу више ни не односи на област фолклора.

13. Бића која не припадају реално постојећем свету одређују се у дефиницијама по најизраженијим обележјима која им се, у митологији или народном предању, приписују. Нека бића се са натприродним светом повезују архисемом ('бог', 'неман', 'дух', 'ваздушасто натприродно биће' и сл.). Код других је архисема 'људско биће' или 'животиња' и оне се семама нижег ранга повезују са натприродним: најчешће су то семе које се односе на изглед (пагуљасте, длакави) или моћ владања обликом (невидљив, опсена, преображавање), начин деловања (помажу људима или изазивају страх, болест и смрт), имају способност владања циклусима природе или владања временом, начин на који су постали, везивање за онострану свет, мрак, ноћ, смрт, рађање, болест, природне појаве. Семантичке компоненте нижег ранга могу се односити на њихов пол (најчешће су полно неиндиференцирани, али могу имати и полне карактеристике), старост, начин кретања, место где живе или где се појављују (гора, поред воде итд.), време кад се појављују (најчешће ноћ). Приликом израде речничког чланка, на основу приме-

4 Описне дефиниције дају веће могућности да се појам лексикографски коректно обради и често су допуњене синонимима.

ра, лексикограф треба да изабере и представи у дефиницији оне семантичке компоненте које су најрепрезентативније за дато биће.

14. Што се тиче квалификатора они се могу односити на сва значења једне лексеме или само на појединачна. Квалификатор *мити* стоји уз лексеме које припадају паганској митологији, словенској, грчкој, римској и хебрејској. Уз лексеме које долазе из других језика наводи се етимологија. Дефиниција ових бића обавезно садржи податак чијој митологији припада то биће и кратак опис битних карактеристика или најзначајније податке из митова или легенди о том бићу. Квалификатори *иразн.* и *еџн.* стоје уз наше народне термине за натприродна бића. Тешко је одредити границу између квалификатора *иразн.*, *еџн.* и *нар.* Квалификатор *иразн.* са собом носи и одређене негативне вредносне конотације, док је квалификатор *еџн.* конотативно неутралан. Бића обележена квалификатором *иразн.* су најчешће својом архисемом повезана са светом натприродног, док лексеме обележене квалификатором *еџн.* обично семама нижег ранга припадају свету нереалног. Најдоследније су маркирани појмови из класичне, грчке и римске, митологије, који улазе у европски културни корпус, док код појмова који су етнички или регионално обележени чешће налазимо колебање у употреби квалификатора или њихово потпуно изостављање, па су тако многе лексеме одређене само на основу своје територијалне употребе као покрајинске, а нису маркиране функционалностилским квалификатором, код синонима налазимо неједнаку употребу квалификатора, што је нарочито изражено код лексема са великим бројем синонима и са развијеном семантичком структуром (типа *ђаво*, *вештица*, *ведођоња* и сл.). То се може приписати начину израде речника, као и чињеници да су те лексеме веома бројне, а да су у модерном језику најчешће неактуелне, готово непознате.

15. Лексеме којима се означавају натприродна бића чине део српске духовне културе и много говоре о типу те културе, традиције и поимању света. Без обзира не неке неуједначености, можемо рећи да се завршетком РСАНУ добија значајно лексикографско дело, које с обзиром на обим грађе, начин дефинисања и илустративност примера може служити као један од извора за изучавање митолошких бића на српском говорном подручју.

Литература

Васић 1995: Vasić, V., *Folklorna građa u jednojezičnim rečnicima, Folklor u Vojvodini* 9, Novi Sad, 159–166.

Драгићевић 2007: Драгићевић, Р., *Лексикологија српског језика*, Београд.

Клајн 2002 Клајн, И., *Обрада серијских одредница у једнојезичном речнику, Дескриптивна лексикографија стандардног језика и њене теоријске основе*, Нови Сад— Београд, 61–82.

Марковић 1995: Marković, Ž., *Praznoverja, mitološki i religijski pojmovi problem razgraničenja, Folklor u Vojvodini* 9, Novi Sad, 235–239.

Мршевић-Радовић 1995: Mršević-Radović, D., *Folklorna frazeologija i leksikografska praksa, Folklor u Vojvodini* 9, Novi Sad, 179–191.

Раденковић 1995: Radenković, Lj., *Mitološka bića u rečniku JAZU, Folklor u Vojvodini* 9, Novi Sad, 227–232.

Раденковић 2008: Раденковић, Љ., *Словенска митолошка бића — представе и порекло, Зборник Матице српске за славистику*, Нови Сад, 315–323.

Радовић-Тешић 2009: Радовић-Тешић, М., *С речима и речником*, Београд.
Ристић 2006: Ристић, С., *Раслојеност лексике српског језика и лексичка норма*, Београд.
РСАНУ *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, САНУ, Београд 1959 –.
Упутства: Упутства за обраду РСАНУ, за интерну употребу, Институт за српски језик, Београд.

THE LEXICOGRAPHIC PRESENTATION OF LEXEMES DENOTING SUPERNATURAL BEINGS IN DESCRIPTIVE SERBIAN LANGUAGE DICTIONARIES

Summary

The paper deals with the lexicographic treatment of the lexemes which indicate supernatural beings on the corpus of the Serbian Academy of Sciences and Arts Dictionary. The aim of the research is to establish principles for defining and marking this type of lexicon, which would be useful to lexicographers in the development of different types of dictionaries. Supernatural beings can be connected with the unrealistic world with an archeseme or differential semmas. In the dictionary, these beings are marked with the qualifier *mit.* (mythology, mythological), *prazn.* (superstition), *etn.* (ethnology, ethnography), *rlg.* (religion, religious), and *nar.* (national, popular). The most consistent are marked in terms of mythology, while the use of the qualifiers *prazn.*, *etn.* and *nar.* are not fully delimited.

Milica Marjanović

О АПЕЛАТИВИЗАЦИЈИ И ЕПОНИМИМА У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

Предмет рада јесу лексеме настале потпуном апелативизацијом личних имена. У раду се анализира њихово семантичко устројство, као и тематска припадност. Говори се о термилошким решењима за ову појаву (епонимија, епоними), типологији епонима, као и начинима лексикографске обраде. Посебна пажња је усмерена на механизме настајања.

Кључне речи: епоним, апелатив¹, апелативизација, властита имена, лексичко-семантичке групе

Предмет овога рада јесте лексички материјал који се односи на лексеме настале потпуном апелативизацијом властитих имена. Лексички подсистем властитих имена проучава ономастика; он обухвата све ониме, дакле, имена људи, места, планина, река и сл. За овај подсистем је карактеристично да његове јединице имају способност номинације, али не и способност означавања (Драгићевић 2007: 23). Ипак, у неким случајевима, оними се семантички богате и прелазе у категорију заједничких именица. Овај процес се назива апелативизација, а речи које њом настају – епоними. Ваља напоменути да се термин *ејоним* није устадио у лингвистичкој литератури; дефиниције у лингвистичким приручницима се не односе на појаве у језику, већ појаве уопште: у Симеоновом *Енциклопедијском рјечнику лингвистичких назива I* постоји *ејоним* као одредница са више значења:

- епоним 1.** тако се звао бог или heroj или kakav ђovjek по ђијем имену је назван neki grad, pleme или obitelj.
- личност која даје ђему своје име, по којој је што названо (neki period, pokret, teorija, zemlja, geografska или друштвена јединица).
- име које се даје неком периоду, знанственом открићу.
- данас – онај по ђијем се имену назива kakvo историјско раздобље, књижевни правac или поступак у којој вјештини.
- презиме s особитим значењем (Симеон 1969: 317).

Иако ономастички систем није хомоген и његове јединице упућују на различите ентитете, у њему постоји термилошка уједначеност и сва имена садрже суфикс -оним (антропоним, ојконим, ороним, хидроним, топоним и сл.). Гледано из те перспективе и термин *ејоним* се уклапа у ову структуру. С друге стране, неки аутори (нпр. Клајн и Шипка у *Великом речнику стираних речи и израза*) користе термин *ејонимизам*. Иако *изми* у себи садрже одређени језички елемент

1 Под апелативима се подразумевају заједничке именице, у најширем смислу. Ово наглашавамо јер у грађи имамо потврде и за градивне именице (*бордо, беџамел, гауда, горгонзола, гријер, камамбер, малага, порџо, рокфор, ромагур*). Све их посматрамо као заједничке да бисмо истакли опозицију са властитим именицама.

који је својствен нечему, или је настао под утицајем нечега, или садрже неку језичку црту, сматрамо да је термин епоним боље решење због своје припадности ономастичком терминолошком систему.

Као извор грађе за ово истраживање употребљени су *Велики речник страних речи и израза* (К–Ш), *Речник српскохрватског књижевног језика Матице српске* (РМС), *Речник српскохрватског књижевног и народног језика САНУ* (РСАНУ), *Речник српског језика* (РСЈ). Ексерцирани су све речи које су настале од властитих имена.

Циљ овога рада јесте презентовање лексичко-семантичке анализе епонима, као и њихова подела на тематске групе. Из грађе су издвојени само епоними у ужем смислу (прости, неизведени епоними), лексеме код којих постоји потпуно поклапање са онимским парњаком (изузетак су само извесна фонетска одступања која су назначена у примерима у којима се јављају). Поред простих у грађи смо нашли потврде и за изведене и синтагматске епониме, који заједно са простим чине групу правих епонима. Изведени² епоними обухватају деривате епонима (*глембајевићина, јакобинац, јеремијада, миланче, неандерталац, пас-шеризација* итд.). У овој групи се посебно истичу називи раздобља и покрета: *дарвинизам, калвинизам, маринизам, марксизам, џетаркизам* и сл.³ Синтагматски епоними су најчешће двочлане терминолошке синтагме, у којима се као један члан препознаје властито име. Типичан пример за синтагматске епониме су медицински епоними⁴. У корпусу смо пронашли и неколико полусложеница које се састоје из епонима као првог дела и неког апелатива као другог дела полусложенице (*анђус-говедо, банџам-кашегорија, ванкел-мошор, дизел-мошор, Девискућ, добош-шорша, дукс-мајица, жирарди-шешир, ошо-мошор, шула-сребро, сакер-шорша*).

Поред правих епонима, постоје и неправни и ситуациони. Неправни епоними се најчешће јављају у разговорном језику. Многе установе (школе, болнице, позоришта, библиотеке, цркве, спортски објекти), институције, награде добиле су назив по некој знаменитој личности те се у говору често може чути: *Идем у Светиош Саву* у значењу: *Идем у школу „Свети Сава“*. *Израју на Бузеје Меаца = Израју на сјадиону „Бузеје Меаца“*. *Добила је два Ивића = Добила је две награде „Павле Ивић“*. Ове примере не треба мешати са метонимијским: *Читам Андрића* у значењу: *Читам књигу коју је написао Андрић, Андрићеву књигу* (иако се у разговорном стилу на исти начин често скраћују и синтагматски епоними: *добио је Нобела; чула је да има алицхајмера*). Неправни епоними настају елидирањем именичких синтагми са атрибутивом као зависним чланом на атрибутив у слушајевима када је и скраћена информација довољна једном саговорнику да разуме другог. Будући да су ови примери последица редунданце у разговорном стилу, они нису укључени у истраживање. Такође, у истраживање нису укључена

2 Епоними у ужем смислу су именице; међу изведеним епонимима има и придева: *граконски, пријајски, солмонски, ширшејски*.

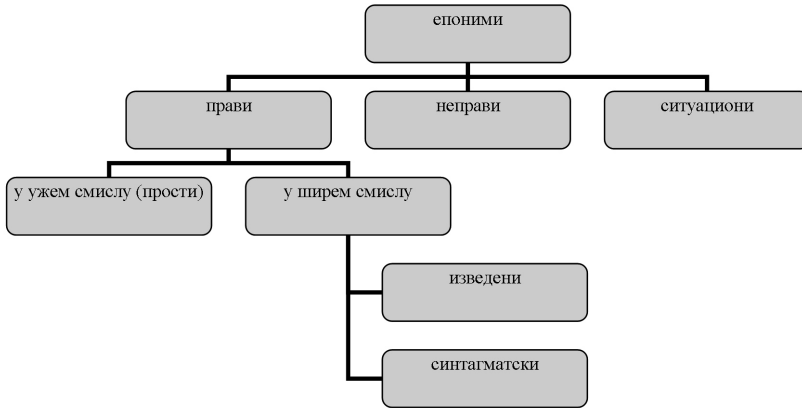
3 Детаљније о твореницама од властитих имена в. у Ристић 2009.

4 У вези са медицинским епонимима треба истаћи дефиницију коју наводи Милхаус 1995: 48. У свом раду о медицинским епонимима она истиче да су то речи или термини који се састоје од имена и специфичног медицинског термина (даунов синдром, алицхајмерова болест и сл.; у нашем корпусу *базедовљева болест*). Занимљиво је да су медицински епоними највише проучавана група епонима и да постоје опречна мишљења у вези с њима. Тако Брант 1998: 53 говори о томе да су медицински епоними семантички непрозирни и лексички празни. Ова тврдња је у вези са чињеницом да овај тип епонима задржава јасну везу са онимом.

ни имена аутомобила, јер за њих није било потврде у одабраном корпусу. Оно што је значајно за ову групу јесте ширење значења у две фазе, односно настајак двостепених епонима: *име : фабрика, фабрика : производ*. Ваља напоменути да су у језику могуће обе реализације: *Раџим у „Ојелу“ („Форду“)*⁵. *Возим ојел(а) (форд(а))*. Лексичко-семантичке групе овог типа се налазе на граници правих и неправих епонима.

Као трећу врсту можемо издвојити ситуационе епониме. Они су последица скраћених поређења и настају у разговорном језику и жаргону. Епонимизација је важан сегмент у настанку жаргонизама који су део активног лексикона сваког појединца. У свакодневном говору се може чути да је неко *ајнишјајн, рокфелер, колумбо, дамбо*; саговорници имају заједничко искуство⁶ које је потребно да би се разумели, али значењске везе нису довољно јаке да би се сви ситуационо настали епоними усталили у језику, због чега за њих нема потврда у нашем корпусу⁷. Овде можемо говорити о метафоричком значењу које се заснива на колективној експресији (исп. Драгићевић 2007: 198).

Предлог типологије епонима:

Ексерпцијом наведене грађе добијено је преко 250 лексема. Издваја се неколико онимских група. Највећи број епонима настао је од имена познатих личности, реалних, измишљених и митолошких. У овој групи се издваја више подгрупа, а за све је карактеристично да поседују специфичност која је широко позната и омогућује да оне временом постану заједничке именице (**Орфеј 1**. митол. грчки певач и свирач из Тракије, син музе Калиопе и бога Аполона; песмом очаравао људе, животиње, биљке, па и саме богове. **2**. фиг. певач пријатног, умилног гласа; **атлас** (по имену грчког митолошког дина Атласа који држи небески свод на плећима) **1**. збирка географских карата, слика, цртежа, марака и сл. у обли-

5 По Адаму Опелу и Хенрију Форду.

6 Можемо говорити и о колективној експресији

7 У вези са ситуационим епонимима споменућемо и групу епонима који у језику функционишу као симболи и на тај начин се дефинишу у речницима (нпр. **кир Јања** главна личност из истоимене Стеријине комедије, која је постала симбол тврдице; **Кирка** чаробница из старогрчке митологије, која је постала симбол заводнице; **Парнас** симбол песничтва; **Пенелопа** одана жена, симбол брачне верности; **Титаник** симбол катастрофе, пројекта осуђеног на пропаст).

ку књиге: анатомски, ботанички, географски, природописни, филателистички. **2.** анат. први вратни пршљен, главноша; **Јоб** и **Јов** богати библијски праведник који је побожно и стрпљиво подносио све невоље и искушења. **фиг.** особа која стрпљиво подноси све животне невоље; **рамбо** (према истоименом филмском јунаку) жарг. крупан, мишићав мушкарац склон насилном и често асоцијалном понашању); **донжуан** (фр. Don Juan) заводник жена, љубавник пустилов, авантурист (према легендарном заводнику жена Дон Жуану); **сендвич** (према енглеском племићу Џону Монтагјуу, ерлу од Сендвича, 1718-1792) кулин. две намазане кришке хлеба између којих се стављају разни састојци; **помпадур** (према маркизи де Помпадур) **1.** стил намештаја и женских хаљина; врста женске торбице. **2.** мањи цветни разнобојни мотиви на текстилу; **аксел** (по Акселу Паулсену, норвешком клизачу) врста скока у уметничком клизању: одраз напред, обрт за један или више кругова и доскок на другу ногу.

Највећа транспарентност⁸ је свакако код епонима из области науке и технике, где постоји јака и јасна веза са онимским парњаком, и када се лако препознаје пренос имена проналазача на сам проналазак, или, што је најчешћи пример, пренос имена истраживача на мерну јединицу: **рендген** нем. апарат за добивање ликова одн. снимака помоћу рендгенских зрака (назван по проналазачу, немачком физичару Rontgen-у), који се употребљава нарочито у медицини; **кири** физ. јединица за мерење радиоактивности (названа по научнику Пјеру и Марији Кири); **целзи** и **целзијус** назив за јединицу на топломери (по имену шведског физичара и астронома који га је изумео); **колт** (према Самјуелу Колту, 1814-1862, проналазачу) врста револвера на бубањ, омиљеног на Дивљем западу.

Следећа група по бројности обухвата епониме настале од имена неког географског појма (покрајине, града, реке, планине и сл.). Веза између имениоца и именованог у концептуалном простору заснива се на блискости, и из тога следи да су ови епоними настали метонимијом. Они могу указати на место одакле потиче оно што се именује, или пак место које се индиректно или арбитражно⁹ везује за нови појам, нпр.: храну, пиће, одећу, обућу, биљке, животиње и сл. (**јоркшир** пасмина, врста свиње беле длаке, одгајена у енглеској грофовији Јоркшир); **јура** (по планини Јури на граници између Француске и Швајцарске) геол. раздобље у развоју Земљине коре, друго по реду у мезозојској ери; **дум-дум** (према месту Думдум крај Калкуте, где је прво израђиван) вој. пушчани метак посебно обрађеног врха, који се при удару распрсне и изазива тешке повреде); **бикини** (према острву Бикини у Тихом океану) женски купаћи костим од два дела; **малага** врста винове лозе; грожђе те лозе; дезертно, ароматично вино од тог грожђа (названо по шпанском граду Малаги); **хавана** (према кубанском граду Хавани) врста финих цигара од дуванских листова са острва Кубе; **талир** старински сребрни новац у разним европским земљама (назван према имену чешког града у коме је први пут кован, у XVI ст.); **ебола** (по реци Ебола у Екватору

8 Нешто другачији став има Путанец у Предговору Лексикуму презимена Социјалистичке Републике Хрватске. Он тврди да се препознаје разлика између оних и епонима (Путанец не користи ове термине већ идионим и коиноним) који од њега настаје: „Što se тиће psihomehanike permutacije idionima u koinonim, mora se uzeti da engram dotičnog idionima ostaje i dalje u svijesti i da uza nj nastaje novi engram na bazi fenomen → pojam koji stvara svoj engram. To je očito iz primjera *Inženjer Slavoljub Penkala ovog je tjedna proizveo 1000 komada penkala*. Tu supostoji u svijesti engram *Penkala* paralelno s engramom *Penkala*“ (Путанец 1976: VII).

9 Према Мршић 2000.

ријалној Африци) мед. **1.** опасна заразна болест, врста хеморагијске грознице. **2.** вирус који изазива ту болест.

За већину епонима насталих од имена народа карактеристично је да настају као последица семантичког пуњења ових речи. Тај семантички садржај чине особине које карактеришу народ, а које им приписује друштвена средина: **вандал** фиг. човек склон дивљачком уништавању, нарочито културних вредности (према германском племену Вандалима); **Чивут** и **Чивутин 1. а.** име којим су Турци називали Јевреје. **б.** погрдно име за Јевреје. **2.** тврдица, шкртица; **апаш** (од имена индијанског племена Апача¹⁰) припадник градског олоша, пропалица, разбојник. Овде треба напоменути да смо забележили и случајеве арбитрарне епонимизације, те су имена берберских племена **зуав** и **мерино** у ствари називи за војника француске колонијалне пешадије и расу оваца пореклом из Шпаније, а **силур** је (према келтском племену Силури) најстарији период у развоју Земље.

Као последњу групу издвојићемо фабричка имена, имена робних марки и заштићена имена. Она се користе уместо имена конкретног производа, дакле механизмом метонимије хиперонимни појам замењује хипонимни и шири се на сличне или исте производе других произвођача: **ханзапласт** (фабричко име производа) самолепљиви фластер мањег формата с додатком газе која прекрива рану; **целофан** (фабричко име производа) танак, прозиран, непромочив целулозни лист (служи за паковање хране и у штампарској индустрији); **тетрапак** (фабричко име производа) амбалажа у облику тетраедра или квадрата од нарочито препарираног папира који служи за паковање течности (млека, сокова и др.); **долби** (заштићено име) електроакустички уређај за смањење нивоа шума при репродукцији тонског записа¹¹; **биоскоп** (Bioscope, име једне компаније за производњу и дистрибуцију филмова почетком XX века) **1.** место, дворана где се приказују филмови, кинематограф. **2.** апарат за приказивање филмова.

О лексичко-семантичким групама можемо говорити и у обрнутом правцу. Стога ћемо табеларно приказати које се све лексичко-семантичке групе епонима формирају од онима:

	имена					
	људи	геогр. појмови	фабрика, производ	митологија	народ	књижевност и филм
људи	+			+	+	+
животиње	+	+		+	+	+
биљке	+	+		+		
прехранбени производи	+	+	+	+		
класификационе јединице	+	+		+	+	
одевни и украсни предмети	+	+	+		+	+
оружје	+	+	+			
новац	+	+				

10 С фонетском модификацијом.

11 У Епонимском лексикону Дубравка Мршића уз одредницу *долби* стоји да је име добио по америчком инжењеру и сниматељу звука Долбију, те можемо говорити о двостепеном епониму.

предмети	+	+	+	+		
појмови	+	+		+		+
игра, плес, спорт	+	+	+			
превозна средства	+	+	+			
музика и инструменти	+					
организације	+					
врста слова	+					
болести	+	+			+	
минерали	+	+				

Што се лексикографске обраде тиче ваља напоменути да не постоји уједначеност у дефинисању ових лексема. Постоји неколико типова дефинисања:

1. након одреднице се у загради даје објашњење о пореклу речи: **хенри** (према америчком физичару Џозефу Хенрију) физ. јединица за индуковану електричну струју (ознака Н) (из К–Ш).

2. раздвајају се значења особе и епонима под 1. и 2: **Шерна: 1.** припадник народа који живи на јужној страни Маунт Евереста, тибетанског порекла. **2. шерпа:** водич или носач у планинарским експедицијама на Хималаје (из К–Ш).

3. епонимно значење се даје као фигуративно: **Голијат: 1.** према библијском предању велик и снажан Филистејац кога је у двобоју победио Давид (Прва књига Самуилова, гл. 17). **2.** (голијат) фиг. крупан, снажан човек, горостас, див. (из К–Ш).

4. информација о пореклу се даје након дефиниције: **ксантипа:** зла, свадљива, горопадна жена (према Ксантипи, жени грчког филозофа Сократа) (из РСАНУ).

5. оним и епоним се дају као две одреднице: **Сага:** старонордијска богиња прича и историје, Одинова миљеница; отуда **сага: 1.** херојска прозна приповетка староскандинавске литературе о подвизима богова, древним породицама, првим краљевима. **2.** бајка, гатка, кажа, мит. **3.** дугачка легендарна прича о јуначким делима; прозни еп (из К–Ш).

Треба нагласити и то да су епоними најчешће интернационалног карактера¹². Ипак, у грађи смо пронашли примере и за домаће епониме (*бранковић*, *југович*, *обилић*). Њих има много више, поготово у жаргону, те на основу ових неколико примера не можемо много закључити о мотивисаности њиховог настанка, али свакако можемо претпоставити да је косовски мит једно од централних полазишта домаће епонимизације¹³.

Колико су чврсто повезани епоними и њихови онимски парњаци показало је претраживање Асоцијативног речника српског језика (АР). Наиме, у њему смо нашли потврде само за епониме домаћег порекла и за епониме настале од имена

12 Говорећи о апелативизацији у словачком језику Емил Пиха истиче да један језик усваја већ апелативизоване речи из неког страног језика (Пиха 1988: 98). То значи да се процес апелативизације дешава у језику даваоцу и да језик прималац преузима семантички измењену реч.

13 Епонимизација је процес који није лингвистички. Наиме, он се тиче пре свега социологије и филозофије. Најчешће се доводи у везу са значајем и угледом неке личности. „U nekim znanostima eponimizacija je normalan proces znanstvenoga priznanja. Tako se u prirodnim i medicinskim znanostima eponimiziraju osobe povezane s nekim otkrićem ili izumom koji je snažno utjecao na napredak znanosti“ Равлић 2006, 1152.

народа. Тако епоним **Циганин** дефинисан у К–Ш под **1. б.** као *онај који се често сели; скитница, лушалица, бескућник, номад* у АР бележи ово значење тек као 36. и 37. (*лушалица, лушање*). **Обилић** је дефинисан у РСАНУ под **2. а.** *фиг. херој, јунак (према презимену Милоша Обилића, јунака из наших народних песама, који је, по народном предању, у боју на Косову убио цара Мурата)*, док је у АР потврђена асоцијација *јунак* на 1. и *херој* на 6. месту. **Бранковић**: је у РСАНУ дефинисан под **2. фиг.** *издајница, невера (по презимену властелина Вука Бранковића који је, према народној традицији, издао цара Лазара на Косову)*, док у АР има значења: *издаја, издајник, издајница* на 3., 5. и 9., месту. Ово нам показује да је код обилића и бранковића померено, епонимско значење у првом плану, за разлику од циганина, код којег је епонимско значење периферно.

У вези с правописним правилима можемо истаћи да се правописне препоруке заснивају више на обичајној него на формулисаној норми. „Начелно се може препоручити да се мало слово пише ако је властито име добило друго (опште) значење, а велико ако је властито име, не губећи свој карактер, само примењено у именовану општег појма (као присвојна одредба или као симбол)“ (Правопис: 60). Мршић 2000 истиче да епоними пролазе кроз низ фаза — морфофонетску, категоријску и графичку, која укључује и писање малим почетним словом. Уколико се епоним чешће употребљава, он пролази и кроз више фаза; дакле, уколико епоними нису у свакодневној употреби, обично се пишу великим словом (Мршић 2000: 15).

Закључак. Процес апелативизације личних имена не представља новину у језику. Њиме се добијају не само нове речи, већ и нова значења и то најчешће лексичком метонимијом, односно метафором у ређим случајевима. Лексичко-семантичком анализом ових речи утврдили смо да су имена људи најпродуктивнија за апелативизацију, као и да су апелативи који се односе на човека највише заступљени у корпусу (в. табелу).

Литература

- АР: *Асоцијативни речник српскога језика*, Београд, Службени лист, 2005.
- Брант 1998: Brunt, Richard, *Medical eponyms revisited*, English Today 54, Vol. 14, No. 2, Cambridge University Press
- Ви 2006: Wee, Lionel, *Proper names and the theory of metaphor*, Journal of Linguistics 42, 355–371, Cambridge University Press.
- Гарфилд 1983: Garfield, Eugene, *What's in a name: the eponymic route to immortality*, Current Contents, Social and Behavioral Sciences, 15 (47), 5–16.
- Гортан-Премк 1997: Гортан-Премк, Даринка, *Полисемија и организација лексичког система у српском језику*, Београд, Институт за српски језик САНУ.
- Драгићевић 2007: Драгићевић, Рајна, *Лексикологија српског језика, Београд*, Завод за уџбенике.
- Зника 2003: Marija i Maja Znika, *Vlastito ime i brojnost*, Folia onomastica croatica 12-13, 573–578.
- К–Ш: Клајн, Иван и Шипка, Милан, *Велики речник страних речи и израза*, Прометеј, Нови Сад, 2006.
- Милхаус 1995: Muhlhaus, Susanne, *Describing medical eponyms*, English Today 42, Vol. 11, No. 2, 48–53, Cambridge University Press.
- Мршић 2000: Mršić, Dubravko, *Eponimski leksikon*, Matica hrvatska, Zagreb.

Пиха 1988: Pícha, Emil, *O apelativizácii v slovenčine*, Kultúra slova, ročník 22, číslo 4, 97–102, VEDA.

Правопис: *Правопис српског језика*, Нови Сад, Матица српска, 1993.

Путанец 1976: Putanec, Valentin, *Esej o jezičnom znaku i onomastici te o antroponimiji u Hrvatskoj*, у: *Leksik prezimena Socijalističke Republike Hrvatske*, V–XIV, Zagreb, Matica hrvatska.

Равлић 2006: Ravlić, Slaven, *Eponimizacija u društvenim znanostima: Merton i sociologija eponimizacije*, Druš. Istraž. Zagreb god. 15/2006, br. 6 (86), str. 1151–1176.

Ристић 2009: Ристић, Стана, *Творба нових речи од властитијих именица*, Славистика 13, 307–315, Београд, Славистичко друштво Србије.

РСМ: *Речник српскохрватског књижевног језика, I–VI*, Матица српска – Матица хрватска, Нови Сад – Загреб, 1967–1976.

РСАНУ: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, САНУ, Београд, 1959 –.

РСЈ: *Речник српског језика*, Матица српска, Нови Сад, 2007.

Симеон 1976: Simeon, Rikard, *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva I*, Zagreb, Matica hrvatska.

Фернандез-Кано и Фернандез-Гереро 2003: Fernández-Cano, Antonio и Fernández-Guerreiro, Inés M, *Eponymy for research evaluation: Spanish cases from the educational field*, Research Evaluation, volume 12, number 3, 197–203, Beech Tree Publishing.

Шипка 2006: Šipka, Danko, *Osnovi leksikologije i srodnih disciplina*, Matica srpska, Novi Sad.

ON THE APPELLATIVISATION AND EPONYMS IN SERBIAN LANGUAGE

Summary

A personal name is a linguistic unit without any meaning, but there are some exceptions. This paper is about eponyms – words formed by appellativisation of personal names. It analyses semantic system as well as semantic fields with attention brought to metaphores and metonymy.

Bojana Mojsilović

О НЕКИМ ЛЕКСИЧКО-СЕМАНТИЧКИМ И СИНТАКСИЧКИМ КАРАКТЕРИСТИКАМА ЈЕЗИКА САОБРАЋАЈНИХ ПРИРУЧНИКА

У овом раду анализираћемо лексичка средства и синтаксичке конструкције које се јављају у језику саобраћајних прописа на примеру тестова и приручника за полагање вoзачког испита. На основу избора лексичких средстава којима се често остварује висок ниво категоризације појмова (страна лексика, термилошка лексика и сл.) и номинализованих и декомпонованих конструкција, као и неких других одлика бирократизације језика, циљ нам је да укажемо на висок степен апстрактности ове врсте текстова. С обзиром на различито образовање и неистоветан профил примаоца поруке непримерним избором поменутих језичких средстава, мања је могућност функционалне употребе оваквих приручника и правилног разумевања њиховог садржаја.

Кључне речи: језик саобраћајних приручника, бирократизација језика, декомпоновани предикат, номинализација

1.1. Савремену научну јавност, поред осталог, све више интересују механизми бирократизације јавног језика. Под појмом бирократског језика у науци се подразумева канцеларијски језик, који доживљава свој процват након Другог светског рата, чији је прототип често спомињани Закон о удруженом раду из 1976. (Клајн 1991: 164, Кликовац 2001: 85). Оваква врста канцеларијског жаргона брзо се шири на друге видове јавног језика. Тако данас постоје бројна истраживања о утицају бирократског језика на разговорни и публицистички стил, па чак и на научни функционални стил (Трифунђагић 2007, Клајн 2004, Кликовац 1997, Кликовац 2000, Кликовац 2001, Кликовац 2005, Луковић 1996, Трифунђагић 2007, Трнавчевић 1982, Шкиљан 1978). Аутори критикују оваква неприкладна мешања особина различитих варијетета, тј. грешке које се јављају услед неадекватног прелажења са једног језичког кода на други, у науци познатој појави као замена кода (*code confusing*). Оваква интерференција особина тзв. специјалних стилова (у које сврставамо публицистички, административни и научни функционални стил)¹ названа је бирократизацијом језика.² Наиме, бирократски језик неприметно продире у различите сфере живота и постаје моћно средство манипулације људима. У највећем броју случајева бирократизовани дискурс бива неконкретан, преопширан и неразумљив.

1.2. Циљ овог рада биће да укаже на честе особине бирократског језика (претерана употреба декомпонованих глагола³, номинализације, категоризације

1 В. Луковић 1996: 145.

2 О термилошким решењима и развоју бирократског језика в. Кликовац 2005; исп. Луковић 1996: 152.

3 У радовима о разлагању предиката употребљавају се термини: *декомпоновани предикати* (Радовановића 1977), који фокусира постојање недекомпонованог, једнолексемског предиката из којег се деривира декомпоновани, и термин *перифразични предикати* Зузане Тополинске (1982), којим се имплицира значење двоелементске глаголско-именске конструкције дескриптивног карактера

појмова на нивоу вишем од основног и др.) у језику саобраћајних прописа, које треба да науче будући учесници у саобраћају. Корпус нашег истраживања чиниће приручници и тестови за полагање возачког испита. Њихова намена је да јасно представе основна правила језика струке⁴ свим будућим возачима. Овим истраживањем покушаћемо да скренемо пажњу на примере који непотребно компликују језички израз саобраћајних прописа којим је предвиђено да овлада већи део пунолетног становништва.

2.1. Тежња ка номинализовању исказа у српском и другим европским језицима давно је уочена (Радовановић 1977: 56). Језици који подлежу номинализованим структурама неизоставно показују тенденцију ка декомпоновању предиката. Радовановић (1981: 258) истиче да ове појаве нису условљене структуралним карактеристикама језика, већ екстралингвистичким факторима као што су нпр. уопштеност и апстрактност тематике. Иако је језик саобраћајних прописа језик струке, чини нам се да је преоптерећеност номинализованим исказима⁵ очекивана у језику уџбеника којим би требало да овлада сваки просечно образовани грађанин који намерава да добије возачку дозволу. Циљ текстова са правилима о понашању у саобраћају јесте да возачи што боље науче и усвоје та правила, међутим, конструкције овог стручног жаргона понегде не доприносе стварању јасних менталних слика, што је веома битно у учењу правила о саобраћају.

2.2.1. Следећи примери указују на учестилију употребу именица него глагола, а како је већ у прегледаној литератури напоменуто, поред свег оправдања и образложења номинализационих процеса (в. Ивић 1988) – глаголске именице не изазивају онакве менталне слике као што то чине глаголи, тј. именице су на супрот глаголима статичне и чине текст монотоним (Кликовац 2008б: 179; Клајн 2004: 189). Номинализоване исказе смо класификовали према предлошко-падежним конструкцијама (у којима центар синтагме, тј. девербативна или деагентивна именица носи кондензовану реченичну информацију) и према синтаксичким значењима (оносно реченичним функцијама) које номинализовани искази остварују унутар комуникативне реченице (према Радовановић 1990).

2.2.2. Темпорална значења у анализираном тексту остварују се следећим предлошко-падежним конструкцијама – ДО + Ген: *Редослед паљења светла до појаве црвеног светла је следећи*; ПРИЛИКОМ + Ген: *Пешак је дужан да се приликом прелажења користи шим прелазима, Приликом скретања укључити претрешуће светло*; НАКОН + Ген: *Након уверавања, укључити леви мишвац*; КОД + Ген: *Код пружања прве помоћи, треба обратити пажњу на правилност у указивању прве помоћи*; ЗА + Акуз: *За време војње обратити пажњу*; ПРИ + Лок: *Возач је дужан да се креће на такав начин да не би при промени светла ометао или онемогућио саобраћај; Овлашћено лице (полицајац) дужно је да се при давању знакова постави на пути тако да га учесници у саобраћају ... могу лако уочити*; *На пути ван насеља при кретању возачи користе десну саобраћајну*

са одређеном конструкцијом на нивоу језичког исказа. Ивана Лазић-Коњик (2006: 229) сматра да је перифрастични предикат надређени појам, тј. закључује да перифраза укључује појам декомпоновања предиката. За потребе нашег рада држаћемо се терминологије М. Радовановића и његове класификације вишелексемског предиката.

4 О односу стручног и општег језика в. Бугарски 1997.

5 Треба напоменути да аутори који се баве бирократизацијом језика не сматрају да је свака номинализација одлика свесне манипулације, већ само она која успорава разумевање текста тако што га мистификује. Номинализација, као појава која тежи кондензацији реченичног садржаја, условљена је тежњом ка језичкој економији.

траку; Водач мора да носи са собом [возачку дозволу] **при свакој употреби** возила на путу; ПО + Лок: **По престанку рада** срца и дисања, смрт наступила након 5 до 7 минута; или пак синтагмом са центром у независном падежу (номинативу): Рани знаци смрти су **престанак реакције** зенице на светлости (ум. кад зеница не реагује на светлост). У примерима се јавља и често коришћена именица „услов“ у локативу, која кондензује значења временске реченице: **Вожња ноћу у условима смањене видљивости захтева следеће; Дозвољено је паркирање само у условима добре видљивости.**

2.2.3. Интенционална значења су најбројнија, што је често условљено потребом да се именује намена појмова означеним терминима у оквиру једне струке. Навешћемо које све конструкције могу кондензовати информацију намерне реченице – ЗА + Акуз: **Обележени пешачки прелаз је део површине коловоза намењен за прелажење** пешака преко коловоза; **Дојунском шаблом се даје упућивост** који степе брзине треба користити **за савладавање** наведене опасности; **Светлосни саобраћајни знакови служе за регулисање и управљање** саобраћајем; **Зелена карта је ... обавеза за улазак** у највећи број европских земаља; **Припрема повређеног за трансјор и посипавање** истога на носила (укључујући и помодну лексему „исти“⁶ пореклом из канцеларијског жаргона); РАДИ + Ген: **Препознавање тих појмова и израза потребно је ради разумевања** саобраћаја; **Трамвајска станица је део површине пута обележен саобраћајним знаком намењен за упоређивање** трамваја **ради уласка и изласка** путника; **Ради боље уочљивости** светлосни знакови се **посипавају** на браницима наизменично обојених црвеном и белом бојом (sic!); **Полукружно окретање значи окретање возилом на путу ради вожње** у супротном смеру; **На путу ван насеља ради упозорења** других учесника у саобраћају **при прелазу** и обилажењу ...; или пак предлошким изразом УЦИЉУ + Ген уместо конкурентског облика „ради“⁷: **У циљу заштите** учесника у саобраћају **врши се успоравање** саобраћаја (+ декомп. предикат „успоравати“); **У циљу безбедности** саобраћаја, **смањите брзину; У циљу безбедног одвијања саобраћаја, део пута ... мора бити прописано** означен светлосним знаковима.

2.2.4. Значење пропратне околности је забележено у једном примеру: **Овде важи забрана пролаза без заштите** ум. **Овде вам је забрањено да прођете, а да се не заштите.**

2.2.5. Каузално значење номинализованог исказа представља концентрисан садржај узрочне реченице. Забележени су примери ППК ЗБОГ + Ген: **Одрез је и даље неопходан због могуће неисправности возила** (+ употребом пасивне конструкције уклоњен је агенс), **Возило на моторни погон сме вући друго возило ... само ако оно, због квара или недостатака појединих делова, не може само да се креће;** као и примери окоштале ППК ИЗ РАЗЛОГА + Ген: **Возила инвалида могу бити обележена прописаним знаком: а) на захтев инвалида из разлога безбедности.** Наишли смо и на пример ППК УСЛЕД + Ген која кондензује значење узрочне реченице: **Шок се јавља услед крварења** ум. **Шок се јавља зато што [повређени] крвари.**

2.2.6. Кондиционална значења се остварују конструкцијама ОД + Ген: **Велика је опасност од занашења и проклизавања** (ум. **Веома је опасно ако се занашења**).

6 Више о томе в. Клајн 2004: 187.

7 Тошовић (2002: 363) наводи као једну од одлика административног функционалног стила употребу стилски неутралних синонима, нпр. **приликом** и **у шоку**.

се или проклиза [аутомобил⁸]), или изразом У СЛУЧАЈУ + Ген: „Евројски извештај о несрећи“ ... појуњава се у случају саобраћајне незгоде; Вучење неисправног возила ноћу, као и дању у случају смањене видљивости регулише се на следећи начин.

2.2.7. Функција начинске одредбе остварена је сажимањем у номинализован исказ СА + деадвербијална им. у Инстр, који алтернира са прилогом (Возачи ... су дужни да се приближавају са посебном опрезношћу), или ППК УЗ + Акуз нпр.: Полукружно окретање у ситуацији приказаној на слици је: ... б) дозвољено само уз изузетну опрезност; Превицање је дозвољено само уз повећану опрезност (+ често употребљаван придев „повећан“ ум. „већи“). Забележени су и примери кондензовања условне реченице која тако трансформисана у номинализован исказ (структуре ППК ПОД + именица „услов“ у Инстр) има функцију начинске одредбе: Јавни пут је површина од општег значења за саобраћај, коју може свако слободно да користи под условима одређеним Законом.

2.2.8. Забележили смо једну потврду у којој се позиционо значење номинализованог исказа остварује конструкцијом НА + Лок и кондензује значење месне реченице: Саобраћај на прелазу пута преко железничке пруге ум. где пут прелази преко железничке пруге.

2.3. Анализом номинализационих процеса добили смо очекиване резултате. Номинализовани искази кондензују реченични садржај, језички су економичнији, односно краћи од пунозначних глагола у одговарајућем облику, често се налазе у склопу неког термина, што оправдава њихову употребу у језику приручника. Јасност менталних представа могу да надоместе слике са примерима различитих ситуација у саобраћају, тако да визуелни преглед ситуације поспешује савладавање саобраћајних правила. Овакво допуњавање вербализације веома је битно за разумевање језика ових приручника, јер иако су именице бројније од глагола (као ефикаснија термилошка средства) можемо запазити да претерана употреба номиналних конструкција бирократизује језик који проучавамо уп. Овај знак указује на регионални пут ... који је од посебног значаја за републику или покрајину (ум. који је посебно⁹ значајан); За сваког учесника у саобраћају од посебне је важности јасноћа примљених информација (ум. посебно је важна информација).

3.1.1. На бирократизацију језика указује и претерана употреба декомпонованих предиката. Под синтаксичком појавом декомпоновања предиката¹⁰, по М. Радовановићу, подразумева се употреба глагола опште, неодређене или непотпуне семантике и глаголске именице која носи садржај једночланог, пунозначног глагола (вршити утицај ← утицати). У вези са овом појавом имамо у виду функционалну употребу декомпонованог предиката (в. Ивић 1988), али у језику приручника додатно се јавља неоправдана употреба, што компликује језички из-

8 Поред осталих околности које условљавају декомпоновање предиката, а које Радовановић наводи, налазе се и случајеви када се жели избећи именовање објекта па се прибегава аналитичкој конструкцији, што је у нашем примеру очигледно (Радовановић 1977: 60).

9 О оваквим конструкцијама говори Д. Кликовац (2001: 89): „Један од видова номинализације јесте и употреба предлошко-падежних конструкција уместо придева и прилога. Тако изузетно значајан постаје од изузетног значаја, појуно постаје у појуности, много одлучније – са много више одлучности итд.“

10 „Сваки двочлани предикат конструиран по моделу Verbum (= глаголска копула или семикопулативни глагол) + Nomen deverbativum а синонимичан (па и комутабилан) са семантички еквивалентним предикатом (представљеним пунозначном глаголском лексемом из које је изведена deverbativна именица двочланог предиката)“ (Радовановић 1977: 54).

раз. Покушаћемо да, уз класификацију двочланог предиката према фреквенцији глагола који се јављају у овим конструкцијама, дамо коментар о њиховој употреби.

3.1.2.1. У неким примерима се семикопулативни глагол *врши* (*изврши*) са девербативном именицом употребљава да истакне значењску компоненту која указује на институционализованост радње зато што адекватног једнолексемског синонима нема нпр.: *Редовни технички преглед врши се¹¹ једном годишње при продужењу регистрације, изузев возила којима се врши јавни превоз; При настанку шеште право на наплату се остварује када је надлежни орган врши увиђај саобраћајне незгоде.*

3.1.2.2. Међутим, овај глагол се често употребљава у склопу декомпонованог предиката тако да мистификује израз нпр.: *У циљу заштите учесника у саобраћају врши се успоравање саобраћаја; Пре уласка у тунел дужни сте на време да извршите све припреме; Вучење натовареног шерета ... дозвољено је само до првог погодног места ... а само изузетно до места на коме се може извршити поправка возила; Возач коме је управљање возилом основно занимање не сме да управља возилом под утицајем алкохола док врши то занимање; Прва помоћ има за циљ ... да се изврши транспортовање до здравствене установе; Обележавање дела пута врши се постављањем одговарајућих саобраћајних знакова; Транспорт повређеног са преломом кости може се вршити тек након извршене имобилизације; Новим стандардом ... истовремено ће се вршити замена саобраћајних знакова изричних наредби; Саобраћајни полицајац може вршити контролу и регулисање саобраћаја; Регулисање саобраћаја ... врши се помоћу покретних семафора; Регистрацију врши општински орган; Само на основу њега [зачисника] може се вршити поправка возила у сервису; Техничким прегледом врши се провера техничке исправности комплетног возила.*

3.1.2.3. Грађа нам показује да употребу декомпонованог предиката у другој групи можемо сматрати неадекватном јер се односи на директне инструкције возачима, а не на институцију која те поступке „врши“, тј. не исказује се неко специфичније значење декомпонованим предикатом.

3.1.3. Морамо истаћи и употребу декомпонованих предиката у оквиру терминологије везане за језик саобраћајних прописа. Да бисмо проверили да ли овакве декомпоноване конструкције улазе у домен терминологије, консултовали смо Закон о безбедности саобраћаја на путевима (в. Интернет страну: <http://www.zakoni.rs/zakon-o-bezbednosti-saobracaja-na-putevima>). Учили смо следеће примере у којима се декомпоновани предикат не замењује једнолексемским (посматрали смо термине „мимоилажење“, „претицање“, „обилажење“, „пропуштање“, „кретање уназад“ и сл.): *Приликом укључивања у саобраћај возач мора да се увери да може безбедно извршити укључивање; Ова возила могу користити леву саобраћајну траку само ... када желе извршити претицање; Кретање возилом уназад може се вршити само на крајком делу пута; Обилажење се врши са леве стране.*

Занимљиви су примери перифразе из тестова за полагање возачког испита попут *Првенство пролаза има: ... ц) возило које задржава правац кретања, у односу на возило које врши скретање*, а затим, на истој страни *Путнички аутомобил скреће пројисно*, пример у којем глагол није декомпонован. Сматрамо да из-

11 У анализираној грађи честа је употреба рефлексивног пасива којом се изоставља агенс, што је типична одлика административног функционалног стила, али и научног стила.

међу ових декомпонованих и једнолексемских глагола нема значајне семантичке разлике те наведене примере можемо сматрати непотребно декомпонованим, јер им је намера да беспотребно формализују одређену радњу.

3.1.4. Један пример доноси реализацију неадекватне употребе перифрастичног предиката конструкције – семикопулативни глагол *давати* (*давати*) + девербативна именица: *Индикација ојасности означена на знаку даћа је симболом црне боје* (ум. глагола „означити“). У овом примеру можемо уочити и употребу лексеме страног порекла која конотира савременост и ученост. У другим примерима перифразу посматрамо као изразе карактеристичне за одређену терминологију струке: *Забрана давања звучних знакова; Упоишребљавају се на оним местима [семафори] на којима је за одвијање саобраћаја пошребно даћи предности одређеном шоку; Пошребно је даћи сигнализацију за скрешање у лево.*

3.1.5. Наша грађа бележи један пример са семикопулативним глаголом *изразити*, као елементом декомпонованог предиката, чиме би се указало на институционализованост радње и тиме изазвало страхопоштовање: *Овлашћено лице ће помоћу одговарајућег знака изразити одређени захтев* (ум. пунозначаног гл. „захтевати“).

3.1.6. У примерима се често појављује семикопулативни глагол *изводити* у склопу декомпонованог предиката терминологијизираних радњи, неретко именованих двоструко номинализованим исказом: *извођење мимоилажења, извођење паркирања, извођење прешицања* и сл.

3.1.7.1. Семикопулативни глаголи *остварити* и *посити* такође се јављају у језику саобраћајних прописа као елементи парафразе и у овим случајевима реченични садржај се оптерећују како би се постигао ефекат квазинаучности: *Прелаз са великог на оборено светло остварује се ... једновремено; Возач мора на сигуран начин ... остварити поситено и мирно кочење; Сјојница-квачило има задатак да пренесе обртни моменти мотора на мењач и да оствари прекид везе; Могуће је посити већу брзину крешања* (ум. *Могуће је убрзати*). Исто можемо рећи и за следећи пример са глаголом *изазивати*: *Прљавишина која се скупила изазива презревање мотора и могућности насипанка квара* ум. једноставније и разумљивије – *Када се прљавишина скупила, мотор се може презрејати и покварити*.

3.1.7.2. М. Ивић (1988: 2) оправдава коришћење аналитичког глагола у оним случајевима у којима се истиче процесуалност радње; у нашој грађи то су примери са семикопулативним глаголом *поситати*: *Изричита наредба поситаје пуноважна на месту на коме је знак поситављен*. Сем тога што нема адекватног једнолексемског значењског синонима, уочава се значењска компонента почетка фазе одвијања радње. Можемо указати на још један глагол који у својој семантици носи процесуалност, а у сл. примеру се јавља у склопу терминологијизираних израза: *Одређеним забранама, ограничењима и обавезама омогућава се боље и безбедније одвијање саобраћаја*.

3.1.8. Глагол *представљати* у саставу перифрастичног предиката у нашој грађи истиче битност и званичност радње и видно усложњава исказ: *Возач не сме да заустави или паркира своје возило на месту на коме би оно ... представљало сметњу* за саобраћај (ум. *на коме би оно ... сметало*).

3.1.9. Глаголи *сачинити* и *поднећи* у структури декомпонованог предиката истичу специфичније значење институционализоване радње те их у сл. примерима сматрамо оправданим: *Полиција ће сачинити записник о увиђају; У том случају треба поднећи пријаву*.

3.1.10. Забележени глагол *уџрављаиши* често се појављује у склопу декомпонованог предиката, нпр. **Уџрављаиши возилом је сложен и одговоран џроцес**, али га посматрамо у оквиру терминологизованог израза.

3.2. Језик саобраћајних прописа није могао бити ослобођен ни особине неодређености која се реализује избегавањем именовања агенса, односно носиоца стања. Сматрамо да се ова карактеристика бирократског језика не спроводи тенденциозно, већ да је она резултат честе употребе безличних и пасивних конструкција преузетих из функционалних стилова у којима доминира апстракција (нпр. из административног и научног функционалног стила). Једна од оваквих конструкција је ДОЃИ ДО + Ген¹² тако честа у бирократском језику, а и у анализираној грађи: **У међувремену је дошло до џромене светлала; Ако је дошло до џовреде кичмене мождине у вратином делу, животи џовређеноџ је директино уђрожен**.

3.3. У вези са процесима декомпоновања предиката и номинализовања исказа јавља се и очекивана појава уланчавања генитива нпр. **Знакови обавештијења служе да учеснике у саобраћају обавестие о ... џрестјанку значења знакова изричитих наредби; Скори џрестјанак забране џролаза возила биће означен на џушћу**.

4.1. Када разматрамо особину општости, првенствено мислимо на категоризацију појмова на нивоу вишем од основног која такође може бити средство бирократизације језика¹³. Међутим, функционална употреба општих појмова представља ефикасно средство језичке економије; у нашем случају то показују примери употребе хиперонима у одредбеним синтагмама које обухватају цео хипонимски низ: **саобраћајна џовршина** (за тргове, кружне токове и сл.); **шинска возила** су трамваји и возови; **дечија џревозна средстџва** ум. тротинет, мали бицикл; или је пак категоризација на вишем нивоу често коришћено средство за формирање термина: **џерешна мошорна возила** су камиони; **комбиновано возило** је комби; **џрикључно возило** – приколица.

4.2. Анализирана грађа показује да је употреба генеричких појмова често непотребна, јер отежава разумевање и усвајање саобраћајних прописа. То су случајеви када се уместо већ постојећег термина употребљавају описне конструкције типа: **уређај за давање светлосних саобраћајних знакова** ← семафор; **уређај за зашваране саобраћаја** ← рампа; **џросшор за смешијај џереша** ← пртљажник; **уређај за заустављање возила** ← кочница; **уређај за одвод издвних џасова** ← ауспук; **уређај за давање звучних знакова** ← сирена.

4.3. Даљи примери указују на општи тренд непотребне употребе категоризованих појмова: **Мођу се џосшавитиши и вершћикални браници с рошћирајућим или „сшробоскојским светлом“ које се џојављује у врло крашћким временским инштервалима**¹⁴; **Снежни кочићи џосшављају се ... зими на џушћевима где су велике снежне џадавине ради оријентиације возача; Тести се џолаже у ценшћру**¹⁵ **за обуку возача; Пришћиском на џолуђу ... ефикасно усшорење настјаје након извесноџ временскоџ инштервала; Осшале ознаке на коловозу и објекшћима уз ивицу коловоза; Возач је дужан да ... уклони возило џре неђо шшћо настшћуше услови недовољне видљивосшћи** (једноставније речено – **џре сумрака**); **Првенсшћво џролаза одређено је: а) коншћрукционим својсшћвима возила** (ум. коншћрукцијом возила). Израз настао експлицитном категоризацијом, како Д. Кликовац (2008а: 39–40) уочава, може

12 Исп. Луковић 1996: 153.

13 В. Кликовац 2008б: 36.

14 Исп. Кликовац 2001: 92.

15 Лексема „центар“ у савременом српском врло је популарна и помодна, исп. Клајн 2004: 193.

имати и еуфемистички призвук, што бележи и наша грађа: **Репресивне мере за непоштовање пројиса** ум. казне; **овлашћена службена лица** ум. полицајци.

5.1. Нејасност израза настаје неадекватном употребом легитимних језичких средстава, а ову одлику бирократског језика запажамо и у језику уџбеника о учењу саобраћајних прописа. Неодређеност се постиже како лексичким средствима, тако и синтаксичким конструкцијама нпр.: **Заишло се не предузимају ефикасне мере да се побољша безбедности учесника у саобраћају?**; **Путиа саобраћајна сигнализација служи да учесницима у саобраћају укаже на одређене**¹⁶ **ојасности, одређена** ограничења; **Преишицање** је дозвољено ако су испуњени **сви пошребни услови** за безбедно преишицање; **Возач ... је дужан да предузме све мере да не доведе у ојасности друа возила; Давање звучног знака одобрења возач је дужан да сведе на неопходну меру; Да ли возило испуњава пошребне услове проверава се на редовним и ванредним шехничким прегледима.**

5.2. Непримерена употреба модерних конструкција и речи страног порекла није ретка појава у анализираној грађи. На овај начин се вероватно тежи већој стручности језика саобраћајних прописа, а при томе се пренебрегава његова основна улога, а то је – да буде јасан и разумљив корисницима приручника. Навешћемо само неке забележене примере: **Безбедна вожња – начела дефанзивне вожње; Жушо преићуће свеишло** обавезује све учеснике на **повећану ојрезности**; **Возач возила које се креће иза аушобуса може извршиши обилажење испош, али са смањеном брзином**¹⁷; **Да ли повећана бука у кабини возила уишиче на брже настјајање замора?**; **Наиласком на саобраћајни знак на слици возач ... а) уишорен је да су ошешани услови вожње; Кочнице су извршни органи** којима се остварује основни задатк кочења; **Прва помоћ има за циљ ... да се изврши шрансјоршовање до здравствивене усшанове; Пуш резервисан**¹⁸ **за саобраћај мошорних возила ... који је као штакав** означен пројисаним саобраћајним знаком (уочићемо још и редундантност поредбене конструкције); **Некашегорисани пуш је површина ... која је досшупна већем броју корисника**¹⁹.

6. Примери које смо издвојили указују на непримерену употребу језичких средстава, вероватно да би се постигао ефекат веће стручности, што неретко смањује разумевање текстова приручника чији језик треба да буде недвосмислен и прецизан. Језик саобраћајних прописа у уџбеницима веома је специфичан по томе што донекле припада језику струке, али је истовремено и језик опште комуникације намењен пунолетним говорницима српског језика. Може се уочити да је веома близак административном функционалном стилу (нпр. по начину на који се образује терминолошка лексика или по особини мањкавости глагола), али се у њему не исцрпљује јер је намењен будућим возачима који предвиђене прописе треба са разумевањем да усвоје (на свест о томе указују, додуше, ретке

16 Клајн (2004: 188) истиче да придев „одређен“ имплицира неодређеност.

17 „Украс‘ бирократског језика је и конструкција *имати (неиш) за циљ*. [...] Поменимо још употребу трпних и радних глаголских придева тамо где би обичније звучали обични придеви: *уместо већи* каже се *повећан*, *уместо јачи – појачан*, *уместо истии – нейромењен*, *уместо честш – учешш*ао и сл.“ (Кликовац 2001: 107)

18 РЈА уопште не региструје ово значење трпног придева „резервисан, -а, -о“ од гл. „резервисати“, в. под резервисати: **а.** (*извршиши резервацију, обезбедиши, обезбеђиваши неиш*о за себе *унапред* [...]) **б.** *задрж(ав)аши, оставиши, остављаши за себе или за другога.*

19 Ова лексема се често користи у савременом српском језику те *гледалац* постаје *корисник ТВ мреже, мобилни преишлайник – корисник мобилног шелефона* и сл. Треба напоменути да је употреба ове лексеме у неким случајевима неопходна као нпр. *корисник Иншернаш*. У нашем случају је сматрамо непримерено употребљеном јер се очигледно мисли на возаче.

реченице из корпуса које олакшавају разумевање правила нпр. *Имам слободан пролаз, знак не важи*). Оно што изненађује јесте бројност примера који указују на већу бирократизацију језика у уџбеницима него у полицијским тестовима за полагање возачког испита.

Можемо закључити да у оваквом специјалном језику преовлађују номинализациони процеси и да се анализирани особине (посебно генерализација, неодређеност, употреба речи страног порекла и помодне лексике) преносе из административног функционалног стила и умногоне бирократизованог језика јавне употребе, те се таквих непотребних утицаја у писању уџбеника за полагање возачког испита треба клонити. Свакако да треба неговати стручни језик, али не на штрб његове разумљивости. Правилно разумевање прописа и закона помаже сигурности у саобраћају и зато је веома битно водити рачуна о језику којим се правила излажу. Беспотребно компликована упутства и законитости стварају конфузију, те је и њихово разумевање и усвајање отежано.

Цитирана литература

Бугарски 1997: Ranko Bugarski, „Jezik struke između jezika i struke“, *Jezik u kontekstu*, Beograd: Čigoja štampa / XX vek, 201–210.

Ивић 1988: Милка Ивић, „Још о декомпоновању предиката“, *Јужнословенски филолоџ*, XLIV, 1–5.

Клајн 2004: Иван Клајн, „Избор речи и обрта“, у: П. Ивић, И. Клајн, М. Пешикан и Б. Брборић, *Српски језички приручник*, Београд: Београдска књига, 183–203.

Кликовац 1997: Душка Кликовац, „Једна стилска вежба: говорите ли бирократски?“, *Језик данас*, 3, 2–7.

Кликовац 2000: Душка Кликовац, „У потрази за вршиоцем радње и носиоцем стања (о неким особинама бирократског језика)“, *Књижевности и језик*, XLVII (1–2), 13–20.

Кликовац 2001: Душка Кликовац, „О бирократизацији српског језика“, *Наш језик*, XXXIV (1–2), 85–111.

Кликовац 2005: Душка Кликовац, „О бирократском језику језику: појам и термилошка решења“, *Научни састџанак славистџа у Вукове дане*, 34 (3), 217–223.

Кликовац 2008а: Duška Klikovac, „О експлицитној категоризацији именичких појмова у јавном језику“, *Jezik i moć : ogleđi iz sociolingvistike i stilistike*, Beograd : Biblioteka XX vek / Krug, 35–46.

Кликовац 2008б: Душка Кликовац, „О стилским, идеолошким и утилитарним аспектима номинализације у српском језику“, *Јужнословенски филолоџ*, LXIV, 177–188.

Лазић-Коњик 2006: Ивана Лазић-Коњик, „Структура, функција и лексикографска обрада перифрастичног предиката – на примерима из дневне штампе“, *Зборник Мајице срџске за филолоџију и лингвистџику*, 49 (1), 219–304.

Луковић 1996: Милош Луковић, „Специјални стилови“, у [зборнику] *Срџски језик на крају века* (ред. Милорад Радовановић), Београд: Институт за српски језик САНУ / Службени гласник, 143–157.

Радовановић 1977: Милорад Радовановић, „Декомпоновање предиката (на примерима из српскохрватског језика)“, *Јужнословенски филолоџ*, XXXIII, 53–80.

Радовановић 1981: Милорад Радовановић, „Номинализације у српскохрватском језику“, *Научни састџанак славистџа у Вукове дане*, 7, 251–260.

Радовановић 1990: Milorad Radovanović, „О 'kondenzaciji rečenice' kao jezičkom postupku“, *Spisi iz sintakse i semantike*, Novi Sad: Dobra vest; Sremski Karlovci: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, 14–27.

РЈА: *Речник српскога језика*, Нови Сад: Матица српска, 2007.

Тополињска 1982: Зузана Тополињска, „Перифрастични предикатски изрази на међусловенским релацијама“, *Јужнословенски филолог*, XXXVIII, 35–51.

Тошовић 2002: Branko Tošović, *Funkcionalni stilovi*, Beograd: Beogradska knjiga.

Трифунјагић 2007: Иван Трифунјагић, „Бирократизација језика у новинском тексту (нивои категоризације именичких појмова и декомпоновани предикат)“, *Прилози проучавању језика*, 38, 231–242.

Трнавчевић 1982: Захарије Трнавчевић, „Мимикрија у јавном говору изабраних“, у [зборнику] *Актуелна питања наше језичке културе*, Београд: Просветни преглед, 125–129.

Шкиљан 1989: Дубравко Шкиљан, „Мишљење и фетиш“, *Лингвистика свакодневице*, Нови Сад: Књижевна заједница Новог Сада, 68–81.

ON SOME LEXICAL-SEMANTIC AND SYNTACTIC FEATURES OF THE LANGUAGE OF DRIVER'S HANDBOOKS

Summary

In this paper lexical and syntactic properties of the discourse of the driver's license exam handbooks are analyzed. It is shown that there is high frequency of nominalized and decomposed constructions in this kind of discourse, as well as some other features of biocratic language (e.g. explicit categorization), which results in high degree of abstractness of these texts. Given the different education of potential handbooks' users, presenting this kind of content in such abstract manner is inappropriate, since it reduces the clearness of the text.

Ivana Marinković

UPOTREBA EPONIMA U SVAKODNEVNOM GOVORU

Adamova jabučica, Ahilova peta, Arijadnina nit, Damoklov mač, samo su neki od brojnih izraza koje svakodnevno koristimo u svakom domenu ljudske djelatnosti, a da vrlo često ne znamo njihovo porijeklo, odakle dolaze, odnosno kako su nastali i ušli u svakodnevnu upotrebu u našem jeziku. Ovakve se riječi nazivaju *eponimi*, jer su nastale ili su izvedene iz imena neke osobe. Eponimi su nazivi nekih izuma ili otkrića nazvanih po zaslužnim osobama, razdoblja u umjetnostima ili pak osobine nazvane po ljudima koji su se njima odlikovali. To mogu biti hemijski elementi, naučni fenomeni, zakoni ili uređaji, izumi, pa geografski nazivi, nazivi nagrada, jela i cvijeća, zatim nazivi dijelova ljudskog tijela, bolesti, političke i druge ideologije, te firme nazvane prema svojim osnivačima, itd. U našem radu nastojaćemo da objasnimo pojam eponimizacije, kako se jezično odvija, ko su ljudi iza najčešćih eponima, kako se održavaju i razlikuju, kolika je važnost pojedinih eponima, kakvo je njihovo značenje i kakva je njihova upotreba u raznim domenima svakodnevnog života, obraćajući pažnju, između ostalog, na upotrebu eponima u jeziku gastronomije.

Ključne riječi: leksika, neologizmi, frazeologizmi, eponimi, eponimizacija

1. Uvod

Za razliku od gramatike koja se smatra „konačnom cijelinom produktivnih pravila i dosta jasnih i različitih kategorija (Prat Zagrebelsky, 1998:6), leksika se smatra carstvom proizvoljnosti, kreativnosti i neodređenosti, koje se ne može opisati upotrebom izvjesnih definicija, niti razvrstavati u određene kategorije.

Tom carstvu pripada i upotreba neologizama koji su jasan primjer stalnog prilagođavanja leksike nevjerovatnoj brzini promjena svakodnevnog života.

Najjasniji primjer te, ponekad čak pretjerane, upotrebe novih riječi, predstavljaju medicina, informatika, ekonomija, fizika, hemija, to jest discipline koje postepeno stvaraju sopstvenu leksiku, u nekim slučajevima čak opširniju od leksike koja se upotrebljava u običnom jeziku, „pribjegavajući novotvorbama po derivaciji ili kompoziciji (građenju složenica), tudicama (stranim riječima) skraćenicama i akronimima, semantičkom određivanju cijelina koje pripadaju razgovornom jeziku ili drugim stručnim jezicima“ (http://www.accademiadellacrusca.it/lingue_specialistiche.shtml, 12.02.2010, ore 15.40).

Porijeklo i upotreba tih novih termina u razgovornom jeziku proizvode širenje frazeologizama u kojima pojedinačne riječi iz tehničkog domena, dobijaju metaforičnu vrijednost. Najčešći primjeri u tom smislu su izvedenice i sintagmatski eponimi, koje karakteriše prenošenje neke jedinice sa kategorije vlastitog imena u kategoriju opšteg imena (npr. njutn / newton kao jedinica mjere za snagu).

2. Eponimi – porijeklo i podjela

Eponimi, su riječi nastale ili izvedene iz imena neke realne ili izmišljene (nestvarne) osobe.

Dok su se prvobitno eponimom nazivali „davaoci imena“, odnosno osobe po čijem se imenu u grčkoj hronologiji označavaju godine (npr. u Atini je to bio prvi arhont, u Sparti efor itd.), sada je, termin eponim dobio drugu vrijednost: izumi, naučni zakoni, matematičke teoreme i formule se pamte upravo po imenu njihovog otkrivača ili izumitelja.

Eponimi nastaju na više načina i služe različitim svrhama. Ponekad ljudi daju „svoje ime nekoj stvari, a ponekad to učine drugi u njihovu čast.“ (Ravlić, 2005: 1163).

Dobijaju se putem prekategoriizacije (*watt* jedinica za snagu), derivacije (*bentonit* u mineralogiji), građenjem složenica leksičkih jedinica (*Parkinsonova bolest*) i mogu se podijeliti na dvije grupe. U prvoj grupi pronalazimo eponime koji označavaju nešto konkretno (muzički instrument, komad odjeće, jela, geografska područja, itd.), izvedene iz imena neke osobe, dok drugoj grupi pripadaju eponimi koji označavaju ponašanje ili osobine pripisane likovima od kojih dobijaju ime. U medicini se upotreba eponima odnosi na razne sindrome, bolesti, kliničke simbole, dijagnostičke metode i terapije. Sasvim rijetko se odnose na ime prvog pacijenta kod kojeg je otkrivena neka bolest (npr. Lorencovo ulje koje se koristi u slučaju genetskog poremećaja koji majka prenosi na sina).

„Eponimizacija se jezično odvija na nekoliko načina. Jedan je od njih je način u kojem ime osobe, imenodavatelja, postaje imenoprimateľ – eponim, pa je razlika samo u tome da se počinje pisati malim slovom (npr. *Tesla* – *tesla*), ili se tek prilagođuju jeziku u koji se primaju i u kojem postaju normalne riječi“ (Ravlić, 2005: 1153).

Dakle, sa jezičkog aspekta, razlikuju se „pravi ili potpuni“ eponimi i „djelimični ili nepotpuni“ eponimi: u pravim eponimima se u potpunosti izgubila povezanost između osobe od koje je eponim nastao i samog eponima – pa eponim postaje opšti pojam čiju vezu sa imenodavateljem poznaju tek oni koji se time bave (npr. *bojkot* po imenu vojnika Čarls Kaningem Bojkota), dok se kod djelimičnih eponima ta povezanost očuvala – *Nobelova nagrada*, *Adamova jabučica*, itd. Postoje i takozvani međutipovi u kojima se eponim udaljio od imenodavatelja, ali nije izgubio direktni odnos sa njim. Inače su u pitanju neki postupci, procesi, itd. (npr. *platonizam* ili *pasterizacija*).

Razlikuju se, zatim, trajni eponimi, koji su se potpuno ukorijenili u upotrebi, istorijski eponimi, vezani za određeno istorijsko razdoblje, te aktuelni eponimi, koji se trenutno koriste, ali nije izvjesno da će se održati, pa svjetski, regionalni i lokalni eponimi.

Eponimi, pogotovo oni koji potiču iz pokrajina, gradova, slavni likova, itd., doprinijeli su širenju jezika i kulture preko granica i obogatili druge evropske jezike i kulture.

„Prednost upotrebe eponima jeste u tome što upotreba jednostavnog naziva umjesto šire sadržajne sintagme bolje može objasniti samu tu sintagmu i njene najvažnije odrednice. Pri tome komunikacija postaje učinkovitija, a ograničuju se mogućnosti pogrešne interpretacije“ (Ravlić, 2005: 1154).

Eponime nalazimo u različitim kategorijama oznaka. To mogu biti hemijski elementi (npr. kurijum (*curium*) nazvan prema Pjeru i Mariji Kiri), te oni nazvani po likovima iz starogrčke mitologije, (npr. *titanium*), naučni fenomeni, zakoni ili uređaji (*Doplerov efekt*, *Faradejev zakon*, *Fukoovo klatno*), izumi (npr. *bakelit* to jest umjetna smola koju je pronašao L. Bakeland, ili *žilet* od izumitelja K. C. Žileta), pa bolesti (Krojcfelt-Jakobova bolest, poznata i kao bolest kravljeg ludila, te *salmonela*, tj. bakterija koju je otkrio patolog D. E. Salmon), nazivi dijelova ljudskog tijela (*Adamova jabučica*), političke i druge ideologije (*marksizam*, *darvinizam*, *tačerizam*), zatim geografski nazivi (*Bolivija* po S. Bolívaru, *Filipini* po španskom kralju Filipu II), nadalje nazivi na-

grada (*Nobelova, Pulicerova*) i jela (*bešamel sos*), te firme nazvane prema svojim osnivačima, (kao što su npr. *Adidas, Black & Decker, Ferrari, Lamborghini, Bosch, Nestlé*). Eponimi su i neki nazivi cvijeća (*magnolija, dalija*), te ustaljeni izrazi iz svakodnevnog života kao što su *derbi, mauzolej, metuzalem, goblen, bojkot*. Sama riječ *mafija* izgleda da je „eponim početnih slova jedne poznate rečenice “Mazzini Autorizza Furti, Incendi e Avvelenamenti”, to jest *Macini dozvoljava pljačke, ubistva i trovanja*”. (<http://www.parolata.it/Utili/Etimologie/Uomini.htm>, 12.02.2010, ore 17.00)

Sistem tvorbe eponima se u govoru inače upotrebljava na kreativni način zato što predstavlja efikasan i ekonomičan način za izražavanje složene misli, odnosno složene pojma.

U evropskom kontekstu, termin kao što je *mentor* (od imena vođa i savjetnika Telemaka, Odisejev sin), koji ima ekvivalent u drugim jezicima, i njegove izvedenice kao *mentoring, mentorate*, korisne i jako zanimljive sa kulturnog aspekta, mogu da se koriste kao međunarodni sinonim za riječi kao što su *coach, coaching, trainer*, a da ne izazivaju nikakvu zbunjenost jer su svima poznate pa i jasne.

Oblast leksike u kojoj su eponimi veoma česti, a koju možda lingvisti nepotrebno zanemaruju, predstavlja nazivi prehrambenih proizvoda. Može se, naime, i na osnovu kratkog pregleda svakodnevnih navika i ličnih poznanstava svakog od nas, sakupiti veliki broj imena pića, opštih namirnica, recepata, specijaliteta koji su ušli u leksičko zajedničko blago baš zahvaljujući eponimizaciji.

Dakle, lingvisti mogu uzeti u obzir takvu oblast i kao istorijski prikaz (koji je možda najzanimljiviji) i kao tehnički, to jest u okviru same derivacione lingvistike.

3. Kratak osvrt na gastronomske eponime

Dok se, sa jedne strane, za neke eponime može često utvrditi porijeklo ili opravdani razlog za njihovo postojanje, ponekad se porijeklo nekih drugih termina gubi u dalekoj prošlosti ili ga dobijemo preko raznih tradicija, kao rezultat raznih navika, običaja i govora. Umjesto da sastavimo spisak eponimskih jela, odlučili smo da napravimo kratak *ekskurzus* među gastronomske običaje raznih zemalja i, dajući najčešće primjere ili, svakako, međunarodno najpoznatije, objasnimo ko ili šta se krije iza njih.

Svijet kuhinje je veoma bogat eponimima, koji su dobili međunarodnu vrijednost. U pitanju su geografski eponimi, odnosno izvedenice od imena pokrajina, gradova, ulica, itd., ali i nominalni eponimi koji su dobili ime po nekoj poznatoj ličnosti ili, po nekoj osobi vezanoj za predmet koji je u pitanju.

Otvarajući neki “književni jelovnik”, među najpoznatijim i najčešćim takozvanim geografskim eponimima i na međunarodnom nivou, pronalazimo:

amaro Montenegro liker posvećen 1885. god. lijepoj princezi Jeleni iz Crne Gore, vjerenici Emanuela III;

azjago (*Asiago*) sir koji je dobio ime po istoimenom mjestu, visoravni Asiago kod grada Vičence, u Italiji, poznatom po plodnim poljima, bogatstvu stočne hrane;

kamember (*camembert*) sir čije je porijeklo sa kraja XVII vijeka, kad je izvjesna Meri Harel (davne 1791.) napravila sir koji je dobio ime po selu u Južnoj Normandiji u kojem je živjela. „Tajni recept“ je navodno dobila od opata Šarl Žan Bonvusta, koji se sklonio u njenu kuću od progona kojem su bili tada izloženi katolički sveštenici. Tomas Pajnel, jedan od potomaka Meri Harel, takođe je doživio svojih „petnaest minuta slave“, kad je igrom slučaja 1863. u Surdonu ponudio *camembert* Napoleonu III kojem se sir toliko dopao da je Pajnela proglasio službenim carskim dobavljačem *camemberta* i od tada je ovaj divni proizvod mljekarske vještine počeo sticati svjetsku slavu;

gorgonzola sir koji je ime dobio po istoimenom selu u Lombardiji, dvadesetak kilometara udaljenom od Milana. Legenda govori kako su lokalni proizvođači imali previše sira *stracchina* (stracca je lokalna vrsta krave) i budući da nisu znali što bi s tim sirom, stavili su ga u pećinu da ne propadne. Kad su vidjeli da je sir „popljesnjivio“, isprva su ga htjeli baciti. No kad su ga probali, ukus im se svidio i tako je nastala legenda;

grijer sir koji se prvi put pojavljuje 1602. godine, kada je uprava **Fribura** članovima **francuske** ambasade ponudila četrnaest kolutova sira na poklon. 1762. god. *Académie française* dodaje tu riječ u svoj riječnik objašnjavajući da je u pitanju sir iz pokrajne La Gruyere, odnosno iz friburškog gradića Grijer (fr. *Gruyère*);

majonez sos koji je dobio naziv po luci u kojoj je prvi put napravljen, kasnije poznat širom svijeta. Izgleda da su u čast čuvenog francuskog maršala, Luj Fransoa Arman de Vinjeroa, bivšeg vojvode od Rišeljea, kuvari grada Mahon, da bi ugostili velikog vojskovođu, napravili fini sos od jaja, ulja, sirčeta i svježih začinskih trava;

pile marengo, nastalo u Francuskoj i smišljeno iz nužde, 14. juna 1800. godine kada je, nakon pobjede Napoleonove vojske nad Austrijancima kod Marenga, Napoleonu iznijeto na sto pileće jelo koje je bilo ukradeno iz neke seoske kuće, a pretpostavlja se da je na sličan način kuvar „nabavio“ i ulje i pečurke. Napoleon je bio oduševljen pa je često tražio da mu spremaju ovo ukusno jelo;

potaže Parmentje čije ime potiče od naučnika Augustina Parmentjea, koji je dokazao da krompir iz Amerike nije bio samo ukrasna biljka i pomalo otrovna zbog solanine, već namirnica korisna čovjeku;

ragù genovese čije ime ne potiče, kako se inače misli, od italijanskog grada Đenova, već od švajcarskog grada Ženeve. U pitanju je napuljsko jelo koje su od mesa i luka u Napulju pripremili neki vojnici iz Ženeve u doba španske vladavine.

Međutim, kao što se dešava za književne i naučne eponime, i kada je gastronomija u pitanju, najčešći eponimi su vezani za ime neke ličnosti.

Među takozvanim **nominalnim eponima**, najčešće primjere predstavljaju:

bellini, koktel koji je, 1948. god., izmislio poznat i Čipriani, jer je ga po svojoj ružinoj boji podsjećao na boju toge jednog sveca u umjetničkoj slici slikara Đovanija Belinija;

bešamel sos koji je dobio ime po markizu Bešamelu, dvorskom ministru Luja XIV. U vrijeme njegove vladavine, odmah poslije formiranja francuske Akademije nauka, u Versaju je osnovana i Gurmanska akademija, sastavljena uglavnom od književnika - sladokusaca, u kojoj je glavnu riječ vodio Volter. Zahvaljujući tome, u to vrijeme nastali su mnogi čuveni specijaliteti koji i dan danas predstavljaju prave bisere kulinarškog umijeća. Članovi Akademije često su se sastajali i prikazivali svoja dostignuća, pa je tim sastancima često prisustvovao i sam kralj, poznati ljubitelj dobre hrane. Na jednom takvom skupu je markiz Bešamel s ponosom iznio svoju najnoviju gastronomsku kreaciju: veoma ukusan bijeli sos od butera i mlijeka. Članovi Akademije gurmana bili su oduševljeni, a posebnu pohvalu izrekao je Luj XIV: „*bešamel sos*, jer samo tako može da se zove, predstavlja pravo zadovoljstvo za nepca sladokusaca i ja ću od svog kuvara zahtijevati da se ubuduće ovaj sos uvijek nalazi na mojoj trpezi“;

breskve Melba (*peches Melba*) jelo napravljeno od zrelih i mekih breskvi, sladoleda od vanile, a sve preliveno pireom od malina. U Engleskoj je ovu ukusnu poslasticu kreirao čuveni kuvar August Eskofje u tek otvorenom hotelu Ritz u čast australijske operne pevačice Neli Melbe;

karpačo koji je izmislio opet gđin Čipriani u Harris' Baru u Veneciji, jednom od omiljenih kafića Ernesta Hemingveja, prilikom izložbe posvećene renesansnom venecijanskom slikaru Vitoreu Karpaču, poznatom po svojim slikama u kojim je koristio

jako bistru i jasnu crvenu i bijelu boju. ‚Karpačo‘ ili ‚Carpaccio‘ je predjelo od tanko narezanog sirovog junećeg mesa posluženog na listićima od rukole preliveno dresingom;

leđa orlov čuvena teletina koja je dobila ime po knjazu Orlovu, ambasadoru cara Nikole I u Parizu;

marcipan U staroj Persiji neki pekar je želeo da napravi isključivo dobar hleb, pa je zamijesio med, ružino ulje i mljevene bademe. Bio je oduševljen ukusom onoga što je napravio, a nije ni pretpostavio da je napravio *marcipan* koji je, zatim, stigao na Bliiski Istok, a u Evropi ga je oko 1300. godine, napravio venecijanski poslastičar Bardut, na dan Svetog Marka. Kažu da je odatle i nastalo ime *Marce panis*, Markov hleb.

pajar (*paillard*) teleći file na žaru, koji je gospodin Pajar, vlasnik pariškog restorana, pripremio za jednu mušteriju koja je imala probleme sa varenjem;

palačinke Sizet (*Crêpes Suzette*) po imenu veome popularne mlade glumice Suzan Rajhenberg, zvane Sizet u Parizu krajem XIX vijeka. Iz večeri u veče brojni obožavaoci dolazili su u pozorište u kome je igrala, uživajući u maznom glasu, krupnim sjajnim očima i krhkom stasu očaravajuće privlačne djevojke. Među vatrenim obožavaocima bio je i mladi kuvarski pomoćnik Žak, koji je sanjao samo o tome da jednoga dana dobije priliku da ugosti lijepu Sizet. San mu se ispunio: jedne noći, poslije predstave, u gostionicu u kojoj je radio ušla je čarobna Sizet, okružena brojnim prijateljima i udvaračima. Nije bila gladna, željela je samo da sa prijateljima popije koju čašu svog omiljenog šampanjca. Bez daha od uzbuđenja, Žak je poslužio piće, a onda je odletio u kuhinju i uskoro donio na sto i nešto što nije bilo poručeno, zlatnožute palačinke natopljene prelivom izvanrednog ukusa. I Sizet i njeni pratioci bili su oduševljeni poslasticom, a još više nazivom koji im je mladi kuvar otkrio - „palačinke Sizet“. U znak zahvalnosti, Žak je od lijepe glumice dobio ne samo pohvalu već i topao poljubac - u čelo. Tako je svijet gastronomije obogaćen još jednom kulinarskom majstorijom koja je brzo postala veoma popularna, prvo u Parizu, a zatim i u cijeloj Francuskoj, pa i van njenih granica.

pašta alla Norma porijeklom iz Katanije na Siciliji. Ime je dobila kada su je ponudili poznatom katanskom pozorišnom glumcu s početka prošlog vijeka Ninu Martoliju, a on je uzviknuo „Pa, ovo je **Norma!**“ (nešto izvanredno, posebno), u čast glavne junakinje opere Vinčenca Belinija;

pavlova kolač od davnina, nazvan na dvoru Romanovih po ruskoj primabalerini Ani Pavlovoj;

pica Margerita (*pizza Margherita*) koju je napolitanski picamajstor Pepino Brandi pripremio u bojama italijanske zastave: crveni paradajz, bijela mocarela i zeleni listovi bosiljka za prvu italijansku kraljicu Margaritu Savojsku prilikom njen je posjete Kapodimonteu, kod Napulja;

povrće a la žilijen sa bešamelom. Izraz *a la julienne*, odnosno na tanke štapiće, citira prvi put *Le cuisiner Royal* 1722. god. Neizvjesnog porijekla, taj način sjeckanja povrća možda potiče od vlastitog francuskog imena Žul ili Žuljen ili od imena kuvara Žan Žuljena koji ga je prvi put koristio;

saint honoré čuveni kolač koji je, na početku, dobio ime od imena ulice u Parizu u kojoj je živio poslastičar Šibust (1879), a kasnije posvećen Svetom Onoriju, zaštitniku pekara i poslastičara;

sendvič za koji moramo da budemo zahvalni Engleskoj, jer je bila domovina najpoznatijeg jela na svijetu. Naime, Džon Montegju Sendvič (1718-1792) bio je prvi britanski lord Admiraliteta tokom Američke revolucije (1776-1781) i priznat političar. Sendvičeva zainteresovanost za mornaricu i promociju pomorskih istraživanja, navela je, 1778. god., engleskog kapetana-istraživača Džejmsa Kuka da nazove novootkrivenu grupu ostrva po njemu – Sendvička ostrva. Privatno, lord Sendvič je bio kockar

i rasipnik. Pored ostrva i sendvič je dobio ime po njemu 1762., kada je proveo 24 sata za kockarskim stolom, pa da ne bi izgubio puno vremena tražio je da mu pripreme baš ovo jelo;

šatobrijan (*chateaubriand*) biftek čija nas priča vraća u doba Napoleona, kada je kuhinjski šef Montmirej kreirao posebno jelo u čast Fransoaza Šatobrijana, pisca, diplomate i političara;

tagliatelle Lucrezia Borgia koje su izgleda plod ideje jednog kuvara koji je obožavao ličnost te prelijepe, iako veoma kontroverzne, žene u doba renesanse, pa je za njeno treće vjenčanje sa vojvodom Alfonsom Estenzijem, izmislio te taljatele koje po obliku podsjećaju na plavu Lukrecijinu kosu;

zabajone s kojim često u Italiji započinje dan. Legenda kaže da je umbrijski vojskovođa Đovani (Paolo) Baljoni, koga su na dijalektu zvali i Žvan Bajoun, početkom XVI vijeka, nahranio 300 posustalih vojnika teške konjice kremom od jaja i divljeg meda. Konjanici su dobili bitku kod mjesta Rocca di Scandiano - a krema "zvanbajoun", kasnije nazvana "zabaglione" postala je popularna od Toskane do Venecije kao hrana koja vraća snagu. U renesansnoj Veneciji postojao je običaj da kum i muški gosti na svadbi, prije odlaska mladenaca, mladoženji daruju poveliku bocu zabajone kreme (uz drske komentare i zadirkivanje) kako bi mladi suprug povratio snagu i „preživio“ izazove prve bračne noći. Druga legenda kaže da je jelo dobilo ime po svetom Paskvalu de Bajlonu koji je, osim što je bio sveštenik, bio i odličan kuvar koji je preporučio taj recept pokajnim ženama za njihove supruge.

Među najtradicionalnijim eponimima kuhinje Balkanskog područja nalazimo čuvenu

karadorđevu šniclu koju je izmislio izvjesni Mića Stojanović iz Čestina kod Gruže. Mića Stojanović je bio toliko dobar u svom poslu da je već u svojim ranim dvadesetim godinama postao šef kuhinje poznatog i priznatog beogradskog restorana „Golf“. Radio je on tu neko vrijeme, bez ikakvih većih problema, sve dok jednom prilikom, davne 1959., put do ovog restorana nisu pronašli i neki istaknuti posjetioci iz Rusije. I umjesto da naruče pasulj, sarmu ili kupus, oni su naručili **kijeovski kotlet** (još jedan ruski geografski eponim). Nije da Mića, glavni junak ove naše priče, nije umio da napravi „kijeovski kotlet“ nego nije imao dovoljno piletine koja je glavni sastojak tog specijaliteta. Da bi se nekako izvukao, a i da bi, pri tom, sačuvao dobru reputaciju i sebi i restoranu u kojem je radio, riješio je da im, umjesto naručenog jela, od sastojaka kojima raspolaže, napravi nešto ukusno, interesantno i nikada ranije viđeno. Izvršivši određene modifikacije traženog kotleta (zamijenio je vrstu mesa i punjenje, a zadržao pohanje), dobijena je ukusna šnicla vrlo zanimljivog oblika. Međutim, Mića i dalje nije bio zadovoljan rezultatom, pa ju je zbog toga još prelio tartar sosom i ukrasio komadima limuna i paradajza složenih tako da su neodoljivo podsjećali na orden Karadorđeva zvezda. I eto, porijeklo imena. Postoji i teza po kojoj je Mića nazvao šniclu po srpskom voždu.

Mića je napravio i čuveni

njeguški stek, jelo koje mu je, kako je i on sam rekao, palo na pamet dok je sjekao njegušku pršutu, na čijim je kostima ostalo nešto mesa koje je, kao dobar ekonom, htio da iskoristi. Počeo je da razmišlja kako da ukomponuje te restlove i dosjetio se da bi mogao da ih samelje, doda crnogorskog sira, majčine dušice i kadulje i da napuni komad mesa. Odlučio je da ostavi u nazivu specijaliteta stranu riječ „stek“, smatrajući da kulinarske leksikone ne treba mijenjati. Uostalom, kako je i on sam rekao, na engleskom bolje zvuči, nego u našem prevodu „komad mesa“;

smederevsko đule posvećeno Despotu Đurđu Brankoviću, napravljeno je u obliku topovskog đuleta od mljevenog mesa, sa dodatkom kajmaka, koji se prilikom pripremanja skroz istopi, a mljevenom mesu da specifičan ukus. Đule u tanjiru bude u obliku lopte i šuplje.

4. Zaključak

Mogli bismo navesti još puno primjera „gastronomskih eponima“ i, šetajući od jedne zemlje do druge, od jedne trpeze do druge, objasniti porijeklo i diktirati ukusne recepte tih specijaliteta kao što su *vol au vent*, *sacher torta*, *riba San Pietro*, *panettone*, *fiorentina biftek*, *bucatini all'amatriciana*, *bloody Mary* i još jela na *Windsor način*, na *Wellington način*, pa *alžirski sos*, *sarajevski ćevap*, *leskovačka pljeskavica*, *lovačke kremenadle*, *cordon bleu*, itd. Naša namjera je, međutim, bila samo da prikazemo upravo kako i u kojoj mjeri su eponimi povezani sa društvom, kako i u kojoj mjeri doprinose inovaciji leksike pružajući, kao kulturološko-sociološki fenomen, poseban uvid u lingvističku činjenicu imenovanja, odražavajući nacionalnu i svjetsku kulturu i civilizaciju. Na osnovu naše analize, možemo zaključiti da je razvoj velikih svjetskih kuhinja značajno obogatio nacionalne kuhinje pojedinačnih naroda, a da je takođe, sa jezičkog gledišta, stvorio jednu vrstu međunarodnog jezika gastronomije, svima poznatog, koji se ogleda u primjeni stranih reči, odnosno termina, preuzetih iz raznih jezika a prije svega iz francuskog. Naša analiza se nije svela samo na suvoparno tumačenje termina, nego sadrži dosta anegdota, priča, događaja iz života poznatih ljudi i mjesta, dajući, pored naziva jela i objašnjenja, i priče o tome ko je smislio to jelo i pod kakvim okolnostima. Na zanimljiv način smo pokušali da ispitamo jezički nastanak eponima u kuhinji, koji su postali odraz sve intenzivnijih međujezičkih dodira i brisanja nacionalnih granica, čineći, na izvjestan način, dio jedne zajedničke leksike u raznim domenima svakodnevnog života, između ostalog i u kuhinji.

Literatura

- De Mauro T., *La Fabbrica delle Parole, il lessico e problemi di lessicologia*, Torino, Utet, 2005.
- La Stella E., *Dalie e damigiane. Dal nome proprio al nome comune. Dizionario storico di deonomastica*, Bologna - Firenze, 1984.
- Lesay J.D., *Les personnages devenus mots*, Belin, 2004.
- Mršić D., *Eponimski leksikon*, Matica hrvatska, Zagreb, 2000.
- Pittano G., *Dizionario dei nomi propri: etimologia, origine, storia, personaggi famosi, onomastico, forme varie e straniere di 463 nomi*, Milano, 1991.
- Prat Zagrebelsky M. T., *Lessico e apprendimento linguistico. Nuove tendenze della ricerca e pratiche didattiche*, La Nuova Italia - 1998.
- Ravlić S., *Eponimizacija u društvenim znanostima: Merton i sociologija eponimizacije*, Zagreb 2005.
- Ravlić S., *Eponimi u znanosti i politici. Prilozi razumijevanju političke eponimizacije*, Jesenski i Turk, Zagreb, 2007.
- Vigolo M.T., Barbierato P., *Il gergo storico e l'uso del nome proprio*, in *Lessicografia e Onomastica 2, Atti delle giornate internazionali di Studio (Università degli Studi Roma Tre- 14-16 febbraio 2008)*, a cura di Paolo D'Achille- Enzo Caffarelli, Quaderni Internazionali di RION 3, Società editrice romana, Roma 2008, 361-372.

Sitografija

www.accademiadellacrusca.it

www.parolata.it

L'USO DEGLI "EPONIMI" NEL LINGUAGGIO QUOTIDIANO

Riassunto

L'uso sempre più frequente di neologismi non è altro che un esempio del continuo adeguamento del lessico alla vertiginosa velocità dei cambiamenti della vita quotidiana. L'esempio più lampante di questo uso, talvolta anche esagerato, di nuovi vocaboli, favorito anche dai numerosi mezzi di comunicazione di massa, ci è dato dalla lingua della medicina, dell'informatica, dell'economia, della fisica, della chimica - discipline che formano progressivamente un proprio lessico, in alcuni casi anche più esteso di quello della lingua comune, "ricorrendo a neoformazioni per derivazione o composizione, a forestierismi, a sigle e acronimi, a rideterminazione semantica di unità appartenenti alla lingua comune o ad altre lingue speciali". L'origine e il percorso particolare di questi nuovi termini producono, nel linguaggio comune, il proliferare di locuzioni figurate in cui le singole parole di ambito tecnico arrivano ad avere valenze metaforiche. Tra le più comuni ritroviamo derivati e sintagmi eponimi in cui si verifica il trasferimento di un'unità dalla categoria del nome proprio a quella del nome comune (ad esempio *newton* nell'accezione di unità di misura di forza). Nella sua accezione generale, per eponimo si intende un personaggio, sia esso reale o fittizio, che dà il suo nome ad una città, ad un luogo geografico, ad una dinastia, ad un periodo storico, ad un movimento artistico o altro. Nel presente lavoro, tenteremo di spiegare il fenomeno dell'eponimia, il suo sviluppo linguistico, quali nomi si nascondono dietro gli eponimi più frequenti, come si mantengono, qual è il loro significato e l'uso che se ne fa nei vari ambiti della vita quotidiana, con una particolare attenzione all'uso degli eponimi in ambito gastronomico.

Maria Teresa Albano

АПЕЛАТИВИ У РАЗГОВОРНОМ ЈЕЗИКУ МЛАЂЕ УРБАНЕ ПОПУЛАЦИЈЕ

У раду се бавимо апелативима којима се ословљава друго лице у комуникацији у функцији социјално обележеног неформалног обраћања говорника који припадају истом хијерархијском нивоу и најчешће су приближне узрасне доби. Поделу апелатива извршићемо према Делфин Пере (1970). Циљеви овога рада су: 1. утврдити који су то апелативи у разговорном језику млађе урбане популације у којима је дошло до семантичког померања или пражњења, 2. каква је њихова функција, односно на какве интерперсоналне односе нађени апелативи указују и 3. које би то биле специфичности социолингвистичког, семантичког и прагматичког аспекта ових језичких образаца. Анализу употребе апелатива извршићемо из три различита аспекта: социолингвистичког, семантичког и прагматичког.

Кључне речи: апелатив, разговорни стил, семантичко пражњење

1. Увод

У овом раду бавићемо се апелативима који представљају специфичне језичке обрасце који се дефинишу путем функције и форме. Када се једна лексема употреби у говору да се ослови нека особа, та реч постаје апелатив. Да би се ове речи појавиле у комуникацији потребна су два учесника усменог или писаног комуникацијског канала, који по свом социјалном статусу могу бити еквивалентни или диференцирани, али су чланови истог социокултурног система. (Терић, 2000: 454). Треба напоменути да је апелатив у српском језику увек обележен падежом вокатива (осим примера неадаптираних апелатива који се јављају у номинативу нпр. *бејб*). Главна функција апелатива би била задобијање и задржавање пажње адресата (Vater, 1992: 78), али се често он јавља везан за неки други говорни чин (нпр. *Добро, мајџори, шџаа ње инџересује?*) или је докучив, разумљив само на основу говорне ситуације (нпр. *Пеџре* може да значи у зависности од контекста „Пресџани да чачкаш нос.“ - уколико адресат тад баш то ради, или „Дођи до џабле“ – уколико је пре тога речено да ће један ђак да изађе пред таблу да одговара).

Према подели Делфин Пере (Perret, 1970) постоје уобичајени апелативи који могу бити:

- властита имена (*Анчи, Душко, Миланче*),
- личне заменице (*џи, Ви*),
- титуле (*џосџодине, џосџођо, џенерале*),
- изрази за означавање међуљудских односа (*џруже, комиџија*),
- изрази за означавање родбинских односа (*мама, сџриче, џеџика, рођаче*),
- речи за означавање људског бића (*девојџице, момак*), затим
- метафорички употребљене речи (*маџо, луџкице, соколе*), или пак
- поименичени придеви (*сџари мој, мајџори, леџа*).

Овој класификацији додајемо још један посебан тип апелатива, а то су властита имена употребљена у функцији маркера специфичне особине:

Казанова, Рамбо, Шабане, Шварценегеру.

Под апелативима¹ у овоме раду подразумевамо заједничке имице и поименичене придеве у дословном и метафоричком значењу којима се ословљава друго лице у комуникацији, у функцији социјално обележеног неформалног обраћања говорника који припадају истом хијерархијском нивоу и најчешће су приближне узрастне доби.

У раду ћемо настојати да остваримо следеће задатке:

1. да утврдимо који су то апелативи у разговорном језику млађе урбане популације у којима је дошло до семантичког померања или пражњења,

2. каква је њихова функција, односно на какве интерперсоналне односе нађени апелативи указују и

3. које би то биле специфичности социолингвистичког, семантичког и прагматичког аспекта ових језичких образаца.

Корпус рада је сачињен на основу примера из дијалošких форми преузетих са разних форума, блогова, а такође и из језика књижевности (савремене прозне форме). Како бисмо што веродостојније представили употребу и функцију апелатива посматраћемо их из социолингвистичког, семантичког и прагматичког угла.

2. Социолингвистички аспект

Избор језичких средстава за ословљавање саговорника је умногоме одређен социолошким фактором.

На употребу апелатива утичу три димензије:

1. димензија међусобног познавања говорника (од првог сусрета непознатих градуелно до интимности) и

2. две хијерархијске димензије – димензија узрастне доби и димензија друштвеног статуса. (Perret, 1970)

С обзиром да корпус овог рада чине примери разговорног језика млађе градске популације, случајеви које наводимо имплицирају да се учесници у комуникацији познају, као што је то у наведеним примерима:

1. *Cao mackice sta ima yo*

2. *Lepoto srecan ti rođendan...swe najjj,najjj...ljubim poono... :**

3. *Oćes čaj, debeli?*

4. *Ma zajebi lave.....i jebi se 😊 cao*

5. *Ey ribo!! gde si nestala? jel ima nesto novo? ...)*

Друго, учесници у комуникацији могу и да се не познају, а да буду равноправни по хијерархијској димензији, нпр:

6. *halo braća. super sajt. docicu vise puta za vasu radio stanicu 😊*

7. *Vuđi, braće, koliko nas je s naочарима.*

¹ Неки аутори називају вокативима лексеме које ми анализирамо у овоме раду.

И треће, они могу да се не познају, и да не буду равноправни на хијерархијској лествици а да један од саговорника крши социолингвистичка правила употребе језика као у следећем примеру где се младић обраћа свештенику следећим речима:

8. - *Majstore, gde je klonja u ovoj hali?*
- *Idite tamo niz hodnik, pa stepeništem...*
- *Hvala, matori, rekao sam mi i potapšao ga po ramenu.*

Према Д. Кристалу, једна од најважнијих функција језичких варијација (Crystal, 2004: 42) јесте да омогући појединцима да се идентификују с неком друштвеном групом или да се од ње одвоје. То би био и главни социолингвистички мотив употребе ових апелатива, којима се са једне стране саговорницима исказује солидарност (Радовановић 2003: 135) као у примерима 9-13 :

9. - *Bravo, ljudi! Blago njima, njihovim ženama a posebno deci...*
10. *Komšo, znas li ti sta znaci rijec balija?*
11. - *Bravo, momci! Vi ste za nas prvi.*
12. - *Rodžere, Srbije, Srbija ti klice jer si je usrecio da domaci pulen ne igra u finalu!*
13. колегама с посла : *Ало, маџарци! – грекнуо је, а ја сам пао са столице смејући се до ње мере да су ми сузе текле низ образе.*

С друге стране, говорник се дистанцира од саговорника (Радовановић 2003: 136), што илуструју следећи примери:

14. - *Takođe, moram da primetim da se TI gospodine, u mnogo čemu razlikuješ od nas!!*
15. - *Boli tebe uvo, ti zarađuješ. - Pa, OK, prijatelju, ali ja i radim.*
16. - *Jel mislis da mi je to neka utjeha 😊 ti i ja druskane nemamo nista zajedničko*

Ове језичке конструкције служе и за изражавање интерперсоналних односа, који могу бити позитивни, негативни и неутрални (Тошовић, 2004: 53).

За позитивне интерперсоналне односе карактеристичан је висок степен субјективности и емоционалне везаности, што се одражава и на избор конкретног апелатива нпр. *анђелчићу, златио*. Овај тип интерперсоналних односа највише до изражаја долази у похвалама, изражавању подршке, давању комплимената (Zifonun, 1997: 944).

Негативне интерперсоналне односе такође карактерише висок степен субјективности, али уз негативно вредновање особина и образаца понашања комуникатора, као нпр. при употреби апелатива *идиоше* или *негери*, а негативни односи су најочљивији у свађама, псовкама и увредама (Zifonun, 1997: 945).

3. Прагматички аспект употребе апелатива

Анализирајући ову врсту говорних исказа постављамо себи питање: шта чини говорник када употребљава неки апелатив? Тражећи одговор наилазимо на два могућа карактера апелатива:

А) Деиктички карактер апелатива се испољава када путем одабраног апелатива говорник и именује особу којој се обраћа на неки начин и указује

на однос који има са њом. Непосредни контекст је важан код апелатива, нпр. апелатив омогућава да се да реч ономе ко ју је управо затражио, или је позив да се заћути, ако се упути неком ко брбља.

Б) Предикативни карактер апелатива испољава се преко значења речи у вокативу која представља неки суд, став. Ти судови, ставови су главни мотиви овог типа апелатива и најбоље се уочавају код увредљивих апелатива. Нпр. апелатив „срце“ носи суд о заблуди саговорника када греши у нечему када кажемо: *Слушај, срце, сад ћу да ти објасним*, а пре тога смо користили неки неутралнији апелатив, нпр. име саговорника. Или непознатој особи кажемо: *Срце, хоћеш да ми прочиташ шта имамо пише, нисам понела наочаре* – придобијамо некога да нам учини нешто уместо употребе простог императива или формуле љубазности: *Да ли бисте хтели да ми прочиташе...*

Сачинили смо следећу класификацију према говорном чину у ком се појављује одређени апелатив:

Говорни чин прекора илустрован је примерима 17-19 :

17. - *Evo vidim ti dva puta. Prvi put ce neko, drugi put ja.*

- *Manijace, ja sam nevina!*

18. - *O, čoveče, ti i tvoje budalaste ideje...*

19. - *Nisi izdržao, pederu. Zaposlio si se. – rekao je razočarano.*

Говорни чин увреде присутан је у примерима 20-23:

20. - *e kravetino jedna debela, samo nemoj da me vredjas kad vec hoces da se prodas.*

21. - *Zapamti, progovorićeš istinu kad-tad. Ološu jedan*

22. - *Gde ćeš, somino?*

23. - *Ej bre, strvino, jesam ti rekla da imam muža.*

Говорни чин ругања, подсмеха, ироније илустрован је следећом групом примера:

24. *Gde si lave... sad si skontao...do jaja.*

25. *Pa sta ti mislis, biseru, da to tako ide?*

26. *Šabane, pročitaj naziv teme.*

27. *Novinarcicu, nije 17-ti isto sto i 18-ti isto sto i 19-ti. Kada nekoga optuzujes, novinarcicu, drzi se struke.*

28. - *e, moj some, to što nemaš radno vreme, znači da ti je radno vreme uvek...*

Да би се правилно схватила употреба апелатива у претходно цитираним примерима, потребно је објаснити шири контекст, јер у некој другој комуникативној ситуацији они могу да исказују потпуно различите говорне чинове. Тако овде пример 25. представља комуникативну ситуацију у којој говорник свом саговорнику поручује да није у праву, у примеру 26. поручује се саговорнику да је промашио тему разговора, а реченица из примера 28 упућена је човеку који сматра да је прави срећковић јер је добио посао без радног времена.

Говорни чин подршке, похвале, за који у нашем корпусу постоји највећи број примера:

29. - *Vlade care, drzi se.....ne daj se....srecno sa zdravljem....kraljuuuuu*

30. - I U PAKLU DA IGRA PARTIZAN IZ MESTA BIH UMRO DA GA GLEDAM MILTON PALASIO SE VRATIOOO U PARTIZAN...:)))) DOBRODOSAO NAZAD KRALJUUUUU.

31. - Sta ima legendo, sta se radi? (MOZDA NAM JE OVAJ UBEDLJIVIJI ZA POHVALU: Legendo najjaca, da se naplacuju ove def tebi bih rado platilo jer si me brate presmijao sada i imas naravno od mene ++++++

32. - aaaaaaahahahahahahahahahahaha! Bolesnice, obožavam te!

33. - do sada se na vukajliji nisam ovako nasmejela!!! a smejem se cesto:))) moj naklon, genije!:))))))))))))))))))

34. - Matori isekao si, svaka cast! :))

35. - RESPECT BRATE !!!

Говорни чин чуђења:

36. - aaau ženo, pa ti opalila po imenima.... ...

37. - Aman ženo, zasto si tako negativna? ;D ;D ;D

Говорни чин негодовања:

38. - Čoveče, ne cimaj me!

39. - Nemoj ti meni gospođo , još sam klinka sestro...

4. Семантички аспект употребе апелатива:

У лексемама које анализирамо често долази до одређених семантичких померања или пражњења, па тако разликујемо:

А) Семантички немодификоване апелативе који су најближи основном значењу речи (људи, човече, жено, браће) какви су дати у примерима 40-42 :

40. Vi ljudi baš uživate u ovakvim stvarima? Pitam to samo radi informacije...

41. Bravo momci! Vi ste za nas prvi.

42. Navalili narode, za pet dana ja opet pobednik.

Б) Семантички модификоване апелативе (мајџори, малени, краљу, легендо), који често носе највећи степен емоционално-стилске експресивности. Погледајмо неколико примера семантичког померања:

43. Aa matori, daj mi tvoj msn, dosadno mi je. xD.

44. Bravo mačak

45. To nije ista stvar? Vanilin šećer i prašak za pecivo?

- Nije, srećo, nije :D

В) Семантички испражњене апелативе код којих је до семантичког пражњења дошло услед фреквентне и дуготрајне употребе. Велика фреквентност у употреби лексеме браће довела је и до прагматичког пражњења, што илуструју разноврсни примери различитих мотивација уз које се ова лексема појављује. Погледајмо следеће примере који то илуструју :

46. Brate samo se opusti, opusti se...opusti mozak...ko ja...

47. Pa jebiga batice sta da ti kazem mala ali odabrana.

48. Ponosim se, brale.

49. Тако је brate tj. oću reći sestro ubode ga ko prstom u g...

50. Brate, najbolji ste!!!!!!! poono vas gotivimo mi iz Nove Pazove!!!

Последњи пример (бр.50) илуструје максимално семантичко пражњење лексеме brate, што је довело до преласка у категорију поштапалица у разговорном језику.

На основу мотива одабира апелатива предлажемо следећу класификацију:

а) Карактеризација особе према радњи, ситуацији, при чему одабир лексеме која постаје апелатив зависи од комуникативног контекста. Тако у примеру 51 љувачи су саговорници који критикују, у примеру 52 исљивачица је девојка која се није појавила претходне вечери на журци, а љужем се у примеру 53 ословљава колега са посла који споро обавља свој део посла :

51. - Sta je pljuvaci, probudili ste se! ima nas hvala bogu puno koji podrzavamo Noleta,dovoljno je to i previse sto nasu zemlju predstavlja na najlepší moguci nacin kao i mnogi sportisti,uzivamo u njegovim mecevima, jednostavno volimo sve sto radi, i potpuno je razumljivo da u svakom sportu ima uspona i padova, ...

52. - Ispaljivačice, gde si ti sinoć??!!!!

53. - Alo, pužu, još čekam da mi pošalješ cene!!! Ajd pošalji do kraja godine...

У следећем примеру девојка се обраћа другој девојци која је истраживала старе теме на форуму речима:

54. - ha ha dјubretarko! Kada je ovo bilo....

Док се у следећем примеру апелативом истиче начин перципирања код саговорника :

55. -hehehehe bukvalisto jedan, pa sunce mi valjda si me upoznao....

б) Карактеризација особе према особини или стању:

56. - Konju digitalni, ovo nisu njene slike, ovo je Džesika Alba.

57. - Za tvoju informaciju cobane, nisam knjizevnik, nego neko ko cita, da ne kazem konzument... / [on njoj odgovara] - Cobancice...da si neko ko je procitao bar jednu knjigu u životu, imao bi manje pogan jezik....

58. Štreberu, je l dolaziš u petak u Supermarket?

У примеру 56 коњу digitalni карактерише саговорника као гупог, а у примеру 57 чобаном и чобаницом оловљава се саговорник који се сматра неуким или простим, док је у примеру 58 питање упућено другу који марљиво спрема испите.

в) Према односу говорника према саговорнику – следећи примери илуструју однос наклоности :

59. - Seronjo, jesi tu?

60. - hej supi trenutno sam gledao prognozu vremena i rekli su da ce da bude velika oluja hahahahahah.

61. -Hej, ribo, a kakve okvire volis, za te dioptrijske naocare? :)

г) Према навици саговорника коју истиче говорник :

62. - Sta ti treba slihtaro jedna???

63. - smore, čuti.

64. Šta, opet ti? U, dosado jedna... =D

д) Према хобију или интересовању саговорника :

64. *Skidaj ovu fotku još ćete neko optužiti za govor mržnje i poziv na nered, navijaču jedan!*

65. *Šta si mislio ti, strastveni ljubitelju golubova, da mi pišeš neopravdani za večeras? :))))*

5. Закључак

У анализи корпуса дошли смо до следећих резултата и закључака:

1. Фактори који утичу на избор и употребу апелатива су разноврсни и обухватају социолингвистички, прагматички и семантички аспект.

2. На основу степена семантичке модификације (померања и пражњења) апелативи у разговорном неформалном језику млађе урбане популације показују различиту експресивну вредност.

3. Сви апелативи имају исту основну прагматичку функцију задобијања и задржавања пажње саговорника, а у већини случајева ту функцију прати и секундарна функција коју диктира непосредни комуникативни контекст и намера саговорника

4. На социолингвистичком плану анализирани апелативи су маркери интерперсоналних односа – њихова употреба одсликава степен солидарности или дистанцираности међу саговорницима.

5. Различити су мотиви на основу којих ће говорник одабрати одређени апелатив да ослови саговорника, а будући да је комуникативна ситуација нађих апелатива непосредна, неусиљена и спонтана, саговорници не знају у ком ће се правцу развијати разговор што илуструје пример :

Педеру глупи, коњу један чуђави, њроклеџи идиоше, одврајни смраге, ши глупави гдаге, ши обични клињо ... волим ше, свињо.

Литература

Kuntzsch, L. (1992): „Die inoffiziellen Anredeformen in der privaten Alltagskommunikation“, in: Janusza Anusiewiczza i Franciszka Nieckuli (ur.), *Jezyk a kultura. T. 5: Potoczność w języku i w kulturze*, Wrocław: Wiedza o Kulturze, 97-102.

Perret Delphine (1970): „Les Appellatifs : analyse lexicale et actes de parole“, *Langages*, Volume 5, Numéro 17, 112 - 118.

Prčić Tvrtko (1997): *Semantika i pragmatika reči*, Sremski Karlovci, Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.

Radovanović (1986): *Sociolingvistika*, Novi Sad, Književna zajednica Novog Sada: Dnevnik

Терић, Г. (2000): „Апелативи и хонорифици у италијанском језику“, *Анали Филолошког факултета*, Београд, бр. 20, 453-467.

Тошовић Бранко (2004): „Експресивност“, *Стил*, бр.3, 25-61.

Vater Heinz (1992): *Einführung in die Textlinguistik. Struktur, Thema und Referenz in Texten*. München: Fink (= UTB 1660), 78-79.

Zifonun, Gisela i dr. (1997): *Grammatik der deutschen Sprache*. Berlin, New York: Walter de Gruyter.

Корпус

Видојковић, М. (2006): *Све црвенкаје су истје*, Самиздат Б92, Београд
Приватна преписка ауторки са интернет портала www.facebook.com
Blic Puls, новембар 2009.

Интернет форуми

www.serbiancafe.com

www.vukajlija.com

www.b92.net

www.nsprogram.org

www.velikibrat.us

www.dernek.ba

ADDRESSING FORMS IN COMMUNICATIVE FUNCTIONAL STYLE OF YOUNG URBAN POPULATION

Summary

In present paper we dealt with addressing forms in Serbian. These formulas are used to address second person singular in communication that is socially marked and held between two speakers who belong to the equal hierarchical level and are approximately same age. Our goals were to 1. establish which addressing forms in informal language of young urban population suffered semantic transformations, 2. to define their central function, and determine interpersonal relationships they point out and 3. to specify the sociolinguistic, semantic and pragmatic aspects of these communication forms.

Vera Jovanović, Aneta Trivić

БОЈЕ И ЧОВЕКОВА ТЕЛЕСНОСТ И ЕМОЦИОНАЛНИ СВЕТ¹

Овим радом желимо да укажемо на то колико је богат семантички потенцијал номинација за боје у српском језику у трима доменима употребе: у језику фолклора, поетском језику и разговорном језику, где су анализирани устаљени изрази, термини и идиоми. Ограничићемо се само на човека и на његов психофизички свет. Користићемо се методом издвајања лексичко-семантичких варијанти и одређивања механизма семантичких трансформација. Прототипичност и симболику боја одређиваћемо у односу на савремена тумачења боја и са становишта психоанализе и са освртима на словенску митологију.

Кључне речи: семантички потенцијал назива за боје, лексичко-семантичке варијанте, механизми семантичких трансформација

Боје детерминишу читав човеков визуелни однос према свету и природи. Оне представљају, с једне стране одраз човековог емотивног и интелектуалног живота, али такође реципрочност условљавају и одређују исти тај унутрашњи човеков свет. Боју можемо посматрати са више страна. Она је а) физичка, оптичка појава, и као таква представља предмет *физике*, б) она је „доживљени фактитет“ и њоме се баве *филозофија* и *психологија*, она је, најзад, в) иманентан медијум сликарске уметности и осталих визуелних уметности (скулптуре, филма и сл.), функционише као симбол култа и религије, моде и свих осталих видова друштвене транспарентности, и као таква она је предмет друштвенохуманистичких дисциплина, пре свега *естетике*, *симбологије* и *културологије* (Петровић С.: 1994, 7). Ми ћемо овој корелацији боја и научних дисциплина додати још и *лингвистику*, јер перцепција боје условљава и језичка изражаја средства како кроз фон књижевности, тако и у домену разговорног стила, а ређе и у домину научног стила.

Поставља се питање да ли боје доживљавамо као атрибуте предметног света или их перцепирамо у складу са културним контекстом групе којој појединац припада. Затим, интересује нас колико емотивно и интелектуално доживљавање боја зависи од погледа на свет, индивидуалне и колективне психологије, филозофије и религијских опредељења и како се сви ти фактори одражавају на формирање прототипичности и симболичности комплекса боја. Потом ћемо разматрати како се преко те прототипичности и симболичности формира систем стереотипа који се јављају као епске формуле или тзв. „мртви епитети“ у фолклору, али разматраћемо како они функционишу као неуобичајени епитети у поетском изражавању, с једне стране, а како у колоквијалном говору где се врло често користе као устаљени изрази, термини или идиоми (нпр. *бела удовица*, *(бићи) зелен у лицу*, *(бићи) зелен од јада*, *сива еминенција*, *сиња кукавица*, *плава крв*, *црне руке*

1 Овај рад је настао као резултат истраживања на пројекту 148005 *Лингвистичка истраживања савременог српског језика и израда Речника САНУ*, који финансира Министарство за науку и технолошки развој РС.

итд.). Истраживањем везе фолклорне слике света и језика кретаћемо се у пољу етнолингвистике, а проучавањем идиома истраживаћемо синхронијску везу између језика и менталитета српског народа, што је већ поље лингвокултурологије (Драгићевић Р.: 2010, 9).

Приликом разматрања придева с значењем боја и њиховог функционисања као атрибута, односно епитета у вези с именицом у именичким синтагамама, или с глаголом у фразеолошким изразима или идиомима, све уочене именичке, тј глаголске синтагме можемо тематски поделити на: а) човек, делови тела и емоционални односи, б) природа (биљке и животиње), в) време, делови дана, празници, г) артефакти, тј. човекови производи и д) топоними, хидроними, ветрови и сл. Ми ћемо се овом приликом ограничити само на човека и на његов психофизички свет. Као корпус за анализу узећемо синтагме и идиоме са придевима са значењем боје у РСАНУ и РМС, као и неких епских песама из Вукове збирке.

Наш задатак је да одредимо симболику боја с освртима на словенску митологију и на савремена тумачења боја са становишта психоанализе, онако како ју је у својим истраживањима користио Сретен Петровић. Потом ћемо издвајати лексичко-семантичке варијанте (ЛСВ) и у складу с тим одређивати механизме семантичких трансформација (МСТ), тј. начине и особине преношења значења полазећи, наравно, од номинационог значења. Напомињемо, да је овакав метод издвајања семантичког потенцијала користила већ Љ. Поповић у свом магистарском раду.² Користићемо се компонентном анализом задатих синтагми и идиома. Издвајамо следеће механизме семантичких трансформација: метафорички пренос према сличности боје, метафорични пренос према сличности доживљаја, метонимички пренос, позитивни емотивни доживљај, негативни емотивни доживљај и симболику боје (Поповић Љ.: 1991, 17). Одредићемо укупан семантички потенцијал назива за сваку боју, а преко семантичких потенцијала покушаћемо да упоредимо два дискурса: књижевноуметнички и унутар њега језик епике, с једне стране и поетски језик, с друге стране, и разговорни дискурс, с треће стране.

У раду ћемо се задржати на неким базичним називима боја у српском језику: беле, црне, жуте, плаве, црвене, зелене, али ћемо се бавити и неким називима боја које се користе претежно у књижевним текстовима или су по фреквенцији мање заступљени: *вран, златиан, мрк, модар, румен, сед и сребрн*.

Почећемо од *беле* боје. Бела боја је симбол светлости која на човека делује позитивно и умирујуће. „Не само фолклорни текстови, него и народни говори новијег времена указују на то да је придев бео, паралелно с придевом св(иј)етао, развио посебну метафоризовану семантику ... У стандардном српском језику су и дан данас присутни искази као остао је светла образа = ‚остао је морално неукалан‘ или осветлао је образ = ‚учинио је нешто врло часно, чему се сви диве‘ (Ивић М.: 1999, 8). Према мишљењима неких теоретичара симбола она представља разјашњење, чистоту, неповредивост, тугу (Петровић С.: 1994, 12).

Видећемо како она функционише на нашем корпусу. У синтагамама: *бели зуби, рука бијела, бијел образ, бјеле мишице, бијело лице, дјевојчица бела румена* издвајамо ЛСВ светао, а МСТ је метафорички пренос према сличности боје. У синтагамама из поетских текстова *бијеле душе* и *бела невиности* издвајамо ЛСВ ‚чедан‘, ‚невин‘, ‚безгрешан‘. У синтагамама: *бијели жишак, бела радост* ЛСВ су ‚до-

² У овом раду ми ћемо користити методолошки поступак и терминологију Људмиле Поповић у анализи грађе из српског језика, пре свега при обради примера из фолклорних текстова.

бар, исправан, позитиван. Заједничко за ове две групације синтагми је МСТ. У овом случају је то симболика боје. У синтагми *бијела усња* употребљени епитет није у корелацији са стварном бојом ентитета. У овом случају је избледело или сасвим изгубљено значење. Придев *бео* се етимолошки највише ослања на индоевропска коренска образовања са значењем светлине, блеска, па је то вероватно условило позитивну конотацију ове синтагме и њено евентуално значење насмејана уста, а МСТ би у сваком случају био позитивни емотивни доживљај. Анализираћемо и тросложну синтагму *бела срећа девојачка*. ЛСВ не произилази само из именице, већ из споја одређеног придева с значењем боје и именице. ЛСВ у овом, као и у претходном случају, је ,срећан, ,весео, ,позитиван. У синтагми *бело грло* ЛСВ је ,леп, ,гласовит, ,еуфоничан. Заједнички МСТ за ове три скупине синтагми је позитивни емотивни доживљај. У термину *бела удовица*, који се често користи у колоквијалном говору, епитет има хиперболичну функцију и употребљен је ради ублажавања туге због привремене одсутности супружника. Епитет је овде употребљен у основном значењу. За синтагму *бијела вила Љ*. Поповић је издвојила маркер ,магијски' као ЛСВ и приметила да је ова ЛСВ везана искључиво за српски фолклор (Поповић Љ.: 1991, 110). За последње две синтагме можемо рећи да је симболика боје утицала на трансформацију значења.

Бела боја нам најбоље потврђује запажање да су стајаћи епитети у функцији типизације и конзервације лика и што је већи степен стереотипности јунака и његове телесности (косе, очију, грла, лица, руку, гласа итд.) већи је степен његове веродостојности и илустративности.

Архетипско, колективно-несвесно значење *црне* боје, по типологији Хајнриха Фрилинга, било би негација, туга (Петровић С.: 1994, 12). То је боја која у себи носи апсолутну таму и прва асоцијација је ноћ која на човека делује узнемирујуће. Вратићемо се нашем лексичком материјалу. Примарно значење синтагме *црне очи* и *црне обрве* је ,таман, боје угљена или чађи. Уколико за ЛСВ синтагме *црне очи* издвојимо сему ,леп, како је то урадила Љ. Поповић, МСТ би био позитивни емотивни доживљај (Поповић Љ.: 1991, 113). У народној поезији је честа варијација *чарне* и *црне очи*, нпр. „дође момче црна ока“ и „А под јелом рањени делија | чарно око Смиљанић Илија“. У синтагми *црне руке* издвојићемо за ЛСВ семе ,нечист, ,прљав, ,замазан' и као МСТ одредити метафорички пренос према сличности доживљаја. Ова синтагма може имати још даљу метафоризацију, рецимо у примеру *црне руке криминалца*, где означава непоштеног човека, злочинца. Уколико прихватимо ову претпоставку, МСТ би био негативни емотивни доживљај. Љ. Поповић у овом случају издваја за ЛСВ семе ,радан, ,вредан, а за МСТ одређује метонимички пренос (Поповић Љ.: 1991, 114). За пример ових ЛСВ можемо узети народну пословицу: „У ратара црне руке, а бела погача“. Овај придев показује и извесну контрадикторност у погледу МСТ, јер поред позитивног емотивног доживљаја који налазимо у синтагми *црне очи*, учувамо и негативни емотивни доживљај у синтагмама претежно из разговорног језика: *црни животи, сужањ црни, црна биједа, црна сиротиња, црни Вукадин* (обично у вокативу) и идиому *црни Циганин*. Исти тај МСТ налазимо и у синтагмама из поетског говора *црни грех, црне слушње*, где за ЛСВ издвајамо семе ,неповољно, ,негативно. У синтагми *црно срце* за ЛСВ издвојићемо семе ,зло, ,искварено, а за МСТ симболику боје. У синтагми *црни калуђер* за МСТ узећемо метонимички пренос, јер смо као ЛСВ издвојили сему обучен у црно одело.

Придев *врањ* је синонимска варијанта придева *црн*, тј. „боје угљена или гара“, и функционално је употребљен пре свега у језику фолклора, а одатле је

пренет и у поетски језик. Ограничене је маркираности и то на обојеност длаке (*врана коса, врани ћерчин*) и на обојеност очију (*врано око*).

Уколико боје посматрамо из угла присуства у њима количине светлости, за *жутицу* бисмо могли рећи да има највише светла или белог и то 75% (Петровић С.: 1996, 74). Са становишта колективно-несвесног њу карактерише повезивање (са боговима и људима) и заједништво (Петровић. С. 1994: 12). Жута боја се „асоцира са сунчевом светлошћу и златом, са жутиим цвећем и са зрелом пшеницом“ (Шуберт Г.: 2001, 70). Приметили смо присуство ове боје у трима синтагмама. У синтагми *жутиа коса* она се јавља без метафоричног преноса, у примарном значењу и означава „боју лимуна, жуманцета и сламе“ (РСАНУ). У терминима *жутиа раса, жутии народи* МСТ је метонимички пренос изведен из семе боје коже.

Већ смо напоменули да се жута боја готово увек асоцијативно повезује са *златином*. У синтагми *златина коса* ЛСВ гласила би „светлија“ него прототип, плава, жута боја, док би МСТ био метафорични пренос према сличности боје. За златну боју можемо да кажемо да је одликује позитивни емотивни доживљај. То важи за примере *златина беба*, где су ЛСВ мио, симпатичан, сладак, *златина душа*, где су ЛСВ „добар“, „благ“, „племенит“, „човечан“ и за примере *златини кум, златина снаха*, где су ЛСВ „добри“, „драги“, „мили“. Примери су претежно везани за разговорни језик.

Плава боја припада тамним бојама. Удео светлости је свега 25% (Петровић С.: 1996, 74). Архетипско значење јој се односи на логос и пнеуму (виши тип законитости) (Петровић С.: 1994, 12). Синтагма *плаве очи* је употребљена у номинационом значењу. Као ЛСВ у овом случају узета је сема боја ведрога неба или мора. За синтагму *плава коса* издвојена је ЛСВ блед, „жућкаст“, „нажут“. Синтагма је такође употребљена у номинационом значењу. О феномену плаве косе можемо више пронаћи у радовима М. Ивић (Ивић М.: 1995, 81). За израз *плава крв* као доминантну можемо издвојити ЛСВ „редак“, „таман“, а МСТ је метонимички пренос. Код ове боје можемо приметити занимљиву појаву енантосемије, тј појаве да „поједини придеви са значењем боје у свом семантичком потенцијалу садрже ЛСВ које теже различитим естетским половима – позитивном и негативном“ (Поповић Љ.: 2001, 20), јер овде налазимо сукобљавање значења *блед* из синтагме *плава коса* и *таман* из синтагме *плава крв*.

Израз *модар* је лексичко образовање које постоји само у српском језику и њему је еквивалентан израз ултрамарин у сликарској терминологији. Опште архетипско значење ове боје гласило би ум, поредак, верност (Петровић С.: 1994, 11). За модру боју резервисана су само два значења. Номинационо значење ове боје гласило би „тамноплав“, „затвореноплав“. У новије време ова се боја „почела специјализовати за исказивање боје убоја, промрзлина, болесничког и мртвачког сиво-плавичастиг бледила“ (Ивић М.: 1995, 71). У том контексту налазимо изразе из поетског и разговорног језика: (*бићии*) *исход очију модар, (бићии) мршав и модар, оцружии се модар*. Од МСТ овде је деловао негативни емотивни доживљај.

Да је придев *сињи* у маргинализованом употреби, потврђује и наш корпус, који садржи само један израз за овај придев. То је *кукавац сињи* који се користи најчешће у обраћању. М. Ивић објашњава маргинализованост употребе овог придева чињеницом да је реч *сињи* „врло рано постала одредба која појаве детерминише као злослутне, или злокобне, или злосрећне“ (Ивић М.: 1995, 70). ЛСВ „таман“, „мрк“, „дрн“ у изразу *кукавац сињи* условили су значење „јадан, кукаван, несрећан, жалосан“ (РМС). МСТ је у овом случају метафорични пренос по

сличности доживљаја. Том аналогijом формирао се и идиом *сиња кукавица*, где симболично значење и злослутност боје појачава и именица која је по народном веровању весник несреће и жалости, па тако долазимо до значења идиома: ,несрећна, јадна, бедна, кукавна особа‘.

Црвено и зелено важе за комплементарне боје и одражавају златну средину у поретку боја. Код њих је успостављена равнотежа у погледу количине светлости или белог, јер обе боје садрже 50% светла (Петровић. С.: 1996, 74). *Црвено* у систему архетипова симболише ватру, крв, љубав (Петровић С.: 1994, 11). У сфери човекове телесности, придев црвен се јавља у нашем корпусу само у примеру *црвена коса* и тада она носи значење риђ, боје рђе. Исти тај пренос присутан је у колокацијама придева *румен*, који се јавља као чешћа синонимска варијанта придева црвен у фолклорним описима: *румено лице (као јабука)*, *румена девојка* и у полусложеници *румен-крв*.

Зелена боја у систему архетипова симболише поновно рађање, животну радост и наду (Петровић С.: 1994, 11). У синтагми *зелено око* придев је употребљен у номинативном значењу. ЛСВ је леп, боје лишћа или траве. Преносно значење оцене је позитивни емотивни доживљај. Као и код придева плав, и овде налазимо на појаву енантосемије, јер у синтагмама из поетског језика: *зелени смијех*, *зелена зависити*, *зелена пожуца*, и у изразима *зелен од љушине*, *зелен у лицу*, *зелен од једа* као преносно значење оцене уочавамо негативни емотивни доживљај. Полазне семе за процену преносног значења оцене су ,ружан‘, ,једак‘, ,заједљив‘, ,пакостан‘. Поред тога, зелена боја асоцира на младост, неискуство, наивност и то се види у изразима *зелена кћер*, *зелени регрути*. МСТ је метафорички пренос према сличности доживљаја. Природна је веза између сема младост и неискуство и зелене боје, јер на такав однос упућује вегетациони период раног пролећа као симбола почетка новог живота, али је загонетка зашто баш говорници српског језика концептуализују идиоме *зелен у лицу*, *зелен од љушине* и *зелен од беса* овом бојом, кад стварна пигментација боје коже ни при доживљавању негативних емоција није зелена.

У домену колективно-несвесног *сиво* се асоцијативно повезује са сенком и њеним преовладавањем (Петровић С.: 1994, 12). То је боја која по својој обојености припада тамном спектру боја, али наша језичка анализа не показује да је ова боја носилац негативног семантичког потенцијала који по правилу имају тамне боје. У синтагми *сива влас* овај придев се појављује у основном, номинативном значењу које гласи ,боје пепела‘ (РМС). Код идиома *сива еминенција*, честог у разговорном језику и бирократском стилу, уочљива нетранспарентност и неутралност колорита сиве боје условили су формирање идиома са овим придевом као главном компонентом. Метафорички пренос према сличности доживљаја одредили су значење овог идиома: ,личност која врши велики утицај, али се држи неупадљиво, повучено‘.

Придев *сребрн* у комбинацији са телесним карактеристикама налазимо само у поетском језику. ЛСВ боје сребра утиче да за процену преносног значења одредимо метафорички пренос према сличности боје у синтагми *сребрно тело*. Преносно значење у синтагмама *сребрн глас* и *сребрна душа* је метонимични пренос. ЛСВ за прву синтагму су ,леп‘, ,еуфоничан‘, ,милозвучан‘, а за другу ,племенит‘, ,вредан‘.

Придев *бео* добија колокацијску варијанту *сед*, кад се односи на обојеност косе, нпр. *сиједе власи*. Метонимички пренос наилазимо у синтагми *сиједо лице*, *сед господарин*. Придев *с(и)јед* употребљен је у синонимском односу са придеви-

ма *стар* и *даван* у синтагмама *пошћена* и *сиједа старости* и *сега прошлости* да би се интензивирао израз у поетском дискурсу и да би се избегла плеонастичност. Наш скромни корпус потврђује мишљење Љ. Поповић да је придев *сед* маркиран пре свега за обележавање боје длаке и због ограничене сфере употребе слабо фреквентан, тим пре што је врло често замењен придевом *бео*, нарочито у фолклору (Поповић Љ.: 1991, 111).

Придев *мрк* носи значење у РСАНУ: „који је тамне боје, тамносив, тамно-смеђ; загасит, таман; црн“ и може се употребљавати за обележавање обојености тена (нпр. *мрка љуш*, *мрки Циганин*), али је његова чешћа употреба за обележавања нечијег карактера, нарави, расположења. Наравно, у тим примерима као МСТ издавајмо негативни емотивни доживљај, јер је придев *мрк* квалитативно обележје нечије мрачне, туробне, суморне нарави, зле ђуди, нерасположености или љутитости (нпр. *мрк и ђушљив човек*, *мрки и пошучени људи*, *мрк и лукав човек*; *мрко чело*, *мрко лице*, *мрки поздрав*, *мрки осмех*). У нашем корпусу бележимо и два израза из фолклора: *мрки Власи* и *мрки Црногорци*. Значење ових синтагми одредили су ЛСВ „љут“ и „жесток“. *Мрка* боја једино у фолклору има позитивну обојеност и то најчешће као обележје колективног јунака, нпр. „*мрки Вуче*, *подигни бркове*“. Она тада означава његову епску снагу, херојство и убојитост његовог оружја, што је изузетно пожељно за епског јунака. За разлику од ње, у поетском тексту она буди емоције негативне конотације, које су најчешће везане за симболику изразито тамне боје.

Наше истраживање потврђује и закључке до којих је дошла Људмила Поповић у својим опширним истраживањима ове појаве на српском, руском и украјинском материјалу (Поповић Љ. 1991; Поповић Љ. 1991а). Навешћемо још неке наше закључке. Количина светлости које боје носе у себи условљава да све боје поделимо на тамне и светле, а ова подела условљава и њихов семантички потенцијал који се креће од позитивног ка негативном полу. Наш лексички материјал је показао да ту долази и до извесних преклапања. Рецимо, код придева *црн* наилазимо на примере *црне очи* = „лепе очи“ и *црне руке* са метафоричком транспозицијом „замазане, прљаве руке“ или „непоштене, грешне руке (криминалца, зликовца)“. Сива боја је једина у тамном спектру боја која нема негативни семантички потенцијал, мада би неки богатији лексички корпус показао можда неке другачије резултате. Ова појава нас доводи и до појаве енантосемије коју налазимо код плаве и зелене боје, нпр. *плава коса* = „бледа, светла коса“ и *плава крв* = „тамна, ретка крв“, као и *зелене очи* = „лепе очи“ и *зелени см(и)ех* = „ружан, заједљив смех“. Сребрну боју налазимо само у поетском језику, а *мрка* је чешћа у поетском језику, него у језику фолклора, а када се употребљава у епској песми најчешће је део описа колективног јунака.

У раду смо се бавили придевима са значењем боје у колокацијским односима са именицама у именичким синтагмама и честим идиомима. Обрађивали смо језик фолклора, књижевноуметнички стил и разговорни дискурс. Због немогућности да увек прецизно проценимо механизам преносног значења у поетском језику због слободе комбиновања придева са значењем боје и именица које означавају човекове психофизичке карактеристике, бавили смо се претежно одређивањем МСТ у језику фолклора и идиомима који припадају различитим језичким стиловима, а највише разговорном. Боје у језику фолклора имају поливалентну улогу. Приметили смо да боја у језику фолклора има најчешће улогу типизације описа. Наизглед оскудан и сведен само на колористичку датост, тако употребљен опис епског јунака има функцију петрификације његовог лика. Боја има

и функцију хипертрофирања особина епског јунака, како ка позитивном, тако и ка негативном семантичком полу (*девојчица бела румена, бело грло, бијела уста, румено лице, црне руке*). Такође, она кроз опис телесности јунака антиципира и злослутност догађаја (*мрки Власи, мрки Црногорци*). Истраживање је такође показало да врло често долази до међустилске интерференције. Дешава се да разговорни језик преузима стереотипне изразе из епске и лирске народне поезије. Опет, и у уметничком језику, пре свега у прози, јављају се устаљени изрази преузети из народног, разговорног језика. То је пре свега случај са прозним реалистима из XIX века, који су и тематски и стилски неговали народни језички израз.

Литература

- Драгићевић Р. 2010. - Драгићевић, Рајна, *Вербалне асоцијације кроз српски језик и културу*, Друштво за српски језик и књижевност Србије, Београд, 2010.
- Ивић М. 1994 - Ивић, Милка, *Плава боја као лингвистички проблем*, ЈФ L, 1994.
- Ивић М. 1999. - Ивић, Милка, *Бело као лингвистички и културолошки проблем*, ЈФ LV, 1999.
- Петровић С. 1994. - Петровић, Сретен, *Симболика боја*, Фолклор у Војводини, Београд, 1994.
- Петровић С. 1996. - Петровић, Сретен, *Естетика*, Чигоја штампа, Београд, 1996.
- Поповић Љ. 1991. - Поповић, Људмила, *О семантици назива за боје у руском, украјинском и српском фолклору*, ЗМСС 41, Нови Сад, 1991.
- Поповић Љ. 1991а - Поповић, Људмила, *Семантички појеницијал назива за боје у руском, украјинском и српскохрватском језику* (На материјалу фолклора XIX в.), Филолошки факултет, Београд, 1991.
- Поповић Љ. 2001. - Поповић, Људмила, *О пројективном и стереотипном начину концептуализације боја у језику* (На примеру словенског фолклора), Кодови словенских култура 6, Београд, 2001.
- РМС: *Речник српскохрватскога књижевнога језика*, Матица српска – Матица хрватска, Нови Сад – Загреб, 1967-1976.
- РСАНУ: *Речник српског књижевног и народног језика*, Институт за српски језик САНУ, Београд, 1959-2007.
- Шуберт Г. 2001. - Шуберт, Габриела, *Боје као средство оријентације код Словена*, Кодови словенских култура 6, 2001.

COLORS AND HUMAN AND HIS PSYCHOPHYSICAL WORLD

Summary

With this paper we want to point out how rich is semantic potential of nominations for the colors in the three domains of use: in the language of folklore, poetic language and conversational language, where we have established expressions, terms and idioms. We will limit ourselves only to the human and his psychophysical world. Therefore we will use the method of separation of lexical-semantic variants and determination of mechanisms of semantic transformations. Prototypicality and symbolism of colors will be determined in relation to contemporary interpretations of color from the standpoint of psychoanalysis and with references to Slavic mythology.

ДИЈАЛЕКАТСКА ЛЕКSIKA У БЕЂАРЦИМА И ШАЛАЈКАМА СТАРОГ НОВОГ САДА

Овај рад представља прилог дијалекатској лексици лексиколошки неистраженог Новог Сада, тј. његових најстаријих делова (Салајке, Подбаре и Роткварије). Ово су паорско-баштовански крајеви, са специфичним начином живота и језиком. Грађу за овај рад представљају аутентични искази једанаест информатора у вези са традиционалном свадбом Новог Сада. Из бећараца (веселе и љубавне песмице које су се певале у свадбама) и из шалајки (кратке и веселе народне песмице са припевом *шалај*, о староседеоцима Новог Сада, у којима су овековечени истинити догађаји) издвојена је дијалекатска лексика која нестаје у савременим условима живота, заједно са најстаријим слојем староседелца. У раду су, у контексту 139 дефинисаних дијалекатских лексема, приложени сви сакупљени бећарци и шалајке.

Кључне речи: бећарац, дијалекатска лексика, лексикологија, Нови Сад, шалајка

Три највећа и најстарија кварта Новог Сада су Салајка, Подбара и Роткварија. О њима је мало писано. Ова последња паорска оаза издвајала се од Господског Новог Сада по много чему. Њени житељи карактеристични су по кућама у којима су живели, занимањима, одевању, специфичном друштвеном животу, обичајима које су поштовали, менталитету, нарави опеваној и у песмама, као и по говору.

Циљ овог рада јесте да представи дијалекатску лексику издвојену из бећараца и шалајки старог Новог Сада, која је неопходна за њихово разумевање. Архаични језички изрази староседелца доприносе аутентичности овог говора и савременом човеку већином су непознати. Ове песничке форме део су војвођанске културне традиције и последње сведочанство о времену и људима којих више нема.

У раду су, у контексту 139 дефинисаних дијалекатских лексема, приложени сви сакупљени бећарци и шалајке забележени у старом Новом Саду¹. Кроз стихове оживљавају *салајачки сокаци* обрасли *дудовима*. По њима *лају вашке* и *кере* и *ноћом* одају *бећаре* и *лоле* кад *орцују*, *гаћаре* ил *ошимају* *лејојке*, *снаше* и *швалерке*. *Једиду* *мајшере*, *нане* и *трије*, а оне их *куну*. *Ранили* су и себе и друге *буранијом*, *риберским бундевама*, *илавцем*, *рајаџиком*. *Набокали* се *паширмама*, *красишваца*, *крпавих келераба*, *пушилама шангареје*, *шианаћом*, а маштали о *бравцима* и *џроннику*. *Банке* зарађене од *надничара* знали су да *шћердају* у *лумповану*. Бећарци и шалајке сачували су на шоровима *реџруше*, *џренадине*, *коњшајтабере*, *звук* *добоша*. Њима су прошетали ускршњи *поливачи* журећи да *исполивају цуре* и *фрајлице*, али никад није *машина* коју је обећала *Ойшћина* да у време киша спречи благо на *сарама* момачких *лађованих чизама*.

1 Стихови бећараца и шалајки, забележени у старом Новом Саду, због недостатка простора наведени су у овом раду у оквиру контекста дефинисаних лексема. Сви сакупљени стихови забележени су у *Прилогу број 2* магистарске тезе Маје Стокин *Свадебна терминологија Новог Сада*.

Из бећараца сазнајемо којим се лексемама именују становници старог Новог Сада (*Салајчан, Ротквар/Роткварац, Подбарац/Подбарчан*). О животу и обичајима ове регије сведоче и топоними и микротопоними у бећарцима и шалајкама, стога су у Речник уврштене лексеме *сокак, ћошак*, годоними *Гладни сокак* и *Родин ћошак, Канал*. Омиљена забава младих након Првог светског рата су *кола*, која су се одржавала у *Занатском* и *Код Славнића*.

Овакав говор данас се може чути још једино међу староседелачким становништвом које, према процени поменутих информатора, чини свега 20% становништва Салајке, Подбаре и Роткварије. Процес досељавања траје и данас, највише из Босне и Хрватске. Говор старих Новосађана припада шумадијско – војвођанском дијалекту, тачније бачким говорима са четвороакцентским системом млађих новоштокавских говора.

Грађу за овај рад представља рукописна збирка бећараца из старог Новог Сада Бранимира Јовановића, као и искази још десет информатора², у којима се наводе стихови бећараца и шалајки. Интересантно је да и неки од млађих информатора памте бећарце научене од старијих и верно чувају стари начин изговора речи.

Нема славе ни прославе без тамбуре у Салајци, па је стога и бећарац омиљена песма. Сви бећарци имају исту мелодију и певају се узастопно. Главни певач пева први стих, а остали га понављају уз мелодијску варијацију. Између два бећарца чује се често рефрен: „Један, два, опса са“. Други стих је хумористична антигега првом. Бећарци који су се певали у старом Новом Саду посебни су по томе што су у њима главни протагонисти Салајчани, Подбарци и Ротквари. Исти стихови певали су се у сва три краја, али ваља истаћи да је онај који пева бећарац хвалио становнике свога дела града док је остале, кроз шалу, често наводио у негативном контексту. Ове песме певале су се на прелима, свечарима, на свадбама и, наравно, у бирцузима.

У старом Новом Саду између два светска рата, према речима информатора, цветало је повртарство, стога не треба да чуди што је већи број бећараца посвећен поврћу. Бранимир Јовановић, у својој књизи о Салајци пише: „Паорски свет баш није богзна како љубио поврће у тањиру, користио га је у исхрани, али он је јео поврће, а поврће је јело њега“ (Јовановић 2008:126).

Шалајке су врло сличне бећарцима по тематици, али су често дуже, састоје се из неколико стихова или строфа. Оно по чему су препознатљиве јесте припев *шалај*, којим се завршава сваки двостих или строфа. У њима су опевани истинити догађаји, али има и оних посвећених поврћу. Забележене су шалајке у којима су певани трагични догађаји (*Сићан добош добује...*), о најпознатијем логошу који није хтео у аустроугарску војску, већ се крио по Салајци (*Сићгло писмо од краља...*), шалили су се са Банаћанима који су после Првог светског рата насељавали Салајку (*Жива коње појмо...*). Испевана је шалајка и о немарности општине према овим најстаријим насељима (*Обећала ойићина...*), али има и оних које осликавају живот староседелача у огледалу игре и забаве (*Код Славнића у колу...*, *Мајти мисли да је легла...*, *Коњишабери бркаши*). За разлику од бећараца који се

2 Поред г. Бранимира Јовановића (1932-2008), информатори су и Тоша Гавриловић (1942), Драгиња Мољац (1914-2007), Милош Павлица (1927-2001), Мара Павлица (1929-2000), Јелица Ергелашев (1932), Дара Пашћан (1933), Миле Пашћан (1933), Милан Павлица (1949), Татјана Радованов (1975), Борђе Бегојевић (1975).

и данас чувају и радо певају међу староседеоцима Новог Сада, чини се да шалајке изумиру.

У Речнику дијалекатске лексике наведено је 139 дијалекатских лексема за које се претпоставља да су у мањој или већој мери неразумљиве савременом човеку који, нажалост, данас, у времену глобализације, има све мањи интерес да разоткрије како се некада живело.

Речник је уређен у складу са лексикографском праксом примењеном у књизи *Терминологија куће и покућства*, професорке Гордане Вуковић. Највећи број одредница чине једночлане лексичке јединице (129), док је вишечланих лексичких јединица свега десет (*алева пййрика, на сйрџану, на срѣди, чѣшири рѣда, вући зѣ нѣс, Глѣдни сѣкѣк, Рѣдин њѣшак, Код Слѣвниѣна, пйримйиши јѣбуку, рйберска бундева*). На местима где је постојала могућност, тј. ако је одговарајућа једночлана лексичка јединица наведена као одредница, вишечлана лексичка јединица обрађена је под једночланом (*Глѣдни сѣкѣк* обрађен је под одредницом *сѣкѣк*).

Што се микроструктуре речника тиче, све лексичке јединице су акцензоване, а акцензован је и контекст приложен уз сваку лексичку јединицу у складу са акценатским особинама старог Новог Сада. Сваки речнички чланак садржи податке о граматичким карактеристикама, дефиницију лексеме у складу са приложеним контекстом. Упућивала сам на синониме уколико их је било. На пример: *бећѣр* в. лола, *вѣшка* в. кер.

Највећи број лексема у овом раду је словенског порекла (*баба, дика, душа, зѣш, зѣшоња, лејѣјка, лола, луче, майи...*). Сакупљене песме богате су регионалном лексиком, најчешће оном страног порекла. Најбројнији су германизми (*коњийѣабер, руковайи, фѣрѣла, фрушйѣук, фурйѣом, цволика, швалерка, швиндловайи, швайски, шйѣркаса*), потом турцизми (*арайи, бајир, бећар, бећараи, бећарйиши, босйѣанѣија, диванийи, сокак, њошак, черйић*) и хунгаризми (*ѣззѣ, добои, добовайи, ишйѣан, лоѣош, сара*), што не чуди с обзиром на утицаје у прошлости Новог Сада. Уочавају се и слојеви регионалне домаће лексике која је део стандарда и оне која то није. Овој другој скупини припадају лексеме без фонеме *x* (*арайи, сирѣма, уља*), неки прилози (*ноћом, млоѣо*) и предлози (*ди, брез*).

Резултат оваквог истраживања лексике могао би да буде прилог *Речнику српских љовора Војводине*, који је у изради. Лексика из бећараца и шалајки представљала би такође валидан корпус за етнолингвистичка истраживања старог Новог Сада, као и за проучавање дијалекатских црта овог неистраженог говора.

Анализа, заснована на резултатима тестова спроведеним у настави српског језика и књижевности и сагледавањем ученичке рецепције дела наших старијих писаца, показала је да је савремени ученик доста необавештен о традиционалној култури, да му је она неразумљива и далека (Петровачки, Недељков 2009: 1). Војвођански, као и било који други културни код, најбоље се испољава кроз језик и специфичност лексике. Стога овај рад може допринети бољем разумевању војвођанске традиционалне културе у настави, у оквиру предмета који се њоме баве.

Речник

Техничке скраћенице

в.- види

ж - женски род

м - мушки род

с - средњи род

сврш. - свршени глагол
 несврш. - несвршени глагол
 предл. - предлог
 прил. - прилог

Симболи

♪ - бећарац

♪ - шалајка

А

алај узвик ,што' ♪ *Алај сам се набóко шианаћа па ми пукла ўзица од гаћа.*

алева пайрика љута паприка црвене боје' ♪ *Алај вòлем пайрике алеве и куване риберске бундеве.*

арати арам несврш. ,пљачкати, отимати, харати' ♪ *Еј, зашто мене полиција вија, нисам аро, нисам никој вáро, већ ошимо ћери од матери!*

Б

баба –е ж ,жена мајка, ташта' ♪ *Гади ми се швајска келераба, кò зешòњи џандрљива баба.*

баба –е м ,отац, најстарији мушки члан породице' ♪ *Да те вòдим од бабе и нане у Подбару у џик зòре ране.*

бајир –а м ,брег' ♪ *Жива коње пòјмо, бајир се ограднио, по Бегеју шешир пљива ўдáви се Жива, шалај!*

банка –е ж ,новац од десет ситнијих јединица, десетица' ♪ *Пијше, мòмци, нису моје банке, већ су банке Пашкуљице Анке!*

бесниши беснѝм несврш. ,викати, праскати' ♪ *Оштац бесни и исўје, а мати за смѝрује одбегла је с нашег ћошка биће мање шрдшка, шалај!*

бећар бећара м ,мушкарац слободнијег понашања, мангуп, весељак' в. лола. ♪ *Ој, Салајко и Подбаро мала ти и мене направи бећара.*

бећарац –ца м ,весела или љубавна песмица која се певала у свадбама и на другим весељима' Бећарци су се највише пѝвали у сватòви. Нема Салајчана који није знао да пѝва бећарце. ♪ *Еј, пѝвајте ми лагани бећарац, нека знаду да нисам Подбарац.*

бећарити се бећарим се несврш. ,слободније се понашати, мангуписати се' ♪ *Салајчани кò вам коње рани, оштац рани а син се бећари.*

буранија –е ж ,боранија' ♪ *Буранијо и ти швоји конци да бòг да те уништили ронци.*

бостанџија –е м ,онај који гаји бостан' ♪ *Родкварац су бостанџије главне, о шпáркaси навѝка диване.*

бравца бравца м ,угојен мужјак свиње за клање' ♪ *Више вòлем грòник од браваца нег пòрџију гòрких крашѝваца.*

бравда –е ж ,дубљење које плут оставља на површини земље при орању; слој преврнуте земље у орању' ♪ *Сунце сèда, гáзда кўћи неда, шрèба гáзду мѝшуши у бравду. Еј, па да види како болу лећа, болу лећа и кошуља врèћа.*

брèз предл. ,без' ♪ *У пайрикаш свега лѝпог мѝћу, брèз салаѝте ја за јѝсти нећу.*

брица –е ж ,цепни ножић на склапање' ♪ *Салајчани, кò вам брице оштри, оштац оштри а син с њима вошти.*

В

- вѝшка** -е ж ,пас' в. кер. ♪ *Еј, вѝшке лѝју дѝлазе Рошквѝрци, сирѝмѝјше се сѝће и Подбѝрци.*
- вѝшшшшш** вѝштим несврш. ,тући' ♪ *Салѝјчани, кѝ вам брѝце ѝшшри, ѝшац ѝшшри а сѝн с њѝма вѝшшш.*
- врѝћаши** врѝћам несврш. ,озлеђивати, повређивати' ♪ *Сунце сѝда, зѝзда кѝћи неѝда, тирѝба зѝзду мѝшушш у брѝзду. Еј, ѝа да вѝди кѝко бѝлу лѝћа, бѝлу лѝћа и кѝшуља врѝћа.*
- вѝћи за нѝс** ,варати, заваравати (кога)' ♪ *Код Слѝвнића у колу нѝпали су мѝг лѝлу. Све ѝх рѝдом за нѝс вѝко ѝа ѝнда ѝсшѝко, шѝлѝј!*

Г

- зѝг** -а м ,безвредна и мрска особа' ♪ *Ој, Сѝлѝјко, шш нѝси на брѝзу, у шѝби се зѝгови не лѝзу.*
- зѝзда** -е м ,власник имања' ♪ *Сунце сѝда, зѝзда кѝћи не да, тирѝба зѝзду мѝшушш у брѝзду.*
- зѝћѝришш** зѝћѝрим несврш. ,пипкати, љубити задњицу и груди жене, слободније се понашати према женама , ♪ *Јѝ ѝх ѝшак ѝрѝварим гѝ јѝ ѝћу зѝћѝрим, љѝбим цѝру кѝју ѝћу и не сѝѝвам нѝћу, шѝлѝј!*
- Глѝднѝ сѝкѝк** в. сокак.
- зрѝнѝјн** гренадина м ,војник' ♪ *Сѝшѝан дѝбош дѝбује Лѝза Бѝћѝк рѝбује, шшѝ ј ѝбио зрѝнѝна, Тѝндаловѝ сѝна, шѝлѝј!*
- зрѝнѝк** гронѝка м ,свињски подваљак и месо и сланина са тог дела' ♪ *Вѝше вѝлем зрѝнѝк од брѝваца неѝ ѝѝрцију зѝрких крѝсшѝваца.*

Д

- дѝшш** дѝм сврш. ,имати однос са мушкарцем' ♪ *Шшѝ ѝћу мѝшш, сѝкѝа ми се крѝшш? Тршш, ѝѝри, не била му дѝшш. Мѝне мѝјка неѝјује и злѝда, сѝмо да ме за Подбѝрца не да.*
- двѝред** прил. ,двапут' ♪ *Сшшгѝло ѝшсмо од крѝља све лѝгоше ѝѝздравља, ѝѝздравља ѝо јѝдѝред, Сшѝѝву Зѝца двѝред, шѝлѝј!*
- дѝ** предл. ,где' ♪ *Коњшшѝбери брѝкашш, не дају се вѝратшш. Нѝћом шѝћу и све зѝјју дѝ мѝмци сѝѝвају, шѝлѝј!*
- дѝвѝнѝшш** дѝвѝним несврш. ,говорити, разговарати' ♪ *Рошквѝрци су бѝсшѝнѝције злѝвне, о шшѝркѝси нѝвѝка дѝвѝне.*
- дѝка** -е м ,драга, мила особа, драган' ♪ *Дѝћѝ дѝко у Сѝлѝјку мѝлу да ме љѝбиш кѝ зѝсѝѝдин фрѝјлу.*
- дѝбѝвѝшш** добујем несврш. ,ударати у добош, бубњати' ♪ *Сѝшѝан дѝбош дѝбује Лѝза Бѝћѝк рѝбује, шшѝ ј ѝбио зрѝнѝна, Тѝндаловѝ сѝна, шѝлѝј!*
- дѝбош** -а м ,направа од коже разапете на једној или на обема основама шупљег ваљка, на којој се ударањем производи звук' ♪ *Сѝшѝан дѝбош дѝбује Лѝза Бѝћѝк рѝбује, шшѝ ј ѝбио зрѝнѝна, Тѝндаловѝ сѝна, шѝлѝј!*
- дѝд** дѝда м *Morus* ,листопадно дрво и његов плод црне боје' ♪ *Сѝноћ дѝдје ѝсѝод дѝда сшѝдје, ѝл се вѝле ѝл се Бѝзу мѝле.*
- дѝшѝа** -е ж ,вољена особа, нарочито мила и драга' ♪ *Свѝда кѝшѝа у Сѝлѝјки сѝшѝа ѝдбѝгла ми мѝја мѝла дѝшѝа*

З

Занџишки Занатског м ,Занатски дом у Пашићевој улици у Новом Саду, место где се одржавало коло' ♪ *Ој, Салџко, ни шџи нџси мџла од Занџишког џа свџ до канџла.*

зџшоња –е м ,подругљив назив за сестриног мужа' ♪ *Гџди ми се швџјска келерџраба кџ зџшоњи џандрљива бџба.*

здрџво прил. ,веома, јако' ♪ *Сирџма сам ал сам здрџво бџсан, џеле зџме јџдем кџџус џрџсан.*

И

џжџикаџи џжџикам сврш. ,нарасти' ♪ *Алџ ми је џжџикао гџка, јџ кџ лџкаџ а џн кџ џвџлика.*

џзглџдаџи џзглџдам несврш. ,личити' ♪ *Ој, Салџко у џџири рџда, са шврђаве на Пџрџз џзглџда.*

џспџлиџаџи џспџлиџам несврш. ,симболично полити водом девојку по коси на Ускрс како би се удале' ♪ *Їде Ўскрс, џде жџља жџва, џде Рџтквар га ме џспџлиџа.*

џшиџан –џна м ,надгледник, настојник на имању' ♪ *Ој, џшиџане, џџиџај џџничаре, џџиџај кџџи јер џемо шџ џџи!*

џшџушкаџи џшџушкам сврш. ,благо ударити неколико пута' ♪ *Пџјдај кџра на шџџ коњшџџбера шџџ ми јџче џшџушкао лџче.*

Ј

јџдџред прил. ,једном' ♪ *Сџџгло џџсмо од кџрџа свџ лџџоше џџздравља, џџздравља џо јџдџред, Сџџву Зџџа гџред, шџлџј!*

јџдиџи се јџдим се несврш. ,љутити, срдити, гневити' ♪ *У Салџки свџд блџџо, јџдиџу се свџ за шџџ. Не вџрџи им шџџ свџ џџзе и џо блџџу жџзе, шџлџј!*

јџџунаџи –а –о ,тврдоглав, самовољан' ♪ *Шџџ сџџе шџџко јџџунаџиџе бџбе? Шџџо мџрамо јџсџи келерџбе. Келерџбе швџрџе џа крђаве, мџ мџџоре џа и крџзубаве.*

К

Кџџџл Канџла м ,канал Дунав-Тиса-Дунав који представља границу са Видовданским насељем' ♪ *Ој, Салџко, ни шџи нџси мџла од Занџишког џа свџ до Канџла.*

кџр –а м в. вашка. ♪ *Пџјдај кџра на шџџ коњшџџбера шџџ ми јџче џшџушкао лџче.*

кџселџиџи кџселџим несврш. ,чинити да купус постане кисео додавањем соли' ♪ *Дџј џно, џџмој ми је крџџи џџџеш џ џџ кџџус кџселџиџи.*

код Слџвниџа, кафана у Казанџијском сокаку, у данашњој улици Јована Суботиџа, где су се одржавала кола у XIX веку' ♪ *Код Слџвниџа џ колу џџџали су мџџ лџлу.*

кџло –а с ,паорска забава за младеж, игранка недељом и празником у поподневним сатима' ♪ *Код Слџвниџа џ колу џџџали су мџџ лџлу. Свџ их рџџом за џџс вџко џа џџда џсџџко, шџлџј!*

коњшџџџбер –а м ,аустроугарски жандарм перјар' ♪ *Пџјдај кџра на шџџ коњшџџџбера шџџ ми јџче џшџушкао лџче.*

кра́ишии кратим сврш. ,скраћивати‘ ♪ *Штò ħу мàиши, сѹкња ми се кра́иши? Тр̀ии, ħèри, нè била му да́иши. Мèне мàјка нèзује и злèда, сàмо да ме за Подбàрца нè да.*

кр̀иав –а –о ,који је живав‘ ♪ *Штò сѹе штàко јòдзунастѹе бàбе? Штò мòрамо јèстѹи келерàбе. Келерàбе штв̀рде пà кр̀иаве, м̀и мàшоре пà и кр̀еубаве.*

к̀унуши к̀унем несврш. ,грдити, псовати‘ ♪ *К̀унем òца, а к̀унем и мàјку штò ме н̀ису да́ли у Сàлàјку.*

Л

лàговàн –а –о ,лакован, прелакиран‘ ♪ *У мòг д̀ике ч̀изме лàговàне белим л̀уком сàре нàмазане.*

лàјав –а –о ,који ружно говори о другима, који много и којешта прича‘ ♪ *У Сàлàјци н̀иштиа нòво нèма, сàмо блàштиа и лàјави жèна.*

лàјати лàјем несврш. ,ружно говорити о другима, много и којешта причати‘ ♪ *Èј, вàшке лàју долазе Рòштквàрци, с̀ирèмàјше се сàће и Подбàрци.*

лèйòјка –е ж ,лепа девојка‘ ♪ *У лèйòјке ц̀урѹице с̀исе су ко рòштквице, а јà нèћу да шв̀индлујем нèг да ји м̀илујем, шàлàј!*

лòгош –а м ,дезертер из аустроугарске војске за време Првог светског рата‘ ♪ *Ст̀ишло т̀исмо од кра́ља свè лòгоше пòздравља, пòздравља пò једàред, Ст̀иèву Зèца двàред, шàлàј!*

лòла –е м в. бећар. ♪ *Дòђи, лòло, у Сàлàјку м̀алу, пà ћеш до̀бити пàрàдајз у злèву.*

л̀укац л̀ука м ,лук‘ ♪ *Алàј ми је иж̀икао д̀ика, јà кò л̀укац а он кò ц̀волика.*

л̀умиовати л̀умпујем несврш. ,проводише време у кафани уз пиће и песму, те-ревенчити, банчити‘ ♪ *Н̀ико штàко не л̀умиује јàко, кò Сàлàјци кад рòде кр̀аст̀ивци.*

л̀уче –та с ,назив од мила за девојку‘ ♪ *П̀ујдај кèра на штòг коњш̀тàбера штò ми ј̀уче иш̀ћушкао л̀уче.*

М

мàслен –а о ,прљав, знојав, мастан (обично од ношења)‘ ♪ *Ал нè водем мàслена шеш̀ира а јòш в̀ише бàрена кром̀и́ра.*

мàштер мàтере ж в. мати. ♪ *Èј, зàштиò мèне пòлицѹија в̀ија, н̀исам àро, н̀исам н̀иког в̀àро, вèћ òш̀имо ħèри од мàштери!*

мàши мàтере ж ,женски родитељ‘ в. матер, нана. ♪ *Èј, зàштиò мèне пòлицѹија в̀ија, н̀исам àро, н̀исам н̀иког в̀àро, вèћ òш̀имо ħèри од мàштери!*

мàшина –е ж ,општи назив за сложенији уређај који, у овом контексту, служи за асфалтирање улица‘ ♪ *Н̀ије с̀иш̀гла м̀ашина смèшала јòј п̀рашина, оп̀иш̀инàри штàко кàжу и ф̀ур̀иш̀ом нас л̀ажу, шàлàј!*

млòго прил. ,много‘ ♪ *Глàдни сòкàк и к̀ућа на с̀редѹи, сàлајачка ц̀ура млòго врèди.*

м̀ушкòсѹи –и м ,мушки полни орган‘ ♪ *Од цèлера и од пàш̀т̀рмака б̀иће јàча м̀ушкòсѹи у момàка.*

Н

нàбòкати се нàбòкам се сврш. ,најести се‘ ♪ *Алàј сам се нàбòко ш̀панàћа пà ми ц̀у̀кла ўзица од зàћа.*

нàвèка прил. ,одувек‘ ♪ *Рòштквàрци су бост̀иàнѹије злàвне, о ш̀пàркàси нàвèка дивàне.*

на̀дничар –а м ,радник који ради за надницу, рачунајући накнаду по једном дану‘

♪ *Ој, ишїане, пїшїтај на̀дничаре, пїшїтај кїћи јер ћемо шїе шїїћи!*

на̀на –е ж в. матер. ♪ *Ћј, вòлела сам лéпог Салàјчана ал ме нїје за нèгò дала на̀на.*

на сїрãну прил. ,изван Новог Сада‘ ♪ *Ўдаћу се, у Подòбару нèћу, већ на сїрãну за лóлу нèзнãну.*

на срéди прил. ,на средини улице‘ ♪ *Гладни сòкãк и кїћа на срéди, сàлајчка цїра млòго врéди.*

нèговати нèгујем несврш. ,одгајивати, отхрањивати‘ ♪ *Мèне мајка нèжује и лèда, сãмо да ме за Подòбарца нè да.*

нèзнãн –а -о ,непознат‘ ♪ *Ўдаћу се, у Подòбару нèћу, већ на сїрãну за лóлу нèзнãну.*

но̀ћом прил. ,ноћу‘ ♪ *Коњшїабери бр̀кашїи, нè дају се вãрати. Но̀ћом шèћу и свè знају гї мòмци сїавају, шàлãј!*

О

òдобрãн –а –о ,пожељан‘ ♪ *Салàјчани ко пїшїце на грãни у свãком сїе друшїтву òдобрãни.*

òдбећи òдбегнем сврш. ,удати се без сагласности родитеља, поћи у кућу будућег мужа‘ ♪ *Маїши мїсли да ј лèгла, а ћерка јој òдбегла. Òдбегла је за Подòбарца по имену Шãца, шàлãј!*

òмакнуйи се òмакне се сврш. ,случајно испустити прдеж‘ ♪ *Иде ўља на̀јо се пãсуља кад корãкне нèму се òмакне.*

òшїматїи òтимати несврш. ,освајати девојку, проводити време са девојком без мајчине дозволе‘ ♪ *Ћј, зãшїто мèне пòлицїа вїја, нїсам áро, нїсам нїкогò вãро, већ òшїмо ћèри од маїшери!*

òрцовати òрцујем несврш. ,ићи без циља, шетати‘ ♪ *Пãла кїша јèsèња, Сàлãјка се нè мèња. Свї ў чизма òрцујèду, дру̀кчије не смèду, шàлãј!*

П

пãшїрмãк паштрмãка м *Pastinaca sativa* ,биљка из породице штитара, пријатног мириса која се употребљава као зачин и лек‘ ♪ *Од цèлера и од пãшїрмãка биће јãча мїшкостї у мома̀ка.*

пãвац плавца м ,плави патлиџан‘ ♪ *Дàнас ми је мòја мїла на̀на пòховала пãвогò пãшїлицãна. Наишла су сãд дру̀га времèна бòљи пãвац од мèса пèчена.*

Подòбара –е ж ,стари део Новог Сада између Темеринске улице и Дунава‘ ♪ *Да шè вòдим од бáбе и на̀не у Подòбару у цїк зòре рãне.*

Подòбарац Подòбарца м ,становник Подòбаре‘ в. Подòбарчан. ♪ *Маїши мїсли да ј лèгла, а ћерка јој òдбегла. Òдбегла је за Подòбарца по имену Шãца, шàлãј!*

Подòбарчан –а м в. Подòбарац. ♪ *Подòбарчãни, јãбуке вам гòрке, Салàјчани љубе вам гèвòјке.*

пòјшїи пòјим несврш. ,давати коме да пије‘ ♪ *Жїва кòње пòјио, бãјир се одрòнио, по Бèгеју шèшїр пãва ўдãви се Жїва, шàлãј!*

пòливãч поливãча м ,младић који полива девојке водом на Ускрс како би се удале‘ ♪ *Ўстãј ћèри пã сукњу навлãчи, èво дòшли шèвòји пòливãчи.*

пòрција –е ж ,одмерена количина чега‘ ♪ *Вїше вòлем грòник од брãваца нèгò пòрцију гòрких крãшãваца.*

пpи́ја –е ж ,мајка једног од брачних другова према родитељима другог брачног друга' ♪ *Мирòђија као нàша пpи́ја свѹд нòс стìвља да чòрбе пòдpавља.*

пpи́миши јабуку ,узети јабуку, као знак брачне везе и здравог потомства, коју свекар доноси када долази у кућу будуће снајке' ♪ *Штìд òу мàйши када свèкар дòђе? Љуби рѹку и пpи́ми јабуку!*

пѹ́ждаши пѹ́ждам ,дражити на кога' ♪ *Пѹ́ждај кèра на штòг коњишиáбера штìд ми јѹче ишићушкао лѹче.*

пѹшле –та с ,веза шаргарепа, неколико шаргарепа повезаних канапом или манилом' ♪ *Òј, дèвòјке штìд стìе штàко шѹжне? Кàжу мòмци ми смо здрàво рѹжне! Да бѹдèте вèселе и лèпе, јèтìе свàк дàн пѹшле шангàрèпе.*

Р

рàниши рàним несврш. ,хранити' ♪ *Салàјчани кò вам кòње рàни, òшàц рàни а сìn се бèћàри.*

рàiцик –а м ,лук за сејање , ♪ *Јуче ми је мòја мìла дìка пòсејала кòрѹу рàiцика. Алàј ми је здрàво врèдан био, врèдан био òа се умòрио.*

расрдиши расрдим сврш. ,разбеснети се' ♪ *Кад сам сà шнòм пòслèдњи пѹш био збòг нè сам се здрàво расрдио.*

регрѹш регрѹта м ,војник у почетку кадровске службе' ♪ *Èј, лìише жѹши, рѹкују регрѹши, лìише пàда мòј òе лòла сàда.*

риберска бундева ,бундева која се припрема рибањем' ♪ *Алàј вòлем пàиpике àле-ве и кувàне риберске бундеве.*

Рòдин òдшак в. òошак.

рòнац рòнца м Gryllotalpa vulgaris ,мрк инсект, правокрилац, који копа подземне ходнике и подгриза жиле младог поврћа и воћа' ♪ *Бурàнијо и шìи швòји кòнци да бòг да тìе унишìили рòнци.*

Рòшквàр –а м ,становник Роткварије' в. Роткварац. ♪ *Иде Ўскрс, иде жеља жìва, иде Рòшквар да ме испòлìва.*

Рошквàрац Ротквàрца м в. Ротквар. ♪ *Òј, Рошквàрци, јабуке вам зòрке, Салàјци вам òдводе дèвòјке.*

рѹковати рѹкују несврш. ,бити позван на одслужење војног рока' ♪ *Èј, лìише жѹши, рѹкују регрѹши, лìише пàда мòј òе лòла сàда.*

С

сàлајачки –а –ò ,који је са Салајке' Пèсму пèва сàлајачка Јèца, нàсред бàре Влајòвана Гàвре!

Сàлàјка –е ж ,стари део Новог Сада , између Сентандрејског пута и Темеринске улице' ♪ *Èј, дòђи, лòло, у Сàлàјку мàлу, пà òеш дòбиш разбијèну злàву!*

Салàјчан –а м (мн. Салàјчани и Салàјци) ,мушкарац који живи на Салàјци' ♪ *Òј, Рошквàрци, јабуке вам зòрке, Салàјци вам òдводе дèвòјке.*

сàра –е ж ,горњи део чизме који обухвата листове' ♪ *У мòг дике чìзме лàговàне бèлим лѹком сàре нàмазане.*

свèкар свèкра м ,мужевљев отац' ♪ *Штìд òу мàйши када свèкар дòђе? Љуби рѹку и пpи́ми јабуку!*

сирòма сиромàха м ,сиромашан човек' ♪ *Èј, сирòма сам, нèма зèмље брàзде, ал милујем бòље нèго зàзде.*

снáша –е ж ,синова, братова или унукова жена´ ♪ *Једе снáша бундеве па ће да се усере. Таман снáша нòге дй̀гла, бундева је сий̀гла, шàлāј!*

сòкāк сокака м ,мања улица´ ♪ *Салāјчани на лòшем сий̀е глáсу, кр̀маче вам по сокаци пáсу; Глāдни сòкāк ,данашња Доситејева улица´ ♪ *Глāдни сòкāк и к̀ућа на ср̀еди, сàлајчка ц̀ура млòго вр̀еди.**

Т

тй̀рдшак трòшка м ,издатак´ ♪ *Òј, девòјко са Рòдиноџ хòшка, òдбегла си, бй̀ће мāње тй̀рдшка.*

тй̀рийиши тр̀пим несврш. ,подносити тешкоће, невоље´ ♪ *Штā ћу мāши, с̀укња ми се крайиши? Тр̀иш, х̀ери, нè била му дй̀ши.*

Ђ

х̀ер х̀ери ж ,к̀ер´ ♪ *Усй̀āј х̀ери па с̀укњу навлāчи, ёво дòшли швòји поливāчи.*

х̀дшак х̀дшка м ,угао улице´ ♪ *Òј, девòјко са Рòдиноџ х̀дшка, òдбегла си, бй̀ће мāње тй̀рдшка; Рòдин х̀дшак ,угао данашње Карађорђевог улице и Бранка Радичевића, некадашње састајалиште младих´ ♪ *Òј, девòјко са Рòдиноџ х̀дшка, òдбегла си, бй̀ће мāње тй̀рдшка.**

У

у̀ља –е м ,неваљао човек´ ♪ *Од Подбáрца г̀дре у̀ље нèма ни у Бāчкој ни у пòла Ср̀ема.*

у̀зица –е ж ,вр̀пца, канап за везивање´ ♪ *Алāј сам се набòко шпāнāћа па ми п̀укла у̀зица од г̀аћа.*

Ф

фāлиши се фāлим се несврш. ,правити се важан, дичити се´ ♪ *Тòза, Вèса и Пāјица мāли, сà њима се шā Сàлāјка фāли.*

фр̀āјла –е ж ,неудата женска особа´ ♪ *Дòђи дй̀ко у Сàлāјку мāлу да ме љубиш кò зосй̀òдин фр̀āјлу.*

фр̀ушишукoвaши фр̀уштукујем несврш. ,доручковати´ ♪ *Фур̀шом смй̀шља шй̀ā би фр̀ушишукoво, с̀ад би òно а пòсле би òво. Бй̀рај сàмо мòј мй̀ли гр̀āгане па ћеш дòбити рòшкве ис̀пругане.*

фур̀шом прил. ,стално, непрестано´ ♪ *Фур̀шом смй̀шља шй̀ā би фр̀ушишукoво, с̀ад би òно а пòсле би òво. Бй̀рај сàмо мòј мй̀ли гр̀āгане па ћеш дòбити рòшкве ис̀пругане.*

Ц

цвòлика –е ж ,прорасла стабљика црнога лука на чијем врху је семе´ ♪ *Алāј ми је иж̀уикао дй̀ка, јā кò л̀укац а òн кò цвòлика.*

ц̀ура –е ж ,девојка´ ♪ *Бòлесшан сам и нèма ми л̀ека, āјде, ц̀уро, б̀уди ай̀шèка.*

Ч

ч̀ерйиш –а м ,непечена цигла´ ♪ *Èј, у Брзāка к̀ућа од шй̀ричāка, у Пиждрй̀ћа к̀ућа од ч̀ерйиша.*

ч̀етири р̀еда ,четири улице´ ♪ *Òј, Сàлāјко у ч̀етири р̀еда, са шв̀р̀ђаве на Пàрй̀з ѝзг̀лèда.*

Џ

џандр̀љив –а –о ,који много приговара´ ♪ *Гāди ми се шв̀й̀ска келерāба кò зèй̀шòњи џандр̀љива бāба.*

III

- ша̀лѝј** узв. и припев у песама старог Новог Сада ♪ *Није сѝйѝгла мѝшина смѝшала
јој прѝшина, оѝшѝинѝри ѝѝко кѝжу и фѝрѝшом нас лѝжу, ша̀лѝј!*
- ша̀лѝјка** –е ж ,кратка и весела народна песма инспирисана истинитим догађајем
с припевом *шалај`*
- шаљѝвѝѝја** –е м ,онај који збија шале` *Тѝј шѝшо прѝкѝзѝва мѝра бѝшѝ шаљѝвѝѝја.
Прѝјѝви се чѝвек кѝји знѝ да прѝча и да нѝс ѝдзнѝје свѝ.*
- шанѝгарѝѝа** –е ж ,шаргарепа` ♪ *Шанѝгарѝѝо ѝѝи не рѝсѝеш лѝпо, ѝѝѝнка ѝѝре а
дѝбела дѝле.*
- швѝлѝрка** -е ж ,љубавница` ♪ *Кѝне нѝна јѝдноѝ Салѝјчана шѝшо јој ѝѝрку ѝзо за
швѝлѝрку.*
- швѝјски** –а –о ,немачки` ♪ *Гѝди ми се швѝјска келерѝба кѝ зѝшѝњи ѝѝдрѝљива
бѝба.*
- швѝндловѝѝи** швѝндлујем несврш. ,варати, заваравати кога` ♪ *У лѝѝѝјке ѝѝриѝе
сѝсе су ко рѝѝквиѝе, а јѝ нећу да швѝндлујем неѝ да ји мѝлујем, ша̀лѝј!*
- шѝѝнѝѝ** шпанѝћа м ,врста поврћа, једногодишња зељаста биљка чије се лишће
употребљава као храна` ♪ *Алѝј сам се набѝко шѝпанѝћа ѝа ми ѝѝкла ѝзи-
ѝа оѝ зѝћа.*
- шѝѝркѝса** –е ж ,кутија у коју се ставља новац ради штедње, штедионица` ♪ *Рѝѝ-
квѝриѝ су бѝсѝѝѝѝје ѝлѝвне, о шѝѝркѝси нѝвѝка дѝвѝне.*
- шѝѝрдѝѝи** шѝѝрдам сврш. ,расипнички, улудо потрошити` ♪ *Јѝдна ѝѝра прѝѝјѝче
шѝѝрдала је ѝѝѝуче. Са нѝѝу јој ѝне сѝѝле, у блѝѝѝу ѝсѝѝале, ша̀лѝј!*

Литература

- Bugariski, Ranko (2005). *Jezik i kultura*. Beograd-XX vek.
- Вуковић, Гордана (1988). *Терминологија куће и покућства у Војводини*. Нови Сад: Институт за јужнословенске језике.
- Гортан-Премк, Даринка (1997). Полисемија и организација лексичког система у српском језику. Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Dražić, Jasmina (2009). *Voјvodanska leksika kao stilska komponenta poezije Đorđa Balaševića* (u štampi).
- Zgusta, Ladislav (1991). *Priručnik leksikografije*. Sarajevo: Svjetlost - Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Јовановић, Бранимир (2008). *Салајка које (више) нема*. Нови Сад: Тиски цвет.
- Недељков, Љиљана (2006). Експликација културне димензије лексике у речнику. *Филозофски факултет у Нишу, Студијска жрѝа за срѝски језици књижевности*. XX/8: 291-300.
- Недељков, Љиљана (2009). *Напомене о језику Предговора анѝологији „Бећараѝ“*. (у штампи).
- Петровачки, Љиљана и Љиљана Недељков (2009). *Традиционална народна кулѝура и савремени ученик* (у штампи).
- Речник српских говора Војводине (2000).[ред. Д. Петровић]. Нови Сад: Матица српска.
- РМС (1967-1969). *Речник срѝскохрвѝскоѝа књижевноѝ језика*. I-III. Нови Сад - Загреб: Матица српска - Матица хрватска; (1971-1976). *Речник срѝскохрвѝскоѝа књижевноѝ језика*. IV-VI. Нови Сад: Матица српска.
- Стокин, Маја (2009). *Свабена ѝтерминологија Новоѝ Сада*. Магистарски рад.

**DIALECTAL LEXIS IN BACHELORS' SONGS AND SALAJKA FOLK SONGS OF
THE OLD NOVI SAD**

Summary

This paper represents a contribution to the dialectal lexis of the lexically unexplored Novi Sad, that is, its oldest parts (Salajka, Podbara and Rotkvarija). These are peasant – gardening parts with a specific way of living and language. The material for this paper is based on the authentic statements of eleven informants referring to the traditional wedding in Novi Sad. The dialectal lexis which disappears in contemporary living conditions, altogether with the oldest local people, have been separated from bachelors' songs and salajka folk songs. In the paper, in the context 139 of defined dialectal words all gathered bachelors' songs and salajka folk songs have been added.

Maja Stokin

УПОТРЕБА ЛЕКСЕМА ИЗ ЕНГЛЕСКОГ ЈЕЗИКА У ЖАРГОНИЗМИМА У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

У раду се врши анализа употребе лексема из енглеског језика у жаргонизмима у српском језику. Уз испитивање савремених тенденција у проучавању утицаја који све већи прилив англицизама врши на граматику српског језика, увећавањем постојећег вокабулара, као и уношењем нових значења у социолингвистичком контексту, наглашава се њихов многоструки утицај када је реч о савременим проучавањима жаргонизама у српском језику. Потом се пажња усмерава на оправданост или неоправданост, мотивисаност и немотивисаност непрестаног прилива лексема из енглеског језика, уз одражавање нормe енглеског језика, што доводи до појаве објективно непотребних иновација, као и до интеграције ових елемената у систем српског језика што доводи до њихове адаптације на различитим језичким нивоима.

Кључне речи: жаргонизми, лексеме, англицизми, адаптација

Увод

Непрестани прилив лексема из енглеског језика, подстакнут глобализацијом, технолошким развојем и информатичком ером може бити мотивисан и немотивисан. Услед недостатка одговарајуће терминологије неопходне због убрзаног развоја и појаве нове технологије, велики број лексема из енглеског језика улази у лексички корпус српског језика, и њихово прихватање често је оправдано. С друге стране, велики је број оних лексема које неоправдано прожимају српски језик, и највише се задржавају у тзв. жаргонизмима. Мотивисане културолошким и социолошким факторима, лексеме из енглеског језика постају део специфичног социолекта, односно део свакодневне употребе језика, односећи на овај начин превагу над лексемама из српског језика које бивају потиснуте, док лексеме из енглеског језика прелазе у категорију жаргонизама као незаобилазних језичких јединица савремених токова комуникације.

Уз навођење бројних илустрација ових жаргонизама, у раду ће се анализирати савремене тенденције у проучавању утицаја који све већи прилив жаргонизама врши на граматику српског језика, увећавајући постојећи вокабулар, уносећи нова значења у социолингвистичком контексту. Њихов многоструки утицај незаобилазан је у савременим проучавањима жаргонизама у српском језику.

1.1 *Опште облике англицизама у жаргонима у српском језику*

Дефиниција жаргона се не може навести, а да се не изврши раслојавање овог појма у три правца: први се односи на омладински жаргон или сленг, други правац реализован је кроз субкултурне жаргоне, а трећи правац је обележен професионалним жаргонима, у које се убраја језик правника, лекара, политичара итд. Тежња овог рада јесте да покаже да жаргонизми по својој природи често изла-

зе из оквира језика; са једне стране самостално креирајући свој свет, а са друге – прожимајући се са различитим сегментима стандардног језика, творећи целину. Њихову симболичку снагу карактеришу језичко–стилска својства као што су: „лексичка продуктивност и иновативност, граматичка флексибилност, семантичка експресивност (нарочито у правцу пејоративности и ироније) потом метафоричност и асоцијативност“¹.

Услед специфичног прожимања језичких система, долази до остваривања одређеног контакта међу језицима. Оваква међујезичка прожимања лексичких система језика у контакту подстакнута глобализацијом, као последицу имају усвајање одређеног језичког садржаја. Динамични технолошки развој узрокује непрестани прилив лексема из енглеског језика. Језички системи су увек подложни разноврсним утицајима, због чега се поставља проблем међујезичких контаката, који настају услед превођења и усвајања речи из енглеског језика, као и облика интерференције који се јављају као резултат додира различитих језика и култура. Термин интерференције укључује и „преуређење узорака језика (language patterns) до чега долази стога што су у фонолошки састав, морфологију и лексик унесени страни елементи“². Услед неизбежног технолошког развоја, јавља се потреба за новим речима којима ће се обележавати различите технолошке иновације. Напоменимо и то да се због недостатка таквих речи у српском језику јавља отвореност ка интернационализмима, ка директном увођењу бројних англицизама прилагођених српском језику – њиховим усмеравањем ка одређеним фонетским, фонолошким и морфолошким обрасцима који су део граматике српског језика. Са повећањем вокабулара овог језичког корпуса, долази до хотимичног инсистирања на употреби англицизама уместо коришћења већ постојећих речи. Другим речима, пресликавањем енглеских речи, структура и значења у речи и структуре које припадају систему српског језика, врши се потискивање до недавно уобичајених структура за изражавање језичког садржаја у српском језику, што говори и о површинском превођењу са енглеског језика и преношењу садржаја уз уношење минималних измена, односно о одражавању норме енглеског језика. Под утицајем ове норме, настају бројне, често неоправдане и објективно непотребне иновације, чија је последица интеграција ових елемената у систем српског језика, као и њихова адаптација на различитим језичким нивоима.

Међутим, отвореност српског језика ка интернационализмима и готово непостојање препрека за улазак нових речи у српски језик, не чини жаргонизме непожељним. Оно што говори о једној језичкој култури јесте незнаљачка и неуква употреба жаргонизама, који се у одређеној друштвеној групи намећу као део „престижног“ говорног језика. Да би то илустровали наводимо жаргонизме који се свакодневно употребљавају у модним круговима: *фешн вик*, *фешн селекшн*, *ауџифиш*, *ауџилук*, *сшеји*, *бексшеји*, *културни бекџраунд*, *фешн шревел*, *меџик шревел*; а који се често употребљавају у најразличитијим контекстима и језичким ситуацијама, притом не дајући предност лексемама из српског језика које се потискују као нежељене, јер не садрже обојеност специфичну за жаргонизме којима се истиче припадност одређеној друштвеној групи. С друге стране, не можемо заобићи постојање оних жаргонизама код којих запажамо парцијално прилагођавање духу српског језика: на пример, од придева *куд* настала је глаголска

1 Ранко Бугарски, *Жаргон*, Чигоја штампа, Београд, 2003, 14.

2 Рудолф Филиповић, *Теорија језика у кониакшу*, Југославенска академија знаности и умјетности, Школска књига, Загреб, 1986, 36.

именица *кулирање*, као и глаголи *кулирати*, *искулирати*, код којих се могу приметити законитости које важе у српском језику. Са социолошког становишта, ове речи су добар показатељ једног стања свести младих.

Увођењем оваквих жаргонизама врши се, дакле, снажан притисак на граматику српског језика, јер је њихов улазак немотивисан и неоправдан. Лексикон српског језика бива преплављен интернационализмима, пре свега англицизмима који, услед слободне социјалне интеракције засноване на постојању неких опште прихваћених правила, постају део посебног света кога моделују и изнова дефинишу, обликујући социолекте, који остају у језику као неодвојиви саставни део комуникације. У културолошком смислу обележени у свести појединаца, припадника одређених друштвених група, моделирањем стварности – постављају правила којима статус лексема из српског језика бива подређен лексемама из енглеског језика које се намећу, стварањем социјалне и друштвене зависности. Сама чињеница о постојању жаргонизама не ремети језичку културу, већ непотребна презасићеност језика лексемама из страног језика, које се могу објаснити и уместо којих се сасвим оправдано могу употребити одговарајуће лексеме из српског језика. Илустрација која ово поткрепљује односи се на узајамно коришћење лексема *експерш* и *стичучњак*.

1.2 Проблем оправданости увођења англицизама

Оправданост интегрисаности англицизама у систем српског језика – на ортографском, фонолошком, морфосинтактичком, семантичком и прагматичком плану, односно сама комуникативна оправданост уношења англицизама може бити субјективна и објективна. Услед субјективне потребе нови англицизми уводе се у језик кроз призму виђења стварности самог говорника, и њихова мотивисаност тада је условљена социолингвистичким, психолингвистичким и прагматичким чиниоцима; док је објективна потреба условљена лингвистичким и семантичким чиниоцима. Оправданост употребе англицизама објашњава се увођењем нових нијанси значења у систем српског језика. Реч је о следећим англицизмима: *ђус* у односу на воћни сок, *дисплеј* у односу на екран, *лајтшоу* у односу на компјутер итд. Неоправдана употреба се односи и на тзв. статусне термине, односно помодне термине који, издвајајући се на стилистичком плану, актуализују илузорни сегмент у комуникацији као последицу недовољног познавања термина којима се жели постићи одређени комуникативни ефекат. Термини који ово илуструју су: *сујер*, *ауш*, *кул*, *фенси*, *ин*, *лајв*, *океј*, *шоу* – који представљају уједно и омладинске жаргоне. Неоправданост ових жаргонизама поткрепљена је чињеницом да постоји могућност превођења страног језичког садржаја. Ипак, њихови преводни еквиваленти у српском језику у јавности се не форсирају довољно да би спречили брзо устаљивање англицизама у језику, те од њих временом остаје само теоријска, али занемарљива алтернатива. Ту се убрајају: *сјејс шатл*, чији је еквивалент свемирски брод, *билборд* уместо рекламни пано, *all – inclusive* уместо свеукључиве аранжмане, *мејкап* уместо шминка, *букираши* уместо резервисати, *официјелан* уместо званичан, *едукација* уместо образовање, *кеш* уместо готовина, *ташу* уместо тетоважа, *принтиер* уместо штампач итд.

Твртко Прћић истиче „појаву паралелне обичајне норме, која се испољава тако што се увезена обичајна норма, она под утицајем енглеског језика, примењује

паралелно с постојећом прописаном нормом и уједно се надмеће с њом³. Она остаје у сфери нашег опредељења све док та увезена норма не превлада. Најкраће речено, деловањем формативних принципа енглеског језика као важних чинилаца модификације, основа на којој почива норма у српском језику – постаје простор у коме се уочавају последице овог дејства. Употребљивост овако постулираних принципа води ка уочавању одређених промена. Ово узрокује појаву семантички неоправданих инерцијских синонима. Управо овај поступак који налаже разграничење између инерцијских синонима и већ постојећих лексема у српском језику – не условљава концептуални приоритет домаћих речи којима се откривају разлике у њиховој структури, тако да, посматрани у овој равни, англицизми већ на овом нивоу упркос стварним ограничењима могу да временом постану надређени у тој теоријској равни. О томе се може говорити као о постепеној хибридизацији српског језика, која услед већег или мањег језичког мешања, а узимајући у обзир све мању дистанцу између ових двају, у структурном смислу, различитих система, врши плоносни утицај на развијање творевине која се све чешће назива англосрпским језиком, а која се може третирати као својеврсна кочница у очувању норме српског језика код одређених друштвених група захваљујући којима се језичкој култури завештавају неприродни, језички неприхватљиви и нефункционални англицизми, којима се из језичке свести говорника бришу одређене концепције у корист развојних потенцијала енглеског језика. Као адекватна илустрација оваквих синонима могу да послуже тзв. струковни и тзв. статусни термини, чија се важност наглашава искључиво у изграђивању стилистичких функција. Другим речима, занемаривањем постојећег лексичког фонда даје се субјективна предност англицизмима, који добијају посебан језички статус у сфери јавне употребе језика одређених друштвених групација, а чије се прихватање подржава кроз медије који намећу индивидуална језичка осећања, уместо да ваљаност употребе језика буде строго детерминисана формативним принципима садржаним у системској основи српског језика. У равни емпиријског посматрања, може се запазити да се хроничном доминацијом англицизама, као и њиховом неодмереном употребом, често не превазилазе терминолошке потешкоће, већ се у комуникацијском простору често ствара језичка пометња, што изазива мањкавост у интерпретацији, јер се одређеним друштвеним групама даје предност, док остали говорници примају поруке са искључиво општим назнакама, јер се интерпретација значења поруке не може спровести до краја због површности у познавању наизглед препознатљивих речи и лексема из енглеског језика.

„Будући примарно везан за друштвене групе, као снажно обележје њиховог идентитета и ексклузиван знак припадности датој скупини, жаргон је у основи социолект, премда се у неким испољењима преклапа са функционалним стиллом или регистром, па и дијалектом“⁴. Жаргонизми теже афирмацији и томе да постану део „престижног“ говора, успостављајући промене у свести говорника, а степен реализације тог процеса зависи од социолошких фактора који подстичу припадност одређеној групи у којој су они опште прихваћени. Социјална и језичка адаптација у тим друштвеним групама манифестују развој језика и степен уношења жаргонизама који, мењајући постојеће граматичке обрасце, стихијски хватају комуникацијски простор и у језички контекст неконтролиса-

3 Твртко Прћић, *Енглески у српском*, ИТП „Змај“, Нови Сад, 2005, 66.

4 Ранко Бугарски, *Жаргон*, Чигоја штампа, Београд, 2003, 13.

но уводе маштовита, али често незнањем вођена значења. Уместо унапређивања језичке разноликости, прибегава се жаргонизмима који се захваљујући екстралингвистичким факторима мешају са стандардним језиком, у који често улазе преко субкултурних термина. Помодарство најчешће доприноси оваквој комуникативној ситуацији, и има функцију усмеравања ка англицизмима као скоро незаобилазни услов ваљане интеракције у издвојеним друштвеним групама.

Мноштво непотребних речи и израза лажно пропагира лингвистички диверзитет, чинећи да нагло смањење лексема из српског језика прође неприметно, као и да се наклоност говорника придобије узрочно–последичним везама између тенденција да се говорник смести у одређени тип понашања, а да се притом жаргонизми утврде као незаобилазне језичке јединице савремених токова комуникације.

Узајамно преклапање и прожимање језичких система често указује и на различите сегменте мотивисаног издвајања лексема из енглеског језика као индивидуалних и неопходних јединица чије је спровођење обавезно како би комуникација била успешна, јер таквих термина у српском језику нема. Такву улогу врше лексеме попут: *хардвер, софтвер, интјернет, скенер, микрочип, факс, тјонер...* Технолошки развој изискује нове језичке изразе, који би надоградили постојећу терминологију, а њихов недостатак изазвао би мањкавост у комуникацији.

Играјући значајну улогу у ситуацијама језика у контакту, служе као ваљани показатељи промена у језику, његовог допуњавања и уобличавања. Уколико се користе са мером, и уколико су прилагођени структури језика примаоца, они могу да обогате деривацију језичког система, јер се оквири савремене комуникације могу разумевати само кроз њихово превазилажење, а не кроз њихово трајно концептуално обликовање. Технолошка ера незауостављива је и временски и просторно неусловљена. Међутим, моделирање језика неконтролисаним употребом одређеног сопствених оквирама и увођење англицизама – не помаже у решавању низа стилистичких проблема који правилност у избору лексема из српског језика замењују изразима који не само да постају друштвено апробирани, већ постају и веома изражени елементи у комуникативној структури.

Економичност језика претпоставља моделовање англицизама, као и осмишљавање њихове структуре у правцу формирања лексема које ће у српском језику готово задржати истоветну форму. То се може приметити код англицизама као што су: *хитмејкер, илејмејкер, офсајд*, итд; чија свакодневна употреба указује на померање већ утврђених граница. Коришћењу лексема из српског језика супростављају се, дакле, новотворене речи које језичке изразе скраћују и сужавају, јер би се у супротном њихова значења морала понудити представљањем неколико нових лексема. Ови облици су условљени не само економичношћу исказа, већ у себи садрже и специфични ефекат који англицизми остављају на говорника. Ипак, њихова семантичка вредност не може имати предност над релевантношћу и функцијом лексема из српског језика као значајних делова граматичке структуре српског језика.

На основу наведених примера, истичемо да се у жаргонизмима у српском језику у односу на англицизме одиграва двоструки процес: с једне стране, присутно је фреквентно уношење англицизама које представља, пре свега социолингвистички феномен помодног, при чему се често ствара и искривљена слика полиглотизма, док с друге стране, евидентан је и процес делимичног прилагођавања уведених англицизама морфолошким карактеристикама жаргонизама у српском језику.

Закључак

У складу са комуникативним потребама говорника језика примаоца врши се адаптација англицизама, и на овај начин врши се актуелизација одређеног сегмента стварности кога они моделују. Појачаног интензитета, са тенденцијом увођења нових нијанси у значењу, представљају индиректни подстицај ка комуникацији. Англицизми се, дакле, не могу мимоићи, и својим моделирањем стварности маркирају границе језичког контакта које се отварају према другим језичким системима. Језички пуризам више није актуелан у проучавањима језика, и више се не може давати предност само једном лексичком систему и указивати на непожељност свега што излази ван оквира тог устаљеног лексичког система. Не може се увек остајати у конвенционалним оквирима потврђених граматичких образаца. Тамо где недостатак терминологије предвиђа нерегуларност у комуникативној интеракцији, претпоставља се и подразумева обавезност увођења термина као одговор у комуникативном погледу. Ипак, засигурно је да њихова адаптација у језику, чији је интензитет прилагођен социокултуролошким и друштвеним интересима говорника – не може бити доследни показатељ језичке организације, већ искључиво његових промена. Да би се одржала хијерархија у језичкој организацији, сматрамо да се степен испољавања англицизама у језику мора ограничити истинском актуелношћу њихове употребе у одређеном тренутку. С друге стране, лексеми из енглеског језика у жаргонизмима у српском језику не смеју имати функцију попуњавања наводне празнине у комуникацији. У побуђивању интеракције треба следити један циљ – а то је значај обнављања интеракције уз употребу лексема из српског језика, којима би се одржало јединство у језику, усаглашавањем са сегментима који се односе на интернационализме, односно у овом случају на англицизме, који би значења појединих лексема продубили и обогатили, надовезујући се на постојећу језичку структуру. Не реметећи принцип успешности у интеракцији, жаргонизми треба да концептуализују појединачне сегменте стварности, али на лексичкој структури српског језика је да увек понуди први одговор, који ће преузети функцију ваљаног посредника у комуникацијском простору, унапређујући језичку разноликост и тиме обогаћујући језичку културу.

Литература

- Прћић, Т. (2005), *Енглески у српском*, ИТП „Змај“, Нови Сад.
Филиповић, Р. (1986), *Теорија језика у контакту*, Југославенска академија знаности и умјетности, Школска књига, Загреб.
Бугарски, Р. (2003), *Жаргон*, Чигоја штампа, Београд.

THE USE OF THE ENGLISH LEXEMES IN THE SERBIAN JARGONISMS

Summary

The aim of this paper is to give a brief overview of the use of English lexemes and the integration of these foreign elements into the Serbian jargonisms. The emphasis is placed upon the examination of the increasing influence that anglicisms have upon the Serbian language and grammar system. The author's attention is then focused on the validity and motivation of their integration and adaptation performed at various linguistic levels.

Natalija Živković

UPOTREBA ANGLICIZAMA U NEMAČKOM I SRPSKOM JEZIKU I STEPEN NJIHOVE ADAPTACIJE

Cilj predmetnog rada jeste da se analizom korpusa, kojeg čine prevodi sajta ppm.powerplaymanager.com sa engleskog na srpski (ćirilično pismo) i nemački jezik, izdvoje anglicizmi u srpskom i nemačkom korpusu, te da se na osnovu tog uzorka utvrdi stepen adaptacije anglicizama u istraživanom korpusu i povuče paralela u pogledu adaptacije anglicizama u oba jezika.

Cljučne reči: anglicizam, jezik davalac, jezik primalac, jezičko posuđivanje, posuđivanje preoblikovanjem, posuđivanje prevodenjem, stepen adaptacije, primarna adaptacija, sekundarna adaptacija

1. Uvod

Po funkcionalnoj raširenosti upotrebe engleskog jezika među različitim narodima, savremeni engleski jezik prednjači i nadmašio je i premašio stepen uticaja jezika dosadašnjih dominantnih kultura i civilizacija, npr. stepen uticaja starogrčkog ili latinskog jezika. Postojanje svetski dominantnih jezika jeste jedna sasvim prirodna pojava koja se može pratiti u različitim razdobljima razvitka ljudske civilizacije; i nekada je kao i sada ovakva pojava predstavljala plod širenja političkog, vojnog, ekonomskog kao i kulturnog uticaja određene civilizacije i kulture, a sa njima i jezika kao neraskidivog dela ljudskog uma i delanja. Danas, međutim, zahvaljujući visokom stepenu razvijenosti moderne komunikacije, štampanih, a iznad svega elektronskih medija, ostvarena je prestižnost anglofonih kultura, kojom se objašnjava dominantna uloga engleskog kao jezika davaoca, kao i sve tešnje (anglofono) povezivanje delova sveta na suprotnim stranama zemaljske kugle.

Kontaktna lingvistika je lingvistička grana koja proučava sve vrste jezičkih kontakata, posrednih i neposrednih, kao i njihove posledice, te se jednim svojim delom bavi upravo i posrednim pozajmljivanjima, tačnije kontaktima raznih jezika sa svetskim jezicima, danas posebno engleskim, koji se odigravaju ne direktnim kontaktom dva ili više jezika (npr. višejezičnost jedne društvene zajednice, geografska bliskost jezika i sl.), već posredno, najčešće kroz medije i prevode (up. R. Filipović, 1986: 50).

Tema predmetnog rada jeste analiza posrednih dodira srpskog i engleskog sa jedne i nemačkog i engleskog sa druge strane, i to u domenu elektronskih medija. Analiza se zasniva na jednom, može se reći, ograničenom korpusu, na primeru prevoda sajta ppm.powerplaymanager.com na srpski (ćirilično pismo) i nemački jezik. Naš zadatak je da na ovom malom uzorku utvrdimo do koje mere su ekscerpirani anglicizmi adaptirani u srpskom, a u kom rasponu u nemačkom, te da povučemo paralelu u pogledu adaptacije anglicizama u oba jezika¹.

---

1 U radu nećemo govoriti o leksičkom aspektu u adaptaciji.

2. O klasifikaciji posuđenih reči i terminološkim rešenjima

U srpskom jeziku, a ništa drugačije nije ni u ostalim evropskim jezicima, postoje mnogobrojni termini pomoću kojih se čine pokušaji klasifikovanja leksike preuzete iz drugih jezika. U zavisnosti od ugla sagledavanja i istraživanja posuđene leksike može se na osnovu postojeće literature uočiti da se klasifikacija vrši sa dva aspekta, te otud potiču i različita terminološka rešenja. Sa jedne strane se posmatra *status* posuđene lekseme u jeziku primaocu, a sa druge strane *stepen* njene *adaptacije*. U daljem tekstu predmetnog rada navodimo neke od postojećih klasifikacija.

Rudolf Filipović (1986: 38) razlikuje *model*,² tačnije reč kako je upotrebljavaju govornici jezika davaoca, *kompromisnu repliku*, reč iz jezika davaoca koja zadržava neke osobine jezika davaoca, i *repliku*, što je posuđena reč kako je upotrebljavaju govornici jezika primaoca. U pogledu stepena adaptacije posuđenih reči Filipović razlikuje *primarnu* i *sekundarnu* adaptaciju.

Tvrtko Prčić (2005: 121-143) govoreći o anglicizmima, iste deli na osnovu četiri kriterijuma: 1) prema vrsti (*očigledni, skriveni i sirovi*); 2) prema nastanku (*preoblikovani, prevedeni i mešoviti*), 3) prema opravdanosti (*opravdani, sasvim opravdani, neopravdani i sasvim neopravdani*) i 4) prema statusu (*potpuno odomaćeni, delimično odomaćeni i neodomaćeni anglicizmi*). Prčić preuzima od R. Filipovića terminološka rešenja kojima se označava postupak prilagođavanja sistemu jezika primaoca (Prčić 2005: 137).

Biljana Golubović (2007: 32-36) na temelju statusa posuđene leksike u jeziku primaocu, navodi sledeću podelu: posuđenice (Entlehnungen): *reč stranog porekla, strana reč* ili *tudica, posuđenica* i *prevedenica* (Lehnübersetzungen), a stepen adaptacije leksema posuđenih iz (ili putem) nemačkog jezika analizira prema fonetskom, grafološkom, morfološkom i semantičkom kriterijumu.

Ova dva aspekta klasifikovanja leksike posuđene iz drugih jezika, iako ih ne treba mešati, ipak stoje u odnosu međuzavisnosti, tačnije *stepen adaptacije* posuđene reči (na svim jezičkim planovima) definiše njen *status* u jeziku primaocu.

Mi ćemo se u predmetnom radu koristiti terminološkim rešenjima R. Filipovića i T. Prčića.

2. Posuđivanja iz engleskog

Engleski je danas nesumnjivo prvi jezik svetske komunikacije i kao takav je globalno rasprostranjen, te vrši snažan uticaj na sve jezike koji sa njim dolaze u dodir. Engleski jezik na Srpski jezik uticaj vrši putem satelitske i kablovske televizije, (nesinhronizovanih) filmova, kroz muziku, računarstvo, internet. Preciznije, usled lake audiovizuelne dostupnosti saržaja na engleskom jeziku, engleski jezik u savremenom svetu utiče na brojne jezike sa kojima dolazi u kontakt.

Posledica toga je da ljudi u svom maternjom jeziku masovno, nezaustavljivo, a poslednjih nekoliko decenija i nekontrolisano, upotrebljavaju engleske reči u svim oblastima i oblicima života, čak prenoseći i strukture engleskog jezika u maternji. Ovakvim mešanjem engleski se javlja unutar srpskog jezika, što se ogleda ponajviše u leksičkom sistemu, a manje u fonetici i gramatici, u gotovo svim registrima.

Šta je osnovni razlog svakog jezičkog posuđivanja? Cilj preuzimanja stranih reči bi trebalo da bude imenovanje novih pojmova, novog vanjezičkog sadržaja za koje u je-

2 „Model“ i „replika“ su termini koje je uveo E. Haugen „The Analysis of Linguistic Borrowing“, Language, 26, 1950, p. 210. (up. Banjević 2009:6)

ziku-primaocu ne postoji odgovarajuća leksema, tačnije reči se iz jezika-davaoca posuđuju sa ciljem sa se popuni leksički praznina u jeziku-primaocu. Tada postoji opravdanost posezanja za stranom reči, ovde engleskom, te pozajmljivanje u tom slučaju ima komunikativni značaj, a jezik primalac obogaćuje svoj leksički fond. Šta se, međutim, dešava u stvarnosti srpskoga jezika najbolje će ilustrovati rečenica Tvrtka Prčića (up. Prčić 2005: 24): „Piši kako hoćeš, čitaj kako ti odgovara, sa gramatikom kako ti volja, a sa značenjem šta bude“. Šta su tome glavni razlozi i zašto se, suprotno uobičajenoj praksi da se elementi iz jezika davaoca prilagođavaju normi sistema jezika primaoca, dešava upravo obratno, da se norma jezika primaoca, srpskog ovde, polako, a sa ovakvom tendencijom i sigurno, pomera u pravcu norme jezika davaoca (up. Prčić 2005: 57: 66).

Kako se pozajmljivanje vrši na dva načina, preuzimanjem strane reči (preoblikovanjem) i stvaranjem nove (prevođenjem), koristeći kreativne potencijale maternjeg jezika, primetno je da je ovaj prvi postupak češći, jednostavniji je, brži, a ponekad i ekonomičniji. Uzroci pogrešnog preuzimanja engleskih reči su višestran: površno i površinsko prevođenje (reči pored osnovnog imaju i preneseno značenje, ignorišu se kolokacije kao svojevrсни jezički imanentni spojevi, kao i lažni parovi /npr. evidence (dokaz, dokazni materijal) ≠ evidencija/), neukost, inertno povodjenje za dostupnom normom engleskog jezika prostim preuzimanjem engleskih reči, nezainteresovanost za normu srpskog jezika, njeno nepoznavanje i nepoštovanje, mentalna aljkavost i intelektualna lenjost, a mada ne manje i na kraju, pomodarstvo. Način govornog i pisanog izražavanja, posebno kod mladih ljudi, koji je proistekao iz prethodnih razloga, za posledicu ima adaptaciju anglicizama sa predznakom slučajnosti, spontanosti i stihije, što je primetno pre svega u medijima, čiji je uticaj na formiranje jezičkih navika ogroman, tako da ovakav način govorenja i pisanja na kraju biva u manjoj ili većoj meri u našoj jezičkoj i (da li?) kulturnoj zajednici prihvaćen.

Primeri za to su mnogobrojni, te navodimo samo poneke iz oblasti ortografije kao što je pisanje velikih slova u višečlanim nazivima institucija, organizacija i sl., sastavljeno i odvojeno pisanje, preslikavanje gramatičkih struktura engleskog jezika:

- (1) L2: Peter Stastny, NHL and IIHF Hall of Fame – L1s: Peter Stastny , osvajač НХЛ и ИИХФ Куће Славних, umesto: Куће славних
- (2) L2: World Championships live – L1s: Svetsko Prvenstvo ... umesto: Svetsko prvenstvo
- (3) L2: World Cup live – L1s: Svetski Kup uživo, ali: L2: Davis Cup live- L1s: Dejavis kup
- (4) L2: ... to contact us ... - L1s: .... kontaktirajte nas., umesto: kontaktirajte sa nama, stupite u kontakt sa nama ili, još bolje, obratite nam se
- (5) L2: contact information – L1s: Kontakt informacije, umesto: informacije o kontaktu
- (6) L2: Hockey live scores - L1s: Hokejaški uživo rezultati, umesto hokejaški rezultati uživo
- (7) L2: Have you ever entered live scores hockey into the search.... – L1s: Да ли сте некада отворили резултате уживо хокеја....., umesto: rezultate hokeja uživo ³

2.1. Proces adaptacije anglicizama sa posebnim osvrtom na primere iz korpusa

Pod terminom anglicizam će se podrazumevati reč iz engleskog jezika koja je preuzeta u srpski/nemački jezik, pri čemu takva reč ne mora biti nužno engleskog porekla, već može biti preko engleskog preuzeta u srpski, odnosno nemački jezik, i kod koje se uočava veći, manji ili nikakav stepen integrisanosti u maternji jezik.

L1 će, prema uobičajenoj terminologiji, označavati jezik primalac, u predmetnom radu su to srpski (L1s)/nemački (L1n), a L2 jezik davalac, ovde engleski. M2 će biti oznaka za reč koja pripada jeziku davaocu, takozvani *model*, a sa M1 (M1s/M1n) obeležavaće se reč jezika primaoca, koja je pretrpela izvesne promene usled adaptacije. U završnoj fazi integracije u L1, adaptirana fonološki, morfološki i semantički, ona postaje takozvana *replika* (up. Banjević 2009: 6).

Prilikom jezičkog posuđivanja engleskih reči tok adaptacije preoblikovanjem uprošćeno izgleda ovako: reč se „uvozi“ iz engleskog i uglavnom je u svom nepromenjenom obliku (potpuno neadaptirana) prisutna u srpskom jeziku (*sirovi anglicizam - nulta adaptacija*, up. Prčić 2005: 64), zatim se ponavljanjem (u medijima, prevodi-ma, prepiskama i sl.) širi njena upotreba uz primenu različitih grafoloških, fonoloških i morfoloških oblika (modifikacija: *puzzle, puzzla, pazla, pazl*). Naposletku se ustali jedna forma upotrebe, koja se onda, najčešće nesvesno, prihvata od strane pripadnika jezičke i kulturne zajednice i potpuno uklapa u jezik primalac (*očigledni anglicizmi*, kao npr.: M2: *computer, file, surf*; M1s: *kompjuter, fajl, surfovati*).

Da bi se neki anglicizam mogao uklopiti u srpski jezik mora da se podvrgne postupku adaptacije, tj. prilagođavanja njegovom sistemu, a taj proces se može podeliti u dve faze, primarnu, dok anglicizam postaje deo srpskog jezika, i sekundarnu,⁴ nakon što je anglicizam postao deo srpskog jezika (up. Prčić, 2005: 136,137). Ovi procesi, naravno, ne deluju trenutno niti istovremeno. Primarna adaptacija se ogleda u sledećim aspektima:

- 1) ortografija – utvrđivanje pisanog oblika anglicizma,
- 2) fonologija -utvrđivanje izgovornog oblika,
- 3) morfosintaksa – utvrđivanje odgovarajućih morfosintaksičkih (flektivnih) oblika,
- 4) sadržinska adaptacija - utvrđivanje značenja i upotrebe anglicizma.

Kada se okončanjem primarne adaptacije anglicizam uklopi u gramatički i leksički sistem srpskog jezika i postane njegov deo, on stupa u sintagmatske i paradigmatičke odnose (Prčić 2005: 137). Ova faza sekundarne adaptacije može uslediti, ali i ne mora, u zavisnosti od komunikacijskih potreba govornika, i ogleda se u izvođenju novih oblika „u domenu tvorbe reči“ (npr. L1s: *menadžer- menadžerski*; L1n: *E-Mail- mailen* ili samo *mailen*, a u srpskom *mejlovati*, sa formantom *-ova-*) „i/ili značenja u srpskom jeziku“ (Prčić 2005: 137).

Rezultat ovih procesa su shodno tome: potpuno adaptirana reč, fonološki, grafološki i morfološki oblik je karakterističan za srpski jezik, npr. *kompjuter*, delimično adaptirana reč (*web sajt*), smetnja integraciji je njihova ortografska neprilagođenost, i neadaptirana reč (*e-mail*).

Adaptacija prevodenjem se po Prčiću odvija na tri načina (up. Prčić 2005: 179):

- 1) direktnim prevodenjem (neposredno prevodenje doslovnog ili prenesenog značenja, npr. *mouse - miš - Maus*),

4 O primarnoj i sekundarnoj adaptaciji anglicizama detaljnije govori R. Filipović 1986.

- 2) strukturnim prevodenjem (ili kalkiranjem, a to je doslovno prevodenje elemenata reči u L1 odgovarajućim elementima iz L2, npr. print-er/štamp-ač) i delimično strukturnim prevodenjem ili delimičnim kalkiranjem (hibridni postupak u kome se jedan element, osnova ili afiks, prevodi odgovarajućim domaćim ili odomaćenim stranim elementom, dok se preostali deo pozajmljuje), npr. workaholic radoholik, radoholičar, i
- 3) funkcionalnom aproksimacijom (izražavanje sadržaja iz L2 leksičkim sredstvima iz L1), npr. air bag – vazdušni jastuk.

Rezultati mešanja dva jezička koda, engleskog i srpskog s jedne i engleskog i nemačkog sa druge strane, ogledaju se u različitim stepenima adaptacije engleskih reči. Za nemački jezik se može reći da se proces adaptacije završava morfološkom adaptacijom, delom ortografskom i bez fonološke, prilagođavanjem pravopisnim pravilima nemačkog jezika (sve imenice se pišu velikim slovom, poprimaju gramatički rod i uklapaju u morfološki sistem nemačkog jezika po pitanju imeničke deklinacije, npr. M1n: *der Link –s, -s, der Account – s, -s, das Team – s, -s, der Manager, -s, -/; der Sponsor, -s, -en*), a kod glagola se na englesku osnovu dodaju gramatičke morfeme karakteristične za nemačke infinitivne oblike: M1n: *managen*, i nastavlja tvorbenom (*der Sponsor – sponsern*, sa napomenom da svi tako nastali glagoli imaju slabu promenu: *sponserte – hat gesponsert*).

U srpskom jeziku je situacija složenija, jer su promenama zahvaćeni svi jezički nivoi, fonološki, morfološki, grafološki, putem transkripcije na ćirilčno odnosno latinično pismo, međutim, kao što je već napred rečeno, adaptacija se vrši bez sistema, bez osmišljenosti, bez obaziranja na standard srpskog jezika i baz ikakve zainteresovanosti kako treba neku reč napisati, izgovoriti, menjati po padežima (up. Prčić 2005: 63).

U analizi koja sledi razmatra se do koje mere su anglicizmi adaptirani i u kojim jezičkim strukturama dolazi najviše do promena. Što se tiče potpuno neadaptiranih anglicizama u istraživanom korpusu u nemačkom jeziku ih ima više (nemački korpus beleži 20 takvih reči, uglavnom višechlanih naziva, kao npr. *World Championships live, Australian Open live, Davis Cup live, Login, Calder Trophy*), dok srpski ćirilčni korpus beleži 9, od toga, kao i u nemačkom, reklamni slogan *More than just another game!*, zatim akronime kao *NHL, SM, NBA*, mada po pitanju akronima postoji neujednačeno pisanje⁵, e-mail. Neadaptirani višechlani naziv *PowerPlay Manager* u srpskom korpusu se javlja sa gramatičkim morfemama –y, –om za padežni oblik (*PowerPlay Manager-у; PowerPlay Manager-ом*), koje su odvojene crticom.

U srpskom korpusu je fonološka adaptacija najvećim delom izvršena prema izgovoru, manje prema pravopisu, u ukupno 22 primera: *менаџер, онлајн, линк, њортнал, карактер, тим, хокеј, комјјуиџер, форум, трофеј, клијенти, банер, компанија, спонзор, лого, профил, контакти, Аустралијан Оџен, Вимблдон, Дејвис куп, FED куп, веб сајт* ili samo *сајт*.⁶ Kod akronima *US* Open glasovna vrednost engleskih slova ne samo da je zadržana, već je i ćirilčnim pismom i grafološki prikazana sa *Јуес Опен*, što se u potpunosti kosi sa pravopisnim pravilima. U primerima *хокејашики, менаџерски, логовање* (od *logovati*) ogleda se već sekundarna faza adaptacije.

Nemački korpus beleži sledeće grafološki i morfološki adaptirane reči:

der Manager, -s, /; Link –s, -s; die E-Mail Adresse, das E-Mail, rod varira, determinativ *das* je tipičan za austrijski, švajcarski region kao i južni deo Nemačke, ili

5 Јуес Опен, ... НХЛ и ИИХФ Куће Славних

6 Mada bi ispravnije bilo вебсајт, imajući u vidu model *website*.

samo die Mail; der Account –s; –s; einloggen (za razliku od modela u nemačkoj reči je grafema „g“ udvojena, radi kratkoće vokala); der Computer , -s, -; Team managen; das Team –s, -s; der Basketball; das Tennis; das Forum,- s, Foren, Fora; der Manager Account; Klickrate ili Klick-Rate; das Banner-s, s; der Sponsor, –s, -en; das Logo, -s, -s; der Fan, -s, -s; der Skyscraper; die Livescores⁷.

Ovde valja pomenuti da se i u nemačkom očitava preslikavanje engleske strukture, kao u primeru Manager Account, umesto, prema Benutzeraccount, kao složena reč koja se piše sastavljeno, gde Manager- i Benutzer- imaju funkciju atributa, menadžerski odnosno korisnički nalog.

Direktnim prevodenjem su se, temeljeći se na istraživanom korpusu, u srpski jezik „ušunjali“, anglicizmi *генерисації, коніактирації некож, ойција, подешавања, лозинка, корисничко име, кориснички налоз, фокусирації се, креирації, верификациони, сликовни ефекції, майа порішала, кликнуції*, a u nemački *generieren, Benutzername, jemanden kontaktieren, Einstellung*.

Za delimično kalkiranje u nemačkom korpusu su identifikovani sledeći primeri:

Passwort⁸, Portalkarte, Bestätigungslink, Teamsperre, Eishockey Livespielstände, Eishockeyteam, Webseite, Banneranzeige, Benutzeraccount, Image-Effekt, Hauptsponsor, Sponsorenanangebot, Teamprofil, Liveübertragung, die Mail zur Bestätigung, Eishockey;

a u srpskom:

закључавање шима, хокеј на леду, банер огласи, понуда спонзорства, профил шима,

pri čemu se iz navedenih primera može zaključiti da se u nemačkom poseže uglavnom za slaganjem, tj. kompozicijom, dok je u srpskom приметна forma imenica + imenica u genitivu, predložne fraze, kao i preslikavanje gramatičke strukture u primeru baner oglasi, umesto oglasi na baneru.

U nemačkom korpusu je takođe приметно, kao i u srpskom, ali ne u tolikoj meri, da je počela da se „uvozi“ norma iz engleskog pravopisa, a tu pojavu beležimo, doduše, samo u dva primera: Sport Spiele, prema odvojenom pisanju u engleskom sport games, umesto pravilno Sportspiele (ali i Sportspiele u istom tekstu) i Sport Managerspielen, prema engleskom sport manager games, umesto Sportmanagerspiele (ali i Sportmanagerspiele u istom tekstu), dok je beta version u nemačkom korpusu Betaversion (kao jedna leksička celina), a u srpskom beta verzija, bez poštovanja upotrebe interpunkcije, odnosno crtice u ovom slučaju (beta-verzija).

3. Zaključak

Cilj predmetnog rada je bio da se analizom korpusa, kojeg čine prevodi sajta ppm.powerplaymanager.com sa engleskog na srpski (ćirilično pismo), i nemački jezik, najpre izdvoje anglicizmi u srpskom i nemačkom korpusu, te da se na osnovu tog uzorka utvrdi stepen adaptacije anglicizama u istraživanom korpusu i povuče paralela u pogledu adaptacije anglicizama u oba jezika.

Analiza je pokazala da se u nemačkom jeziku anglicizmi (uglavnom imenice) preuzimaju u svom izvornom fonološkom i delom grafološkom obliku, uz prilagođavanje pravopisnom pravilu pisanja svih imenica velikim slovom. U pogledu morfološke

7 Poslednje dve reči nisu leksikalizovane.

8 U nemačkom korpusu se ova reč u istom tekstu pojavljuje i kao neadaptirana: *password*.

adaptaciji imenice poprimaju gramatički rod, tj. uz sebe imaju determinativ *der, die* ili *das*, i uklapaju se u morfološki sistem nemačkog jezika po pitanju imeničke deklinacije, npr. *der Sponsor, -s, -en*, a kod glagola se na englesku osnovu dodaju gramatičke morfeme karakteristične za infinitivne oblike nemačkog jezika: npr. *managen*, i nastavlja tvorbenom (*der Sponsor – sponsern*). Zanimljivo je da se i u nemačkom korpusu može primetiti preslikavanje engleske strukture, ali vrlo retko, npr. *Sport Spiele* umesto *Sportspiele*, *Manager Account*, umesto *Manageraccount*.

U srpskom jeziku je situacija složenija, jer su promenama zahvaćeni nivoi pisanja, izgovora, morfologije i sintakse, uz napomenu da se poslednjih decenija adaptacija vrši bez sistema i prilagođavanju standardu srpskog jezika, što potkrepljujemo primerima iz korpusa: *коніактірајіте нас*, umesto: обратите нам се, контактирајте са нама, *Уес Оіен*, umesto: US Open ili US Open, *НХЛ* и *ИИХФ* *Куће Славних* umesto: NHL и IIHF *Куће славних*, *коніакті інформаціје*, umesto: информације о контакту, Светско Првенство, umesto: Светско првенство itd.

Dalje je analizom utvrđeno da potpuno neadaptiranih anglicizama u nemačkom korpusu ima više, pretežno je reč o višechlanim nazivima, npr. *World Championships live*, u srpskom su to akronimi i reč e-mail, koja je zadržana u izvornom obliku.

U srpskom korpusu je fonološka adaptacija najvećim delom izvršena prema izgovoru, manje prema pravopisu, npr: *менаџер*, *онлајн*, *линк*, *іорішал*, *Аустралијан Оіен*, *Вімблџон*, direktnim prevodenjem su u srpski jezik ušli anglicizmi kao *џенерисаііи*, *коніактірајііи некоџ*, *іодешавања*, *корисничко іме*, *кориснички налоџ*, *фокусирајіи се*, a u nemački *generieren*, *Benutzername*, *jemanden kontaktieren*, *Einstellung*. Delimičnim kalkiranjem u nemačkom korpusu dobijene su imenice kao npr. *Passwort*, *Portalkarte*, *Bestätigungslink*, *Eishockey*, a u srpskom: *закључавање ііііма*, *хокеј на леду*, *банер оџласи*, gde se u nemačkom poseže za slaganjem, a u srpskom za formom imenica + imenica ili predloškom frazom.

Iz izloženog bi se mogao uopšteno izvući zaključak da se sličnosti u preuzimanju i adaptaciji i u nemačkom i srpskom jeziku primećuju tamo gde i jedan i drugi jezik teže ka ekonomičnosti u jeziku, a razlike u različitim kreativnim potencijalima dvaju jezika, odnosno specifičnostima na planu izraza.

Literatura

Primarna literatura

- Banjević Aleksandra (2009): *Jezici u kontaktu i jezičko posuđivanje- Adaptacija posuđenica*, http://www.mediafire.com/file/dim25jo03kc/JEZICI_U_KONTAKTU_I_JEZICKO_POSUĐIVANJE.doc
- Žarić, Bratislava (2009): *Nemački jezik ekonomske struke*, www.eknfak.ni.ac.rs
- Filipović, Rudolf (1986): *Teorija jezika u kontaktu*, Jugoslovenska akademija znanosti i umjetnosti, Školska knjiga, Zagreb 1986.
- Filipović, Sonja (2005): *Izgovor i pisanje računarskih anglicizama u srpskom jeziku*, Zadužbina Andrejević, Beograd.
- Fink, Željka (1999): *Rusizmi u srpskom jeziku*, hrcak.srce.hr
- Wolfgang Fleischer (1995): *Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache*, Leipzig.
- Golubović, Biljana (2007): *Germanismen im Serbischen und Krotischen*, Minhen.
- Husamović, Alma (2009): *Neologizmi u jeziku reklame – Kontrastivna analiza njemačkih i bosanskih, srpskih i hrvatskih reklama*, neobjavljeni magistarski rad.

Milić, Mira (2004): Uticaj engleskog jezika na srpski u procesu adaptacije sportske terminologije, www.ff.ns.ac.yu

Piper, Predrag (1998): O velikim i malim jezicima u svetlu lingvističke ekologije. U: *Filološki prehled časopis za stranu filologiju XXV, 1998/1*, Filološki fakultet Beograd.

Prčić, Tvrtko (2005): *Engleski u srpskom*, Novi Sad: Zmaj.

Schippan, Thea (2002): *Lexikologie der deutschen Gegenwartssprache* 2. Auflage Niemeyer, Tübingen.

Sekundarna literatura

Kluge, Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache, bearbeitet von Elmar Seebold, 24., durchgesehene und erweiterte Auflage, Walter de Gruyter, Berlin/New York, 2002.

LEO Deutsch-Englisches Wörterbuch, dict.leo.org

WAHRIG Wörterbücher CD-ROM Produktion

© 2003 Wissen Media Verlag GmbH, Gütersloh/München

РЕЧНИК српскохрватскога књижевног језика / [уређивачки одбор Михаило Стевановић и др] — [2 фототипско изд] — Нови Сад Матица српска, 1990.

GEBRAUCH VON AGLIZISMEN UND IHR ADAPTATIONSGRAD IM DEUTSCHEN UND SERBISCHEN

Zusammenfassung

Ziel dieses Beitrags ist es, anhand einer Analyse der Übersetzung der Webseite ppm.powerplaymanager.com aus dem Englischen ins Serbische (in kyrillischer Schrift) sowie der Übersetzung derselben Webseite aus dem Englischen ins Deutsche festzustellen, in welchem Ausmaß Anglizismen in der deutschen wie auch in der serbischen Übersetzung vorhanden sind, sowie den Adaptationsgrad der aus dem serbischen und aus dem deutschen Korpus exzerpierten Anglizismen zu bestimmen. Anschließend wird eine Parallele hinsichtlich der Adaptation der Anglizismen in beiden Sprachen gezogen.

Julijana Vuletić

НЕДОУМИЦЕ УНУТАР ТЕРМИНОЛОГИЈЕ СТРАНОГ ПОРИЈЕКЛА У ЧАСОПИСУ ЕКОНОМСКЕ СТРУКЕ

У раду се анализира термиолошка лексика страног поријекла из часописа *ФИНРАР* – *финансије, рачуноводство, ревизија* с циљем да се укаже на проблеме који постоје у терминологији данас, те да недоумице које се јављају услед проблема неконтролисаног усвајања ријечи страног поријекла, а посебно англицизама, учини видним, јер постојање недоумица оптерећује термиолошки систем и чини га нефункционалним. Потребна за отклањањем недоумица, с којом се суочавају аутори текстова часописа, *ФИНРАР* говори о важности истраживања овог типа, као и о важности сарадње између стручњака за језик и познавалаца струке.

Кључне ријечи: српски језик, лексикологија, лексикографија, терминологија, творба ријечи, семантика

1. Увод

Српски језик данас суочен је с многобројним проблемима који су уочљиви на свим језичким нивоима. Но, услед развоја технологије те језичких контаката, стиче се утисак да су се посебно нагомилали проблеми на лексичком нивоу и то нарочито у домену терминологије. Термиолошке недоумице, неуједначености, различита рјешења, најуочљивији су у пракси гдје би све морало бити беспријекорно.

Предмет истраживања овог рада усредсређен је управо на праксу и тиче се сагледавања терминологије економског карактера српског језика у контексту времена и простора у којем живимо. Другим ријечима, предмет истраживања овог рада био је сакупити и анализирати економску терминологију страног поријекла с циљем утврђивања језичких недоумица с којима се сусрећу стручњаци ове области.

Главни извор грађе био је часопис *ФИНРАР* – *финансије, рачуноводство, ревизија*¹. Методом случајног узорка одабрала сам десет бројева овог часописа у периоду између 2000. и 2007., укључујући и 2007. годину. Часопис чине радови стручњака који се баве актуелном проблематиком из претходно наведених области. Што се тиче концепције часописа, она се мијењала при чему су се с временом усталиле следеће тематске цјелине: језичка култура, теорија, стручна проблематика, питања и одговори, статистика, финансијска тржишта и билтен. С обзиром на то да у самом поднаслову часописа *ФИНРАР* стоји: *Мјесечни стручни часопис Савеза рачуновођа и ревизора Републике Српске* онда је јасно да је језик у часопису подређен научном функционалном стилу. То нам говори да је часопис намијењен стручњацима, мада га често користе и студенти, а с обзиром на

¹ *ФИНРАР* – *финансије, рачуноводство, ревизија*, Мјесечни стручни часопис Савеза рачуновођа и ревизора Републике Српске, *Финрар* д.о.о., Бања Лука; 2000-2007; даље у тексту само *ФИНРАР*.

то да су студенти будући стручњаци, јавила се идеја и да, поред анализе терминологије страног поријекла која се јавља у часопису, утврдим и један мали терминолошки рјечник овог часописа што би била и **сврха** овог истраживања. У Рјечнику су се нашле 164 одреднице.

Лексикографски поступак кроз који сам прошла скупљајући лексичку грађу за ово истраживање чине: ексцерпција грађе, конструисање одредница и уређење одредница. Детаљније о лексикографским поступцима и рјечнику овдје неће бити ријечи већ ћемо се усредсредити на практичне проблеме, односно недоумице аутора часописа.

2. Теоријске поставке

Језик као основно средство комуникације човјек подређује себи и својим потребама. Ово нам говори да језик није хомоген већ се раслојава. Раслојавање зависи од тога какву функцију језик има у друштву и култури, о којој теми саопштава, ко њиме говори, пише, када, у каквим приликама, с којим циљем те у којој области живота. То значи да језик у свом усменом и писаном облику варира у погледу инвентара, избора и употребе средстава који чине специфичности одређеног језичког слоја (Радовановић 1986: 165-166). Диференцијације језика су разнолике. Милорад Радовановић сматра да се процеси раслојавања могу свести на неколико основних типова: 1. функционално, 2. социјално, 3. индивидуално и 4. територијално раслојавање језика (Радовановић 1986: 166).

Функционалним раслојавањем настају функционални стилови. Функционални стилови су језички изрази свјесно настали у одређеном периоду развоја људске цивилизације ради задовољавања друштвених и индивидуалних потреба људи и представљају један систем који је затворен онолико колико је потребно да се образује систем и отворен онолико колико је потребно да се тај систем не наруши (Тошовић 2002: 63-64). Ово тематско раслојавање подразумијева и раслојавање лексикона једног језика с обзиром на тему разговора, односно сферу употребе одређених лексема. Управо овим питањем бави се лексикологија као наука, односно терминологија као њена научна дисциплина.

Лексикологија је наука која се бави лексичким јединицама и лексиконом, док је лексичка јединица сума и именитељ свих реализација у систему језика. Њени основни циљеви јесу да се одреди од којих компоненти се састоји лексичко значење лексичке јединице, какав је њихов међусобни однос и функционисање; да се утврди како лексикон настаје, како се развија, какве су релације његових јединица и њихова употребна вриједност (Шипка 1998: 12, 19). Но, примјена лексиколошких истраживања, истиче Данко Шипка, веома је широка, при чему је ту најочитији лексикографски рад, превођење, настава језика, као и терминолошка дјелатност. Управо овом терминолошком дјелатношћу бави се терминологија која спада у лексикологију у ширем смислу.

Терминологија је високоаутономна лексиколошка дисциплина која се бави проучавањем лексичког подсистема **термина** (Шипка 1998: 212). Даринка Гортан-Премк у свом раду *О мјесту термина у лексичком фонду* каже да је **термин** ријеч која поред номиналне функције има и семантичку функцију, што указује на то да се термином именује и означава одређени семантички садржај (Гортан-Премк 1998: 15). Данко Шипка констатује да је термин сваки конвенционални знак који представља појам одређеног значењског поља, док Рајна Драгићевић поједностављено каже да су **термини** ријечи које се користе у оквиру једне стру-

ке или науке (Шипка 1998: 70; Драгићевић 2007: 20). Сваки термилошки систем, без обзира којој науци припада, представља дио лексикона једног језика. Интересовање научника усмјерено је управо ка утврђивању разлика између термина и осталих лексичких јединица у лексикону, па тако Даринка Гортан-Премк као специфичности термина наводи: ограниченост способности развијања вишезначности, ограничену деривациону способност, неспособност развијања синонимије, као и већу могућност успостављања антонимских односа него лексема општег лексичког фонда (Гортан-Премк 2004: 118-122).

Иако се тешко може говорити о идеалном термину или постојању једног идеалног термилошког система, о карактеристикама идеалног система је чак и пожељно говорити, јер ће тежње приликом изграђивања термилошког система ићи у том смјеру. Карактеристике које би, по мишљењу Данка Шипке, термин учиниле идеалним су: *транспарентности*, особина термина да се већ у самом називу виде и одређене карактеристике појма који је њиме изражен; *интернационалности*, особина да је термин интернационално препознатљив, односно да се разликује од оних у другим језицима само по фонетској и морфолошкој интерпретацији; *усталености*, особина да је термин дуже вријеме присутан, општепознат и прихваћен; *крајикоћа*, особина да термин није гломазан, што обично подразумемијева једночланост; *системности*, уклопљеност у термилошки систем; *недвосмислености*, особина да се остварује веза термина само са једним појмом унутар једног предметног поља; *прецизности*, особина да термин без преливања и без остатка покрива свој појам; *несинонимности*, особина да се остварује веза појма само с једним термином унутар предметног поља. Но, аутор указује и на то да није могуће у сваком појединачном случају све захтјеве остварити истовремено, јер је изабрани термин по правилу резултат компромиса међу наведеним захтјевима (Шипка 1998: 128-129).

Другим ријечима, свака наука тежи изградњи што прецизнијег језика науке као свога метајезика (Катнић-Бакаршић 2001: 80). Непрецизан метајезик науке доприноси настабилности односно нефункционалности таквог једног система при чему сви неријешени проблеми постају видни, посебно у пракси.

Неријешени проблеми термилошког система економске струке тичу се терминологије страног поријекла, а нестабилност и нефункционалност метајезика ове струке посебно изазивају **англицизми**, који неконтролисано улазе у српски језик.

Но, шта се то данас подразумемијева под термином **англицизам**?

Твртко Прћић под термином англицизам подразумемијева ријеч преузету из енглеског језика као језика-даваоца и уклопљену у систем српског као језика-примаоца. Аутор све англицизме класификује на следећи начин:

1. према врсти, гдје разликује очигледне, скривене и сирове англицизме;
2. према настанку, гдје разликује преобликоване, преведене и мјешовите англицизме;
3. према оправданости, гдје разликује сасвим оправдане, оправдане, условно оправдане, неоправдане, и сасвим неоправдане англицизме;
4. према статусу, гдје разликује потпуно одомаћене, дјелимично одомаћене и неодомаћене англицизме.

С обзиром на ове подјеле, Твртко Прћић указује и на дефиницију прототипског англицизма као најбољег представника сваке од категорија, па сматра да је прототипски англицизам по врсти очигледан, по настанку преобликован, по оп-

равданости сасвим оправдан или оправдан, а по статусу сасвим одомаћен у српском језику (Прћић 2005: 141-142).

Сва ова запажања Твртка Прћића говоре о новонасталој ситуацији у српском језику, гдје је услед мијешања српског језика са енглеским језиком настао један нови хибридни српски језик који је под снажним утицајем норме енглеског језика, а који се још назива и **англосрпски језик**. Англосрпски језик, као такав, ненормиран, изазива непрестано недоумице код стручне јавности.

Нормирање језика, по мишљењу Милорада Радовановића, подразумијева десет поступака, који би се могли примијенити на терминологију било које науке. То су сљедећи поступци: (1) селекција (избор) норме, (2) дескрипција (опис) норме, (3) кодификација (описивање) норме, (4) елаборација (развијање) норме, (5) акцептуација (прихватање) норме, (6) имплементација (спровођење, примјена) норме, (7) експанзија (ширење) норме, (8) култивација (његовање) норме, (9) евалуација (вредновање) норме, (10) реконструкција (преправљање, дограђивање) норме (Радовановић 1979: 85). Но, говорећи о стандардизацији терминологије, Надежда Силашки у свом раду *Ка стандардизацији терминологије у области маркетинга и менаџмента* предлаже неколико фаза у поступку стандардизације терминологије. Ауторка наводи да је прво потребно основати тијело које би се усагласило око избора норме на основу које би се стандардизовали постојећи и уводили нови термини, потом је потребно предочити начела формирања термина на свим језичким нивоима и подробно описати усаглашену норму, затим израдити квалитетан терминолошки рјечник, досједно користити прописану терминологију у свим облицима стручне и научне комуникације, те што хитније покренути процес стандардизације терминологије (Силашки 2009: 9-10).

Дотад, у језику терминологије недоумице ће бити свеprisутне.

3. Недоумице у часопису **ФИНРАР**

Данашњи терминолошки систем економске струке далеко је од идеалног система.

Разлози су, као што смо већ навели, нестабилност и нефункционалност метајезика ове струке, које произилазе из непостојања стандарда, те препуштености оних који се баве овом струком самима себи. Нестабилност и нефункционалност метајезика економске струке, рекли смо, посебно изазива терминологија страног поријекла. С обзиром на највећу несређеност међу англицизмима, ми ћемо се овдје управо усредсредити на њих и недоумице које они изазивају.

Наиме, аутори часописа *ФИНРАР* прате актуелна дешавања у економији у свијету. Прате стране часописе, ишчитавају страну литературу. Данас је то углавном литература на енглеском језику. Потом, настоје то представити домаћој јавности или просто одређено питање или проблем постаје актуелна проблематика којом се сви бави. Услед тих ситуација, користи се и велики број термина непознат српском језику. Приручника који би понудили рјешење за одређени појам који се тек појавио у српској јавности нема, јер је немогуће тако брзо одређивати. У тим ситуацијама, стручњаци суочени с практичним проблемима, различито реагују и проналазе различита рјешења. Питања за које је грађа потврдила да су неизбежна за домаћег аутора јесу сљедећа питања:

1. Коју ријеч употријебити?
2. Како позајмљену ријеч (не) употријебити?

3. Како ријеч написати?

Управо са становишта ових питања ћемо и сагледавати језичке недоумице.

3.1. Коју ријеч употребијемо?

Аутори текстова у ФИНРАР-у долазе у ситуацију да треба одређени појам да преведу или да појасне српској јавности. Но, како то учинити када у српском језику не постоји тај термин? Примјери су следећи:

а) *Према томе, за менаџмент, повјериоце и власнике предузећа, садашње а нарочито будуће, је ипак важно:*

- *Да ли се ради о предузећу или бизнису који ствара или троши готовину (Cash generator or cash sink) [...]*²

б) Суштина примјене директне методе за утврђивање токова готовине из пословних активности је у томе да се токови средстава (енгл. *Fund flow*) по основу пословних трансакција утврђени на обрачунској рачуноводственој основи, тј. ставке биланса успеха, трансформишу у токове готовине [...]

в) Из овога следи и закључак да се залихе не могу процењивати по варијабилним трошковима, односно, по методу „*Direct Costing*“.⁴

г) У пракси се директна метода примјењује на један од два следећа начина:

- „*полудиректни*“ *метод* и
- „*стварни*“ *директни метод*.⁵

д) „*Коридор*“ *метода*⁶

Дакле, питање које се овдје аутору намеће је следеће: Коју ријеч овдје употребијемо? Ако обратимо пажњу на примјер под а) и под б) увидјећемо да аутор има недоумицу, да ли употријебити само појашњење појма као у првом случају (...о *предузећу или бизнису који ствара или троши готовину*) односно превод појма као у другом случају (*токови средстава*) или их навести у оригиналу. Очигледно је да аутор сматра да није у реду да наведе само појам на енглеском језику, али се уједно и плаши да његово појашњење или превод неће бити схватљиво па прибјегава компромису: појашњава на српском, али се и ограђује од евентуалних нејасоћа навођењем и назива на енглеском језику. У примјеру под в) видимо да аутор користи ријеч на енглеском језику под наводним знацима, као да жели себе да огради од тог рјешења које није добро, а српска ријеч није устаљена у систему. С друге стране, у примјеру под г) видимо да је термин **директна метода** ушао у употребу у српском језику, али сада постоји проблем око превода врста ове методе. Наиме, аутор очигледно не сматра да је превод „*полудиректни*“ *метод* и „*стварни*“ *директни метод* добар превод, па се ограђује од овог рјешења наводним знацима и чак га, можда, види и као привремено рјешење док се не изнађе боље. Примјер под д) јесте примјер у којем је аутор преузео у потпуности назив из енглеског језика, ријеч прилагодио српском, а затим му је то можда изгледало рогобатно па је термин **коридор** ставио под наводне знаке.

У овим примјерима очигледно је да се аутори плаше да неће бити јасни она ма којима се обраћају, а за које претпостављају да су у додиру с литературом на

2 *Финрар*, Измјене у међународним рачуноводственим стандардима, октобар/новембар 2006, 36.

3 Исто, 61.

4 *Финрар*, број 4, година 2, април 2001, 26.

5 *Финрар*, Измјене у међународним рачуноводственим стандардима, октобар/новембар 2006, 43, 44.

6 Исто, 175.

енглеском језику, уколико ријеч преведу с енглеског на српски па се обавезно позивају на изворни термин. Но, ту је присутан и страх да њихов превод не буде предмет расправе због чега врло често користе наводне знаке да би се оградиле од могућих коментара.

3.2. Како позајмљену ријеч (не) употребијети?

Брзина улажења терминологије страног поријекла у српски језик доводи до збрке у језику. Наиме, савремена технолошка достигнућа су довела до тога да је веома тешко пратити новине у језику. Иако тога не би смјело бити кад је у питању језик, збуњеност стручњака је и те како видна. Будући да незнају како да преведу одређени термин или како да га морфолошки прилагоде српском језику, они једноставно ријеч уносе у оном облику у којем је у језику из којег термин преузимају, што је противно свим правилима српског језика. На примјер:

а) Goodwill обухвата вриједности goodwill-а и одложеног негативног goodwill-а при чему се одложени негативни goodwill евиденциран у финансијском рачуноводству на рачун 407.⁷

б) Иако Интернет јесте моћан у управљању интеракција с корисником, пракса је показала да је раст посјета Интернет страницама обиљежен растом броја контаката у Call center-има.⁸

в) Јасно су видљиве разлике између Интернет банкарства и on line банкарства.⁹

г) Корисници могу да размјењују кеш e-mail-ом или комуникацијом помоћу инфрацрвених портова.¹⁰

Дакле, питање које овдје аутор себи поставља јесте: Како ријеч употребити? Аутор је у недоумици, не постоји српска ријеч за појам који му је неопходан. Он користи ријеч на енглеском језику и у примјерима под а), б) и г) чини нешто што је противно свим законитостима, а то је да ту ријеч мијења по систему српског језика. У примјеру под в) опет ствара једну потпуно неприродну полусложеницу коју чини полусложеница на енглеском језику и ријеч на српском језику: **on line банкарство**. Поново из жеље да буду јасни, а опет да задовоље и одређене законитости српског језика, аутори своје недоумице рјешавају на потпуно неприхватљив начин, тако што те ријечи нити фонетски нити морфолошки не прилагођавају српском језику.

3.3. Како ријеч написати?

Збуњеност, нелогичност аутора, лектора, веома је видна у текстовима часописа ФИНРАР. Примјери су сљедећи:

а) Грин-филд инвестиције представљају начин доласка до потпуног власништва у иностранству путем нове инвестиције, и то отварањем новог производног погона, филијале или подружнице у иностранству.¹¹

б) Основни инструменти произвођења трговинске политике су: заједничка

7 Финрар, број 9/10, година 4, септембар/октобар 2003, 26.

8 Финрар, број 4, година VIII, април 2007, 22.

9 Исто, 84.

10 Исто, 86.

11 Финрар, број 5, година VIII, мај 2007, 15.

спољна царина; механизам заштитне трговине; *анти-дампинг*, политика против субвенција или заштитне мјере и уредба о трговинским баријерама.¹²

в) Истовремено, директор предузећа и други чланови *шоу-менаџмента* немају перманентан увид у шекуће пословање.¹³

г) *Стратегијска улога овог типа широковно отприједељених фабрика је наглашенија и шира у односу на офшор тип*.¹⁴

Недоумице аутора огледају се на крају и у питању: Како ријеч написати? У примјеру под а), аутор термин **грин-филд** прилагођава и фонетски и морфолошки српском језику, али остаје нејасно зашто усљед тог прилагођавања термин, који је у енглеском језику сложеница (greenfield), у српском језику претвара у полусложеницу. Препорука је да се овај термин пише као сложеница, дакле као **гринфилд**. У другом случају, у примјеру под б), имамо потпуно обрнуту ситуацију. Наиме, овдје је термин **анти-дампинг** преузет у оном облику у којем је и у енглеском, дакле, као полусложеница, с тим што треба додати да је термин у потпуности фонетски и морфолошки прилагођен српском језику. Но, по правилима српског језика префикс *анти-* пише се састављено, без цртице,¹⁵ због чега и јесте препорука за овај примјер да се пише спојено као **антидампинг**. У примјеру под в) нејасно је зашто је полусложеница **топ-менаџмент** писана с цртицом, када је и у енглеском језику писана без цртице, а управо такву форму подржава и правопис српског језика. Наиме, овдје се ради о типу полусложеница у којима први дио није повезан цртицом с другим дијелом, што није ријетка појава у савременом српском језику. О овој врсти полусложеница говори и Иван Клајн у књизи *Српски језички приручник*: „Јасно је да нови Правопис предвиђа знатно мању употребу цртице него стари. Мада се цртица често још допушта као алтернативно решење, ово су главни случајеви у којима данас практично долази у обзир само одвојено писање: а) спојени у којима је на првом месту реч туђег порекла, уобичајена и у самосталној употреби (нарочито оне које и тада остају непромењиве); [...]”¹⁶ Примјер под г) **офшор** врло је интересантан са становишта творбе ријечи, иако сматрам да је оваква реч више настала као резултат незнања и случајности. Наиме, ова лексема у енглеском језику постоји као лексички спој *off shore*. Прилагођавајући се српском фонетском облику, лексички спој се приликом изговора доживљава као једна ријеч и као таква заузима своје мјесто у српском лексичком фонду. Но, на који начин? Ранко Бугарски наводи шест творбених модела, када говори о настанку бленди, односно сливеница. Ова сливеница је настала по четвртм моделу који подразумева сливање двију цјеловитих ријечи.¹⁷ Овај примјер је додатно занимљив и због тога што је аутор двије ријечи енглеског језика слио у једну и то по моделу енглеског језика. Дакле, преузели смо лексема, а затим и модел постанка сливеница и добили једну српску позајмљеницу.

О томе да ли су се овдје недоумице могле избјећи, може се расправљати.

12 Исто, 12.

13 *Финрар*, број 5, година 2, мај 2001, 39.

14 *Финрар*, број 5, година VIII, мај 2007, 19.

15 Павле Ивић, Иван Клајн и др., *Српски језички приручник*, Београдска књига, Београд, 2007.

16 Исто, 101.

17 „Четврти модел: сливање двију целих речи, тако да се свака може интегрално ишчитати [...]” Ранко Бугарски, *Две речи у једној: лексичке скривалице*, „Језик данас”. Гласило Матице српске за културу усмене и писане речи, година V, бр. 13, Нови Сад, 2001, 4.

3.4. Главне тенденције у погрешној употреби англицизама

Ако се осврнемо на све досад речено уочићемо следеће тенденције у погрешној употреби англицизама:

1. аутори текстова врло често посежу за превођењем по личном нахођењу, услед недостатка одређеног термина у српском језику;
2. аутори текстова врло често преузимају термин у изворном облику на енглеском језику не прилагођавајући га српском језику.

Но, поред ових тенденција треба истаћи и непознавање правописа српског језика, које би се могло приписати недовољној заинтересованости за норму.

Слиједи табеларни преглед:

Главне тенденције у погрешној употреби англицизама:	Примјери из часописа <i>ФИНРАР</i>
1. Превођење англицизама на српски језик по личном нахођењу	Direct Costing → директна метода
2. Преузимање термина у изворном облику на енглеском језику	Goodwill

4. Закључак

Непостојање упоришта у виду терминолошког рјечника који би био резултат рада струке и лингвиста произвео је једну ситуацију у којој се не налазе нити стручњаци ове области, дакле, економије, нити сами лингвисти.

Наиме, недоумице које се јављају при раду, економски стручњаци рјешавају сами без потпоре лингвиста, који нагомилане проблеме не могу рјешавати без подршке званичних институција. Коју ријеч употријебити, како позајмљену ријеч употријебити, односно како ријеч написати, питања су која се просто намећу у текстовима часописа *ФИНРАР*. Посљедице ових видних практичних проблема с којим се стручњаци свакодневно сусрећу, а језикословци их критикују без нуђења рјешења за њихове проблеме, далекосежне су. Наиме, рогобатне термине кроз овакве текстове, часописе, прихватају студенти, будући стручњаци, прихвата стручна јавност, а сутра и ученици кроз уџбенике који ти стручњаци пишу. Да ли је могуће касније исправити грешке које су начињене. Тешко.

Шта је рјешење? Рјешење може бити организација сајта уз подршку званичних институција, попут Института за српски језик који би се бавио терминолошким недоумицама. Сви они који би имали проблем, обраћали би се истинским стручњацима који би давали препоруке и рјешења за њихове проблеме. Оно што је врло важно, у тренутку када би се одређени појам појавио, могло би се одмах реаговати. Након извјесног времена, са одређене дистанце, утврдили би се термини који су заживјели у језику, а потом организовао и рјечник који би нудио стандард који би био обавезујући.

Све до тада, недоумице с којима се стручњаци свакодневно суочавају у пракси, биће њихова реалност.

Извори

Финрар, број 2, година 1, фебруар 2000. год.

Финрар, број 4, година 2, април 2001. год.

- Финрар, број 5, година 2, мај 2001. год.
 Финрар, број 6/7, година 2, јун/јул 2001. год.
 Финрар, број 11, година 2, новембар 2001. год.
 Финрар, број 9/10, година 4, септембар/октобар 2003. год.
 Финрар, *Измјене у међународним рачуноводственим стандардима*, октобар/новембар 2006. год.
 Финрар, број 3, година VIII, март 2007. године
 Финрар, број 4, година VIII, април 2007. године
 Финрар, број 5, година VIII, мај 2007. године

Литература

- Бугарски, Ранко, *Две речи у једној: лексичке скривалице*, Језик данас. Гласило Матице српске за културу усмене и писане речи, година V, бр. 13, Нови Сад, 2001, 1-5.
 Драгићевић, Рајна, *Лексикологија српског језика*, Завод за уџбенике, Београд, 2007.
 Дрљача, Бранка, *Англизми у економскоме називљу хрватскога језика и стандарднојезична норма*. У: *Fluminensia*, год. 18, бр. 1, 2006, стр. 65-85.
 Згуста, Ладислав, *Приручник лексикографије*, Свјетлост, Завод за уџбенике и наставна средства, Сарајево, 1991.
 Ивић, Милка, *Нека размишљања о лексикографско-лексиколошким проблемима*, Дескриптивна лексикографија стандардног језика и њене теоријске основе, Матица српска, Нови Сад-Београд, 2002, 23-27.
 Ивић, Павле; Клајн, Иван и др., *Српски језички приручник*, Београдска књига, Београд, 2007.
 Катњић-Бакаршић, Марина, *Стилистика*, Научна и универзитетска књига, Сарајево, 2001.
 Михаљевић, Милица, *Термиолошки приручник*, Хрватска свеучилишна наклада, Загреб, 1998.
 Михаљевић, Милица, *Хрватско и енглеско рачунално називље*. У: *Језик*, Хрватско филолошко друштво, год. 53, бр. 2, Загреб, 2006, стр. 41-50.
 Панић-Кавгић, Олга, *Колико разумемо нове англицизме*, Змај, Нови Сад, 2006.
 Прћић, Твртко, *Енглески у српском*, Змај, Нови Сад, 2005.
 Прћић, Твртко, *Семантика и прагматика речи*, Издавачка књижарница Зорана Стојановића, Сремски Карловци – Нови Сад, 1997.
 Радовановић, Милорад, *Социолингвистика*, ВИГЗ, Београд, 1979.
 Радовановић, Милорад; Брборић, Бранислав и др., *Српски језик на крају века*, Институт за српски језик САНУ, Службени гласник, Београд, 1996.
 Ристић, Стана, *Раслојеност лексике српског језика и лексичка норма*. Институт за српски језик САНУ: Монографије 3, Београд, 2006.
 Силашки, Надежда, *Ка стандардизацији терминологије у области маркетинга и менаџмента*. У: *Економске теме*, год. 47, бр. 3, Ниш, 2009, стр. 111-125.
 Станојчић, Живојин; Поповић, Љубомир, *Граматика српскога језика*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 2000.
Терминологија – теорија и пракса, НССУВД, 18/1, Београд, 1990.
 Тошовић, Бранко, *Функционални стилови*, Београдска књига, Београд, 2002.
 Филиповић, др Рудолф, *Контактни језика у теорији и пракси*, Школска књига, Загреб, 1971.

Филиповић, др Рудолф, *Англицизми у хрватском или српском језику: Поријекло, развој, значење*. Југословенска академија знаности и умјетности. Школска књига, Загреб, 1990.

Шипка, Данко, *Основи лексикологије и сродних дисциплина*, Матица српска, Нови Сад, 1998.

DILEMMAS WITHIN THE TERMINOLOGY OF FOREIGN ORIGIN WORDS IN AN ECONOMY MAGAZINE

Summary

The objective of the work is analyzing terminology of foreign origin lexemes in an economy magazine "FINRAR" - *finances, accounting, audit* with a goal to indicate the actual problems in terminology and to make visible dilemmas which emerge as a consequence of uncontrollable adoption of foreign origin words, especially anglicisms. The presence of the dilemmas makes the terminology system dysfunctional. The need for elimination of the dilemmas faced by the authors of the magazine "FINRAR" indicates the importance of both the research in the field and cooperation between linguists and economists.

Daliborka Balorda-Janković

COGNITIVE SEMANTIC ASPECTS OF ANIMAL SIMILES IN ENGLISH

The main goal of this paper is to attempt to apply some of the key constructs of cognitive semantics to the analysis of conventionalized English animal similes. It will combine *Conceptual Metaphor Theory* (CMT) and the *Theory of Conceptual Blending* (BT) in the analysis of 48 examples (similes or groups of similes) from English, belonging to the corpus compiled from the major dictionaries of idioms. The examples will be divided into three main groups, based on their sources, motivation and the level of objectivity and the analysis will try to prove that the understanding of each of these groups will employ a different set-up of cognitive mechanisms.

Key words: cognitive semantics, simile, animals, conceptual metaphor, conceptual blending

1. Introduction

The introduction contains the description of the main aims of the paper, as well as the theoretical framework that will allow the analysis of the corpus in the third section.

1. 1. Aims

The main aim of the paper is to present the ways in which some of the theoretical constructs coming from the field of cognitive semantics can help us comprehend the mechanisms behind the creation and understanding of animal similes and similes on the whole. Similes are frequently neglected in cognitive linguistics, although they are products of the same human imaginative processes that allow metaphor and metonymy. The analysis will be focused not only on the sources, but also on the application of similes in everyday language usage.

1. 2. Similes

Similes are defined as expressions which employ conjunctions in order to compare two concepts. Its main function is to intensify certain features already attributed to entities. The features of less known entities are usually compared to the features of better known entities.

All the similes described and analysed in this paper will be adjectival similes (as classified by Ivandekić 2009: 44-53) that share the following form:

(N1 is) as ADJ as N2.

In **conventionalized similes** (as classified by Bredin 1998 and Pierini 2002)¹, N1 is the only flexible element, while ADJ and N2, as well as the conjunctions, represent the fixed or conventionalized part. In this structure, we will have to approach two important

---

1 The other type of similes in this classification is labelled as **creative** – these similes are created ‘on the spot’, usually in creative writing.

links: (1) **the primary link** is the one that deals with the creation of the similes – the link between ADJ and N2 (this link may be treated as at least partially diachronic); (2) **the secondary link** is the one between N1 and ADJ – this one is connected to the usage of a simile and is most frequently created *ad hoc*, in everyday conversation, in writing or in other forms of communication.

1. 3. The Sources of Animal Similes

Before we discuss any of the theoretical issues that will help our understanding of similes, we may try to divide them into groups that will aid the analysis in the third section of the paper. Starting from the motivation for their creation, we may establish at least four groups:

(a) **Relatively objective:** This group includes those similes that are motivated by an objective feature of an animal, usually the feature that is culturally perceived as the most important or at least the most obvious for the species in question. This group includes similes such as *as slow as a snail*, *as fat as a pig* or *as strong as an ox*. These features are still marked as relative, because they are considered in relation to humans and to other animals – snails are slow when compared to deer or hares, oxen are strong when compared to sheep or even donkeys, and pigs are fat when compared to goats and poultry. None of these species have the possibility to choose their pace, strength or looks – all of these are just innate parts of what they are. The adjectives that are found in the similes which belong to this group are usually those that describe physical properties, such as size, colours, speed, strength or shape.

(b) **Relatively objective and culture-influenced:** This group is comprised of the similes that are partially based on various relatively objective features. However, these similes include the adjectives that describe features which are more complex than the ones included in the previous group (the physical ones), so, in them, we can trace a much stronger cultural influence. This group includes similes such as *as greedy as a pig*, *as free as a bird* or *as naked as a jaybird*. Although similes such as these were influenced by some objective features (eating habits, flying or the colour of feathers), greed, freedom and nakedness are features that are more related to humans than to animals. This means that the greatest portion of meaning attributed to these similes will depend on our capability to recognize the link between the objective feature and the feature conventionalized within the similes.

(c) **Culture-influenced:** This group includes the similes in which the links between animal species and features were motivated by cultural products. In this group, we face the phenomenon of culturally imposed and supposed (usually non-diagnostic) features (Prčić 2008: 53-54). The adjectives present in the similes belonging to this group generally denote exclusively human character traits. Some of the examples of these are *as cunning as a fox*, *as silly as a goose* or *as vain as a peacock*. Cunning, stupidity or vanity, as well as the majority of adjectives that we will face in this group, seem to be too complex to characterize animals, whose mental abilities are too limited. These similes have emerged from various spheres of cultural life, such as religion, storytelling, legends, traditional beliefs, other forms of fiction and experience in general (Oswald 1995: 135-143). The creation

of some of them seems to be the result of many factors, so it becomes almost impossible to (historically) trace their exact sources.

(d) Motivated by other mechanisms: Although the similes belonging to this group may be linked to objective features as well as to cultural influences, they all reflect the influence of some other mechanisms that played part in their creation. These mechanisms include irony, metonymy, alliteration and assonance. The representatives of this group include *as dead as the dodo*, *as fast as a snail* and *as frisky as a ferret*. The impact of these mechanisms is more frequent in similes which do not involve the names of animal species.

When we come to the structure of the linguistic fauna of similes, we may consult Rakusan's paper entitled "Cultural Diversity in Crossing the Boundaries Between Human and Animal in Language – Germanic and Slavic Similes and Metaphors." Rakusan (2004: 172-177) studies both similes and metaphor and, according to her, similes and metaphors in English most frequently include farm animals and farm birds, pets and wild birds – those species that were predominantly present in an average Englishman's everyday life and in their farming and hunting habits. They are followed by large wild animals, small wild animals, insects, amphibians and water animals respectively. Very frequently, similes are based on what authors (Fillmore 1982, Lakoff 1987) name folk theories or knowledge, which are to some degree different from (or even opposed to) encyclopaedic knowledge and frequently exclude its scientific aspects.

1. 4. *Similes and Metaphors*

The similarities and differences between similes and metaphors have been explored in a number of papers by Chiappe, Kennedy and Smykowski (2003; Chiappe and Kennedy 2001). Both **similes** and **metaphors** are rooted in our inborn imaginative capacities, which are integral parts of our cognitive apparatus. However, Chiappe, Kennedy and Smykowski claim that metaphors are claims about categories, whereas similes are considered to be claims about similarities. Basically, similes are used for a smaller number of features being transferred from one domain into another, i.e. for simple mappings. For instance, in *as slow as a snail*, we are talking about pace only; in *as innocent as a lamb*, we are facing a more complex feature, innocence, which is comprised of a number of sub-features, but in none of them we find the level of organization present in metaphors. Metaphors are far more systematic, they include a greater number of features structurally linked, the mappings between the two domains are more complex and thorough (Stamenković 2010: 2). Both similes and metaphors are characterized by the feature of asymmetry, unlike direct comparison, in which A is like B means that B is like A (She is like her mother means that Her mother is like her) (Ivanković 2009: 29-31).

1. 5. *Similes in a Cognitive Semantic Frame*

What comprises the cognitive semantic frame within which the corpus will be analyzed is a combination of **Conceptual Metaphor Theory** (CMT) and the **Theory of Conceptual Blending** (BT). It is obvious that the use of animal similes (the creation of the secondary link (N1-ADJ)) depends on the humans are animals metaphor, which means that the emergence of this link directly employs CMT. On the other hand, BT is important for the understanding of the establishment of the primary link (ADJ-N2), especially in those similes which are based on fiction (Turner 1996, 2007) and principally

in fables (Stamenković 2009). However, they will not be used separately, but rather joined, in the manner proposed by Grady, Oakley and Coulson (1999). They admit that CMT addresses recurring patterns in figurative language, while BT seems to focus on the particulars of individual cases, which means that they focus on different problems rather than being too much incompatible with one another. The authors note that although CMT posits projection between two mental representations, while BT allows more and although CMT has defined metaphor as a strictly directional phenomenon, while BT has not, these two theories can still be considered as **complementary**. In this view, mental spaces are not equivalent to domains, but they rather depend on them. Mental spaces represent particular scenarios which are structured by given domains (Grady, Oakley and Coulson 1999). This view is very suitable for the analysis of similes – as we can see that all of them have two aspects – one that is fixed and thus connected to recurring patterns in figurative language and the other that is flexible and focused on focus on the particulars of individual cases. If we want to have a coherent analysis of animal similes (or, in fact, similes in general), we would have to review both ‘sides’.

2. Corpus and Methodology

The corpus, containing 48 examples of animal similes (or groups of animal similes) from English, was compiled using several sources (Walter 2006; Ivandekić 2009; Cowie, Mackin & McCaig 1985; Seidl & McMordie 1988; Harper 2001; *English Daily*; *The Phrase Finder* and *WordNet*). The corpus will be divided into four groups based on the division from the section 1. 3. The selected examples contain conventional and contemporary similes.

3. Analysis

The analysis will be performed group by group, starting from the general features shared by all the members of the group, moving on to explore all the important particularities and additional features of individual animal similes.

3. 1. Group A – Relatively objective

In this group, we can expect that it will be quite easy to identify the reasons why the primary links between the animal names and the adjectives in question were created. Almost all of the features linked to these animals can be directly perceived by one of our senses. Many of them can be considered to be diagnostic features, as the stressed characteristics seem to be (at least partially) what makes these animals differ from other animals. There are fifteen animal similes in this group:

(1) as big as an <i>elephant</i>	(9) as slow as a <i>snail/tortoise</i>
(2) as blind as a <i>bat/kittens/mole</i>	(10) as sour as a <i>crab</i>
(3) as dirty as a <i>hog/pig</i>	(11) as strong as an <i>ox/horse</i>
(4) as fat as a <i>pig</i>	(12) as tall as a <i>giraffe</i>
(5) as lively as a <i>cricket</i>	(13) as weak as a <i>kitten</i>
(6) as quiet as a <i>mouse</i>	(14) as hoarse as a <i>crow</i>
(7) as red as a <i>turkey-cock</i>	(15) as agile as a <i>monkey</i>
(8) as slippery as an <i>eel</i>	

The features found in these similes can be labelled simple, physical and natural. Their prominence is derived from the relation between the animals which possess

them and other animals (or humans). In the similes (1) and (12) we find two large land mammals, the *elephant* and the *giraffe*, which stand out in regards to their size. The elephant is linked to size in general, while the giraffe is linked with tallness, due to the length of its neck. These two similes are likely to have entered English during the beginnings of the colonial period, these animals being undoubtedly larger than any animal native to Britain. The example (3) contains three similes that are most probably older than the ones from the first and the tenth example. Linking blindness to *bats*, *kittens* and *moles* is at least partially objective – bats are not really blind, but the eyes of most bat species are small and poorly developed, leading to poor visual acuity. Moreover, the fact that they are active at dusk and night contributes to our belief that they are actually blind. Young kittens indeed have no visual ability, while moles have small or covered eyes and can probably still tell night from day, although they are otherwise blind (Hutterer 2005: 300-11).

The fact that *hogs* and *pigs* in the examples (3) and (4) are linked to dirtiness and fatness should also be regarded as relatively objective – these features are relative because pigs are not fat and dirty *per se*, but in comparison to other animals. Furthermore, due to these two features, pigs and hogs are associated with strong negative connotations, which can be seen in metaphors involving them. An example of the people are animals metaphor, people are pigs would be classified as one of those having highly negative associations. In the example (5), liveliness is linked with *crickets*, most probably due to the fact that they move very fast and in a jumping manner. Linking *mice* with quietness and calmness in the sixth example is again related to their size – the pitch of the sounds they are making is probably quite high for other mice, but in our world, they are hard to notice and thus connected to the mentioned features.

In the example (7), redness is logically connected to the *turkey-cock*, owing to the striking colour of its head. What is stressed in the eighth example is the dominant quality of the *eel's* skin. There are, of course other animals with slippery skin, but eels seem to be prototypically regarded as the most squirming of all of them. In the ninth example, *snail* and *tortoise* are connected to slow pace. Snails move at 0.013 m/s (*The World Almanac and Book of Facts*: 572), while turtles' and tortoises' walking speed is 0.058–0.133 m/s (*The Physics Factbook*), both of which are figures which make them slower than most animal species that we encounter in everyday life. When we come to sourness and its relatedness to *crabs* in the tenth example, we need to note that it is not connected to crabs as a species or live crabs at all – it refers to *sour crabs*, a popular dish in Britain. Strength, in the eleventh example is, naturally, connected to the two animal species which were frequently employed in tasks demanding physical (traction) power, such as draft and ploughing – *oxen* and *horses*. In the example (13), weakness is linked with *kittens* – it could have been linked with any young of a small animal, but kittens were probably chosen because they are frequently present in the human environment. In the example (14), *crows'* vocalization is perceived as hoarse, based on the obvious nature of the sounds which they make. In the last example in this section, *monkeys* are linked with agility, due to the fact that they move around quickly and easily.

We could see that the primary links were quite easy to identify in all the examples from this group. The creation of the secondary links in the usage of these similes is not too complex either. Every usage of the similes involving simple physical features would result in a conceptual blend in which the blended space would contain a human with one intensified feature and linked with connotations coming from the animal in question. There is usually only one common feature in the generic space as well, and it allows for one feature to be transferred from one domain into another.

3. 2. Group B – Relatively objective and culture-influenced

In Group B, we might encounter more difficulties in the process of analysis, as the similes which constitute it reflect cultural interpretations of different animal features. These features, though rooted in reality, are more complex than the ones from the previous group, being typically linked with human, not with animal behaviour. Most of them cannot be classified as diagnostic features, as they are not animal features at all. There are fifteen examples of animal similes that can be simultaneously considered to be relatively objective and culture-influenced:

(16) as bald as a <i>coot</i>	(24) as nervous as a <i>cat/kitten</i>
(17) as busy as a <i>bee/beaver</i>	(25) as timid as a <i>mouse/rabbit</i>
(18) as free as a <i>bird</i>	(26) as crazy as a <i>bedbug</i>
(19) as greedy as a <i>pig</i>	(27) as mad as a <i>hornet</i>
(20) as hungry as a <i>bear/wolf</i>	(28) as faithful as the <i>dog</i>
(21) as lazy as a <i>pig</i>	(29) as happy/gay as a <i>lark</i>
(22) as lowly as a <i>worm</i>	(30) as dull as a <i>fish</i>
(23) as naked as a <i>jaybird</i>	

In many examples in this group, we will encounter the phenomenon which can be labelled the cultural upgrading or reinterpretation of certain features. In the first example in this section (16) the large white feather mark the *coot's* head is interpreted as a bald spot on the human head. In the next example (17) two animal species, *bees* and *beavers*, who seem to be constantly engaged in some sort of work are associated with business or being busy. Freedom in the example (18) is associated with *birds* because of their ability to fly – this makes them hard to captivate. This simile can be connected to the one from the example (29), in which the *lark's* manner of flying is seen as something that can be related to happiness. In the example (19) *pigs* are linked to greediness, again a typically human feature, most likely because of the fact that they are omnivores and eat relatively large amounts of food. A similar feature, hunger, in the next example (20) is attributed to *bears* and *wolves*, animal species present in Britain and normally considered to be predators.

In the example (21), *pigs* are once again associated with a negative feature – laziness. Pigs are considered lazy due to the fact that they look fat and do not move as much as some other domestic animals do. In the following example (22), the fact that *worms* are small and live underground motivated their link to the adjective *lowly*, which means 'low in status and importance.' In the example (23) the front part of *jaybirds'* feather, having skin colour, is connected with nakedness, which is not characteristic of jaybirds at all. In the next example (24), *cats* and *kittens* and their movement and behaviour are associated with nervousness, while in the example (25) timidity is linked with *mice* and *rabbits*, animals of a fragile look that make little noise and usually get easily scared. In the following two examples, (26) and (27), craziness and madness are linked with *bedbugs* and *hornets*, based on the way in which they naturally move. *Dogs'* habit (28) to stick to their owners is interpreted as faithfulness. In the last example in this section, due to the fact that they do not produce sounds, *fish* are linked with dullness.

The primary links between the animal names and the adjectives in this group were all based on some objective characteristic feature of an animal, but in each of them we faced some degree of the cultural upgrade of a simpler feature. As for the secondary link, it is created on the spot. The feature that already exists in both input spaces is again intensified in the blended space. In the generic space, we have to have a feature

that is more general than the ones in the previous section, as we are now dealing with the features that are not typically connected to animals. Furthermore, this triggers the two-fold procedure related to the use of the similes from this group – a speaker first has to invoke the original link in one instance of conceptual blending and then use it in the one that follows (the one which results in our understanding of a simile).

3. 3. Group C – Culture-influenced

Group C contains the similes in which, in the primary link, various, exclusively human, features are attributed to animals. Unlike in the previous group, the reasons why these features are linked with these animals are not directly derived from any objective or relatively objective characteristics of the animals. If there are some similarities between the imposed and the real features, they result from the cultural reinterpretation of an animal's behaviour. We can find the basis of the primary links at various places (section 1. 3.); some of them are religion, storytelling, legends and traditional beliefs. There are fifteen similes belonging to this group:

(31) as bold/brave as a <i>lion</i>	(39) as sick as a <i>dog/parrot/pig</i>
(32) as cunning/sly as a <i>fox</i>	(40) as silly as a <i>goose</i>
(33) as innocent as a <i>lamb</i>	(41) as smart as a <i>fox</i>
(34) as gentle as a <i>dove/lamb</i>	(42) as solemn as an <i>owl</i>
(35) as meek as a <i>lamb</i>	(43) as stubborn/obstinate as a <i>mule</i>
(36) as mad as a <i>wet hen/March hare</i>	(44) as stupid as an <i>owl</i>
(37) as poor as a church <i>mouse</i>	(45) as wise as an <i>owl</i>
(38) as proud/vain as a <i>peacock/peafowl</i>	

Religious similes can be found in the examples (33), (34) and (35) – in the centre of all of them is the *lamb*, a common Christian symbol. Christians are collectively referred to as a flock, with Christ as the Good Shepherd, and sheep are an element in the Christian iconography of the birth of Jesus Christ, who is also portrayed as the Sacrificial lamb of God. Therefore, this animal is connected with innocence, meekness and gentleness. Gentleness is associated with *doves*, probably due to their delicate looks. A number of similes in this section is unquestionably derived from various fables and ancient stories – *foxes* are usually related to cunningness, slyness and smartness (32, 41); the *lion* is considered to be bold and brave (31); the *peacock* and *peafowl* are proud and vain (38); *mules* are usually stubborn and obstinate (43), while *geese* tend to be connected with silliness and stupidity (40).

Owls seem to be in the most complex position of all the animals analysed so far – we find them in three similes, one of which (44) contradicts the other two (42, 45). While the connection between the owl and wisdom and solemnity can be traced in fables, it is impossible to find the source of the link between this species and stupidity. In the example (36), madness is linked to the *wet hen* and *March hare*. The source of the former simile is unknown, while the latter originates from Lewis Carroll's *Alice's Adventures in Wonderland*. Some try to link the simile *as poor as a church mouse* to Lewis Carroll as well, but this simile can be found in other languages and in periods prior to Lewis Carroll's works (Stamenković 2010: 10). In the last set of similes (39) to be analysed in this section, we find three animal species linked with sickness – *dogs*, *pigs* and *parrots*. In all these cases, it is difficult to find the reasons these animals were picked out as the ones denoting sickness. These similes do not have the same

meaning – *as sick as a dog or pig* means ‘very sick,’ while *as sick as a parrot* means ‘very disappointed.’

In order to understand these similes and to be able to apply them, a speaker has to know them, as the link between the stressed features and objectivity is now completely missing. They are usually acquired by growing up in a particular culture (in this case the British one). Otherwise, these similes have to be encountered and learnt prior to their usage. Different human features, culturally linked with various animals and already modified (intensified), enter the process of conceptual blending and map themselves to humans through the secondary link. The secondary procedure is simpler than the one we encountered in Group B, but prior knowledge is required.

3. 4. Group D – Motivated by other mechanisms

Group D is comprised of the three similes in which the primary link was created by other mechanisms, although all of them essentially belong to either Group A or B, as all the features seem to be objective to a certain degree.

(46) *as dead as a/the dodo*

(47) *as fast as a snail*

(48) *as frisky as a ferret*

The similes in the examples (46) and (48) were created in the process of alliteration, but both of them reflect reality – the *dodo* really is an extinct species, while *ferrets* are indeed frisky, lively and energetic. They were chosen over other extinct species and frisky animals simply because of their names. The simile in the example (47) was created through irony, as *snails* are all but fast in our perception of speed. This means that the understanding of the former two similes would employ the mechanism we faced in Group A, while the snail simile would require the mechanism of Group B.

4. Conclusions

Although one would expect that the understanding of all the similes is based on the same principles, we could see that different kinds of similes engage different sorts of cognitive procedures. The procedures vary in complexity and structure, but they are all based on our innate imaginative powers. We could divide the similes into three important groups. The similes belonging to the first one, labelled *relatively objective*, seem to be quite independent of the culture of the UK and the USA and relatively easy to understand, as they employ a simple mapping between the animal and the human domain. The second group, described as *relatively objective and culture-influenced*, contains those similes which can still be understood without belonging to British culture as they are relatively objective. They, however, demand more complex mental processes and at least two instances of conceptual blending. The third group, named *culture-influenced*, is comprised of the similes that have to be learned in order to be understood and applied. All things considered, this division between various types of similes sheds new light on their usage and the differences in their conceptualization. English seems to be particularly rich in similes of this kind, so the compiled corpus was large enough to illustrate these differences. Some possible future investigations into this matter could concentrate on similes coming from other languages in order to see whether these groups can be extended and whether some new groups, demanding different mental processes in the course of interpretation, might emerge.

References

- Bredin, Hugh (1998). "Comparisons and Similes". In: *Lingua* 105: 67-78.
- Chiappe Dan L. and John M. Kennedy (2001). "Literal Bases for Metaphor and Simile". In: *Metaphor and Symbol*, 16 (3&4): 249-276.
- Chiappe Dan L., John M. Kennedy and Tim Smykowski (2003). "Reversibility, Aptness, and the Conventionality of Metaphors and Similes". In: *Metaphor and Symbol*, 18 (2): 85-105.
- Fillmore, Charles (1982). "Frame semantics". *Linguistics in the Morning Calm*: 111-137. Seoul: Hanshin Publishing Co.
- Grady Joseph E., Todd Oakley and Seanna Coulson (1999). "Blending and Metaphor". In: Steen, G. and R. Gibbs (eds.). *Metaphor in cognitive linguistics*. Philadelphia: John Benjamins.
http://cogweb.ucla.edu/CogSci/Grady_99.html
- Hutterer, Rainer, Don E. Wilson and DeeAnn M. Reeder (eds.) (2005). *Mammal Species of the World*. 3rd edition. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
<http://www.bucknell.edu/msw3>
- Ivandečić, Ana (2009). „Poredbe u engleskom jeziku: strukturni i sadržinski aspekti“. neobjavljeni diplomski rad. Novi Sad: Filozofski fakultet.
- Lakoff, George (1987). *Women, Fire, and Dangerous Things: What Categories Reveal About the Mind*. Chicago: University of Chicago Press.
- Lakoff, George and Mark Johnson (1980). *Metaphors We Live By*. Chicago: University of Chicago Press.
- Oswald, Lori Jo (1995). "Heroes and victims: The stereotyping of animal characters in children's realistic animal fiction". In: *Children's Literature in Education*, 26 (2): 135-148.
- Pierini, Patrizia (2002). "Simile in English: From Description to Translation". In: *Círculo de lingüística aplicada a la comunicación* 29: 21-43.
- Prčić, Tvrtko (2008). *Semantika i pragmatika reči* (drugo, dopunjeno izdanje). Novi Sad: ITP „Zmaj“.
- Rakusan, Jaromira (2004). "Cultural Diversity in Crossing the Boundaries Between Human and Animal in Language – Germanic and Slavic Similes and Metaphors". In: *Collegium Antropologicum* 28 (S1): 171-181.
- Stamenković, Dušan (2009). „Uloga kognitivne semantike u izučavanju prozne književnosti: konceptualno stapanje u basnama“. U: *Savremena proučavanja jezika i književnosti – Godina I/knjiga I – Zbornik radova sa I naučnog skupa mladih filologa Srbije*: 425-435. Kragujevac: Filološko-umetnički fakultet.
- Stamenković, Dušan (2010). „Pridevske poredbe s nazivima životinja u engleskom i srpskom jeziku“. An unpublished paper.
The Physics Factbook
<http://hypertextbook.com/facts/>
- The World Almanac and Book of Facts* (1998). New Jersey: Primedia.
- Turner, Mark (1996). *The Literary Mind: The Origins of Thought and Language*. Oxford: Oxford University Press.
- Turner, Mark (2007). "Conceptual Integration". In: Geeraets, Dirk and Huberts Cuyckens (eds.). *The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics*. Oxford: Oxford University Press.
- Corpus:
 Cowie A. P., R. Mackin & I. R. McCaig (1985). *Oxford Dictionary of Current Idiomatic English*. Oxford: Oxford University Press.
English Daily.
<http://www.englishdaily626.com>

- Harper, Douglas (2001). *Online Etymology Dictionary*. <http://www.etymonline.com>.
- Ivandečić, Ana (2009). „Poredbe u engleskom jeziku: Strukturni i sadržinski aspekti“. Neobjavljeni diplomski rad, Novi Sad: Filozofski fakultet.
- Seidl, Jennifer and W. McMordie (1988). *English Idioms*. 5th edition. Oxford: Oxford University Press.
- The Phrase Finder*.
<http://www.phrases.org.uk>
- Walter, Elizabeth (2006). *Cambridge Idioms Dictionary*. 2nd edition. Cambridge: Cambridge University Press.
- WordNet*. Princeton: Princeton University.
<http://wordnet.princeton.edu>

Note: This paper is an offshoot of the larger paper entitled „Uloga kognitivne semantike u izučavanju prozne književnosti: konceptualno stapanje u basnama“, written within the doctoral course named *Contrastive Lexicology* and supervised by prof. dr Tvrtko Prčić, Faculty of Philosophy – Novi Sad. The ‘parent’ paper has been submitted to *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku* on 28 January 2010.

КОГНИТИВНОСЕМАНТИЧКИ АСПЕКТИ ПОРЕДБИ СА НАЗИВИМА ЖИВОТИЊА У ЕНГЛЕСКОМ ЈЕЗИКУ

Резиме

Основни задата овог рада је да покуша да неке од главних поставки когнитивне семантике примени на анализу конвенционализованих придевских поредби са називима животиња из енглеског језика. Он ће се заснивати на комбинацији теорије концептуалне метафоре (СМТ) и теорије концептуалног стапања (ВТ) у анализи 48 примера (поредби или скупова поредби) из корпуса који је састављен на основу најкоришћенијих речник идиома. Примери ће бити подељени у три веће групе на основу порекла, мотивације и степена објективности, а анализа ће да покуша да покаже да је за разумевање сваке од група потребна другачија поставка когнитивних механизма.

Душан Стаменковић

УТИЦАЈ СЕМАНТИЧКО–ЛЕКСИЧКЕ ИДЕНТИФИКАЦИЈЕ АКТЕРА У НОВИНСКИМ ТЕКСТОВИМА НА СТВАРАЊЕ СЛИКЕ О НЕМАЧКОЈ У СРПСКОЈ ШТАМПИ ОД 1990. ДО 2006. ГОДИНЕ¹

Савремени културолошки приступи полазе од премисе да је медијска култура доминантни облик културе данашњице. У српској култури, посебно од 1990. године, медији заузимају једно од најзначајнијих места у друштву јер се многи друштвени процеси одвијају пре свега у медијима. Тако се и рат на простору бивше Југославије често назива „медијским догађајем“. Одређени страни актери овог „догађаја“ посебно су били медијски експонирани у смислу одређене вредносне презентације. У раду се испитује утицај одређене семантичко-лексичке идентификације немачких актера на слику коју су медијски реципијенти у Србији могли да на основу тога добију о тим актерима и Немачкој уопште, као и однос између владајућег друштвено-комуникативног модела и ових типова идентификације, који се формализује идеологизацијом дискурса.

Кључне речи: језик штампе, фактори за конституисање вести, семантичке улоге, модели лексичке идентификације, дискурс

І Увод

Савремени културолошки приступи полазе од премисе да је медијска култура доминантни облик културе данашњице.² У српској култури, посебно од 1990. године, медији заузимају једно од најзначајнијих места у друштву, јер се многи друштвени процеси одвијају пре свега у медијима. Тако се и рат на простору бивше Југославије често назива „медијским догађајем“³. Одређени страни актери овог „догађаја“ посебно су били медијски експонирани у смислу одређене вредносне презентације. У овој групи посебно место заузимају актери немачке јавне сцене, с обзиром на улогу коју је Немачка одиграла не само на почетку распада СФРЈ већ и у периоду после промена 5. октобра 2000. године, па све до данас.

1 Овај рад је део обимнијег рада *Слика Немачке у изабраној српској штампи од 1990. до 2006. године. Колико лица има Немачка?*, који је децембра 2009. предао као докторска дисертација на Филозофском факултету Универзитета Фридрих Шилер у Јени, Немачка. Примери који ће бити представљени део су истог корпуса који је коришћен и у дисертацији. Разлика се огледа, осим у обиму, делимично и у теоријском и методолошком приступу. У дисертацији је примењен шири културолошки приступ, са теоријама и методама које су уобичајене у изучавању медија у немачкој научној пракси (конструктивизам и анализа садржаја). Овај рад се делимично ослања на резултате дисертације, па тако и на културолошки приступ у аргументацији, мада се у првом плану налази лингвистичка анализа дела корпуса.

2 Уп. Божовић, Ратко: Доминација медијске културе. У: *Златина грета*, бр. 32-33, Нови Сад, 2004. 20-25, овде 22.

3 Spasovska, Verica: Der Jugoslawienkonflikt als Medienereignis – der Einfluss der Medien auf öffentliche Meinung und Außenpolitik. In: *Südosteuropa Mitteilungen* 35 (1997), 8-17, овде 16.

Имајући у виду многобројне функције медија у друштву, а пре свега нераскидиву узрочно-последичну везу између медија и друштва⁴ намеће се закључак да одређена медијска презентација актера и догађаја има одлучујући значај за стварање специфичне вредносне слике о актерима и догађајима, односно друштвеним групама, па и читавим народима у медијској публици.⁵

Једна од основних карактеристика медијског дискурса јесте утицај тзв. скале фактора на одабир па и на формулацију вести. На тој скали извештавање о елитним нацијама или нацијама са којима је одређена држава у неком посебном односу, као и извештавање о елитним личностима, пре свега о личностима из политике, заузима врло важно место.⁶ Наведени фактори долазе посебно до изражаја приликом извештавања у спољнополитичкој рубрици или уопште, у вестима из света.⁷ Сходно овом теоретском постулату може се очекивати да се у вестима из, у нашем случају, Немачке, односно у вестима о Немачкој, као актери у највећем броју случајева јављају личности из политичког живота, а за њима следе личности из привредног, културног и спортског окружења, па и Немци као колектив.

Из многобројних теорија о медијима, посебно оних које се баве преношењем одређених стереотипа и предрасуда путем медијских садржаја, познато је да медијски реципијенти најчешће доживљавају колектив кроз појединца, посебно када се ради о удаљеним актерима извештавања. На тај начин се постиже редукција комплексних нових доживљаја и информација о свету, које се преносе пре свега медијима.⁸ Из наведених разлога могуће је поћи од тезе да презентација појединачних актера из Немачке може директно да утиче на слику коју медијски реципијент у Србији има о целом немачком колективу.

Медијска презентација актера, која је у фокусу нашег реферата, остварује се пре свега одређеним језичким средствима која су условљена и специфичним функционалним подстилом, којим се служе аутори новинског текста. Посебно је критичка анализа дискурса Теуна ван Дијка као лингвистичка метода за анализу

- 4 Уп. Vlašić, Andreas: Die Integrationsfunktion der Massenmedien. Begriffsgeschichte, Modelle, Operationalisierung. Wiesbaden, 2004; Божовић, Ратко: Доминанција медијске културе, 21.
- 5 Овде неће бити даље обрађања тезе зашто је колективизам у српском комуникативном моделу посебно био заступљен и са „успехом“ реципиран. Више о томе уп. Голубовић, Загорка: Културе у транзицији у Источној Европи и Југославији: раскорак између културног и националног обрасца. У: Прошић-Дворнић, Мирјана (ур.): Културе у транзицији. Зборник радова. Београд, 1994. 35-45; Чоловић, Иван: *Кад кажем новине*. 2. доп. издање, Београд, 2004.; Чоловић, Иван: Време и простор у савременој политичкој митологији. У: Прошић-Дворнић, Мирјана (ур.): *Културе у транзицији*, 121-128.; Чоловић, Иван: *Бордел рајшика*, Београд, 1993.
- 6 Уп. Валић-Недељковић, Дубравка: *Практикум новинарства*. Друго допуњено издање, Београд, 2002. 42-48.
- 7 Уп. Hagen, M. Lutz; Berens, Harald; Zeh, Reimar; Leidner, Daniela: Ländermerkmale als Nachrichtenfaktoren. Der Nachrichtenwert von Ländern und seine Determinanten in den Auslandsnachrichten von Zeitungen und Fernsehen aus 28 Ländern. In: *Holtz-Bacha, Christina; Scherer, Helmut; Waldmann, Norbert (Hrsg.): Wie die Medien die Welt erschaffen und wie die Menschen darin leben*. Wiesbaden, 1998, 59–82; Wilke, Jürgen: Konstanten und Veränderungen der Auslandsberichterstattung. In: *Ebd.*, 39–57.
- 8 Уп. између осталог: Moritsch, Andreas: Ursachen und Wirkungsweise nationaler Stereotype. In: *Moritsch, Andreas; Mosser, Alois: Den Anderen im Blick*. Frankfurt a. M., Berlin, Bern u. a. 2002, 15. Pantić, Dragomir: Heterostereotypes of Serbs towards nations of the former Yugoslavia and other nations. In: *Ebd.*, 67ff.; Бакић, Јово: Стереотипи о Србима у јавностима појединих западних нација. У: *Нова српска политичка мисао*, бр. 1-2, Београд, 1999. 27-56. Ђерић, Гордана: Пр(а)во лице множине. Колективно самопоимање и представљање: митови, карактери, менталне мапе и стереотипи. Београд, 2005.

новинских текстова указала на могући утицај различитих граматичких средстава на дистрибуирање одређене вредносне (непотпуне и често нетачне) слике о актерима и догађајима о којима се извештава:

„Such a grammatical approach... (was) able to show that *news bias can even be expressed in syntactic structures of sentences, such as the use of active or passive constructions, which allow the journalists to express or suppress the agent of news acts from subject positions.*“⁹

Полазећи од семантичке презентације одређених немачких актера као што су немачки канцелар, немачки министар спољних послова, али и Немци као колективни актери, у односу на домаће актере, преко различитих лексичких модела идентификације наведених актера, реферат има циљ да покаже како различите идентификације, неке од њих и свесно употребљене, утичу на одређену вредносну презентацију Немаца уопште у српској штампи, а даље и у широј српској јавности. Анализирани корпус обухвата три дневне новине: *Полишика*, *Блиц* и *Данас* и две недељне новине: *Време* и *Нин*, а временски оквир представљају уједињење Немачке октобра 1990. као почетак, односно Светско првенство у фудбалу јуна-јула 2006. као крај овог истраживања.

II Граматика новинског текста – особености публицистичког стила

Новинарски одговор на прво од пет питања битних за конституисање вести¹⁰ јесте ко је учествовао у догађају: то је особа која је нешто учинила или којој се нешто догодило, односно особа која је нешто изјавила или којој се приписује нека изјава.¹¹ У новинарском смислу можемо овде говорити о актерима.¹² Лингвистички одговор на ово питање јесте каквим граматичким и лексичким средствима је та особа именована, „као и под којим дискурсним и граматичко-лексичким условима“¹³ се то дешава.

Граматицки посматрано актер вести се може разликовати на основу семантичке улоге: агенс и пацијенс, на основу синтаксичке улоге: субјекат и предикат, и лексичке идентификације. С обзиром да је у тексту вести начин именовања најочљивији или прво уочљив начин идентификације актера, у даљој анализи биће посвећено више пажње управо моделима лексичке идентификације актера.

9 Dijk, van Teun A.: Structures of News in the Press. У: Dijk, van Teun A. (ур.): *Discourse and Communication. New Approaches to the Analysis of Mass Media Discourse and Communication*. Berlin, 1985. 69–93, овде 73.

10 У овом раду вест није уско дефинисана као одређена новинска форма већ уопште као новински текст којим се саопштава нека нова информација. Уп. Reumann, Kurt: Journalistische Darstellungsformen. In: Noelle-Neumann, Elisabeth; Schulz, Winfried; Wilke, Jürgen (Hrsg.): *Das Fischer Lexikon Publizistik. Massenkommunikation*. Frankfurt am Main, 3. Aufl., 2004. 126–152, овде 130.

11 Уп. Васић, Вера; Алановић, Миљивој: Граматика новинског текста: одговори на прво од 5wh + h питања. У: *Синтаксичка истраживања (дијахроно-синхрони план)*. Лингвистичке свеске 6. Нови Сад, 2007. 149–167, овде 150 и 152.

12 Овакво одређење одговара нелингвистичкој употреби овог појма, али одговара уобичајеним интерпретацијама: актер као онај који игра извесну улогу у неком догађају. Уп. Васић; Алановић (2007:151)

13 Васић; Алановић (2007:150). Овај други део лингвистичког одговора како су га дефинисали Васић и Алановић додирује се са културолошким приступом у анализи медијских текстова.

У раду Вере Васић и Миливоја Алановића на примерима из штампе указано је на одређену хијерахизацију актера и семантичких улога које актери остварују на граматичком плану.¹⁴ Поред тога у неколико радова Алановића развијена је одређена категоризација и дефинисане су могуће формализације семантичких улога које актери текста, односно синтаксички субјекат или објекат могу да остваре у различитим синтаксичко-лексичким и прагматичким оквирима.¹⁵

Алановић у својим радовима на више места истиче да су агенс и пацијенс примарне семантичке улоге према којима се одређују и остале као њихове „инваријанте“, односно подтипови.¹⁶ Да би се нека семантичка улога уопште реализовала, односно била идентификована као таква, треба узети у обзир читав низ лексичко-семантичких, синтаксичких и прагматичких параметара.¹⁷ За овај рад потребно је посебно истаћи утицај прагматичких фактора на реализацију и идентификацију одређеног типа семантичке улоге.¹⁸ Комуникативни оквир у коме се одређена семантичка улога реализује као агенс или пацијенс (или подтип ових) условљен је, у примерима који следе, мање формално-синтаксичким (нпр. глаголском дијатезом), а више прагматичким чиниоцима (нпр. лексиком других реченичних актаната која је свесно употребљена од стране новинара као вредносно обојена). Прагматички чиниоци су управо ти који одлучујуће утичу на додељену вредносну оријентацију одређеној семантици из које изводимо значење реченице и текста које се потом тумачи као експресивно или информативно. С обзиром на циљ рада овде ће се одређивати разлика само између агенса и пацијенса према типологији Алановића.¹⁹ Основни циљ оваквог разликовања јесте да покаже да ли се немачки актери јављају у више случајева као вршиоци радње, који барем у некој фази исказане радње поседују контролу и утицај на ток радње или као неактивни учесници који „трпе“ резултате радње коју спроводе домаћи, српски актери, који у том случају остварују улогу агенса. Да би се остварио овај циљ није увек неопходно егзактно разликовати семантичку улогу актера према детаљној типологији коју Алановић излаже, тим пре што се у примерима врло често срећу гранични случајеви.

Када је реч о лексичкој идентификацији актера, пратићемо класификацију дату у раду Васић/Алановић.²⁰ Наведени аутори разликују три основна модела лексичке идентификације: комплексни који садржи спецификатор и персонални идентификатор, затим елементарни модел који садржи персонални идентификатор или спецификатор и редуковани модел идентификације у коме су персонални идентификатор или спецификатор сведени на један елемент сложеног назива.²¹

14 Уп. Васић, Вера; Алановић, Миливој: Граматика новинског текста, (2007: 149).

15 Уп. Алановић, Миливој: Прилог типологији агенса – на примерима из српског, француског и немачког језика. У: *Прилози проучавању језика*, бр. 35. Нови Сад, 2004, 193-204. Алановић, Миливој: Формулација и формализација семантичких улога. У: *Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду*, Књ. XXXI (2006). 207-224. Алановић, Миливој: Функционално-граматички оквири падежне идентификације агенса. У: *Синтаксичка инстраживања (дијахронски план)*. Лингвистичке свеске 6. Нови Сад, 2007, 84-101.

16 Уп. Алановић, Миливој: Формулација и формализација семантичких улога, 215.

17 Уп. исто, 209.

18 Уп. исто, 223.

19 Уп. исто, 218-221.

20 Уп. Васић, Вера; Алановић, Миливој: Граматика новинског текста, 156-157.

21 Уп. исто, 157.

На избор одређеног модела лексичке идентификације актера новинског текста утичу многобројни језички али и нејезички фактори. Посебну важност за нашу анализу има чињеница да се у анализираним текстовима ради о извештавању о страниој земљи чији актери не морају увек испуњавати фактор опште познатости. Такође, с обзиром да је реч углавном о личностима из политике земље која се сматра посебно важном за нашу земљу може се очекивати висок степен формализације у лексичкој идентификацији. У том смислу би најфреквентнији модел требало да буде управо комплексни у првом именовану актера, односно елементарни приликом поновљене идентификације. Управо у могућем одступању од ових модела може се испитати одређена вредносна оријентација која се преко идентификације актера преноси на остатак текста.

III Анализа

Анализа целокупног корпуса који обухвата 731 чланак из наведених пет новина потврдила је почетну тезу да се у извештајима о страним земљама највише пише о политичким темама: од 731 чланка њих 394 или 53,90% чине чланци из рубрике „спољна политика“. Сходно томе у примерима се као актери јављају најчешће немачки политичари. Изузетак од овог правила представља година – почетак истраживања, дакле 1990. година, када се извештавало о уједињењу две Немачке. У 34 чланка кодираних у овом периоду у 58,8% случајева као актери се јављају Немци – источни и западни – као колектив. Семантички је овај актер остварен и као агенс (прим. 1, 2, 3) и као пацијенс (прим. 4), у граматичкој множини, а синтаксички у ауторским текстовима најчешће као субјекат:

- [1] **Немци** пред уједињењем ...²²
- [2] **Немци** осећају да још није ишчезла стрепња њихових суседа од „велике Немачке“, али запајају да гласног страха ипак нема.²³
- [3] **Немци** су међусобно више од сто пута ратовали ради поделе и уједињења, а сад се спајају док Европа остаје разједињена.²⁴
- [4] Догађајима су били затечени **источни Немци** (...).²⁵

Колективни актер се у овом периоду често лексички идентификује кроз метонимијску модификацију агенса, када се прва лексичка идентификација изражава географским појмом – именом земље или главног града а следећа класификатором или комбинацијом спецификатора и класификатора као ознаке за хомогени колектив:

- [5] ...Од **ДАНАС ЈЕДНА НЕМАЧКА**²⁶ ... – Шта **уједињени Немци** доносе себи, а шта другима.²⁷

У писмима читалаца Немачка као актер, односно њени политички представници или народ обухваћени класификационом одредбом имена земље, често остварује улогу пацијенса и/ или објекта који је, међутим, на информативном плану истакнутији него агенс и субјекат који су детематизовани:

22 Политика: *Данас последњи дан НДР*. 02.10. 1990. 3.

23 Политика: *Прошлости сјишиава славје*. 03.10. 1990. 3.

24 Политика: *Од 400 ДРЖАВИЦА ДО „ЧЕТВРТОГ РАЈХА“*. 03.10. 1990. 4.

25 Политика: *Данас последњи дан НДР*. 02.10. 1990. 3.

26 У наведеним примерима се великим словима упућује на главни наслов вести.

27 Политика: *Од ДАНАС ЈЕДНА НЕМАЧКА*. 03.10. 1990. 2.

[6] **УЈЕДИЊЕНОЈ НЕМАЧКОЈ УЗ ЧЕСТИТКЕ УПУТИТИ И ЗАХТЕВ ЗА НАПЛАТУ РАТНЕ ШТЕТЕ**²⁸

Субјекат је у овом примеру детематизован на граматичком плану као последица употребе перифрастичног предиката у инфинитиву, а прагматички као последица намере да се сигнализирањем већег степена информативности кроз употребу перифрастичног предиката изрази привидна објективност и исправност става који изриче агенс везан за глагол перифрастичног предиката, јер се реченична перспектива усмерава на адресата, односно синтаксичког објекта.²⁹

У време непосредно око уједињења Немачке забележено је врло мало примера када су актери новинског текста директно именовани представници немачке владајуће елите. Врло често се на лексичком плану идентификације и овде ради о метонимијској модификацији актера – која је иначе врло честа за вести из света:³⁰

[7] Пропао изборни закон: ТЕЖАК ШАМАР БОНСКИМ ПОЛИТИЧАРИМА³¹

Овај пример је посебно занимљив јер се на више језичких нивоа остварује интенија новинара да већ главном наслову да негативну интерпретативну вредност. На семантичком нивоу је немачки актер, изражен синтагмом *бонским пољитичарима*, адресат, као и у примеру б. Међутим, овај адресат се налази више у функцији пацијативног семантичког поља³², јер овај актер јасно трпи последице акције неименованог агенса (за кога можемо да претпоставимо да је у овом примеру такође немачки актер – посланици Скупштине који нису изгласали изборни закон). Лексичка идентификација, која је опет метонимијска, уопштава радњу, јер су њоме обухваћени сви политичари који очигледно имају висок друштвени статус па је такво уопштавање дозвољено. Синтаксички се ради о елиптичној реченици која се често користи управо у главним насловима ради постизања економичности, али и експресивности исказа. Експресивност овог исказа појачана је посебно варирањем идиоматизованог израза „тежак ударац“ у „тежак шамар“. Тиме се већ симболички именована радња подиже јасно на ниво негативне вредносне интерпретације, јер се целокупним изразом указује на омаловажавање стране којој је упућен тај „тежак шамар“.

Од актера чија се лексичка идентификација у тексту остварује углавном кроз комплексни лексички модел најчешће се помиње тадашњи министар спољних послова Ханс Дитрих Геншер. Као спецификатор јавља се функција коју особа врши, а као персонални идентификатор пуно име и презиме:

[8] „... али се са доста сигурности може рећи да највише симпатија ужива **вицеканцелар и министар иностраних послова Ханс Дитрих Геншер**.

28 Политика: *УЈЕДИЊЕНОЈ НЕМАЧКОЈ УЗ ЧЕСТИТКЕ УПУТИТИ И ЗАХТЕВ ЗА НАПЛАТУ РАТНЕ ШТЕТЕ*. 07.10. 1990. 13.

29 Уп: Васић, Вера; Алановић, Миливој: *Грамаћика новинског текста*, 2007:155; Даље: Лазић-Коњик, Ивана: Структура, функција и лексикографска обрада перифрастичних предиката на примерима из дневне штампе. У: *Зборник Машице српске за филологију и лингвистику XLIX/1*, Нови Сад, 2006, 219-304, овде 277.

30 Уп. Quandt, Siegfried: Zur Wahrnehmung der Deutschen im Ausland. Images als Produkt und Faktor der Geschichte. In: Bundeszentrale für politische Bildung (Hrsg.): *Völker und Nationen im Spiegel der Medien*, Bonn, 1989. 36-42, овде 38.

31 Политика: *ТЕЖАК ШАМАР БОНСКИМ ПОЛИТИЧАРИМА*. 01.10.1990. 3.

32 Уп. Алановић, Миливој: *Формулација и формализација семантичких улога*, 218-220.

Шефа западнонемачке дипломатије једина прати председница Бундестага Рита Зисмут.³³

У насловима се врло често среће редуковани модел лексичке идентификације, који те 1990. године нема вредносну интерпретацију, односно, указује искључиво на степен познатости актера о коме је реч, с тим да се ова познатост остварује пре свега готово свакодневним присуством актера о коме је реч у српским медијима. Тако наслов малопређашњег цитата гласи:

[9] Личности: **ГЕНШЕР УБЕДЉИВО НАЈПОПУЛАРНИЈИ** Канцелар Кол и његов такмац, социјалдемократа Лафонтен, много заостају за **шефом западнонемачке дипломатије**.³⁴

Почетком и развојем кризе у бившој Југославији актери немачке политичке сцене су све присутнији у српској штампи па редукован модел идентификације постаје преовлађујући:

[10] Одлука посланика Бундестага **КОЛ ОПЕТ КАНЦЕЛАР** Иако је **Кољу** ово четврти пут да буде биран за канцелара, први пут су у томе учествовали посланици читаве уједињене Немачке.³⁵

Различито остварене семантичке улоге актера Кола у наведеном примеру – у првој реченици је у питању егзистенција³⁶, а у другој пацијенс – последица су глаголске дијатезе која на прагматичком нивоу упућује на бирократизацију језика и овде нема вредносну интерпретацију.

Као последица посебног друштвено-комуникативног контекста који је у анализама српске штампе забележен чак и пре званичног распада СФРЈ, а врхунац доживљава управо за време ратова на простору бивше СФРЈ, јавља се идентификација немачких актера на један, језички посматрано, потпуно неинформативан начин:

[11] **УХВАЂЕН НЕМАЦ, ПРИПАДНИК ХОС-А**

Вилхелм Рајсер је, каже, евангелист коме је „једино до мира стало“. А завршио је обуку на Медведници, потом био у Дивосу, пуцао на авионе ЈНА.³⁷

У синтаксички гледано пасивној конструкцији главног наслова имамо уобичајен случај детематизације агенса и именованја само пацијенса, с тим да је реченична перспектива у овом примеру намерно усмерена ка пацијенсу а скренута са агенса (за разлику од прим. 10). Аргументи за ово проналазе се у лексичким факторима важним за формализацију оваквог семантичког односа. Управо је лексичка идентификација та која овакав наслов чини језички неадекватним, односно, контекстуално изразито експресивним негативне вредности. Прва идентификација актера сведена је на редукован модел где се прво класификатором, овог пута неуобичајено у граматичкој јединици, а потом апозицијом као спецификатором, именује актер који тек у даљем тексту бива персонално идентификован. Класификатор изведен из ознаке за етничку припадност употребљава се

33 Политика: *ТЕЖАК ШАМАР БОНСКИМ ПОЛИТИЧАРИМА*.

34 Политика: *ГЕНШЕР УБЕДЉИВО НАЈПОПУЛАРНИЈИ*. 03.10.1990. 5.

35 Политика: *КОЛ ОПЕТ КАНЦЕЛАР*. 18.01.1991. 6.

36 С обзиром да се, према Алановићу, код егзистенција ради о неутралној семантичкој улози, овде није могуће извршити симплифицирану поделу на агенс и пацијенс. Уп. Алановић, Миливој: *Формулација и формализација семантичких улога*, 220.

37 Политика: *УХВАЂЕН НЕМАЦ, ПРИПАДНИК ХОС-А*. 20.12.1991. 15.

најчешће за именовање колектива, у множини (као у прим. 1-3). Хијерархизација изабране лексичке идентификације указује у овом примеру да је колективна припадност важнија од личног идентитета. Она је директна последица у то време владајућег друштвено-комуникативног модела према коме су сви пријатељи „нашег“ непријатеља и „наши“ непријатељи. Поред тога, у овом примеру је на делу и активирана историјска реминисценција у односу на припаднике немачке нације, тако да се може закључити да одреднице прве идентификације упркос граматичкој једнини изазивају негативну вредносну оријентацију према свим припадницима колектива.

Колективизација као владајући дискурсни модел комуникације утицао је на то да се у периоду 1991. до 1992. године и припадници немачке политичке елите идентификују кроз колективног, односно метонимијског актера:

[12] После одлуке о признавању Хрватске и Словеније **НЕМЦИ ПРИПРЕМАЈУ ПРИТИСАК НА УН...**³⁸

[13] После уручивања југословенске ноте **Немачкој БОН ЗАСАД ЂУТИ**³⁹

У текстовима који су више аналитичке природе и укључују у аргументацију културолошке аспекте односа Немачке и Југославије, односно Србије тога времена проналазе се и занимљиви примери метафоризације агенса:

[14] Јер се јуче високо виноу **црни немачки орао са крвавим кљуном и канџама.**⁴⁰

Овакви примери лексичке идентификације немачких актера кореспондирају са комуникацијским моделом митског представљања и себе и других у медијским извештајима за време ратова у СФРЈ и по правилу су позитивна када је реч о „ми“-групи, односно негативна када је реч о „они“-групи.

Негативно вредновање појединих актера овог времена се задржава и након званичног окончања сукоба. Приликом поновног избора Хелмута Кола за канцелара Немачке недељник *Време* је објавио кратак текст под насловом:

[15] **ВЕЧНИ ХЕЛМУТ**⁴¹

Употреба личног имена у редукованом моделу идентификације упућује у овом случају на омаловажавање личности Кола, без обзира на високу функцију коју обавља и која је коришћена у идентификовању овог актера у даљем тексту:

[16] **Немачки канцелар Хелмут Кол** поново је изабран...**Кол** је освојио 338 од 672 гласова... **Шеф хришћанско демократске уније ...**

Сасвим другачију ситуацију срећемо код министра спољних послова Фишера. Лексичка идентификација овог актера преко модела: надимак + презиме + (функција) представља у његовом случају правило, а употреба личног имена уз остале спецификаторе изузетак. У целокупном корпусу забележен је само један случај када је министар Фишер именован као *Јозеф Фишер*. Ова појава је делимично последица ситуације преузете из немачких медија, где се Фишер такође готово увек именује са „Јошка“. Међутим, у српској штампи ова редукована идентификација употребљена је двојачко: до бомбардовања представља знак емпатије, а од бомбардовања 1999. године знак омаловажавања. После октобра 2000. забе-

38 Политика: *НЕМЦИ ПРИПРЕМАЈУ ПРИТИСАК НА УН*. 21.12.1991. 3.

39 Политика: *БОН ЗАСАД ЂУТИ*. 23.12.1991.2.

40 Политика: *Пангерманска коалиција и Србија данас*. 17.01.1992. 14.

41 Време: *ВЕЧНИ ХЕЛМУТ*. 21.11.1994. 38.

лежена су оба случаја, у зависности од ширег контекста у који је смештена тема чланка и сам актер. Из 1998. године можемо навести следеће примере идентификације Фишера:

[17] **Вођа зелених Јошка Фишер ... У својству првог зеленог министра...**

Прошле седмице се у Вашингтону шалио са Медлин Олбрајт због њеног зеленог костима у којем се појавила на заједничкој конференцији за штампу наводно у част **зеленог госта**.⁴²

Идентификација актера се разликује свакако и од типа новина. Досадашњи примери су ексцерпирани углавном из *Политике*. У *Блицу* је редуковани модел идентификације најчешћи и није увек последица високог степена препознатљивости актера:

[18] **ЛАФОНТЕН ЗА АМЕРИЧКИ МОДЕЛ**⁴³

[19] Бундестаг одобрио нову немачку владу **ФИШЕР ВЕЋ НА ПОСЛУ**⁴⁴

Пример 19 би могао бити гранични случај, јер из самог наслова није јасно коју функцију Фишер има у новој влади. Нејезички фактори као што је нпр. новинарско правило вести у низу утичу на то да се овде може претпоставити висока препознатљивост, па самим тим и задовољавајућа информативност наслова.

За време бомбардовања забележен је поново метонимијски идентификован актер или колективни актер:

[20] Косово – САД – ЕУ **ОДГОВОР ВОЈНОГ КАНЦЕЛАРА**⁴⁵

[21] **ЗЕЛЕНИ САЗИВАЈУ ВАНРЕДНИ КОНГРЕС**⁴⁶

Извештавање за време бомбардовања представља врхунац у употреби колективизације као преовлађујућег комуникативног модела у српским медијима. С обзиром да је бомбардовање било дефинисано као „агресија против народа“ логично је да су опоненти „народа“ такође били колектив: „агресори“. У том смислу се немачки актери врло често колективизују и идентификују само овом лексемом, чак у неким примерима заједно са осталим политичарима западноевропских земаља, који су учествовали у бомбардовању. Колективизацијом актера постиже се висок степен идентификације и емпатије са „ми“-групом. На тај начин могуће је извршити и „замагљивање“ стварних актера, односно јасног и тачног представљања догађаја и њихових учесника, као у следећем примеру:

[22] „Сагласност **већине „зелених“ посланика** у Бундестагу и „зелених“ **чланова владе** за нападачки рат НАТО према Југославији потресла је основе зелене политике“, наводи се у саопштењу „зелених“ **посланика**. У њему се истиче да мора да буде јасно да „**релевантан део Зелених**“ не подржава политику црвено-зелене савезне владе.“⁴⁷

Након октобра 2000. године извештавање о Немачкој и њеним актерима се нормализује у смислу неутралног представљања догађаја и уобичајене идентификације актера:

42 Време: *Ениџма Шредер*. 14.11.1998. 48-49.

43 Блиц: *ЛАФОНТЕН ЗА АМЕРИЧКИ МОДЕЛ*. 26.10.1998. 4.

44 Блиц: *ФИШЕР ВЕЋ НА ПОСЛУ*. 28.10.1998. 4.

45 Нин: *ОДГОВОР ВОЈНОГ КАНЦЕЛАРА*. 17.06.1999. 38.

46 Данас: *ЗЕЛЕНИ САЗИВАЈУ ВАНРЕДНИ КОНГРЕС*. 29.03.1999. 5.

47 Исто.

[23] Најава руског председника и **немачког канцелара** НАЈАВА УСПОНА У ОДНОСИМА МОСКВЕ И БЕРЛИНА⁴⁸

[24] **ГЕРХАРД ШРЕДЕР** ПОНОВО КАНЦЕЛАР⁴⁹

„Инвентивност“ у представљању немачких актера захтевао је избор Ангеле Меркел за канцелара, односно канцеларку Немачке октобра 2005. године. У првим извештајима она је била идентификована на следећи начин:

[25] Потписан коалициони споразум Велике коалиције **МЕРКЕЛОВА** ОД УТОРКА **ПРВА ЖЕНА КАНЦЕЛАР** НЕМАЧКЕ⁵⁰

[26] **Меркелова** и званично **канцелар ДРЖАВНИК И ДОМАЋИЦА** Не само да је **прва жена канцелар** у историји Немачке већ и **једина шефица владе** у Европи⁵¹

Ускоро почиње да се најчешће употребљава родно адекватан термин *канцеларка*, пре свега у *Полицици*, а онда и у другим новинама:

[27] Први потези нове **немачке канцеларке** РАЈНСКА БЛИСКОСТ Меркелова је посетом Паризу и Бриселу првог радног дана означила приоритете спољне политике⁵²

Поред актера из политичког живота занимљиви су примери идентификације актера који се појављују у привредним темама. Ту су актери из Немачке идентификовани најчешће колективно, односно метонимијски, мада се сусреће и елементарни модел идентификације, када се наводе имена немачких фирми:

[28] Подршка **Немачке** малим и средњим предузећима у Србији⁵³

[29] **Београд - Берлин**: РТБ Бор, Сартид, **WAC, RTL** ЗАШТО СУ **НЕМЦИ** ЉУТИ НА СРБИЈУ? Могу ли се поремећени односи са Немачком поправити како су и покварени – економијом⁵⁴

Међу привредним темама забележена је и једна метафоричка идентификација:

[30] „...морало би да буде јасно да се данас кроз Европу не може марширати у **немачким чизмама** – али ни у **шумадијским опанцима**.“⁵⁵

У јединој спортској теми која је анализирана у овом корпусу, ради се о Светском првенству у фудбалу, одржаном 2006. године у Немачкој, многобројни културолошки фактори утицали су и на језичко представљање ове теме у штампи, чији су актери готово у свим случајевима позитивно идентификовани, почев од Немаца као фудбалског колектива:

[31] „... да је фудбал дивна игра 11 на 11 у којој увек побеђују **Немци**...“⁵⁶

Дивљење се преноси и на појединачне играче у чијој идентификацији се јавља најчешће редуковани модел идентификације као сигнал емпатије:

48 Политика: *НАЈАВА УСПОНА У ОДНОСИМА МОСКВЕ И БЕРЛИНА*. 26.09. 2000. 3.

49 Данас: *ГЕРХАРД ШРЕДЕР ПОНОВО КАНЦЕЛАР*. 25.10. 2002. 19.

50 Данас: *МЕРКЕЛОВА ОД УТОРКА ПРВА ЖЕНА КАНЦЕЛАР НЕМАЧКЕ*. 19.-20.11. 2005. 2.

51 Блиц: *ДРЖАВНИК И ДОМАЋИЦА*. 23.11. 2005. 6.

52 Политика: *РАЈНСКА БЛИСКОСТ*. 24.11. 2005. 3.

53 Данас: *Подршка Немачке малим и средњим предузећима у Србији*. 10.03. 2006. 10.

54 Нин: *ЗАШТО СУ НЕМЦИ ЉУТИ НА СРБИЈУ?* 27.07.2006. 20-22.

55 Нин: *МНОГО ЗЛОНАМЕРНОГ, МАЛО ТАЧНОГ*. 30.06.2005. 30.

56 Време: *Il grande grosso*, 06.07.2006. 68-70.

[32] Изабран **најбољи млади играч** Мондијала **ПРИНЦ ПОЛДИ СВЕ ЗАСЕНИО**⁵⁷

[33] **Нападач Немаца** јунак првог дана СП СРЕЂАН РОЂЕНДАН, **МИРОСЛАВЕ**⁵⁸

Поред ових, најчешће су забележене метафоричке идентификације поједи-наца или колектива које представљају, можемо рећи, стална места:

[34] **ФРАНЦ БЕКЕНБАУЕР КАЈЗЕР ЗА СВА ВРЕМЕНА**⁵⁹

[35] Млади репрезентативци СЦГ против **Немачке** играју свој први меч на ЕП у Португалу **ТИМСКА ИГРА КЉУЧ ЗА СЛОМ „ПАНЦЕРА“**⁶⁰

IV Закључак

Слика о Немачкој, која је медијски конструисана у периоду од 1990. до 2006. године, последица је утицаја многобројних културолошких фактора и владајућег комуникативног модела који је, како су наведени примери показали, могао бити успешно спроведен кроз семантичко-лексичку идентификацију актера догађаја о којима се извештавало. Одређена семантичко-лексичка идентификација немачких актера употребљена је у функцији вредносног представљања тих актера, било да се ради о различитом степену експресивности или пак информативности као неутралне вредносне категорије.

Семантички остварене функције агенса и пацијенса су у првом реду наглашавале активну, односно пасивну улогу Немачке у односу на „домаће“ актере из Србије. Примећено је да је и у случајевима утврђене семантичке функције пацијенса немачки актер био тематизован и лексички идентификован, за разлику од „домаћег“ актера – агенса, који је остајао анониман. Мада је ово често била последица формално-синтаксичких односа у реченици, забележени су и примери свесне промене реченичне перспективе која доводи до поменутог резултата. У таквим примерима осим наглашене негативне вредносне интерпретације карактеристичне за немачког актера ради се и о указивању на морално нижу улогу у радњи. На тај начин је у извештавању о Немачкој на делу оно што Васић и Алановић називају идеологизацијом дискурса.⁶¹

Лексичка идентификација се врши преко сва три почетно дефинисана модела: комплексног, елементарног и редукованог. Ови модели се бирају у зависности од различитих нејезичких фактора као што су део текста где се лексичка идентификација врши (главни наслов, поднаслов, текст), типа новине и рубрике, али и вредносне интерпретације која се жели пренети на читаоца. Утврђено је и на овом корпусу да се редуковани модел идентификације најчешће јавља у наслову или у ситуацијама када специфичан друштвено-комуникативни модел условљава начин идентификације и догађаја и њихових учесника, као што је то било у периоду од 1991. до 2000. године. Посебан тип идентификације, где се пажња усмерава на хомогеног представника колектива, као последица колективизације, има најјачи утицај на медијског реципијента па је тако чак било могуће граматичким

57 Блиц: ПРИНЦ ПОЛДИ СВЕ ЗАСЕНИО. 08.07.2006. 32.

58 Блиц: СРЕЂАН РОЂЕНДАН, МИРОСЛАВЕ. 11.06.2006. 28.

59 Данас: КАЈЗЕР ЗА СВА ВРЕМЕНА. 09.06.2006. 9.

60 Данас: ТИМСКА ИГРА КЉУЧ ЗА СЛОМ „ПАНЦЕРА“. 23.05.2006. 26.

61 Уп. Васић, Вера; Алановић, Миливој: Граматика новинског текста, 154.

облицима једине изазвати „доживљај“ множине, односно, негативну експресију пренети на цео колектив. Вредносно неутралан а информативно највиши степен одређености актера постиже се персоналним идентификатором и одређеним спецификаторима, као што је функција коју поменути актери врше. Такви случајеви се бележе у српској штампи приликом извештавања о Немачкој посебно након 2000. године, мада и ту у одређеним темама има одступања.

Литература

- Алановић, Миливој: Прилог типологији агенса – на примерима из српског, француског и немачког језика. У: *Прилози проучавању језика*, бр. 35. Нови Сад, 2004.
- Алановић, Миливој: Формулација и формализација семантичких улога. У: *Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду*, Књ. XXXI (2006).
- Алановић, Миливој: Функционално-граматички оквири падежне идентификације агенса. У: *Синтаксичка инстраживања (дијахроно-синхрони план). Лингвистичке свеске 6*. Нови Сад, 2007.
- Бакић, Јово: Стереотипи о Србима у јавностима појединих западних нација. У: *Нова српска политичка мисао*, бр. 1-2, Београд, 1999.
- Божовић, Ратко: Доминација медијске културе. У: *Златна жреда*, бр. 32-33, Нови Сад, 2004.
- Валић-Недељковић, Дубравка: Практикум новинарства. Друго допуњено издање, Београд, 2002.
- Васић, Вера; Алановић, Миливој: Граматика новинског текста: одговори на прво од 5wh + h питања. У: *Синтаксичка инстраживања (дијахроно-синхрони план). Лингвистичке свеске 6*. Нови Сад, 2007.
- Vlašić, Andreas: *Die Integrationsfunktion der Massenmedien. Begriffsgeschichte, Modelle, Operationalisierungen*. Wiesbaden, 2004.
- Dijk, van Teun A.: Structures of News in the Press. In: *Dijk, van Teun A. (Hg.): Discourse and Communication. New Approaches to the Analysis of Mass Media Discourse and Communication*. Berlin, 1985.
- Ђерић, Гордана: Пр(а)во лице множине. *Колективно самопоимање и представљање: митови, карактери, менталне мапе и стереотипи*. Београд, 2005.
- Зељић, Горан: *Успалене конструкције у новинском језику*. Београд, 2005.
- Лазећ-Коњик, Ивана: Структура, функција и лексикографска обрада перифрастичних предиката на примерима из дневне штампе. У: *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику XLIX/1*, Нови Сад, 2006.
- Максимовић, Јелена: Три примера стилистичке и прагматичке анализе новинске вести. У: *Савремена проучавања језика и књижевности. Зборник радова са I научног скупа младих филолога одржаног 14. фебруара 2009. године на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу*. Крагујевац, 2009.
- Moritsch, Andreas: Ursachen und Wirkungsweise nationaler Stereotype. In: *Moritsch, Andreas; Mosser, Alois: Den Anderen im Blick*. Frankfurt a. M., Berlin, Bern u. a. 2002.
- Pantić, Dragomir: Heterostereotypes of Serbs towards nations of the former Yugoslavia and other nations. In: *Ebd.*
- Spasovska, Verica: Der Jugoslawienkonflikt als Medienereignis – der Einfluss der Medien auf öffentliche Meinung und Außenpolitik. In: *Südosteuropa Mitteilungen 35* (1997).
- Hagen, M. Lutz; Berens, Harald; Zeh, Reimar; Leidner, Daniela: Ländermerkmale als Nachrichtenfaktoren. Der Nachrichtenwert von Ländern und seine Determinanten in den

Auslandsnachrichten von Zeitungen und Fernsehen aus 28 Ländern. In: *Holtz-Bacha, Christina; Scherer, Helmut; Waldmann, Norbert (Hrsg.): Wie die Medien die Welt erschaffen und wie die Menschen darin leben.* Wiesbaden, 1998.

Wilke, Jürgen: Konstanten und Veränderungen der Auslandsberichterstattung. In: *Ebd.*

Quandt, Siegfried: Zur Wahrnehmung der Deutschen im Ausland. Images als Produkt und Faktor der Geschichte. In: *Bundeszentrale für politische Bildung (Hrsg.): Völker und Nationen im Spiegel der Medien,* Bonn, 1989.

EINFLUSS SEMANTISCH-LEXIKALISCHER IDENTIFIKATION DER AKTEURE IN DER BERICHTERSTATTUNG SERBISCHER PRESSE AUF DAS DEUTSCHLANDBILD VON 1990 BIS 2006

Zusammenfassung

Moderne kulturwissenschaftliche Ansätze gehen von der Prämisse aus, dass die Medienkultur dominante Form der gegenwärtigen Kultur geworden ist. Damit sind vor allem die Massenmedien wie die Printmedien, Fernsehen und Internet gemeint. In Anbetracht der neuesten serbischen Geschichte seit dem Zerfall des ehemaligen Jugoslawien und anderer darauf folgender Umbruchsprozesse wurde den Medien eine der wichtigsten Rollen zugesprochen. So wird der Jugoslawienkonflikt u. a. auch als ein „Medienereignis“ beschrieben. Die Beteiligung deutscher Akteure an verschiedenen Prozessen in Serbien von 1990 bis 2006 verursachte bestimmte wertbeladene Bilder in der Wahrnehmung der deutschen Akteure aber auch Deutschland als Ganzes. Die vorliegende Arbeit untersucht den Einfluss bestimmter semantisch-lexikalischer Identifikation deutscher Akteure auf das gesamte Deutschlandbild, das den Medienrezipienten in Serbien angeboten wurde. Darüber hinaus wird versucht, das Verhältnis zwischen dem herrschenden gesellschaftlich-kommunikativen Modell und den genannten Identifikationsarten näher zu beleuchten, das sich im ideologisierten Diskurs niederschlug.

Aleksandra Salamurović

III
СИНТАКСИЧКА ПРОУЧАВАЊА

НЕКИ МОДЕЛИ ТРАНСПОЗИЦИЈЕ ВРСТА РЕЧИ У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

У раду се сагледавају врсте морфема у српском језику и модели прелазака једне врсте речи у другу, коју изазива дистрибуција и дистинкција морфема. Представљени су неки начини по којима се врши транспозиција речи у српском језику. Свеобухватно и систематизовано у раду ће се сагледати значења врста морфема и преображаји: пребацивање неке неглаголске врсте речи у глаголску и неке друге врсте речи у предлог, придев или прилог. Сходно томе се у раду сагледавају и језичке појаве као што су: супстантивизација, вербализација, препозиционализација, адјективизација и адвербијализација. Рад ће покушати да одговори и на питања, као: могу ли на исти начин одређене речи прелазити из своје врсте у другу, којим врстама речи припадају поједини примери речи и у каквој су они вези (нпр. именица *двојица* и број *два*, именица *рађња* и глагол *рађиши*), која значења имају неки морфем, какав је однос ознаке и означеног код граматичких морфема у одабраним примерима и др.

Кључне речи: српски језик, морфологија, морфема, транспозиција (преображај, трансформација) врсте речи, морфемска анализа

1. Термин и дефиниција

Транспозиција врсте речи је прелазак једне врсте речи у другу коју изазива, не увек, дистрибуција и дистинкција морфема (нпр. придев *млад* → именица *младосћ*). Постоје преображаји врсте речи у којима не учествују морфеме (нпр. *млада* – као именица у значењу ‚невеста‘ и *млада* – као придев, нпр. *млада девојка*). Прелазак речи из једне категорије у другу, без додавања било каквих афикса, Клајн (2005: 217) назива „конверзијом“. Бабић (1991: 47-49) ову језичку појаву зове „преобразба“, а у загради бележи синониме „мутација, конверзија, трансфигурација“. За „преобразбу“ Бабић каже да је то „постанак нове ријечи пријелазом из једне врсте у другу без посебнога додавања творбених елемената“. Симеон 1969 бележи пет значења за одредницу конверсија/конверзија, а опширније дефинише само значење под 3: „особита врста хомонимије: пријелаз једне врсте ријечи у дугу без промјене морфолошкога и фонетског састава, нпр. њ[емачки] Dank:dank, das:dass, Weg:weg... у хс. и р[уском] зло“.

Можемо закључити да се категоријална транспозиција врсте речи врши на два начина. Први начин преласка једне врсте речи у другу врши се додавањем морфема (било каквих афикса) при чему се мења гласовни и графемски састав речи. Други начин транспозиције врсте речи искључује додавање било каквих морфема и творбеног извођења речи. Такве лексеме остају истог графемског састава, односно оне су морфолошки (облички) једнаке, али имају различиту семантику и функцију речи у реченици, при чему ове разлике важе и за лексеме које мењају врсту речи по првом начину категоријалне транспозиције (трансформације) врста речи у српском језику.

Уобичајени су термини поименичавање (супстантивизација) односно попривдељење (адјективизација) за прелазак речи у именице односно у придеве. Клајн (2005: 217-220) поред прелазака у именице односно у придеве наводи прелазке у прилоге односно у предлоге. Бабић (1991: 48) поред супстантивизације и адјективизације додаје и „прелазак у глаголе: поглагољивање или вербализација „ и напомиње да се „ти посебни називи схватају често и много шире, обухваћајући обично све начине творбе једне врсте ријечи од других врста“. Клајн (2003: 379) закључује да је Бабићева напомена оправдана за термине супстантивизација и адјективизација, јер се, како он каже (стр.379), „у литератури и суфиксално извођење именице односно придева од друге врсте речи каткад назива поименичавањем односно попривдељењем“. За поглагољивање Клајн 2003 (нав. м.) каже: „њена овде уопште није требало помињати, јер се глаголи једино и могу градити додавањем суфикса, а не конверзијом: флексија глагола исувише је сложена да би било која друга врста речи „без посебног додавања творбених елемената“ могла постати глагол“. Вербализација је много учесталија језичка појава у другим језицима, нпр. у енглеском језику, као пример можемо издвојити лексему *google* која је као именица настала од назива америчке фирме и има значење „претраживач“. Енглески језик тежи ка симплификацији, па реч *google* има и значење глагола нпр. *Google that it!* (Тражи/претражи то!). У српском језику вербализација, као вид транспозиције (трансформације) врсте речи на основу морфолошке (обличке) једнакост, није развијена. За наш језик она није специфична, те је Клајнов закључак, да се „глаголи једино и могу градити додавањем суфикса, а не конверзијом“, оправдан. Међутим, таква запажања нарушавају логичност у том смислу што су именице, нпр. *број*, *слика*, *црша* (нпр. *Број* *чешири* је *дељив* на два, *Слика* је *леја*, *коса црша*), можда и подложне транспозицији врсте речи, у зависности од тога на који начин и по каквој етимологији их сагледавамо, па, можда, и могу прећи у глаголе (нпр. *Број* *ми од 10 до 50*, *Ана слика* *пејсаж*, *Марко црша* *кућу*), с тим што морамо истаћи да су наведени примери различито творбено настали, али су ипак морфолошки (облички) истоветни. Једнакост између издвојених примера именица и глагола није само у морфолошком и фонетском саставу тих речи, већ подразумева делимичну подударност условљену истом етимологијом односно семантиком речи. Многи лингвисти овакве и сличне лексеме називају глаголским и сматрају да су оне, заправо, настале од глагола, али ни једно ни друго полазиште не може се са сигурношћу прихватити као тачно. Овакви примери категоријалних преображаја нису, још увек, нажалост, до краја истражени. Број примера транспозиције односно прелазака, по овом моделу, никако није коинцидентан, те ови преображаји завређују сваку пажњу да се, у неком од наредних истраживања, детаљно сагледају и изуче.

Барић et al. (1997: 300-302) не помињу вербализацију, али за разлику од поменутих аутора они нуде и друге термине као што су: „*поприложење* (адвербијализација), *повезничење* (конјункционализација) и *поприједложење* (препозиционализација).“

2. Основна јединица морфологије

Речи се могу рашчланити на мање језичке јединице које имају ознаку и означено. Природа језичког знака сложено је и веома старо питање¹ које се своди

1 Дискусија о овом питању покренута је још од времена античких грчких традиција, а заслугом Фердинанда де Сосира, у лингвистичком свету, то питање је афирмисано.

на тумачење и дефинисање везе између ознаке и означеног (види Радовановић 2003: 85-91). На пример, реч *рибица* може се рашчланити на три јединице, дакле, на три језичка знака која имају своју семантику: *риб* + *иц* + *а*. Издвојене језичке јединице зовемо морфеме. Морфеме су најмање језичке јединице које су носиоци значења или граматичке службе у реченици (Станојчић, Поповић 1997: 64). Лингвиста Данко Шипка (2005: 27) каже да је морфем апстрактна јединица² која представља скуп морфова, свих својих конкретних реализација, обједињених истим значењем. Како знамо да се реч *рибица* састоји баш од три морфеме? Провера броја морфема у једној речи врши се стављањем неке речи (у нашем примеру речи *рибица*) у суоднос са низом речи у којима је један део исти. Тако нпр. коренску морфему [*риб*] стављамо у суоднос са низом речи, нпр. *риби*, *рибљи*, *рибар*, *рибати*. Наведене речи обједињене у низу имају заједнички елемент [*риб*], који називамо коренска морфема. Морфема [*иц*] издвојена је у поређењу нашег примера речи *рибица* са низом речи, нпр. *шорбица*, *цурица*, у којима маркирана морфема има значење деминутивног наставка³.

Постоји разлика у значењу морфеме [*риб*] и морфеме [*иц*] с једне стране и морфеме [*а*] с друге стране. Морфеме [*риб*] и [*иц*] свој садржај добијају из ванјезичке стварности (из реалног света), а морфема [*а*] из самог језика. За морфеме које добијају садржај из ван језичке стварности кажемо да имају лексичко значење (творбене морфеме), а за морфеме које добијају садржај из језика, тј. из граматике, кажемо да имају граматичко значење (граматичке морфеме).

Упоредимо дистрибуцију и дистинкцију морфема у речима *рибар* и *рибарити*. Именицу *рибар* (*риб* + *ар* + $\emptyset$) у српском језику мотивише извођење односно транспозиција врсте речи додавањем суфиксалне морфеме *-ити*, па тако постаје глагол *рибарити*. Првобитну семантику овог глагола забележио је Вук Караџић (1935: 669) у свом Рјечнику као „носити рибу по селима те продавати као што у Сријему и у Бачкој чине многи“. Данашње значење овог глагола је модификовано у том смислу што више нема семантику да „неко рибу носи“, већ да „неко рибу лови или пеца“. Данашње, промењено, значење може се видети нпр. у реченици *У овом делу шоба реке забрањено је рибарити*. Веома плодан суфикс *-ити* долази на именичке и придевске основе речи, а глаголи изведени без префикса са овим наставком су скоро увек несвршеног (имперфективног) вида⁴.

Шипка (2005: 28) наводи да се морфема која носи творбено значење лексеме назива коренска (основна), сви други морфеме су афикси. Морфемском анализом речи могу се одредити граматичка обележја самих речи. Пример речи *рибица*, ван реченичног контекста, упућује на то да она спада у врсту речи именице, да је реч женског рода (та *рибица*) исказана у номинативу јединице и да има значење деминутива (умањенице) → мала рибица. Сва набројана обележја речи сагледавамо на основу детаљне морфемске анализе речи. Морфема [*а*], у речи *рибица*, везана је морфема, коју још називамо граматемом, морфемом облика или наставком

2 То значи да морфема постоји само као језички појам који није опипљив, мислен, мисаон, и она као таква самостално употребљена нема функцију, већ је искључиво добија у оквиру речи.

3 Афиксална морфема или суфикс *-иц* првобитно је био деминутивни наставак речи, али данас имамо лексеме нпр. *Ђурђиц* (јесењи празник) и *вилин коњиц* (инсект), које нису мотивисане деминутивним значењем као што је то случај у нашем примеру лексеме *рибица* (мала риба).

4 Постоји неколико изузетака глагола који немају префикс али су свршеног (перфективног) вида. Такав је глагол *ранији* који је транспозицијом врсте речи изведен од именице *рана* додавањем суфикса *-ити*.

за облик, а која у различитим контекстима има различито значење – полисемичност. На пример, у речи *риба* морфема [а] пружа информацију да је у питању именица женског рода у номинативу једнине, иста морфема у речи *чиња*, у примеру *он чиња*, упућује на то да је у питању глагол – презент трећег лица једнине, у синтагми *лепа девојка* морфема [а] пружа информацију да је лексема *лепа* придев у номинативу једнине женског рода.

3. Неки модели транспозиције врста речи

3.1. Сујстанивизација (поименичење)

Упоредимо најпре именицу *радња* и глагол *радићи*, а потом и именицу *двојица* и број *два*. Именица *радња* изведена је од глагола *радићи* додавањем суфикса *-ња* на коренску морфему [раг]. Суфикс *-ња*, како Клајн бележи (2005: 167), долази на презентску основу глагола⁵ (нпр. *радићи* → *раг* + *ња*). Готово све именице на суфикс *-ња* изведене су од глагола и имају значење глаголске радње, па их називамо глаголске именице (nomina actionis). Као и код других глаголских именица из глаголског (нпр. *радићи*) се може развити предметно значење, нпр. *радња* ‚дућан‘, ‚маркет‘, ‚самопослуга‘; *тврђња* у значењу ‚изјава‘ (постала је процесом транспозиције речи од глагола *тврдићи*). У мањем броју речи као нпр. *ићи*ање, *значење*, *мишљење* именичка вредност је потпуно преовладала тако да се речи више не могу употребити предикативно, нпр. синтагма *ићи*ање *ученика* данас се сигурно не би схватила као номинализација реченице, нпр. *Професор ићи*а *ученике*. него или као ‚питање које су ученици поставили‘ или као ‚проблем ученика‘.

Реч *два* спада у променљиву врсту речи број, нпр. *Кошуља има два дужмета*. Збирна именица *двојица*, како Клајн каже, има значење „групе мушких особа“. Белић (1922: 80) је ово значење тумачио тиме што је настало од мушких облика множине збирног броја *двоји* (људи). Модел транспозиције врста речи као што је поименичавање (супстантивизација) броја или предмета означеног бројем гради се по моделу од основе редних бројева нпр. *иети* – *иетица*, *осам* – *осмица* и сл.

Модел супстантивизације односно транспозиције врсте речи придева у именицу додавањем суфикса нпр. *-ство*, *-ост*, *-ота*, *-оћа* су, у наставку рада, табеларно приказани (Табела бр. 1).

Придев	Суфикс	Именица
млад	-ост	младост
стар	-ост	старост
горд	-ост	гордост
лукав	-ост	лукавост
богат	-ство	богатство
роб	-ство	ропство
леп	-ота	лепота

5 Клајн наводи да би од именичке основе могла бити изведена лексема редња (ред + ња), међутим ова изведеница не спада у оне које су настале транспозицијом врсте речи, јер су лексеме *ред* и *редња* по врсти речи именице.

чист	-ота	чистота
сам	-оћа	самоћа
лак	-оћа	лакоћа
мек	-оћа	мекоћа
зло	-оћа	злоћа

Табела бр. 1

Поредећи суфиксе -оћа и -ота, Бошковић (1936: 126) је закључио да у погледу употребе ових суфикса нема никакве разлике, а издвојио је као изузетак познати пар *чистиоћа/чистиоћа*, где се први употребљава за нешто материјално, а други фигуративно. За наше истраживање је битно да уочимо да су обе именице (*чистиоћа/чистиоћа*) постале категоријалном транспозицијом врсте речи придева *чисти*.

За супстантивизацију у речнику налазимо мноштво примера и свакодневно се јављају нови. Треба истаћи да, обично, са несигурношћу одређујемо којој врсти промене припадају заједничке именице настале од придева. Таква је, нпр. именица *млада* у значењу ‚невеста‘, чији датив и локатив гласи *млади*, али и *млагој*, према РМС. У средњем роду нпр. *добро* и *зло* имају генитив множине *добра*, *зла*, као именице, а инструментал им је различит и условљен је значењем, нпр. *са пољопривредним добром*, али *добро се добрим враћа*. Мали је број речи као што је *ошћужени*, где са лакоћом разликујемо именичку употребу од придевске, будући да је ова лексема као именица стални термин у правној терминологији и практично се никада не замењује синтагмом *ошћужени човек* или *ошћужени зраћанин*.

3.2. Вербализација

У претходним поглављима навели смо да у српском језику вербализација као вид транспозиције (трансформације) врсте речи, на основу морфолошке (обличке) једнакост, није продуктивна, али је модел вербализације који настаје транспозицијом од неке друге врсте речи додавањем морфема (било каквих афикаса), при чему се мења гласовни и графемски састав речи, у српском језику веома продуктиван. Један од најпродуктивнијих страних глаголских суфикса је суфикс *-ираџи*. У кратком историјском прегледу Јернеј 1959 напомиње да је овај суфикс преузет у XVII веку из немачког, где је пореклом из старофранцуског (Клајн 2003: 352-354). На пример глагол *асафалџираџи* изводи се од именице *асафалџи* + суфикса *-ираџи*, на тај начин транспозицијом именице *асафалџи* правимо глагол *асафалџираџи*. Још неки примери вербализације су нпр. глаголи *музиџираџи* (од именице *музика*), *комуниџираџи* (од именице *комуникација*), *ајлаудираџи* (од именице *ајлауд*), *докџориџираџи* (од именице *докџор*), *лобџираџи* (од именице *лоби*, ‚деловати преко лобија‘) и сл.

Од придева је само неколико глагола постало, углавном по моделу:

акџивираџи ← *акџивно* (придев); *комџилеџираџи* ← *комџилеџино* (придев);
дуџираџи ← *дуџило* (придев); *фалиџираџи* ← *фали* (придев пореклом из немачког језика).

Веома продуктиван општесловенски суфикс *-оваџи*, има и варијанту *-еваџи* после непчаних сугласника, твори глагол од именице као на пример *присутвоваџи* (од именице *присутство*), *бичеваџи* (од именице *бич*), *мачеваџи* се

(рефлексни глагол од именице *мач*), *прошестиваићи* (од именице *прошести*) – ког срећемо у раширеном, али погрешном облику *прошестивоваићи*.

Глагол *раздвојићи* изведен је префиксално-суфиксалном творбом. Овај глагол је настао транспозицијом врсте речи од броја *два* на који су додати префиксални морфем *раз-* и суфиксални морфем *-ићи*.

3.3. Адјективизација (попридевљење)

Барић et al. (1997: 301), у одељку „Преобразба“, укратко описује попридевљење дајући по један пример за попридевљени радни придев, трпни придев и глаголски прилог садашњи. Клајн (2003: 383), у одељку „Попридевљење“ наводи да је несумњиво знак адјективизације постојање твореница са префиксима као нпр. *неумрли*, *недирнући*, *подоубраћен* и др. које Барић et al. не наводе.

Адјективизовати се, дакле, могу радни придев, трпни придев и глаголски прилог садашњи. Као глаголски облик за грађење прилошких времена кондиционала и футура другог служи радни придев. Овај глаголски облик има атрибутивну употребу, нпр. *ограсла унука*, *ужељо уље*, *учесћале претиње*, *презрело воће*, *загорело јело* и др. Много више, како сматра Клајн (2003: 384) има оних глагола од којих атрибутивна употреба није могућа, такве примере он посебно издваја (стр. 384): **ово лежло дете*, **гледај дошле људе*, **оклизнули човек* и др. Клајн 2003 (нав. м.) закључује, оно што је неминовно у савременом српском језику, да „придевске употребе уопште нема код глагола страног порекла“. Ова тврдња нам указује да модели оваквог попридевљења, односно транспозиције врсте речи, данас више нису продуктивни.

Конвертибилни примери лексема могу се сагледати у атрибутивној употреби за трпни придев, јер је сваки трпни придев истовремено и придев, нпр. *научена пјесма*, *начишћана девојка*, *ураћена вежба*, *исцељена кошуња* и др. Познато је да трпни придев постоји од прелазних глагола, међутим, многи облици трпних придева од глагола који нису прелазни, прихваћени су у савременом српском језику и имају атрибутивну функцију. Такви су нпр. примери: *дипломирани ситудент*, *договорени сусрети*, *распевана дружина* и др.

Глаголски прилог садашњи, такође, може бити у функцији придева. Овде се транспозиција врсте речи употребљава да означи сталну особину, нпр. *владајућа класа*, *олакшавајуће околности*, *свећелећа реклама*, *лепшећи шањир* и др. Није правилно употребљавати глаголски прилог садашњи везан за одређено време и праћен прилошким одредбама, нпр. *шренућно недостијајућа средства* и сл.

Аутори Станојчић-Поповић (1999: 134) наводе пример лексеме *бивши*, који можемо уврстити у транспозицију врсте речи. Наиме, они су запазили да глаголски прилог прошли може да има секундарну функцију придева у примеру *бивши (председник)*.

3.4. Адвербијализација (прелазак у прилоге)

Прилози су врста речи која има раширену, систематску примену транспозиције врсте речи. Највећи део њих је постао од придева и најчешће имају облик средњег рода, нпр. *оглазим далеко*, *брзо лећи*, *лепо си говорио*, *седи мирно* и др. Прилози могу постати и од глаголских трпних придева, нпр. *ојправдано се буну*, *прештерано гласан* и др.

Од придева на *-ски, -чки, -шки* прилог је једнак мушком роду јединице (с кратким крајњим *-и*, које је у придеву дуго), нпр. *лавовски се борио, живи царски, врашки шешко* и др.

Бабић (1991: 522) као поприложење именице наводи пример лексема *истина* у значењу ‚додуше‘, *сила* у значењу ‚много‘, *мравичак* у значењу ‚веома мало.

Речи типа: *силом, срећом, зрешком, радом* и др. често се адвербијализују, а будући да су у инструменталу, који је падеж са прилошким значењем, тешко их је разграничити од праве именичке употребе.

3.5. Прејозиционализација (прелазак у предлоге)

Неправи предлози припадају другим врстама речи и секундарно су стекли функцију предлога. Главни извор неправих предлога су именице, нпр. *место* (*Урадићу то место Марка.*); *крај* (*Седели смо крај зида.*); *врх* (*врх засјалих њива*) и др.

Постоје прилози који су истовремено предлози. Клајн (2003: 387) за такве лексеме каже да „имају двојаку употребу“, нпр. *близу* (*Парк је ту близу.* → прилог – *Парк је близу моје зграде.* → предлог); *после* (*После смо ојшишли на ручак.* → прилог – *Наћи ћемо се после ручка.* → предлог); *преко* (*Прећи преко, молим те.* → прилог у значењу ‚отићи на другу страну‘ – *Она се нагнула преко сјола.* → предлог).

4. Закључна размишљања

Овај рад сагледава и дефинише прелазак, односно транспозицију или трансформацију, како је неки зову, једне врсте речи у другу коју изазива, не увек, дистрибуција и дистинкција морфема, те је из тог разлога предмет овог истраживања, такође, сагледавање врста морфема у српском језику. Првобитно су систематизовани и свеобухватни дефинисани и објашњени синоними и термина за ову језичку појаву. Издвојени су они релевантни и уобичајени термини које срећемо у савременој лингвистичкој теорији и пракси. Можемо закључити да је термилошки шаролика употреба назива, а ми смо издвојили следеће: транспозиција, трансформација, прелазак или прображај једне врсте речи у другу, мутација, конверзија, транфигурација и др. Даље се у раду сагледавају два аспекта категоријалне транспозиције врста речи, где закључујемо да се она врши на два начина. Први начин преласка једне врсте речи у другу је додавањем морфема (било каквих афикса) при чему се мења гласовни и графемски састав речи. Други начин транспозиције врста речи искључује додавање било каквих морфема и творбеног извођења речи. Такве лексеме остају истог графемског састава, односно оне су морфолошки (облички) једнаке, али имају различиту семантику и функцију речи у реченици.

Посебно су у раду дефинисани и описани модели транспозиције врста речи као што су: супстантивизација, вербализација, препозиционализација, адјективизација и адвербијализација. Њихови механизми и модели транспозиције детаљно су описани, а посебно би требало истаћи да је први начин транспозиције обавезан за вербализацију, оба начина за супстантивизацију, док је код свих других категоријалних транспозиција по правилу заступљен други начин прелазака једне врсте речи у другу.

На основу садржаја и истраживања која су изнета у овом раду може се извести закључак да рад никако не нуди коначна решења за неке примере категоријалних преображаја, напротив, овим радом се отварају и нека нова питања,

а необухвата ни сва истраживања о најмањој језичкој јединици која има своје значење и граматичку функцију, односно морфему, јер се она у раду дефинише и описује искључиво за потребе схватања прелазака једне врсте речи у другу. Морфеме се сагледавају у једном од неколико поглавља рада, у првом од два начина транспозиције врста речи додавањем било каквих афикса на корен речи. Највећи доприноси овога рада били би да се читаоци подстакну на размишљање о овој језичкој, не тако реткој, појави преображаја врста речи, али и да се укаже на примену неких модела транспозиције у српском језику, а све то омогућава схватање, савладавање и проширивање знања једне уже теме из морфологије српског језика за богаћење наше лексичке баштине.

Литература

- Бабић, Стјепан (1991) *Творба ријечи у хрватском књижевном језику*, друго издање, Загреб
- Барић, Е. et al. (1997) *Хрватска грамаџика*, Школска књига, Загреб
- Белић, Александар (1922) Двојца, неколицина и слична образовања. *Јужнословенски филолог*, III, 79-81.
- Белић, Александар (1933) О стварању нових речи. *Наш језик*, I, 72-76.
- Бошковић, Радосав (1936) *Развитак суфикса у јужнословенској језичкој заједници*, Библиотека Јужнословенског филолога, Београд
- Гортан-Премк, Даринка (1995) *О стироксиури и семантици деривата*, *Наш језик*, XXX, 76-81.
- Ивић, Милка (1999) *Бело као лингвистички и културолошки проблем*, Институт за српски језик САНУ, Београд
- Караџић, Вук (1935) *Српски рјечник*, Београд
- Клајн, Иван (2003) *Творба речи у савременом српском језику II, Суфиксација и конверзија*, Завод за уџбенике – Матица српска, Београд – Нови Сад
- Клајн, Иван (2005) *Грамаџика српског језика*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд
- Клајн, Иван (2006) *Грамаџика српског језика за странце*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд
- Согин, Andrew R. (1998) Врсте речи између структурализма и генеративизма. *НССУВД* 27/2: 55-71.
- Мразовић, П. – З. Вукадиновић (1990) *Грамаџика српскохрватског језика за странце*, Добра вест, Сремски Карловци – Нови Сад
- Пешикан, Митар - Јерковић, Јован - Пижурца, Мато (1993) *Правопис српског језика*, Матица српска, Нови сад
- Радовановић, Милорад (2003) *Социолингвистика*, Издавачка књижарница Зорана Стојановића Сремски Карловци, Нови Сад
- Речник српскохрватског књижевног језика*, I-VI, Матица српска, Нови Сад
- Росандић, Драгутин – Силић, Јосип (1979) *Основе морфологије и морфостилистике хрватског књижевног језика*, Школска књига, Загреб
- Симеон, Рикард (1969) *Енциклопедијски речник лингвистичких назива*, Матица хрватска, Загреб
- Симић, Радоје (1976) Прилог теорији морфеме. *Анали Филолошког факултета*, бр.12, 583-592.

Станојчић, Ж. – Љ. Поповић (1997) *Граматика српскога језика*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд

Станојчић, Ж. – Љ. Поповић (1999) *Граматика српскога језика*, Шесто, прерађено издање, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд

Стевановић, Михајло (2004) *Граматика српског језика за средње школе*, Предраг & Ненад, Београд

Шипка, Данко (2005) *Основи морфологије*, Алма, Београд

SOME MODELS OF TRANSPOSITION OF PARTS OF SPEECH IN SERBIAN LANGUAGE

Summary

This paper gives an insight into types of morphemes in Serbian and models of transformation of one part of speech into another, caused by morpheme distribution and distinction. Some ways of word transposition in Serbian have been shown. Meanings of types of morphemes and their class shift: putting a non-verbal part of speech into a verbal one and putting some other part of speech into a preposition, adjective, adverb or conjunction have been presented comprehensively and systematically. To that effect, this paper gives an insight into language phenomena such as: substantivisation, verbalisation, prepositionalisation, adjectivisation, adverbialisation. The paper is also going to try to answer to the questions such as: can the words of a particular part of speech change a class, to which parts of speech do some transparent examples of words belong and in which correlation are they (e.g., noun *dvojica* and numeral *dva*, or noun *radnja* and verb *raditi*), what is the meaning of some morphemes (semantics), what is the relationship between signifier and signified with grammatical morphemes within selected examples and so on.

Miljana Barjamović

ПОРЕДБЕНО-НАЧИНСКЕ КОНСТРУКЦИЈЕ С ВЕЗНИЦИМА КАО ДА И КАО ШТО У КЊИЖЕВНОУМЕТНИЧКОМ ФУНКЦИОНАЛНОМ СТИЛУ

У раду се разматрају структурне, семантичке и прагматичке особености поредбено-начинских конструкција с везницима *као да* и *као што* у прозним књижевноуметничким текстовима (романима) савремених српских писаца. Поредбено-начинске конструкције јесу део синтаксичког система који обухвата: (1) чисто поредбене, (2) чисто начинске, и (3) поредбено-начинске конструкције. Поредбено-начинске конструкције с везницима *као да* и *као што* припадају систему конструкција с везницима *као што* и *као да* који обухвата и друге типове синтаксичких конструкција осим поредбено-начинских. Циљ синтаксичке анализе јесте да се одреде дистинктивне карактеристике поредбено-начинских конструкција с везницима *као што* и *као да* у односу на остале конструкције с тим везницима.

Кључне речи: поредбено-начинске синтаксичке конструкције, везник *као да*, везник *као што*, књижевноуметнички функционални стил.

1. Увод

1.1. Синтаксичке конструкције с везницима *као да* и *као што* спадају међу најфреквентније моделе поредбених конструкција којима се означава поређење по једнакости у српском језику.¹ Поредбено-начинске конструкције с везницима *као да* и *као што* само су један део тог синтаксичког система. Циљ овога рада јесте да се на текстовима који припадају књижевноуметничком функционалном стилу испитају синтаксичке, семантичке и прагматичке карактеристике поредбено-начинских конструкција с везницима *као да* и *као што*, како би се одредиле њихове дистинктивне карактеристике у односу на остале конструкције с везницима *као да* и *као што* које нису поредбено-начинске.²

1 Везници *као што* и *као да* разликују се по критеријуму фактивност/хипотетичност: везником *као да* изражавају се хипотетичке радње, а везником *као што* реалне радње (осим уколико је предикат зависне клаузе у облику потенцијала – тада се везником *као што* изражава хипотетичка радња). Посебан допринос проучавању система конструкција с везницима *као да* и *као што* дала је Владислава Петровић (Петровић 1976; Петровић 1986). Ове конструкције детаљно су обрађене у књизи *Српска синтакса* (Симић – Јовановић 2002: књ. I–II, 843–863; књ. III–IV, 1561–1583).

2 За корпус је узето 10 романа савремених српских писаца: Иво Андрић, *Проклетиа авлија*, Сабрана дела, књ. 4, Просвета – БИГЗ – СКЗ – Нолит, Београд, 1991; Младен Марков, *Истеривање бога*, књ. 2, Просвета, Београд, 1984; Радован Бели Марковић, *Лајковачка црuga*, Народна књига, Београд, 2004; Добрило Ненадић, *Дестини и жртва*, Сабрана дела, књ. 9, Жиравац, Пожега, 2007; Добрило Ненадић, *Сабља грофа Вронског*, Сабрана дела, књ. 12, Жиравац, Пожега, 2007; Данило Николић, *Јесења свила*, Новости, Београд, 2004; Видан Николић, *Сенка дестинице*, Народна књига, Београд, 1999; Милорад Павић, *Предео сликан чајем*, Новости, Београд, 2004; Борислав Пекић, *Беснило*, Новости, Београд, 2004; Добица Ћосић, *Време власти*, Новости, Београд, 2004.

1.2. Синтаксичка анализа конструкција с везницима *као да* и *као што* захтева да се дате конструкције посматрају у неколико синтаксичких (под)система. Циљ анализе јесте да се употребом одговарајућих критеријума одреди 'место' поредбено-начинских конструкција у тим (под)системима.

1.2.1. Прво, конструкције с везницима *као да* и *као што* треба посматрати као део синтаксичког система поредбених и начинских конструкција, тј. система у коме се на различитим језичким нивоима могу издвојити три засебна структурно-семантичка типа конструкција:³ (1) *чисто поредбене конструкције* – којима се граматикализује одређени тип поредбеног значења и у чијем се семантичком садржају не јавља семантичка компонента начина; (2) *чисто начинске конструкције* – у чијој семантичкој структури је једино присутна начинска значењска компонента; и (3) *поредбено-начинске конструкције* – у чијем су семантичком садржају присутне и начинска и поредбена компонента.

1.2.2. Друго, конструкције с везницима *као да* и *као што* према семантичком критеријуму треба сврстати у поредбене конструкције са значењем *поређења по једнакости*.⁴ Затим, у анализу сложене реченице треба увести још прецизнији семантички критеријум, при чему се издвајају различити типови семантике поређења по једнакости: (а) пропорционалност, (б) еквивалентност, (в) уједначеност. Сваки од ових семантичких типова зависнослужених реченица има одређене структурне специфичности издвојене на основу следећих критеријума: (а) везничко средство, (в) присуство/одсуство компаративног облика придева или прилога и у подређеној и у надређеној клаузи, (в) структурна једночланост/двочланост зависнослужене реченице⁵. Поред наведених критеријума, у анализу се уводи и критеријум рестриктивности/нерестриктивности.

1.2.3. На крају, за сваки од подтипова семантике поређења по једнакости (пропорционалност, еквивалентност, уједначеност) – треба диференцирати и спецификовати поредбено-начинске конструкције с везницима *као да* и *као што* у односу на остале конструкције с везницима *као да* и *као што*.

1.3. Како показују досадашња синтаксичка истраживања (Ковачевић 2003), зависне клаузе с везницима *као да* и *као што* јављају се у оквиру сва три структурно-семантичка зависнослужених реченица типа – са значењем пропорционалности, еквивалентност и уједначеност. Међутим, поредбено-начинске конструкције с везницима *као да* и *као што* припадају искључиво реченицама са значењем уједначености.

2. Подсистем конструкција с везником као што

2.1. Посматране у систему синтаксичких конструкција са значењем поређења по једнакости, конструкције с везником *као што*, према семантичком критеријуму, могу се сврстати или у *чисто поредбене* или у *поредбено-начинске*

3 Наше опредељење за овакав однос категорије *поређења* и категорије *начина*, као и за систем поредбених и начинских конструкција који обухвата *чисто поредбене*, *поредбено-начинске* и *чисто начинске* конструкције – образложили смо у: Николић 2009: 33–36.

4 Синтаксичари сматрају да систем зависнослужених поредбених реченица треба посматрати као једно од остварења корелативног синтаксичког система, тј. општег синтаксичког система који је утемељен на субординацији и удвајању (упаривању) обележја (Вукојевић 1996; Прањковић 1999; Ковачевић 2003).

5 Наведени критерији синтаксичне анализе сложене реченице примењени су у: Ковачевић 2003. Ми се придржавамо такве критеријалне анализе у: Николић 2009.

конструкције. У нашем корпусу заступљени су различити структурно-семантички типови чисто поредбених конструкција с везником *као што*, које треба диференцирати од поредбено-начинских конструкција с истим везником.

2.2. Реченице са значењем *пропорционалности* нису заступљене у нашем корпусу изабраних романа, што је донекле и очекивано, будући да је изражавање семантике пропорционалности више карактеристика неуметничких стилова.⁶

Структурне карактеристике пропорционалних реченица с везником *као што* јесу: (а) корелативни дистактни везник у чијем саставу су везник *као што* – и корелатор *иако*; (б) присуство компаративних облика придева или прилога и у главној и у зависној клаузи; (в) структурна дводелност зависносложене реченице и паралелност садржаја подређене и надређене клаузе. Зависна клауза најчешће је у препозицији, ређе је постпонирана или интерполирана у структурној управне клаузе. Конструкције са значењем пропорционалности искључиво су *чисто поредбене* јер изражавају пропорционалност (или директну или обрнуту) у измени степена особина означених придевским/прилошким лексемама у управној и зависној клаузи (Ковачевић 2003: 102–122).

2.3. У нашем корпусу заступљене су конструкције са значењем *еквивалентности*:

– *Као што* је потребно да човек проживи тридесет година живота од свог рођења како би постао зрео, *иако* је монаху потребно да прође тридесет ступњева у своме подвигу да би постигао духовно савршенство (В. Николић, 86).

Структурне карактеристике реченица с везником *као што* које имају значење еквивалентности јесу: (а) корелативни дистактни везник у чијем саставу су везник *као што* – и корелатор *иако*; (б) одсуство компаративних облика у једној или у обе клаузе; (в) структурна дводелност зависносложене реченице. Зависна клауза је најчешће у препозицији. Конструкције се значењем еквивалентности искључиво су *чисто поредбене* јер изражавају квалитативну или квантитативну еквивалентност радњи или особина исказаних у управној и зависној клаузи (Ковачевић 2003: 123–124).

2.4. Знатно фреквентније су конструкције с везником *као што* које имају значење *уједначености*, чија карактеристика јесте структурна једноделност зависносложене реченице, будући да зависна клауза експлицира значење катафорски употребљеног корелатива, или значење предиката управне клаузе. Зависна клауза је најчешће у постпозицији, јер осим поредбеног најчешће садржи и значење експликативности (Ковачевић 2003: 138).

2.4.1. Једну подгрупу конструкција са значењем уједначености чине зависне клаузе које детерминишу неку неглаголску реч у управној клаузи. Ове зависне клаузе могу се класификовати према врсти речи на коју се односе:

(а) присупстантивне:

– Зар је брига таквог човека *као што* је Вуле *Стианетић* *што* неко *према њему испура свој ошмени, господствени и надмоћни презир?* (Ненадић: *Десиош и жртва*, 28).

(б) приадјективне:

– Људи који пописују заоставштину иза покојника који је још пре два дана био ту, жив *као што* су они сада, имају неки нарочит изглед (Андрић, 8).

⁶ Наводимо пример реченице за значењем *пропорционалности*, преузет из синтаксичке литературе: И *као што* је смисао и дух једне речи увек пространји од саме те речи, *иако* је и свако наше царство пространје од сваког царства нижег (Ковачевић 2003: 107).

(в) приадвербативне:

– Јеврему се чинило како тај уображава да овде има нарочиту, племениту мисију којој је сасвим посвећен, исто онако фанатично као што су посвећени католички мисионари који уносе свећло у мрачне душе главосеча из Амазоније или људождера са неког забитог острвља у Пацифику (Ненадић: *Сабља грофа Вронског*, 175).

2.4.2. За разлику од горенаведених, прилексикалних зависних калуза, које спадају у *чисто поредбене*, посебну групу конструкција са значењем уједначености чине клаузе које квалификују предикат управне клаузе:

– Он је тада узео камен и уместо одговора скинуо последњу књигу са полице као што се грудвом скида врабац са крова (Павић, 21).

– Мрешкајући чело човек је терао мисли од себе као што коњи набирајући кожу у дрхтајима растерују мухе (Павић, 72).

У примерима овог типа јавља се *поредбено-начинска зависна клауза*, којом се одређује начин вршења предикатске радње у основној клаузи „тако што се она поређењем доводи у исту раван с предикатском радњом у зависној клаузи“ (Палић 2007: 164). Дакле, радња основне и радња зависне клаузе пореде се по начину вршења, што значи да начин представља *tertium comparationis* (основу поређења).

2.5. Према критеријуму рестриктивности издваја се група нерестриктивних клауза са значењем уједначености. Како указују синтаксичари, начинске клаузе увек су рестриктивне, тј. сужавају значењски опсег предикатског глагола у основној клаузи (Палић 2007: 165). То значи да нерестриктивне клаузе којима се исказује поређење по једнакости треба сматрати *чисто поредбеним*. Нерестриктивне поредбене клаузе типолошки су разноврсне, а неке од њих више уопште и нису поредбене, него на нивоу везаног текста функционишу као текстурални конектори (Палић 2007: 165, нап. 212).

Ако се пође од класификације коју предлаже В. Петровић, нерестриктивне клаузе с везником *као што* које се јављају у нашем корпусу могу се разврстати на: (1) конструкције са *као што* које се могу интерпретирати као „напореднопоредбене“, и (2) конструкције са *као што* у функцији текстуалних конектора.

2.5.1. Конструкције са *као што* које се могу интерпретирати као „напореднопоредбене“, од којих се у корпусу јављају два типа:⁷

(а) Један тип су сложене реченице у којима се, према објашњењу В. Петровић, успоставља супротни напоредни однос између онога што се пореди и онога са чиме се дати садржај пореди:

– Оно [детењство] застире један крај нашег пута, *као што* будућност застире други његов крај (Павић, 40).

У таквом „случају поређења на основу антонимије могућа је комутација сложеног везника *као што* везником *док* у функцији сигнала изразито адверсативних реченичних структура“ (Петровић 1986: 117). Специфичност оваквих примера је и у томе што поређење није засновано на једнакости садржаја (што се као једино значење овог везника наводи у граматикама), него на контрасту.

7 Палић сматра да је оправданије да се клаузе овог типа сврстају у субординиране, јер је њихова зависност структурно условљена, него да се на основу семантичког критеријума сврставају у координиране (Палић 2007: 156, нап. 199). Вукојевић је показао да у анализу оваквих зависнослужених реченица („нетипичних“ поредбених реченица с везником *као што*) треба увести критеријум рестриктивност/нерестриктивност (Вукојевић 1996: 143–145).

(б) Други тип „напореднопоредбених реченица“ који се јавља у нашем корпусу јесу реченице са *као што* које се могу парафразирати као напоредносложене са копулативним односом између клауза:

– То значи, уосталом, да је понекад заувек касно да се прочитају неке књиге, *као што* је понекад заувек касно да се оде на починак (Павић, 43).

На семантичком плану ових реченица успоставља се паралелизам референтна обухваћених истом радњом, стањем, а информативно тежиште подједнако је распоређено на обема предикацијама, што се потврђује и могућношћу замене везника *као што* везником *а*, у значењу копулативног везника, уз који се јавља речца за истицање *и (ни)*, *иакође*. При том, може се изоставити поновљени предикат. „Међутим, реченица са *као што*, сем што садржи поредбену значењску компоненту, има посебну стилску функцију, јер се удвајањем предиката потенцира значај дате појаве“ (Петровић 1986: 117–118).

2.5.2. У нашем корпусу заступљена су два типа конструкција са *као што* у функцији текстуалних конектора:

(а) конектори за аутотекстуализацију:

– *Као што* видите, вечерали смо још једном од његове муке и зноја и нећемо заспати гладни (Павић, 80).

(б) екстраконтекстуални конектори:

– Красташи су, *као што* је већ искуство потврдило, више били уперени против шизматика, расколника, како нас они зову, него против иноверника, освајача Свете земље (В. Николић, 72).

Клаузе са *као што* као текстуални конектори јесу донекле устаљене конструкције, које се јављају као аутономни конституенти текста, често позиционо и интерпункцијски маркирани, „које имају знатно ширу међутекстовну улогу, јер везују различите делове текста“ (Петровић 1986: 119). На формално-синтаксичком плану исказа, ове конструкције су сличне претходним, али су специфичне по функцији коју обављају у тексту, као и по неким граматичко-лексичким и семантичко-структурним обележјима повезаним с њиховом прагматичком функцијом. Ове клаузе „као да се накондно укључују у контекст, на шта упућује њихова обавезна интерпункцијска обележеност, као и могућност да се потпуно изоставе, а да се при том исказ не промени ни у структурном ни у семантичком погледу“ (Петровић 1986: 119).

3. Подсистем конструкција с везником *као да*

3.1. Анализа је показала да у текстовима књижевноуметничког функционалног стила има знатно више конструкција са *као да* него конструкција са *као што*. У белетристици, конструкције са *као што* „мање [су] фреквентне јер се, најчешће сажимају у конструкције са *као*“ (Петровић 1976: 48). Осим тога, конструкције са *као да*, будући да обележавају хипотетичност, „више одговарају језику белетристике, који тежи да помоћу компарација обично непознатих или мање познатих појава са познатијим појавама обухвати и реалне и оне које песник замишља као могуће“ (Петровић 1976: 48). Очекивано је да текстове који припадају публицистичком, научном и уопште интелектуалном стилу – одликује већа заступљеност конструкција са *као што* јер се овим конструкцијама обележава фактивност.

3.2. Међу конструкцијама с везником *као да* у посебну групу треба издвојити „синтаксички самосталне конструкције са секвенцом *као да*“ (Симић – Јова-

новић 2002, књ I–II: 843).⁸ Такви би у нашем корпусу били примери у којима се неописани реални садржај карактерише поређењем с описаним претпостављеним садржајем:

- Он *као да* то не воли (Д. Николић, 13).
- Најзад, *као да* нам свану (Д. Николић, 13).
- Ту *као да* му се замрачи пред очима (В. Николић, 80).
- Смирење мишића *као да* је било на помолу (Пекић, 85).

У наведеним случајевима, како објашњавају аутори *Српске синтаксе*, „*као да* уводи посебну исказну форму“, при чему поредбена реч *као* „наглашава идентитет садржаја форме уведене везником *да*, као претпоставку за себе, или као потврду постојања факта с којим је у вези“ (Симић – Јовановић 2002: 843).

3.3. У другу групу конструкција с везником *као да* спадају синтаксички зависне конструкције. Оне могу имати једино значење *уједначености*, а међу њима једне су *чистио поредбене*, док су друге *поредбено-начинске*.

3.3.1. Прилексикалне зависне клаузе спадају у *чистио поредбене*, а разврставају се према лексичком критеријуму:

(а) приглаголске – јављају се уз копулативне глаголе (први пример) и уз семикопулативне глаголе (други и трећи пример) – дакле, зависна клауза има функцију предикатива:

– Предавао је, додуше, на једној средњој грађевинској школи, али то је било *као да* прича о ручку уместо да руча (Павић, 15).

– Док су путовали, у њему је непрекидно одјекивао и, мада је према првом утиску био непријатан, ево, глас је у њему сада омекао, сталним понављањем и бојажљивим прилажењем он му је некако отупио неравнине и већ му се чини *као да* га је негде, да га је некад већ чуо (Марков, 22).

– Изгледало је *као да* змије из њега сисају душу, да пију његов живот и да тај живот излазећи из тела тихо звижди своје ново име (Павић, 66).

(б) присупстантивне – како се указује у *Српској синтакси*, малобројни примери овог типа могу имати „сумњиву структуру“ (Симић – Јовановић 2002, књ I–II: 857), што показује и реченица из нашег корпуса:

– Његов глас имао је домет *као да* није учен на копну, него донет с брода (Павић, 97).⁹

(в) приадјективне:

– Човек очију плавих *као да* су се напиле мора и соли, стајао је сада пред Свиларем ошишан и без лонца на глави (Павић, 97).

(г) приадвербативне:

– Ако се с те стране пореде, а пореде се, чини се то опет ћутке *као да* одмеравају храну, немим погледима речитим само њима, у срж односа управљеним (Марков, 17).

– Климао је главом грчећи лице *као да* жали, у себи изналази путеве за спас тога кога сажалева, али и поред најбоље жеље – спаса нема (Марков, 33).

8 У *Српској синтакси* конструкције са „секвенцом *као да*“ разврстане су у две групе: (1) синтаксички самосталне конструкције (Симић – Јовановић 2002, књ I–II: 843–846), и (2) зависне конструкције (Симић – Јовановић 2002, књ I–II: 846–863).

9 Посебан проблем код овог примера је то што је шири контекст ове реченице (којим се описује монах Варлам) до те мере онеобичен да је веома тешко одредити о каквом је гласу заправо реч – какав је то ‘глас који је имао домет као да није учен на копну, него је донет с брода’.

3.3.2. Посебну подгрупу конструкција са значењем уједначености представљају клаузе које детерминишу предикат управне клаузе – то су, дакле, *породбено-начинске* зависне клаузе:

– Понашали су се *као да* им све време на свету припада, али да не знају шта би с њим (Пекић, 38).

– Али сад је то лице бело, брашњаво, са жутим брковима, који висе *као да* их је неко прилепио глумцу (Марков, 30).

– Осећа једино да су му рамена отежала *као да* му је неко о подлактице окачио тегове који вуку надоле (Марков, 45).

– Шири руке *као да* показује како нишата у шакама не држи, већ прилази мирољубиво (Марков, 46).

У претпоследњем примеру клауза уведена везником *као да* има узрочну семантичку нијансу, док у последњем примеру зависна клауза осим породбено-начинског значења има и значењску компоненту намере.

3.4. Увођењем опозиције рестриктивност/нерестриктивност издваја се група нерестриктивних клауза са значењем уједначености:

– А једне ноћи, у хинтову с четири белца, *као да* је Лајковац велика варош, пристигли си, у мундирима с гајтанима и акселбендерима од горе па преко груди, двојица браќалија у ванредну визитацију штације и пруге (Марковић, 54–55).

– Ништа се није померало, *као да* је омађијано (Пекић, 15).

Нерестриктивне клаузе уведене везником *као да* које имају значење уједначености спадају у *чисто породбене* конструкције.

4. Закључак

4.1. Породбено-начинске конструкције с везницима *као да* и *као што* јесу само један део система синтаксичких конструкција с везницима *као да* и *као што*, који обухвата више структурно-семантичких типова конструкција.

4.2. Подсистем конструкција с везником *као што* обухвата:

1. рестриктивне:

1.1. са значењем пропорционалности;

1.2. са значењем еквивалентности;

1.3. са значењем уједначености:

1.3.1. присупстантивне,

1.3.2. приадјективне,

1.3.3. приадвербативне,

1.3.4. породбено-начинске;

2. нерестриктивне.

4.3. Подсистем конструкција с везником *као да* обухвата:

1. синтаксички самосталне конструкције;

2. зависне конструкције:

2.1. рестриктивне:

2.1.1. приглаголске,

2.1.2. присупстантивне,

2.1.3. приадјективне,

2.1.4. приадвербативне,

2.1.5. породбено-начинске;

2.2. нерестриктивне.

4.4. Поредбено-начинске конструкције с везницима *као да* и *као што* одликују се следећим структурним карактеристикама: (1) прво, корелативно везивно средство у чијем саставу је корелативни прилог *онако/шако* и везник *као што* односно *као да*; (2) друго, зависносложена реченица јесте структурно једноделна јер зависна поредбена клауза експлицира значење катафорски употребљеног корелата из структуре надређене клаузе; (3) и треће, зависна клауза најчешће је у постпозицији, јер код ње поредбено значење најчешће укључује и значење експликативности.

Литература

- Vukojević, Luka (1996): „Strukturno-semantički status poredbenih rečenica“, *Filologija*, br. 27, Zagreb, str. 123–151.
- Ковачевић, Милош (2003): „Пропорционалне у систему поредбених конструкција са значењем једнакости“, у: *Грамајичке и стилистичке теме*, Књижевна задруга, Бања Лука, 97–140.
- Николић, Милка (2009): *Поредбене конструкције у историјским романима Добрила Ненадића* (магистарски рад у рукопису), Филозофски факултет, Источно Сарајево.
- Palić, Ismail (2007): *Sintaksa i semantika načina*, Bookline, Sarajevo.
- Петровић, Владислава (1986): „Нетипичне поредбене и начинске реченице са везником *као што*“, *Научни саставак слависта у Вукове дане*, бр. 15/1, МСП, Београд, 115–122.
- Петровић, Владислава (1976): „О синтаксичким конструкцијама са простим и сложеним прилошким везником *као*“, *Прилози проучавању језика*, бр. 12, 47–65.
- Pranjković, Ivo (1999): „Suodnosna vezna sredstva u hrvatskome jeziku“, u: *Die grammatischen Korrelationen*, Hrsg. Branko Tošović, GraLiS, Graz, 331–336 .
- Симић, Радоје и Јелена Јовановић (2002): *Српска синтакса*, књ. I–II, књ. III–IV, Научно друштво за неговање и проучавање српског језика, Београд.

COMPARATIVE-MODAL CONSTRUCTIONS WITH CONJUNCTION *KAO DA* AND CONJUNCTION *KAO ŠTO* IN LITERARY FUNCTIONAL STYLE

Summary

The paper studies the syntactic, semantic and pragmatic characteristics of comparative-modal constructions with conjunction *kao da* and conjunction *kao što*, using the corpus of literary functional style. Analysis aims to identify distinctive characteristics of these units to differentiate between them and the other constructions with conjunction *kao da* and conjunction *kao što* expressing equality comparison.

Milka Nikolić

Јелена ПЕТКОВИЋ
Крађујевац

АКУЗАТИВНЕ КОНСТРУКЦИЈЕ СА ПРЕДЛОГОМ КРОЗ У ФУНКЦИЈИ НЕКОНГРУЕНТНОГ АТРИБУТА

У раду се, на примерима ексцерпираним из електронског корпуса српског језика, анализирају примери именичких синтагми, код којих се у функцији неконгруентног атрибута појављује предлошко-падежна конструкција *кроз* + именска лексема у акузативу. Издвојена су два семантичка типа оваквих синтагми, један у коме је у функцији централног члана синтагме девербативна именица и други, у коме је то права именица. Анализа је даље за полазиште узела семантички критеријум, и на основу њега издвојила четири подтипа оваквих синтагми, у зависности од значења именице у функцији зависног члана синтагме. У раду се утврђују и услови у којима се овакви неконгруентни атрибути јављају, и покушавају се одредити лексички и реченични синоними.

Кључне речи: предлошко-падежна конструкција *кроз*+ именска лексема у акузативу, акузатив, неконгруентни атрибут, девербативна именица, месно значење

1. Циљ овога рада јесте да се на примерима ексцерпираним, у највећој мери, из електронског корпуса српског језика¹, одреде и подвргну семантичкој интерпретацији типови именичких синтагми код којих се уз именицу, у функцији централног члана синтагме, налази предлошко-падежна конструкција са предлогом *кроз* и именском лексемом у акузативу, у функцији зависног члана синтагме, тј. неконгруентног атрибута. Тај неконгруентни атрибут, у оваквим примерима, увек врши функцију неконгруентног атрибута са прилошким, месним значењем. Анализа примера оваквих синтагми, која ће ићи од форме ка садржини, биће првенствено семантичка, а њену основу представљаће класификација примера у семантичке категорије, затим услови у којима се јавља ово значење и одређење лексичких и реченичних синонима. Класификација примера вршиће се на основу типова именичких лексема које се могу остваривати у овој предлошко-падежној конструкцији, у функцији неконгруентног атрибута, уз именске лексеме у функцији централног члана синтагме.

У основи наше анализе јесте мишљење Д. Гортан-Премк, која у својој студији о акузативним синтагмама без предлога, истиче да значење падежа зависи од значења синтагме у којој се јавља и са семантичког аспекта та зависност проистиче из тога што се појмом с именом у зависној функцији или означава његов однос према појму управне речи или открива какав латентан моменат управне речи. Исто тако аутор сматра да је значење падежне синтагме условљено и семантиком управног и семантиком зависног члана (уп. Гортан-Премк 1971). Јасно је, дакле, да употреба одређене предлошко-падежне конструкције зависи и од природе лексема које су у функцији њеног управног и зависног члана, као што зависи и од природе односа између тих лексема. За нас ће, овом приликом, бити значајан однос који се остварује између именичких лексема у функцији централног

¹ Електронски корпус српског језика доступан је на интернет адреси: <http://www.korpus.matf.bg.ac.rs/korpus/login.php>.

члана синтагме и лексеме која је у функцији неконгруентног атрибута, у форми предлошко-падежне конструкције *кроз* + акузатив.

1.1. Будући да акузативне конструкције са предлогом *кроз* у функцији неконгруентног атрибута у свим случајевима конотирају просторно значење, започињући нашу анализу, рећи ћемо само оно што о акузативним конструкцијама са просторним значењем истиче Нада Арсенијевић у својој студији о акузативу (уп. Арсенијевић 2003 и Арсенијевић 2003а). Наиме, она закључује да акузативне конструкције са просторним значењем у највећем броју случајева врше функцију прилошке одредбе за место и то пре свега захваљујући семантици глаголске лексеме у функцији обележавања управне радње, али такође могу имати и функцију допуне дубинске предикације уз неке трпне придеве, као и функцију неконгруентног атрибута уз праве и девербативне именице.

Многи домаћи и страни истраживачи нашег падежног система слажу се у томе да је од свих значења акузативних предлошких конструкција просторно значење далеко најразвијеније, како фреквентношћу примера, тако и највећим бројем структурних модела². Потврду за ово налазимо и у граматици М. Стевановића (уп. Стевановић 1969), у којој се свим предлозима који се слажу са акузативом приписује и просторно значење (неким од њих, као на пример акузативној конструкцији са предлогом *низ*, и искључиво просторно).

Ово не треба да чуди будући да идеја о условљености типа језичке структуре животним простором говорних представника датог језика ниуколико није нова. Проблем природе односа између језика и простора део је проблематике односа између човека и простора и представљао је основу за многа језичка истраживања³.

2. У први семантички тип, издвојен у нашој анализи, улазиће примери у којима предлошко-падежна конструкција *кроз* + именска лексема у акузативу врши функцију неконгруентног атрибута са прилошким, месним значењем, а у функцији управног члана конструкције налази се девербативна именица. У оваквим примерима лексеме у функцији централног члана синтагме морају бити из класе девербативних именица насталих искључиво од глагола кретања, динамичких глагола (*улазити*, *излазити*, *пролазити*, *шетати* се, *кретати* се), а лексеме употребљене у предлошко-падежној конструкцији, у функцији зависног члана, тј. неконгруентног атрибута, могу бити конкретне именице чије инхерентно својство мора бити или тродимензионалност или заузимање неке површине ограничене природним или вештачким границама, а које могу означавати или делове рељефа и разне географске појмове (*брдо*, *планина*, *класура*, *долина*, *равница*, *море*), или просторе омеђене природним или вештачким границама (*домовина*, *провинција*, *зград*, *варош*, *двориште*, *парк*, *сокак*, *шума*, *воћњак*), различите грађевинске објекте и просторије (*ходник*, *дворана*, *лабораторија*, *хол*, *сала*, *двор*, *галерија*, *кућа*), или делове насељених пунктова (*авенија*, *булевар*, *улица*, *стаза*, *аутопут*), затим органе и делове људског тела (*врати*, *леђа*, *чело*, *очи*, *бутина*) и разне друге појмове-предмете. Дакле, сви примери које мислимо сада анализирати припадају семантичкој категорији односа девербативне именице,

2 Арсенијевић истиче да у корпусу који је она користила готово четвртину примера чини управо предлошки акузатив просторног карактера (уп. Арсенијевић 2003: 131).

3 Пипер (уп. Пипер 2001) помиње бројне ауторе који су се бавили овим проблемом, и посебно издваја радове оних који су представници локалистичке теорије падежа, као што су Џ. М. Андерсон, Џ. Лајонс, затим радове Цивјан, Шаумјана, Милера, Михаиловића, Ругалева, Кемпфа, Флјашмана и др.

која води порекло од динамичких глагола, и именице која у свом основном значењу подразумева место на коме се може вршити радња глагола од којег девербативна именица води порекло.

Условљеност употребе конструкције *кроз* + акузатив уз девербативну именицу, са овим значењем, проистиче из транспоновања основног месног значења конструкције *кроз* + именска лексема у акузативу уз глаголе, када је она у функцији одредбе места, на примере у којима се она јавља уз именице, одређујући место на које се дата именица односи. У примерима у којима се конструкција *кроз* + именска лексема у акузативу, са лексемама овог типа, употребљава као одредба глагола, она има "значење савладавања унутрашњег простора у буквалном смислу или се савладавања простора може односити на његову површинску раван" (Арсенијевић 2003: 173).

3. У другу семантичку категорију улазиће примери у којима се у функцији централног члана синтагме не налази девербативна, већ права именица, док се у конструкцији *кроз* + именска лексема у акузативу могу остваривати све лексеме које смо у претходној тачки већ описали. Ограничење у употреби именица у функцији централног члана синтагме односи се на могућност употребе искључиво именица које припадају широј семантичкој класи именица које означавају 'простор којим је могуће кретање', тј. припадају широј лексичко-семантичкој класи 'пут' (*пуш*, *стаза*, *пштина*, *аушоиуш*, *деоница*, *пруга*), и при том су димензионалне и имају једну димензију, тј. дужину, изразито већу од друге⁴. Ова семантичка категорија, која обухвата примере у којима у функцији централног члана синтагме није девербативна именица, разликује се од претходне и по томе што је могућа трансформација неконгруентног атрибута у форми *кроз* + лексема у акузативу у релативну реченицу са глаголом *пролазити*, или неким њему синонимним глаголом, у позицији предиката, и конструкцијом *кроз* + именска лексема у акузативу у функцији одредбе места, што ћемо даље показати на примерима.

3.1. Ни у једном од испитиваних примера синтагми подређени члан нема функцију и значење правог придева, те због тога никада није могућа његова трансформација у потпуно синонимни атрибут придевског карактера, нити у примерима у којима је централни члан девербативна именица, нити у примерима са конкретним именицама у функцији централног члана (*повлачење кроз снежне планине* није *снежопланинско повлачење*, нити је синтагма *деоница кроз Бугарску* у потпуности синонимна синтагми *бугарска деоница*). Ово мислимо већ и због тога што конструкција *кроз* + именска лексема у акузативу, у функцији зависног члана синтагме, само функцију има чисто атрибутску, док са њеним значењем то није случај, заправо овде је у првом плану прилошко, месно значење те конструкције. Такође, оваква ситуација је очекивана будући да се у синтагмама са присвојним придевом, у функцији конгруентног атрибута уз конкретне именице, губи нијанса месног значења, на којој је, чини нам се, у наведеној синтагми тежиште, а истиче нијанса посесивног значења (упореди *деоница кроз Бугарску*: *бугарска деоница*). С друге стране, неконгруентни атрибут у синтагмама са девербативном именицом у функцији централног члана, по правилу, не доноси неку особину именице која је трајног карактера, већ је везана само за тренутак вршења радње глагола од кога девербативна именица води порекло, тј. привре-

4 Заправо нису могући примери типа: *ливада кроз планину, *кревети кроз собу, *долина кроз реку и сл.

меног је карактера, те је и због тога немогућност његовог трансформисања у прави придев сасвим оправдана. Додуше, мора се напоменути да је степен синонимности далеко већи у конструкцијама у којима је у функцији централног члана синтагме права именица, док у синтагмама са девербативном именицом, синонимност оваквих синтагми са формално еквивалентним синтагмама са конгруентним атрибутом, готово да не постоји. Све именичке синтагме са неконгруентним атрибутом у облику предлошко-падежне конструкције *кроз* + именска лексема у акузативу представљају површинске експоненте дубинске реченичне структуре (*повлачење кроз снежне планине ↔ повлачили се кроз снежне планине; деоница кроз Буџарску ↔ деоница која пролази кроз Буџарску*).

4. Надаље ће наша анализа за примарни критеријум узимати значење именских лексема, које се јављају у функцији неконгруентног атрибута, било уз девербативне, било уз конкретне именице. Тако ћемо издвојити четири семантичка подтипа синтагми са некогруентним атрибутом у форми *кроз* + именска лексема у акузативу, тј. оне у којима се јављају лексеме са значењем делова рељефа, лексеме са значењем простора ограниченог државним или административним границама, затим са значењем различитих просторија или грађевинских објеката и именске лексеме са значењем људских органа.

4.1. Као први семантички подтип синтагми у којима је у позицији централног члана синтагме неке девербативна именица или нека конкретна именица, издвојићемо примере у којима се као именске лексеме у акузативној конструкцији са предлогом *кроз* појављују оне са значењем узвишења (*планине, врлети*), али и оне које означавају делове рељефа без узвишења (*долине*). У оваквим примерима акузативна конструкција са предлогом *кроз* јавља се у функцији неконгруентног атрибута са месним прилошким значењем и упућује на место на које се односи именица у функцији управног члана синтагме.

...где су њихове патиње биле дуже и истио иако свирете као оне које су доживели током свој мученичког повлачења <кроз снежне планине северне Албаније>., Рђаво здравствено стање војске, последица суровог повлачења <кроз балканске планине> још више се погоршало кад су војници приспели у нездраву и мочварну равницу и нагло променили климу; ...или за четрдесетак минута вожње из Београда <кроз мирне и оку угодне равничарске пределе>.

У примерима у којима у функцији управног члана синтагме није девербативна именица, као што смо већ напоменули, могућа је трансформација ове предлошко падежне конструкције у релативну реченицу, у којој су у функцији предиката најчешће глаголи *пролазити, водити*, а предлошко-падежна конструкција *кроз* + именска лексема у акузативу врши функцију одредбе места.

Пробијен је и нови тунел <кроз Алпе> (нови тунел који пролази кроз Алпе); Киша је мало пре падала, и пошто цуш <кроз буквик> није био згодан, боље је било да се врати пољем. (цуш који води кроз буквик); ...где застјајемо да предахнемо и одморимо коње пре но што наставимо цуш <кроз мочвару>. (цуш који води кроз мочвару); Отклоњени су разлози због којих смо дуго били забилажени па је иако и цуш <кроз моравску долину>, која је најкраћа веза између Истока и Запада, поново постао актуелан. (цуш који пролази кроз моравску долину)

4.2. Омеђеност различитим врстама граница, било да су оне природне или вештачке претпоставља постојање 'унутрашњости' датих појмова, па с тим у вези са оваквим именским лексемама предлог *кроз* се комбинује у значењу савла-

давања унутрашњости тих области, тј. са оваквим локализаторима акузативна конструкција са предлогом *кроз* има значење проласка са једне на другу страну простора који је представљен локализатором⁵. Дакле, лексеме са овим значењем јавиће се и у функцији неконгруентног атрибута најчешће, како то наш корпус показује, уз девербативне именице од динамичких глагола и глагола са префиксом *про-*.

Многo година касније на студијском путовању <кроз Скандинавију> покренула се „лавина“ речи и стихова.; Његово образовање брзо је уочено и један кардинал, на проутовању <кроз Сијену>, узео га је за писара., Прозак краљевског пара <кроз Црну Гору> био је доиста величанствен.; Током јурнаве <кроз Динарску улицу> на Пејовића је пуцано.

модерна саобраћајница <кроз Америку, Шпанију и Италију> (модерна саобраћајница која пролази кроз Америку, Шпанију и Италију); на деоници <кроз Бајтајницу> (на деоници која пролази кроз Бајтајницу); Услов за повезивање са гасоводом у Бугарској јесте и изградња деонице <кроз Бугарску> у дужини од око 95 километара. (изградња деонице која пролази кроз Бугарску)

4.3. С обзиром на основно просторно значење конструкције *кроз* + именска лексема у акузативу, за означавање кретања унутрашњошћу неког појма, потпуно је очекивана појава именских лексема са значењем различитих врста просторија или грађевинских објеката у улози локализатора (*двор, дворана, ходник, соба, шржни центар*), које својом природом подразумевају постојање унутрашњег 'шупљег' дела, те је, дакле, омогућено савладавање датих простора кроз њихову унутрашњост. На језичком плану потпуно истоветно се понашају и именске лексема са значењем природно или вештачки формираних простора дугуљастог облика (*вулкански крајер, пећина, шунел, мореуз, канал, клисура, усек*). Наведене лексеме јављаће се у падежној конструкцији *кроз* + именска лексема у акузативу и у функцији неконгруентног атрибута са месним прилошким значењем, уз девербативне или конкретне именице, и при том ће просторно значење, које се њима конотира, подразумевати пролажање са једне на другу страну таквих простора, углавном укључујући и њихову почетну и крајњу тачку, а што зависи од значења глаголске лексеме од које девербативна именица, уз коју се конструкција *кроз* + именска лексема у акузативу употребљава, води порекло. Овакве конструкције карактерисаће дакле обележје комплетности, а не парцијалности⁶.

Ова професија је врло захтевна, мада се пушницима чини да се возња по шинама <кроз шунел> своди на пустио приписивање педала за гас и кочницу.; Пловидба <кроз Суецки канал> скраћена је у овом веку на три седмице.; После шейње <кроз сале боснионског музеја>; Транспортери су извели рачуницу да само за пролазак <кроз бенионирани паркинг "Иншершпед"> ова фирма дневно убира преко 10000 немачких марака.

5 Анализирајући употребу предлога *преко*, М. Ковачевић (уп. Ковачевић 1981) истиче да је генитивној конструкцији са предлогом *преко*, када је именска лексема у генитиву са значењем насеља, покрајине, републике, државе или неке клисуре, синонимна акузативна конструкција са предлогом *кроз*: *путовати из Далмације преко Босне // кроз Босну.*

6 Комплетан однос између глаголске радње и предлошког акузатива подразумева смештање целокупне радње или њеног већег дела у границе локализатора. Арсенијевић истиче да се у простору то испољава „као пролажање са једне на другу страну локализатора – као усмерено кретање у оквирима локализатора, тј. као перлативност.“ (Арсенијевић 2003, 175)

Ипак великодушно лице, помисли Ед, настављајући пути <кроз бескрајну пијацу> (настављајући пути који води кроз бескрајну пијацу)

4.4. У конструкцији *кроз* + именска лексема у акузативу, када је она одредба места глаголу у функцији предиката, јављају се и лексеме са значењем предмета цевастог облика. Кретање оваквим врстама локализатора увек подразумева пролажење објекта локализације с једне на другу страну локализатора⁷, који је увек нека врста материје, било да је она у течном, гасовитом или чврстом агрегатном стању.

4.4.1. Посебан семантички подтип представљају примери у којима се у функцији неконгруентног атрибута у акузативној конструкцији са предлогом *кроз* јављају именске лексеме са значењем људских органа, који могу бити или цевастог облика, или могу бити у виду отвора или препреке, опет аналогно истом семантичком типу када је ова конструкција у функцији одредбе места. Ако су у питању људски органи цевастог облика, ова акузативна конструкција конотира путању кретања унутрашњошћу ових локализатора, најчешће, при том, објекат локализације пролази са једне на другу страну локализатора, при чему је кретањем захваћена и почетна и крајња тачка његова. У оваквим примерима веома често јавља се у синтагми још један неконгруентни атрибут који означава материју, било чврсту, течну или гасовиту, која кроз дати орган пролази. Наш корпус је показао да се у функцији централног члана синтагме најчешће јављају девербативне именице изведене од глагола са префиксом *про*⁸. И И. Клајн (уп. Клајн 2002) истиче да префикс *про*- у основном просторном значењу одговара предлогу *кроз* и да тај предлог најчешће и долази као допуна глаголима типа: *провући, провести, прошурити, промолићи*... С обзиром на основно просторно значење овог префикса, ова акузативна конструкција, која се комбинује са девербативним именицама изведеним од тако сложених глагола, сасвим је очекивана.

...испољава се привременим смањивањем прошока ваздуха <кроз дисајне путеве>; Рђави зуби и брз пролаз хране <кроз црева> онемогућују комплетно искоришћавање хране; Болест се манифестује наступима тешког дисања и жушења због оштравог проласка ваздуха <кроз бронхије>; ...уз помоћ најновије технике неуроимизинга, којим се може снимати прошок крви <кроз мозак>.

4.4.2. Овде ваља поменути и једну групу примера у којима се као именске лексеме у конструкцији *кроз* + именска лексема у акузативу јављају лексеме са значењем предмета кроз које се нешто провлачи, или кроз које нешто пролази, што је омогућено постојањем неке шупљине, или неког отвора у њима.

Нигде није било полицеје, што је за извештаче, навикле на неколико претходних контрола, проласка <кроз скенере и различите изуме механичког обезбеђења>...; пролазак <кроз царинске терминале>; После проласка <кроз циљ> прва му је честитала његова жена Дана, олимпијска победница у бацању кобља; ...јер је дошао са аутопутом Београд-Ниш и после проласка <кроз најлапину раму у Раљи> окренуо се и вратио се према Београду.

7 Арсенијевић истиче да је „врха постојања већине шупљих предмета управо у коришћењу њиховог унутрашњег простора“ (Арсенијевић 46, 148).

8 За глаголе са префиксом *про*- Стевановић каже да имају значење „вршећи радњу основног глагола проћи кроз нешто, односно учинити да какав објекат прође кроза што (ако су глаголи прелазни)“ (Стевановић, 1969, 444).

5. Све именичко-падежне синтагме у којима се у функцији неконгруентног атрибута са месним прилошким значењем остварује конструкција *кроз* + именска лексема у акузативу поделили смо у две семантичке категорије. У прву су ушли сви примери у којима се у функцији централног члана налази девербативна именица изведена од глагола кретања, а у функцији зависног члана, именске лексеме чије је инхерентно својство или извесна тродимензионалност или заузимање какве површине ограничене природним или вештачким границама (лексеме са значењем делова рељефа, са значењем простора ограниченог државним или административним границама, лексеме са значењем различитих просторија или грађевинских објеката, те лексеме са значењем људских органа). Месно значење оваквих неконгруентних атрибута настаје транспоновањем примарно просторног значења ове предлошко падежне конструкције, када је она одредба места динамичким глаголима. Овакве именичко-падежне синтагме немају могућност трансформације у синтагме са правим придевским атрибутима, будући да конструкција *кроз* + именска лексема у акузативу није придевског већ прилошког карактера. У другу семантичку категорију ушли су примери у којима се у позицији централног члана синтагме остварују именице из шире семантичке категорије 'оно по чему се може вршити какво кретање', а у позицији зависног члана све именице које се могу јавити и у првој семантичкој категорији. У примерима из ове семантичке категорије могућа је трансформација неконгруентног атрибута у релативну реченицу са глаголом *пролазити*, или неким њему синонимним глаголом, у позицији предиката, и конструкцијом *кроз* + именска лексема у акузативу у функцији одредбе места том глаголу.

Литература

- Арсенијевић 1999: Н. Арсенијевић, О конструкцијама у акузативу с предлогом *кроз*, у: *Актуелни проблеми граматишке српског језика* (Зборник радова са другог међународног научног скупа), Суботица - Београд, 113-120.
- Арсенијевић 2003: Н. Арсенијевић, Акузатив с предлогом у савременом српском језику, Нови Сад: *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, 46/1, Нови Сад, 101-261.
- Арсенијевић 2003а: Н. Арсенијевић, Акузатив с предлогом у савременом српском језику, Нови Сад: *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, 46/2, Нови Сад, 51-216.
- Ашић 2005: Т. Ашић, Предлози по, на, и у у српском језику и њихова физичка и темпорална интерпретација, Нови Сад: *Зборник Матице српске за славистику*, 68, Нови Сад, 161-178.
- Белић 1998: А. Белић, *Општа лингвистика, О језичкој природи и језичком развоју*, књ. I и II, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Гортан-Премк 1971: Д. Гортан-Премк, *Акузативне синтагме без предлога у српскохрватском језику*, Библиотека Јужнословенског филолога, н.с., књ. 2, Београд: Институт за српскохрватски језик.
- Гортан-Премк 1984: Д. Гортан-Премк, Обрада предлога у великим описним речницима, у: *Лексикографија и лексикологија*, Нови Сад-Београд: Матица српска-Институт за српскохрватски језик, 35-41
- Ивић 1957: М. Ивић, Једно поглавље из граматике нашег модерног језика - систем месних падежа, Нови Сад: *Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду*, II, Нови Сад, 145-158.

- Ивић 1983: М. Ивић, О структури српскохрватског падежног система, Београд: *Лингвистички огледи*, Београд, 197-205.
- Ковачевић 1983: М. Ковачевић, Падежне и приједлошко-падежне конструкције као именички додаци са значењем „карактеристичне појединости“ у дјелима Анђелка Вулетића, Београд: *Књижевност и језик*, XXX/3, Београд, 155-168.
- Ковачевић 1992: М. Ковачевић, *Кроз синтагме и реченице*, Сарајево: Свјетлост.
- Клајн 2002: И. Клајн, *Творба речи у савременом српском језику 1*, Београд: Завод за издавање уџбеника и наставна средства.
- Кликовац 2000: Д. Кликовац, *Семантика предлога: студија из когнитивне лингвистике*, Београд: Филолошки факултет.
- Пипер 1977-1978: П. Пипер, Обележавање просторних односа предлошко-падежним конструкцијама у савременом руском и савременом српскохрватском књижевном језику, Нови Сад: *Прилози проучавању језика*, 13-14, Нови Сад, 1-51.
- Пипер 1997: П. Пипер, Категорија простора у прилошким адвербијалима, Београд: *Језик и простор*, Београд, 59-76.
- Пипер 1997: П. Пипер, Категорија времена у прилошким адвербијалима, Београд: *Језик и простор*, Београд, 100-117.
- Прањковић 1992: И. Прањковић, Просторна значења приједлога у хрватскоме стандардном језику, Загреб: *Сувремена лингвистика*, 18, Загреб, 21-26.
- Стевановић 1969: М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик II. Синтакса*, Београд: Научна књига.

ACCUSATIVE CONSTRUCTIONS WITH THE PREPOSITION *THROUGH* FUNCTIONING AS INCONGRUENT ATTRIBUTE

Summary

The study is based on the examples extracted from the electronic corpus of the Serbian language. We have analyzed examples of noun syntagmas, that appear in the form of prepositional-case construction 'through + noun lexeme in the accusative', when functioning as an incongruent attributive. As a result two semantic types of these syntagmas emerged, one in which a deverbative noun functions as the central component of the syntagma and the other where a real noun takes up that position. During further analysis, stemming from the semantic criteria, we have established four subtypes of these syntagmas, depending on the meaning of nouns when functioning as a dependent component of the syntagma. The study also determines the conditions under which these incongruent attributives appear, in addition to determining their lexical and sentence synonyms.

Jelena Petković

PERLATIVNOST U RUMUNSKOM I SRPSKOM JEZIKU

Predmet ovog rada je kontrastivni opis sistema predložsko-padežnih konstrukcija sa perlativnim prostornim značenjem u srpskom i rumunskom jeziku. Kinetički aspekt prostornog odnosa se ispoljava kroz binarnu opoziciju *indirektivnost* – *direktivnost*, pri čemu indirektivnost, tj. lokativnost podrazumeva odsustvo usmerene dinamike, dok direktivnost biva realizovana: 1) kao *ablativnost*, tj. početna usmerenost ili udaljavanje; 2) kao *adlativnost*, tj. završna usmerenost ili približavanje, te 3) kao *perlativnost*, tj. opšta ili prosekutivna usmerenost. U ovom radu će biti obrađena samo kategorija perlativnosti, i to onih kategorija koje su pronađene u korpusu. To su kategorije perlativne intralokalizacije, perlativne arealokalizacije, perlativne postlokalizacije, perlativne interlokalizacije i perlativne jukstaloalizacije. Korpus čine primeri iz romana na rumunskom jeziku i njihovih prevoda na srpski jezik, kao i romana na srpskom jeziku koji su prevedeni na rumunski.

Cljučne reči: srpski jezik, rumunski jezik, padeži, predlozi, sintaksa, semantika, spacijalnost

Spacijalnost, odnosno prostor, predstavlja osnovnu semantičku kategoriju koja u jezičkom sistemu dobija odgovarajuću formalnu podršku u vidu organizovanog sistema sintaksičkih jedinica. Primarni sintaksički formalizator spacijalnosti i u rumunskom i u srpskom jeziku jeste kombinacija odgovarajuće padežne forme i predloga, odnosno padežna konstrukcija.

Sintaksička konceptualizacija spacijalnosti u fokusu je filoloških i(li) lingvističkih istraživanja već duže vremena, a naročito tokom poslednjih tridesetak godina od kada su intenzivirana kognitivnolingvistička istraživanja prostornih metafora u padežnom sistemu, što je kao teorijska orijentacija naznačeno još pre više od pet vekova. Danas se već može govoriti o teoriji semantičkih lokalizacija koja osnovu sintaksičke organizacije neprostornih značenjskih kategorija traži u sintaksičkoj konceptualizaciji spacijalnosti.

Smeštanje radnje ili stanja determinisanog predikata u određeni prostorni okvir direktno ili indirektno identifikovan određuje se kao spacijalnost ili prostorna determinacija.

Kako ističe P. Piper (1977–1978: 4–5), „prostorni odnos izražen rečenicom sa predložsko-padežnom konstrukcijom u funkciji priloške odredbe za mesto mogao bi biti definisan kao određivanje mesta jednog objekta u prostoru putem utvrđivanja njegovog odnosa prema nekom drugom objektu. Kod ovako izraženog prostornog odnosa treba razlikovati 1) objekat koji se prostorno određuje, tj. koji se lokalizuje – nazovimo ga zato ,objekat lokalizacije‘, 2) objekat kojim se prostorno određuje objekat lokalizacije – lokalizator“.

Imenovana radnja kao objekat lokalizacije uvek se realizuje u granicama nekog lokalizatora koji se jezički identifikuje direktno ili indirektno u odnosu na određeni orijentir. Na osnovu toga, razlikuje se 1) lokaciona ili inkluzivna ili 2) orijentaciona ili eksluzivna koncepcija spacijalnosti.

Lokaciona ili inkluzivna koncepcija spacijalnosti podrazumeva poklapanje lokalizatora i orijentira, pri čemu se objekat lokalizacije smešta: 1) u unutrašnjost lokali-

zatora – *intralokalizacija*, 2) na površini lokalizatora – *arealokalizacija*, 3) centriran u određenoj tački lokalizatora – *centrirana lokalizacija*, 4) rasut po lokalizatoru – *difuzna lokalizacija* (Pavlović 2000: 14).

Po orijentacionoj ili ekskluzivnoj koncepciji, objekat lokalizacije, odnosno lokalizator može biti pozicioniran: 1) iznad orijentira – *supralokalizacija*, 2) ispod orijentira – *sublokalizacija*, 3) ispred orijentira – *antelokalizacija*, 4) iza orijentira – *postlokalizacija*, 5) između više orijentira – *interlokalizacija*, 6) blizu orijentira – *jukstalokalizacija*, 7) spoljna, poziciono nespecificovana lokalizacija – *ekslokalizacija* (Pavlović 2000: 14).

Pri iskazivanju prostornih odnosa relevantan je i „podatak o tome da li objekat lokalizacije menja mesto u prostoru, i ako ga menja, kakav je smer njegovog kretanja u odnosu na lokalizator. Ovaj aspekt prostornog odnosa zvaćemo kinetičkim “ (Piper 1977–1978: 5–6). Kinetički aspekt spacijalnosti ispoljava se kroz binarnu opoziciju *indirektivnost* [– DIREKT] ~ *direktivnost* [+ DIREKT], pri čemu indirektivnost, tj. lokativnost podrazumeva odsustvo usmerene dinamike, dok direktivnost biva realizovana: 1) kao *ablativnost*, tj. početna usmerenost ili udaljavanje, 2) kao *adlativnost*, tj. završna usmerenost ili približavanje, te 3) kao *perlativnost*, tj. opšta ili prosekutivna usmerenost. Dok ablativnost i adlativnost imaju status punktualnih parametara, za perlativnost je relevantno identifikovanje linije kretanja, odnosno pravca. Osnovno kinetičko obeležje sintaksičke jedinice [– DIREKT] ili [+ DIREKT] ispoljava se kroz kombinabilnost date jedinice s direktivnim ili indirektivnim glagolom. Pozicioni parametri spacijalnosti ukrštaju se s odgovarajućim kinetičkim, ili dinamičkim parametrima kojima se upućuje na promenu pozicije objekta lokalizacije, te se na taj način dobijaju semantička potpolja. U nastavku rada će biti prikazana pojedina semantička potpolja perlativnosti i najčešće predložko-padežne konstrukcije koje se u okviru njih pojavljuju u rumunskom i srpskom jeziku. Primeri koji ilustruju perlativna semantička potpolja uzeti su iz romana na rumunskom jeziku i njihovih prevoda na srpski jezik, kao i iz književnih dela napisanih na srpskom jeziku koji su prevedeni na rumunski jezik.

Perlativna intralokalizacija (*Perlat*, *In*) je tip unutrašnje prostorne lokalizacije specifikovan fokusiranjem pravca usmerenog (direktivnog) kretanja. Ovaj tip prostorne determinacije u rumunskom jeziku formalizuje se sledećim predložko-padežnim konstrukcijama: *prin + acc*, *printre + acc*, *spre + acc*, *pe + acc*, *pe la + acc*, *de la + acc*. U srpskom jeziku imamo konstrukciju *kroz + acc*.¹

<i>prin + acc</i>	<i>kroz + acc</i>
<i>Coboară din Bucovina prin trecătoarea Bârgăului...</i> (L.R., 9) ²	<i>Silazi iz Bukovine kroz klanac Brgaula...</i> (L.R., 9),
<i>Se văd prin spărturile gardului...</i> (L.R., 10)	<i>Se naziru kroz pukotine na prošču...</i> (L.R., 10),

1 Perlativna intralokalizacija se u srpskom jeziku može formalizovati i bespredložkim instrumentalom (npr. *prošli su parkom*), ali u analiziranoj građi nisu registrovani takvi primeri.

2 Primeri su zabeleženi iz sledećih dela: Rebreanu, Liviu (1955), *Ion*, București: Editura de stat pentru literatură și artă; Rebreanu, Liviu (1957), *Jon*, Bukurešt: Državno izdavačko preduzeće za književnost i umetnost. Prevela Andelka Tomić. Negrutzi Costache (1993), *Alexandru Lăpușneanul*, București: Editura Minerva; Negrucci Kostake (1940), *Aleksandar Lepușneanul*, 1–25, u knjizi: Leptosava Pavlović, Odlomci rumunske proze, Beograd: Srpska književna zadruga, knjiga 300, kolo XLIII. Prevela Leptosava Pavlović. Caragiale, Ion, Luca (1983), *În hanul lui Mânjoală în Momente, schițe, povestiri*. Novi Sad: Zavod za izdavanje udzbenika.

Karadale, Jon, Luka (1997), *Kod Manžolinog hana*, u knjizi: Mariana Dan, *Srna iz sna* (Antologija rumunske fantastične pripovetke), Niš: Prosveta (Biblioteka Balkanski krug). Prevele Mariana Dan i Zoja Tomić.

Își croiau drum prin lanțul străjerilor... (M.C.,19)	Probijali, kroz lanac stražara... (M.C.,30),
Înainte de a se repezi prin tușișuri... (M.C.,19)	Jurnuși kroz žbunje... (M.C.,31),
Reuși ... să se perinde prin această odaie... (M.C.,47)	Stigla je da propusti, kroz tu odaju... (M.C.,60),
Își continuară totuși mersul forțat prin munți și văi... (M.C.,77)	Oni su se neprekidno peli kroz šumovita brda... (M.C.,94),
Umblând așa, prin cu totul alte locuri... (M.C.,79)	Dok je prolazio kroz sasvim drugi kraj... (M.C.,96),
Căruța lui își croia drum prin brădet, în spatele regimentului... (M.C.,80)	Kroz jelovinu, on se peo za pukom... (M.C.,98),
El se plimba singur prin sala palatului domnesc... (K.N.,11)	Hodao sam kroz veliku dvoranu kneževskog dvorca. (K.N.,6),
Pe când pe sus prin văzduh urla vântul nebun... (J.L.K.,73)	Dok je gore, kroz vazduh, vetar ludo zavijao... (J.L.K.,83);
printre + acc	kroz + acc
Răzbesc printre frunze... (L.R., 9)	Probijaju se kroz lišće... (L.R., 11);
în + acc	kroz + acc
În ferestrele deschise larg primăvara zâmbea... (L.R., 211)	Kroz širom otvorene prozore prolece se osmehivalo... (L.R., 220),
spre + acc	kroz + acc
Titu se plecă spre fereastră... (L.R., 211)	Tit se naže kroz prozor... (L.R., 221),
pe + acc	kroz + acc
...vârsând dintr-o dată apa din ulcică pe țâțana ușii. (L.R., 403)	...promrmlja Zenobija hitajući vodu iz lončeta kroz otvorena vrata. (L.R., 429),
...aruncându-și ochii pe fereastră... (L.R., 404)	... pogledavši kroz prozor, spazi Herdelju. (L.R., 429),
După ce a intrat caleașca pe poartă... (M.C.,162)	Kad su kola ušla kroz kapiju... (M.C.,191),
Trupurile le aruncă pe fereastră... (K.N.22)	I tela bace kroz prozor... (K.N.,17);

U ovom semantičkom potpolju naspram više rumunskih padežnih konstrukcija stoji samo jedno srpsko perlativno intralokaciono *kroz + acc*. U sferi perlativne intralokalizacije izbor padežnog oblika je podudaran u oba jezika, s tim što je taj izbor na različit način motivisan. U srpskom jeziku akuzativ je direktivan padež koji dominira u sferi perlativnosti, dok je u rumunskom akuzativ prosto dominantan imenički oblik u sferi spacijalne determinacije nezavisno od tipa direktivnosti.

Rumunska konstrukcija *prin + acc* je najfrekventnija, i ona je potpuni prevodni ekvivalent srpske konstrukcije *kroz + acc*. Rumunski predlog *prin*³ pokazuje prostor kroz koji neko ili nešto prolazi ili prodire, a takođe pokazuje sredinu, okvir gde se neka radnja dešava (DEX 1998). Rumunski predlog *printre* primarni je indikator

3 Up. „prepoziția prin...exprimă spațiul pe care îl străbate sau pe unde pătrunde ceva – de ex. *Lumina trece prin geam.* (Svetlo se probija kroz prozor); ...exprimă un raport spațial indicând mediul, cadrul desfășurării unei acțiuni – de ex. *A străbătut prin perete.* (Prošao je kroz zid) (DEX 1998).

interlokalizacije (DEX 1998), a u sferi perlativne intralokalizacije može konkurisati predlogu *prin* samo u slučajevima kada se radi o pluralskom lokalizatoru (up. Cruceru 2005: 175): *Răzbesc printre frunze ,Probijaju se kroz lišće'* (L.R., 9). Dominantno perlativnom *prin* + *acc*, može konkurisati i primarno arealokaciono *pe* + *acc* i to u slučajevima kada se u svojstvu lokalizatora javi pojam koji označava *otvor*, kao što su *fereastră* ,prozor', *ușă* ,vrata', *poartă* ,kapija' (Bulgăr 1995: 99).⁴

Determinisana radnja leksikalizovana je glagolima sa inherentnim leksičkim obeležjem [+ direkt]: *a se apleca* ,nagnuti se', *a arunca* ,baciti', *a arunca ochii* ,pogledati', *a coborî* ,silaziti', *a continua mersul* ,penjati se', *a croi drum* ,probijati', *a intra* ,ući', *a se perinda* ,propustiti', *a se plimba* ,hodati', *a răzbi* ,probijati se', *a se repezi* ,jurititi', *a umbra* ,prolaziti', *a urla* ,zavijati', *a vărșa* ,hitati', *a vedea* ,nazirati se', *a zâmbi* ,osmehivati se'. Determinisana radnja u srpskom jeziku najčešće se predstavlja glagolima sa prefiksom *pro-* (*propustiti*, *prolaziti*, *probijati se...*). U rumunskom jeziku se determinisana radnja, pored navedenih glagola, može predstaviti i glagolskim izrazima koji zamenjuju glagole, kao što su : *a croi drum* ,krojiti put – penjati se', *a continua mersul* ,nastaviti hod – penjati se', *a arunca ochii* ,baciti pogled – pogledati'.

Perlativna arealokalizacija (*Perlat*, *Area*) je tip površinske prostorne lokalizacije specifikovan fokusiranjem pravca usmerenog (direktivnog) kretanja. Ovaj tip prostorne arealokalizacije u rumunskom jeziku formalizuje se predložko-padežnim konstrukcijama *peste* + *acc*, *pe* + *acc*, *prin* + *acc*, *pe* + *acc*, *în* + *acc*, kao i bespredložkom konstrukcijom $\emptyset$ + *acc*. U srpskom jeziku perlativna arealokalizacija se formalizuje konstrukcijama: *preko* + *gen*, $\emptyset$ + *acc*, $\emptyset$ + *instr*, *niza* + *acc*, *uz* + *acc*:

<i>peste</i> + <i>acc</i>	<i>preko</i> + <i>gen</i>
<i>Trece râul peste podul bătrân...</i> (L.R., 9)	<i>Prelazi reku preko starog mosta...</i> (L.R., 9),
<i>Drumul trece peste Pârâul Doamnei...</i> (L.R., 10)	<i>Put prelaži preko Gospođinog Potoka....</i> (L.R., 10),
<i>El trebuia să alerge, peste valuri, peste văi...</i> (M.C.,81)	<i>On potrči...preko brda i reka...</i> (M.C.,99),
<i>Alergau peste trunchiurile aprinse...</i> (M.C., 141)	<i>Pretrča preko zapaljenih balvana...</i> (M.C.,166);
$\emptyset$ + <i>acc</i>	$\emptyset$ + <i>acc</i>
<i>Trece râul peste podul bătrân...</i> (L.R., 9)	<i>Prelazi reku preko starog mosta...</i> (L.R., 9);
<i>pe</i> + <i>acc</i>	$\emptyset$ + <i>instr</i>.
<i>Ion merse pe cărare...</i> (L.R., 9)	<i>Jon pođe stazom...</i> (L.R., 20),
<i>...porni pe ulița din dos...</i> (L.R., 401)	<i>...pošao Stražnjim sokačetom...</i> (L.R., 426);
<i>prin</i> + <i>acc</i>	<i>niz(a)</i> + <i>acc</i>
<i>Dă cu carul prin toate șanțurile...</i> (L.R., 20)	<i>Da će mu kola otići niza stranu....</i> (L.R., 21);

4 Rumunski predlog *spre* – potvrđen u sferi perlativne intralokalizacije samo primerom *Titu se plecă spre fereastră ,Tit se naže kroz prozor'* (L.R., 211) – primarno je indikator adlativnosti nespecificovane izvesnošću dosezanja imenovanog cilja (up. DEX 1998). U srpskom mu odgovara pre svega slobodni dativ, te dativ s predložcima *prema* i *k(a)*. Upotreba ovog predloga u sferi perlativne intralokalizacije mogla bi biti posledica slobodnijeg prevoda.

pe + acc	preko + gen
<i>Târâia ....pe strune...</i> (L.R., 21)	<i>Prevlačio gudalom preko strune...</i> (L.R., 21);
în + acc	niz + acc
<i>...văzură pe Zenobia coborând în vale cu copilul în palme.</i> (L.R., 311)	<i>...videşe gde Zenobija silazi niz padinu, noseći dete u rukama.</i> (L.R., 329);
pe + acc	uz + acc
<i>Începuse a se cătăra pe ziduri...</i> (K.N.,20)	<i>Narod je počeo da se puža uz zidove...</i> (K.N.,15).

U sferi perlativne arealokalizacije i u srpskom i u rumunskom jeziku može se javiti više padežnih konstrukcija, pri čemu srpskom perlativnom akuzativu može konkurisati perlativno markirani slobodni instrumental, te direktivno nemarkirani genitiv, dok je u rumunskom jeziku u ovom semantičkom potpolju registrovan samo akuzativ.

Rumunski prevodni ekvivalent srpskom arealokacionom perlativnom predlogu *preko* je predlog *peste*. Većina registrovanih primera s ova dva predloga su kongruentni.⁵ Takođe, u potpunosti kongruentan je i primer sa bespredložkim akuzativom: *Trece râul peste podul bătrân*, *Prelazi reku preko starog mosta*.

Srpskim konstrukcijama *uz + acc* i *niz + acc* ukazuje se na jednosmerno presecanje površine lokalizatora „prema dole (*niz + acc*) i prema gore (*uz + acc*)“ (Piper 1977–78: 23), pri čemu u rumunskom jeziku ovaj tip pozicione specifikacije nije relevantan budući da naspram srpskog predloga *uz* stoji rumunsko *în*, dok srpskom *niz* odgovara rumunsko *pe*.

„Konstrukcijom $\emptyset + instr$ formalizuje se perlativna arealokalizacija, a da pri tom izostane informacija o tipu presecanja lokalizatora, odnosno smeru kretanja“ (Pavlović 2000: 23). Ova se srpska konstrukcija leksikalizuje imenicama koje označavaju „kakav geografski pojam (u širokom smislu tog termina: *staza*, *sokače* i sl.) a upravni glagol predstavlja radnju čijim se vršenjem prostor obuhvata, savlađuje“ (M. Ivić 1983: 208 – kurziv R. U. M). Rumunski prevodni ekvivalent joj je akuzativ s predlogom *pe*.

Determinisana radnja je leksikalizovana glagolima sa inherentnim leksičkim obeležjem [+ direkt]: *a alerga*, *potrčati*, *a alerga*, *pretrčati*, *a se cătăra*, *puzati*, *a cobori*, *silaziti*, *a da*, *otiči*, *a merge*, *poći*, *a porni*, *otiči*, *a trece*, *prelaziti*, *a țârâi*, *prevlačiti*.

Determinisani predikat u srpskom jeziku može biti leksikalizovan glagolima sa perlativnim prefiksom *pre-* (*prelaziti*, *pretrčati*, *prevlačiti*), ali i opšteablativnim prefiksom *od-*(*otiči*). U rumunskim primerima nema prefiksiranih glagola.

Perlativna postlokalizacija (*Perlat*, *Post*) je tip „zadnje“ prostorne lokalizacije specifikovan fokusiranjem pravca usmerenog (direktivnog) kretanja. Ovaj tip prostorne determinacije u rumunskom jeziku formalizuje se padežnom konstrukcijom *pe + acc*, a u srpskom jeziku konstrukcijom *iza + gen*:

pe + acc	iza + gen
<i>La odaia cocoanii Marghioalii lumină, și umbre mișcă pe perdea...</i> (J.L.K.,77)	<i>U sobi gospa Margioale gori svetlo, a senke se kreću iza zavese...</i> (J.L.K.,87).

5 Kongruentne konstrukcije su ekvivalentne konstrukcije koje su i formalno slične, odnosno konstrukcije koje se u dva jezika sastoje od elemenata koji pripadaju istoj vrsti reči i imaju istu sintaksičku funkciju (Đorđević 1982: 63).

Determinisani predikat je predstavljen glagolima sa inherentnim semantičkim obeležjem [+ direkt]. Kao što se vidi među analiziranim primerima pronađen je samo jedan primer perlativne postlokalizacije u kojem se pojavljuju glagoli *a mișca*, odnosno *kretati se*.

Perlativna interlokalizacija (*Perlat*, *Inter*) je tip prostorne međulokalizacije specifikovan fokusiranjem pravca usmerenog (direktivnog) kretanja. Ovaj tip prostorne determinacije u rumunskom jeziku formalizuje se padežnom konstrukcijom *printre* + *acc*, a u srpskom jeziku se pojavljuje konstrukcija *između* + *gen*. Ove padežne konstrukcije su u potpunosti prevodno ekvivalentne:

<i>printre</i> + <i>acc</i>	<i>između</i> + <i>gen</i>
<i>Trecură călare printre două povârnișuri...</i> (M.C.,113)	<i>Kad projahaše između dva brežuljka...</i> (M.C.,135)

Determinisani predikat predstavljen je glagolskim izrazom sa inherentnim semantičkim obeležjem [+ direkt]: *a trece călare* ‚projahati‘.⁶ S obzirom na to da je srpska konstrukcija *između* + *gen* direktivno nemarkirana konstrukcija, primarni indikator perlativnosti je kontekst, odnosno inherentna leksička semantika glagola – srpski glagol prefigiran je prefiksom *pro-* kao opštim markerom perlativnosti.

Perlativna jukstalokalizacija (*Perlat*, *Iuxta*) je tip „bliske“ prostorne lokalizacije specifikovan fokusiranjem pravca usmerenog (direktivnog) kretanja. Ovaj tip prostorne determinacije u rumunskom jeziku formalizuje se padežnim konstrukcijama *pe lângă* + *acc*, *lângă* + *acc*. U srpskom jeziku se ova kategorija formalizuje konstrukcijama *kraj* + *gen*, *pokraj* + *gen*:

<i>pe lângă</i> + <i>acc</i>	<i>kraj</i> + <i>gen</i>
<i>Soldații trecură pe lângă cuptoare...</i> (M.C.,78)	<i>Prodoše kraj ogromnih peći...</i> (M.C.,95)
<i>pe lângă</i> + <i>acc</i>	<i>pokraj</i> + <i>gen</i>
<i>Trece pe lângă masa lor către fund...</i> (J.L.K.,68)	<i>Proșao pokraj njihovog stola...</i> (J.L.K.,58)

Kao što se vidi, u rumunskom jeziku su sve konstrukcije sa akuzativom, dok su u srpskom jeziku isključivo sa genitivom. U padežnim konstrukcijama na rumunskom jeziku beležimo predlog *lângă* ‚pored‘, koji se pojavljuje u kombinaciji sa drugim predlogom (*pe*), i čine složeni predlog. Inače, ove su konstrukcije u rumunskom jeziku sinonimične (Bulgăr 1996). Perlativna jukstalokalizacija se u srpskom jeziku može formalizovati i konstrukcijom *pored* + *gen*, ali takve konstrukcije nisu pronađene u analiziranoj građi.⁷

Determinisani predikat je predstavljen glagolima sa inherentnim semantičkim obeležjem [+ direkt]: *a trece* ‚proći‘.

6 U ovom primeru imamo na rumunskom jeziku glagolski izraz *a trece călare* (‚proći na konju‘), umesto glagola *a călări* (‚jahati‘). Prevodilac je upotrebio glagolski izraz zbog toga što u srpskom primeru imamo prefiksirani glagol (‚projahati‘), a u rumunskom ne postoji odgovarajući glagol sa prefiksom. Da nije upotrebljen glagolski izraz, ovaj primer ne bi spadao u kategoriju perlativne interlokalizacije, već bi pripadao lokativnoj interlokalizaciji.

7 S. Pavlović (2000: 45) konstatuje da se konstrukcija *pored* + *gen* može javiti kao formalizator perlativne jukstalokalizacije: *kako se ide pored goblja ili njega su proveli uprav pored ribarnice*.

Semantička potpolja perlativne antelokalizacije, sublokalizacije, supralokalizacije i centrirane lokalizacije ne možemo ilustrovati primerima iz građe, pošto nisu registrovani, ali ćemo ih napomenuti s obzirom na činjenicu da oni postoje u oba jezika kao posebne kategorije perlativnosti.

Perlativna antelokalizacija (*Perlat, Ante*) je tip „prednje“ prostorne lokalizacije specifikovan fokusiranjem pravca usmerenog (direktivnog) kretanja. Ova kategorija u srpskom jeziku formalizuje se padežnom konstrukcijom *ispred + gen*. Pošto u sistemu modela predložko-padežnih konstrukcija u srpskom jeziku ne postoji poseban model koji bi pored obeležja *orijentir je određen prednjom stranom lokalizatora* imao i obeležje perlativnost, model *ispred + gen* upotrebljava se i za obrazovanje konstrukcija sa perlativnim značenjem: *Kuršumi su zviždali ispred moga nosa* (Piper 1977-78: 28) Rumunski prevodni ekvivalenti bile bi konstrukcije *înaintea + gen*,⁸ *dinaintea + gen*, koji su sinonimi (Bulgăr 1996). Predlozi *înaintea* i *dinaintea* u kombinaciji sa genitivom se u rumunskom jeziku upotrebljavaju za izražavanje prostornog odnosa, pokazujući mesto *ispred* nekoga ili nečega (DEX 1998).

Perlativna sublokalizacija (*Perlat, Sub*) je tip „donje“ prostorne lokalizacije specifikovan fokusiranjem pravca usmerenog (direktivnog) kretanja. Ova kategorija u srpskom jeziku formalizuje se padežnom konstrukcijom *ispod + gen*.⁹ Rumunski prevodni ekvivalent bila bi konstrukcija *sub + acc*.

Perlativna supralokalizacija (*Perlat, Supra*) je tip „gornje“ prostorne lokalizacije specifikovan fokusiranjem pravca usmerenog (direktivnog) kretanja. Inače, ona se u rumunskom jeziku formalizuje padežnom konstrukcijom *peste + acc*, dok se u srpskom jeziku formalizuje konstrukcijama *iznad + gen*¹⁰ i *preko + gen*, „ukoliko determinisana radnja ne implicira postojanje kontakta između orijentira i vršioца, odnosno objekta te radnje“ (Pavlović 2000: 33).

Perlativna centrirana lokalizacija (*Perlat, Centr*) je tip centrirane prostorne lokalizacije specifikovan fokusiranjem pravca usmerenog (direktivnog) kretanja. Ova kategorija u srpskom jeziku formalizuje se predložko-padežnom konstrukcijom *posred + gen*,¹¹ a prevodni ekvivalent na rumunski jezik bi bila konstrukcija *în mijlocul + gen*.¹²

Kao što se moglo videti iz analize ekscerpiranih primera, broj predloga i predložkih izraza u rumunskom jeziku mnogo je veći nego u srpskom jeziku, gde se mnoga semantička potpolja formalizuju samo jednom predložko-padežnom konstrukcijom. Sa druge strane, srpski jezik ima na raspolaganju više padežnih oblika – naspram srpskog *genitiva, akuzativa i instrumentala* stoji po pravilu rumunski *akuzativ*, koji inače pokriva skoro sva semantička potpolja spacijalnosti, pa samim tim i ona koja

8 Up. prepoziția *înaintea* urmată de un substantiv în genitiv sau de un substitut al acestuia exprimă un raport spațial, indicând locul din față cuiva sau a ceva- de ex. *Treceau înaintea mea (Prolazili su ispred mene)* (DEX 1998)

9 S. Pavlović (2000: 36) navodi da se perlativna sublokalizacija formalizuje konstrukcijom *ispod + gen: da se provuku ispod mosta*.

10 Model *iznad + gen* se upotrebljava za obrazovanje konstrukcija sa perlativnim značenjem (primer: *Iznad grada je preletela velika repatica*) (Piper 1977-78: 34).

11 S. Pavlović (2000: 30) navodi da se perlativna centrirana lokalizacija može formalizovati padežnom konstrukcijom *posred + gen*, što ilustruje primerom: *da put prođe posred guvna*.

12 Predložki izraz *în mijlocul + gen* bi bio najbolji prevodni ekvivalent za srpski predlog *posred*, s obzirom na to da u rumunskom jeziku nema drugog odgovarajućeg predloga za centriranu lokalizaciju. Izraz *în mijlocul* je predložki izraz za iskazivanje prostora koji se sastoji od predloga *u* i imenice *mijloc* ‚sredina‘ i uvek je u kombinaciji sa genitivom (Ilijesku 2005: 255).

pripadaju perlativnosti. U pojedinim primerima na rumunskom jeziku se pojavljuje i *genitiv*.

Što se tiče glagola, srpski jezik favorizuje upotrebu prefiksa kojima se vrlo često specifikuje tip dinamičnosti, odnosno direktivnost. Najčešći srpski prefiksi za iskazivanje perlativnosti su *pro-* i *pre-*. Rumunski jezik ne ispoljava potrebu za ovim tipom isticanja direktivnosti.

Na kraju, možemo konstatovati da i rumunski i srpski jezički sistem raspoloživim padežnim formama uspeva formalizovati različite tipove spacijalnosti, pa i perlativnost, s tim što je u rumunskom jeziku „manjak“ padežnih formi nadoknađen višim komunikativnim značajem predloga i inherentne semantike upravnog glagola.

Literatura

- Bulgăr, Gheorghe (1996). *Dicționar de sinonime*. București: Editura Palmyra.
- Constantinescu-Dobridor, Gheorghe (2005). *Gramatica esențială a limbii române*. București: Editura Vestala.
- DEX: *Dicționarul Explicativ al Limbii Române* (1998). București: Editura Univers Enciclopedic.
- Đorđević, Radmila (1982). *Uvod u kontrastiranje jezika*. Beograd: Univerzitet u Beogradu, Filološki fakultet.
- Iliescu, Ada (2005). *Gramatica practică a limbii române*. București: Editura Corint.
- Ivić, Milka (1983). *Lingvistički ogleđi*. Beograd: Prosveta.
- Jivcović, Mirko (1999). *Dicționar sârb-român și român-sârb*. București: Editura Teora.
- Pavlović, Slobodan (2000). *Determinativni padeži u govoru severozapadne Boke*. Beograd: Institut za srpski jezik, SANU.
- Piper, Predrag (2001). *Jezik i prostor*. Beograd: BIBLIOTEKA XX VEK.
- Piper, Predrag (1977-78). Obeležavanje prostornih odnosa predložko-padežnim konstrukcijama u savremenom ruskom i savremenom srpskohrvatskom jeziku. *Prilozi proučavanju jezika*. 13–14/1 – 48.

Résumé

La spatialité, respectivement l'espace, représente la catégorie sémantique fondamentale qui, dans le système linguistique, reçoit un correcte appui sous la forme de système organisé en unités syntactiques. Le formalisateur syntactique primaire de la spatialité dans les deux langues – roumaine et serbe - c'est une construction causale, respectivement une combinaison de la forme qui est en correspondance et de la préposition. Dans En roumain, pour l'expression de perlativité, l'orientation générale ou prosécutive. ayant comme point de départ les exemples donnés, on a vu que cela s'exprime par l'accusatif, et dans la langue serbe à l'aide du génitif, de l'accusatif, l'instrumental. Tous les deux systèmes linguistiques analysés avec ces formes disponibles de cas réussissent à formaliser tous les types de spatialité, et en roumain « le nombre plus restreint » de formes causales c'est compensé par la signification communicative supérieure de la préposition et par la sémantique inhérente du verbe direct.

Rodika Ursulesku-Miličić

PRIDEVSKI VID U SRPSKOM JEZIKU I POZICIJA PRIDEVA U NOMINALNOJ FRAZI U ROMANSKIM I GERMANSKIM JEZICIMA

Rad se bavi kontrastivnom analizom odnosa adnominalne distribucije kraćeg i dužeg oblika prideva u srpskom jeziku i pozicije prideva u nominalnoj frazi u romanskim i germanskim jezicima. Naime, pored sličnosti u gramatikalizaciji pridevskog vida i kategorije člana u pomenutim jezičkim grupama, postoje i sistematske podudarnosti u izboru pridevskog oblika u srpskom i prenominalnosti i postnominalnosti prideva u pomenutim jezicima sa članom. Prva je, kao i kategorija člana, zasnovana na diskursnoj funkciji markera određenosti i specifičnosti. Iz nje se izvodi i restriktivnost u interpretaciji pridevske modifikacije u prisustvu determinatora *svaki*, koja je u srpskom moguća samo uz značajne sintaksičke intervencije. Treća sličnost je u obrnutoj ortogonalnosti distribucije oblika prideva i pozicije u nominalnoj frazi pri vremenskim ograničenjima u čitanju. Konačno, analizirane kategorije su podudarne i u domenu intersektivnosti pridevske modifikacije, koja u srpskom jeziku podleže određenom broju međusobno suprotstavljenih pravila.

Ključne reči: pridevski vid, pozicija prideva, specifičnost, restriktivnost, intersektivnost

1. Uvod. Dosadašnja kontrastivna proučavanja pridevskog vida u srpskom i člana u romanskim i germanskim jezicima

Pridevski vid u srpskom jeziku tradicionalno se poredi sa kategorijom člana u romanskim i germanskim jezicima. Još u Vukovoj gramatici nalazimo stanovište da duži oblik prideva „kakvoćom opredjeljuje stvar“, te da odgovara na pitanje *koji?*, „kao i nje-mački član *der, die, das*.“ (Karadžić 1894: 46) Sličnosti u upotrebi objašnjavaju se kategorijom određenosti, koja se zasniva na prethodnoj pomenutosti, opštoj poznatosti sagovornicima, blizini u fizičkom kontekstu itd. (Miklošić 1883, Maretić 1963, Belić 1999, Stevanović 1950, Fekete 1969/1973) Miklošić prvi ukazuje i na formalne sličnosti u pogledu porekla morfeme gramatikalizovane za markiranje ovih kategorija u slovenskim, germanskim i romanskim jezicima: „Član je u svim jezicima po poreklu od demonstrativne zamenice i ima funkciju da jedan sadržaj označi kao poznat.“ (Miklošić 1883: 124) U praslovenskom jeziku anaforska zamenica *jb, ja, je* (staroindijsko *ja* i baltičko *jīs*) preuzima postpridevsku poziciju uz službu istovetnu članu u romanskim i germanskim jezicima, te starogrčkom. Belić sličnost među dvema kategorijama nalazi i kada je u pitanju leksikološki postupak supstantivizacije osobine, koja se u jezicima sa članom realizuje konverzijom prideva u imenicu uz dodavanje određenog člana (*sage > le sage, weise > Der Weise*), dok je u opšteslovenskom tu funkciju preuzeo određeni pridevski vid (Belić 1999: 256).

U kontrastivnim studijama distribucije pridevskog vida u staroslovenskom i člana u starogrčkom jeziku s kraja 19. i početka 20. veka tvrdi se da postoji prevodilački transfer kategorije određenosti iz grčkih tekstova (Miklošić, Leskin, Obnorski, Jakubinski, Ham, Pavski, Gunarson). Kasniji autori (Vostakov, N. Tolstoj, Meje) negiraju ove tvrd-

nje, argumentujući to primerima nepodudaranja dveju respektivnih kategorija u prevodima biblijskih tekstova (prema: Fekete 1969/1973: 13-26).

I savremeni autori semantičko-pragmatičku funkciju dužeg oblika prideva definišu posredstvom članskog koncepta određenosti (definiteness), kao marker starosti u diskursu. (Leko 1986, Progovac 1998, Zlatić 1998). Određenim članom i određenim pridevskim vidom govornik ukazuje sagovorniku da je referent jezičkog izraza već bio deo prethodnih diskurs-modela, te da ga treba potražiti u njihovom *common ground*-u:

1.a. Evo visokôg studenta o kom sam ti pričao. (određeno)

1.b. „Here comes **the** tall student I’ve told you about.“

Novije studije dužu formu prideva povezuju sa kategorijom **neodređene specifičnosti/jedinstvenosti**, koje se u jezicima sa članom mogu obeležiti i određenim i neodređenim članom (Aljović 2000, Trenkić 2001a, Trenkić 2001b, Arsenijević, Stanković 2008). Naime, u analizama distribucije člana primećeno je da postoji niz primera u kojima se neodređenom referentu jezičkog izraza dodeljuje određeni, umesto očekivanog neodređenog člana, u slučajevima kada je referent jedinstven u fizičkom kontekstu (primer 2), odnosno specifičan za lokutora, kada se dobija iskaz dvosmislenog čitanja, kao u primeru 3:

2.a. Bring me **the** white umbrella from **the** table. (jedinstveno specifično)

2.b. „Donesi mi *beli* kišobran sa stola.“

3. Marija želi sresti jednog **visokôg** studenta. (nespecifično)

3.a. „Marija želi upoznati nekog od visokih studenata.“

3.b. „Mary must/wants to meet some tall student or other.“

4. Marija želi sresti jednog visokôg studenta. (dvosmisleno)

4.a.1. „Marija želi sresti određenog visokog studenta.“

4.a.2. „There is a tall student that Mary wants to meet.“

4.b.1. „Marija želi upoznati nekog od visokih studenata.“

4.b.2. „Mary must/wants to meet some tall student or other.“¹

2. Predmet rada. Pridevski vid u srpskom i pozicija prideva u nominalnoj frazi u romanskim i germanskim jezicima

Prethodni primeri pokazali su da određeni član i pridevski vid, osim određenosti, mogu imati i diskursnu funkciju markera specifično neodređenog jezičkog izraza. Međutim, pored ovog načina, u romanskim jezicima ista se semantičko-pragmatička informacija može preneti i stavljanjem prideva u odgovarajuću prenominalnu ili postnominalnu poziciju.² U studiji „The Syntax of Adjectives“ (Činkve 2010) Činkve (Cinque) sprovodi kontrastivnu analizu pozicije prideva u nominalnoj frazi u italijanskom, kao predstavniku romanskih, i engleskom jeziku, kao reprezentu germanskih jezika, te konstatuje da se u atributskoj poziciji sistematski pojavljuje obrnuti obrazac kod velikog broja različitih semantičkih i pragmatičkih interpretacija u značenju, pored pomenute specifičnosti neodređenog jezičkog izraza. Pritom je interesantno da su markirane pozicije, prenominalna u italijanskom i postnominalna u engleskom (kada je dozvoljena), suprotnih čitanja, čime je ortogonalnost u njihovom odnosu, na neki

1 Aljović 2000: 32.

2 Pritom je na poziciji determinatora nominalne fraze, za razliku od prethodnih primera, neodređeni član.

način, udvostručena. Zadatak ove studije je da kontrastivno sagleda analizirane grupe jezika sa srpskim, u kojem se jedan broj razlika u značenju uočenih od strane Činkvea može iskazati izborom duže ili kraće forme prideva, te pokuša da generalizuje uočene pravilnosti u distribuciji respektivnih ekvivalentnih kategorija.

3. Specifičnost pridevske modifikacije

Romanski jezici su veoma slobodne sintaksičke distribucije konstituenta u nominalnoj frazi, ali je uobičajena (dakle, nemarkirana) postnominalnost prideva, za razliku od srpskog i germanskih jezika. Pritom, neobeležena postnominalnost u italijanskom ne implicira ni specifičnost, niti nespecifičnost referenta neodređenog jezičkog izraza:

5.a. Domani, alla feta intervverrà un **attore famoso**.³ (dvosmisleno)

5.b. „Sutra će na proslavu doći *jedan/neki poznati glumac*“.

Rečenicom u primeru 5 govornik ne sugeriše postoji li tačno određeni glumac koji bi trebalo da se pojavi na proslavi ili se iskazom samo implicira da će neki od poznatih glumaca doći. U srpskom jeziku se ovakva dvosmislenost najjednostavnije može dobiti u nereferencijalnim kontekstima sa adverbijalom *uvek*. Tako bi donekle modifikovani primer sa italijanskog na srpskom glasio:

6. Na proslavu uvek dođe **neki poznati glumac**. (dvosmisleno)

Ambigvitet je u srpskom, pre svega, baziran na mogućnosti dvostrukog čitanja specifičnosti zamenice *neki*, koja bi spadala u grupu **slabih determinatora**, po Milzarkovoj klasifikaciji (Milsark1974). Naime, slabi determinatori poput ovog u srpskom se mogu kombinovati sa oba pridevska oblika, jer pridevski vid sugeriše specifičnu ili nespecifičnu interpretaciju. Kada prideva nema u nominalnoj frazi, kontekst sugeriše kolokutoru odgovarajuće čitanje:

7. Una *će kupiti neki kolač*. (dvosmisleno)

8. Una *je kupila neki kolač*. (specifično)

Dok je u primeru 7 kolokutoru prepušteno da pretpostavi da li postoji neki specifičan kolač (ili makar specifična vrsta kolača) koji će Una kupiti, prošli telični konteksti ne dopuštaju nespecifično čitanje, kao u 8. Upravo se i temporalnom nereferencijalnošću u sadašnjim kontekstima, dobijenom adverbijalom *uvek* u primeru 7, dodatno sugeriše nespecifično čitanje.

Međutim, ambigvitet u rečenici 6 na srpskom dozvoljen je i dužim oblikom prideva u *poznati glumac*. Kolokacije ovog tipa u srpskom jeziku sklone su formalnom približavanju stabilizovanim varijantama⁴ tipa *beli luk*, *brzi voz*, u kojima je duži oblik prideva i dalje restriktivan, ali kao marker klase. I u kolokacijama tipa *poznati glumac* duži oblik prideva može se interpretirati kao restriktivni marker čitave klase, koji bi odvojio poznate od anonimnih glumaca, na primer. Duži oblik prideva, dakle, u ovakvim primerima dozvoljava i specifično i nespecifično čitanje, koje će zavisiti od konteksta, ali i drugih pragmatičkih okolnosti.

Prema tome, dvosmislenoj postnominalnosti u italijanskom odgovara duži oblik prideva u srpskom. Prenominalnost, pak, u romanskim jezicima ima izrazito nespecifično čitanje:

9. Domani, alla festa intervverrà un **famoso attore**. (nespecifično)

3 Primeri na italijanskom i engleskom su preuzeti iz studije Činkve2010.

4 *Stabilizovana varijanta* je termin koji koristi Fekete u Fekete1969/1973.

Markiranoj nespecifičnoj prenominalnosti odgovara kraći oblik prideva u srpskom, koji uvek ima nerestriktivnu interpretaciju:

10. Na žurku uvek dođe neki **poznat** glumac. (nespecifično)

Za razliku od italijanskog, engleski ne dopušta (eventualnu markiranu) postnominalnost tipa *an actor famous*. Nemarkirana prenominalnost je, opet, kao i postnominalnost u italijanskom, dvosmislena:

11.a. Some **famous actor** will visit the party. (dvosmisleno)

11.b. „Neki *poznati glumac* će doći na žurku.“

4. Restriktivnost pridevske modifikacije u prisustvu determinatora *svaki*

Nemarkirana postnominalnost u romanskim jezicima i prenominalnost u engleskom jeziku mogu imati i restriktivno i nerestriktivno čitanje u kontekstima sa determinatorom *svaki*, kao u primerima 12 (za italijanski) i 13 (za engleski jezik):

12.a. Le lezioni **noiose** di Ferri se le ricordano tutti. (dvosmisleno)

12.b. „Svi se sećaju Ferijeve časova, koji su bili dosadni.“

13.a. All of his **unsuitable** acts were condemned. (dvosmisleno)

13.b. „Prozvani su svi njegovi postupci, koji su bili neodgovarajući.“

Restriktivno značenje pripisuje samo dosadnim Ferijeve časovima to da su bili upamćeni, dok se nerestriktivnim čitanjem ovo pripisuje svim Ferijeve časovima, koji su, ujedno, bili i dosadni (primer 12). Slična je situacija i u 13. Restriktivnost i nerestriktivnost odnosnih rečenica se u srpskoj ortografskoj tradiciji markiraju odsustvom, odnosno prisustvom zarezova u interpunkciji, kao u primerima pod 12.b i 13.b.

Kada se, pak, radi o restriktivnosti i izbora duže i kraće forme prideva u srpskom, ispostavlja se da je opseg determinatora *svaki*, koji je u srpskom maksimizator, širi od opsega pridevske modifikacije, te da je iskaz dvosmislen bez obzira na to da li je upotrebljena kraća ili duža forma prideva:

14. **Svaki** njegov **dobar/dobri postupak** je pohvaljen.⁵ (dvosmisleno)

Prema tome, kod ovog rečeničnog rasporeda čitanje je uvek dvosmisleno, bez obzira na izbor oblika prideva, pa se postavlja pitanje da li je u srpskom uopšte moguće dobiti razliku u pogledu restriktivnosti. Jedan način kojim se eventualno može suziti opseg determinatora *svaki* je da se on pozicionira na kraj nominalne fraze, iza glagolskog predikata ukoliko je to moguće. Na primer, određeni pridevski vid u ženskom rodu akuzativa množine samo se akcenatski razlikuje od oblika neodređenog pridevskog vida. U primeru 15 određeni pridevski vid, po intuiciji nekih govornika, može biti dvosmislen, dok neodređeni pridevski vid u 16 sugeriše nerestriktivnost:

15. Črvenē haljine tvoje volim baš sve. (dvosmisleno?)

16. Crvēne haljine tvoje volim baš sve. (nerestriktivno?)

Dakle, dok je situacija u romanskim i germanskim jezicima jasna – nemarkirane pozicije, postnominalnost u romanskim i prenominalnost u germanskim jezicima, ambigvitetne su, dok je prenominalnost u romanskim strogo nerestriktivna, a postnominalnost u germanskim restriktivna – u srpskom se restrikcija u prisustvu determinatora *svaki* može ostvariti samo uz značajne sintaksičke intervencije u rasporedu konstituentata. Postavljanjem determinatora daleko iza nominalne fraze dozvoljava se da opseg

5 U Beličevoj Istoriji srpskog jezika navode se primeri iz Vukovih zapisa u kojima se kraći oblik prideva pojavljuje uz determinator *svaki*: „Svaki **pametn** čovek...“; „Svaki **težak** posao...“ (Belić 1999: 259). Aljovićeva, pak, nije sigurna oko gramatičnosti te kombinacije: „*svaki kratak/zanimljiv esej“ (Aljović 2000: 31). Očigledno da je odnos ovakvih determinatora i kategorija povezanih sa pridevskim vidom problematičan i zahteva detaljnije analize.

pridevske modifikacije neodređenog pridevskog vida (kraće forme prideva) bude dominantniji i strogo nerestriktivnog čitanja.

5. Vremenska ograničenost pridevske modifikacije u romanskim i germanskim jezicima

Još u radu Bolindžer 1967 autor primećuje kako se u engleskom jeziku prenominalnošću dobija dvosmislenost u pogledu privremenosti ili vremenske neograničenosti u pripisivanju osobine iskazane pridevskom reči, dok obeležena postnominalnost ima strogo vremenski ograničeno čitanje („in prenominal position English adjectives are systematically ambiguous between a reading in which they denote an enduring, or individual-level, property and one in which they denote a temporary, or stage-level, (...) while in postnominal position they more typically (though perhaps not always) denote a stage-level property“ (Cinque 2010: 11)). Tako će prenominalnost u rečenici 17 biti dvosmislena:

17.a. The **visible stars** include Aldebaran and Sirius. (dvosmisleno)

17.b. „U *uvek vidljive zvezde / zvezde vidljive trenutno* spadaju Aldebaran i Sirijus.“

Međutim, postnominalnost strogo sugeriše vremensko ograničenje u pridevskoj modifikaciji (**stage-level** ili **temporary reading** u anglističkoj literaturi):

18.a. The (only) **stars visible** include Aldebaran and Sirius. (vremenski ograničeno)

18.b. „U *zvezde vidljive trenutno* spadaju Aldebaran i Sirijus.“

Situacija u italijanskom je obrnuta. Postnominalnost je dvosmislena, dok je markirana prenominalnost strogo vremenski neograničena u pripisivanju osobine iskazane pridevom:

19.a. Le **stelle invisibili** di Andromeda sono molto distanti. (dvosmisleno)

19.b. „*Uvek/Trenutno* nevidljive zvezde Andromede su veoma daleko.“

20.a. Le **invisibili stelle** di Andromeda sono molto distanti. (vremenski neograničeno)

20.b. „*Uvek* nevidljive zvezde Andromede su veoma daleko.“

5.2. Vremenska ograničenost pridevske modifikacije u srpskom jeziku

U srbišćkoj literaturi se još u Mareticevoj gramatici raspravlja o vremenskoj ograničenosti u pripisivanju pridevske osobine referentu imeničkog pojma. Naime, on primećuje da uz lična imena, i to opštepoznatih (a time i određenih), poput *Marko Kraljević*, može stajati i neodređeni pridevski vid, ali ne sa značenjem stalne osobine kao u 21, već duševnog stanja ili raspoloženja tokom realizacije radnje iskazane predikatom, poput primera 22:

21. **Srditi** Marko jezdi niz Kosovo. (vremenski neograničeno)

22. **Srdit** Marko jezdi niz Kosovo.⁶ (vremenski ograničeno)

Ono što **depiktivsku** funkciju (kako se aktualni kvalifikativ naziva u literaturi na engleskom, v. na primer, rad Schultze-BerndtHimmelmann2004) čini posebnom jeste činjenica da je u srpskom i italijanskom morfosintaktički nalik atributu jer kraći oblik prideva kongruira u rodu i broju sa subjektom ili objektom rečenice, ali distribucionalno nije vezana za subjekatsku sintagmu, poput atributa:

23. Marija trči niz ulicu **nervozna**. (vremenski ograničeno)

Kategorija depiktiva u određenom broju slučajeva zamjenjiva je priloškom reči sa funkcijom sintaksičkog adverbijala⁷:

24. Marija trči niz ulicu **nervezno**.

Sve pomenute činjenice čine depiktivsku upotrebu kraćeg oblika prideva u srpskom jeziku semantički korelativnom poziciji prideva u romanskim i germanskim jezicima, ali sintaksički potpuno drugačijom. Samim tim, nameće se pitanje da li se u srpskom vremensko ograničenje pridevske modifikacije može iskazati kraćom formom prideva u atributskoj funkciji. Pogledajmo sledeći primer:

25. Međutim, obrađujući ovaj dotle **nepoznat** jezički materijal, on je sugestivno počeo zastupati gledište o tome da je idejni svet čovekov najtešnje povezan sa jezičkom strukturom.⁸ (vremenski ograničeno)

Iako je referent imeničkog izraza već pominjan i određen (*ovaj jezički materijal*), vremenska ograničenost u pripisivanju nepoznatosti nametnula je upotrebu kraćeg oblika prideva.

Pored ovakvih upotreba, neretko se sreću i primeri u kojima se kraći oblik prideva nalazi pored ličnih imena, kao u rečenici 26, ali je njegova sintaksička pozicija, čini se, atributska, a ne depiktivska:

26. Glas pozajmljuje **sjajan** Erik Ajdl.⁹ (vremenski ograničeno)

Umesto očekivane duže forme prideva, nalazimo kraću, kojom se sugerise da je poznati glumac sjajan, pre svega, u ulozi interpretatora glasa pozajmljenog crtanom liku. Slična je i situacija u sledećoj rečenici:

27. U vojsci se publici predstavio **nežan** i **ranjiv** Elvis.¹⁰ (vremenski ograničeno)

Prema tome, sasvim je jasno da se i vremensko ograničenje pridevske modifikacije u srpskom jeziku može u određenim kontekstima iskazati izborom duže ili kraće forme prideva, pri čemu se kraći oblik sa značenjem vremenskog ograničenja može javiti i u atributskoj funkciji.

6.1. Intersektivnost pridevske modifikacije u germanskim i romanskim jezicima

Intersektivnost pridevske modifikacije javlja se u slučajevima kada se osobina iskazana pridevskom reči pripisuje ekstenziji, referentu imenske reči, a ne njegovoj intenziji (upoređi *dobri lopov*, sa intersektivnim značenjem *dobrodušni lopov*, prema *dobar lopov*, supsektivnog značenja *efikasan kriminalac*). Ovakva se interpretacija javlja uvek u slučajevima kada se imenskom reči denotira ljudsko biće, a data leksema u semičkoj strukturi poseduje i semu koja upućuje na obavljanje neke delatnosti, vršenje neke radnje i sl, pri čemu po tvorbenom statusu to mogu biti i izvedenice i složenice tipa *nomina agentis* (*krojač*; *poslodavac*)¹¹, ali i proste reči (*kralj*, *bek*). Supsektivnom čitanju, generalno, manje su sklone lekseme siromašnije semičke strukture, čije su sa-

7 Cilj ovog rada je da utvrdi atributsko, a ne depiktivsko vremensko ograničenje u pripisivanju pridevske modifikacije. Ograničeni prostorom i temom, nećemo se zadržavati na definisanju svih uslova pod kojima je zamena depiktiva prilogom moguća, već ćemo samo spomenuti najznačajnija dva: depiktiv se mora odnositi na istog konstituenta, a to je subjekat događaja (event) opisanog „primarnim“ predikatom, te ukazivati, pre svega, na način na koji subjekat realizuje događaj.

8 (Milka Ivić, Pravci u lingvistici 1)

9 (titlovan prevod emisije na TV B92)

10 (titlovan prevod emisije na TV History)

11 Takođe treba naglasiti da motivna morfema u njihovom sastavu ne mora biti samo glagolska reč, već to može biti i imenica, na primer, u srpskom: *kravar(ka)*, *bravar(ka)*, *cvečarka(ka)*.

stavne komponente samo sema za pol i/ili uzrast, te fizički izgled ili psihičko stanje, poput: *dečak, starica, debeljko, nosonja, bolešljivko, psihopata...*

U engleskom jeziku je prenominalnost prideva dvosmislena u pogledu intersektivnosti kad god je takvo čitanje semantički dozvoljeno prethodnim ograničenjima. Pogledajmo sledeći primer:

28. Olga is a beautiful dancer. (dvosmisleno)

28.a. „Olga je lepa igračica.“

Intersektivno značenje rečenici pripisuje dva iskaza:

29.a. „Olga je igračica.“

29.b. „Olga je lepa (osoba).“

29.c. #„Olga lepo igra.“

Supsektivno čitanje je adverbijalne prirode:

29.d. „Olga je igračica.“

29.e. #„Olga je lepa (osoba).“

29.f. „Olga lepo igra.“

Postnominalnost tipa *a dancer beautiful* u engleskom nije dozvoljena, ali je moguća u poredbenim konstrukcijama sa komparativom prideva, kada ima strogo intersektivno čitanje, kao u rečenici 31:

30.a. Olga is a more **beautiful** dancer than her instructor. (dvosmisleno)

30.b. „Olga je *lepša igračica* od svog instruktora.“

31.a. Olga is a dancer more **beautiful** than her instructor. (intersektivno)

31.b. „Olga je *igračica lepša* od svog instruktora.“

Primećujemo u primerima pod 30.b i 31.b da, kao i u germanskim jezicima, i u srpskom jeziku pozicija prideva u nominalnoj frazi u ovakvim konstrukcijama sugerira intersektivnost čitanja – prenominalnost je dvosmislena, a postnominalnost strogo intersektivna.

Situacija u romanskim jezicima je obrnuta u odnosu na germanske. Postnominalnost je dvosmislena, dok je prenominalnost isključivo supsektivna:

32.a. Un attaccante **buono** non farebbe mai una cosa del genere. (dvosmisleno)

32.b. „Jedan *dobar/dobrodušan* centarfor nikad ne bi učinio takvo nešto.“

33.a. Un **buon** attaccante non farebbe mai una cosa del genere. (supsektivno)

33.b. „Jedan *dobar* centarfor nikad ne bi učinio takvo nešto.“

Dakle, samo u slučaju intersektivnosti pridevske modifikacije romanski i germanski jezici imaju isto obeležje – markiranom pridevskom pozicijom u nominalnoj frazi (prenominalna u romanskim i postnominalna u germanskim) iskazuje se supsektivnost. Ista je osobina konstatovana i za srpski jezik kada je u pitanju postnominalna pozicija prideva u komparativu u poredbenim konstrukcijama.

6.2. Intersektivnost pridevske modifikacije u srpskom jeziku

Intersektivnost u srpskom jeziku je direktno povezana sa izborom kraćeg ili dužeg oblika prideva, ali pritom podleže određenom broju međusobno suprotstavljenih pravila, koja ćemo ovde pokušati da definišemo.

Pre svega, veliki broj primera u građi ukazuje nam činjenicu da se **supsektivno značenje nedvosmisleno dobija kraćim oblikom prideva kada ga semantička kompozicionalnost imenice i prideva, te naša pragmatička znanja o svetu dozvoljavaju**. Po ovom pravilu, jezički izraz *iskusan novinar* bio bi strogo supsektivan:

34. Jovanović je **iskusan** novinar. (supsektivno)

34.a. „Jovanović je novinar.“

34.b. „Jovanović je novinar sa iskustvom.“

34.c. #„Jovanović je iskusan (čovjek).“

Duži oblik prideva bio bi u ovakvim kontekstima dvosmislen u pogledu intersektivnosti, jer bi mogao sugerisati da se iskustvo pripisuje Jovanoviću kao osobi, što, dakle, uključuje iskustva i izvan novinarske profesije:

35. Jovanović je **iskusni** novinar. (dvosmisleno)

35.a. „Jovanović je novinar.“

35.b. „Jovanović je novinar sa iskustvom.“

35.c. „Jovanović je iskusan (čovjek).“

Ono što dalje sugerise pomenuto prvo pravilo o intersektivnosti pridevske modifikacije u srpskom jeziku jeste da se supsektivno čitanje neće pojaviti u slučajevima kada ga semantički i pragmatički okviri ne dozvoljavaju. Uzmimo, na primer, jezičke izraze *povređen novinar* i *musav novinar*. Izuzmemo li eventualno moguće metaforično supsektivno čitanje da je neko musav novinar jer traljavo, neuredno obavlja posao žurnaliste, preostaje jedino kao pragmatički prihvatljivo da ove izraze interpretiramo kao intersektivne, jer bi se mogli odnositi samo na situacije u kojima određene osobine pripisujemo referentu imeničkog izraza:

36. O demonstracijama priča jedan **povređen** novinar. (intersektivno)

36.a. „O demonstracijama priča jedan novinar koji je povređen (čovjek).“

Pritom je sasvim jasno da bi se isto, intersektivno značenje dobilo i upotrebom dužeg oblika prideva:

37. O demonstracijama priča jedan **povređeni** novinar. (intersektivno)

37.a. „O demonstracijama priča jedan novinar koji je povređen (čovjek).“

38. Ne treba nam **musav** novinar! (dvosmisleno?)

38.a. „Ne treba nam novinar koji je musav (čovjek).“

38.b. ?„Ne treba nam novinar koji je musav u profesiji.“

Kao što možemo primetiti iz primera 38.b, **supsektivno čitanje upotrebljenog kraćeg oblika prideva biće pragmatički dozvoljeno i kod metaforičnih iskaza**. Tako bi, na primer, kraći oblik prideva *mrtav* imao supsektivno metaforično čitanje u kompozicionalnom spoju sa imenicima *pesnik* i *književnik*, značeći odsustvo stvaralačke snage, ali se takva interpretacija ne dobija u spoju sa imenicama *rudar* i *pekar*:

39. Čini mi se da je Todorović jedan **mrtav** pesnik. (supsektivno metaforično)

39.a. „Čini mi se da je Todorović mrtav kao pesnik.“

40. Primećen je jedan **mrtav** rudar. (intersektivno)

40.a. „Primećen je jedan rudar koji je mrtav.“

U određenom broju primera, pak, dvosmislenost duže forme gotovo da je eliminisana kontekstom. Pogledajmo sledeći primer:

41. Ja sam samo **bedni** sudija u jednoj palanci.¹² (intersektivno)

41.a. „Ja sam samo sudija koji je bedan čovek...“

Kraća forma bi, opet, bila dvosmislena:

42. Ja sam samo **bedan** sudija u jednoj palanci. (dvosmisleno)

42.a. „Ja sam samo sudija koji je bedan čovek...“

42.b. „Ja sam samo sudija koji bedno obavlja svoju dužnost...“

Sva pomenuta pravila koja se tiču odnosa kraće forme prideva i supsektivnosti pridevske modifikacije u suprotnosti su sa **tendencijom da se česte kolokacije i stabilizovane varijante u najvećem broju analiziranih primera pojavljuju sa dužim obli-**

¹² (replika iz TV serije „Selo gori, baba se češlja“ na RTS-u)

kom prideva, bez obzira na intersektivnost ili metaforična čitanja.¹³ Takav je slučaj sa idiomom *slepi putnik*. Duži oblik prideva ovde pokriva supsektivno metaforično čitanje, dok se kraćim oblikom dobija intersektivnost u interpretaciji, što je potpuno obrnuta distribucija od prethodnih primera:

43. Na brodu je **slepi** putnik. (supsektivno metaforično)

43.a. „Na brodu je putnik bez karte.“

44. Na brodu je **slep** putnik. (intersektivno)

44.a. „Na brodu je putnik, osoba bez vida.“

U kolokaciji *slepi guslar*, međutim, duži oblik ima intersektivno čitanje. Očigledno da *slepi putnik* nije izuzetak, već još jedan primer za dosledno sprovedeno **pravilo da sa kolokacije dužeg oblika, bez obzira na intersektivnost**. Iz tih razloga je kraćem obliku „preostalo“ da pokriva intersektivno značenje.

Intersektivnost pridevske modifikacije u srpskom jeziku generalno podleže pomenutim pravilima, ali su u **kognitivnoj ravni na snazi i neprestana pojedinačna snimanja određenih oblika prideva i njihovog okruženja, te čitanja koja se njima generišu**. Sadržaj pohranjenih informacija u leksikonu je, dakle, promenljiv. Tako se postepeno u semantičkom polju diferenciraju polarizovana leksička značenja koja se mentalno vezuju na planu forme za odgovarajući kraći ili duži oblik prideva. Pogledajmo primer leksema *sumnjiv* i *sumnjivi*. Kraći oblik se, u skladu sa pomenutim pravilima distribucije, vezao za supsektivno čitanje, dok je duži oblik intersektivan ili, eventualno, dvosmislen:

45. Jovanović je **sumnjiv** majstor. (supsektivno)

45.a. „Jovanović je majstor.“

45.b. „Jovanović je majstor sumnjivih kvaliteta.“

45.c. #„Jovanović je sumnjiv (čovек).“

46. Jovanović je **sumnjivi** majstor. (intersektivno, dvosmisleno?)

46.a. „Jovanović je majstor.“

46.b. ?„Jovanović je majstor sumnjivih kvaliteta.“

46.c. „Jovanović je sumnjiv (čovек).“

Do potpune diferencijacije u semantičkom polju i vezivanja pojedinačne sememe za jedan od oblika dolazi u parovima *profesionalan/profesionalni*, *prav/pravi...* U prvom primeru, *profesionalan/profesionalni*, primećujemo kako se intersektivnost pridevske modifikacije logično dalje razvila u leksičku distinkciju:

47. Da li je Vladimir **profesionalan** programer? (supsektivno)

47.a. „Da li je Vladimir programer koji profesionalno obavlja svoj posao?“

48. Da li je Vladimir **profesionalni** programer? (intersektivna leksička distinkcija)

48.a. „Da li je Vladimir čovек čija je profesija programer?“

Na sličan način se dogodila leksičko-semantička diferencijacija u paru *prāv/prāvī*. Naime, intersektivni pridev *ὀρθός* je u starogrčkom razvio potpuno novo **reduantno supsektivno** značenje¹⁴ *istinski, stvarni, iskren*, što je u srpskom semantički pozajmlje-

13 Veliki broj kolokacija sa kraćim oblikom prideva, poput **pun** mesec, **mlad** mesec ili **svež** vazduh, može se objasniti vremenskim ograničenjem u pripisivanju pridevske modifikacije.

14 Barbara Parti u radu Partee 2009 upućuje na Džekendofa, koji se samo usput osvrnuo na supsektivnu **reduantnost** prideva *real*. Ovaj pridev u potpunosti isključuje mogućnost intersektivnog prenošenja tipa: *On je mršavi reditelj* → *On je mršavi član sindikata*, nasuprot *On je pravi reditelj* → #*On je pravi član sindikata*. Autorka objašnjava da su, pak, antonimi ovog prideva (u srpskom, na primer, *lažni, tobožnji...*) privativne prirode, jer isključuju uobičajenu implikaciju supsektivnih čitanja: *On je loš reditelj* → *On je reditelj*; *On je tobožnji reditelj* → #*On je reditelj*.

no u složenicama tipa *ὀρθοδοξία/pravoslavlje*. Vremenom je među dvema sememama razvijena i akcenatska distinkcija, pa su dobijene i različite jedinice leksikona, ali se redundantno supsektivno značenje kolokativno vezalo za duži oblik, dok kraća pridevska forma u leksikonu ne postoji: *prāv/prāvī*, **prāv/prāvī*. Posredan dokaz tvrdnji da se pojedinačna leksička značenja postepeno vezuju za određenu pridevsku formu nalazimo u istorijskim zapisima starog srpskog jezika. Naime, već u Povelji Kulina bana zabeležena je paralelna upotreba obeju pridevskih formi ove lekseme, **ПРАВИ** i **ПРАВЪ**, sa značenjem *istinski, stvarni*:

ИЖЕ.Ѣ БАНЪ БОСЪНСКИ КЪЛИНЪ ПРИСЕЗАЮ ТЕБѢ КНЕЖЕ КРЪВАШЪ И ВЪСѢМЪ ГРАѢМЪ ДОУБРОВЪЧАМЪ ПРАВИ ПРИѢТЕЛЬ БЫТИ ВАМЪ ѠЪ СЕЛѢ И ДО ВѢКА И ПРАВЪ ГОИ ДРЪЖАТИ СЪ ВАМИ...

Dakle, stanje hronolekta krajem XII veka pokazuje da se još ne može govoriti o dvema zasebnim jedinicama leksikona, kakav je slučaj sa savremenim jezikom, u kome se dosledno, bez obzira na kontekst, kraća forma *prāv* upotrebljava kao antonim leksemi *kriv*. Ovo potkrepljuje tvrdnju da se zaista tokom vremena određeni oblici vezuju za određena značenja strogo povezana sa intersektivnošću ili naknadno razvijena iz ove distinkcije polarizacijom značenja u semantičkom polju. Konačno, to može značiti da je i stanje savremenog hronolekta takođe samo „prelazna faza“ u organizaciji pojedinačnih semantičkih polja svih pridevskih leksema u leksikonu, u kome su na snazi različito usmerene, ponekad i suprotstavljene tendencije: kraćim oblikom iskazuju se supsektivna značenja, dok se dužim oblikom pokrivaju dvosmislena intersektivna značenja, kolokacije i stabilizovane varijante teže dužem obliku, ali se u semantičkom polju intersektivna opozicija dalje može diferencirati u nove polarizacije, dodavanjem novih sema i stvaranjem novih leksičkih jedinica.

6.3 Značenja koja romanski i germanski jezici iskazuju pozicijom prideva u nominalnoj frazi bez odgovarajućeg korelata u srpskom

Postoji jedan broj značenja koja se u romanskim i germanskim jezicima mogu iskazati prenominalnom ili postnominalnom pozicijom prideva, bez odgovarajuće korelacije sa distribucijom pridevskih oblika u srpskom jeziku. Ovde ćemo ih samo pobrojati: relativno (poređeno u klasi) i apsolutno čitanje prideva, komparativno i apsolutno čitanje superlativa, modalno i implicitno čitanje lekseme *moćuć*, evaluativno i propoziciono čitanje lekseme *nepoznat*, te NP¹⁵ nezavisno i diskurs-anaforičko čitanje lekseme *različiti*. Kao što možemo primetiti, poslednja tri značenja odnose se na specifična značenja leksema u određenim kontekstima, nalik procesima koje nalazimo i u srpskom jeziku, pa se ispostavlja da je broj značenja koje romanski i germanski jezici iskazuju položajem prideva u nominalnoj frazi, dok srpski tu razliku ne obeležava izborom pridevske forme – mnogo manji.

7. Zaključak

Između sintaksičke kategorije pozicije prideva u nominalnoj frazi u romanskim i germanskim jezicima i morfosintaksičke kategorije pridevskog vida u srpskom jeziku postoje značajne distributivne korelacije s obzirom na veliki broj semantičko-pragmatičkih i leksikoloških značenja: specifičnost nominalnog referenta, restriktivnost u prisustvu determinatora *svaki*, te vremensko ograničenje i intersektivnost pridevske mo-

15 NP, skr. nominalna fraza

difikacije. Odnos među datim kategorijama, međutim, nije u potpunosti ortogonalan. Pre svega, odnos distribucije konstituenta u dvema grupama (romanska i germanska) kontrastivno nije proporcionalan kod diskursnih funkcija: u slučaju specifičnosti nominalne fraze, restriktivnosti uz determinator *svaki* i vremenskog ograničenja u modifikaciji, markirana pozicija u italijanskom je nedvosmisleno neograničavajuća, dok je u engleskom nedvosmisleno ograničavajuća. Nameće se utisak da je prenominalnost univerzalno neograničavajuća, dok je postnominalnost po svojoj prirodi ograničavajuća, što važi za sve analizirane jezike. Takođe je upečatljivo da je u slučaju romanskih i germanskih jezika markirana pozicija nedvosmislena, dok je u srpskom markirani duži oblik dvosmislen, što je posledica njegove sklonosti da se pojavljuje u kolokacijama i stabilizovanim varijantama.¹⁶ U srpskom jeziku je, konačno, markirani duži oblik vremenski neograničavajuć, dok se nemarkiranim kraćim oblikom dobija nedvosmisleno vremenski ograničeno čitanje.

Kao leksičko-semantička kategorija, intersektivnost ima potpuno drugačiji uticaj na distribuciju kategorija u analiziranim jezicima. Naime, markirana prenominalnost u romanskim jezicima ima strogo supsektivno čitanje, dok je postnominalnost u porredbenim konstrukcijama u svim jezicima nedvosmisleno intersektivna. U slučaju srpskog jezika, markirani duži oblik je dvosmisleno intersektivan, dok je kraći oblik sklon supsektivnim interpretacijama. Pritom je u mentalnom leksikonu na snazi i neprestan proces kognitivnih snimanja određenih oblika i značenja koja se za njih vezuju u pojedinim kontekstima, što dovodi do polarizacije i diferencijacije u semantičkom polju, te realizaciji potencijalnih tvorbenih procesa baziranih na intersektivnoj opoziciji u značenju.

Literatura

- Aljović 2000: Aljović, N. *Recherches sur la morpho-syntaxe du groupe nominal en serbo-croate*, Thèse de doctorat: Sciences du langage, Linguistique Générale, Université Paris 8 (Saint-Denis – Vincennes), Paris, 1-371.
- Arsenijević Stanković 2009: Arsenijević, B. i Stanković, B. „Neodređeni pridevski vid u određenim okruženjima“, zbornik radova sa kongresa *Srpski jezik, književnost, umetnost*, Knjiga 1 – *Srpski jezik u upotrebi*, Kragujevac, 241-253.
- Belić 1999: Belić, A. Istorija srpskog jezika (Fonetika. Reči sa deklinacijom. Reči sa konjugacijom), *Izabrana dela Aleksandra Belića*, četvrti tom, ZUNS, Beograd.
- Bolinger 1967: Bolinger, D. „Adjectives in English: attribution and predication“, *Lingua* 18: 1-34.
- Činkve 2010: Cinque, G. *The Syntax of Adjectives (A Comparative Study)*, Linguistic Inquiry Monographs 57, MIT Press.
- Fekete 1969/1973: Fekete, E. Oblik, značenje i upotreba određenog i neodređenog pridevskog vida u srpskohrvatskom jeziku, 1. deo u: *Južnoslovenski filolog* 28/1,2 Beograd, 1969, 321-386, drugi deo u: *Južnoslovenski filolog* 29/3,4 Beograd, 339-523.
- Karadžić 1894: Karadžić, V. *Srpska gramatika*, Skupljeni gramatički i polemički spisi, knj. 2, sv. 1, Beograd.
- Leko 1986: Leko, N. *Syntax of Noun Headed Constructions in Serbo-Croatian and Corresponding Phrasal Structures in English*. Ph.D. Dissertation, Indiana University, Bloomington.

¹⁶ Postavlja se pitanje u kojoj se meri duža forma prideva u srpskom može smatrati markiranom, kada je upravo ona najčešća u kolokacijama, čime se značajno neutrališe njena obeležnost.

- Maretić 1963: Maretić, T. Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika, treće nepromijenjeno izdanje, Zagreb.
- Miklošič 1883: Miklošič, F. Vergleichende Syntax der slavischen Sprachen, zwiete Abdruck, Wien.
- Milsark 1974: Milsark, G. Existential Sentences in English, Ph.D. Dissertation, MIT, Cambridge, Mass.
- Partee 2009: Partee, B. „Formal Semantics, Lexical Semantics, and Compositionality: The Puzzle of Privative Adjectives”, *Philologia*, 7, Beograd, 11-25.
- Progovac 1998: Progovac, Lj. „Determiner phrase in a language without determiners”, *Journal of Linguistics* 34, 165-79.
- Stevanović 1950: Stevanović, M. „O nekim pitanjima savremenog književnog jezika“, *Naš jezik*, knj. 2, Beograd, 76-93,
- Schultze-Berndt Himmelmann 2004: Schultze-Berndt, E. i Himmelmann, N. „Depictive secondary predicates in crosslinguistic perspective“, (https://www.uni-muenster.de/imperia/md/content/allgemeine_sprachwissenschaft/dozenten-unterlagen/himmelmann/himmelmann_schultze-berndt_2004_depictive_secondary_predicates_in_crosslinguistic_perspective.004.pdf, 25.11.2010.)
- Trenkić 2001a: Trenkić, D. „Definiteness in Serbian/Croatian/Bosnian and some implications for the general structure of the nominal phrase”, *Lingua* 114, University of Portsmouth, Portsmouth, 1401–1427.
- Trenkić 2001b: Trenkić, D. „Establishing the definiteness status of referents in dialogue (in languages with and without articles)”, *Working Papers in English and Applied Linguistics* 7, Cambridge: Research Centre for English and Applied Linguistics, University of Cambridge, 107-131.
- Zlatić 1998: Zlatić, L. “Slavic Noun Phrases are NPs not DPs”, Paper presented at the *Workshop on Comparative Slavic Morphosyntax*, Bloomington, Indiana.

LONG AND SHORT FORM OF ADJECTIVES IN SERBIAN LANGUAGE AND POSITION OF ADJECTIVES IN NOMINAL PHRASE IN ROMAN AND GERMAN LANGUAGES

Summary

The paper elaborates on contrastive analysis of relationships between adnominal distribution of long and short adjective form in Serbian language and position of adjectives in nominal phrase in Roman and German languages. Namely, besides the similarities in grammaticalization of adjective aspect and category of article in mentioned language groups, there are also systematical matches in the choice of adjectival form in Serbian language and prenominality and postnominality of adjectives in mentioned languages with an article. The first one, as well as the category of article, is based on a discourse function of markers of definiteness and specificity. From it derives the restrictiveness in the interpretation of adjectival modification in the presence of *every* (*svaki*), which is possible in Serbian only in case of significant syntactical interventions. The third similarity is in reverse orthogonality of distribution of forms of adjectives and position in nominal phrase in cases of individual-level and stage-level readings. Finally, the analyzed categories match in the domain of intersection of adjectival modification, which in Serbian language obeys certain number of mutually opposed rules.

Branimir Stanković

СТАТИЧКИ АСПЕКАТ ПРОСТОРНИХ ОДНОСА У ФРАНЦУСКОМ И СРПСКОМ ЈЕЗИКУ – *DANS L'HERBE VS НА ТРАВИ*

У раду се третира проблематика изражавања статичког аспекта просторних односа у француском и српском језику. Контрастивна метода лингвистичке анализе показује различите степене синтаксичке и семантичке еквивалентности у доживљају статичког аспекта просторних односа код француских и српских говорника. Будући да у оба језика централну улогу у изражавању ових односа врше предлози, нарочита пажња је посвећена француској конструкцији *être + préposition* и њеном српском еквиваленту – предлошко-падежној конструкцији. Током анализе, издвојили су се предлози српског језика који у потпуности, или делимично, покривају семантичко поље француског предлога.

Кључне речи: просторни односи, статичка локализација, предлози, контрастивна анализа

1. Уводне напомене

Унутар категорије кинетичког аспекта¹ просторних односа постоји разлика између два семантичка критеријума - статичког и динамичког. Статички просторни односи подразумевају непроменљиве положаје својих учесника док динамички просторни односи обухватају појмове директивности, удаљавања, приближавања, дакле подразумевају промену положаја истих. Узимајући у обзир природу ових односа, сасвим је логично што се динамички просторни односи најчешће изражавају глаголима, а статички – предлозима.

Најфреквентнији модус изражавања статичких просторних односа у француском језику представља конструкција *être+préposition* (*злагол "бићии" + предлоз*) чији је преводни еквивалент у српском језику предлошко-падежна конструкција. Сходно томе, наша пажња се фокусира на једносмерно контрастирање ових конструкција, а као полазиште се узима француски језик. Корпус на којем је вршена анализа ексцерпиран је из циљано одабраних француских књижевних дела² која обилују описима (самим тим и статичким односима) и њихових превода на српски језик. У овом раду се показују искључиво резултати анализе предлога *dans* (*у*) и *sur* (*на*) чији српски еквиваленти, на два потпуно различита начина, покривају семантичко поље свог француског корелатива.

2. Термилошки апарат

У француској литератури, за означавање учесника у просторним односима најчешће се употребљавају термини *la cible* и *le site*³. *La cible* представља предмет

1 Термин преузет од П. Пипера (Пипер 1976 : 13)

2 У питању су романи "Тереза Ракен" Емила Золе, као пример језика XIX века и "Француско завештање" Андреја Макина из XX века.

3 Ове термине уводи Клод Ванделоаз (С. Vandeloise 1987: 77).

који се лоцира, најчешће онај који је мањи и покретнији, док је *le site* предмет у односу на који се лоцира, обично већи и непомичан.

У литератури на српском језику ове појмове означавају термини *објекти локализације (la cible)* и *локализатор (le site)*⁴. Предлог који описује однос између објекта локализације и локализатора назива се *оријентир*. Па тако у реченици *Ваза је на полици*, именица *ваза* представља објекат локализације, именица *полица* је локализатор, а предлог *на* – оријентир. П. Пипер показује да се на овај начин објекат локализације, заправо, двоструко одређује: "Објекат локализације се преко локализатора одређује у односу на простор уопште, а преко оријентира у односу на простор локализатора."⁵

3. Статички просторни односи у француском језику

Статички аспект просторних односа подразумева мање или више трајан положај *објекта локализације (la cible)* дефинисан у односу на *локализатор (le site)*. Овај положај може да буде одређен помоћу појма раздаљине (*les relations de distance*)⁶, дакле да указује на мању или већу удаљеност објекта локализације од локализатора.

Такође, може да буде приказан и на прецизнији начин, кроз однос позиционирања (*les relations de type positionnel*) који обухвата:

а) *Тополошке односе (les relations topologiques)*⁷ у којима је положај објекта локализације дефинисан простором који заузима локализатор (унутар њега) или његовом површином (његовим странама)

(1) *Le collier est dans/sur la boîte.* (Орлица је у/на кутији.)

б) *Пројективне односе (les relations projectives)* који представљају просторну ситуацију када је положај објекта локализације одређен у односу на положај локализатора

(2) *Le fauteuil est devant la télé.* (Фотеља је испред телевизора.)

Најчешће употребљавано средство изражавања статичких просторних односа у француском језику је већ поменута конструкција *être+préposition* (глагол "бити" + предлог). Предлози који улазе у састав ове конструкције, на основу својих морфолошких карактеристика, могу бити сврстани у две групе - *прости* и *сложени*. Док је за просте предлоге систематизација веома једноставна, код сложених су могућа два приступа.

Тако ове предлошке синтагме могу да се рашчлане на два начина :

[[PREP + SN + *de*] [SN]] у којем блок [PREP + SN + *de*] представља сложени предлог

(3) *Il attend [[au pied de][l'immeuble]].* (Он чека испред зграде.)

или као [[PREP] [SN + *de* + SN]] где је предлошка синтагма другачије структурирана и издваја се прости предлог:

4 Ови термини су преузети од Предрага Пипера (Пипер и др. 2001: 719)

5 Пипер (1976 : 5)

6 Занимљиво је да у српском језику појам релевантности дистанце објекта локализације и локализатора спада у посредну локализованост (Пипер 1976 : 12)

7 Термини тополошких и пројективних просторних односа, као и интерне и екстерне локализације су преузети од А.Боријо (А. Borillo 1998 : 32)

(4) Il a attendu [[*dans*] [le hall de l'immeuble]]. (Он је чекао у холу зграде.)

Услед ове могућности, број сложених предлога у француском језику се пење и до 250, док у групу простих предлога улази њих двадесетак.

Поред поделе предлога у француском језику на основу морфолошких карактеристика могућа је и подела на основу семантичких карактеристика.

Тако разликујемо *тополошке предлоге* (*les prépositions topologiques*) који означавају интерну локализацију, односно маркирају тополошки однос између објекта локализације и локализатора. Најчешћи прости предлози ове групе су *à*, *dans* (који има две варијације *en* и *chez*) и *sur*. Код сложених предлога ове групе налазимо оне који се формирају на основу именица са значењем интерне локализације попут *milieu* (*средина*), *fond* (*дно*), *côté* (*страна*): *au milieu de* (*усред*), *au bas de* (*иског*), *dans le fond de* (*на дну*).

Пројективни предлози указују на екстерну локализацију односно маркирају пројективни однос између објекта локализације и локализатора. Основна разлика између пројективних и тополошких односа је што пројективни односи не подразумевају ни контакт, нити појмове инклузије и потпоре у оквиру односа објекта локализације и локализатора.

У категорију пројективних предлога улази велики број простих предлога као што су: *sous* (*иског*), *devant* (*испрег*), *derrière* (*иза*), *contre* (*наспрам*), *entre*, *parti* (*између*), итд. Више од стотину сложених предлога који спадају у ову групу формирају се на основу *прилога* (*près de*, *loin de*, *par-delà*), на основу *именица* са значењем екстерне локализације и удаљености (*aux environs de*, *au bord de*) или на основу *именице* са значењем интерне локализације. У групи сложених пројективних предлога, употребљени прост предлог мора да се разликује од оних употребљених за изражавање тополошких односа. Па тако правимо разлику између *sur le côté de* (интерна локализација) и *à côté de* (екстерна локализација):

(5) Les bandes noires sont *sur le côté de* l'écran. (Црне траке су *на ивици* екрана.)

(6) Le cahier est *à côté de* la trousse. (Свеска је *порег* пернице.)

Понекад је могуће користити идентични облик сложеног предлога за изражавање тополошких и пројективних просторних односа. Наравно, природа предмета или места који улазе у дати просторни однос одређује његову врсту:

(7) La vase est *au bord de* la table. (Ваза је *на ивици* стола.)

(8) Il y a une plage *au bord de* la rivière. (Плажа је *на ивици* реке.)

4. Статички просторни односи у српском језику

Просторни односи у српском језику могу да се посматрају са два различита аспекта - оријентационог и кинетичког. Српски језик, као и француски, прави разлику између статичког и динамичког карактера просторних односа, али се оба термина групишу под појмом кинетичког аспекта. Наиме, у француском језику однос позиционирања подразумева појмове тополошке и пројективне локализације, док се српски еквиваленти ових појмова сврставају у оријентациони аспект просторног односа. Тако у српском језику изражавамо *непосредну локализованост* или „интралокализованост“ и *посредну локализованост* или „екстралокализованост“⁴⁸.

Непосредна локализованост подразумева да се објекат локализације делимично или у потпуности налази у делу простора који заузима локализатор. Локализација се врши унутрашњошћу или површином локализатора :

(9) Оловка је у/на перници.

Ситуативни оквир овог просторног односа прецизира *унутрашњи* (*непосредни*) *оријентир*⁹ и у претходном примеру ту улогу су преузели предлози *у* и *на*, у зависности од тога да ли се ради о семантичкој компоненти унутрашњости или површине локализатора. Овде се јасно читава исти принцип теоријске перцепције у оба језика : непосредна локализованост у српском језику одговара тополошкој локализацији у француском језику. Разлика је само у начину систематизације појмова.

Појам посредне локализованости представља локализованост ван простора локализатора и за ову категорију важан је критеријум нивоа објекта локализације у односу на локализатор. Уколико се оба елемента просторног односа налазе у истом нивоу могуће је разликовати локализованост предњом, задњом или бочном страном локализатора. Када се објекат локализације нађе изван нивоа локализатора тада је могуће разликовати локализованост горњом и доњом страном локализатора.

(10) Марко седи *испред/иза* Дејана.

(11) Мој стан је *испод/изнад* атељеа.

Спољашњи (*посредни*) *оријентир* се налази изван простора локализатора и, на неки начин, представља продужетак локализатора. Овим термином означавамо предлоге из примера 10 и 11 - *испред, иза, испод, изнад*. Очигледно је да српском термину посредне локализованости одговара француски термин пројективне локализације.

У српском језику, изражавање просторних односа могуће је остварити на свим језичким нивоима – на синтаксичком, лексичком и морфолошком.¹⁰ Будући да се српски језик убраја у групу флективних језика, он развија предлошко-падежне конструкције које постају најчешће средство за изражавање просторних односа (самим тим и статичких односа).

Синтаксички модел ове конструкције се састоји из предлога који је праћен именицом у одговарајућем падежу.¹¹ Предлози могу бити прости – *у*, изведени – *усред* или сложени – *лево од*, а падежи који изражавају статички карактер просторних односа су инструментал, локатив и генитив.

Инструментал коришћен у овој конструкцији има оријентациону вредност. Именица означава локализатор који на посредан начин указује на положај објекта локализације. Највећи број предлога који стоје уз именицу у оријентационом инструменталу су прости: *над, испод, испред, за, међу*.

(12) Стајала је ту неколико минута, *испед* великом црном зидином. (ТРС : 13)

Предлошко-падежна конструкција са локативом користи исте предлоге као и конструкција са инструменталом, а придружују јој се још и предлози *у, на, о, испод*. Разлика између ова два падежа на семантичком нивоу је у врсти просторног односа који приказују. Конструкција са именицом у оријентационом инструмен-

9 Пипер 2001: 25

10 Пипер и др. 2005: 718

11 Неретко се просторни односи означавају и падежним обликом без предлога.

талу приказује посредан просторни однос, док именица у локативу означава место радње директно¹², па сходно томе исказује и непосредан просторни однос:

(13) Лежи на *кревету*. / Лежи *под креветом*.

Генитив је једини падеж који улази у предлошко-падежне конструкције за изражавање статичких просторних односа, а да притом није маркиран. Због ове особине он успева да покрије семантичко поље и посредне и непосредне локализације. Генитив окупља најразличитије предлоге: *изнад, испред, испод, између, крај, ван, усред, преко, дуж, до*, итд. који му омогућавају да изрази како непосредну, тако и посредну локализацију :

(14) Стојим *усред себе*. / Чучим *испод кљуна*.

5. Место глагола у изражавању статичких просторних односа

Глагол је морфолошка категорија која поседује значајнију улогу у изражавању динамичких просторних односа, међутим представља неизоставни елемент и у изражавању статичких односа. Статички глаголи имају за функцију да позиционирају објекат локализације у односу на локализатор.

Чисто локативни глаголи у француском језику су малобројни. То су пре свега : *être, se trouver, y avoir*. Најнеутралнији представник ове групе глагола је *être* који има троструку функцију у француском језику: атрибутивну, посесивну и локативну. Због способности да покрије широки спектар семантичког поља, његова употреба је и најфреквентнија, па сходно томе чини саставни део најчешће конструкције за изражавање статичких просторних односа. Међутим, већина глагола семантички боји положај објекта локализације : *prendre (висити), être dispersé (бити расути), fourmiller (врвиши)*.

У оба језика се у контексту статичких просторних односа могу појавити исти облици глагола (прости - *trainer*, повратни - *s'étendre* и атрибутивне/пасивне конструкције - *être éparpillé*) и иста глаголска времена (презент, имперфекат, плусквамперфекат, итд.). Кључна разлика почива у категорији аспекта.

Будући да је у француском језику аспект граматичка категорија, употребљено глаголско време инхерентно носи одређену аспектску вредност. У српском језику, аспект је морфолошка категорија, те ако желимо да укажемо на аспектску разлику неопходан је правилан одабир глагола, док глаголско време остаје непромењено.

(15) Elle *avait vécu* trop d'histoires. (TR : 97)

→ *Преживела је* превише догађаја. (TPC : 126)

(16) Il *vivait* loin, dans les montagnes. (TF : 83)

Живео је далеко, у брдима. (ФЗ : 90)

Према томе, употребом француског плусквамперфекта у примеру 15 директно се евоцира свршени аспект, док је у српском језику употребљен перфекат свршеног глагола. У наредном примеру, употребом француског имперфекта се указује на несвршени аспект, док је у српском језику на морфолошком нивоу указано на несвршеност – употребом перфекта несвршеног глагола.

Статички аспект се у француском језику најчешће исказује уз помоћ четири глаголске конструкције :

I *N cible + V stat + N site*

12 Због тога се овако употребљени локатив и назива – директни локатив.

II *N site + V stat + N cible*

III *N site + V stat (être + Adj/Vppassé) + Prép + N cible*

IV *N cible + V stat + Prép + N site*

Прва два типа конструкција подразумевају прелазне глаголе. Па тако, у првом типу конструкција са глаголима попут - *couvrir, recouvrir* и *occuper* именица која означава локализатор (*N site*) представља директну синтаксичку допуну без посредства предлога (директни објекат – *complément d'objet direct*). Да би то показали, извршили смо синтаксичку трансформацију и добили пасивну реченицу у којој овај реченични конституент добија улогу субјекта :

(17) La table ronde *occupait* le milieu de la pièce (TF : 329)

Округли сто је био у средишту собе (ФЗ : 201)

→ Le milieu de la pièce *était occupé* par la table ronde.

Средину собе је заузимао округли сто.

Друга врста конструкција обухвата глаголе типа – *contenir, enfermer, entourer*, који подразумевају инверзију реченичних конституената. Према томе, именица која означава локализатор заузима место субјекта у реченици и носи додатну информацију о начину на који испуњава простор :

(18) Les tiges de rosiers décoratifs *entouraient* les entrées. (TF : 38)

→ Стабљике украсних ружа *су обавијале* улазе. (ФЗ : 25)

Трећи и четврти тип конструкција односи се на непрелазне глаголе. Трећи је веома налик другом, али је његов глагол праћен предлогом и то најчешће: *de, en, sous*. Па се тако у овом типу конструкција јављају глаголи попут *déborder de, crouler sous, abonder en*, итд. Ту се сврстава и конструкција *être + Adj/Vppassé + Prép* која по свом пореклу носи дозу пасивности, а у овом случају најчешће евоцира идеју засићења: *être plein de, être bourré de, être rempli de*, итд.

(19) Le passage *est plein de* monde. (TR : 6)/ Пасаж је *пун* света (ТРС : 22)

Четврти тип конструкција је у средишту наше пажње нарочито када је у његовом склопу глагол *être*, пре свега због предлога који у том случају носи кључну семантичку обојеност. Према истраживањима А.Боријо, у француском језику се у оквиру ове конструкције најчешће налазе предлози *dans, sur* и *à*, што се показало и на нашем корпусу. Међутим, као нарочито занимљиви су се показали предлози *dans* и *sur* чији преводни еквиваленти у српском језику на различите начине покривају семантичко поље свог француског пара.

6. Конструкција *N cible + V stat + Prép + N site* : предлог *dans*

У француској литератури се за предлог *dans* најчешће везују појмови *inclusion* (инклузија) и *contenant/contenu* (садржатељ/садржани објекат¹³). У својој спацијалној употреби ови појмови се преплићу – однос инклузије се већ подразумева у односу садржатељ/садржани објекат који у себи носи и однос зависности (*dépendance*). За прецизније дефинисање овог појма уводи се и појам фиктивних граница¹⁴.

13 Ови термини су преузети од Душке Кликовац (2000 : 24).

14 « enceintes fictives » термин који користи Р. Cadot (2002 : 14)

Према Ванделоазу¹⁵, постоје две врсте инклузије – тотална и парцијална. Тотална инклузија подразумева однос садржатељ/садржани објекат у буквалном смислу речи. Садржани објекат се налази у садржатељу који у потпуности контролише његов положај и затвара га са свих страна (уколико се ради о живом бићу, постоји и семантичко обележје заштите), па тако предлог *dans* представља простор доживљен из унутрашњости :

- (20) Elle était *dans* la chambre voisine, sur la poitrine de Laurent. (TR : 19)
 Била је у суседној соби на Лорановим грудима. (TPC : 49)

Парцијална инклузија подразумева да је објекат локализације затворен са три стране, а понекад може и да излази ван оквира локализатора. Без обзира на све то он се сматра садржаним објектом:

- (21) Les trois députés étaient *dans* leur barque. (TF : 31)
 Тројица посланика су била у оном чамцу. (ФЗ : 21)

Појам контакта између објекта локализације и локализатора није пресудан за семантичко поље предлога *dans*. Њихове граничне површине могу да се додирују (*Le vin est dans le verre. / Вино је у чаши.*) или не (*La mouche est dans le verre. / Мува је у чаши.*)

У српском језику овакав просторни однос носи семантичко обележје „оријентација је унутрашњости локализатора“ и може да га изрази више предлошко-падежних конструкција. У нашем корпусу се као најфреквентнији преводни еквивалент издвојила конструкција У+Локатив. Она је најчешће изражавала појам инклузије – од делимичне

- (22) A gauche était un poêle de faïence *dans* une niche. (TR : 3)
 Лево је била једна каљева пећ у удубљењу. (TPC : 13)

до тоталне

- (23) Madame Raquin était en bas, *dans* la boutique. (TR : 14)
 Госпођа Ракен је била доле, у дућану. (TPC : 38)

Неколицина примера указује да се ова конструкција може употребити и за случај када семантичка компонента контроле (ограничавања у простору) бива јача од инклузије што показује наредни пример:

- (24) C'étaient des fenêtres *dans* des cadres en bois joliment ciselés. (TF : 43)

То су били прозори у дрвеним рамовима украшени урезаним шарамима. (ФЗ: 28)

У случају преводног еквивалента У+Локатив када је садржани објекат отворен са једне стране, употреба овог предлога може изгледати неоправдано. Међутим, Ванделоаз то објашњава појмом *идеализације*: ми ментално затварамо локализатор са свих страна како би добили уобичајен однос садржани објекат-садржатељ. У случају конкавних површина поступак идеализације се одвија и у српском језику. Па тако у корпусу наилазимо на занимљив пример који то показује:

- (25) Elle était là sans cesse, *dans* son fauteuil, les mains pendantes sur les genoux.
 (TR : 76)
 Она је непрестано била ту, у својој фотељи, руку опуштених преко колена. (TPC : 176)

15 Vandeloise 1986 : 211

Површина фотеље, будући конкавна, омогућава употребу предлога *dans* па тако он у овом контексту носи обележје *садржани објекат/садржатељ* што важи и за његов преводни еквивалент у српском језику¹⁶. Занимљиво је видети како је употреба предлога испред именице *chaise/сволица* условљена семантичким обележјем *porteur/porté* (носилац/ношени објекат), јер се седећа површина овог предмета доживљава као равна. Тако у француском језику користимо предлог *sur(на)*, а његов преводни еквивалент у српском језику је предлошко-падежна конструкција *На+Локатив*. Међутим, могуће је и да се једна семантичка компонента из француског језика преводи сасвим другом компонентом у српском језику.

Иако је конструкција *На+Локатив* најчешћи преводни еквивалент предлога *sur*, у нашем корпусу смо наишли на велики број примера када је њоме превођен предлог *dans*. Ова чињеница указује да поред основне семантичке компоненте *садржани објекат/садржатељ*, предлог *dans* у себи носи и компоненту *носилац/ношени објекат*, коју у српском језику покрива предлошко-падежна конструкција *На+Локатив*. Па тако примери

(26) Quand elle était seule, *dans* l'herbe... (TR : 4)

Кад би била сама, *на* траву... (TPC : 17)

(27) Ils étaient *dans* une étroite clairière, silencieuse et fraîche. (TF : 26)

Били су *на* уској, тихој и свежој чистини. (ФЗ : 63)

показују да простор који француски говорник доживљава као затворени и тродимензионални (волумен) – *dans l'herbe*, за српског говорника представља дводимензионалну површину – *на траву*¹⁷. Израз *dans une clairière* претпоставља неку врсту ограничености овог простора, наглашавајући тако доживљај компоненте унутрашњости за француског говорника. За српског говорника се доживљај простора ливаде остварује кроз семантичку компоненту површине па тако он, највероватније због своје величине, сугерише дводимензионални доживљај.

Током анализе показало се да предлог *dans*, из стилских разлога и када то контекст дозволи, може да има еквиваленте и у предлошко-падежним конструкцијама *Међу+Локатив* (када се подразумева присуство више локализатора) и *Из+Генитив* чије обележје адлативности указује на потицање или место.

(28) Sa tête était *dans* les draps. (TR : 61)

Глава јој је била *међу* чаршавима. (TPC : 140)

(29) ...quelques bijoux *dans* le coffret...(TF : 72)

...неколико комада накита *из* ковчежића...(ФЗ : 45)

16 P. Cadiot указује да употреба предлога *sur* испред именице *fauteuil* условљена детерминатором у виду одређеног члана *le: Pierre a posé timidement une fesse sur le fauteuil.*

17 Ако се за полазиште узме српски језик, могуће је наићи и на конструкцију у *трави* која би такође била превођена синтагмом *dans l'herbe*. Разлика у употреби ових конструкција у српском језику вероватно зависи од величине објекта локализације: уколико је он већи представља ношени објекат, у супротном је садржани објекат.

7. Конструкција *N cible + V stat + Prép + N site* : предлог *sur*

Међу појмовима који дефинишу предлог *sur*, као кључни се намеће контакт: предлог *sur* (*на*) неизоставно подразумева контакт између објекта локализације и локализатора.¹⁸

Основна семантичка компонента овог предлога је функција *porteur/porté* (носилац/ношени објекат), којој у српском језику одговара семантичко обележје *оријентир је површина локализатора*. Предлошко-падежна конструкција која покрива ово семантичко поље у српском језику је *На+Локатив*.

Иако је обично објекат локализације мањи од локализатора, показало се да је то ирелевантно – употреба предлога *sur* је мотивисана ситуацијом када локализатор има улогу потпоре:

(30) J'étais sur une branche. (TF : 232)/ Био сам на грани. (ФЗ : 144)

Ванделоаз показује да је унутар функционалног односа носилац/ношени објекат могуће направити разлику између два типа потпоре (*support*): хоризонталне и вертикалне.

Хоризонтална потпора, услед гравитационе силе, увек означава исти однос, док је вертикалну потпору могуће изразити кроз активни, посредни и пасивни однос. *La relation active* подразумева активност једног од учесника просторног односа - углавном је то објекат локализације (*La mouche est sur le mur.* / Мува је на зиду.). Уколико оба учесника активно учествују, обично преко посредног елемента, онда је реч посредном односу – *relation intermédiaire* (*Le cadre est sur le mur.* / Слика је на зиду.), а неактивност објекта локализације у односу на локализатор указује на пасивни однос *relation passive* (*La lampe est sur le plafond.* / Лампа је на плафону.).

У нашем корпусу се показало да је посредни однос вертикалне потпоре прилично фреквентан:

(31) De longues bandes de calicot rouge étaient sur les façades. (TF : 290)

Дуге црвене траке су биле на фасадама. (ТФ : 177)

А могуће је било срести примере активног / непосредног односа:

(32) Cet écusson sombre était sur le mur. (TF : 170)

Мали тамни грб био је на зиду. (ФЗ : 105)

Корпус нам је показао и занимљив когнитивни процес који се реализује у оба језика – у питању је метонимијски процес:

(33) C'était une ville sur la Volga. (TF : 120)/ Био је то град на Волги. (ФЗ : 75)

Свакако, овде објекат локализације – град, није директно позициониран на локализатору – реци Волги, већ се највероватније налази на његовој обали.

У оквиру семантичког поља предлога *sur* могуће је пронаћи и друге преводне еквиваленте који такође преносе обележје хоризонталне потпоре – *Преко+Генитив* или *За+Инструментал*:

(34) Il avait un ruban bleu sur la poitrine. (TF : 45)

Имао је плаву траку преко груди. (ФЗ : 29)

(35) ...et sa plume était sur l'oreille. (TR : 6)/ ...и са пером за уветом. (ТРС : 20)

¹⁸ Најчешће се јавља хоризонтални контакт, док се вертикални контакт изражава предлозима (*contre, à*).

8. Закључак

Контрастивна анализа ексцерпираног корпуса показала је да најфреквентнија конструкција за изражавање статичког аспекта просторних односа у француском језику *être+préposition* има свог еквивалента у адекватној предлошко-падежној конструкцији српског језика. У српском језику се у овим конструкцијама најчешће појављује генитив (зато што није маркиран) а затим локатив и инструментал. На примеру два предлога који у француском језику за основно семантичко обележје имају појмове – садржавања (*dans*) и потпоре (*sur*), показан је степен адекватације њихових српских корелатива. Па тако се међу преводним еквивалентима предлога *dans* нарочито издваја конструкција *У+Локатив* јер је представља највиши ступањ адекватације – покрива семантичко поље инклузије, садржавања, контроле итд. Предлог *sur* у српском језику не успева да пронађе апсолутног еквивалента па се преводи најразличитијим конструкцијама којима је заједнички именитељ појам потпоре. То су конструкције попут: *На+Локатив*, *Преко+Генитив*, *За+Инструментал*, *Инструментал без предлога*.

Литература

- Ašić, T. (2004). *La représentation cognitive du temps et de l'espace: étude pragmatique des données linguistiques en français et dans d'autres langues*. Thèse de doctorat, Institut des Sciences Cognitives, Université Lyon-2 et Université de Genève.
- Borillo, A. (1998). *L'espace et son expression en français*. Paris: Ophrys.
- Borillo, A. (1990). A propos de la localisation spatiale, *Langue française*, 86: 75-84.
- Cadiot, P. (2002). *Sémantique et pragmatique de la préposition*, Schémas et motifs en sémantique prépositionnelle : vers une description renouvelée des prépositions dites « spatiales », *Travaux de linguistique*, 44: 9-24.
- Ивић, М. (1957). Једно поглавље из граматике нашег модерног језика - систем месних падежа. *Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду*. II: 145-157.
- Кликовац, Д. (2000). *Семантика предлога. Студија из когнитивне лингвистике*, Београд: Филолошки факултет.
- Mélis, L. (2003). *La préposition en français*, Paris: Ophrys.
- Пипер, П. (2001). *Језик и простор*, Београд: Библиотека XX век.
- Пипер и др. (2005). Пипер, П., Антонић И., Ружић, В., Танасић, С., Поповић, Љ. & Тошовић, Б. *Синтакса савременог српског језика: Проста реченица*. Београд: Институт за српски језик САНУ, Београдска књига - Нови Сад: Матица српска.
- Пипер (1976) Обележавање просторних односа предлошко-падежним конструкцијама у савременом руском и савременом српскохрватском књижевном језику, Нови Сад: *Прилози проучавању језика. бр. 13-14: I* Институт за јужнословенске језике, Филозофски факултет – Нови Сад.
- Vandeloise, Cl. (1986). *L'espace en français*, Paris : Editions du Seuil.
- Vandeloise, Cl. (1993). Présentation, *Langages*, 110: 5-11.

Корпус

- (ФЗ) Макин, А. (2001) *Француско завештање*, превод: Анђа Петровић, Београд: Paideia
- (TF) Makine, A. (1995) *Le Testament Français*, Paris : Mercure de France
- (TRC) Зола, Е. (1963) *Тереза Ракен*, превод: Добрила Стошић, Београд: Бранко Ђоновић
- (TR) Zola, E. *Thérèse Raquin*, <http://www.dailylit.com/books/therese-raquin-fr> (dernière visite le 3 août 2009)

**LES RELATIONS SPATIALES STATIQUES EN FRANÇAIS ET EN SERBE:
DANS L'HERBE VS HA TRAVI**

Résumé

Cet article vise à explorer le problème de l'expression des relations spatiales statiques en français et en serbe. Tenant compte de l'importance des prépositions dans le contexte des relations spatiales statiques dans les deux langues, nous nous sommes focalisé sur la construction française *être+préposition* et son équivalent serbe – la construction prépositionnelle-casuelle. La méthode d'analyse contrastive montre les degrés différents d'équivalence syntaxique et sémantique des constructions françaises et serbes. Les prépositions *dans* et *sur* représentent deux cas opposés : leur corrélatifs serbes démontrent l'équivalence absolue et partielle.

Jelena Mihailović

О ФРАНЦУСКИМ ПРИЛОШКИМ ИЗРАЗИМА УВЕДЕНИМ ПРЕДЛОЗИМА À И DE И ЕКВИВАЛЕНТИМА У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

У раду се даје преглед различитих типова прилошких одредаба које могу бити уведене предлозима *à* и *de* и разматрају се вредности ових предлога. Анализа је вршена на синтаксичком и семантичком нивоу, на основу грађе ексципиране из савремених књижевних дела на француском језику и њихових превода на српски. На језички материјал је примењена контрастивна метода, са циљем да се пронађу одговарајући преводни еквиваленти француских конструкција у српском језику и да се укаже на различита језичка средства којима располажу два испитивана језика за обележавање овог типа глаголских допуна.

Кључне речи: предлози, предлошко-падежне конструкције, прилошке одредбе, француски језик, српски језик.

*Прилошке одредбе*¹ (*compléments circonstanciels*) су реченични конституенти којима се реферише о разним околностима, условима, мотивима и сличном, у којима се реализује означена радња. Појава овог типа допуна условљена је првенствено комуникативним разлозима, а не лексичким садржајем глагола. Стога оне могу стајати уз било који глагол, како прелазни, тако и непрелазни, и као такве представљају необавезни део реченичног устројства.

Именски изрази у функцији прилошких одредаба могу да означавају: место, време, начин, основ / критеријум, узрок, циљ или смер кретања, намеру / сврху, меру или количину, средство, допуштање, услов, последицу. (Ружић у Пипер и др. 2005: 512)

С обзиром на то да граматике и приручници француског језика дају различите класификације овог типа допуна, наша пажња ће бити усмерена првенствено на прилошке одредбе које су заступљене у већем делу литературе коју смо консултовали: одредбе за место, време, узрок, начин и средство. Након њиховог прегледа, кратко ће бити приказане остале прилошке одредбе које могу бити уведене предлозима *à* и *de*.

1 У граматичи српског језика прави се разлика између два, наизглед врло слична, типа глаголских додатака: *прилошких допуна* и *прилошких одредаба*. *Прилошке допуне* су обавезни прилошки детерминатори; непосредно се везују за глаголе „затворене семантике“ и употпуњавају његов садржај. Њихова позиција је обично фиксирана и постпонирана у односу на глагол. У француском језику одговарају им *compléments essentiels* или *compléments du verbe*.

Прилошке одредбе су факултативни елементи чија појава није условљена самом глаголском лексемом. Који семантички тип одредби ће бити употребљен уз одређени глагол зависи од информације која се преноси. (Ружић у Пипер и др. 2005: 497-499) Одговарајући додаци у француском језику су *compléments circonstanciels* или *compléments de la phrase*.

1. Прилошке одредбе за место

Када се говори о семантичкој категорији спацијалности (лат. *spatium* - простор) на синтаксичком нивоу, важни појмови су *објекат локализације* (*cible*) и *локализатор* (*site*).² Однос између објекта локализације и локализатора ближе се одређује посебним елементом - *оријентиром*³. Тако у реченици

- (1) Le livre est sur la table.
→ Књига је на столу.

именица *књига* означава објекат локализације, именица *сто* означава локализатор, а предлог *на* представља оријентир.

Једно од основних средстава за исказивање просторних односа у француском језику представљају именски изрази који су најчешће уведени предлогом. Корелативне конструкције у српском језику реализују се у облику предлошко-падежних конструкција и, ретко, падежног облика употребљеног без предлога (нпр. *прићи прозору*, *ићи улицом*).

Постоје два семантичка критеријума: *статички* и *динамички аспект* просторног односа.⁴ Предлогом *à* могу да се обележе оба ова значења.

- (2) Pierre est à la faculté. (статички аспект)
→ Пјер је на факултету.
- (3) Pierre va à la faculté. (динамички аспект)
→ Пјер иде на факултет.

Уколико посматрамо само именски израз, уочавамо да разлика статично / динамично у француском језику није маркирана на синтаксичком плану. Пресудну улогу игра избор глагола, односно његове семантичке карактеристике; у првој реченици је у питању статичан глагол (*être*), а у другој глагол кретања (*aller*). Према терминологији коју уводи А. Боријо, предлог *à* у првој реченици би био *préposition de localisation* или *préposition positionnelle* (статички предлог), а у другој *préposition dynamique* (динамички предлог). (Borillo 1998: 37)

Као преводни еквиваленти у српском језику, у претходним примерима су употребљени локатив с предлогом *на* – као типичан падеж места, и акузатив с предлогом *на* – као падеж циља који је везан за глагол кретања. Дакле, разлика између статичког и динамичког аспекта је означена падежом, док је у француском језику пресудан избор глагола. М. Ивић сматра да избор ових падежа није условљен врстом радње (кретање или мировање), већ представом о њеној реализацији. „Акузатив је падеж места на коме се одиграва само завршна фаза остварења дате глаголске радње. Стојећи у директној корелацији с њим, локатив обележава место тока дате радње у целини.“ (Ивић 1957: 151)

Спацијални акузатив и локатив могу да буду уведени и предлогом у:

- (4) Don Coimbra pouvait rentrer à Venise satisfait. (RB: 366)
→ Дон Коимбра је могао да се врати задовољан у Венецију. (ЦБ: 263)
- (5) Émilienne était à son potager. (RB: 46)
→ Емилијен је била у свом поврћњаку. (ЦБ: 34)

2 Термине *објекат локализације* и *локализатор* преузели смо од Пипера (Пипер и др. 2005: 719), а *cible* и *site* од Ванделоаз (Vandeloise 1987: 77)

3 И овај термин дугујемо Пиперу. (Пипер и др. 2005: 719)

4 Мисли се на опозицију између кретања и мировања.

Акузатив са предлозима *на* и *у* означава приближавање локализатору с податком о досезању циља (*адлативности*). Глагол уз који стоји има обележја динамичност (+) и директивност (+). Предлог *у* показује да је циљ унутрашњост локализатора, а предлог *на* углавном упућује на његову површину. Међутим, у примеру *Пјер иде на факултети*, предлог *на* ипак имплицира семантичку компоненту 'унутрашњост'.

Преводни еквивалент француске конструкције са предлогом *à* може да се реализује и у облику датива у српском језику:

- (6) *Alexandre revint à la maison (...)*. (РМР: 345)
→ Александар се вратио *кући* (...). (МПП: 293)

У питању је директивни датив (датив правца) који означава усмереност објекта локализације ка локализатору без податка о досезању циља.

И датив и акузатив можемо окарактерисати као „циљне“ падеже, с тим да напомињемо да се међусобно разликују по одређености (акузатив), односно неодређености (датив) у погледу локализације самог места завршетка радње.

Предлог *à* може да уведе именичку групу којом се означава локализација или, прецизније, одмеравање у простору, а чија корелативна форма у српском језику има облик акузатива с предлогом *на* мерне јединице за дужину или бројне именице с генитивом мерне јединице, по правилу уз аблативни генитив у својству локализатора оријентира:

- (7) *Il était maintenant à deux pas du lit avec sa lanterne.* (RB: 253)
→ Сад се с фењером налазио *на два корака од кревети*. (ЦБ: 181)

За разлику од предлога *à*, *de* може да означи само динамички аспект, па бисмо га, према класификацији коју даје Боријо, сврстали у *prépositions intrinsèquement dynamiques* (апсолутно динамички предлози), који су познати и под називом *prépositions directionnelles* (директивни предлози) и који стоје обавезно уз глаголе кретања. (Borillo 1998)

Овај предлог има аблативну функцију – обележава удаљавање од локализатора; одговарајуће конструкције у српском језику реализују се у облику следећих предлошко-падежних конструкција:

– генитив с предлогом *од* – показује удаљавање од локализатора, не прецизирајући о којем делу локализатора се ради:

- (8) *Il s'est éloigné de la nature.*
→ Удаљио се *од природе*.

– генитив с предлогом *из* – показује удаљавање од унутрашњости локализатора:

- (9) *Je viens des cantons de l'Est.* (ANT: 9)
→ Долазим *из Источних кантона*. (АНП: 6)

– генитив с предлогом *с(а)* – показује удаљавање од површине локализатора, при чему се узима у обзир и висина:

- (10) *Descends du tram si tu es un homme.* (ETR: 48)
→ Сиђи *с шрамваја*, ако си мушко. (СТР: 30)

Посебан случај представљају примери у којима се користе оба предлога – *de* и *à* – и који исказују комбинацију аблативног и адлативног спацијалног значења. Одговарајући модел у српском језику је *од* N_{Gen} + *го* N_{Gen}:

- (11) *Du Liban à l'Afghanistan, cette fille a couvert nos pires guerres (...)*. (PMP: 291)

→ Та девојка је извештавала с најгорих ратишта, од Либана до Афганистана. (МПП: 247)

У корпусу који смо анализирали, наишли смо на јединствен случај када се предлогом *de* може обележити адлативност – уз глагол *s'approcher* (прићи)⁵. Корелативна структура у српском језику је у облику датива без предлога:

- (12) *Ma curiosité grandissait à mesure que je m'approchais de son quartier*. (ANT: 121)

→ Како сам се приближавала њеном квартеру, моја радозналост је све више расла. (АНТп: 83)

1.1. Предлози à и de уз географска имена

Уз географска имена, да би се обележило значење директивности или локативности, предлог à се употребљава уз:

- називе градова⁶: *à Paris, à Marseille*;
- називе малих острва у Европи и великих далеких⁷ острва који су мушког рода: *à Chypre, à Corfou, à Cuba, à Malte, à Madagascar*;
- називе малих далеких острва⁸ који су женског рода – предлог à праћен одређеним чланом: *à la Martinique, à la Réunion*;
- називе земаља мушког рода који почињу на сугласник⁹ – с тим да се тада користи сажета форма предлога и одређеног члана *au* [*< à + le*]: *au Brésil, au Canada, au Japon*;
- називе земаља и острва који имају ознаку множине – сажета форма *aux* [*< à + les*]: *aux Etats-Unis, aux Pays-Bas, aux Philippines*.

Када се ради о аблативном значењу, уз географска имена уз која је стајао предлог à без члана и предлог *en*, употребљава се предлог *de* (без члана):

- (13) *Elle est revenue de Paris (de Cuba, de France, de Sardaigne, d'Irak)*.

→ Вратила се из Париза (са Кубе, из Француске, са Сардиније, из Ирака).

У свим осталим случајевима користи се предлог *de*, праћен одређеним чланом:

- (14) *Elle est revenue de la Martinique (du Canada, des Philippines)*.

→ Вратила се са Мартиника (из Канаде, са Филипина).

Објашњење за дистрибуцију ових предлога проналазимо код Г. Гијома. Он говори о два концептуална аспекта места: интериорност (*intérieurité*) и екстериорност (*extériorité*), који су у језику исказани опозицијом мушког и женског рода. Како је Француска (*la France*) и, уосталом, називи већине земаља које су географ-

5 Претпостављамо да је конструкција *s'approcher* де настала по аналогији са рекцијом придева *proche* (*être proche de*), од ког је и изведен глагол.

6 У говору се све чешће уз називе градова користи предлог *sur*: *Je travaille sur Paris*, а предлог *en* се чује испред назива градова који почињу на *a* (претпостављамо да би се избегао хијатус два *a*): *en Avignon, en Arles*. Али, ови примери не припадају стандардном језику.

7 У односу на Француску.

8 Уз називе великих острва који су женског рода (без обзира на удаљеност од Француске), користи се предлог *en*: *en Corse, en Islande, en Sardaigne*. Али: *à Terre-Neuve*.

9 Уз називе земаља женског рода и уз називе земаља мушког рода који почињу на вокал, користи се предлог *en*: *en Argentine, en Bolivie, en Italie, en Irak, en Iran*.

ски близу, била женског рода, онда су све земље чији су називи женског рода добиле интериорни аспект места и претходи им предлог *en* без члана: *en France, en Espagne, en Chine*.¹⁰ Обрнуто, називи далеких земаља мушког рода сматрани су као „екстерна места“ и добили су предлог *à* и члан: *au Pérou, au Japon*. (Guillaume 1975: 291) Изгледа да су далеке земље, без обзира на величину, сматране тачкама. Ова подела имала је своје последице по принципу паралелизма: тако се у савременом језику уз предлог *de* који обележава потицање, порекло, не користи члан уз називе земаља женског рода (*revenir de Russie*), док се чува уз имена земаља мушког рода (*revenir du Mexique*).

У српском језику, уз називе градова обично се користи предлог *у*, како уз акузатив (→ директивност), тако и уз локатив (→ локативност):

(15) Идем у Београд.

(16) Они раде у Београду.

мада се сматра исправном и употреба предлога *за* уз акузатив:

(17) Идем за Београд.

Напомена. – Називи неких места се традиционално употребљавају с предлогом *на*:

Идем на Уб (на Цеџиње, на Нови Београд).

Они живе на Убу (на Цеџињу, на Новом Београду).

Такође, када се изражава удаљавање, боље је употребити предлог *с(а)* него *из*:

Дошли су са Уба.

Када се обележава удаљавање, углавном се употребљава генитив с предлогом *из* или, некад, *са*:

(18) Дошао је из Француске.

(19) Вратио се са Кубе.

2. Прилошке одредбе за време

У синтагмама којима се обележавају временски односи, предлог *à* се употребљава за означавање непосредне временске локализације:

– уз сате: *à cinq heures; à midi, à minuit;*

(20) Je suis sorti un peu tard, *à midi et demi* (...). (ETR: 44)

→ Изишао сам касније, у пола један (...). (СТР: 27)

– уз неке заједничке именице: *à l'aube, à l'aurore* - преводни еквивалент у српском је акузатив с предлогом *у*:

(21) Ils arrivèrent *à l'aube* (...). (PMP: 362)

→ У зору су стигли (...). (МПП: 307)

– уз именице које означавају имена празника: *à Noël, à Pâques, à la Toussaint* - преводни еквивалент у српском језику најчешће се реализује у облику акузатива с предлогом *за*:

¹⁰ Изгледа да су удаљене земље, без обзира на величину, биле сматране тачкама. Гугенем тврди да се до почетка 19. века говорило *à la Chine, à l'Amérique* (Gougenheim 1959: 9) и сматра да је то објашњење употребе предлога *au* испред назива далеких земаља мушког рода на сугласник, наспрам *en* уз називе француских регија и земаља које су географски близу.

(22) Nous avons des vacances à Noël.

→ Имамо распуст за Божић.

Напомена. – У конструкцијама с фазним глаголима, размотрене конструкције са основним значењем временске локативности могу имати варијантно временски аблативно значење (*почетци* у 9 сати) или временски адлативно значење (*завршили* у 9 сати). (Пипер и др. 2005: 763)

Le mardi, les cours commençaient à huit heures du matin. (ANT: 12)

→ Уторком су предавања почињала у осам ујутро. (АНТп: 8)

À може да означава и проспективну радњу, при чему се као еквивалент у српском језику користи акузатив с предлогом *за*:

(23) (...) le président a déclaré que l'audience était levée et renvoyée à l'après-midi pour l'audition des témoins. (ETR: 136)

→ (...) председник је изјавио да се претрес прекида и одлаже за *попдне* ради саслушања сведока. (СТР: 88)

Предлог *de* има аблативно временско значење, које се у српском језику обележава генитивом с предлогом *од* / *из*¹¹:

(24) Du jour où j'ai reçu sa lettre (...), de ce jour-là, j'ai senti que j'étais chez moi dans ma cellule et que ma vie s'y arrêtait. (ETR: 113)

→ *Од дана* кад сам добио њено писмо (...), *од тога дана* осетио сам да сам у хелији као код своје куће и да се мој живот ту зауставља. (СТР: 72)

(25) Ce tableau date du XIXe siècle.

→ Ова слика потиче из 19. века.

Комбинација ова два предлога означава трајање радње (*de* обележава полазну тачку у времену, а *à* крајњу тачку):

(26) Il a vécu à Paris de 2004 à 2007.

→ Живео је у Паризу *од 2004. го 2007.*

Паралелно просторним односима, постоји и одмеравање у времену, чији је еквивалент у српском језику акузатив с предлогом *на*, по правилу уз аблативни генитив у својству локализатора оријентира:

(27) Mon village est situé à une demi-heure de la gare. (ANT: 12)

→ Моје село налази се *на пола сати* од жељезничке станице. (АНТп: 8)

Напомена. – Именски изрази којима се исказују просторни односи могу се прономинализовати у *en* (Je viens de France. → J'en viens.) или у (Je vais à Paris. → J'y vais.) Напротив, прономинализација одредаба за време које су формално често идентичне просторним је немогућа.

Кроз претходне примере, запажају се извесне сличности између темпоралних и спацијалних односа. Пре свега, функција предлога састоји се у томе да успостави оријентацију или локализацију у времену, па, практично и у темпоралним односима можемо разликовати објекат локализације и локализатор. У реченици

(28) J'ai une réunion importante à 10 heures.

→ Имам важан састанак у *10 сати*.

11 За разлику од предлога *од*, *из* нема лимитативну значењску компоненту – локализатор именује именица са значењем периода у узрасту или периода у историји.

предлог *à* ситуира објекат локализације, *la réunion*, у односу на локализатор темпоралног типа, *10 heures*.

Иако *à* и *de* нису изворно спацијални предлози, чињеница да се користе у склопу прилошких одредаба за место и време један је од могућих аргумената за потврђивање локалистичке хипотезе (*l'hypothèse du localisme*), по којој „спознаја простора претходи спознаји времена“. То би значило да су изрази за означавање простора граматички и семантички фундаментални и служе да се обележе и односи у оквиру других семантичких категорија, апстрактнијих од простора (пре свега темпоралност) (Ашић 2004: 5).

Употреба предлога *à* и *de* у обележавању ова два типа односа није идентична, али они имају доста тога заједничког: предлог *de* означава аблативан однос у оба случаја, а предлог *à* може да означи непосредну локализацију у времену, као и у простору. Велика сличност постоји и између одговарајућих конструкција у српском језику (*од, у...*), што потврђује везу између семантичких категорија темпоралности и спацијалности.

3. Прилошке одредбе за узрок

Узрочно значење, по Гугенему, долази од идеје о пореклу, потицању: *mourir de maladie, trembler de froid*. (Gougenheim 1959: 15)

У функцији прилошке одредбе за узрок често може да се нађе именичка синтагма уведена предлогом *de*. Корелативна форма у српском језику је генитив с предлогом *од*:

- (29) Nous mourons *de soif*. (RB: 86)
→ Умиремо *од жеђи*. (ЦБ: 62)

На овај начин се обележава директни („активни“) узрок типа *ефектор*¹²: „Генитив с предлогом *од* (...) означава појам који својом појавом или природом изазива невољу, спонтану акцију или се најнепосредније појављује као препрека. Стога се њиме може означити „унутрашњи“ узрок: психичка и физиолошка стања (...), али и „спољашњи“ узрок: објективна стања, збивања, процеси изван човека.“ (Антонић у Пипер и др. 2005: 166)

Очигледно је да узрочне одредбе у оба језика имају аблативно значење јер означавају неку полазну тачку, исходште акције, стања и сл. и аналогне су изразима са значењем просторног удаљавања. Ова чињеница такође потврђује локалистичку хипотезу.

Д. Лиман доводи у питање статус овог типа конструкција. Према њеном мишљењу, конструкција *de + N* не представља одговор на питање *зашто?* и, сходно томе, није јој увек инхерентна каузална интерпретација. (Leeman 1991: 80)

- (30) André rougit *de honte*.
→ Андре црвени *од ситиуга*.
* Pourquoi André rougit-il? – De honte.

Ова тврдња нам се не чини оправданом. С обзиром на то да би корелативна каузална клауза имала облик:

- (30a) André rougit *parce qu'il a honte*.

и, самим тим, представљала би одговор на питање *pourquoi?*

12 Овај термин дугујемо И. Антонић. (Антонић у Пипер и др. 2005: 166)

(306) Pourquoi André rougit-il? – Parce qu'il a honte.

јасно је да се ради о каузалном односу.

Д. Лиман групише поменуте одредбе за узрок у три категорије:

1) Предложна синтагма *de* + *N* формира такву семантичку целину с глаголом да не може да се уклони из исказа¹³, а да то нема за последицу потпуну промену значења. Увек је постпонирана у односу на глагол:

(31) Marc meurt *d'ennui*. – * Marc *meurt*.

→ Марк умире *од досаде*. – * Марк умире.

* *D'ennui*, Marc *meurt*.

Глагол више нема сопствено значење, већ само указује на интензитет стања у којем се налази субјекат.

2) Синтагма *de* + *N* тешко мења место у реченици, али може да се уклони, при чему се значење глагола не мења:

(32) Paul tremble *de peur*. – Paul tremble.

→ Пол дрхти *од страха*. – Пол дрхти.

Глагол означава нежељену радњу коју субјекат не контролише и добија додатно семантичко обележје квантификације интензитета именице тј. испољавања процеса или стања који се појављују као узрок типа ефектор.

Paul tremble *de peur*.

[→ Paul tremble *parce qu'il a peur*. → Paul a *si peur qu'il en tremble*.]

3) Сегмент *de* + *N* може да се уклони и да промени позицију – да стоји на почетку реченице. Допуна се интерпретира каузално и глагол је аутономан – означава конкретну радњу, усмерену према предмету изван субјекта:

(33) Marc est parti *de peur*.

→ Марк је отишао *из страха*.

(33a) *De peur*, Marc est parti.

У овом случају предлог може да комутира нпр. са *sous l'effet de*: (Leeman 1991: 91)

(336) Marc est parti *sous l'effet de la peur*.

Други тип прилошких одредаба за узрок, такође уведен предлогом *de*, срећемо у пасивним конструкцијама (*être étonné / surpris / touché* итд. + *de*). Преводни еквивалент у српском језику може да се реализује у облику инструментала девербативне именице без предлога:

(34) À une autre question, il a répondu qu'il avait été surpris *de mon calme* le jour de l'enterrement. (ETR: 137)

→ На једно друго питање одговорио је да је био изненађен *мојом смиреношћу* на дан сахране. (СТР: 89) [= зато што сам био смирен]

Ретки су примери када се прилошке одредбе за узрок уводе предлогом *à* – корелативна конструкција у српском језику има облик локатива с предлогом *по*:

(35) Il la reconnut *à sa démarche*. (PMP: 354)

→ Препознао ју је *по кораку*. (МПП: 301)

13 Д. Лиман напомиње да некад контекст може да дозволи употребу глагола без допуне. (Leeman 1991: 82)

4. Прилошке одредбе за начин

Предлози *à* и *de* чине део многих устаљених израза којима се обележава начин вршења радње, нпр. *à bon escient* [намерно, хотимице], *à crédit* [на кредит], *à l'improviste* [изненада], *à tâtons* [насумице]; *de bon cœur* [од свег срца, радо], *d'habitude* [обично], *de mémoire* [напамет] итд. У свим овим изразима, именица губи своју семантичку аутономију, посредством предлога који га ставља у зависан однос према квалификованом глаголу, нпр. *citer de mémoire*. (Charaudeau 1992: 355)

- (36) Elle avait énoncé son ordre *à voix haute* avec autorité. (RB: 25)
→ Јасно и зласно је исказала наредбу. (ЦБ: 17)

- (37) Dom Gonzagues traversa le monastère *à grands pas*, pressé de se retrouver à cheval. (RB: 43)
→ Дон Гонзаг великим корацима прође кроз манастир журећи да узјаше коња. (ЦБ: 30)

Преводни еквиваленти у српском језику су, најчешће, начински прилози и прилошки изрази. Међу ретким предлошко-падежним конструкцијама, среће се инструментал без предлога.

5. Прилошке одредбе за средство

Семантичка категорија средства (инструменталности) веома је блиска категорији начина. Попут одредаба за начин, и одредбе за средство могу да представљају одговор на питање како? (*comment?*), мада за средство постоји и посебно питање: *чиме?* (*avec quoi?*)

Инструментална функција је у принципу независна од избора глагола. Може бити уведена предлозима *à* и *de*:

- (38) Et Kabyle, lui, s'est parfumé *à la menthe* (...) (PMP: 57)
→ А Кабил се намиписао ментшом (...) (МПП: 45)

- (39) Il écrit *de la main gauche*.
→ Пише левом руком.

Као преводни еквивалент, у српском језику се најчешће јавља тзв. *спроводнички инструментал*,¹⁴ који „означава врсту средства која се схвата као интегрални део агенса. (...) Средство означено спроводничким инструменталом не мора бити физички део агенса, него се тако схвата јер чини исто што и агенс.“ (Пипер и др. 2005: 713) Формални знак спроводничког инструментала је својство именице која означава средство да може да се употреби као субјекат у реченици са истим предикатом.¹⁵

- (40) Il écrit *au crayon*. → Le crayon écrit.
Пише оловком. → Оловка пише.

У француском језику, инструментална функција је веома често уведена предлогом *avec*. У случајевима у којима је могућа алтернација предлога *à* и *avec*, уз *à*

14 Аутори *Синтаксе савременог српског језика* разликују *спроводнички* и *омогућивачки инструментал* (термини преузети од Милке Ивић). (Пипер и др. 2005: 713-714)

15 То није могуће ако је у питању инструментал средства неког другог типа.

је могуће употребити једино одређени члан у јединини, док је избор детерминанта после *avec* слободан:

(41) *abattre à la / * une / * cette hache* – *avec la / une / cette hache*

(42) *couper au / * à un / * à ce couteau* – *avec le / un / ce couteau*

Када удруживање глагола и предложне именичке допуне није типично, већ мало „необично“, намеће се употреба предлога *avec*:

(43) *se battre à / avec l'épée* – *se battre * au / avec le bâton*

При означавању средства које се, у принципу, примењује први пут, односно само у одређеној прилици, а чија употреба није уобичајена, користи се предлог *avec*, а не *à*:

(44) *nourrir au / avec le biberon* – ** au / avec le biberon en plastique*
(Cadiot 1991: 7-9)

С друге стране, уз именице које означавају делове тела, предлог *avec* не може да стоји увек. Тачније, ако допуна за средство може да се нађе у позицији субјекта истог глагола, онда је уведена само предлогом *de*. (Cadiot 1993: 69)

(45) *cligner des / * avec les yeux* → *Les yeux clignent.*

(46) *parler (* des + avec les) mains* → ** Les mains parlent.*

(47) *Il les suivit un long instant en silence puis tapa du poing sur la table.* (RB: 226)

→ У тишини их је следио неко време затим је ударио *шаком* о сто. (ЦБ: 161)

У осталим случајевима, могу се комбиновати оба предлога:

(48) *montrer quelqu'un du doigt / avec le doigt*
→ показати на неког *прстима*

6. Друге прилошке одредбе

Многи лингвисти сматрају прилошке одредбе маргиналном категоријом. Свака граматика има различит приступ овој проблематици и даје сопствену листу различитих одредби која, јасно је, није и не може бити потпуна. Исто тако, границе између овог типа допуна нису прецизно дефинисане, па су многи примери двосмислени, нпр. *venir à vélo* упућује истовремено на начин и средство итд.

Типови прилошких одредаба о којима до сада није било речи, а које могу да се уведу предлозима *à* и *de* су прилошке одредбе за:

– *циљ (but)*:

(49) *travailler à des fins lucratives* [= *pour gagner de l'argent*] (Mauger 1988: 333)
→ радити у *профитабилне сврхе*

– *последницу (conséquence)*:

(50) *rire aux larmes*
→ смејати се *до суза*

(51) *À notre grande surprise, le match a été perdu par Reims.* (Mauger 1988:329)
→ *На наше велико изненађење*, Ремс је изгубио утакмицу.

– *разлику (différence)* – *спацијалну или темпоралну*:

- (52) Reculez *de dix mètres*.
→ Повуците се *десет метара*.
- (53) Ma montre avance *de dix minutes*. (Mauger 1988: 367)
→ Мој сат жури *десет минута*.
- *меру (mesure)*:
- (54) Abaissez le rideau *de quelques centimètres*. (Célérier & Maillard 1979: 37)
→ Спустите завесу за *неколико центиметара*.
- *и порекло, и потицање (origine, provenance, extraction)*:
- (55) D'*instituteur*, il devient piéton. (Chevalier et alii 2002: 185)
→ Од *учитеља* постаје пешак.
- *припадности (possession)*:
- (56) Ce livre est *à Pierre*. (Célérier & Maillard 1979: 9)
→ Ова књига је *Пјерова*.
- (57) Cette histoire n'est pas *de lui*. (Célérier & Maillard 1979: 37)
→ Та прича није *његова*.
- *цену (prix)*:
- (58) J'ai acheté un livre *à 10 F*. (Célérier & Maillard 1979: 9)
→ Купио сам књигу за *десет франака*.
- *повод (propos)*:
- (59) Il parle *de politique* toute la nuit. (Chevalier et alii 2002: 185)
→ Прича о *политици* целу ноћ.
- *количину (quantité)*:
- (60) Nous avons marché *(de) cinq à six kilomètres*. (Célérier & Maillard 1979: 10)
→ Ходали смо *пет - шест километара*.

7. Закључак

Синтаксичко-семантичком анализом утврђено је да су предлози *à* и *de* изразито поливалентни, будући да могу да уведу именичке допуне које могу да се нађу у функцији бројних прилошких одредаба. Ови предлози немају једно стално, препознатљиво значење већ конкретно значење добијају у комбинацији са глаголом иза којег стоје и допуном која им следи. Исто тако, уколико покушамо да их уклонимо из исказа, у највећем броју случајева, реченица у којој се налазе би постала граматички неисправна, или би пак дошло до промене њеног значења, па жељена информација не би била тачно пренета. Ово јасно упућује на чињеницу да *à* и *de* никако не могу бити окарактерисани као семантички празни предлози.

У оквиру прилошких одредаба за место, *à* може да означава и статички и динамички аспект, зависно од семантичких карактеристика глагола уз који стоји. У француском језику опозиција статично / динамично је исказана глаголом, а у српском језику падежом – акузатив и, понекад, датив обележавају динамички аспект, а локатив статички. *De* може да означи само динамички аспект и најчешће има аблативну функцију, а као корелативна форма у српском језику користи се генитив са предлозима *од, из, са*. Указали смо на сличности између темпоралних и спацијалних односа – нпр. предлог *de* означава аблативан однос у

оба случаја, а предлог à може да означи непосредну локализацију у времену, као и у простору. Прилошке одредбе за узрок чешће се уводе предлогом *de*, а корелативне конструкције у српском су у облику генитива с предлогом *od*. Ретко се у овом типу допуна среће предлог à чији еквивалент је *по* + локатив. Прилошке одредбе за начин су многи устаљени изрази, а као преводни еквиваленти у српском језику најчешће се срећу начински прилози и прилошки изрази, али и инструментал без предлога и глаголски прилог садашњи. Прилошке одредбе за средство, било да су уведене предлогом à или *de* имају за корелативну форму у српском беспредлошки инструментал.

Литература

- Ašić, T. (2004). *La représentation cognitive du temps et de l'espace: étude pragmatique des données linguistiques en français et dans d'autres langues*. Thèse de doctorat, Institut des Sciences Cognitives, Université Lyon-2 et Université de Genève.
- Borillo, A. (1998). *L'espace et son expression en français*. Paris: Ophrys.
- Cadiot, P. (1991). *À la hache ou avec la hache? Représentation mentale, expérience située et donation du référent*. *Langue française*. 91: 7-23.
- Cadiot, P. (1993). *De et deux de ses concurrents: avec et à*. *Langages*. 110: 68-106.
- Cadiot, P. (1997). Les paramètres de la notion de préposition incolore. *Faits de langues*. 9: 119-126.
- Célérier, P. & Maillard, J.-P. (1979). *Dictionnaire des structures fondamentales du français*. Paris: CLE International.
- Charaudeau, P. (1992). *Grammaire du sens et de l'expression*. Paris: Hachette.
- Chevalier, J.-Cl., Blanche-Benveniste, Cl., Arrivé, M. & Peytard, J. (2002). *Grammaire du français contemporain*. Paris: Larousse.
- Gougenheim, G. (1959). Y a-t-il des prépositions vides en français? *Le Français moderne* 27: 1-25.
- Guillaume, G. (1975). *Le problème de l'article et sa solution dans la langue française*. Paris: Librairie A.-G. Nizet - Québec: Les Presses de l'Université Laval.
- Ивић, М. (1957). Једно поглавље из граматики нашег модерног језика – систем месних падежа. *Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду*. II: 145-157.
- Leeman, D. (1991). *Hurler de rage, rayonner de bonheur: remarques sur une construction en de*. *Langue française*. 91: 80-101.
- Mauger, G. (1988). *Grammaire pratique du français d'aujourd'hui*. Paris: Hachette.
- Пипер и др. (2005). Пипер, П., Антонић И., Ружић, В., Танасић, С., Поповић, Љ. & Тошовић, Б. *Синтакса савременог српског језика: Простиа реченица*. Београд: Институт за српски језик САНУ, Београдска књига – Нови Сад: Матица српска.
- Vandeloise, Cl. (1987). La préposition à et le principe d'anticipation. *Langue française*. 76: 77-111.

Корпус

(ETR) Camus, A. (2003). *L'étranger*. Paris: Gallimard.

(СТР) Ками, А. (2002). *Странац*. Превод: Зорица Хаџи-Видојковић. Београд: Гутенбергова галаксија.

- (ANT) Nothomb, A. (2003). *Antéchrista*. Paris: Albin Michel.
- (АНТп) Нотомб, А. (2004). *Антихристиа*. Превод: Иван Шепић. Београд: Паидеиа.
- (РМР) Реннас, D. (1997). *La petite marchande de prose*. Paris: Gallimard.
- (МПП) Пенак, Д. (2001). *Мала продавачица прозе*. Превод: Мелита Лого Милутиновић. Београд: Плато.
- (RB) Rufin, J.-Ch. (2001). *Rouge Brésil*. Paris: Gallimard.
- (ЦБ) Рифен, Ж.-К. (2004). *Црвени Бразил*. Превод: Злата Мурадбеговић и Татјана Шотра. Београд: Паидеиа.

SUR LES EXPRESSIONS ADVERBIALES FRANÇAISES PRÉCÉDÉES DES PRÉPOSITIONS À ET DE ET LEURS ÉQUIVALENTS DANS LA LANGUE SERBE

Résumé

L'objet de cet article est la valeur des prépositions françaises *à* et *de* introduisant les groupes nominaux en fonction de compléments circonstanciels. Nous avons constaté que ces prépositions-ci sont essentielles à la formation et à la signification de la phrase, de sorte qu'elles ne peuvent, en aucun cas, être analysées comme des mots vides de sens. Par contre, elles sont hautement polysémiques, c'est-à-dire qu'elles ont plusieurs significations possibles qui varient selon le contexte ou, plus précisément, selon le sens du complément qu'elles précèdent. Ainsi permettent-elles de construire toutes sortes de compléments circonstanciels; elles peuvent indiquer: le lieu, le temps, la cause, la manière, le moyen, le but, la conséquence, la mesure, l'origine, la possession, etc.

Nataša Popović

MORFOSINTAKSIČKE OSOBENOSTI IMENICA I GLAGOLA SA ZNAČENJEM BOJE U ITALIJANSKOM I SRPSKOM JEZIKU

U svakom jeziku, leksičko-semantičko polje boja spada među najlakše uočljive skupove termina. Ovaj rad nastoji da obradi samo djelić tog obimnog područja u italijanskom i srpskom jeziku. Umjesto pridjeva kao najtipičnijeg predstavnika ovog leksičkog polja, koncentriše se na imenice i glagole, i to na njihove morfosintaksičke karakteristike u oba jezika, a najviše sa aspekta tvorbe riječi. Polazeći od podjele Berlina i Kaya (1969) na 11 osnovnih boja (u obliku pridjeva), analizira se izvođenje imenica i glagola sa značenjem tih boja, bilo sufiksacijom, prefiksacijom ili konverzijom.

Gljučne riječi: boje, glagoli, imenice, italijanski, srpski

Hromatska terminologija je u našoj lingvistici još nedovoljno proučena oblast, a sam sistem denominacije u vezi s ljudskim opažanjem boja predmet je interdisciplinarnih istraživanja kojima se uz lingvistiku i njene grane poput psiholingvistike, etnolingvistike ili neurolingvistike bave i antropologija, etnologija, psihologija, pa čak i fizika i fiziologija. Novi pravac i podstrek razvoju saznanja u ovoj oblasti dalo je istraživanje Berlina i Kaya (1969) i postavljanje njihove teorije o 11 osnovnih boja (tada utemeljeno na eksperimentima i proučavanju leksičke građe u 20 jezika). Po njihovoj klasifikaciji, ljudi nezavisno od toga koji im je prvi jezik razlikuju 11 osnovnih boja, a to su: **crvena, narandžasta, žuta, zelena, plava, ljubičasta, ružičasta, smeđa, siva, crna i bijela**. Dalja istraživanja do danas uglavnom su se bazirala na dokazivanju ili osporavanju pomenute teorije. U međuvremenu spisak je sveden na 8 osnovnih boja, a početni projekat, pod nazivom *World Color Survey*, danas obuhvata 110 jezika (za više informacija pogledati <http://www.icsi.berkeley.edu/wcs>); ovo istraživanje se, međutim, zasniva na prvobitnoj podjeli, budući da ona sasvim odgovara ustrojstvu i italijanskog i srpskog jezika.

Taj hromatski spektar i njegova leksika poseduju i vlastite morfosintaksičke osobenosti, a ovo izlaganje baviće se njima uglavnom sa stanovišta tvorbe riječi. Umjesto pridjeva kao vrste riječi koja je najtipičniji predstavnik leksičko-semantičkog polja boja (jer svi kad pomislimo na neku boju naravno najprije pomislimo na pridjev koji je označava), ovdje ćemo se koncentrisati na imenice i glagole, odnosno na način njihovog izvođenja iz pridjeva, a do toga dolazi prije svega **sufiksacijom**, uz nešto manje učešće **prefiksacije** kad je riječ o glagolima, i konverzijom, odnosno prelaskom pridjeva u druge vrste riječi, imenice ili priloge. Složenice ćemo izostaviti pošto najizrazitije primjere slaganja nalazimo kod pridjeva.

Uzimamo u obzir samo produktivne sufikse, ne one koje nalazimo u nazivima biljaka, životinja ili pojmova koji se javljaju samo u pojedinačnim slučajevima (*verdichio, biancheria, giallista, azzurrite*, odnosno *zelembać, zelenašenje, crnčiti, žutica, zelenko, crvendać, sivonja* i tako dalje).

To znači da će se za potrebe ovog rada razmatrati isključivo imenice sa značenjem boje kao apstrahovane osobine, kao i glagolske imenice. No kako su oblici glagolskih imenica vezani za glagole iz kojih se izvode bez velikih varijacija u sufiksima, broj pri-

mjera za njih (sa sufiksom **-nje**) na našem jeziku je sveden na minimum, dok su navedeni neki primjeri za italijanske deverbale sufikse, kojih je više.

Imenice sa značenjem boje grade se dodavanjem imeničkih sufiksa na pridjevsku osnovu. Rod će zavisiti od sufiksa. Italijanski ima samo muški i ženski rod, pa će italijanske hromatske imenice u zavisnosti od završetka biti ženskog roda ako se sufiks završava na **-a**, a muškog ako se završava na **-e** ili **-o**. Srpske imenice su u najvećem broju slučajeva ženskog roda, osim kad se izvode pomoću sufiksa **-ilo** ili **-nje** za glagolske imenice, kada su srednjeg roda. U oba jezika za ovo značenje koriste se sufiksi pomoću kojih se inače izvode apstraktne imenice (**-ore**, **-ezza**, odnosno **-oća**, **-ost**, **-ina**). Tu donekle odudara sufiks **-ume**, koji može u ovom kontekstu da poprimi takođe apstraktno značenje, ali često ima i svoje uobičajeno, zbirno značenje, te dobijamo imenice sa značenjem skupa predmeta ili pojmova određene boje: **rossume**, **giallume**, **verdume** itd.

Primjeri: *rossore* – crvenilo, rumenilo

nerezza – crnilo

biancore – bjelina

azzurrità – plavetnilo

Glagolske imenice izvode se tako što se na glagolsku osnovu dodaju sufiksi. Za srpski to je sufiks **-nje**, a za italijanski to su **-mento**, **-zione** i **-ura**. Sufiks **-ura** se od ostalih razlikuje po tome što se dodaje na perfekatsku osnovu, sa izuzetkom imenice **verdura**. Sufiksi **-aggio** i **-ità** su za ovo značenje marginalni, iako ponegdje postoje u primjerima.

Primjeri: *arrossamento* – crvenjenje

nereggiamento, *annerimento* – (za)crnjenje; *denigrazione* – ocrnjivanje

sbiancatura – izbjeljivanje

Glagoli sa značenjem boje grade se:

a) dodavanjem glagolskih sufiksa na pridjevsku osnovu. U italijanskom to su **-eggiare**, **-icare**¹, **-are**, i **-ire**, a u srpskom **-(j)eti** i **-iti**.

Sufiks **-icare** je rjeđi oblik istog značenja kao i **-eggiare**. Glagoli izvedeni pomoću ova dva sufiksa su neprelazni, označavaju vidljivo prisustvo boje koja je u osnovi kao dinamične osobine, ili postepeno poprimanje te boje. U srpskom im odgovara sufiks **-jeti**, često kod glagola u povratnom obliku: *biancheggiare* – *bijeljjeti se*, *verdeggiate* – *zelenjeti se*, *nereggiare* – *crnjeti se*, itd. Sufiksi **-are** i **-ire** imaju donekle sličan status kao srpski **-jeti** i **-iti**. Glagoli koje oni izvode mogu da budu prelazni, i da označavaju davanje određene boje objektu, ali kada su neprelazni mogu da imaju isto značenje kao **-eggiare**, a mogu da budu i povratni. (No u italijanskom je rijetko da se hromatski glagol izvede samo dodavanjem sufiksa **-are** ili **-ire** na pridjev; najčešće je potrebno dodati i prefiks, o čemu će biti riječi u nastavku).

Primjeri: *annerare*=*annerire* – *zacriniti*, *ocrniti nešto*

annerarsi=*annerirsi*, *nereggiare* – (za)crnjeti (se)

Takođe, u srpskom, neprelazni glagoli na **-jeti**, u značenju „isticati se bojom“, najčešće su povratni, kao što su gore navedeni primjeri. Ukoliko nisu povratni, onda

1 Hromatski glagoli sa sufiksom **-icare** (*nericare*, *verdicare*, *rossicare*, *bianciare*) u modernom italijanskom uglavnom se doživljavaju kao arhaični i strogo književni oblici. Ipak, bez obzira na slabu zastupljenost, bilježe ih rječnici a potvrđuje i novija literatura (Grossmann i Rainer 2004, 460 i 465), te ni ovdje ne mogu biti sasvim izostavljeni.

označavaju postepeno poprimanje boje u osnovi: *sivjeti*, *žutjeti*, *plavjeti* itd. Gramatičari su ranije ovakvim glagolima suprotstavljali glagole na **-iti**, koji bi u teoriji trebalo da su prelazni i da, za razliku od prvih, označavaju davanje boje objektu. Ipak, još je Stevanović ukazao da se u praksi ta dva značenja vrlo teško razlikuju, posebno što i na **-iti** imamo povratne glagole. Tako šestotomni *Rečnik srpskohrvatskoga književnog jezika* Matice srpske u značenju sticanja boje često daje oba oblika (*crvenjeti se i crveniti se*, *zelenjeti se i zeleniti se* itd.) I Klajn zaključuje da su danas glagoli kao *ocrniti*, *crveniti*, *žutiti* i sl. u prelaznom značenju gotovo izašli iz upotrebe, te da se najčešće zamjenjuju sintagmom *bojiti/farbati u crveno, zeleno* itd. (Klajn 2003, 344). Nešto slično imamo i u italijanskom, gdje možemo pokušati da napravimo opoziciju *prelazno : neprelazno* između glagola na **-ire** i na **-are**, ali to jednostavno ne funkcioniše, pošto se u okviru ovog semantičkog polja ne može naći dovoljan broj primjera koji bi potvrdio bilo kakav pokušaj stvaranja čvrstog pravila, a često jedan glagol može imati oba značenja, zavisno od konteksta.

b) dodavanjem prefiksa na već postojeći glagol u srpskom, dok je u italijanskom (premda postoji i ovaj način) mnogo češći slučaj da se glagol sa značenjem boje dobija istovremenim dodavanjem sufiksa i prefiksa na pridjevsku osnovu. To je **prefiks-salno-sufiksalna tvorba glagola**, a tako nastale glagole italijanska tvorba riječi naziva **parasintetičkim glagolima (verbi parasintetici)**. Takvi su italijanski glagoli *arrossire*, *inazzurrare*, *imbrunire*, *sbiancare*, ili naši *pocrvenjeti*, *ocrniti*, *poplavjeti*, *ozelenjeti*, itd. Mogu da imaju značenje dobijanja ili pridavanja objektu boje u pridjevskoj osnovi.

Glavni glagolski prefiksi u ovom značenju su italijanski **in-**, **a-**, **s-** i srpski **po-**, **za-**, **o-**, **na-** i **u-**. Postoje i takozvani **dvoprefiksni glagoli**, kada se na osnovu dodaju dva prefiksa (doduše u srpskom gotovo nikad za hromatske glagole): u italijanskom **ri-** + **a-** daju **ra-**, a od **re+in** dobijamo **rin-** ili **rim-** (pošto u zavisnosti od konsonanta kojim počinje osnova može doći do jednačenja po zvučnosti): *rinverdire*, *rimbianchire*, *rabbrunare*, *rannerire*, itd. I glagoli sa prefiksima se ponašaju isto kao i prethodni navedeni, mogu da budu prelazni, neprelazni i povratni. Italijansko **re-** i **ri-** izvorno označavaju ponavljanje, no u ovakvim slučajevima često samo naglašavaju osnovno značenje.

Primjeri: *rinverdire* – povratiti zelenilo nečemu, ponovo ozelenjeti, obnoviti se
rimbiancare – ponovo obijeliti, okrečiti
rannerire – pocrnjeti / pocrniti, obojiti u crno

U italijanskom se nerijetko dešava da se iz iste pridjevske osnove izvode dva ili više glagola sa značenjem boje (Dardano 2009, 53), jedan parasintetički a drugi samo sufiksacijom: *biancheggiare* – *imbiancare*, *biondeggiare* – *imbiondire*.

Mada smo primjerje ograničili na 11 osnovnih boja, treba naglasiti da ne znači da su pridjevi za te boje tvorbeno najproduktivniji. Naprotiv, za narandžastu boju npr. uopšte nema izvedenica ni u jednom od dva jezika, a za ljubičastu, smeđu i roze toliko je malo mogućnosti da su zanemarljive. S druge strane, srpski ima pridjeva koji čak ne spadaju u boje u strogom smislu riječi, ali su izuzetno produktivni: *rumen*, *garav*, *bljied*, *šaren* i sl. Takođe, zanimljivo je kako se u italijanskom morfološko odstupanje ponekad poklapa sa semantičkim: kod glagola *ocrniti* u prenosnom značenju italijanski koristi latinsku pridjevsku osnovu pa dobijamo *denigrare*, uz prefiks **de-** koji nije karakterističan uz hromatske pridjeve, kao ni sufiks **-zione** kojim se izvodi glagolska imenica *denigrazione* (*ocrnjivanje*, *klevetanje*). Stariji oblik osnove, *negro*, prisutan je u još nekim oblicima, ali se danas rijetko koristi.

I najzad, tu je c) **konverzija**: prelazak pridjeva za boje u druge vrste riječi.

U srpskom, hromatski pridjevi najčešće prelaze u **priloge**, koji su kao i kod svih ostalih priloga nastalih na ovaj način jednaki obliku srednjeg roda pridjeva (*ofarbati se u plavo, gledati bijelo, raditi na crno*).

Kad se ženski rod pridjeva upotrebljava samostalno (*crvena, zelena, plava* itd.), onda se imenica "boja" podrazumijeva, tako da je to po Klajnu prije **elipsa** nego poimeničavanje (Klajn 2002, 382). Ima međutim primjera poput imenica ženskog roda *crven/rumen* i *zelen* u značenju *rumenilo, crvenilo, i zeleno rastinje* gdje možemo pretpostaviti da je u pitanju konverzija, iako je moguće i da se radi o nultom sufiksu.

Poimeničavanje je češće u italijanskom, s tom razlikom što je poimeničeni pridjev muškog roda, kao i podrazumijevana imenica „colore“ (*il rosso, il nero, il bianco, umjesto rossore, nerezza, biancore, itd.*) Naravno, i u italijanskom pridjev može biti upotrijebljen kao priloga, u obliku muškog roda (*vedere rosso, mangiare in bianco*).

Još treba spomenuti da, kao što ima tvorbeno neproduktivnih pridjeva, tako ima i produktivnih sufiksa koji se mogu dodati na pridjevske osnove, ali će dobiti imenice imati drukčije i mnogo konkretnije značenje od ovog koje smo danas obrađivali. Takvi su npr. italijanski alterativni (deminutivni ili augmentativni) sufiksi **-etto, -ello** i **-one**, ili srpsko **-ica**, u riječima kao *neretto* (bold slova), *rossetto* (ruž za usne), *brunello* (vrsta vina), *verdone* (zelembać-dolar, ili ptica zelentarka), ili kod nas *crnica* i *crvenica*, za vrste zemlje, *žutica* za bolest, *bjelica* za pšenicu, itd. Ovakve imenice su u oba jezika mnogo brojnije od ovdje obrađivanih imenica s opštim ili apstrahovanim značenjem boje/ obojenosti, ali nisu predmet ovog rada.

Slijedi kratak pregled pridjeva, imenica i glagola sa značenjem 11 osnovnih boja u italijanskom i srpskom jeziku. Pobrojani oblici, razumije se, ne iscrpljuju sve mogućnosti postojećeg leksičkog fonda u oba jezika, i tu su samo kao ilustracija, radi bolje preglednosti.

(Najprije su navedeni italijanski, a zatim srpski oblici):

Osnovne boje - pridjevi		imenice		glagoli	
rosso, -a	crven, -a, -o	rossore, rossezza, rossello, rossume, arrossamento arrossimento	crvenilo, crvĕn	rosseggiare, rossicare, arrossare, arrossire	crvenjeti (se), crveniti, pocrvenjeti, pocrveniti, zacrvenjeti (se), zacrveniti, nacrveniti
arancione	narandžast, -a, -o	-----	-----	-----	-----
giallo, -a	žut, -a, -o	giallore, giallume, giallezza, ingiallimento	žutina, žutilo	gialleggiare, ingiallire, ingiallirsi	žutjeti (se), žutiti, žutnuti, požutjeti, ožutjeti, ožutiti, užutiti, užutjeti, zažutjeti

verde	zelen, -a, -o	verdura, verdezza, verdore, verdume, inverdimento	zelenilo, zelēn	verdeggiare =verdicare, inverdire, rinverdire, sverdire	zelenjeti (se), zeleniti, pozelenjeti ozelenjeti (se), ozeleniti, uzelenjeti, zazelenjeti se, zazeleniti
blu / azzurro, -a	plav, -a, -o	azzurraggio, azzurramento, azzurrità	plavetnilo, plavet	azzurrare, azzurreggiare, azzurrarsi, inazzurrare	plavjeti (se), plaviti (se), poplavjeti, oplaviti, zaplavjeti (se), zaplaviti
viola	ljubičast, -a, -o	violetto	-----	-----	-----
rosa	ružičast, -a, -o roze	rosolatura, rosolo	ružičastost	rosolare	-----
marrone / bruno, -a	smeđ, -a, -o (mrk)	(s)marronata, brunimento, brunitura	mrkost	smarronare bruneggiare, brunire, abbrunare, abbrunire, imbrunare, imbrunire, rabbrunare	mrknuti, omrknuti, smrknuti (se), namrčiti (se), zamrknuti
grigio, -a	siv, -a, -o	grigiore	sivilo, sivoća, sivost, sivina	-----	sivjeti (se), siviti, posivjeti, zasivjeti (se)
nero, -a	crn, -a, -o	negro, nerezza= negrore, nereggiamento, nerume, anneramento, annerimento, anneritura, denigrazione	crnilo, zacrnjenje, crnina, crnost, crnoća	nereggiare= nericare, annerare =annerire, annerarsi =annerirsi, denigrare, rannerar(si), rannerir(si)	crnjeti (se), crniti, pocrniti, pocrnjeti, ucrniti (se), zacrnjeti (se), ocrniti, zacrniti (se)

bianco, -a	bijel, -a, -o	biancore, biancheggiamento, bianchetto, bianchezza, bianchimento, biancicare, biancume, imbiancamento, imbiancatura, imbianchimento, sbiancatura	bjelina, bjelasanje, bjelilo, bjeloća	biancheggiare, bianciare, imbiancare, bianchire, imbianchire, rimbiancare, rimbianchire, sbiancare, sbianchire	bijeliti (se), bijeljati (se), bjelasati se, pobijeljati, ubijeliti, ubijeljati, zabijeljati (se), zabijeliti, zabjelasati (se), izbijeljati
------------	---------------	--	--	--	---

Sufiksi i prefiksi za izvođenje hromatskih imenica i glagola:

	italijanski	srpski
Imenički sufiksi	-ore, -ezza, -ume, -ura -mento, -zione (-aggio, -ità – rijetko)	-ilo, -ina, -oća, -ost -nje
Glagolski sufiksi	-eggiare, -icare, -are, -ire	-(j)eti, -iti, -asati
Glagolski prefiksi	in-, a-, rin- (rim-)	za-, na-, o-, po-, u-
Alterativni sufiksi	-etto, -ello, -one	-ica

Na kraju, valja istaći da je hromatska terminologija srpskog jezika veoma malo proučavana, posebno s komparativnog aspekta. Kad je kontrastivni pristup i prisutan, uglavnom je to u odnosu na druge slovenske jezike (Milka Ivić, Ljudmila Popović). Ipak, sistematska kontrastivna analiza hromatske terminologije italijanskog i srpskog jezika još uvijek nam nedostaje, a ovaj rad je nastojao da ukaže na samo djelić mogućnosti u proučavanju tog obimnog i nadasve zanimljivog područja.

Literatura

- Berlin, B., Kay, P. (1969). *Basic Color Terms: Their Universality and Evolution*. Berkeley, University of California Press
- Dardano, M. (2009). *Costruire parole. La morfologia derivativa dell'italiano*. Bologna, il Mulino
- Devoto, G., Oli, G. C. (2008). *Il Devoto-Oli: vocabolario della lingua italiana*. Milano, Le Monnier
- DIR: *Dizionario italiano ragionato* (1988). Firenze, G. D'Anna/Sintesi
- Grossmann, M., Rainer, F. (2004). *La formazione delle parole in italiano*. Tübingen, Niemeyer
- Klajn, I. (1996). *Italijansko-srpski rečnik*. Beograd, Nolit
- Klajn, I. (2002). *Tvorba reči u savremenom srpskom jeziku I: slaganje i prefiksacija*. Beograd, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva i Institut za srpski jezik SANU/Novi Sad, Matica srpska
- Klajn, I. (2003). *Tvorba reči u savremenom srpskom jeziku II: sufiksacija i konverzija*. Beograd, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva i Institut za srpski jezik SANU/Novi Sad, Matica srpska
- Kreisberg, A. (2001). *Le storie colorate*. Pescara, Edizioni Tracce
- Rečnik srpskoga jezika* (2007). Novi Sad, Matica srpska
- www.treccani.it

LE PROPRIETÀ MORFOSINTATTICHE DEI SOSTANTIVI E DEI VERBI RELATIVI AI COLORI NELLE LINGUE ITALIANA E SERBA

Riassunto

In ogni lingua, il campo lessico-semantico dei colori appartiene a una terminologia facilmente riconoscibile. Questo studio si propone di trattare soltanto un piccolo frammento di quell'ampio settore. Anziché sugli aggettivi, quali esempi più tipici di questo campo semantico, l'accento viene posto sui sostantivi e sui verbi, cioè sulle loro proprietà morfosintattiche in ambedue le lingue, per lo più dal punto di vista della formazione delle parole. Partendo dagli undici colori di base (come aggettivi), secondo la classificazione di Berlin e Kay, viene analizzata la derivazione dei sostantivi e dei verbi con lo significato di quei colori, mediante suffissazione, prefissazione o conversione.

Radmila Lazarević

ЕЛИПТИЧНЕ ИМЕНИЧКЕ ФРАЗЕ У САВРЕМЕНОМ ЕНГЛЕСКОМ ЈЕЗИКУ

У раду се даје опис и класификација елиптичних именичких фраза у савременом енглеском језику, у новинском регистру, према дијелу именичке фразе који је претрпио брисање. Језичку појаву елипсе, којом се у савременој лингвистичкој теорији дефинише изостављање језичког материјала, можемо посматрати из различитих углова, из угла синтаксе, семантике, прагматике. Елипса, стога, заузима завидно мјесто у језичким анализама јер представља један од основних разлог зашто истражујемо језик и његове механизме: да бисмо открили природу односа форма/значање. У овом раду елиптичне конструкције посматрају се на датом новинском корпусу унутар именичке фразе.

Кључне ријечи: елипса, управни члан, премодификатор, постмодификатор.

1. Уводне напомене

Будући да цјелокупно наше понашање и комуникација, била она вербална или не, има знаковну природу, другим ријечима ми смо окружени знаковима, један велики изазов представља тумачење, односно интерпретација њиховог значења. У том погледу синтаксички ниво представља широко подручје остваривања употребе језика из чијег опсега овдје издвајамо посебно ону појаву која се односи на различите поремећаје у реченици. Такве појаве у језику данас у ери информатике, и брзог протока информација, оне су које све више теже ка скраћивању и економичности те испуштању редувантних језичких елемената управо да би се срж нове информације што јасније пренијела неоптерећена оним што се само по себи подразумева.

Енглески језик, као и сваки други језик на свијету, подложен је непрестаној промјени, било да се ради о скраћивању (редукцији) или проширењу (експанзији) основних конституената реченичне структуре. Но, без обзира које механизме користили за изражавање и преношење јасне информације, уопште постоји склоност ка коришћењу најеконичније варијанте, и то оне која садржи највећи степен редукције, а то су елиптичне конструкције.

Могли бисмо рећи да је елипса граматичко изостављање (Greenbaum and Quirk, 1990: 255), уколико посматрамо елипсу из угла синтаксе. Међутим, термин *елипса* примјењује се у читавом низу феномена, почевши од ситуација у којима се чини да је нешто изостављено или недоречно, па до појединачних језичких структура.

У савременој лингвистици термин *елипса* користи се да се њиме означи само онај изостављени материјал у реченици који недвосмислено може бити реконструисан из контекста, гдје релевантан лингвистички контекст може бити сусједни дио текста или ванјезичка ситуација. Граматичка елипса је средство, односно механизам за постизање језичке економије како би се избјегло понављање истих форми а тиме текст растеретио непотребних и већ изречених

информација. На тај начин овај језички механизам доприноси јасноћи исказа те његовом наглашавању и важности јер омогућава да пажња буде усмјерена на нову и битну информацију.

2. Елиптичне именичке фразе

2.1 У раду ћемо разматрати елиптичне конструкције у именичким фразама у савременом енглеском језику и њихову функционалну примјену и заступљеност у новинским текстовима који одсликавају језик свакодневне комуникације. Издвојени примјери елиптичних конструкција анализирани су на основу критеријума *повративости* (енг. *recoverability*, Quirk et al., 1985:892), који омогућава да се претходно елидирани дијелови реченице могу дословно реконструисати и интерпретирати на основу присутног језичког контекста. Уметање ријечи које недостају мора резултирати граматичном реченицом и са истим значењем које носи изворна реченица, а ријечи које недостају повративе¹ су из текста и присутне су у тексту у сасвим истом облику.

Елиптичне именичке фразе спадају у категорију текстуалних елипси, што значи да интерпретација елидираног материјала зависи од онога што је написано или речено у лингвистичком контексту. То значи да је елидирани материјал унутар именичке фразе могуће реконструисати зависно од релативне позиције елипсе и њеног антецедента на основу онога што претходи или слиједи избрисани материјал.

2.2. По својој природи елиптичне именичке фразе су углавном, мада не увијек, као што ћемо и видјети касније, анафоричке и налазе се на финалној позицији. Прецизније речено, унутар именичке фразе могу бити елидирани управни члан фразе, премодификатор и постмодификатор, ако постоје. Неријетко елидиране именичке фразе могу се наћи и на средишњој позицији, гдје је елидирани материјал најчешће управни члан фразе. Уопштено говорећи, код ових конструкција елидирани материјали по функцији су управни чланови² (енг. *head words*), премодификатори (*premodifiers*) и постмодификатори (*postmodifiers*). При брисању управног члана из именичке фразе његову функцију преузимају оне ријечи које су иначе премодификатори. Тада као управни члан имамо:

а) облик генитива

б) постдетерминаторе (основне бројеве, редне бројеве, квантификаторе...)

Погледајмо примјере из британске штампе као илустрацију свега наведеног, те њихове „контролне“ реченице.

У првом примјеру елидиран је управни члан *life* из именичке фразе те је остао само облик генитива који сада напушта своју стару улогу премодификатора и преузима улогу управног члана. Као конвенцију за означавање елипсе узели смо грчку графему (Δ) ради лакшег уочавања елипсе унутар реченице:

а)

1 Кристал (1985:272), „повратив (*recoverable*): у синтаксичкој теорији ознака за реченице у којима се претходно елидирани (или брисани) делови могу реконструисати на основу језичког контекста.“

2 Ибид., 381: „управни члан (*head*) термин који се употребљава у граматичкој дескрипцији неких типова синтагме за централни елемент дистрибутивно еквивалентан синтагми као целини. На основу управног члана такође се одређује сваки однос слагања или управљања у другим деловима синтагме или реченице.“

(1) *'Julien Temple's life uncannily reflected Joe Strummer's Δ. No wonder he has filmed the biography.'* (ТТ, 12 June, 2007)

Синтаксичка реконструкција примјера (1) са оствареном елипсом може се контролисати у примјеру (1a):

(1a) {Julien Temple's life uncannily reflected Joe Strummer's life. No wonder he has filmed the biography.}

У наведеном примјеру (2) након брисања³ именице унутар именичке фразе улогу управног члана преузимају детерминатори, у конкретном случају постдетерминатор-основни број; но о таквим примјерима нешто више касније.

b)

(2) *'The charity Medical Justice Network has documented at least 15 cases where a detainee claims they were assaulted, while allegations by asylum seekers of inadequate healthcare are running at eight Δ a month.'* (ТО, 14 March, 2010)

(2b) {The charity Medical Justice Network has documented at least 15 cases where a detainee claims they were assaulted, while allegations by asylum seekers of inadequate healthcare are running at eight cases a month.}

Унутар именичких фраза у којима се остварује елипса, односно гдје долази до брисања синтаксичког материјала, може се извршити класификација на основу дијела у фрази који је претрпио брисање. Према фреквентности први случај брисања јесте брисање управног члана у именичкој фрази:

2.3. Елипса управног члана

Код ових конструкција гдје елидирани материјал јесу управо управни чланови након њиховог брисања функцију управног члана преузимају премодификатори именичке фразе, а из пронађених примјера видимо да су то у првом реду основни бројеви, као што можемо видјети у примјерима (3) и (4).

(3) *'Among 111 MPs who won election outright on Sunday, 110 Δ are from the UMP and only one Δ is a Socialist.'* (ТТ, 12 June, 2007)

(3a){Among 111 MPs, who won election outright on Sunday, 110 MPs are from the UMP and only one MP is a Socialist.}

(4) *'Anton Ferdinand missed the crucial kick to give Holland an amazing 13-12 victory on a remarkable night, during which 32 penalties were taken – and only seven Δ missed – in a shoot-out that lasted almost half an hour.'* (ТТ, 21 June, 2007)

(4a) {Anton Ferdinand missed the crucial kick to give Holland an amazing 13-12 victory on a remarkable night, during which 32 penalties were taken – and only seven penalties missed – in a shoot-out that lasted almost half an hour.}

У овим примјерима можемо уочити да су елидиране именице *MPs* у примјеру (3), *penalties* у примјеру (4), те да након њиховог брисања унутар именичке фразе остају само премодификатори и то основни бројеви (110 / *one* у примјеру (3) и *seven* у примјеру (4)), који потом преузимају улогу управног члана елидиране фразе.

3 Кристал (1985:50), „брисање (deletion): основна операција у оквиру трансформационе граматике, којом се елиминише конституент улазног фразног означивача... Предложено је неколико формалних запрека коришћењу трансформација брисања, нарочито да брисани елементи морају бити повративи, тј. трансформација брисања мора спецификовати елементе који су за брисање, а у излазном фразном означивачу последице брисања морају бити јасно назначене. Ако то није случај, дошло би до неколико нежељених последица; нпр. једна површинска структура била би у вези са бесконачним бројем дубинских структура.“

Издвојени примјер (5) садржи двије елипсе тако па имамо двије управне ријечи као основни број *one* и редни *another*:

(5) *'Lewis seemed to get to know the track pretty quickly but he had two "moments"; one Δ in the first session when he came very close to the wall on the banking coming into the pit straight and another Δ this afternoon when he toured off into the grass and gravel at Turn 11.'* (TT, 15 June, 2007)

(5a) {Lewis seemed to get to know the track pretty quickly but he had two "moments"; one moment in the first session when he came very close to the wall on the banking coming into the pit straight and another moment this afternoon when he toured off into the grass and gravel at Turn 11.}

Примјери (6) и (7) за управни члан имају постдетерминаторе, *other* и *many*:

(6) *'Some critics hailed him as the future of horror; other Δ begrudgingly admired the film style, while recoiling from the scenes of blowtorches taking out eyeballs.'* (TT, 12 June, 2007)

(6a) {Some critics hailed him as the future of horror; other critics begrudgingly admired the film style, while recoiling from the scenes of blowtorches taking out eyeballs.}

(7) *'But the Pew survey showed that a global crisis in the confidence over Mr. Bush's handling of world affairs was most apparent among Muslims in the Middle East, where many Δ said that they had more faith in Osama bin Laden.'* (TT, 28 June, 2007)

(7a) {But the Pew survey showed that a global crisis in the confidence over Mr. Bush's handling of world affairs was most apparent among Muslims in the Middle East, where many Muslims said that they had more faith in Osama bin Laden.}

2.4. Елипса секвенце премодификатор + управни члан

Код ових конструкција имамо брисање чак два члана унутар именичке фразе, и премодификатора и управног члана. Након њиховог брисања функцију управног члана преузима:

- облик генитива, као што можемо видјети у примјерима (8) и (9);
- основни број као управни члан код примјера (10);
- замјеница у примјеру (11), која постаје управни члан након елипсе.

(8) *'...Or will he want a vast Swiss farmhouse like Michael Schumacher's Δ , complete with health centre, cinema and petrol station?'* (TT, 12 June, 2007)

(8a) {...Or will he want a vast Swiss farmhouse like Michael Schumacher's vast Swiss farmhouse, complete with health centre, cinema and petrol station?}

(9) *'If new evidence were to emerge to suggest that they have in fact used technical information acquired by their disgraced chief designer, Mike Coughlan, then they could find themselves back in front of the FIA World motor sport council facing the prospect of being disqualified not only from this year's world championship but next year's Δ too.'* (TG, 27 July, 2007)

(9a) {If new evidence were to emerge to suggest that they have in fact used technical information acquired by their disgraced chief designer, Mike Coughlan, then they could find themselves back in front of the FIA World motor sport council facing the prospect of being disqualified not only from this year's world championship but next year's world championship too.}

(10) *'A number involve torture survivors, including one Δ from the DRC who ended up in hospital last March after sustaining severe handcuff injuries during an attempted deportation from the UK by private security guards.'* (TO, 14 March, 2010)

(10a) {A number involve torture survivors, including one torture survivor from the DRC who ended up in hospital last March after sustaining severe handcuff injuries during an attempted deportation from the UK by private security guards.}

(11) *'To Dali, Harpo's surrealist humour perfectly matched his own Δ.'* (ТТ, 14 May, 2007)

(11a) {To Dali, Harpo's surrealist humour perfectly matched his own humour.}

2.5. Елипса постмодификатора

Морамо напоменути да је код ове подврсте елипси, за разлику од осталих, било нешто теже распознати избрисани материјал унутар елиптичне именичке фразе. Синтаксичка реконструкција код оваквих примјера мора укључити и увођење партитива:

(12) *'But while many Americans may be fed up with heiress Hilton, there still appears to be a great number Δ who cannot get enough.'* (ТГ, 30 June, 2007)

(12a) {But while many Americans may be fed up with heiress Hilton, there still appears to be a great number of Americans who cannot get enough.}

(13) *'If you missed out on Glastonbury tickets, here's your chance to win a pair Δ.'* (ТТ, 12 June, 2007)

(13a) {If you missed out on Glastonbury tickets, here's your chance to win a pair of Glastonbury tickets.}

Последње двије наведене подкласе елиптичних конструкција унутар именичке фразе, као што можемо видјети из броја издвојених примјера, су веома ријетке нарочито код последње секвенце:

2.6. Елипса секвенце управни члан + постмодификатор

(14) *'Members of the force have permits, supplied by the US military, identifying them as "Concerned Local Nationals" and Δ are allowed to carry weapons.'* (ТТ, 19 June, 2007)

(14a) {Members of the force have permits, supplied by the US military, identifying them as "Concerned Local Nationals" and members of the force are allowed to carry weapons.}

2.7. Елипса секвенце премодификатор + управни члан + постмодификатор

(15) *'The critics in Britain, and to a lesser extent Δ America, will naturally be queuing up to rubbish them.'* (ТТ, 28 June, 2007)

(15a) {The critics in Britain, and to a lesser extent the critics in America, will naturally be queuing up to rubbish them.}

Брисање се, како видимо, остварује на исти начин као и код осталих подкласа. Примјери (14) и (15) су мање учестали управо из разлога што долази до брисања комплетне фразе.

3. Катафоричке елиптичне именичке фразе

На крају морамо споменути и катафоричке елиптичне именичке фразе које су доста ријеђе у употреби од анафоричких, број примјера пронађених у штампи је такође доста мањи. Новински стил, ипак, садржи и овај облик економисања и поигравања језичким средствима како би, макар и на веома кратко вријеме, одржао читаоце у неизвјесности.

(16) *'The message of the original Δ –the celebration of individualism and refusal to conform- is weaker in Shrek the Third.*' (TT, 12 June, 2007)

(16a) {The message of the original Shrek –the celebration of individualism and refusal to conform- is weaker in Shrek the Third.}

(17) *'Sam Allardyce wanted three Δ to five years to rebuild Newcastle.'* (TM, 10 January, 2008)

(17a) {Sam Allardyce wanted three years to rebuild Newcastle.}

(18) *'His name is Lewis Hamilton, Formula One's newest Δ , and now biggest single asset.*' (TT, 12 June, 2007)

(18a) {His name is Lewis Hamilton, Formula One's newest single asset, and now biggest single asset}

(19) *'Consistently high Δ or low energy expenditures result in consistently high Δ or low levels of appetite.*' (TO, 28 October, 2007)

(19a) {Consistently high energy expenditures or low energy expenditures result in consistently high levels of appetite or low levels of appetite.}

У примјерима смо могли примијетити да елидиране именичке фразе долазе прије неелидираних, које заузимају средишњу или крајњу позицију и из којих је могуће реконструисати тачан елидирани материјал. Ако пажљиво анализирамо структуре елидираних катафоричких именичких фраза можемо уочити исти образац брисања као и код анафоричких. Елидирани су најчешће управни члан фразе, примјери (16) и (17). Примјер (18) садржи елипсу премодификатора и управног члана фразе као и примјер (19), који поред ове у другој клаузи садржи и елипсу управног члана са постмодификатором.

4. Закључне напомене

У раду је дат преглед елиптичних именичких фраза класификованих према мјесту брисања унутар саме фразе. Можемо видјети да је, према број издвојених примјера, најфреквентнији облик изостављања управо елипса управног члана у именичкој фрази. Након тога слиједе примјери елипсе премодификатора и постмодификатора са управним чланом унутар именичких фраза како би се исказ растеретио непотребних понављања. Нешто ријеђе елипси подлијежу читаве именичке фразе ради стилских ограничења.

Присуство свих описаних елиптичних именичких фраза у новинском стилу поткријењује нашу хипотезу о веома учесталој употреби елиптичних именичких фраза у савременом енглеском језику оличеном у језику британске штампе. Установили смо кроз примјере да се, гдје год је то синтаксички и стилистички било могуће, именичка фраза растерећује непотребног понављања познатог садржаја и брише се позната фраза.

Појам елипсе већ дужи временски период представља предмет научног језичког и филозофског интересовања. Након филозофије, елипса постаје веома актуелна тема истаживања у лингвистици, а у скорије вријеме и у истраживањима о језику масовних медија. Оно што је непобитна чињеница јесте да су елиптичне конструкције једна продуктивна категорија, јер савремени језик, језик говора, па тако и језик новина, не функционише у изолацији, већ поприма облике сваког новог доба.

Новински *online* извори

The Times – www.timesonline.co.uk

The Observer / The Guardian – www.observer.guardian.co.uk

The Independent – www.independent.co.uk

The Mirror – www.mirror.co.uk

Литература

Biber, Douglas, Conrad, Susan, Leech, Geoffrey, *Student Grammar of Spoken and Written English*, Longman, London, 2002.

Brown, Keith, and Miller, Jim, *Syntax: A Linguistic Introduction to Sentence Structure*, Routledge, London and New York, 1991.

Greenbaum, Sidney, and Quirk, Randolph, *A Student's Grammar of the English Language*, Longman, London, 1990.

Ковачевић, Милош, *Стилска и граматика стилских фигура*, „Кантакузин“, Крагујевац, 2000.

Кристал, Дејвид, *Енциклопедијски речник модерне лингвистике*, Полит, Београд, 1985.

Radford, Andrew, *Syntactic Theory and the Structure of English*, Cambridge University Press, Cambridge, 1997.

Fredrickson, Terry L., and Wedel, Paul F., *English by newspaper*, Newbury House Publishers, Cambridge, 1984.

Carter, Ronald, and McCarthy, Michael, *Cambridge Grammar of English*, Cambridge University Press, Cambridge, 2006.

Quirk, Randolph, Greenbaum, Sidney, Leech, Geoffrey, Svartvik, Jan, *A Comprehensive Grammar of the English Language*, Longman, London and New York, 1985.

ELLIPTICAL NOUN PHRASES IN THE CONTEMPORARY ENGLISH LANGUAGE

Summary

The language device of ellipsis has been applied to a various range of linguistic phenomena; from any situation in which words appear to be missing to specific linguistic constructions. In this paper we provide a description of ellipsis within the noun phrase. The elliptical sentences are classified according to a particular ellipsis site where deletion occurred.

In different theoretical frameworks the term *ellipsis* has been conceived of as a special case of anaphora. The silent string in an elliptical sentence depends for its interpretation on being associated with something else in the context. Ellipsis occupies an enviable position in the linguistic theory because it is one of the main reasons why we study language and its mechanisms: to discover the nature of form / meaning relation.

Vera Vujević

КАУЗАТИВНИ ГЛАГОЛИ СА ОПШТИМ ЗНАЧЕЊЕМ ПРИНУДЕ У ЕНГЛЕСКОМ И СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

Рад представља контрастивну анализу тридесетак каузативних глагола са општим значењем принуде у енглеском и српском језику, изведену на основу речничке грађе, као и грађе из електронских корпуса. Анализирани глаголи се најпре сврставају у оквиру два семантичка типа каузације: принудни и афективни тип, у оквиру којих се врши њихова даља класификација и опис према семантичким и прагматичким параметрима. На крају рада се изводи поређење оба система, пре свега кроз обраду питања преводне еквиваленције.

Кључне речи: каузалност као концепт, принудна и афективна каузација, каузатор, извршилац, аниматност, семантичке компоненте, каузативни глаголи, српски језик, енглески језик

I Увод

1. Предмет и задаци рада

1.1. У задатку овог рада се настоји представити контрастивна анализа групе каузативних глагола у енглеском и српском језику. Између бројних лексичко-семантичких група глагола који у својој структури садрже сему узрока, издвојили смо групу глагола са значењем принуде (даље: *принудни глаголи* или *глаголи принуде*), будући да се она сматра парадигматичном за целу категорију каузативних глагола. Предмет рада смештен је у теоријске оквиру лексичке семантике, што је и основно усмерење изведене анализе. Поред тога, теоријски оквир је употпуњен је когнитивнолингвистичким приступом, који се темељи на вези између језичке и концептуалне структуре. Наведени теоријско-методолошки оквир постављен је у циљу систематског образовања профила издвојене лексичке групе.

1.2. На ширем плану, каузативни глаголи одређеног лексичког поља сагледавају се као специфични значењски комплекс који се може разложити на одређени и коначни број семантичких компоненти или сема. Поменуће семе стоје у функцији кодирања битних елемената ситуације која је обухваћена датим лексичким пољем, при чему се поједине лексеме унутар овог поља у својим каузативним значењима профилишу кроз присуство или одсуство утврђених семантичких компоненти. Издвајање сема врши се упоредном анализом лексикографских дефиниција појединих лексема, које обухватају и мере њихове употребе. Приликом анализе примера из грађе нарочита пажња је посвећена прагматичким факторима употребе посматраних глаголских лексема.

1.3. Анализа је изведена на примеру групе од тридесетак типичних каузативних глагола са значењем принуде. У раду је примењена мешовита метода, односно метода компоненцијалне анализе укрштена са прагматичком методом анализе контекста употребе речи. Из тога следи да је у анализи изведена класификација каузативних значења енглеских и српских глагола на основу типова ка-

узације, начина узроковања и других параметара, да би на крају, са тим новим сазнањима, било извршено поређење та два система. Такође, у анализи се наводе оне синтаксичке, семантичке и прагматичке одлике анализираних лексике које су се показале релевантним у односу на фокус истраживања.

1.4. Рад се заснива пре свега на речничкој грађи, пошто се на тај начин долази не само до репрезентативног узорка језика, већ и до релевантних језичких информација, попут бројних и разноврсних примера који покривају све синтаксичке могућности одређене лексеме и, што је за нашу анализу још важније, лексикографских дефиниција и утврђених група синонима. Стога сматрамо да систематизована грађа ексцерпирана из бројних речника представља солидну основу за исцрпну семантичку анализу. Поменута основна грађа је у сегменту српског језика обogaћена примерима ексцерпираним из Корпуса савременог српског језика Математичког факултета у Београду (даље: КССЈ).

1.5. Пре него што приступимо теми, приказаћемо у главним цртама лингвистичке параметре (и разграничења) кључне за анализу семантике каузативних глагола у контрасту, а који уједно представљају елементе структуре представљеног рада.

1.5.1. *Концепти каузалности и семантички типови каузације.* Концепт каузалности и семантички типови каузације у раду представљају неку врсту хеуристичког средства, поуздан начин да се осветли семантичка структура каузативних глагола. То значи да се полази од основне когнитивнолингвистичке тезе да у људском менталном склопу постоји ниво концептуалне структуре, са појединим концептима различитог степена сложености, као и ниво језичке структуре, који представља реализацију концептуалног садржаја.

1.5.2. *Типови каузације и језичка анализа.* Иако постоји више различитих типова каузације, у раду су представљени само они типови које реализују глаголи принуде у енглеском и српском језику – принудна и афективна каузација. Напомињемо да смо се, већ самим избором принудних глагола, ограничили на примере који спадају у тзв. **каузацију дејства**. Другим речима, испитује се само онај тип ситуације у којој се неко лице приморава да изврши неку радњу (нпр. *Наџерао је људе да раде по његовој наредби*), за разлику од ситуације кад узрочник изазива код извршиоца неку промену стања (нпр. *Наџерали су је у илач*).

1.5.3. *Преводна еквиваленција.* Коначно, дотакнуто је питање преводне еквиваленције, где су издвојени случајеви видског контрастирања у српском језику који условљавају различит лексички избор енглеских преводних еквивалената. У широј перспективи, представљени резултати анализе имају за циљ да допринесу побољшању квалитета у процесу превођења.

2. Каузалност као концепт и семантички типови каузације

2.1. Концепт каузалности се издваја од других концепата по томе што, на онтолошком нивоу, представља једну од кључних појмовних категорија. Каузалност се може дефинисати као однос између два догађаја, у коме један представља последицу другог. Узрочност условљава начин на који човек опажа, поима и доживљава свет око себе, као и односе који унутар њега владају. Концепт каузалности се одликује изразитом сложености, која се огледа у његовом преклапању са категоријама времена, аниматности, интенционалности, вољности и услова. Поред тога што представљају основе концептуалног система у целини, наведене

категорије поседују и лингвистичку релевантност и представљају битне параметре за лингвистичку анализу изведену у нашем раду.

У наставку ћемо представити семантичке типове каузације који се реализују путем глагола принуде у енглеском и српском језику. Реч је о два типа каузације – принудној и афективној.

2.2. Принудна каузација

Принудна каузација (енгл. *coercive/inducive causation*) је тип индиректне каузалности који подразумева међуљудску интеракцију¹. Механизам деловања принудне каузације садржи следеће елементе: у реченици *X је наћерао Y да оде, каузатор*, или узрочник, *X* (енгл. *causer*), који иницира процес узроковања, делује на **извршиоца** *Y* (енгл. *causee*), ентитет који трпи промену или утицај од стране узрочника и извршава **резултат** *Z* (енгл. *effect*), који представља извршену радњу (у примеру је реч о радњи одлажења). Осим тога, статус лица у улози каузатора неретко је супериоран у односу на статус извршиоца. Са друге стране, код извршиоца се обавезно јавља изванредан степен отпора према узрочном дејству. Међутим, пошто узрочник има или надређени статус, или испољава јаку силу, тај отпор након дужег или краћег времена по правилу бива превладан.

2.3. Афективна каузација

Секундарна употреба глагола принуде везана је за афективну каузацију – када узрочник није лице, већ неки догађај или стицај околности, чији се начин деловања може окарактерисати као природна или логична нужност. У сваком случају, у питању је психолошко дејство које спада у домен афекта. У афективној каузацији, основно значење принуде је проширено, тако да означава ситуацију када извршилац осећа да је приморан да нешто уради. До ове ситуације долази услед немогућности другог избора (спољни узрок, нпр. *Судбина ме је наћерала да одем из Русије*), или зато што извршилац осећа неки снажан унутрашњи повор да нешто уради (нпр. *Нужда га је приморала да се лаћи оружја*).

2.4. У вези са изложеним, треба обратити пажњу на још један елемент у испитивању оба семантичка типа каузације: утврђивање *аргументићке структуре* (или валенце) глагола принуде у енглеском и српском језику. Наиме, утврђено је да су сви принудни глаголи у оба језика двовалентни, што значи да је реч о прелазним глаголима који у својој аргументској структури садрже два учесника: онога који/оно што узрокује (*каузатћор*) и онога који подлеже узрочном дејству или каузацији (*извршилац*). Опис двовалентне структуре глагола у потпуности се поклапа са семантићким описом механизма деловања каузације.

3. Семантичка структура глагола принуде у енглеском и српском језику

Оно што је заједничко свим посматраним глаголима принуде у оба језика јесте њихов основни семантићки образац, који се може формализовати на следећи начин: *make sb do sth they do not want to do / силом натерати некога да уради нешто*. Према томе, основа семантићке структуре ових глагола садржи следеће компоненте:

¹ За детаљнији приказ структуре каузалних догађаја и семантићких типова каузације у енглеском језику в. Ружин (2009:29-37).

а. неко лице² трпи узрочно дејство обележено присилом у циљу извршења неке радње;

б. то лице испољава отпор према извршењу дате радње;

в. његов отпор бива савладан.

Уграђивање додатних, варијабилних компоненти у наведени образац доводи до процеса диференцијације лексике, који се реализује путем полисемије, лексикализације или деривације.

Опис каузативних значења глагола принуде, који следи у наставку рада, представља језичку реализацију описаних семантичких типова каузације у енглеском и српском језику.

II Енглески језик

Глаголи енглеског језика који се сврставају у групу која реализује значење принуде су следећи: *force, make, compel, coerce, constrain, pressurize, pressure, drive, bully, browbeat*³. Међу наведеним глаголима, као типичан представник групе издваја се глагол *force*.

4. Принудна каузација

На почетку анализе, изложићемо опис глагола у реализацији семантичког типа принудне каузације у енглеском језику. Да подсетимо: ради се о интеракцији два ентитета, односно два лица, у којој прво (*каузатор*), делује на друго (*извршиоца*) с циљем да превлада његов отпор и учини да он изврши одређену радњу (нпр. *They made him do the homework*)⁴. Да би постигао циљ – извршење узроковане радње, ентитет у улози каузатора мора да делује служећи се одређеним средствима или начинима узроковања. У лексичком пољу принуде начин узроковања представља диференцијалну компоненту према којој смо груписали каузативна значења.

4.1. Први начин узроковања у оквиру принудног типа представља ситуацију у којој се принуда остварује физичким, моралним или интелектуалним средствима. Попут осталих начина узроковања, и овај тип средстава може бити експлицитно наведен у исказу, али је чешће имплицитан, односно садржан у контексту употребе глагола. Поменути компонента је присутна у неутралном значењу следећих глагола: *force, make, compel, constrain, pressurize, browbeat*. Да погледамо ближе појединачне лексеме и да упоредимо њихова значења.

а. У поменутом (неутралном) значењу глагола *force*, дозвољена је допуна у облику инфинитива, као и у облику герунда, са минималном разликом у

2 Појављује се и једна маргинализована појава живог, али не и самосвесног бића, попут животиње, у примеру: *The vet put something down the dog's throat to make it vomit* (CALD).

3 Већина наведених глагола захтева допуну у облику инфинитива са *to*, ређе герунда, што се у опису доследно показује на примерима, али се на томе посебно не задржавамо због оквира наметнутих темом.

4 На синтаксичком нивоу, наведена типична каузативна конструкција у датом примеру кодира поменути семантичке улоге тако што поставља каузативни глагол *make* као управни глагол, који захтева реченичну допуну. Субјекат допунске клаузе (у примеру, *him*) представља извршиоца, а глагол у неличном облику (инфинитиву, ређе герунду) кодира узроковану радњу. Иницијатор узрочног процеса врши улогу субјекта главне реченице (у примеру, *they* представља каузатор).

конотацији: *The President was forced to resign* (OALD); *The President was forced into resigning* (ib.).

б. Неутрално значење глагола **make** истиче сам чин узроковања да се одређена радња изврши, док употребљена средства за остваривање тог циља ставља у други план. Међутим, кључна разлика између глагола **make** и **force** лежи у семи АУТНОРИТУ, која омогућује да глагол **make** имплицира да узрочник представља особу од ауторитета, односно да има супериоран статус у односу на извршиоца радње (може се сагледати и као прагматички фактор, пошто се ради о ситуацији у којој је узрочник радње, на пример, родитељ, наставник, лекар, или шеф, што се види из следећих примера: *My parents always make me do my homework before I go out* (LDOCE). *I was made to wait four hours before I was examined by a doctor* (ib.).

в. Семантичко обележје присуства ауторитета код узрочника (односно семе АУТНОРИТУ) налазимо и код глагола **compel**, као у реченици *The attorney general has the right to compel witnesses to appear in court* (LLA). Утицај који испољава особа од ауторитета као узрочник неког догађаја представља метафорички схваћену силу, чије се деловање на друге поима и језички кодира по аналогiji са начином на који делује физичка сила.

г. Глагол **constrain** више наглашава силу коју испољава узрочник, него што је случај са његовим синонимом **compel**. Овим се глаголом имплицира утицај ограничења, самонаметнутих или силом наметнутих извршиоцу, која му ускраћују могућност да бира како ће реаговати, или шта ће урадити у датој ситуацији, на пример: *How can we produce top-class engineers when universities are constrained to offer salaries that can only attract mediocre staff?* (CCED)

д. Иако близак неутралном значењу глагола **force**, глагол **pressurize** се од њега разликује по томе што имплицира дуготрајно вршење притиска, што у следећем примеру бива додатно истакнуто употребом трајног глаголског времена, и то у трпном стању: *He felt that he was being pressurized to resign* (OALD). Под дуготрајним вршењем притиска глагол **compel** обично подразумева наговор, снажно убеђивање или деловање на нечији осећај дужности, нпр. *Everyone is being pressurized to vote* (LDOCE).

ђ. У вези с претходним глаголом, навешћемо и глагол **browbeat** који имплицира упорно убеђивање, што ћемо илустровати следећим примерима: *They were browbeaten into accepting the offer* (OALD). *Don't be browbeaten into working more hours than you want* (CALD).

На основу изложеног може се закључити да се, код глагола принуде који у енглеском језику имају аниматни каузатор, активира семантичка компонента **BY PHYSICAL, MORAL OR INTELLECTUAL MEANS**. Ова компонента означава ситуацију у којој се, путем убеђивања, физичког или моралног притиска, неко лице приморава да изврши одређену радњу.

4.2. Већ смо истакли да узрочник, који је у служби субјекта главне реченице, а припада аниматној категорији, по правилу упућује на неко лице. Међутим, у категорију аниматног каузатора у ширем смислу сврставамо и одређене **институције или организације**, као што су влада, полиција, суд, и сл. Поменути врста узрочника сврстава се у аниматну категорију због тога што се институције или организације поимају као хомогени ентитети, састављени од одређеног броја појединаца. Као илустрацију навешћемо примере употребе са глаголима **force**, **coerce** и **bully**: *Women's organizations are trying to force the government to appoint more women to senior positions* (LLA). *The court heard that the six defendants had been*

coerced into making a confession (CALD). *Ray withdrew his confession, saying that he had been coerced by the police* (LLA). *The government says it will not be bullied by the press* (CCED).

4.3. Други начин узроковања код принудне каузације односи се на употребу силе или претњи. На нивоу семантичке структуре енглеских глагола, овај тип је кодиран у виду компоненте *BY USING VIOLENCE OR THREATS*. Каузативни глаголи са значењем обележеним присилом у енглеском језику су следећи: *force, make, compel, coerce, bully*. Главни диференцијални фактор значења глагола обележеног присилом у односу на први, неутрални начин присиле је то што је притисак коме извршилац подлеже много јачи, мада је самим тим и његов отпор сразмерно већег интензитета.

а. Грађа је показала да принудни глаголи енглеског језика који имају значење обележено присилом представљају, у већини случајева, лексеме које имају и неутрално значење. Ово се првенствено односи на глаголе *force* и *make*. Глагол *force* се у овом значењу типично употребљава у пасиву, нпр. *All the hostages were forced to hand over their passports* (LLA). *She claimed she was forced to take part in the robbery by her husband* (LLA). Уместо импликације да узрочник делује својим ауторитативним утицајем, глагол *make* у овом другом значењу упућује на особу која постиже принуду путем претњи физичким насиљем, односно његовом извршењу, као у следећим примерима: *The couple were made to hand over all their money and jewellery* (LLA). *I didn't want to take part in the attack but the soldiers made me* (LLA).

б. Поред тога, енглески језик располаже и глаголима *compel* и *coerce*, који се у основи семантички поклапају с претходним глаголима, али припадају формалном регистру и имају изражену употребу у пасиву: *All the young men in the area were compelled to work in the quarries and coal mines* (LLA). Међутим, глагол *coerce* имплицира строжије/оштрије методе него *compel*, његов близак синоним. Наиме, он типично упућује на ситуацију у којој отпор који испољава извршилац бива савладаван путем експлицитних претњи или испољеним насиљем: *The mine owners coerced the workers into going back to work, by threatening to close down the mines completely* (LLA). *Ray withdrew his confession, saying that he had been coerced by the police* (LLA).

в. Насупрот глаголима *compel* и *coerce*, налазимо и глагол неформалног регистра *bully*, којим се истиче да је извршилац у инфериорном положају у односу на узрочника радње: *Ben didn't want to study law, but his father bullied him into it by threatening to cut off his allowance* (LLA). Коначно, поменућемо и глагол *browbeat* који означава узроковање не само путем наговора, већ и путем претњи: *The miners were browbeaten into working in a part of the mine that the company knew to be dangerous* (LLA).

5. Афективна каузација

5.1. Под типом афективне каузације, која представља тип директне каузалности, подразумевамо узрочно дејство неке ситуације или догађаја на појединца, такво да га приморава на неку радњу или активност. Пошто се утицај околности на деловање појединца поима као директан однос узрока и последице, он представља природну или логичку нужност. Стога се у семантичкој структури глагола енглеског језика поменуто средство узроковања реализује путем компоненте

through natural or logical necessity. Поменута компонента садржана је у каузативном значењу глагола *force* и *compel*.

а. За овај тип узроковања такође се типично употребљава глагол *force*, нарочито у пасивној конструкцији, као у примеру *Due to the high cost of borrowing, many companies have been forced to close* (LDOCE). Из наведеног примера види се да разлог може бити представљен и предлошком фразом.

б. Синонимни глагол *compel* разликује се по томе што наговештава немогућност избора услед одређеног сплета околности: *These people are compelled by poverty to commit crime* (LLA). Фразеолошка употреба у значењу „осећати се примораним на нешто“ односи се на унутрашњи порив, нпр. *I feel compelled to write and tell you how much I enjoyed your book* (OALD), или на моралну обавезу која проиходи из појединца, нпр.: *She felt compelled to resign because of the scandal* (LDOCE). *I felt morally compelled to help* (CCED).

5.2. Коначно, поменућемо да неаниматни каузатор у малом броју случајева представља неку **природну силу**, односно елемент, као што показује следећи пример: *They were halfway up the mountain, when the weather became so bad that they were forced to turn back* (LLA).

III Српски језик

У другом делу анализе представићемо принудне глаголе српског језика који реализују семантичке типове принудне, односно афективне каузације. Реч је о следећим глаголима: *нашераџи*, *нашеривати*, *нагнаџи*, *примораџи*, *приморавати*, *присилиџи*, *присилјавати*, *принудиџи*, *пришераџи*, *пригнаџи*, *форсираџи*, *догнаџи*, *дошераџи*, *шераџи*⁵. Типични представник ове групе је глагол *нашераџи*.

б. Принудна каузација

б.1. Неутрално значење принуде које се остварује физичким, моралним или интелектуалним средствима налазимо код следећих лексема: *нашераџи*, *нагнаџи*, *примораџи*, *принудиџи* и *присилиџи*.

а. Глагол *нашераџи* може да имплицира убеђивање путем аргументације: *Он покуша да је нашера да схвати* (КССЈ).

б. Глагол *нагнаџи* у овом значењу има додатну импликацију да се принуда обично постиже наговором: *Он им прича како ме нагнао да једем свињско, и јео сам за љубав његову* (РСАНУ). *Нагнао ме да дођем* (ЈМС).

в. Назнаке да су при узроковању употребљена интелектуална средства некада проиходе из ширег контекста. У примерима употребе глагола *принудиџи* и *присилиџи* који следе, узроковање се врши путем расправе, убеђивања, или упечатљивог говора: *Он је нејасно мислио на то како да присили стариу да му допусџи женидбу* (РМС). *Изговорио је, за многе, „неочекиване“ речи, све је додигао на ноге, а још важније, присилио на размишљање* (КССЈ).

5 Поменути глаголи типично захтевају допуну у облику *да*-клаузе, док у енглеском језику глаголи принуде по правилу захтевају инфинитивдопуну.

6.2. Присутан је и специјални тип аниматног каузатора – институције и организације. То се види из следећих примера употребе глагола **нагнати**, **приморати**, **присилили**: Суд ће га нагнати да илати (PМС).

6.3. Начин постизања принуде реализован као значење облежено присилом, а кодиран семом употребом силе или претњи, утврђен је код следећих глагола: **нашерали**, **нагнати**, **присилили**, **присиљавали** и **принудили**.

а. Глагол **нашерали**, који је неутралан и широког опсега примене попут глагола *take*, семантички је неодређен по питању начина узроковања, који се зато може и експлицирати у облику одредбе за начин, као у следећој реченици: Преићећи ратним пиштољем, који је почео да носи, Вук је знао да нашера ђубрешаре да пажљиво почисте улице и пушаре да постави нове саобраћајне знаке... (KCCJ).

б. Значење осталих глагола се по правилу декодира на основу ширег контекста. Навешћемо следеће примере употребе глагола **нагнати**, **присилили**, **присиљавали** и **принудили**: И још ме на народном скупу нагнаше да признам и зајрешише ми ужасно ако не хћеднем примати њихове почаси (KCCJ). ...скупо га је кошћала код овог генерала, ког је намеравао да присили да призна да су они терористи (ib.). Оружјем присиљавају локално сјановништво на сарадњу (ib.). ...па кад су га 18 . маја освојили , ударили су и на Смедерево, те и смедеревске Турке на покорност принудили, и онда се на Врачар повратили (ib.).

7. Афективна каузација

7.1. У оквиру афективног типа, за који смо рекли да по правилу представља склоп околности који делује на некога, начин узроковања кодира се семом као природна или логичка нужност. Поменуто семантичку компоненту налазимо у једном од секундарних значења глагола **нашерали**, **нагнати**, **приморати**, **принудили** и **пришерали**. Примери нам говоре да узрочник по правилу представља нешто неповољно, гледано из перспективе извршиоца, као што је, на пример, криза, нужда, неприлике, невоља или мука, што показују и следећи примери:

а. **нашерали**: Криза га је нашерала да почне да се бави пошћуно другим активностима (KCCJ). Околности су ме нашерале да сазрем и, можда, коначно одрасћем, јер сам ја била једно велико дете (ib.). Кад га нашера нужда, по хлеб, млеко и дукан (ib.).

б. **нагнати**: Нагнала га глад (JMC). Прилике или неприлике нагнале су га да остави завичај (KCCJ).

в. **приморати**: На то су их прилике приморале, невоље овдашњих већих друшћвених предузећа... (KCCJ). Нужности приморала младе људе, у условима велике незапослености и конкуренције кадрова свих профила, да све своје интересе поудреде запослењу (ib.).

г. **принудили**: Ми смо ипак људи, а то значи принуђени да живимо једни поред других (PМС).

д. **пришерали**: Пришерали невољом, морали су поуступити (JMC). Нужда их је пришера (KCCJ).

7.2. Постоји још једна могућност деловања које можемо категоризовати као **психолошки догађај**, а ствара је неко емотивно или физичко стање или особина чијем дејству подлеже пацијенс, нпр.: *Моја новинарска и лична љубовићљивости нагнала ме је да позајмим бицикл и одјурим кроз Стилвис и Вериџе до Тивита (КССЈ).*

8. Друга разматрања везана за глаголе принуде у енглеском и српском језику

Након описа језичке реализације принудне и афективне каузације, направимо кратак осврт на две додатне језичке појаве које осветљавају семантику глагола принуде у енглеском и српском језику.

8.1. Прва је могућност **рефлективизације** глагола: на пример, ако глагол *нашераити* рефлексивизујемо, добијамо *нашераити се*, што подразумева значење само-узрокованости. Другим речима, могућност рефлексивне употребе остварују глаголи у случају да је узрочник особа која присиљава саму себе да изврши одређену радњу. У највећем броју случајева, реч је о особи која присиљава себе на одређени вид понашања.

Међу свим посматраним лексемама енглеског језика, једино глаголи *force* у неутралном значењу и *drive* у рефлексивној употреби имају могућност означавања вршења принуде над самим собом: *I really have to force myself to be pleasant to him* (CALD). *You're driving yourself too hard* (OALD). Остали глаголи принуде које смо до сада помињали не остварују рефлексивно значење, осим глагола *take* који се може користити као повратан, али не у оквиру принудне каузације.

У српском језику право рефлексивно значење имају следећи глаголи принуде:

а. нашераити се: *Но прихваћити здраве навике и нашераити се на вежбање може бити јако тешко (КССЈ). Он се зајми да ли би био у стању да нашера себе да убије човека – мада, наравно, што не би био први човек коме је одузео животи (ib.).*

б. приморати се: *Но, он ипак не подиже очи, не остави перо, смири се и, да тако кажем, примора себе да не обраћа пажњу на оно што га окружује (ib.).*

в. присилити се: *И он се присили и удари за рамену (РМС).*

г. присиљавати се: *Не желим да се присиљаваш, било кад, док год имаш такве дивне и ружне снове и док се будиш због онога у шта верујеш (КССЈ). У том случају се не треба присиљавати на сан по сваку цену (ib.). ... некретички се поиздавају једино у снагу чисте свесности и расуђивачко – вољне способности присиљавати себе да своје ближње свакодневно „бомбардују“ зловивом кивношићу и моралном извићереношићу (ib.).*

8.2. Друго је питање **колокационог потенцијала**⁶ каузативних глагола у њиховом споју са именицама. Ово је питање важно, јер се на примеру избора именица са којима неки каузативни глагол ступа у колокацију могу извести одређени закључци о природи његовог значења. Једном речју, семантички опис глагола принуде не би био потпун без указивања на њихов колокациони

6 Анализа колокационог потенцијала неког глагола, тачније, ограничења у селекцији именица као колоката, представља још један незаобилазан метод у семантичкој анализи. Код нас су подробније о томе писали Б. Хлебџ (Хлебџ 2007: 17; 38-40; 69-71), Р. Драгићевић (Драгићевић 2004: 61-70) и Т. Прћић (Прћић 1997: 115-123).

потенцијал. На ширем плану, будући да колокације спадају у синтагматску раван лексичких односа, осврт на то питање уноси извесну равнотежу у оквиру примарне теме испитивања лексичке синонимије као парадигматског односа.

У енглеском језику, ситуација је специфична јер су принудни глаголи, попут *make* и *force*, неутралног и општег значења, па не привлаче именичке колокате, барем не у каузативним значењима. Издвојили бисмо само глагол *constrain*, који се типично везује за именицу *action*, што упућује на његову динамичку природу, нпр.: *Other sorts of things can constrain my actions too, of course* (LDOCE).

У српском језику, колокабилност принудних глагола остварује се са одређеним именицама које представљају њихову допуну у облику акузативних предлошко-падежних конструкција. Наводимо следеће примере:

а. наћерајти: ~ у *бекство*, ~ на *послушност*, ~ на *раг*: Све светске војске и полиције желе оружје које не убија, али може да наћера у *бекство* противничке трупе или демонстранте (КСС). САД и њене савезнице настоје да наћерају цео свет на послушност, како би се дочетале природних и привредних богајства у свакој појединачној земљи (ib.). Желели су да заплаше народ, да сломе сваки отпор и да народ наћерају на *покорност* (ib.).

б. нагнајти: ~ на *акцију*, ~ у *без/избеглиштво*: ...који је више, зашто не рећи Срба, него све туђе војске, нагнао у *избеглиштво* (КСС). Хоће ли их то нагнајти на *акцију*, да нешто учине не би ли порука заиста добила свој смисао? (ib.)

в. приморајти: ~ на *бекство*, ~ на *послушност*: ... заменик израелског министра одбране ујозорава на могућност колајса Палестинске управе, што би Јасера Арафата могло да примора на *бекство* (КСС). ...овим и другим хапшењима жели да застира народ и да га примора на *слепо послушност* (ib.).

г. присилијти: ~ на *размишљање*, ~ на *исељавање*: Морао би објаснијти какву су то моћ имали „дирижовани медији“ који су могли тако успешно присилијти Мађаре на *масовно исељавање* (КСС). ... шири страх међу грађанима Барање, али и Хрватске у целини, а српску националну заједницу присилјава на *нова исељавања* (ib.).

Примери из грађе потврђују да глаголи принуде као динамички глаголи прерасходно колоцирају са именицама које означавају промену из стања мировања у кретање, промену локације, или промену понашања у одређеној ситуацији.

IV Преводни еквиваленти принудних глагола српског језика у енглеском

9. Како показује наша анализа, глаголи принуде у српском језику се претежно употребљавају у свршеном виду, мада се не могу занемарити ни њихови парњаци трајног вида, попут, на пример, глагола *наћерајти* и *наћеривајти*. Видско разликовање глагола у српском језику, и то не само управних глагола попут *наћерајти*, већ и глагола допунске клаузе (типа: *да чини* или *да учини нешто*), битни су за одређивање њихових преводних еквивалената у енглеском језику, што ћемо показати на одабраним примерима лексема:

а. Глагол *наћерајти* у конструкцији „натерати некога да чини нешто“ има свој еквивалент у енглеском језику у глаголу с допуном у облику герунда *pressurize* (sb into (doing) sth), под условом да тежиште глаголске радње почива на дуготрајном вршењу притиска, нпр.:

Није добра замисао наћерајти дете да свира неки музички инструмент.

It is not a good idea to pressurize children into playing a musical instrument (LDOCE).

Уколико се ради о интерперсоналној каузацији принудног типа, такође се употребљава конструкција „натерати некога да чини нешто“, с тим што се као еквивалент користи глагол са инфинитивном допуном *compel* (sb to do sth):

Закон ће наптерати послодавце да уилаћују здравствено осигурање.

The law will compel employers to provide health insurance (LDOCE).

За изазивање реализације једне одређене радње, у конструкцији „натерати некога да учини нешто“, као еквивалент налазимо типични енглески перифрастички каузативни глагол са инфинитивном допуном *make* (sb do sth), нпр.:

Хтео сам да гледам филм, али ме је тата наптерао да урадим домаћи задатак.

I wanted to watch the film, but Dad made me do my homework (LLA).

Конечно, поменућемо да посматрани српски глагол *наптерати* подлеже рефлексивизацији, у облику повратног глагола *наптерати се*, за које у енглеском постоје два еквивалента: *force oneself* (to do sth)/*make oneself* (do sth), нпр.:

Јутрос сам морала да се наптерам да устанем.

I had to force myself to get up this morning (LDOCE).

б. Глаголу *нагнаћи* у конструкцији „нагнати неког да учини нешто“ одговара енглески глагол *impel* (на исти начин на који глаголу *наптерати* одговара *compel*), нпр.: *Један од мање пожељних аспеката њене личности нагнао ју је да се осмехне баишом човеку.* – *Another regrettable aspect of her personality impelled her to smile specially at this man* (LDOCE). Дакле, енглески еквиваленти *compel* и *impel* представљају глаголе изведене од исте основе. Међутим, док *compel* упућује на спољни узрок и јаку испољену силу, *impel* се више односи на постизање резултата путем моралних притисака на неко лице. Поред тога, глаголу *нагнаћи* често кореспондира и глагол *make*, као у примеру који следи:

Шта те је нагнало да се предомислиш?

What made you change your mind? (CALD).

в. Као што показује наша грађа, глаголу *приморати* еквивалентан је типични представник принудних глагола у енглеском језику – глагол *force*. Како у енглеском, тако и у српском језику, учестала је употреба поменутих глагола у пасиву, нпр.:

Био сам приморан да позовем такси, јер је задњи аутобус већ отишао.

I was forced to take a taxi because the last bus had left (OALD).

Међутим, његов видски парњак *приморавати*, будући да имплицира дуготрајно вршење притиска на пацијенс, захтева другачији лексички избор: њему је, као и глаголу *наптерати* у конструкцији „натерати неког да чини нешто“, еквивалентан енглески глагол *pressurize*.

г. Глаголима *присилићи*, *приморати* и *принудити* (често у облику пасива) кореспондира каузативни глагол *make*, кога одликују неутралност и широки опсег употребе:

Не можеш га присилићи/приморати да оде ако он то не жели.

You can't make him go if he doesn't want to (CALD).

Били су принуђени да плаће 8,8 милиона долара на име пореза.

They were made to pay \$ 8.8 million in taxes (CCED).

д. Код глагола *принудити* забележена је учестала употреба у оквиру израза „(осећати се) принуђен да учини нешто“, док у енглеском језику налазимо истоветну форму у изразу „(feel) compelled to do sth“, као у примеру:

Осећао сам се морално принуђеним да помогнем.

I felt morally compelled to help (CCED).

ђ. Више глагола принуде, попут: *најтерати*; *присили*, *присиљава*; *притерати*, имају свој еквивалент у глаголу *force* у одређеном контексту употребе, што такође говори у прилог чињеници да је глагол *force* типични представник ове групе.

V Закључак

10.1. Анализа изведена у овом раду потврдила је да се испитивање семантичке структуре глагола не може вршити без обимног и репрезентативног корпуса, који показује све могућности употребе за дату лексему, њену смештеност у шири контекст, опсег колокација, итд. Такође, у анализи језичке структуре уопште, поред семантике треба укључити и прагматику, нарочито у смислу ситуационог контекста употребе, али само у служби разјашњења семантичких разлика.

10.2. Систематско поређење глагола принуде у енглеском и српском језику показало је да се њихове семантичке структуре поклапају у свим битним елементима, док су њихови механизми полисемије превасходно везани за диференцијалну сему која означава начин узроковања. Даље, и у вези са претходним, утврђено је да категорија аниматности условљава начин узроковања. Аниматан каузатор узрочно делује било физичким, интелектуалним или моралним средствима, било употребом силе, док неаниматан каузатор врши принуду као природна или логичка нужност.

10.3. Коначно, анализа каузативних значења глагола принуде у енглеском и српском језику заокружена је синтетичким приказом преводних еквивалената глагола принуде српског језика у енглеском. Утврђено је да већина српских глагола има за своје еквиваленте типичне каузативне глаголе *make* и *force*, што потврђује њихов парадигматичан статус за дату групу. У српском језику, типичним представником може се означити глагол *најтерати*, што се види, између осталог, и у највећем броју потенцијалних преводних еквивалената у енглеском језику, зависно од ситуационог контекста употребе.

Такође, међу анализираним глаголима српског језика налазимо бројне примере видског разликовања путем морфолошких средстава, као, на пример, код лексема *приморати* и *приморавати*. Са друге стране, ознака трајног вида код глагола принуде у енглеском језику не представља резултат морфолошког процеса, већ се остварује путем лексикализације, што има за резултат парове лексема попут *force* и *pressurize*, које се семантички разликују само у погледу видске компоненте, односно временског трајања узрочног дејства. На основу резултата анализе, сматрамо да поменуто непоклапање у категорији глаголског вида у контрасту енглеског и српског језика сложеност своје проблематике захтева даља истраживања.

Извори и литература

I. Ексерпирани извори: речници и језички корпуси

CALD: *Cambridge Advanced Learner's Dictionary*. (2005). Second edition (first ed. 1995 as *Cambridge International Dictionary of English*). Cambridge University Press, Cambridge.

CCED: *Collins Cobuild English Dictionary*. (1995). HarperCollins Publishers, Glasgow.

JW: *Just the Word*, electronic corpus of English collocations, Sharp Laboratories of Europe 2005-2008, <http://193.133.140.102/JustTheWord/>

LDOCE: *Longman Dictionary of Contemporary English*. (2003). Longman Group Limited, Harlow.

LLA: *Longman Language Activator*. (1993). Longman Group Limited, Harlow.

OALD: *Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English*. Hornby, A. S. (2005), seventh edition (first ed. 1948). Oxford University Press, Oxford.

РМС: *Речник српскохрватскога књижевног језика*, том I–VI, Нови Сад: Матица Српска, 1971–1976.

РСАНУ: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика Српске академије наука и уметности*, том I–XVII, Београд: САНУ, 1959–2006.

КССЈ: *Корпус савременог српског језика на Математичком факултету Универзитета у Београду*, др Д. Витас, <http://www.korpus.matf.bg.ac.rs/prezentacija/korpus.html>

II. Стручна литература

Апресјан 2000: Juri Apresjan, *Systematic lexicography*, Oxford: Oxford University Press.

Барон 1974: Naomi Baron, „The structure of English causatives”, *Lingua*, vol. 33, North-Holland Publishing Company, pp. 299-342.

Батистић 1978: Татијана Батистић, „О неким аспектима анализе каузативних глагола”, *Јужнословенски филолог* XXXIV, Београд, 59-89.

Батистић 1980: Татијана Батистић, „О аспектима семантичке анализе”, *Наш језик*, XXIV/4-5, Београд, 183-216.

Вјежбицка 1991: Anna Wierzbicka, „Cross-Cultural Pragmatics and the Semantics of Human Interaction”, *Trends in Linguistics* 53, Berlin: Mouton de Gruyter.

Вјежбицка 2002: Anna Wierzbicka, „English causative constructions in an ethnosyntactic perspective: Focusing on Let”, in: Enfield, N.J. (ed.), *Ethnosyntax: Explorations in grammar and culture*, Oxford University Press, pp. 162-204.

Волф 2003: Philip Wolff, „Direct Causation in the Linguistic Coding and Individuation of Causal Events”, *Cognition*, 88, pp. 1-48.

Волф–Сонг 2003: Wolff, P., Song, G., „Models of Causation and the Semantics of Causal Verbs”, *Cognitive Psychology*, 47, pp. 276-332.

Голдберг 1995: Adele Goldberg, *Constructions. A Construction Grammar Approach to Argument Structure*, Chicago: Chicago University Press.

Диксон 2000: R.M.W. Dixon, „A typology of causatives: form, syntax and meaning”, in: R.M.W. Dixon, S. Aikhenvald (eds.) *Changing valency: Case Studies in Transitivity*, Cambridge: Cambridge University Press.

Диксон 2005: Dixon R. M. W., *A Semantic Approach to English Grammar*, Oxford: Oxford University Press.

Драгићевић 2007: *Лексикологија српског језика*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

Згуста 1991: Ладислав Згуста, *Приручник лексикографије*, Сарајево: Свјетлост.

Ивић М. 1954: Милка Ивић, „Узрочне конструкције с предлозима ЗБОГ, ОД, ИЗ у савременом књижевном језику”, *Наш језик*, V/5-6, Београд, 186-194.

Ивић М. 1992: Милка Ивић, „О ’денотативном’ и ’конотативном’ карактеризовању”, *Јужнословенски филолог* XLVIII, 1–11.

Јесперсен 1946: Otto Jespersen, *A Modern English grammar on historical principles, Part V: Syntax, Fourth volume*, Heidelberg: Carl Winters.

- Јесперсен 1958: Otto Jespersen, *The Philosophy of Grammar*, London: Geoge Allen and Unwin Ltd.
- Кверк–Гринбаум 1973: Randolph Quirk, Sidney Greenbaum, *A University Grammar of English*, London: Longman.
- Кверк *et al.* 1985: Randolph Quirk, Sidney Greenbaum, Geoffrey Leech & Jan Svartvik, *A Comprehensive Grammar of the English language*, London: Longman
- Кемер–Верхаген 1994: Suzanne Kemmer, Arie Verhagen, “The grammar of causatives and the conceptual structure of events”, *Cognitive Linguistics*, 5-2, pp. 115-156.
- Комри 1976: Bernard Comrie, *Aspect*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Кристал 1995: Дејвид Кристал, *Кембричка енциклопедија језика*, Београд: Нолит.
- Лажонс 1977: John Lyons, *Semantics*, 1-2, Cambridge: Cambridge University Press.
- ЛЕ 2005: *The Linguistics Encyclopedia, Second Edition*, London: Routledge, 2005.
- Левин 1993: Beth Levin, *English Verb Classes and Alternations: A Preliminary Investigation*, Chicago and London: The University of Chicago Press.
- Лејкоф 1987: George Lakoff, *Women, Fire, and Dangerous Things: What Categories Reveal about the Mind*, Chicago: The University of Chicago Press.
- Лич 1987: Geoffrey Leech, *Meaning and the English Verb*, London/New York: Longman.
- Лич 1990: Geoffrey Leech, *Semantics*, second edition, Harmondsworth: Penguin Books.
- Маретић 1899 [1963]: Томислав Маретић, *Грамаџика и сџилисџика хрватскога или српског књижевног језика*, Загреб.
- Мразовић–Вукадиновић 1990: Павица Мразовић, Зора Вукадиновић, *Грамаџика српскохрватског језика за странце*, Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
- Најда 1975: Eugene Nida, *Componential Analysis of Meaning*, Hague: Mouton.
- Палмер 1974: F. R. Palmer, *The English Verb*, London: Longman.
- Палмер 1981: F. R. Palmer, *Semantics*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Поутсма 1926: H. Poutsma, *A grammar of late Modern English*. Part II: The parts of speech, Section II: the verb and the particles, Groningen: P. Noordhoff.
- Поутсма 1929: H. Poutsma, *A grammar of late Modern English*. Part I: The sentence, Second half: The composite sentence, Groningen: P. Noordhoff.
- Премк 1997: Даринка Гортан-Премк, *Полисемија и орђанизација лексичког сисџема у српскоме језику*, Београд: Институт за српски језик САНУ, Библиотека јужнословенског филолога, књ. XIV.
- Прђић 1997: Твртко Прђић, *Семанџика и прађмаџика речи*, Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
- Расулић 2004: Катарина Расулић, *Језик и џросџорно искусџтво: концепџиуализација верџиџкалне димензије у енглеском и српскохрватском језику*, Београд: Филолошки факултет Универзитета у Београду.
- Ружин 2009: Татјана Ружин, *Дирекџна и индирекџна каузалносџи: лексичка реализација у енглеском језику*, необјављени магистарски рад одбрањен 2009. године на Филолошком факултету Универзитета у Београду.
- Ружин–Ивановић 2009: Татјана Ружин, Ненад Ивановић, „Језик као средство преосмишљавања идентитета књижевног дела (анализа лексике првог српског превода *Књиђе о џунгли* из 1924. године)“, *Зборник радова Филозофског факултета у Нишу*, Ниш: Филозофски факултет.
- Станојчић–Поповић 2002: Живојин Станојчић, Љубомир Поповић, *Грамаџика српског језика*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 144–146.
- Стевановић 1964: Михаило Стевановић, *Савремени српскохрватски језик*, књ. 1, Београд: Научна књига, 472–567.

- Талми 1988: Leonard Talmy, "Force Dynamics in Language and Cognition", *Cognitive Science*, Vol. 12, Number 1, pp. 49-100.
- Талми 2000: Leonard Talmy, *Toward a cognitive semantics. Vol. I: concept structuring systems*, Cambridge, MA./London: MIT Press.
- Тафра 2005: Branka Tafra, *Od rijeui do rjeunika*, Zagreb: Јбkolska knjiga.
- Улман 1962: Stephen Ullmann, *Semantics: An Introduction to the Science of Meaning*, Oxford: Basil Blackwell.
- Филмор 1968: Charles J. Fillmore, "The Case for Case", in: Emmon Bach and Robert T. Harms, (eds.), *Universals in Linguistic Theory*, New York: Holt, Rinehart and Winston, pp. 1-88.
- Хлебeц 1998: Борис Хлебeц, *Connect your words: A Dictionary of Collocations*, Београд: Требник.
- Хлебeц 2007: Борис Хлебeц, *English Semantics*, Београд: Чигоја штампа.
- Хлебeц 2008: Борис Хлебeц, „Предекациивни инструменцијал у светлу колокацијске анализе“, *Јужнословенски филолог*, LXIV, 535-550.
- Чејф 1970: Wallace Chafe, *Meaning and the Structure of Language*, Chicago & London: The University of Chicago Press.

III Консултовани речници

- Macmillan English Dictionary for Advanced Learners*. (2002). Macmillan Publishers Limited, Oxford.
- The New Oxford Thesaurus of English*. (2000). Oxford University Press, Oxford.
- Oxford Collocations Dictionary for Students of English*. (2002). Oxford University Press, Oxford.
- Oxford English Dictionary on CD-ROM*. (2002). Oxford University Press, Oxford.
- An Etymological Dictionary of the English Language*, Walter W. Skeat, Oxford: The Clarendon Press, 1958 [1879-1882].
- Webster's New Dictionary of Synonyms: a dictionary of discriminated synonyms with antonyms and analogous and contrasted words*, Springfield, MA: Merriam-Webster Inc., 1984.
- Комбинацијорни речник енглеског језика*, Мортон Бенсон, Евлин Бенсон, Роберт Илсон, Београд: Нолит, 1990.
- Етимологијски рјечник хрватскога или српскога језика I-IV*, израдио Петар Скок, Загреб: Југославенска академија знаности и умјетности, 1971-1974.
- Велики енглеско-хрватски и хрватско-енглески рјечник*, 2 тома, израдио Жељко Бујас, Загреб: Накладни завод Глобус, друго издање, 2001.
- Речник српскога језика*, израдили Милица Вујанић и др.; редиговао и уредио Мирослав Николић, Нови Сад: Матица српска, 2007.
- Стандардни српско-енглески речник са енглеском и српском грамаишником*, израдио др Борис Хлебeц, Београд: Завод за уџбенике, 2006.

CAUSATIVE VERBS WITH COERCIVE MEANING IN ENGLISH AND SERBIAN

Summary

This paper presents a contrastive analysis of about thirty causative verbs with coercive meaning, based on the corpus excerpted from monolingual and bilingual dictionaries, as well as from electronic corpora of the English and Serbian language, respectively. The verbal lexemes under analysis are classified within the two semantic types of causation (*coercive* and *affective*), and followed by fine-grained distinctions according to semantic and pragmatic parameters within each type. Finally, the groups of coercive verbs in the two languages are contrasted, predominantly by addressing the issues of translational equivalence.

СРПСКИ ГЛАГОЛИ СА ПРЕФИКСОМ ЗА- И ЊИХОВИ ЕНГЛЕСКИ ЕКВИВАЛЕНТИ

Циљ овог рада је да се на основу језичке грађе коју чине књижевна дела писаца друге половине двадесетог века и њихови преводи на енглески језик анализирају преводни еквиваленти одређеног броја српских глагола са префиксом *за-*. Глаголи са префиксом *за-* су класификовани на основу значења префикса *за-* и класификација које су предложили ранији аутори. Ово је уводно истраживање преводних еквивалената глагола са овим префиксом и представља први корак ка успостављању адекватније класификације ових глагола и њихових преводних еквивалената, која се у овом тренутку разликује од аутора до аутора.

Кључне речи: преводни еквиваленти, префикси, контрастивна лингвистика

Циљ овог рада – да се анализирају српски глаголи са префиксом *за-* и њихови еквиваленти у енглеском језику, одредио је и структуру самог рада. Наиме, у уводном делу рада је, на основу постојеће литературе, представљена класификација глагола са префиксом *за-* у српском језику и наведени њихови преводни еквиваленти. У другом делу рада су представљени преводни еквиваленти одређеног броја наведених глагола који се јављају у корпусу превода изабраних дела на енглески језик, док последњи део рада чине закључци и предлози за даља истраживања.

О српским глаголима са префиксом *за-*

Тврдња да је глаголски префикс *за-* „један од семантички најсложенијих и најнеодређенијих, без иједног „прототипског“ значења, а са много нијанси које се могу различито тумачити и које граматичари различито класификују“ (Клајн 2002: 251) којим Клајн започиње свој чланак о овом глаголском префиксу у *Творби речи у савременом српском језику* најбоље илуструје разноврност значења и употреба глагола који у својој морфолошкој структури садрже овај префикс, а што са собом повлачи и очекивану разноврсност преводних еквивалената ових глагола у енглеском језику. *Речник Мајџице Српске* под одредницом *за-* наводи 8 значења која су подељена у две категорије (уп. РМС 1967:57), док Клајн у већ поменутом чланку (Клајн 2002: 252-254) наводи 13 значења груписаних у 6 категорија значења и једном категоријом са глаголима које није било могуће класификовати. На основу ових извора издвојено је 186 примера који су представљали полазну основу за анализу у овом раду. Након упоређивања ове две класификације, анализе примера глагола који су дати за свако значење, спајања примера са истим значењем и категоризације примера тако да буду обухваћена оба приступа, дошли смо до следеће класификације (на основу значења) глагола са префиксом *за-*:

1. глаголи који означавају почетак радње или стања исказаног основним глаголом, попут *зајеватићи* (*to start to sing*), *закорачићи* (*to begin to walk*), *зајли-*

vaiii (to begin to swim) итд. међу којима су јако бројни глаголи који означавају звук или глас нпр. *зайевайи* (to start to sing), *засвирати* (to start playing), *загаламии* (to begin to shout), итд. У овој групи се такође издвајају они глаголи који означавају почетак радње али истовремено и дуготрајнију промену стања попут *зацрвенеи* се (to become red), *засузи* ((eyes) to become wet), *засишеи* се (to become ashamed), *заинтересоваи* се (to become interested), *забринуи* се (to get worried), *заљуби* се (to fall in love). Приметно је да велики број еквивалената садржи фазне глаголе *begin* или *start* у комбинацији са инфинитивом или садашњим партиципом, док се у великом броју примера повратних глагола у српском језику који означавају и промену стања у енглеском може јавити глагол *become* у комбинацији са придевом или придевском фразом. У одређеном броју случајева се такође јављају и други глаголи попут *get* (*get worried*) или *fall* (*fall asleep, fall in love*).

Контрастирањем парова основни глагол:глагол са префиксом за-, тј. њихових еквивалената на енглеском можемо извести закључак да најчешће стоје у опозицији $x : start\ x$ (*ивайи:зайевайи – to sing: to start to sing*) за почетак радње; $be\ x : become\ x$ (*интересоваи се:заинтересоваи се – be interested (in):become interested (in)*) за почетак радње / промену стања; као и $x(verb) : fall\ (in)/get... x(adj)$ (*спавати:заспати – sleep: fall asleep*).

2. Глаголи који означавају да је нешто делимично захваћено радњом (најчешће неком врстом продирања) попут *засећи* (to make a cut), *загрисати* (to make a bite), *загребати* (to make a scratch) итд. Овде можемо приметити употребу енглеског глагола *to make* и именице која је изведена из основног глагола, док облик једине изражава делимичну захваћеност том радњом, тренутност радње и ингресивност. Стога можемо закључити да је *сећи* : *засећи* одговара опозицији *to cut* : *to make a cut*, тј. $x(verb) : to\ make\ (a)\ x(noun)$.

3. Глаголи који означавају да се у радњу, односно стање јако зашло, често у негативном контексту (више него што је требало), попут *запричати* се (to be talking for a long time) или *заиграи* се (to be playing a lot). Однос између основног глагола и глагола са префиксом се може изразити као $x : be\ x-ing\ a\ lot/for\ a\ long\ time – причати : запричати се – to\ talk : to\ be\ talking\ for\ a\ long\ time$.

4. Блиски претходној групи су и глаголи са значењем „залажења... у страну, у непожељном правцу“ (Стевановић 1986: 436, цитирано у Клајн 2002:252) попут *залути* (to go astray), *заводи* (to seduce, to lead astray), *зашири* (misplace). Овде се може приметити употреба *astray* да пренесе горепоменуто значење па се уочава однос *води* : *заводи* – *lead : lead astray* тј. $x : x\ astray$, као и употреба кореспондентног префикса *mis-* (кореспондентног за ово значење – *шири* : *зашири* – *place : misplace* тј. однос $x : mis-x$).

5. Глаголи који имају значење додавања (обично мање количине) нечега у нешто друго попут *забери* (to add some pepper) или *забрашати* (to add some flour) где се однос може представити као *to add x : add some/a little of x*.

6. Глаголи који означавају да се кретањем дошло или да је покретом нешто смештено иза, позади, са друге стране нечега попут *заокренуи* (to turn round) код којих се однос може изразити као $x : x\ round$ тј. *окренуи* : *заокренуи* – *turn : turn round*.

7. Глаголи који означавају да је нешто увучено унутра (или утиснуто, смештено) попут *забаци* (to stick (smth) into (smth)), *закопати* (to bury (smth) into (smth)), *зарони* (to dive into (smth)), код којих се може приметити однос $x : x\ into$ (*рони* : *зарони* – *dive : dive into*).

8. Глаголи који означавају ограђивање, обухватање, постављање штита или омота око нечега попут *заокружити* (*encircle*) код којих је у енглеском језику карактеристичан префикс *en-* или употреба фразала са *up*, попут *завијати* (*enwrap, wrap up*) или *зидати* (*wall up*).

9. Глаголи који означавају да је нешто прекрило нешто друго попут *замазати* (*smear over*), *зарасити* (о кожи - *heal over*) и сл. код којих је карактеристична употреба *x* : *x over* – *мазати* : *замазати* – *smear* : *smear over*.

10. Глаголи који означавају да је један предмет спојен са другим као *залепити* (*to glue (together)*), *заковати* (*to nail (on(to)) smth*), *зашијати* (*to sew up*), код којих је карактеристичан однос *x* : *x to smth/together/up* тј. *шијати* : *зашијати* – *to sew* : *to sew smth on(to) smth / to sew up / to sew together*.

11. Глаголи који имају фактативно значење, и које Клајн (Клајн 2002: 253) дели на три групе – оне који немају основне глаголе од којих би били перфективизовани попут *заокружити* (*to make round(er), to round*), оне који имају глаголе од којих су перфективизовани – *заслађати* (*to make sweet(er), to sweeten smth*) и оне које се односе на људе попут *заповијати* (*to ordain as*) или *закалуђерити* се (*to become a monk*). Треба приметити да се глаголи ове групе на енглески често могу превести конструкцијом *to make* + придев (у компаративу) што одговара фактативном значењу ових глагола (изазивању неке особине у живом или неживом објекту). Такође, јако чест случај је да се ови глаголи преводе глаголима изведеним из придева помоћу суфиксације *sweet* – *to sweeten*, *black* – *to blacken* итд. или конверзије *round* – *to round smth*. Међутим треба напоменути да префикс *za-* у код глагола ове групе пре свега има функцију перфективизације те ће опозиција типа *слађати* : *заслађати* у преводу на енглески најчешће бити изражена граматичким средствима тј. избором одговарајућег глаголског времена у енглеској реченици. Ипак, формално ову опозицију можемо изразити као *x (verb)* : *to make x (adjective (comparative))* – *слађати* : *заслађати* – *to sweeten* : *to make sweet(er)*.

12. Глагол *засмејати* (*некога*) (*to make somebody laugh*), који Клајн (Клајн 2002: 254) издваја као једини каузативни глагол са овим префиксом, јер представља једини глагол ове групе који наводи објекат да врши радњу означену простим глаголом. Опозицију *смејати* : *засмејати* можемо изразити као *x* : *to make somebody x* тј. *to laugh* : *to make somebody laugh*.

13) И поред оволиког броја категорија и подкатегорија, остаје још доста мера глагола са префиксом *za-* који се не могу класификовати, као што постоји и неслагање међу различитим ауторима о припадности одређених глагола различитим категоријама и неслагање о самом броју категорија. На крају овог прегледа ћемо поменути само још један глагол који је карактеристичан по томе што у њему префикс *za-* не означава почетак радње већ њен свршетак – *записати* (*to write down*) и код кога се однос са основним глаголом може изразити као *x* : *x down* тј. *писати* : *записати* – *write* : *write down*, *бележити* : *забележити* – *to note* : *to note down*.

Енглески еквиваленти

Први део овог рада је за циљ имао да анализира значење глаголског префикса *za-* у српском језику са посебним нагласком на успостављање односа између значења основног глагола и глагола са префиксом *za-*. С тим у вези, одабрани су и енглески еквиваленти који по мишљењу аутора на најбољи начин илуструју анализираних разлике у значењу. Но, то не значи да се дати еквиваленти најпре-

квентније користе у преводима. Због тога ће у наредном делу овог рада кроз примере из корпуса бити представљени преводни еквиваленти неких од горепомених глагола како би послужили као потврда тврдњама изреченим у првом делу овог рада. Корпус се састоји од дела српских писаца 20. века.

заспати

- (1)
  - a. Онда је **заспао**. (Албахари, *Свици*:1)
  - b. Then he **fell asleep**. (Albahari, *Fireflies*:1)
- (2)
  - a. И још се једном јави мисао са којом **је** сто пута **заспао**, нејасна, никад до краја домишљена, а увредљива и једна мисао: зашто је пут до жене тако вијугав и тајан, и зашто он са својом славом и снагом не може да га пређе, а прелазе га гори од њега? (Андрић, *Пути Алије Ђерзалеза*:1)
  - b. And once more he pondered a thought with which **he'd gone to sleep** a hundred times, an unclear thought, never pursued to the end, yet humiliating and depressing: Why was the path to a woman so tortuous and mystifying, and why was he, with all his fame and strength, unable to traverse it, when so many men worse than him did? (Andrić, *The Journey of Ali Djerzelez*:1)
- (3)
  - a. Те ноћи **је** све живо у касаби и око моста **заспало** у страху. (Андрић, *На Дрини ћурџија*:37)
  - b. That night everything living in the town and about the bridge **slept** in fear. (Andric, *The Bridge on the Drina*:54)
- (4)
  - a. Говорила је све тише и најзад ућутала. Дечак **је био заспао** (Киш, *Рани јаги*: 29)
  - b. She spoke more and more softly until finally she was silent. The boy **had fallen asleep**. (Kiš, *Early Sorrows*: 28)
- (5)
  - a. ... а тешко је знати шта је за њих доста, кад су га пустили да се испава, Авдија **је заспао** заувек, излијечен од неразумности, поучен да никад више не проговори ништа, уразумљен да породицу не доводи у опасност. (Селимовић, *Тврђава*: 304)
  - b. ... and it was hard to know what for them was enough, when they'd left him to sleep, Avdija **had fallen asleep** forever, cured of stupidity and well taught never again to open his mouth, persuaded not ever to bring the family into danger. (Selimović, *Fortress*: 293)

На основу датог корпуса можемо закључити да је *fall asleep* најфреквентнији преводни еквивалент глаголу заспати. Од пет примера *fall asleep* са јавља као еквивалент у три случаја. Поред овог, као еквивалент се јавља и конструкција са глаголом *to go (to go to sleep)* као и глагол *to sleep*. Сматрамо да треба напоменути да еквивалент *to sleep* из примера бр. 3 не преноси разлику у значењу између основног глагола *спавати* и глагола добијеног префиксацијом са *за-* (у значењу отићи на починак), као што је то учињено уз помоћ осталих двају еквивалената.

Ови примери представљају илустрацију еквивалентне преводне конструкције у енглеском језику у чијој структури се јављају глаголи (често *get*, *fall* и сл.) и придеви изведени из основног глагола.

засвирати

(6)

- a. А онда **је засвирао** на своју свиралу, и снене учтивости је нестало, одједном. (Селимовић, *Тврђава*: 211)
- b. But then he **began to play** his own tune, and the look of sleepy politeness vanished all of a sudden. (Selimović, *Fortress*: 209)

(7)

- c. Тада је рекла нешто што је побудило моју пажњу: зурна **је засвирала** занимљиву пјесму. (Селимовић, *Дервиш и смрт*: 21)
- d. Then she said something that aroused my attention; the zurna **began to play** an interesting tune. (Selimović, *Death and the Dervish*: 23)

Наведени примери јасно илуструју употребу конструкције *begin* + инфинитив да исказе почетак радње. Преводни еквиваленти глагола ове групе у највећем броју случајева управо имају за еквиваленте *begin* или *start* и инфинитив.

залутати

(8)

- a. Или **сам залутао**, не знам гдје сам, негдје сам, једном, у свом животу, пролазим путевима који су ми одређени, никад нисам био на овоме мјесту и не могу да изађем, али ево сад, неко ће да упали свјетло и да ме дозове у сигурно склониште. (Селимовић, *Дервиш и смрт*: 213)
- b. Or I **had gone astray**. I did not know where I was; I was somewhere, at some time in my life, following the paths that have been destined for me. I had never been in that place and I could not leave it, but right then someone would lite a candle and call me into a sanctuary. (Selimović, *Death and the Dervish*: 216)

залудети

(9)

- a. ...а обесне газде, које **су га залуђивале** и нагониле на то, платиле високе глобе. (Андрић, *На Дрини ћуприја*: 189)
- b. ... **led him astray** and encouraged him to lose his head had had to pay heavy fines. (Andrić, *The Bridge on the Drina*: 189)

завести

(10)

- a. Тако се он, бар у овом случају, одавао управо оним чим је мислио да **заведе** и превари другог. (Андрић, *Омер-паша Латас*)
- b. So, at least in this respect, he gave himself away by the very kind of behaviour which he hoped would **mislead** and deceive others. (Andrić, *Omer Pasha Latas*)

Наведени примери из корпуса потврђују тврдњу да се при преводу глагола у којима префикс *за-* има значења залажења у страну, у непожељном правцу, најчешће употребљавају конструкције глагол + *astray* или енглески глаголи изведени префиксацијом са *mis-*.

загрлити

(11)

- a. Сјахао је, лако, као да је тек пошао на пут, и снажно ме **загрлио**. (Селимовић, *Дервиш и смрт*: 69)
- b. He dismounted easily, as if he had just started out on his journey, and **gave me a vigorous hug**. (Selimović, *Death and the Dervish*: 80)

У овом примеру је важно приметити да је у енглеском језику употребљен декомпоновани предикат.

закопати

(12)

- a. У погребној поврочи, у којој смо били само Махмут и ја, носио сам га под пазухом, на дасци, покривеног комадом чаршафа, и **закопао** у туђу вјечну кућу, поред неких старих костију. (Селимовић, *Тврђава*: 135)
- b. In the funeral precession, which consisted only of Mahmut and myself, I carried him on a board under my arm, covered with a bit of sheeting, and we **dug him into** somebody else's eternal resting place, among some old bones. (Selimović, *Fortress*:132)

засидати

(13)

- a. Она показује колико су стари неимари, за које се у причама прича да су се носили са вилама и свакојаким чудима и да су морали да **засиђују** живу децу, имали смисла не само за сталност и лепоту грађевине него и за корист и удобност коју ће од те грађевине имати и најдаљи нараштаји (Андрић, *На Дрини ћурџија*: 21)
- b. It showed that the old masons, who according to the old tales had struggled with vilas and every sort of worder and hadbeen compelled **to wall up** living childred, had a feeling not only for... (Andrić, *The Bridge on the Drina*: 19)

Из наведених примера можемо закључити да се глаголима са префиксом за- у енглеском језику могу одговарати конструкције:

- (1) глагол + инфинитив (*begin to play* – примери 6 и 7)
- (2) глагол + придев (*fall asleep* – примери 1, 2, 3, 4, 5)
- (3) декомпоновани предикат (*give a hug* – пример 11)
- (4) глагол добијен префиксацијом (*mislead* – пример 10)
- (5) фразни глагол (*wall up* – пример 13)

Закључак

Примери из корпуса су потврдили да се конструкције наведене у првом делу рада јављају као преводни еквиваленти за одређене категорије значења префикса за-. Иако, због ограничења која су условљена предложеним корпусом, не можемо дати дефинитиван суд о учесталости ових преводних еквивалената у језику, мо-

жемо рећи да се у значењу почетка радње употребљава конструкција *begin* + инфинитив, у значењу залажења у непожељном правцу *mis-* или глагол + *astray*, у значењу утискивања, увлачења нечега у нешто друго глагол + *into* и сл. Наравно, потребно је извршити обимнију анализу са већим бројем глагола који ће се анализирати и већим бројем примера из корпуса за сваки глагол како би се дошло до потпуне класификације преводних еквивалената глагола са префиксом *za-* тј. како би се потврдила предложена класификација из првог дела рада. Резултати те анализе ће можда допринети и успостављању адекватније класификације самих глагола са префиксом *za-* у српском језику која се овом тренутку разликује од аутора до аутора јер би успостављена корелација између одређеног броја преводних еквивалената могла да укаже да њима одговарајући глаголи из полазног језика припадају истој категорији.

Корпус

Албахари, Д. *Свици*, Интернет странице Давида Албахарија, <http://www.davidalbahari.com/svici.htm> (25.05.2009.)

Albahari, D. *Fireflies*, The Homepage of David Albahari, <http://www.davidalbahari.com/fireflies.htm> (25.05.2009.)

Андрић, И. *Пути Алије Ђерзелеза*, Београд : С. Б. Цвијановић, 1922, http://www.ivoandric.org.yu/html/nadriniandriceva_riznica.html (02.06.2009.)

Andrić, I. *The Journey of Ali Djerzelez*, translated by Joseph Hitrec, George Allen and Unwin Ltd, London, 1969, http://www.ivoandric.org.yu/html/the_jourandric_s_treasury.html (02.06.2009.)

Андрић, И. *На Дрини ћуџија*, Београд: Слово љубве, 1978.

Andrić, I. *The bridge on the Drina*, translated by Lovett F. Edwards, London: Allen & Unwin, 1959.

Андрић, И. *Омер Паша Латас*, Андрићева ризница, http://www.ivoandric.org.yu/html/nadriniandriceva_riznica.html (02.06.2009.)

Andrić, I. *Omer Pasha Latas*, Andrić's Treasury, http://www.ivoandric.org.yu/html/the_jourandric_s_treasury.html (02.06.2009.)

Киш, Д. *Рани јади: за децу и осетљиве*, Београд : Нолит, 1970

Kiš, D. *Early Sorrows (For Children and Sensitive Readers)*, translated by Michael Henry Heim, New York: New Directions Publishing, 1998.

Селимовић, М. *Тврђава*, Сарајево: Свјетлост, 1988.

Selimović, M. *The Fortress*, translated by Goy, E., Levinger, D., Northwestern University Press, 1999.

Селимовић, М. *Дервиш и смрт*, Београд: Српска књижевна задруга, 1969.

Selimović, M. *Death and the Dervish*, translated by Rakić, B, Dickey, S, Northwestern University Press, 1996.

Литература

Клајн, И. (2002). *Творба речи у савременом српском језику. Део 1, Слагање и префиксација*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства : Институт за српски језик САНУ, Нови Сад : Матица српска. 171-182, 239-254.

Новаков, П. (2005). *Глаголски вид и њихове глаголске ситуације у енглеском и српском језику*. Нови Сад: Футура публикације.

РМС (1967). *Речник српскохрватскога књижевног језика. Књ. 2, Ж-К(косишиће)*. Нови Сад: Матица српска, Загреб: Матица хрватска. 56-57.

Стевановић, М. (1986) *Савремени српскохрватски језик – граматички системи и књижевнојезичка норма*. Београд: Научна књига

SERBIAN VERBS WITH PREFIX ZA- AND THEIR ENGLISH EQUIVALENTS

Summary

The aim of this paper is to analyse a certain number of Serbian verbs with prefix *za-* and their equivalents in English, based on the corpus which consisted of literary works of the authors from the second half of the twentieth century and their translations into English. The verbs are classified according to the meaning of the prefix *za-* and are based on the previous classifications offered by other authors. This is an introductory analysis of English equivalents of these verbs which aims to be the first step in the establishment of more adequate classification of these verbs and their English equivalents.

Marko Banković

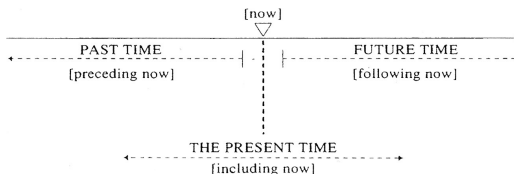
SEMANTIČKA OBILJEŽJA VIDSKE OPOZICIJE NEPROGRESIVNO / NEPERFEKATSKO U OKVIRU PROŠLOSTI

U okviru finitne glagolske fraze u engleskom jeziku glagolski vid se može ostvariti formalno i semantički. U engleskom se formalno prepoznaju dva para vidskih opozicija: *progresivno/neprogresivno* i *perfekatsko/neperfekatsko*. Kombinovanjem elemenata različitih parova navedenih opozicija dobija se i vidska opozicija *neprogresivno/neperfekatsko*, koja se u finitnoj glagolskoj frazi za izražavanje prošlosti izražava prostim prošlim vremenom. Rad se sastoji iz tri dijela. U prvom dijelu rada razmatraju se pojmovi formalnog i semantičkog glagolskog vida i daje se osvrt na osnovne tipološke studije glagolskog vida iz čijih postavki su preuzeta vidska značenja *perfektivno* i *imperfektivno*. U drugom dijelu rada ponuđena je vidska analiza specifičnih značenja prostog prošlog vremena. Zaključak rada nosi rezultate istraživanja o vidskim karakteristikama navedenog finitnog glagolskog oblika.

Ključne riječi: neprogresivno, neperfekatsko, perfektivno, imperfektivno, prošlost.

1. Uvod

Semantički glagolski vid¹ predstavlja značenjsku komponentu glagolskog izraza i kao takav zahtijeva svoju formalizaciju, koja se u finitnoj glagolskoj frazi ostvaruje određenom formom glagola. Ta finitna glagolska forma najčešće je glagolsko vrijeme.² Glagolsko vrijeme (*Tense*) predstavlja gramatičku kategoriju koja služi da izrazi neku glagolsku situaciju u objektivnom vremenu onako kako je pojedinac doživljava. U lingvističkoj literaturi glagolsko vrijeme se najčešće definiše kao lociranje glagolske situacije³ u objektivno vrijeme (Comrie 1985:9). Može da ima različita značenja, od kojih neka nisu vremenska, tako da se npr. forma prostog prošlog vremena ne odnosi uvijek na prošlost, već se u raznim kontestima može odnositi i na sadašnjost⁴. Određena glagolska situacija koja se izražava glagolskim vremenom najčešće se predstavlja na vremenskoj osi kao pripadnik jednog ili više segmenata objektivnog vremena. Grinbaum i Kverk (Greenbaum and Quirk 1990:49) podjelu vremena ilustruju na sljedeći način⁵:

Slika 1. Podjela objektivnog vremena

- 1 Glagolski vid se može odrediti i formalno. O tome će biti riječi kasnije u radu.
- 2 U novijoj literaturi prevladava stav da su perfekatski oblici glagolski vid (v. Komri, Kverk, Novakov).
- 3 Termin *glagolska situacija* u radu se koristi za svaku situaciju predstavljenu glagolom.
- 4 To bi bile relativne upotrebe glagolskih vremena, a koje nisu predmet istraživanja u ovom radu.
- 5 Za centar se na vremenskoj osi uzima sadašnji trenutak (*now*); prije sadašnjeg trenutka (*preceding now*) prostire se prošlost (*past time*), dok mu slijedi (*following now*) budućnost (*future time*). Sadašnjost (*present time*) predstavlja nešto širi pojam koji obuhvata određene segmente prošlosti i budućnosti, uključujući i sadašnji trenutak.

Na izbor glagolskog vremena u kontekstu u velikom stepenu utiče glagolski vid kojim se izražava subjektivno vrijeme, tj. ono vrijeme koje pripada isključivo pojedincu koji koristi neki oblik glagola da bi jednu glagolsku situaciju izrazio onako kako je on sam vidi i doživljava. Glagolski vid se definiše kao način posmatranja unutrašnje vremenske strukture glagolske situacije (Comrie 1976:3). Navodeći razliku između glagolskog vida i glagolskog vremena, Komri kaže:

...iako su i glagolski vid i glagolsko vrijeme povezani sa vremenom, ta veza je različite prirode...glagolsko vrijeme je deiktička kategorija, tj. locira glagolske situacije u vremenu obično u odnosu na sadašnji trenutak, ali i u odnosu na druge glagolske situacije. Glagolski vid ne bavi se povezivanjem vremena glagolske situacije sa nekim trenutkom u vremenu, nego ga zanima unutrašnja vremenska struktura glagolske situacije; moglo bi se reći da je to razlika između unutrašnjeg vremena glagolske situacije (glagolski vid) i spoljašnjeg vremena glagolske situacije (glagolsko vrijeme) (Comrie 1976:5).⁶

U formalnom smislu, u engleskom jeziku se razlikuje gramatički glagolski vid (*Aspect*) i leksički glagolski vid (*Aktionsart*)⁷. Gramatički vid u engleskom jeziku ostvaruje se na nivou fleksivne morfologije, kroz glagolsku frazu (prostu ili složenu). Služi da izrazi individualan pogled na jednu glagolsku situaciju. Tip glagolske situacije u engleskom uglavnom se ostvaruje sintaksičkim strukturama u okviru glagolske fraze, a rjeđe na leksičkom nivou⁸ (Novakov 2005:111). Na osnovu logičkih testova Vendler je izvršio klasifikaciju engleskih glagolskih leksema u četiri tipa glagolske situacije: *stanja* (*states*), *aktivnosti* (*activities*), *ostvarenja* (*achievements*) i *dostignuća* (*accomplishments*) (Vendler 1957). Svaki navedeni tip glagolske situacije karakteriše prisustvo ili odsustvo distinktivnog obilježja *stativnosti*, *trajanja* i *cilja*. Navedenu distinkciju Novakov je ilustrovao sljedećom tabelom:

	Tip glagolske situacije (<i>Aktionsart</i>)			
<u>Aktivnost</u>	<u>stanje</u>	<u>ostvarenje</u>	<u>dostignuće</u>	
- stativnost	+ stativnost	- stativnost	- stativnost	
+ trajanje	+ trajanje	+ trajanje	- trajanje	
- cilj	- cilj	+ cilj	+ cilj	

Slika 2. Distinktivna obilježja po tipu glagolske situacije

Na glagolski vid u cjelini, a pogotovo na leksički, u velikom stepenu utiču i inherentne vidske osobine glagola (eng. *inherent aspectual semantic properties*) (Comrie 1976).⁹

6 Comrie, 1976, 5: '...although both aspect and tense are concerned with time, they are concerned with time in very different ways. ...tense is a deictic category, i.e. locates situations in time, usually with reference to the present moment, though also with reference to other situations. Aspect is not concerned with relating the time of the situation to any other time point, but rather with the internal temporal constituency of the one situation; one could state the difference as one between situation-internal time (aspect) and situation-external time (tense).'

7 U ovom radu će se umjesto termina *Aktionsart* koristiti termin *tip glagolske situacije*, koji je ponudio Novakov (v. Novakov 2005).

8 Za razliku od slovenskih jezika, gdje se tip glagolske situacije ostvaruje već na leksičkom nivou (najčešće prefiksacijom) (Novakov 2005:84).

9 Po Komriju, na osnovu tih osobina glagolske situacije mogu da budu stativne (*stative*), dinamične (*dynamic*), durativne (*durative*), trenutne (*punctual*), telične (*telic*) i atelične (*atelic*) (Comrie 1976).

1.2. Glagolski vid u okviru tipoloških studija

Značenja glagolskog vida u ovom radu preuzeta su iz tipoloških studija.¹⁰ Tek se u studijama ovog tipa gramatička kategorija vida počela intenzivnije izučavati. Najpoznatija tipološka monografija svakako je Komrijeva studija *Aspect*, u kojoj autor iznosi stav da pri vidskoj analizi jednu glagolsku situaciju možemo posmatrati ili kao *cjelinu* (*whole*) ili kao *strukturu* (*structure*). Posmatrana kao jedna cjelina, glagolska situacija bi imala *perfektivan* glagolski vid, dok bi posmatrana kao struktura imala *imperpektivan* vid. Komri navedene termine smatra prikladnim za opis jedne glagolske situacije od njenog početka do njenog kraja, bez obzira na segment objektivnog vremena u kojem se desila.¹¹ Na sličan stav može se naići i u Riđanovićevoj studiji *A Synchronic Study of Verbal Aspect in English and Serbo-Croatian*. Autor ističe da je za vidsku interpretaciju najbitnija *djeljivost* (*divisibility*) ili *nedjeljivost* (*indivisibility*) vremenske dimenzije glagolske situacije (Riđanović 1976). Riđanović ne koristi čak ni termine *perfektivnost* i *imperpektivnost* jer podsjećaju na *svršenost* i *nesvršenost*, već umjesto njih koristi, redom, termine *totivni* (*totive*) i *netotivni* (*nontotive*) glagolski vid.

U radu je usvojena Kverkova taksonomija formalnih vidskih opozicija na: *progresivno/nerpogresivno* i *perfekatsko/neperfekatsko* (Greenbaum and Quirk 1991:42). Kombinovanjem elemenata različitih parova navedenih opozicija mogu se dobiti četiri formalna vidska obilježja:

- a) *neprogresivno/neperfekatsko*,
- b) *progresivno/neperfekatsko*,
- c) *neprogresivno/perfekatsko* i
- d) *progresivno/perfekatsko*.

Svako navedeno vidsko obilježje bilo bi ekvivalentno određenom finitnom glagolskom obliku.¹² Formalna opozicija *neprogresivno neperfekatsko* u finitnoj glagolskoj frazi za označavanje prošlosti izražava se prostim prošlim vremenom (eng. *Simple Past Tense*). U narednom poglavlju ponudiće se vidska analiza vremenskih značenja prostog prošlog vremena.

2. Vidska i vremenska značenja prostog prošlog vremena

Prostim prošlim glagolskim vremenom izražava se određeno vrijeme (eng. *definite time*) (Leech 1987:42) i uz ovaj glagolski oblik mora postojati (u užem ili širem kontekstu) neki vremenski adverbijal da tu određenost označi. Osnovno značenje prostog prošlog vremena jeste da označi glagolsku situaciju koja je smještena u neko određeno vrijeme u prošlosti (Greenbaum and Quirk 1991). Međutim, prosto prošlo vrijeme ima i svoja specifična značenja koja nisu vremenska, a to su prije svega ona koja se odnose na sadašnjost.¹³ Kverk izdvaja tri apsolutna vremenska značenja ili tri upotrebe prostog prošlog vremena, a to su:

a) upotreba prostog prošlog vremena sa glagolima dinamičnog značenja s ciljem označavanja jednog određenog događaja u prošlosti, pri čemu glagolska situacija može

10 Kategorija glagolskog vida često je u okviru tradicionalističkog preskriptivizma bila nedovoljno razgraničena od kategorije glagolskog vremena, pa u to vrijeme nisu bila određena ni vidska značenja.

11 Stav da su termini *svršeno* i *nesvršeno* nedovoljni za potpun opis jedne glagolske situacije sreće se i kod Đura Grubora (v. Grubor 1953).

12 U tipološkim studijama se engleski perfekatski oblici (prošli, sadašnji i budući perfekat) posmatraju kao glagolski vid, dok se neperfekatski oblici posmatraju kao glagolsko vrijeme (v. Komri, Smit, Novakov).

13 To bi bila relativna značenja prostog prošlog vremena, koja nisu predmet istraživanja u ovom radu.

da da se desi u toku relativno dužeg vremenskog perioda ili da se desi u tačno određeno vrijeme. Navedena upotreba ilustrovana je sljedećim primjerima:

- (1) He made¹⁴ his way towards a waiting car.
- (2) The car *buzzed on* along the clear road.
- (3) The principal *rose* slowly to his feet.
- (4) Dixon *shook* his head.
- (5) Dixon's hand *went up* involuntarily to his black eye.

Primjerom 1 iskazano je ostvarenje kao tip glagolske situacije, uz perfektivno vidsko značenje. U primjerima 3 i 5 na osnovu rečeničnog konteksta može se zaključiti da je prisutno dostignuće, takođe uz perfektivan glagolski vid. U primjeru 2 na osnovu prijednoga *on* dalo bi se zaključiti da je glagolska situacija imala duže trajanje, stoga je navedenim primjerom označena aktivnost, a glagolski vid je imperfektivan. U primjeru 4 prisutna je jedna zanimljiva situacija. Naime, u zavisnosti od šireg konteksta navedenim primjerom može biti označeno ili dostignuće (uz perfektivan glagolski vid) ili aktivnost (uz imperfektivan glagolski vid).

b) upotreba prostog prošlog vremena sa glagolima dinamičnog značenja s ciljem označavanja uobičajenosti (eng. *habituality*), odnosno neke glagolske situacije koja se ponavljala u određenom vremenskom periodu u prošlosti. Na primjer:

- (6) Winton hall had belonged, when Wilditch was a child, to his uncle, who had never married, and every summer he *lent* the house to Wilditch's mother.
- (7) 'Did you *talk it over* with her in those days?'
- (8) Once a year, and always on his tour, Wormold *wrote* to his younger sister who lived in Northampton.

Komri uobičajenost posmatra kao dio imperfektivnosti (Comrie 1976), te se u određenom kontekstu s ciljem označavanja uobičajenosti može upotrijebiti progresivan glagolski vid. Uobičajenost se po pravilu odlikuje iterativnošću, tj. ponavljanjem situacije u određenom vremenskom intervalu. Na osnovu rečeničnog konteksta u svim navedenim primjerima može se prepoznati uobičajenost, iako su glagolske situacije predstavljene neprogresivnim vidom. To je najčešće moguće postići upotrebom određenog adverbijala. Naime, navedeni glagolski oblik svojim značenjem a uz pomoć vremenskih adverbijala *evry summer*, *in those days* i *once a year* bez promjene značenja konteksta označava imperfektivnost. Tip glagolske situacije u primjerima 6 i 7 bio bi aktivnost. Iako je i primjerom 8¹⁵ u okviru uobičajenosti sveukupno izražena jedna trajna situacija, ona se ipak sastojala iz niza trenutnih situacija označenih glagolom *lend* (pozajmiti nešto nekome) a koje predstavljaju dostignuća.

c) upotreba prostog prošlog vremena sa glagolima stativnog značenja s ciljem označavanja jednog stanja stvari u prošlosti. Navedena upotreba vezuje se za stativne glagole.¹⁶ Samo značenje stativnosti ili dinamičnosti glagola utiče i na glagolski vid, i to na taj način što se stativni glagoli uglavnom ne mogu upotrijebiti u progresivnom vidu.¹⁷ Prirodno, stativni glagoli se uglavnom vežu za stanja kao tip glagolske situacije:

- (9) He *didn't look too bad*, really; anyway, better than he *felt*.

14 Svi glagolski izrazi koji su u radu analizirani obilježeni su kurzivom.

15 U primjeru 8 poslije glagola *write* (pisati) izostavljen je direktni objekat, ali ga kontekst podrazumijeva.

16 Najvažnija podjela glagola koja je izvršena u gramatikama savremenog engleskog jezika (Quirk et al. 1972) jeste podjela na stativne i dinamične glagole.

17 Pojedine grupe stativnih glagola mogu se upotrijebiti u progresivnom vidu, najčešće uz promjenu značenja samoga glagola, a samim tim i konteksta.

- (10) She *had* the kind of water-gipsy face, dusky but rosy, that affected him u n - comfortably.
- (11) He *was* already so *excited* about Tuesday afternoon that he had to get up and walk about in his bedroom.
- (12) Dixon *wanted* to laugh.

Tip glagolske situacije u prethodno navedenoj grupi primjera je stanje. Ovdje se može govoriti o više ili manje trajnim stanjima. Na primjer, u primjeru 10 stanje bi bilo trajno (glagolom *had* označena je fizionomija lica), dok bi u ostalim primjerima stanja bila manje trajna.¹⁸

Kada se govori o prostom prošlom vremenu u engleskom jeziku, nemoguće je ne izvršiti poređenje tog oblika sa nekim drugim glagolskim oblicima za izražavanje prošlosti. Iz takvog poređenja nabolje se uviđa specifičnost i vremensko obilježje jedne glagolske situacije izražene ovim glagolskim vremenom.

U narativnom tekstu u okviru prošlosti veoma je bitan vremenski slijed dešavanja situacija, tj. značenje glagolske situacije koje se odnosi na vrijeme njenog dešavanja u odnosu na druge situacije. U okviru složene rečenice u prošlosti, prosto prošlo vrijeme može da označi ili glagolske situacije koje se dešavaju konsekutivno, jedna iza druge (eng. *time sequence*) ili one od kojih se jedna situacija označena prostim oblikom dogodi unutar druge, označene trajnim oblikom glagola (eng. *time inclusion*) (Leech 1987:21). Zanimljiva su vidska značenja prostog prošlog vremena u obje navedene značenjske veze.

Značenje *situacija koje se dešavaju konsekutivno (time sequence)* ilustruju sljedeći primjeri:

- (13) He *sighed*, and *picked up* the phone.
- (14) He *looked back* once and *saw* the Professor of English huddled up on one leg and looking at him.
- (15) He *stopped* for a moment to wave good-bye to the band, then, receiving no response, *went off* to find the phone.

Svi navedeni primjeri slični su po tome što imaju vidsko značenje perfektivnosti i isti tip glagolske situacije. Dok su oba glagola u primjeru 13 dostignuće, glagol *look* u primjeru 14 spada u glagole aktivne percepcije i u svom osnovnom značenju označava aktivnost. Međutim, u ovom kontekstu glagol *look*, usljed prisustva prijedloga *back* i adverbijala *once* koji mu daje osobinu trenutnosti označava dostignuće, kao i glagol *see* u istom primjeru. Glagoli u primjeru 15 takođe izražavaju dostignuće.

Vidske karakteristike prostog prošlog vremena još jasnije se odslikavaju u primjerima situacija izraženih prostim glagolskim oblikom koje se dogode unutar situacije označene trajnim oblikom glagola (*time inclusion*). U tom slučaju jasno je uočljivo da glagolski vid izražen prostim prošlim vremenom ne može biti imperfektivan (dakle, kod takvih situacija nije moguće da prosto prošlo vrijeme ima dvojako vidsko obilježje, nego samo jedno - perfektivno). Navedenu pretpostavku potvrđuju sljedeći primjeri:

- (16) Among the dancers he *recognized* Barclay, the Professor of Music, dancing with his wife.
- (17) He *noticed* that Christine was whispering something to Carol, and seemed slightly agitated.

¹⁸ Komri tvrdi da, iako su u suštini imperfektivna, stanja mogu biti i perfektivna. U tom slučaju perfektivnost stanja kao tipa glagolske situacije opravdava se perfektivnošću jednog dijela te situacije (najčešće njenog početka ili kraja) (v. Comrie 1976).

Još jedna karakteristika glagola upotrijebljenih u prostom prošlom vremenu u ovakvim situacijama je i ta da je njihov tip glagolske situacije uvijek distignuće. To je uočljivo u oba navedena primjera, kod glagola *recognize* (prepoznati) i *notice* (primijetiti). Budući da se radi o dostignuću (dakle, glagolskoj situaciji koja i počinje i završava se u jednom trenutku), glagolski vid u oba navedena primjera je perfektivan.

U okviru vremenskih značenja prostog prošlog vremena pomenuće se još i tzv. katenativne konstrukcije¹⁹. Kako navodi Novakov (v. Novakov 2005:100), takve konstrukcije sastoje se iz glavne i zavisne klauze, a pri vidskoj analizi posmatraju se glagoli glavne klauze. Na primjer:

(18) Dixon *began* looking towards the barmaid.

(19) He *began* to tremble.

(20) He *stopped* speaking, poised his mouth for a tone as different from Welch's as possible, and started off afresh.

Katenativne konstrukcije su, između ostalog, specifične i po tome što glagol njihove glavne klauze ima nedvosmisleno vidsko značenje. Naime, glagol *begin* (početi) ima semantičko obilježje inceptivnosti²⁰, odnosno označava početak jedne glagolske situacije. Stoga je tip glagolske situacije navedenog glagola u kateativnim konstrukcijama ostvarenje, a glagolski vid perfektivan.²¹

Glagol *stop*²² (prestati) posjeduje semantičko obilježje terminativnosti²³, dakle, označava kraj jedne glagolske situacije i ima vidsku strukturu poput glagola *begin* (izražava dostignuće i ima perfektivan glagolski vid).

3. Zaključak

U radu su analizirane vidske karakteristike apsolutnih vremenskih značenja prostog prošlog vremena. S tim u vezi, iz prethodne analize vidске opozicije *neprogresivno/neperfekatsko* može se izvesti nekoliko zaključaka:

a) navedena vidska opozicija može da ima i perfektivan i imperfektivan glagolski vid, što zavisi od konteksta, kao i od leksičko-aspektnih osobina samih glagola;

b) glagoli dinamičnog značenja upotrijebljeni u prostom prošlom vremenu mogu se javiti u tri tipa glagolske situacije: aktivnostima, ostvarenjima i dostignućima, dok glagoli stativnog značenja u istom obliku izražavaju stanja;

c) jedan glagol upotrijebljen u prostom prošlom vremenu za situaciju koja se dogodi u toku trajanja neke druge situacije (naznačene progresivnim oblikom koji formira *vremenski okvir*) uvijek ima perfektivan glagolski vid, budući da označava glagolsku situaciju koja u jednom trenutku uranja u situaciju koja je već u toku. Zbog toga je u takvim uslovima neprogresivnim neperfekatskim vidom uvijek predstavljeno dostignuće. Za kraj, može se reći da bi bilo zanimljivo posmatrati u kojim kontekstualnim uslovima se prosti glagolski oblik može zamijeniti progresivnim oblikom, uz minimalne semantičke vidске varijacije.

19 eng. *catenated* – *connected in a chain or series*

20 eng. *inceptive* – *expressing the beginning of an action*

21 Glagol *begin* je ergativan glagol (Greenbaum and Quirk 1991), tj. može biti i prelazan i neprelazan. U katenativnim konstrukcijama navedeni glagol je uvijek prelazan. Isto tako, u situacijama kada je neprelazan, kao u primjeru *The madrigal began at the bidding of Welch's arthritic forefinger*, navedeni glagol opet označava dostignuće i ima perfektivan vid. Dakle, sintaksičko ponašanje navedenog glagola ne utiče na njegovo vidsko značenje.

22 Glagol *stop* je takođe ergativan glagol.

23 eng. *terminative* – *bringing to an end*

Bibliografija

- Amis, K. (1961). *Lucky Jim*. England: Penguin Books. (Clays Ltd.).
- Comrie, B. (1976). *Aspect*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Comrie, B. (1985). *Tense*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Greenbaum, S. and R. Quirk (1990). *A Student's Grammar of the English Language*. London: Longman.
- Grubor, Đ. (1953). *Aspektna značenja*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Leech, G. (1976). *Meaning and the English Verb (2nd ed.)*. London: Longman.
- Novakov, P. (2005). *Glagolski vid i tip glagolske situacije u engleskom i srpskom jeziku*. Novi Sad: Futura publikacije.
- Verndler, Z. (1957). "Verbs and Times". U: *The Philosophical Review* 66: 143-160. Ithaca: Cornell University.

SEMANTIC FEATURES OF THE ASPECTUAL OPOSITION NON-PROGRESSIVE NON-PERFECT WITHIN PAST

Summary

Aspect can be expressed both formally and semantically within finite verb phrase in English. There are two pairs of formal aspectual oppositions in English: *progressive/non-progressive* and *perfect/non-perfect*. Combining the elements of the different pairs produces (among the others) the aspectual opposition *non-progressive non-perfect*, which is within past expressed by Simple Past Tense. The paper comprises three parts. The first part offers a brief survey of the most important typological aspectual studies, and the discussion of aspectual meanings *perfective/imperfective*. The second part provides an aspectual analysis of the main temporal uses of Simple Past. The conclusion brings the results of the research, offering a detailed semantic analysis of Simple Past Tense.

Žana Gavrilović

О ГЛАГОЛИМА ПРОМЕНЕ У ШПАНСКОМ ЈЕЗИКУ

Кренувши од идеје да је трансформација битан вид нашег постојања, а да се при томе јавља у више различитих аспеката и да у шпанском језику за разлику од већине других језика имамо на располагању „псеудокопулативне“ аспектуалне глаголе: *ponerse, hacerse, volverse, quedarse, convertirse/transformarse en, llegar a ser*, који сваки на свој начин исказују стицање одређене особине (*cualidad*) или стања (*estado*) путем промене коју трпи особа или ствар на коју се такав глагол односи, у овом раду ћемо понудити класификацију глагола промене у зависности од трансформације коју говорник жели да искаже (привремена/трајна, позитивна/негативна, вољна/невољна промена). На крају ћемо потражити еквиваленте ових глагола у српском језику. При чему уочавамо да у великом броју случајева не постоји одговарајући израз те се преводиоци најчешће служе глаголима *постати*, *остати* у комбинацији са одговарајућим придевом или именицом или свршеним глаголским видом.

Кључне речи: трансформација, метаморфоза, вољна/невољна, трајна/привремена, позитивна/негативна промена, глаголи промене, свршени глаголски вид, „псеудокопулативна конструкција“.

1. Увод

Предмет нашег истраживања у овом раду је постојање групе глагола у шпанском језику који у копулативној конструкцији са именицама, придевима, поимениченим придевима и партиципима исказују разне видове трансформације коју субјекат може претрпети. Циљ овог рада је да се покаже да је класификација ових глагола према типу промене коју исказују могућа, као и да се скрене пажња на непостојање њихових еквивалената у српском језику те на проблематку њиховог превођења. Истраживање започињемо дефинисањем појма промене (трансформације) и њеним аспектима. Намера нам је да класификујемо глаголе промене у зависности од трансформације коју говорник жели да искаже (привремену или трајну промену, затим промену позитивног или негативног карактера, или ону која је проистекла из воље субјекта или му се десила несвесно или, пак, промену која се деси у тренутку за разлику од оне која обликује наше биће годинама, постепено). Ове глаголе је могуће разврстати и на основу тога да ли исказују стицање трајне особине (*cualidad*) попут глагола *ser* или промену стања (*estado*) попут глагола *estar*. Такође ћемо понудити листу речи које могу бити употребљене уз ове глаголе у зависности од промене коју исказују. На основу превода уочавамо да у великом броју случајева не постоји одговарајући израз у нашем језику, те се преводиоци служе глаголима *постати*, *остати* у комбинацији са одговарајућим придевом или именицом. Истраживање заснивамо на корпусу састављеном од следећих романа и њихових превода на српски језик:

Esos cielos, Bernardo Atxaga. Боје неба у преводу Биљане Буквић Исаиловић
Pedro Páramo, Juan Rulfo Педро. Парамо у преводу Радоја Татића и Гордане Ђирјанић

Cien años de soledad, Gabriel García Márquez. *Сјео година самоће* у преводу Николе Милићевића.

Корпус је показао да је неке од ових израза који се граде помоћу придева могуће заменити одговарајућим лексикализованим глаголом изведеним од датог придева (уместо израза *hacerse viejo* → „постати стар“ могли бисмо употребити глагол *envejecer* → „остарити“) али сматрамо да је увек боље одредити се за израз с обзиром на то да је њихово постојање специфичност шпанског језика.

2. О природи промене

Најважнији вид нашег постојања јесте трансформација, јер помоћу ње постајемо оно што јесмо у датом тренутку и она нам омогућава да идемо корак даље (уколико је реч о позитивној промени) или нас, пак, када претрпимо негативну промену, враћа корак уназад. Како пословица каже: „*veñ suñra ћемо биши нешћо дружачије од оног шћо смо сага.*“

О природи трансформације Иван Клајн и Милан Шипка кажу да је то „радикалана промена изгледа, облика, стања, особина; преображај, метаморфоза“ (Иван Клајн и Милан Шипка 2006: 1259).

За исказивање промене у француском језику се користи глагол *devenir*, у енглеском *become*, у италијанском *diventare*, у немачком *warden*, док у шпанском језику имамо на располагању такозване глаголе промене у копулативној конструкцији. С обзиром на чињеницу да се у шпанском језику трансформација коју субјекат трпи може исказати на више начина, у овом раду анализирамо најучесталије глаголе и нијансе у њиховом значењу у зависности од типа промене коју желимо да искажемо, а што често представља проблем онима који нису изворни говорници. Наша класификација се заснива на појмовима као што су трајање промене, промена стања или промена особине, (не)вољност субјекта у процесу трансформације.

У шпанском језику промену је могуће исказати помоћу:

- а) глагола промене у копулативној конструкцији (*volverse viejo*);
- б) глаголских перифраза (*llegar a ser, venir a ser/estar, pasar a ser/estar*);
- с) лексикализованих глагола изведеним од придева или именица (*envejecer*);

Као што уочавамо у примеру бр. 1, до промене може доћи брзо, у тренутку, и она моментално модификује наше постојање. Преводилац употребљава српски глагол разболети се да би превео глагол *ponerse enfermo*.

Пример: [1] *Me pongo enfermo cada vez que tengo que hacer un viaje. (Esos cielos: 26)* → **Разболим се** сваки пут кад треба да путујем. (Боје неба: 16).

Затим, пример бр. 2 наговештава да има и промена које се одвијају споро, које могу годинама обликовати личност у тишини и неприметно. Да би превео *volverse egoísta* преводилац се определио за глагол постати у комбинацији са именицом егоиста.

Пример: [2] *Si hubieras sido un verdadero amigo nunca me habrías hablado así, porque, que yo sepa, cuando sentimos afecto por alguien solemos volvernos egoístas y no pensamos más que en nosotros mismos y en los seres queridos, no en lo que conviene a la organización o en lo que aconsejan los que están por encima del bien y del mal. (Esos cielos: 31)* → Да си био прави пријатељ никада ми тако нешто не би рекао, јер, колико ја знам, чим осетимо симпатије према неком обично **постанемо егоисти** и

мислимо само на себе и оног кога волимо; не занима нас шта одговара организацији као ни савети оних што су изнад добра и зла. (Боје неба: 19)

Промена ће нас, дакле, одвести у пролазано стање (пример бр. 1), или ће заувек модификовати наше биће (пример бр. 2). Такође, неке промене су вољне и резултат су нашег труда:

Пример: [3] *Por ahora eres sólo un aprendiz; quizá mañana o pasado llegues a ser tú el jefe.* (Pedro Páramo: 82) → Сада си само шегрт; сутра или прекосутра можда ћеш и ти **постати газда**. (Педро Парамо: 23)

Свакако треба напоменути да до неких промена долази спонтано као и чињеницу да на њих не можемо утицати својом вољом, ма колико то желели:

Пример: [4] *Perdóneme que me ponga colorada, don Fulgor. No creí que don Pedro se fijara en mí.* (Pedro Páramo: 98) → Извините што **сам поцрвенела**, дон Фулгоре. Нисам ни помишљала да би ме дон Педро приметио. (Педро Парамо: 36)

Сви ови аспекти промене у шпанском језику могу се исказати помоћу глагола као што су: **ponerse, hacerse, volverse, quedarse, convertirse/transformarse en, llegar a ser**, који у „псеудокопулативној“ конструкцији са придевима, именицама, прилошким изразима, партиципима, и поимениченим придевима исказују трансформацију коју трпи субјекат, а на српски језик се у највећем броју случајева преводe глаголима **постати** (пример бр. 1), **остати** (пример бр. 20) или **свршеним глаголским видом** одговарајућег глагола (пример бр. 4).

Када говоре о граматичкој категорији глаголског вида у српском језику, Станојичић и Поповић (2008) дају основну поделу глагола на: имперфективне (несвршене), перфективне (свршене) и двовидске глаголе. Перфективне глаголе затим деле на дуративне (трајне) и итеративне (учестале), док перфективне деле на тренутно-свршене, почетно-свршене завршно-свршене и неодређено-свршене. Када говоре о двовидским глаголима Станојичић и Поповић наводе да овакви глаголи имају исту лексичку основу за оба вида те је њихов вид могуће тачно одредити само у реченици (контексту). У овоме је српски језик сличан шпанском, међутим, од шпанског језика се разликује јер поседује различите лексичке основе за два различита вида. Оно што је за наш рад битно је да ће у великом броју случајева значењски лик перфективног глагола бити одређен префиксом („заиграти“ = „почети играти“)

Пример [5] *Poco después se quedó dormida y empezó a soñar.* (Esos cielos: 138) → Убрзо је **заспала** и почела да сања. (Боје неба: 81)

Посматрајући ове глаголске изразе примећујемо да су у питању повратни глаголи (осим перифразе *llegar a ser*) и да се заменица **se**, која је овде обавезан део израза, слаже са субјектом у лицу, роду и броју.

Пример [6] *Me quedé dormida un rato.* (Pedro Páramo: 135) → Била сам мало **придремала**. (Педро Парамо: 66)

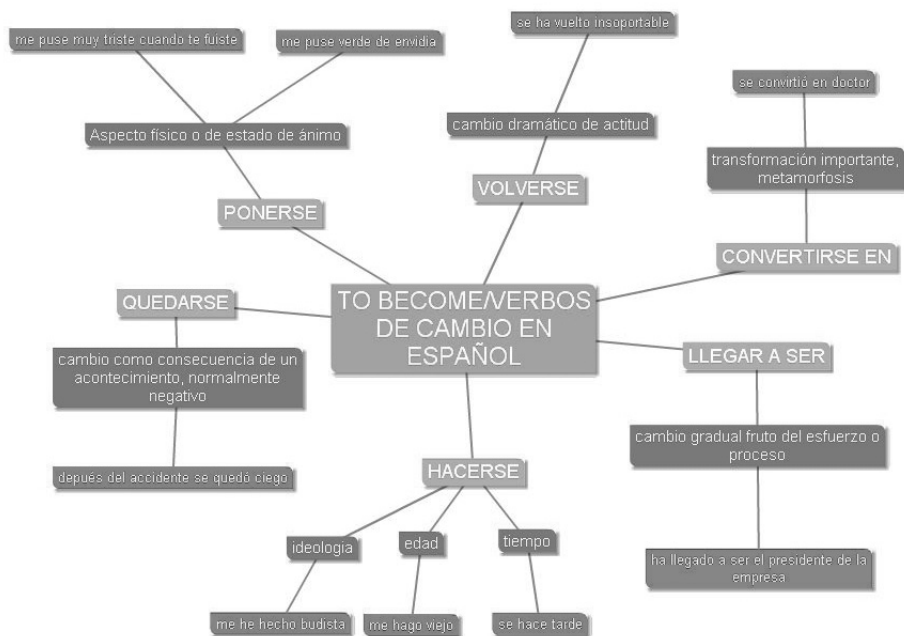
Пример [7] *Mañana me iré y me llevaré el gato y te quedarás tranquila.* (Pedro Páramo: 145) → Сутра одлазим, понећу и мачку, па ћеш **бити мирна**. (Педро Парамо: 74)¹

Хили (Gili 2005:43) посматра промене које ови глаголи исказују и констатује да оне могу бити брзе, дефинитивне, резултат неког претходног стања или дешавања, позитивне или негативне. Који ћемо израз употребити зависи од тога који тип промене желимо да искажемо. Хулија Понт (Julia Pont, 2009) у занимљивој

¹ У преводима на српском језику најчешће се не јавља повратна заменица себе, се као што је случај у примерима на шпанском језику.

презентацији на интернету предлаже следећу класификацију глагола за исказивање промене (слика бр.1):

- a) Глагол **ponerse** исказује физичко стање или расположење. *Me pongo enfermo cada vez que tengo que hacer un viaje. (Esos cielos: 26)* → Разболим се сваки пут кад треба да путујем. (*Боје неба: 16*).
- b) **Volverse** исказује промену става: *¿Por qué aquella mirada se volvía valiente ante la resignación? (Pedro Páramo: 92)* → Зашто је тај поглед **постајао одлучан** пред очајањем? (*Педро Парамо: 31*)
- c) **Convertirse en** служи за исказивање битне промене, метаморфозе: *Se convirtió en doctor.* → Постао је доктор.
- d) **Llegar a ser** исказује постепену промену која је резултат труда или неког процеса: *Por ahora eres sólo un aprendiz; quizá mañana o pasado llegues a ser tú el jefe. (Pedro Páramo: 82)* → Сада си само шегрт; сутра или прекосутра можда ћеш и ти **постати газда**. (*Педро Парамо: 23*)
- e) **Hacerse** користимо за промену у **идеологији**: *Me he hecho budista,* → Постао сам будиста; **годинама**: *Me hago viejo.* → Старим; **времену**: *Se hace tarde.* → Постаје касно.
- f) **Quedarse** представља промену која је последица неког догађаја која је најчешће негативног карактера: *Pero por el muchacho supe que te habías quedado viuda y que le hacías otra vez compañía a tu padre. (Pedro Páramo: 139)* → Али, преко дечка сам сазнао да си се удала, а убрзо добих обавештење и да си **остала удовица**, и да си се опет вратила оцу. (*Педро Парамо: 69*)

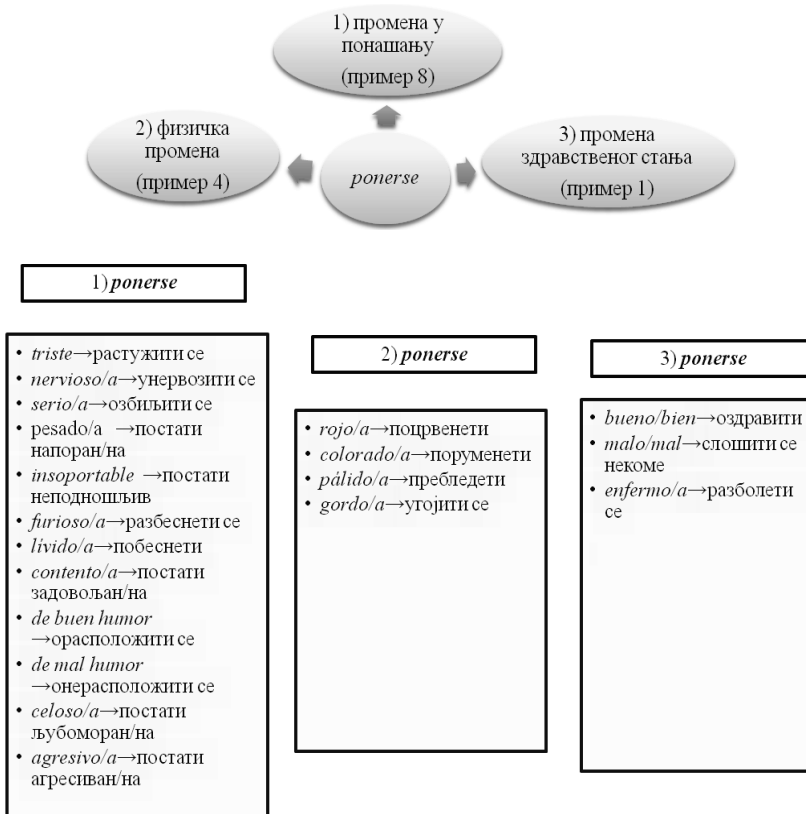
Слика бр.1

3. Класификација

3.1. Промена стања: глагол *ponerse* се користи онда када је субјекат несвестан промене коју доживљава и не може да је контролише. Овај глагол употребљава се у комбинацији са **придевима и партиципима**: *rojo, triste, enfermo, nervioso, serio, pesado, gordo, pálido, contento, insoportable*, итд., а глагол *estar* му је пандан у великом броју случајева. Овде је реч о невољној, тренутној, пролазној промени у понашању, расположењу или физичком и здравственом стању. Војмир Виња у свом речнику даје следећи превод ове одреднице: **Ponerse** [...] *refl* ставити се, метнути се. (Виња, 929: 1998)

Пример: [8] *Lo supimos porque el Colorado volvió solo y se puso tan inquieto que no dejó dormir a nadie* (Pedro Páramo: 84) → Сазнали смо за то јер се Колорадо вратио сам, и био је толико **узнемирен** да ником није дао да спава. (Педро Парамо: 25)

Табела бр. 1

3.2. Hacerse ће се користити уз **придеве** који су у вези са професијом, идеологијом, религијом, националном припадношћу: *médico, republicano, budista, famoso, experto*, итд. Војмир Виња наводи глагол *hacerse* на следећи начин:

Hacerse [...] *refl.* привикнути се, навикнути се,...изигравати, правити се, глумити...~*se toro* прећи на ислам. (Виња, 612: 1998)

Пример: [9] *Cuando se hizo el experto en el uso y manejo de sus instrumentos, tuvo una noción del espacio que le permitió navegar por mares incógnitos, visitar territorios deshabitados y trabar relación con seres espléndidos, sin necesidad de abandonar su gabinete.* (*Cien años de soledad*: 13) → Кад **постаде вјештак** у руковању својим справама, бијаше стекао такве предоцбе о простору те је могао пловити непознатим морима, посјетити ненастањена подручја и упознати чудесна бића а да се не макне из своје радионице. (*Сто година самоће*: 9-10)

Hacerse се такође користи са **именицама** као што су: *monja*, *amigos* и сл., што нас наводи на закључак да овај глагол исказује жељену, планирану промену која подразумева развој личности, трансформацију коју субјекат доживљава као последицу природне еволуције или као резултат сопствене одлуке.

Пример: [10] *Dejó de comer carne. Se hizo vegetariana.* (*Gili Sacristán Díaz*: 287) → Престала је да једе месо. Постала је вегетаријанка.

У примеру који следи видимо да се помоћу овог глагола може исказати и постепена трансформација као невољан али неизбежан процес: *hacerse viejo*, *maor*, итд.

Пример: [11] *Había perdido su antigua espontaneidad. De cómplice y comunicativo se hizo hermético y hostil.* (*Cien años de soledad*: 45) → Изгубио је своју некадашњу непосредност. Саучесник и причалац, **претворио се у затворену и одбојну особу**. (*Сто година самоће*: 33)

Међутим глагол *hacerse* не исказује само промену, већ може бити синоним глаголу *fingir* (претварати се, правити се) уз **поименичене придеве** попут *el loco*, *el tonto*, *el sueco*, *el enfermo*, итд.

Пример: [12] *Cuando no entiende algo, siempre se hace el tonto.* (Matte Bon 1992: 55)

→ Кад год нешто не разуме, прави се да је глуп.

<i>hacerse</i> + придев	<i>hacerse</i> + именица	<i>hacerse</i> = <i>fingir</i>
<ul style="list-style-type: none"> • <i>rico/a</i>→обогатити се; • <i>mayor</i>→одрасти; • <i>viejo/a</i>→остарити; • <i>español/a</i>→постати Шпанцем/Шпањолком; • <i>republicano/a</i>→постати републиканац/републиканака; • <i>famoso/a</i>→постати славан/на; • <i>necesario/a</i>→постати неопходан/на; • <i>vegetariano/a</i>→постати вегетаријанац/вегетаријанка; 	<ul style="list-style-type: none"> • <i>monja</i> →закалуђерити се; • <i>médico/a</i> →постати лекар; • <i>amigos</i> →спријатељити се; • <i>socio/a</i>→постати партнер, сарадник; • <i>voluntario/a</i>→постати волонтер/ка; 	<ul style="list-style-type: none"> • <i>el loco</i>→правити се луд; • <i>el muerto</i>→правити се мртав; • <i>el tonto</i>→правити се глуп; • <i>el sueco</i>→правити се Енглец;

Табела бр. 2

3.3. *Volverse* се користи са **придевима** као што су: *loco*, *antipático*, *idiota*, *alcohólico*, *pesimista*, *insoportable*, итд.

Пример: [13] *Así son las cosas cuando uno se vuleve viejo.* (*Esos cielos*: 39) → Тако је то кад човек **остари** (*Боје неба*: 24).

Такође се употребљава у следећој конструкцији: неодређени члан *un/una* + **именица** + **придев**: *un hombre conservador*, *una persona egoísta*, итд. Употребљава се као глагол **ser**.

Код Виње налазимо следећи превод: ***Volver tr irreg*** промјенити у бити, измијенити из темеља, *~se blanco* fras проблиједјети, *~se loco* fras полудјети (Виња, 1998: 1191-1192)

Пример: [14] *¿Se ha vuelto loco? ¡No tiene ningún derecho!* (*Esos cielos*: 89). → Јесте ли **полудели**? Немате Ви никакво право! (*Боје неба*: 52)

Промена коју овај глагол исказује је невољна и брза, али трајна. Најчешће је негативног карактера, а од глагола *hacerse* разликује се по томе што се користи се за трансформацију личности, док се од *ponerse* разликује по томе што је у питању промена трајнијег карактера.

Пример: [15] *Lo cierto es que me volví más hombre* (*Pedro Páramo*: 136) → Али је чињеница да **сам постао храбрији**. (*Педро Парамо*: 67)

<i>volverse</i> + придев	<i>volverse un/una</i> + именица + придев
<ul style="list-style-type: none"> • <i>loco/a</i> → полудети; • <i>egoísta</i> → постати себичан/на; • <i>tacaño/a</i> → постати себичан/на; • <i>agresivo/a</i> → постати агресиван/на; • <i>agradecido/a</i> → постати захвалан/на; • <i>radical</i> → постати радикалан/на; • <i>antipático/a</i> → постати антипатичан/на; • <i>alcohólico/a</i> → постати алкохолничар/ка; • <i>pesimista</i> → постати песимиста; • <i>insoportable</i> → постати неподношљив/а; 	<ul style="list-style-type: none"> • <i>una persona muy egoísta</i> → претворити се у веома себичну особу; • <i>un hombre muy conservador</i> → претворити се у конзервативног човека;

Табела бр. 3

3.4. *Quedarse* се најчешће користи са **придевима**: *huérfano, calvo, pensativo, embarazada, cojo, quieto, solo, ciego, soltero*, итд.

Пример: [16] *Y de remate, el pueblo se fue quedando solo; todos largaron camino para otros rumbos y con ellos se fue también la caridad de lo que yo vivía.* (Pedro Páramo: 120) → Поврх свега, село је **опустело**; сви су ухватили пут под ноге и отишли на другу страну, а са њима је отишла и милостиња од које сам живела. (Педро Парамо: 53)

Quedarse може да се користи са **партиципима**: *dormido, llamado, asustado*, (пример бр. 17) итд., и уз **прилошке изразе**: *a solas, a oscuras, a gusto* (пример бр. 18).

Пример: [17] *Se quedó callada, mirando al coche rojo que justo en aquel instante adelantaba al autobús.* (Esos cielos: 110) → Она је **ћутала**, загледана у црвена кола која су баш у том тренутку обилазила аутобус. (Боје неба: 65).

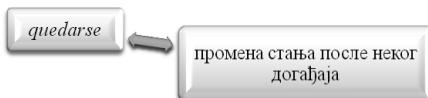
Пример: [18] *Cruzó los brazos y se quedó a la espera de la canción.* (Esos cielos: 144) → Прекрстила је руке и **чекала** да чује песму. (Боје неба: 85)

Помоћу овог глагола можемо говорити о промени стања после неког догађаја или о промени која је резултат или последица неког процеса. Употребљава се као глагол ***estar***:

Пример: [19] *Te has quedado sola, Susana.* (Pedro Páramo: 146) → Остала си сама, Сусана. (Педро Парамо: 75) = *Estás sola, Susana.* → **Сама си**, Сусана.

Али и као глагол ***ser***:

Пример: [20] *Desde entonces la tierra se quedó baldía y como en ruinas.* (Pedro Páramo: 137) → Од тада земља је **остала необрађена** и као нека рушевина. (Педро Парамо: 68) = *Desde entonces la tierra es baldía y como en ruinas.*

quedarse + придев	quedarse + партицип	quedarse + прилошки израз
<ul style="list-style-type: none"> • <i>solo/a</i> → остати сам/сама; • <i>pensativo/a</i> → замислити се; • <i>tranquilo/a</i> → смирити се; • <i>huérfano/a</i> → остати сиrote; • <i>calvo</i> → оћелавити; • <i>sordo/a</i> → оглувети; • <i>ciego/a</i> → ослепети; • <i>cojo/a</i> → остати ћопав/а; • <i>paralizado/a</i> → парализован/а; • <i>soltero/a</i> → остати самац/ица; • <i>anticuado/a</i> → остати застарелих погледа на свет; • <i>boquiabierto/a</i> → зинути од изненађења; • <i>viudo/a</i> → обудовети; • <i>impresionado/a</i> → остати под утиском; 	<ul style="list-style-type: none"> • <i>dormido/a</i> → заспати; • <i>callado/a</i> → заћутати; • <i>quieto/a</i> → умирити се; • <i>embarazada</i> → затруднети; • <i>asustado/a</i> → уплашити се; • <i>satisfecho/a</i> → остати задовољан/на; • <i>aislado/a</i> → остати изолован/на; • <i>hecho polvo</i> → не бити ни за шта; • <i>sorprendido/a</i> → изненадити се; 	<ul style="list-style-type: none"> • <i>a solas con alguien</i> → остати насамо са неким; • <i>a gusto</i> → уживати, осећати се пријатно; • <i>de piedra</i> → изненадити се;

Табела бр. 4

3.5. Convertirse или **transformarse en** се користе са **именицама**: *una moda, una estrella*, итд, као и са **поимениченим придевима**: *un indeseable, un desalmado*, итд.

У Вињином речнику смо нашли следеће објашњење:

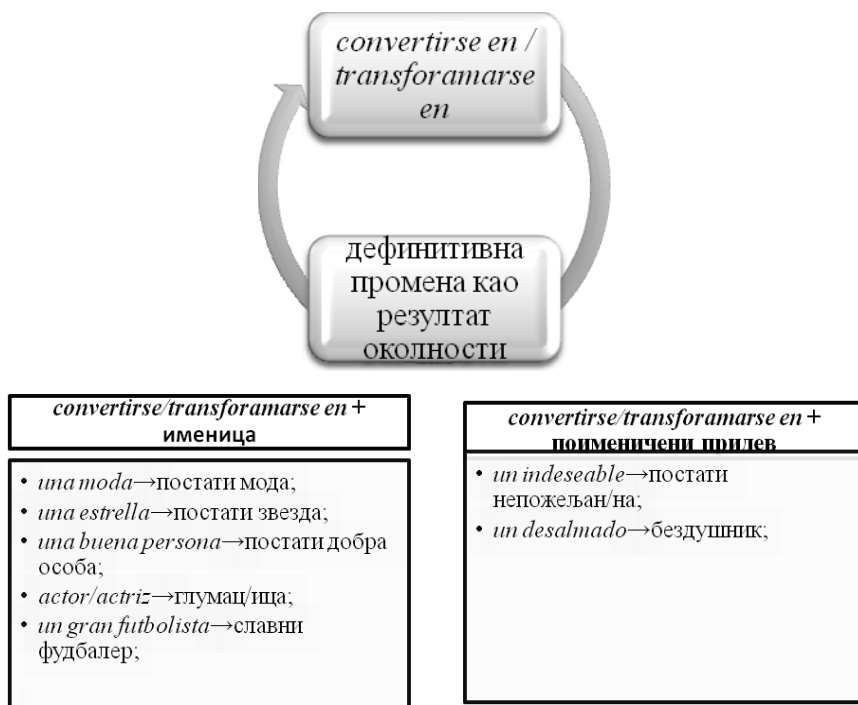
Convertirse refl преобратити се, преобраћати се (Виња, 1998: 294)

Transformar tr преобразити, измијенити, преиначити, трансформирати (Виња, 1998: 1135)

Пример: [21] *De emprendedor y limpio, José Arcadio Buendía se convirtió en un hombre de aspecto holgazán, descuidado en el vestir, con una barba salvaje que Úrsula lograba cuadrar a duras penas con un cuchillo de cocina. (Cien años de soledad: 19)* → Онај подузетни и чисти Хосе Аркадио Буендија наједном **се прометну у човјека с изгледом беспосличара**, постаде немаран у одјевању, пустивши браду коју је Урсала на једвите јаде успјевала подрезати кухињским ножем. (*Сто година самоће*: 14)

Пример: [22] *La lluvia se convertía en brisa. (Pedro Páramo: 77)* → Киша се **претворила у поветарац**. (*Педро Парамо*: 19)

Промена коју исказују ови глаголи је радикална и коначна. То је важна трансформација која није увек последица жеље субјекта, већ је резултат датих околности. Употребљава се попут глагола **ser**.

Табела бр. 5

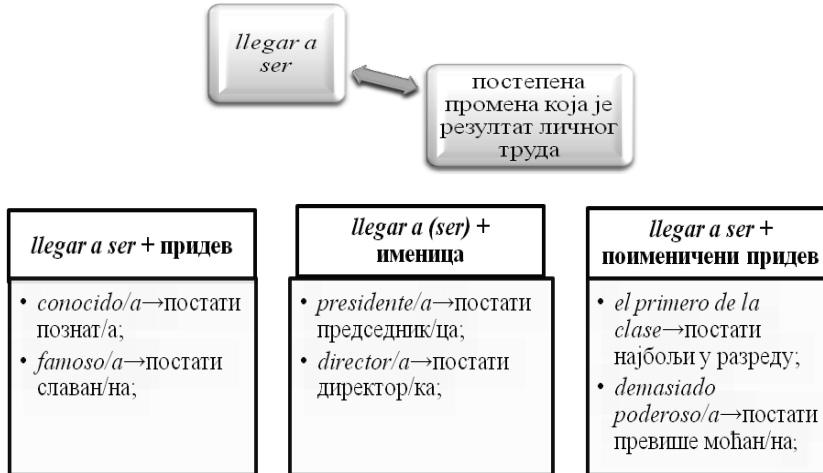
3.6. Llegar a ser се употребљава са **придевима**: *famoso, conocido*; **именицама**: *el presidente*; и **поимениченим придевима**: *el primero de la clase*. То је постепена, прогресивна, друштвено позитивна трансформација која се сматра достигнућем, успехом, резултатом нечијег напора. Одговара употребама глагола **ser**. Виња нам у свом речнику даје следеће објашњење:

Llegar a ser *intr* доћи на ред (на кога), успјети, достићи (циљ), постати што. (Виња, 1998: 730)

Пример: [23] → *Por ahora eres sólo un aprendiz; quizá mañana o pasado llegues a ser tú el jefe.* (Pedro Páramo: 82) → Сада си само шегрт; сутра или прекосутра можда ћеш и ти **постати газда**. (Педро Парамо: 23)

Кад се ова перифраза користи са именицама могуће је изоставити глагол **ser**.

Пример: [24] *Te cuesta aceptar la realidad, la vulgar y aburrida realidad, y eso por una parte está bien, yo mismo tuve ese sentimiento durante muchos años incluso llegué a militar en un grupo maoísta, pero a partir de cierta edad una persona no puede comportarse así, no sé cómo decírtelo.* (Esos cielos: 117-118) → Тешко ти је да прихватиш стварност, баналну и досадну стварност, што је у једну руку добро, и ја сам имао тај осећај дуго година, **чак сам се борио унутар једне маоистичке групе**, али после извесних година човек не може тако да се понаша, не знам како да ти то објасним. (Боје неба: 69)

Табела бр. 6

У шпанском језику уочавамо низ лексикализованих глагола промене који су изведени од придева. Можемо закључити да је већину израза који се граде помоћу глагола промене могуће заменити глаголом изведеним од датог придева. Тако, на пример, уместо да употребимо израз *hacerse viejo* → „постати стар“ могли бисмо употребити глагол *envejecer* → „остарити“. С обзиром на то да је однос лексикализованих глагола промене и копулативних конструкција у којима се глаголи промене јављају још увек недовољно проучен, сматрамо да ће док се не изврши детаљна семантичка анализа лексикализованих глагола промене бити немогуће са прецизношћу одредити нијансе у њиховом значењу нити ће се дати одговор на питање зашто је у неким случајевима копулативну конструкцију могуће заменити лексикализованим глаголом док у неким није.

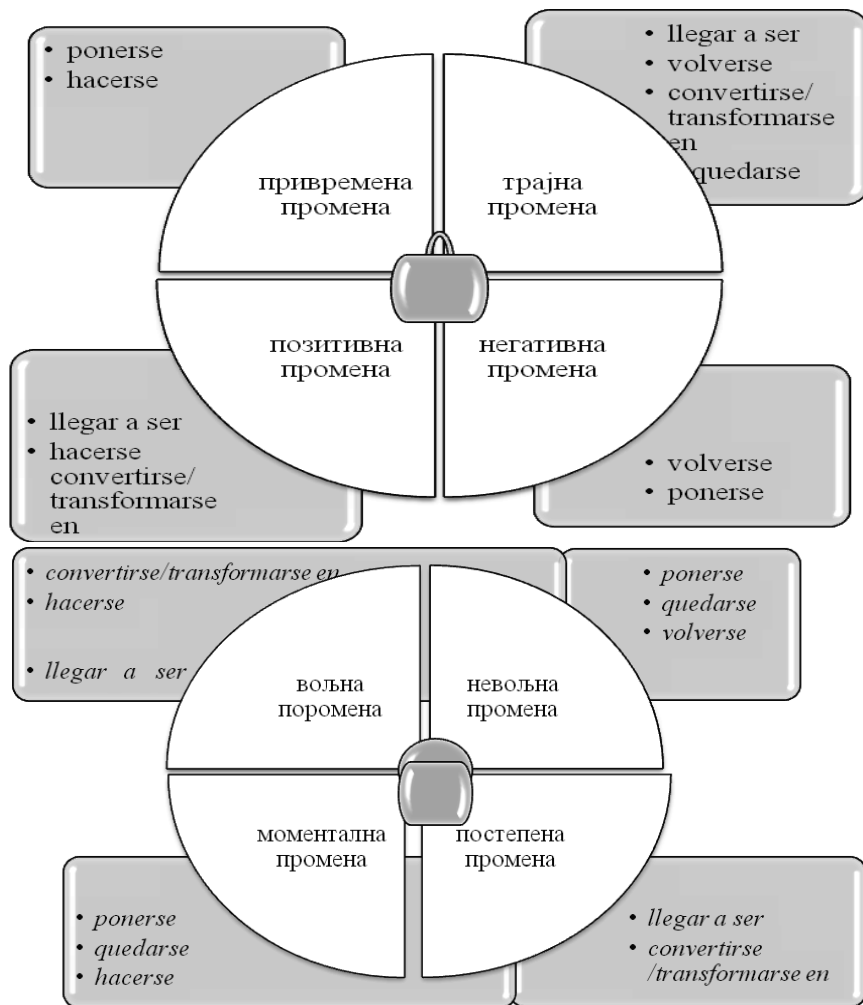
Пример: [25] *Para esa época, Melquíades había envejecido con una rapidez asombrosa. (Cien años de soledad: 14) → У то доба Мелкијадес се бијаше нагло и запањујуће постарао. (Сто година самоће: 10) = Para esa época, Melquíades se hizo viejo con una rapidez asombrosa.*

Следи табеларни приказ најучесталијих израза и глагола којима их је могуће заменити:

<i>hacerse</i> + придев	<i>quedarse</i> + придев	<i>ponerse</i> + придев	<i>volverse</i> + придев
<ul style="list-style-type: none"> • <i>viejo</i> = <i>envejecer</i> → остарити • <i>rico</i> = <i>enriquecer</i> → обогатити се; 	<ul style="list-style-type: none"> • <i>sordo/a</i> = <i>ensordecer</i> → оглувети; • <i>sorprendido/a</i> = <i>sorprenderse</i> → изненадити се; • <i>tranquilo/a</i> = <i>tranquilizarse</i> → смирити се; 	<ul style="list-style-type: none"> • <i>pálido/a</i> = <i>palidecer</i> → пребледети; • <i>blando/a</i> = <i>ablandarse</i> → омекшати; • <i>enfermo/a</i> = <i>enfermarse</i> → разболети се; • <i>peor</i> = <i>empeorar</i> → погоршати се; • <i>rojo/a</i> = <i>enrojecer</i> → поцрвенети; • <i>triste</i> = <i>entristecer</i> → растужити се; 	<ul style="list-style-type: none"> • <i>loco/a</i> = <i>enloquecer</i> → попутети;

Табела бр. 7

У наставку следи класификација глагола према врсти промене (била она привремена или трајна, затим промена позитивног или негативног карактера, или она која је проистекла из воље субјекта или му се десила несвесно или промена која нам се деси у тренутку за разлику од оне која обликује наше биће годинама, постепено) коју изражавају до које смо дошли у овом истрживању:

4. Закључак

У овом раду настојали смо да истакнемо један од показатеља богатства шпанског језика а то је постојање глагола промене који у комбинацији са именицама, придевима, поимениченим придевима и партиципима исказују разне видове трансформације коју може претрпети субјекат. Циљ нашег рада је да се српским говорницима представе нијансе промене које ови глаголи исказују. Глагол промене ћемо бирати у зависности од тога желимо ли исказати привремену или трајну промену, затим промену позитивног или негативног карактера, или пак

ону која је проистекла из воље субјекта или му се десила несвесно, а такође је могуће разликовати и промену која се деси у тренутку од оне која обликује биће годинама, постепено. Оно што смо закључили анализом грађе јесте да српски језик карактерише непостојање сличних израза те се преводаци у највећем броју случајева служе свршеним глаголским видом, као и глаголом постати, остати уз одговарајући придев или именицу што је корпус и показао.

Корпус

- Atxaga, Bernardo. 2004. *Esos cielos*. Barcelona: Byblos narrativa.
- Аћага, Бернардо. *Боје неба*. Превод Биљана Буквић Исаиловић. 2009. Београд: Утопија
- García Márquez, Gabriel. 2003. *Cien años de soledad*. Barcelona: Grupo Editorial Random House Mondadori, S.L.
- Гарсија Маркес, Габријел. *Сто година самоће* у преводу Николе Милићевића. 1985. Загреб: Просвјета.
- Рулфо Хуан. *Сабрана дела: Педро Парамо; Долина у пламену*. Превод: Радомир Татић и Гордана Ђирјанић. 2006. Београд. Алеф.
- Rulfo, Juan. *Pedro Páramo*. Ed. de José Carlos González Bioxo. 2005. Madrid: Cátedra.

Литература

- Cerroalza Gili, Oscar. 2005. *Diccionario práctico de gramática*. Madrid: Edelsa, Grupo Didascalía, S.A.
- Cerroalza Gili, Oscar y Enrique Sacristán Díaz. 2005. *Libro de ejercicios*. Madrid: Edelsa, Grupo Didascalía, S.A.
- Crystal, David. *Diccionario de lingüística y fonética*. Traducción y adaptación de Xavier Villalba. 2000. Barcelona: Ediciones Octaedro, S.L.
- Gálvez, Dolores y Natividad Gálvez y Leonor Quintana. 2007. *Dominio, Curso de perfeccionamiento*. Madrid: Edelasa, Grupo Didascalía, S.A
- Gómeу Torrego, Leonardo. *Gramática didáctica del español*. 2002. Madrid: Ediciones SM.
- Клајн, Иван и Милан Шипка. 2006. *Велики речник сѝраних речи и израза*. Нови Сад: Прометеј.
- Matte Bon, Francisco. 1992. *Gramática comunicativa del español*. Vol. 2. Madrid: Difusión, S.L.
- Станојчић, Живојин и Љубомир Поповић. 2008. *Граматика српскога језика: уџбеник за I, II, III и IV разред средње школе*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Пешикан М., Ј. Јерковић и М. Пижурица. 2000. *Правопис српскога језика*. Београд: Матица Српска и Завод за уџбенике и наставна средства.
- Porroche Balleteros, Margarita. 1988. *Ser, estar y verbos de cambio*. Madrid: Arco libros, S.A.
- RAE. *Ortografía de la lengua española*. 1999. Real Academia Española-Madrid: Espasa-Calpe.
- Vázquez, Ruth. 2006. *Método de español para extranjeros: Prisma avanza (B2)*. Madrid: Editorial Edinumen.
- Виња, Војмир. 1991. *Diccionario español – croata*. Загреб: Школска књига. Letras hispánicas
- Зечевић Крнета, Гордана. 2009. *Улога клитике “ме, те, се...” у формирању типа глаголске ситуације у шпанском језику у Савремена проучавања језика и књижевности*. Вол I. Крагујевац: Филум.

Извори са интернета:

Bermejo Calleja, Felisa. 1990. *Verbos de cambio o devenir en español*. ASELE. Actas II.

Burcet, Josep. El concepto de cambio. 2008-2009.

<http://www.burcet.net/cambio/concepto_de_cambio.htm>

Goes de Andrade, Otávio. 2004. *Puntos gramaticales disimétricos en el eje portugués-español: el tratamiento de los verbos de cambio en materiales didácticos brasileños*. ASELE. Actas XV

Oreal Alfarro, María Jesús. *El tratamiento de verbos con valor "pseudo-copulativo" que expresan cambio en los repertorios lexicográficos didácticos del español*.

Pont, Julia. Una clase con clase. 2009.

< <http://cambio/cambio-view-more-presentations-from.html>>

VERBOS DE CAMBIO EN ESPAÑOL

Resumen

Partiendo de la idea de que la transformación con sus múltiples matices es el uno de los aspectos más importantes de nuestra existencia y basándonos en el hecho de que en español, a diferencia de los demás lenguas, existen verbos de cambio o devenir en construcción copulativa (*ponerse, hacerse, volverse, quedarse, convertirse/transformarse en, llegar a ser*) que constituyen el procedimiento gramatical más frecuente para expresar la adquisición de una cualidad o un estado a través de un cambio, en este trabajo nos concentraremos en su clasificación que viene determinada por los matices del cambio que son capaces de expresar en relación con los conceptos de cualidad, estado, duración, voluntariedad, etc. También analizaremos el hecho de que estos verbos presentan los mayores problemas para su aprendizaje a los estudiantes serbios dado que en serbio carecemos de las expresiones parecidas así que los traductores utilizan tanto el verbo serbio *постати́ти*, *остати́ти* en combinación con el adjetivo, el sustantivo correspondiente como el aspecto perfectivo del verbo adecuado.

Sanja Maričić

IV
СТИЛИСТИЧКО-СЕМАНТИЧКА
ПРОУЧАВАЊА

СРЕДСТВА СЕМИОТИЧКОГ И ВИЗУЕЛНОГ КОДА У НОВИНСКОЈ ВЕСТИ

Новинска вест је базични публицистички жанр остварен писаним поткодом вербалног кода, али и средствима семиотичког и визуелног кода. Поред фотографије као најзаступљенијег ванјезичког функционалног појачивача јавља се читав низ ванјезичких средстава која допуњују вербална средства, привлаче пажњу реципијента и доприносе сензационалистичком начину пласирања информације.

Кључне речи: новинска вест, публицистички стил, ванјезички функционални појачивачи.

Карактеристике новинске вести

Иако представља најкраћи новински жанр, вест пружа различите могућности за обликовање информације. Језичка и нејезичка средства која новинар користи да би дао форму поруци коју шаље многобројној и шареноликој читалачкој публици можемо сматрати „широком скалом изражајних могућности и начина обликовања“ новинске вести (Рајнвајн, 1988, 59). Бранко Тошовић (2002: 250) издваја три подстила у оквиру публицистичког стила (информативни, књижевно-публицистички и аналитички подстил), при чему вест сврстава у информативни подстил, док Неда Тодоровић (2002: 63) вест убраја у фактографске облике новинског изражавања, поред извештаја и интервјуа. Говорећи о жанровима „новинарско-публицистичког стила“, Силић (2006, 77) у информативне жанрове сврстава најпре вест, а поред ње ту убраја још и коментар, хронику, рецензију, интервју, анкету и репортажу.

Јосип Силић (2006, 75) сматра публицистички стил најсложенијим функционалним стилем стандардног језика. У овом раду ћемо се позабавити сложеношћу обликовања новинске вести, основног новинског жанра, и то само у погледу коришћења нејезичких функционалних појачивача.

Да ли ће нека информација бити уобличена у вест, зависи од екстралингвистичких фактора, њеног друштвеног значаја, интереса и интересовања јавности. Рајнвајн (1988, 50) издваја три екстралингвистичка фактора која су допринела обликовању модерне вести: корисник јавне информације као друштвени чинилац, те простор у штампи и време¹, као технолошки чиниоци. У журналистичкој литератури новијег датума наилазимо на још један екстралингвистички фактор у обликовању вести – могућност да се вест представи у сликама, што према наводима Ј. Јовановић (2008: 708) заступају Ш. Рус-Мол и А. Загорац Кершер².

Наводећи карактеристике публицистичког функционалног стила које му обезбеђују посебно место у систему функционалних стилова – Тошовић (1991,

1 „Вест, уопште, живи највише један дан, после чега је „бајата“, а то значи да је престала да буде новинска вест. Толики временски оквир јој намеће дневна штампа“ (Рајнвајн, 1988, 51).

2 У делу: Штефан Рус-Мол, Ана Загорац Кершер, *Новинарство*, Клио, Београд, 2005.

14) између осталог истиче особине као што су „изукрштаност семантичке, стилистичке, стандарднојезичке, стилске, социјалне и територијалне информације“, „знаковна усложњеност“, „богатство кодних комбинација“ и „специфична екстралингвистичка условљеност“. Будући да вест извештава о актуелним друштвеним, политичким и културним збивањима, избор теме, а често и начин обликовања информације језичким и нејезичким средствима, условљен је спољним факторима, значајем одређених информација за ширу друштвену заједницу, али и уређивачком политиком дневног листа који вест објављује. Због тога што има краћу форму, вест не пружа толико могућности за употребу сликовитих и експресивних језичких средстава колико пружају репортажа или фељтон, али се одређени степен језичке индивидуализације у новинској вестии може постићи елементима као што су наслов, поднаслов, међунаслови, именички денотати који показују субјективни став аутора, кохезија постигнута различитим језичким средствима, номинализација исказа која доприноси језичкој економији као битном својству овог жанра и сл. Стандарднојезичка средства и стилски обојена употреба вербалног кода у његовој писаној реализацији комбинују се са средствима семиотичког и визуелног кода, а тим кодним преплитањем постиже се одређени ефекат на примаоца информације. Циљ нашег рада је да издвојимо ова нејезичка средства и покажемо на који начин су њима појачане тврдње изнете вербалним кодом и остварене намере пошиљаоца поруке. Рад има за циљ да допринесе развоју новинарске стилистике, при чему је практични циљ рада анализа грађе преузете из дневних новина, а теоријски циљ извођење закључака о правцу у ком еволуира вест у српској дневној штампи у погледу употребе семиотичких и визуелних средстава.

У оквиру прагматичке анализе показаћемо на који се начин привлачи пажња читаоца, појачава и документује изнета информација, у складу са оном крилатицом која каже да слика говори више од хиљаду речи. И друга средства семиотичког и визуелног кода налазе своје место у остваривању намере пошиљаоца поруке. Зарад доброг прегледа ванјезичких елемената коришћених у новинским вестии нашег корпуса сврстаћемо их у одређене моделе, тј. групе вестии у којима се користи одређено средство визуелног кода. Описаћемо употребу ових средстава у датом корпусу и установити његове специфичности. Проучавање средстава визуелног кода као што су боја, оквир и позадина, затим графичке обраде слова (величина, нацрт и боја)³ у циљу брже селекције и избора информације, табеларне организације кључних информација, просторне организације текста вестии и изношење додатних информација у виду антрфилеа, спроводимо с једне стране у оквиру стилистичког критеријума као особен избор одређених нејезичких средстава, а са друге стране у оквиру прагматичког критеријума, који се бави циљем који се жели постићи оваквим одабиром ванјезичких средстава која функционално појачавају тематски садржај.

Предмет истраживања у овом раду биће вестии објављене у писаним српским медијима, при чему нас интересује и озбиљна и жута штампа. Анализи-

3 „У ПФЦ значајну улогу има графичка обрада слова (величина, нацрт и боја). Рецимо, величином слова диференцирају се поједини сегменти новинског текста: наслов гласила – наслов рубрике – наслов прилога – наднаслов текста – поднаслов у тексту – међунаслов поднаслов итд. Често долази до комбинације нормалних, косих и масних слова, чиме се постиже бржа селекција и избор информације. У новинама имена и презимена се по правилу истичу масним словима. У насловима је омиљена боја црвена и плава“ (Тошовић, 2002, 249).

раћемо корпус који чине 504 вести, објављиване од октобра 2007. до априла 2008. године, ексцерпирани из следећих дневних листова:

Блиц, 169 вести,
Press, 165 вести,
Ало!, 47 вести,
Курир, 32 вести,
Полиџика, 31 вест,
Вечерње новости, 20 вести,
Правда, 20 вести,
Данас, 13 вести,
Газета, 7 вести.

Прагматички аспекти

Када говоримо о прагматичким карактеристикама вести, морамо имати на уму „непосредни утицај листова и часописа на људску свест и начин мишљења“ (Бјелица, 1983, 15). Однос према реципијенту има удела у обликовању информације, јер би новинар „морао стално имати у виду њихову намену и функцију, моћ њиховог деловања, делотворности и утицајности, њихову сврсисходност, ефикасност и ефектност. А, мислити на то значи бринути се о свом читаоцу, слушаоцу и гледаоцу, о најмногољуднијем кориснику јавне информације и поруке“ (Рајнвајн, 1988, 92). Уважавање прагматичког аспекта вести је нужно будући да исту вест „о истом догађају на исти начин новинар прави, истовремено, за чистача улица или избацивача смећа и за професора универзитета или врхунског научника или највишег политичара“ (Рајнвајн, 1988, 194). За разлику од осталих реципијената јавне речи, новинарска публика је „универзална“, циљна група су сви.

У прагматичке циљеве спада привлачење пажње реципијента, његово усмеравање на одређене елементе исказа ванјезичким семиотичким средствима, као што су табеле, слике, оквир, простор који вест заузима, графичка обрада и величина слова у наслову, наднаслову и поднаслову. Показаћемо на који начин се новинари служе овим средствима да би допунили и појачали информацију изражену језичким кодом.

Средства визуелног кода

Поред фотографије као главног средства визуелног кода (којој смо посветили посебан рад) и њој сродних цртежа, портрета и амблема, графостилистички поступци у обликовању вести обухватају читав спектар средстава, као што су боја, подвлачење наслова, надналова, позадина у боји на којој је одштампан текст вести, асиметрично обликован текст вести, оквир и сл.

Боја је основно средство визуелног кода. Као ванјезички функционални појачивач јавља се у виду позадине, оквира или подвлачења у боји, а такође и у виду слова у боји, што ћемо одвојено проучавати у оквиру графостилистичке обраде слова. Позадина, оквир и подвлачење могу бити и црни, при чему мање привлаче пажњу реципијента.

Анализирајући усаглашеност вести са фотографијом која је прати, на више места смо узели у обзир и остале ванјезичке функционалне појачиваче. Сензационалистички поступци обликовања у дневним новинама чести су у вестимазанимљивостима. Нпр., наднаслови рубрика из претпоследњег пасуса користе

у првом реду боју, а и сами називи рубрика привлаче пажњу и избором лексичких средстава, први због придева „луд“ у фигуративном значењу „чудноват, несхватљив“⁴, а други због стране речи написане у оригиналу:

BIZARRE

Уз то, подвлачење наслова, наднаслова, позадина у боји на којој је одштампан текст вести и сл. могу се наћи и у вестима озбиљне садржине, тзв. *hard news*, а њихова употреба има за циљ усмеравање пажње реципијента.

Табела бр.3.

модел	ванјезички функционални појачивач		бр. примера	
I	позадина	Ia сива	75	139
		Iб у боји	53	
		Iв црна	11	
II	оквир	IIа црни или сиви	6	12
		IIб у боји	6	
III	делимично уоквирено		12	
IV	асиметрично обликован текст		3	

У табели бр. 3 дата је фреквентност осталих ванјезичких функционалних појачивача, поред већ анализираних (фотографије, цртежа, амблема). Они се јављају у 163 вести, тј. у 32,47% наше грађе. Три примера из модела I спадају и у модел IV, па се збир из последње колоне мора умањити за три вести. Наиме, реч је о вестима штампаним на црвеној или сивој позадини, заобљених и искошених страна, па је и текст асиметрично обликован. Све три вести ексцерпирани су из дневног листа *Ало!*: „Ухапшена жена нападач на чистачицу обданишта“ (*Ало!*, 7.11.2007, 4); „Тадић пола сата код патријарха“ (*Ало!*, 14.12.2007, 3); „Влада за дил са Русима“ (*Ало!*, 14.12.2007, 3). Занимљиво је да ниједна од ове три вести није забавног карактера, реч је о политичким темама и полицијском извештају, али се овим темама приступа сензационалистички. Такође, занимљиво је погледати који се штампани медији најчешће служе овим средствима визуелног кода. Примера ради, позабавићемо се моделом Iв. Белим словима на црној позадини штампане су најчешће вести у дневном листу *Курир*: „Не дам сисе!“ (*Курир*, 18.12.2007), 12; „Споразум у фебруару?“ (*Курир*, 21.12.2007, 4); „Неопходан компромис“ (*Курир*, 6.12.2007, 4); „Бензин јефтинији два динара“ (*Курир*, 21.12.2007, 6).

У нашем корпусу модел Iв нешто је мање заступљен у дневном листу *Ало!*: „Малолетник рањен док се играо пиштољем“ (*Ало!*, 14.12.2007, 5) – наслов штампан жутим словима, а тело вести белим; „Пооштрена контрола авио-путника у ЕУ“ (*Ало!*, 7.11.2007, 8); „Додик: Косово трампити за Српску“ (*Ало!*, 14.12.2007, 2). По једним примером заступљен је у *Правди* и *Газети*, налазимо га у две фото вести у *Блицу*, док међу примерима из *Полишике* не налазимо овај модел. Тачније, *Полишика* се врло умерено служи ванјезичким функционалним појачивачима. При томе, модел I у свим медијима, углавном, прати и фотографија.

Најзаступљенији подтип овог модела, Модел Ia, без обзира на медиј у коме се јавља, резервисан је за *hard news*, вести озбиљне тематике, тек понекад за вести из спорта, док *soft news* (вести-занимљивости) нема. У *Блицу* је велики број

4 РМС, 240, под „луд, -а, -о“.

флеш-вести на сивој позадини под наднасловом *Вести*, штампане су једне испод других сасвим лево или сасвим десно и могу бити вести из земље или из света.

Модел Iб најбројнији је у дневном листу *Press*. Hard news су штампане на плавој позадини, док су soft news, тј. занимљивости и вести из културе, у овом дневном листу штампане на жутој, зеленој, плавој, ружичастој и љубичастој позадини. У дневном листу *Ало!* црвена позадина је резервисана за занимљивости, а светложута за озбиљније садржаје, док на плавој позадини налазимо вести из спорта. У дневном листу *Блиц* светложута је резервисана претежно за вести из земље и флеш вести, али и за рубрике *Ђурин шарени свеш* (наднаслов *Забава*) и *Луда планетџа* (наднаслов *Свеш*). У *Куриру* се за вести из политике користи позадина тамнијих боја.

Такав је случај и са црном позадином (модел Iв) која је најзаступљенија у *Куриру* и дневном листу *Ало!* – само у једном случају реч је о вести која преноси изјаву фолк певачице, све остале вести су из сфере политике.

Модел IIа налазимо код вести различите садржине, али за разлику од преходног модела нема политичких вести. На примеру вести „Дел Пјеро хоће на ЕП“ (*Газета*, 16.3.2008, 24) још једном видимо укупност семиотичких обележја и њихову усаглашеност са језичком страном вести, нарочито са насловним блоком. Поред оквира и фотографије исплаженог фудбалера, вест привлачи пажњу и подвученим и необичним наднасловом „И тата би, сине“, реченицом која је рецепијенту позната из култног домаћег филма, па је и интертекстуалност једно од средстава којима је овај новински текст онеобичен. У инвентар језичких средстава са овом функцијом у анализираној вести спадају и именована истога десигната на различите начине, тј. промонално структурирање текста. Из вести „Дел Пјеро хоће на ЕП“ (*Газета*, 16.3.2008, 24) сазнајемо шта намерава „капитен Јувентуса“ који је „ове сезоне постигао 11 погодака за торинску 'стару даму'“, а у „дресу азура“ дебитовао 1995. године“. Подвукли смо опетована именована фудбалског клуба, док синтагма „капитен Јувентуса“, која заузима иницијалну позицију у телу вести, представља супституент антропонима из наслова, па је реч о анафоричком именовану.

Модел IIб чине вести са плавим или црвеним оквиром, при чему су у нашем корпусу вести са плавим оквиром искључиво из света спорта (*Вечерње новости*, *Ало!*), а са црвеним (*Блиц*, *Ало!*) вести које се баве темама од значаја за домаћу јавност.

Модел III јавља се искључиво у рубрикама које нису целе уоквирене и то: у дневном листу *Вечерње новости* једном црвеном линијом са задебљањима истакнуте вести из спорта или из земље; у дневном листу *Данас* хоризонталним линијама издвојене рубрике *Из свешта* и *У две речи*; у *Блицу* делимично уоквирене вести из културе.

Асиметрично обликован текст, тј. модел IV, у нашем корпусу појављује се само у два дневна листа (*Press* и *Ало!*), а да је при том реч о три вести озбиљне садржине: „Ноћне страже због предајника“ (*Ало!*, 7.12.2007, 6); „Влада после 192 дана“ (*Press*, 20.12.2007, 20); „Путин: Амери, не мешајте се у наше послове!“, подвукла Ј. М. (*Press*, 20.12.2007, 20). У последњем примеру у наслову примећујемо мешање функционалних регистара. Наиме, изјава државника у публицистич-

ком стилу парафразирана је употребом подвученог језичког средства које је примерено разговорном стилу, али не и језику политичара⁵.

Графостилистичка обрада слова

Графичка обрада слова, тј. њихова боја, величина и облик носе одређени део информације јер доприносе прегледности, истичу оно што је значајније, разликују једноличност, омогућавају градацију (наднаслов, наслов, поднаслов...), а самим тим омогућава се „лакше и једноставније декодирање поруке, а прије свега омогућује бржа селекција и избор информације која је потребна примаоцу и за коју је он заинтересован“ (Тошовић, 1991, 13).

Наравно, у свим вестима налазимо графостилистичку обраду слова као један од ванјезичких функционалних појачивача. Насловни блок је штампан различитим фонтом или барем величином слова која се разликује од слова којима је штампано тело вести. Наслов, наднаслов или поднаслов може бити истакнут још и подвлачењем или другом бојом, а налазимо и примере у којима је једна реч наслова истакнута другом бојом – реченични акценат је у штампаној реализацији вербалног кода супституисан бојом као средством визуелног кода. Нпр., у дневном листу *Блиц* сви наслови рубрика и њихови наднаслови штампани су белим словима на црвеној позадини.

Готово све вести имају у насловном блоку фонт и величину слова различиту од слова којима је штампано тело вести. Тај најзаступљенији вид графостилистичке обраде означимо као модел (1). При том, модел (1) у највећем броју примера није праћен другим средствима визуелног кода у насловном блоку, док у једном броју примера налазимо и комбиновање овог модела са другим начинима обликовања насловног блока, које смо разврстали по групама и означили као модел (2), (3), (4), (5) и (6).

Модел (2) има насловни блок штампан белим словима на црној, сивој или црвеној позадини. Може се радити о целој вести штампаној белим словима на оваквој позадини или само о наслову штампаном на овај начин. Највећи број овако обликованих вести налазимо у дневном листу *Правда*, *Ало!* и *Курир*, у вестима из области спорта („Пораз Јанковићеве“ (*Правда*, 8-9.3.2008, 42), сива позадина целе вести), полицијских извештаја („Ухапшена жена нападач на чистачицу обданишта“⁶ (*Ало!*, 7.11.2007, 4), црвена позадина целе вести) и политике („Споразум у фебруару?“ (*Курир*, 21.12.2007, 4), црна позадина вести, као и у вести „Динкић остаје у влади Илић не може да га избаци“⁷ (*Правда*, 8-9.3.2008, 2); „Срђан Миливојевић промовисао 'српски лаптоп“ (*Ало!*, 7.12.2007, 2)). У дневном листу *Блиц* (2.12.2007, 12) наслов „Више од 110 милиона евра за руске уме-

5 „Наслови текстова морају да буду у складу са њиховим садржајем [...]“, *Кодекс новинара Србије*, 2009, 37;

6 Вест на црвеној позадини, асиметрично обликованом, пропраћена сликом дотеране чистачице има у језичком врло сувопарну садржину. Наиме, обавештење које полиција даје за јавност не сме се мењати, те овај штампани медиј уместо језичко-стилског обликовања користи ванјезичке функционалне појачиваче. Ово је један од примера у коме немамо усаглашеност вести са ванјезичким елементима. При том се у овом примеру крши одредба *Кодекса новинара Србије* (2009, 29) која каже да је потребно „јасно назначити сваку фотографију која није настала непосредно на догађају, а служи његовом илустровању“.

7 Sic! Наслов чине две напоредне реченице у саставном односу које нису одвојене зарезом, али је друга штампана у новом реду, чиме је остварен паралелизам тако да на почетку оба реда имамо имена политичких супарника.

тнине“ штампан је белим словима на црној позадини, на којој је десно од наслова смештена и фотографија аукционара у униформи и Фабержеовог јајета, за које из тела вести сазнајемо да је привукло највећу пажњу на аукцији. Вест за тему има занимљивост из света, па је извор ванјезичких функционалних појачивача усклађен са њом, а има и одговарајући избор језичких средстава као што су бројни епитети (нпр.: „Руске уметничке књиге, декоративни предмети, књиге и иконе достигле су рекордних 44,9 милиона фунти...“), апозиција („Купац, руски колекционар, најавио је...“), сложене синтагме са конгруентним и неконгруентним атрибутима („Аукцијске куће „Кристи“ и „Сотби“ постигле су рекордне резултате на прошлонедељним аукцијама руске уметности у Лондону...“).

Модел (3) чине вести у којима се у насловном блоку користи подвлачење као средство истицања. Наднаслов може бити подвучен црном бојом као у вести

» Удес аутобуса код Београда

Повређени путници пуштени кући“ (*Блиц*, 7.12.2007, 17), у којој је наднасловом дат одговор на питање шта? и где?, а насловом дат део информације о жртвама која у вестима о несрећама мора бити дата нешто раније. Подаци о повређеним особама дати су у лиду, а имена погинулих стоје у првој реченици тела вести и у тексту испод слике уништеног аутобуса. Дакле, подвлачењем и болдом су истакнуте главне информације дате насловним блоком, тако да читалац може одлучити да ли ће читати вест, али је потресна чињеница о људским жртвама дата у телу вести. У *Блицу* налазимо и наднаслове подвучене сивом и црвеном линијом. Такође, јавља се и подвлачење наслова. У дневном листу *Ало!* на истој страни налазимо текстове о сензационалним новостима из различитих сфера у којима имамо наслове подвучене црвеним, нпр., „’Грабљивица’ обара све рекорде“ (*Ало!*, 14.12.2007, 4) или „Ухваћен учесник у убиству Мијатовића“ (*Ало!*, 14.12.2007, 4).

Модел (4) чине вести у којима је неки од делова насловног блока сигнализиран и наглашен троуглом или кругом (в. стр 5), вертикалном или хоризонталном стрелицом (в. стр 11). Овакве примере смо већ наводили, бавећи се другим аспектима и разматрајући свеукупност ванјезичких средстава у вести. Што се тиче надналова, *Курир* показује исту тенденцију и исти графостилистички поступак као и код модела 1.а. Наводимо овакве примере из новинских текстова о медијским личностима домаће и стране музичке сцене:

» ► Рада Манојловић

Не дам сисе!“ (*Курир*, 18.12.2007, 12);

» ► Бритни се не смирује

Поново украла!“ (*Курир*, 6.12.2007, 16).

Овакви троуглови који подсећају на стрелице у овом штампаном медију јављају се и у другим бојама. На страни 7 смо навели и сличан пример употребе ванјезичких функционалних појачивача, тј. текст из дневног листа *Курир* у коме је почетак нове реченице сигнализираним црним квадратом, али на крају реченице нема тачке. Вест под насловом „Силована старица“ (*Правда*, 8. и 9.3.2008), има наднаслов назначен наранџастим кругом који стоји испред њега, а у овом медију налазимо и употребу истог визуелног средства у другим бојама. У дневном листу *Press* наслови рубрика штампани на црним словима на жутој, плавој, љубичастој или некој другој подлози имају испред себе вертикалну стрелицу као у напред анализираном примеру или хоризонталну белу стрелицу на црној подлози као у случају рубрике „УКРАТКО“.

Вести у којима је неки од елемената насловног блока штампан словима у боји означили смо за потребе класификације као модел (5). У вести „Малолетник рањен док се играо пиштољем“ (*Ало!*, 14.12.2007, 5), штампаној на црној позадини, а чије је тело штампано белим словима, наслов је штампан словима жуте боје. У истом дневном листу налазимо и наслов штампан наранџастим словима (softnews „Најважније је чисто лице“ (7.11.2007, 13)), као и црвеним словима штампан наднаслов („НОВИ СУКОБ У ИСЛАМСКОЈ ЗАЈЕДНИЦИ САНЦАКА“ (7.12.2007, 3)). Словима у боји могу бити штампани и наднаслови, као што је случај у *Газети*, где налазимо зелени наднаслов „СПОРТ“, на пример.

Истицање појединих речи у наслову употребом друге боје слова означили смо као модел (6). Црвеним словима може бити означен извор информације, као у новинском тексту „Јеремић: Нема цене за Косово“ (*Ало!*, 7.12.2007, 2). Сличан пример из дневног листа *Press* већ смо навели на стр. 5. У дневном листу *Курир* (15.12.2007, 12) налазимо на велики наслов:

„Бомбом

на Северину“, испод кога се налази подвучени поднаслов штампан мањим фонтом од наслова, али већим од тела вести: „У сарајевски хотел "Холидеј ин" стигла анонимна дојава да је постављена бомба због Севиног наступа“. Испод наслова, са десне стране поднаслова налази се слика кашикарке од које према наднаслову воде црвена, наранџаста и жута стрелица. Лево од текста је фотографија оскудно обучене певачице у чијем левом углу стоји „НЕМА БОМБЕ, БОМБА САМ ЈА“, а испод је потпис „Севе“. Из тела вести сазнајемо да је певачица отпочела концерт овим речима. Реч „бомба“ појављује се седам пута у целој вести (укључујући наслов, поднаслов и текст испод слике), на маркираним позицијама, као анафорско понављање јер се јавља као прва реч наслова, па има улогу конектора, а при том је у наслову истакнута не само иницијалном позицијом већ и величином, фонтом и бојом. Фотографија десно од поднаслова илуструје основно значење ове речи, а фотографија смештена сасвим лево са текстом испод ње указује на њено жаргонско значење. Текст вести је штампан у два ступца од по дванаест редова, а између њих је у кругу штампан међунаслов (на врху и на дну круга сиво осенченог су црвене туфне). Дакле, у вести из света естраде објављеној у дневном листу *Курир* коришћен је велики број ванјезичких елемената, а и употреба језичких средстава одговара сензационалистичком приступу карактеристичном за тзв. жуту штампу. Илустроваћемо језичку страну вести и последњим пасусом, стилски маркираним: „На разочарање многобројне мушке публике, Севе је овога пута била у чедној варијанти – закопчана до грла. Међутим, то није спречило да сексепил популарне Далматинке дође до пуног изражаја“.

Табеле, простор који вест заузима, антрфиле

Табеле, простор који вест заузима, антрфиле, поред већ побројаних ванјезичких средстава, служе да допуне и појачају информацију изражену језичким кодом, а мање су заступљене од осталих средстава. „Табеларни елементи у односу на вербалне и симболичке могу имати улогу организатора“, јер „ликовни материјал има формативну (конститутивну) улогу у односу на вербалну и симболичку грађу, уноси у њу ред и јасноћу“ (Симић, Јовановић, 2002, 132).

Позабавићемо се овим елементима на примеру вести под насловом „Колико смо јаки?“ (*Ало!*, 7.11.2007, 3). Вест заузима око две трећине „највећих дневних новина у земљи“, тј. простор од 34,3х32,7 цм. Текст се састоји од наслова и око 280

речи распоређених у два ступца од по 63 реда, смештених са леве стране вести. Вест је уоквирена дебелом зеленом линијом, наслов је одштампан огромним зеленим словима целом ширином текста, што је одлика сензационалистичке штампе. Већи део простора заузимају слике тенкова и авиона. Испод сваке слике постоји антрфиле у виду графостилистички истакнутих табела, које носе додатну информацију о бројности речне флоте, тенкова, људства, артиљеријског оружја, летилица, оклопних транспортера и ракетних система.

Закључак

Анализом употребе ванјезичких функционалних појачивача у новинским вестима домаће дневне штампе долазимо до закључка да их различити медији користе у мањој или већој мери. Такозвана жута штампа користи их више од озбиљних политичких листова, јер постоји усаглашеност између сензационалистичког приступа, употребе лексике уличног нивоа и сличних језичких средстава у служби онеобичења исказа са присутношћу великог броја нејезичких средстава употребљених у циљу привлачења пажње реципијента, али и служби појачавања ефекта који се жели изазвати поруком исказаном вербалним кодом. Показали смо да у неким вестима нема усаглашености ова два аспекта, али се ту ради о допуњавању вести озбиљне и језички сувопарно обликоване садржине, нпр. полицијског обавештења за јавност, илустрацијом ведрије садржине, употребом боје и асиметричним обликовањем тела вести, све у циљу што веће атрактивности новинског текста.

Испитали смо фреквентност средстава визуелног кода у служби ванјезичких функционалних појачивача и установили да је у највећем броју вести коришћена позадина у боји, потом по бројности следе вести уоквирене црном, црвеном или плавом линијом, а мањи број вести има асиметрично обликован текст.

Најзаступљенији вид графостилистичке обраде јавља се у виду посебног фонта и величине слова у насловном блоку. Елементи главе вести могу бити истакнути подвлачењем или другом бојом, а има и вести у којима је једна реч наслова истакнута бојом. Неки од делова насловног блока наглашени су троуглом или кругом у боји. Дакле, различитим средствима семиотичког и визуелног кода истакнуте су главне информације дате насловним блоком, на основу којих реципијент може одабрати вести које ће прочитати у целини. Словима у боји може бити означен извор информације или прва реч наслова, која се у тексту понавља више пута. Простор који заузима вест, такође може бити део сензационалистичког приступа пласирању вести, па одређене вести могу заузети читаву страну, иако сам текст вести стаје у два ступца. У том случају реч је о употреби различитих ванјезичких средстава (фотографије, антрфилеа, табела...) којима се тај простор попуњава. Антрфиле и табеле истичу одређене информације, додатно осветљавају чињенице изнете у телу вести, систематизујући те чињенице.

Избор ванјезичких елемената којима ће новинска вест бити допуњена зависи од њене садржине, али и приступа медија у ком је објављена, тј. циља који новинар или уредник жели да постигне укупношћу вербалних и невербалних средстава. Вест у српској дневној штампи у погледу употребе семиотичких и визуелних средстава еволуира у правцу све заступљенијег сензационалистичког пласирања вести, боље графичке и визуелне обраде вести, тј. занимљивијег „паковања“ које треба да обезбеди већи тираж. Ипак, тзв. озбиљна дневна штампа

ређе прибегава описаним вањезичким функционалним појачивачима од дневних листова које називамо жутом штампом.

Литература

Бјелица (1983): Михаило Бјелица, *Штампа и друштво*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, Југословенски институт за новинарство.

Јовановић (2008): Јелена Јовановић, Аргументован пледоаје за подизање квалитета новинарства“, *Српски језик*, 13/1-2, година XIII, Београд: Научно друштво за неговање и проучавање српског језика, 697-708;

Рајнвајн (1988) Љубомир Рајнвајн, *Сиваралаштво новинара*, Београд: Научна књига.

Силић (2006) Јосип Силић, *Функционални стилови хрватскога језика*, Загреб: Диспут.

Симић, Јовановић (2002): Радоје Симић, Јелена Јовановић, *Основи теорије функционалних стилова*, Београд: Научно друштво за неговање и проучавање српског језика; Никшић: Јасен.

Тошовић (2002): Бранко Тошовић, *Функционални стилови*, Graz: Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität.

Тошовић (1991): Бранко Тошовић, Публицистички стил у систему функционалних стилова, *Језик и стил средстава информисања*, Сарајево: Свјетлост, 7-25.

MEANS OF THE SEMIOTIC AND VISUAL CODE IN NEWS IN NEWSPAPER

Summary

This paper analyses the news in daily newspaper as most frequent and basic journalistic genre. The means of the semiotic and visual code have their place in structure of news in newspaper and this analysis shows how are they used in Serbian newspapers. These means supplement verbal code, attract recipient's attention and have a frequent usage in yellow journalism.

Jelena Maksimović

ТИПИЧНИ ПРИМЕР СТВАРАЊА ЈЕЗИЧКОГ ИДЕНТИТЕТА (На језику наратора у Селенићевој прози)¹

1. Како је овде реч о анализи књижевникових метода у сликању идентитета, логично је поћи и од сликовите, јасне и једноставно изречене, Сапирове оцене да је језик „медиј књижевности, као што су мермер, бронза или глина материјали вајара“². А како сам у основу својих испитивања Селенићевог начина употребе језичких јединица овога медија књижевности ставио и социолингвистичке елементе у роману *Очеви и оци*, логично ћу се позвати и на следећу мисао Џорџа Јула. Она гласи: „In general terms, sociolinguistics deals with the inter-relationships between language and society. It has strong connections to anthropology, through the investigation of language and culture, and to sociology, through the crucial role that language plays in the organization of social groups and institutions. It is also tied to social psychology, particularly with regard to how attitudes and perceptions are expressed and how in-group and out-group behaviors are identified. All these connections are needed if we are to make sense of what might be described as ‘social dialects’“³.

И – ако се и за један језички ниво у п и с а н о м делу језичка грађа може узимати као јединица „медија књижевности“, то је сигурно – лексика, у коју улазе и *модели шворбе речи*. Природно, она се може приказивати у потпуности, као систем језичке заједнице, али и – у реализацији и само једног представника те заједнице. Па и уже: може се приказивати као стилски поступак изабраног писца у свим његовим делима, или у само једном од њих. Ово последње је мој задатак.

Статистички, и у њима нумерички методи ушли су одавно у лингвистику, и у лингвистичку стилистику, па иако, природно, не могу бити „подигнути на ниво фетиша“⁴, дакле – апсолутизовани, они су ипак узети као поуздан индикатор употребе одређених језичких јединица (свих нивоа, па и лексичких и творбених) као средстава стварања идентитета у прозном делу.

2. У домену лексике (и творбе речи), идући филолошким методом читавања *Језика главе I романа „Очеви и оци“*, стр. 5-80⁵, и приказујући, прво, категорију *наратор-лик „Стеван Медаковић“*, прво могу констатовати статистичку чињеницу

(а) да је на тих 80 страна Сл. Селенић, рачунато простим математичким процесом бројања (920 речи / 1 стр. x 80 стр.), употребио просечно око 73.600 р е ч и (= лексеме + њихове реализације, морфосинтаксичке речи);

1 Рад је у оквиру Пројекта 148024D при Министарству за науку Р. Србије.

2 E. Sapir, *Jezik*, N. Sad, 1992, 166. В. и: N. Fairclough, *Analysing Discourse*, N.Y.2003, 162.

3 G. Yule, *The Study of Language*, Cambridge, 1997, 239-240.

4 St. Ullmann, *Language and Style*, Oxford, 1966, 118 и даље.

5 Ексерпирео сам језички материјал из књиге: Slobodan Selenić, *Očevi i oci*, Prosveta, Beograd, 1985, str. 1-361 [из техничких разлога, овде се налази у ћириличној транскрипцији: Слободан Селенић, *Очеви и оци*, Просвета, Београд, 1985, стр. 1-361].

(б) да основна маса природно припада општем језику Селенићеве језичке генерације, тј. језичком узусу Београда друге половине XX века, и

(в) да у тој маси речи, не укључујући у њих *оригиналну лексику и оригиналне синтаксичке јединице стираних језика* (в. доле категорију под бр. 3), има 277 лексема које су могу дефинисати као лексеме које су средство стварања идентитета и категорије *наратор-лика* „*Стеван Медаковић*“, у највећем броју примера (246), и категорије *лика*₁, *лика*₂, *лика*₃...⁶, у много мањем броју примера (31). У крајњој анализи, и у овом другом случају – те лексеме се могу узети као да су прошле кроз „језички филтер“ наратора-лика, осим у ретким случајевима када их контекст наратије „цитира“.

У овом раду наводим само неколико тих маркираних лексема (и творбених модела) – по морфосинтаксичким врстама речи, са бар по једним примером у њиховом микроконтексту, у – реченици и са кратким коментаром, који подразумева и консултацију Речника српског књижевног језика Матице српске, одн. консултацију актуелне граматике савременог српског језика, или релевантне друге литературе тога типа. Природно, методологија и техника истраживања ове језичке материје (као и потреба одређивања рационалног обима тога истраживања) поставиле су и правило да се резултати анализе јединица из ове четири категорије, како су утврђени на језичком материјалу из **главе I романа „Очеви и оци“**, схвате као могућни и реално остварљиви и у материјалу из свих осталих делова романа.

У конкретном случају то значи – да представнике појединих граматичких категорија приказујем анализом само неколико примера, изабраних реализацијом принципа случајног избора, и то описујући их само у најопштијим цртама.

3. Дакле, у домену лексике, (1) прва категорија састоји се – од *домаће лексике*, која подразумева лексеме из књижевног (стандардног) језика заснованог на познатој народној бази (новоштокавски дијалекат), али и лексеме из других „*домаћих*“ слојева језика (дијалектизми, провинцијализми, па и – лексика из ранијих књижевних језика, до епохе модерног језика).

(2) Друга категорија састоји се – од лексике која се означава као *позајмљеница*, дакле потпуно адаптирана страна лексика (loan-words)⁷.

(3) Трећа категорија састоји се – од *оригиналне лексике других језика*, било да је употребљена у контексту српске реченице, било да је *наратор-лик* (или *лик*) употребљава у контексту реченице дотичног страног језика. У овом роману, наравно, пре свега је то – енглески језик⁸.

Моја анализа и закључци односе се на прве две категорије испитиваног језичког корпуса – на *домаћу лексику* и на *позајмљенице*.

4. Језику наратора-лика „Стеван Медаковић“ – припада несумњиво највећи број тих лексема и, чак и у најуопштенијој дефиницији речено, за језичко осећање моје генерације (па и више генерација говорника српског језика београдске средине после II светског рата) асоцирају језик времена грађанског слоја којем као лик припада Стеван Медаковић. Могло би се рећи да се те лексеме могу означити као *циљно обележена* реализација Лајонсове категорије „diachrony-in-

6 Ознаке *лика*₁, *лика*₂, *лика*₃... представљају друге ликове у датом поглављу, са својим идентитетима.

7 В.: Е. Sapir, *Jezik*, Novi Sad, 1992, 146-155; G. Yule, *The study of language*, Cambridge, 1997, 65-70.

8 Norris, David, A., *Дискурс у савременом српском роману : употреба енглеског језика у Селенићевом роману „Очеви и оци“*, Научни састанак слависта у Вукове дане, 21 / 2, Београд, 1993, 94 – 101.

synchrony⁹. Наиме, све те лексичке јединице су несумњиво успешно средство презентације и социолингвистичког и културолошког оног идентитета који нам Селенић слика. Кад је реч о теоријској дефиницији, на пример, а у питању је употреба језичког средства архаизације, сигурно је то Селенићева реализација принципа који лингвистика уопштава као констатацију о језичким варијацијама у времену: „Старе речи могу се поново оживети – историјски роман захвата у прошлост и враћа не само архаичне термине, него, ради сликања атмосфере, и обрте архаичне граматике“¹⁰.

5. На тај начин се могу дефинисати јединице у *домаћој лексици*, како сам је горе дефинисао (дате азбучним редом у граматичким класама у којима су нађене, одн. без поделе на те класе кад је реч о творби речи).

Па ћу овде за **класу именица** – навести само три типичне лексеме, и то:

(1) именицу *благовешће* 71¹¹ – као у дискурсу:

Развој човекове мисли јесте скоковит. Скок се можда дуго припрема у нашој несвести, али наступи у трену, као откровење или *благовешће*... Бергсон јесте у праву (71).

и са текстлингвистичког аспекта, понудити формулацију по којој је то – именица ср. рода изведена од основе глагола *благовестиити*, са значењем, које Речник Матице српске дефинише као „објавити, објављивати нешто (обично неку радосну вест)“¹². И сам глагол, и лексеме из његове семантичке и творбене сфере (као: *благовести*, *благовестишељ*, *Благовести* и *Благовести*) у свакодневном језику има конотацију религиозног и везаног за старе текстове, па тиме и конотацију *архаизма*. На то указује и чињеница да је употребљен у секвенци са лексемом *откровење*, такође карактеристичном за црквене текстове.

Сл. Селенић лексему и ставља у језик наратора-лика „Стеван Медаковић“, који – како се из контекста види – чита Бергсона, који је у време генерације чије време и ликове роман описује и превођен на српски.

Затим

(2) именицу *вјера* (ијек. у ек. тексту) / *вера* 47, 48, 69 – као у примерима:

– „У крви ће нам *вјере* запливати, / Биће боља која не потоне“ (47).– Пре-страшен том крвљу по којој *вјере* пливају, упитао сам (48). – Да ли сам ту *вером* преокренуо (69)

и са текстлингвистичког аспекта, понудити формулацију по којој су то

– ијекавски облици именице у екавском тексту, у првом примеру је у Његошевим стиховима које цитира лик₁ „Нанка Марковић“, у другом примеру налази се у језику наратор-лика „Стеван Медаковић“, као директни одјек тога цитирања, дакле – у причи заснованој на сећању главног лика ове главе романа,

9 Она која се састоји у томе да су чланови једне говорне заједнице сасвим свесни чињенице да је, „у истој тој заједници, језик једне генерације, укључујући мање или више ефемеран сленг и жаргон, значајно различит међу истојезичним а по годинама различитим генерацијама,... те да у било које време, одређени облици, лексеме или изрази падају у очи просечног члана језичке заједнице као старинске, док друге они перципирају као нове и још непотпуно засноване“ (в.: J. Lyons, *Semantics*, 2, Cambridge – New York, 1999, 621).

10 Dwight Bolinger, *Aspects of Language*, New York, 1975, 385, где се даље још и уопштава о односу синхронije и дијахронije речима: “Yet the two [synchronic and diachronic approaches to language – моја примедба, Сл. Станојчић] cannot really be pulled apart... With old speakers and young speakers coexisting and communicating, both the past and the future are with us in the present”.

11 Број уз пример лексеме (без заграда или са заградама) је број странице дела из којег је језички материјал ексерциран: Slobodan Selenić, *Očevi i oci*, Prosveta, Beograd, 1985, str. 1-361.

Стевана Медаковића. А да је, са своје стране, екавски облик, који је нормалан за говорну средину главног лика, а налази се у синтаксичкој вези са лексемом глагола *преокренути* – у вези која је карактеристична за реторику основану на српском фолклорном изразу десетерачких епских песама. То, као и примери везани за Његошеве стихове, за моју језичку генерацију има значај стилски обележене категорије, иако, наравно, лексема *вера* у другим контекстима комуникације такву обележеност нема.

И, трећу

(3) именицу *забран* 5, 6, 7 – као у примерима дискурса:

У нашем малом *забрану* (5). – Велика наша светла кујна... – прва је просторија *забрана* (6). – Ја наравно знам да зачарану одвојеност нашег *забрана*... – остварујемо у нашем духовном оку, да је живица око *забрана* саткана од најфиније свиле коју луче наши животи (7)

и са текстлингвистичког аспекта, понудити формулацију по којој је то

– лексема типично рурална. Речник Матице српске дефинише њено основно значење као „а. *шума, испаша или ловиште у које је забрањен приступ, брањевина*“, што илуструје примером из типично фолклорног писца Ј. Веселиновића – Ја сам онај *забран* одгајио... Сваки онај церић у њему, то је моја радост, и као „б. *ври*“, да би дао и њену фигуративну употребу у тексту Милутина Ускоковића, с примером – Оканите се да тражите своју срећу по недопуштеним *забранима* страсти.

Мало је вероватно да би урбани београдски говорник, бар онај чији је језик формиран после II светског рата, употребио ову лексему фигуративно. Али – Сл. Селенић је „ставља у уста“ наратор-лика „Стевана Медаковића“, дакле, узима је и ставља у ситуацију коју Лајонс одређује као „дијахронично-у-синхроничном“¹². То је чини адекватним средством репрезентације језичког типа, који је у функцији стварања траженог идентитета у дискурсу романа.

Граматицари времена из којег је наратор-лик „Стеван Медаковић“¹³ у знатној мери били су пуристи, у вуковским границама, па је Сл. Селенић и ову лексему осећао као архаизам, погодан да да „старовремски“ колорит језику свога лика.

6. У домену овако дефинисаних језичких средстава налазе се и остале лексеме које сам издвојио у групу заједно са лексемама анализираним у претходним тачкама, то јест низ лексема какве су

- из класе именица: *кујна* 6, *Мали Јова* 19, *младеж* 11, *видарица* 38
- из класе придева: *абан,-а,-о* 45, *бабињски* 38, 39; *грозни,-зна,-зно* (грозне сузе лије) 46,
- из класе глагола: *превагајти*, *преважем* 77, *љубијти* (= волети) 69,
- из класе прилога: *јамачно* 9, *пређе* 7,
- из класе предлога: *зарад* 46, 76; *спрам* 58,
- из класе – речца /везника: *ама* 15, *ки* (луди Секула) 53.

7. У истоме домену **језичких средстава** овога поглавља романа „Очеви и оци“, увек – природно – у вези са својим микроконтекстом налазе се и, највећим својим делом, оне лексеме које се могу сврстати у различите језичке слојеве

12 J. Lyons, Semantics, 2, Cambridge – New York, 1999, 621.

13 А то је време између два светска рата, са делом времена II светског рата и непосредно после њега.

српског књижевног језика који су дефинисани или као историзми (*новчар*, *педаљ*, *сашљик*, *џросисџички*), или као архаизми (*рухо*, *џрђија*, *васцели*), или као дијалектизми, одн. регионализми (*џређе*, *зајариџи се*, *ки*)¹⁴.

Тачност оваквог одређивања може се увек доказати и навођењем њиховог микроконтекста. Овде сам, због потреба простора, то радио узимајући само по један или два случајна узорка за сваку од наведених граматичких класа лексема.

Довољно је, само за илустрацију овога, навести неколико примера из којих је очигледно да се као *архаизми* за језичко осећање и Селенићеве језичке генерације Београђана сигурно могу описати и примери лексема

– из категорије *прилога*, нпр.:

џрдно – као у примеру: Пошто сам одједном, додатно и *џрдно* преплашен, схватио (31);

јамачно – као у реченици: *Јамачно*, то није било тако (9);

џређе – као у реченици: Ја наравно знам да зачарану одвојеност нашег забрана – од стана коме је, као његов део, *џређе* припадао... остварујемо у нашем духовном оку (7);

– из категорије *предлога*, нпр.:

зарад, *сјрам* – као у реченицама: Плачу *зарад* јада свога народа (46). – Од када сам... *зарад* штампања, почео Шекспира на српски преводити (76). – Да сам заједно са већином, већ умео бити презрив *сјрам* мајмунских парада Науес-а и његове скарабанде (58);¹⁵

– из категорије *речца*, нпр.:

ама – као у реченици: Ништа, *ама* баш ништа нисам схватао (15);

– из категорије *везника*, нпр.:

ки (= *као*) који је очигледни дијалектизам из шумадијских говора као у реченици: Остављајући ме у недоумици јесам ли ја блесав или је стари Ellenborough луд *ки луди* Секула! (53).

8. Наравно, ова је карактеризација проширена, међутим, и лексемама које су добијене творбеним процесима карактеристичним и за моделе који се налазе у црквенословенском слоју језика. Такве су лексеме несумњиво следеће: *благовешће* и *ошкровење* 71, *васцели* 74, *заистину* 47, *заумни* 72; *бисер-џрича* 54; *јерархија* 58; *васељенски* 62 и сличне.

А ту су и формирања лексема која су из данашње перспективе *могућ* модел, али као лексеме (или као комбинације лексема у конкретно датом слоју или изведеној речи) нису ушле у свакодневни језик данашњих генерација, па их Сл. Селенић узима као средство архаизације текста свога романа, одн. делова дискурса или тачно одређеног микроконтекста.

Такве су лексеме (именице, придеви, прилози, модалне речи, заменице типа): *врућица* 77, *дозлабога* (= „много“) 73, *куражност* 5, *недостипан* 62, *пансионар* 65 и многе друге. Међу њима има, наравно, и речи које нису необичне и за модерно језичко осећање, као што су, на пример лексеме: *елекџрошок* 73, *џарохијалност* 73, *џодражавалац* 13, *сџасиџ* 28, 55; *сувомразица* 54, *чајџиница* 79,

14 В.: Ж. Станојчић-Љ. Поповић, Граматика српског језика, Београд, 2002, стр. 180-181.

15 Баш од ове две – за наше генерације архаичне – лексеме, предлог *зарад* упадљиво често употребљава и један данашњи партијски лидер и иначе познат као говорник чија се реторика ослања на патриотску реторику краја XIX и почетка XX века.

80; Србијанац 43. Али се може рећи да у целини многе од њих остају у инвентару историзама, а неке од њих и дијалектизама. Природно – са напоменом да су неке од њих доживеле у социолингвистичком смислу и рејувенацију¹⁶, тј. обнављање употребе и у језику краја XX и почетка XXI века (нпр.: *ошацибина* 43, *стиранчарење* 43, *родољуб* 43, *родољубив* 42, *ушитољжености* 73).

9. Такође, међу њима је и именица у облику множине *оци*, употребљена у дискурсу лика „Нанка Марковић“:

– Не разумеш српске јунаке и њихову жртву, па ти више о *оцима* нашим и подвижницима нећу причати (47).

С обзиром на то да је писац ову именицу у наслову романа супротставио именици *очеви*, формулишући тај наслов као „Очеви и оци“, овај детаљ указује да је дата опозиција лексема *очеви* : *оци* заправо маркирана језичка категорија. Очигледно је да је писац форме *очеви* и *оци* узео из црквеног језика, у којем се облик *Оци* појављује са значењем „Светих Отаца“, а облик *Очеви* (заједно са *Оцеви*) – са значењем хришћанског празника (в. Речник Матице српске, књ. 4, 1971). Цео контекст романа, међутим, дискурс романа у целини, посебно у светлу Нанкиног дискурса, у којем се наводе *душевници*, *савесници* и *подвижници*, све лексеме из сфере религиозне духовности – наводи на то да Селенић лексему *очеви* узима са конотацијом „реални, дати у конкретном времену родитељи“, док лексеми *оцеви* приписује конотацију „митски родитељи“ (или евентуално – „духовни родитељи“), у које су – у Нанкином дискурсу – израсли онакви *пцеци* Стеванови какви се описују у народној епизи.

10. Најзад, уместо уопштавања – констатација: на показани начин се могу дефинисати и јединице у категорији лексике које се означавају као *позајмљенице*, дакле, у потпуно адаптираној у наш језик странаој лексизи (loan-words). Иста правила процеса изградње језичког идентитета ликова могу се, дакле, сагледавати и у употреби јединица ове употребне категорије лексема. Од њих ћу – ради илустровања, навести примере као што су лексема: *ајдук*, *бајлер*, *блек-бојом*, *вансией*, *инглиш-валс*, *слофокс*, *фоксирот*, *бириуз*, *борзој*, *бурурей*, *викенд*, *Гомора* и *Содома*, *дебил*, *империненција* и низ других лексема (*седуќтабилности*, *Британски музеј*, *српска Аркадија*, *шумадијска побрђа*), које све упућују на ситуацију „сусрета са непознатим светом, преласком из једне земље у другу, из једног начина живота у други“¹⁷. На пример, као и именица *седуќтабилности* (= заводљивост), и именица *империненција* (= дрскост, безобразлук) налази се у сфери термилошке лексике везане за психологију, а у српском језику су уобличене према енглеским облицима *impertinence*, *seduction* (односно од евентуалног *seductability*, које – за разлику од прве именице – нисам нашао у речнику The Shorter Oxford English Dictionary on Historical Principles, I, II, Oxford, 1964). Обе именице уобличене су суфиксима који су у српском језику уобичајени за форми-

16 B.: St.Ullmann, Language and Style, Oxford, 1966, str. 171, где се каже: “It sometimes happens that a word which had fallen into disuse is revived and readmitted into literary language or even into ordinary speech. A number of obsolete terms, Shakesperian, Spenserian and others, were rejuvenated in this way by English writers during the Pre-Romantic and Romantic periods. The history of the word glee may serve as a warning that what may be an archaism in the usage of one generation may cease to be archaic to the next...” О томе говори и А. Белић кад описује улогу појединаца у стварању целине једног књижевног језика. У књизи “Око нашег књижевног језика”, СКЗ, Београд, 1951, на стр. 19-21, 31, 45, 285, он говори тако о улози Његоша, Караџића, Гетеа, Пушкина, Шекспира, Толстоја, и других у стварању књижевних језика својих народа.

17 B.: V. Polovina, *Semantika i tekstlingvistika*, Beograd, 1999, str. 130.

рање апстрактних именица, тј. суфиксима *-ија* и *-ости*. И то по типу позајмљеница које у српски језик долазе из енглеског као „привидни латинизми“.¹⁸

Цитирана литература

- Белић, А., Око нашег књижевног језика, СКЗ, Београд, 1951.
Bolinger, Dwight, *Aspects of Language*, New York, 1975.
Fairclough, N., *Analysing Discourse*, N.Y.2003, 162.
Lyons, J., *Semantics*, 2, Cambridge – New York, 1999.
Norris, David, А., *Дискурс у савременом српском роману: ујошреба енглеског језика у Селенићевом роману „Очеви и оци“*, Научни састанак слависта у Вукове дане, 21 / 2, Београд, 1993, 94 – 101.
Polovina, V., *Semantika i tekstlingvistika*, Beograd, 1999.
Sapir, E., *Jezik*, N. Sad, 1992.
Станојчић, Ж. – Поповић, Љ., *Граматика српског језика*, Београд, 2002.
Српски језик на крају века (у редакцији М. Радовановића), Београд – Ополе, 1996.
Ullmann, St., *Language and Style*, Oxford, 1966.
Yule, G., *The Study of Language*, Cambridge, 1997.

THE TYPICAL EXAMPLE OF LANGUAGE IDENTITY FORMATION (ON LANGUAGE OF A NARRATOR IN SELENIC'S PROSE)

Summary

Starting from the general thesis that the Selenić's novel "Ocevi i oci" presents almost ideal matter for the analysis of the language speakers' relation with the materialized language expression, exactly the relation of speakers who appear in the form of writer's heroes, among them the narrator that does not coincide with the writer himself, author is analyzing chosen lexical units of a chapter in given Selenić's novel. The materiel of the lexical level is analyzed in the sphere of semantics, and the basic (methodological) unit of observation in the paper is the *marked discourse*, while the author's attitude is based on the principles of the *text linguistics*, with a limited appliance of sociolinguistic proceedings.

Slavko Stanojčić

18 В.: Српски језик на крају века (у редакцији М. Радовановића), Београд – Ополе, 1996, стр. 45.

СТРУКТУРНИ ТИПОВИ И СТИЛСКЕ ОДЛИКЕ ПОЕТСКОГ ИСКАЗА НОВИЦЕ ТАДИЋА

Предмет овог рада може се, начелно, поделити у два сегмента: 1) начини структурног моделовања поетског текста на основу типа исказа и 2) доминантне стилске одлике синтаксичког типа у поезији Новице Тадића. Циљ нам је да представимо најфреквентнија граматичко-синтаксичка решења и да их са лингвостилистичког аспекта протумачимо.

Кључне речи: лингвостилистика, структура, исказ, синтаксостилеми

1. Уводне напомене

1.1. Један од наших најзначајнијих актуелних поетских стваралаца, Новица Тадић, до сада је објавио шеснаест песничких књига¹, а приређено је и више избора² из његове поезије. О Тадићевом раду писано је много и, углавном, врло афирмативно³. Међутим, док је дело овог аутора са књижевно-теоријске стране од својих почетака подстицајно анализирано, дотле је било какав озбиљнији осврт на лингвистички аспект безмало изостао.⁴ То чуди тим пре што је Тадићева песничка реч семантички богата и сложена, а стилске одлике у његовој поезији уочљиве су на свим нивоима израза – од гласа, речи преко синтагме до реченице.

1.2. Имајући у виду комплетан опус нашег песника, првобитна идеја била нам је да на основу граматичког-синтаксичког и лексичког материјала сагледамо мисаони потенцијал Тадићевих стихова. Другачије казано, да се бавимо стилематичношћу и стилогеношћу његовог исказа. Међутим, с обзиром на обухватност теме (као и песниковог опуса) принуђени смо да сузимо предмет рада. Овом приликом покушаћемо да прикажемо, колико нам то простор дозвољава, каквим реченичним структурама Тадић гради своје песме и које су доминантне стилске одлике на синтаксичком плану исказа. Односно, бавићемо се првен-

1 *Присусиња* 1974, *Смрти у столици* 1975, *Ждрело* 1981, *Огњена кокош* 1982, *Погани језик* 1984, *Руз-ло* 1987, *О браћу сестри и облаку* 1989, *Кобац* 1990, *Улица* 1990, *Напаст* 1994, *Пошукач* 1994, *Напошребни сапушници* 1999, *Окриље* 2001, *Тамне ствари* 2003, *Незнан* 2006, *Ђаволов друг* 2008.

2 *Песме* 1988, *Ноћна свиња* 1990, *Крај године* 1993, *Скакушани и кезила (ране песме)* 2002, *Ждрело* 2002, *Лушајући огањ* 2007.

3 У Зборнику посвећеном Новици Тадићу – *Новица Тадић, песник* (НБ Стефан Првовенчани, Краљево, 2009) – на крају књиге дата је обимна библиографија радова о поезији нашег песника. С обзиром на обим чланака и интервјуа нећемо их поименце наводити у *Литератури* на крају текста.

4 О лингвистичком аспекту Тадићевог песничког поступка, колико нам је познато, ако се изузму помени о песниковој необичној, креативној и богатој лексци, у критичарским одзивима није било темељнијих покушаја анализе. Од радова који су се ваљано дотicali језичких поступака, али који нису лингвистички по својој природи и намени, издајемо: Ј. Делић, *Гротеска у лексци*, у Зборнику: Новица Тадић песник, НБ „Стефан Првовенчани“ Краљево, 2009, Ј. Делић, *Пјесник леденог хумора*, *Летопис Матице српске*, 2007 (св. 3), 403-414.

ствено стилематичношћу синтакстички конструисаних језичких јединица, и понегде се дотицати и њихове стилогености – семантичког плана. При том, ограничићемо се само на најупадљивије, односно најучесталије стилске црте као и на најизраженије структурне типове исказа. Наравно, лингвистички поступци и закључци до којих будемо долазили, видећемо, нису оделити већ се међусобно условљавају и преплићу.

2. Исказ као граматичка и смисаона целина у структури песме

2.1. Код Тадића не постоји песнички доминантан композициони модел. У његовом обимном раду наилазимо на технички најразноврснија решења (од стихичних, строфичних до астрофичних), од песама најразличитије дужине до жанровски хибридних (поетска проза).

2.2. Међутим, иако Тадић пише у слободном стиху, са пуно опкорачења стиха и строфе, и често без икаквих интерпункцијских решења, то не значи да се у структури песме не запажају извесне језичке и стилске тенденције, па и језичке и стилске доминанте.⁵ Штавише, свесна примена одређених лингвостилистичких поступака као да доводи у забуну – његове теме често се везују за подсвест, сан, наднаравно (зато га тумачи и везују за идеал надреалистичке поетске технике: писати по принципу „диктата подвести“, „аутоматског писања“ и „слободног низања асоцијација“), а с друге стране он нам такав свет предочава низом поступака структурно устројених. На тој противречности Тадић и гради свој „тамни вилајет“.

2.3. Оно што се у техничким решењима не испољава као доминанта, испољава се зато у структури језичког исказа. Овде, пре свега, мислимо на то како је исказ обликован: да ли је једноставан и кратак или дуг и разгранат, да ли је граматички исправан/целовит, каквим је синтаксичким односима остварен, колико је стилски ефектан, и, каква је функција таквих решења. Овим темама прилазићемо директно, сагледавајући их на примерима.

2.4. Срба Игњатовић, један од најбољих тумача Тадићевог рада, на једном месту каже: „Тадић, додуше, својом песмом као да обликује *једну слику* – остварену теже ухвативим „збиром“ пробраних детаља и елемената. Али има и песама поводом којих се може говорити о низу слика што се јављају једна за другом, и међу којима постоји извештај паралелизам, баш као што у песми уочавамо симултаност збивања и значења, врсту њиховог вишесмисленог *шока*.“⁶

2.5. Од тога да ли Тадић обликује *једну слику* или *низ слика*, врло често зависи и тип исказа и његова структура. Рецимо, песма „Сипино црнило“ пример је песме од низа слика којима се предочава ситуација/стање лирског субјекта, али које су толико аутономне да и када би нека слика/стих изостала/изостао, хармонија и смисао песме остали би препознатљиви и неокрњени. Због дужине, наводимо само делове песме:

Полако полако упознајем / зло и наопако//
Родна вода дави / своје чудесне створове//
Земља се изненада отвори и затвори//
На јавну красту / на уста моја ваздух належе//

5 Овде помињемо језичке и стилске доминантне, док је на садржинском плану итекако запажена тематска и мотивска константност/доследност у читавом Тадићевом опусу.

6 С. Игњатовић, *Језички волишебник Новица Тадић*, Летопис Матице српске, 1992 (св.1-2), 95-101.

.....
 Први јутарњи напитак / пијем са сузама//
 Полако полако упознајем / злоћу и жуч и беснило//
 Полако упознајем град / у коме ћу/ заволети змије//
 Изнад мене склапају се / јутарњи / и предвечерњи крици//
 Шепртље/ у моја жива ткања/ аналитичке / справице спуштају//
 На улици ми продају / шарену телад//
 Слуге нуде услуге//

.....
 Од толике не-љубави/ уста ми се срastaју//
 Годинама / око себе пуштам Крв сипину⁷

Пред нама су структуре кратких, граматички и семантички самосталних реченица. Сваки исказ је (и) слика за себе. Ипак, и поред релативне аутономности, искази имају свој логички след и контекстуалну везу, а извесна лексичка понављања текст чине кохерентним.

2.6. Поред оваквог структурног моделовања текста, а самим тим и смисаоног грађења песме, постоји и други модел – низање узрочно-последичних исказа⁸. Код овог типа, сви искази су уско зависни један од другог и не могу се издвајати из контекста. Наиме, изостанком било ког исказа била би нарушена логичка структура текста. Као пример може нам послужити песма: „На другом месту“

Кад се боље погледа, / ти хоћеш да се с тобом / на другом месту сретнем.//
 Иза планина, иза облака, / Иза легенде о теби.//
 Тамо ћу твоје зле речи / лакше поднети.//
 Твоју беседу против мене / Лакше саслушати.//
 Јер твоје су овце овде, / а јагњад на небесима.//
 Како си се поделила, / тако си и одабрала себе.//

У овој песми, свака строфа граматички је заокружена целина. Структурно, песма представља ланац састављен од простих и сложених реченица, сведених и кратких. Међутим, искази су међусобно интегрирајући, семантички уланчани, што значи да се не могу издвајати из контекста текста. То ствара извесну „тензију“ у рецепцији песме, не дозвољава да било шта из ње изостане и обавезује да је доживљавамо као једну мотивску целину.

2.7. Ево и једне кратке песме, „од једне слике“, а разгранате језичке структуре:

Обрастао у рићу длаку дугу / од главе све до колена/
 а од колена до стопала квргавих / длаком краћом, светлцуавом://

7 Знак једне косе црте реч је да је у питању крај стиха, знак две косе црте – крај строфе. Графички модел песме преузет из књиге „Ждрело“, Задужбина Петар Кочић, Бања Лука-Београд, 2002, 38.

8 Када говоримо о природи и типовима исказа у структури песме, те њиховом стилском учинку, своја виђења и мишљења умногоме смо теоријски поткрепили и потврдили читајући студију Радоја Симића *Грамаиичка и интјонацијска стјруктјура прозног дела Милоша Црњанског*, као и студију Јелене Јовановић *Поетјска гјрамаиичка Васка Поје*. Иако је у првом поменутом раду реч, дакле, о тумачењу прозног штива, то није сметало да се одећене везе у сагледавању начела композиције успоставе и код поетског текста, тим пре што стил М. Црњанског умогоме поетизован, док за стил Новице Тадића можемо рећи да је у доброј мери наративан. Неки термини, као што су, на пример, изолирајући и интегрирајући искази, те мотивске целине преузети су из ове студије.

ђаво сам – не буди ме никада.

Примера оваквог синтаксичког обликовања неупоредиво је мање од оних других, од примера са једноставом структуром коју чине кратке реченице, било да су искази просте предикатске или напоредно конструисане, сложене, реченице.

2.8. Налазимо и случајеве када су строфе и графички одељене. Тада су оне граматички али и смисаоно аутономне целине, а песму чини низ слика те и низ самосталних исказа.⁹

1.

Лежим у локви /коју нико не види.

Лежим у муљу изговорених речи.

2.

Понекад стари дани / са сувим лишћем се усковитлају.

И овде имамо комбинацију, махом кратких, изолирајућих и интегрирајућих реченица. На ритмичком и интонацијском плану таква смена нарочито долази до изражаја код дужих песама. Управо такав случај имамо у следећем примеру.

2.9. Тадић, дакле, често граматички моделује песму од оба типа исказа - ни потпуно независних ни потпуно зависних од контекста. То, наиме, значи да има и песама код којих постоје аутономни искази који и ван датог контекста имају своје значење. Такви, изолирајући, искази комбинују се са интегрирајућим, односно кратке реченице комбинују се са ширим структурама. „Жалба, 1^а“:

Притисла ме туга као шака / дива од магле. Одједи/
изговорених речи још лутају / мојом празном собом,
и смирују се у речима које / записујем. О, ноћи, ту си/
ти и твоја тајна, ти и твоја / глува тишина. Ја знам да све
реке теку од сузе до сузе. / Да све ватре горе у ојађеном срцу.

Дође јесен свему; човек је кучак./
Невоље се намножиле, брига је све више.
Вране слећу на кровове, / миш из рупе провирује.
Добри се огњеви гасе. / Сузе су мала топла сјања.
Страхоте никада неће стати.

На овом примеру најбоље се запажа контраст између исказа, те и контраст у ритму, интонацији и, на крају, доживљају песме. Овде, како примећујемо, прва строфа има уланчане смисаоне и мотивске целине. У другом делу песме, свака граматички заокружена целина (исказ) мотивска је јединица за себе (носи опште значење) и може да стоји и независно од датог контекста. То су, уједно - ритмички, интонацијски и смисаоно - најефектнији модели песама.

2.10. Код Тадића је исказ често наративан, а та карактеристика најбоље се уочава у песмама у прози. „Врата, 1^а“:

Дођем у тај град да се настаним у њему на дуже време. У предгађу

⁹ То нипошто не значи да искази нису контекстуално уклопиви. Међутим, сваки од њих може да стоји као целина за себе.

купим накривљен кућерак, оронулих зидова и проваљена крова. Одгурнем ногом врата, уђем и легнем на бели гвоздени кревет. Лежећи тако, гледам кроз врата која нисам за собом затворио – као да чекам некога ко ће ускоро приспети.

И код овог поетског жанра има различитих решења – од краћих до дужих песама, са једноставнијим или сложенијим граматичким и семантичким структурама.

2.11. На крају, можемо закључити да и од мотивских целина зависи тип и облик исказа. Када су у питању уланчани, узрочно-последични искази, реченице варирају од краћих до дужих, од једноставних (просте реченице) до разгранатих (сложене реченице и њихов низ) граматичких структура. Када је реч, пак, о песамама где су строфе готово аутономне смисаоне целине, искази су махом једноставни и кратки. Најефектнији модел, по нашем мишљењу, представља тип комбинованих исказа.

3. Нарушавање језичке норме: стилски учинак¹⁰

3.1. Тадић често посеже за граматички непотпуним исказима – нарушава језичку норму, а у највише примера тог типа недостаје предикат, односно глагол у личном облику. Предикат може бити изостављен у стиху или строфи (уколико су исказани једном реченицом), или чак читавој песми.

- **Поред кревета / на ноћном сточићу** [налазе се] / **боца једна / пуна смећа / опушка трине / љусака кора / испљувака суза / У просторији где су ме мучили**
- [Видех] **Металне леје за људе / иње на стаблима / говорницу / у изградњи / и рићу у протицању / дебелу / реку**¹¹
- **Никаквих проблема / невоља / тешкоћа** / [нема] **откада си у соби / настанила црноког Ставроса.**
- **Једном старом кењу / данас, у вреви, у уво** [рекох / рече]: / – **Сећаш ли се дрвене кашике?**

Са граматичке стране, изостављањем главног реченичног конституента нарушена је стандарна језичка норма. Међутим, смисаоно исказ је и без предиката посве јасан, чак, рекло би се, додатно наглашен. Скраћењем исказа или његовом деформацијом, интензивира се и поентира у овим случајевима (сем последњег) номинални део исказа.¹² Оваквих примера код Тадића има још и они се одликују

10 Многи тумачи песништво Новице Тадића доводе у везу са песништвом Васка Попе. Аналогија међу њиховим поетикама најпре се успоставља на основу језичког израза. Попин стих је огољен и сведен. Такав његов исказ, са лингвистичког аспекта, подробно обрађује Јелена Јовановић у књизи *Поетска грамашика Васка Попе*. С обзиром на то да у неким случајевима реченичног типа, тј. у оним најчешћим, проналазимо готово иста или слична решења и у пеизији Новице Тадића, послужићемо се неким класификацијама које проналазимо у ауторкином раду. Једна од тих односи се на примере када је изостанком предикативности нарушена граматичка норма али је постигнут стилски ефекат.

11 Читаво је песма „Шта видех, данас“ набрајање објеката, без глагола, ако изоставимо онај у наслову.

12 Тадић често употребљава номинални стил, али и вербални, када је сав ефекат у глаголима песме.

изразитом експресивношћу.¹³ Од тога да ли су стихови и строфе грађени као заокружене или незаокружене граматичке целине зависи и ритам и темпо песме.

3.2. Други тип исказа јесу реченице са глаголским обликом, чији је копулативни део елиптиран.

– **Пламтеће грдило ја сам. / Право [сам] чудовиште. / Наказни лик ја сам. Краљица [сам] ужаса.**

– **На небу [је] облак, на теби [је] / похабана хаљина.**

3.2.а) Под овај тип потпадају и примери где је осим копулативног глагола елиптирана и заменица, односно њен скраћен облик:

– **Уста су ти без усница, / очи [су ти] беле, без зеница**

– **Обла су њена рамена, / образи [су јој] округли.**

– **Коса ти је рђа, прах / очи [су ти] шупље / лице [ти је] у ритама.**

Сажимањем исказа, сажима се и слика; тако рећи, слика постаје згуснутија, убојитија, упечатљивија. Изостављање копулативног глагола или енклитичког облика личне заменице доприносе ритмичком и интонационом нијансирању строфе/песме. Исказ постаје сажет и динамичан, а тиме и стилски ефектан.

3.3. Трећи тип је онај у коме је изостављен помоћни глагол (крњи перфекат):

– **Кикотале су гуњале [су] сиктале [су] све / Падале [су] по креветима као крупне / лептирице.**

– **Пловио је гњурио [је] / међу трскама [је] крилима лупкао.**

Дакле, у свим наведеним примерима „примећује се једна посебна врста аграматичности у исказима: недостаје им једна од очекиваних говорних формалних ознака у датом микросистему – предикативност“¹⁴ Овакви граматички нерегуларни искази или језичке структуре, изостанком глагола у личном облику, споне или помоћног глагола, стилски су маркирани: прво, одступањем од језичке норме, онеобичавањем, а затим и поетизованим исказом, односно стилским учинком.

4. Синтаксостилеми и фигуре понављања

4.1. Било да гради своје песме као једноставније или сложеније језичке структуре, Новица Тадић посеже за специфичним описима људи, града, демонских приказа, индивидуалних или општих осећања и ситуација. Ти описи првенствено су „оживљени“ лексичким фондом који користи и лексичким иновацијама које гради.¹⁵

4.2. Међутим, Тадић се користи и разним језичким поступцима који, у комбинацији са богатом и слојевитом лексиком, његов исказ истичу и чине аутентичним. Ти поступци су, како је познато, својствени уметничком тексту, а

13 Код овог типа „ишчашене“, непотпуне граматичке структуре, посебно се издвајају песме: „Фијук“, „Жетва“ и „Дванаесторица“. На пример, У песни „Фијук“, ова ономотопејска именица доследним анафорским низањем кроз целу песму „допуњава“ или „надомешћује“ изостављени глагол, односно глаголе. Експресивног набоја, који поседује и глаголска именица „фијукање“, доследним понављањем као да преузима на себе тежину глаголске радње и тиме фингира „догађајност“ у песни.

14 Ј. Јовановић, *Поетска грамађика Васка Поје*, Београд, 2000, 36

15 Овде првенствено мислимо на деминутиве и (полу)сложенице. О томе је у литератури већ било говора, а детаљније погледати у: Ј. Делић, наведени чланци (напомена 4).

када су учестали у неком делу, онда постају и стилске црте које се обично везују за датог писца. Код нашег песника такви поступци печат су његовог стила.

4.3. Од поступака лингвистичке природе – и то оних који су у вези са синтаксом, дакле, синтаксостилемима – посебно се издвајају интензивирање, пермутација и осамостаљивање.¹⁶

4.3.1. Поступци интензивирања

Поступак интензивирања код Тадића најучесталији је епизеуксичким и епеналептичким понављањима.

а) епизеукса – контактено редуплицирање исте језичке јединице

- Ви нежне зечице / и угојени јазавци / Ви ви ви
- Шта то под пазухом / и у кесама / носим носим носим
- Дођи, дођи / само ти дођи. (епизеукса и епеналепса)

б) епеналепса – дистактно редуплицирање језичке јединице

- Са округлим/ Оцима сузним очима
- Уморан сам уморан јер / читав дан боговети дан / за мном иде те иде / протува отворених уста округлих, избачена језика
- Рукама и дланом о длан / луину нарочишо луину

Сасвим је јасно да другачије звучи – па нас се и другачије дојми – рецимо реченица: *Са округлим, сузним очима или Шта то под пазухом и у кесама носим*, од стихова горе датих: *Са округлим / Оцима сузним очима; Шта то под пазухом / и у кесама / носим носим носим*. Наиме, ако појемо од Лотманове тврдње да „повнављање речи само потпомаже да се она истакне“¹⁷, можемо закључити, на основу наведених примера, да се тим истицањем усложњава потенцијал лексема те тиме наглашава и интензивира њен смисао. Поступцима епизеуксичке и епеналептичке редупликације, од неутралне информације лексема постаје носилац емотивне поруке.

4.3.2. Поступци пермутације

а) Примера најосновнијег и најчешћег вида пермутације – инверзија именице и атрибута – прегршт је у Тадићевим стиховима. Ова појава назива се још и анастрофа¹⁸. Код Тадића је далеко чешћи случај када конгруентни атрибут долази у постпозицију у односу на именицу уз коју стоји, дакле, тамо где му у неутралној варијанти није место.

- у наше вајре небеске; тражи дебло погодно; у оисади сјосирукој; иусиоши безводне; Пробудио ме јутрос ишица жагор;
- Сунча се блавор балави / Једу га мрави врцави / Гризу га жвале сунчеве...

б) Примера антепозиције неконгруентног атрибуа врло је мало те их за ову прилику и није потребно наводити.

16 О поступцима интензивирања, пермутације и осамостаљивања в. у М. Ковачевић *Стилистика и грамајка стилских фигура*, Кантакузин, Крагујевац, 2000, 319-355

17 Ј. Лотман, *Синтаксис језика*, Нолит, Београд, 1976, 185

18 „ Анастрофом се постиже обрнута перспективизација појмова супстантивне синтагме у односу на њену нефигураивну (реконструисану) реализацију: комуникативно тежиште више није на надређеној именици, него на појму обележеном конгруентним или неконгруентним атрибутом“, М. Ковачевић, *Стилске фигуре и књижевни тексти*, Требник: Београд, 1998, 30-31

4.3.2.1. Има и случајева инверзије објекта/комплемента у односу на глагол:

- **Очи си склопио, руке прекрстио**
- **Језиком истим говоре / Мишеви и фанатици**

„Постављањем објекта на прво место тежиште се исказује „убрзано“, антиципативно, тј. пре него што му је по граматичком распореду место.“¹⁹ У овим конструкцијама, услед промењеног реда речи, поред тога што се комуникативно и емфатички истиче садржај исказан објектом, емфатички је истакнут и финални реченични конституент.

4.3.2.2. Поступком пермутације могу и да се разбију „синтагматски уско повезане компоненте неком компонентом којој ту у уобичајеном реду није место.“²⁰ Овај поступак познат је и као хипербатон.

- **У граду у великом вражјем ждрелу / Где несреће се моје мресте**²¹
- **Јутром ме / кад прозор отворим / сунчев сјај / облије.**
- **Навлачи кућни огртач јер хладно је. / Назува папуче јер бос је.**

Оваквим разбијањем уско повезаних синтагматских компоненти разбија се и устаљен говорни темпо и очекиван ритам. Нпр. измештањем глаголске копуле је у примеру: *Навлачи кућни огртач јер хладно је. / Назува папуче јер бос је* искази су добили посве другачију динамику и перспективизацију. Неутрална, обавештајна реченица добија тон опомене. Инверзном, неустаљеном језичком формулацијом, наша пажња се реактивира. Структура исказа утиче на наш укупан емоционални доживљај песме. Тако изнова спознајемо да сазнајни и доживљајни ефекат зависи и од језичких модела и правила језика којим говоримо.

4.3.3. Поступци осамостаљивања

Поступци осамостаљивања реченичних чланова имају важан стилски учинак у поезији. Тадић у својим стиховима најчешће користи следеће поступке: а) просто издвајање реченичних конституената, б) издвајање реченичних конституената с њиховом пермутацијом и в) парцелацију реченице. Навешћемо по два примера за сваки од поменутих.

а) **Дуго сам ћутао и чекао глас / који ће ме погубити, мене, из таме искрслог**

– **Тело / излази из воде, / *здейасто* и *шешко*... Удови се великом брзином, *несирејно*, по тлу крећу. Рибља уста, *пожудно*, срчу ноћни ваздух**

б) – **Негде се заметнула мисао, у *слабости***

– **На другом сам месту, *далеко*. Гледаћу те са тамне стране, *шиша радиш*. **Како** откидаш и присвајаш, *узгред***

в) – **Увек је долазио у сивом војничком / шињелу. *Сирашан, подбуо, ћушљив***

– **Друге те сад ствари занимају. *Кесе, сребрњаци, цветови од злати*. **Прашина на вејру****

¹⁹ Ј. Јовановић, нав. дело, 50

²⁰ Исто, 31

²¹ Стилски неутралан ред речи у наведеним примерима гласио би: У граду у великом вражјем ждрелу где се несреће моје мресте; – И носити своје ново тело под трулом кошуљом; Јутром кад отворим прозор облије ме сунчев сјај; итд.

У свим наведеним примерима, било запетом или тачком у писаном тексту, односно паузом у говору, сигнализира да је семантичко тежиште на издвојеном и тиме фокализованом сегменту. У примеру под а) запетом се сугерише пауза у говору која овде има и стилску функцију – њоме се добија стилска емфаза. Примери под б) и в) показују како је зависни члан из своје основне реченичне позиције премештен у јаку, финалну позицију; тако он постаје стилски издвојен и акцензован, чиме се посебно драматизује и поетизује смисао.

5. Кумулација

Кумулација је омиљен и, вероватно, најучесталији Тадићев поступак у композицији песме. Ову стилска фигуру синтаксичког типа песник успешно користи како би у језички сведеним песмама (парадоксално) са што више детаља приближио недокучив свет „градског ждрела“. Кумулираним језичким јединицама појачава се опис или истиче догађај о којем је реч. Тако исказ постаје продубљен и обogaћен. Код Тадића се често нагомилавају именице, а најчешће глаголи.

– Овде станује демон / свргнутии, злодух, мајстор / Пустихија од пустиње, онај с дванаест верних мишева

– усред буке, покрећног мноштва, врлога живога, / знам твоје силе, улице;

– Неке, нека / Нек лове, нек чешљају, нек нишане

– ... говорио језиком неизнаним / мрљао мрачне слојеве / рачвастим језиком палачао/ Зазивао глади и поморе... / Ојомињао молио кумио / ...Тулио крештао брбљао / Трактише шајанствене повеље циширао / Рейлицирао инсистирао

5.1. На овим примерима кумулације видимо још једну карактеристику Тадићевог исказа – напоредност синтаксичких конституената или напоредност синтаксичких односа. Уколико у најопштијем виду (без статистичких података) говоримо о синтаксичком уређењу исказа, односно доминантном синтаксичком односу реченица, рекли бисмо да несумљиво преовладава паратакса – „равноправне конструкције које су повезане само напоредним положајем и интерпункцијом, односно интонацијом“²², односно „синтаксички напоредан или независан однос реченица са везницима (полисиндетон) или без везника (асиндетон)“²³ – над хипотаксом (систем зависних реченица). Наравно, то не искључује зависне конструкције, али је напоредан однос међу реченицама, као и њиховим конституентима, доминантан, те овде само њега наводимо.

5.1. У паратаксичким низовима најучесталији су саставни и супротни координирани односи. Они су много чешће реализовани асиндетским конструкцијама у односу на полисиндетентске. Ми доносимо примере и једних и других:

а) асиндетске конструкције

– Потребан си ми... Уређаје многе да ми / Укључујеш искључујеш

– Кикошале су / зунђале / сикшале све

– Њушка ми се расћезала жрчила... кревельо сам се бекельо йлазио

22 Дејвид Кристал, „Енциклопедијски речник модерне лингвистике“, Нолит, Београд, 1999.

23 РКТ, Тања Поповић, 2007, ЛогосАтр, 512

Асиндетске конструкције стилски су ефектне по свом убрзаном темпу и динамичности описа. Као што из наведеног видимо, асиндет оживљава и поспешује градицију и контраст, те доприноси упечатљивости слике.

б) полисиндетске конструкције

– **Вечито дува ветар, / и разноси речи, / и развејава мисли.**

– **И ришкаће ме и ломити. Па ће ме каишати. Па ће ме разносити.**

– **Ево ме опет у студеном каменолому / према темену један бусен / кроз ноћни ваздух лети / и срдити грабов корен / и слап растресене земље / и шарено птичје јаје**

Полисиндетским напоредним односима, повећањем саставних везника, успорава се говорни темпо и тиме посебно истиче сваки елемент исказа. Правилно низање саставних везника и, по правилу, симетричних реченичних конструкција иза њих ритмизује стихове и строфе како унутар њих самих тако и у композицији песме. Речено тиме бива посебно наглашено и драматизовано.

6. Паралелизам као стилски поступак

6.1. Паралелизам као конструктивни принцип Тадић обилато користи. Надамо га на разним плановима: тематском, синтаксичком, лексичком, интонацијском и паралелизму строфа. Овде ћемо се задржати само на лексичким и синтаксичким илустрацијама овог конструктивног (поетичког) поступка.

а) Синтаксички паралелизам:

аа) **Одморите ме, живо, у смрти.**

Одморите ме, уморно, на путу.

Одморите ме, смртно, у вечности.

аб) **Сви људски закони су смешни, да пуцам од смеха.**

Сви божји закони су недостижни, да пуцам од негоћи.

6.2. Као што видимо, у наведеним примерима имамо изометричне стихове, симетрију у структури реченица: „Разликујући се на лексичком нивоу, оне се идентификују на граматичком нивоу“²⁴.

6.3. У првом примеру доследно се понавља схема: предикат – логички субјекат – атрибут – одредба места. „Овај синтаксички и интонациони паралелизам представља једну „граматичку фигуру“ која постаје средством семантичког истицања, јер оно што се на лексичком нивоу разликује, дато је симетрички на граматичком нивоу, подвлачећи семантички однос двеју реченица у којима контраст постаје паралелизмом.“²⁵ Анафора глаголског облика „одморите ме“ истиче семантичку разлику квалификатива „живо, уморно, смртно“ и ситуената „у смрти, на путу, у вечности“. Заправо, тек симетризмом граматичких облика, истиче се разлика у значењу, потцртава контраст. На унутарреченичном нивоу (синтагматској оси значења), имамо комплементарне блокове: *живо* : у *смрти*; *одморите* : *уморно*, *смртно*: у *вечности*, а на међуреченичном нивоу (парадигматска оса значења) усложњавањем контрастних нивоа развија се градиција.

6.4. У примеру аб) изометричним структурама лексички пар: *људски* : *божји* (*закони*) ствара антиподне семантичке релације. И овде је, као и у претходном

24 Ј. Лотман, нав. дело, 306

25 Ј. Лотман, нав. дело, 307

примеру, уочљив контраст чији је степен јачине постигнут управо изометричним граматичким структурама.

6.5. Дакле, семантичка структура песме заснива се на језичкој. (Управо) овде видимо како се понављањем граматичких конструкција развијају конструкциона начела текста – контраст и градација.

7. У лексичке паралелизме убрајају се фигуре понављања. Употреба анафоре – понављање исте речи на почетку сваког стиха – у односу на остале стилске фигуре овог типа предњачи у стиховима нашег песника.

7.1. Анафору смо управо имали прилике да видимо у примеру првог синтаксичког паралелизма „**Одморише ме, живо, у смрти / Одморише ме, уморно, на путу / Одморише ме, смртно, у вечности.**“ Примера анафоре има много и разних: од тога да је композиција цела песме подређена анафорској речи или групи речи, затим може се понављати почетни стих кроз строфе песме, а може се понављати и само део конструкције. Дакле, понављање може бити аутоматско или варијационо.

7.2. Срећемо често, мада доста ређе од анафоре, и епифору – понављање исте лексеме на крају два или више стихова – мада доста ређе:

**претња си јаје си
страшно си јаје си
крајње си јаје си
изрод си јаје си**

У овом примеру, заправо, имамо комбинацију мезофоре (*си*) и епифоре (*јаје си*).

7.3. Чести су и примери анафорско-епифорске конструкције:

**Ничеж нема чудног, ничег./
Ничег нема грозног, ничег./
Ничег нема ужасног, ничеж.**

7.4. Можемо закључити да у структури својих песама Тадић радо посеже за фигурама понављања, као и поступцима интензивирања, пермутације, осамостаљивања и кумулације као стилема синтаксичког типа. Сви они заједно, уз асиндетске и полисиндетске конструкције, чине његов стил разноврсним, динамичним, ефектним и аутентичним.

Закључне напомене

1. Наш рад био је усмерен ка уочавању и опису најчесталијих стилских црта синтаксичког типа, као и доминантних структурних типова исказа у композицији песма Новице Тадића.

2. Из досадашњег прегледа дошли смо до закључка да се у структури исказа песник користи и једноставним и разгранатим граматичким решењима, а да су најефектнији примери они у којима комбинује оба типа решења. Било да су искази граматички и смисаоно аутономни (изолирајући) или уланчани (узрочно-последични, интегрирајући), преовладавају реализације једноставних, линеарних структура.

3. Од стилских тенденција синтаксичког типа – синтаксостилема – запазили смо низ решења којима песник чини свој исказ експресивним и ефектним. Издвојили смо примере одступања од језичке норме, када је у граматичкој структу-

ри елиптиран предикат, глаголска спона или помоћни глагол, као и синтаксостилематске поступке и фигуре понављања, и навели примере за сваки од њих.

4. Све наведене карактеристике, уз још обиље лексичких иновација и особености, чине Тадићев стил снажним, свежим, животворним и аутентичним. Његов је опус богата тематско-мотивска али и лингвистичка ризница које ће се, верујемо, још дуго проучавати.

Литература

- Јовановић 2000: Ј. Јовановић, *Поетска драматика Васка Поје*, Београд.
Зборник 2009: *Новица Тадић, песник*, Краљево: НБ „Стефан Првовенчани“.
Кајзер 1973: В. Кајзер, *Језичко уметничко дело*, Београд: СКЗ.
Ковачевић 1998: М. Ковачевић, *Стилске фигуре и књижевни текстови*, Београд: Требник.
Ковачевић 2000: М. Ковачевић, *Стилистика и драматика стилских фигура*, Крагујевац: Кантакузин.
Кристал 1999: Д. Кристал, *Енциклопедијски речник модерне лингвистике*, Београд: Нолит.
Лотман 1976: Ј. Лотман, *Структура уметничког текста*, Београд: Нолит.
Поповић 2007: Т. Поповић, *Речник књижевних термина*, ЛогосАрт.
Симеон, 1969: Р. Симеон, *Енциклопедијски речник лингвистичких назива*, Загреб: Матица Хрватска.
Симић 1978: Р. Симић, *Грамматичка и интонацијска структура прозног дела Милоша Црњанског*, Књижевна историја XI/41, Београд.
Симић 2001: Р. Симић, *Општа стилистика*, Београд: Јасен Никшић.

STRUCTURAL TYPES AND STYLISTIC CHARACTERISTICS OF NOVICA TADIĆ'S POETIC EXPRESSION

Summary

The topic of this analysis consists of two segments: 1) methods of structural modelling of poetic text based on type of the expression and 2) dominant stylistic characteristics of syntactical type of N. Tadić's poetry. Our objective is to present the most frequent grammatical-syntactical solutions and (to try to) explain those solutions from the lingual aspect of analysis.

Sonja Milovanović

ПРЕКЉУЧИВАЊЕ КОДОВА У РОМАНУ ГОРАНА ВОЈНОВИЋА *ČEFURJI RAUS!*

У раду смо се бавили питањем прекључивања кодова (енг. *code-switching*) у роману *Čefurji raus!* Горана Војновића. Истраживање обухвата говор ликова у чијим дијалозима смо уочили да се, кроз употребу различитих кодова, постижу дистинкције на неколиким језичким нивоима. Анализа је показала да је у делу остварена сложена језичка структура која наглашава друштвено-етнички идентитет одређених ликова. Као најфреквентнији тип издвојили смо *intra-sentential* и *inter-sentential code-switching* који подразумевају уношење елемената лексике или фразеолошких низова из српског у словеначки језик, односно наизменичну употребу реченица или клауза на ова два језика.

Кључне речи: прекључивања кодова, српски језик, словеначки језик

1. Увод

На самом почетку романа срећемо се са следећом дефиницијом појма *čefur* из песме *Чефур* Роберта Пешута Мањифика:

„Ко је чефур? Чефур је особа која живи на територији одређене државе, али није припадник тамошње националне већине. У нашем случају, то су људи који долазе из крајева јужно или источно од реке Купе. У чефуре, у већини случајева убрајамо и њихове потомке. По својој физиономији, од припадника већинске популације разликују се по ниском челу, спојеним обрвама, истакнутим јагодицама и јачој доњој вилици. Основне одлике њиховог понашања су: воле лагодан живот, псују, воле алкохол, нежнији пол, фудбал. Обожавају кич и златан накит. Блиске су им борилачке вештине и често су агресивни, чак и када за то не постоји неки прави разлог. Период њихове аклиматизације је у већини случајева веома дуг“ (Vojnović, 2009: 7).

Горан Војновић је аутор дела *Čefurji raus!* које је 2008. године објављено у Словенији. Већ сам наслов, мешавина словеначких и немачких лексема *čefur* (*дисфемизам: јужњак, дошљак из јужних крајева бивше СФРЈ*) и *raus* (срп. *напоље, мари*), а у ствари популаран графит са улица Љубљане, како сазнајемо у роману, најављује причу о досељеницима у Словенији, о болном осећању неприпадања, трагању за идентитетом, амалгаму два начина живота, па и два језика која се спајају у *fužinščini*, нестандардни варијетет који њихове говорнике обележава на неколико нивоа: социјално, територијално, индивидуално, итд. Ово истицање социоекатских, урбаних и руралних дијалекатских и сличних језичких црта допринело је богатој језичкој карактеризацији ликова. Предмет рада представља мешање кодова, односно прекључивање кодова (енг. *code-switching*), да-

кле, прелазак са српског¹ на словеначки и обрнуто, који су присутни на готово свакој страници романа. Ми ћемо ову тематику сагледати кроз дијалогски комплекс, остављајући по страни изузетно богату наративну структуру. Сам избор теме мотивисан је актуелношћу романа који је објављен 2008., као и чињеницом да је наредне године у Словенији освојио престижно књижевно признање – Прешернову награду. Ваља напоменути да у литератури која нам је била доступна нисмо пронашли податке о ауторима који су на овај начин анализирали Војновићево дело.

2. Етничке групације: већина и мањина

Пре него што дефинишемо појам прекључивања кодова, неопходно је осврнути се на однос етничких групација, као и на питања појмова већине и мањине.

Поред културних, историјских и лингвистичких обележја, сваки човек поседује и етнички идентитет који га одређује на многим другим нивоима. Појединац, међутим, може имати више од једног етничког маркера, почевши од оног који сам изабере, до оних који су му додељени. Треба нагласити да када се говори о етницитету, неизбежно је поменути етничке мањине и етничке већине. У контексту у ком мањине и већине коегзистирају, углавном се етничка већина посматра као друштвено доминантна група, а етничка мањина је група чија су друштвена одређења маргинализована (Thomas, 2004).

Заједничко за обе групације је то да друштвено-културна доминација етничке већине утврђује идеологију, ставове и системе вредности, стварајући од њих норме које би требало да важе и примењују се на обе етничке групације (Simpson, 1993: 3). У стварности, заправо, оне намећу перцепцију једне групе као примарне, владајуће, и у културолошко-језичком погледу. У таквом поимању ствари, обележја етничке мањине су скоро неприметна и често се маркирају као 'различита', 'друга', чак 'девијантна' у најгорем случају. У овом смислу, ствара се опозиција између 'нас' и 'њих' са негативном конотацијом, као и стварањем одређених стереотипа. Ово се посебно односи на посматрање и приказивање етничке већине као групе која представља норму, док се о мањини говори као о 'оним другим' (Ibid.). Једно од примарних обележја етничких мањина на основу којих се и прави разлика између мањинске и већинске групације је језик. Језик мањине ову групацију веома често етикетира као „друштвену и културну претњу или чак опасност“ (Ibid.). Мерц (1982) сматра да схватање језика, као система кодирања који обједињује и културолошке системе вредности, не дозвољава да припадници мањине буду прихваћени као део целине, већ их издваја и маркира у негативном смислу. Она додаје да чланови такве групе често желе да „поврате одузета права и моћ“. Њихов језик који се разликује од језика већине, њих, на неки начин чини некултурним, а тиме и политички опасним и неподобним. Језичка питања се често интегрису у дубље социјалне тензије између већине и мањине и могу постати повод конфликта. То се дешава, како тврди Мерц (Ibid.), због тога што

1 Треба напоменути да су ликови у роману пореклом из различитих република бивше СФРЈ, те да говоре језиком који су донели са собом када су се настанили у Словенији, што је било пре распада СФРЈ и поделе српскохрватског на српски, хрватски и бошњачки. За потребе овог рада одлучили смо се да користимо термин српски језик, а не српскохрватски којим се говорило у Југославији.

употреба језика постаје спољашњи маркер културолошке сличности или разлике. Сличности у културолошком погледу сматрају се веома битним: метафора *ми говоримо исти језик* значила би *ми исто мислимо*. Изгледа да разлика у етничкој припадности представља претњу већини, а од великог значаја је за мањину, јер она тиме жели да поврати изгубљени понос и интегритет. Међутим, с обзиром на то да је моћ у рукама већине, културна и лингвистичка дистинктивност настава да буде проблем мањини.

У вези са тим, да бисмо потпуније разумели слику расељеног становништва из република бивше СФРЈ и расветлили социјалну подлогу романа *Ѕефурџи раус!*, неопходно је поткрепити лингвистичку анализу и подацима које је изнео менистар Срђан Срећковић. Он тврди да је проблем српског живља у Словенији веома комплексан, јер Срби тамо немају статус националне мањине иако су, иза Словенаца, други народ по бројности (*Press*). Словенија је после отцепљења 1992. незаконито одузела права држављана људима из бивших република СФРЈ и претворила их у странце, упркос протестима из света. Потом су депортовани у Хрватску, па на ратиште у БиХ, а они који су остали у Словенији, остали су без основних људских и грађанских права – били су непостојећи за полицију, лекаре, адвокате; многи су умрли у беда, а многи се убили. МУП Словеније признао је да „избрисаних“ лица није било „нешто више од 18.305“, како је званична Љубљана до сад тврдила, већ чак 25.671 душа, од којих је сада живих 24.370 (*Glas javnosti*).

3. Језик дијалога

Војновић је у роману кроз говор наратора и ликова постигао нарочиту експресивну обојеност. Избором посебних лексичких средстава, као и позицијама са којих перципирамо дијалоге у роману, уочавамо однос надређености / подређености ликова који је реализован на основу њиховог осликавања из различитих друштвених, психолошких или професионалних перспектива. Комуникација ликова остварена је у облику директног говора који подразумева, према дефиницији *Речника књижевних термина*, „да се искази или мисли лика у наративном делу наводе онако како их је изрекао сам књижевни лик“ (RKT, 2007: 145). Обележја језика насеља Фужине, као мултиетничке целине, у дијалашким секвенцама потврђују своју разноликост, па се говор *чефура* препознаје „као целовит, социјални акт“ (Bahtin, 1980: 133). Како у већем броју дијалога препознајемо остварену нит драмске напетости, подсетићемо се значајних теоријских поставки Мукаржовског, које, иако се примарно односе на драмски дијалог, можемо довести у везу са елементима дијалога у анализираном роману. Важне особине дијалога обухватају следеће: опозицију ја-ти, затим однос учесника према реалној ситуацији у којој се саговорници налазе у тренутку разговора, као и постојање двају значењских контекста који произилазе из двају субјеката (Mukaržovski, 1986). Треба истаћи да је аутор студирао филмску режију, а да је роман продукт недовршеног сценарија за дугометражни филм који је требало да обухвати причу из три дела, чији је први део аутор преточио у свој књижевни првенац. При проучавању прозног текста и специфичне употребе језика у њему, поћи ћемо од дијалога, као облика приповедања који уноси „сценску очигледност“ у наративни текст (RKT, 2007: 142). У оквиру смењивања реплика ликова анализираћемо преплитање елемената словеначког језика са језичким особеностима које су становници олимпијског села Фужине донели из крајева бивше Југославије. Управо

се у дијалозима ликова огледа њихова неуклопљеност у нову говорну средину, а употребом црта другог говорног репертоара – матерњег језика, исказује се висок емотивни набој.

4. Појам и дефиниција прекључивања кодова

Да бисмо прешли на класификацију одређених типова кодова и њихову илустрацију примерима, важно је најпре дефинисати појам прекључивања кодова. У релевантној литератури не постоји јединствено објашњење овог језичког феномена, већ разноликост у дефинисању узрока и околности које многи аутори узимају као кључне критеријуме у својим теоријама. Ослањајући се на рецентну англистичку литературу прихватићемо следеће: *Промена кода/прекључивање кодова (code-switching) односи се на промене у језику, дијалекту или облицима обраћања које се често дешавају аутомаатски између говорника. У књижевним делима овај вернакулар добија главну улогу, јер уз помоћ њега писац покушава да на реалан начин представи неку говорну заједницу, односно њен свакодневни језик. У исто време, прекључивање кодова може да послужи и као литерарна стратегија која писца приближава читалачкој публици (Mendieta-Lombardo & Cintron, 1995).*

Мајерс-Скотон (1993) је развила модел којим се могу објаснити социјални мотиви промене кода. Она сматра да до промене кода долази када говорници желе да преговарају о интерперсоналним односима. Говорник може да бира облик комуникације који ће одсликавати права и обавезе које жели да постави између себе и саговорника. Прекључивање кодова може се дефинисати и као наизменична употреба два или више језика у истом разговору (Winford, 2003). Хауард Џајлс (1979) је развио теорију (*Communication Accommodation Theory*) према којој до прекључивања кодова долази да би говорник побољшао ефикасност комуникације, да би од саговорника добио неку врсту признања и потврде о припадности истој друштвеној заједници, као и да би одржао свој друштвено-етнички идентитет. Гофман (1982) тврди да сваки појединац прилагођава свој говор одређеним захтевима ситуације у којој се налази. Захтеви ситуације се тичу окружења, степена формалности ситуације, као и колико је појединац интегрисан или искључен из заједнице, односно окружења у ком се интеракција обавља.

5. Типови прекључивања кодова

Прекључивање кодова обухвата неколико типова билингвалне језичке мешавине (Winford, 2003):

1. наизменичну употребу релативно комплетних исказа на два различита језика;
2. наизменичну употребу реченица и/или клауза на два различита језика (*inter-sentential code-switching*);
3. убацивање (најчешће лексичких) елемената из једног језика у други (*intra-sentential code-switching*).

У последњем случају у питању је привремени прелазак са једног језика на други, када се не мења сам језик комуникацијске интеракције, дакле појава коју неки истраживачи називају мешање кодова (*code-mixing*). Овај вид прекључивања кодова често се назива и *intra-sentential*, односно *intra-clause*, јер до њега до-

лази унутар једне реченице, тј. клаузе. Већи део лексикона и морфосинтаксичких структура у таквим исказима потиче из једног језика, који Мајерс-Скотон (1993) назива језик матрице (*matrix language*), у који су убачене речи или фразе из другог, уметнутог (*embedded language*) језика. Тако се добијају три врсте конституената: мешани конституенти састављени од материјала из два језика, фразе које су инкорпорирани из уметнутог језика и фразе које су само на језику матрице. Надаље, према Мајерс-Скотон (Ibid.) трећи тип прекључивања кодова (*intra-sentential*) укључује и убацивање појединачних морфема из једног језика у други, што неки аутори оспоравају.

Ауер (1995: 124) разликује четири врсте прекључивања кодова:

1. дискурсна или конверзацијска промена кода (*discourse-related/conversational code-switching*) која често означава промену теме разговора, врсте односа између саговорника или врсте активности;
2. промена кода условљена личним избором језика говорника (*preference-related code-switching*), када учесници у интеракцији прелазе са једног кода на други док се не усагласе око језика којим ће комуницирати;
3. намерна промена кода којом се жели постићи неутралност, односно како ниједан језик не би могао да се идентификује као говорников примарни језик;
4. већ поменути привремена промена кода која не утиче на промену језика интеракције.

Узимајући у обзир горе наведене класификације, покушаћемо да укажемо на особености феномена прекључивања кодова у роману и последице његове специфичне употребе, посматрајући дијалоге између ликова који припадају различитим друштвеним групама, слојевима и узрасту.

6. Прекључивање кодова у роману

Детаљна анализа примера из романа показује следеће:

6.1. У делу доминира *intra-sentential* и *inter-sentential code-switching*, односно убацивање лексичких елемената или фраза из српског у словеначки и наизменична употреба реченица или клауза на ова два језика. Карактеристика је говора омладине, припадника друге генерације досељеника, који на тај начин граде свој дистинктивни идентитет и наглашавају своју различитост у односу на локалну средину и њене представнике.

а) „А ти већ, кје со Slovenske Konjice? А већ, кје је то јебено село?“

„А је то могоће в Sloveniji?“

„То је selo некје bogu iza nogu. Тм нимајо...“ (Vojnović, 2008: 140)

б) Марко је у школи и расправља се са професорком Франич, прво на словеначком језику, а онда, када она предложи да Марко пређе у прву клупу, он почиње да наглашава своје порекло. Истиче да је из насеља Фужине где је срамота да се седи у првој клупи, јер то само штребери раде, а штребере туку на Фужинама, и тада његов говор постаје експресивнији јер уноси лексеме српског језика:

„Đordić?“

„Kaj је?“

„Kaj је s tabo?“

„Kaj је pa z drugimi?“

Une tri budale so drkale naprej, folk se je režal, Franička je pa pihala, pa odpirala redovalnico pa dnevnik, pa je bila na meji tega, da dobi pošizitis.

„Zaradi mene greš lahko tudi domov. Midva lahko že zdaj zaključiva za letos.“

Pa kje me je najdla ta stara vještica. Ona dobro ve da imam že tri zabetonirane šute in da me zdaj lahko jebe z avtomatom. A imam pa pri njej več dvic kot šotov. Samo boli njo za to statistiko pa to. Ona to po filingu.

„Lahko se pa recimo presedeš v prvo klop pa začneš delat pa bova videla.“

Kakšno prvo klop? A si ti normalna? Pa ne morem jaz sedet v prvi klopi.

„Gospa profesor! Meni to vera prepoveduje!“

„Kakšna vera?“

„Veste, jaz sem s Fužin in mi ne smemo sedeti v prvi klopi...“

„In zakaj ne?“

„Ker bi pol ratal takve štreberčine k Miško in bi dobil te pepeljare na nos in bi nas pol vsak dan tambural po Fužinama.“

„Marko!“

„Res, gospa profesor. Na Fužinah tamburajo vse, k sedijo v prvi klopi.“

(Vojnović, 2008: 124, 125)

в) Истицање порекла и припадништва одређеној друштвеној групи кроз мешање два кода, словеначког и српског, приметно је и када друга генерација досељеника излази у град. Док се возе улицама Љубљане они додајују женама и девојкама у пролазу подсмевајући се:

„Gospa, zgubil smo eno zebro, tako afriško, prugasto.

A ste jo mogoče vidla? Lihkar je šla mim? Kako, da ne. A veste vi, gospa, kaj je to zebra?“ (Vojnović, 2008: 98)

„Teeetaaa! Zakaj si tako debela? A boš imela dojenčka?“

„Puncaaa! Kok si ti lepa! Majke mi moje! A bi šla z mano na burek?“ (Vojnović, 2008: 97)

6.2. Припадници прве генерације досељеника у роману углавном проговарају српским језиком, али и они понекад мењају кодове, у зависности од ситуације или настојећи да се усагласе око језика којим ће комуницирати (*preference-related code-switching*).

г) Када Дејан и Марко одлазе у кафану Куба, где се окупља прва генерација дошљака, како би Дејан одвео свог оца Дулета кући, Мирсад им се обраћа на српском језику. Након тога он користи неке речи на словеначком, понесен осећањима – у првом случају, јер не жели да Дуле иде кући, а у другом, јер га тема наркоманије емотивно дотиче (в. употребу узвичника).

„Pa ě ste, sportisti!“

„Ajde popijte neki sok. Alo! Maja! Daj neke sokove, kole, nešto za naše momke!“

„Ma donesi im, šta ih питаš! Dvije kole! Donesi!“

„Ajde sjedite!“

„Dejo, pusti očija bolan. Ne griješi, dušu! Grehota je čovjeka dizat od mize!“

„Samo mi nešto momci obećajte! Da nećete postat narkomani. Ti narkomani. Ja ih gledam po našem bloku, tamo se na stopnišću piknejo s tim iglama. To treba samo butat! Pa skoz okno bacit!“ (Vojnović, 2008: 76)

д) У разговору познаника, Марине и Радована, представника прве генерације досељеника који чекају своју децу, Ацу и Марка, испред полицијске станице:

„Marina! Da te počakamo?“

Marina se je samo nasmehnula in odkimala.

„Ma nemoj zajebavat, Marina, nećeš valjda pješke na Fužine.“

„Ne treba. Hvala, Radovan.“

„Nije dosta, što si morala doć pješke, nego da se i vraćaš.“

Saj res. Marina nima avta. Ko so jo panduri sredi noći zbudili in jo poklicali, da pride v Moste na postajo, je najbrž šla peš. Kreteni ji pa najbrž še niso povedali, kaj je z Acotom. Najbrž se je na smrt prestrašila.

„Pejte vi domov. Bom ja sama Acota počakala.“ (Vojnoviž, 2008: 57)

Из наведеног одломка уочавамо да се Радован спрема да одвезе Марка кући и пита Марину на словеначком да ли да је сачекају, јер је ситуација у којој се они налазе формална, на јавном су месту, испред званичног државног органа. С обзиром на то да је Марина одмахнула главом и није се одлучила за словеначки као језик њиховог разговора, Радован почиње да је убеђује на српском, а она, како би ставила тачку на њихов разговор, одлучује се на крају за словеначки.

6.3. Лексеме и фразе српског језика које седамнаестогодишњаци у роману користе у свом словеначком језику представљају једно од дистинктивних обележја говора ликова у роману, а обухватају вулгаризме и жаргонизме у којима је истакнуто пејоративно значење.

„Dej ustav na Preglovem, k sva jst pa Marko neki zmenjena.“

„Popuši mi s takimi. Kaj sta vidva zmenjena?“

„Zmenjena sva i ne seri. Ustav.“

„Ni šans. Ko te jebe. Bosta lepo laganim korakom.“

„Pa kaj si pizda, če sem ti reku, da ustav.“

„Zaboli me dupe. Kaj ne poveš, kam gresta.“

„Ma nosi se ti. Kaj te boli kurac.“ (Vojnoviž, 2008: 99)

„Jst grem domov.“

„Pa a si normalan? Pa kaj, če bo zdej Damjanovič na uni strani bloka šel ven?“

„Zaboli me đoko! Jebita se in ti in ta tvoj Damjanovič. Nimam jst časa za te pizdarije, da se bom šel Džejmse Bonde pa Bruse Vilise.“

„Pa ti si bolestan. Kakšne Džejmse Bonde, kaj prbijaš? Moraš videt, kdaj gre model ven iz bloka, da ga lahko kje počakaš!“

„Ma ne bom ga čakal, a ti je jasno? Kaj mi je on kriv? Žgoljavi ćelavi mali brko. Boli me kurac za njega in za tvoje budalaštine. Grem pred blok.“ (Vojnoviž, 2008: 131)

„A pička ti materina! Kako lahko to fališ, pederčino ena!“

„Ne more, k je les, k ma dve levi nogi. Dej poglej ga, sej hodit ne zna.“

„Ma jebi se, šonjo. Kje so tebe najdl, da igraš za Barcelono!“ (Vojnoviž, 2008: 113)

6.4. Иако у делу доминирају, што се конституената два кода тиче, морфеме које су у целости преузете из српског или словеначког, јављају се и случајеви мешања, односно уклапања српских лексема у словеначку морфологију, нпр.

„Ker bi pol ratal takve štreberčine k Miško in bi dobil te pepeljare na nos in bi nas pol vsak dan tambural po Fužinama.“

„Marko!“

„Res, gospa profesor. Na Fužinah tamburajo vse, k sedijo v prvi klopi.“
(Vojnovič, 2008: 125)

Српска лексема *тамбурајти* је граматички уклопљена у кондиционал словеначког језика и јавља се са словеначким наставком за треће лице једнине –л, а затим и са наставком за треће лице множине презента –jo.

„Jebem ti starudijo!“ (Vojnović, 2008: 91)

„Gospa, zgubil sem zebro, tako afriško, prugasto.“ (Vojnović, 2008: 98)

7. Закључак

Анализирајући прекључивање кодова у роману Горана Војновића *Ћефурји раус!* можемо закључити да дело представља јединствену и сложену прозну структуру, јер готово на свакој страници препознајемо преплитање и мешање елемената неколико језичких регистара. Наведеним примерима показали смо да је писац, управо променом језика и мешањем особености различитих кодова (српског, словеначког, енглеског – који сада није био предмет анализе), маркирао одређене ликове и ситуације у којима они исказују однос према стварности у којој живе. Прекључивањем кодова постигнута је богата карактеризација одређених ликова који на тај начин, користећи српски језик у оквиру секвенци на словеначком, истичу своје порекло, став, емоционални однос према другим ликовима и ситуацијама. Дело обилује различитим врстама прекључивања кодова, од којих је најфреквентнији *intra-sentential* и *inter-sentential code-switching* који подразумева уношење елемената лексике или фразеолошких низова из српског у словеначки језик, као и наизменичну употребу реченица или клауза на ова два језика. На тај начин, најинтензивнија стилска обојеност остварена је у говору омладине, као припадника друге генерације досељеника, где најчешће мотивација за прекључивањем кодова потиче са емотивног плана. Како смо имали увид и у превод наведеног Војновићевог дела на српски језик, можемо нагласити да се поставља питање степена губљења функција прекључивања кодова које су остварене у оригиналу, а које су се у верзији романа на српском језику изгубиле. Осим наведених објашњења, дело својом комплексношћу отвара бројна лингвистичка питања и могућности за нове нивое истраживања.

Литература

Auer, P. (1995). “The pragmatics of code-switching: a sequential approach“. U: *One Speaker, Two Languages: Cross-Disciplinary Perspectives on Code-Switching* (Milroy, L. i Muysken, P., ur.). Cambridge: Cambridge University Press. 115-135.

Bahtin, M. (1980). *Marksizam i filozofija jezika*. Beograd: Nolit.

Goffman, E. (1983). “The Interaction Order: American Sociological Association, 1982 Presidential Address“. *American Sociological Review* 48 (1), 1-17.

- Giles, H. & Sinclair, R. (1979). *Language and Social Psychology*. Oxford: Blackwell.
- Mendieta-Lombardo, E. i Cintron, Z. A. (1995). Marked and unmarked choices of code-switching in bilingual poetry. *Hispania*, 78 (3), 565-572.
- Mertz, E. (1982). "Language and Minds: a Whorphan folk theory in language law". *Sociolinguistic Working Paper*. No. 93, Duke University, 1-10.
- Mukaržovski, J. (1986). *Struktura pesničkog jezika*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Myers-Scotton, C. (1993). *Social Motivations for Code-Switching: Evidence from Africa*. Oxford: Clarendon Press.
- RKT (2007). *Rečnik književnih termina*. Beograd: Logos Art.
- Simpson, P. (1993). *Language Ideology and Point of View*. New York: Routledge.
- Thomas, L. et al. (2004). *Language, Society and Power*. New York: Routledge.
- Vojnović, G. (2008). *Čefurji raus!* Ljubljana: Študentska založba.
- Vojnović, G. (2009). *Južnjaci, marš!* Beograd : Rende.
- Winford, D. (2003). *An Introduction to Contact Linguistics*. Oxford: Blackwell Publishing.

Електронски извори:

Glas javnosti - <http://www.glas-javnosti.rs/clanak/politika/glas-javnosti-31-01-2009/sakrili-broj-izbrisanih-srba>

Press - <http://www.nspm.rs/prenosimo/srbi-su-danas-najugrozeniji-narod-u-evropi.html>

CODE-SWITCHING IN GORAN VOJNOVIĆ'S NOVEL ČEFURJI RAUS!

Summary

The aim of this paper is to explore some aspects of code-switching in Goran Vojnović's novel *Čefurji raus!* To this end, we analyzed the dialogs in which the main characters' speech is marked on various linguistic levels by the use of different codes. This contributes to the novel's complex linguistic structure and emphasizes the socio-ethnic identity of its protagonists. Our results show that two types of code-switching dominate the novel: *intra-sentential*, denoting the insertion of elements from one language into another, and *inter-sentential*, referring to the alternation between sentential/clausal structures from the two languages.

Jelena Danilović, Sandra Stefanović, Milica Milojević

PROBLEM „SLOBODNOG“ PREVOĐENJA U PREVODU ROMANA NA *DRINI ĆUPRIJA* IVE ANDRIĆA NA ENGLISKI

Za razliku od ostalih Andrićevih romana, delo *Na Drini ćuprija* je još uvek dostupno samo u prevodu Loveta Edvardsa iz 1959. godine. Postavlja se pitanje da li je jedinstvenost ovog prevoda potvrda njegove vrednosti i koji su kriterijumi na osnovu kojih se može doneti sud o tome. Pogreške u prevodu se javljaju i kod najboljih i najiskusnijih pisaca i prevodilaca, ali često nije jasno da li je u pitanju samo jezička nespretnost ili je reč o potpunom nerazumevanju originalnih reči i fraza. U ovom radu razmatraju se postupci u kojima prevodilac mora da traga za adekvatnim ekspresivnim elementima u prevodu dela kako bi postigao ekvivalentnost, koristeći pri tome i neka druga jezička sredstva, izvan onih koji postoje u originalnom delu. S obzirom na to da je bilo nemoguće sa visokim stepenom sigurnosti utvrditi da li je prevodilac ostvario potpuni semantički i stilistički transfer – autoru rada je jedino preostalo da obavši egzaktnu procenu kvaliteta književnog prevoda koristeći slučajeve u kojima se može tačno locirati i objasniti greška u transferu na osnovu opozicije tačno/netačno.

Cljučne reči: Andrić, komparativna stilistika, prevođenje

Uvodne napomene

Kad se govori o problemu slobodnog prevođenja pre svega se postavlja pitanje šta je prevođenje. Najjednostavnije je reći da je prevođenje prenošenje poruke iz jednog jezika na drugi, a da su najzastupljenije vrste prevođenja doslovno i slobodno. Može se reći, slično tome, da je prevođenje poseban vid međujezičke komunikacije kada učesnici u komunikaciji, pripadnici različitih jezičkih sistema izmenjuju informacije preko posrednika koji vlada njihovim jezicima. Primenjena lingvistika tvrdi da je prevođenje zapravo promena koda izvornog jezika u kod prevodnog, koja zavisi od određenih uslova (Bugarski 1996: 96), a u vezi je sa svojim specifičnim funkcijama u okviru komunikacijskog akta. Teoretičar književnosti bi rekao da je prevođenje stvaralački proces, jer podrazumeva ponovno stvaranje iako već postojećeg jezičkog objekta na jednom jeziku, ali sredstvima drugog različitog jezikog sistema (Nord 2005: 28)

Proučavanje odnosa originala i prevoda doprinosi razvoju kontrastivne analize koja uspešnu primenu može imati u posmatranju konstrukcija i idioma jednog jezika naspram njihovih značenjskih parnjaka u drugom jeziku, dok istovremeno utvrđuje da li neki izraz postoji u jednom jeziku, a u drugom ne postoji, ili je isti izraz zajednički u dva jezika koja se analiziraju, a kroz takvo izučavanje se ustanovljuju opšte i posebne razlike jezika iz predmeta analize. Međutim, iako je kontrastivna analiza ostavila važne tragove u izučavanju jezika¹, ona nije dala naročito bitne rezultate u onom delu koji se tiče društvenih i kulturoloških činilaca. Odgovore na ta pitanja bi mogla dati komparativna stilistika.

Ko god da je čitao Andrića u originalu i na bilo kom drugom jeziku jasno mu je da u njegovim delima postoji veliki broj problematičnih situacija za prevodioca, počevši

¹ Videti više o tome u: Radmila Đorđević, *Uvod u kontrastiranje jezika*, Beograd : Zavod za za udžbenike i nastavna sredstva, 1987.

od Andrićeve leksike, preko upotrebe paranomazije, polifonskih struktura do složenih sintaksičkih konstrukcija. Za razliku od ostalih Andrićevih dela koja su doživela po nekoliko izdanja, roman *Na Drini ćuprija* još uvek postoji samo u prevodu Loveta Edvardsa iz 1959. Moglo bi se pomisliti da je to potvrda vrednosti i njegovog kvaliteta, ali onda bi se postavilo pitanje kriterijuma za određivanje da li je tekst kvalitetno preveden. Budući da je nemoguće da se sa visokim stepenom sigurnosti utvrdi da li je prevodilac ostvario uspešan kako stilistički, tako i semantički transfer, jedino što nam preostaje je da samo ukažemo na one ređe slučajeve u kojima se mogu tačno odrediti i objasniti greške u transferu. U ovom radu ukazaćemo na nekoliko vrsta propusta.

Izostavljanje pojedinih delova rečenice

Jedan od značajnijih propusta je izostavljanje bitnih delova rečenica. Naime, izostavljanje delova teksta u prevodu, kao i njihovo sažimanje predstavlja uobičajenu praksu pri štampanju engleskih prevoda u Americi i Engleskoj. Međutim, ako bliže analiziramo izostavljanja u prevodu na engleski jezik romana *Na Drini ćuprija*, videćemo da se ne radi o sažimanju teksta kako bi se delo približilo anglo-američkim čitaocima. U odnosu na tekst na srpskom jeziku, u prevodu Loveta Edvardsa nedostaje 35 rečenica i to najviše u poslednjoj trećini romana. To nas može navesti na misao da se prevodilac zasitio teksta ili da je došlo do premora, pa otuda i ovakvi propusti, jer rečenice koje su izostavljene ne sadrže elemente koji bi omogućili njihovo sažimanje ili izostavljanje. Ako se usput i pozovemo na Andrićevu potrebu preispitivanja sopstvenog teksta sa težnjom da se u finalnoj verziji nađu samo nužni i bitni elementi, jasno nam je da se ovakvim izostavljanjem narušava povezanost ideja koje se dosledno razvijaju kroz roman.

Tako pripovedač govoreći o javnoj kući u kasabi, u jednoj od rečenica koristi prvo lice množine kako bi čitalac dobio utisak kolektivnog identiteta. Još i više, odmah u sledećoj rečenici narator se obraća direktno čitaocu i tako ostvaruje dublji emotivni prizvuk.

U toku ranijeg pričanja zaboravili smo da kažemo za još jednu novinu u kasabi. (Izvesno ste i vi primetili kako čovek lako zaboravlja da kaže ono o čem ne voli da govori.) (NDĆ 1985: 300)

Prevodilac je u potpunosti izostavio ovaj kratak pasus, onemogućavajući tako čitaoca da se upoznaju sa jednom od važnih karakteristika Andrićevog pripovedanja u celini, a to je upotreba zamenica i glagolskih oblika u kojima se narativna perspektiva locira u prvo lice množine.

Na sličan način svaka od izostavljenih rečenica lišava čitaoca neke manje ili više značajne perspektive koja može biti značajna u širem kontekstu romana. Tako u trećem poglavlju opisujući kako hrišćanski svet kuluči na mostu, narator kaže:

Varoški hrišćani se otkupljuju mitom. Seoski momci su pokušavali da beže u šumu, ali sejmeni odmah uzmu iz te kuće taoce, često i žene, umesto odbeglih mladića. (NDĆ 1985: 29)

The young men in the villages tried to run away into forests, but the guards took hostages from their houses, often women, in place of those who fled. (TBOTD 2000: 32)

Vidimo da prva rečenica originala ne postoji u prevodu. Više je nego jasno da ova rečenica ukazuje kako na psihologiju tadašnjih hrišćana, tako i na socijalne razlike među stanovništvom. Kontrastiranje koje je Andrić želeo da postigne objašnjavajući postupke bogatih i siromašnih stanovnika u prevodu ne može biti ostvareno. Pored toga, na ovaj način mogla se pokazati i priroda turske uprave koja je podložna korupciji, što je zapravo motiv koji će kasnije biti razvijen kroz lik korumpiranog nadzornika Abidage. Izostavljanjem prve rečenice, druga rečenica gubi svoju stilsku markiranost i postaje samo nosilac informativne funkcije.

U XIII poglavlju u interesantnoj ljubavnoj epizodi turskog vojnika Feduna i nepoznate turske devojčice koja krišom od straže sprovodi hajduka preko mosta, srećemo još jedan primer ovoga o čemu govorimo. Opisujući kako se razvijala ta ljubav, narator kaže:

Kao u nekoj igri kojoj samo napola poznaje pravila, Fedun je opet pogledao to lice uramljeno šarenim tkivom. (NDC 1985:183)

Fedun again saw that face framed in the brightly-coloured shawl. (TBOTD 2000: 160)

Kako primećujemo, u prevodu je izostavljena uvodna poredbena rečenica, ostala je samo relativna koja je postala samostalna. Na ovaj način ispušteni su značajni pojmovi, kao što je igra koja je zapravo trajala neko vreme između vojnika i devojke i koja je dokaz devojčine mudrosti da tom igrom zavede vojnika, tako mu oduče pažnju i prevede hajduka krišom preko mosta. Takođe, ne vidimo ni bitan motiv nepoznavanja pravila i rizika takvog ponašanja na službenoj dužnosti, kao i još neke okolnosti koje će kasnije dovesti Feduna do odluke da sebi oduzme život. Ni za jednu od ovih izostavljenih rečenica ne možemo naći opravdanje, jer smo utvrdili da izostavljanje nije uslovljeno problemom sintaksičke složenosti ili nemogućnošću jezičkog transfera. Može se pretpostaviti da se samo radi o neodgovornosti i nemarnosti prevodioca.

Dobar prevod treba da bude i lep i tačan. Ali postavlja se pitanje lep za koga i tačan na kom planu? I mnoge druge izostavljenije rečenice imale su raznovrsne značajne funkcije u tekstu – da pojačaju kontrast, da stvore utisak dramatičnosti, da naglase realizam prikazane scene i sl. Izostavljanjem zavisnih rečenica u konstrukcijama prevodilac je narušio jedno od osnovnih načela Andrićeve poetike da precizira slike i da smisao rečenice brusi do savršenosti dajući na kraju simboličko značenje. Kao što možemo da primetimo, ovde se ne narušava samo sintaksička složenost Andrićeve rečenice, već se gube stilogeni elementi koji uvek upotrebljenim pojmovima daju šire i opštije značenje. Može se razumeti potreba da se Andrićeve složene rečenice razbijaju na manje zbog prirode engleskog jezika, ali se ne može tolerisati gubljenje zavisnih i nezavisnih rečenica koje imaju dobro smišljene funkcije u tom procesu.

Nerazumevanje pojedinih pojmova i leksičkih konstrukcija

U jeziku se ogledaju kulturne, čak civilizacijske razlike, odstupanja u mentalitetu². Prevodilac mora da naznači i ove razlike na taj način da prevod na engleski zvuči engleski. I ono što je izrazito srpsko, treba da bude srpsko na engleskom, inače neće naići na odziv kod čitalačke publike. Naravno, u svakom prevodu ima grešaka, ali ako se zanemare svi oni slučajevi gde je moguće da je prevodilac slučajno napravio nespretnu i rogotatnu konstrukciju ili je pokušao da se „kreativno poigra“ sa jezikom, onda

² O problemu kulturnih razlika pri prevodenju pogledati: Susan Bassnett, André Lefevere, *Constructing Cultures. Essays on Literary Translation*, Philadelphia: Clevedon, 1998.

u prevodu romana *Na Drini ćuprija* ima preko stotinu očiglednih grešaka koje tekstu često daju neželjenu nadrealističku notu.

Najčešće se sreće situacija gde je prevodilac pogrešno razumeo pojedine reči i zbog toga naveo kao rešenje neadekvatan prevod. Navešćemo pojedine primere:

- *šarkija* (NDC 1985: 163), žičani instrument uz koji Ćorkan igra po ogradi mosta, preveden je kao „bubnjevi“ (*drums*) (TBOTD 2000: 198).
- *pelengire* (NDC 1985: 17), vrsta pantalona koja se nekad nosila, u prevodu je postalo „ogrtači“ (*cloaks*) (TBOTD 2000: 23).
- *jalija* (NDC 1985: 57), obala na kojoj se nalaze trošne ciganske kuće prevedeno je kao „bujica“ (*torrent*) (TBOTD 2000: 69), čime je ceo izraz postao nelogičan.
- *severozapad* (NDC 1985: 127) sa koga duva vetar i donosi prvi sneg oko Višegrada u prevodu je suprotno klimatskim zakonitostima ovog prostora postao „severoistok“ (*northeast*) (TBOTD 2000: 138).
- Dok se Fedun pri ispitivanju pita u čemu je njegov *propust ili krivica* (NDC 1985: 184), u prevodu ispada da se optuženi vojnik preispituje u čemu je njegova „nevinost“ (*innocence*) (TBOTD 2000: 195).
- Gazda Mento Papo koji je posle toliko godina života postao *sitan i beo starčić u osamdesetim* (NDC 1985: 226) u engleskoj verziji je „sitan i ćelav starac“ (*a wizened and bald old man in his eighties*) (TBOTD 2000: 241)..

U nekim slučajevima greške u prevodu stvaraju besmislene konstrukcije.

- Tako *majstorski izrezane obline i udubine* (NDC 1985: 3) na mostu koje i danas stoje, za Loveta Edwardsa postale su „izbočine i udubine zidara“ (*bosses and concavities of the masons*) (TBOTD 2000: 5), čime se ne samo čini značajna materijalna greška u prevodu, već se i gubi smisao rečenice.
- Na jednom mestu narator najavljuje značajne istorijske događaje vremenskim određivanjem da je *došlo i ovo plodno i nemirno leto* (NDC 1985: 233) 1914. Godine, imajući u vidu početak Prvog svetskog rata o kome će kasnije govoriti u tom poglavlju. U engleskoj verziji čitaocu se najavljuje da je „prošlo to plodno i neprijatno leto“ (*So too passed that fruitful and uneasy summer...*) (TBOTD 2000: 247) i na taj način se neoprostivo narušava istorijski okvir opisanih događaja, jer je Prvi svetski rat započeo u julu 1914. godine, a ne nakon što je prošlo leto.
- Govoreći o legendarnoj humci pored Drine narator kaže da srpska deca veruju da je pripadala Radisavu, svemoćnom srpskom junaku koji se prvi pobunio protiv paše. Njega su Turci savladali tako što su ga *iznenadili i udavili na spavanju, vezavši ga svilenim konopcima, jer jedino protiv svile njegova amajlija nije pomagala*. (NDC 1985: 11) U prevodu je objašnjeno da su njega „utopili na spavanju“ (*drowned him while he was asleep, binding him with silken ropes*) (TBOTD 2000: 18) iako je jasno da ovakva konstrukcija nema logični smisao.

Pored toga što se jezik razume, njega treba osećati, jer prosto znanje srpskog i stranog jezika predstavlja samo nulti stepen. Pored toga treba uhvatiti u kakvom tonu se oglašava jezik originalnog dela. Naravno, za to je potrebno poznavati celu skalu načina govora – i u književnosti i u govornom jeziku – kako bi se otkrilo da li je reč o filigranskom, tananom književnom govoru koji je usisao u sebe vitalnost živog jezika ili o skrivenim mudrostima koje se kriju u narodnom jeziku. Ako se to zanemari, nastaje veliki broj grešaka kao posledica glasovne sličnosti među rečima različitog značenja. Tako srećemo sledeće situacije:

- Kad seljaci saznaju da neko noću ruši most koji se gradi, oni osećaju *neko gorko zadovoljstvo u tome što ni veziri ne mogu da postignu i izvedu baš sve što naume*. (NDĆ 1985: 33). U prevodu pridev „gorko“ postaje „gordo“ (*some sort of proud satisfaction in the thought that not even Vezirs could carry out everything they had a mind to do*) (TBOTD 2000: 36), ali se teško može poverovati da izmučeni seljaci osećaju „gordo zadovoljstvo“.
- Ipak, neke omaške se ne mogu ni ovako objasniti, jer je razgovor koji se vodio između dva trgovca i koji je sličan onome koji su njihovi očevi vodili *na isti način i pre pedesetak godina* (NDĆ 1985: 269) u prevodu postao „razgovor koji se vodio pre deset godina“ (*ten years or more*) (TBOTD 2000: 287) čime se značajno narušava odnos između generacija.
- Šta reći za objašnjenje da su u cilju gušenja ustanka u Višegradu i okolini *svi* (muslimani, prim.au.) *hvatali ustanike* (NDĆ 1985: 69), dok u prevodu čitamo kako se otišlo korak dalje pa su višegradski Turci „pohvatali sve ustanike“ (*not only did they arrest all insurgents and spies*) (TBOTD 2000: 77). Na ovaj način pojedini istorijski događaji prikazuju se u novom svetlu.

Greške u prevođenju frazeoloških konstrukcija

Najoriginalnija rešenja u slobodnom prevođenju svakako javljaju se pri transferu pogrešno ili nepotpuno shvaćenih fraza i idioma.

1. U interesantnu anegdotu o prelasku hajduka Jakove Čekrlje preko višegradskog mosta umetnuti su elementi ljubavne priče ovog hajduka i jedne lokalne devojke koja mu pomaže da neopažen pređe most pored turskih vojnika. U objašnjenju kako se desila ta ljubav narator kaže:

Iz njezine kuće su mu nosili hranu i preobuku. Ponajčešće je nosila ona. Tu su se zagledali i obrekli jedno drugom. (NDĆ 1985: 189)

They had brought him food and clothing from her house. For the most part it had been she who had brought it. They had liked the look of each other and had become lovers. (TBOTD 2000: 164)

U prevodu ne možemo da ne primetimo pojavu sporne rečenice „svidelo im se kako je onaj drugi izgledao i postali su ljubavnici“. Izraz *zagledali se* ima značenje „dopali se jedno drugom“ (RMS2 1990: 91), pri čemu to ne mora da znači da se onima o kojim se govori svidelo (samo) ono što vide, ali je prevod „svideo im se kako je onaj drugi izgledao“ (*had liked to look of each other*) netačan i nepotpun. Značenje drugog dela rečenice *obrekli jedno drugom*, u originalu znači „dali reč jedno drugom da će stupiti u brak“ (RMS3 1990: 833), ili savremenim jezikom rečeno „verili se“. Prevodeći ovaj deo sa „i postali ljubavnici“ (*had become lovers*) Lovet Edvards ne samo da je semantički pogrešno protumačio narodni izraz, već je drastično izmenio kulturno-istorijsku činjenicu prenebregavši tadašnje patrijarhalno uređenje društva u kome nije bilo prihvatljivo da mladić i devojka stupe u ljubavne odnose pre stupanja u bračnu zajednicu.

2. Govoreći o stanju u kasabi nakon dolaska austrijskih trupa Alihodža u jednoj od rasprava sa drugim Turcima izražava svoje nepoverenje prema njima.

Pa zar tebi, bolan, ne dolazi u pamet ovo: kad nas za tolike krupne stvari, kroz tolike godine, ni za što ne upitaše, otkud sada ova milost od koje rebra pucaju? (NDĆ 1985: 339)

Can't you get that into your heads? Since no one has ever asked us about so many important things over so many years, this sudden favour is enough to make one burst one's ribs laughing. (TBOTD 2000: 285)

Konstrukcija *milost od koje rebra pucaju* predstavlja ironičan izraz kojim se izražava nečija lažna ljubaznost. Međutim, kod prevodioca ovog romana ironični prizvuk se gubi jer postaje „milost od koje čovek može polomiti sopstvena rebra smejući se“ (*sudden favour is enough to make one burst one's ribs laughing*).

3. Interesantna je i slika guslara koji se u Lotikinoj kafani detaljno priprema da peva pesmu o turskim i srpski sukobima. Za njega se u engleskoj verziji kaže da „a kad neko tako ili ovako pređe taj put on počinje i sam kroz nos da pevuši“.

Ali kako koji put prevuče tako i sam, zatvorenih usta, kroz nos, počinje tiho da prati zvuk gusala, da ga svojim glasom dopunjuje i poravnava. (NDĆ 1985: 218)

But just as somehow or other one passes such a road so he too through his nose with closed mouth began softly to accompany the sound and complete and harmonize it with his voice. (TBOTD 2000: 188)

4. Opisujući lik legendarnog Ćorkana, narator ga karakteriše na sledeći način:

Nastran, dobroćudan, veseljak i pijanica, on je služio kasabalijama za šalu i podsmeh isto toliko koliko i za posao. (NDĆ 1985: 107)

Eccentric, goodhumoured, merry and a drunkard, he often worked for the townsmen for a word or a joke instead of pay. (TBOTD 2000: 97)

U prevodu njegov karakter je opisan potpuno drugačije jer se kaže da je „često radio za kasabalije primajući reč ili šalu umesto nadnice“.

5. Interesantan slučaj imamo i u opisu situacije kada su turski vojnici priveli momka Mileta koji je sekao drva i pevao neke od pesama koje slave ustanike. Narator govori kako je momak zbunjen i uplašen i kako nespretno pokušava da se odbrani, jer nije siguran ni zbog čega je priveden.

Mucajući i obarajući oči zemlji, uveravao je da nije ništa pevao i da nikad nije udarao Turcima na obraz, da je siromah, momak u vodenici, da je sekao drva i da ni sam ne zna zašto je doveden. (NDĆ 1985: 98)

Stuttering and keeping his eyes on the ground, he swore that he had never sung anything and that he had never struck a Turk, that he was a poor man, who looked after the water-mill, that he was cutting wood and did not know why he had been brought here. (TBOTD 2000: 89)

Kao što možemo da primetimo (a to se vidi i iz daljeg konteksta romana), mladić shvata da je njegova pesma uvredila Turke i želi da se opravda da nije imao nameru da „vređa čast i junaštvo“ (RMS3: 877) Turaka i za to koristi izraz uobičajen u narodu, *da nikad nije udarao Turcima na obraz*. Možemo da pretpostavimo da prevodilac nije bio upoznat sa značenjem ovog narodnog izraza, jer je ovaj deo preveo kao da se mladić brani da „nikad nije udario Turčina“ (*he had never struck a Turk*). Već na prvi pogled može se reći da je ovakav prevod potpuno netačan, jer mladića ne optužuju zbog napada na Turke, već zbog pevanja pesme koja je slavila uspehe Srba u ratovima protiv Turaka, pa se zato krišom i pevala po kućama. S obzirom da se mladić opisuje kao snažan, ali blag, nepromišljen i nezreo, ovakva njegova odbrana se ne slaže sa prethodnom njegovom karakterizacijom.

Toponimi i reči stranog porekla

Sreće se još mnoštvo primera u kojima postoje greške u toponimima, pri čemu ne postoji nikakva doslednost u prevodu. Tako čuvene *Butkove stijene* (NDC 1985: 1, 80) odakle dolazi reka u koju se na dana venčanja bacila Fata Avdagina su prevedene čas kao *Butkovo roks* (TBOTD 2000: 91), čas kao *Butkovo Stijene* (TBOTD 2000: 2), pri čemu se ne može jasno reći zašto je prevodilac prebacio pridev iz ženskog roda množine u srednji rod jednine.

Edwards u ovom prevodu prevodi turcizme kao što su „šalvare“, „čibuk“, „kadija“, „tambura“ iako se ove reči mogu naći objašnjene u svakom boljem englesko-engleskom rečniku. Nasuprot tome, za reči kao što su „derviš“, „hodža“, „ferman“, „merhaba“ ili „muftija“ nisu data nikakva objašnjenja u tekstu, mada se ne može zaključiti zašto je prevodilac mislio da će prosečnom čitaocu anglo-saksonskog područja biti jasna značenja ovih reči. Može se zaključiti da je Edvardsov izbor turcizama koji nisu prevedeni loš, kao i da je njihova distribucija u prevodu neprecizna i da na taj način nikako ne pospešuje egzotičnost jezika dela niti uspeva da doprinese istorijskoj utemeljenosti priče i tako čitaocu približi multietničku raznovrsnost stanovnika kasabe u periodu koji se opisuje.

U ovako velikom broju propusta značajno se gube istorijska i lokalna obeležja Andrićevog romana, čime ovo delo gubi jednu od svojih osnovnih karakteristika. Izostavljanjem ovih pojedinosti narušava se kulturno-civilizacijski kontekst kojim se Andrić bavi u svojim delima.

Završne napomene

Mora se naglasiti da prevodilac nije tako bespomoćan kao što se ponekad čini. Postoje književne kritike i analize koje će mu pomoći da razjasni nedoumice i nauči sve ono što će mu možda pomoći u prevođenju. Isidora Sekulić je smatrala da prevodilac koji prevodi jedno delo nekog pisaca treba da pročita celokupan njegov opus kako bi shvatio u kom značenju on upotrebljava pojedine reči (Sekulić 1977: 86). Postoji još jedan koristan postupak – da se nabavi prevod tog dela na neki drugi jezik koji prevodilac takođe poznaje. Tako se može proveriti sve što stvara i najmanju nedoumicu, gotovo kao da je kolega-prevodilac pored pa se može „vući za rukav svaki čas.“

Govoreći o prevodnoj književnosti, Andrić je jednom prilikom izneo mišljenje da je svaki književni prevod unapred osuđen da izgubi bar trećinu vrednosti originalnog dela (Andrić 1981: 72). Međutim, zna se da je ovaj prevod dobio uglavnom pozitivne komentare odmah nakon izlaska. S obzirom da smo naveli samo pojedine nedostatke ovog prevoda (ostalo je mnogo toga još da se iznese), možemo se pitati koliko su Andrićevi prevodioci tog vremena bili upoznati sa srpskim jezikom. U svakom slučaju i s obzirom na njihove komentare povodom prevoda, možemo sa sigurnošću tvrditi da su im se dopali stil i poetika prevodioca koji je sebe u velikom procentu ugradio u delo.

Literatura

- Andrić 1981: Ivo Andrić, *Umetnik i njegovo delo*, Sarajevo: Svjetlost, Beograd: Prosveta, Zagreb: Mladost.
 Bugarski 1996: Ranko Bugarski, *Lingvistika u primeni*, Beograd: Čigoja štampa.

Kragalott 1975: Jasna Kragalott, *Turkish Loanwords as an Element of Ivo Andrić's Literary Style in „Na Drini ćuprija“*, *Balkanistica II, Occasional Papers In Southeast European Studies*, Cambridge, Massachusetts: The American Association For Southeast European Studies, str. 65-82.

NDĆ 1985: Ivo Andrić, *Na Drini ćuprija*, Beograd: BIGZ.

Nord 2005: Christiane Nord, *Text analysis in translation*, Amsterdam, New York: Rodopi.

RMS2 1990: *Rečnik Srpskohrvatskoga književnog jezika*, knjiga 2, Novi sad: Matica Srpska, Zagreb: Matica Hrvatska

RMS3 1990: *Rečnik Srpskohrvatskoga književnog jezika*, knjiga 3, Novi sad: Matica Srpska, Zagreb: Matica Hrvatska.

Sekulić 1977: Isidora Sekulić, *Govor i jezik/ Mir i nemir*, Beograd: „Vuk Karadžić“.

TBOTD 2000: Ivo Andrić, *The Bridge on the Drina*, Beograd: Dereta.

PROBLEM OF „FREE“ TRANSLATION IN ENGLISH TRANSLATION OF IVO ANDRIĆ'S NA DRINI ĆUPIRIJA

Summary

Unlike other Andrić's novels, *The Bridge on the Drina* is still available only in the translation of Lovett Edwards from the 1959th year. The question is whether the uniqueness of this translation is a certificate of its value and what are criterias upon which final judgment can be brought about. Errors in translations occur with the best and most experienced writers and translators, but often it is not clear whether it's just the language clumsiness or the awkwardness comes from complete misunderstanding of the original words and phrases. In this paper author examines various ways in which the translator has to look for the expressiveness in other linguistic elements, beyond those that exist in the original work. Since it was impossible with a high degree of certainty to determine whether the translator made a complete semantic and stylistically transfer, author of this paper can only perform exact evaluation of the quality of this literary translation with the cases in which can accurately locate and explain errors in the transfer of the opposition right / false.

Aleksandra Milčić-Radovanović

ЖАРГОН У ДЕЛУ *ЛИЦИТАЦИЈА ВЕТРА* ВЕСНЕ АЛЕКСИЋ

Весна Алексић је савремени српски писац чија су дела више пута награђивана. Писала је романе за децу и младе. Радња романа *Лицитација ветра* смештена је у само једном дану, 24. марту 1999. године, дану када је наша земља бомбардована од стране НАТО-а. У причи од ишчекивања првог састанка девојчице, која је већ на граници да буде девојка, па све до бриге да ли ће нас „ови рокнути“, наилазимо на велики број жаргонских речи. Радња романа смештена на простору Београда и дело писано пером београдског писца те можемо очекивати велики број жаргонских речи које се чују у Београду. У тексту ће бити речи о жаргонским речима, оним које су настале творбом, оне које су из београдског жаргона и жаргонским речима страног порекла.

Постоји претпоставка да се у делу, у највећем броју, налазе жаргонске речи које се могу чути пре свега у средини младих људи (омладински жаргон) и речи из београдског жаргона.

Кључне речи: жаргонска реч, реч страног порекла, суфикс, творба.

1. Жаргонске речи

У роману смо наишли на 204 различите жаргонске речи које се у делу више пута понављају. Неке од ових речи настале су суфиксалном творбом, неке су страног порекла, неке из београдског жаргона а остале су, пронађене у делу, речи:

а) арх. – архаична жаргонска реч или израз који се данас употребљава:
смарати, ћалац.

б) н. – наркомански жаргон; може се чути у окружењу људи који конзумирају наркотице: *дувајши*; .

в) нар. – некњижевна реч или израз, користи се у народном говору:
олешијши, *ољушијшијши*.

г) нар., оп. – некњижевни реч или израз, користи се у народном говору и у општој је жаргонској ушотреби:

шујинуши.

д) ом. – омладински жаргон; најчешће се чује у средини младих људи:
бакушиа; *блесаво (блеска)*; *џушијши*; *дилејшани*; *зевашши*; *исећи*, *исфураши*;

јак; *кез*, *клоња*; *ложии*; *намониран*; *ноџара*; *оладиши*, *оцифураши*;
покуијши, *прдеши*; *скоцкаши*, *совиши*, *судар*; *шуијши*; *ћале*; *уџасиши*, *уфур*,
уфураваши; *фрајер*; *чука*; *шишаши* (*ко ти шиша*), *шииц*, *имекер*.

ђ) ом., оп. – речи и изрази из омладинског жаргона које су у општој жаргонској употреби:

риба; *фазон*.

е) оп. – реч или израз у општој жаргонској употреби; која се може чути у различитим социјалним групама:

џовно; *даса*, *дечко*, *драмиши*; *збрисаши*; *одвалиши*; *мечка*; *палиши*,

*прованалиџи; радиџи, рикнуџи; севаџи; шрубџи; ћорак; ујалиџи; фоли-
рање*

(фол на квадрат).

ж) оп., фам. - реч или израз у општој жаргонској употреби; која се често чује у оквиру фамилије:

џуза; лаџиџи.

з) фам. - фамилијарни жаргон; може се чути у оквиру породичног говора:
какиџи; шестерисаџи; цмакаџи, цмиздриџи.

и) ш. - шатровачка реч или израз; употребљава се у оквиру одређене професије/струке:

зениџаџи; испалиџи; мурија, муријаџи; шалиџи; фркнуџи; шаџа, шинуџи, шилиџаџи.

ј) ш., ом. - шатровачка реч или израз која/и се чује у говору младих:
муваџи; џљуџа, џљуџање, џрокуџиџи; скењаџи.

к) речи које у речнику нису класификоване по миљеима значења:

бриџи, бубање, бубнуџи; џукнуџи; џенералка; дрмнуџи, дуџе; ждракнуџи; зачеџиџи, звекнуџи; кевкање, клиберџи, клинац, клиснуџи, клоџа, кокче, крџица; лемаџи, лова; мазнуџи, маџорци, маџа, маџе, млеџи, моћан; наџазџи, надрљаџи; обраџиџи, оџалиџи, оџуцан; у џањевима, џошизетџи; рокнуџи; смуваџи, сом; укаџираџи; цџкнуџи; чабар; шљака, шџос.

2. Жаргонске речи настале творбом

Р. Бугарски наводи 64 суфикса од којих су изведене именице које се у језику користе као жаргонске речи. У делу смо наишли на 22 именице (8 суфикса) које у својој књизи наводи Р. Бугарски. Такве су жаргонске речи:

-џк/-њџк

- *беџак; народњаџк; фињаџк; црњаџк.*

-ер

- *фолер, фрајер; шмекер, шџребер.*

-ка

- *жвака, журка; клинка; совка, фрка; цимерка, цџрка.*

-ић

- *кафић; хомић.*

-џнт

- *фолиранџи.*

-џрош

- *цинкарош.*

-иште

- *кучиџиџе.*

-ос

- *наркос; ћаћос.¹*

3. Жаргонске речи страног порекла

С обзиром на велики утицај страних језика (посебно енглеског) на наш језик, првенствено језик омладине, у језику, па и у овом делу, наилазимо и на жаргонске

¹ Ранко Бугарски, Жаргон, круг, 2006.

речи страног порекла. Жаргонске речи настале су по угледу на значење речи из страног језика, неке од њих су изведене а неке су употребљене у облику који се користи у страном језику. У делу срећемо такве:

3.1. Жаргонске речи које су пореклом из албанског језика:

кинџа (од алб. kintar).

3.2. Жаргонске речи које су пореклом из венецијанског језика:

фол (од венец. fola).

3.3. Жаргонске речи из грчког језика:

патџосираџи (од грч. páthos); *сфинга* (од грч. Sphinx); *џиџи* (од грч. typos).

3.4. Жаргонске речи које су пореклом из енглеског језика:

џроџи (од енгл. groggy); *ин* (од енгл. in), *искулираџи* (од енгл. cool); *исџриџован*

(од енгл. trip); *кул* (од енгл. cool), *кулираџи* (од енгл. cool); *џолудринковано* (од енгл. drink); *радар* (од енгл. radar); *сџрејџерка* (од енгл. street); *џренд* (од енгл. trend), *џриџ* (од енгл. trip); *удринкан* (од енгл. drink); *џакано* (од енгл. fuck), *џора* (од енгл. FOR); *хај* (од енгл. hi).

3.5. Жаргонске речи које су пореклом из италијанског језика:

банка (од иџал. banca); *дилеџанџи* (од иџал. dilettante); *џаџа* (од иџал. faccia); *џџека* (од иџал. stecca), *џџекаџи* (од иџал. stecca).

3.6. Жаргонске речи које су пореклом из латинског језика:

акџија (од лат. action), *аџеџиџи* (од лат. appetitus); *џруба* (од лат. tuba); *џамозан* (од лат. famosus); *џирка* (од лат. circa).

3.7. Жаргонске речи које су пореклом из мађарског језика:

џела (од мађ. fél).

3.8. Жаргонске речи које су пореклом из немачког језика:

зихер (од нем. Sicher); *каџираџи* (од нем. kapieren); *рибање* (од нем. reiben); *џака* (од нем. Zacke), *џимерка* (од нем. Zimmerkamerad), *џуџ* (од нем. Zug); *џљаџа* (од нем. Schlag), *џљака* (од нем. Schlacke), *џиџиџ* (од нем. Schlitz), *џџребер* (од нем. Streber).

3.9. Жаргонске речи које су пореклом из турског језика:

беџак (од џур. bedaf); *ерџеле* (од џур. hergele); *џалија*, (од џур. talih) *џандркаџи* (од џур. tandır); *џоџак* (од џур. köşk); *џрка* (од џур. fırka).

3.10. Жаргонске речи које су пореклом из из француског језика:

џиоџиџрија (од фр. dioptrie); *масираџи* (од фр. masser); *џазон* (од фр. façon).

3.11. Жаргонске речи које су пореклом из хебрејског језика:

кева (од хебр. קֶבֶא).

4. Београдски жаргон

У делу наилазимо на речи из београдског жаргона које су разноврсног порекла, састава и употребљене у различитим миљеима. У раду наилазимо на следеће:

акџија, *бакуџанер*, *банка*, *беџак*, *бриџи*, *бубање*; *џасираџи*, *џовно*, *џуза*, *џуџиџи*; *џаса*, *џечко*, *дилеџанџи*, *џрмнуџи*, *џуваџи*, *џуџе*; *ерџеле*; *џџракнуџи*, *џџака*, *џурка*; *зџрисаџи*, *зџвкнуџи*, *зџџиџи*, *зихер*; *ин*, *искулираџи*,

испалиићи, испирипован, исфураићи; јак; какиићи, каириатићи, кева, кез, кинића, клинац, клинка, клоња, клоја, крјица, кришина, кул, кулиратићи; лајиићи, лемаићи, лова, ложијићи; мазнуићи, масираићи, мајторци, маца, мечка, моћан, муватићи, мурија, муријаи; наливаићи, нагазијићи, народњак, ноџара; обрадијићи, одвалијићи, одфуратићи, оладијићи, олешијићи, ољушијићи, ојалијићи; њалијићи, њањеви, њарче, њаиосираићи, њуџа, њуџање, њокујијићи, њошизетићи, њрдејићи, њримијићи (се), њровалијићи, њушкице; радар, радијићи, риба, рибање, рикнуићи, рокнуићи; скењаићи, скоцкајићи, смараићи, смор, смуватићи, совка, сом, совијићи, стирејштерка, судар; шалијићи, шесштерисаићи, ший, ширйобатићи, шрица, шруба; ћалац, ћале, ћорак; угасијићи, укаириатићи, уфур, уфураватићи; фазон, фаца, фијукнуићи, фол (фол на квадрати), фолер, фолирантићи, фора, фрајер, фрка, фркнуићи, фуратићи; хај, хомић; цикнуићи, цинкарош, цирка, црњак, цуг; чабар, чука; шишаићи (ко ше шиша), шлихтиатићи, шљака, шмекер, шјици, шипека, шипекајићи, шипребер, шипреберка.

5. Жаргонске речи које не срећемо у речнику Д. Андрића

Одређени број жаргонских речи не срећемо у речнику Д. Андрића (Речник српског жаргона, узима се за капитални речник српског жаргона) и речнику Б. Герзића (Речник савременог београдског жаргона). То су следеће жаргонске речи:

5.1. У речнику Д. Андрића не срећемо следеће жаргонске речи:

акиција, ајетијићи; бечење, блузерон; гасираићи, гасара, гроџи; забленуићи, зуријићи; ин, искулиратићи, испирипован; кафић, кришина, кикојиатићи се, кул, кулиратићи, кучишиће; надржжен, нагасоватићи, наливаићи; ошрцан; полудринкован, презуратићи, примиијићи (се), промјаукатићи, процвркуијаићи, пушкице; слистијићи, смор, сортиа, стирејштерка; (у) шренду, шрица; уврнуићи, удринкан; факано, фаца, фињак, филирантићи, фрка; шљака, шипека.

5.2. У речнику Б. Герзића не срећемо следеће жаргонске речи:

блесаво, бубнуићи, гукни, генералка, гроџи; двоштрија, драмијићи, ерзеле, зачејијићи, зеватићи, исећи, кафић, кевкање, клибериијићи, клиснуићи, кокче; кучишиће; маче, млејићи; надрљаићи; пошизетићи, прокужијићи; намонтиран; ошрцан, офуцан; полудринкован; севаићи, сфинџа; шандркајићи, (у) шренду, шрубијићи, шуйијићи, шуйишнуићи; хошак; удринкан, ујалијићи; факано, фамозан, фела, фињак, фолирање; цака, цимерка, цмакаићи, цмиздријићи; шайа, шинуићи, шљага.

6. Синонимне речи

У делу писац упоредо користи жаргонску реч и синоним из књижевног језика. Тако наилазимо на следеће примере:

Бакуића – баба;

Кева – мама, матер;

Маца, маче, риба – девојка;

Рикнуићи – умрети;

Ћале, ћаћос, мушки родишљ – отац;

Цмакаићи – љубити.

7. Најфреквентније жаргонске речи

7.1. У делу се 21 реч понавља 5 и више пута.

- 16 пута се понавља реч *ћале*;
- 14 пута речи *бедак*, *ћалац*;
- 13 пута реч *фол*;
- 12 пута реч *фазон*;
- 8 пута реч *лова*;
- 7 пута речи *палиши*, *примити* (*се*); *уфуравати* (*се*); *фора*, *фрка*; *штос*;
- 6 пута речи *бакуша*; *клинка*; *маторци*, *мурија*; *пљуга*; *фолирати* (*се*);
- 5 пута речи *бубнути*; *жвака*; *совити*.

7.2. Значење најфреквентнијих жаргонских речи

Поменуто речу у делу имају следећа значења:

Бакута – баба; старија жена; жена средњих година.

Бедак – лоше расположење; песимизан.

Бубнути – рећи глупост.

Жвака – дуго одн. безвезно причање.

Клинка – девојчица; девојка.

Лова – новац.

Маторци – родитељи.

Мурија – полицајац; полицијска кола.

Палити – наговарати; убеђивати, успевати, функционисати.

Пљуга – цигарета.

Примати се – бити подложен; лако се одушевљавати.

Совити – спавати.

Ћалац – отац.

Ћале – отац.

Уфуравати се – наметати се.

Фазон – начин; навика; обичај; извештачено понашање; израз.

Фол – тобоже; лаж, обмана, заваривање, претварање, трик.

Фолирати се – лагати, симулирати, варати, претварати се, обмањивати.

Фора – поента; начин; трик; главна ствар; лаж; обмана.

Фрка – галама; гужва; узбуђење; потеря, рација, туча.

Штос – измишљотина, успех потез или израз, поента, виц, ефекат, трик, обрт.

Закључак

У поменутој речу наишли смо на 204 различите жаргонске речи, за 82 жаргонске речи у речнику означен је миље употребе. Од 82 наведене жаргонске речи 40 је из омладинског жаргона (48,78%). Жаргонских речи из београдског жаргона је 137 (67,16% од укупног броја пронађених жаргонских речи).

Имајући у виду наведене податке можемо рећи да се постављена теза „да се у делу, у највећем броју, налазе жаргонске речи које се могу чути пре свега у средини младих људи (омладински жаргон) и речи из београдског жаргона“, прихвата.

Извор:

Роман, Весна Алексић, *Лициџација ветра*, Београд, Рад, 2000.

Литература:

Герзић Боривој, *Речник савременог београдског жаргона*, Београд, Истар, 2002.

Андрић Дрвослав, *Двосмерни речник српског жаргона и жаргону сродних речи и израза*, Београд, Београдско издавачко-графички завод, 1976.

Бугарски Ранко, *Жаргон*, Београд, Библиотека ЦЦ век: Круг, 2006.

Клајн Иван, Шипка Милан, *Велики речник сџраних речи и израза*, Нови Сад, Прометеј, 2008.

SLANG IN VESNA ALEKSIĆ'S NOVEL *LICITACIJA VETRA*

Summary

Vesna Aleksić is a successful contemporary novelist and author of many novels for children and young. The story of *Licitacija vetra*, one of her best novels, happens in one day, on the 24th of March, in 1999. when NATO bombed Serbia. The story of girl's first-date expectations and anxiety because of bombing, is full of slang. If we take into consideration the fact that story happens in Belgrade and the fact that the author is born in Belgrade we may expect to hear more Belgrade slang. This paper analyses the text searching for slang, mostly heard among young in Belgrade, on the level of its origin and structure.

Aida Šehović

PRONOMINALNE FORME SA FUNKCIJOM OSLOVLJAVANJA U NEMAČKOM I SRPSKOM JEZIKU I PROMENA MODUSA

U radu se kontrastivno prikazuju pronominalne forme oslovljavanja i promena modusa u nemačkom i srpskom jeziku. Upoređivanje se vrši na osnovu podataka iz stručne literature kao i zabeleženih primera.

Ključne reči: oslovljavanje, pronominalne forme, modus

1 Uvod

Temu ovog rada čini oslovljavanje sagovornika pomoću ličnih zamenica (pronominalnih formi) u nemačkom i srpskom jeziku.

Izraz *oslovljavanje sagovornika* (nem. *Anrede*) se najjednostavnije može definisati kao (pre svega verbalno) upućivanje na sagovornika.¹ Ovakvo upućivanje se u brojnim jezicima ostvaruje pomoću ličnih zamenica i imenica, odnosno imeničkih fraza – pronominalnih i nominalnih formi², a odabir i upotreba ovih jezičkih sredstava zavisi od niza različitih faktora: kulture kojoj data govorna zajednica pripada, starost, pol, zanimanje, društvena uloga komunikatora itd. (up. Radovanović 2003³: 135; Braun 1988: 66), a kao njihova osnovna funkcija se može navesti npr. *ukazivanje* na vrstu odnosa među sagovornicima (up. Lüger 1993: 37) ili *uspostavljanje kontakta* među sagovornicima (Zifonun/Hoffmann/Strecker 1997: 914), pa se za ovaj fenomen, pre svega, interesuju sociolingvisti, ali nije od manjeg značaja ni za analizu diskursa.

O oslovljavanju sagovornika je od kraja pedesetih godina prošlog, pa sve do početka ovog veka nastao veliki broj radova širom sveta. Početak modernih istraživanja ovog kompleksnog jezičkog fenomena obeležavaju radovi Rodžera Brauna (Roger

1 U nemačkom pored termina *Anrede* (sr. oslovljavanje) postoji i termin *Ansprechen* (sr. obraćanje). Klaus R. Wagner u svojoj *Pragmatici nemačkog jezika (Pragmatik der deutschen Sprache)* daje listu nemačkih govornih činova i razlikuje oslovljavanje („*Anreden*“) i obraćanje („*Ansprechen*“). Ovaj potonji izraz se odnosi na akt iniciranja komunikacije sa jasnom namerom. (up. Wagner 2001: 177). U ovom radu se polazi od definicije Friderike Braun (Friederike Braun), koja takođe vodi računa o razlikovanju pomenuta dva termina: „*Address indeed is the basic concept of address theory. The term denotes a speaker’s linguistic reference to his/her collocutor(s).*

*It does not include, according to our definition, linguistic means of opening interaction or of establishing first contact (cf. the contrast of *anreden* and *ansprechen* in German)*“ (Braun 1988: 7). Iz definicije se isključuju, nadalje, i različite forme pozdravljanja, ali ističe se da forme oslovljavanja mogu da se upotrebljavaju sa funkcijom uspostavljanja kontakta sa sagovornikom – pri *obraćanju* (up. Braun 1988: 7).

2 Friderike Braun pominje i verbalne forme oslovljavanja (up. Braun 1988: 7). Prema mišljenju Džeralda Stouna (Gerald Stone) je ta kategorija suvišna, jer lični glagolski oblik implicira i postojanje lične zamenice koja može da stoji uz njega, koja međutim, u nekim jezicima – npr. u mađarskom ili srpskom – ne mora da bude realizovana (up. Stone 1977: 491).

Brown) i Alberta Gilmena (Albert Gilman) i podstiču istraživače da se posvete ovoj tematici (up. Braun 1988: 14 – 18).

U Nemačkoj se krajem sedamdesetih i tokom osamdesetih godina prošlog veka svojim radom posebno ističe Kilska grupa (Kieler Gruppe, Kieler Forschungsprojekt) oformljena oko Venera Vintera (Werner Winter), a njihov primer ubrzo slede i istraživači kao na primer Verner Beš (Werner Besch) ili Harald Vajnrih (Harald Weinrich), pa se danas može reći da je stručna literatura o oslovljavanju na nemačkom jeziku relativno zadovoljavajuća. Ovo, nažalost, ne važi za stručnu literaturu na srpskom jeziku. Ipak, valja istaći da Milorad Radovanović jedno celo poglavlje u svojoj **Sociolingvistici** posvećuje oslovljavanju sagovornika (up. Radovanović 2003³: 134 – 141), a ovom tematikom bavile su se, između ostalih, i Svenka Savić, Vesna Polovina, kao i Ivona Vasić. Uprkos skromnom broju radova na i o srpskom, kako i Jordana Marković zaključuje, originalnost i svestranost istih je neosporiva (up. Marković 2009: 117).

Kontrastivnih radova, nažalost, u vezi sa oslovljavanjem u nemačkom i srpskom jeziku ima veoma malo. Kao primer za sistematični i sveobuhvatniji prikaz se može navesti (samo) odgovarajući odeljak u drugom tomu **Kontrastivne gramatike (Kontrastive Grammatik Deutsch-Serbokroatisch)** Ulriha Engela (Ulrich Engel) i Pavice Mrazović iz 1986. godine (up. Engel/Mrazović 1986: 1440 – 1403). Od savremenih istraživanja za ovaj rad je od značaja disertacija Katrin Šlund, objavljena 2009., u vezi sa učtivim formama u nemačkom i srpskom jeziku (up. Katrin Schlund: **Genese und Gebrauch von Höflichkeitsformeln im Serbischen und Deutschen. Ein funktionales Modell der Höflichkeit und seine Anwendung**).

Cilj rada je, zbog gore pomenutog nedostatka kontrastivnih prikaza, upoređivanje sistema pronominalnih formi u službi oslovljavanja sagovornika u nemačkom i srpskom jeziku, tačnije, prikaz karakteristika promene modusa u direktnoj, usmenoj komunikaciji. Pod izrazom *promena modusa* se zapravo podrazumeva svojevrsna zamenana „učtivre“³ zamenice, V- forme (nem. *Sie/ sr. Vi*), sa „običnom“ zamenicom, T- formom (nem. *du/ sr. ti*) – i obrnuto.⁴

Upoređivanje je vršeno na osnovu podataka iz dostupne stručne literature, a koristili su se i primeri i zapažanja koja su zabeležena pri istraživanju autorke za potrebe svog master rada u vezi sa oslovljavanjem na Pedagoškom fakultetu u Frajburgu (Nemačka) i na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu, a u prvom redu oni koji su zapisani pri razgovoru sa nemačkim i srpskim informantima.⁵

2 Pronominalne forme oslovljavanja u nemačkom i srpskom jeziku i promena modusa

U ovom odeljku biće dat pregled sistema zameničkih oblika u službi oslovljavanja sagovornika u nemačkom, a zatim u srpskom jeziku. Karakteristike promene modusa biće tematizovane u posebnom pododeljku.

3 Pod izrazom „učtiva zmenica“ se u ovom slučaju podrazumeva V- zamenica, dakle, zamenica koja, suprotno od primarne, familijarne T- zamenice, signalizira određenu vrstu distance pri komunikaciji, a ne „adekvatnost“ ili „primerenost“ nekog izraza u datoj situaciji.

4 Izraze T- i V- forme na osnovu početnih slova latinskih zamenica „tu“ i „vos“ uveli su Rodžer Braun i Albert Gilmen (up. Brown/Gilman 1972: 254).

5 Istraživanje je sprovedeno 2009. godine.

2.1. O pronominalnim formama oslovljavanja u nemačkom i srpskom jeziku

Kao što je slučaj u većini „evropskih“ jezika, govornicima i nemačkog i srpskog jezika za oslovljavanje sagovornika pronominalnim formama stoje na raspolaganju dve vrste ličnih zamenica: jedna za oslovljavanje najčešće poznatog, na neki način bliskog – T- forma, i jedna druga za tzv. učtivo⁶ oslovljavanje pretežno nepoznatog ili na neki način distanciranog sagovornika – V- forma.

U savremenom nemačkom jeziku to su:

1) *du* – zamenica za 2. lice jednine (odgovarajuća forma za oslovljavanje dva ili više sagovornika je *ihr* – 2. lice množine) i

2) *Sie* – zamenica za 3. lice množine (forma za oslovljavanje jednog ili više sagovornika).

Odgovarajuće zamenice u srpskom:

1) *ti* – takođe zamenica za 2. lice množine (odgovarajuća forma za oslovljavanje dva ili više sagovornika – *vi*) i

2) *vi* – zamenica za 2. lice množine (ista forma za oslovljavanje jednog ili više sagovornika).

Naravno, uz navedene zamenice u oba jezika se mogu navesti i odgovarajući padežni oblici, kao i forme prisvojnih zamenica, tj. determinativa (nem. *dein-* odnosno *Ihr-/ sr. tvoj-* odnosno *vaš-*).

Uočljiva je formalna razlika između oblika V- zamenica: u nemačkom jeziku ovakvu funkciju ima 3. lice, a u srpskom jeziku 2. lice plurala. U vezi sa ovim potrebno je skrenuti pažnju na sledeće.

Zamenica 2. lica množine, *ihr*, je nekada imala funkciju V- forme⁷, ali ju je sačuvala samo mestimično u nekim nemačkim dijalektima, pre svega na selu. Ona je u takvim slučajevima „rezervisana“ za oslovljavanje neke nepoznate osobe ili osobe na nekoj ključnoj društvenoj poziciji (npr. sudije ili sveštenika) (up. Zifonun/Hoffmann/Strecker 1997: 929). Prema jednom informantu iz Frajburga, zamenica *ihr* u funkciji učtivre forme i kao prisnija alternativa za zamenicu *Sie* upotrebljava se u manjim mestima u okolini Frajburga. Za ovakvu upotrebu zamenice *ihr* informant navodi primere nastale u komunikaciji vođenoj u pekari ili radnjama:

„*Grüß Gott, habt ihr noch frisches Brot?*“ (kupac se obraća prodavcu u pekari)

Moglo bi se reći da se kroz nemačku V- zamenicu *Sie* učtivost dvostruko ispoljava: jednom kroz množinski oblik, a drugi put kroz upotrebu 3. lica koje se zapravo može shvatiti kao svojevrsno izbegavanje direktnog oslovljavanja (u vezi sa učtivošću i upotrebom plurala v. Brown/Gilman 1972: 254; u vezi sa upotrebom indirektno forme v. Kohz 1982: 38).

U **Gramatici nemačkog jezika (*Grammatik der deutschen Sprache*)** u izdanju Instituta za nemački jezik se analogno prikazanoj dihotomiji (jedna T- i jedna V-

6 Pod izrazom „učtivo oslovljavanje“ se u ovom slučaju podrazumeva upotreba V- zamenice, dakle, zamenica koja, suprotno od primarne, familijarne T- zamenice, signalizira određenu vrste distance pri komunikaciji, a ne primerenost odnosno adekvatnost nekog izraza u datoj situaciji.

7 Zamenica *ihr* je zapravo izvorna V- forma, forma koja odgovara latinskoj zamenici *vos* i prvi put je pominje Otfrid fon Vajsenburg (Ottfried von Weissenburg) u 9. veku. Današnja V- forma standardnog jezika, zamenica *Sie* (3. lice množine) se javlja u pisanim izvorima tek krajem 17. veka, a rezultat je upotrebe zamenica *er* i *sie* (3. lice jednine muškog i ženskog roda) i odgovarajuće forme za oba roda u množini *Sie*, kao formi za indirektno oslovljavanje vladara ili nadređenih u toku 16. veka (up. Besch 1998: 92 – 94; u vezi sa upotrebom zamenica *on*, *ona*, *oni* i *one* sa funkcijom oslovljavanja u srpskom v. Polovina 1984: 189).

zamenica)⁸ govori o dva načina oslovljavanja sagovornika (nem. *Anredemodus*): *Du-Modus* i *Sie-Modus*, a karakterišu ih upravo zamenice po kojima su i dobili svoje nazive (up. Zifonun/Hoffmann/Strecker 1997: 915), a u pomenutoj *Kontrastivnoj gramatici* se daju izrazi *du-Verhältnis* odnosno *Sie-Verhältnis* (up. Engel/Mrazović 1986: 1402).

Nemački glagoli *duzen* i *siezen* se upravo i odnose na modus komunikacije, odnosno u prvom slučaju upotrebu T-, a u drugom V- forme.

Na modus ne ukazuju samo zamenice, nego i nominalne forme koje su kompatibilne sa određenom vrstom zamenica. Tako npr. upotreba ličnog imena pretežno ukazuje na du-modus, a kombinacija reči *Herr* (sr. *gospodine*) ili *Frau* (sr. *gospođo*) sa prezimom na Sie-modus:

1) „(Peter), hast du einen Bleistift?“ → lično ime + du = du-modus

2) „(Frau Müller), haben Sie einen Bleistift?“ → Frau X + Sie = Sie-modus (up. Zifonun/Hoffmann/Strecker 1997: 916).

U srpskom jeziku se takođe može utvrditi postojanje dva načina oslovljavanja, a nominalne forme takođe mogu biti indikatori modusa:

1) „(Nikola), da li imaš olovku?“ → lično ime + imaš (= 2. lice jednine) = ti-modus

2) „(Gospođo), da li imate olovku?“ → gospođo + imate (= 2. lice množine) = vi-modus

U navedenim srpskim primerima jasno dolazi do izražaja, pored sličnosti, i jedna od najznačajnijih razlika između nemačkog i srpskog jezika: mogućnost eliminacije pronominalnog subjekta – zavisno od konteksta – u srpskom jeziku, tj. nemogućnost eliminacije istog u slučaju nemačkog jezika. Dakle, u srpskom jeziku lični glagolski oblik može biti jedini površinski realizovani nosilac oslovljavanja.⁹

Upotreba, tačnije *raspodela* zameničkih formi u komunikaciji dva sagovornika može da bude simetrična ili asimetrična. U slučaju simetrične upotrebe komunikatori se oslovljavaju istom zameničkom formom (nem. *du – du* ili *Sie – Sie*/ sr. *ti – ti* ili *vi – vi*)¹⁰, a u slučaju asimetrične raspodele sagovornici koriste različite oblike (nem. *du – Sie*/ sr. *ti – vi*) (u vezi sa raspodelom v. Radovanović 2003³: 134 – 136).

Simetrična raspodela najčešće sugerise svojevrsnu ravnopravnost (ili želju za ravnopravnošću), mada ne nužno i jednakost, sagovornika, u ovom kontekstu mogu se upotrebiti i izrazi *bliskost* ili *solidarnost*, tj. *odnos solidarnosti*, u slučaju obostrane upotrebe T- forme, ili *distanca* u slučaju recipročne upotrebe V- zamenice.¹¹ Druga mo-

8 O ovoj dihotomiji govore među prvima Rodžer Braun i Albert Gilmen (v. Brown/Gilman 1972: 252).

9 Kao izuzetak, tj. odstupanje od navedenog pravila u nemačkom jeziku se može navesti 2. lice imperativa (npr. „*Komm her!*“ ili „*Gib mir, bitte, einen Stift!*“). Ne treba, zatim, zaboraviti da je u srpskom jeziku, za razliku od nemačkog, u nekim iskazima, a zahvaljujući karakteristikama glagolskog prideva, „vidljiv“ i pol sagovornika/sagovornice: „*Kuda si pošao?*“/„*Kuda si pošla?*“. Potrebno je, međutim, naglasiti da ovo važi prvenstveno u slučaju ti-načina. Pri učitivom oslovljavanju se upotrebljava glagolski pridev muškog roda u množini i u slučaju ženske osobe: „(Gospodine), *kuda ste pošli?*“/„(Gospođo), *kuda ste pošli?*“ (up. Mrazović/Vukadinović 2009: 137 – 14; detaljnije u vezi sa kongruencijom u kontekstu oslovljavanja u srpskom jeziku v. Popović 1991: 40 – 48).

10 U pomenutoj gramatici nemačkog jezika Instituta za nemački jezik se umesto opozicije simetrično-asimetrično navodi sledeća podela: *vollreziprok* (sr. *potpuno recipročno*), *teilreziprok* (sr. *delimično recipročno*) i *nicht-reziprok* (sr. *nerecipročno*), pri čemu se izraz *teilreziprok* odnosi na slučajeve kada komunikatori upotrebljavaju istu zameničku formu, ali različite nominalne forme (up. Zifonun/Hoffmann/Strecker 1997: 927).

11 Razlozi za osećaj bliskosti/solidarnosti ili distance mogu biti različiti. Srodstvo, poznatost, ista generacijska pripadnost i sl. mogu biti osnova za obostranu upotrebu T- forme, dok na primer nepoznatost sagovornika, neučestalost kontakata, odsustvo saosećanja i sl. mogu se ispoljiti kroz recipročnu upotrebu V- zamenice.

gućnost – asimetrična upotreba, jasno ukazuje na razliku u društvenom statusu sagovornika. Pod različitim statusom se podrazumevaju različite situacije u kojima je jedan od sagovornika na neki način nadređen onom drugom, a tu se ubraja i relevantna starosna razlika, tj. odnos stariji–mlađi. U slučaju ovakve upotrebe osoba u nadređenom položaju upotrebljava T- formu, a uzvraća mu se V- formom (up. Brown/Gilman 1972: 254 – 262; Radovanović 2003³: 134 – 136).

U nemačkom jeziku obostrana upotreba „jednostavne“ zamenice *du* je uobičajena npr. među članovima porodice – čak i u slučaju roditelja partnera (svekrve, svekra itd.), bliskim (ali i manje bliskim) prijateljima, kolegama, studentima i sl., dok obostrana upotreba V- zamenice može ukazivati na to da se komunikatori ne poznaju, a da ipak uvažavaju jedno drugo kao odrasle, ravnopravne članove društva. Ponekad je obostrana upotreba zamenice *Sie* signal za nedostatak osećanja bilo kakve bliskosti među sagovornicima ili kao nastojanje da se distanca očuva.

Asimetrična upotreba se javlja dominantno u komunikaciji odraslih sa decom (mlađom od 12 ili 16 godina), na primer u razgovoru učitelja/učiteljice sa učenicom/učenicom (up. Zifonun/Strecker/Hoffmann 1997: 927; Schlund 2009: 71). Iako se u stručnoj literaturi za ovakvu raspodelu kao, doduše retki, primeri navode i komunikacija nadređenog (šefa i sl.) sa radnikom – mlađim ili strancem (up. Ammon 1972: 77; Weinrich 1993: 105; Lüger 1993: 39), Katrin Šlund primećuje da savremeni nemački jezik karakteriše simetrična upotreba formi oslovljavanja (up. Schlund 2009: 72), a to se poklapa sa rezultatima istraživanja autorke ovog rada, a posebno u vezi sa oslovljavanjem u nekim situacijama na fakultetu.

Slično stanje se može konstatovati i u srpskom jeziku: obostrana upotreba T- zamenice je karakteristična među članovima porodice, bliskih prijatelja, školskih drugova i sl., a V- forma se obostrano koristi u slučaju nepoznatosti komunikatora i u slučajevima kada se želi uspostaviti ili sačuvati određena distanca, na primer sa kolegama na radnom mestu ili komšijama, mada se, istina, veoma retko mogu naći i primeri i kada je recipročna upotreba učtivre forme rezultat navike, čak i u slučaju dugogodišnjih prijatelja (up. Savić/Polovina 1989: 13).

Asimetrična upotreba se javlja pri većoj starosnoj razlici komunikatora, dakle, u razgovoru odraslih sa decom, ali često i u drugim slučajevima (npr. mlađe službenice na šalterima studentske službe Filozofskog fakulteta u Novom Sadu koriste T- formu pri razgovoru sa studentima). Uopšteno se može reći da starost kao faktor igra veliku ulogu pri oslovljavanju sagovornika, pri čemu ista ili slična generacijska pripadnost po pravilu uslovljava simetričnu raspodelu upotrebe pronominalnih formi: u slučaju mlađih komunikatora T- forme, a u slučaju starijih V- forme. Kao „kritično“, tj. prelazno razdoblje se mogu smatrati godine između 30. i 40. godine života. Formalnost situacije u kojoj se razgovor odvija – u slučaju odraslih – povećava i verovatnoću javljanja simetrične upotrebe učtivog oblika (up. Schlund 2009: 66).

2.2 Promena modusa

Ovaj pododeljak biće posvećen jednom karakterističnom fenomenu u vezi sa pronominalnim formama oslovljavanja – promeni modusa. Kako je u uvodnom delu već rečeno, promena modusa znači zamenu V- zamenice T- zamenicom u komunikaciji – ili obrnuto, a promena može biti trajna ili privremena.

2.2.1 Promena modusa u nemačkom jeziku

I Prelaz na du-modus

Kada se govori o upotrebi nemačke zamenice *du*, treba imati u vidu sledeće. Kada je reč o obostranoj upotrebi ove forme – u slučaju odraslih sagovornika, ona je neretko rezultat srodstva, ranijeg poznanstva (npr. iz detinjstva ili iz školske klupe), prijateljstva, ali i učestalosti kontakata. Ova forma se upotrebljava od prvog kontakta, i može se reći da je to „izvorna“ ili „prirodna“ upotreba (up. nemački izraz *naturwüchsiges Du* kod Zifonun/Strecker/Hoffmann 1997: 928). Ukoliko ovaj vid simetrične raspodele zamenice nije dat, odnosno sagovornici jedno drugo oslovljavaju u Sie-modusu (ili jedan od njih upotrebljava V- zamenicu), do prelaska na obostranu upotrebu T- forme, a samim tim i do promene modusa, može doći samo u slučaju eksplicitnog (verbalizovanog) ili implicitnog (prečutnog) dogovora komunikatora, tj. potrebna je saglasnost oba komunikatora (up. Zifonun/Hoffmann/Strecker 1997: 928 – 929; Weinrich 1993: 105; Besch 1998: 15 – 16).

Kao eksplicitni dogovor mogu se shvatiti slučajevi predlaganja prelaska postavljanjem pitanja kao

1) „*Wollen wir uns nicht duzen?*“

2) „*Ich schlage vor, dass wir uns duzen.*“

ili indirektnim izjavama kao

3) „*Ich glaube, wir kennen uns jetzt schon so lange, dass wir uns duzen sollten.*“ (Zifonun/Hoffmann/Strecker 1997: 929) i sl.

U ovu kategoriju promene modusa može se ubrajati i „ratifikacija“ predloga o prelasku na T- formu nekoj – sa aspekta zastupljenih modusa – mešovitoj grupi. Jedan član predlaže prelazak na simetričnu upotrebu T- forme, a grupa se izjašnjava (verovatno najčešće) za ili protiv. Ovakav prelaz je zastupljen na primer na različitim seminarima ili radionicama, gde je „ujednačenost“ grupe za uspešnost ovih dešavanja od značaja, a dobar primer je i dogovor studenata sa profesorom, možda ipak najčešće asistentom ili saradnikom fakulteta, o prelazu na recipročnu upotrebu zamenice *du*.¹²

Prema nemačkim informantima postoje konvencije u vezi sa time ko, kome i u kojoj prilici može ponuditi prelazak na familijarnu formu, a to se poklapa i sa podacima u stručnoj literaturi (up. Zifonun/Hoffmann/Strecker 1997: 929; Weinrich 1993: 108; Besch 1998: 16). Ukratko, prelazak na T- formu može predložiti

1) starija osoba mlađoj,

2) osoba višeg ranga osobi nižeg ranga,

3) žena muškarcu.

Harald Vajnril navodi – doduše bez pozivanja na neka konkretna empirijska istraživanja – da muškarci češće iniciraju prelaz na T- formu (up. Weinrich 1993: 106). Verner Beš skreće pažnju na rezultate Demografskog zavoda prema kojem se od 1974. do 1993. godine jasno vidi pojačana tendencija ka bržem prelasku na *du*-način, i to u slučaju svih starosnih grupa, sem onih iznad 60 godina, a među mogućim razlozima

12 Na Pedagoškom fakultetu u Frajburgu, ali i na drugim nemačkim fakultetima, u komunikaciji nastavnog osoblja i studenata je najčešća obostrana upotreba nominalne forme *Herr/Frau + prezime* uz Sie-modus, ali skoro svi informanti (sa kojima je autorka vodila razgovor: 4 studentkinje, 2 studenta, 1 profesor) navode i (doduše retko) iskorišćenu mogućnost recipročne upotrebe T- forme i ličnog imena – po dogovoru, obično na prvom času u semestru, tj. pri prvom susretu, a prelaz inicira osoba koja drži nastavu.

pominje se i težnja ka manjoj formalnosti u društvenim odnosima, koja se jasno očitava u razvoju, tačnije uprošćavanju, nominalnih formi (v. Besch 1998: 145 – 152).

Izričito ceremonijalan način prelaska na *du* je tzv. „pobratimljenje“, a prelaz se potvrđuje nazdravljanjem, na šta jasno ukazuje naziv ovakve situacije: „*Brüderschaft trinken*“ (up. Duden Deutsches Universalwörterbuch 1996: 286; Grimm/Grimm 1984: 422)

Prilikom prećutnog dogovora osoba kojoj se sagovornik prvo obrati sa V- formom uzvraća T- formu (npr. neka nova osoba pristize u neku grupu – npr. neki kolektiv – u kojoj je uobičajen du-modus), ukoliko sagovornik to prihvati i odgovori na isti način, može se govoriti o prećutnom dogovoru (up. Zifonun/Hoffmann/Strecker 1997: 928).

Promena modusa na gore opisane načine, a posebno pri eksplicitnom dogovoru, je u načelu trajna, tj. ireverzibilna (up. Zifonun/Hoffmann/Strecker 1997: 929), a može da se shvati, kako Harald Vajnrh piše, kao neki lični „ugovor“ (nem. *Privatvertrag*) koji obavezuje dve osobe na recipročnu upotrebu T- forme, čak i onda, ako osećaj bliskosti, prijateljstva itd. nestane – kao rezultat neke svađe, raskida partnerske veze i sl. (up. Weinrich 1993: 108; Zifonun/Hoffmann/Strecker 1997: 929).

U gramatici Instituta za nemački jezik se navode tri faktora koji su od odlučujućeg značaja za „postojanost“ recipročnog du-modusa: konvencija (npr. du-modus u slučaju srodničkih odnosa), trajanje i intenzitet kontakta (npr. relativna stabilnost du-modusa u slučaju nekadašnjih školskih drugova) i emocionalna komponenta, tj. intenzitet osećanja koja su uslovlila prelazak (npr. ljubav) (up. Zifonun/Hoffmann/Strecker 1997: 929).

Emocije, međutim, igraju veliku ulogu i u slučaju privremene, karakteristične vrste prelaska na du-modus: u slučaju svađe i/ili namernog vređanja sagovornika (up. Ammon 1972: 78).

O kolebanju u vezi sa modusom nema podataka, ali zamisliv je u „prelaznom periodu“ posle prelaska na du-modus, npr. u komunikaciji nadređeni-zaposleni.

II Prelaz na Sie-modus

Promena modusa je moguća i u drugom pravcu (prelazak sa *du* na *Sie*), ali treba dodati da je ovo, u odnosu na prelazak na *du*, dosta ređe (up. Zifonun/Hoffmann/Strecker 1997).

Kao tipičan primer trajnog prelaska na Sie-modus nemački informanti, skoro isključivo, navode primer nekih komšija koji su ih, kada su odrasli (otprilike oko 20 godine) počeli oslovljavati V- formom. Dakle, asimetrično oslovljavanje se zamenjuje simetričnim, „učtivim“, a može se shvatiti kao neka vrsta inicijacije u svet odraslih.

Prelaz jednog ili oba komunikatora na Sie-način posle dogovorene obostrane upotrebe T- forme, na primer među nekadašnjim prijateljima, Harald Vajnrh označava kao izrazito neprijateljski akt (up. Weinrich 1993: 106). To nije slučaj, na primer, među bivšim školskim drugovima ili poznanicima, koji se ne sećaju ili ne žele da se sete da su se ranije (u detinjstvu i sl.) oslovljavali T- formom (up. Zifonun/Hoffmann/Strecker 1997: 929). Prelaz u ovim situacijama – okolini u svakom slučaju – najčešće ne deluje neprirodno.

Do privremene promene modusa u korist V- forme može doći u određenim situacijama, pre svega pri komunikaciji u okviru neke institucije, u kojoj zvaničnost situacije u kojoj se sagovornici nalaze, kao i njihove drugačije društvene uloge zahtevaju upote-

bu V- forme (npr. na sudu). Tako će advokat oslovljavati sudiju u Sie-modusu – čak i u slučaju da mu je sudija supruga i sl. (up. Zifonun/Hoffmann/Strecker 1997: 929).

2.2.2 Promena modusa u srpskom jeziku

Za sada nema podataka o detaljnijem obrađivanju fenomena promene modusa u srpskom jeziku, pa sledeći opis predstavlja više pokušaj primene gore upotrebljenog modela kategorisanja obeležja i nalaženja istih ili, makar, sličnih primera, a u cilju preduzimanja prvog i neophodnog koraka ka sistematičnom opisu ove pojave u srpskom jeziku i daljeg upoređivanja sa nemačkim jezikom.¹³

I Prelaz na ti-modus

U srpskom jeziku se, a u vezi sa obostranom upotrebom zamenice *ti*, takođe može utvrditi razlika između izvornog *ti* (srodstvo/članovi uže porodice, bliski prijatelji iz detinjstva i dr.) i slučajeva kada ovakvom vidu oslovljavanja prethodi promena modusa za koju je potrebna saglasnost oba komunikatora.

Proces prelaska na recipročan ti-modus se, kako srpski informanti potvrđuju, slično verbalizuje kao i u nemačkom jeziku (eksplicitni dogovor): eksplicitnim pitanjem ili predlogom. Zabeleženi su sledeći primeri:

1) „*Da predemo na ti?*“

2) „*Ne moramo se persirati, pa znamo se već dugo!*“

3) „*Nemoj mi persirati, molim te, pa nisam toliko starija od vas ovdle!*“

4) „*Nemojmo se vijati!*“ (šaljivo: povezuje se V- zamenica *vi* i glagol *vijati* i upotrebljava se sa značenjem 'persirati') itd.

Verbalizovanje i ratifikacija prelaska na *ti* u nekoj mešovitoj grupi, npr. na seminarima i radionicama je moguća, ali prema ličnom iskustvu, to je verovatno češće u slučaju mlađih komunikatora, a trebalo bi se ispitati i uticaji iz inostranstva, jer aktuelni trend daljeg usavršavanja kao i tipovi usavršavanja jesu često pod jakim uticajem stranih modela. U prilog tome govore i dva zabeležena slučaja kada predlog upotrebe T-forme (uz lično ime) „nije usvojen“ od strane grupe. Predlog tzv. trenera (osoba koje su vodile seminar/radionicu) – koje su u oba slučaja bili stranci (iz Nemačke) – su članovi grupe „odbili“ sa obrazloženjem da bi im bilo veoma teško sve oslovljavati „drugačije nego što su navikli“, pogotovo u slučaju veće starosne razlike ili ranijeg poznanstva.

U *Rečniku srpskoga jezika* Maticice srpske može se naći izraz „(is)piti bratimstvo“ sa značenjem '(po)bratimiti se s nekim ispijajući čašu vina u znak prijateljstva' (Rečnik srpskoga jezika 2007: 107). Uprkos tome da se ovaj izraz ne povezuje eksplicitno sa prelaskom na *ti* kao što je slučaj sa nemačkim izrazom „*Brüderschaft trinken*“, zbog implikacija srodničke etikete *brat*, ovi izrazi se mogu smatrati kao ekvivalenti.

Postojanje pravila, konvencija u vezi sa pravom predlaganja prelaska na *ti* potvrđuju i srpski informanti, a navode ista pravila kao i informanti iz Frajburga, s tim da je zbog značaja starosti kao faktora (v. gore) velika verovatnoća da bi se na prvom mestu u slučaju istraživanja značaja, tj. hijerarhije ovih faktora našao upravo ovaj kriterijum.

Jednom „ugovoren“ prelazak na recipročnu upotrebu T- forme je u načelu ireverzibilan, a u prilog postojanju svesti o tome i kod govornika srpskog jezika govori jedan nedavno zapisan slučaj na Filozofskom fakultetu. Jedna osoba (žena, oko 35 godina) se, shvativši da su druge dve osobe iz istog kolektiva ponudile novoj, mlađoj kolegini T-

13 Izuzetak: knjiga Svenke Savić i Vesne Polovine *Razgovorni srpskohrvatski jezik* (1989) u kojoj se ukratko prikazuju neki slučajevi promene modusa (v. Savić/Polovina 1989: 13).

formu, ogradila rekavši da se „već nekoliko puta opekla“, da je „zažalila *ti*, jer nema nazad“ i da je „lakše raditi“, ako se sačuva „neko odstojanje“.

Bez eksplicitnog dogovora, na *ti* mogu preći i govornici srpskog jezika. U ovom kontekstu može se pomenuti i primer koji su zabeležile Svenka Savić i Vesna Polovina u vezi sa asimetričnom upotrebom *ti* i *vi* u komunikaciji muškarca i žene: „kada muškarac hoće da uspostavi bliži kontakt, a ona neće, on joj kaže *ti*, ona njemu *vi* ako joj se on ne dopada (ne prihvata *ti*-modus – K. O.)“ (Savić/Polovina 1989: 13).

Nadalje, konvencije, učestalost i trajanje kontakata, kao i emocije imaju ulogu pri obezbeđivanju stabilnosti obostranog *ti*-načina, kao i u slučaju nemačkog jezika. Tako se studenti i studentkinje međusobno najčešće oslovljavaju T- formom (konvencija), a neke komšije se toliko zbliže da pređu na *ti* – iako ne moraju (učestalost i trajanje kontakta, emocije).

Primere za privremeni prelaz, tj. više izolovanu, upotrebu *ti*-modusa u konfliktnim situacijama (među odraslim komunikatorima koji se ne poznaju) lako je naći:

- 1) „*Kuda voziš, majmune?!*“ (u saobraćaju)
- 2) „*Pomeri se, čoveče!*“ (pešaci na ulici)
- 3) „*Daj mi taj pasoš više, ženo Božja!*“ (na šalteru MUP-a)

O brzini prelaska na (trajno) obostrano *ti* može se, nažalost, navesti samo zapažanje Svenke Savić i Vesne Polovine: „Obraćanje kolegi je u početku sa *vi*, a vrlo brzo se u beogradskoj sredini prelazi na *ti* (...)“ (Savić/Polovina 1989: 13)

Katrin Šlund takođe iznosi jedno zanimljivo zapažanje (u vezi sa jednim zabeleženim kratkim razgovorom u situaciji kupac-prodavač), koje se samo donekle može pomenuti u ovom kontekstu, ali ga treba uzeti u obzir kao moguću smernicu za neka dalja istraživanja:

„Očigledno je dužina razgovora između kupca i prodavca dovoljna za prelaz na solidarno-učtivu, asimetričnu T- formu na kraju interakcije.“ (Schlund 2009: 67)¹⁴

II Prelaz na *vi*-modus

Zanimljivo je da i srpski informanti (2 osobe) kao primer za prelaz na *vi* navode ponašanje nekih starijih osoba iz bivšeg komšiluka, koje su ih u detinjstvu oslovljavale formom *ti*, a posle izvesnog vremena, kada su se informanti kao odrasli vraćali u posetu roditeljima i sl., oslovljavali formom *vi*, ali i dalje zastajali da popričaju sa njima, odnosno prelaz nisu shvatili kao distanciranost.

Katrin Šlund, međutim, navodi dva primera za prelaz sa T- forme na V- formu, mada unutar jednog razgovora, sa suprotnim efektom od gore opisanog (inicijacija u svet odraslih), i to u slučaju kada se sagovornik identifikuje kao stranac, a smatra da se na taj način obeležava da sagovornik ne pripada datoj zajednici, dakle, u pitanju je „isključivanje“ (up. Schlund 2009: 69).

Kao privremeni prelazak na *vi*-modus može se navesti slučaj mladih saradnica i nekih studenata četvrte godine Odseka za germanistiku Filozofskog fakulteta u Novom Sadu. Kako je starosna razlika mala (1–5 godina, u nekim slučajevima ni nema razlike), a često je u pitanju i poznanstvo, saradnice i studenti će u razgovoru upotrebiti zamenicu *ti* ili *vi* u zavisnosti od situacije, odnosno okruženja: van zgrade Fakulteta ili u slučaju neformalnog susreta na Fakultetu najčešće će upotrebiti zamenicu *ti*, a za vre-

14 [Offensichtlich genügt die Dauer des Verkaufsgesprächs für einen Wechsel zur solidaritätshöflichen, asymmetrischen T-Form am Ende des Gesprächs.]

me nastave, ispita ili u prisustvu ostalih zaposlenih na Odseku, dakle, zbog zvaničnosti situacije kao i nemački govornici, upotrebiće V- formu.

Ovakva, privremena promena modusa je u srpskom jeziku moguća i sa šaljivim, ali i ironičnim prizvukom, a ponekad i kao izraz blaže ljutnje (up. Savić/Polovina 1989: 13) Primer za ovu poslednju mogućnost:

„Dobar dan, gospođice Lazić, vi baš znate kada treba da se pojavite!“ (susret dve studentkinje, upotreba nominalne forme *gospođica* takođe doprinosi opisanom efektu).

Kolebanje između modusa je moguće u prelaznom periodu, npr. među kolegama pre prelaza na *ti* (v. Savić/Polovina 1989: 13).

3 Zaključak

Na osnovu datog pregleda pronominalnih formi oslovljavanja i promene modusa u nemačkom i srpskom jeziku mogu se izvući sledeći zaključci:

1) Zamenice u službi oslovljavanja mogu preuzeti iste funkcije: u oba jezika postoji jedna T- i jedna V- forma (uopšteno: T-modus i V-modus), a domeni njihove upotrebe takođe pokazuju veliku sličnost. Nađen je, međutim, podatak u vezi sa raspodelom zameničkih formi: u srpskom se asimetrična raspodela češće javlja (v. pod 2.1). Pored toga, starost kao kriterijum pri odabiru i upotrebe pronominalnih formi u službi oslovljavanja igra veću ulogu nego u nemačkom jeziku.

Uočljiva je, zatim, formalna razlika V- oblika, a ima i nekih drugih formalno-gramatičkih razlika (npr. realizovanje pronominalnog subjekta).

2) U vezi sa promenom modusa ustanovljeno je postojanje istih kategorija: postojanje promene u „oba smera“ ($T \rightarrow V$ i $V \rightarrow T$), dve vrste prelaska prema trajnosti (trajno, privremeno) i tri načina prelaska u slučajevima kada je potrebna saglasnost oba komunikatora (eksplicitni i implicitni dogovor, predlog o promeni u grupi).

Uprkos činjenici da pri prikazivanju vrsta promene modusa nije vršena podela prema raspodeli zameničkih formi¹⁵, potrebno je skrenuti pažnju da polazna tačka, tj. početna raspodela oblika, može da bude simetrična ili asimetrična, a i rezultat promene može biti kako simetrična (npr. prelaz na T- formu na osnovu eksplicitnog dogovora), tako i asimetrična raspodela (npr. privremeni prelaz na T- formu u slučaju konflikta – sagovornik može, ali ne mora postupiti na isti način).

Faktori koji utiču na stabilnost obostrane upotrebe T- modusa (a samim tim i na upotrebu V-modusa kao alternative¹⁶ pri direktnom oslovljavanju) u nemačkom jeziku – konvencija, učestalost kontakata i emocije – igraju ulogu i u slučaju srpskog jezika.

Na osnovu navedenih nemačkih i srpskih primera, kao faktori koji pokreću promenu modusa javili su se, na primer, sledeći: starost, emocije/afekt, formalnost situacije itd.¹⁷

15 Uvođenje ovog kriterijuma ne bi doprinelo preglednosti, ali treba imati u vidu moguće razlike u učestalosti vrste ishoda promene zbog češćeg javljanja asimetričnog odnosa među govornicima srpskog jezika.

16 U oba jezika se zamenica za 3. lice množine (nem. *wir/ sr. mi*) može javiti pod određenim uslovima u funkciji oslovljavanja sagovornika (up. „*Kako se osećamo danas?*“ – lekar pacijentu, odnosno „*Wir nehmen diese Tabletten dreimal ein.*“ – bolničarka pacijentu). Kako se ova vrsta – uslovno rečeno – modusa oslovljavanja ne uklapa u „klasičan“ koncept dihotomije Brauna i Gilmena, ovde nije posebno obrađena (za nemački jezik v. Zifonun/Hoffmann/Strecker 1997: 930; za srpski jezik v. Obućina 2001: 104; Klajn 2000: 102 – 103)

17 Ovi faktori, iako tako može delovati, ne javljaju se izolovano (u vezi sa interakcijom faktora koji utiču na oslovljavanje sagovornika v. Pieper 1984: 9), ali čini se da imaju različiti značaj u zavisnosti od situacije u

Pri promeni modusa, a to potvrđuju primeri iz oba jezika, dešava se, najjednostavnije moguće rečeno, sledeće: govornici „sklanjaju“ jezički znak koji „smeta“¹⁸, odnosno koji se proceni kao neadekvatan u datoj situaciji. To je slučaj čak i pri privremenom prelasku na T- formu, kada je polazna konstelacija recipročan V- modus, u afektu (svađa i sl.): T- forma, koja inače izražava bliskost, solidarnost itd., se upotrebljava, jer njene karakteristike obezbeđuju s jedne strane direktniji „napad“ (odsustvom obeležja 'distanca'), a sa druge strane „kršenje pravila“ šalje sagovorniku poruku, na primer, nepoštovanja (odsustvo obeležja 'honorifikacija' ili 'učtivost').

Kada i zašto se neka forma procenjuje kao neadekvatna u nekoj situaciji zavisi od date govorne zajednice i važećih kulturno-društvenih prilika, u ovom slučaju govornika nemačkog, odnosno srpskog jezika, ali ne može se, kako je ranije već i pomenuto, isključiti ni mogući uticaj individualnih razlika.

Da bi se našli odgovori na pitanja koja su u ovom radu ostala otvorena (npr. pitanje brzine prelaska na T- modus u srpskom i upoređivanje sa nemačkim ili razlike i sličnosti u značaju određenih faktora pri promeni modusa u određenim komunikativnim situacijama – npr. porodica, fakultet, seminari itd.) potrebna su dalja kontrastivna istraživanja na osnovu empirijskih podataka u različitim sferama ljudske interakcije.

Literatura

- Ammon, . Ulrich (1972): Zur sozialen Funktion der pronominalen Anrede im Deutschen. In: *Zeitschrift für Literaturwissenschaft und Linguistik* 2/7: 73-88.
- Besch, Werner (1998): *Duzen, Siezen, Titulieren. Zur Anrede im Deutschen heute und gestern*, Göttingen: Vandenhoeck und Ruprecht.
- Braun, Friederike (1988): *Terms of Address. Problems of patterns and usages in various languages and cultures*. Berlin/New York: Mouton de Gruyter.
- Brown, Roger/ Gilman, Albert (1972): The Pronouns of Power and Solidarity. In: Giglioli, Pier Paolo (ed.): *Language and Social Context*. London: Penguin.
- Duden. Deutsches Universalwörterbuch (1996): Mannheim: Dudenverlag.
- Engel, Ulrich/ Mrazović, Pavica (1986): *Kontrastive Grammatik Deutsch-Serbokroatisch*. München/Novi Sad: Otto Sagner/Institut za strane jezike i književnosti.
- Grimm, Jacob/ Grimm, Wilhelm (1984): *Deutsches Wörterbuch*. Band 2. München: dtv.
- Klajn, Ivan (2000): Lice kao gramatička i komunikacijska kategorija. In: Klajn, Ivan: *Lingvističke studije*. Beograd: Partenon.
- Kohz, Armin (1982): *Linguistische Aspekte des Anredeverhaltens. Untersuchungen am Deutschen und Schwedischen. Mit einer selektiven Bibliographie zur Linguistik der Anrede und des Grußes*. Tübingen: Gunter Narr Verlag.
- Lüger, Heinz-Helmut (1993): *Routinen und Rituale in der Alltagskommunikation*. Fernstudienreihe 6, Berlin/München/Wien/Zürich/New York: Langenscheidt.
- Marković, Jordana (2009): Oslovljavanje kao posledica društvenih kretanja. In: *Srpski jezik, književnost, umetnost. Knjiga I. Srpski jezik u upotrebi*. Kragujevac: Filološko-umetnički fakultet.
- Mrazović, Pavica/ Vukadinović, Zora (2009): *Gramatika srpskog jezika za strance*. Drugo, prerađeno i dopunjeno izdanje, Sremski Karlovci/Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.

kojoj dolazi do promene modusa, odnosno mogu u određenim situacijama „ublažiti“ ulogu drugih (npr. osećaj besa, tj. emocija, kao faktor je izraženiji u slučaju privremenog prelaska na T-modus).

18 Zahvaljujem se prof. dr Svenki Savić na pomoći oko preciznog opisa ovog fenomena.

- Obućina, Predrag (2001): Učtivo obraćanje u srpskom i poljskom jeziku. In: *Slavistika V*, Beograd: Slavističko društvo Srbije.
- Pieper, Ursula (1984): Zur Interaktion linguistischer, sozialer und biologischer Variablen im Problembereich der „Anrede“. In: Winter, Werner (Hrsg.): *Anredeverhalten*. Tübingen: Gunter Narr Verlag.
- Polovina, Vesna (1984): Upotreba jednine i množine ličnih zamenica u obraćanju sagovorniku u savremenom srpskohrvatskom jeziku. In: *Naučni Sastanak slavista u Vukove dane 13/1*, Beograd: Međunarodni slavistički centar.
- Popović, Ljubomir (1991): Honorifička i semantička kongruencija pri učtivom obraćanju. In: *Književnost i jezik* 38/1: 38 – 53.
- Radovanović, Milorad (2003³): *Sociolingvistika*. Sremski Karlovci/Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Rečnik srpskog jezika* (2007): Novi Sad: Matica Srpska.
- Savić, Svenka/ Polovina, Vesna (1989): *Razgovorni srpskohrvatski jezik*. Novi Sad: Filozofski fakultet, Institut za južnoslovenske jezike.
- Schlund, Katrin (2009): *Genese und Gebrauch von Höflichkeitsformeln im Serbischen und Deutschen. Ein funktionales Modell der Höflichkeit und seine Anwendung*. München: Sagner.
- Stone, Gerald (1977): Address in the Slavonic Languages. In: *The Slavonic and East European Review*, Vol. LV, No 4: 491 – 505.
- Wagner, Klaus R. (2001): *Pragmatik der deutschen Sprache*. Frankfurt am Main u.a.: Peter Lang.
- Weinrich, Harald (1993): *Textgrammatik der deutschen Sprache*. Mannheim: Duden.
- Zifonun, Gisela/ Hoffmann, Ludger/ Strecker, Bruno (1997): *Grammatik der deutschen Sprache*. Mannheim: Institut für deutsche Sprache

PRONOMINALE ANREDEFORMEN UND DER MODUSWECHSEL IM DEUTSCHEN UND SERBISCHEN

Resümee

In dieser Arbeit werden deutsche und serbische pronominalne Anredeformen kontrastiv dargestellt. Im Anschluss an eine allgemeine Übersicht wird der Moduswechsel in beiden Sprachen auf der Grundlage unterschiedlicher Beispiele beschrieben.

Katalin Ozer

V
ПРИМЕЊЕНОЛИНГВИСТИЧКА
ПРОУЧАВАЊА

„PETLIĆU, PETLIĆU ! NEMOJ DA IZAĐEŠ ! LISICA TI ACCHIAPPA !“

Preključivanje kodova i međujezički uticaj srpskog i italijanskog u govoru dvojezične dece

U radu se analizira preključivanje kodova i međujezički uticaj srpskog i italijanskog jezika u govoru izolovane dvojezične dece. Subjekt istraživanja je bilingvalna autorkina kći, čije se jezičko ponašanje ovde opisuje i tumači pod svetlom interdisciplinarnog pristupa. Kvalitativna interpretacija zasniva se na psiho-kognitivnim odlikama jezičkih izbora sagledanim iz ugla sociopragmatičke perspektive.

Cljučne reči: dečije preključivanje kodova, rani bilingvizam, srpski i italijanski u kontaktu

Uvod

O (ranom) bilingvizmu postoji obimna literatura, koja uglavnom istražuje usvajanje dva ili više jezika u uslovima društvenog bilingvizma ili se bavi tim problemom u okviru obrazovne politike. Znatno manje je studija posvećenih bilingvalnosti „izolovanog govornika“, koji, uostalom, raspolaže prilično oskudnim sredstvima za naporedno negovanje i očuvanje oba jezika. Zbog gore iznetih razloga smatram nužnim pitanjem analiziranje jezičkog ponašanja bilingvalne izolovane dece u cilju pronalaženja adekvatnih strategija za promovisanje svakodnevne upotrebe oba jezika i u odsustvu govorne zajednice van porodičnog kruga.

Analizom dečijeg preključivanja kodova pozabaviću se polazeći od postojećih radova iz više lingvističkih oblasti, pozivajući se na interdisciplinarni pristup (Walters 2005), čvrsto ubeđena da se „ponašanje bilingvalaca ne može pouzdano tumačiti u odsustvu adekvatnog poznavanja govorne zajednice i interakcionog konteksta u kome se fenomen zbiva“ (Gardner-Chloros 2009: 3).

Nije lako odrediti sopstvenu pripadnost, niti se identitet definiše jednom za uvek. Uspešnost očuvanja dvostruke pripadnosti počiva na mogućnosti ravnomernog pristupanja svim aspektima obe kulture, od svakodnevnih običaja, do najznačajnijih proizvoda umetničkog stvaralaštva; takav željeni ishod zavisi, jednom rečiju, od jezika. Nadam se da će ovaj rad doprineti boljem razumevanju jezičkog ponašanja bilingvalne dece koje svoje dvojezične sposobnosti razvijaju bez podloga obe govorne zajednice.

Terminološki uvod

Opšta definicija jezičkog fenomena čiji engleski naziv glasi *code-switching*, odo maćen u našem jeziku kao „menjanje/preključivanje kodova“ podrazumeva „raširenu praksu kombinovanja elemenata dvaju jezika tokom iste interakcije između bilingvala“ (Bugarski 2003: 128). U ovom radu držaćemo se pomenute definicije, dodajući samo

to da jezici koji se preključuju mogu biti u većem broju od dva i da pojava preključivanja ne podrazumeva uvek jezički saobraćaj između bilingvalaca. U ovom izlaganju, prema tome, pod terminom „preključivanje kodova“ podrazumevaću „kombinovanje elemenata dva ili više jezika tokom verbalne interakcije“, isključujući iz analize preključivanje kodova u pisanoj formi ili u medijskoj komunikaciji, u umetničkim performansima itd. U literaturi (Bathia i Richie 2006: 336) često se razlikuju *code-switching*, *code-mixing* (mešanje kodova) ili *borrowing* (pozajmljivanje), *tag-switching* (upotreba jedinica čiji položaj u rečenici nije podložan morfosintaktičkim pravilima kao što su interakcije, partikule, poštapalice); u najnovijim radovima razlikuju se takođe *overt code-switching* i *covert code-switching*, od kojih ovaj drugi označava međujezičke uticaje koji se svode na upotrebu strukturnog okvira jednog jezika, ali leksike drugog (Marian 2009).

U ovom radu koristiću *code-switching* (skraćeno: CS) odnosno preključivanje, za *intersentential CS* (interrečenično preključivanje) i za *intrasentential CS* (intrarečenično preključivanje); *code-mixing* (skraćeno: CM) za pozajmljivanje pojedinačnih elemenata iz drugog jezika; *covert CS* (skriveno preključivanje) za ustrojavanje rečenica u kome strukturni okvir pripada jednom jeziku a leksička sadržina drugom ili oboma; međujezički uticaj za *convergence*, *transfer(ence)* odnosno prenos fonoloških, morfoloških, semantičkih i sintaktičkih struktura. Ukoliko je moguće odrediti koji jezik pruža strukturni okvir u određenom slučaju, taj će jezik biti označen kao „jezik-matrica“ (*Matrix Language - ML*) dok će drugi jezik iz kojeg se pojedinačni elementi pozajmljuju biti označen kao „ugrađeni jezik“ (*Embedded Language - EL*) prema *Matrix Language Frame - MLF* modelu (Myers-Scotton 2006; Savić (Filipović) 1996; Filipović, 2009). Druge termine i pojmove uobičajne u referentnoj literaturi iz ove oblasti uvešću prema potrebi tokom izlaganja.

Subjekt, predmet i ciljevi istraživanja

Subjekt istraživanja jeste četvorogodišnja dvojezična autorkina kći. U radu se analizira preključivanje srpskog i italijanskog jezika u njenom govoru. Ciljeve analize čine:

- opisivanje okolnosti u kojima se CS pojavljuje
- kvalitativna interpretacija pomenutih pojava.

Teorijsko polazište

Kao što Joel Walters konstatuje, bilingvizam je od nedavno dobio status nezavisnog istraživačkog polja koje više ne podleže pristrasnosti monolingvalno orijentisanih pristupa niti raznolikosti nužno parcijalnih rezultata pojedinačnih disciplina (Walters 2005: VII) čiji su nezadovoljavajući ishodi doveli do sve rasprostranjenijih primena multidisciplinarnog pristupa, iako klasične monodisciplinarnе analize nisu sasvim iščezle. Preključivanje kodova, možda najistraživanija tema u okviru bilingvizma i jezičke kontaktologije, postalo je takođe relativno kasno nezavistan predmet multidisciplinarnih lingvističkih istraživanja.

Kao svaki jezički (tj. društveni) fenomen (i kao jezik sam) preključivanje kodova se ne može analizirati bez uvida u sve vanjezičke faktore u igri (Walters 2005: 271). Prema gore iznetom, pristupiću predmetu ovog rada na multidisciplinarni način, polazeći od sledećih modela: *The Dual System Hypothesis* (Grosejan 2006, 2008), *The MLF Model* (Myers-Scotton 2003), “a common sense approach or a pragmatic approach with

small “p” (Gardner-Chloros 2009), *The Relevance Theory* (Sperber i Wilson 2008), *The Sociopragmatic-Psycholinguistic (SPPL) Model* (Walters 2005).

Metodološki postupak i korpus

Analiza se metodološki zasniva na principima kvalitativnih sociolingvističkih istraživanja (Filipović 2009: 30-33; Maguire 2007: 21) što podrazumeva holističko, multidimenzionalno i neposredno posmatranje govornikovog ponašanja u prirodnim interakcijama kao i opisivanje njegovih i sagovornikovih stavova o jezičkoj upotrebi.

U našem slučaju, uzrast subjekta istraživanja čini takođe neophodnim opisivanje njegovog jezičkog i kognitivnog razvoja kao i pratećih psihoafektivnih faktora. Podaci su sakupljeni u vidu 70 audio-vizuelnih snimaka u digitalnom formatu realizovanih u vremeskom periodu od 2006. do 2010. (ukupno: 05:01:45) i putem redovnog pisanog obeležavanja jezičkog ponašanja; za utvrđivanje uočene nebalansiranosti u razvoju dva pojedinačna leksička sistema podaci su *elicirani* putem polustrukturisanih zadataka; druge informacije o jezičkom ponašanju izvan porodičnog domena pružali su poznanici, vaspitačice, bebisiterka itd. U nekim slučajevima interakcije su snimljene skrivenim diktafonom¹, da ne bi prisustvo snimatelja uticalo na modalnost govora (Grosejan 2006, 2008).

Pitanje određivanja modalnosti, od koje zavisi pre svega i samo određivanje smeru preključivanja kodova, zaslužilo bi detaljniju i opširniju analizu, koju, nažalost, ne možemo ovde obaviti zbog ograničenog prostora kojim raspolažemo. Napomenućemo samo da nije monolingvalnost ili bilingvalnost sagovornika jedini faktor koji utiče na nivo aktiviranja jezika: svi ambijentalni, psihoafektivni i sociopragmatički faktori mogu igrati važnu ulogu u tom pogledu: muzika ili glasovi televizijskih emisija u pozadini, okruženje, predmeti, proizvodi, tema razgovora, pragmatički ciljevi itd. O tome će biti reči u daljem izlaganju, povodom analize nekoliko govornih interakcija. Druga *goruća* metodološka pitanja tiču se pouzdanosti podataka, subjektivnosti istraživača, pokrivenosti korpusa i posmatračevog paradoksa (Muysken 2006).

Budući da cilj ovog rada nije istraživanje gramatičnosti preključivanih rečenica, već tumačenje okolnosti i ciljeva dečijeg preključivanja kodova, obrađeni korpus smatra se adekvatnim. Što se tiče posmatračevog paradoksa, valja podsetiti na to da su roditelji i uža porodica, u svojstvu glavnih aktera primarne socijalizacije, najprirodniji sagovornici dece predškolskog uzrasta, za razliku od „spoljnih” lica (istraživača, snimatelja) čije prisustvo bi zaista moglo da utiče na ponašanja koja se posmatraju. Isključiti iz analize podatke koji se smatraju „zagađeni” tehnički neophodnim prisustvom određenih aktera nije prihvatljivo rešenje, iako je primenjeno u nekim psiholingvističkim analizama dečijeg CSa (npr. Cantone: 2006).

Iz potpuno suprotne perspektive, sagledavanje jezičkih fenomena kroz prizmu etnografije govorenja, kao društvenih događaja koji se odvijaju u određenim i neponovljivim kontekstima, nameće potrebu za detaljnim opisivanjem svih uticajnih *varijabli*. Navešćemo, prema tome, u sledećem odeljku najznačajne podatke o kognitivnom i jezičkom razvoju subjekta istraživanja.

1 uz saglasnost roditelja

Jezička biografija

Lara je rođena 2005 g. u Srbiji u mešovitoj porodici. Majka je poreklom iz Italije (rodom sa Sicilije), otac je Srbin (Kruševljanin). Dete je od rođenja boravilo u Srbiji², osim kraćih poseta majčinih roditeljima u Italiji³. Roditelji govore oba jezika, sa znatnim razlikama u stepenu ovladanosti onim drugim jezikom. Od rođenja Lara je izložena oboma jezicima. S obzirom na porodično prebivalište, input na srpskom jeziku prevladava.⁴ U okviru porodice jezički input je mešanog tipa (Bathia i Ritchie 2008: 43). Od svojih 18 meseci Lara ide u srpski vrtić. Telefonski razgovori sa babom i dedom odvijaju se svakodnevno; televizijske programe svi članovi porodice gledaju na više jezika.

Leto 2009. Lara je provela u Italiji sa majkom i majčinih roditeljima; prilikom tog tromesečnog boravka počela je da se aktivno služi italijanskim jezikom, kojim se to tada služila samo pasivno (*non-convergent use*). Od povratka u Srbiju Lara intenzivno preključuje oba jezika u određenim okolnostima koje ću u ovom radu pokušati da opišem i tumačim.

Mesto – Vreme Razvoj Lb i upotreba jezika

Uzrast (g;m)

Italija - Febr.-Apr. 07 (1;6)	prve reči na italijanskom: <i>scarpa, nonno, nonna</i> ... ⁵
Italija- April-Maj 08 (2;7-8)	govoreći na srpskom pozajmljuje iz italijanskog nove reči, holofraze i listeme
Srbija- Jun 08-Jan 09 (2;8-3;4)	služi se isključivo srpskim jezikom; pokazuje pasivnu kompetenciju italijanskog jezika. Retko pozajmljivanje;
Srbija - Jan.-Maj 09 (3;4-3,8)	pozajmljuje određene reči (najčešće <i>cultural/affective borrowings</i>) iz Lb; služi se ustaljenim formulama Lb radi doseganja pragmatičkih ciljeva. Za razliku od usvajanja La; dvorečna faza nije obeležena.
Italija - Jun-Sept.09 (3;9-4;0)	„tihan period“ prve dve nedelje; isključivo komunicira sa majkom na srpskom. Počinje da govori italijanski upotrebljavajući listeme; nakon mesec dana samostalno komunicira na italijanskom; krajem trećeg meseca ovladava italijanskim jezikom poput izvornog govornika njenog uzrasta; srpski ne upotrebljava uopšte, tvrdi da „ne zna“, traži „ <i>prevaldioca</i> “ da bi razgovarala telefonom sa ocem...Nakon očevo dolaska i dalje komunicira isključivo na italijanskom, čak sa njim.
Srbija - Sept.-Dec.09 (4;0-4;3)	Prvih 10 dana isključivo govori italijanskim u porodici, vrtiću, komšiluku... Pojavljuju se <i>code-switching</i> i <i>code-mixing</i> ; potom aktivira srpski kod; intenzivno preključuje i meša oba jezika, često bez obzira na sagovornika;

2 u Prokuplju.

3 U Sirakuzi.

4 S obzirom na monolingvalnost sredine OPOL strategija (*One Parent One Language*) nije izvodljiva. Iz bezbednih razloga, uostalom, i sami roditelji su često prinuđeni na isključivu upotrebu većinskog jezika izvan porodičnog prostora. Primera radi, tokom poznatih političkih nemira februara 2008. maloletni prokupački huligani na „školskom raspustu“ su oštetili ličnu imovinu italijanskog državljanina i reklamnu tablu lokalnog sudskog tumača za italijanski jezik)

5 Cipela, baba, deda...

Srbija- Dec.09-Feb.10 (4;3-4;5) pojavljuju se nove jezičke strukture neuobičajne kod monolingvalne srpske dece⁶ ovog uzrasta (modalni glagoli sa infinitivom, često praćeni jekavskim izgovorom pojedinačnih reči; pozajmljuju se elementi drugih jezika (hrvatskog, engleskog, španskog i sicilijanskog). Metalingvistička svest uključuje i sociolingvističke odlike. Preključivanje kodova se uglavnom odvija sa bilingvalcima; u slučaju nekontrolisanog preključivanja/pozajmljivanja Lara samostalno ponavlja adekvatnim kodom.

Usvajanje italijanskog jezika: glavne etape do četvrte godine

Skraćenice i oznake u transkribovanju

CS (*Code-switching* – preključivanje kodova)

CM (*Code-mixing* – mešanje kodova, odnosno pozajmljenice)

Covert CS (*Covert Code-switching*)

Italic (prevod)

Bold (elementi iz drugog/ugrađenog jezika)

[...] autorove beleške

(...) prevod

ML (*Matrix Language*)

EL (*Embedded Language*)

► Tačka preključivanja

<....> izostavljeni konstituent

xxx nerazumljivo

La (jezik govorne zajednice)

Lb (drugi jezik kojim govornik raspolaže)

Uzrast deteta: godine; meseci. Npr.: 2;7 (= 2 godine i 7 meseci)

L. (Lara)

M. (majka)

O. (otac)

It. (italijanski)

Sr. (srpski)

Analiza podataka: funkcije preključivanja kodova

CS bez pragmatičkih ciljeva

1. Ukoliko se tokom određene interakcije javljaju predmeti ili teme koje je dete češće doživelo u jednoj govornoj sredini, jezik te sredine biće aktiviran u značajnoj meri; ako taj jezik nije tekuće sredstvo opštenja, doći će do preključivanja. U sledećem primeru, predmeti⁷ koje Lara najčešće upotrebljava u (srpskom) obdaništu aktiviraju Sr. do te mere da postaje veoma teško odrediti *ML* prema sintaktičkim strukturama, pogotovo u 09. i 14. redu; u sledećem

6 U okviru lokalne varijante srpskog jezika, tj. prokupačkog dijalekta.

7 Mada za omiljenu boju, tj. ljubičastu, Lara upotrebljava isključivo italijanski naziv "viola" u oba jezika.

primeru, na ukupno 14 redova obeležava se 13 preključivanja/pozajmljivanja !:

[20.01.10, u dnevnoj sobi sa oba roditelja; slikamo akverelima i slušamo italijanske dečije pesme]

01. L.: Sad farbam. ► **Tu mi vuoi guardare come farbo ? ► crveno, žuto...sve sam farbao, nema više boje.**

(hoćeš li da me gledaš kako farbam?)

02. L.: Mama, pogledaj me !

03. M.: che c'è, gioia ?

(šta je, zlato ?)

04. L.: ► **mamma, quando viene xxx ?**

(mama, kad će xxx doći ?)

05. M.: chi ?

(ko ?)

06. L.: possiamo fare ora una ► **boja ?**

(možemo li sad da pravimo boju ?)

07. **Staviš boju i staviš ovde vodu. Zatvorim farbu, otvorim farbu, zatvorim poklopac....sad ćeš mama sa zelenom bojom da farbaš. Mama ?**

08. M.: si, un attimo !

(trenutak, samo !)

09. L.: ► **e quanto ci vuole** vremena **che... ► kad ćeš, mama ?**

(koliko treba vremena da....)

10. L.: ► e così con le **boje... ► che fai ? ► Jesi završila ? Nisi ? Stavila sam ovoliko boju....**

(i tako sa bojama...šta to radiš...)

11. M.: posso spegnere la musica ?

(mogu li da ugasim muziku ?)

12. L.: ► che cosa c'è qui, dentro a questa scatola, sento rumore....

(šta to ima u ovoj kutiji, čujem nešto...)

13. O.: ti si ovo pokvarila...gde si ga našla ?

14. L.: ► **ne znam.** Me lo vuoi ► **che lo ► čuvaj ?**

(hoćeš li da mi ga čuvaš ?)

2. *Lexical gap*: nebalansirani razvoj leksike (zbog razlika u uslovima jezičke socijalizacije) čini pojedinačne leksičke jedinice lakše dostupnim u jednom leksikonu nego u drugom; nedostatak odgovarajućih prevodnih ekvivalenata takođe može biti uzrok pozajmljivanja (*cultural borrowing*):

[01.02.10, ulazim u njenu sobu dok se ona igra plastičnim životinjama na patosu. 02 ML: It. EL: Sr. ► CM;]

01. M.: Gioia mia, che fanno tutti gli animalletti a terra ?

(zlato moje, šta to rade sve životinje dole ?)

02. L.: vogliono mangiare la ► trava.

(hoće da jedu travu)

Eksperiment koji sam sprovela⁸ potvrđuje ulogu okolnosti jezičke socijalizacije:

Leksička polja	ITALIJANSKI	SRPSKI	CM
kuća, kućni predmeti	+	+	
hrana	+	+	+
ljudsko telo	+		
odeća i obuća	+	+	
more, letovanje	+		
planina, sneg		+	
jezik, jezici	+		
slova	+		
knjige, čitanje, <i>story telling</i>	+	+	
rodbinski odnosi	+		
životinje ³		+	
biljke		+	
zdravlje		+	
obdanište, predmeti i aktivnosti		+	
vulgarizmi		+	
boje i brojevi			+

CS sa pragmatičkim ciljevima

- 1) Preključivanje radi manipulisanja odnosa moći, npr. radi iskazivanja superiornosti nad monolingvalnim sagovornikom (Jorgensen 1998)

[12.11.09, kod kuće, sa majkom i monolingvalnim (za godinu starijim) drugarom A.]

01. L.: Hoćemo li da gledamo crtani ?

02. ► L.: **mamma, voglio i cartoni a mia stanza !**

(mama, hoću crtani u mojoj sobi)

03. ► **ajde A. u moju sobu da gledamo crtane ! Oni ne pričaju kao drugi, oni pričaju kao ti !**

[crtani film je na srpskom]

- 2) prilagođavanje sagovorniku, izražavanje bliskosti zajedničkim nemarkiranim kodom (Gumperz 1982; Myers-Scotton 2006: 159-173; Filipović 2009: 92-93)

[18.02.10, u kafiću. Sa majkom i D., dvojezičnim ocem njenog drugara.]

01. M.: ovo je V-ov tata. Možeš sa njim na italijanskom.

02. L.: kako se ti zoveš ?

03. D.: D. Koliko imaš ti godina ?

04. L.: četiri

05. D.: quattro ?

(četiri)

06. L.: da ! Ko je stavio ovde ovo ► **giornale** ? Mama, mama, on priča kao mi !

8 Elicitaranjem leksike uz pomoć ilustrovane slovarice (pokazala sam joj sličice, pa pitala „šta je to?“); eksperiment sam ponovila više puta, naizmenično koristeći za ispitivanje jedan i drugi jezik.

9 osim morskih.

(ove novine)

07. D.: koliko ti znaš jezika ?

08. L.: ► **my friend, let's go !**

09. D.: tu sai anche l'inglese !

(ti umeš da govoriš i engleski !)

10. L.: ► **si, lo so parlare l'inglese**

(da, umem ja to)

- 3) privlačenje pažnje maksimiziranjem relevantnosti za ciljnog sagovornika (Sperber i Wilson 2008: 270-275)

[25.01.10, na dečijem odeljenju prokupačke bolnice, odmah posle prijema. Okružena je doktorima i sestrama koji je pregledaju, pa ne može da vidi majku]

L.: ho sete, ho sete....

(žedna sam, žedna sam...)

- 4) izražavanje identiteta i etničke pripadnosti, “*we code vs they code*”¹⁰ u odnosu na sagovornika (Gumperz, 1982)

[25.01.10, na dečijem odeljenju prokupačke bolnice, nakon burne rasprave sa glavnom sestrom.]

01. L.: mamma, perché piangi ?

(mama, što plačeš ?)

02. M.: mi maltrattano perché sono straniera, perché sono italiana....

(maltretiraju me jer sam stranac, zato što sam Italijanka...)

03. L.: ► **ti ne govoriš kao ja. Nemoj da budeš tužna, ►** ci sono io con te !

(ja sam tu, uz tebe !)

- 5) (pre)usmeravanje na određenu temu

[19.01.10, kod kuće, same.]

01. L.: vuoi vedere che cosa ora faccio ? Posso prendere un <foglio> bianco ? Lo voglio !

(hoćeš li da vidiš šta ću sad da uradim ? Mogu li da uzmem jedan beli <papir> ? Želim ga !)

02. M.: tieni

(evo ti)

03. L.: grazie

(hvala)

[malo crta u tišini]

04. L.: ho cuociato¹¹ un ► **sendvič**, lo possiamo mangiare ?

(ispekla sam sendvič, možemo li da ga jedemo ?)

[skače sa kreveta]

05. L.: ► **jel' vidiš kako padoh ?**

[pokazujući papir koji je malo pre dobila]

10 U ovom primeru Lara pokušava da pomiri osećanje pripadnosti i lojalnosti srpskoj zajednici sa afektivnim vezama prema italijanskoj. Od posebnog je značaja Larina metalingvistička svest pomoću koje je ona uspešno protumačila uzroke uočenog diskriminisajućeg ponašanja. S druge strane, Gumpercov (Gumperz) “*we code*” zaslužio bi u ovom slučaju pomnije tumačenje: “*we*”, naime, upućuje ovde na upotrebu neinkluzivnog značenja lične zamenice mi (=ja i drugi izvorni govornici srpskog jezika, a ne ti)

11 Pogrešan oblik participa umesto nepravilnog “*cotto*”

06. L.: ► **ti devo dire una cosa, guarda che cosa ho scritto ! E' la "I", tu hai sbagliato !**

(moram da ti kažem nešto, pogledaj šta sam napisala ! To je "I", pogrešila si !)

6) ponavljanje/prevođenje u cilju pojašnjenja

[29.11.09 a, ujutru, čim se probudila.]

01. L.: mamma, mamma, non ti ho visto mai quando vieni al buio

(mama, mama, nisi mi došla u mraku, nisam te videla)

02. ► **nisi došla kod mene kad spavam ! ► Mi porti sutra a maskenbal ?**

(hoćeš li da me vodiš sutra na maskenbal ?)

03. M.: si, amore.

(hoću, ljubavi.)

04. L.: grazie, mamma !

(hvala, mama)

7) doslovno navođenje tuđeg iskaza (*direct quotation*) u originalnom kodu u ovom slučaju prenosi određene sociolingvističke odlike u vidu ličnog (sa) govornikovog stava prema izboru varijeteta u uslovima diglosije.¹² Nije ovde važno šta je deda rekao, već koji je kod koristio (*indexal meaning*). On, naimе, upotrebljava sicilijanski sa Larom, bez obzira na to što je baba strogo zabranila upotrebu „nižeg” varijeteta.

[17.12.09, nakon telefonskog razgovora sa dedom.]

01. M.: che cosa ti ha detto il nonno ?

(sta kaže deda ?)

02. L.: ► **ma niputi e troppu beđa!**¹³

(moja unuka je prelepa !)

8) CS kao *divertissement*: uživanje u jeziku i eksplorisiranju kombinatorskih mogućnosti kodova. CS kao *divertissement* je uobičajana pojava u svakodnevnoj komunikaciji sa roditeljima.¹⁴

[10.10 2009, kod kuće, sa oba roditelja. Nakon očeve molbe da izgovori recitaciju.]¹⁵

01. L.: Petliču, Petliču ! Nemoj da izadeš ! ► **Lisica ti acchiappa !**

(Uhvatiće te lisica !)

02. O.: Acchiappao sam ti !

(Uhvatio sam te !)

03. L.: ► **ja sam te acchiappala !**

(Ja sam te uhvatila!)

04. O.: ti si jaka devojčica !

05. L.: **io sono forte ! Io sono Dzorro ! ► Idemo Tornado !**

(ja sam jaka ! Ja sam Zoro !)

06. O.: ko će koga da acchiappa ?

(da uhvati)

12 Ili čak triglosije, ako uzmemo u obzir treći varijetet „regionalnog italijanskog” (italiano regionale)

13 IPA-zapisom su ovde obeleženi retrofleksni glasovi.

14 Preključivanje varijeteta je takođe uobičajno na Siciliji, iako ne može se smatrati nemarkiranim izborom kao što tvrdi Alfonzetti (1998).

15 Poznata narodna priča: <http://www.cirilica.com/cirilica/Strane/CitankaStrane/CitankaStrana07.html>

07. L.: ► ja sam lisica, ti si petao veliki. **Ti sono acchiappao !**

(Uhvatio sam te !)

9) navođenje elemenata drugog jezika u okviru razgovora o metalingvističkoj temi

[09.10.09 kod kuće, same.]

01. L.: Mama ?

02. M.: si ?

.....(da ?)

03. L.: je! ► **scoppia** kao skuplja ?

04. M.: ne. Scoppia znači „pukni!“, „crkni!“, a skuplja ti je od skupljati, kao kad NE skupljaš igračke !

[16.10.09, kod kuće, same. Kupa se u kadi.]

01. M.: basta adesso ! Usciamo !

(dosta više. Ajde da izađemo !)

02. L.: scoppia !

(pukni !)

03. M.: šta bre ?

04. L.: tu scoppia ! ► **Pukni !**

10) kontekstualizovanje, odnosno upućivanje sagovornika na optimalno proširenje konteksta (Gumperz: 1982: 131; Sperber i Wilson, 2008: 140)

[11.10.09, kod kuće, same.]

01. L.: mamma, voglio il ► **parmezan !**

(mama, hoću parmezan !)

02. M.: il parmigiano ?

(parmiđano, je l' ?)

03. L.: no parmigiano ! ► **Parmezan, col cucchiaino ! ► Parmigiano to su komadići što jedem kod babe.**

(ne parmiđano. Hoću parmezan kašičicom !)

04. Parmezan je iz kesice !

11) sredstvo iskazivanja ekspresivnosti

[22.01.10, kod kuće, same.]

01. L.: mamma, voglio andare in Italia. Quando ci andiamo in Italia ?

(mama, hoću da idem u Italiju. Kad cemo u Italiju ?)

02. M.: quando il tempo è bello, in estate. Perché vuoi andare in Italia ?

(Kad bude lepo vreme, preko leta. Zašto hoćeš u Italiju ?)

03. L.: c'è il nonno, e la nonna e Ringhio [naše kuće]

(Tamo je deda, i baba, i Ringjo)

04. M.: e Federico..[ujak]

(i Federiko)

05. L.: e anche la ► **señorita** marrone di Federico [Federikova preplanula devojka]¹⁶

(i Federikova braon gospođica)

¹⁶ U južnoameričkoj seriji “Zorro”, koju Lara gleda i na španskom jeziku, *las senioritas* su obično zgodne devojke crnuprastog tena.

Međujezički uticaj

Pre svega valja pomenuti da se međujezički uticaj ili interferencija u Larinom govoru ne odigrava isključivo između italijanskog i srpskog jezika. Dijatopski varijeteti jednog i drugog jezika podjednako deluju na određenim nivoima. Slučajna (?) podudarnost nekih jezičkih obeležja otežava određivanje izvora i pravca uticaja. Navešćemo samo nekoliko primera:

Fonologija

Spirant *x* u italijanskom jeziku ne postoji kao glas; u pisanom jeziku slovo “h” poseduje grafematsku vrednost. Na celoj teritoriji prokupačkog dijalekta¹⁷ takođe spirant *x* nije poznat: „leba”, „led”, „ladno”, „oću” (Borisavljević 1988: 95).¹⁸ Za razliku od srpskog, italijanski jezik ne poznaje palatalne afrikate **tʃ** i **dʒ**; serija je naime u Larinom govoru redukovana na **tʃ** i **dʒ** sa gubitkom opozicija kao kuće/kuče, đak/džak itd.

S druge strane, izostanak poluvokala *w* na srpskom utiče na italijanski izgovor tog glasa kao *v* “duVe” umesto “due” (dve/dva). Uticaj sicilijanskog izgovora primećuje se ponekad u prelazu **tʃ** u **ʃ** “keʃap” (kečap) ili ređe u ozvučavanju *s*, npr. “dalla mamma zua”.¹⁹

Morfologija

Iako upotreba infinitiva u topličkom kraju potpuno izostaje, strukture u kojima modalnim glagolima sledi infinitivni oblik javljaju se u Larinom govoru: “hoću ići u grad”, “možes ti to uraditi”, “moraš skuvati mljeko” itd., najverovatnije zbog naprednog uticaja italijanskog i hrvatskog jezika.²⁰ Pomenute konstrukcije su prvo usvojene na italijanskom (Jun-Sep.2009.), te primećene i u srpskom (počevši od decembra 2009.)

Sintaksa

Razmotrimo sledeći primer:

[01.02.10a, Lara gleda crtani film “Winks” na italijanskom, držeći u rukama poluotvoreni novčanik]

01 M: che fai con tutti questi soldi ?

(šta to radiš s ovoliko para ?)

02 L: per comprare ► **pomfri** quando sono meglio, con **keʃap**.

(da kupim pomfri kad budem bolje, sa kečapom)

03 Questo è <soldi>per comprare tutti ► **pomfri**..

(Ovo su <pare> da kupim puno pomfri)

04. L.: Mamma, li vuoi conservare ? Quando ti danno i soldi, mettili tutti qui !

(Mama, hoćeš li da ih čuvaš ? kad ti daju pare, stavi ih ovde !)

17 Prokupački dijalekt pripada prizrensko-timočkom narečju.

18 Te čuvena hiperkorekcija: „viski sa hledom” ili igre reči poput „srpska pitija/pihtija” itd. Uzgred, kad neko pita moju kćer kako se zove, uvek njenom odgovoru sledi „Klara, lepo ime !”

19 Ovde i red reči ukaže na sicilijanski uticaj; na italijanskom, naime, prihvatljiv je jedino “dalla sua mamma”

20 Brojni su crtani filmovi sinhronizovani na hrvatski.

05. L: ► **Mama, pogledaj !**

06. M: che fai ?

(šta to radiš ?)

07. L: ► **sono caduta con cavallo. ► Vuole cavallo una lettera ► darti. Prendila da lui**

(pala sam s konja. Hoće konj pismo/slovo da ti da. Uzmi od njega)

U 02. redu pogrešan izbor glagola “essere”(biti) umesto “stare”: *quando sono meglio(=kad budem bolje) umesto “quando sto meglio” ukazuje na uticaj srpskog jezika; u 03. redu neslaganje determinatora “questo” (=ovo) sa referentnom imenicom “soldi”, obaveznom u italijanskom za razliku od srpske konstrukcije “ovo su” takođe ide u tom pravcu u 07. redu opazimo “*con cavallo” umesto “da cavallo” zbog uticaja srpskog predloga “sa”, čije funkcije na italijanskom vrše različiti oblici “con” (sredstvo, druženje) i “da” (poreklo, ali i cilj kretanja “kod”). Red reči nije prihvatljiv u “vuole cavallo una lettera darti” (mod. glag., sub., obj. i glag.), u kome se primećuje dubinska srpska struktura, “Hoće konj pismo <da ti da>”, s ugrađenom morfosintaktičkom jedinicom “darti” (=infinitiv glagola dare+ neneaglašena dativna zamenica).²¹

Semantika

[18.01.10, rano ujutro]

01. M.: Lara, gioia, alziamoci, piano piano, dobbiamo andare a scuola

(Lara, zlato, ustajmo polako, moramo u školu)

02. L.: [obraća se plastičnom konju] Hai dormito bene, **konjče** ?

(jesi li dobro spavalo,)

03. M.: come ha dormito il cavallino ?

(kako je konjče spavalo ?)

04. L.: bene, la sua mamma ► si bagna

(dobro, njegova se mama banja)

05. M.: come, si bagna ?

(kako ? Banja se ?)

06. L.: sta facendo il bagno, fa la doccia

(kupa se, tušira se)

U 04. redu *si bagna (up. Sr. „banja se”) nije prihvatljivo jer na italijanskom glagol “bagnarsi” prenosi semantičku konotaciju pasivnosti subjekta za razliku od “fare il bagno” kojim se, naime, u 06. redu Lara služi ponavljajući iskaz.

Pragmatika

Obeležava se realizovanje učtivih formi upotrebom drugog lica množine “Voi” koje nije prihvatljivo u standardnom jeziku²², u kome se upotrebljava treće lice jednine “Lei”. Pored uticaja srpskog jezika, valja podsetiti na to da je upotreba forme “Voi” rasprostranjena u određenim žanrovima, npr. u bajkama, dečijoj kniževnosti itd. Upotreba pragmatickih oznaka kao “ma daj”, “avaj” ne može se pouzdano pripisati određenom jeziku.

21 *EL island*. Up. Filipović, 1996: 43.

22 ali jeste u sicilijanskom varijetetu

Tumačenje rezultata

U ovom radu opisali smo i analizirali više primera dečijeg preključivanja kodova u govoru izolovanog četvorogodišnjeg govornika. Rezultati istraživanja dovode do sledećih zaključaka:

- dečije preključivanje kodova nije slučajnost niti ukazuje na tobožnu konfuziju, već predstavlja u većini slučajeva svesni jezički izbor usmeren dostizanju određenih pragmatičkih i kognitivnih efekata;
- ograničenja koja slede od nebalansiranog leksičkog razvoja utiču na obim pozajmljivanja u ranijim fazama dvojezičkog usvajanja;
- da ne bi došlo do suptraktivnog bilingvizma, izolovanoj dvojezičnoj deci treba pružati prilike za negovanje i korišćenje oba jezika;
- tome sledi potreba za pronalažanjem adekvatnih strategija u cilju podsticanja upotrebe i razvoja jezika u slabijem položaju, pre svega u uslovima izostajanja mogućnosti formalnog obrazovanja;
- u tom pogledu, preključivanje kodova u okviru porodice može pozitivno delovati, time što pruža prilike za upotrebu oba jezika, za razvijanje metalingvističke svesti i za opšte napredovanje bilingvalnosti cele porodice.

Zaključujući rad želimo takođe da ukažemo na potrebu za proučavanjem nekih važnih aspekata (dečijeg) bilingvizma kojima se nismo mogli baviti u ovom radu, ali koje smatramo od posebnog značaja, a to su:

- istraživanje uloge dečije dvojezičnosti u napredovanju Lb kod ostalih ukućana;
- istraživanje procesa jezičke socijalizacije u obe sredine kontrastivnom analizom kulturno osetljivih sociopragmatičkih obeležja;
- mogućnost primenjivanja istraživačkih dostignuća u nastavi (italijanskog) jezika kao drugog/stranog.

Literatura

- Arias, R., Lakshmanan, U. (2005). Code-switching in a Spanish-English bilingual child: a communication resource. *Proceedings of the 4th International Symposium on Bilingualism* (prir. J. Cohen et al.), Somerville, MA: Cascadilla Press, 94-109.
- Ariffin, K., Rafil-Galea, S. (2009). Code-switching as a Communication Device in Conversation. Preuzeto sa: <http://www.crisaps.org/newsletter/summer2009/Ariffin.doc> [Pristupljeno sajtu: 17.01.10]
- Auer, P. (1998). (prir.) *Code-switching in Conversation. Language, Interaction and Identity*. London: Routledge.
- Bahtin, M. (1980). *Marksizam i filozofija jezika*. Beograd.:Nolit.
- Bathia, T. K., Ritchie W. C., (prir.) (2006). *The Handbook of Bilingualism*. Oxford: Blackwell.
- Bayley, R., Schecter, S. R. (2003). prir. *Language Socialization in Bilingual and Multilingual Societies*. Clevedon: Multilingual Matters LTD.
- Bugarski, R. (2003). *Jezici*. Beograd:Čigoia.
- Bullock, B. E., Toribio, A. J. (2009). prir. *The Cambridge Handbook of Code-switching*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Borisavljevic, D. (1988). Govor Prokuplja i okoline. *Tok* 22, (20-21), 89-124
- Cantone, K. F. (2007). *Code-Switching in Bilingual Children*. Dordrecht: Springer.

- Chan, B., H-S. (2005). Conversational code-switching and Relevance Theory. Preuzeto sa: <http://trinity.dit.unitn.it/ipra2005/uploads/ipra%20paper%201.doc>. [Pristupljeno sajt: 15.01.10]
- Dimitrijević, J. (2004). Code-switching: structure and meaning. *Facta Universitatis* 3, 1, 437-463
- Filipović, J. (2009). *Moć reči*. Beograd: Zadužbina Andrejević.
- Gardner-Chloros, P. (2009). *Code-switching*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Genesee, F., Nicoladis, E. (2006). Bilingual Acquisition. U E. Hoff & M. Shatz (prir.), *The Handbook of Language Development*. Oxford: Blackwell, 324-342.
- Grosjean F. (2008). *Studying Bilinguals*. New York: Oxford University Press.
- Gumperz, J. J. (1982). *Discourse Strategies*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lawrence, A. (1997) Language alternation, Identity and Control in three emergent bilingual Children. *Actas do I Simposio Internacional sobre o Bilinguismo, 21-25 de Outubro de 1997*. Vigo: Servicio de Publicacions de Universidade de Vigo, 417-426
- Maguire, M. (2007). Introduction: Reflecting on methodology and methods. *Sociolinguistic Studies*, 1(1). Preuzeto sa: <http://www.equinoxjournals.com/ojs/index.php/SS/article/view/3089/2727>. [Pristupljeno sajt: 23.01.10]
- Marian, V. (2009). Language interaction as a window into bilingual cognitive architecture. U L. Isurin et al. (prir.) *Multidisciplinary Approaches to Code-switching*. John Benjamins Publishing Company: Amsterdam/Philadelphia, 161-188.
- Myers-Scotton, C. (2006). *Multiple Voices: an introduction to Bilingualism*. Oxford: Blackwell.
- Moretti, B., Antonini, F. (1999). Famiglie bilingui. Modelli e dinamiche di mantenimento e perdita di lingua in famiglia. Osservatorio linguistico della Svizzera italiana. Dostupno na: www.ti.ch/decs/dcsu/ac/olsi/.../Moretti_Antonini_Famiglie_bilingui.pdf [pristupljeno sajt: 29.12.09]
- Pearson-Zurer, B. (2009). Children with two Languages. U E. L. BAVIN. (prir.) *The Cambridge Handbook of Child Language*. Cambridge: Cambridge University Press, 379-398.
- Peynircioğlu, Z., Durgunoğlu, A. (2002). Code-Switching in Preschool Bilingual Children. U R. Heredia i J. Altariba (prir.) *Bilingual Sentence Processing*. Amsterdam: North-Holland, 339-358.
- Ritchie W. C., Bathia T. K (2008). Psycholinguistics. U B Spolsky, M. Hult (prir.) *The Handbook of Educational Linguistics*. Oxford: Blackwell, 38-52.
- Savić (Filipović), J. (1996). *Code-Switching: Theoretical and Methodological Issues*. Beograd: Monografija Filološkog Fakulteta Univerziteta u Beogradu (br. 81)
- Sperber, D., Wilson, D. (2008). *Relevance, Communication and Cognition*. (2nd edition). Oxford: Blackwell.
- Wallace, E. L. (2006). A Social Psychology of Bilingualism. U C. Paulston i G. Tucker (ur.) *Sociolinguistics: the Essential Readings*. Oxford: Blackwell, 305-321.
- Walters, J. (2009). *Bilingualism: the Sociopragmatic-Psycho-Linguistic Interface*. Lawrence Erlbaum: Manwah-New Jersey, London.

**“PETLIČU, PETLIČU ! NEMOJ DA IZADEŠ ! LISICA TI ACCHIAPPA !”
CODE-SWITCHING ED INTERFERENZA TRA SERBO E ITALIANO NEL
BILINGUISMO INFANTILE PRECOCE**

Il presente contributo si propone di analizzare *code-switching* ed interferenza tra serbo e italiano quali fenomeni di contatto nel bilingue precoce isolato, sulla base dell'osservazione diretta dell'acquisizione bilingue della figlia dell'autrice. A partire da un approccio interdisciplinare, viene sviluppata un'analisi di tipo qualitativo, focalizzata sugli aspetti psico-motivazionali del comportamento linguistico del soggetto, indagati in prospettiva socio-pragmatica.

Alessandra Genovesi-Bogičević

ITALIJANSKI KAO MEĐUJEZIK KOD SRPSKIH GOVORNIKA: SINTAKSIČKE, PRAVOPISNE, LEKSIČKE I STILSKE GREŠKE

U radu se bavimo analizom grešaka koje su prisutne u italijanskom kao međujeziku kod srpskih govornika.

Pošto međujezik sagledavamo kao jezički sistem u razvoju, a greške kao indikatore strategije kojima se učenici služe kako bi se približili normi L2/LS, obratićemo pažnju i na osnovne strategije koje primenjuju naši učenici prilikom učenja italijanskog jezika (kao što su transfer, hipergeneralizacija, pojednostavlјivanje, dodavanje i izostavlјanje).

Napravićemo, takođe, osvrt na važne karakteristike međujezika i videćemo da je on: sistematičan, dinamičan, promenljiv, redukovan, kreativan, autonoman, podložan fosilizaciji i vraćanju unazad (*backsliding*). Analiza je urađena na nivou A1.

Кljučne reči: međujezik, analiza grešaka, strategije u učenju

Cilj istraživanja

Rad ima za cilj analizu grešaka učenika italijanskog jezika kako bi se što bolje sagledale osnovne karakteristike italijanskog kao međujezika kod srpskih govornika. Cilj je i sagledavanje elemenata italijanskog jezika koji predstavljaju problem našim učenicima, a greške nam služe kao pokazatelji stanja međujezika i kao dokaz kreativnosti učenika prilikom stvaranja hipoteza o načinu funkcionisanja ciljnog jezika.

Pojam međujezika

Međujezik predstavlja autonomni jezički sistem koji učenici grade tokom procesa učenja drugog jezika (L2)/stranog jezika (LS). Razlikuje se od maternjeg jezika i od drugog jezika/stranog jezika, i predstavlja jezički sistem u neprestanom razvoju podložan stalnim promenama. Učenici prilikom usvajanja jezika stvaraju svoju sopstvenu mentalnu gramatiku koja je podložna promenama tokom procesa uslozňavanja međujezičkog sistema. Pit Korder (De Marco 2007: 46) posmatra greške u novom ključu: ne kao proizvod imitacije i navika stečenih usled usvajanja L1, već kao proizvod jezičkog sistema u razvoju, kako su i posmatrane greške dečijeg jezika. On je u pravljenju grešaka video strategiju u učenju jezika i zaključio da i oni koji usvajaju L1 i L2 prave greške kako bi isprobali hipoteze vezane za prirodu jezika koji uče.

Karakteristike međujezika

Međujezik je: sistematičan, dinamičan, promenljiv, redukovan, kreativan, autonoman, podložan fosilizaciji i vraćanju unazad (*backsliding*) (Ellis 1995: 50, 51; De Marco 2007: 47, 48; Ellis 2003: 25 – 30, Saville – Troike 2007: 41).

Sistematičan. Učenicova unutrašnja gramatika sačinjena je od pravila kojih se učenik sistematski pridržava. On ne bira pravila oslanjajući se na slučaj, već na način koji se može predvideti. U skladu sa ovim viđenjem, sam pojam „greške“ postaje

diskutabilan. U odnosu na ciljni jezik iskazi učenika mogu biti pogrešni, ali oni su, za pravo, u skladu sa međujezičkim sistemom.

Dok se kontrastivna analiza bazirala na procedurama koje bi predvidele potencijalne greške, teorija o međujeziku predstavlja pokušaj da ih objasni. Sama pravila koja učenik izgrađuje mogu se otkriti na osnovu analize jezika koji učenik koristi.

Dinamičan. Međujezik se neprekidno razvija, neprekidno se menja. Karakteriše ga stanje stalne evolucije kojoj nikad ne dolazi kraj jer ona je uvek moguća. Sistem pravila međujezika stalno se menja, rezultirajući u smenjivanju unutrašnjih gramatika. Taj sistem ne menja se iznenada, već učenik postepeno menja unutrašnji jezički sistem kako bi ga prilagodio novim hipotezama. Pravilo prvo počinje da se vezuje za jedan kontekst pa onda za drugi i tako redom. Ono se, zapravo, širi kroz spektar jezičkih konteksta.

Promenljiv. U toku čitavog procesa razvoja međujezika učenici mogu koristiti više formi u službi jedne funkcije. Često, ili dolazi do naizmeničnog upotrebljavanja tačnog oblika ciljnog jezika i pogrešnog, ili se naizmenično upotrebljavaju dva pogrešna oblika. Ova odlika međujezika nije u kontradikciji sa njegovom drugom odlikom – sistematičnošću, jer i promenljivost može biti sistematična, odnosno, možemo često objasniti i čak predvideti kad će učenik upotrebiti jedan, a kada drugi oblik.

Promenljivost može zavisiti od jezičkog konteksta, to jest, jedan jezički oblik može biti okidač za izbor određenog međujezičkog oblika.

Učenici mogu varirati oblike u skladu sa situacionim kontekstom. U tom pogledu učenici se ne razlikuju od izvornih govornika koji biraju registar u skladu sa situacijom u kojoj se nalaze, odnosno biraju da li će govoriti formalno ili neformalno u zavisnosti od stepena bliskosti sa sagovornikom. Tako i učenici L2 obično koriste veći broj pravilnih oblika ciljnog jezika kada se nalaze u formalnom kontekstu, a kada se nalaze u neformalnom kontekstu javlja se veći broj oblika koji nisu karakteristični za ciljni jezik.

Postoji, takođe, i psiholingvistički kontekst – da li su učenici u prilici da isplaniraju svoju produkciju ili ne. Kada imaju vremena da isplaniraju koristiće veći broj oblika ciljnog jezika (Ellis 2003: 25 – 30).

Ali kako kaže Gabrijele Paloti (Gabriele Pallotti) stavljanje znaka jednakosti između obraćanja veće pažnje na formu i veće tačnosti u produkciji nije uvek validno (Pallotti 2003: 75).

Na kraju, treba spomenuti da postoji i pojam slobodne varijacije, kada se u učenikovo produkciji javljaju čas jedna čas druga forma u okviru istog konteksta.

Ellis smatra da slobodna varijacija predstavlja osnovnu fazu u usvajanju gramatičkih struktura pre nego što nastupi sistematska varijacija kada svaki oblik ima kontekst u okviru kog se javlja (Ellis 2003: 28, 29).

Redukovan. Ova karakteristika odnosi se na upotrebu manje složenih oblika kod učenika bilo da je u reč o formi ili funkciji u odnosu na oblike koji su karakteristični za ciljni jezik. Redukovan je i broj komunikativnih funkcija koje učenik želi da zadovolji (ukoliko je učenik i dalje u kontaktu sa govornicima svog L1) (Saville – Troike 2007: 41).

Često se govori o međujeziku kao o pojednostavljenom sistemu. Ali postavlja se pitanje kako učenik može da pojednostavi strukturu koju i ne poznaje. Možda je bolje govoriti o razvoju međujezika kao o postepenom usložnjavanju (Ellis 1995: 54).

Kreativan. Međujezik je kreativan. Svaki učenik stvara sopstvene hipoteze o funkcionisanju pravila ciljnog jezika. Razvoj međujezika predstavlja kreativan proces na koji utiče maternji jezik kao i ciljni jezik učenika (Saville – Troike 2007: 41; De Marco 2007: 46; Ellis 1995: 44; Ellis 2003: 33, 34).

Autonoman. Međujezik predstavlja jezički sistem koji stoji samostalno u odnosu na L1 i L2, iako je njihov uticaj očigledan, ali ovaj jezički sistem praktično predstavlja treći jezički sistem koji se razlikuje i od L1 i od L2 tokom svog razvojnog puta (Saville – Troike, 2007, str. 41).

Podložan fosilizaciji. Ovo je karakteristika po kojoj se usvajanje L2 razlikuje od usvajanja L1 (pored pet osnovnih procesa o kojima govori Selinker). Fosilizacija nastaje kada međujezik prestane da se razvija pre nego što je dostignuta kompetencija izvornog govornika ciljnog jezika. Učenici prestaju sa učenjem onda kada se njihovi međujezički oblici još razlikuju od ciljnih. Učenici mogu dostići normu ciljnog jezika u nekim aspektima jezika, a u drugim opet ne (kao na primer kod planiranog i neplaniranog govora).

Iako, naravno, ostaje otvoreno pitanje da li treba smatrati „fosilizovanim” jezik učenika koji je zadržao strani akcent, a pri tom vlada svim ostalim aspektima ciljnog jezika? I da li je baš svima cilj da vladaju jezikom poput izvornih govornika? (De Marco 2007: 47; Saville – Troike 2007: 42, 43).

Vraćanje unazad (Backsliding). Do ove pojave dolazi kada učenici upotrebljavaju pravilo koje pripada prethodnoj fazi razvoja njihovog međujezika i za koje se mislilo da je prevaziđeno. Do ove pojave dolazi kada su učenici pod pritiskom i osećaju nervozu ili kada se od njih zahteva kompleksnije izražavanje na ciljnom jeziku (Ellis 2003: 34; Ellis 1995: 293).

Sve ove nabrojane karakteristike ukazuju nam na složenost međujezičkog sistema. Kada bi trebalo da ovaj sistem prikažu metaforički neki istraživači videli su kretanje po otvorenom polju, neki hodanje kroz lavirint, a Vedoveli predlaže metaforu mreže sa svojim okcima. Ova okca su manje ili više elastična. Okca koja su očvrsla predstavljaju aspekte jezika u okviru kojih je otpočeo proces fosilizacije. Dok elastična okca predstavljaju protočne zone sistema podložne promenama i razvoju. Zapravo, ne može se govoriti o fosilizaciji čitavog međujezičkog sistema. Postoje delovi sistema koji su manje ili više stabilni odnosno nepromenljivi (koliko je to moguće kada se govori o međujeziku) i delovi koji ostaju podložni promenama (Pallotti 2003: 81, 82).

Na razvoj međujezičkog sistema, dokazale su novije studije, utiče više faktor drugog jezika nego maternjeg (De Marco 2007: 61).

Uticaj L1 ostaje važan kao kognitivna strategija u učenju novog jezika. Pored jezičkih faktora, na razvoj međujezika utiču i nejezički faktori kao što su: uzrast, sklonost ka učenju jezika, nadarenost, motivacija... (De Marco 2007: 64).

Istraživanje međujezika

Rad ima za cilj analizu grešaka učenika italijanskog jezika kako bi se što bolje sagledale osnovne karakteristike italijanskog kao međujezika kod srpskih govornika. Cilj je takođe sagledavanje elemenata italijanskog jezika koji predstavljaju problem našim učenicima, a greške nam služe kao pokazatelji stanja međujezika i kao dokaz kreativnosti učenika prilikom stvaranja hipoteza o načinu funkcionisanja ciljnog jezika.

Ciljna grupa i metod

Ciljnu grupu ovog istraživanja predstavlja nivo A1 koji po programu obuhvata prvih sedam lekcija udžbenika *Espresso 1*. Reč je o polaznicima Italijanskog instituta za kulturu u Beogradu uzrasta između 18 i 40 godina (preovlađuje uzrast od oko 20 godina - studenti). Časovi su održavani dva puta nedeljno po dva sata, tako da je ukupno

održano 64 sata nastave. Za svrhe našeg istraživanja iskorišćen je finalni test koji se sastoji iz razumevanja pročitanoog teksta, gramatičkih vežbanja i sastava. Sastav su učenici pisali na jednu od ponuđenih tema, u dužini od 50 do 70 reči.

Greške i analiza grešaka

Ukupno je uočeno **394** greške u **28** finalnih testova. I to: pravopisnih - 70 (17,8%), morfosintaksičkih - 139 (35,3%), sintaksičkih - 136 (34,5%), leksičkih - 25 (6,3%), stilskih - 24 (6,1%).

Sintaksičke greške

Sintaksičke greške čine 34, 5 % svih grešaka.

Izostavljanje člana

U testovima smo primetili često izostavljanje člana. Uglavnom određenog, ali izostavlja se i neodređeni član. Izbegavanje upotrebe člana kod učenika italijanskog jezika čiji je L1 srpski jezik možemo posmatrati kao transfer iz L1. S obzirom da član ne postoji u srpskom jeziku, učenici u početku teže da prenesu tu odliku i na italijanski jezik. A član je neophodan u italijanskom jeziku da odredi imenicu, da joj da ideju određenosti, poznatosti.

Prilikom davanja primera prvo ćemo pisati netačan oblik, a tačan kurzivom odmah pored ukoliko primer podrazumeva jednu ili više reči, a ukoliko podrazumeva rečenicu onda će pravilan oblik biti ispisan ispod, takođe kurzivom.

Kada je reč o određenom članu u narednim primerima vidimo da se često izostavlja uz prisvojni pridev:

Mio hobby è origami.

Il mio hobby è l'origami.

Ma preferisco la cucina di mia mamma.

Ma preferisco la cucina della mia mamma.

Mio indirizzo è ....

Il mio indirizzo è...

Mio numero di telefono è ....

Il mio numero di telefono è...

U narednim primerima možemo videti izostavljanje neodređenog člana. Učenici ga često ispuštaju jer na ovom nivou još ne mogu da osete razliku između određenog i neodređenog člana, između imenice sa članom i bez člana.

Ho fratello che chiami Dalibor, ha ventisei anni.

Ho un fratello che si chiama Dalibor, ha ventisei anni.

Belgrado è molto bella città.

Belgrado è una città molto bella.

Pogrešna upotreba predloga

Predlozi predstavljaju još jedan problematični aspekt prilikom učenja italijanskog jezika.

Učenici u početnoj fazi učenja isprobavaju svoje hipoteze o učenju jezika, služeći se analogijom, ponekad hipergeneralizacijom i dodavanjem, ili opet izostavljanjem.

U sledećim primerima videćemo da najviše problema ima sa predlozima *a* i *in*:

Preferisco fare la spesa e fare la passeggiata a natura.

Preferisco fare la spesa e fare la passeggiata in natura.

Mai vado a discoteca.

Mai vado in discoteca.

Io e mia sorella siamo state in concerto da Patrizio Buanne qui a Belgrado.

Io e mia sorella siamo state al concerto di Patrizio Buanne qui a Belgrado.

Mi piace navigare sul internet, andare a palestra....

Mi piace navigare su internet, andare in palestra....

U ovom primeru vidimo, takođe, da je učenik hipergeneralizovao pravilo upotrebe određenog člana pa je napisao “sul internet”.

U sledećem primeru vidimo primenu pogrešne analogije. Učenik zna da uz gradove ide predlog *a* pa je zato pretpostavio da i u ovoj situaciji treba da upotrebi isti predlog:

Vivere a una grande città è costoso...

Vivere in una grande città è costoso...

U narednom primeru možemo pretpostaviti da je reč o hipergeneralizaciji upotrebe predloga “*a*”:

Finisco all'Università della Politica.

Finisco l'Università della Politica.

Učenici često uz datume pogrešno dodaju predlog *in*:

Ho nato in 12/12/1986.

Sono nata il 12/12/1986.

Glagoli *andare* i *venire* i predlozi koje oni zahtevaju predstavljaju problem. Kao da još učenici nisu razlučili razliku između samog značenja ovih glagola jer ono upućuje na pravi izbor: *andare a/in, venire da*:

Mi piace ..... andare a ballare in discoteca con i miei amici che vengono in Germania.

Mi piace..... andare a ballare in discoteca con i miei amici che vengono dalla Germania.

Red reči i konstrukcija rečenice

U prva dva primera ne bismo mogli da govorimo o pravim greškama jer su i ovakve konstrukcije moguće, jedino što ovakav položaj priloga označava njegovo naglašavanje čega sigurno još učenici nisu u potpunosti svesni:

Nel tempo libero spesso navigo su internet, raramente leggo libero.

Nel tempo libero spesso navigo su internet, leggo raramente libri.

Purtroppo raramente viaggio perché devo studiare molto...

Purtroppo viaggio raramente perché devo studiare molto...

U narednom primeru vidimo transfer iz L1 jer se učenik oslonio na red reči koji je tipičan za srpski jezik – *Beograd je veoma lep grad*:

Belgrado è molto bella città.

Belgrado è una città molto bella.

Pretpostavljamo da je u sledećem primeru došlo do negativnog transfera iz L1. Na srpskom jeziku reklo bi se: *Mnogo mi se sviđa Milano*, odnosno prilog bi se upotrebio ispred glagola:

Mi molto piace Milano.

Mi piace molto Milano.

Naredni primer pokazuje nam kako učenik isprobava moguće kombinacije reči, dakle zapravo postavlja i isprobava hipoteze koje je stvorio u vezi sa jezikom koji uči. Ovaj primer predstavlja pokušaj da se na italijanskom kaže mnogo više nego što se u tom trenutku može, ali poruka je jasna, i to je najvažnije.

Io voglio tu sei con me.

Vorrei averti qui con me/Vorrei che tu fossi qui con me.

U narednom primeru vidimo prenošenje konstrukcije *di dove* na kontekst u okviru kog se ne primenjuje. Došlo je do hipergeneralizacije upotrebe upitnog oblika *di dove*. Moguće je da se radi i o transferu sa nastave usled čestog ponavljanja ovog oblika:

Di dove abiti?

Dove abiti?

Pravopisne greške

Pravopisne greške čine 17, 8 % svih grešaka u ovom istraživanju.

Iako smatramo da našim učenicima ne predstavlja veliki problem savladavanje pravila pravopisa italijanskog jezika, zaustavićemo se nakratko kod ovih grešaka da vidimo šta je to što eventualno zbunjuje naše učenike. To su pre svega takozvane *doppie* odnosno udvojeni suglasnici. U narednim primerima vidimo da se izostavlja po jedan suglasnik:

passeggiata *passeggiata*

ragazi *ragazzi*

legere *leggere*

sorela *sorella*

piati *piatti*

architettura *architettura*

purtroppo *purtroppo*

viagio *viaggio*

bicicleta *bicicletta*

capuccino *cappuccino*

tenis *tennis*

fratelo *fratello*

café *caffè*

U sledećim primerima možemo videti kako učenici, svesni postojanja udvojenih suglasnika u italijanskom jeziku, proširuju njihovu upotrebu:

sonno *sono*

mi piace *mi piace*

giocco *gioco*

si chiamanno *si chiamano*

doppo *dopo*

Česta je greška kod učenika, da zaborave da akcentuju glagol *essere* u trećem licu jednine i često ga pišu kao *e*.

Akcentat se izostavlja i u rečima kao što su:

ventitre *ventitré*

Universita *Università*.

Dešava se da se upotrebi pogrešan akcenat:

ventitrè *ventitré*

perchè *perché*.

Ili može doći do hipergeneralizacije upotrebe akcenta kao što je:

fà *fa*.

Javlja se nesigurnost pri upotrebi grafeme *h*:

lunge *passegiate lunghe passegiate*

preferische *preferisce*

facchio *faccio*.

U pogledu malih i velikih slova javi se poneka greška:

Serba *serba*

italia *Italia*.

Prva greška je nastala, pretpostavljamo, zbog uticaja srpskog jezika u kome se imenica koja označava ime naroda piše velikim slovom.

Uticaj L1, odnosno srpskog jezika, može se videti u sledećim primerima:

kultura *cultura*

Instituto *Istituto*.

Može i neki drugi L2 izvršiti uticaj na međujezik učenika. U narednom primeru u pitanju je engleski jezik:

graphico *grafico*.

Dešava se da učenici zaborave da spoje jezičke elemente:

mi ei *miei*

da gli *dagli*

Ili da zaborave da ih razdvoje:

anchio *anch'io*.

Leksičke greške

Leksičke greške čine 6, 3 % svih grešaka. Na nivou A1 savladava se osnovna leksika. U ovim testovima, i u samoj nastavi italijanskog jezika često možemo videti da se učenici oslanjaju na svoj maternji jezik ili na još neki drugi jezik koji poznaju, kao na primer engleski ili španski, kada pokušavaju da pretpostave kako bi se neka reč rekla na italijanskom. U narednim primerima vidimo uticaj španskog jezika, dakle transfer iz jezika koji se poznaje pored italijanskog:

Nel tiempo libero spesso gioco a tennis...

Nel tempo libero spesso gioco a tennis...

Como ti chiami?

Come ti chiami?

U sledećem primeru pretpostavljamo da je došlo do transfera iz L1 reči *studije* koja se na italijanskom kaže *gli studi*:

Studio italiano perché voglio finire le studie in Italia.

Studio italiano perché voglio finire gli studi in Italia.

U narednoj rečenici vidimo primer pogrešne analogije jer je učenik pretpostavio da kod broja šesnaest treba prvo staviti *dicia-* međutim to se dešava kod brojeva *dicia-ssette, diciotto, diciannove (sedamnaest, osamnaest, devetnaest)*:

Ho diciasei anni.

Ho *sedici anni*.

I u narednoj rečenici primenjena je pogrešna analogija. Pošto se za većinu sportova kaže *gioco a* + naziv sporta, učenik je stvorio hipotezu da se to može primeniti i na imenicu *palestra*:

Di solito faccio sport: vado in bicicletta, gioco a palestra...

Di solito faccio sport: vado in bicicletta, vado in *palestra*...

Glagoli *andare* i *venire* predstavljaju problem i često učenici zamene njihovu upotrebu kao što možemo videti:

Vengo al negozio dei genitori di Carla perché mi piace l'arte.

Vado al negozio dei genitori di Carla perché mi piace l'arte.

Perché tu non vai qualche volta con me a visitare una mostra d'arte?

Perché tu non *vieni qualche volta con me a visitare una mostra d'arte?*

Stilske greške

Stilske greške čine 6, 1 % svih grešaka. U ovu grupu svrstali smo greške koje se odnose na suvišnu upotrebu ličnih zamenica. Učenici su uglavnom uvek koristili ličnu zamenicu *io* iako informaciju o licu nosi sam glagol tako da je lična zamenica suvišna.

Io sono Dragana.

Sono *Dragana*.

Io sono studentessa...

Sono *studentessa*...

Io studio italiano per piacere.

Studio *italiano per piacere*.

U narednom primeru upotrebljen je prilog *ancora*, verovatno po ugledu na srpski u kom kada nabrajamo često na kraju dodamo *i još (Molim Vas dve crvene ruže, dve bele i još tri žute)*. Ipak u sledeću rečenicu bolje se uklapa veznik *anche*:

Amo progettare le piazze, i giardini e ancora amo fiori...

Amo progettare le piazze, i giardini e *amo anche i fiori*...

Preferisco fare la spesa...

Mi *piace/amo fare la spesa*.

Nije objašnjeno u odnosu na šta više voli da ide u kupovinu, glagol *preferire* ovde je van konteksta. Verovatno je zamenjen sa glagolima *piacere, amare*.

Anch'io amo andare bicicletta, vado in piscina, guardo la TV...

Amo *andare in bicicletta, vado in piscina, guardo la TV*...

Veznik *anche* upotrebljen je van konteksta jer tokom čitavog sastava učenik piše isključivo o sebi, a onda upotrebi *anch'io amo*...

Verovatno se radi o obliku preuzetom iz udžbenika, ili iz materijala koji se obrađivao na časovima. O tome piše Selinker koji smatra da je transfer sa nastave jedan od pet osnovnih procesa koji karakterišu međujezik. Do **transfera sa nastave** dolazi kada pravilo uđe u jezički sistem učenika kao rezultat nastave. To su greške usled neodgovarajuće primene pravila i struktura iz L2 na kojima insistira nastavnik (De Marco 2007: 47).

Slična situacija dešava se u sledećem primeru:

Anchio parlo inglese.

Parlo inglese.

U sledećem primeru vidimo grešku u registru.

Signora, preferisci gli spaghetti o le tagliatelle?

Signora, preferisce gli spaghetti o le tagliatelle?

Zaključak

Važno je napomenuti da greške u ovom istraživanju nisu sagledavane kao negativna pojava, već je njihova analiza služila da se uoče osnovne karakteristike italijanskog kao međujezika kod govornika srpskog jezika kako bismo uočili koji aspekti italijanskog jezika prouzrokuju poteškoće kod naših učenika.

U ovom istraživanju uzeto je u obzir ukupno 28 finalnih testova za nivo A1 u okviru kojih je pronađeno 394 greške: pravopisnih - 70 (17, 8 %), morfosintaksičkih - 139 (35, 3 %), sintaksičkih - 136 (34, 5 %), leksičkih 25 - (6, 3 %), stilskih 24 - (6, 1%).

Pored uticaja L1, smatramo da postoji veliki uticaj samog L2 i njegovih struktura, dakle veliki broj grešaka su intralingvalne prirode.

Vidimo da je sintaksa izvor najvećeg broja grešaka u ovom istraživanju. A to podrazumeva samu organizaciju rečenice, red reči, izostavljanje člana, pogrešnu upotrebu predloga.

Na osnovni analize grešaka mogli smo da vidimo da su učenici italijanskog jezika koji su govornici srpskog jezika uglavnom primenjivali strategije kao što su transfer (iz L1 ili nekog drugog stranog jezika), hipergeneralizacija, pojednostavljanje, dodavanje i izostavljanje.

Bibliografija

- Bonomi, I., Masini, A., Morgana, S. et al. 2005: *Elementi di linguistica italiana*, Roma, Carocci editore.
- Cattana A., Nesci M. T. 2000: *Analisi e correzione degli errori*, Torino, Paravia.
- Ciliberti, A. 2006: *Manuale di glottodidattica*, Firenze, La Nuova Italia.
- D'Annunzio, Barbara, Serragiotto, Graziano. La valutazione e l'analisi dell'errore. 2. septembar 2008. <<http://venus.unive.it/filim>>.
- Dardano M., Trifone, P. 2001: *La nuova grammatica della lingua italiana*, Bologna, Zanichelli.
- De Marco, A. (a cura di) 2007: *Manuale di glottodidattica*, Roma, Carocci.
- Đorđević, R. 2004: *Uvod u kontrastiranje jezika*, Beograd, Filološki fakultet Univerziteta u Beogradu.
- Ellis, R. 2003: *Second Language Acquisition*, Oxford, Oxford University Press.
- Ellis, R. 1995: *Understanding Second Language Acquisition*, Oxford, Oxford University Press.
- Ferrari, Antonella. Apprendere l'italiano come seconda lingua. 24. april 2007. <<http://www.modenaterzocircolo.org/ItalianoL2/apprendere.pps>>.
- Freddi, G. 1994: *Glottodidattica, fondamenti, metodi e tecniche*, Milano, UTET Libreria.
- Giacalone Ramat, A. (a cura di) 2006: *Verso l'italiano*, Roma, Carocci.

- Klajn, I., ur., 1980: *Studije iz kontrastivne analize italijanskog i srpskohrvatskog jezika*, Beograd, Filološki fakultet.
- Kristal, D. 1985: *Enciklopedijski rečnik moderne lingvistike*, Beograd, Nolit.
- Moderc, S. 2004: *Gramatika italijanskog jezika*, Beograd, Udruženje nastavnika italijanskog jezika Srbije.
- O'Malley, J.M., Chamot, A. U., 1995: *Learning Strategies in Second Language Acquisition*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Pallotti, G. 2003: *La seconda lingua*, Milano, Bompiani.
- Saville-Troike, M. 2007: *Introducing Second Language Acquisition*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Sensini, M., 1997: *La grammatica della lingua italiana*, Milano, Oscar Mondadori.
- Serianni, L. 1991: *Grammatica italiana*, Torino, UTET.
- Strazzari, Antonella. La correzione degli errori. 10. oktobar 2004. <<http://www-silsis.unipv.it/>>
- Trifone P., Palermo M. 2007: *Grammatica italiana di base*, Bologna, Zanichelli.
- VanPatten, B., Dvorak, T. R., Lee, J. F. (ed.) 1987: *Foreign Language Learning. A Research Perspective*, Cambridge, Newbury House Publishers.

Udžbenici italijanskog jezika:

- Bali, M., Rizzo G. 2005: *Espresso 2*, Firenze, Alma Edizioni.
- Ziglio, L., Rizzo G. 2001: *Espresso 1*, Firenze, Alma Edizioni. M. 2007: *Grammatica italiana di base*, Bologna, Zanichelli.

ITALIANO COME INTERLINGUA NEI PARLANTI SERBI: ERRORI SINTATTICI, ORTOGRAFICI, LESSICALI E STILISTICI

Riassunto

Nel lavoro Italiano come interlingua nei parlanti serbi: errori sintattici, ortografici, lessicali e stilistici ci occupiamo dell'analisi degli errori presenti nell'italiano come interlingua nei parlanti serbi.

Visto che consideriamo l'interlingua come un sistema linguistico in sviluppo e gli errori come indicatori di strategie usate dagli apprendenti per avvicinarsi alle norme di L2/LS, faremo attenzione sulle strategie di base applicate da parte degli apprendenti nel processo dell'apprendimento dell'italiano (come per esempio: transfer, ipergeneralizzazione, semplificazione, aggiunta e omissione). Ci occuperemo anche delle caratteristiche dell'interlingua e vedremo che essa è: sistematica, dinamica, variabile, ridotta, creativa, autonoma, soggetta alla fossilizzazione e al backsliding. L'analisi riguarda il livello A1.

Tijana Kukić

UČENJE I USVAJANJE LEKSIKE. SPECIFIČNOSTI LEKSIKE U USVAJANJU PRODUKTIVNIH JEZIČKIH VEŠTINA

Cilj ovog rada je da poveže dve bitne, apsolutno uslovljene komponente jezičke kompetencije: leksiku s jedne strane i usvajanje produktivnih jezičkih veština s druge strane. U radu ćemo se pre svega baviti leksikom i produktivnim veštinama u širem kontekstu učenja i usvajanja stranog jezika.

Glavne reči: leksika, produktivne jezičke veštine, strani jezik.

Uvod

Upravo polazeći od opšte prihvaćenog komunikativnog pristupa u nastavi stranih jezika odlučili smo da osvetlimo značaj ove jezičke komponente bez čijeg razvoja ni sam jezik ne bi mogao da ostvari valjano svoju osnovnu funkciju: govor.

U prvom delu rada pokušali smo da odgovorimo na pitanje da li se u literaturi koja se bavi usvajanjem drugog jezika i metodikom nastave posvećuje odgovarajuća pažnja leksici kao delu jezičke kompetencije.

Drugi deo nam je poslužio da definišemo leksičku kompetenciju. Vodili smo se definicijom i parametrima Zajedničkog evropskog okvira za žive jezike, dokumenta koji Savet Evrope predlaže kao materijal za konsultaciju u podučavanju stranih jezika.

U trećem delu rada smo definisali razliku između receptivnog i produktivnog vokabulara i prikazali stavove nekih autora povodom insistiranja na ovoj razlici i odvojenim metodama podučavanja.

Četvrti deo i njegova potpoglavlja bave se aspektima poznavanja reči. Posle sveobuhvatnog podsećanja na brojne dimenzije poznavanja jedne reči pažnju smo usmerili na aspekte poznavanja receptivnog i produktivnog vokabulara. Izneli smo, takođe, i koje je aspekte poznavanja značenjskih odnosa među rečima korisno poznavati kako bi se unapredile produktivne jezičke veštine.

Peta i završna celina nam je poslužila da rasvetlimo kako se u okviru savremenih tendencija metodike nastave podučava leksika. Probali smo da odgovorimo na pitanje da li je opravdano didaktiku nastave leksike posmatrati odvojeno ili je treba sagledati i proučavati u okviru šireg konteksta ovladavanja ukupnom jezičkom kompetencijom. U okviru ovog poglavlja razmotrili smo i kojim se metodama služi jedan od aktuelnih udžbenika italijanskog jezika u razvoju produktivnih jezičkih veština i kakvu ulogu ima leksika u tim aktivnostima.

1. Mesto leksike u literaturi

Učenje i usvajanje leksike kao sastavnog dela jezičke kompetencije u novijim lingvističkim istraživanjima zauzima veoma važno mesto. Da bi se na odgovarajući način sagledao i potom savladao složen i otvoren leksički sistem nekog jezika neophodno je pristupiti mu organizovano i sistematično.

Koliko je takav zadatak težak i koliko se istraživačima interdisciplinarnih nauka činio nemoguć u ranijim godinama svedoči i činjenica da su plansko podučavanje leksike kao i organizovano prilagođavanje njenog sistema ciljevima metodike nastave bili gotovo zanemareni sve do kraja osamdesetih i početka devedesetih godina prošlog veka. Počev od tih godina leksika zauzima centralno mesto u istraživanjima primenjene lingvistike i danas predstavlja neizostavni element naučnih diskusija u oblasti usvajanja maternjeg i stranog jezika (Scholfield 1999: 678).

Zašto je usvajanje leksike bilo tako dugo potiskivano u drugi plan jezičkog proučavanja? S jedne strane, mnogi istraživači nisu bili sigurni na koji način najbolje da inkorporiraju leksiku u proces podučavanja (Read 2004: 146). S druge strane, veliki broj njih smatrao je da leksički opseg treba održavati na nivou koji je dovoljan da bi se objasnile gramatičke strukture (Lewis 1999: 115). Lingvisti u Britaniji su bespogovorno tvrdili da leksika u podučavanju jezika treba da bude redukovana, selektovana i usvajana na osnovu principa kontrastivne analize (idem 1999: 115). Ne treba kriti ni činjenicu da mnogi metodičari nisu bili sigurni koje je strategije najbolje primeniti u usvajanju nove leksike niti koje su od postojećih strategija efikasnije (Meara 1999: 565). Neprecizno definisan teorijski okvir leksičkog sistema i neutvrđene smernice u načinu povezivanja ovog jezičkog aspekta sa ostalim aspektima usvajanja drugog jezika sigurno su uticali na nedovoljno bavljenje ovom temom (idem 1999: 567).

Većina istraživača se ipak složila u zaključku da tradicionalne metode podučavanja nisu bile u stanju da zadovolje dugoročno usvajanje leksičkog resursa nekog jezika. Luis (Lewis) ističe da se kroz teorijsko produbljanje korpusne lingvistike i analize diskursa naglašava važnost leksike na svim stadijumima učenja, uključujući i one najranije (Lewis 1999: 115). Ovaj autor je i tvorac leksičkog pristupa (*lexical approach*) po kojem se do kompetencije u stranom jeziku dolazi kroz podučavanje čiju osnovu čini leksika. On naglašava da gramatiku treba učiti istovremeno odnosno zajedno sa leksikom jer je ona integrisana u samoj leksici. Više puta je citiran jedan od ključnih principa ovog pristupa a to je da se „jezik sastoji od gramatikalizovane leksike a ne od leksikalizovane gramatike“ (idem 1999: VI).

Međutim, iako se danas u okviru proučavanja leksike i prilagođavanja njene kompleksne strukture ciljevima nastave najviše radi na usavršavanju i zvaničnom uvođenju *leksičkih silabusa*, neki autori, iznoseći rezultate svojih istraživanja, svedoče o i dalje teškom i sporom procesu uključivanja ove jezičke kompetencije u postojeće pedagoške okvire i nastavne planove i programe (Schmitt 2008: 330).

2. Leksička kompetencija

U Zajedničkom evropskom okviru za žive jezike (ZEO) leksička kompetencije se definiše kao sastavna komponenta šire, lingvističke kompetencije. „Ona podrazumijeva znanja i sposobnosti za upotrebu leksičkog fonda nekog jezika koji se sastoji od: 1. leksičkih elemenata i 2. gramatičkih elemenata i sposobnosti njihove upotrebe“ (ZEO 2003: 123). ZEO klasifikuje leksičke elemente kao pojedinačne reči, gotove izraze i okamenjene konstrukcije a potom u definisanju gramatičkih elemenata kaže kako oni pripadaju rečima zatvorenog tipa (član, neodređene reči, demonstrativi, zamenice, glagoli itd.).

U okviru deskriptora za evaluaciju leksičke kompetencije nailazimo na dve kategorije. U skali kojom se definiše *bogatstvo leksike* ne precizira se leksički obim već se ovaj kvantitativni aspekt obrađuje uopšteno, čak i veoma aproksimativno. Ono što kod ove skale deskriptora privlači pažnju jeste određivanje značenjske komponente reči koja je definisana za sve nivoe. Tako se za nivo A1 predviđa elementarno poznavanje pojedinačnih reči i izraza, nivo A2 bi trebalo da poseduje elementarno leksičko znanje kojim će zadovoljiti osnovne komunikativne zadatke, od nivoa B1 i B2 se oče-

kuje da poseduju relativno širok raspon leksičkog fonda koji su u stanju da upotpune veštinom parafraziranja. Nivo C1 bi trebalo odlično da vlada idiomatskim i familijarnim izrazima dok nivo C2 uz širok leksički repertoar pokazuje da ima i jasnu predstavu o postojanju i upotrebi semantičkih konotacija (ZEO 2003: 125).

Leksička kompetencija se u ZEO vrednuje i na osnovu parametra *vladanja leksikom* u kojem se ocenjuje kontinuitet i primerenost upotrebe određenih reči kao i težina greške koja bi u većoj ili manjoj meri mogla da utiče na tok konverzacije. Dakle, ova komponenta predstavlja kvalitativni aspekt poznavanja leksičkog fonda (Diadori–Palermo–Troncarelli 2009: 150).

Kao što napominju i sami autori Zajedničkog evropskog okvira, svi parametri koji su prisutni u ovom priručniku predstavljaju pre svega uopšteni opis i ne pretenduju da budu konkretno upotrebljeni. Zbog toga se nastavnicima na kraju svakog poglavlja daje savet da sve deskriptore tumače u skladu sa ciljevima kursa i potrebama svojih učenika.

3. Razlike između receptivnog i produktivnog vokabulara

Razlike između receptivnog i produktivnog vokabulara svode se na proučavanje razlike između receptivnih i produktivnih jezičkih veština (Nation 2001: 24).

Generalno posmatrano, receptivne veštine (slušanje i čitanje) razvijaju se pre produktivnih veština (govor i pisanje) (Beltramo–Maroso 2000: 17). Iz ovakve postavke, koju ovom prilikom nećemo objašnjavati budući da nije tema našeg rada, sledi i da je obim produktivnog vokabulara (aktivnog) manji od obima receptivnog vokabulara (pasivnog). Ovu razliku možemo posmatrati i sa drugog stanovišta: samo deo receptivnog vokabulara ulazi u produktivno (pisano ili usmeno) korišćenje reči.

U suštinskom razlikovanju ove dve vrste jezičke upotrebe ili nivoa poznavanja jezika većina autora iznosi stav da receptivni vokabular podrazumeva najpre uočavanje forme neke reči a potom shvatanje njenog značenja putem veština slušanja ili čitanja. S druge strane, produktivni vokabular podrazumeva želju da učenik izrazi značenje neke reči kroz pisano ili usmeno izražavanje njene forme (Nation, 2001: 25).

Ne treba ipak zaboraviti da aktivnosti receptivnih veština nisu u potpunosti pasivne u odnosu na produktivne veštine pa samim tim ne postoji baš uvek čista opozicija između receptivnog i produktivnog poznavanja leksike. Neki autori upravo zbog toga smatraju da je korisnije govoriti o različitim niovima ili različitoj količini leksičkog znanja (Teichroew 1982. u: Nation 2001: 25).

Postoji i teorija o receptivno-produktivnom kontinuumu u kojem se stalno smenjuju dve vrste kognitivnih procesa (upravo receptivni i produktivni). Od ovog smenjivanja će u velikoj meri zavisiti i kreiranje leksičkog zadatka - *vocabulary task* (De la Fuente 2006: 270).

Interesantno viđenje razlike između receptivnog i produktivnog vokabulara daje Korson (Corson). On ne govori o znanju već o spremnosti odnosno motivisanosti i nemotivisanosti da se pojedine reči pasivnog vokabulara koriste. Ovaj autor uvodi i termin leksička barijera (*lexical barrier*) objašnjavajući da do ove barijere dolazi u slučajevima kada neku reč poznajemo ali je aktivno ne koristimo ukoliko se radi o rečima niske frekvencije, komplikovane morfološke strukture ili sa takvim rečima, usled postojanja određenih vanjezičkih faktora, jednostavno nismo dovoljno prisni. Kao primer za takve reči Korson navodi reči grčkog ili latinskog porekla u engleskom jeziku. On ove reči definiše i kao reči sa visokim statusom u značenjskom sistemu (*high status meaning system*) i objašnjava da se ovim leksičkim korpusom služi uglavnom akademska elita dok za ostale on ostaje samo deo pasivnog resursa (Corson 1995. u: Nation 2001:

25-26). Ako uzmemo u obzir ovakvo objašnjenje aktivne i pasivne leksike onda ne možemo govoriti o postojanju receptivno-produktivnog kontinuumu.

Ovom prilikom bismo želeli da skrenemo posebnu pažnju na još jedan problem u razvoju produktivnog vokabulara, a to je frekvencija reči. Ovom temom su se bavili Laufer i Paribakht u studiji kojom je ispitan obim leksičkog fonda kod učenika engleskog kao stranog jezika u odnosu na frekvencijski profil reči (Lexical Frequency Profile). Testovi ove dvojice istraživača pokazali su da je obim receptivnog vokabulara uvek veći od produktivnog vokabulara posebno ako se radi o rečima niske frekvencije (Laufer-Paribakht 1998. u: Nation 2001: 182).

Fransin Melka (Francine Melka) naglašava da je odvajanje receptivnog od produktivnog vokabulara produkt čiste intuicije i da se između ova dva znanja jezika ne može povući striktna granica. Ova autorka iznosi da su dosadašnja istraživanja više naglašavala razliku između aktivnog i pasivnog vokabulara nego što su je konkretno definisala (Melka 1997: 84).

Uzimajući u obzir sve do sada navedene aspekte receptivnog i produktivnog vokabulara činjenica je da se većina naučnika slaže da je ovaj posebno složeni odnos leksičkog obima i znanja do sada bio predmet nedovoljnog broja istraživanja (Nation 2001: 24; Corda-Marello 2004: 27).

Svakako bi više pažnje trebalo posvetiti najpre teorijama usvajanja receptivnog vokabulara a potom otkriti mehanizme kojima se vrši transfer reči iz receptivnog u produktivni fond.

4. Aspekti poznavanja reči

Koji su sve aspekti poznavanja jedne reči i kada možemo da kažemo da smo u potpunosti naučili neku reč?

Upoznavanje sa novom reči počinje svakako preko njene *forme*. Da bismo spoznali i usvojili ovaj aspekt dovoljno je izlagati se leksičkom inputu (Schmitt 2008: 335). Ovde razlikujemo pisanu i usmenu formu ali još uvek ne možemo da govorimo o poznavanju reči. Obično se kod većine pristupa u predstavljanju novih reči odmah uspostavlja veza između forme i *značenja reči*. Ovo je svakako suštinski leksički aspekt ali još uvek ne označava dubinsko poznavanje reči i samo minimalno koristi u produktivnim vještinama (4.1.) (idem 2008: 333-334).

U okviru značenja reči razlikujemo razne značenijske komponente: *leksičko značenje* s obzirom na pojam koji neka reč označava, *gramatičko značenje* s obzirom na sintaksičku funkciju koju ona obavlja, *predmetno* i *emotivno* značenje u zavisnosti od emotivnog odnosa govornika prema pojmu na koji se neka reč odnosi, *konkretno* značenje ukoliko se rečju označava nešto materijalno ili *apstraktno* značenje ukoliko se reči odnose na apstrakcije, *osnovno* ili *preneseno* značenje u vezi sa kojima se u svim jezicima putem metaforičkog prenosa radi na bogaćenju leksičkog fonda. Na kraju, veoma bitna značenijska strana svake reči uslovljena je njenim *denotativnim* odnosno primarnim značenjem i *konotativnim* značenjem kojim se implicira njena sekundarna, izvedena ili emotivna strana (Bugarski 1995: 137-138).

Poznavanje *upotrebnog aspekta* reči svakako je jedna od bitnijih dimenzija posebno u savladavanju produktivnih jezičkih vještina (4.1.). Ovde govorimo o *gramatičkim funkcijama* odnosno o povezanosti gramatičke konstrukcije i leksičkog odabira (Sinclair 1987. u: Nation 2001: 56), poznavanju *kolokacijskih veza* odnosno ustaljenih kombinacija reči, *registru*, *stilu* i *frekvenciji*. Frekvencija upućuje na to koliko se neka reč upotrebljava u ispitivanom korpusu i koliko je često mi možemo koristiti. U obrađivanju registra, stila i frekvencije Nejšn (Nation) govori i o ograničenjima u upotrebi

ili pravilima za upotrebu (*constraints on use*) i navodi da su ovi aspekti poznavanja reči uglavnom uslovljeni sociolingvističkim faktorima. On precizira da se nematernjem govorniku ovaj leksički aspekt može približiti uporednom kulturološko-lingvističkom analizom (Nation 2001: 57-58).

Od ostalih bitnih aspekata poznavanja reči pomenućemo poznavanje *morfoloških* i *derivacionih* svojstava reči odnosno poznavanje teorijskih mogućnosti za izvođenje i formiranje novih reči od postojećih osnova (Diadori–Palermo–Troncarelli 2009: 152). Proces tvorbe reči doprinosi bogaćenju ukupnog leksičkog fonda jednog jezika i u širjoj perspektivi predstavlja jednu od normalnih semantičkih promena. Poznavanje semantičkih promena još je jedan pokazatelj poznavanja pojedinačnih reči i smatramo da ovde treba pomenuti i promene koje nastaju usled preuzimanja reči iz drugih jezika (miting od engl. to meet) (Bugarski 1995: 138-138).

Na kraju bismo kao veoma bitnu dimenziju poznavanja reči naveli *sintaksičke osobnosti* odnosno veštinu smeštanja reči u rečeničnu konstrukciju (idem 2009: 152).

4.1. Osnovni aspekti poznavanja reči u razvoju produktivnih jezičkih veština

U ovom poglavlju želimo da podvučemo neke aspekte poznavanja reči ali i odnosa među rečima koji su podjednako bitni i u pisanoj i u usmenoj produkciji. Upravo leksička povezanost svedoči o činjenici da je ova dva vokabulara ponekad teško razdvojiti osim ako ne ostajemo na površnom tumačenju razlike između *prepoznavanja* i *aktivnog korišćenja*.

Spomenuli smo (3) da u veštini pisane ili usmene produkcije postoji mentalni mehanizam u kojem želimo da upotrebimo značenjski plan neke reči upotrebom njenog pravilnog oblika (kroz zvučni ili grafički medij realizacije jezika). Kod pripadnika nekih jezika često će upotreba pravilne pisane ili usmene forme predstavljati najveću poteškoću u izražavanju leksičkog znanja. Svakako ovaj aspekt poznavanja reči u najvećoj će meri biti uslovljen blizinom odnosno udaljenošću grafološkog ili fonološkog sistema maternjeg jezika i novog, stranog jezika koji se uči. Dakle, aspekt poznavanja forme reči jeste prvi preduslov za neometano sprovođenje produktivnih jezičkih veština.

Među aspektima poznavanja leksike koji su primenjivi na obe produktivne veštine pomenućemo još *polisemiju* i *kolokacije*. Ovi aspekti su prema nekim autorima ipak možda pokazatelji prelaska sa receptivnog na produktivni vokabular jer svedoče o višim nivoima znanja (Melka 1997: 85). Poznavanje više različitih značenja neke reči svedoči o bogatstvu leksike neke osobe dok je kolokacijska kompetencija pokazatelj poznavanja šireg raspona značenja koja proizilaze iz kolokacijskih odnosa. „Pod leksičkom kolokacijom podrazumeva se uobičajena kombinacija dve ili više reči koje zajedno čine celinu, ponavljaju se kao takve (kao celina) i odnose se na neki fenomen iz naše stvarnosti“ (Pejović 2007: 233). Smatramo da ova vrsta kompetencije direktno pospešuje razvoj obe produktivne veštine utičući vidno na fluentnost pre svega usmenog izraza. Leksičku kolokaciju često nije teško razumeti sa stranog jezika ali problem nastaje kada je obrnuti proces u pitanju (idem 2007: 234). Treba naglasiti da poznavanje kolokacijskih odnosa svedoči o znanju koje izlazi iz okvira jezičkog sistema i u vezi je sa kulturom i običajima zajednice čiji se jezik uči kao strani kao i kontekstom u kojem se odigrava govorni čin.

Meara (Meara) zastupa tezu da u aktiviranju produktivnog leksičkog znanja pomaže mreža asocijacija koja postoji među rečima. Naime poznavanjem relacionih parova i značenjskih odnosa podstiče se uspešna upotreba pravih reči i izraza (Meara, 1990 u Nation, 2001: 27).

Nije teško zaključiti da je broj aspekata poznavanja reči ili odnosa koji postoje među rečima direktno srazmeran sa uspešnošću sprovođenja vještina usmene i pisane produkcije. Naravno svaki od aspekata poznavanja reči mora da se razvija planski i postepeno, u skladu sa nivoom poznavanja ukupnog jezičkog sistema i ovladavanja i ostalim jezičkim kompetencijama.

4.1.1. Specifičnosti leksike u pisanoj produkciji

Vještina pisane produkcije se u odnosu na ostale osnovne jezičke vještine najkasnije razvija u zadovoljavajućem obliku bilo da govorimo o učenju maternjeg ili učenju stranog jezika. Planiranje pisanja bi trebalo da bude pažljivo i precizno a odabir jezičkih struktura prilagođen određenom tipu teksta. Nas u ovom poglavlju interesuje kako bi leksiku, odnosno leksičke aspekte, trebalo razvijati u okviru svake vrste teksta.

Prema teoriji tekstualne lingvistike postoje tri osnovna tipa teksta: deskriptivni, narativni i argumentativni.

U *deskriptivnom* tekstu se „opisuje neki predmet, životinja, osoba ili situacija sa ciljem da se pokažu odnosno istaknu njegove karakteristike“. U ovakvom tekstu leksika dominira jer su opisi usko povezani sa semantikom teme koja se opisuje pa je tako leksičko znanje korisno organizovati u leksička odnosno semantička polja. Takođe, često se u opisima koristi i stručna terminologija jer upotreba generičkih reči ili izraza često ne zadovoljava potrebe ovog tekstualnog tipa (Beltramo, Maroso 2000: 59-72).

U *narativnom* tekstu dva osnovna koncepta čine događaj i vreme. Struktura ovakvog teksta počiva na raspoređivanju događaja duž vremenske osovine. Leksika koja se ponavlja u ovoj vrsti teksta tiče se priloga ili priloških izraza za vreme pa je tako korisno podučavati ovo konkretno semantičko polje (idem 2000: 35).

„U *argumentativnom* tekstu autor ima nameru da pokaže kako je određena afirmacija tj. teza održiva. Da bi to postigao iznosi razloge kao podršku postavljenoj tvrdnji“ (Beltramo, Maroso 2000: 133). U ovom tipu teksta, kao i u deskriptivnom, leksika ima veoma bitnu ulogu. Moguće ju je organizovati kroz semantička polja a unutar semantičkih polja, upravo zbog prirode samog teksta, korisno je reči povezati u antonimne parove. Leksika koja se vezuje za ovaj tip teksta tiče se uglavnom slaganja i neslaganja, nužnosti i mogućnosti, istinitosti, sumnje, laži, potvrđivanja, zaključivanja, iznošenja suda, dopuštanja, negiranja, garantovanja i slično (idem 2000: 148-150).

Ovoj osnovnoj podeli moguće je dodati još dve vrste tekstualnog izražavanja koje se često prepliću ili su sastavni deo osnovnih tipologija. Jedna vrsta teksta jeste *izlaganje* čiji je cilj pružanje informacija o nekoj temi koja nije još uvek poznata čitaocu (npr. prezentacije na zadatu temu). Leksika ovog tipa teksta često je stručna, semantika je strogo definisana pa je samim tim i ograničena upotreba sinonima. Često se koriste akronimi zbog svoje prepoznatljivosti na međunarodnom nivou, kriterijumi tvorbe reči su veoma transparentni a prevlađuje denotativno značenje reči zbog objektivnog karaktera ovog tipa teksta (idem 2000: 113).

Druga vrsta teksta je *regulacione* prirode. Ovde spadaju na primer: priručnici za upotrebu, pravilnici, ugovori, medicinski recepti, zabrane ili obaveštenja i sl. (Beltramo, Maroso 2000: 89). Sa leksičkog stanovišta ovaj tip teksta nije mnogo zahtevan jer je omeđen striktnim semantičkim poljima u čijem sastavu ćemo pronaći reči kojima se izriču zapovesti, instrukcije, medicinska uputstva. Veliko semantičko polje unutar ovog tekstualnog tipa tiče se priloga i priloških izraza za način: *Strogo je zabranjeno...; Pažljivo saslušati...; Energično masirati* itd.

4.1.2. Specifičnosti leksike u usmenoj produkciji

Usmeno izražavanje je primarna, neposrednija, starija i danas frekventnija forma izražavanja. Ono se dešava u realnom vremenu i u vezi je sa vanjezičkim kontekstom, obiluje aluzijama i implicitnim jezičkim strukturama naročito ako se jezički čin dešava između sagovornika koji se poznaju. Za usmeno izražavanje karakteristična su ponavljanja, iskaz je manje precizan, koristi se frekventna leksika opšteg značenja, česti su idiomatski izrazi, ne izostaju ni kolokvijalne konstrukcije (Lavinio 2000: 130-132).

Koje su specifičnosti leksike kod ove jezičke veštine?

Kakva će leksika biti upotrebljena u jednom govornom činu zavisice od više međusobno uslovljenih faktora. Zavisice pre svega od ukupne lingvističke kompetencije govornika odnosno od poznavanja fonoloških, morfoloških i sintaksičkih aspekata reči. Poznavanje ispravne upotrebe reči svakako je jedan od bitnijih faktora od kojeg će uveliko zavisiti uspešnost i prilagođenost konverzacije. Ovde mislimo na sve one aspekte poznavanja leksike koji su uslovljeni sociolingvističkim faktorima (4): registrom, stilom i frekvencijom.

Ne treba zaboraviti ni da izbor leksike zavisi od pragmatičke dimenzije konverzacije: motivacije i namera učesnika u razgovoru, cilja konverzacije i celokupne situacije u kojoj se odigrava govorni čin (Brighetti, Minuz 2001: 21-22).

Leksika u usmenoj komunikaciji može biti određena i na osnovu tekstualne kompetencije. Ukoliko nešto opisujemo usmenim putem svakako će poznavanje semantičkih obeležja teme koja se opisuje biti od suštinskog značaja za tok usmene produkcije. Organizacija značenjske dimenzije u skupove ili polja i poznavanje sinonimnih, antonimnih i ostalih relacija predstavlja korak više u usavršavanju usmene produkcije.

Možemo da zaključimo da su leksika usmene produkcije, njeno učenje i usvajanje određeni pre svega progresivnim pomeranjem pažnje sa (učenja) *forme* na ispravno *korišćenje* datih leksema u nekom govornom kontekstu.

Budući da veština komunikacije podrazumeva niz povezanih znanja i umeća, dozvoljavamo sebi da zaključimo da je u tom smislu i poznavanje leksike samo jedan deo tog integrisanog znanja.

5. Metodika nastave leksike u usvajanju produktivnih jezičkih veština. Neke aktivnosti razvoja produktivne leksike.

Da li je opravdano pričati o didaktici koja bi se isključivo bavila samo leksikom, odvojenom od ostalih lingvističkih aspekata? Namerno smo upotrebili reč *opravdano* jer nam sama priroda leksike odnosno učenja i uspešnog usvajanja novih reči ne dozvoljava da o njoj razmišljamo kao o sistemu koji bi bio izolovan od ostalih jezičkih komponenata.

Mnogi priznati autori smatraju da je metodiku nastave leksike moguće uspešno organizovati samo ako se nove reči nađu u širem kontekstu kao deo ukupnog procesa usvajanja novog jezika. Na taj način se omogućava prelazak reči u dugoročan, stabilan leksički fond. U usvajanju leksike učestvuje združeno proučavanje gramatičkih i semantičkih osobnosti nove lekseme u kojem se ta leksema nikako ne sme naći sama već u paru, grozdu tj. skupu ili semantičkom polju (Marello 1996: 182-183).

Veoma stimulativnu metodu razvoja produktivnog vokabulara pronalazimo kod Nejšna. Ova metoda poznata kao semantičko mapiranje (*semantic mapping*) zahteva učešće i nastavnika i učenika u kojem nastavnik sugestijama i parafraziranjem podstiče učenikovo "pronalaženje" odgovarajuće reči u receptivnom vokabularu i njeno stavljanje na mapu. Ova semantička mapa ima oblik razgranatog dijagrama a kroz parafraziranje i ponavljanje leksema jačaju se gramatički i kolokacijski aspekti poznavanja reči.

Kada su reči upisane na mapi ona se koristi kao polazište za dalju priču ili pisanje (Nation 2001: 129-130).

Ako uzmemo u razmatranje metodiku nastave italijanskog jezika, neki leksikolozi tvrde da se u većini udžbenika italijanskog jezika ne posvećuje gotovo nikakva pažnja razlici između receptivnog i produktivnog vokabulara i njihovom organizovanom i planskom učenju i podučavanju. Princip koji suprotno tome vlada jeste pretpostavka da će doći do postepenog odvajanja pasivnog i aktivnog leksičkog znanja iz ukupno predstavljenog vokabulara (Corda, Marelllo 2004: 27).

U narednom poglavlju ćemo ispitati na koji način se razvijaju veštine pisane i usmene produkcije u udžbeniku za italijanski jezik RETE 1 i RETE 2 i kakvu ulogu ima leksika u razvoju ovih veština.

5.1. Metode razvoja produktivnih jezičkih veština u udžbenicima Rete 1 i Rete 2

Na početku želimo da razjasnimo razloge odabira upravo ovog udžbenika. Rete 1 i Rete 2 su italijanska izdanja koja se koriste na prvoj godini učenja italijanskog jezika na katedri za italijanski jezik i književnost Filološkog fakulteta u Beogradu u okviru predmeta Savremeni italijanski jezik 1 i 2. Cilj ovog predmeta upravo i jeste razvoj četiri osnovne jezičke veštine. Prema nastavnom planu i programu predviđeno je da očekivani jezički nivo posle prve godine učenja bude A2+ prema ZEO.

Ovaj udžbenik nam se učinio prikladan i zbog strukture didaktičkih jedinica. U svakoj jedinici, između ostalog, postoje dva poglavlja koja se bave razvojem jezičkih veština i leksike.

U delu didaktičke jedinice koja nosi naziv veštine (*abilità*) produktivne jezičke veštine razvijaju se u kombinaciji sa receptivnim veštinama. Konkretno, veština pisane produkcije razvija se u vezi sa audio materijalom ili čitanjem teksta na stranom jeziku. Posle ovih receptivnih veština treba pismeno odgovoriti na pitanja koja se tiču prethodno pročitano ili odslušano tekst, popuniti tabelu ili neki obrazac. Ovakva metoda je zastupljena u 56% didaktičkih jedinica.

Razvoj usmene produkcije organizovan je po istom principu. Usmena produkcija predviđena je ili kao aktivnost koja se sprovodi pre slušanja (*attività di preascolto*) ili je u vezi sa predviđanjem sadržaja nekog teksta. U velikom broju slučajeva dolazi i posle odslušano ili pročitano tekst kako bi se kroz usmeno odgovaranje na pitanja proverilo razumevanje. Neretko je uvežbavanje verbalnog izražavanja studenata u vezi sa aktivnostima pogađanja, role playa, simulacije određenih situacija i slično.

Leksika određene jedinice se priključuje uvežbavanju ove dve jezičke veštine pa tako u odeljku o fizičkim ili karakternim osobinama imamo obrazac koji će se ponavljati i za ostale teme. Pisanim ili usmenim putem treba opisati neku osobu koristeći se dijagramom grananja nekog semantičkog polja udružujući ga sa poznavanjem antonimnih parova.

5.2. Metode predstavljanja novih reči u u udžbenicima Rete 1 i Rete 2

U okviru odeljka koji nosi naziv leksika (*lessico*) primećujemo da autori ne prave razliku između učenja receptivnog i produktivnog vokabulara i da se većina aktivnosti može izvesti uvežbavanjem i jedne i druge jezičke veštine.

Ono u čemu autori ipak insistiraju u okviru ovog poglavlja jeste predstavljanje nove leksike na osnovu semantičkog plana reči. U 50% didaktičkih jedinica nova leksika se prezentuje putem semantičkih polja. Na samom početku udžbenika Rete 1, što bi odgovaralo početku A1 nivoa, lekseme nekog semantičkog polja treba povezati sa odgovarajućom slikom. U svim ostalim slučajevima dominira dijagram kao grafičko re-

šenje. Leksika kojom treba ovladati u ovim jedinicama tiče se hrane, nameštaja, delova tela, fizičkih ili karakternih osobina, životinja, odeće. U dva slučaja postoje veoma razgranati dijagrami, a radi se o leksici koja govori o moralnim vrednostima i prevoznim sredstvima.

Još jedan način predstavljanja nove leksike jeste kroz parove antonima. U 16 % lekcija u kojima dominira ovakav pristup nova leksika se tiče uglavnom opisa fizičkih ili karakternih osobina. Jako mali procenat u predstavljanju nove leksike sprovodi se kroz parove sinonima i derivaciju a na veliko iznenađenje mali postotak zauzima i metoda parafraziranja ili traženja definicije za nove lekseme.

I pored toga što je skoro 50% svake didaktičke jedinice posvećeno uvežbavanju leksike i jezičkih veština moramo da primetimo da ovom udžbeniku ipak nedostaje struktura koja bi se detaljnije i sistematičnije bavila pojedinačnim razvojem receptivnog i produktivnog vokabulara. Opšti utisak o ulozi leksike u okviru razvoja produktivnih veština jeste da je ona prilagođena komunikativnom pristupu koji dominira ovim udžbenikom. Treba primetiti da nedostaju i aktivnosti koje bi više podvukle paradigmu same lekseme i na taj način doprinele boljem inkorporiranju teorijskog okvira u ostatak sadržaja.

Zaključak

Ovaj rad ispituje kakvu ulogu ima leksika u usvajanju produktivnih jezičkih veština i koje su njene specifičnosti u tom procesu.

Uporednom analizom literature koja se bavi učenjem i usvajanjem stranog jezika zaključili smo da je proučavanje leksičkog aspekta jezika, koji čini sastavni deo ukupne jezičke kompetencije, bilo dugo vremena zanemareno posebno kada se radi o metodici nastave stranog jezika i planskog podučavanja leksike. Ovakva situacija se menja devedesetih godina prošlog veka i danas se sve više govori o uvođenju leksičkih silabusa u nastavu.

Posle definisanja leksičke kompetencije nastojali smo da preciziramo razliku između receptivnog i produktivnog vokabulara. Naučnici su i dalje podeljeni kada su u pitanju ova dva nivoa leksičkog znanja. Pojedini autori smatraju da je podela na dva leksička resursa čisto intuitivne prirode, neki tvrde da na nedovoljno iskorišćavanje receptivnog vokabulara utiče nedostatak motivisanosti a mnogi autori zastupaju tezu o postojanju kontinuuma između aktivne i pasivne leksike. Zaključili smo da je upravo ova podeljenost odnosno neopredeljenost posledica nedovoljnog proučavanja leksike uopšte.

Posle podsećanja na različite aspekte poznavanja pojedinačne reči posvetili smo se temi našeg rada i probali da odgovorimo na pitanje koje su specifičnosti leksike u pisanoj i usmenoj produkciji. U pisanoj produkciji smo se vodili osnovnim vrstama teksta i na osnovu njih probali da odredimo kakva bi leksika bila najprikladnija. U usmenoj produkciji smo se koncentrisali na sociolingvističke faktore i pragmatičku dimenziju konverzacije ne zaboravljajući da u odabiru leksike za usmenu produkciju korisno može biti i posedovanje tekstualne kompetencije.

Završno poglavlje se bavi metodikom nastave leksike u razvoju produktivnih jezičkih veština. Zaključili smo da leksičku kompetenciju ne možemo posmatrati izdvojeno od ostalih jezičkih kompetencija, pa tako ni podučavanje leksike. Naglasili smo da prelazak leksike u dugoročno pamćenje može biti olakšan njenim posmatranjem u kontekstu.

Interesovalo nas je koje metode razvoja produktivnih jezičkih veština koristi jedan od udžbenika za italijanski jezik. Analizom ovog udžbenika zaključili smo da iako

su poglavlje o leksici i vještinama prisutni u svakoj didaktičkoj jedinici nedostaje produbljeno bavljenje ovom tematikom kao i razgraničavanje učenja i podučavanja receptivnog i produktivnog vokabulara.

Bibliografija

- AA. VV. (2003). *Zajednički evropski okvir za žive jezike*. Podgorica: Ministarstvo prosvjete i nauke.
- Beltramo, M., Maroso, N. (2000). *Abilità di scrittura*. Torino: Paravia.
- Brighetti, C., Minuz, F. (2001). *Abilità del parlato*. Torino: Paravia.
- Bugarški, R. (1995). *Uvod u opštu lingvistiku*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- De la Fuente, M. J. (2006). Classroom L2 vocabulary acquisition: investigating the role of pedagogical tasks and form-focused instruction. *Language Teaching Research*, 10 (3), 263–295.
- Diadori, P., Palermo, M. i Troncarelli, D., (2009). *Manuale di didattica dell'italiano L2* (str. 149 – 152). Perugia: Guerra Edizioni.
- Lavinio, C. (2000). *Programmazione e selezione dei contenuti*. U Anna de Marco, (prir.), *Manuale di Glottodidattica, Insegnare una lingua straniera*. Roma: Carocci.
- Lewis, M. (1999). *The Lexical Approach. The State of ELT and a Way Forward* (str. 115 -132). London: Commercial Colour Press.
- Marello, C., Corda, A. (2004). *Lessico. Insegnarlo e impararlo*. Perugia: Guerra Edizioni.
- Meara, P. (1999). Lexis: Acquisition. U Spolsky, B., (prir.), *Concise Encyclopedia of Educational Linguistics* (str. 565 – 567). Oxford: Elsevier Science, Pergamon.
- Melka, F. (1997). Receptive vs. productive aspects of vocabulary. U Schmitt, N., McCarthy, M. *Vocabulary: Description, Acquisition and Pedagogy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mezzadri, M., Balboni, P.E. (2000). *Rete 1*. Perugia: Guerra Edizioni.
- Mezzadri, M., Balboni, P.E. (2001). *Rete 2*. Perugia: Guerra Edizioni.
- Nation, I.S.P. (2001). *Learning Vocabulary in Another Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Pejović, A. (2007). Leksička kompetencija na primeru španskog kao stranog jezika. U Vučo, J., (prir.), *Savremene tendencije u nastavi jezika i književnosti* (str. 233 – 241). Beograd: Ministarstvo za nauku i zaštitu životne sredine, Filološki fakultet Univerziteta u Beogradu.
- Read, J. (2004). Research in teaching vocabulary. *Annual Review of Applied Linguistics*, 24, 146 – 161.
- Schmitt, N. (2008). Instructed second language vocabulary learning. *Language Teaching Research*, 12 (3), 329 – 363.
- Scholfield, P. J. (1999). Vocabulary: Second Language Pedagogy. U Spolsky, B., (prir.), *Concise Encyclopedia of Educational Linguistics* (str. 678 – 682). Oxford: Elsevier Science, Pergamon.

Riassunto

Obiettivo di questo contributo è collegare due aspetti della competenza linguistica: il lessico e le abilità linguistiche produttive. L'idea di fondo che sta alla base di questo lavoro è che l'apprendimento e l'insegnamento del lessico, nonché il rinforzo della competenza lessicale, occupano un posto sempre più rilevante nelle ricerche linguistiche e glottodidattiche.

Jelena Drljević

JEZIČKA ANKSIOZNOST I STRATEGIJE ZA USPEŠNU KOMUNIKACIJU NA STRANOM JEZIKU

Ovaj rad ima za cilj da bolje objasni jezičku anksioznost kao i strategije koje se koriste da bi se ona prevazišla. Autori predstavljaju nekoliko tipova anksioznosti kao i njihov uticaj na učenje engleskog kao stranog jezika. Definiše se i problem komunikacijske aprehensije koja direktno utiče na kvalitet usmenog izražavanja na stranom jeziku. Na osnovu literature, zaključuje se da boljim uvidom u nivo anksioznosti i poznavanjem strategija komuniciranja, nastavnici mogu da budu efikasniji u nameri da motivišu učenike za učenje stranog jezika.

Cljučne reči: anksioznost, komunikacijska aprehensija, strategije komuniciranja.

Anksioznost koja se javlja kod učenika koji uče engleski jezik kao strani jezik, može da dovede do različitih problema u procesu njegovog učenja, jer ometa učenika u savladavanju istog. Stoga se neretko dešava da učenik sa izraženom anksioznošću počinje da izbegava teže zadatke, da se povlači kada su u pitanju časovi govornih vežbi, da izbegava javno da govori, itd. Anksioznost kao psihološka reakcija, u opštem smislu te reči, karakteriše se osećajem zabrinutosti i straha (Oxford 1995), dok se jezička anksioznost odnosi na anksioznost vezanu za učenje stranog jezika (Horwitz, Horwitz & Cope, 1991). Razgovor ili iznošenje argumenata na stranom jeziku u učionici može da izazove anksioznost kod učenika jer se oni tada nalaze u situaciji gde treba da se izraze pred svojim vršnjacima koristeći glasove ponekad nekarakteristične za njihov maternji jezik. Problematični su i momenti kada nastavnik i ostali učenici mogu da postavе pitanja, daju komentar na izlaganje ili isprave eventualne greške.

Anksioznost kao afektivni faktor

Izuzetno je važno obratiti pažnju na afektivne aspekte u učenju stranog jezika (Arnold & Brown, 1999.). Obraćajući pažnju na afektivne aspekte, nastavnici mogu da doprinesu efikasnijem učenju stranog jezika. Takođe, ne treba zanemariti način na koji se mogu prevazići problemi nastali gomilanjem negativnih emocija, kao i ono što može doprineti stvaranju pozitivnih, olakšavajućih emocija i osećaja. Zadatak nastavnika je da omogući svojim učenicima da se slobodno izražavaju (bez straha i anksioznosti) te da budu odgovorni i produktivni članovi društva u kojem žive. Da bi se takav zadatak uspešno obavio, potrebno je obratiti pažnju na kognitivne i afektivne potrebe učenika.

Anksioznost kao jedna od najčešćih negativnih emocija koja je vezana za učenje stranog jezika javlja se kako u školskim klupama, tako i kod odraslih učenika. Japanski lingvista T. Takada (2003) otkrio je da je glavni uzrok jezičke anksioznosti kod japanskih učenika koji uče engleski kao strani jezik, strah da neće uspeti da održe korak sa vršnjacima u razredu. Arnold i Braun (Arnold & Brown, 1999.) dodaju da je anksioznost najverovatnije afektivni faktor koji najviše remeti proces učenja jer je povezana sa negativnim osećajima uznemirenosti, frustracije, sumnje, aprehensije/straha i tenzije. Nesigurnost i kolebljivost u ponašanju može se takođe smatrati jednim oblikom anksioznosti.

Nesigurnost se smanjuje upoznavanjem okoline i situacije u kojoj se osoba nalazi (Gundykunst & Kim 2001). Zanimanje za druge ljude dovodi do motivacije i želje za komunikacijom sa drugima. Takođe, kako raste naše poznavanje ljudi u jezičkom smislu, tako se povećava i mogućnost predviđanja njihovog ponašanja. To, takođe, smanjuje nesigurnost.

Jezička anksioznost ili opšta anksioznost?

Ne može se u potpunosti utvrditi kako nastaje jezička anksioznost (Arnold & Brown, 1999). Kod nekih osoba ona se javila nakon što bi bili ismejani na času jer su pogrešno odgovorili na postavljeno pitanje, ili se javila zbog faktora koji nisu u vezi sa učenjem stranog jezika. Anksioznost na časovima stranog jezika može dovesti do nervoze i straha kod učenika što dovodi do loše izvedbe nekog zadatka čime se nivo anksioznosti povećava. Osećaj straha i nervoze povezan sa kognitivnom stranom anksioznosti često se tumači kao zabrinutost. Stoga se postavlja pitanje, šta je zapravo anksioznost? Prema definiciji, *Leri i Kovalski* (Leary i Kowalski, 1995) kažu da anksioznost uključuje razmišljanje o strahu što dovodi do stanja nervoze. Takvo razmišljanje prate somatski simptomi kao što su znojenje dlanova, crvenilo lica i ubrzan rad srca. Anksioznost se takođe povezuje i sa pokušajima da se određena situacije izbegne na bilo koji način. Neke osobe osećaju anksioznost, a da to ne pokazuju javno, dok se druge osobe ponašaju *anti-socijalno*, povučeno ili introvertno, a u suštini nisu anksiozne. Jedan od načina da se osoba uveri u to da li pati od anksioznosti jeste da obrati pažnju na sopstvene reakcije (Gundykunst & Kim 2001). Ukoliko je stepen anksioznosti previše visok, on će uticati na interakciju sa ostalima. S druge strane, ukoliko osoba ne oseća anksioznost, ona neće imati problema u interakciji sa drugim ljudima. Imajući uvid u nivo svoje anksioznosti, ukoliko ona postoji, ona se može na kognitivan način držati pod kontrolom.

Socijalna anksioznost

Postoji nekoliko vrsta socijalne anksioznosti. *Leri i Kovalski* (Leary i Kowalski 1995) pominju anksioznost od javnog nastupa, komunikacijsku aprehensiju, tremu i anksioznost od publike.

Socijalnu anksioznost uzrokuju mnoge situacije među kojima su i upoznavanje novih ljudi, razgovor sa profesorima, izlaganje pred grupom ljudi i ostalo (Leary & Kowalski 1995). Samo predstavljanje ima važnu ulogu jer reakcije drugih ljudi zavise od toga kakav utisak neka osoba ostavi na njih. Stoga ljudi pokušavaju da utiču na to kako će ih ostali doživeti. Ljudi se uglavnom trude da ostave pozitivan utisak na druge, jer je verovatnije da će pre postići svoj cilj ako ostali imaju pozitivno mišljenje o njima. Kada ljudi osećaju da ne mogu da ostave utisak kakav žele, to dovodi do napetosti, frustracije – drugim rečima do socijalne anksioznosti. Zanimljivo je da ljudi češće pre susreta sa nekim brinu o tome kako će ih ostali okarakterizovati, nego što to čine za vreme same interakcije sa ostalima. Stoga, nije retkost da osobe osećaju socijalnu anksioznost čak i kada su same, ukoliko razmišljaju o tome kako će se ostali odnositi prema njima u nekom od budućih susreta. Takođe se može desiti da ljudi postanu anksiozni zbog socijalne interakcije koja je pre zamišljena nego stvarna.

Leri i Kovalski (Leary i Kowalski 1995) dodaju da, s obzirom na ovakve primere, socijalna anksioznost ovisi o načinu na koji pojedinac proceni svoje umeće samopred-

stavljanja. Naime, osoba kojoj nije stalo do toga kakav će utisak ostaviti na druge, najčešće je sebična, egocentrična i često neomiljena u društvu. Ljudi koji osećaju socijalnu anksioznost najčešće su skromni, ozbiljni, taktični i poseduju određen stepen samokontrole (Leary i Kowalski 1995).

Anksioznost i samopoštovanje

Anksioznost se može povezati sa samopoštovanjem (Arnold & Brown 1999) na tri načina: globalno ili uopšteno samopouzdanje, situacijsko samopoštovanje (odnosi se samopoštovanje koje pojedinac oseća u određenim situacijama zahvaljujući samom sebi, vezano za posao, obrazovanje i slično), i samopoštovanje vezano za zadatak. Što je veći stepen anksioznosti, osoba postaje sve svesnija onoga šta je čeka, a samim tim i više zabrinuta za svoje samopouzdanje (Gundykunst & Kim 2001).

Kontekstualne varijable, kao što su vreme i mesto interakcije, kao i pitanje ko komunicira sa kim, imaju uticaj na želju za komuniciranjem u određenoj situaciji (Yashima, Zenuk-Nishide, & Shimizu 2004). Ovi autori su takođe primetili da je samopouzdanje od ključnog značaja za osobu koja želi da komunicira. Stoga, visok nivo motivacije povezuje se sa samopouzdanjem, što rezultira željom za komuniciranjem na stranom jeziku. Hašimoto (Hashimoto 2002) je otkrio da anksioznost vezana za strani jezik vrši snažan, a ujedno i negativan uticaj na komunikacijsku kompetenciju.

Mnogi će reći da anksioznost nije direktno odgovorna za slabu reprodukciju jezika, te da problem leži u neadekvatnom i nedovoljnom učenju stranog jezika (Covington 1992). Međutim, ako i nakon uloženog truda učenik ne uspe da se izrazi na ciljnom jeziku, to može da dovede do narušavanja učenikovog osećaja sopstvene vrednosti. Učenici koji se plaše neuspeha, mogu početi da se ponašaju odbrambeno, te si mogu postaviti iracionalne ciljeve što može da dovede do još veće neučinkovitosti.

Anksioznost kod učenika osnovne škole

U kvalitativnom istraživanju sprovedenom 2009. godine (Djaković 2010), učenik osnovne škole „Svetozar Marković Toza“ iz Novog Sada, jednom prilikom je izjavio da se najviše plaši časova konverzacije na engleskom jeziku, jer se na tim časovima govorilo isključivo na engleskom. To je dovelo do toga da izbegava javno da se izražava na tim časovima čak iako bi temu časa smatrao zanimljivom i o njoj imao šta da kaže. Učenik napominje, da je na tim časovima bio miran, jer nije želeo da ga nastavnik prozove.

Primeri poput ovog često se mogu sresti kako u osnovnim školama tako i među starijom populacijom koja uči engleski kao strani jezik. Za ovakve učenike se smatra da poseduju visok stepen jezičke anksioznosti, a istraživanja pokazuju da postoje načini kako se izboriti sa ovom vrstom straha. Učenici sa visokim stepenom anksioznosti, obično pribegavaju određenim strategijama komunikacije, kao što su uvežbavanje određenih situacija koje im pomažu da održe razgovor da bi bili u mogućnosti da se dobro izraze kada na njih dođe vreme. Takve strategije se nazivaju strategije komuniciranja. Strategije komuniciranja definišu se kao „tehnikе koje govornik koristi da bi izrazio svoje mišljenje kada je suočen sa nekom poteškoćom (Dornyei 1995). One se mogu javiti u više oblika, kao upotreba deskripcije, dopunjavanje, promena koda i slično (Dornyei 1995). Drugim rečima, strategije komuniciranja mogu da pomognu učenicima koji osećaju jezičku anksioznost da se bolje izraze i da jasno prenesu određenu poruku.

Dejli (Daly 1991) je skovao izraz „komunikacijska aprehensija“ kojim naziva anksioznost vezanu za usmeno izražavanja na stranom jeziku, a koja se definiše kao „strah ili anksioznost koju pojedinac oseća pred usmeno izražavanje (str. 3). Komunikacijska aprehensija je vrsta jezičke anksioznosti koja se javlja kod osoba koje uče strani jezik ili u širem smislu strah od govora pred publikom. Horvic, Horvic i Koup (Horwitz, Horwitz & Cope 1991) tvrde da učenici sa visoko izraženom komunikacijskom aprehensijom imaju tendenciju da izbegavaju prenošenje teške poruku, dok učenici sa niskim nivoom iste koriste različite vrste komunikacijskih strategija da bi preneli svoju poruku.

Komunikacijska aprehensija

„Komunikacijska aprehensija je strah ili anksioznost koju pojedinac oseća pred usmenu komunikaciju“ (Daly 1991). Ovaj osećaj je uglavnom vezan za učenje stranog jezika u učionici. Učenici, mogu da izbegavaju da se izraze na stranom jeziku zbog nespremnosti, nezainteresovanosti, manjka samopouzdanja ili zbog straha od komuniciranja. Osnovne karakteristike osobe sa visokim stepenom komunikacijske aprehensije su problemi sa koncentracijom, zaboravnost i obilno znojenje (str. 3). Ukoliko se pojavi situacija u kojoj osoba sa visokim stepenom komunikacijske aprehensije mora da bude uključena u razgovor, kod takve osobe se javlja nelagodnost, nervoza i osećaj stida (McCroskey et al. 1985). Skala koja se najčešće koristi da bi se utvrdio stepen komunikacijske aprehensije preuzeta je od Mekroskija i autora (McCroskey et al. 1985), a naziva se PRCA (Personal Report of Communication Apprehension). Sastoji se od 24 stavke vezane za komunikacijsku aprehensiju. Učenici koji poseduju visok stepen komunikacijske aprehensije imaju veće rezultate na ovoj skali, dok učenici sa nižim stepenom komunikacijske aprehensije imaju i niži rezultat.

Učenici sa visokim stepenom komunikacijske aprehensije skloni su da češće izbegavaju situacije u kojim bi se od njih moglo tražiti da se usmeno izraze. Oni su najčešće neprimetni na času, te retko učestvuju u razgovoru. Takvi učenici retko postavljaju pitanja i gotovo nikad ne podižu ruku da bi na neko pitanje odgovorili. S druge strane, učenici sa niskim stepenom komunikacijske aprehensije rado učestvuju u debatama i diskusijama, sede u prvim klupama, te nesmetano izlažu svoje mišljenje na času. Horvic (Horwitz, 1991) takođe dodaje da „anksioznost vezana za izražavanje na stranom jeziku može da utiče na kvalitet usmenog izražavanja, što dovodi do toga da pojedinac zvuči manje fluentno nego što je to inače slučaj“ (str. 56).

Anksioznost može da utiče na odabir komunikacijskih strategija koje će učenik koristiti na časovima stranog jezika. Tako, anksiozniji učenici neretko izbegavaju da prenose poruke koje smatraju teškim na ciljnom jeziku (Horwitz et al. 1991: 28). Učenici koji se previše brinu o načinu reprodukovanja svoje poruke neretko postaju anksiozni kada govore pred većim brojem ljudi. To dovodi do čestih grešaka, nemogućnosti da se izraze na adekvatan način, te do oklevanja. Da bi prevazišli takvu situaciju, oni pokušavaju da nadomeste svoje greške upotrebom raznih strategija. Stoga, komunikacijska aprehensija dovodi do češće upotrebe strategija komuniciranja.

Strategije za uspešnu komunikaciju na engleskom jeziku

Strategije komuniciranja se definišu kao „tehnike koje govornik koristi da bi izrazio svoje mišljenje u trenucima kada je suočen sa poteškoćom“ (Dornyei 1995). Poznavanje strategija za uspešnu komunikaciju pomaže učenicima da nastave da koriste cilj-

ni jezik u komunikaciji sa ostalima. Prema Dorneiju (Dornyei 1995) postoji dvanaest tipova strategija komuniciranja:

1. Prekid poruke: Strategija koja dovodi do prekida prenošenja poruke zbog problema sa ciljnim jezikom. Na primer: ukoliko učenik želi da prenese poruku tipa „pogrešno je skrenuo na kružnom toku,“ on kaže „he took the wrong way.... mmm (poruka ostaje nedovršena, govornik prekida prenošenje poruke)
2. Izbegavanje tema: strategija kod koje učesnici u razgovoru izbegavaju da govore o temama čiji im je vokabular stran. Na primer: učenik će izbegavati da upotrebljava određene reči vezane za neku temu jer ne zna ili je zaboravio engleski izraz.
3. Deskripcija: strategija koju učenici koriste da bi opisali ili parafrazirali određeni izraz ili radnju. Na primer: ukoliko učenik ne zna kako se na stranom jeziku kaže vadičep, taj izraz će opisati rečima „the thing that you use to open the bottle.“
4. Aproksimacija: strategija u kojoj učenici koriste alternativni izraz da izraze značenje leksičkog izraza na ciljnom jeziku. Na primer, ukoliko učenik želi da kaže jedrenjak, „sail boat“ učenik će upotrebiti izraz sličnog značenja - brod „ship.“
5. Upotreba takozvanih opštih reči: ovo je strategija u kojoj učenici proširuju jednostavan leksički pojam na širi kontekst koristeći takozvane opšte reči. Na primer: upotrebom fraza „kako se ono kaže“ engl. „what do you call it...“
6. Kovanice: učenik sam stvara reč na ciljnom jeziku na osnovu svog znanja morfoloških pravila. Na primer: umesto reči vegeterijanac – engl. „vegeterian“ učenik će reći „vegeterianist“ reč koja ne postoji u rečniku.
7. Upotreba neverbalnih sredstava: učenik se pri izražavanju koristi nejezičkim sredstvima kao što su mimika, pokreti tela, facijalni izrazi i imitacija zvukova da bi preneo poruku na ciljni jezik. Na primer: učenik koristi pokrete ruku da bi preneo značenje reči leteti na engleski jezik.
8. Doslovni prevod: strategija u kojoj učenici prevode leksički pojam, idiom ili konstrukciju sa maternjeg na ciljani jezik. Na primer: „Prevedi me na drugu stranu ulice“ prevode „Translate me to the other page of the street.“
9. Prilagođavanje: učenici koriste reč iz maternjeg jezika i fonološki je prilagođavaju ciljnom jeziku. Na primer: ako učenik ne zna kako se na engleskom jeziku kaže gepard (engl. Cheetah), on će reći gepard sa izgovorom ciljnog jezika.
10. Promena koda: strategija u kojoj učenici koriste reč iz maternjeg jezika ukoliko ne znaju kako se ta reč kaže na ciljnom jeziku.
11. Poziv u pomoć: strategija koju učenici koriste da bi zamolili za pomoć druge učenike ili nastavnika.
12. Upotreba reči koje popunjavanju praznine u govoru: učenik može da koristi ove reči da bi na neki način ispunio tišinu i da bi dobio na vremenu dok se ne seti adekvatne reči. Na primer: pa, u stvari, čekajte da razmislim... engl. well, as a matter of fact, now let me think...

Strategije za prevazilaženje jezičke anksioznosti

Poznato je da jezička anksioznost dovodi do lošijih izvedbi zadataka, stoga su pedagozi, savetnici i psiholozi dugo radili na tome da pronađu odgovarajuće strategije koje bi pomogle da se prevaziđe jezička anksioznost (Kondo & Ying-Ling 2006). Autori

dodaju da su se fokusirali više na to kako da pomognu učenicima da smanje nivo anksioznosti, nego da istraže načine na koje učenici sami izlaze na kraj sa jezičkom anksioznošću. Autori ističu da će se anksioznost smanjiti ako se uspešno eliminišu uzročnici stresa ili ako se modifikuju negativna osećanja vezana za uzročnike stresa.

Malo pažnje je posvećeno načinu na koji učenici u učionici izlaze na kraj sa jezičkom anksioznošću (Kondo & Ying-Ling 2006). Ovi autori su identifikovali tri vrste pristupa da bi postavili osnovu za utvrđivanje tipova strategija koje učenici koriste da bi se izborili sa jezičkom anksioznošću. Ako učenici misle da kognicija (zabrinutost i preokupiranost) stvara anksioznost, oni će pokušati da potisnu ili promene tokove svojih misli vezano za učenje jezika. Ako smatraju da su njihove emocije (psihološki faktori) njihov najveći problem, oni će pokušati da odstrane stres i fizičku napetost. Ako pretpostavljaju da se kod njih anksioznost javlja jer ne poseduju potrebne jezičke veštine, pomisliće da će im temeljnije učenje pomoći da prevaziđu problem. U ekstremnim slučajevima, kada je anksioznost suviše velika i nepodnošljiva, učenici odustaju od studija i učenja.

Zaključak

Stoga, strategije komuniciranja ostaju važan elemenat u učenju stranog jezika jer će nesumnjivo uticati na poboljšanje komunikacijske kompetencije kod učenika. Ne treba zaboraviti ni nastavnike koji igraju važnu ulogu u približavanju ovih strategija učenicima, pomažući im tako da na što jednostavniji način usvoje strani jezik. Prema Oxfordu strategije koje se koriste u učenju stranog jezika su „osnova za aktivno, samostalno učestvovanje, koje je od ključnog značaja za razvoj komunikacijske kompetencije“ (Oxford, 1990: 1) Nastavnici bi uz to trebalo da u što većoj meri motivišu učenike da primene neke od strategija komuniciranja, što bi za posledicu imalo sve češću upotrebu istih.

Literatura

- Arnold, J., & Brown, H. D. (1999). *Affect in Language learning*. New York: Cambridge University Press.
- Covington, M. (1992). *Making the Grade: A Self-Worth Perspective on Motivation and School Reform*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Daly, J. (1991). Understanding Communication Apprehension: An introduction for language educators. U E.K. Horwitz and D.J. Young (Eds.). *Language Anxiety: From theory and research to classroom implication*.
- Djaković, R. (2010). The Influence of Outer Factors on the Level of Communicative Competence of the Primary School Students. U *Zbornik radova sa petog međunarodnog interdisciplinarnog simpozijuma „Susret kultura“*, 1, 297-302
- Dornyei, Z. (1995). On the Teachability of Communication Strategies. *TESOL Quarterly*, 29, 55-85.
- Gudykunst, W. & Kim, Y. (2001). *Communicating with strangers: An Approach to Intercultural Communication*. San Francisco: McGraw-Hill.
- Hashimoto, Y. (2002). Motivation and willingness to communicate as predictors of reported L2 use: The Japanese ESL context. *Second Language Studies*, 20 (2), 29-70.

- Horwitz, E.K., Horwitz, M. B. & Cope, J. (1991). Foreign Language Classroom Anxiety. In E.K. Horwitz and D. J. Young (Eds.), *Language Anxiety: From theory and research to classroom implication*. New Jersey: Prentice-Hall.
- Kondo, D. & -L. (2006). Strategies for coping with language anxiety: The case of English learning students in Japan. *JACET Bulletin*, 42, 15-22.
- Leary, M.R. & Kowalski, R.M. (1995). *Social Anxiety*. New York: Guilford Press.
- Oxford. (1995). *Oxford dictionary*. New York: Oxford University Press.
- Takada, T. (2003). *Learner characteristics of early starters and late starters of English language learning: Anxiety, motivation and aptitude* (Vol. 25). JALT Journal.
- Yashima, T., Zenuk-Nishide, L. & Shimizu, K. (2004). The influence of attitudes and affect on willingness to communicate and second language communication. *Language Learning*, 119-152.

LANGUAGE ANXIETY AND THE COMMUNICATION STRATEGIES

Summary

The paper aims to explain language anxiety and the strategies used to overcome it. It presents several types of anxiety and their influence on learning English as a foreign language. The paper defines the problem of communication apprehension which directly affects the quality of oral expression in a foreign language. Based on the literature, it is stated that with better insight into the level of anxiety, teachers can be more efficient in motivating students in foreign language learning.

Radmila Đaković, Tijana Dabić

SAVREMENI STAVOVI U VEZI SA NASTAVOM ŽIVIH JEZIKA: BILINGVIZAM

O bilingvizmu kao području primjenjene lingvistike veoma se mnogo govorilo u negativnom kontekstu. Tek zadnjih par decenija ustanovilo se koliki je njegov doprinos kognitivnom razvoju čovjeka. Ovaj jezički fenomen povezivao se uglavnom sa potčinjenom manjinom, koja je iz prijekne potrebe postajala bilingvalna. U ovom radu skreće se pažnja na bilingvalno obrazovanje nacionalnih manjina u Crnoj Gori i na rezultate koje postižu ovi učenici tokom daljeg školovanja na fakultetu.

Ključne riječi: bilingvizam, bilingvalno obrazovanje, obrazovanje manjina

1. Uvod

Suprotno opštem stavu, kada govorimo o bilingvizmu treba istaći da on predstavlja prije pravilo, nego izuzetak. U prilog tome govore mnogi lingvisti kao što je Francois Grosjean koji ukazuju na to da je skoro polovina svjetske populacije bilingvalna (Grosjean 1982:5). Ovaj lingvista u svojoj knjizi "*Life with two languages*" iznio je par stavova koji predstavljaju viđenje bilingvizma iz ugla osobe koja je sama bilingvalna. Njegovi stavovi se veoma razlikuju od prethodnih pogleda na dvojezičnost koji su bili svojstveni pretežno monolingvalnim lingvistima:

- bilingvizam je upotreba jednog ili više jezika u svakodnevnom životu, ali ne i poznavanje dva jezika podjednako dobro;

- raniji monolingvalni stav imao je mnoge negativne posledice, tj. doveo je do toga da su mnoge bilingvalne osobe bile veoma kritički nastrojene prema vlastitoj dvojezičnosti;

- bilingvalne osobe su posebna vrsta slušaoca i govornika koje treba proučavati posebno, a ne uvijek u poređenju sa monolingvalnim osobama; uzimajući u obzir da dva jezika upotrebljavaju u različite svrhe, bilingvalne osobe veoma rijetko tečno govore oba jezika; stoga Grosjean zagovara princip *komplementarnosti* koji podrazumjeva da bilingvalna osoba dopunjuje jedan jezik drugim u zavisnosti od potrebe (Grosjean 1982:258); ovim principom može se objasniti zašto bilingvalne osobe često nisu dobri prevodioci, jer mnogi prevodilački ekvivalenti za njih će predstavljati nepoznanicu, tj. njihovi leksički fondovi biće prošarani raznim prazninama iz raznih sfera života.

2. Kako se postaje bilingvalan?

Ukoliko roditelji žele da njihova djeca budu bilingvalna neophodno je da ona svakog dana koriste te jezike, a ako to nije moguće da na izvjesan način dolaze u kontakt s njima bilo gledajući televiziju ili slušajući radio. Međutim, da bi oba jezika u potpunosti bila usvojena mora se ostvariti interakcija sa drugim ljudima bilo kroz igru, običan razgovor ili neki timski rad (Susanne Dopke 1994:3).

- Polazak u školu i period adaptacije

Najveći preokret bilingvalna djeca osjete prilikom polaska u školu u kojoj se govori jezik drugačiji od maternjeg. Na ovom jeziku obraćaju im se profesori, a takođe prvi put se susreću sa ozbiljnijom literaturom na ovom jeziku. Za samo nekoliko mjeseci ovaj jezik u potpunosti preovlada nad maternjim jezikom. Djeca u želji da budu prihvaćena sve više ga koriste i kod kuće sa prijateljima, a povremeno čak u razgovoru sa roditeljima (Skutnab-Kangas 1981:183). Ukoliko se roditelji dobro ne potrudu, naročito dok su djeca u periodu adolescencije, postoji mogućnost da znanje maternjeg jezika koje su njihova djeca stekla bude potisnuto ili potpuno zaboravljeno.

- Bilingvizam i kognitivni razvoj

Poslijednja istraživanja pokazuju da učenje dva jezika od ranog djetinjstva može ubrzati razvoj kako verbalnih tako i neverbalni sposobnosti (Cummins 1976:37). Takođe treba istaći da ne postoje naučni dokazi da se bilingvizam može smatrati uzročnikom bilo kakvih smetnji u govoru djeteta. Ovu teoriju zastupaju mnogi lingvisti, među njima Susanne Dopke. Oni insistiraju na tome da oko 10% djece može imati probleme u razvoju govora i da je taj procenat isti kako kod bilingvalne tako kod monolingvalne djece (Dopke 2006:1). Razlozi mogu biti razni, ali bilingvizam nije jedan od njih. Štaviše, bilingvizam podstiče razvoj kognitivnih sposobnosti kod djece na što ukazuju brojni IQ testovi (Dopke 2006:1).

- Kako se izboriti sa izazovima bilingvizma?

Tove Skutnabb-Kangas (1991:127), finsko-švedska lingvistkinja, u svom djelu *Bilingvizam da ili ne* ističe da je veoma bitno početi uvoditi djecu u svijet bilingvizma već u prvoj godini života. Djeca vole da se sa njima priča i da im se pjevaju pjesme, pa čak iako ne razumiju riječi veoma burno reaguju na visinu i boju glasa. Takođe, za njihov rani razvoj je neophodno da ne budu izolovana, već da ostvaruju kontakt na oba jezika sa drugom djecom. Takođe, od presudnog značaja je obezbijediti djeci nastavu na oba jezika, pri čemu se ni jedan od ta dva jezika ne bi izučavao kao drugi strani jezik ili u najgorem slučaju ne bi se uopšte izučavao.

3. Obrazovanje nacionalnih manjina u Crnoj Gori

Obrazovanje pripadnika manjina je garantovano ustavom Crne Gore. Djeca romske nacionalnosti mogu steći obrazovanje bilo na crnogorskom jeziku, bilo na albanskom u zavisnosti od toga kojim jezikom se služe osim romskog. Posljednjih godina uloženi su veliki naponi da se ovoj djeci pruži osnovno obrazovanje na njihovom jeziku. U skladu sa tim objavljen je Bukvar na romskom jeziku.¹

Djeca koja potiču iz albanske nacionalne manjine mogu steći na vlastitom jeziku kako predškolsko, tako i osnovno i srednje obrazovanje. Pored toga što se svi predmeti pohađaju na albanskom jeziku, takođe i sam albanski jezik se izučava kao poseban predmet. Donedavno, više i visoko obrazovanje na albanskom jeziku nije bilo dostupno u Crnoj Gori. Međutim, prije par godina Ministarstvo obrazovanja Crne Gore otvorilo je prvu visokoobrazovnu ustanovu na albanskom jeziku, tačnije Učiteljski fakultet na albanskom jeziku.

Na Fakultetu za strane jezike u Podgorici studenti koji pripadaju albanskoj manjini na početku studiranja uspijevaju da ostvare samo osnovnu komunikaciju, koja je daleko od potrebnog nivoa znanja. Takođe, studenti koji pripadaju jezičkoj većini ne-

1 Republika Crna Gora, Ministarstvo prosvjete i nauke, *Ostvarivanje prava na obrazovanje pripadnika nacionalnih i etničkih grupa*, Podgorica, 01.06.2001.
www.see-educoop.net/.../pdf/education-needs_assessment-yug-mon-srb-t05.pdf

rijetko pokazuju blagu netolerantnost po ovom pitanju, što ovim studentima dodatno otežava njihov status. Iako su oni jezik većine izučavali kao obavezni predmet tokom osnovnog i srednjeg obrazovanja, ipak nisu postigli jezički nivo koji bi ih mogao svrstati u bilingvalne osobe. Dodatni časovi iz jezika većine koji bi se organizovali na fakultetu bi mogli predstavljati prelazno rešenje za ove studente. Međutim, ukoliko ne postoji jaka motivisanost ovi studenti u tako kratkom roku teško će uspjeti da sustignu ostale studente.

4. Analiza ankete

Zaključni dio rada čini analiza ankete koja je sprovedena među studentima koji pripadaju albanskoj manjini.² S obzirom na činjenicu da je anketa obavljena krajem zimskog semestra 2009. godine, kada su predavanja uglavnom bila završena većina studenata je zamoljena da anketu uradi kod kuće i da je dostavi elektronskom poštom. Anketom su bili obuhvaćeni studenti odsjeka za engleski i italijanski jezik, Fakulteta za strane jezike u Podgorici. Anketu je radilo ukupno 10 studenata starosne dobi od 20 do 22 godine: 8 studentkinja i 2 studenta. Svi oni žive u naselju Tuzi, koje pripada opštini Podgorica. Osnovnu školu "Mahmut Lekić" i srednju školu "25 maj" završili su u Tuzima na albanskom jeziku.

Otežani rad sa ovim studentima zbog nedovoljnog poznavanja jezika većine je jedan od razloga koji nas je naveo da uradimo ovu anketu. Unazad par godina upis na fakultet podrazumijevao je polaganje prijemnog ispita koji se razlikovao od fakulteta do fakulteta. Na Filozofskom fakultetu u Nikšiću prijemni ispit podrazumijevao je polaganje testa iz srpskog i engleskog jezika. Nakon ukidanja prijemnog ispita na fakultetima u Crnoj Gori, svi studenti dobili su jednaku mogućnost da na osnovu prosjeka konkuriraju i budu primljeni. Ovaj novi način upisa na fakultet dodatno je otežao rad prosvetnog kadra, jer, kao što se u praksi pokazalo, znanje koje posjeduju srednjoškolski varira u zavisnosti od toga koju su srednju školu završili i gdje su je završili.

U anketi je obrađeno nekoliko aspekata:

- koliko su studenti samokritični pri evaluaciji vlastitog znanja iz maternjeg i drugih jezika koje žele da nauče;
- koliko su studenti dolazili u kontakt sa jezikom većine prije polaska u osnovnu školu;
- koliko su studenti zainteresovani da sami rade na unapređivanju znanja iz jezika koji nije njihov maternji.

Studenti su bili zamoljeni da daju vlastito mišljenje o tome koliko su dobro uspjeli da ovladaju jezičkim vještinama: čitanje, slušanje, usmena produkcija i pisana produkcija. Njihov stav je da albanski jezik poznaju odlično, zatim italijanski i engleski jezik poznaju dobro, dok jezik većine poznaju slabo.

Razlog se može tražiti u odgovorima na slijedeća pitanja. Prije odlaska u školu vrlo rijetko su bili u prilici da se susreću sa jezikom većine. Kod kuće uglavnom govore na albanskom jeziku. Takođe, oni ističu da iako su navodno jezik većine izučavali tokom školovanja kao obavezan predmet, da je u stvarnosti situacija bila malo drugačija. Nedostatak profesora, a samim tim i neredovna nastava je glavni problem koji oni ističu tokom izučavanja jezika većine prije fakulteta.

S obzirom da su Albanci kao nacija izuzetno talentovani za učenje jezika, kao logično nametalo se pitanje da li su kod kuće pokušavali sami da uče neki novi jezik ili da usavršavaju već stečeno znanje. Uglavno su svi oni svjesni da bez poznavanja jezika

2 Anketa u prilogu rada, Prilog br. 1

većine, mogućnosti zaposlenja u budućnosti su ograničene, tako da se trude da sami izučavaju ovaj jezik i kod kuće. Redovno prate televizijski program i slušaju radio kako na crnogorskom, tako i na italijanskom i engleskom jeziku. Trude se da što više steknu prijatelja među ljudima koji ne pripadaju njihovoj nacionalnoj manjini. Takođe, literatura koju čitaju kod kuće je uglavnom na jeziku većine ili na nekom od jezika koje izučavaju.

Analiza ankete pokazala je izvjesne razlike među studentima. Pojedini studenti koji su bili u prilici da kod kuće koriste crnogorski jezik (jedan član porodice je druge nacionalnosti) ističu da im je ta činjenica veoma pomogla u savladavanju jezika većine.

Svrha ove ankete je bila da se uz pomoć ovih pitanja upoznaju bolje studenti i da se na osnovu njihovih odgovora dođe do zaključaka koji bi pomogli da se unaprijedi naš zajednički rad na fakultetu. Međutim, smatramo da bi za postizanje nekog valjanog rješenja bilo potrebno uključiti sve zvanične institucije koje se bave obrazovanjem. Prije svega neophodno im je pružiti kvalitetno osnovno i srednje obrazovanje gdje se jezik većine ne bi tretirao kao drugi strani jezik. Dokazano je da u tom uzrastu nastava drugog stranog jezika nije efikasna i da se kvalitetnije znanje iz oba jezika stiže ukoliko se nastava drži na oba jezika paralelno (Baker 2006: 224). Pretpostavljamo da bi to iziskivalo mnogo veća materijalna sredstva i kvalitetniji nastavni kadar koji bi prije svega bio bilingvalan. Međutim, s druge strane strane smatramo da je mnogo veća cijena koju plaćaju ovi studenti i cijelo društvo, kada, zbog nedovoljnog znanja, ovi studenti često duže studiraju ili uopšte ne završe studije.

5. Zaključak

Na kraju potrebno je konstatovati da je bilingvizam oblast koja je veoma mnogo istraživana, ali i pored toga nudi pregršt novih nedoumica i problema koji bi mogli biti polazna tačka za mnoga istraživanja. Nije jednostavno odrediti tačnu definiciju bilingvizma, niti odrediti nivo nečije dvojezičnosti. Međutim, praksa je potvrdila slijedeće:

- bilingvizam nije štetan po kognitivni razvoj djeteta;
- djeca u ranom razvoju istom brzinom kojom bi usvajala jedan jezik usvajaju dva jezika (Moretti, Antonini 1999: 224);
- pravi bilingvisti nastaju iz potrebe da se nadomijesti emotivna praznina koja se može pojaviti ukoliko ne postoji mogućnost da se komunicira sa dragim osobama;
- ukoliko je sredina u kojoj se usvajaju jezici vještačka, najvjerovatnije nivo bilingvizma će ostati nizak;
- predavač mora biti specijalno pripremljen za ovakve slučajeve, a najbolji se efekti postižu ukoliko je i sam predavač bilingvalan;
- na kraju treba istaći da je nabitnije da roditelji i okruženje u kojem dijete odrasta imaju optimističan stav prema bilingvizmu, pojedinačnim jezicima i vrijednostima koje ovi jezici nose sa sobom.

Bibliografija

Baker, Colin (2000) *The Care and Education of Young Bilinguals: An Introduction for Professionals*, Multilingual Matters, Clevedon

- Baker, Colin (2006) *Foundation of Bilingual Education and Bilingualism*, Multilingual Matters, Clevedon
- Brisk, Maria (2006) *Bilingual education: from compensatory to quality schooling*, Lawrence Erlbaum Associates, New Jersey
- Barron Hauwaert, Suzanne (2004) *Language strategies for bilingual families: the one-parent-one language approach*, Multilingual Matters, Clevedon
- Cummins, James (1967) *The influence of bilingualism on Cognitive Growth: A Synthesis of Research Findings and Explanatory Hypotheses*, Educational Research Centre, St. Patrick's College, Dublin
- Dopke, Susanne (1994) Two Languages in Early Childhood, Monash University, <http://www.bilingualoptions.com.au/consresTEXTS.htm>
- Dopke, Susanne (2006) *Understanding Bilingualism and Language Disorder*, Monash University, <http://www.bilingualoptions.com.au/consresTEXTS.htm>
- Grosjean, Francois (1982) *Life with Two Languages: An Introduction to Bilingualism*, Harvard University Press, Cambridge
- Lucatorto, Angela (2007) Insegnamento bilingue: problema o risorsa? Dalle esperienze passate agli studenti stranieri in Italia, Università degli studi di Bari, <http://ojs.cimedoc.uniba.it/index.php/glottodidattica/article/view/6>
- Skutnabb-Kangas, Tove (1991) Bilingvizam da ili ne, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd

Anketa

(elektronska pošta 8.12.2009 u 21.31h)

1. Godina rođenja: **07.02.1987**
2. Pol: **Zenski**
3. Mjesto rođenja: **Podgorica**
4. Gdje ste završili osnovnu i srednju školu i na kojem jeziku ste pohađali nastavu?
 -Osnovnu skola: "Mahmut Ljekic" Tuz – Na albanskom jeziku
 -Srednja skola: "25. maj" Tuzi – Na albanskom jeziku
5. Koji jezik je vaš maternji jezik i kako biste procijenili znanje iz tog jezika?
 maternji jezik: **albanski**
 Usmena produkcija: **odlično** dobro slabo veoma slabo
 Pisana produkcija: **odlično** dobro slabo veoma slabo
 Čitanje: **odlično** dobro slabo veoma slabo
 Slušanje: **odlično** dobro slabo veoma slabo
6. Koliko dobro vladate jezikom većine?
 Usmena produkcija: odlično dobro **slabo** veoma slabo
 Pisana produkcija: odlično dobro **slabo** veoma slabo
 Čitanje: odlično dobro **slabo** veoma slabo
 Slušanje: odlično dobro **slabo** veoma slabo
7. Da li ste izučavali jezik većine u osnovnoj i srednjoj školi, kao redovni ili fakultativni predmet?
 – U osnovnoj skoli izucavali smo srpski jezik kao redovni predmet
 – U srednjoj, zbog nedostatka profesora nismo se uopste bavili ovim jezikom
8. Da li ste prije odlaska u školu imali prilike da govorite jezikom većine?

- Ne.

9. S obzirom na činjenicu da na fakultetu izučavate druge jezike slušajući predavanja na jeziku većine, da li to za vas predstavlja otežavajuću okolnost?

a) **da**

b) ne

c) ne znam

Navedite razlog: **Jer nam se strani jezik koji je jos uvijek nepoznat za nas, objascen na drugom jeziku koji je nesavladen od naše strane.**

10. Kako biste ocijenili vaše znanje italijanskog i engleskog jezika?

italijanski:

Usmena produkcija:	odlično	dobro	slabo	veoma slabo
Pisana produkcija:	odlično	dobro	slabo	veoma slabo
Čitanje:	odlično	dobro	slabo	veoma slabo
Slušanje:	odlično	dobro	slabo	veoma slabo

engleskog:

Usmena produkcija:	odlično	dobro	slabo	veoma slabo
Pisana produkcija:	odlično	dobro	slabo	veoma slabo
Čitanje:	odlično	dobro	slabo	veoma slabo
Slušanje:	odlično	dobro	slabo	veoma slabo

11. Kojim jezikom govorite kod kuće?

- **Na albanskom**

12. Da li ste neki od jezika učili sami kod kuće, ako da, koji nivo znanja ste uspjeli da postignete?

- **Zbog nedostatka kadra za srpski jezik od osmog razreda osnovne škole do završetka gimnazije, i moj dvogodišnji boravak u Americu izazvalo je potpuno zaboravljenje jezika, tako da sam sama počela da izučavam ovaj jezik...uspjela sam da se aktivno izražavam. A sada na fakultetu uz pomoć profesora (i ako sa ciljem da kroz srpski jezik izučavamo italijanski)sve više i više usavršavam znanje ovog jezika.**

Zadovoljna sam!

13. U kojim prilikama koristite jezik većine u svakodnevnoj komunikaciji?

- **Sa društvom , na fakultetu... svugdje osim kod kuće...**

14. Da li koristite titlove kad gledate strane filmove, ako da, na kojem jeziku?

- **Ne koristim kad su u pitanju engleski, italijanski i albanski filmovi... a kad su u pitanju filmovi na nekom drugom jeziku tad koristim na srpskom.**

15. Na kojem jeziku čitate novine ili neobaveznu literaturu, knjige? Šta ste zadnje pročitali?

-**Zadnjih 4 godina samo na srpskom . Zadnju knjigu koju sam procitala je od Anne Graham Lotz „Zašto?“**

16. Da li je i koliko je za vas važno da budete bilingvalni?

veoma vazno osrednje važno to za mene nije ni najmanje bitno

Navedite razlog: **Albanski je moj materni jezik... služiće mi kao i do sad, za komuniciranje medju svojim ljudima i u porodici...inace crnogorski mi je primaran jer živim i živjeću ovdje, i moram usavršavat ovaj jezik... kako bi sutra bila „neko“u ovoj zemlji.**

APPROCCI MODERNI ALL'INSEGNAMENTO DELLE LINGUE VIVE: BILINGUISMO

Riassunto

Del bilinguismo come settore della linguistica applicata si è discusso molto in un contesto negativo. Solo negli ultimi decenni ci si è resi conto del suo contributo allo sviluppo cognitivo umano. Nel passato questo fenomeno linguistico era sempre legato alla minoranza sottomessa che diventava bilingue per necessità. In questo lavoro si presta l'attenzione all'educazione bilingue nel Montenegro e ai risultati ottenuti dagli studenti durante i loro studi accademici.

Valentina Tanjević-Milidrag, Raba Hodžić

СТАВОВИ СТУДЕНАТА ПРЕМА КОМУНИКАТИВНОЈ КОМПЕТЕНЦИЈИ У НАСТАВИ ЕНГЛЕСКОГ ЈЕЗИКА

Рад има за циљ да презентује истраживање које је аутор спровео како би сазнао какав је однос студената према говорним вежбама на часовима енглеског језика, шта су разлози за њихово слабије учешће у дискусијама и какво је мишљење студената о сопственим комуникационим способностима на енглеском језику.

Кључне речи: настава енглеског језика, комуникативна компетенција студената, комуницирање, дискусија

1. Увод

У време веома брзог напретка технике и технологије коминирања као и медија који то омогућују, више се не преиспитује потреба за учењем страних језика, већ се све више тежи да се развије способност да се на ефикасан начин комуницира на страном језику. На тај начин се истиче значај познавања страног језика као предуслова за успешно комуницирање, али и за даље усавршавање у да тој области. Већи број научника оценио је да данас комуникације имају важност као и енергија, економија и технологија (Дмитровић 2004: 161) а способност комуницирања на страном језику заузима веома важну позицију у свету где је информација постала кључни моменат за било који напредак.

Крајем деветнаестог и почетком двадесетог века лингвисти (Henry Sweet, Wilhelm Viëtor, Paul Passy) се све више оријентишу ка практичној примени језика која је, истина, одувек била значајна, али је у настави страних језика била подређена граматичким структурама језика, учењу и проширивању вокабулара и синтаксичким правилима (Бојовић 2004). Поменути лингвисти су истицали да је говор, а не писана реч, примарни облик језика. Седамдесетих и осамдесетих година двадесетог века појављује се занимање за комуникативне приступе у настави. Страни језик, поготову енглески језик који је веома распрострањен, постаје веома важна компонента наставе па отуда све више расте и занимање за комуникативне приступе у настави. Увођењем појма *комуникативна компетенција* све више се скреће пажња на језик и језичке функције, а самим тим се тежи да ученици и студенти буду све више изложени стварној употреби језика на часу кроз постављање комуникативних задатака.

2. Стратегије учења енглеског језика

Амерички лингвиста Ребека Оксфорд (1990: 8) стратегије учења назива „специфичним акцијама које спроводе ученици или студенти како би олакшали себи учење, учинили га ефикаснијим, пријатнијим, самоусмеренијим и преносивим на нове језичке ситуације и задатке“. Керол Грифитс (2007: 91) подржава

Џејн Рубин (1981) и каже да стратегије учења и треба да се сматрају „свесним активностима одабраним од стране ученика у процесу учења страног језика“. Дефиниција коју даје Род Елис (1994: 530) гласи да „стратегије учења представљају менталне активности које су директно повезане са одређеним стадијумом у процесу усвајања језика“. Две последње дефиниције указују на то да је учење језика процес у току кога ученици усвајају знања из разних области страног језика као и то да се ученици и студенти сами мењају током тог процеса, постају зрелији, уче једни од других, уочавају сопствене грешке и грешке својих вршњака, решавају језичке задатке на различитије начине, постају креативнији итд.

За потребе овог рада аутор се позива на класификацију стратегија учења енглеског језика коју је дала Ребека Оксфорд (1990). Оксфорд је издвојила шест група које укупно садрже 19 подгрупа стратегија учења (видети прилог бр. 2).

У раду се даље фокусирамо само на афективне стратегије учења које су по мишљењу аутора и најзначајније за процес комуникације на часу енглеског језика. Проучавање заступљености ових стратегија учења код студената објасниће евентуалне недостатке, проблеме и потешкоће са којима се студенти срећу у настави приликом говорних вежби на енглеском језику.

2.1. Афективне стратегије учења енглеског језика

Појам *афективан* Оксфорд (1990) објашњава тако што каже да се он односи на емоције, ставове, мотивацију и вредности и при том додаје да емоцијама, ставовима, мотивацијом и вредностима ученик или студент може овладати користећи управо афективне стратегије у процесу учења језика (класификацију афективних стратегија дајемо у прилогу бр. 3). Она даље сматра да ученици који су успешни у учењу страног језика знају како да контролишу своје емоције и да управљају својим ставовима па да тако учење страног језика учине пријатнијим и успешнијим. С друге стране, негативна осећања могу да успоре учеников прогрес у учењу или да га потпуно одврате од језичких активности (ibid.) У овом контексту треба поменути и улогу наставника у процесу подучавања енглеског језика. Према Р. Оксфорд (ibid., 140-141) наставници могу да утичу на атмосферу у учионици на три различита начина: „мењајући социјалну структуру у учионици тако што од ученика траже већу одговорност, повећавањем времена које се утроши на конверзацију и подучавањем ученика да користе стратегије учења“.

Самопоуздање је један од примарних афективних елемената који подразумева преиспитивање о томе колико је неко и сам ефикасан у учењу језика, док нижи степен самопоуздања можемо увидети у тренуцима када ученик сам себе критикује наглас (исто.). Затим, треба поменути и ставове као предуслове за мотивацију у свакој области па и у области учења страног језика. Оксфорд сматра да ставови и мотивација истовремено утичу на ефикасност у учењу општег енглеског језика и у „области појединих језичких вештина као што су слушање, читање и говорење“ (исто., 141). Стратегије самоохрабривања су моћни чиниоци побољшања ставова а самим тим и мотивације (исто.).

Нервоза у 'малим количинама' може помоћи неким ученицима да буду успешнији у језичким задацима а такву нервозу обично називамо 'позитивна трема'. Међутим, нервоза која прерасте у стрес може да доведе до бриге, сумње у себе, разних фрустрација, несигурности и страха од наставе одређеног наставног предмета. Свему томе може да буде узрок захтевање од ученика да говори испред својих вршњака из одељења а не са свог места. Оксфорд (исто.) сма-

тра да такву стресну ситуацију ученик може превладати ако удахне дубоко више пута или се смеје. Поред тога, она сматра да самоохрабрење позитивним исказима може помоћи да се смањи стрес и приликом говорења на часу али и приликом решавања тестова.

Оксфорд (исто.) даље истиче да је урађен мали број истраживања која су за предмет проучавања имала афективне стратегије учења страног језика. Истраживања која су урађена из ове области показују да су афективне стратегије веома занемарене у процесу подучавања као и процесу учења страног језика, па тако само један ученик од њих двадесет влада овим стратегијама. Управо због тога смо спровели квалитативно истраживање које има за циљ да се бави проблемом заступљености афективних стратегија у настави енглеског језика на Педагошком факултету у Јагодини и да притом објаснимо разлоге за проблеме који се јављају у комуникацији на часу енглеског језика. Сврха истраживања је да искористимо та сазнања како би унапредили васпитно-образовни процес страног језика на овом факултету.

3. Унутрашња структура разговора и настава енглеског језика

За развој компетенције у остваривању успешне комуникације на енглеском језику од великог је значаја развој вештине говора и разговора. Вештина говора представља тачност, лексичку и граматичку тачност, стилистичку адекватност, познавање модела невербалне комуникације на страном језику, као и способност обраде информација оног тренутка када их добијемо.

Разговор на часу је свакако другачији од свакодневног ђаскања са пријатељима (small talk) или члановима породице, а уз то ако се захтева од студената да говоре и разговарају на енглеском језику онда је то још и већи изазов. За разлику од приватних разговора чија је унутрашња структура мање изражена, разговор на часу енглеског језика има јасан циљ и спада у формалније разговоре. Милица Андевски (2008) истиче да можемо разликовати *пет различитих фаза* (види прилог бр. 1) у оквиру једног структурисаног разговора.

- 1) *Успостављање конџакџа* је веома важан први корак који треба да омогући отворену и пријатељску атмосферу за размену мишљења. На часу енглеског језика на универзитетском нивоу веома је важно да наставник од првог часа успостави пријатну и продуктивну атмосферу и пријатељски однос са својим студентима. Даље, такође је важно да се тај однос све више унапређује у току наставе и постаје све искренији.
- 2) *Информативна фаза* је друга фаза која подразумева да се усагласи заједнички план за разговор који следи (Андевски 2008: 73). Овде спада и утврђивање тема разговора као и успостављање погодне атмосфере за дискусију. Све ово је од великог значаја за наставу страног језика јер баш у овој фази треба укључити саговорнике, у нашем случају студените. Студентима можемо дати прилику да бирају тему за разговор и тако их додатно мотивисати да учествују у дискусији. *На пример*: Наставник може формулисати задатак за рад по групама на часу на следећи начин – *Одаберити једну тему за разговор у оквиру групе а поштом највише закључке до којих сте дошли разговарајући на одабрану тему. Своје закључке ћете касније прочитати осталим студентима и покушати да их аргументовано браните*. Можемо понудити следеће теме:

- Women should stay at home not to go to work (Жене треба да остану код куће, а не да раде).
- Governments should spend money on problems on Earth, not on exploring space (Владе треба да троше новац на решавање проблема на Земљи, а не на истраживање свемира).
- A grade is not always the measure of students' knowledge. (Оцена није увек мерило знања) итд.

За дискусију треба утврдити предвиђено време и постарати се да она тече тако да се остваре услове за трећу, кључну фазу разговора.

- 3) *Фаза давања аргумената* је фаза када следи садржајно расправљање и када до изражаја долази критичко мишљење студената који учествују у расправи. Улога наставника је сада само посредничка, он води дискусију и усмерава студенте да дају аргументе, да развијају идеје, дају и одбацују предлоге, долазе до закључака. Дискусија може бити изузетно 'плодна' и подстицајна ако се одаберу праве теме за разговор. Мотивација студената се појачава и тиме што се студентима даје могућност да сами одаберу тему за разговор а опет све у складу са захтевима наставе.
- 4) Четврта фаза је *фаза закључивања разговора*. У овој фази треба упутити учеснике дискусије да се уместо мноштва аргумената и премишљања, који су изнети у фази аргумената или чак оповргнути, дође до неких заједничких закључака, да се изнесу за и против аргументи и да их саговорници потврде (исто, 76).
- 5) *Завршна фаза* подразумева крај разговора и 'пријатељско поздрављање'. Андевски (2008: 77) се овом приликом позива на налазе психологије емоција: ако се потрудимо да створимо опуштајућу и пријатељску атмосферу приликом завршетка разговора то ће омогућити да се поновни контакт успостави у позитивној форми. Већину људи, без обзира на ток дискусије, обрадује неколико љубазних речи на крају дискусије. У нашем случају, веома је важно да наставник захвали студентима на ангажовању у току дискусије и на њиховом труду који су уложили на часу. Поред тога, важно је да се студентима да до знања да је њихов труд примећен и да ће бити уважен у процесу оцењивања.

Такав приступ настави од стране наставника биће подстицајан за студенте који ће радо учествовати у дискусијама а истовремено се и одважити да самостално саопште своју идеју. Наиме, увођење афективних стратегија учења у наставу енглеског језика знатно ће допринети да се студенти оспособе да контролишу своје емоције и да управљају својим ставовима па да тако учење страног језика учине пријатнијим и успешнијим.

4. Активно слушање и учешће у разговору на часу енглеског језика

Активно слушање није никаква посебна техника вођења разговора. Андевски (2008) истиче да је то став који заправо говори о томе да смо изнутра усмерени ка томе да сазнамо шта нам саговорник жели рећи, да смо заинтересовани да то сазнамо. Треба нагласити и то да активно слушање не треба да се одвија у ситуацији у којој влада нестрпљење већ да се на часу омогући пријатна ситуација у којој ће студенти активно слушати наставника и наставник њих. То је предуслов за добру комуникацију као и за развој добрих комуникационих компетенција студената на Педагошким факултетима.

Према Милици Андевски (2008: 114) активно слушање обухвата: остварење пријатних услова у току разговора, отклањање сметњи, стављање довољно времена на располагање, структурисано поступање (пет фаза разговора), не прекидати саговорника, постављање потпитања, по могућству не вредновати изјаве саговорника, показивање заинтересованости за разговор и вербално и невербално, и поштовање пауза како би саговорник имао времена да изнесе своје мисли.

Ако наведене компоненте активног слушања преведемо на наставу енглеског језика онда би то значило да активно слушање и учешће у разговору на часу подразумева следеће:

- успостављање пријатне атмосфере већ на почетку часа од стране наставника,
- отклањање буке и шума који се јављају док студенти заузимају своја места и седају на столице,
- давање довољно времена студентима да се припреме за дискусију,
- не прекидати студенте док говоре како им не бисмо прекинули ток мисли,
- помоћи студентима да искажу мисли постављањем потпитања, по могућству избегавати исправљање лексичких и граматичких грешака када студент говори јер би то допринело да се омете његов ток мисли и да се створи страх од комуницирања на часу,
- потребно је да том приликом наставник покаже да је заинтересован за то што студент прича и да га охрабри с времена на време климањем главом или неким другим видом невербалне комуникације,
- затим, потребно је да се издвоје главне идеје и да се поштују паузе које студент прави док покушава да смисли наредну реченицу на енглеском језику.

Дакле, ако испоштујемо горе неведене услове за комуникацију на часу енглеског језика, онда можемо очекивати да се наши студенти често и мотивисано јављају да учествују у дискусијама на часу и да користе енглески језик у стварној комуникацији.

5. Предмет истраживања

Праћење ефикасности и квалитета наставе енглеског језика представља битну компоненту унапређивања високошколске наставе. Од квалитета остварености васпитно-образовних задатака у току студија у оквиру овог наставног предмета зависи и оспособљеност студената да се и сами усавшавају како у области језика тако и у области стручних предмета читајући литературу на страном језику. То би допринело да студенти, будући васпитачи у предшколским установама и васпитачи у домовима, буду успешнији у обављању радних задатака и разуме се, у комуницирању на страном језику.

Дакле, аутор је спровео ово истраживање са циљем да сазна какав је однос студената према говорним вежбама на часовима енглеског језика, шта су разлози за њихово слабије учешће у дискусијама и какво је мишљење студената о сопственим комуникационим способностима на енглеском језику.

6. Циљ и задаци истраживања

Основни циљ истраживања јесте да се утврди какав је однос студената на часовима у току говорних вежби, шта су разлози за њихово слабије учење у дискусијама и како образлажу своје комуникационе способности на страном језику.

7. Хипотезе истраживања

Општа хипотеза од које смо пошли у овом истраживању гласи:

Веома је мали број студената на Педагошком факултету у Јагодини који користе афективне стратегије учења у настави енглеског језика и поседују добре комуникационе способности на овом језику.

Посебне хипотезе овог истраживања су следеће:

1. Ако у току наставе студентима омогућимо адекватну изложеност страном језику тиме би унапредили њихову комуникативност и појачали могућност за реалну, сврсисходну употребу страног језика на часу и ван њега.
2. Ако студенте подучавамо афективним стратегијама учења страног језика, обезбедићемо им прилику да превладају потешкоће у говорним вежбама на енглеском језику.
3. Ако студентима укажемо да и они сами могу да буду креатори сопственог учења енглеског језика, мотивисаћемо их да константно унапређују своје језичко знање и да побољшају своју способност комуницирања.
4. Ако студентима укажемо на значајност познавања стратегија учења језика, тиме бисмо допринели да они успешније користе енглески језик како у писаној тако и усменој форми у процесу комуникације.

8. Узорак

Квалитативно истраживање је обухватило 146 студената прве академске године на Педагошком факултету у Јагодини на смеровима предшколски васпитач и домски васпитач. Студенти су у тренутку истраживања поседовали средњи ниво знања енглеског језика (*intermediate level*). Узорак за истраживање који је одабран је узорак који није заснован на теорији вероватноће и то је *пригодни* узорак који сачињавају јединице популације које су истраживачу на располагању.

9. Методе, технике и инструменти истраживања

Метода истраживања која је примењена у овом истраживању је *дескриптивна*. Она се ослања на емпиријске (искуствене) чињенице које постоје и које се узимају у обзир при истраживању (В. Банђур и Н. Поткоњак 1999.) Као таква ова метода је намењена, дакле, истраживању васпитно-образовне праксе уопште па самим тим и истраживању васпитно-образовне праксе страног језика. Предност ове методе је у томе што се њоме могу обухватити репрезентативни узорци и што се чињенице прикупљене овом методом могу релативно лако обрадити. Због предности које дескриптивна метода нуди одлучили смо се за баш ту методу у овом истраживању.

Анализа садржаја је као техника истраживања примењена у квалитативном делу истраживања како би се анализирали дневници учења страног језика

(Learning Journal) студената и тиме утврдиле појединости у процесу учења и развоја комуникативних способности студената на енглеском језику.

Инструмент који смо користили у процесу истраживања је *Дневник учења енглеског језика (Learning Journal)*. То је био задатак који је постављен пред студенте од стране истраживача са циљем да преиспитују себе које су то области које им представљају проблем у учењу, а које савладавају са лакоћом а затим и колико су способни да се баве рефлексijом у току и после учења одређених области у настави страног језика. Посебна пажња била је усмерена на осећања која се тичу говорних вежби на часу и рефлексiji наученог баш из разлога што је рефлексija један од најјачих инструмената побољшања сопственог знања и способности поготово у области учења страног језика (J. H. Stronge 2006).

Дневник је користан алат који пружа увид у интроспекцију сопственог учења и напредовања у области учења страног језика а коју је иначе тешко сазнати на било који други начин (К. Хајленд 2002). За разлику од других инструмената истраживања овај инструмент пружа и одговор на питање зашто се испитаник понео баш тако како се понео у одређеној ситуацији (исто.). Ф. Бејли (Бејли 1990: 215, наведено у Хајленд 2002: 188) дефинише истраживање дневника учења као студију која се базира на подацима писаним у првом лицу једине скоро свакодневно, а који се односе на личне доживљаје и мишљења појединаца до којих је тешко доћи без ових докумената. Дневници учења страног језика пружају истраживачу дубљи увид у (не)коришћење стратегија учења а самим тим и увид у осећања која студенти поседују у процесу учења енглеског језика на факултету тј. афективних стратегија учења. Одабрани искази из дневника учења страног језика дате биће наведени даље у раду.

10. Резултати истраживања

Дневник учења (*Learning Journal*) је као задатак постављен пред студенте од стране истраживача на почетку академске 2009/2010. године. Студенти су дневник учења „водили“ током првог семестра ове академске године и бележили своја запажања и своја осећања у вези наставе енглеског језика на Педагошком факултету у Јагодини. Циљ оваквог задатка је био да се студентима омогући да слободно и без страха искажу шта је то што им представља проблем у учењу страног језика као и то да се ставе у ситуацију да евалуирају сопствено учење и напредак у овој области

Дневник учења је оцењен од стране студента као користан и занимљив начин да се усредсреде на своје учење што су студенти и написали у више наврата у својим дневницима. То је касније и потврђено анкетним упитником отвореног типа чијом се детаљнијом анализом у овом раду нећемо бавити.

За анализу података добијених путем дневника учења истраживач издваја 20 дневника учења (16,39%) од укупно 122 колико је било сакупљено у истраживачке сврхе. Дакле, то је мањи број дневника учења од онога колико је истраживач очекивао да ће бити корисно за интерпретацију података. Аутор сматра да је разлог за то што је од студената затражено да дневник учења пишу на енглеском језику. Из дневника учења истраживач је сазнао да је ниво знања студената из области енглеског језика на Педагошком факултету веома низак и да не задовољава потребе истраживања само на овај начин. Истраживач даље предлаже да се Дневник учења у даљем току истраживања употпуни подацима добијеним још неким инструментом истраживања и тиме се валидност података добијених

Дневником учења повећа. Анкетни упитник који би могао да се креира за ово истраживање садржао би питања отвореног типа на српском језику како би усредредио студентима пажњу на важне појединости битне за ток истраживања а то су осећања студената у току конверзације на страном језику, потешкоће и успеси у савладавању језичких задатака као и однос према настави страног језика уопште.

Наиме, истраживач сазнаје да су и сами студенти свесни свог недовољног знања енглеског језика за потребе наставе па су у дневнику студенти С1, С2, С3, С4 и С5 написали:

(напомена: коментари студената су дати у оригиналном облику без интервенције професора у смислу исправке граматичких и правописних грешака)

- C1: „I was little scared because I don't have that level of knowledge”
(превод: Била сам мало уплашена јер немам довољно знања)
- C2: „I have realised that I'm not so good in English. I need more practice in conversation to understand my teacher better”.
(превод: Схватила сам да не владам енглеским језиком тако добро. Треба више да вежбам конверзацију како би разумела професорку.)
- C3: „At first, I was confused, I can't undertood every word, what professor spoke up. All of us was watching in professor and, everybody was afraid and amazed”.
(превод: Прво сам била збуњена, нисам разумела сваку реч коју је професорка изговарала. Сви смо гледали у професорку и били смо уплашени и запањени.)
- C4: „ Teacher comes into my classroom and starts to talk in english, but i don't understand anything. I have a smile on my face but at the some time I want to cry.”
(превод: Професорка је ушла у учионицу и почела да прича на енглеском али је нисам ништа разумела. Смејала сам се али у неком тренутку ми је дошло да заплачем.)
- C5: „I was so afraid of some subject and I was asking myself how I will pass through. One of them is English.”
(превод: Плашила сам се неких наставних предмета и питала сам се како ћу проћи. Један од тих предмета је енглески.)

Веома мали број студената изразио је задовољство које осећа приликом конверзације на енглеском језику и да притом не осећа страх или неко друго непријатно осећање. Истраживач наводи реченице којима то илуструје:

- C6: „I feel confortable when our teacher introduces learning strategies that I can use later in order to get to grips with my language.”
(превод: Осећам се пријатно када професорка уводи стратегије учења које ја могу да користим касније како би се ухватила у коштац са својим страним језиком.)
- C7: “When I speak on English I feel very happy because I know that I will understand and I will find a way to communicate with someone who is not Serbian.” (превод: Када говорим на енглеском језику ја сам срећан јер знам да ћу разумети и да ћу наћи начин да комуницирам са неким ко није Србин.)

C8: "My favourite is discussions about lessons because I can express my thoughts through words."

(превод: Мени су омиљене дискусије јер могу да изразим своје мисли речима.)

Из дневника учења истраживач сазнаје и које су то области које студентима представљају проблем у учењу. Студенти најчешће наводе граматику (посебно глаголска времена), писање есеја, и превођење стручних текстова.

Даље, истраживач истиче да је од посебног значаја за резултате истраживања сазнање да студенти осећају страх од комуникације на енглеском језику и да су могући разлози за то недовољно познавање вокабулара, негативни коментари колега када неко погрешно или се често јавља за реч, стидљивост и друго. Истраживач издваја реченице које то илуструју:

C9: "I have very good speaking skill but I notice that some my coleage have problems with talking on english."

(превод: Ја имам веома добре говорне способности али примећујем да неке моје колеге имају проблеме приликом причања на енглеском језику.)

C10: „I realise I am bad at vocabulary and I should make it better, as well as be better at communication. I also feel more relaxed when working in groups then having to stand up and speak alone.”

(превод: Схватам да имам лош вокабулар и да треба да га унапредим, као и да унапредим моју комуникацију. Осећам се опуштеније када радим у групи него када треба да устанем и сама говорим.)

C11: „It is very hard to me to speak in English (...) I can't understand every word. And I can't translate everything somebody said (...)”

(превод: Веома ми је тешко да говорим на енглеском језику (...) Не могу да разумем сваку реч када неко говори (...))

C12: "When I have to speak on English I get so nervous. English classes help me so much (...)"

(превод: Када треба да говорим на енглеском језику ја се унервозим. Часови енглеског језика ми пуно помажу (...))

C13: " I felt insecure to speak to native speakers”

(превод: Осећала сам се несигурно да разговарам са људима чији је матерњи језик енглески.)

C14: "I don't like to speak on English because it is very difficult to me and I afraid to say something wrong”

(превод: Не волим да причам на енглеском језику јер ми је то тешко и плашим се да ћу нешто рећи погрешно.)

C15: "I would like to speak in every class to say what I think, what is my opinion but I can't because I m shy and I am afraid what will other colleagues say.“

(превод: Волео бих да говорим на сваком часу и кажем шта мислим али не могу јер сам стидљив и плашим се шта ће рећи остале колеге.)

C16: "I wanted to speak more in the class but I was afraid of making a mistake. Sometimes I just can't speak up. I don't know why. Maybe, because of others in the class...”

(превод: Хтела сам више да говорим на часу али плашила сам се да не направим грешку. Понекад не могу да проговорим. Не знам зашто. Можда због других колега...)

C17: "The next exercise was speaking exercise and I felt bad, I could not speak a word...I was afraid to make a mistake and I did not say anything. Now I am sorry for that because the teacher is not counting our mistakes she only wants to teach us how to speak."

(превод: Следећа вежба је била говорна вежба и ја сам се осећала лоше, нисам могла да проговорим ни реч...плашила сам се да ћу направити грешку па нисам ништа рекла. Сада ми је жао због тога јер професорка не броји наше грешке само хоће да нас научи да причамо.)

Аутор још једном подсећа да је издвојен мали број дневника учења који су били од значаја за истраживање афективних стратегија учења страног језика код студената на Педагошком факултету у Јагодини. Ипак, од значаја је сазнање да су студенти били у прилици да преиспитују свој учинак у настави страног језика, да размишљају о својим проблемима у учењу, али и да преиспитују своја и позитивна и негативна осећања у вези енглеског језика. Од посебног значаја је и то што је, истина веома мали број студената, кроз интроспекцију дошло до закључака како превазићи проблеме које имају у учењу овог страног језика.

Закључак

Продуковање говорног језика, односно развој говорних вештина на страном језику, често се са правом сматра једним од најтежих аспеката подучавања и усвајања страног језика. У досадашњој пракси наставници су више поклањали пажњу лексици и граматички док су елементи говорног језика били спорадично заступљени или запостављени. У складу са савременим приступима настави енглеског језика намеће се потреба за побољшањем комуникационих способности студената као и све учесталијем развоју њихових говорних вештина.

Учење страног језика треба сагледавати као дугачак процес усвајања кроз изложеност циљном језику и кроз комуникативну употребу језика уз неминовне грешке. Грешке на универзитетском нивоу се итекако јављају али уз подршку наставника, учењем, увежбавањем, интегрисањем свих језичких вештина и рефлексом кроз дневник учења студенти могу постати мотивисанији да и сами унапређују своје знање енглеског језика и своје комуникационе способности. Тиме се центар наставних активности помера са наставничког објашњавања и исправљања грешака на активно учешће студената у дискусијама без страха од прављења грешке.

Професионални однос према настави страног језика захтева од наставника да и сам стално истражује и анализира добијене резултате. Рефлексивна евалуација комуникационих компетенција и наставника и студената у васпитно-образовном процесу страног језика је неминовна и представља значајан фактор успешне универзитетске наставе и данас и убудуће.

Литература

Андевски, М. 2008. *Уметности комуницирања*. „СЕКОМ“ – books д.о.о. Нови Сад

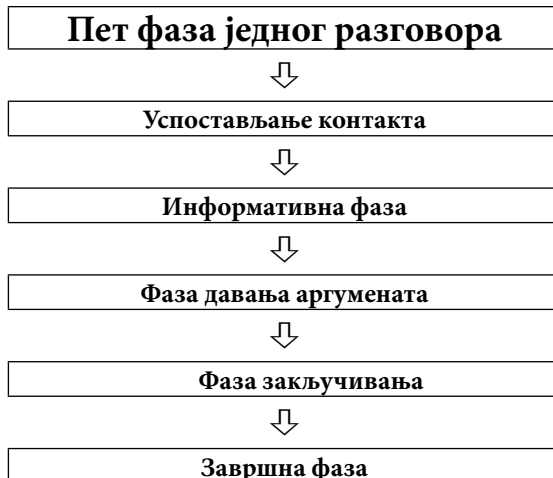
- Банђур, В. И Поткоњак, Н. 1999. *Методолозија педагозије*. Савез педагошких друштава Југославије, Београд
- Бојовић, М. 2004. *Значај и развој вештине говора код ученика у остваривању комуникације на страном језику*. Зборник радова Комуникација и медији у савременој настави, 465-467, Учитељски факултет у Јагодини, Институт за педагошка истраживања у Београду.
- Дмитровић, П. 2004. *Развијање комуникативних способности наставника и ученика*. Зборник радова Комуникација и медији у савременој настави, 153-169, Учитељски факултет у Јагодини, Институт за педагошка истраживања у Београду.
- Ellis, R. 1994. *The study of second language acquisition*. Oxford: Oxford University Press
- Griffiths, C. 2007. "Language learning strategies: students' and teachers' perceptions" *ELT Journal* 61/2: 91-99
- Hyland, K. 2002. *Teaching and Researching Writing*. Applied Linguistics in Action Series, edited by Christopher N. Candlin and David R. Hall, Pearson Education Limited, London
- Oxford, R. 1990. *Language Learning Strategies: What Every Teacher Should Know*. New York: Newbury House.
- Rubin, J. 1981. Study of cognitive process in second language learning. *Applied Linguistics*, 11:2, 117-131. Stronge, J. H. 2006. *Evaluating teaching: A guide to current thinking and best practice*. Thousand Oaks, CA: Corwin Press.

Ivana Cirkovic Miladinovic, STUDENTS' COMMUNICATIVE COMPETENCES IN ENGLISH LANGUAGE TEACHING

Summary: The purpose of this paper is to show research data that the author conducted at the Faculty of Education in Jagodina in order to find out what problems students might have during the speaking exercises, what are the reasons for their avoiding to participate in discussions and what students think about their own communicative competences.

Прилози:

Прилог бр. 1: ПЕТ ФАЗА ЈЕДНОГ РАЗГОВОРА (Андевски 2008:72)

Прилог бр. 2: Класификација стратегија учења страног језика према Ребеки Оксфорд (1990: 17)

СТРАТЕГИЈЕ УЧЕЊА СТРАНОГ ЈЕЗИКА			
ДИРЕКТНЕ СТРАТЕГИЈЕ		ИНДИРЕКТНЕ СТРАТЕГИЈЕ	
I. Стратегије меморије	A. Стварање менталних веза B. Примена слика и звукова Ц. Обнављање Д. Активно учешће	I. Метакогнитивне стратегије	A. Усмеравање учења B. Организација И планирање учења Ц. Евалуација сопственог учења
II. Когнитивне стратегије	A. Вежбање B. Примање и слање порука Ц. Анализирање и доказивање Д. Стварање структура за инпут и продукцију (оутпут)	II. Афективне стратегије	A. Смањење стреса и нервозе B. Самоохрабривање Ц. Познавање сопствене емоционалне ситуације
III. Компензационе стратегије	A. Погађање B. Превладавање потешкоћа у писању и говору	III. Социјалне стратегије	A. Постављање питања B. Сарадња са другима Ц. Саосећање са другима

Прилог бр. 3: Класификација афективних стратегија учења страног језика према Ребеки Оксфорд (1990: 141)

АФЕКТИВНЕ СТРАТЕГИЈЕ УЧЕЊА СТРАНОГ ЈЕЗИКА		
Смањење стреса и нервозе	Самоохрабривање	Познавање сопствене емоционалне ситуације
1. Користити релаксацију, дубоко дисање или медитацију 2. Користити музику 3. Користити смех	1. Изговарати позитивне реченице 2. Мудро преузимати ризик 3. Награђивати самог себе	1. Слушати своје тело 2. Користити чек листу 3. Писати дневник учења 4. Разговарати са другима о својим осећањима

СТРАТЕГИЈА ПРИМЕНЕ ЗАЈЕДНИЧКОГ ЕВРОПСКОГ РЕФЕРЕНТНОГ ОКВИРА У НАСТАВИ ЈЕЗИКА НА УНИВЕРЗИТЕТСКОМ НИВОУ

У раду се анализирају предности реформисане наставе, имајући у виду структуру предмета (академско-општеобразовни, теоријско-методолошки и научно-стручни) у складу са Болоњском декларацијом, која се примењује на Филолошком факултету Универзитета у Београду од академске 2006/2007. године. Реч је о настави која се реализује на Катедри за неохеленске студије од академске 2009/2010. године. Иако се настава из ових предмета у оквиру студијског програма *Језик, књижевности, култура* изводи тек један семестар на грчком језику, у раду се износе предности организовања наставе применом оваквог модела, у складу са Заједничким европским оквиром.

Кључне речи: реформа високог образовања, грчки језик, target language, language showers, CEFR

1. Увод

Академске 2006/2007. године на Филолошком факултету Универзитета у Београду уписана је прва генерација студената на нови студијски програм, реформисан у складу са Болоњском декларацијом. Студијски програм *Језик, књижевности, култура*, као студијски програм основних академских студија који се примењује од 2009/2010¹, има утврђене циљеве и описане исходе процеса учења. Уређен је као скуп изборних предмета груписаних у четири обавезна подручја (Стандард 5)². Обавезна подручја иста су од 1. до 8. семестра основних академских студија и чине их:

1. Основе филологије (академско-општеобразовна група предмета: АО)

- 1 Ова настава се изводи на основу препорука Д. Литла, професора Универзитета у Дублину и члана Валидационог комитета Савета Европе, који је одржао на Филолошком факултету три семинара за наставнике и сараднике о примени и имплементирању Заједничког европског референтног оквира за живе језике у настави страних језика, књижевности и култура. Сарадња са Д. Литлом почела је академске 2008/2009. године када је на Филолошком факултету одржао тродневни семинар са следећим садржајем:
  1. Language learner autonomy and pedagogical approaches calculated to promote its development;
  2. The common reference levels of the Common European Framework of Reference for Languages and their relevance to the development of curricula in the Philological Faculty;
  3. European Language Portfolio as a tool to support reflective learning and learner self-assessment.Почетком зимског семестра академске 2009/2010. године Д. Литл је одржао тродневни семинар са сличним садржајем, док је у летњем семестру исте године говорио о следећим темама :
  1. CEFR on assessment;
  2. Teaching Large Classes;
  3. Bologna and CEFR descriptors;
  4. European Language Portfolio (ELP); Content and Language Integrated Learning (CLIL).
- 2 Документација за акредитацију студијског програма основних академских студија *Језик, књижевности, култура*.

2. Филолошке науке (теоријско-методолошка група предмета: ТМ)
3. Филолошке студије (научно-стручна група предмета: НС)
4. Савремени страни језици и вештине (стручно-апликативна група предмета: СА).

Поред стицања знања из домена језика, књижевности и културе, одређених профилем за који се студент определио приликом уписа, њему овако конципован студијски програм пружа могућност стицања знања и из других области (филозофија, педагогија, психологија, библиотекарство, информатичка писменост, економија и друге друштвене науке)³. Јасно дефинисана структура са бројним изборним предметима, омогућава студентима исходе у оквиру изабраног профила у складу са сопственим интересовањима за научни или стручни рад, за рад у струци или усавршавање, а све то уз практичну примену стечених знања и постизање већег капацитета у погледу интердисциплинарности. Студијским програмом *Језик, књижевности, култура* замишљено је да студент овлада теоријским знањима која су потребна за наставак мастер студија, као и за бављење научно-истраживачким радом у овој научној области, који представља основу докторских студија. Сви предмети на студијском програму *Језик, књижевности, култура* исказани су у складу са европским системом преноса бодова. Предмети имају три, шест или девет ЕСП бодова у зависности од радног оптерећења студента. Свакој групи предмета у оквиру одређеног подручја додељен је одређени број часова које студент мора да похађа.

2. Реформисана настава на Катедри за неохеленске студије

У овом раду бавићемо се конкретно наставом која се реализује на Катедри за неохеленске студије од академске 2009/2010. године. Иако се настава из ових предмета у оквиру студијског програма *Језик, књижевности, култура*⁴ изводи тек један семестар на грчком језику, ипак се могу увидети предности организовања наставе применом оваквог модела, а све у складу са Заједничким европским референтним оквиром за живе језике: учење, наставу и евалуацију (CEFR), Европским језичким портфолијом и CLIL-ом (Content and Language Integrated Learning). Применом оваквог модела, наставу је требало на свим годинама изводити на грчком језику као *циљном језику*, било да је реч о настави језика⁵, било књижевности⁶ или неких других мултидисциплинарних предмета.

Учење језика у контексту представља двојезичну наставу и предметно учење, чиме се истовремено подучава језик у школске сврхе и унапређују когнитивне способности. У Европи је овакав вид учења познат као CLIL, док се у другим деловима света говори о *језику кроз курикулум*. Године 1995. CLIL, односно *учење језика кроз курикулум* одобрила је Европска комисија као део политике ЕУ о мултилингвизму (Brewster 2004).

Према Savignon (1991), а како наводи Met у свом раду (Met 1998: 36) „курсеви језика засновани на садржају природан су додаток комуникативних приступа

3 И овај тип (изборних) предмета класиран је у поменуте четири групе (АО, НС, ТМ, СА), чиме студент може обухватити више предмета који га интересују, чиме показује виши степен сопствене компетитивности, не нарушавајући тиме профил за који се определио. Таква флексибилност пружа широке могућности мотивисаним појединцима.

4 Студијски програм *Језик, књижевности, култура* акредитован је у четвртм кругу акредитације.

5 И то одмах, од прве па све до четврте године.

6 Од друге до четврте године.

учењу језика који истиче употребу језика као средство за тумачење, изражавање и преговарање о значењу“. Met (1998:37) сматра да конструктивизам даје „неспорно, снажно образложење за курикулуме засноване на садржају, пошто је то холистичка база заснована на значењу. За разлику од традиционалних модела учења, холистички приступи омогућавају ученику да схвати од самог почетка како се делови уклапају у целину“. Williams & Burden (1997:38) додају да:

- конструктивизам дозвољава учешће ученика на часу,
- садржи преглед процеса учења,
- подстиче могућност избора начина учења и вишеструких интелектуалних способности које помажу у откривању талента и потенцијала ученика,
- доводи до пораста самосталности код ученика због тимског, индивидуалног и рада у паровима.

Овом приликом више пажње ћемо посветити извођењу наставе из предмета који интегрално припадају новом, акредитованом курикулуму, из групе АО, НС и ТМ предмета. Када је реч о настави језика на свим годинама, грчки језик се сагледава као основни медиј за усвајање и савлађивање свих језичких компетенција на сва четири нивоа (рецепција, продукција, интеракција, медијација) кроз посебне раније наведене групе АО, ТМ и НС предмета. У четворогодишњем курикулуму Катедре за неохеленске студије предмети су распоређени на следећи начин:

НАЗИВ ПРЕДМЕТА	ТИП	ТИП	БРОЈ ЧАСОВА предавања	БРОЈ ЧАСОВА вежби	ЕСПБ
УВОД У НЕОХЕЛЕНИСТИКУ 1 И 2	ОСНОВЕ ФИЛОЛОГИЈЕ	АО	2	0	3
БАЛКАНОЛОГИЈА 1-4	ОСНОВЕ ФИЛОЛОГИЈЕ	АО	2	0	3
КЛАСИЧНИ ГРЧКИ ЈЕЗИК 1 И 2	ФИЛОЛОШКЕ НАУКЕ	ТМ	4	0	6
КЛАСИЧНИ ГРЧКИ ЈЕЗИК 3 И 4	ФИЛОЛОШКЕ НАУКЕ	ТМ	2	0	3
ИСТОРИЈА ГРЧКОГ ЈЕЗИКА 1-4	ФИЛОЛОШКЕ НАУКЕ	ТМ	2	0	3
ГРЧКИ ЈЕЗИК 1-8	ФИЛОЛОШКЕ СТУДИЈЕ	НС	2	2	6
ГРЧКА КЊИЖЕВНОСТ 1-4	ФИЛОЛОШКЕ СТУДИЈЕ	НС	1	1	3
ГРЧКА КЊИЖЕВНОСТ 5-8	ФИЛОЛОШКЕ СТУДИЈЕ	НС	2	2	6

На сваком од нивоа, без обзира на предмет, могуће је видети која је знања и вештине студент усвојио, да ли је способан да их адекватно примени и да то покаже на основу периодичних евалуација које се спроводе у оквиру сваког курса. Тешкоћа примене оваквог приступа у учењу језика огледа се у томе што студенти, особито на почетном нивоу⁷, не знају грчки језик и не могу одмах пратити наставу на циљном, грчком језику. Треба узети у обзир да је релативно мали број

⁷ Прва година студија, када се први пут сусрећу са грчким језиком.

оних студената који се уписује на факултет са одређеним предзнањем из грчког језика, с обзиром да грчки језик још увек није у основном и средњошколском систему образовања у Републици Србији.⁸

CLIL (Content and Language Integrated Learning) посматра се као образовање са двоструким циљем и наставници верују да је предност оваквог учења побољшање општих когнитивних способности ученика. То је иновативни процес са холистичким елементима. У неким земљама представља покушај превазилажења старих програма и у будућности би могао да доведе до стварања једног интегралног курикулума (Novotná & Hofmannová 2000). Захваљујући својој практичности и флексибилности, CLIL се може применити на различите начине, у различитим предметима, разним врстама школа и различитим узрастима ученика. Стога је један од закључака и тај да CLIL захтева интерактивну наставу. Вербални *иниуш* обавезно треба да буде праћен употребом мултимедијалних и визуелних средстава (Novotná & Hofmannová 2000).

Управо је ово разлог што се прибегава форми наставе коју CLIL фаворизује на овом нивоу (A1-A2), у виду такозваних *language showers*⁹, односно наизменичне употребе и грчког и српског језика. На вишим годинама настава се из ових предмета у потпуности изводи на грчком, било да је реч о нашим наставницима, или о страним лекторима. У том погледу може се рећи да се већ осећа видан напредак студената у усвајању грчког језика на свим нивоима, а посебно у погледу рецепције и усмене продукције. Још један недостатак оваквог приступа огледа се у немогућности да се на исти начин постигну задовољавајући резултати и на нивоу писане продукције, иако студенти похађају наставу из предмета *Увод у традуктологију*, *Конверзација* и *Практикум из неохеленистике*, а разлози су и објективни и субјективни. Од објективних бисмо истакли следеће:

1. прво, писана компетенција (не само на грчком језику) се, што је добро познато, спорије развија од усмене¹⁰, поготово ако имамо на уму да се у графичкој грчкој језику примењује етимолошки правопис;
2. друго, у грчком језику постоје форме наслеђене из старог грчког језика¹¹.

Субјективни разлози су бројнији, а два свакако предњаче:

1. студенти морају систематски радити и улагати више напора у увежбавање које као резултат има усвајање правилне графичке,
2. друго, усавршавање писане компетенције подразумева да студенти активно читају различите моделе текстова код куће и да онда, у складу са својом компетенцијом, циљано сами пишу разне врсте текстова, као и да пишу саставе на задату тему.

8 Министарство просвете РС и амбасада Републике Грчке у Београду реализовали су пилот програм за факултативно учење грчког као другог страног језика у основној школи „Свети Сава“ у Београду. Иницијативом професора латинског и старогрчког језика у Земунској гимназији такође је организована факултативна настава грчког језика. Факултативна настава грчког језика се у последње две године реализује и у Филолошкој гимназији у Београду.

9 Реч је о систематском, краткотрајном излагању CLIL-у на циљном језику у трајању од 15 до 30 минута, неколико пута недељно.

10 Писана продукција се теже развија од усмене због тежине писаног дискурса.

11 Катаревуса (κατάρευσσα) је архаична форма грчког језика, који се ослањао на класични грчки језик, тако да се веома разликовао од народног говора. Реч је заправо о службеном језику администрације, школовања итд., као и књижевности, што значи да су га користили учени и образовани људи. „Језичко питање“ је настало онда када су прво песници, почетком 19. века, а касније и прозни писци „прешли“ на димотику.

Како студенти понекад невољно испуњавају ове захтеве, сматрајући то тешким, то се јасно одражава и на целокупан ниво њихове писане језичке компетенције, који је у односу на тражено¹² и очекивано¹³ ипак веома низак.

3. Настава НС предмета

Настава грчке књижевности, због саме материје, на првој и на другој години одвија се на српском језику, а на осталим годинама највећим делом на грчком. Међутим, невоља у примени Заједничког европског референтног оквира у настави књижевности је у томе што не постоји колико-толико задовољавајући дидактички материјал на грчком језику који би олакшао студентима приступ књижевности и додатно их мотивисао на читање и писање. Отуда се на Катедри за неохеленске студије користе расположиви материјали за предмете *Грчка књижевност* 5 – 8, како би књижевност била што више у функцији усвајања нових и јачања постојећих језичких компетенција код студената. И овде се, поред извођења наставе на грчком језику, која подразумева не само примену савремених наставних средстава него и интерактивно учешће студената у разговору са наставником, сарадником или страним лектором, повремено прибегавало коришћењу поменутог *language showers*¹⁴, особито на трећој години, како би се студентима на најбољи начин објаснило оно што није јасно или представља проблем.

Вероватно се већина предавача сусрела са чињеницом да студенти углавном механички одговарају потврдно на питање *Да ли сте разумели оно о чему вам се ђовори?* То се објашњава тиме што су студенти инхибирани, јер поседују нижи ниво језичке компетенције, те аутоматски одговарају да им је све јасно, плашећи се да евентуално поставе питање. Зато на крају часа треба спровести проверу у виду краћег теста како би наставник колико-толико био сигуран да су га студенти разумели. Тест може бити и анониман. Зато је понекад на предавањима у оквиру предмета *Грчка књижевност* 5-8 неопходна наизменична употреба циљног (грчког) и српског језика. Додатни разлог за овакав приступ представља градиво које се обрађује у оквиру предмета *Грчка књижевност* 5 – оно обухвата теме из просветитељства, а у том периоду грчки аутори пишу катаревусом.¹⁵

4. Настава ТМ предмета

Основна је препорука Д. Литла да се настава у свим својим сегментима и облицима што више изводи на циљном језику, у нашем случају на грчком. То би значило да је и наставу из предмета *Класични грчки језик 1-4* (на другој и трећој години) као и наставу из предмета *Историјска грамајика 1-4* (на трећој и четвртој години) требало изводити искључиво на грчком језику. Више је разлога што се настава из ова два предмета изводи на српском језику. Реч је, пре свега, о теоријско-методолошким предметима, који претпостављају бар солидно познавање опште лингвистике на циљном језику, што није случај са студентима неохеленистике који грчки језик уче тек годину дана. Планом и програмом предмета

12 Према препорукама CEFR-а

13 Новим курикулумом дефинисани су циљеви постизања језичке компетенције према CEFR-у. На 1. години излазни ниво биће А2, на 2. години В1, на 3. години В2 и на 4. години С1.

14 В. бел. 11.

15 В. бел. 13.

Класични грчки језик предвиђено је усвајање елементарне граматике овог језика у функцији конфронтације са истим, сличним или различитим облицима нормативне граматике у српском и савременом грчком језику. Историјска граматика се надовезује као елементарна упоредна граматика на нормативну граматiku класичног грчког у функцији учења језика. Дакле, поред дилеме да ли би студенти могли с лакоћом да прате наставу из ових предмета, поставља се неизоставно и питање наставног кадра који би наставу из ових предмета изводили путем циљног језика. С обзиром да је готово немогуће у нашим условима применити овакав вид приступа, када је реч о теоријско-методолошким предметима, настава се одвија искључиво на српском језику.

5. Настава АО предмета

На Катедри за неохеленске студије посебну проблематику представљају предмети који припадају групацији академско-општеобразовних, као што су *Увод у неохеленистику 1-2* и *Балканологија 1-4*. Ови предмети су студентима неохеленистике обавезни, док су студентима других студијских група изборни. Конкретно, реч је о студентима који слушају и полагају испит из *Балканологије 1-4* (друга и трећа година студија). Управо због овакве структуре студената, који углавном студирају бугарски, румунски, албански, турски или арапски језик, поставља се питање могућности извођења наставе на грчком језику. Постоји идеја да се настава посебно одвија за студенте неохеленистике на грчком језику, а за студенте других студијских група на српском језику.¹⁶ Али, са друге стране, то не значи да се на једном делу тих часова не могу примењивати комбинације смењивања циљног и српског језика. Далеко је већи проблем што студенти долазе са недовољним предзнањима како би могли пратити предмете чак и на српском језику, односно што би избор из понуђене литературе био прилично оскудан, ако не чак и сасвим ограничен. Оно што је свакако у духу CLIL-а јесте могућност да се на часовима из ових предмета практикује вишејезична настава у виду веома кратких и што је више могуће ефектних смењивања циљног и српског језика.

На основу тврдњи Виготског (1962), CLIL наставник треба да води рачуна о врсти *инџуиша* у настави, да контекстуализује садржај и представи га на разумљив начин, комбинујући аудио и видео методе. Требало би да се служи различитим техникама попут гестикулације и да се служи свим средствима како би упутства била што јаснија. Наставник треба да говори јасно, растављајући делове задатака на основне компоненте и дајући упутства за сваки од делова. Треба да развија когнитивне способности ученика и подучава их стратегијама учења. Поставља се неизоставно и питање колико је предметни наставник вољан и способан да спроведе такав вид наставе у дело, односно да ли за тако нешто има одговарајуће лингвистичке и стручне компетенције. У овај облик наставе је више него пожељно активно укључити студенте других филологија у комуникативни процес. Тиме би се побољшао свакако квалитет наставе, студенти би језички једнако тј. равноправно били третирани, а и активно би били укључени у про-

¹⁶ У уводној табели документације за акредитацију студијског програма *Језик, књижевности, култура*, настава на основним академским студијама на Филолошком факултету одвија се на српском језику. Овим студијским програмом остављена је и могућност извођења наставе на неком другом страном језику. Ово је могуће остварити уколико постоје кадровске могућности, с једне стране и претходно спроведено тестирање кандидата којим се доказује поседовање одређене, унапред дефинисане језичке компетенције, с друге стране.

цес извођења наставе. На тај начин, док професор разговара на грчком у “грчкој групи” нпр. о *Балканском језичком савезу*, студенти румунског припремају своја излагања о тој теми на румунском, бугаристи на бугарском, будући албанолози на албанском итд. Још једна од могућности би била да наставник говори 45 минута на српском језику о нпр. *Балканском језичком савезу*, а да студенти после напишу есеј о томе шта су разумели на језику који студирају. На тај начин, наставник би могао да има увид и у писани дискурс сваког студента који похађа наставу из ових предмета. Smit & Patterson (1998:1) износе резултате истраживања, где „когнитивно незахтеван рад, попут преписивања или понављања, нарочито онда када не постоји пропратни контекст, не подстиче учење језика. Активним укључивањем ученика у интелектуално захтеван рад, наставник ствара потребу за усвајањем одређеног језика“. Према Виготском (1986) наставник треба да буде способан да се суочи са митом о билингвалном хендикепу и да константно тежи превазилажењу препрека у учењу. Треба да покаже разумевање и осећај за појединачне потребе ученика, као и да их што више укључује у рад градећи на тај начин међусобну зависност између садржаја и језика подстичући кооперативно учење.

6. Закључак

На крају треба истаћи и питање понуде и доступности адекватног дидактичког материјала, што не представља мали проблем у процесу наставе и учења, односно усвајања грчког језика. Већина раније штампаних уџбеника и приручника за учење грчког језика не могу се користити, или је то могуће само у извесној мери, јер нису усклађени са Заједничким европским референтним оквиром, док се нови уџбеници ограничавају на три нивоа: почетни, средњи и напредни. Другим речима, сагледано из наше перспективе, код појединих предмета постоји велика диспаратност између дескриптора датих у оквиру CEFR-а с једне стране, и конкретног дидактичког материјала на коме се ради, с друге. Због тога се јаз премोшћава путем избора додатног материјала који се даје студентима у виду неауторизованих скрипти.

Из свега реченог може се закључити да примена Заједничког европског референтног оквира, Европског језичког портфолија и CLIL-а на Катедри за неохеленске студије даје углавном позитивне резултате. Двојезичну наставу на основним академским студијама не треба избегавати, поготово не на првој години и она је могућа свуда тамо где се битније не ремети основни процес учења и усвајања било грчког језика, грчке књижевности, или било ког другог општеобразовног предмета.

Литература

- Бодрич, Р. (2008). Common European Language Portfolio- Languages without Frontiers. *Примењена лингвистика* 9, Београд, 297-303
- Brewster, J. (1999). Teaching English through Content: supporting good practice. In: Kennedy, C. (ed) *Innovation and Best Practice*. London: Longman pp. 83-95
- Brewster, J. (2004). Content-based language teaching: a way to keep students motivated and challenged? In *IATEFL SIG Newsletter*, pp. 26-28

- Council of Europe (2001). *Common European Framework of Reference for Languages: Learning, teaching, assessment*. Cambridge: Cambridge University Press.
- European Commission, (1995). *White Paper - Teaching and learning. Towards the learning society*.
- Европски језички портфолио за настаџавнике и менијоре (2003). Подгорица: Влада Црне Горе, Министарство просвјете и науке.
- Ευσταθιάδης, Σ. et al. (2001). *Ενδιάμεσο επίπεδο για τα νέα ελληνικά*. Θεσσαλονίκη: Κέντρο ελληνικής γλώσσας.
- Κίτσα, Β. (2003). *Η διδασκαλία της νέας ελληνικής ως δεύτερης/ ξένης γλώσσας: διδακτική αξιοποίηση των διδακτικών εγχειριδίων του Σχολείου νέας ελληνικής γλώσσας του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης*. Θεσσαλονίκη: Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων. Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας.
- Marsh, D. and Lange, G. (1999). *Implementing Content and Language Integrated Learning*. Finland: Continuing Education Centre/TIE-CLIL.
- Met, M. (1998). Curriculum Decision-Making in Content-based Language Teaching. In: Cenoz, J. & Genesee, F. (eds.) *Beyond Bilingualism*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Novotná, J. and Hofmannová, M. (2000). CLIL and Mathematics Education. In: *Mathematics for Living. The Mathematics Education Into the 21st Century Project*. A. Rogerson (Ed.). Amman, Jordan, pp. 226-230.
- Pavezi, M. and Bertocchi, D. And Hofmannová, M. – Kazianka, M. (2001). *CLIL Guidelines for Teachers*. TIE CLIL. www.content-english.org/data/Novotna.doc
- Smith, J, and Patterson, F. (1998). *Positively bilingual: classroom strategies to promote the achievement of bilingual learners*. Nottingham: Nottingham Education Authority.
- Συμβούλιο της Ευρώπης (2007). *Κοινό Ευρωπαϊκό Πλαίσιο Αναφοράς για τη γλώσσα: εκμάθηση, διδασκαλία, αξιολόγηση*. Θεσσαλονίκη: Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων. Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας.
- Vygotsky, L.S. (1962, 1986). *Thought and Language*. Cambridge, M.A.: MIT Press.
- Williams, M. and Burden, R. (1997). *Psychology for Language Teachers*. Cambridge: Cambridge University Press.

STRATEGY OF IMPLEMENTATION OF COMMON EUROPEAN FRAMEWORK OF REFERENCE IN LANGUAGE LEARNING AT THE UNIVERSITY LEVEL

Summary

This paper gives a review of some results in subject reform at the Faculty of Philology in Belgrade according to Bologna Declaration. It considers Greek language teaching at the Department of Modern Greek Studies. A short summary is given of CLIL and its contribution to language learning at the university level. Although this concept has been recently introduced, it has shown very good results, which are presented in this paper.

Vojkan Stojičić

USVAJANJE SISTEMA ČLANOVA PRI UČENJU ENGLESKOG KAO DRUGOG JEZIKA

U procesu osmišljavanja sopstvenih istraživačkih projekata, svaki autor oslanja se na rad i iskustvo kolega koji su pre njega pristupili obradi neke teme. Tako je i u lingvistici. Analiza prethodnih istraživanja veoma je važan deo realizacije bilo kog istraživačkog poduhvata. Stoga, cilj ovog rada je da analizira pristupe pojedinih autora tokom proučavanja sistema članova engleskog jezika i to kod govornika čiji je maternji jezik neki od ostalih svetskih jezika. Ovakvih analiza bilo je malo na našem govornom području, pa bi ovaj pregled možda podstakao mlade filologe da se podrobnije bave nedovoljno opisanom problematikom upotrebe članova engleskog jezika kod govornika čiji je maternji jezik srpski.

Ključne reči: članovi engleskog jezika, učenje engleskog kao drugog jezika, istraživački rad

Obavezni deo svakog istraživačkog projekta, bio on iz oblasti prirodnih ili društvenih nauka, čini pregled i analiza istraživačkih poduhvata koji su prethodili autorovom planiranom projektu. Dobrobit ovakvih pregleda je višestruka. Sa jedne strane, autor pokazuje svoju spremnost i informisanost kao preduslov za početak istraživanja. Sa druge strane, uspeh i problemi ostalih autora mogu poslužiti kao smernice koje će osigurati da se ista pitanja ne razmatraju na isti način, ali i da se nova istraživanja usmere tako da dovedu do konkretnih, korisnih i nedvosmislenih rezultata. Dobro osmišljeno istraživanje predstavlja ključ za dalji uspeh u radu.

Ovom prilikom navešćemo glavne odlike različitih istraživanja o usvajanju članova engleskog jezika kod ispitanika kojima engleski jezik nije maternji. Namera nam je da damo pregled najčešćih grešaka koje se tom prilikom prave, kao i hipoteza na koje su se istraživači najčešće pozivali prilikom interpretacije tih grešaka. Pored toga, ukažaćemo i na vrste zadataka koje su autori često koristili kako bi ispitanike naveli da primene članove engleskog jezika. Vodićemo se radom autora koji su u protekloj deceniji započeli istraživanje u oblasti upotrebe članova, i za sada postigli najveće i najuticajnije rezultate u toj oblasti. Pre svega, pozivamo se na rad autora Tanie Ionin (2003, 2004, 2007, 2008a, 2008b, 2009) i Danijele Trenkić (2002, 2004, 2007a, 2007b, 2009).

Izostavljanje člana i upotreba pogrešnog člana su najčešće greške koje nematični govornici prave prilikom upotrebe članova u engleskom jeziku. Kako bi se ove greške korigovale na najbolji mogući način, potrebno je odrediti njihovo poreklo. Istraživači su po tom pitanju došli do važnog zaključka – da se ove greške ne događaju slučajno i bez reda, to jest da se mogu predvideti. Bitna odlika tih grešaka jeste da su one sistematične po svojoj prirodi, bez obzira da li se javljaju kod govornika čiji maternji jezik sadrži ili kod govornika čiji maternji jezik ne sadrži kategoriju članova. Moguće je tačno odrediti u kojim kontekstima treba očekivati greške, možda čak i vrstu greške. Ovaj zaključak je bitan osnov za dalje istraživanje upotrebe ove gramatičke kategorije.

U svojoj disertaciji, Tania Ionin (2003) postavila je odrednice za proučavanje odlika članova u jezicima širom sveta. Iznela je svoj stav o tome kako govornici engleskog jezika čiji maternji jezici ne sadrže članove usvajaju ovu gramatičku kategoriju. Okolnosti njene teorije su parametar za izbor člana (engl. *Article Choice Parameter*) i hipot-

teza o kolebanju (engl. *Fluctuation Hypothesis*). Svoje predloge bazirala je na stanovištu da članovi u jezicima širom svetu mogu kodirati dve semantičke odlike: određenost (engl. *definiteness*) i specifikovanost (engl. *specificity*). Osnovnu razliku između ove dve kategorije određuje činjenica kome je poznat referent određujućeg opisa (engl. *definite description*). Ukoliko je reč o određenosti, smatra se da je referent poznat¹ obojici sagovornika. Ukoliko je reč o specifikovanosti, smatra se da je referent poznat samo govorniku.

Jedna od odlika rada autora Tanie Ionin, koja bi mogla da bude od koristi mladim istraživačima jeste da se ona uvek trudila da u svoja istraživanja o usvajanju članova uključi izvorne govornike čiji maternji jezici sadrže i ne sadrže kategoriju člana. Uključivanje obe vrste ispitanika omogućilo joj je da donese zaključke bazirane na jednom širem pregledu stanja u jezicima sveta. Time je sprečeno da takvi zaključci budu odbaceni na osnovu prigovora o nedovoljnoj istraženosti ili o uticaju maternjeg jezika ispitanika koji (ne)sadrži kategoriju članova.

Od ispitanika čiji maternji jezik sadrži članove (u istraživanjima u kojima je učestvovala Tania Ionin to su najčešće bili govornici španskog ili koreanskog jezika) očekivalo se da u engleskom jeziku upotrebljavaju članove u skladu sa kategorijom koja se kodira u njihovom maternjem jeziku, bilo da je to određenost ili specifikovanost. Od ispitanika čiji maternji jezik ne sadrži kategoriju članova, autori su želeli da saznaju da li će se opredeliti za određenost ili specifikovanost prilikom upotrebe članova u engleskom jeziku. Rezultat je bio sledeći - ispitanici čiji maternji jezik sadrži kategoriju članova svakako su imali bolje i tačnije rezultate prilikom njene primene u engleskom jeziku, ali je jedan deo ispitanika ove grupe karakterisalo ponašanje slično ponašanju ispitanika čiji maternji jezik ne sadrži kategoriju članova. Dakle, ponašanje ispitanika nije bilo uniformno, i zahtevalo je detaljniju pažnju.

Tania Ionin je sa svojim saradnicima na osnovu odlika [$\pm$ određen] i [$\pm$ specifikovan] identifikovala četiri različita konteksta u kojima je istraživala produkciju članova engleskog jezika kod ispitanika čiji maternji jezici sadrže i ne sadrže kategoriju članova. Svaki od tih konteksta zahteva upotrebu određenog ili neodređenog člana engleskog jezika. To su sledeći konteksti:

[+ određen, + specifikovan], kontekst u kome je potrebna upotreba određenog člana *the*

[+ određen, - specifikovan], kontekst u kome je potrebna upotreba određenog člana *the*

[- određen, + specifikovan], kontekst u kome je potrebna upotreba neodređenog člana *a*

[- određen, - specifikovan], kontekst u kome je potrebna upotreba neodređenog člana *a*.

Upotreba članova nematičnih govornika u prvom i poslednjem kontekstu uglavnom je uvek tačna i greške se retko kad mogu uočiti. Problematična su preostala dva konteksta, jer u njima govornici kojima engleski nije maternji jezik najviše greše, upotrebljavajući određen ili neodređen član, naizmenično. Kolebanje između ova dva člana karakteristično je ne samo za ispitanike čiji maternji jezici ne sadrže kategoriju člana, već i za ispitanika čiji maternji jezici sadrže članove (Ionin i Montrul 2008a, 2008b). Tok usvajanja članova u slučajevima kada maternji jezik govornika kodira istu karakteristiku kao članovi u engleskom jeziku, drugim rečima određenost, uglavnom se od-

1 Reč 'poznat' treba shvatiti u smislu 'moguće ga je identifikovati' (engl. *identifiability*).

vija nesmetano. Problemi nastaju kada maternji jezik govornika kodira specifikovanost umesto određenosti. Upravo ovakvi slučajevi zavređuju našu pažnju i predstavljaju plodno tlo za istraživački rad.

Kao što smo već naveli, greške u upotrebi članova nisu slučajne. One pokazuju da se govornici naizmenično opredeljuju prema kriterijumima određenosti ili specifikovanosti prilikom odabira člana u engleskom jeziku. Činjenica da do ovakvih kolebanja prilikom izbora jedne ili druge kategorije uopšte dolazi, objašnjava se time da ispitanici, bez obzira na kategoriju koju kodiraju članovi u njihovom maternjem jeziku, imaju pristup univerzalnim semantičkim kategorijama specifikovanosti i određenosti kroz U(niverzalnu) G(ramatiku) (engl. *Universal Grammar*) (Ionin 2003, 2008a, 2008b). Nije dovoljno pretpostaviti da bi se iz jezičkog okruženja moglo dobiti dovoljno podataka za podešavanje vrednosti već pomenutog parametra za izbor člana. Naime, tako se ne može objasniti ponašanje ispitanika u čijim maternjim jezicima članovi ne kodiraju jednu od dve ponuđene kategorije (Ionin et al. 2007). Kako, dakle, objasniti kolebanje između određenosti i specifikovanosti ukoliko maternji jezik ispitanika ne sadrži, odnosno ne kodira, jednu od te dve kategorije. Objasnjenje koje je ponuđeno je da su ispitanicima dostupne univerzalne semantičke kategorije, pa na taj način istovremeno pristupaju i jednoj i drugoj kategoriji, to jest i određenosti i specifikovanosti (Ionin i Montrul 2008a, 2008b).

U svojim radovima, Danijela Trenkić detaljno je ispitivala mogućnost za kodiranje određenosti u srpskom jeziku, ne bi li došla do objašnjenja za probleme na koje izvorni govornici srpskog jezika nailaze prilikom usvajanja kategorije članova u engleskom jeziku. Ona je opovrgla dotadašnje uvreženo mišljenje da se u srpskom jeziku kodira određenosti i predstavila svoj zaključak o tome da se, zapravo, kodira specifikovanost (2002, 2004). Ovakav zaključak bi mogao da ima velike posledice u praksi učenja engleskog jezika kod učenika čiji je maternji jezik srpski, i mogao bi nam, kao lingvistima i nastavnima stranog jezika, pomoći da pristupimo rasvetljavanju grešaka koje naši učenici prave prilikom upotrebe članova.

Danijela Trenkić je u svojim radovima detaljno analizirala koje su to gramatičke kategorije pandan kategoriji članova u engleskom jeziku. Bez obzira što u srpskom jeziku ne postoji kategorija članova, kao što je slučaj i sa mnogim drugim jezicima širom sveta, komunikacija se među govornicima ipak odvija bez prepreka (Trenkić, 2009). Dakle, postoje alterantivni načini da se značenja koja članovi nose predstave u drugim jezicima. U te načine, između ostalog, spadaju i neodređeni i određeni vid prideva, kao i red reči u rečenici u srpskom jeziku. U oba slučaja, autor Danijela Trenkić pokazala je da je reč o gramatičkim konstrukcijama koje se koriste ne radi kodiranja određenosti, već specifikovanosti kao kategorije karakteristične za srpski jezik.

O kodiranju određenost u srpskom jeziku na osnovu reda reči u rečenici pisala je i Radmila Đorđević (1989). Ona je iznela mišljenje da u inicijalnoj poziciji rečenice u srpskom jeziku stoje imenice čiji su referenti poznati (engl. *given*) pa tako i određeni, a da se u finalnoj poziciji nalaze imenice čiji su referenti novi ili nepoznati (engl. *new*) pa time i neodređeni. Međutim, Trenkić (2002, 2004) tvrdi da ovakav redosled imenica u rečenici određuje to što se podaci koji su poznati, odnosno, dostupniji (engl. *more accessible*) navode pre podataka koji su manje poznati, odnosno manje dostupni (engl. *less accessible*). Pojmovi poznatog/datog i novog mogu se smatrati ili kategorijom svesti ili kategorijom znanja. S tim u vezi, došlo je do pogrešnog tumačenja koncepta u tvrdnji da red reči pokazuje (ne)određenost. Određenost je povezana sa distinkcijom datog/novog (engl. *given/new*) kao kategorijom znanja (engl. *category of knowledge*), a red reči u rečenici povezan je sa distinkcijom datog/novog kao kategorijom svesti (engl. *ca-*

tegy of consciousness) (Trenkić 2002: 114). To bi značilo da red reči u srpskom jeziku samo odražava predstavu koju govornik ima o stanju svesti svog sagovornika.

Pored reda reči, tu je (ne)određeni vida prideva. Trenkić kao ilustraciju navodi sledeće primere (2002, 2004):

brz auto (za imeničku frazu smatra se da nije određujući opis; naglašeno u originalu)

brzi auto (za imeničku frazu smatra se da jeste određujući opis; naglašeno u originalu).

Međutim, sistem određenog i neodređenog vida prideva, kako Trenkić navodi, aktivno se više ne koristi u srpskom jeziku, a čini se da ni izvorni govornici srpskog jezika više ne prave razliku u upotrebi ovih pridevskih formi.

Kao što je Tania Ionin kroz parametar za izbor članova i hipotezu o kolebanju dala potencijalno objašnjenje čestih grešaka u upotrebi članova kod nematičnih govornika engleskog jezika, tako je i Danijela Trenkić navela nekoliko alternativnih objašnjenja. Jedna od njih je hipoteza o nedostatku jezičke predstave (engl. *Representational Deficit Hypothesis*, Hawkins 2003). Prema ovoj hipotezi, govornik koji pokušava da nauči drugi jezik (L2) nije u mogućnost da ikada ima adekvatnu predstavu o sintaksičkoj strukturi tog jezika. Tu je, zatim, hipoteza o nedostatku površinskih flektivnih nastavaka (engl. *Missing Surface Inflection Hypothesis*, Prevost i White, 2000), u kojoj se navodi da kod učenika engleskog jezika postoji problem prebacivanja apstraktnih sintaksičkih kategorija u morfološke forme. Trenkić objašnjava i hipotezu o transferu prozodije (engl. *Prosodic Transfer Hypothesis*), gde ukazuje na to da bi transfer fonoloških predstava iz maternjeg jezika kod učenika engleskog mogao da koči produkciju morfoloških formi u tom jeziku.

Vratimo se hipotezi o nedostatku jezičke predstave (engl. *Representational Deficit Hypothesis*), po kojoj će jedino sintaksičke kategorije prisutne u maternjem jeziku učenika biti dostupne tokom procesa usvajanja drugog jezika. To bi objasnilo zašto učenici različitih maternjih jezika postižu različit stepen uspeha u procesu usvajanja drugog jezika. Odnosno, kako je navela Tania Ionin, u hipotezi o nedostatku jezičke predstave navodi se da postoji samo delimičan pristup UG.

Prema hipotezi o nedostatku površinskih flektivnih nastavaka (engl. *Missing Surface Inflection Hypothesis*), učenicima engleskog jezika dostupne su sve apstraktne sintaksičke kategorije na osnovu neograničenog pristupa UG, neophodne za pravilno savladavanje ovog stranog jezika. Problem nastaje u trenutku kada pokušaju da te kategorije pretoče u morfološke oblike drugog jezika.

Na osnovu hipoteze o transferu prozodije (engl. *Prosodic Transfer Hypothesis*), fonološke predstave mogu biti prepreka za usvajanje morfologije drugog jezika u zavisnosti od toga kako se u maternjem jeziku vrši podela na slogove, prozodijske reči ili prozodijske fraze². Dakle, pri savladavanju kategorije članova nameće se problem da li će se iste vrste reči javiti u maternjem i stranom jeziku kao iste prozodijske forme.

Danijela Trenkić navodi da hipoteza o transferu prozodije ne bi mogla da pruži adekvatno objašnjenje problema nastalih pri upotrebi člana kod govornika engleskog jezika čiji je maternji jezik srpski. Razlog tome je što se prozodijska struktura imeničke sintagme u srpskom jeziku poklapa sa prozodijskom strukturom imeničke sintagme u engleskom jeziku. Takođe, s obzirom na to da u srpskom jeziku ne postoji način da se

2 Prozodija je termin koji se u fonologiji koristi da bi obuhvatio varijacije u tempu, ritmu i jačini. Za detaljniji pregled pogledati *A Dictionary of Linguistics and Phonetics*, 4th edition, David Crystal (1997), str. 313-314

obeleži kategorija određenosti i da se primeni u procesu učenja engleskog kao stranog jezika, ispitanici ovu kategoriju ne mogu sagledati kao odliku imeničke sintagme. Samim tim, hipoteza o nedostatku površinskih flektivnih nastavaka ne može pomoći u pružanju objašnjenja za produkciju članova kod ove grupe ispitanika.

Što se tiče produkcije članova, istraživači su uglavnom pokušavali da ograniče kontekste u kojima su mogli da proveravaju upotrebu članova. Da citiramo Trenkić (2007a: 292, prevod autorov): „Znamo da učenici engleskog kao drugog jezika ne proizvode funkcionalne forme podjednako dobro ili loše u svim kontekstima. Istraživanje konteksta koji na sistematski način utiču na produkciju nam može pružiti neki uvid u osnovne uzroke ovog problema.“ Kao što smo već videli, Ionin je koristila četiri konteksta u kojima je nadalje mogla da kontroliše neke varijable kao što je, recimo, brojnost imenica. Danijela Trenkić je smatrala da kontekst u kome imenica u engleskom jeziku ima premodifikaciju u vidu prideva može biti relevantan za produkciju članova, što je ispitala u govoru i pisanju govornika čiji je maternji jezik srpski. Rezultati koje je autorka navela pokazali su da ova grupa ispitanika i u govoru i pisanju češće izostavlja član u kontekstima gde je imenica dodatno modifikovana nekim pridevom.

Rezultati istraživanja pokazali su negativan uticaj prideva u imeničkoj sintagmi na upotrebu članova kod ove grupe ispitanika. Član se u tim slučajevima češće izostavlja i u pisanoj i usmenoj komunikaciji. Autorka objašnjava da je u pitanju pogrešna analiza materijala iz drugog jezika, odnosno, sintaksička predstava koja nije u skladu sa originalnim sintakstičkim strukturama engleskog jezika (engl. *misanalysis of L2 material*). Članovi se pogrešno interpretiraju kao pridevi jer u sintaksičkom smislu funkcionišu kao premodifikatori, pa ih govornici čiji je maternji jezik srpski tako i kategorizuju. „[S]rpski/hrvatski/bošnjački učenici engleskog jezika pogrešno tumače determinatore engleskog jezika, uključujući i članove kao prenominalne modifikatore“ (2007a: 310, prevod autorov).

Ovo se može objasniti kao posledica pogrešne interpretacije članova u engleskom jeziku od strane govornika čiji izvorni jezici ne sadrže kategoriju člana. Umesto statusa determinatora oni članovima dodeljuju status nominalnih modifikatora. Ovakav stav treba podržati zato što se greška ispuštanja članova često ponavlja i kada učenici dostignu visoke nivoe jezičke kompetencije u engleskom jeziku.

Jedan od bitnih elemenata naše diskusije odnosi se na vrstu zadataka koji se obično postavljaju u istraživanjima o upotrebi članova engleskog jezika. Kod ispitanika kojima engleski nije maternji jezik takva istraživanja uglavnom obuhvataju produkciju članova (engl. *article production*). Retki su primeri gde je istraživanje pokazalo kako ovi učenici shvataju kategoriju članova (engl. *article comprehension studies*). Jedan od takvih primera navela je Trenkić et al. (2007b). Takođe istraživanja ovog tipa bave se, pre svega, podacima koji se dobijaju pisanim putem, dok je oralna komunikacija retka (izuzetak je ponovo Trenkić et al. 2007).

Svi zadaci vezani za produkciju članova uglavnom se rešavaju pisanim putem. Tu spadaju pismo prevođenje (engl. *written translation task*) i ubacivanje tačnog člana u ponuđeni kontekst (engl. *forced-choice elicitation task*). U oba slučaja autor može da kontroliše kontekste u kojima će analizirati produkciju članova, a da pri tom na željeni način organizuje svoje istraživanje. Time bi istovremeno mogao da se bavi uticajem, recimo, brojivih/nebrojivih imenica na upotrebu člana, produkcijom članova u generičkom značenju, i slično. Kod pismenog prevođenja postoji mogućnost da se od ispitanika dobiju lingvističke forme koje nisu članovi, dok se u slučaju ubacivanja člana u ponuđeni kontekst ta mogućnost gubi. Međutim, u zadacima gde je neophodno ubaciti član, postoji mogućnost da ispitanici unapred budu svesni toga šta se testira, što se

može negativno odraziti na njihove odgovore. U ovim zadacima deo konteksta možemo (ali i ne moramo) dati na maternjem jeziku ispitanika, čime se sprečava mogućnost da nekom prethodnom upotrebom člana otkrijemo tačan odgovor, ali se istovremeno sprečavaju i greške u razumevanju. U tome se ogleda prednosti zadataka u kojima je obavezno ubacivanje člana. Pri tom, moguće je iste kontekste dati i na maternjem i na engleskom jeziku, što proširuje opseg istraživanja.

Zabeležena je i upotreba drugačijih materijala u istraživanjima o upotrebi članova. Ionin i Montrul (2008) su za potrebe svog istraživanja koristile zadatak koji je uključivao upotrebu slika. Od ispitanika se očekivalo da nakon čitanja kratkih priča i pregleda slika koje sa njima čine celinu, analiziraju rečenice ponuđene kao interpretacije pročitane materijala. Trenkić et al. (2007a) su u svom istraživanju koristili paradigmu za praćenje oka (engl. *visual word eye-tracking paradigm*). Svakom ispitaniku pokazana je slika koju je pratila rečenica vezana za predmete predstavljene na slici. Autori su kontrolisali pragmatske podatke koje ispitanici mogu da dobiju iz okoline, kao i status referenta imeničke sintagme. Ključni činilac u ovom slučaju bila je i verbalna produkcija članova.

Na kraju, ostaje nam samo da nagovestimo kojim bi se tokovima mogla nastaviti dalja istraživanja vezana za usvajanje članova engleskog jezika na našem govornom području. S obzirom da detaljan opis upotrebe članova engleskog jezika kod izvornih govornika srpskog jezika ne postoji, jedan od prvih zadataka mladih istraživača trebalo bi da se tiče upotrebe članova u kontekstima koje su navele Tania Ionin i Danijela Trenkić. Da podsetimo, tu pre svega mislimo na kontekste koje bi karakterisale distinkcije [$\pm$ određen] i [$\pm$ specifikovan], kao i na kontekste u kojima bi se ispitala upotreba članova u engleskom jeziku sa imenicama koje imaju ili nemaju pre/post modifikaciju. Ovakva sveobuhvatna i iscrpna istraživanja trebalo bi sprovesti sa grupama ispitanika na različitim nivoima jezičke kompetencije. Postignuti rezultati bi u mnogome doprneli razvoju i usavršavanju nastave engleskog kao drugog jezika. Mladi istraživači trebalo bi da razmotre i mogućnost upotrebe alternativnih zadataka u kojima bi se vršila procena upotrebe članova engleskog jezika kod govornika čiji je maternji jezik srpski. Pre svega mislimo na usmenu produkciju članova u spontanom govoru, u vidu monologa ili dijaloga, kao i na uključivanje vizuelnih okidača za produkciju ove gramatičke kategorije. Rezultati dobijeni na ovaj način mogli bi se kasnije porediti sa rezultatima dobijenim na osnovu zadataka koji se rešavaju pisanim putem. S obzirom na to da su se Tania Ionin i Danijela Trenkić oslanjale uglavnom na generativnu gramatiku prilikom formiranja svojih zaključaka i hipoteza, doprinos istraživanjima mogao bi da se potraži i u okviru alternativnih teorijskih okvira, kao što je (primenjena) kognitivna lingvistika.

Reference

- Ionin, Tania & Silvina Montrul. (2008a) Investigations into the second language acquisition of generic reference. Rad prezentovan na McGill University Linguistics Colloquium.
- Ionin, Tania & Silvina Montrul. (2008b) Second-language acquisition of generic reference: L1-transfer and developmental patterns. Rad prezentovan na GALANA-3.
- Ionin, Tania & Silvina Montrul. (2009) „Article use and generic reference: Parallels between L1- and L2-acquisition”. U M. García-Mayo & R. Hawkins (Eds.), *Second language acquisition of articles: Empirical findings and theoretical implications*. John Benjamins.

- Ionin, Tania. (2003) "Article Semantics in Second Language Acquisition", doktorska disertacija, Department of Brain and Cognitive Sciences, MIT.
- Ionin, Tania. (2007) "Exposure type doesn't matter: Similar patterns of English article use among ESL and EFL learners". Rad prezentovan na SLRF 2007.
- Ionin, Tania, Heejeong Ko & Ken Wexler. (2004) "Article semantics in L2-acquisition: the role of specificity", *Language Acquisition*, 12(1), 3-69.
- Trenkić et al. (2007a) "Pragmatic affordances and linguistic information in second language reference resolution: evidence from an eye-tracking study". Rad prezentovan na LAGB Annual Meeting.
- Trenkić, Danijela. (2002) "Establishing the definiteness status of referents in dialogue (in languages with and without articles)". *Working Papers in English and Applied Linguistics 7*, pp. 107-131, Cambridge: Research Centre for English and Applied Linguistics, University of Cambridge.
- Trenkić, Danijela. (2004) "Definiteness in Serbian/Croatian/Bosnian and some implications for the general structure of the nominal phrase". *Lingua* 114, 1401-1427.
- Trenkić, Danijela. (2007b) "Variability in L2 article production: beyond the representational deficit vs. processing constraints debate". *Second Language Research*, 23(3) 289-327.
- Trenkić, Danijela. (2009) "Accounting for patterns of article omissions and substitutions in second language production". U M. Garcia-Mayo & R. Hawkins (Eds.), *Second language acquisition of articles: Empirical findings and theoretical implications*. John Benjamins.

THE ENGLISH ARTICLE SYSTEM IN SECOND LANGUAGE ACQUISITION RESEARCH

Summary

When attempting to set up his own individual reserach projects, any reseracher relies heavily upon the work and experience his colleagues have acquired over time. The situation is not different in linguistics. The analysis of the reserach results of previous authors is an important part of any reserach project. Thus, at this point we have decided to analyze the various approaches that some authors have opted for while analyzing the the acquisition process of the English article system. These kinds of analysis which involved L1 Serbian, L2 English speakers have been few and far between. We are hoping that this overview may incite young philologists to organize their own reserach projects and help further studies in the field of English article system acquisition.

Marta Dimitrijević

FONOLOGIJA DRUGOG JEZIKA

U prvom delu ovog rada, moj fokus je da mapiram bitne teorijske elemente koji se tiču fonologije drugog jezika, kako dijahronijski tako i sinhronijski, i postavim neka pitanja pri stremljenju ka jednom sistematizovanom pregledu literature o aspektima kao što su: sličnost, označenost, transfer, univerzalije, i načini na koje ih je moguće povezati. Dat je i kratak uvid u teoriju optimalnosti i kako se ona primenjuje na fonologiju drugog jezika. Drugi deo je samo jedan od mogućeg niza predloga za istraživanje u okviru usvajanja fonologije, u ovom slučaju holandskog, jezika od strane maternjih govornika srpskog. Kako se istraživanja mogu vršiti na gotovo svim fonološkim nivoima, od segmenata, preko slogova i prozodije, do globalnog akcenta, ali samo zasebno, moj predlog se odnosi na problematiku diferenciranja fonema iz holandskog koje su alofoni u srpskom jeziku.

Cljučne reči: fonologija, usvajanje drugog jezika, transfer, sličnost, označenost, univerzalije, teorija optimalnosti

1. Uvod

Integracija fonologije i usvajanja drugog jezika omogućila je realizaciju jedne mlade, značajne ali neistražene naučne poddiscipline kao što je fonologija drugog jezika. Mlada, jer se počela razvijati tek na nestabilnim postulatima kontrastivne analize od sredine XX veka. Značajna, jer je ostvarila impozantan uticaj, bilo refleksijom na dve zasebne discipline iz kojih je izronila, ili pak teorijski na istraživanja u domenu i samog prilično često izazivanog i odbacivanog izgovora kao sekundarnog aspekta u učenju drugog jezika. Poslednji aspekt, neistraženost, iako na prvi pogled može izgledati paradoksalno imajući u vidu nemali broj istraživanja na ovu temu i teorija izniklih oko njih, zaključak je većine autora da su dalja istraživanja neophodna, dok su sve teorije kritikovane kao nesveobuhvatne, tj. uvek usmerene na specifičan slučaj, i odbacivane kao neuspešne u svojoj nameri da predvide grešku.

Kod nas se pojam neistraženosti ipak svodi i na oskudnost literature i konkretnih istraživanja koji bi dublje mogla rasvetliti proces i problematiku fonologije usvajanja drugog jezika od strane maternjih govornika srpskog, kao i samu fonologiju usvajanja srpskog jezika. Moj fokus u prvom delu rada je da mapiram bitne teorijske elemente koji se tiču fonologije drugog jezika, kako dijahronijski tako i sinhronijski, i postavim neka pitanja pri stremljenju ka jednom sistematizovanom pregledu literature o aspektima kao što su: sličnost, označenost, transfer, univerzalije, i načini na koje ih je moguće povezati. Dat je i kratak uvid u teoriju optimalnosti i kako se ona primenjuje na fonologiju drugog jezika.

Drugi deo je samo jedan od mogućeg niza predloga za istraživanje u okviru usvajanja fonologije, u ovom slučaju holandskog, jezika od strane maternjih govornika srpskog. Kako se istraživanja mogu vršiti na gotovo svim fonološkim nivoima, od segmenata, preko slogova i prozodije, do globalnog akcenta, ali samo zasebno, moj predlog se odnosi na problematiku diferenciranja fonema iz holandskog koje su alofoni u srpskom jeziku. Dodatan problem predstavljaju u srpskom dijalekatski i idiolekatski va-

rirajuće foneme, za koje u stručnoj literaturi nedostaju preciznije definicije, a koje interferiraju sa holandskim fonemama. Pored navedenog primera, poteškoće u izgovoru će se u većini slučajeva ispostaviti nezbežnim i pri usvajanju trostruko većeg vokalskog inventara, kao što ga ima holandski fonološki sistem. Kao nastavniku holandskog jezika na Filološkom fakultetu u Beogradu, pažnju su mi posebno privukli raznorodni transferi koji se dešavaju na segmentskom nivou, čime su uslovljeni i na koji način se mogu prevazići.

2. Deo prvi

Čini se da je mlada međulingvistička disciplina fonologije drugog jezika tokom jednog relativno kratkog vremenskog perioda od šezdesetak godina uspela da se ostvari kao vrlo plodna, čemu svedoči brojna literatura napisana na ovu temu. Hibrid fonologije i usvajanja drugog jezika, iako svoje korene pronalazi u podvojenim istorijama razvoja, gde se fonologija smatra za najstariju naučnu disciplinu unutar moderne lingvističke teorije, datirajući od devetnaestog veka, tačnije od 1985. sa radom koji je napisao Badouin (Nathan 2008: 3), dok je usvajanje drugog jezika u ovom teorijskom okviru tek početkom devedesetih godina dvadesetog veka prepoznato kao relevantno (Major 2001: 27), može se i treba izučavati kao zasebna lingvistička disciplina. Trebalo bi, međutim, napomenuti da se diskrepancija u međudisciplinarnom izučavanju fonologije stranog jezika ne ogleda samo u naučnoj relevantnosti ove discipline, već i kroz tradiciju primenjivanja fonologije i glotodidaktike u nenaučnom okviru, podjednako implicirajući vremensku razliku u primenjivanju. Za prvog fonologa smatra se indijski lingvista Panini iz četvrtog veka p. n. e. (Nathan 2008: 2), koji se kroz prizmu normiranja gramatike jezika ujedno smatra ocem sanskrita, ali kako Vučo navodi „namenjena njegovih dostignuća nije imala bilo kakve implikacije usmerene ka učenju sanskrita kao stranog jezika“ (2009:36). Kako nije lak posao pomiriti ove dve discipline i pozicionirati ih u zajednički teorijski okvir, teorije koje su iznikle oko njih postavljaju više pitanja nego odgovora.

Kako bilo, ni fonologija ni usvajanje drugog jezika nisu mogli da mimođu uticaj bitnih teorijskih škola tokom dvadesetog i dvadesetprvog veka, od „Praške škole“ i američkih strukturalista, preko generativne lingvistike, pa do nelinearnih struja zaključno sa kognitivnom lingvistikom i teorijom optimalnosti, nastalom devedesetih godina dvadesetog veka. Literatura sa dobrim pregledom fonologije (Nathan 2008; Major 2001) i usvajanja drugog jezika (Brown 2007) kroz ove škole misli je brojna, te nećemo dublje zalaziti u ovu materiju.

2.1. Označenost i transfer

Pionirski poduhvat u sajedinjavanju fonološke i teorije usvajanja drugog jezika dobio je šansu za ostvarenje tek sredinom prošlog veka. Weinreich (1953), govoreći o jezicima u kontaktu, postavio je temelje *hipotezi kontrastivne analize*, koja je dalje u sebe mogla da inkorporira obe ove discipline. On opisuje sedam različitih načina transfera glasova: zamena glasa, fonološki procesi, podraslojavanje, nadraslojavanje, reinterpretacija razlika, fonotaktička interferencija i prozodijska interferencija. (Weinreich 1953, citirano u Major 2001: 31-33, i Major 2008: 67). Pokušajmo da na primerima objasnimo transfere, odnosno greške, koje Weinreich navodi. Kod zamene glasa, učenik kome je maternji jezik srpski a uči holandski će imati tendenciju da traži najbliži ekvivalent u holandskom jeziku koji se podudara sa njegovim L1, kao što je na primer srpsko /f/ za holandsko /v/. Fonološki procesi su uslovljeni slogom – iako maternji go-

vornici holandskog jezika /r/ posle dugog vokala u kodi izgovaraju kao [R], srpski govornici koji uče holandski će težiti da ga izgovore kao [r]. Podraslojavanje i nadraslojavanje nastaju onda kada L2 pravi distinkciju tamo gde je L1 ne pravi i obrnuto: tako će holandske foneme /x/ i /h/ govornik srpskog jezika mešati jer ih ne prepoznaje u svom L1 fonološkom sistemu kao takve, dok će biti u izvesnoj „prednosti“ jer razlikuju foneme /tj/ i /tS/. Reinterpretacija razlika se svodi na reinterpretacija sekundarnih osobina kao primarnih, a u našem primeru bi to bilo tumačenje holandskih vokala kao kratkih i dugih umesto kao napetih i opuštenih. Ipak, i govornik holandskog jezika će isto tako naići na poteškoće pri usvajanju srpskog jezika, ako na primer formira silabičku strukturu prema svom maternjem jeziku. To što r u holandskom jeziku nije slogotvorno indicira umetanje vokala pri izgovoru reči b[E]rdo i predstavlja fonotaktičku interferenciju. Do prozodijske interferencije dolazi onda kada je potrebno naglasiti poslednji slog u holandskoj reči, a to je osobina koju srpska pravila akcentuacije ne prepoznaju.

Iako se kontrastivna analiza u početku činila uspešnom i obećavajućom, već je lingvista Wardhaugh (1970) uspeo da ukaže na njene nedostatke. Njegov stav prema dotadašnjoj podeli na jaku i slabu kontrastivnu analizu je podvojen, nazivajući prvu nerealističnom i nepraktičnom, dok drugu podržava kao realističniju i praktičniju opciju. Jaka kontrastivna analiza se zapravo odnosila na apstraktni aspekt jezika, koji on oštro kritikuje tvrdeći da „izjave da nekom jeziku *nedostaju* određene foneme ili da dva jezika imaju *iste* foneme su verovatno više opasne nego naivne“¹ (Wardhaugh 1970: 125). Dotadašnje uvreženo mišljenje je bilo da ćemo biti u mogućnosti da predvidimo greške koje će učenik drugog jezika da napravi, i tako ih eventualno sprečimo, uspemo li izvršiti jaku kontrastivnu analizu. Imajući u vidu da je sam pojam foneme apstraktan, što ćemo videti u nastavku, Vardhau logično zaključuje da je analiza tako apstraktnih pojmova sama po sebi nemoguća, a potom i nepraktična, jer se ono što mi realizujemo, kao što su fonovi i alofoni, umnogome razlikuje od svojih dubokih oblika, tj. fonema. On zbog toga podržava slabu kontrastivnu analizu, koja pre opisuje greške nego ih sprečava, pružajući bolji uvid u njih i na taj način omogućavajući adaptiranje učenja drugog jezika.

Ova kritika, međutim, nije mogla da ubedi stručnjake da prestanu da se sa istim žarom bave dubokom kontrastivnom analizom, pa makar i u čisto teorijskom smislu, koja će, kako ćemo videti, uglavnom menjati naziv i po koju karakteristiku, odbacujući prethodnu, ali u principu ostati verna svojoj apstraktnoj prirodi predviđanja mogućih jezičkih grešaka. Vrlo srodna hipotezi kontrastivne analize, za koju će se ispostaviti da nije opravdala podjednaka očekivanja, jeste *hipoteza diferencijalne označenosti* (Eckman 1977), koja se zasniva na pojmu označenosti (Greenberg 1976, citirano u Eckman 2008: 96):

„Struktura X je tipološki označena u odnosu na strukturu Y, (a Y je tipološki neoznačena u odnosu na X) ako svaki jezik koji ima X ima i Y, ali svaki jezik koji ima Y ne mora da ima X.“²

Hansen (2006: 15) definiše označenost kao „tendenciju određenih lingvističkih elemenata da budu frekventniji u svetskim jezicima,³“ čime su oni manje frekventni

1 “statements about a language *lacking* certain phonemes or two languages having the *same* phonemes are possibly even more dangerous than they are naive.”

2 „A structure X is typologically marked relative to another structure, Y, (and Y is typologically unmarked relative to X) if every language that has X also has Y, but every language that has Y not necessarily have X)

3 „[...] the tendency for certain linguistic elements to be more frequent in the world's languages“

označeni i teži za usvajanje. Tako je hipoteza diferencijalne označenosti dobila tri nivoa: označeni aspekti L2 koji nisu označeni u L1 su teži za usvajanje; potom relativni stepen teškoće kada su označeni aspekti L2 više označeni nego označeni aspekti L1; i na kraju stepen male ili nikakve teškoće, kada su aspekti L1 više označeni u odnosu na L2. Ova hipoteza se susrela sa ista dva protivargumenta kao i hipoteza kontrastivne analize: a) greške nisu merilo težine i b) greška se nije mogla predvideti ako su strukture prisutne i u L1 i u L2 (Eckman 2008: 100-102).

Ono što će se ispostaviti da je nedostajalo prvoj pretpostavci koju je razvio Eckman je aspekt u usvajanju drugog jezika koji se ne nalazi ni u maternjem ni u ciljanom jeziku. Prilično nejasan i mistifikovan, ali nikako zanemarljiv, koncept univerzalne gramatike pružio mu je mogućnost za razvoj *hipoteze strukturalnog prilagođavanja* prema kojoj „univerzalne generalizacije koje važe za primarne jezike važe i za međujezike“⁴ (Eckman 1991: 24), tako da se koren neočekivanih grešaka ne nalazi ni u L1 ni u L2, već u generalizacijama koje su univerzalne za sve ljude. Ova hipoteza neodoljivo podseća na *model ontogenije i filogenije* koji je razvio Major (2001), a koji čine tri komponente: delimični uticaj L1, delimični uticaj L2 i uticaj univerzalne gramatike. Interesantno je da Major, kao i Eckman, polazi od teze da su „međujezici prirodni jezici“⁵ (Adjemian 1976: 298) gde se pri usvajanju L2 govornik može susresti sa tri moguća scenarija: normalnim, sličnim i označenim, u zavisnosti od toga šta uči. I jednoj i drugoj tezi je podjednako zamerano, kako smo naveli, to što ne mogu da predvide greške, već ih samo opisuju (Archibald 1998: 150; Escudero 2007: 117; Gass & Selinker 2001: 154).

Pored označenosti, možda najbitniji deo fonologije drugog jezika, jeste transfer. Bez transfera se ranije navedene teorije ne bi mogle opisati, čije komponente on povezuje. Isto tako je o njemu već moralo biti reči kod načina transfera koje Wienreich navodi. „Transfer je uticaj koji rezultira iz sličnosti i razlika između ciljanog jezika i bilo kog jezika koji je prethodno (i možda ne u potpunosti) usvojen“⁶ (Odlin 1989: 27). Time se značajno proširuje trojstvo L1, L2 i univerzalija na sve manje ili više usvojene jezike. Ovo je kao argument upotrebio Kellerman (1995) kao reakciju na *transfer ka negde* (Andersen, 1983), predloživši *transfer ka nigde* kao moguće rešenje. Transfer ka negde podrazumeva da do transfera uvek mora da dođe, dok transfer ka nigde to poriče. Kao primer Kellerman navodi uporednu studiju Finaca u Abo regiji koji uče engleski jezik, a kojima je maternji jezik finski, odnosno švedski jezik (Ringbom, 1987, citirano u Kellerman 1995: 130). Oni kojima je maternji finski će praviti analogiju sa engleskim preko švedskog, kojim znatno manje vladaju, dok će oni kojima je maternji švedski direktno praviti analogiju preko švedskog, a finski neće koristiti. Na osnovu ovog primera možemo lako objasniti razliku između pozitivnog i negativnog transfera. U slučaju švedskog i engleskog, koji pripadaju porodici germanskih jezika veća je šansa da dođe do pozitivnog transfera, nego kod finskog i engleskog koji pripadaju različitim jezičkim porodicama. Najjednostavnije rečeno, pozitivni transfer će se desiti onda kada su dva elementa u L1 i L2 slična, te je i transfer jednostavniji, a negativni transfer nastaje onda kada su ti elementi teži da se usvoje. Kako Hancin-Bhatt objašnjava, uz određeno ograđivanje, „L2 strukture koje su slične ili iste svojim parnjacima u L1, ima-

4 „[t]he universal generalizations that hold for primary languages hold also for interlanguages“

5 „...L1s are natural languages“

6 „Transfer is the influence resulting from the similarities and differences between the target language and any other language that has been previously (and perhaps imperfectly) acquired.“

će generalno olakšavajući efekat u učenju, dok će L2 strukture koje nisu prisutne u gramatici L1 predstavljati značajan izazov⁷ (Hancin-Bhatt 2008: 118).

2.2. Sličnost i univerzalije

Trebalo bi, međutim, dobro definisati šta je sličnost jer ona nije uvek olakšavajuća okolnost, posebno ne kada se uvodi kao novi parametar u već prilično zakomplikovanu teoriju. Kao što danas nemamo dobru sliku toga šta je zapravo označenost, tako smo uskraćeni i za definiciju sličnosti. Da bismo bili sigurni kakve teskoće sličnost, odnosno različitost, mogu da izazovu, potrebno je unapred definisati pojmove sličnosti i različitosti. Govornik srpskog jezika koji uči holandski će se prvo potruditi da nauči diftong [ɔey] za koji ne postoji pandan u srpkom jeziku, iako će se, bar u početku uvek vraćati na fonove koji su bliski njegovom maternjem jeziku. Međutim, pri izgovoru diftonga [ei], za koji isto ne postoji odgovarajući par u srpskome jeziku može doći do greške na više nivoa usled sličnosti. Prva sličnost nastaje onda kada govornik srpskog jezika, koji ima pet vokala, pogrešno interpretira diftong kao [ej]; druga nastaje onda kada dođe do mešanja sa nemačkim jezikom pa se diftong interpretira kao [aj]; i treća na ortografskom planu jer se [ei] na holandskom može pisati i kao *ei* i kao *ij*, što može dovesti do zabune, jer će govornik pre pročitati prvo kao [ej], a drugo kako [ei]. Dok god govornik sličnost tumači kao minimalnu razliku, odnosno pre kao sličnost nego kao razliku, transfer će nastaviti da se dešava. Navešćemo i treći diftong u holandskom [ɑu], kao primer za pozitivan transfer jer se on može čuti i u srpkom jeziku, istina kao dva monoftonga, ali to u ovom slučaju nije od preterano velike važnosti. Ovde značajnu ulogu igraju, kako odnos percepcije i realizacije, tako i ortografske zablude (*pravopisni izgovori*), oblasti prilično istraživane u okviru fonologije drugog jezika, ali kojima se ovde ne može posvetiti dovoljno pažnje.

Kao što smo već spomenuli, danas bitan aspekt fonologije drugog jezika, kao i usvajanja drugog jezika uopšte, jeste univerzalna gramatika. U zavisnosti od autora ona negde nosi naziv *univerzalije* (Major 2001, 2008), druge *univerzalne generalizacije* (Ekman 2001, 2008), a onda na trećem mestu *razvojni efekti* (Hansen 2006). Čak i kognitivni fonolozi, koji prirodno odbacuju pojam univerzalija, uspevaju da ga adaptiraju kao opštu čovekovu fizičku datost – govorni aparat (Nathan 2008)⁸. Univerzalije se, isto kao i transfer, mogu ostvariti na svim fonološkim nivoima koje navodi Weinreich, iako on to tada nije mogao da predvidi, i kao takve predstavljaju antipoda transferu, jer kako tvrdi Major „kada transfer ne dela, moraju delati univerzalije, i obrnuto,⁹ pretpostavljajući da je transfer važniji za slične nego označene fenomene, dok su univerzalije važnije za označene nego slične fenomene (2008: 79). Sa druge strane, citirajući Jakobsona (1968: 46), Hansen (2006: 10-11) ukratko opisuje univerzalije kao hijerarhiju glasova, glasovnih promena i silabičkih struktura, i poredi ih sa načinom na koji deca usvajaju maternji jezik. Strujni suglasnici se tako usvajaju tek pošto se usvoje praskavi, pre kojih se usvajaju nosni, a pre njih vokali. Hancin-Bhatt (2008: 122) u poptunosti izjednačava razvojne i označene efekte, i definiše ih kao jednu od komponenti teorije optimalnosti.

7 „[...] L2 structures that are similar or the same as their counterparts in the L1 can have a generally facilitative effect in learning, while L2 structures that are not present in L1 grammar provide a substantial challenge.“

8 Mi ćemo ih, radi preglednosti, nazivati *univerzalije*.

9 „when transfer is not operating, universals have to operate and vice versa“

2.3. Teorija optimalnosti

Teoriju optimalnosti¹⁰ su 1993. uveli Prince i Smolensky, koja je do danas imala enorman uticaj na izučavanje fonologije drugog jezika. Za razliku od prethodno navedenih teorija i hipoteza, teorija optimalnosti ne pretpostavlja, već konstantuje ograničenja koja se hijerarhijski primenjuju na unos kako bi se dobio optimalni iznos. Ograničenja imaju nekoliko opštih karakteristika: univerzalnost, prekršivost, optimalnost i dominaciju (Kager 1999, citirano u Hancin-Bhatt 2008: 123), i dele se na dva protivrečna podtipa: označenost i vernost. Ograničenja označenosti su odgovorna za ranije navedene univerzalije, dok se ograničenja vernosti brinu za to da unos bude što sličniji iznosu. U zavisnosti od toga koje je ograničenje dominantnije, bliži njima će biti i iznos, dok iznos može biti optimalan jedino onda kada je što manje ograničenja prekršeno. Na grafičkom prikazu, takozvanom *tableau*, na levoj margini su ispisani svi mogući kandidati za iznos, dok su na gornjoj margini po kolonama hijerarhijski podeljena ograničenja. Iznos koji ima najmanje prekršaja se smatra za optimalan. Kako Hancin-Bhatt navodi, „u teoriji optimalnosti, *znanje* o jeziku se sastoji od univerzalnog seta strukturalnih opisa, univerzalnog seta ograničenja ovih deskripcija i rangiranja ograničenja koja su specifična za svaki jezik“¹¹ (Hancin-Bhatt 2008: 125). Rangiranje ograničenja je ključni aspekt u izučavanju fonologije drugog jezika, jer se algoritamski menja sa usvajanjem jezika, menjajući optimalni iznos, koji na kraju treba da postavi ograničenja vernosti iznad ograničenja markiranosti. I Hancin-Bhatt pravi distinkciju u okviru teorije optimalnosti, sličnu onoj koja se odnosi na jaku i slabu kontrastivnu analizu, dajući, za razliku od Vardhaua, podršku izučavanju teorije i generalizacija u okviru nove teorije.

Kao što smo već naveli, fonologija drugog jezika je do sada otvorila više pitanja nego što je dala odgovora. Naravno, ne sme se potceniti značaj dosadašnjih istraživanja, teorijskih ili empirijskih, u kom se god teorijskom okviru ona obavljala. Mnogštvo raznorodnih i oprečnih mišljenja i dosada donesenih zaključaka imaju, kako svoje mane, tako i svoje prednosti. Evidentno je da je potreba za jedinstvenim i univerzalnim teorijskim okvirom imperativ savremenih istraživanja ove mlade discipline. Ipak, neophodno je uraditi još mnogo opisnih istraživanja kako bi se mogli donositi neki apstraktniji zaključci.

3 Deo drugi

Kod nas već poslovično ozloglašeni aspekt holandske fonologije, ali i holandskog jezika uopšte, jesu foneme /ɣ/ i /x/, odnosno njihove realizacije kao strujni velarni suglasnici, tačnije zvučno [ɣ] i bezzvučno [x], koji nisu prisutni u srpskom jeziku. Prvo pitanje koje se postavlja je da li se ovaj segmentski podtip zaista ne sreće u srpskom, a potom i zašto je poslovično ozloglašen – da li zato što ne postoji, ili zato što postoji ali ga je teško usvojiti. Potom je dat predlog za potencijalno istraživanje.

Pre nego što se pozabavimo pomenutim holandskim segmentima, bilo bi zgodno utvrditi da li se i kada u srpskom jeziku javljaju strujni velarni suglasnici. Prema Simiću i Ostojiću, fonema /h/ se u srpskom jeziku može realizovati kao bezzvučni strujni uvularni suglasnik [h], ali i kao bezzvučni strujni velarni suglasnik [x] (Simić i Ostojić

10 Ekstenzivna datoteka istraživanja i teorija u okviru teorije optimalnosti se može naći na: <http://roa.rutgers.edu/index.php3>

11 „in OT, knowledge of a language consists of the universal set of structural descriptions, the universal set of constraints on these descriptions and the language-particular constraint ranking“

1998: 208). U zavisnosti od individualnih preferenci govornika, ali i teritorijalne raspoređenosti, ova fonema će se realizovati kao neki od ova dva izgovorna varijeteta. Kako Brozović navodi, „mnogi pojedinci izgovaraju umesto fona [x] glas koji se tvori znatno dublje, u grkljanu, i doima se kao osjetno slabiji glas, kao u izgovoru početnoga h- u njemačkom ili engleskom jeziku“ (Brozović 2007: 32). Odnos ove dve varijante je ono što Nathan (2008: 30) naziva slobodnim varijacijama, jer one ne prave bilo kakvu razliku u značenju. U sličnom svetlu, Simić i Ostojić, ali i Brozović, predlažu da se na ovakve nijanse ne moramo obazirati pri nečijem izgovoru, što jeste opravdano za srpski, međutim, u holandskom jeziku foneme /ɣ/ i /x/ prave osnov za formiranje minimalnih parova. Kao što smo ranije videli, minimalna i zanemarljiva izgovorna razlika u jednom jeziku može, i najverovatnije hoće, predstavljati problem tokom usvajanja fonologije drugog jezika.

Poznato je da u srpskom jeziku fonema /h/, ma gde se tvorila, nema svog zvučnog parnjaka. Međutim, bilo da se ona realizuje kao [x] ili kao [h], u rečima ispred enklitika sa početnim zvučnim suglasnikom će se i oni ozvučiti, formirajući se kao alofon [ɣ] u prvom slučaju, i kao [ʂ] u drugom (Brozović 2007: 32). Time se jasno daje do znanja da se i [ɣ] i [x] mogu čuti u srpskom, istina samo kao alofoni. Dodatni problem čini postojanje foneme /h/ i u holandskom jeziku, koja se uvek i samo realizuje kao [h] (Booij, 1981). Zbog toga ćemo prethodno navedeni alofon [ʂ] odbaciti kao redundantan i zadržati se na [ɣ], [x] i [h].

Govornici srpskog bi pri usvajanju fonologije holandskog jezika morali da u ovom konkretnom slučaju prođu kroz proces ranije navedenog podraslojavanja, koji su Eckman, Elreyes i Iverson (2003) temeljnije istraživali. Od tri slučaja usvajanja kontrasta u fonologiji drugog jezika, autori istražuju slučaj u kom L2 ima kontrast fonema, a L1 nema kontrast, ali ih realizuje kao kontrast jedne iste foneme. Ovaj aspekt usvajanja fonologije drugog jezika je, kako autori navode, najkomplikovaniji za usvojiti. Imajući u vidu da se zapravo tri holandske foneme realizuju kao alofoni jedne iste foneme u srpskom, čini ovu situaciju još komplikovanijom.

Za polazište svog istraživanja, Eckman i dr. su odabrali podraslojavanje kao jedan od transfera koje navodi Weinreich i preimenovali ga u alofonsko cepanje. U našem slučaju je to osveščivanje slobodnih varijacija [h] i [x] kao dve zasebne foneme u holandskom jeziku, a potom i distinkcija alofona [x] i [ɣ] kao foneme /x/ i /ɣ/. Autori su u svom istraživanju formirali dve grupe ispitanika, jedna kojoj je maternji jezik korejski i druga kojoj je maternji jezik španski i predstavljene su im dve liste reči: na jednoj su bile reči sa značenjem, i to reflektirane, u čijem se korenu pojavljuje fonema iz ciljanog jezika, i flektirane, gde se ta fonema nalazi između korena i sufiksa. Na drugoj listi su se nalazile reči brz značenja koje sadrže ovu fonemu. Tokom svog istraživanja, autori, pored alofonskog cepanja, konstantuju emanaciju još dva fenomena: sprečeni kontrast i hiperkontrast. Sprečeni kontrast se javlja kada se dve međujezičke zamene ukrste: u svetlu istraživanju koje su sprovedli Eckman i dr, korejsko [s] se sibilizuje ispred visokih prednjih vokala, tako da bi engleska reč *sink*, bila izgovorena kao [SINk]. Sa druge strane, engleska reč *think* će biti izgovorena kao [sINk], a ne kao očekivano [SINk], jer je dalji kontrast sprečen. Trebalo bi ispitati rezultate i relevantnost ovog fenomena za L1 srpski i L2 holandski, jer se u srpskom varijanta [h] javlja češće u okruženju niskih zadnjih vokala [uhu], dok se varijanta [x] javlja češće u okruženju prednjih visokih vokala [tixi] (Simić i Ostojić 1998: 189).

Drugi fenomen, hiperkontrast, javlja se onda kada se jedna fonema iz ciljanog jezika zamenjuje drugom, ali protivureći transferskom šablonu iz maternjeg jezika. Au-

tori su zapazili da se hiperkontrast ne javlja toliko frekventno pri izgovoru postojećih reči, koliko pri izgovoru besmislenih reči koje su postavljene pred ispitanike.

Uzevši u obzir sprečeni kontrast i hiperkontrast kao potencijalne sporedne efekte alofonskog cepanja, bilo bi najpre poželjno ispitati njihovu relevantnost u slučaju govornika srpskog koji uče holandski jezik. Alofonsko cepanje, kako smo naveli, predstavlja dodatnu komplikaciju jer se jedna fonema u maternjem mora podeliti na tri foneme u ciljanom jeziku, a to je aspekt koji u istraživanju Eckman i dr. nisu ispitivali. Za sada ipak možemo zaključiti da u srpskom jeziku postoje, kako zvučni, tako i bezzvučni velarni suglasnici, ali njihova prirodna i individualno ograničena alofonija predstavlja specifičnu poteškoću za govornike srpskog jezika i tako otvara vrata za dalja ispitivanja u okviru fonologije drugog jezika.

4. Zaključak

Savladavanje fonologije drugog jezika se odvija na više nivoa: individualni segmenti, slogovi, prozodiju i globalni akcenat. Na svakom od njih se mogu javiti uticaji transfera, označenosti, univerzalija i sličnosti. Kako oni modifikuju i otežavaju uspešnost aspekta koji se treba savladati, za svaki od njih izniklo je do danas mnoštvo teorija, od kojih neke privremeno odbacivane a neke doručivane, sve u cilju dobijanja odgovora na pitanja koje postavlja zasebna disciplina fonologije drugog jezika. Diverzitet i česta oprečnost hipoteza čine fonologiju drugog jezika prilično komplikovaniom, budući da su velikim delom donesene na osnovu rezultata istraživanja, na koja su uglavnom jedino i primenljive. Ipak, svaki novi ogled otkriva po jedan novi deo do tada neistraženog ugla fonologije drugog jezika. Kako srpski jezik ima sopstven fonološki sistem koji se, bar na svom površinskom nivou, prilično razlikuje od fonoloških sistema drugih jezika koji se usvajaju, ovdašnja istraživanja na ovu temu bi trebalo da predstavljaju imperativ svakome ko želi da se bavi fonologijom usvajanja drugog jezika.

Literatura

- Adjemian, C. (1976). On the nature of interlanguage systems. *Language Learning*, 26, 297-320
- Andersen, R. (1983). Transfer to somewhere. U Gass, S. M. & Selinker, L. (Ur.), *Language transfer in language learning*, Rowley, MA: Newbury House, 177-201
- Archibald, J. (1998). *Second language phonology*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing
- Booij, G.E. (1981). *Generatieve fonologie van het Nederlands*. Utrecht/Antwerpen: Het Spectrum
- Brown, H. D. (2007). *Principles of Language Learning and Teaching, Fifth Edition*. New York: Pearson Education
- Brozović, D. (2007). *Fonologija hrvatskoga standardnog jezika*. Zagreb: Nakladni zavod Globus
- Eckman, F. (1977). Markedness and the contrastive analysis hypothesis. *Language Learning*, 27, 315-330
- Eckman, F. R., & Elreyes, A., & Iverson, G. K. (2003). Some principles of second language phonology. *Second Language Research*, 19, 169-208
- Eckman, F.R. (1991). The Structural Conformity Hypothesis and the acquisition of consonant clusters in the interlanguage in ESL learners. *Studies in Second Language Acquisition*, 13, 23-41

- Eckman, F.R. (2008). Typological markedness and second language phonology. U Hansen Edwards, J. G., & Zampini, M. L. (Ur.), *Phonology and Second Language Acquisition* (str. 95-116). Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing
- Escudero, P. (2007). Second language phonology: The role of perception. U Pennington, M. C. (Ur.), *Phonology in context*. New York: Palgrave Macmillan
- Gass, S. M., & Selinker, L. (2001). *Second language acquisition: An introductory course*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates
- Greenberg, J. (1976). *Language universals*. Den Haag: Mouton
- Hancin-Bhatt, B. (2008). Second language phonology in optimality theory. U Hansen Edwards, J. G., & Zampini, M. L. (Ur.), *Phonology and Second Language Acquisition* (str. 117-148). Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing
- Hansen, J. G. (2006). *Acquiring a Non-native Phonology: Linguistic Constraints and Social Barriers*. London: Continuum
- Jakobson, R. (1968). *Child Language Aphasia and Phonological Universals*. Den Haag: Mouton
- Kager, R. (1999). *Optimality theory*. Cambridge: Cambridge University Press
- Kellerman, E. (1995). Crosslinguistic influence: Transfer to nowhere? *Annual Review of Applied Linguistics*, 15, 125-150
- Major, R.C. (2001). *Foreign accent: The ontogeny and phylogeny of second language phonology*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates
- Major, R.C. (2001). *Foreign Accent: The Ontogeny and Phylogeny of Second Language Phonology*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates
- Nathan, G. S. (2008). *Phonology: A cognitive grammar introduction*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company
- Odlin, T. (1989). *Language Transfer: Cross-Linguistic Influence in Language Learning*. Cambridge: Cambridge University Press
- Ringbom, H. (1987). *The role of the first language in foreign language learning*. Clevedon: Multilingual Matters
- Simić, R., & Ostojić, B. (1998). *Osnovi fonologije srpskoga književnog jezika*. Podgorica: Univerzitet Crne Gore
- Vučo, J. (2009). *Kako se učio jezik. Pogled u istoriju glotodidaktike: od prapočetaka do Drugog svetskog rata*. Beograd: Ministarstvo za nauku i zaštitu životne sredine/Filološki fakultet Beograd
- Wardhaugh, R. (1970). The contrastive analysis hypothesis. *TESOL Quarterly*, 4, 123-130
- Weinreich, U. (1953). *Languages in contact*. New York: Linguistic Circles of New York

SECOND LANGUAGE PHONOLOGY

Summary

In the first part of this paper, my focus is to map the most substantial elements of second language phonology, synchronically and diachronically, while posing some questions through a systematic overview of the literature concerning the aspects such as: similarity, markedness, transfer, universals and the possible ways of connecting them. I am also giving a short introduction to the Optimality Theory and how it can be applied to the second language phonology. The second part is just one of the possible suggestions for research in this field, in this case the Dutch language acquired by native speakers of Serbian. Concerning the fact that research can be done at all possible phonological levels, from segments and syllables to prosody and global accent, but only separately, my suggestion refers to the issue of differentiation of the Dutch phonemes that are allophones in the Serbian language.

Mirko Cvetković

GRAMATIKA U NASTAVI STRANIH JEZIKA – NEKAD I SAD

Jedan od najzanimljivijih i najkontroverznijih aspekata nastave jeste mjesto i uloga gramatike u nastavi stranih jezika. Gramatika je imala različitu ulogu u učenju i nastavi stranih jezika. Tokom mnogih decenija učenje jezika se poistovjećivalo sa učenjem gramatike, što ju je stavljalo u centar jezičkog izučavanja. Kao svojevrsna reakcija na ovo stanovište, sa druge strane, dolazi do potpunog izbacivanja gramatike iz nastave, uz obrazloženje da se strani jezik može naučiti bez ikakvog „gramatiziranja“, memorisanjem odgovarajućih rečeničnih modela. Savremena istraživanja pokazuju da je u nastavi stranih jezika određeno fokusiranje na formu u okviru komunikativne nastave preduslov za uspješno ostvarivanje nastavnih ciljeva. U radu ćemo, nakon istorijskog pregleda osnovnih nastavnih metoda i mjesta gramatike u svakom od njih, ukazati na savremene stavove o nastavi gramatike stranih jezika. Na kraju ćemo ukazati na konkretan primjer nastave gramatike italijanskog jezika i njen aktuelni status.

Ključne riječi: fokus na formu, gramatika, nastava gramatike, nastava stranih jezika

1. Uvod

Pristup gramatičkom gradivu oduvijek zaokuplja pažnju metodike nastave stranih jezika, što najbolje pokazuje istorija metodike. Cilj i svrha učenja gramatike razlikovali su se u različitim vremenima i sredinama, ali ono što je zajedničko svim nastavnim metodama jeste da nijedan od njih nije mogao zaobići ovo nastavno područje. Devedesete godine dvadesetog vijeka donijele su brojna istraživanja u okviru teorije jezičkog usvajanja, koja su dokazala da nastava stranih jezika koja se bazira na značenju, može biti znatno poboljšana ukoliko se određena pažnja posveti jezičkim formama, odnosno gramatičkim elementima i njihovoj nastavi u učionici. Ellis (2008:52) prenosi rezultate istraživanja koje je obavio Long. Naime, analizom jedanaest studija koje su ispitivale da li su učenici koji su bili izloženi formalnoj nastavi postigli veću uspješnost u učenju stranog jezika u odnosu na one koji su pratili komunikativni vid nastave, u većini studija je dokazano da je određeno fokusiranje na gramatičke elemente imalo efekta i koristilo učenicima, dok su svega tri studije tvrdile da nastava gramatike nije imala nikakvog efekta. Long (1983) tvrdi da „there is considerable evidence to indicate that SL instruction does make a difference“, nezavisno od uzrasta učenika ili nivoa učenja.

2. Nastava gramatike nekada –pregled osnovnih nastavnih metoda

Da bismo što bolje sagledali ulogu gramatike u savremenoj nastavi stranih jezika, neophodno je, makar ukratko, ukazati na odnos prema gramatičkom gradivu u različitim nastavnim metodama kroz istoriju.

Učenje klasičnog latinskog i analiza njegove gramatike i retorike postali su model za učenje stranog jezika od 17. do 19. vijeka. Kada su „moderni“ jezici ušli u evropske škole u 18. vijeku, primjenjivan je isti metod za učenje kao za latinski. Udžbenici su sa državali gramatička pravila, liste riječi i rečenice za prevod.

Gramatičko-prevodni metod, koji je preovladavao u Evropi od 1840. do 1940. godine, i koji se implicitno bazira na tradicionalnoj gramatičkoj teoriji kojoj je uzor gramatika latinskog jezika, polazi od shvatanja da se gramatika stranog jezika može usvajati jedino pomoću učenja i memorisanja generalizacija i njihovog ilustrovanja pojedinačnim primjerima. Gramatika postaje cilj nastave, a ne sredstvo pomoću kojeg se učenici osposobljavaju za uspješnu upotrebu stranog jezika. Nastavni program je prije svega gramatički, a nastava počinje eksplicitnim objašnjavanjem pravila, njegovim uvježbavanjem kroz prevodenje sa maternjeg na strani jezik i obratno.

Direktni metod koji se pojavio krajem devetnaestog vijeka protivio se prije svega prednosti koju gramatičko-prevodni metod daje pisanoj produkciji. Nazivajući direktni metod „prirodnim metodom“, njegove pristalice akcenat stavljaju na usmenu produkciju, na govor, i, iako nastavni programi sadrže gramatičku građu, u potpunosti se odbacuje eksplicitna nastava gramatike. Učenici, vjerovalo se, uče gramatiku stranog jezika kao što djeca usvajaju gramatiku maternjeg jezika, neprekidnom govornom praksom. Takav stav negira svjesnu aktivnost učenika a učenje svodi na imitiranje, na reproduktivnu govornu djelatnost.

Audiolingvalni metod, kao i direktni metod, prednost daje govoru i auditivnom razumijevanju govora, ali još strožije odbacuje nastavu gramatike stranog jezika. Budući da svoje osnove gradi na bihaviorizmu, ovaj metod gleda na jezik kao na oblik ponašanja, te se, umjesto objašnjavanja gramatičkih pojava, insistira na izgrađivanju navika i automatizovanih govornih mehanizama. Izgrađivanje navika je proces u kojem primjena pravila ne igra nikakvu ulogu. Nastavni program obuhvata niz rečeničnih modela na osnovu kojih učenik treba samostalno da dođe do gramatičkih zaključaka koji će postati njegova svojina a ne izdiktirane apstraktne generalizacije.

Prirodni pristup¹²: Tvrdnja N. Chomskog da jezička sposobnost nije ponašanje zasnovano na navikama već urođena ljudska sposobnost, dovela je do preispitivanja nastavnog procesa zasnovanog na dril vježbama i ponavljanju. Univerzalna gramatika, naime, tvrdi da se svi ljudi rađaju sa određenim brojem apstraktnih univerzalnih parametara čije se vrijednosti podešavaju u skladu sa informacijom koju dobijamo iz inputa kojem smo izloženi u svakodnevnoj upotrebi jezika u zajednici. Istraživanja ukazuju da se svaka greška u gramatičkom sistemu koriguje na osnovu pozitivnih dokaza koje dijete dobija kroz input koji slijedi, tj. direktna korekcija grešaka ima minimalnu ulogu u procesu usvajanja maternjeg jezika. Od ove tvrdnje polazi i Krashen, koji u potpunosti odbacuje kako gramatičke elemente u nastavnim programima, tako i eksplicitnu nastavu gramatike. Dovoljno je učenika izložiti velikim količinama razumljivog inputa, a urođeni procesi će vremenom dati input pretvoriti u output. Ovo shvatanje je donekle slično stavovima izrečenim u vrijeme dominacije direktnog metoda, budući da se i sada učenje stranog poistovjećuje sa usvajanjem maternjeg jezika. Gramatika je u tom procesu nepotreban element.

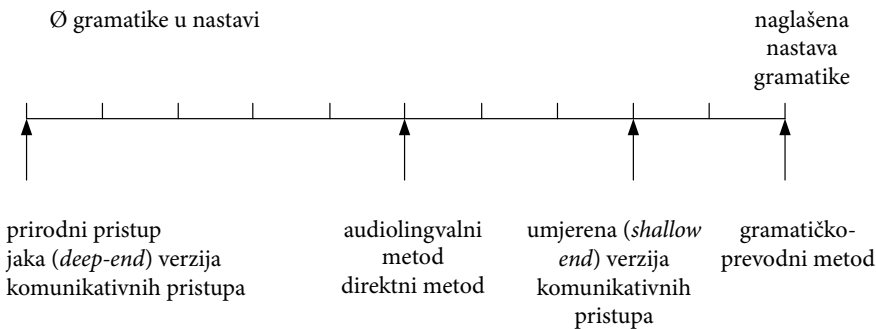
Komunikativni pristupi: Sedamdesete godine dvadesetog vijeka obilježiće nastanak komunikativnih pristupa (CLT- *communicative language teaching*) u nastavi stranih jezika. Njihovom razvoju prethodilo je stvaranje nove naučne discipline, sociolingvistike, kao i vjerovanja da komunikativa kompetencija obuhvata mnogo više od pu-

12 Nije isto što i prirodni metod. Prirodni metod je stariji i drugi naziv za direktni metod. Za razliku od direktnog metoda, prirodni pristup daje manje važnosti na monologe profesora, direktno ponavljanje i formalna pitanja i odgovore. Akcenat je na imputu, više nego na vježbi, na uspostavljanju emotivne pripremljenosti za učenje, dužem periodu slušanja prije nego što učenici to proizvedu, i na spremnosti da se koriste pisani i drugi materijali kao izvor razumljivog inputa.

kog poznavanja gramatičkih pravila. Pa ipak, komunikativni pristupi u svojoj umjerenijoj verziji (*shallow-end*)¹³ ne odbacuju nastavu gramatike. Gramatika je bitan dio nastavnog programa, ali je sada povezana sa određenim funkcijama (govoriti o sebi, praviti planove za budućnost i sl.). Ni eksplicitno skretanje pažnje na gramatička pravila nije predstavljalo oponent komunikativnoj praksi. I sam Chomsky je tvrdio da je jezik sistem pravila, što je donekle ubijedilo teoretičare da prezentacija gramatičkih pravila ima i svoje pozitivne strane. Kako navodi Andorno (2003: 61) nastava i učenje gramatičkih struktura ne predstavljaju više cilj nastavnog procesa, već sredstvo pomoću kojeg se mogu izraziti komunikativne funkcije. Tako su se gramatička pravila ponovo vratila u udžbenike, a nastava gramatike u učionice, iako, ponekad, na uštrb komunikativne prakse.

Radikalnija verzija komunikativnih pristupa (*deep-end*), međutim, smatra da gramatici nema mjesta ni u nastavnim programima ni u učionici. Promoter ovog stava bio je N.S. Prabhu, nastavnik engleskog jezika u Indiji. U programu nazvanom *Bangalore Project* on prednost daje zadacima, tzv. *tasks*, za koje formalna nastava gramatike nije bila ni predviđena ni potrebna. Ovaj projekat predstavlja preteču TBL pristupa (*task based learning* –učenje zasnovano na zadacima)¹⁴.

Na dijagramu br.1 možemo grafički prikazati ulogu gramatike u svakom od prethodno navedenih metoda i pristupa:

sl. 1

13 Komunikativni pristup (*Communicative Approach*), poznat još kao komunikativno podučavanje jezika (*Communicative Language Teaching*), ili kognitivno-funkcionalni pristup (*Notional-functional Approach*) ili pak kao funkcionalni pristup (*Functional Approach*) podrazumijeva didaktičke metode kojima se učenik nastoji osposobiti za stvarnu komunikaciju, ne samo pismenu nego i usmenu, na stranom jeziku. Komunikativni pristup (*CLT*) je imao dvije varijante: prvu, slabiju tzv. *shallow-end* („površinsku“) varijantu i drugu, znatno radikalniju kada je nastava gramatike u pitanju, *deep-end* („dubinsku“) varijantu. Osnovna zamjerka koja se pripisuje komunikativnim pristupima jeste činjenica da su u prvi plan stavili tečnost (*fluency*), zanemarujući tačnost (*accuracy*). Ova kritika bi se mogla odnositi samo na jaču verziju komunikativnih pristupa, budući da je u njima eksplicitna nastava gramatike strogo zabranjivana. U umjerenijoj verziji, gramatika ostaje dio nastavnog programa, s tim što biva povezana sa određenim komunikativnim funkcijama.

14 Nastava stranih jezika zasnovana na zadacima (*Task-based language learning* (*TBLL*), poznata još i kao *task-based language teaching* (*TBLT*) ili *task-based instruction* (*TBI*) podrazumijeva nastavu jezika u kojoj je akcent stavljen na značenje i od učenika se traži da ispuni određene zadatke (tzv. *tasks*) na stranom jeziku, kao što su npr. odlazak kod doktora, intervju, telefonski razgovor i sl. Tačnost, odnosno jezičke forme, nijesu uzimane u obzir prilikom ocjenjivanja uspjeha izvršenja određenog zadatka.

3. Nastava gramatike danas

Posljednje decenije dvadesetog vijeka donijele su brojne promjene u nastavi stranih jezika, a najznačajnija od njih je pomjeranje težišta sa jezičkih struktura na izražavanje i razumijevanje značenja jezičke poruke. Ovu promjenu na teorijskom planu prati i promjena po pitanju metoda i tehnika u nastavi stranih jezika. Komunikativni pristup, koji je u izvjesnoj mjeri podržavao neintervencionistički pristup prema kojem je svaka prezentacija gramatičkih pravila štetna jer odvlači pažnju učenika od procesa komunikacije, doveo je do stvaranja koncepta fokusa na formu (FnaF) koji u okviru komunikativne nastave kroz direktnu intervenciju i obraćanje pažnje na formu treba da pomogne u procesu približavanja učenikovog međujezika gramatičkom sistemu ciljnog jezika. Sam koncept fokusa na formu doveo je i do različitih reakcija. Nastavnici koji podržavaju komunikativne pristupe, odbacuju ga; tradicionalniji nastavnici u njemu vide razlog i opravdanje za naglašenu nastavu gramatike, dok metodičari pokušavaju da istraže način na koji ga je najbolje implementirati u nastavu stranih jezika.

Novija istraživanja ukazuju da je učenje stranog jezika mnogo efikasnije uz nastavu koja kod učenika aktivira opšte kognitivne sposobnosti. Nastavnik stranog jezika mora biti u stanju da pomogne učenicima kada se oni usredsređuju na pojedine aspekte sistema stranog jezika, sa ciljem da ih analiziraju, porede sa već postojećim strukturama u njihovim međujezicima, i kasnije restrukturiraju u cilju daljeg razvoja međujezika i njegove efikasnije upotrebe u komunikaciji. Filipović (2001) smatra da je u komunikativnu nastavu stranih jezika moguće i neophodno uključiti eksplicitnu nastavu gramatike, ukoliko se identifikuju strukture koje je moguće usvojiti u datom trenutku u procesu nastave stranog jezika, i ukoliko se primjene adekvatni nastavni postupci koji učenicima pomažu da identifikuju problem (prepoznaju formu) kao i postupci za što efikasnije usvajanje gramatičkog pravila ili strukture.

Prema definiciji koju daje Long (1991), fokus na formu se odnosi na otvoreno skretanje učenikove pažnje na jezičke elemente koji se spontano javljaju tokom nastave stranih jezika u kojoj je akcenat stavljen na značenje, odnosno komunikaciju. On ukazuje i na razliku termina fokus na forme (fokus on formS) i fokus na formu (focus on form). Long (2000: 179) navodi da fokus na forme odgovara tradicionalnom pristupu u nastavi stranih jezika gdje se određene gramatičke jedinice uvode postepeno kroz nastavu, a na učeniku je da ih usvoji i kasnije primijeni u komunikaciji. Za razliku od ovog tipa lekcija koje se fokusiraju na forme same forme, nastavni plan čija je orijentacija fokus na formu predviđa nastavu nečeg drugog a pažnja učenika se usmjerava na lingvističke elemente u kontekstu, elemente koji se javljaju u lekcijama čiji je fokus na značenju ili komunikaciji.

Sličnu definiciju daju i Carter i Nunan (2001): „focus on form, within a communicative approach, refers to learners and teachers addressing formal features of language that play a role in the meanings that are negotiated. This is contrasted with a focus on formS, which emphasis formal aspects rather than meaningful activities.“

Doughty (1998: 4) napominje da ova dva vida nastave nijesu u suprotnosti kao što se smatra da je slučaj sa formom i značenjem: „focus on formS and focus on form are not polar opposites in the way that form and meaning have often been considered to. Rather, focus on form entails a focus on formal elements of language, whereas focus on formS is limited to such a focus, and focus on meaning excludes it. (...) Meaning and use must already be evident to the learner at the time that attention is drawn to the linguistic apparatus needed to get the meaning across.“

Pokušaćemo da na sl.2 ukratko predstavimo razlike između ova dva vida nastave.

Fokus na formu	Fokus na forme
• riječ forma odnosi se na jezičku formu uopšte	• riječ forme odnosi se na izolovane jezičke forme
• osnovu nastave predstavlja značenje, pa tek onda pojedine jezičke forme	• u nastavi je akcenat stavljen na formu
• pažnja učenika se povremeno i neplanirano skreće na pojedine jezičke forme	• od učenika se traži da pažnju prvenstveno posveti jezičkim formama
• do fokusa na formu dolazi neplanirano, najčešće na osnovu problema nastalih u iskazivanju značenja	• jezičke forme su jasno određene i predviđene nastavnim programom
• jezički elementi se posmatraju u kontekstu	• jezičke forme se uče izolovano
• analitički pristup u nastavi	• sintetički pristup u nastavi

sl. 2

Budući da je nastava gramatičkih pravila van konteksta odavno odbačena orijentacija, potrebno je odvojiti nastavu od fokusa na pojedinačne forme i usmjeriti je na formu, odnosno na jezik kao objekat u komunikativnom kontekstu. Drugim riječima, izbjegavati fokus na forme, a u nastavi komunikativnog tipa, kad god je to moguće, fokusirati pažnju učenika na formu.

Nastavne metode navedene na početku rada mogle bi se vezati za neki od ovih vidova nastave, što ćemo prikazati na slici 3.

Vid nastave	Fokus na značenje	Fokus na formu	Fokus na forme
Nastavne metode	• prirodni pristup	• task-based language teaching • content based language teaching	• gramatičko prevodni metod • čutljivi način • totalni fizički odgovor (TPR)

sl. 3

Treba imati u vidu da će procenat fokusa na formu u komunikativnoj nastavi stranog jezika zavistiti od različitih faktora koji se prije svega odnose na uzrast i potrebe učenika, na njihov obrazovni profil, nivo učenja i nivo kompetencije i sl. Ukoliko se opredijelimo da u nastavi određenu pažnju posvetimo jezičkoj formi, na koji način je to najbolje uraditi? Da li eksplicitno ili ne, da li upotrebom induktivnih ili deduktivnih metoda? DeKeyser (2008) smatra da eksplicitno fokusiranje na formu podrazumijeva „some sort of rule being thought about during the learning process“, dok implicitni vid fokusiranja na formu karakteriše činjenica da učenici nesvjesno usvajaju pravila. Hosen i Pierrad (2006) su definisali ova dva pristupa na osnovu niza karakteristika koje prenosimo u sledećoj tabeli (slika 4).

Implicitni FnaF	Eksplicitni FnaF
• privlači pažnju na ciljnu formu	• skreće pažnju na ciljnu formu
• nije planirana, već spontana aktivnost, nastala tokom komunikativnih aktivnosti	• unaprijed planirana aktivnost i najčešće cilj nastavnih aktivnosti

• nenametljiv vid aktivnosti (minimalna interevencija nastavnika tokom komunikativnih aktivnosti)	• nametljiv vid aktivnosti (česti prekidi komunikacije)
• ukazuje na ciljnu formu u kontekstu	• ciljna forma se daje izolovano
• u učionici nema upotrebe metajezika	• metajezička terminologija je veoma prisutna (npr. objašnjavanje pravila)
• ohrabruje učenika da ciljnu formu koristi spontano, po potrebi	• podrazumijeva vježbe i kontrolu savladanosti ciljne forme

sl. 4

Ellis (2008: 903) zastupa stav da je eksplicitni vid nastave (naročito ukoliko se upotpuni odgovarajućim vježbama) efikasniji od implicitnog vida fokusa na formu koji karakteriše samo vježbanje.

DeKeyser (2008: 314) napominje da treba razlikovati pojmove implicitno/eksplicitno od pojmova induktivno/ deduktivno. Tradicionalna nastava podrazumijeva deduktivnu i eksplicitnu nastavu. Ukoliko se od učenika traži da sami otkriju pravilo na osnovu primjera, učenje je induktivno i eksplicitno. Usvajanje maternjeg jezika kod djece je induktivan i implicitan proces, dok je kombinacija implicitnog i deduktivnog pristupa teže uočljiva, ali se prepoznaje u konceptu podešavanja parametara u okviru Univerzalne Gramatike, npr. kada učenici nesvjesno dolaze do zaključaka u vezi sa određenim jezičkim karakteristikama na osnovu niza parametara. To se najbolje vidi na sledećoj tabeli (slika 5).

	deduktivni pristup	induktivni pristup
eksplicitna nastava	tradicionalna nastava	otkrivanje pravila
implicitna nastava	upotreba parametara	usvajanje maternjeg jezika

sl. 5

4. Nastava gramatike italijanskog jezika – aktuelni status

Pitanja kao što su da li treba predavati gramatiku, i ukoliko treba, kako i kada to uraditi, samo su neka od pitanja koja karakterišu dugogodišnju raspravu u italijanskim lingvističkim krugovima. Početak pomenute rasprave vezujemo za sedamdesete godine dvadesetog vijeka, prije svega za 1975. godinu i nastanak tzv. *Dieci tesi per l'educazione linguistica democratica*, čiji su autori lingvisti GISCEL-a¹⁵, sekcije u okviru SLI-ja (Italijanskog Društva Lingvisti). Tih deset teza, na osnovu analize gramatika

15 GISCEL (Gruppo di Intervento e Studio nel Campo dell'Educazione Linguistica) u članu 2 svog statuta kao jedan od ciljeva navodi: "contribuire a rinnovare i metodi e le tecniche dell'insegnamento linguistico che dovrà essere fondato non più sul puro studio grammaticale o sulla imitazione di modelli formali, ma su attività che stimolino nei discenti le capacità di comprensione e di produzione linguistica a favore della presa di coscienza, in modo adeguato ai diversi livelli di scolarità, del carattere stratificato e vario della realtà sociolinguistica, dei meccanismi linguistici" nello spirito delle "Dieci tesi" elaborate nel 1975, sviluppandone le indicazioni. L'Associazione intende promuovere, unitamente alla SLI e anche autonomamente, iniziative che diano impulso allo studio, alla formazione e all'aggiornamento nel campo dell'educazione linguistica in Italia e all'estero."

(http://www.societadilinguisticaitaliana.org/SLI_gen/StatutoGISCEL.htm, pristup 12.05.2010. u 14:40).

koje se koriste u nastavi italijanskog kao maternjeg i kao stranog jezika, dolaze do zaključka da nastava gramatike koja prati tradicionalne metode u nastavi, nepomirljive sa italijanskom sociolingvističkom situacijom, može samo da škodi. Posebno štetnim smatraju opširno objašnjavanje i kasnije memorisanje gramatičkih pravila, izolovanih iz konteksta.

pozitivni efekat ove kritike jeste reforma starih nastavnih programa koja je započela 1979. godine i traje i dan danas. Nastava gramatike se danas smatra neizostavnim dijelom nastave italijanskog kao maternjeg i stranog jezika iz tri razloga. Prvi od njih je da gramatika nema samo informativnu već i formativnu vrijednost, jer od učenika zahtijeva konstantnu svjesnu aktivnost. Drugi razlog je sve veći broj stranaca koji uče italijanski kao drugi ili strani jezik. Na kraju, poznavanje struktura i istorije italijanskog jezička sistema predstavlja i „dovere per un paese civile e per le sue necessità di aprirsi e di confortarsi con le altre culture dell'Europa unita.“ (Corno 2002: 181).

5. Zaključak

Cilj rada bio je da ukaže na ulogu gramatike u nastavi stranih jezika uopšte, uz poseban osvrt na nastavu gramatike italijanskog jezika. Istražili smo i predstavili istorijski pregled dominantnih metoda i pristupa u nastavi stranih jezika i ukazali na mjesto i ulogu gramatike u svakom od njih, a nakon toga ukratko predstavili ulogu gramatike u savremenoj nastavi stranih jezika, prije svega u konceptu fokusa na formu koji jasno ukazuje da nastava gramatike može biti sasvim efikasno uključena i u komunikativne aktivnosti.

Bibliografija

- Andorno, C. et al. (2003). *Grammatica. Insegnarla ed impararla*. Perugia: Guerra edizioni.
- Carter, R., Nunan, D. (2001). *The Cambridge Guide to Teaching English to Speakers of Other Languages*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Corno, D. (2002). Didattica dell'italiano: insegnare la grammatica. In Bertocchi, D. et al., *Insegnare italiano. Un curricolo di educazione linguistica*. Firenze: La Nuova Italia.
- DeKeyser, R. (2008). Implicit and explicit learning. In Doughty C. J., Long, M. H. (ed.), *The Handbook of Second Language Acquisition*. Oxford: Blackwell, pp. 313-348.
- Doughty, C. J., Long, M., H. (ed.). (2008). *The Handbook of Second Language Acquisition*. Oxford: Blackwell.
- Doughty, C. J., Williams, J. (1998). *Focus on form in classroom second language acquisition*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ellis, R. (2003). *Task-based Language Learning and Teaching*. Oxford: OUP.
- Id. (2008). *The Study of Second Language Acquisition*. Oxford: OUP.
- Filipović, J. (2001). Fokus na formu (FnaF) u komunikativnoj nastavi stranih jezika. U Vučo, J. (ur.), *Savremene tendencije u nastavi stranog jezika*. Nikšić: Filozofski fakultet Univerziteta Crne Gore, pp.91-108.
- Housen, A., Pierrad, M. (2006). (ed.). *Investigations in Instructed Second Language Acquisition*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Krashen, S. (1982). *Principles and practice in second language acquisition*. Oxford: Pergamon.
- Larsen-Freeman, D. (2001). Teaching Grammar. In Celce – Murcia, M. (ed.), *Teaching English as a Second or Foreign Language*, Boston: Heinle & Heinle, pp. 251-267.

- Long, M. H. (1991). Focus on form: a design feature in language teaching methodology, U De Bot, K. et al. (ed.), *Foreign language research in cross-cultural perspective*, Cambridge: Cambridge University Press, pp. 196-221.
- Id. (2000). Focus on form in Task-Based Language Teaching. In Lambert, R. D., Shohamy, E. (ed.), *Language Policy and Pedagogy: Essays in Honor of A. Ronald Walton*, Philadelphia and Amsterdam: John Benjamins, pp. 179-190.
- Mezzadri, M. (2003). *I ferri del mestiere. (Auto)formazione per l'insegnante di lingue*. Perugia: Guerra edizioni.
- Thornbury, S. (2006). *An A to Z of ELT*. Oxford: Macmillan Education.
- Id. (2007). *How to teach grammar*. Harlow: Pearson Education Limited.
- Wesche, M. B., Skehan, P. (2002). Communicative, task-based, and content-based language instruction. In Kaplan, R. B., *The Oxford Handbook of Applied Linguistics*, Oxford: OUP, pp. 207-228.

Sitografija

http://www.societadilinguisticaitaliana.org/SLI_gen/StatutoGISCEL.htm

LA GRAMMATICA NELL'INSEGNAMENTO DELLE LINGUE STRANIERE – UNA VOLTA ED ORA

Riassunto

Uno degli aspetti più interessanti e controversi dell'insegnamento delle lingue straniere è rappresentato proprio dal ruolo, sempre più diverso, che in esso viene ad assumere la grammatica. Per molti decenni, l'apprendimento di una lingua è stato inteso esclusivamente come apprendimento della grammatica, ponendola al centro degli studi linguistici. Come reazione a questo atteggiamento, si assiste, tuttavia, alla completa eliminazione della grammatica dall'insegnamento di una lingua, nella convinzione che qualsiasi lingua straniera possa essere appresa senza nessuna "grammatizzazione", ossia memorizzando alcuni precisi modelli di frasi. Ricerche moderne dimostrano, tuttavia, che nell'insegnamento delle lingue straniere, focalizzarsi sulla forma nell'ambito di un insegnamento di tipo comunicativo, è condizione indispensabile per il raggiungimento di quegli scopi che si prefigge l'insegnamento stesso. Dopo un breve percorso storico sui principali metodi e approcci della glottodidattica e sul ruolo della grammatica in ognuno di essi, cercheremo di mostrare il ruolo attuale della grammatica nell'insegnamento delle lingue straniere, fornendo, alla fine, esempi concreti di insegnamento della grammatica dell'italiano e del suo stato attuale.

Gordana Bojičić

NEKI PROBLEMI U VEZI SA CERTIFIKACIJOM ŽIVIH JEZIKA

U radu se analiziraju savremeni stavovi u vezi sa sertifikacijom živih evropskih jezika, sa naročitim osvrtom na novogrčki jezik. Polazeći od opštih principa i ciljeva Zajedničkog evropskog referentnog okvira za žive jezike Saveta Evrope, nameće se pitanje primene opštih nivoa jezičke kompetencije na pojedinačne jezike i probleme usaglašavanja okvira određenih jezika u odnosu na globalnu skalu (CEFR). Pruža se osvrt na neke od mogućih problema prilikom valorizacije savremenog grčkog jezika, kao i na probleme pri izradi deskriptora za definisanje ciljeva u postizanju jezičke kompetencije. Rad pruža i uvid u studiju o standardizaciji grčkog jezika na osnovu Zajedničkog jezičkog okvira, koja nameće niz nerešenih pitanja i može predstavljati polaznu tačku za dalja istraživanja radi stvaranja što potpunije lestvice jezičke kompetencije.

Gljučne reči: CEFR, grčki jezik, standardizacija, deskriptori

Od nastanka Zajedničkog jezičkog okvira za žive jezike, sertifikacija i smeštanje jezičke kompetencije na određene nivoe propisane Okvirom olakšali su uvid u sposobnosti koje omogućavaju praćenje postignuća učenja, ali se, sa druge strane, otvara i niz pitanja u vezi sa primenom opštih nivoa na pojedinačne jezike i njihovog usaglašavanja sa globalnom skalom (CEFR)¹. Takođe se nameće pitanje u vezi sa ulogom nejezičkih faktora i njihovog uticaja na stepen jezičke kompetencije i značaj u karakterizaciji nivoa Okvira.

Zajednički referentni okvir

Potreba za jezičkom sertifikacijom javlja se još devedesitih godina prošlog veka kako bi se ponudili određeni opštevažeći nivoi koji bi poslužili kao standard u proceni stepena poznavanja stranog jezika u skladu sa potrebama društvene zajednice. Za vrednovanje poznavanja stranog jezika koristi se Zajednički jezički okvir za žive jezike: učenje, nastavu i ocenjivanje (ZJO) (Spolsky 2008: 220).

Zajednički jezički okvir predstavlja polaznu tačku za sve što je u vezi sa nastavom stranih jezika u Evropi. Njime je predviđeno koja znanja i veštine učenik treba da poseduje na određenom nivou, potom određuje načine na koje jezik treba učiti za potrebe komunikacije, ali ne zanemaruje ni kulturni kontekst koji ima veoma bitnu ulogu u učenju stranog jezika.

Neophodnost za postojanje Okvira javila se u okvirima politike Evropske unije, koja je uvidela da učenje jezika predstavlja bitan faktor za poboljšanje međudržavnih odnosa, tako što bi se rušenjem jezičkih barijera brisale i prepereke u međunarodnoj komunikaciji koja poštuje različite kulture i identitete, potom da bi se podstakla i olakšala saradnja među obrazovnim institucijama i da bi se stvorio unificiran sistem sertifikacije stranih jezika. Svi ovi osnovni principi zasnivaju se na principima *Saveta za kulturnu saradnju* Saveta Evrope u kojima se ističe:

1 Common European Framework of Reference for Languages

- „da baštinimo zajedničko blago lingvističke i kulturne različitosti Evrope tako što ćemo kroz sistem obrazovanja negovati i razvijati pozitivan odnos prema razlikama, koje ne treba da predstavljaju smetnju komunikaciji, već izvor bogatstva i međusobnog razumevanja“
- „da se samo boljim poznavanjem drugih evropskih naroda može ostvariti dobra komunikacija sa ljudima koji govore različite jezike, pospešiti uzajamno razumevanje, poboljšati razmena ideja i usluga, otkloniti predrasude i diskriminatorski oblici ponašanja“ i
- „da države-članice usvoje i razvijaju nacionalnu politiku izučavanja i nastave živih jezika koja je u skladu sa evropskim stremljenjima tako što će formirati institucije koje će koordinirati međusobne aktivnosti i saradnju.“ (Zajednički evropski okvir za žive jezike 2003: 10)

Za stvaranje Okvira pažnja je posvećena osobinama koje on treba da poseduje; trebalo je da bude koherentan, transparentan i sveobuhvatan, da obuhvata i niz aktivnosti nejezičke prirode, s obzirom na to da govornik koristi jezik u određenom društvenom okruženju za koje nije dovoljno samo poznavanje jezičkog konteksta. Stoga se u Zajedničkom jezičkom okviru, koji je na našem jeziku izašao u izdanju Ministarstva prosvjete i nauke Crne Gore, u Podgorici 2003. godine, navodi da „upotreba svakog jezika, uključujući i njegovo učenje, podrazumijeva izvršavanje radnji ostvarivanjem ukupnih opštih sposobnosti, a pogotovo ostvarivanjem kompetencije jezičkog komuniciranja svakog pojedinca ili društvene grupe. Te sposobnosti se potvrđuju u različitim kontekstima i uslovima prevazilaženjem određenih ograničenja, ostvarivanjem jezičkih aktivnosti koje omogućavaju obradu jezičkih procesa prijema ili produkcije teksta u zavisnosti od teme u nekom specifičnom području i korišćenjem najboljih strategija u cilju razrješavanja postavljenih zadataka.“

Na osnovu ovakvog poimanja karakteristika i oblika upotrebe i učenja jezika postavljeni su i ciljevi koje učenik treba da dostigne na svakom od jezičkih nivoa, koji pored znanja i ličnih sposobnosti uključuju i lingvističku, sociolingvističku i pragmatičku kompetenciju.

Zajednički nivoi

Zajednički nivoi doprinose lakšem usklađivanju i poređenju različitih sistema evaluacije. Za svaki od nivoa ustanovljena je deskriptivna shema koja treba da zadovolji četiri kriterijuma koji opisuju aktivnosti i određuju njihovu meru. Međutim, ono što se nameće kao osnovni problem jeste usklađivanje jezičkih nivoa na osnovu objektivnih kriterijuma i objektivnog odražavanja rezultata, što predstavlja veliku poteškoću kada je u pitanju vrednovanje jezičke kompetencije.

Iako je veoma teško odrediti sam broj nivoa i granice među njima, ipak postoji visoki stepen saglasnosti u vezi sa postojanjem šest opštih nivoa koji pokrivaju oblast nastave i učenja evropskih jezika: početni nivo ili otkrivanje (Breakthrough), srednji nivo ili preživljavanje (Waystage), prag nivo (Threshold), napredni nivo ili napredni kandidat (Vantage), samostalni nivo ili kompetencija efektivne operativnosti i vladanje jezikom.

- Pojednostavljeno, ovih šest nivoa možemo da svedemo na tri najopštija koji obuhvataju elementarni, srednji i napredni- A, B i C nivo. (Zajednički evropski okvir za žive jezike 2003: 31)

Od početnika se očekuje da se uspešno služe jezikom i razumeju ga u svakodnevnim uslovima i u vezi sa delokrugom svojih osnovnih aktivnosti. U stanju su da razmenjuju jednostavne i direktne informacije o sebi i drugima.

Napredni kandidat je u stanju da vlada jezikom u nešto apstraktnijem kontekstu od početnika i da se snalazi i u nepoznatim situacijama, kao i u širem spektru životnih situacija. Takođe se očekuje da može da se izrazi sa većom spontanošću od kandidata početnika.

Samostalni kandidat, pak, bez većeg napora razume i služi se složenijim jezičkim strukturama kako u govoru, tako i u pisanju i može da razume gotovo sve što čuje ili čita sa lakoćom. Izražava se precizno i tačno i može da govori o složenim temama na jasan i precizan način.

Deskriptori

Deskriptori su iskazi koji omogućavaju širok uvid u kvalitet jezičkog znanja i pripadanje određenom jezičkom nivou, opisujući karakteristike i kontekste učenja koje taj nivo zahteva. Na taj način olakšavaju pregled rezultata učenja, kao i kriterijuma za ocenjivanje na svakom od stupnjeva. Pružaju nam uvid o kompetenciji koja treba da se dostigne na svakom od postojećih nivoa i na taj način odražavaju globalnu sliku aktivnosti. Upravo zbog takve globalne slike koju pružaju, odlikuje ih fleksibilnost u primeni i koherentnost u pogledu sadržaja.

Deskriptori na svakom nivou opisuju određene veštine i sposobnosti koje bi učenik trebalo da savlada u četiri jezičke veštine- čitanju, pisanju, razumevanju i govorenju. Ovde se nameće pitanje preciznosti određivanja nivoa jezičke kompetencije i pored toga što postoje 54 posebne ilustracione skale i 29 podskala (Spolsky 2008: 223). Iako ovo sa jedne strane predstavlja problem, sa druge strane pruža se veliki izbor u stepenovanju, što može doprineti kvalitetnom vrednovanju jezičke kompetencije.

Jezička kompetencija: vrste, uloga, problemi

U vezi sa sertifikacijom i stepenovanjem jezičkih znanja i veština neophodno je pozabaviti se i pitanjem vanjezičkih elemenata u proveru ovih znanja. Stoga se odmah nameće pitanje raznolikih veština, znanja, umeća, osobina ličnosti i otvorenosti za učenje.

Veoma je bitno jezik posmatrati nerazdvojnim delom društva u kome živimo i imati u vidu sveobuhvatnost takve interakcije. Moguće je da neko poznaje u velikoj meri jezička pravila, ali da zbog nepoznavanja društvenog konteksta, kulturne sredine i određenih normi, na potpuno neprikladan način upotrebi svoje jezičko znanje, koje gotovo izvesno sagovornik neće moći da razume.

Svakako se prvo polazi od jezičke kompetencije koja podrazumeva poznavanje samog jezika, njegovih osnovnih gramatičkih, fonetskih, fonoloških, morfoloških i sintaksičkih struktura, zatim načina memorisanja jezičkog znanja i mogućnost pristupa znanjima.

Sociolingvistička kompetencija, sa druge strane, služi za smeštanje jezičkog znanja u društveni kontekst, tj. da se jezičko znanje upotrebi na pravi način, u skladu sa društvenim normama.

Pragmatička norma vezuje se za funkcionalnu upotrebu jezičkih resursa i odnosi se na poznavanje govornog diskursa, u kom poseban značaj imaju uticaj sredine i kulture.

Ispunjavanje svih ovih parametara bitno je za stepenovanje jezičke kompetencije, ali nameće pitanja u vezi sa doslednosti i mogućnosti ovladavanja svim ovim znanjima istovremeno i na isti način, s obzirom na to da se jezik uči uglavnom van govorne sredine bez dovoljne izloženosti kulturi gde se on govori i bez svesti o kulturološkim parametrima koji u znatnoj meri određuju ponašanje u govornoj situaciji.

Stoga je veoma važno skrenuti pažnji i na samu nastavu jezika i uslove u kojima se ona odvija, da bi učenici na što bolji način mogli da nadoknade elemente koji su im potrebni za upotpunjavanje jezičke kompetencije. Ovo u velikoj meri zavisi od uloge nastavnika i njegovih znanja o raznim kulturnim, istorijskim, sociološkim i drugim faktorima, za koje smo videli na koji način uslovljavaju stepen znanja određenog jezika.

Standardizacija: primer grčkog jezika

Iako Zajednički jezički okvir nudi jedinstvenu skalu jezičkih nivoa od A1 do C2, odstupanja u pojedinim jezicima su moguća, ali se ona tada usklađuju sa Okvirom. U kojoj meri i na koji način je takva vrsta standardizacije i vrednovanja moguća pokazaćemo na primeru grčkog jezika, koji ima posebnu skalu za stepenovanje jezičke kompetencije.

Profesor Spiros Papageorgiou sa Univerziteta u Mičigenu objavio je 2008. godine studiju u vezi sa standardizacijom grčkog jezika na osnovu Zajedničkog jezičkog okvira, u kojoj izlaže rezultate istraživanja sprovedenog na kongresu u Solunu.

Naime, grčki jezik, za razliku od drugih evropskih jezika, poput engleskog, nemačkog, španskog itd., u svojoj skali za certifikaciju poseduje četiri umesto šest nivoa- A, B, Γ i Δ nivo². Stoga se postavlja pitanje njihovog usaglašavanja sa standardima Referentnog jezičkog okvira i njegovog sistema certifikacije. Bilo je potrebno ispitati koje mesto rezultati kandidata zauzimaju na lestvici ZJO-a.

Metodologija istraživanja zasnovana je na predlozima Saveta Evrope, kao i na relevantnoj literaturi (Cizek 2001; Cizek & Bunch 2007; Kaftandjieva 2004), a aktivnosti se uglavnom zasnivaju na samostalnom sudu. Sve sudije su prvo morale proći stepen upoznavanja sa sadržajem, da bi kasnije sve sudije dobile deskriptore za koje bi morali da procene kom nivou na skali pripadaju. Potom im je dat zadatak da analiziraju sadržaj testa i analiziraju učinak i rezultate u skladu sa nivoima okvira.

Vrednovanje se oslanjala na zaključke 13 sudija koji su bili uključeni u razvoj certifikacije i imali iskustva u pripremi studenata za ovu vrstu provere. Osim toga što su morali da poznaju kandidate, takođe je trebalo da budu upoznati i sa standardima performansi na kojima bi se zasnivali granični rezultati u standardizaciji.

Zadatak upoznavanja izvršili su tako što su dobili deskriptore na osnovu kojih je trebalo da pogode nivo (A1-C2). Potom je sledila faza standardizacije u kojoj su dobili rezultate svake od jezičkih veština i zahtevano je da: za pisanje i govorenje ocene nivo na osnovu tabele 5.8 Priručnika (Savet Evrope 2003: 82) i tabele 3 Zajedničkog jezičkog okvira (Savet Evrope 2001: 28-29) i da za receptivne veštine odgovore na pitanje „na kom nivou Zajedničkog jezičkog okvira kandidat može tačno da odgovori na njih?“ (Savet Evrope 2003: 91). U ovom slučaju validacije nije bilo moguće sprovesti analizu produktivnih veština, što se nameće kao podsticaj za dalja istraživanja.

Problem je nastao već u fazi upoznavanja, gde se jasno videlo da postoji znatna razlika u proceni sudija, koji nisu na isti način poimali nivoe Zajedničkog jezičkog okvira. Najveći problem javlja se prilikom procene bliskih nivoa, poput C1 i B2.

2 Prva četiri slova grčkog alfabeta (Alfa, Beta, Gama, Delta) kojima se označavaju nivoi jezičke kompetencije u grčkom jeziku

Nakon ove faze usledila je faza standardizacije u kojoj su dobili četiri odeljka koji odgovaraju svakoj od jezičkih veština pojedinačno. Koristili su numeričku skalu na kojoj su postojali i brojevi za označavanje međunivoa.

Statistike su pokazale da u standardizaciji govorne veštine postoji napredovanje od nižih ka višim stepenima, ali postoje i slučajevi kada su sudije procenile da su određeni kandidati na višim nivoima imali slabije rezultate koji nisu u skladu sa njihovim stepenom. Kao primer, navodi se slučaj da su pojedini kandidati na Gama nivou mnogo bolje govorili od kandidata na nivou Delta. Tu se nameće pitanje o razlici između Gama i Delta nivoa.

Za slučaj ovakve nedoslednosti navodi se moguće objašnjenje da tako visoka govorna kompetencija ima veze sa poreklom kandidata. Naime, većina ljudi koji polažu testove za grčki jezik su grčkog porekla, koji su rođeni van Grčke, ali izuzetno dobro vladaju grčkim jezikom. Analizom rezultata došlo se do zaključka da je govorna veština neproporcionalna u odnosu na sve druge.

Kada je u pitanju standardizacija pisanja, zapaža se slična situacija kao i kod govora, ali zbog nedostatka podataka veoma je teško obrazložiti ovaj fenomen, dok se u vezi sa čitanjem zapaža negativna korelacija za nivoe Gama i Delta, jer se pokazalo da što je niži nivo u pitanju, to je veći procenat tačnih odgovora, što ukazuje na jednostavnost pitanja. Kod slušanja se pak poklapaju mišljenja u vezi sa pitanjima na B2 nivou. Mogući razlog za to može se objasniti time što je B2 nivo mnogo „širi“ od drugih nivoa (Savet Evrope 2001: 35).

Na osnovu mišljenja sudija o govornoj produkciji moglo se ustanoviti na kom nivou se nalaze kandidati, ali veoma neprecizno, samo na osnovu prosečnog broja njihovih glasova, što svakako ostavlja nedovršenim rad na što tačnijem određivanju i usklađivanju nivoa grčkog jezika sa nivoima Zajedničkog jezičkog okvira.

Kada je pak sposobnost razumevanja u pitanju, korišćen je drugačiji pristup, tako da granična ocena sudija pokazuje procenat ispitnih pitanja na koje kandidat treba da odgovori da bi prešao na sledeći nivo. Tako na pr. kandidat koji se nalazi na granici između A1 i A2 nivoa odgovoriće na 35,4% ispitnih pitanja nivoa A2, dok će kandidat B1 nivoa, koji samo što je prešao granicu između nivoa A2 i B1 i svaki kandidat iznad ovog nivoa Okvira odgovoriti tačno na sva pitanja nivoa A2. Kada je reč o B2 nivou, samo će granični kandidati uspeti da odgovore tačni na ispitna pitanja. Prag za nivo C1 je još viši i samo kandidati na granici između nivoa C1 i C2 tačno odgovaraju na pitanja. Sve ovo pokazuje da težina pitanja za razumevanje teksta i govorenja raste sa porastom nivoa.

Ova studija pokazuje osnovne rezultate istraživanja u vezi sa usklađivanjem nivoa u grčkom jeziku sa standardima Zajedničkog jezičkog okvira i dovela do zaključka da četiri stepena grčkog okvira odgovaraju A2, B1, B2 i C1 nivou.

Zapažamo da nivoi A1 i C2 ne postoje, te će stoga svakako biti neophodno nastaviti istraživanje i uvrstiti i ova dva stepena u grčki okvir. Ovim se svakako nameće i opšte pitanje u vezi sa A i C nivoom i u kojoj meri i na koji način mogu da se naprave razlike između podstepena ovih dvaju nivoa.

Početni i napredni nivo

Kao što smo приметili u prethodnoj analizi studije, problem početnog i naprednog nivoa nije samo problem u sertifikaciji grčkog jezika, već se i u skali Zajedničkog jezičkog okvira primećuju vrlo neznatne razlike između A1 i A2 i C1 i C2 nivoa.

- Osvrnućemo se na razliku između C1 i C2 nivoa. U globalnoj skali zajedničkih nivoa kompetencije navodi se da je kandidat nivoa C1 „u stanju da razumije širi opseg dužih i zahtjevnijih tekstova i prepozna skrivena značenja. Izražava se tečno i spontano, sasvim neupadljivo pristupa traženju pravih riječi i izraza. U privatnom životu, na poslu i u školi, jezikom se služi na djelotvoran i umiješan način. U stanju je da govori o složenim temama na jasan i osmišljen način, ispoljavajući sposobnost kontrolisanog instrumentarija u organizaciji, artikulaciji i koheziji sopstvenog diskursa“, dok kandidat na C2 nivou „bez napora može da razumije sve što čita ili čuje. U stanju je da činjenično i argumentovano rekonstruiše iskaz, koristeći različite pisane i usmene izvore na jasan i koherentan način. Izražava se tečno, spontano i precizno, iskazujući istančan osjećaj za značenje i smisao iskaza o temama kompleksne sadržine“ (Zajednički evropski okvir za žive jezike 2003: 33).

Primećujemo u ovim opisima da je vrlo mala, gotovo zanemarljiva razlika između ovih dvaju nivoa, nijansirana rečima kao što su „precizno“, „istančano“ i „kompleksno“, iako bismo se složili da suštinski gotovo da ne postoji razlika između nivoa Samostalnog kandidata, gde se ta tanka nit koja deli jedan od drugog stupnja u velikoj meri svodi na jezičku kompetenciju pojedinaca i gotovo u najvećoj meri je uslovljena sociolingvističkim, kulturološkim i paradigmatičkim faktorima.

Imajući ovo u vidu, opravdano je postojanje Delta nivoa u grčkom jeziku, kao stepena samostalne jezičke kompetencije, čiji je kandidat u stanju da učestvuje u razgovorima u vezi sa različitim temama, koje su mu najčešće nepoznate, da prima informacije i da odgovori na postavljene zahteve različitih stilova pisanja. Takođe treba da smisleno, sa lakoćom i preciznošću izražava ideje iz ličnog i poslovnog iskustva u vezi sa širokim tematskim spektrom.³

Imajući u vidu ovakvu karakterizaciju kandidata Delta nivoa (ili kako studija pokazuje, kandidata C1 nivoa Okvira), mogli bismo da izvedemo zaključak da u ovaj opis ulaze osobine kandidata i C1 i C2 nivoa Zajedničkog jezičkog okvira, te je stoga veoma teško precizirati znanje i nivo koji kandidat Delta nivoa poseduje.

Prethodno opisani proces standardizacije grčkog jezika nudi samo kvantitativnu, ali ne i kvalitativnu analizu ovog jezičkog nivoa, koja može biti od presudnog značaja za procenu jezičke kompetencije i nameće se kao zadatak za istraživače kako bi se u potpunosti zadovoljili kriterijumi Okvira.

Kandidatu Delta nivoa ne pruža se mogućnost sticanja sertifikata C2 nivoa, iako zadovoljava sve propisane standarde koji se primenjuju u drugim evropskim jezicima, što se može smatrati propustom u valorizaciji grčkog jezika na osnovu opštevažaćih standarda Zajedničkog evropskog okvira.

Zaključak

Nakon pregleda nekih od opštih problema u vezi sa certifikacijom i standardizacijom savremenog grčkog jezika na osnovu Zajedničkog jezičkog okvira za žive jezike, možemo zaključiti da mnoga pitanja koja se tiču procesa valorizacije još uvek nisu rešena i da postoji veliki izazov za prevazilaženje tih problema. Ovo treba da predstavlja novi zadatak i izazov koji bi iz više uglova trebalo da sagleda postojeće stanje zasnovano na statističkim podacima i subjektivnoj oceni. Primena nove metodologije olakšala

3 Podatak preuzet sa sertifikata za Delta nivo

bi konstruisanje nove skale koja bi u potpunosti zadovoljila kriterijume propisane Zajedničkim evropskim okvirom za žive jezike.

Literatura

- Bodrič R. (2008). Common European Framework and European Language Portfolio- *Evropski jezički portfolio za nastavnike i mentore* (2003). Podgorica: Vlada Crne Gore
- Filipović J. (2009). Obrazovna jezička politika. U *Moć reči. Ogledi iz kritičke sociolingvistike*, 7.4, (str. 65-73). Beograd: Zadužbina Andrejević
- Languages without Frontiers. U D. Točanac, M. Jovanović (prir.) *Primenjena lingvistika*, 9, (str.297-304). Beograd, Novi Sad
- Παπαγεωργίου Σ. (2008). *Αντιστοίχιση των επιπέδων του πιστοποιητικού επάρκειας της ελληνομάθειας. Τελική αναφορά του προγράμματος*. Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας
- Spolsky B., Hult Fransis M. (2008). Levels and Goals: Central Frameworks and Local Strategies. U *The Handbook of Educational Linguistics*, 2.16, (str.220-233). Blackwell
- Zajednički evropski okvir za žive jezike. Učenje, nastava, ocjenjivanje* (2003). Podgorica: Vlada Crne Gore

SOME PROBLEMS WITH THE CERIFICATION OF MODERN LANGUAGES

Summary

The paper analyzes some of the contemporary attitudes related to modern European languages, especially dealing with a case of Modern Greek language. Taking into consideration the general principles of CEFR, we discuss the problem of the relation between global scale and local strategies by analyzing the study of the process of standardization in Modern Greek.

Anka Rađenović

UČENJE JEZIKA KROZ KNJIŽEVNOST: AKADEMSKO PISANJE NA RUMUNSKOM JEZIKU. STUDIJA SLUČAJA

U prilogu koji sledi predstavljena je studija slučaja u kojoj se istražuje mogućnost povezivanja nastave strane književnosti i stranog jezika, u cilju unapređivanja jezičkih veština, konkretno: akademskog pisanja. Rad je podeljen na dva dela: u prvom su predstavljeni teorijsko-metodološki koncepti neophodni za razumevanje problema o kom je reč, dok je u drugom delu rada predstavljena konkretna studija slučaja, osmišljena kao eksperiment izveden na Grupi za rumunski jezik i književnost na Filološkom fakultetu Univerziteta u Beogradu u toku akademske 2009/2010. godine. Eksperiment se zasniva na predmetu osnovnih akademskih studija *Književnost rumunske manjine u Vojvodini i dijaspori*, koji je izborni predmet za studente četvrte godine rumunskog jezika i književnosti. Neka od osnovnih pitanja na koja smo potražili odgovor su načini na koje bismo kroz silabus rumunske književnosti mogli da unapredimo veštinu akademskog pisanja, na kom materijalu i na kojim aktivnostima bi se ovako osmišljen predmet zasnivao, ko bi mogao da ga pohađa, a ko da ga predaje.

Ključne reči: književnost, strani jezik, akademsko pisanje, rumunski jezik i književnost, metodika

Književnost u podučavanju L2

U podučavanju i učenju stranog jezika upotreba književnih tekstova kao materijala za podučavanje osnovnih jezičkih veština¹ ima dugu tradiciju. U svojoj knjizi *Literature in Language Education*, G. Hall daje sažet prikaz stavova koji su kroz vreme afirmisali upotrebu književnosti u učenju L2, navodeći da oni sežu od afektivnih (čitanje književnosti predstavlja zadovoljstvo, te stoga služi i kao motivaciona snaga u učenju stranog jezika), kulturnih (doprinosi kulturnom i interkulturnom razumevanju), preko fokusa na sam jezik, proširenje rečnika, do razvijanja „osećaja za jezik“, unapređenja veštine čitanja i sl. (Hall 2005: 48). Analizirajući problematiku kojom su se bavili vodeći časopisi u domenu podučavanja savremenih stranih jezika u SAD i Velikoj Britaniji u toku 20. veka, *Modern Language Journal* i *English Language Teaching Journal*, Kramsch i Kramsch su sačinili studiju o evoluciji uloge književnosti u podučavanju L2 u 20. veku. Njihovi uvidi pokazuju da je kroz vreme uloga književnosti u učenju L2 zavisila, pre svega, od aktuelnog stava akademske zajednice prema učenju stranog jezika, kao i da, pored težnje za očuvanjem kulturne i lingvističke raznolikosti, na ovaj stav utiču i društveno-politički i ekonomski ciljevi društva (Kramsch/ Kramsch 2000: 553-554, Marsh 2002: 49).

Autori ukazuju da su u prvoj polovini 20. veka u SAD² studije jezika, zapravo, bile u službi studija književnosti. Primenom tradicionalnog, gramatičko-prevodilač-

1 Prema Zajedničkom evropskom okviru za žive jezike (CEFR), podučavanje savremenih stranih jezika u osnovi obuhvata pet veština: slušanje, čitanje, pisanje, govornu i pisanu interakciju.

2 Veoma slične rezultate autori su dobili i na osnovu analize naučnih i stručnih članaka objavljenih u *English Language Teaching Journal* u Velikoj Britaniji.

kog pristupa, retki poznavaoi stranih jezika učili su gramatička pravila, memorisali su liste reči, fokusirali se na usavršavanje lingvističkih struktura, kako bi mogli da čitaju knjige na stranom jeziku i da usvajaju znanje iz njih. Književnost je bila luksuzni sadržaj za napredne studente, riznica znanja o drugim kulturama, način da se sazna šta i kako Drugi misle. Već 50-ih godina, predavači stranih jezika posmatraju studije stranih književnosti kao elitističke i daleke svakodnevnim komunikativnim potrebama. Sve manji broj naučnih i stručnih članaka o ulozi književnosti u učenju L2 u ovom periodu govori o njenoj laganoj marginalizaciji. Usvajanje stava da je jezik važan i za usmenu komunikaciju, kao i razvoj tehnike i tehnologije šezdesetih godina prošlog veka, radikalno menja pristup učenju L2. Uvođenje jezičkih laboratorija u kojima se, primenom bihejvioralnog (ili: strukturalnog) pristupa, razvijala navika u govoru ponavljanjem određenih jezičkih sekvenci, uloga književnosti u L2 je gotovo potpuno potisnuta. Iako se pokazalo da znanje stečeno u laboratoriji nije uvek adekvatno u realnim situacijama, ova faza je predstavljala važan korak prema razvoju komunikativnog pristupa koji se usvaja 70-ih godina (Kramsch/ Kramsch 2000: 553-573). Premda veoma nejasan termin, komunikativni pristup podrazumeva učenje i upotrebu jezika u autentičnom kontekstu. S jedne strane, jezički silabusi su ispunjeni temama o turizmu, svakodnevnom životu, razmenama, dok, s druge strane, akcenat na „autentični tekst“ otvara mogućnost za ponovno uvođenje književnih tekstova, koji nude širok raspon tekstova koji odgovaraju individualnom interesovanju studenata. Dodatan argument integrisanju studija jezika i književnosti jeste i činjenica da studenti treba da razvijaju strategije za bavljenje autentičnim jezičkim materijalom od najranijih faza, uključujući i nepredvidive situacije koje se često dešavaju u stvarnosti kada se koristi strani jezik, i koje prevazilaze trenutni nivo jezičkog znanja (Hall 2005: 59), razvijajući na taj način autonomiju studenta stranog jezika.

CLIL i učenje jezika kroz književnost

Iako je suštinski razvoj uloge književnosti u učenju L2 naglašen od pojave komunikativnog pristupa, primećuje se da književnost i u ovom pristupu u najboljem slučaju posmatra kao materijal, kao izvor aktivnosti, a ne kao cilj istraživanja. Jedna od polaznih tačaka u ovom radu, stoga, jeste pitanje da li silabusi strane književnosti mogu eksplicitno da naznače svoju relevantnost za učenje stranog jezika i jezičkih veština? Da li književnost u učenju L2 može da bude i „izvor“ i cilj izučavanja?

Devedesetih godina 20. veka³, u stručnim krugovima sve češće se govori o mogućnosti da se nejezički predmeti predaju na stranom jeziku, tj. o „integrisanom učenju sadržaja predmeta i jezika“ (CLIL⁴). Termin CLIL⁵ je skovao David Marsh, na osnovu rezultata istraživanja i studija slučaja sprovedenih u srednjim stručnim školama u Fin-

3 Treba imati u vidu i sugestiji Saveta Evrope krajem 80-ih godina prošlog veka da deca u školskom uzrastu treba da uče dva strana jezika, kako bi što više mladih ljudi naučilo što više stranih jezika. Ovaj stav podstakao je na dodatno ulaganje napora u razvijanje pristupa učenju L2.

4 CLIL – Content and Language Integrated Learning. Zvanični prevod ovog termina na francuski jezik je: EMILE.

5 Evropska mreža EUROCLICK 1996. godine usvaja termin CLIL kao zajednički koncept koji bi obuhvatio raznolike i brojne vrste bilingvalnih pristupa učenju stranog jezika, kao što su: *bilingual education*, *content-based language teaching*, *immersion*, *language bath*, *language shower* i sl. Na taj način, rešen je problem terminologije, jer se termin bilingvalnog obrazovanja obično povezuje se sa decom koja odrastaju u bilingvalnim porodicama i sa govornicima jezika koji pripadaju manjinskim jezičkim zajednicama (Marsh 2002: 55).

skoj, u kojima se dugi niz godina sadržaj određenih predmeta predaje kroz strani jezik. CLIL je zapravo generički termin koji obuhvata svaku aktivnost u kojoj se strani jezik koristi kao sredstvo u učenju nejezičkih predmeta, u kom i jezik i predmet imaju podjednako važnu ulogu u kurikulumu (Marsh 2002: 58).

CLIL, dakle, pruža mogućnost da se strana književnost, kao poseban silabus⁶ odvojen od silabusa stranog jezika, koristi i za učenje stranog jezika. Pre nego što u nastavku rada predstavimo eksperiment pomoću kog smo potražili odgovore na pitanja, kao što su: koji aspekti jezika mogu da se unaprede učenjem književnosti i na koji način; pomoću kog materijala; ko može da predaje ovakav predmet; ko može da ga prati, definisaćemo još neke teorijske postavke neophodne za razumevanje problema o kom je reč.

CALP i akademsko pisanje

Za naš rad je veoma značajna i teorija J. Cummins-a koja od 1979. godine, kada se pojavila, značajno doprinosi razmatranjima o učenju stranog jezika. Istražujući nivo poznavanja L2 i uspeh učenika i studenata kanadskih imigranata, Jim Cummins je utvrdio da ne postoji opšti nivo poznavanja jezika (eng. global language proficiency), zaključujući da je moguće razlikovati nivo poznavanja jezika svakodnevne komunikacije (eng. BICS - basic interpersonal communicative skills) i nivo poznavanja akademskog jezika (eng. CALP - cognitive academic language proficiency) (Cummins 1999: 1-2). Ova dva različita koncepta rezultat su stava da se, prema Cumminsu, učenje stranog jezika kroz iskustvo (u određenom kontekstu, kroz svakodnevne poznate situacije, uz upotrebu gestova i intonacije) bitno razlikuje od učenja koje primamo u formalnijim društvenim okolnostima, od nastavnika i iz udžbenika, jer se ono u velikoj meri oslanja na teško razumljiv dekontekstualizovani jezik.

Iako se koncepti BICS i CALP primenjuju, pre svega, u specifičnim uslovima imigrantske dece koja uče L2, čini nam se da je veoma plodna i njihova primena u okviru CLIL pristupa, koji podrazumeva savladavanje sadržaja predmeta na ciljnom jeziku, s obzirom da razvijanje CALP veština treba da uključi tri komponente: 1. kognitivnu (predavanja treba da budu kognitivno izazovna i da od studenata zahtevaju razmišljanje na dubljem nivou nego što je to prosto memorisanje), 2. akademsku (kroz akademski sadržaj predmeta: matematike, istorije, književnosti i sl. student treba da savlada i sadržaj predmeta i jezik specifičan za taj predmet), 3. jezik (razvijanje kritičke svesti o jeziku, npr. kroz podsticanje studenata na upoređivanje i kontrastiranje jezičkih konvencija) (Cummins 1999: 6). Navedeno fokusiranje na poruku, oblik i upotrebu jezika čini nam se u skladu sa postavljenim ciljem ovog rada i predloženim pristupom problemu.

Kada je reč o razvijanju tehnike akademskog pisanja, ono u nekim zemljama ima dugu tradiciju, iako se u različitim geografskim kontekstima često neguju različiti postupci. Američka praksa pokazuje da se još 1960-ih godina osnivaju centri za akademsko pisanje pri univerzitetima. Obrazovanje se obavlja sistematski, na prvoj godini studija svi studenti uče opšte osnove akademskog pisanja. Sa vremenom univerziteti u

6 Već osamdesetih i devedesetih godina javljaju se studije koje u okviru primenjene lingvistike otvaraju diskusiju o integrisanju studija jezika i književnosti i u različitim priručnicima objavljuju konkretne primere vezane za različite pristupe učenja jezika kroz književnost (kao predmet, ne samo kroz materijal). V. npr. C.J. Brumfit/ R.A. Carter, *Literature and language teaching* (Oxford University Press, 1986), L. Gilian, *Literature and Language Teaching: a guide for teachers and trainers* (Cambridge, Cambridge University Press, 1993).

SAD su počeli da pripremaju i napredne kurseve pisanja, koji ponekad povezuju specijalizovane predavače akademskog pisanja sa predavačima određenih disciplina/ predmeta, kako bi se fokusirali na oblike pisanja adekvatne za tu disciplinu. Prihvatanjem činjenice da svaka disciplina ima svoje specifične konvencije u pisanju, u porastu je interesovanje za podučavanje veštine pisanja u okviru discipline (eng. writing across the curriculum), princip koji je na snazi i u Australiji (TAW 2005: 5-6).

Slični centri za akademsko pisanje se u Evropi osnivaju tek od 1990-ih godina⁷, a 2001. godine osnovana je i Evropska asocijacija predavača akademskog pisanja⁸, u okviru koje se organizuju konferencije i simpozijumi na ovu temu. Zbornici radova sa ovih simpozijuma značajan su doprinos razvoju veštine akademskog pisanja u Evropi, budući da okupljaju stručnjake koji se bave akademskim pisanjem u različitim disciplinama, a jedno od osnovnih obeležja akademskog pisanja jeste upravo njegova osebnost u okvirima različitih disciplina i žanrova.

Univerziteti u Srbiji nalaze se u procesu reforme obrazovanja. Primena Bolonjske konvencije dovela je i do novih promišljanja u vezi sa svrhom, prirodom i podučavanjem pisanja u toku univerzitetskog obrazovanja. Studijski programi Filološkog fakulteta Univerziteta u Beogradu su i pre reforme na magistarskim studijama uključivali predmet Tehnika akademskog pisanja, a reformisani kurikulum Filološkog fakulteta u Beogradu govori da i studenti svih studijskih programa na master studijama pohađaju obavezan predmet Tehnika akademskog pisanja. U okviru Grupe za rumunski jezik, književnosti i kulturu, akademsko pisanje dosad nije bilo eksplicitno ugrađeno u silabuse predmeta na osnovnim studijama.

Polazna ideja u radu jeste bila da već na samom početku i nastavnici i studenti imaju na raspolaganju precizan niz smernica prema kojima bi se unapređivalo akademsko pisanje, poput onih koje pružaju CEFR deskriptori za različite nivoe i oblasti jezičke kompetencije. Oslanjanje na CEFR deskriptore, međutim, pokazalo se problematičnim, jer se u okviru njih ne nude posebni opisi za akademsko pisanje. Smernice koje se odnose na veštinu akademskog pisanja nalaze se rasute po različitim oblastima kao što su: Izveštaji i eseji, Pravopis, Kreativno pisanje i sl.⁹ Elementi akademskog pisanja, poput argumentovanja, sintetizovanja informacija iz različitih izvora, pominju se uglavnom od nivoa B2 i ne čini se da sistematski prate napredak studenata.

Izostanak specifičnih deskriptora za akademsko pisanje u CEFR bazama podataka možda može da se objasni pomoću teze da se akademsko pisanje odvija u specifičnim disciplinarnim kontekstima¹⁰. Svaka disciplina, naime, ima svoja pravila, koja ujedno predstavljaju sredstvo prenošenja i evaluacije ideja (TAW 2003: 2), bez obzira da li je svrha pisanja rada unapređivanje komunikativnih veština studenata, vežba za kritičko razmišljanje, razumevanje i pamćenje ili proširivanje znanja van učionice i sl. Pregled stručne literature u oblasti akademskog pisanja navodi na zaključak da ono obuhvata: žanr tj. tip teksta (npr. esej, studija slučaja, izveštaj i sl. i njihove elementi strukture), različite veštine (opis, argumentovanje, vrednovanje rada drugih), strukturu (kako para-

7 V. J. Petrić, Akademsko pisanje u univerzitetnoj nastavi. Dostupno online (22.04.2010): <http://www.google.com/search?q=bojana+petric+akademsko+pisanje&ie=utf-8&oe=utf-8&q=t&rls=org.mozilla:en-US:official&client=firefox-a>

8 European Association of Teachers of Academic Writing

9 V. Common European Framework, zvanična verzija na engleskom jeziku dostupna online na sledećoj adresi: http://www.coe.int/t/dg4/linguistic/cadre_en.asp (3.3.2010)

10 Ovu tezu razvija pokret „Pisanje u okviru predmeta“ (eng. writing across the curriculum) i „pisanje u okviru discipline“ (eng. writing in the discipline), o kome je bilo reči u ovom radu.

grafa, tako i rada u celini), stil (jezički izraz prilagođen kontekstu i cilju teksta), upotrebu rada drugih autora (sinteze, parafraziranje, citiranje) (up. Gibaldi 1999, Spack 2000, TAW 2003, Smoke 2005). U studiji slučaja koju predstavljamo dalje u ovom radu, analizirali smo koji elementi akademskog pisanja su karakteristični za oblast književnosti.

Studija slučaja

Studija slučaja koju predstavljamo zamišljena je kao eksperiment. Na samom početku rada postavilo se pitanje predmeta kroz koji će se unapređivati jezičke veštine, odabira materijala na kom će kurs biti zasnovan, kao i studenata koji mogu da ga pohađaju. Posebno pitanje odnosi se na kompetencije nastavnika koji predaje na ovako koncipiranom predmetu, kao i na pristup aktivnostima na času. Odgovor na navedena pitanja zavisi, pre svega, od postavljenog cilja.

Cilj

Kao što smo već nagovestili, cilj istraživanja je ispitivanje mogućnosti integrisanja studija rumunskog jezika i nastave rumunske književnosti na univerzitetskom nivou, sa namerom da se razviju specifične jezičke veštine. Opređenje za razvijanje produktivne veštine akademskog pisanja činilo nam se opravdanim, budući da u toku univerzitetskih studija studenti često imaju obavezu da napišu seminarski rad, esej, studiju slučaja ili sl., kako bi pokazali poznavanje i razumevanje neke discipline. Čitanje i analiza seminarskih radova i eseja studenata naveli su nas da istražujemo kako da unapredimo sposobnosti akademskog pisanja, razvijajući istovremeno deskriptore tj. uputstva za akademsko pisanje koje bismo ugradili u strukturu predmeta književnosti.

Koji predmet?

Istraživanje se zasniva na predmetu dodiplomskih akademskih studija, *Književnost rumunske manjine i dijaspora*, koji je u toku akademske 2009/10. godine izborni za studente četvrte godine rumunskog jezika i književnosti na Filološkom fakultetu u Beogradu. Struktura predmeta je 0+2 (0 predavanja, 2 časa vežbi). Pohađanjem ovog predmeta studenti stižu, s jedne strane, znanje o književnosti Rumuna u Vojvodini i dijaspori, i, s druge strane, o književno-teorijskom konceptu koji omogućuje adekvatno tumačenje književnih dela reprezentativnih rumunskih pisaca iz Vojvodine i dijaspore.

Koji nastavnik?

Interdisciplinarni pristup, svojstven CLIL-u, podrazumeva da nastavnik treba da bude stručnjak za predmet koji predaje, kao i vrsan poznavalac ciljnog jezika¹¹. Navedena teza sugerše da bi izbor izvornog govornika koji je stručnjak u određenoj obla-

11 Prvi obuhvatniji priručnik o CLIL-u, CLIL Compendium (dostupan na internet adresi: www.cilcompendium.com), sačinjen je 2001. godine. U njemu se, između ostalog, posvećuje pažnja i pitanju kompetencija nastavnika. Pored činjenice da je neophodna edukacija nastavnika koji bi primenjivali CLIL pristup, u priručniku se navode primeri ovakve nastave. Uzimajući u obzir uzrast onih koji uče strani jezik, kontekst u kom ga uče, cilj koji želi da se postigne, zastupljenost jezika u odnosu na sadržaj predmeta na samom času, daju se opšte smernice prema kojima nastavnik može, ne mora ili mora da bude izvorni govornik. Primera radi, ukoliko je cilj unapređenje jezičkih veština uopšte, nastavnik ne mora da bude izvorni govornik, dok bi to bilo poželjno ukoliko je znatno veća zastupljenost jezika u odnosu na

sti predstavljao idealno rešenje. Isto tako, u zavisnosti od cilja kom se teži, ova situacija može da se pokaže kao veoma podsticajna i za timski rad: u tom slučaju bi bilo poželjno da u nastavi sarađuju stručnjak iz oblasti koja se predaje i stručnjak za jezik. U eksperimentu koji predstavljamo, zbog ograničenog broja nastavnog kadra, nismo bili u mogućnosti da obezbedimo ovakve uslove rada. Nastavnik koji je učestvovao u radu nije izvorni govornik rumunskog jezika, što je u određenim momentima predstavljalo izazov i otežavajuću okolnost¹².

Koji studenti?

U istraživanju je učestvovalo 12 studenata Grupe za rumunski jezik i književnost. Ova grupa studenata nije homogena; nju sačinjavaju: a) studenti kojima je maternji jezik neki od lokalnih govora rumunskog jezika, b) studenti koji su učili rumunski jezik kao strani 6 semestara na Grupi za rumunski jezik kao apsolutni početnici. Maternji jezik ovih studenata je srpski. Navedena grupa studenata je heterogena i kada je u pitanju njihovo vladanje veštinom pisanja na rumunskom jeziku. Naime, na početku 7. semestra prva grupa studenata se nalazila na nivou B2+, dok se druga grupa studenata kreće od B1, preko B1+ do B2-. Sve brojnija literatura koja se bavi pitanjem da li svi studenti mogu da pohađaju nastavu u kojoj se primenjuje CLIL pristup, afirmativna je (Marsh 2002: 24). Dodali bismo da je, u našem slučaju, bilo neophodno da nastavnik ipak na času prilagođava aktivnosti, zadatke i svoj govor različitim kompetencijama studenata.

Koji materijal?

Pri odabiru tekstova koji će se obrađivati, imali smo na umu potrebe, motivaciju, interesovanja, kulturnu pozadinu i jezički nivo studenata. Materijal, koji smo koristili u nastavi književnosti o kojoj je reč, bio je na ciljnom jeziku. Podelili smo ga u dva tipa teksta: primarni i sekundarni. Primarni tip tekstova podrazumeva originalna književna dela rumunskih pisaca iz Vojvodine i egzila. Reč je o proznim delima (romani, pri-povetke, kratke priče, crtice). Određeni broj dela je sadržavao dosta regionalizama, što je studentima na nižem nivou poznavanja jezika otežavalo čitanje, dok je za studente na višem nivou poznavanja jezika to bio dobar način da se upoznaju sa varijetetima rumunskog jezika. Sekundarni tip tekstova obuhvatao je literaturu koja omogućuje da se primarni tekstovi bolje razumeju. Ovi tekstovi se odnose na književne teorije i metodologiju, sve što opisuje društveno-politički, ekonomski, kulturni kontekst iz kog dela potiču i sve što olakšava njihovo razumevanje i adekvatno tumačenje. Ovaj tip teksta je teži za čitanje, uglavnom zbog toga što nove reči ponekad označavaju i nove koncepte, ali i zbog složene sintakse.

---

sadržaj predmeta na času (v. <http://www.clilcompendium.com/clilcompendium.htm>, dostupno online: 12.3.2010).

12 Saradnik angažovan na ovom predmetu podjednako učestvuje u nastavi rumunskog jezika i rumunske književnosti na Grupi za rumunski jezik i književnost na Filološkom fakultetu u Beogradu, i to na predmetima: Savremeni rumunski jezik G 1-4, Rumunski jezik 1-4 i Rumunska književnost manjine i dijaspore 1-2. U okviru semestralne nastave, na Savremenom rumunskom jeziku (glavnom i pomoćnom) usavršavaju se jezičke veštine slušanja, čitanja, pisanja, govorne i pisane interakcije, u skladu sa nivoima i deskriptorima CEFR-a, dok na Rumunskom jeziku 1-8 studenti pohađaju gramatiku rumunskog jezika (predavanja i vežbe). Kada je reč o predmetu Rumunska književnost manjine i dijaspore, navedeni saradnik (autor ovog rada), angažovan je na vežbama usled činjenice da su odbranjeni magistarski rad i doktorska disertacija, koja je u toku izrade, posvećeni tumačenju književnosti Rumuna u Vojvodini.

Koje aktivnosti?

Akademsko pisanje može da se podučava na različite načine, ali sa vremenom su se izdvojila tri najuticajnije pristupa: fokusiranje na tekst, usredsređivanje na proces i pisanje kao deo društvene prakse (TAW 2003: 9). Podučavanje pisanja koje se fokusira na tekst podrazumeva analizu specifičnih karakteristika akademskog teksta, kao što su tip teksta, retorička svrha, registar i lingvistička tačnost. Kada se u podučavanju pisanja fokusiramo na proces, razvijavamo kod studenata stereotip o pisanju kao činu koji se magično dešava odjednom, i osvešćujemo ideju o različitim stadijumima koji uključuju niz radnji: razumevanje ideja, prikupljanje informacija, beleženje, planiranje i organizovanje ideja, pisanje početnog koncepta, razmišljanje, pisanje, povratnu informaciju od drugih (vršnjaci, mentor), dodatno razvijanje i razjašnjavanje ideja i strukture teksta, lektorisanje i korigovanje teksta (TAW 2005: 23). Kada se pisanje posmatra kao aktivnost koja se uvek dešava u nekom društvenom kontekstu, u ovom slučaju akademskom, studenti uče da pišu kao „filolozi“. U eksperimentu koji predstavljamo kombinovali smo elemente svih navedenih pristupa, s tim što smo se u određenim segmentima više oslanjali na jedne ili druge.

U nastavi smo se opredelili za pristup učenju koji je zasnovan na zadacima (eng. task-based learning), i koji u velikoj meri uključuje studente u proces učenja, i aktivira i koristi njihovo postojeće znanje (Willis 1998). Svoj eksperiment smo zamislili kao niz aktivnosti koje vode ka realizaciji postavljenog radnog cilja: na osnovu rada na sekundarnom tipu teksta trebalo je da studenti napišu esej o primarnom tipu teksta (romanu, pripovesti, eseju). Namera nam je bila da na ovaj način studente upoznamo sa procesom akademskog čitanja i pisanja, kako bi u nekoj tački u budućnosti mogli i sami da ga realizuju¹³. Okvirno, preduzete aktivnosti na času grupisali smo u šest segmenata.

U prvom delu rada cilj nam je bio da formiramo znanje o književnim konceptima i idejama neophodnim za adekvatno razumevanje književnosti Rumuna u Vojvodini i u egzilu. Isto tako, studenti se upoznaju sa elementima analize književnog dela. U sklopu aktivnosti na času naizmenično smo koristili srpski i rumunski jezik (eng. language shower). Budući da je u okviru predmeta primenjen imagološki pristup književnosti, koji se oslanja na rezultate istraživanja etnologa, sociologa, antropologa, istoričara i dr. istraživača koji se bave pitanjima „drugih“ kultura, identiteta, alteriteta, akulturacije, dekulturnacije, kulturnog otuđenja, javnog mnjenja ili društvenog imaginarijuma (Pageaux 2000: 82), studenti su na času čitali fragmente različitih stručnih i naučnih tekstova na ciljnom jeziku, na osnovu kojih su stekli znanje o teorijsko-metodološkom pristupu književnosti, o društveno-istorijskim, političkim i ekonomskim okolnostima nastanka književnosti i njenim osobenostima kao takve. Paralelno sa aktivnostima koje su se odvijale na času, studenti su kod kuće čitali primarne tipove teksta na ciljnom jeziku: romane, novele, eseje i sl. književnosti Rumuna u Vojvodini i u egzilu. Iako je znanje o književnosti primarni cilj nastavnih aktivnosti u ovom delu rada, prikupljanje informacija, razumevanje tuđih ideja i konceptata istovremeno je povezano sa prvom, pripremnom fazom akademskog pisanja.

13 Kako bismo u svojoj nameri uspeali, činilo nam se važnim da svi učesnici dobro znaju koja nam je polazna tačka a koji nam je cilj. Zbog toga je uvodni deo ovog kursa činio segment u kom je nastavnik objasnio metode koje će koristiti na času, ukazujući na značaj rezultata koji mogu da se postignu. Na početku je nastavnik naišao na čuđenje, mali otpor i negodovanje, ali većina studenata je već posle prvih zadataka počela da dobija na samopouzdanju, što je bitno uticalo na dalji tok kursa i njihov pozitivniji stav i mnogo aktivnije i svesnije učešće u zadacima koje nastava predviđa.

U drugom segmentu rada, kod studenata se osvešćuje ideja da je znanje konstrukt, te da se ono predstavlja kroz određeni žanr, jezički registar i strukturu. Zadaci na času su, stoga, podrazumevali svojevrsnu dekonstrukciju naučnog teksta na rumunskom jeziku. Drugim rečima, sekundarni tip teksta smo podvrgli različitim vrstama analize, kako bismo identifikovali njegove navedene specifične aspekte (Gibaldi 1999: 2, TAW 2003: 21, Smoke 2005: 17).

Na primer, ako se čitanje na času zasniva na tekstu o elementima analize književnog dela, ili na na tekstu o istoriji Rumuna u Vojvodini ili na tekstu koji predstavlja diskusiju ili izlaganje o kulturi sećanja ili pitanju identiteta, u analizi prvo utvrđujemo o kom je tipu teksta (žanru) reč: u ovom slučaju to su stručni ili naučni radovi. Iako studenti u osnovi znaju da su elementi strukture takvih radova: uvod, glavni deo rada (razrada) i zaključak, oni mogu da imaju i drugačije elemente, s obzirom na svoju svrhu. Daljom analizom utvrđujemo da je svrha stručnih ili naučnih radova uglavnom zauzimanje određenog stava i ubeđivanje čitalaca u datu tačku gledišta kroz dobro konstruisanu argumentaciju (TAW 2003: 19-45). Budući da u okviru književnosti, studenti često pišu seminarski rad u kom treba da interpretiraju, na primer, određenu temu iz nekog književnog dela, cilj ove aktivnosti je da se kod studenata osvesti ideja da i njihov seminarski rad iz književnosti treba da bude osmišljen kako bi ubedio čitaoca (ostale studente ili nastavnika) u određeni pogled o karakterizaciji likova u nekom romanu, npr. Već smo naveli da se to postiže adekvatnom argumentacijom, a nju u seminarskom (ili naučnom) radu iz književnosti čine citati samog književnog dela, kao i citati iz, npr., književnih kritika i istorija (Gibaldi 1999: 27). Pored originalnog književnog dela, dakle, umnogome se oslanjamo na prethodna istraživanja i na predstavljanje dokaza koji podržavaju stavove ili poglede iznete u tekstu. Za ovakav postupak neophodne su nam bile vežbe rezimiranja, parafraziranja i sumiranja stavova drugih autora na rumunskom jeziku (Spack 2000: 272). Nakon što student napravi beleške bazirane na rezimiranim tačkama gledišta drugih autora, neophodno je povezati te elemente kako bismo čitaocu olakšali razumevanje poruke (Spack 2000: 200-203). Sledeća vežba je, stoga, obuhvatala analizu navedenih tekstova na ciljnom jeziku, fokusirajući se na reči koje sugerišu slaganje ili neslaganje sa nekim stavom, njegovo vrednovanje, dopunu ili prigovor nečijim idejama. Ovu vežbu izveli smo na naučnom tipu rada, ali mislimo da bi ubuduće mogli da je proširimo i na uspešno napisane seminarske radove studenata iz starije generacije, kao i na prethodno napisani seminarski rad studenata koji pohađaju kurs. U navedenim radovima analizirali smo „putokaze“ kroz rad, čiju funkciju obično vrše veznici, prilozi, glagoli i njihovi spojevi (npr. deci, așadar, de aceea, tot așa, deși, cu toate că, în timp ce, apoi, sau, și).

Važan faktor u okviru akademskog pisanja jeste upravo terminologija koja otelovljuje različite koncepte, koji se često razlikuju od discipline do discipline, ili se u okviru različitih disciplina različito tumače (TAW 2003: 28). Čitajući tekstove koji pripadaju različitim oblastima, studenti su prvo utvrđivali razlike u terminologiji i strukturi rečenice. Na ovom nivou, cilj je bio da studenti prvo usvoje metajezik discipline, čime direktno utiču na poboljšanje nivoa poznavanja kognitivnog akademskog jezika (CALP), u okviru književne kritike. Praksa je pokazala da su studenti koji su savladali stručnu terminologiju na srpskom jeziku lakše usvajali nove reči i koncepte na rumunskom jeziku. U tom smislu, složili bismo se sa stavom Cummins-a da savladavanje akademskog jezika na L2 u velikoj meri zavisi od vladanja akademskim jezikom na L1. Ovu međuzavisnost znanja na maternjem i stranom jeziku Cummins naziva zajedničkom osnovom poznavanja jezika (eng. CUP – common underlying proficiency) (Cummins 1999:5).

Uz pitanja registra, svakako ide i glas autora, kao i lingvistička tačnost (Spack 2000: 312). Kada je reč o gramatičkoj tačnosti, potrebno je pre svega stvoriti naviku kod studenata da koriste rečnike, pravopis, i gramatike, kad je reč o stranom jeziku. Jedna od vežbi u ovom delu rada podrazumevala je da studenti međusobno razmene svoje radove i da analiziraju gramatičke greške. Rezultati su bili očekivani: najveći broj uočenih grešaka odnosio se na delove govora koji ne postoje u srpskom jeziku, kao npr. upotreba člana, predloga, kao i na red reči u rečenici.

Kada je reč o pitanju glasa, polazna osnova je da naučni rad treba da zvuči objektivno i da se, stoga, izbegava pisanje u prvom licu jednine. Uobičajena je upotreba prvog lica množine ili trećeg lica jednine (TAW 2003: 30). U okviru zadataka na času studenti su analizirali zamenice koje su se koristile u naučnom radu, otkrivali su u kom se licu govori, da li se češće koriste obezličeni oblici glagola i sl.

I četvrti skup preduzetih aktivnosti podrazumevao je čvrstu saradnju nastavnika sa studentima. Cilj ovog dela rada je bio skiciranje teksta, tj. seminarskog rada studenta sa nastavnikom, zajednička izrada koncepta rada kroz dijalog i diskusiju. Cilj je bio da se koncept rada napiše na rumunskom jeziku. U rad o primarnom tipu teksta trebalo je da se integriše znanje stečeno na času kroz analizu sekundarnog tipa teksta, koji je po žanru, strukturi i jezičkom registru blizak radu koji studenti pišu.

Peti segment rada predstavljao je samostalno pisanje rada, koje student obavlja kod kuće. Nakon toga sledi ocena vršnjaka. Ova vrsta ocenjivanja predstavlja povratnu informaciju drugih dok je tekst još u fazi izrade (TAW 2003: 40). Kolege su ukazivale na mesta na kojima je bilo potrebno dodatno razviti ili preoblikovati ideje, što je nakon studenata učinio i nastavnik. Studenti koji su učestvovali u eksperimentu navikli su da povratna informacija dolazi od strane profesora i na ovu novinu reagovali su prilično emotivno. S jedne strane im se činilo da nisu kompetentni da drugima daju sugestije, a, s druge strane, pojedinima se nije dopala činjenica da njihove kolege treba da im ukazuju na gramatičke i pravopisne greške. Ovaj segment stoga predstavljao izazov za nastavnika da ga uvede adekvatno i objasni njegove prednosti.

U šestom segmentu rada, student ispravlja ukazane greške i dopunjuje seminarski rad, obraćajući pažnju na gramatičku tačnost svog teksta.

Ocenjivanje

Kada je reč o evaluaciji znanja studenata koji su pohađali ovako koncipiran predmet, u studiji slučaja koju predstavljamo, ona je vršena dvostruko. Ocenjivani su pismeni zadaci koje su studenti pripremali kod kuće za časove (vežbe rezimiranja, parafraziranja i sl.), kao i završni seminarski rad o primarnom tipu teksta (romanu, noveli, eseju). S jedne strane, ocenu pismenih zadataka davali su prvo studenti međusobno, a potom ih je ocenjivao i nastavnik. U radu je ocenjivano nekoliko segmenata, koji su obuhvatili prenošenje stečenog znanja o književnosti rumunske manjine i dijaspore, njegova organizacija, kreativnost u predstavljanju ideje, i gramatički aspekti. Ovakva kontinuirana evaluacija navedenih različitih pismenih zadataka pokazala je napredak, bar po pitanju gramatičke tačnosti i učenja nove leksike, dok su organizacija i struktura teksta još uvek predstavljale veliki izazov.

Zaključak

Strani književni tekstovi su, kao autentični materijal, oduvek bili dobro sredstvo za učenje i podučavanje stranog jezika. Čitajući književni tekst, student se bavi jezikom

izvornih govornika, sreće se sa brojnim i raznovrsnim lingvističkim oblicima, komunikativnim funkcijama i značenjima. Povedeni realnim potrebama studenata i nastavnika studijskog programa rumunskog jezika, književnosti i kulture na Filološkom fakultetu Univerziteta u Beogradu, studije književnosti, koje obuhvataju različite jezičke registre, posmatrali smo kao priliku za akademski razvoj uopšte, ne samo za usvajane sadržaja predmeta. Namera nam je bila da primenom CLIL pristupa istražimo u kojoj meri je moguće kroz silabus književnosti unapređivati veštinu akademskog pisanja. U toku predavanja i vežbi iz književnosti, nastavnik je kroz niz različitih kraćih i opsežnijih pismenih zadataka proširivao spektar aktivnosti studenata na ciljnom jeziku. Evaluacija je pokazala napredak i sugeriše da sistematsko uvođenje segmenata procesa akademskog pisanja može da dovede do preciziranja odgovarajućih deskriptora koji bi bili ugrađeni u studije književnosti.

Bibliografija

- Brumfit/ Carter 1986 - C.J. Brumfit/ R.A. Carter, *Literature and Language Teaching*. Oxford University Press
- Gibaldi 1999 - Joseph Gibaldi, *MLA: Handbook for Writers of Research Papers*. New York: The Modern Language Association of America, 1999
- Hall 2005 - Geoff Hall, *Literature in Language Education*. New York: Palgrave Macmillan
- Kramsch/ Kramsch 2000 - Claire Kramsch, Oliver Kramsch. The avatars of literature in language study, u: *Modern Language Journal*, vol. 84, No.4, Winter 2000, str. 553-573 (online)
- Gillian 1993 - Lazar Gillian, *Literature and Language Teachig: a guide for teachers and trainers*. Cambridge, Cambridge University Press
- Marsh 2002 - *CLIL/ EMILE: The European Dimension. Actions, Trends and Foresight Potential*. University of Jyväskylä
- Pageaux 2000 - Daniel-Henri Pageaux, *Literatura generală și comparată*; traducere din franceză de Lidia Bodea, Iași, Polirom
- Smoke 2005 - Trudy Smoke, *A Writer's Workbook: a Writing Text with Readings: Teacher's Manual*. Cambridge: University Press
- Spack 2000 - Ruth Spack, *Guidelines: a Cross-cultural Reading/ Writing Text*. Second ed. Cambridge: Cambridge University Press
- TAW 2003 - *Teaching Academic Writing: a Toolkit for Higher Education*. Coffin C. et al. London/ New York: Routledge

Elektronski izvori

- CEFR - Council of Europe (2001). Council of Europe: *Common European Framework of Reference for Languages: Learning, teaching, assessment*, dostupan online: http://www.coe.int/t/dg4/linguistic/cadre_en.asp (3.3.2010)
- Cummins 1999 - Jim Cummins, BICS and CALP: Claryfying the Distinction. Dostupno online: <http://www.iteachilearn.com/cummins/bicscalp.html> (24.2.2010)
- <http://www.cilcompendium.com/cilcompendium.html> (Dostupno online: 12.3.2010)
- Petrić, Jelena, Akademsko pisanje u univerzitetskoj nastavi. Dostupno online (22.04.2010): <http://www.google.com/search?q=bojana+petric+akademsko+pisanje&ie=utf-8&oe=utf-8&aq=t&rls=org.mozilla:en-US:official&client=firefox-a>

Willis 1998 - Jane Willis, Task-based learning: What kind of adventure?, u: The Language Teacher, Vol. 22, No. 7, July 1998 (Dostupno online, 15.3.2010: <http://jalt-publications.org/tlt/files/98/jul/index.html>)

LEARNING LANGUAGE THROUGH LITERATURE: ACADEMIC WRITING IN ROMANIAN LANGUAGE. A CASE STUDY

Summary

This paper was written as a result of the experiment conducted at the Department of Romanian Language and Literature, at the Faculty of Philology, University of Belgrade, during the academic year 2009/2010. Romanian language and literature are part of foreign languages and literatures curricula' at this Faculty. The aim of this paper is to research whether it is possible to integrate Romanian literature and language studies, in order to improve students' proficiency in Romanian as L2, namely, to improve their academic writing skills.

Mirjana Ćorković

COMPUTER-ASSISTED LANGUAGE LEARNING AND TESTING: TEACHING AND TESTING ENGLISH LANGUAGE

The history of disciplines of computer-assisted language learning and testing is provided as a background to trace the manner in which different theories of languages and technological advance influenced the computers' becoming inextricable part of day-to-day communication as well as educational processes, most of all learning and testing. The first part of this paper outlines major large-scale projects which brought about the advancement of the disciplines and made an influence on forming scientific associations devoted to issues of computer-assisted language learning and testing. The steps forward in technological development influenced diversification of resources for language learning and acquisition. The second part of this paper outlines the development of the Internet technologies and their utilization in enhancement of language skills, the advancement made in the field of language testing, but also the issues pertaining to their construct validity. The application of computers and the Internet in language testing is briefly exemplified through their usage in standardized international language tests, such as the TOEFL iBT.

Key words: CALL, CALT, computer, construct validity

History of CALL projects

Computer-assisted language learning (CALL) was recognized as a distinct field during 1980s, when first conferences on computer-assisted language learning took place. However, the practice of using computers in foreign language instruction and learning is as old as the history of computers. Computers were used in the US in 1950s to supplement language instruction, but more significant large-scale projects, funded by the US Government, aimed at standardized and systematic use of computers for educational purposes, were developed and implemented in 1960s (Chapelle 2001). When it comes to computer-assisted testing, the first recorded use of computers for this purpose dates back to 1935, when the IBM model 805 became commercially available (Fulcher 2000). Two conditions for any progress in this area pertained to technological advancement and linguistic theory. Luckily enough, this period coincided with innovations in computer technology, through development and improvement of main-frame computers, which allowed for programmed instruction approach and provided the background for further development of computer-assisted language learning and computer-assisted language testing (CALT). Predominance of empiricism in language teaching theory of this period influenced the emerging field, which had to adapt to both advantages and constraints of computer technology, resulting in a blend which will have serious developmental and pedagogical implications.

To explain these implications one must be aware of the mental picture a CALL author or a teacher has when envisaging the use and role of the computer of CALL, this mental picture being what Levy calls 'conceptualization' (Levy 1997). However, this mental picture can be viewed taking more than one perspective, and measured using various indicators. For the sake of explaining the factors influencing development of

CALL in the decades of the second half of the twentieth century, we will focus on language theory and the role of computers, referring, when necessary, to the roles of the teacher in contributing to the conceptualization and authoring CALL materials.

The central elements of behaviorism – stimulus, response and reinforcement - applied in programmed instruction approach, provided students with practice materials at their presumed level, along with feedback and correction. Another important approach of the time, that of audiolingualism, advocating drill and practice exercises, proved to be suitable to the kind of tasks that software developers could easily program on the computer (Kenning and Kenning 1990:53). In brief, the elements of language laboratory, habit-formation and programmed instruction were all at work in the 1960s, when the first large-scaled computer systems initiated widespread use of technology in language learning. These systems contributed to the development of CALL in many respects, but what must be emphasized here is the use of programming languages in development of computer-based learning activities, called ‘courseware’ (Chapelle 2001:3). Two projects of this time are of particular significance for the history of CALL: the PLATO and TICCIT projects.

CALL and CALT before microcomputer: The PLATO and TICCIT projects

The PLATO and TICCIT projects, developed and implemented by Control Data Corporation (CDC) and Mitre Corporation respectively, aimed at creating computer-assisted instruction (CAI) systems to be used by wider community nationwide. Both systems comprised mainframe computers and software developed for CAI (Chapelle, 2001) but apart from this the systems were based on different concepts and conceptualizations.

PLATO (Programmed Logic for Automatic Teaching Operations), which was initiated at the University of Illinois in 1960, was modified and improved more than once, and each subsequent version featured new elements of significance for CAI. PLATO IV, for instance, used a graphics display where text could be posted along with pictures, diagrams and charts, which opened doors to the era of multimedia. PLATO played an important role in development of courseware, using TUTOR authoring language. Advantages and constraints of TUTOR are best described by Hart (1995):

The strengths of TUTOR -a simple, intuitive format that was easy to learn and allowed efficient handling of display, input, and standard sequencing -are apparent. Also visible, though perhaps less evident, are some pedagogical prejudices. At the time TUTOR was devised, question answer-feedback sequences were the standard for CAI, and this bias is incorporated to some extent in the language design. Anyone can learn in ten minutes how to write the kind of instruction displayed above. The more one deviates from this methodology, however, the less convenient TUTOR becomes.

There were other, less obvious problems. First, as suggested by the example above, TUTOR encourages incorporation of data directly into the program. Second, its simple command/tag format, though easy to learn, later made it difficult to extend TUTOR to contain the kind of structured programming syntax found in PASCAL. And finally, there was the absence of the subroutine libraries supported by languages like PASCAL, which allow programmers to borrow the subroutines needed to do common tasks. This meant that our programmers couldn't easily reuse one another's work, so they largely reinvented the wheel for each new project.

The system supported synchronous user communication through notes files and ‘talk’ (Levy, 1997), which is similar to the contemporary use of chat and emails. But apart from these features, PLATO allowed for extensive language-learning courseware to be made, especially in the areas of reading comprehension and vocabulary building, writing and listening, but it was lacking in supporting productive skills, such as speech and various forms of oral production. Another feature that is seen as a major contribution to the field was the option of feedback and response analysis, which provided necessary information in terms of linguistic competence deficiencies as demonstrated by the students who used the system. The computer provided a prompt, recorded the student’s typed response, marked spelling and word order errors, and offered vocabulary help if the student made three or more errors. This interactive prompt-response-error-correction feature provided basis for research in test development and further improvement of courseware.

TICCIT (Time-Shared, Interactive, Computer-Controlled Information Television) also included major CALL components, but its philosophy was very much different from PLATO’s. Unlike PLATO which was built as a huge centralized system, into which materials could be developed and ‘built-in’, TICCIT was based on minicomputer hardware, combining television technology with the computer. With its capacity to offer text, audio, and video at the same time, it can be considered as the first true example of multimedia CAI (Levy 1997).

What also made it different from PLATO was the in-built instruction system, which allowed the teacher (as it was teachers who developed materials, rather than researchers) to contribute the materials to be taught, while, at the same time, it hindered any efforts to influence teaching strategy, as the system was prescriptive and predetermined in the first place.

The Mitre Corporation contracted with Brigham Young University to develop the TICCIT, and it was the faculty of BYU which made a breakthrough creating first computer-adaptive language tests, setting a cornerstone to computer-assisted language testing.

The fact is that PLATO and TICCIT were conceived and implemented as competing projects (based on different CALL philosophies) in the era of audiolingualism, but they showed potential for adapting to more recent approaches to language teaching as well as advances of technology, which helped them survive in this form or the other for decades.

Microcomputer CALL

The end of the 1970s was marked by revised language learning theories, associated with humanistic methods. Namely, these theories emphasized the importance of a person, their development and interactions. This led to the emergence of Communicative Language Teaching, which focused on developing communicative language skills and communicative competence, making a shift from linguistic-centered approach to that of a communicative approach. Larsen-Freeman wrote about this:

Communicative Language Teaching aims broadly to apply the theoretical perspective of the Communicative Approach by making communicative competence the goal of language teaching and by acknowledging the interdependence of language and communication (Larsen-Freeman 2000)

Apart from the changes in language learning and teaching theories, this period was a witness of rapid development of computer technology, more specifically a micro-

computer. No longer forced to require access to mainframe computers, which were, as a rule, stored at institutes and laboratories and maintained by university or business, teacher-developers were now in a position to create programs at their homes and offices. Programming languages - now implemented on microcomputers, such as the BBC computer, Apple II and IBM - were broadly used in creating computer-delivered student activities, but this time TUTOR was no longer used, as it was replaced by BASIC. Inexpensive microcomputers, often supplied with a version of BASIC no longer required specialist knowledge in programming; and it was this advantage that attracted language teachers to try themselves out as programmers.

While there were many teachers who felt comfortable using a high-level programming language to design teaching and learning materials, there were others who thought authoring programs more suitable for this process. *Storyboard*, *HyperCard* and *Hypertext* are typical examples of authoring systems which provided a language teacher with text reconstruction tools, highly applicable to classroom activities.

At about the same time, the random-access laser videodisc, paved the way to proliferated use of multimedia in CALL. As we mentioned earlier, multimedia was an integral part of the TICCIT project, years before the 1980s, but with microcomputer around, it was awarded a prominent role. Even more important was the opportunity to employ the natural language processing methods made possible through the workings of artificial intelligence, in securing the "communication" between the learner and the computer. More sophisticated software design built on the results of 'courseware' design of the previous decades, and offered new possibilities in the field of task design, item banking and text analysis.

Although we have said that microcomputers allowed individuals to work independently, large-scale projects were not a thing of the past. On the contrary, there was quite a number of high-profile CALL projects which won considerable funding and employed teams of programmers, linguists and researchers. As a paragon of its time, Athena Language Learning Project, developed and implemented at Massachusetts Institute of Technology, was seen as an attempt to bring together interactive videodisc and natural language processing technologies. Athena Language Learning Project was a joint venture of Digital Equipment Corporation and IBM, and its aim was to create communication-based prototypes for beginning and intermediate courses in different languages, English as a Second language one of them. Hypertext and hypermedia, integral to the MUSE multimedia authoring environment, were combined with artificial intelligence techniques to create an interactive learning environment in which the computer effectively 'communicated' with the user. One of the most important features fostered by Athena Language Learning Project was natural language processing software, which, after decades of improvements and further sophistication, changed the role of computer from a scoring machine to rating machine in the CALL of the new millennium.

CALL Organizations

The 1980s are usually seen as the period when CALL was formulated and began its existence as a field recognized by researchers, teachers and practitioners. At the beginning of the decade, they gathered to discuss the matters of common interest, and more importantly, in 1983 at Brigham Young University they established the first professional organization, called The Computer Assisted Language Instruction Consortium (CALICO), devoted to issues pertaining to language learning technology. Three

years later in Europe, the European Association for Computer Assisted Language Learning (EuroCALL) was founded with the same goals. Both organizations play a pivotal role in disseminating information on CALL-related issues and trends. They publish their journals (CALICO Journal and ReCALL) three times a year, and organize conferences, seminars, workshops on language learning, teacher education and provide reviews of CALL software and courseware. CALICO and EUROCALL are affiliated to US-based International Association for Language Learning Technology (IALLT), all being members of WorldCALL. Publications and conferences are the main source of information for all language teachers who plan to incorporate computers in their classroom activities.

Microcomputers and CALT

It was at the period of microcomputers that computer-assisted language testing became recognized as a field of interest to many researchers. Though some forms of language testing took place during the previous stage of development of CALL, microcomputers and software development influenced research in computational linguistics, item banking development and the first, widely-used form of computer-assisted testing – computer-adaptive language testing.

Computer-adaptive language testing takes the form of a psychometric procedure tailored to a student's level of competence, measuring their proficiency in a particular language skill, based on their responses to each item presented over the test delivery. In practice, this means that students are provided with a set of tasks 'drawn' out of calibrated item bank, the difficulty of each item being determined with respects to the correctness of the previous response. If the student's response is correct, they are presented with a more complicated answer, if the answer is not correct then an easier task is provided. In this kind of testing, the computer is assigned a role of an evaluator/examiner, as can be seen in Larson's work:

The computer's role is to evaluate the student's response, select an appropriate succeeding item and display it on the screen. The computer also notifies the examinee of the end of the test and of his or her level of performance (Larson 1989, 278).

The Internet of the 1990s

In the early 1990s, many teaching staff were connected to the Internet, which is said to have begun in the late 1960s, as a project of the US Government's Department of Defense (Levy 1997). For more than 20 years, it evolved and modified the main purpose of its existence (securing the existence of electronic communication in the case of extreme emergency, such as in a nuclear attack) to become the "network of networks". Namely, at the same time as the Internet was rapidly developing, there were quite a few local area networks (LAN) which tended to get networked within a single large network. For all of them to be linked together, there was a need to establish the same communication "language" which will be used by the networks within the same system. This led to development of the Internet Protocol (IP) and subsequently to a set of protocols, still used today, and known as the Transmission Control Protocol (TCP/IP). This kind of connecting helped define the internet as a system of connected networks, and with the invention of browsers and application of hypertext-based system for finding and accessing resources, the Internet as we have it today was born. With its capacity

to pass enormous quantity of data, video and multimedia content, it is used for a multitude of purposes, and among all of them for educational, i.e. learning, teaching and testing purposes.

When it comes to CALL and CALT, there was a considerable number of small-scale and large-scale projects, individual and team efforts to apply the principles of language learning, teaching and testing to the new medium. One of the best-known large-scale initiatives in the 1990s was The International Email Tandem Network, which linked universities worldwide, and provided their students with an opportunity to learn languages in tandem via email (Levy 1997). This strategy seemed to have worked well, because it facilitated native speaker – language learner interaction. In that way, language learners were able to develop their communicative skills through learning language in context. The system allowed for the communication logs to be stored on the computer, enabling data processing and error analysis. Besides, this kind of “virtual” instruction could take place any time, which testifies to the benefit of computer-mediated communication and instruction in comparison to the traditional classroom-based instruction. Another project, significant for, among others, development of online-courses of the English language, made use of multimedia and computer technology, and accordingly it was called CAMILLE (Computer-Aided Multimedia Interactive Language Learning). It was aimed at improving the learner’s communicative competence through application of language acquisition techniques.

It was in the 1990s when the most important breakthrough in using the Internet took place. As microcomputers grew smaller their capacity grew in size; the possibilities the Internet offered combined well with software development and with solid foundations of computational linguistics and computer-assisted instruction, all requirements were met for the new millennium to start, offering new opportunities for CALL and related fields.

The Post-Millennium trends in CALL

It may be said that after the year of 2000, computer-assisted language learning is to a large extent equalized to web-based language learning. The same is true for computer-mediated communication, computer-assisted instruction and computer-assisted language testing. Perhaps, the most obvious advancement has been made in the field of language testing of the leading world languages, as is the case with English, which is increasingly tested online ever after Educational Testing Service introduced internet-based TOEFL in 2005. The Internet has become global, so have the efforts to utilize it in order to foster language learning. CALL in this period takes various forms -computer-mediated communication, online learning and testing, intelligent computer-assisted language learning, mobile learning, virtual worlds, etc. – so it may be said that computers have never been as important in second language acquisition and learning as they are now. This is particularly true for the English language, as the number of online courses, software and applications targeted at students of English exceeds all expectations of the founders of CALL.

The most obvious advancement has been made in the field of computer-mediated communication (CMC). It emerged decades ago, but rapid development of the Internet enabled it to show its potentials in second language acquisition and online learning, as well as in carrying interpersonal messages, the role which has influenced research in the field of professional language discourse of the texts published on the Internet (Milanović&Milanović 2010). It first started through the exchange of emails and

'talk' features on time-shared mainframe computers to become widely used on the PCs, notebook computers, mobile phones and PDA devices of the Internet era. Even in the 1990s it attracted general audience as well as language learners in chat-rooms, offering them the opportunity of the real time, synchronous exchange of messages. However, with the inventions of VOIP (Voice Over Internet Protocol), Skype and messenger-like applications, the exchange of audio-video as well as textual messages became widely used. Textual online-based discourse has become supplemented by multimedia contents; video-conferencing has already become a tool in "virtual classrooms"; and "chat logs" provide solid corpora for linguistic analyses. Corpus linguistics may benefit from this kind of storing data, and many publishers use learners' data to make informed decisions about their future projects and publications. One of the greatest linguistic projects of our time is the international collaborative program, developed and implemented by Cambridge University Press with its international partners and called the English Profile. The Cambridge English Profile Corpus covers a wide range of learner output, including essays, coursework and spoken data, collected in real or virtual classrooms with the aim to track learners' acquisition of a language feature across the levels of the Common European Framework of Reference for Languages (English Profile 2010).

Trending: Multimedia and Integrative CALL

Mobile learning has become a reality after mobile devices (mobile phones, PDAs and notebook computers) have become capable of connecting to the Internet, usually through wireless Internet connection. In our time, the more sophisticated mobile phones are equipped with operating systems such as Windows and Symbian, functioning as mini-computers or smartphone devices. Their application in CALL has already become widespread, and there are authors who wrote about the way mobile phones are used by students for searching for information and browsing the pages in English, using their mobile devices (Taylor and Gitsaki, 2003). With software such as Txttools and PollEverywhere¹⁴ it is possible to send and receive text messages to multiple users in an instant; their application in a real or virtual classroom could enable real-time interaction between students and instructor, or peer-to-peer interaction among students themselves.

The evidence that the Internet technology offers more than two-dimensional experience of language learning can be found in MOO and virtual world environments. MOOs (Multi-User Domain, Object Oriented) require their users to read instructions describing 'the situation and the place' before entering 'the virtual room' and interacting with other users there. In his comparison of chat and MOO, Levy points out that a MOO implies using imagination and creativity that cannot be found in ordinary chat rooms. Originally text based, MOOs have evolved to comprise graphics and multimedia files, involving even multidimensional virtual world which participants can explore and "move" around interacting with other participants on a synchronous basis. The interaction may be text based or alternatively it may take the form of voice message exchange, both forms being related to computer-mediated communication, most often using English language, though there are virtual worlds (e.g. Active Worlds) with an environment in other languages (Levy, 2006). When writing about future directions of CALL, Hubbard mentions virtual worlds as a possibility for learners, "in the form

14 For more information go to <http://www.txttools.co.uk> and <http://www.poll everywhere.com>

of avatars, to explore, create and interact through chat and increasingly through voice with one another and other denizens of these domains". (Hubbard, 2009).

One cannot help noticing that new software and sophisticated devices utilize multimedia approach to CALL, which can be seen as the current trend, aimed at integrating skills in language learning and acquisition. Integration of language skills goes beyond classroom use of CALL, it is encouraged in self-study programs and computer-assisted language testing. Test of English as a Foreign language, which is delivered via the Internet, encompasses integrative tasks, for which validity argument states that they correspond to a large extent to the academic environment the examinees might have to face, should their application to university be successful.

We have mentioned the most common forms, which CALL authors most often mention when they talk about pedagogical implications of computer-assisted language learning. However, there are other forms that cannot be covered in this paper, but to do them justice, let us, at least, mention what they are: conferencing, SMS/MMS, ICALL (Intelligent Computer Assisted Language Learning), online learning, online teaching, social networks, blogs, mailing lists and BBSs (Bulletin Board Systems).

Computer-Assisted Language Testing (CALT)

As it has been pointed out, computers have been used for testing since 1935, although at the time, they were merely utilized as scoring machines, developed to score multiple choice items. The decades that followed brought many changes into design and roles that computers assumed, resulting in their being indispensable with, in all spheres of life and endeavor, hence in language teaching, learning and testing. In her paper "Language Testing and Technology: Past and Future", Chalhoub-Deville wrote: "The computerized delivery of tests has become an appealing and viable medium for the administration of standardized¹⁵ L2 tests in academic and non-academic institutions" (Chalhoub-Deville 2001). When first utilized as a testing device, rather than a plain scoring machine, the computer was no more than another medium to deliver a paper and pencil test, employing Classical Test Theory (CTT), (see Fulcher, 2000). Recently, more specifically, after the computer-adaptive tests were introduced at the Brigham Young University in the early days of the TICCIT project, the predominant language theory at work in computer-adaptive tests became Item Response Theory. Its widespread application encouraged Educational Testing Service to apply it in the computer based Test of English as a Foreign Language (TOEFL CBT) in 1998. This test employed IRT to create computer-adaptive reading and listening sections of the test so as to provide as precise measurement of English language ability as possible. But since computer-adaptive tests take long time to build an item bank large enough for such high-stakes¹⁶ internationally-delivered test, their development and maintenance is costly, particularly in the light of many countries' legislation requiring testing services to disclose test papers to test takers (in the United States, for example), which con-

---

15 There is a consensus that standardized tests are different from other forms of assessment in that they contain the following characteristics: (a) they are interpreted with reference to a norm group, (b) administration occurs under standard conditions, (c) they are designed by specialists in the content and measurement area, and (d) they are scored objectively. (Quintana, 2008)

16 "High-stakes tests are examinations used to make critical decisions about examinees and those who work with the examinees. The hallmark of a high-stakes test is that the results are associated with consequences for those connected to the assessment, such as graduates of professional programs, students in public schools, and teachers and administrators in public schools." (Johnson, 2008)

sequently forces the test provider to substitute the disclosed test items with new ones (Brown 1997). Maybe, this could be the reason why ETS decided to go back to (or was, perhaps, forced back to) a linear TOEFL, although, being delivered through the Internet, the test itself belongs to a new generation of standardized high-stakes tests.

Testing English language through the Internet

There is a consensus among researchers that computer-based tests are to be taken for the pre-cursor to Web-based tests (Roever, 2001), the point of view supported by a multitude of characteristics that both kinds of tests have in common - individual computer and/or closed network delivery, utilization of graphics, sound and text, the possibility to make use of item-response theory (IRT), convenient administration, immediate feedback, etc. However, there are many concerns raised over validity of the web-based tests. Bachman and Palmer suggest six types of arguments that are to help deciding whether a language test is valid and to what extent. The arguments of reliability, construct validity, authenticity, interactiveness, positive impact and practicality are to be addressed in conducting any test usefulness analysis (Bachman & Palmer, 1996). In accordance with this methodology, both computer-based and web-based language tests can be exposed to test usefulness analysis, with a special focus on construct validity, which, as many experts in the field believe, appears to be a central point of usefulness argument. (Chapelle, 2001).

Despite the validation and reliability issues, web-based tests can be and are used for low-stakes, medium-stakes and high-stakes assessments. The potentials for low-stakes web-delivered language assessment lie in the field of language learning, with the possibility of providing learners with immediate feedback on their performance. This kind of instruction can be either seen as a 'virtual' or regular classroom supplement or individual language practice tool. Learners can easily use WBTs to practice for medium-stakes and high-stakes exams as well as to improve their own language skills. The medium-stakes assessment situations, including placement tests for language courses and foreign students at universities, mid-term and final exams, may take the form of web-delivered testing. (Roever 2001). High-stake assessments may be life-changing and are therefore particularly demanding in terms of security, validation and reliability, as well as data and test security. Such assessments include tests to make decisions on university admissions, citizenship, certification and admission to professional programs. A widely taken, web-based, standardized high-stakes test of this kind was launched by ETS in 2005 and called Internet-based Test of English as a Foreign language (TOEFL iBT). This test belongs to the group of high-stakes standardized tests, and is administered in certified test centers worldwide, differing from the previous, computer-based version in that that TOEFL iBT no longer has any computer-adaptive sections. It is a linear assessment covering a full range of levels and question difficulty, developed to assess all four language skills – listening, reading, writing and speaking (ETS, 2010). The very fact that TOEFL iBT tests have been delivered for over 5 years, could encourage other test providers, and particularly individual institutions to start developing their own tests which can be administered via the Internet.

Conclusions

Despite the widespread belief that computers' role in education, especially in language learning and testing, is quite recent, there is evidence that machines have

been “assisting” educators since the early 1930s. There was a long way to go from mere scoring to computer and web-delivered instruction and rating. The period which was marked by numerous ups and downs, stagnation periods severed by sudden and rapid development of both technical capacity and awareness that there is a whole new world of opportunities waiting to be conquered. There is hardly a part of the world where computers do not dominate every aspect of people’s lives and endeavor. Communication, business and education are hardly imaginable without some kind of sophisticated computer equipment. This vastness of opportunity pertaining to the roles of computers in our lives has still not reached its full peak, or so we believe. Otherwise, the research in CALL and CALT would have become a thing of the past. However, it seems that it is the other way round. Ever since large-scale projects of the 1960s, the interest in computer assisted (language) learning has grown stronger. Researchers and practitioners, sharing common interests and values, continue exploring the opportunities computers offer to enhance learning, teaching and testing. The field of language learning and testing has been in inextricable symbiosis with technical advancement and software development for decades now. Languages, most commonly the English language, are widely taught, learned and tested with the assistance of computerized devices. All major publishers in the field of languages offer digitalized and electronic textbooks, teaching, learning and practice materials. “In 1998 and 1999 three of the largest providers of educational tests introduced computer-based versions of proficiency tests for English as a Foreign languages” (Chapelle 2001). In 2005, Educational Testing Service launched its internet-based Test of English as a Foreign Language. An incredible number of studies has been published to cover the issues of computer-assisted language learning and testing, annual conferences, seminars, workshops and teacher training sessions are aimed at sharing knowledge, raising awareness and debating issues (particularly validity of computer-based and internet-based language testing) rising in this field which has transformed the way we learn, teach and assess languages.

References

- Bachman, L.F. & Palmer, A.S. (1996) *Language testing in practice*. Oxford: Oxford University Press.
- Brown, J.D. (1997). Computers in language testing: Present research and some future directions. *Language Learning and Technology*, 1(1), 44-59.
- Chalhoub-Deville, M. (2001). Language Testing and Technology: Past and Future. *Language Learning and Technology*, 5(2), 95-98
- Chapelle, C.A. (2001). *Computer applications in second language acquisition: Foundations for teaching, testing, and research*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Chapelle, C. and Douglas, D. (2006). *Assessing language through computer technology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Educational Testing Service (ETS). Online: <http://www.ets.org> (Accessed 17 January 2010)
- English Profile. Online: <http://www.englishprofile.org> (Accessed 15 January 2010)
- Fulcher, G. (2000). Computers in Language Testing. In Brett, P. and G. Motteram (eds.), *A Special Interest in Computers* (pp. 93-107). Manchester: IATEFL Publications.
- Hart, R.S. (1995). The Illinois PLATO Foreign Languages Project. *CALICO Journal*, 12(4), pp. 15-37.
- Hubbard, P. (Ed.)(2009). *Computer Assisted Language Learning: Vol 1(Critical Concepts in Linguistics)*. London: Routledge.

- Johnson, R. L. (2008). High-Stakes Testing. *Encyclopedia of the Social and Cultural Foundations of Education*, SAGE Publications. Online: http://www.sage-ereference.com/foundations/Article_n188.html (Accessed 3 January 2010).
- Kenning M.-M., and Kenning, M.J. (1990). *Computers and Language Learning: Current Theory and Practice*. West Sussex, England: Ellis Horwood.
- Larsen-Freeman, D. (2000). *Techniques and Principles in Language Teaching*. Oxford: Oxford University Press.
- Larson, J. W., and H. S. Madsen (1985). Computerized Adaptive Language Testing: Moving Beyond Computer Assisted Testing. *CALICO Journal* 2 (3), 32-35.
- Levy, M. (1997). *Computer-assisted Language Learning: Context and Contextualization*, Oxford: Clarendon
- Levy, M. and Stockwell, G. (2006) *CALL Dimensions: Options and Issues in Computer Assisted Language Learning*, Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Milanović, M and Milanović, A. (2010) Softening the words of crisis: Hedging in economics-related articles published on the Internet, *Ekonomski horizonti* 12 (1), 121-129.
- Poll Everywhere. Online: <http://www.poll everywhere.com> (Accessed 15 January 2010)
- Roever, C. (2001). Web-based language testing. *Language Learning and Technology*, 5(2), 84-94.
- Quintana, G. (2008). Standardized Testing. *Encyclopedia of the Social and Cultural Foundations of Education*, SAGE Publications. Online: http://www.sage-reference.com/foundations/Article_n354.html (Accessed 3 January 2010)
- Taylor, R.P and Gitsaki, C. (2003). Teaching WELL in a Computerless Classroom. *Computer Assisted Language Learning*, 16(4), 371-391.
- Txttools. Online: <http://www.txttools.co.uk> (Accessed 15 January 2010).

PODUČAVANJE I TESTIRANJE JEZIKA UZ POMOĆ RAČUNARA: UČENJE I TESTIRANJE ENGLESKOG JEZIKA

Sažetak

Kroz kratak istorijat disciplina učenja i testiranja jezika uz pomoć računara (computer-assisted language learning and testing, CALL and CALT), prati način na koji su različite teorije o jeziku kao i napredak tehnologije uticali na to da računari postanu neizostavni deo svakodnevnog komunikacije ali i obrazovnih procesa, pre svega učenja i testiranja. Prvi deo rada daje pregled najznačajnijih projekata koji su doveli do napretka disciplina i uticali na formiranje naučnih udruženja posvećenih pitanjima učenja i testiranja jezika uz pomoć računara. Pomak u razvoju tehnologija uticao je i na to da sredstva uz pomoć kojih se jezik može učiti i usvajati postanu raznovrsnija. Drugi deo rada se bavi razvojem internet tehnologija i njihovim korišćenjem u unapređenju jezičkih kompetencija; pomakom načinjenim u testiranju jezika ali i pitanjima validnosti konstrukta kod takvog vida testiranja. Primena koju računari i internet imaju u testiranju jezika data je kroz kratak primer standardizovanih međunarodnih jezičkih testova, kao što je TOEFL iBT.

Milan Milanović

ЕНГЛЕСКИ ЈЕЗИК И КУЛТУРА У МЕЂУНАРОДНОЈ ТЕХНИЧКОЈ ЗАЈЕДНИЦИ

У раду се разматра положај енглеског језика и културе у савременој међународној техничкој заједници. Рад почиње освртом на место и значај енглеског језика у техници и технологији, као и кратким историјским приказом развојног пута енглеског језика ка тренутној позицији *лингва франке* техничке заједнице. Аутор се даље бави упливом англоамеричке културе и мултикултурализмом у свету технике и технологије. У наредном делу се поставља питање потребе за студијама културе (културним информацијама и контекстима) чланова техничке заједнице, а нарочито студената – будућих инжењера, ради потпунијег и перспективнијег образовања. Разматра се интересовање студената везано за културни садржај у настави енглеског језика на Машинском факултету у Нишу. Такође се расправља и о томе да ли све већа и неопходнија употреба енглеског језика представља потенцијалну опасност по матерњу културу или доприноси повећању како професионалне, тако и културне компетенције чланова техничке заједнице.

Кључне речи: међународна техничка заједница, настава енглеског језика, мултикултурализам, студије културе

1. Увод

Међународна техничка заједница се данас дубоко ослања на енглески језик. Просто је немогуће замислити функционисање технике и технологије у савременом друштву без познавања енглеског језика који је у другој половини двадесетог века и дефинитивно стекао титулу *лингва франке* модерног света. Како Дејвид Кристал (Crystal) тврди у својој *Кембричкој енциклопедији енглеског језика*, енглески је постао далеко доминантан у научној и технолошкој комуникацији, што поткрепљује чињеницом да се све релевантне и револуционарне идеје и информације првенствено објављују, дистрибуирају и чувају у различитим медијима на енглеском језику (Crystal 1997). Заслугу за овакву позицију у којој се данас налази енглески језик треба најпре приписати исходу Другог светског рата и проистеклом утицају англоамеричке културе и технологије на остатак света. Наиме, изузетна експанзија научних, економских и техничких активности на глобалном нивоу довела је до стварања света у коме владају технологија и привреда и у коме се убрзо јавила потреба за постојањем међународног језика који би олакшао комуникацију и кореспонденцију (Hutchinson and Waters 2000). Тако је, имајући у виду економску моћ, као и културне и технолошке информације које су стизале из Сједињених Америчких Држава на првом месту, а затим и Велике Британије, енглески мало по мало постајао управо тај међународни језик за којим је свет трагао од завршетка Другог светског рата (Walters 2002). Дигиталном револуцијом, која почиње осамдесетих година прошлога века и траје и данас несмањеним интензитетом, енглески језик дефинитивно доказује свој престиж на пољу светских језика, што само потврђује чињеница да број људи који говоре енглески као други језик премашује број од преко 400 милиона људи који се

служе енглеским као матерњим језиком, што га чини јединственим у свету (Firth 1996).

Из свега овога можемо видети како се енглески језик ширио уз помоћ културе и технологије, и како је он њих саме заузврат преносио из матичне средине у друге области света. Последице томе, и међународна техничка заједница је, као многе друге, свакако под великим утицајем не само енглеског језика, већ и англоамеричке културе. Ипак, она би требало да тежи једном мултикултурном концепту у коме ће превладавајући енглески језик служити као средство лакшег и бржег споразумевања, али и нечему у чему ће се величати и промовисати културна разноликост. Управо та веза између језика, културе и технологије представља тему овог рада, у оквиру кога ће бити размотрени неки општи аспекти међусобног утицаја ових фактора, као и много конкретнији резултати добијени анкетома спроведеном на Машинском факултету у Нишу са студентима прве године основних академских студија. Но, пре него што се позабавимо емпијским истраживањем, неопходно је дефинисати неке појмове везане за културу ради лакшег разумевања проблема с којима ћемо се сусретати.

2. Теоријска основа

Наравно, морамо кренути од саме *културе*, која и представља најтежи термин за дефинисање. У својој књизи *Мултикултурализам*, Милан Месић каже:

„Култура се, након појма природе, сматра једном од најсложенијих ријечи у енглеском језику. Изворни етимолошки смисао односи се на култивирање земље, али и духа. У опћем се смислу појам културе поставља насупрот природи. Она је нешто што природа више није по себи, него оно што је створио или научио човјек. Чини се саморазумљивим да свака култура однекуд долази, да има неки свој простор у свијету, те је већ тиме одвојена од других култура“ (Mesić 2006: 233).

Он даље, разматрајући проблем мултикултурализма којим ћемо се овде и ми позабавити, претпоставља да су културе аутономне, дистинктивне целине које опстају упркос све већој покретљивости људи и идеја између територија. Никола Божиловић у својој *Социологији културе* наводи класичну дефиницију културе коју је још 1871. године први дао британски антрополог Едвард Б. Тајлор (Tylor) и којом он под културом подразумева „сложену целину која укључује знање, веровање, уметност, морал, право, обичаје и све друге способности и навике које је човек стекао као члан друштва“ (Божиловић 1998: 13). Божиловић такође скреће пажњу и на чињеницу да је овде појам „цивилизација“ још увек истоветан појму „култура“. Он се даље позива на Т. С. Елиота, и његово схватање културе:

„(Култура је) начин живота одређеног народа који заједно живи на једном месту. Та култура се може видети у његовој уметности, његовом друштвеном систему, његовим обичајима и навикама, његовој религији. Али све ове ствари сабране не сачињавају културу (...) већ су једноставно делови на које се једна култура може рашчланити (...) иако је она више од скупа својих уметности, обичаја и религијских веровања.“ (Божиловић 1998: 21,22)

Божиловић указује на могућност постојања разних нивоа култура – културе уметника и културе рудара, културе песника и културе политичара, и на тај начин закључује да су „(...) у једном здравом друштву, по Елиоту, све то само делови исте културе, заједничке културе коју људи једне социјално-културне средине

неће делити са људима истог занимања у другим земљама“ (Божиловић 1998: 22). Ова последња дефиниција свакако говори у прилог наше тезе о међународној техничкој заједници као изворно мултикултурној.

Глобализација и мултикултурализам представљају још два веома важна појма за нашу расправу, па ћемо пробати да их у кратким цртама што ближе објаснимо. Глобализација представља процес интегрисања локалних друштва, култура и привреда путем глобалне комуникационе и трговинске мреже или како Месић примећује „процес (који је) посљедица наглог ширења токова капитала, радних и избјегличких миграција, револуције у комуникацијским технологијама и транспортним средствима“ (Месић 2006: 51). Многи су фактори који утичу на и покрећу овај процес, од економских и технолошких до социокултурних, политичких и биолошких. Ипак, иако на први поглед очигледно,

„(...) олако кориштење појма глобализације, у настојању да се осмисле неке драматичне промјене у економској, политичкој и културној сфери друштва, често доводи до концептуалне конфузије и замагљивања ствари, прије него ли до њиховог разумијевања.“ (Месић 2006: 51)

Цитирајући Питера Кивиста, Месић указује на то да људи у напредним либералним демократијама на своја друштва гледају двојако: као на далеко етнички разноврснија, и тиме мултикултурнија, него што су била; и као на више међусобно повезана и међузависна, што је последица растуће глобализације (Месић 2006: 51). Он такође говори и о томе да је за многе, насупрот оном што се могло очекивати, глобализација пропраћена повећаном свешћу и приврженошћу посебним културама и културно специфичним вредностима (Месић 2006: 52). Тако да данас, у оквиру међународне техничке заједнице, која је умногоме изложена снажним утицајима глобализације, треба стремити ка очувању сопственог културног идентитета и поштовању других и различитих култура зарад обogaћивања саме заједнице и стварања позитивне радне атмосфере.

Тако долазимо и до мултикултурализма; термина који се уз своје придевске изведенице мултикултуран и мултикултуралан, као и именицу мултикултуралност, тек однедавно јавља у академским оквирима. Мултикултурализам се често меша са сличним, али и суштински различитим појмовима попут културног плурализма и интеркултуризма. У својој књизи посвећеној теми мултикултуризма, Милан Месић наводи мноштво дефиниција овог појма, од којих ћемо издвојити само неке:

„*The Oxford Supplement* из 1976. први пут уводи придјев мултикултуралан, с образложењем да се појавио 1941. у Њујорку, у значењу противном појмовима национализам и национална предрасуда. (...) Од 1990. у класификацији Конгресне библиотеке у Вашингтону, појам је дефиниран као 'ујвет у којој етничке, вјерске и културне групе коегзистирају унутар једнога друштва'. *The Harper Collins Dictionary of Sociology* (1991) за мултикултурализам каже да је то 'признавање и промоција културног плурализма као особитости многих друштва (...) мултикултурализам велича и тежи заштити културне разноликости, примјерице мањинске језике. Истодобно, он у своје жариште ставља често неједнаки однос мањинских спрам главних култура“ (Месић 2006: 55,56).

Иако мултикултурализам данас трпи критике са разних страна на друштвено-политичком нивоу, углавном везане за његову потенцијалну неодрживост, парадоксалност или, чак, подстицање затворености, неједнакости и неповерења,

пренесен на ниво једне професионалне заједнице попут техничке, мултикултурализам представља принцип по коме би таква једна заједница требало да функционише, све време прихватајући и признавајући своју културну разноликост као нешто позитивно што треба неговати. Међутим, услед доминантне употребе енглеског као језика струке, врло лако може доћи до многих нежељених последица, те је стога од изузетног значаја одржавати свест о свом културном идентитету, уједно поштујући друге културе, што се најбоље постиже управо упознавањем с њима, а са чиме се будући инжењери морају сусрести најкасније на својим студијама, уколико већ нису током ранијег образовања имали прилике за то.

3. Методолошки оквир

3.1. Проблем истраживања

Анкета спроведена са студентима прве године Машинског факултета у Нишу имала је за циљ стицање што бољег увида у њихова мишљења и ставове о неопходности и корисности културних информација у оквиру курсева енглеског језика које похађају. Наиме, на курсу Енглески језик 1 студенти углавном раде на општем познавању енглеског језика и обнављању градива за које се сматра да је већина њих већ усвојила током образовања у основној и средњој школи, док је Енглески језик 2 првенствено окренут упознавању са стручном техничком терминологијом и оспособљавању студената за лакше сналажање при коришћењу литературе на енглеском језику, као и омогућавању што бољег коришћења језика у усменој и писаној комуникацији. Упркос томе што студенти Машинског факултета на првој години студија слушају и предмет Социологија културе и морала на коме се сусрећу са многим аспектима културе приликом проучавања, између осталог, културе брака и породице, културе знања, религијске културе, културе сиромаштва, кича, руралне културе и других, веома је важно да се и при учењу неког од страних језика, у нашем случају енглеског, они што боље упознају и са самом културом народа са датог говорног подручја како би стекли свеобухватну слику о језику којим се служе, истовремено обогаћујући и своје академско образовање.

3.2. Узорак

Истраживачки узорак се састоји од 50 студената прве године основних академских студија Машинског факултета у Нишу, који тренутно слушају курс Енглески језик 1. Иако није било од суштинског значаја посматрати добијене резултате кроз призму полова, можемо само напоменути да се ради о преобладавању мушком узорку, што не представља изненађујући податак премда се ради о студентима једног од техничких факултета са традиционално већим бројем мушких студената.

3.3. Инструменти

Како би се добили релевантни подаци, као основни инструмент истраживања коришћен је упитник који се састоји од 15 питања везаних за културу и културне информације у оквиру курсева Енглески језик 1 и 2 које студенти Машинског факултета похађају у другом и трећем семестру. Сва питања су затвореног типа са могућношћу одабира само једног од понуђених одговора. Подаци до-

бијени емпиријским путем су обрађени у компјутерском програму SPSS за анализу статистичких података. Анализа је даље пропраћена табеларним приказом.

4. Резултати

Прва четири питања су послужила за увид у то колико су студенти упознати са појмовима везаним за културу о којима смо већ раније говорили.

<i>1. Шта је култура?</i>	%
а) лепо васпитање и добар укус	2%
б) интегрисани образац људског понашања, веровања и знања	28%
в) скуп заједничких норми и вредности једног народа или заједнице	70%

Као што можемо видети, 70% испитаника је на питање „Шта је култура?“ одговорило да се ради о скупу заједничких норми и вредности једног народа или заједнице, а 28% да се ради о интегрисаном обрасцу људског понашања, веровања и знања. Само је један од испитаника рекао да се ради о лепом васпитању и добром укусу. Све понуђене опције су представљале донекле тачне одговоре на питање „Шта је култура?“, али је било важно утврдити за шта ће се студенти определити и на тај начин показати како они гледају на појам културе. Из овога се да закључити да они имају јасан став по том питању и да се у великој већини одлучују да културу ипак вежу за нешто што је специфично и особено за појединачне народе или заједнице.

<i>2. Шта је глобализација?</i>	%
а) кружење идеја, језика или популарне културе широм различитих нација	56%
б) интеграција националних економија у међународну економију	28%
в) употреба моћи великих земаља за експлоатацију земаља у развоју	16%

Друго питање се тичало појма глобализација и ту је 56% одговорило да се ради о кружењу језика, идеја или популарне културе широм различитих нација, а 28% везало овај феномен за интеграцију националних економија у међународну економију и тако показало да на глобализацију гледа као на процес ограничен на привреду. 16% је, пак, рекло да се ради о употреби моћи великих земаља над земљама у развоју зарад експлоатације. Закључак је сличан као код питања везаног за појам културе и говори о томе да студенти углавном имају добро разумевање овог појма.

<i>3. Шта је мултикултурализам?</i>	%
а) признавање и промоција различитих етничких група зарад културне разноликости	30%
б) мешање различитих култура и стапање културних идентитета	44%
в) развијање заједничке културе засноване на вредностима слободе и људских права	26%

Код питања везаног за појам мултикултурализма је, међутим, дошло до проблема јер је 44% рекло да се ради о мешању различитих култура и стапању културних идентитета, а 26% о развијању заједничке културе засноване на вредностима слободе и људских права, док је само 30% испитаника изнело став да је у питању признавање и промоција различитих етничких група зарад културне разноликости. Овде видимо да студенти још увек нису најбоље упознати са појмом мултикултурализма и да још увек не праве разлику између овог и појмова асимилације и интеркултуризма.

4. Шта су студије културе?	%
а) проучавање културних феномена у различитим друштвима	80%
б) учење лепог понашања	6%
в) наука о култури	14%

С друге стране, код одговора на питање „Шта су студије културе?“ није било оваквих проблема јер је читавих 80% студената рекло да се ради о проучавању културних феномена у различитим друштвима.

5. Како ће се најбоље упознати са страном културом?	%
а) путем студија културе	18%
б) путовањем у стране земље	72%
в) учењем језика	10%

Затим је уследило питање о томе који је по студентима најбољи начин за упознавање са страном културом где је чак 72% рекло да је путовање у стране земље најбољи начин, а много мање одговорило да су за то најзаслужније студије културе и учење језика. Овде је свакако реч о појму *енкултурације*, односно културном процесу у коме долази до додира између појединаца и друштвених група. Како Божиловић објашњава, енкултурациони модели се могу одвијати било на територији културе-прималаца било на територији културе-давалаца. У овом случају се ради о другој могућности где „појединци интериоризују вредности стране културе“, нпр. одласком на рад у иностранство, професионално усавршавање или у туристичку посету (Божиловић 1998).

Наредна група питања се односила на наставу страног језика и на неопходност културних информација у оквиру исте.

6. Шта је од наведеног, по вама, најважнији део наставе страног језика?	%
а) граматика	48%
б) стручна терминологија	30%
в) изучавање културе народа са датог говорног подручја	22%

На прво питање је 48% испитаника одговорило да им је граматика најважнији део наставе страног језика, 30% сматра да је то стручна терминологија, док 22% верује да се у изучавању културе народа са датог говорног подручја крије најважнији део наставе страног језика. Услед изузетно разноликих нивоа знања

енглеског међу самим студентима, рекло би се да се овде ради о томе да је сваком најпотребније оно што најмање зна, те се стога може закључити да су се студенти који иначе најслабије стоје с граматиком определили за тај одговор, студенти који су сигурни у своје знање за изучавање културе и слично. Наравно да и оваква тврдња сигурно за собом повлачи и неке изузетке.

Следећа три питања су се тичала мишљења студената о потреби за културним информацијама на курсевима енглеског језика и о томе да ли такве информације доприносе потпунијем и перспективнијем образовању.

<i>7. Да ли мислите да су вам потребне културне информације у оквиру језичких курсева на факултету?</i>	%
а) да, свакако	64%
б) нису неопходне	32%
в) не	4%

<i>8. Да ли мислите да вам културне информације у оквиру предмета Енглески језик 1 и 2 могу помоћи да стекнете попуније и перспективније образовање?</i>	%
а) да	74%
б) нисам сигуран/сигурна	22%
в) не	4%

<i>9. Какве би културне информације најрадије желели да добијете у настави страних језика?</i>	%
а) о историји и географији	26%
б) о обичајима и веровањима	22%
в) о савременим дешавањима, укључујући политику, уметност, спорт...	52%

Студенти су дали очигледно позитивне одговоре на прва два питања и то тако што је 64% рекло да су им културне информације потребне, 32% да нису неопходне, а само 4% да нису потребне, док је 74% рекло да им културне информације доносе и боље образовање, 22% да нису сигурни, а свега је такође 4% одговорило негативно. Када је на ред дошло питање о томе какве би културне информације најрадије желели да добију 52% се одлучило за савремене друштвене и културне трендове, 26% за историјске и географске информације, а 22% за обичаје и веровања.

<i>10. Како сте пре студија гледали на културне информације?</i>	%
а) увек су ме интересовале	10%
б) интересовале су ме у зависности од области	82%
в) нису ме интересовале	8%

На крају ове групе питања, студенти су у великој већини од 82% одговорили да су их културне информације пре студија занимале само у зависности од об-

ласти, док је незнатно мали број рекао да су их оне занимале или у потпуности или никад.

Последња група питања се односила на утицај енглеског језика и англоамеричке културе на међународну техничку заједницу и матерњи језик и културу самих студената, будућих инжењера и чланова те заједнице. Студенти су овде показали да већински сматрају да је потребно имати свест о вредностима сопствене културе, али и да треба имати друштвени контакт са другачијим културама.

<i>11. Да ли на енглески језик гледате само као на средство комуникације или вам он уз то олакшава и упознавање са културом народа са енглеског говорног подручја?</i>	%
а) само као средство комуникације	24%
б) и једно и друго	58%
в) колико језика знаш толико људи вредиш	18%
<i>12. Да ли мислите да је техничка заједница под великим утицајем англоамеричке културе услед доминације енглеског језика?</i>	%
а) да	
б) не мора да значи	
в) не	
<i>13. Да ли мислите да све већа употреба енглеског језика негативно утиче на вашу културу?</i>	%
а) да	28%
б) зависно од тога како се ја поставим	14%
в) не	58%
<i>14. Да ли мислите да треба задржати свест о матерњој култури у светлу глобализације савременог друштва и техничке заједнице?</i>	%
а) да	62%
б) да, али остати отворен за друге културе	32%
в) не	6%

Уз одговор више од половине студената да им енглески језик не служи само као средство комуникације, већ и олакшава упознавање са културом народа са енглеског говорног подручја, само 28% је рекло да све већа употреба енглеског језика утиче негативно на њихову матерњу културу, док чак 94% верује да треба одржати свест о матерњој култури и остати отворен за друге културе у светлу глобализације савременог друштва и техничке заједнице. Ипак, само 12% сматра да техничка заједница није под великим утицајем енглеског језика и англоамеричке културе, што говори о томе да су студенти већ на самом старту студија добро упознати са тренутним стањем у свету технике, поготово имајући у виду да су до недавно, када је наша земља у питању, немачка култура и језик имали прилат на том пољу.

За сам крај је било понуђено и једно опционо питање на које студенти нису морали да дају одговор, а које се тичало разлога могуће незаинтересованости за културне садржаје.

15. Уколико вас не занимају културни садржаји, шта је разлог томе?	%
а) немам времена поред осталих обавеза	46%
б) интересује ме само оно што ми је потребно у струци	36%
в) не желим да сазнајем ствари о другим културама	0%

Овде су испитаници, с једне стране, рекли да их интересује само оно што им је потребно у струци, а да с друге, на жалост, немају довољно времена за њих. Треба нагласити да нико од студената на ово питање није одговорио како не жели да сазнаје ствари о другим културама, док 18% није заокружило ни један од понуђених одговора, изјашњавајући се на тај начин да их културни садржаји свакако интересују.

5. Закључак

Резултати истраживања су, дакле, показали да студенти прве године Машинског факултета у Нишу немају негативан став према културним информацијама, већ их напротив сматрају важним чиниоцем свог академског образовања. Такође је врло битно истаћи и постојање свести о сопственој култури и језику и надати се да ће испитаници који тек постепено улазе у токове технике, с јасном намером да сутрадан постану равноправни чланови међународне техничке заједнице, на време схватити да једног интелектуалца не чине само звање и стручност у датој области, већ и толеранција и поштовање културне разноликости сваког појединца.

Литература

- Божиловић, Никола, (1998), *Социологија културе*. Ниш: Народне новине.
- Crystal, David, (1997), *The Cambridge Encyclopaedia of the English Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Firth, Alan, (1996), The Discursive Accomplishment of Normality: On 'Lingua Franca English and Conversation Analysis. *Journal of Pragmatics*, 26:237-259.
- Hutchinson, Tom and Waters, Alan, (2000), *English for Specific Purposes*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Машовић, Драгана, (1988), *Енглески језик за студените машинства – English in Mechanical Engineering*. Ниш: Универзитет у Нишу/Машински факултет.
- Mesić, Milan, (2006), *Multikulturalizam*. Zagreb: Školska knjiga/Udžbenici Sveučilišta u Zagrebu.
- Walters, Jackie, (2002), *Why Is English the International Lingua Franca?* at <http://www.translationdirectory.com/article171.htm>.

THE ENGLISH LANGUAGE AND CULTURE IN THE INTERNATIONAL ENGINEERING COMMUNITY

Summary

The paper deals with the position of the English language and culture in the contemporary international engineering community. It begins with a review of the significance of English in engineering and technology, as well as a short historical account of the development of English towards the current status of the *lingua franca* of the engineering community. The author further considers the influence of Anglo-American culture and multiculturalism in the world of engineering and technology. In the next section, a question is raised on the needs of the engineering community members, especially students – future engineers, for cultural studies (cultural information and context) with the purpose of a more complete and perspective education. The interest of students in the cultural contents within the courses of English at the Faculty of Mechanical Engineering in Niš is also discussed. Finally, the author argues whether the ever-growing and necessary use of English presents a potential danger to the native culture or contributes to the improvement of both professional and cultural competence of the engineering community members.

Miloš Tasić

NACIONALNI I JEZIČKI IDENTITET/I NA SRPSKOHRVATSKOM GOVORNOM PODRUČJU NAKON RASPADA JUGOSLAVIJE

Pred raspad Jugoslavije intenziviraju se divergentne tendencije u jeziku i jezičkom identitetu koje su postojale od nastanka srpskohrvatskog jezika. S raspadom Jugoslavije oživljava romantičarska ideja da svaka nacija treba da ima svoj jezik. Jezik postaje važan činilac izgradnje nacionalnog identiteta i od sredstva komunikacije postaje simbol nacionalne identifikacije. U državama naslednicama bivše Jugoslavije jezik se tretira kao instrument za ostvarenje političkih ciljeva, a mere jezičke politike usmerene su na razgradnju dojučerašnjeg zajedničkog jezika i izgradnju nacionalnih jezika.

U radu se polazi od osnovnog određenja jezičkog identiteta koji se posmatra u širem kontekstu odnosa jezika, nacije i politike. Kao posledica odbacivanja lingvističkih kriterijuma za određivanje identiteta jezika insistira se na simboličkom značaju priznavanja nacionalno imenovanih jezika naslednika.

Ključne reči: identitet jezika, nacionalni identitet, jezička politika i planiranje, srpskohrvatski jezik

Uvod

Posle raspada Jugoslavije i formiranja država-nacija na njenom prostoru srpskohrvatski jezik se raspao pod pritiskom nacionalističkih zahteva. Divergentne tendencije, koje su postojale od nastanka srpskohrvatskog jezika i doprinele njegovom raspadu devedesetih godina, mogu se posmatrati u širem kontekstu neuspeha ideologije jugoslovenstva i nadnacionalne integracije. Nacionalne elite nakon uspostavljanja samostalnosti bivših republika prepoznaju značaj jezika kao dela nacionalnog identiteta. Administrativnim merama se ukida službeni status srpskohrvatskog jezika koji se dalje razvija kroz procese standardizacije posebnih nacionalnih standarda. Jezici naslednici srpskohrvatskog funkcionišu kao važni simboli nacionalnog identiteta i državnog suvereniteta.

Jezik kao simbol nacionalnog identiteta

Etnicitet i nacionalni identitet su fenomeni složeni od više sastavnica, oni obuhvataju jezik, religiju, običaje, mit o zajedničkom poreklu, grupne simbole, verovanja i vrednosti. Kao oznaka grupnog identiteta društvenih zajednica jezik čini važnu komponentu posebnog etniciteta i nacionalnog identiteta. U doba romantizma jezik je bio odlučujući kriterijum nacionalnosti, romantičarski ideal izgradnje nacionalne države bio je jedan jezik, jedna nacija, jedna država.

Kada se govori o vezi jezika i nacije uglavnom se misli na standardni jezik koji se normira za potrebe jezičke homogenizacije nacije i nastaje paralelno sa formiranjem nacionalnih država. Prema modernističkom konceptu i nacija i njen jezik predstavljaju dinamične konstrukte koji se razvijaju tokom 19. veka, ali tek sa opštom modernizacijom, opismenjavanjem, porastom mobilnosti i komunikacije veći delovi stanovništva

postaju uključeni u ove procese. U zavisnosti od teorijskog pristupa i definicije jeziku se pripisuje različita uloga u formiranju nacija¹.

Odnos jezika i nacije ogleda se u simboličkoj funkciji jezika. Simbolička funkcija se ispoljava kao vezivanje nacionalnog identiteta za standardni oblik određenog jezika, na osnovu ove veze jezik funkcionise kao znak nacionalne pripadnosti. Nacija i njen jezik predstavljaju političke konstrukte koji obavljaju komplementarne funkcije u kolektivima u kojima se javljaju- integrativnu unutar granica nacije i demarkacionu prema drugim nacijama.

Veza između jezika, nacije i države se ispoljava kroz uspostavljanje bliske simbolične veze između nacionalnog identiteta i službenog jezika date državne zajednice. Iako romantičarski model- jedan jezik, jedna nacija, jedna država podrazumeva podudaranje jezičkog, nacionalnog i političkog identiteta ovakva situacija je veoma retka.

Standardni jezik nastaje eksplicitnim normiranjem radi efikasne komunikacije na širem prostoru, često nastaje paralelno sa jačanjem svesti o nacionalnom identitetu: normiranje je uslovljeno društvenim, ekonomskim i političkim kontekstom, a istorijski je povezano s pojavom modernih građanskih društava i država (Škiljan 1988: 10).

Izbor osnove standardnog jezika podrazumeva odbacivanje i prihvatanje nekih jezičkih jedinica, pri ovom izboru odlučuju često politički a ne lingvistički faktori. Standardni jezik se formira dogovorom, i zatim se kodifikuje u gramatikama, rečnicima i pravopisima, ovaj jezik postaje jezik državne uprave, školstva, sredstava masovne komunikacije i većeg dela literature. Iako stvaranje standardnog jezika služi poboljšanju komunikacije, nekada se zbog naglašenih istorijskih i političkih potreba i nametanja govornicima standardni jezik pretvara u prepreku uspešnoj komunikaciji.

Zbog brojnih društvenih funkcija koje obavlja standardni jezik ima status društvene institucije koja obuhvata sledeće dimenzije: kodifikovanost, istoričnost, autonomnost, vitalnost, pravilnost, književnu tradiciju, brigu o jeziku, podršku državnih institucija, nacionalni prestiž, socijalni prestiž, simbolizovanje jedinstva i identiteta (Radovanović 2003: 197).

Pored komunikacijske funkcije standardnih jezika u javnom opštenju unutar određene jezičke zajednice, sociolingvističke funkcije standardnih jezika su: *Ujedinjujuća* funkcija koja objedinjuje jezičku zajednicu iznutra nadraštanjem dijalekatske iscepkanosti. *Demarkaciona* funkcija jezičke zajednice i njihove jezike razdvaja od drugih zajednica i jezika, obezbeđujući visok stepen autonomnosti. Ova funkcija je povezana sa jedinstvenošću kao odlikom standardnih jezika. *Prestizna* funkcija onima koji su ovladali standardnim jezikom obezbeđuje veći društveni prestiž u poređenju sa onima koji nisu. *Orijentaciona* funkcija čini standardnojezičku normu modelom sa kojim se upoređuju i mere sve jezičke manifestacije u datom kolektivu. Ona je polazište u ocenjivanju upotrebe jezičkih sredstava i vrednovanju pojedinih jezičkih oblika i varijeteta. *Simbolička* funkcija se ispoljava u raširenoj tendenciji vezivanja nacionalnog identiteta za standardni jezik, koji postaje visoko cenjeno znamenje nacionalnih vrednosti u istorijskoj projekciji i u savremenom životu.

Socijalnopsihološki status standardnog jezika je u tesnoj vezi sa društvenim funkcijama jezika, a ogleda se u stavovima govornika određene zajednice prema standardnom jeziku. *Lojalnost* je povezana sa ujedinjujućom i demarkacionom funkcijom jezika, ispoljava se kao zaštitnički stav prema jeziku, često je oslonac nacionalne emancipacije. *Ponos* je povezan sa prestižnom i simboličkom funkcijom, predstavlja izraziti pozitivni stav prema jeziku. *Svest o važnosti norme* povezana je sa orijentacionom funkcijom, ispoljava se kao pozitivan stav prema prihvatanju norme. Mera iskazanog

1 Više o vezi jezika i nacije vidi u Anderson 1998; Gelner 1997; Smit 1998.

ponosa i lojalnosti obično je veća ako je jezik ne uživa priznanje izvan sopstvenog kolektiva. Ovi stavovi igraju značajnu ulogu u procesu afirmacije slabije priznatih jezika (Bugarski 2004: 178)

Zbog položaja među ostalim idiomima unutar nekog društva ili države i široke primene i funkcija koje obavlja standardni jezik ima prestižan status. Događa se da se granice standardnog jezika ne podudaraju sa nacionalnim ili državnim granicama i da više nacija koriste isti jezik. Varijante se javljaju u svim nacionalno nehomogenim standardnim jezicima, i najviše se ispoljavaju na polju leksike, sa malim razlikama u strukturi. Policentrična standardizacija podrazumeva nekoliko standardnih nacionalnih varijanti koje se ne razlikuju dovoljno da bi bile priznate kao posebni jezici. Varijante standardnih jezika su potpuno ravnopravne i izražavaju jezičke posebnosti govornika, uz uzajamnu razumljivost što je dokaz da se radi o jednom jeziku (Kordić 2010:77).

Identitet/i srpskohrvatskog jezika

Pitanje identiteta srpskohrvatskog jezika je predmet brojnih polemika zbog činjenice da se primenjuju različiti kriterijumi za utvrđivanje jezičkog identiteta. U literaturi se pominju lingvistički, sociolingvistički, politički, vrednosni i kriterijum uzajamne razumljivosti (Kordić 2010; Bugarski 1993; Katičić 1992).

U lingvističke kriterijume u užem smislu ubrajaju se strukturalni i genetski. Strukturalni ili tipološki aspekt jezičkog identiteta utvrđuje se na osnovu opisa osnovnih fonoloških, morfoloških i sintaksičkih osobina jezika, na osnovu kojih se izrađuju tipološke klasifikacije jezika. Ovim klasifikacijama utvrđuje se stepen tipološke srodnosti i podudaranja među različitim jezicima. Genetski ili rodoslovni aspekt jezičkog identiteta opisuje poreklo jezika, za genetsku srodnost među jezicima neophodno je da postoji dokaz o zajedničkom poreklu. Sociolingvistički aspekt jezičkog identiteta se odnosi na stavove samih govornika prema sopstvenom jeziku, na to kako ga oni ocenjuju i imenuju, uzimajući u obzir njegove društvene uloge i kulturnu tradiciju, kao i simboličku vezu sa etničkim, konfesionalnim, političkim ili nekim drugim kolektivnim identitetom (Bugarski 1993: 8-22; Katičić 1992: 35-54).

Pored ovih kriterijuma, za određivanje identiteta jezika u lingvistici se koristi i kriterijum vrednovanja jezika od strane govornika datog jezika u okviru određene društvene zajednice, na ovom kriterijumu posebno insistiraju sociolingvisti. Vrednosni aspekt jezičkog identiteta proističe iz društvenih funkcija i simboličkih vrednosti koje jedan jezik nosi, one su izraz nacionalne, političke i kulturne pripadnosti. Društvena svest o jeziku ostvaruje se kroz individualnu svest govornika, članovi govornih zajednica smatraju se govornicima jezika koji za njih imaju političku i simboličku vrednost. U lingvistici se ovaj kriterijum često odbacuje i nije u istoj ravni sa genetskim i strukturalnim, jer ako bi se kriterijum samoprocene od strane govornika prihvatio kao odlučujući to bi omogućilo nastajanje novih jezika, u zavisnosti od toga kako bi se govornici izjasnili.

Lingvistička dimenzija jezičkog identiteta određuje se na osnovu strukturalnih i genetskih karakteristika jezika, kao i na osnovu kriterijuma uzajamne razumljivosti koji predstavlja njihov korelat. Jezici naslednici srpskohrvatskog se ne razlikuju strukturalno i genetski, da bi se dokazala njihova različitost primenjuju se vrednosni i politički kriterijumi: pravo svakog naroda da svoj jezik zove vlastitim imenom i ustavno određenje jezika. Često se ovaj argument isticao kod preimenovanja srpskohrvatskog jezika, uz obrazloženje da se radi o pravnom pitanju, ipak za lingvistiku pravni status jednog jezika nije obavezujući i ne predstavlja osnov za priznavanje jezičkog identiteta. Naziv jezika u ustavu ili u narodu nije lingvistički kriterijum za utvrđivanje da li se

radi o jednom ili više jezika, ovi nazivi često proizlaze iz specifične političko-geografske ili društvene situacije (Kordić 2010: 109-125).

Za potpuno razumevanje jezičke situacije na prostoru bivše Jugoslavije nužno je razlikovati lingvističku i političku dimenziju jezičkog identiteta. Srpskohrvatski jezik je na lingvističko-komunikacijskom nivou funkcionisao kao jedinstven jezik, ali su se napetosti javljale na političko-simboličkom planu jer je zbog činjenice da se njime služe četiri nacije jezik često bio instrumentalizovan u političke svrhe.

Oni koji tvrde da su srpski, hrvatski, bosanski i crnogorski jezik različiti jezici oslanjaju se na vrednosne i političke kriterijume za procenu identiteta jezika- pre svega status jezika u službenoj upotrebi i pravo naroda da jezik naziva vlastitim imenom. U osnovi ovakvih interpretacija stoji pogrešno shvatanje odnosa jezika i nacije jer ako se primenjuju čisto lingvistički kriterijumi, nema sumnje da se radi o policentričnom standardnom jeziku sa različitim varijantama. Tipološka i genetska sličnost, zajednička jezička osnova i uzajamna razumljivost govornika potvrđuju da se radi o jednom standardnom jeziku. Policentrična standardizacija omogućava postojanje nekoliko nacionalnih varijanti koje se ne razlikuju dovoljno da bi bile priznate kao posebni jezici (Kordić 2010).

Nakon raspada Jugoslavije procesi preoblikovanja srpskohrvatskog jezika ostvaruju se merama jezičke politike i planiranja koja je pod uticajem opšte nacionalne politike u novostvorenim državama. Da bi opravdali postojanje posebnih standarda jezički planeri u državama naslednicama pribegavali su različitim oblicima restandardizacije jezika, pri čemu su upotrebljavane različite strategije, od preimenovanja jezika, primene mera jezičkog inženjeringa, insistiranja na jezičkom purizmu, do promena jezičke strukture. Mere jezičke politike i planiranja usmerene su na uspostavljanje jezičke autonomije nacionalnih standarda, uprkos činjenici da se srpski, hrvatski, bosanski i crnogorski jezik temelje na istoj dijalekatskoj osnovi.

Restandardizacija srpskohrvatskog jezika kao politički proces

Jezička politika je nadređena standardizaciji i planiranju jezika i predstavlja skup racionalnih i uglavnom institucionalizovanih postupaka kojima jedno društvo utiče na jezičke oblike koji se upotrebljavaju u javnoj komunikaciji i na formiranje stavova o tim oblicima (Škiljan 1988:8).

Jezička politika i planiranje se najčešće definiše kao „organizovana, ciljana i dugoročna aktivnost institucija države na različitim aspektima statusa, forme i domena upotrebe određenog jezičkog varijeteta. Statusna politika i planiranje bavi se odabirom jezičkog koda koji preuzima status zvaničnog jezika u datom političkom entitetu/državi. Korpusna politika i planiranje uključuje normiranje jezičkih formi i leksike odabranog zvaničnog jezika, dok se obrazovna jezička politika i planiranje bavi odabirom jezika koji će se koristiti kao jezici obrazovanja, odnosno kao dodatni/drugi/strani jezici u datom obrazovnom sistemu“ (Filipović 2009: 54).

Širi društveno-istorijski kontekst, epistemološki i strateški faktori određuju ciljeve i ishod jezičke politike i planiranja. Za kritički pristup jezičkoj politici i planiranju veoma je važan ideološki aspekt jezičke politike, zato se posebna pažnja posvećuje ne samo eksplicitnim, nego i implicitnim ciljevima i namerama jezičkih planera i državnih institucija (Filipović 2009).

Jezička diferencijacija u Srbiji i Hrvatskoj posle raspada Jugoslavije je prošla bez većih problema, ranije varijante su dobile status standardnih nacionalno imenovanih i službeno priznatih jezika, u Bosni i Hercegovini, posle polemika o nazivu jezika, uvedena je ustavna odredba o ravnopravnoj upotrebi srpskog, hrvatskog i bosanskog je-

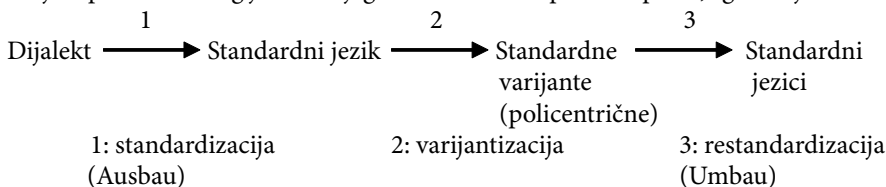
zika. Pitanje crnogorskog jezika je bilo odloženo iz političkih razloga, tokom postojanja Državne zajednice Srbije i Crne Gore, iako je i tada bilo zahteva za uvođenje crnogorskog jezika u službenu upotrebu. Crna Gora je rešila svoje jezičko pitanje po istom modelu kao i bivše republike srpskohrvatskog govornog područja, ustavnim proglašenjem crnogorskog jezika, zatim pristupila njegovoj kodifikaciji (Bugarski 2002: 111-135).

Identifikovanje standardnih jezika, njihovo imenovanje i normiranje zavise prvenstveno od političke volje i zbivanja. Novi ustavi bivših jugoslovenskih republika nastalih na srpskohrvatskom govornom području sadrže opsežne odrednice o službenom jeziku. Ustavno imenovanje jezika odnosi se prvenstveno na jezik kao izraz posebnog nacionalnog i kulturnog identiteta. Novi jezici nastaju iz potrebe da se učvrsti nacionalni i državni identitet.

Restandardizacija srpskohrvatskog jezika se odvija po nacionalističkom modelu standardizacije. Ističu se simboličke vrednosti jezika kao izraza posebnog nacionalnog identiteta uz zanemarivanje komunikacijske funkcije i uzajamne razumljivosti govornika srpskohrvatskog jezika. Jezičke politike u zemljama naslednicama bivše Jugoslavije su usmerene na uspostavljanje jezičke homogenizacije nacije. Ono što povezuje jezičke politike u novonastalim državama su državne intervencije u vezi sa zvaničnim nazivima jezika, službenim izgovorom i pismom. Jezička standardizacija nije samo lingvistički nego i društveno politički proces koji se obavlja uz podršku državnih institucija. Pojedinačne jezičke politike ipak se razlikuju u pogledu usmerenosti i mera jezičke politike kojima se određuje unutrašnji razvoj jezika.

Tradgil (Trudgill) na temelju Klosove podele na *abstand* i *ausbau*² jezike promociju *ausbau* jezika na srpskohrvatskom govornom području sagledava kao deo procesa globalizacije i glocalizacije. Ovi procesi su globalni i komplementarni, globalizacija doprinosi slabljenju uloge države-nacije i uspostavljanju kulturne homogenizacije, ali kao odgovor na ove procese javlja se jačanje lokalnih zajednica i potreba za očuvanjem identiteta i specifičnosti ovih zajednica. Tradgil posmatra interakciju jezika i dijalekata u kontekstu jačanja uloge države nacije tokom 19.veka i njenog slabljenja u fazi globalizacije. Promocija *ausbau* jezika je sociolingvistička posledica izgradnje države nacije i potrebe za učvršćivanjem i očuvanjem nacionalnog identiteta lokalnih zajednica. *Ausbau* procesi, tipični za 19. vek, oživljavaju krajem 20. i početkom 21. veka kao deo procesa glocalizacije koji predstavlja odgovor na ekonomske, političke i kulturne posledice koje prate globalizaciju (Filipović 2009: 74-79, Trudgill 2004).

Polazeći od podele na *abstand* i *ausbau* jezike, Bugarski daje novo objašnjenje razvoja srpskohrvatskog jezika i njegovih naslednika posle raspada Jugoslavije.

2 *Abstand* autonomija ili autonomija po distanci se odnosi na jezike koji su jedinstveni i nezavisni prema svojim lingvističkim obeležjima i koji se razlikuju od jezika sa kojima su u geografskom kontaktu. *Ausbau* jezici imaju autonomiju po oblikovanju i predstavljaju standardizovani oblik određenog varijeteta dijalekatskog kontinuuma. Ovi jezici nastaju intervencijom jezičkih stručnjaka i predstavljaju političke i kulturne konstrukte (Trudgill 2004: 4).

Termin *ausbau* odnosi se na jezike koji se razvijaju standardizacijom različitih varijanti istog dijalekatskog kontinuuma, a za jezike koji se razvijaju iz standardne osnove uvodi se termin *umbau*. U prvoj fazi od dijalekatske osnove oblikuje se monocentričan standardni jezik. Ovo je *ausbau* proces, dalje se u jeziku razvijaju varijante i on postaje policentričan standardni jezik. Ove varijante se kroz procese restandardizacije razvijaju u posebne monocentrične jezike. *Umbau* predstavlja proces preoblikovanja i restandardizacije postojećeg standardnog jezika (Bugarski 2002:153).

Posle raspada Jugoslavije nije više bilo mesta za složene nazive srpskohrvatski i hrvatskosrpski. Novim ustavima proglašeni su srpski, hrvatski, bosanski i crnogorski jezik kao nacionalni jezici u novostvorenim državama. Kao posledica ovih administrativnih mera teži se dokazivanju da se novi jezici i lingvistički razlikuju. Procesi standardizacije predstavljaju najsnažnije lingvističko sredstvo u oblikovanju novih jezika. Među jezicima se uočava asimetrija u pogledu usmerenosti jezičkog razvoja. Srpski jezik nije pretrpeo značajnije izmene i može se posmatrati kao referentna tačka u odnosu na novoproglašene stanadarde jer nije bio podvrgnut merama jezičkog inženjeringa, niti je bilo ozbiljnijih zahvata u njegovu strukturu. Srpski jezik nastaje kao naslednik srpskohrvatskog, preimenovanjem i uvođenjem u službeni upotrebu, uz zadržavanje dvostrukosti u izgovoru i favorizovanje ćiriličnog pisma. Mere jezičke politike usmerene su na očuvanje jezičkog i nacionalnog jedinstva govornika srpskog jezika. Nasuprot tome, hrvatski, bosanski i crnogorski jezik imaju veliki pritisak da sopstvene jezičke identitete oblikuju i učvrste naspram drugih. Ovi jezici distanciraju se prvenstveno od srpskog, ali i međusobno. U tom cilju u Hrvatskoj su primenjene mere lingvističkog inženjeringa koji je zasnovan na oživljavanju hrvatskih regionalizama i arhaizama, ali i na masovnoj produkciji neologizama. Cilj je da se što više reči internacionalnog, i posebno srpskog porekla, zamene rečima hrvatskog porekla. Na meti jezičkih purista našle su se i naučna i stručna terminologija, termini stranog porekla zamenjeni su hrvatskim neologizmima. U slučaju bosanskog jezika, razlike prema srpskom i hrvatskom jeziku naglašavaju se isticanjem orijentalnog nasleđa i kroz intervencije u pravopisu. Inženjeri crnogorskog jezika oslanjaju se prvenstveno na izmenu fonološke strukture, standardizovanje dijalekatskih specifičnosti i arhaizaciju jezika (Bugarski 2002, 2005; Grinberg 2005).

Mere jezičke politike i planiranja su određene ideološkim a ne praktičnim potrebama i ciljevima, normativna rešenja se svode na rekonstrukciju srpskohrvatskog jezičkog standarda. Divergentne tendencije iz prošlosti dobijaju na snazi i usmeravaju jezički razvoj, na varijantskim razlikama izrastaju nacionalni jezici. Standardizacija jezika naslednika se odvija različitom dinamikom, određene faze standardizacije se sažimaju i ubrzavaju (selekcija, deskripcija i kodifikacija), a nakon prihvatanja jezičke norme proces standardizacije se usporava. Jezička politika i planiranje u ovim zajednicama služe prvenstveno za ostvarenje političkih i ideoloških ciljeva.

Zaključak

Jezička standardizacija na području bivše Jugoslavije je kontinuiran proces u kom jezičke zajednice naglašavaju simboličko-identitetsku funkciju jezika. Standardizacija jezika naslednika se odvija na postulatima nacionalističkog modela standardizacije i usmerena je na jezičku homogenizaciju nacije. Jezički nacionalizam, koji se sprovodi kroz mere jezičke politike i planiranja, predstavlja sredstvo za uspostavljanje granica među nacijama uz zanemarivanje primarne funkcije jezika.

Literatura

- Anderson, Benedikt. 1998. *Nacija: zamišljena zajednica*. Beograd: Plato.
- Badurina, Lada et al.(ur.). 2009. *Jezični varijeteti i nacionalni identiteti*. Zagreb: Disput.
- Brborić, Branislav et al.(ur.). 2006. *Srpski jezik u normativnom ogledalu*. Beograd: Beogradska knjiga.
- Bugarski, Ranko. 1993. *Jeziči*. Novi Sad: Matica srpska.
- Bugarski, Ranko. 2001. *Lica jezika*. Beograd: Biblioteka XX vek.
- Bugarski, Ranko. 2002. *Nova lica jezika*. Beograd: Biblioteka XX vek.
- Bugarski, Ranko. 2004. *Jezik u društvu*. Beograd: Čigoja.
- Bugarski, Ranko. 2009. *Evropa u jeziku*. Beograd: Biblioteka XX vek.
- Filipović, Jelena. 2009. *Moć reči. Oglеди iz kritičke sociolingvistike*. Beograd: Zadužbina Andrejević.
- Fishman Joshua. 1978. *Sociologija jezika*. Sarajevo: Svjetlost.
- Gelner, Ernest. 1997. *Nacije i nacionalizam*. Novi Sad: Matica Srpska.
- Greenberg, Robert D. 2005. *Jezik i identitet na Balkanu: raspad srpsko-hrvatskog*. Zagreb: Srednja Europa.
- Gudžević, Sinan. 1995. Srpskohrvatski jezički rat, u: Jakšić, Božidar (ur). *Interkulturalnost*. Beograd.
- Haugen, Einar. 1974. Dijalekt, jezik, nacija. *Kultura*, br. 25: 74-88.
- Hudson, Richard. 2001. *Sociolinguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ivić, Pavle. 1999. Jezičko planiranje u Srbiji danas. *Jezik danas*, III/9, 5-10.
- Jahić, Dževad. 1999. *Bošnjački narod i njegov jezik*. Sarajevo: Ljiljan.
- Jakšić, Božidar. (ur). 1996. *Ka jeziku mira*. Beograd.
- Judt, Tony & Lacorne, Denis (eds). *Language, Nation and State*. New York: Pallgrave. Macmillan.
- Kalve, Luj Žan. 1995. *Rat među jezicima*. Beograd: Biblioteka XX vek.
- Katičić, Radoslav. 1992. *Novi jezikoslovni ogledi*. Zagreb: Školska knjiga.
- Kordić, Snježana. 2010. *Jezik i nacionalizam*. Zagreb: Durieux.
- Kovačević Miloš. 1997. *U odbranu jezika srpskoga*. Beograd: Trebnik.
- Monnesland, Sven.(ur.). 2001. *Jezik i demokratizacija*. Sarajevo: Institut za jezik.
- Nikčević, Vojislav. 2004. *Štokavski dijasistem: Norma i kodifikacija*. Cetinje: Institut za crnogorski jezik i jezikoslovlje.
- Radovanović, Milorad. 2003. *Sociolingvistika*. Sremski Karlovci/Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Radovanović, Milorad. 2004. *Planiranje jezika i drugi spisi*. Sremski Karlovci/Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Smit, Antoni. 1998. *Nacionalni identitet*. Beograd: Biblioteka XX vek.
- Škiljan, Dubravko. 1988. *Jezična politika*. Zagreb: Naprijed.
- Škiljan, Dubravko. 1994. *Pogled u lingvistiku*. Opatija: Naklada Benja.
- Trudgill, Peter. 2000. *Sociolinguistic: An Introduction to Language and Society*. London: Penguin Books.
- Peter Trudgill (2004) Glocalisation and the Ausbau sociolinguistics of modern Europe, u Anna Duszak and Urszula Okulska (eds.) *Speaking from the margin: global. English from a European perspective*. Frankfurt: Peter Lang, 35-49.
- Vukomanović, Slavko. *Jezik, društvo, nacija*. Beograd: Jugoslovenska revija.

NATIONAL AND LINGUISTIC IDENTITY/IES ON SERBO-CROATIAN SPEAKING AREA AFTER THE COLLAPSE OF YUGOSAVIA

Summary

After the fall of Yugoslavia divergent trends in language and linguistic identity that existed since the beginning of Serbo-Croatian had decisive role. With the disintegration of Yugoslavia, revived romantic idea that each nation should have its own language. Language becomes an important factor in building national identity and the means of communication becomes a symbol of national identification. In the successor states of former Yugoslavia, the language is treated as an instrument for achieving political goals.

The paper starts from the basic definition of linguistic identity which is then considered in the wider context of the relationship between language, national identity and politics. As the consequence of the rejection of linguistic criteria for determining the identity of language, language planners insist on the symbolic importance of recognition successor languages.

Ana Jovanović

ГРИНБЕРГОВ МОДЕЛ СТАЊА И ПРОЦЕСА У ПРОУЧАВАЊУ ТИПОЛОГИЈЕ ЈЕЗИКА

У уводном делу рада се најпре даје кратак осврт на сагледавање дијахроније и синхроније као битних фактора за типолошку класификацију језика кроз историју лингвистичке мисли и уочавају се особености методолошког приступа америчког лингвисте Џозефа Гринберга (1915-2001). Затим се пажња усмерава на представљање основних карактеристика модела стања и процеса, који обједињује синхронијски и дијахронијски приступ, са посебним нагласком на аспекте различите од претходних начина проучавања лингвистичке типологије. У рад су такође укључени и конкретни примери које даје сам Гринберг, а указаће се и на предности, али и мањкавости оваквог модела у поређењу са другима.

Кључне речи: стање-процес, панхронија, динамизација типологије, интрагенетска и интергенетска класификација

1. Увод

Циљ овог рада је да се представи модел проучавања класификације језика угледног америчког лингвисте Џозефа Гринберга, који за разлику од фокусирања искључиво на дијахронијски или синхронијски приступ, обједињује оба приступа у оквиру свог модела стања и процеса. У раду ће пажња првенствено бити усмерена на представљање основних карактеристика овог модела са посебним нагласком на оне аспекте који га разликују од претходних начина проучавања лингвистичке типологије. Појасниће се појмови динамизације типологије и субтипологије, интрагенетског и интрагенетског испитивања језика, као и динамичког упоређивања језика, који су суштински важни за целокупно разумевање поменутог модела стања и процеса. Такође ће у рад бити укључени и конкретни примери које даје сам Гринберг, а указаће се и на предности, али и мањкавости оваквог модела у поређењу са другима, на које у свом раду указује мађарски лингвиста Ласло Дежо.

2. Класификација језика

2. 1. У књизи *Језик и лингвистика*, Ранко Бугарски даје објашњење по коме се језици могу традиционално класификовати на три начина. Један од њих је генетска класификација, која подразумева упоређивање генетски сродних језика како би се открио претпостављени заједнички предак. Њоме се испитује порекло језика кроз дијахронијску, тј. историјску перспективу, наглашава се важност промене језика током времена и успостављају се језичке или генетске породице, као што је нпр. германска, словенска, романска итд. У деветнаестом веку, компаратисти и младограматичари развили су упоредно-историјски метод, који је тада био најзаступљенији начин класификовања језика, а подразумевао је упоређивање

вање два или више језика са циљем да се утврди њихова повезаност и промене кроз историју, како би се установила генетска сродност језика и реконструисао њихов заједнички предак, прајезик. Дакле, у центар свог истраживања поставили су дијахронију и проучавали језичке промене кроз временску призму, тачније еволуциони развој човекове језичке способности, истовремено трагајући за општом одликом (*characteristica universalis*) заједничком свим језицима.

2.2. Као што код генетске класификације главни параметар за разврставање језика представља време, тако је код ареалне класификације пажња лингвиста усмерена на простор. Овај вид класификације језика разматра блискости у језицима које су настале услед географске близине и честог контакта и мешања говорника, па се тако стварају ареалне групе језика, каква је, рецимо, балканска.

2.3. Трећи начин класификације, који се преваходно фокусира на проучавање структуре језика, назива се лингвистичка типологија, из које настају структурални типови, нпр. флективни, коренски, аглутинативни итд. (в. Бугарски 1996: 53) Типолошка анализа језика може се спровести на свим језичким нивоима (нпр. на морфолошком, али и на фонолошком нивоу итд.), и управо због тога, али и због постојања великог броја различитих критеријума, Дејвид Кристал сматра да се језичке разлике, а самим тим и типови језика не могу изричито и оштро разграничити, већ само до одређеног степена (в. Кристал 1985: 257-258). Он ће указати на то да је типологија првенствено заинтересована за разлике које постоје у језичким структурама, а потрага за оним што је језицима заједничко доноси појам језичких универзалија, истакавши да се ова два приступа класификацији језика, иако концепцијски различита, ипак могу међусобно допуњавати (в. Кристал 1996: 84).

3. Однос: синхронија – дијахронија – панхронија

3. 1. Пошто се разматрају структуралне особености језика, за типологију је од велике важности синхронија, тј. пресек језичких одлика у датом временском тренутку, али за разлику од Де Сосира који ће, у *Курсу опште лингвистике*, направити јасну разлику између дијахроније и синхроније, каснији лингвисти увидеће значај њиховог прожимања и увешће нови термин – панхронија – којим ће се објединити промене у језику и људска когниција.

3. 2. Габеленц ће у трагању за општом граматиком за реални циљ поставити типолошко проучавање конкретних језика, мада ће уочити мањкавости и ограничења само типолошки оријентисаног испитивања, а самим тим и потребу да се уједини дескриптивни и дијахронијски метод, али ће тај идеални приступ због своје сложене природе ипак остати задатак будућих типолога. Матезијус је сматрао да је немогуће извести опште одлике језика на основу тада постојеће типологије, па ће се концентрисати на конкретан језик, те ће проучавати главне особине енглеског и чешког, које постоје и у другим језицима, али се у ова два језика јављају у посебним комбинацијама. Скаличка, пак, види проучавање структуралних типова као основу сваке типологије, па у синхронијском опису угрофинске групе језика тежиште ставља на морфолошку структуру. Према Мешканинову и Катселсону типологија мора објаснити план садржаја, с обзиром да је само морфолошка структура недовољна да образложи разноликост људских језика. Једино комбиновањем синхроније и дијахроније и анализом главних реченичних конституената (subjekta, глаголског предиката, објекта и атрибутских конструкција) могу се открити карактеристике плана израза и плана садржаја у

језицима као и фазе њиховог развоја. Јакобсон ће, за разлику од Де Сосира, синхронију и дијахронију довести у везу и уочиће потребу да се проучавање структуралних типова језика допуни анализом промена у току развика. Хјелмслев ће први увести појам панхроније, док ће га Јакобсон подробније објаснити и поставити за оптималан приступ класификацији језика чије се законитости могу применити на језик деце, а и на афазују (в. Дежи 2008: 111-112).

4. Хумболт и Гринберг

Велики лингвиста деветнаестог века, Вилхелм фон Хумболт се на неки начин кретао између генетске и типолошке класификације, али ће Џозеф Харолд Гринберг јасно увидети потребу да се ова два приступа обједине, и то ће најбоље представити својим моделом стања и процеса. Поменути лингвисти имају додирних тачака, јер сматрају да треба истовремено емпиријски проучавати велики број језика (тзв. масовно упоређивање), притом се обојица концентришу на форму, потпуно занемаривши семантички аспект, а такође увиђају значај ванјезичких фактора у лингвистичком испитивању. Међутим, разилазе се у следећем: први се концентрише на морфолошки језички ниво, док се други определио за проучавање синтаксичке структуре. Када је у питању однос синхроније и дијахроније ситуација је нешто компликованија. Хумболт се превасходно опредељује за синхронију, али он каже јасно „језик је нешто стално и у сваком тренутку пролазно“³, (стога се не може занемарити чињеница да он са одобравањем гледа на језичко испитивање које језик не ограничава само на стање већ их описно приказује као процес, јер се под утицајем непрестаног рада људског ума, и сам језик неумитно развија), а Гринберг, премда увиђа потребу за комбинацијом синхроније и дијахроније, ипак сматра да сама синхронијска типологија даје сасвим природан оквир проучавању општих принципа промене у језику, из чега произилази да синхронија доминира чак и у пољу проучавања језичких промена.

Не чуди онда што ће овај истакнути амерички лингвиста, употпунивши свој модел стања и процеса дијахронијским приступом, дијахронију подредити синхронији, јер, како сам тврди, оно што се дешава језику у једном стању независно је од стања у којима је претходно био, другачије речено, систем једног језика не поседује моћ памћења. У оквиру лингвистичке типологије, дијахронија нити игра водећу улогу нити има теоретски јасно дефинисан статус, што проистиче из уверења да је основна димензија лингвистичких типова синхронијска, стога је типологија и дефинисана тако да буде синхронијски концепт те се у том погледу може наћи суштинска сличност између ове двојице типолога, мада се не може одбацити чињеница да код обојице постоји потреба за проучавањем структуре уз сагледавање промена у историјском развоју.

5. Модел стања и процеса

5. 1. Модел стања и процеса обједињује упоредно-историјске и синхронијске, тј. генетске и типолошке факторе у класификовању језика. Сваки од логично могућих типова у оквиру једне одређене типологије за који се може наћи емпиријска потврда представља једно стање, а самим тим и сви језици света који припадају датом типу налазе се у том истом стању. Посматрајући било која два

³ Вилхелм фон Хумболт, *Увод у дело о Кави језику*, превела Кострешевић, Олга, Књижевна заједница Новог Сада Дневник, Нови Сад, 1988, 108

стања, треба размотрити да ли постоје процеси којима језик може из једног прећи у друго стање, и обрнуто. За било који пар стања А и В, уколико следимо Гринбергов латинични начин обележавања, постоје четири могућности: 1) да језик из стања А пређе у стање В, и обрнуто, 2) да језик из стања А пређе у стање В, али не и обрнуто, 3) да језик из стања В пређе у стање А, али не и обрнуто, и коначно 4) да не постоји могућност нити да А пређе у В, нити да В пређе у А, или једноставно графички приказано:

1) $A \leftrightarrow B$ 2) $A \rightarrow B$ 3) $A \leftarrow B$ 4) $A \nleftrightarrow B$

Стога, уколико се укупан број стања означи латиничним словом n , укупан број дијаграма стања и процеса може се извести формулом $2(n^2 - n)$ (в. Гринберг 1978: 67). Уколико се уочи више процеса може се говорити о вишеструком пореклу, супротном од једноструког, тј. јединственог порекла језика.

5. 2. Како би се показало неопходно прожимање типологије и упоредно-историјског метода, потребно је извршити динамизацију типологије и субтипологије, као и интергенетско и интрагенетско поређење језика.

Проблем динамизације типологије стар је колико и само генетско и типолошко испитивање језика, па је и сам Хумболт био свестан да је индоевропски у праисторији могао бити аглутинативан, да су класични језици флективни, али да енглески то није, али му се замера што ни он ни његови следбеници нису могли да објасне типолошке промене у оквиру језичких породица. Циљ овог метода јесте да се конструише “животни век” главног својства типологије или субтипологије, тј. да се опише процес којим оно настаје, како се развија по одређеним мерилима и како се на крају губи. Динамизација типологије поистовећује се са моделом стања и процеса, а динамизација субтипологије (скуп језика у оквиру дате типологије које карактерише нека одлика која није универзална) је заправо један њен појединачни случај.

Интрагенетско и интергенетско испитивање представља примену динамизације. У интрагенетском испитивању из синхронијског проучавања структуре једног језика доносе се општи закључци који се преносе на дијахронијски ниво, тј. динамизују се, док се такви закључци код интергенетског метода доносе кроз поређење одлика структура различитих језика. За типологију уопште није довољно само интрагенетско упоређивање, јер чак ни тако велика језичка породица попут индоевропске не испољава апсолутно све могуће типолошке карактеристике, нпр. нема реда речи у коме глагол претходи објекту, а са субјектом на крају. Постоји могућност да се појмови интрагенетски и интергенетски доведу у везу, али треба водити рачуна о степену генетског сродства. Ако се пореди, рецимо, развој одређеног члана у грчком језику, германским и романским језицима, може се рећи да су сви језици на неки начин сродни, али се развој поменутог члана може посматрати само интрагенетским проучавањем, истовремено интергенетски поредећи један језик са другим, али и са осталим језицима у којима је дошло до сличног развоја. Прелазак из флексије у изолацију, као једна од најосновнијих морфолошких промена, може се проучавати у романским, германским и другим гранама индоевропске језичке породице, а затим се упоредити са јужнословенским, тачније, македонским и бугарским језиком. Формирање реченице са партитивним објектом појављује се јако рано у неким гранама индоевропске породице, као што су словенска и балтичка, а затим много касније у романским језицима у оквиру исте породице, а може се упоредити са сличним конструкцијама у балто-финским језицима (в. Дежи 2008: 166-117). У наведеном случају, интрагенетски феномени припадају истох породици језика и могу се повезати

са језицима различитог генетског порекла. Ако постоји могућност да се уједине индоевропска, уралска, туркијска и алтајска у оквиру евроазијске макропородице, биће могуће садашње интергенетско испитивање поистоветити са интрагенетским.

Динамично упоређивање представља пети метод који испитује каква је улога језичког контакта у оквиру дијахронijsког сагледавања промена у језику и представља важан чинилац у сваком од наведених метода. Важност фактора географске близине језика никако не сме бити занемарена у лингвистичкој анализи, али поменути фактор може проузроковати необично много проблема, пре свега што се на једном подручју може срести неколико језика који припадају различитим породицама, а притом могу показати много сложених сличности, типолошки гледано.

5. 3 Гринберг ће уочити да унутар модела стања и процеса постоји чврста повезаност, али она има две варијанте јаку и слабу. Уколико у једном дијаграму стања и процеса (ако се позајми терминологија графичке теорије) има бар два стања, мора да постоји начин да се један језик креће ка неком другом или из њега, ипак, у том случају није нужно да је сваки пар стања чак и посредно повезан, већ једино важи претпоставка да мора постојати стрелица која води од и ка неком стању. Оваква уопштена хипотеза се може сматрати тачном, али она искључује поједине трајне карактеристике које нису универзалне, илустроване једноставном типологијом коју дефинише присуство или одсуство тоналности (в. Гринберг 1978: 68).

тонални	нетонални
---------	-----------

Из оваквог приказа могао би се извести закључак да ниједан језик са тоналним системом не би могао прећи у нетонални, нити обрнуто, чиме бисмо добили две трајне особине које нису универзалне и тиме одбацили теорију језичке моногенезе, јер би морала изворно постојати два језика, тонални и нетонални, из којих би се изродили данас постојећи. Наравно, овакав закључак је несумњиво погрешан, али је на њега скренута пажња управо због тога што од такве премисе полазе неки историјски лингвисти који поричу генетску сродност нетоналних језика у оквиру породице коју карактерише тоналност, односно тонално маркираних језика у оквиру нетоналне језичке породице.

Дакле, по претходно наведеној, тзв. слабијој хипотези, у сваком језичком типу у оквиру типологије са најмање два стања постоји макар један процес који води ка и из њега. Међутим, по тзв. снажнијој хипотези, сваки је дијаграм чврсто повезан, што значи да за било која два постојећа стања А и В мора постојати путања која води из А у В, и барем једна која води из В у А. Једноставније речено, сваки се тип може преобратити у било који други чак иако нису директно повезани.

Према снажнијој хипотези свако стање је непосредно повезано са било којим другим, што није прихватљиво, док је према слабој свако стање посредно или непосредно повезано са другим, која је примеренија и за самог аутора, јер је флексибилнија у том смислу што уколико не постоји директна промена из једног типа у други, поспешује трагање за индиректном. Уз помоћ основног реда речи у реченици са С, О, и П може се илустровати сваки од наведених метода, и то на следећи начин: постоји, дакле, шест логично могућих типова СОП, СПО, ПСО, ПОС, ОПС, ОСП као и велики број могућности међусобне промене, нпр. СОП

→ СПО, СОП → ПСО, СОП → ПОС, СОП → ОПС итд. Међутим, синхронијска типологија не дозвољава постојање ОСП, док дијахронијска ограничава промене преосталих потврђених реда речи, што доводи до динамизације типологије реда речи у оквиру модела стања и процеса. Кад је питању чврста повезаност промена, нема директне промене из СОП у ПОС, што показује да је јака варијанта неподесна, док ће се према слабој претпоставити прелаз СОП → СПО → ПСО, као могући прелаз из протоиндоевропског СОП у келтски ПСО, уколико нема доказа за СОП → ПСО (в. Дежи 2008: 116-118).

6. Закључак

У раду смо покушали да сагледамо синхронију, дијахронију и панхронију кроз историју типолошке, али и лингвистичке мисли уопште, како бисмо направили увод за представљање Гринберговог модела модела стања и процеса, који обједињује обе перспективе. Де Сосир је, желећи са осамостали синхронијску лингвистику, инстистирао на јасном разграничењу синхронијске и дијахронијске перспективе, док је Јакобсон, када је циљ осамостаљења постигнут, покушао да та два начина сагледавања језика доведе у везу кроз јединствени оквир који је назвао панхронија. У граматичкој типологији ће, ипак, повезивање синхроније и дијахроније у оквиру панхроније остати само хипотеза све док Гринберг поменути идеју није систематски изложио кроз модел стања и процеса.

Суштина приказивања модела стања и процеса јесте заправо покушај да се размотре начини проширивања досегнутог оквира проучавања језичких универзалија који укључује дијахронијску димензију, а чији су доприноси многоструко значајни. Дијахронијски принципи укључени су у објашњење нижих и виших нивоа генерализација изведених на основу синхронијског пресека, при чему се неретко даје појашњење изузетака. Поменути принципима, наиме, припада додатна заслуга, јер много целисходније од саме синхронијске типологије под општа начела постављају не само неуниверзалне типолошке карактеристике, већ и идиосинкратична правила карактеристична за поједини језик, која могу послужити као доказ прелаза од мање сложених, али много чешћих лингвистичких типова.

Литература

- Бугарски, Ранко, *Језик и лингвистика*, Чигоја штампа, Београд, 1996.
- Campbell, Lyle, *American Indian Languages: The Historical Linguistics of Native America*, Oxford University Press, New York, 1997.
- Croft, William, "Introduction", у: *Typology and Universals*, second edition, Cambridge University Press, Cambridge, 2003, 1-20.
- Crystal, David, *The Cambridge Encyclopedia of Language*, second edition, Cambridge University Press 1996.
- Dezsi, Laszlo, "Synchrony, Diachrony and Greenberg's state-process model", *Јужнословенски филолог*, LXIV, 2008, р. (109-122).
- Фон Хумболт, Вилхелм, *Увод у дело о Кави језику*, превела Кострешевић, Олга, Књижевна заједница Новог Сада Дневник, Нови Сад, 1988.
- Greenberg, Joseph Harold, *Language typology: a historical and analytical overview*, Mouton, The Hague, The Netherlands, 1974.

- Greenberg, Joseph Harold, *On language: selected writings of Joseph H. Greenberg*, edited by Denning, Keith M. and Kemmer, Suzanne, Stanford University Press, California, 1990.
- Greenberg, Joseph Harold with Ferguson, Charles Albert and Moravcsik, Edith A. *Universals of Human Language, Volume 1*, Stanford University Press, California, 1978.
- Hopper, Paul J. And Traugott, Elizabeth Closs, *Grammaticalisation*, second edition, Cambridge University Press, Cambridge, 2003.
- Ивић, Милка, *Правци у лингвистици 1*, девето издање, Библиотека XX век, Београд, 2001.
- Joseph, John Earl, *From Whitney to Chomsky: essays in the history of American linguistics*, John Benjamins publishing Co., Amsterdam, the Netherlands, 2002.
- Кристал, Дејвид, *Енциклопедијски речник модерне лингвистике*, превели Клајн, Иван, и Хлебце, Борис, друго издање, Нолит, Београд, 1985.
- Мунен, Жорж, *Историја лингвистике, од почетка до XIX века*, превела Илијин, Вера, Библиотека XX век Београд, 1996.
- Petronijević, Božinka, "Wilhelm von Humboldt in der sprachwissenschaftlichen Literatur auf dem serbokroatischen Sprachgebiet", *Wissenschaftliche Zeitschrift der Humboldt- Universität zu Berlin, Gesellschaftsw, R. XXXIII*, 1984.
- Ramat, Paolo, *Linguistic Typology*, translated by A.P.Baldry, Mouton de Gruyter, The Hague, The Netherlands, 1987.

GREENBERG'S STATE-PROCESS MODEL IN THE STUDY OF LANGUAGE TYPOLOGY

Summary

A concise recapitulation of the views on diachrony and synchrony as significant factors in determining the typological classification of languages throughout the history of linguistic thought is presented in the introduction of the paper as well as the particularities in the methodological approach of Joseph Greenberg, an American linguist (1915-2001). Henceforth the attention is focused on the demonstration of some fundamental characteristics of the state-process model, in which both synchrony and diachrony are incorporated, especially emphasizing those aspects distinct from other methods in studying linguistic typology. Specific examples given by Greenberg himself are likewise included in the paper, and the advantages as well as deficiencies of the model in comparison with others will be provided furthermore.

Danica Jerotijević

Ivana MILOJEVIĆ
Beograd

PRIMENA JEZIČKOG REFERENTNOG OKVIRA U REFORMI NASTAVE NOVOGRČKOG JEZIKA KAO DRUGOG STRANOG JEZIKA

U radu se analiziraju rezultati dobijeni testiranjem studenata druge godine Filološkog fakulteta u Beogradu koji su u letnjem semestru akademske 2009/10. godine slušali nastavu iz Savremenog grčkog jezika P- 4. Međunarodni ispit za sticanje diplome o znanju grčkog jezika Ministarstva prosvete i vera Republike Grčke i Centra za grčki jezik u Solunu (Πιστοποίηση επάρκειας της Ελληνομάθειας, Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας) ne poseduje u okviru zvanične certifikacije A1 nivo tako da testiranje studenata priznatim certifikacionim instrumentom nije bilo moguće. Postupak akreditacije Filološkog fakulteta pokazao se kao odlična prilika za reformu kurikuluma Grupe za grčki jezik i književnost. Analizom rezultata i upoređivanjem starog i novog kurikuluma Katedre za neohelenske studije, došlo se do zaključka da je neophodno uvođenje A1 nivoa u zvaničnu certifikaciju ispita o znanju grčkog jezika, koji bi bio usklađen sa Zajedničkim evropskim okvirom za žive jezike (*The Common European Framework of Reference for Languages – CEFR/A1*).

Cljučne reči: nastava novogrčkog jezika kao drugog stranog, reforma, certifikacija, CEFR

Uvod

Nastava novogrčkog jezika kao drugog stranog, realizuje se na Filološkom fakultetu Univerziteta u Beogradu od osnivanja Katedre za neohelenske studije, tj. od akademske 1995/1996. godine. Interesovanje za učenje grčkog jezika kao izbornog u početku nije bilo veliko. Broj studenata koji su pohađali ovaj kurs varirao je između 15 i 25 studenata. Od 2002. godine interesovanje je iz godine u godinu bilo sve veće. Dolaskom velikog broja grčkih investitora u Srbiju otvaraju se mnoge grčke firme i banke što je automatski značilo i lakše zapošljavanje diplomiranih studenata neohelenistike. Stoga grčki jezik poslednjih godina predstavlja jedan od najpopularnijih jezika među studentima Filološkog fakulteta u Beogradu, o čemu svedoči i podatak da se akademske 2009/2010. godine prijavilo oko 100 studenata da prati predavanja iz ovog kursa.

Univerzitetska reforma u skladu sa Bolonjskom deklaracijom, zahtevala je diverzifikovanje nastave, ali i procesa ocenjivanja studenata. Reformisanim kurikulumom uspostavlja se veća interaktivnost nastavnika i studenata na časovima, a i sama forma ispita se menja, ispit postaje kompleksniji, sastoji se iz više delova (kolokvijuma, gramatičkih tekstova, veštine slušanja i razumevanja teksta, pismene i usmene produkcije itd.) sve u cilju povećanja efikasnosti studija, kako bi se zadovoljile potrebe studenata i ispunili standardi visokog obrazovanja.

Nastavni plan i program do 2006. godine

Grčki kao drugi strani jezik učio se po zastareloj tradicionalnoj metodi sve do 2006. godine. Do tada je za realizaciju nastave iz predmeta Grčki jezik kao izborni

korišćen udžbenik *Elinika tora 1+1¹* na prvoj godini a na drugoj *Elinika tora 2+2²*. Ovaj udžbenik podeljen je u dva dela, u prvom delu (1) akcenat je stavljen na osnovnu strukturu jezika, dok je u drugom delu (+1) akcenat stavljen na gramatiku (građenje i upotrebu vremena, promenu imenica i prideva, zamenica itd.). Udžbenik se sastoji iz dijaloga, tekstova, gramatike i brojnih vežbanja, kao i dodatka sa rečnikom i gramatičkim pravilima, a propraćen je i radnom sveskom, rešenjima i kasetom. Ispitivanje stečenog znanja, po tadašnjem planu i programu, obavljano je pismenim i usmenim putem. Pismeni deo ispita obuhvatao je gramatički test, kao i prevod kraćeg teksta sa grčkog na srpski i sa srpskog na grčki, dok se usmeni deo svodio na čitanje i prevođenje lekcija iz knjige i razgovor na zadatu temu. Ispit se polagao posle odslušana četiri semestra, što znači da nije postojala kontinuirana provera znanja. Takvim načinom rada i učenja jezik se nije mogao savladati.

Svrha reformisanja nastave bila je svakako sticanje znanja i neophodnih veština, te je stoga jedan od najvažnijih zadataka u kreiranju novog, reformisanog kurikulumu iz predmeta Grčki jezik kao izborni- godišnji (na prvoj godini) i završni (na drugoj godini), danas Savremeni grčki jezik P-1, 2, 3 i 4 (danas su to jednosemestralni ispiti) bilo svakako implementiranje novina ovog novog sistema u nastavni plan i program.

Reformisani nastavni plan i program

Uvođenjem komunikativne metode od 2006. godine kao načina izvođenja nastave grčkog kao stranog jezika uvode se kao obavezna literatura na prvoj godini udžbenik *Epikinoniste elinika 1³*, a na drugoj *Epikinoniste elinika 2⁴*, autora Fraso Arvanitaki i Kleantisa Arvanitakis. Udžbenici predstavljaju savremeni metod učenja novogrčkog jezika za strance, od početnog pa sve do naprednog nivoa. Sastoji se iz tri toma, koji pokrivaju 250-270 sati nastave. Svaki tom sadrži dijaloge, tekstove, lekcije po poglavljima, usmena vežbanja, gramatička i leksička vežbanja, vežbanja razumevanja usmenog govora, tabele sa gramatičkim primerima (izuzecima), uputstva za profesore, rečnik (pojmovi) na engleskom, francuskom, nemačkom, španskom i italijanskom, rešenja pismenih vežbanja kao i cd sa snimljenim vežbanjima. Prva dva toma obuhvataju sve najznačajnije gramatičke partije. Svaki tom sadrži 24 lekcije od kojih su 4 rekapitulacija do tada obrađenog gradiva. Dijalozi i tekstovi koji se javljaju u knjizi u direktnoj su vezi sa Grčkom, njenom kulturom i civilizacijom ali i svim ostalim sferama života. Teme su aktuelne, uzete iz svakodnevnog života i samim tim pomažu studentu/učeniku da razume, da kaže, da pročita i da napiše sve ono što je potrebno kako bi što tačnije komunicirao sa savremenim Grkom.

Nakon reformisanja nastavnog plana i programa 2006. godine uvode se predispitne obaveze kao uslov da se pristupi ispitu. Predispitne obaveze obuhvataju jedan kolokvijum koji nosi 20 bodova, redovnost na predavanjima koja nosi 5 bodova i aktivnost studenata na vežbanjima koja takođe nosi 5 bodova. Pismeni deo ispita nosi 40 bodova i obuhvata razumevanje pismenog teksta- 15 bodova, razumevanje usmenog teksta- 15 bodova i gramatički test koji nosi 20 bodova. Usmeni deo ispita nosi 20 bodova, studenti odgovaraju na postavljena pitanja iz određene oblasti ili se ispituju u paru, pri čemu učesnici zastupaju i brane suprotstavljene stavove na zadatu temu.

1 Δημητρά, Δ., Παπαχειμώνα Μ. (1992). *Ελληνικά τώρα 1+1*, Αθήνα: Νόστος

2 Δημητρά, Δ., Παπαχειμώνα Μ. (1992). *Ελληνικά τώρα 2+2*, Αθήνα: Νόστος

3 Αρβανιτάκης, Κ., Αρβανιτάκη, Φ. (2009). *Επικοινωνήστε ελληνικά 1*, Αθήνα: Δέλτος

4 Αρβανιτάκης, Κ., Αρβανιτάκη, Φ. (2009). *Επικοινωνήστε ελληνικά 2*, Αθήνα: Δέλτος

Prema novom reformisanom kurikulumu, a u skladu sa *Zajedničkim evropskim okvirom za žive jezike* izlazni nivo jezičke kompetencije iz predmeta Savremeni grčki jezik P-2 bi bio A1, dok bi izlazni nivo jezičke kompetencije iz predmeta Savremeni grčki jezik P-4 bio A2.

Međunarodni ispit za sticanje diplome o poznavanju grčkog jezika Ministarstva prosvete i vera Republike Grčke⁵ i Centra za grčki jezik u Solunu⁶ ne poseduje u okviru zvanične sertifikacije grčkog jezika A1 nivo. *Zajednički jezički okvir za žive jezike: učenje, nastavu i ocenjivanje* nudi određene opštevažeće nivoe koji služe kao standard u proceni stepena poznavanja stranog jezika kao i praćenja postignuća učenja (*Zajednički evropski okvir za žive jezike* 2003: 9). Nepostojanje A1 nivoa onemogućava praćenje postignuća i napredovanja učenja kod početnika, stoga smatramo da je neophodno uvođenje A1 nivoa u zvaničnu sertifikaciju ispita o znanju grčkog jezika, koji bi bio usklađen sa CEFR/A1.

Standardizacija novogrčkog jezika

Zajednički evropski okvir predstavlja zajedničku bazu za izradu programa, udžbenika, referenci i proveru znanja u nastavi stranih jezika u Evropi. Iscrpno se objašnjava kako treba učiti neki strani jezik za potrebe komunikacije i navode znanja i veštine kojima treba ovladati radi sticanja delotvornog jezičkog izraza. Posebna pažnja se posvećuje kulturnom kontekstu određenog jezika.

Zajednički evropski okvir definiše nivoe kompetencija/sposobnosti koji omogućavaju lakše poređenje i usklađivanje različitih sistema i vrednovanja, praćenje učenja po etapama i tokom celog života. Zahvaljujući zajedničkoj bazi ciljeva, objašnjenih na eksplicitan način, Zajednički okvir poboljšava transparentnost nastave, programa i diploma i tako doprinosi boljoj međunarodnoj saradnji u oblasti stranih jezika. Ustanovljavanje objektivnih kriterijuma u određivanju jezičkih kompetencija treba da pojednostavi proceduru priznavanja različitih diploma i učini lakšim slobodno kretanje ljudi u Evropi (*Zajednički evropski okvir za žive jezike* 2003: 9).

Poželjno je izraditi zajednički evropski okvir za jezike za sve nivoe kako bi se:

- podržala i olakšala saradnja među obrazovnim ustanovama iz različitih zemalja;
- postavili dobri temelji za priznavanje diploma i sertifikata za jezike između različitih zemalja;
- intenzivirala međusobna saradnja i koordinirale zajedničke aktivnosti a samim tim i pomoglo učenicima/ studentima, nastavnicima/ profesorima, organizatorima nastave, institucijama za nostrifikovanje diploma i administrativnim radnicima u obrazovanju; (*Zajednički evropski okvir za žive jezike* 2003: 13).

Savet Evrope predlaže šest opštih nivoa koji sveobuhvatno pokrivaju oblast učenja i nastave evropskih jezika: A1- početni nivo, A2- srednji nivo, B1- prag nivo, B2- napredni nivo, C1- samostalni nivo i C2- vladanje jezikom (*Zajednički evropski okvir za žive jezike* 2003: 31).

Jedine potvrde o poznavanju grčkog jezika do 1998. godine koje je priznavala grčka država jesu potvrda Škole za novogrčki jezik Filozofskog fakulteta pri Aristotelovom

5 Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων της Δημοκρατίας της Ελλάδος, www.ypepth.gr

6 Πιστοποίηση επάρκειας της Ελληνομάθειας, Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας

univerzitetu u Solunu⁷ kao i potvrda Škole za novogrčki jezik Filozofskog fakulteta pri Nacionalnom i Kapodistrijasovom univerzitetu u Atini⁸. Ove potvrde bile su neophodne za upis na više škole i fakultete u Grčkoj. Ispite koje organizuju ova dva fakulteta mogli su da polažu samo stanovnici i predavači grčkog jezika iz Grčke. Za predavače grčkog jezika van Grčke sve do maja 1999. godine nije postojala mogućnost dobijanja priznatog sertifikata o poznavanju grčkog (Andonopulu 2001: 4).

Međunarodni certifikat o poznavanju grčkog jezika zvanično je odobren 1998. od strane Ministarstva za nacionalno obrazovanje i verska pitanja Republike Grčke. Time se zadovoljila potreba predavača grčkog jezika kao stranog i učenika za državnim certifikatom na različitim nivoima. Isključivu nadležnost i odgovornost za izdavanje ovih certifikata ima Odeljenje za podršku i promovisanje grčkog jezika pri Centru za novogrčki jezik⁹ u Solunu koji je direktno odgovoran Ministarstvu za nacionalno obrazovanje i verska pitanja Republike Grčke.

Certifikat o poznavanju grčkog jezika, u zavisnosti od nivoa, pruža brojne mogućnosti:

- potvrđuje nivo znanja grčkog jezika;
- predstavlja preduslov za sticanje radnog ugovora te obavljanje različitih zanimanja u Republici Grčkoj;
- certifikat Gama stepena (B1) omogućava strancima da se upišu na osnovne ili master studije u Grčkoj;
- certifikat Delta nivoa (C1) predstavlja preduslov za sticanje radnog ugovora te zaposlenja državljanina bilo koje države članice Evropske Unije u državnom aparatu Republike Grčke;

Ispit *Elinomatija*¹⁰ za dobijanje ovog sertifikata izvodi se od 1999. godine na A-alfa, B-vita, Γ-gama i Δ-delta nivou (A početni, D napredni). Četiri nivoa ispita *Elinomatije* u korelaciji su sa sledećim nivoima prema Zajedničkom evropskom okviru: Alfa nivo odgovara A2, Vita nivo B1, Gama nivo B2 i Delta nivo C1. A1 i C2 su nivoi koji nedostaju prema postojećoj višestepenoj skali Zajedničkog evropskog okvira što znači da bi trebalo uvesti početni A1 nivo kome bi odgovarao Alfa1 nivo kao i završni C2 kome bi odgovarao Gama 2 nivo. Tako bi skala jezičkih kompetencija za vrednovanje i ocenjivanje znanja grčkog jezika u korelaciji sa *Zajedničkim evropskim okvirom za žive jezike* posedovala sledeće nivoe A1 (A1), A2 (A2), B1 (B1), B2 (B2), Γ1(C1) i Γ2(C2).

Profesorka Njovi Andonopulu, upravnica Katedre za engleski jezik i književnost na Aristotelovom univerzitetu u Solunu i upravnica Odeljenja za podršku i promovisanje novogrčkog jezika pri Centru za grčki jezik, izložila je problem standardizacije grčkog jezika na 1. međunarodnom kongresu neohelenista održanom od 2-5. jula 2008. godine u Atini. Dr Andonopulu je dobila podršku za nastavak procesa standardizacije i realizaciju projekta uvođenja A1 i C2 nivoa u 2010. godini, na Generalnoj skupštini neohelenista u čijem radu su učestvovali predstavnici Evropske, Američke i Australijske Asocijacije za novogrčke studije.

Prema njenoj studiji, A1 nivo bio bi namenjen deci uzrasta 8-12 godina. Uvođenje ovog novog nivoa odgovor je na višegodišnje zahteve roditelja Grka iz dijaspore, koji

7 Σχολείο Νέας Ελληνικής Γλώσσας της Φιλοσοφικής Σχολής του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, www.auth.gr/smg

8 Σχολείο Νέας Ελληνικής της Φιλοσοφικής Σχολής του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, www.uoa.gr

9 Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας στη Θεσσαλονίκη, www.greek-language.gr

10 Πιστοποίηση επάρκειας της Ελληνομάθειας

žele da njihova deca ranije započnu sistematsko učenje grčkog jezika i da istovremeno imaju mogućnost da verifikuju znanje koje su stekli. A1 nivo takođe je namenjen i adolescentima i punoletnim licima, budući da pojedini pohađaju časove grčkog jezika ne bi li se osposobili za najprostiju svakodnevnu komunikaciju, želeći da poseduju sertifikat o svom, pa čak i osnovnom, poznavanju grčkog jezika.

Γ2 nivo pruža sertifikat o najvišem poznavanju grčkog jezika, dok bi jedan novi, Γ2+ nivo bio namenjen predavačima grčkog jezika kao stranog izvan Grčke. Ispit Γ2+ nivoa sastojao bi se iz dva dela, prvi deo testirao bi znanje grčkog jezika, a drugi znanje iz metodike nastave grčkog jezika kao stranog.

Uvođenjem A1 i Γ2 nivoa dobili bismo 6 nivoa, kako predlaže i Savet Evrope koji bi bili u potpunosti u skladu sa *Zajedničkim evropskim okvirom za žive jezike*. Budući da je evropski okvir za žive jezike prihvaćen ne samo u Evropi već i u Americi, Australiji i Kanadi uvođenje ovih nivoa bilo bi od velikog značaja i predstavljalo bi dodatni podsticaj za potencijalne učenike. Time bi se povećao ne samo broj kandidata koji bi polagali ispit *Elinomatija*, već i broj kandidata koji uče grčki jezik (Andonopulu 2008: 11).

Očekivani nivo postignuća studenata

Prilikom definisanja potreba studenata i ishoda znanja upravljali smo se zahtevima grčke sertifikacije. Očekivani nivo postignuća studenata nakon odslušana 4 semestra kursa *Savremeni grčki jezik P-1, 2, 3 i 4* poklapa se sa A2 nivoom sertifikacije grčkog jezika, stoga bi student trebalo da uspešno odgovori na sledeće zahteve :

- da bude u stanju da razume suštinu razgovora dva izvorna govornika ili običnog teksta sa poznatim svakodnevnim temama
- da razume jednostavna obaveštenja koja se javljaju u štampi, na radiju, televiziji ili na javnim mestima
- da bude sposoban da piše kratke jednostavne tekstove o situacijama iz svakodnevnog života
- da pruža osnovne informacije
- da ume da napiše jednostavne molbe
- da opiše osobe, događaje ili prostor
- da piše prijateljska ili formalna pisma
- da bude u stanju da komunicira u svakodnevnim situacijama koje zahtevaju jednostavnu i direktnu razmenu informacija

(*Οδηγός για τις εξετάσεις πιστοποίησης της ελληνομάθειας*, 2001:26).

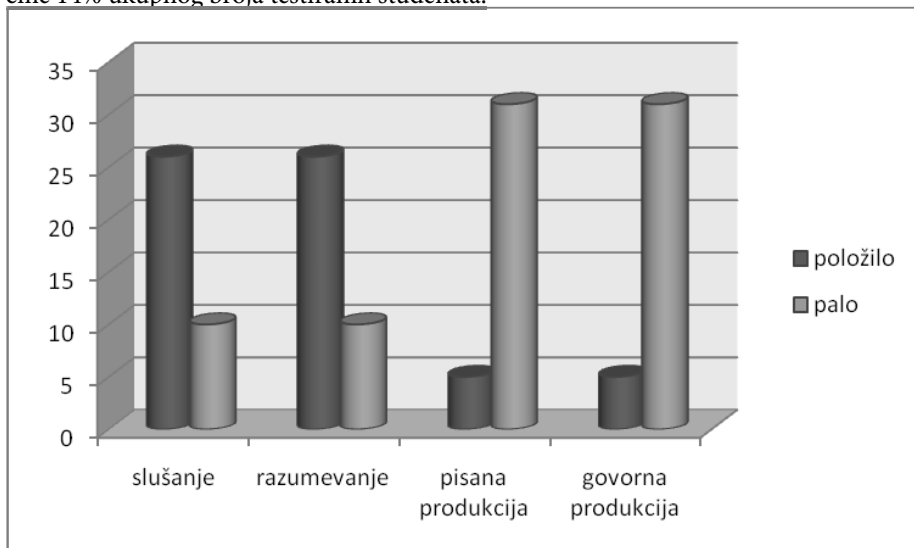
Kako bismo se uverili da je ovakav nivo predikcije moguće ostvariti odlučili smo da testiramo studente druge godine grčkog kao izbornog premeta.

Budući da ne postoje zvanični testovi znanja na A1 nivou Ministarstva prosvete i vera Republike Grčke, nije bilo moguće testirati studente u okviru kursa *Savremeni grčki jezik P-2*, tj. proveriti da li studenti postižu očekivane rezultate na prvoj godini.

Što se tiče znanja i rezultata koje postižu studenti u okviru reformisanog kursa *Savremeni grčki jezik P-4*, studenti su testirani na Alfa nivou *Elinomatije* tj. A2 nivo / CEFR iz 2008. godine, nakon odslušanog četvrtog semestra. Radili su zvanične testove Ministarstva prosvete i vera Republike Grčke i Centra za grčki jezik u Solunu.

Testirali smo ukupno 36 studenata od kojih je 26 položilo veštine slušanja i razumevanja teksta, što predstavlja 72%, dok preostalih 10 studenata nije položilo i slušanje i razumevanje teksta, tj. 28% studenata nije položilo ove dve veštine. Veštinu pisane

produkcije i veštinu usmene interakcije/ produkcije položilo je svega 5 studenata, koji čine 14% ukupnog broja testiranih studenata.

Slika 1. Rezultati testiranja studenata druge godine grčkog kao drugog stranog

Rezultati dobijeni testiranjem znanja studenata krajem drugog semestra upućuju na to, da se reformisanje samog kursa i dalje mora nastaviti. Od 2006. godine pa do sada znatno je reformisan plan i program predmeta grčki jezik kao drugi strani ali postignuti rezultati testiranja veštine pisane produkcije i veštine govorne produkcije i interakcije nisu zadovoljavajući. Tokom akademske 2009/10 godine na predavanjima i vežbama akcenat je bio stavljen na savladavanje osnovnih gramatičkih partija, veštine slušanja, razumevanja teksta i nešto manje usmene produkcije. Skoro da nije bilo prostora za uvežbavanje pisane produkcije. Stoga se više pažnje mora posvetiti pisanju eseja i konverzaciji, a samim tim možda ponovo modifikovati i sam proces utvrđivanja znanja, tj. ocenjivanja studenata. Što se interne evaluacije studenata tiče, forma i sadržaj ispita bi se mogla promeniti. Ispit bi se mogao sastojati iz pismenog i usmenog dela. Pismeni deo bi se sastojao iz razumevanja kraćeg teksta, slušanja kraćeg teksta i pisanja eseja na zadatu temu a usmeni deo bi ostao isti. Usmeni deo bi podrazumevao odgovaranje na postavljena pitanja i razgovor na zadatu temu. Nakon ponovnih izmena u koncepciji ovog predmeta trebalo bi izvršiti još jedno testiranje studenata prve i druge godine i razmotriti da li su ciljevi preambiciozno postavljeni Da li predviđeni nedeljni fond časova, koji iznosi 4 časa u nedelji, dopušta da se podjednako obrađuju i uvežbavaju sve četiri komunikativne veštine. Da li studenti posle 4 semestra pohađanja ovog kursa i 2x 120 časova godišnje realno mogu da postignu A2 nivo, budući da studenti kojima je grčki jezik glavni jezik (studenti neohelenistike-prva godina) dostižu A2 posle odslušanih 240 časova Savremenog grčkog jezika, 120 časova Konverzacije, 120 časova Prevođenja i 120 časova Gramatike, što kumulativno iznosi 600 časova na godišnjem nivou. Sledeće testiranje planirano je za godinu dana, krajem akademske 2010/11, kada će biti moguće sertifikatorskim instrumentom proceniti nivo postignutog znanja i na prvoj godini učenja grčkog kao drugog stranog jezika. Proces standardizacije i realizacije projekta uvođenja A1 i C2 nivoa trebalo bi da se realizuje u 2010.

godini. Opravdanost postavljenih ciljeva ćemo ispitati u sledećem radu nakon novih analiza.

Zaključak

Potpisivanje Bolonjske deklaracije i usvajanje novog Zakona o visokom školstvu uslovalo je korenitu reformu studijskih programa na Filolološkom fakultetu u Beogradu. Katedra za neohelenske studije kontinuirano reformiše svoj kurikulum od 2006. godine, stoga je i nastavni plan i program predmeta Grčki jezik kao drugi strani pretrpeo znatne promene, i dalje ih trpi, a sve s ciljem da se studentima omogući postizanje adekvatne jezičke kompetencije i savladavanje četiri osnovne jezičke veštine. Analizom rezultata dobijenih testiranjem studenata došli smo do zaključka da nije ostvaren nivo predikcije, te predlažemo nove izmene u nastavnom planu i programu. Da li su sprovedene i da li se sprovedu adekvatne reforme u okviru ovog kursa utvrdiće se u nekom od sledećih istraživanja.

Bibliografija

Andonopulu, N. et al. (2001). *Ποιοσποίηση επάρκειας της ελληνομάθειας. Θέματα για την εξέταση των υποψηφίων- Α, Β, Γ, Δ επίπεδο*. Θεσσαλονίκη: Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων. Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας.

Andonopulu, N. (2001). *Οδηγός για τις εξετάσεις πιστοποίησης της ελληνομάθειας*. Θεσσαλονίκη: Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων. Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας.

Andonopulu, N. et al. (2001). *Η διδασκαλία της νέας ελληνικής ως δεύτερης/ξένης γλώσσας. Εγκυκλοπαιδικός Οδηγός για τη γλώσσα*. Θεσσαλονίκη: Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων. Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας.

Andonopulu, N. (2008). *Νέα επίπεδα πιστοποίησης του επιπέδου ελληνομάθειας και πρόγραμμα επιμόρφωσης από απόσταση για διδάσκοντες την ελληνική γλώσσα ως ξένη γλώσσα*. Πρώτο Παγκόσμιο συνέδριο Νεοελληνικών Σπουδών. Αθήνα: Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων.

Бодрич, Р. (2008). Common European Language Portfolio- Languages without Frontiers. *Примењена лингвистика* 9, Београд, 297-303

Efstatiadis, Σ., Αντωνοπούλου, Ν., Μανάβη, Δ., Βογιατζίδου, Σ. (2001). *Πιστοποίηση επάρκειας της ελληνομάθειας. Αναλυτικό εξεταστικό πρόγραμμα*. Θεσσαλονίκη: Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων. Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας.

Simvulio tis Evropis (2007). *Κοινό Ευρωπαϊκό Πλαίσιο Αναφοράς για τη γλώσσα: εκμάθηση, διδασκαλία, αξιολόγηση*. Θεσσαλονίκη: Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων. Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας.

Zajednički evropski okvir za žive jezike (2003). Podgorica: Vlada Crne Gore, Ministarstvo prosvjete i nauke.

APPLICATION OF THE COMMON EUROPEAN FRAMEWORK OF REFERENCE FOR LANGUAGES IN THE REFORM OF TEACHING GREEK AS A SECOND LANGUAGE

Summary

The paper analyzes the results obtained from testing the second year students of the Faculty of Philology in Belgrade who attended Modern Greek P-4 in the summer semester of the academic year 2009/10. The International exam for graduating Greek of the Ministry of Education and religion of Greece and the

Greek Centre of Thessaloniki (Πιστοποίηση επάρκειας της Ελληνομάθειας, Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας) has no official certification in the A1 level and therefore the testing of the first year students could not be done. The process of accreditation of the Faculty of Philology proved to be an excellent opportunity to reform the curriculum of the Department for the Greek language and literature. The analysis of the results and the comparison the old and the new curriculum of the Department for Neohelene Studies, led to the conclusion that it is necessary to introduce A1 level into the official certification exam of the knowledge of the Greek language, which would be compliant with the Common European Framework of Reference for Languages - CEFR/A1.

Ivana Milojević

КОРЕЛАЦИЈСКО – ИНТЕГРАТИВНИ ПРИСТУП У ОРГАНИЗОВАЊУ ПРИПРЕМА ЗА ИЗВОЂЕЊЕ ЕКСКУРЗИЈЕ У ШЕСТОМ РАЗРЕДУ ОСНОВНЕ ШКОЛЕ

Рад је за замишљен као подршка свим разредним старешинама који се налазе у позицији организатора екскурзије, а желе да тај облик активне наставе осмисле ваљано како би ученике поставили у улогу субјеката и активног учесника у свим фазама – припреми, реализацији и сумирању резултата успешности извођења саме екскурзије. Екскурзије треба да постану један од најпучељивијих видова извођења корелацијско-интегративне наставе.

Кључне речи: екскурзија, активна настава, корелација, припремна фаза

Екскурзиони метод у подизању нивоа културе изражавања ученика

Организација екскурзија за ученике саставни је део наставног процеса и прописана је законским актима која налазимо у настави у основним и средњим школама – Законом о основном и средњем образовању и објављује се у Просветном гласнику, а усклађена је са основама Закона о туризму Републике Србије.

Екскурзије су, с обзиром на природу свог извођења, најизразитији пример примене корелацијско-интегративног метода којим се обједињују знања и искуства стечена на различитим часовима: српског језика и књижевности, историје, географије, биологије, информатике, ликовне и музичке културе, физичког васпитања. Ваљана и опсежна припрема гаранција су и успешног извођења плана и програма и самог тока екскурзије. Дестинације које су предвиђене у реализацији морају бити усклађене са тематским садржајем градива у одређеном разреду. Осим, разредног старешине, у реализацији припреме за извођење екскурзије учествују и предметни наставници поменутих предмета.

Наставник српског језика и књижевности на конкретном примеру организује припрему ученика 6. разреда за посету Београду. У Читанкама за 6. разред издавачке куће „Клет“ налази се текст Исидоре Секулић „Београд“, који служи као књижевна потка припремама. На часовима говорних вежби, ученици читају текст, припремају дневник утисака који ће водити на самој екскурзији, а након реализације на часу писмених вежби пишу извештај; на часовима музичке културе прикупљају аудио материјал са песмама о Београду; на часовима географије праве нему карту тока београдских река – Саве и Дунава; на часовима историје припремају се за кратак пресек историје у развоју Београда, а на часовима информатике припремају презентацију основних локација у граду које ће посетити.

Примарно подручје које се на школским екскурзијама изводи ради стицања знања су управо књижевност и језика, а оно обухвата и родне куће писаца, спомен-збирке, спомен-музеје... Дестинације које бирају наставници за крајње одредиште школских екскурзија морају бити усклађене са Планом и програмом и

морају укључивати наставнике српског језика. Занимљива места где се настава може одвијати у другачијим условима који не владају у учионицама су: Вукова родна кућа у Тршићу, родна кућа Боре Станковића у Врању, Змајева у Сремској Каменици, Растка и Надежде Петровић у Београду, Милене Павловић Барили у Пожаревцу, Андрићев стан у Београду...

Сам амбијент и аутентичност намештаја, архитектуре, етнолошких обележја тог времена утичу на обогаћивање ученичког сазнајног доживљаја.

Екскурзиона метода је непосредно запажање или показивање у чијем току и пре и након извођења присуствује и усмено и писмено изражавање.

Неопходна је едукација ученика-туриста ради стратегије дугорочног очувања културног блага који ће преко формалног (курукулуми у школским програмима) и неформалног образовања – екскурзија, кампова, летњих школа, семинара, школе у природи и радионица подићи ниво свести о припадању одређеној култури, народу, језичком корпусу.

Наставници су ти који омогућавају да млади савладају курикулум и од тога како су наставници спремни толико и утичу на бољу или лошију припремљеност ученика за извођење и сам ток екскурзије. С обзиром да се само градиво обрађује изван простора учионице, знања која ученици добијају на екскурзији можемо сматрати неформалним образовањем и то организованим обликом неформалног образовања, јер подразумева истраживачко и акционо образовање.

С обзиром да се екскурзије у основним школама организују на територији Републике Србије треба напоменути да у Србији има: пет националних паркова, три Рамсар локалитета, један резерват биосфере, 120 резервата природе, 20 паркова природе, око 470 споменика природе око 1000 заштићених добара. Сви локалитети могу бити искоришћени када се праве корелацијско-интегративни приступи извођењу екскурзија од петог до осмог разреда и обухваћени у припремама и ученика и наставника за сам ток екскурзије. Обједињујући природне ресурсе државе са културним институцијама и догађајима, екскурзије могу да представљају не само обавезу, већ и задовољство у раду и резултатима који се са ученицима постигне на самој екскурзији, који је облик извођења активне наставе.

Припремна фаза у организовању екскурзије ученика 6. разреда

Припремна фаза уједно је и најкомплекснија и најзначајнија фаза. Ова фаза би требало да буде урађена пре доношења Плана и програма рада школе за следећу школску годину. У тој фази требало би поделити послове међу наставницима, ученицима и родитељима, условно говорећи, јер јесте тешко ту поделу дословно испоштовати. Екскурзије су прилика да ученици, осим знања, покажу и своја умења и тиме добију заслужено место међу вршњацима и ово је прилика да се вршњачка едукација покаже у правом светлу. Врло је важно да се све три стране договоре о јасним правилима понашања и то преточе у бихејвиоралне уговоре који ће се поштовати и сви потписати. Тиме се уважава личност сваког ученика, али се истовремено утиче на свест да безбедност ученика зависи највише од њих самих. А, нажалост, сведоци смо у последње време, све чешћих сукоба међу малолетницима и тема безбедности ученика све чешће је и у средствима информација, али и у школским двориштима то је тема о којој се говори.

На стручним већима и на разредном активу одреде се приоритетне дестинације, обим и циљ сваке екскурзије. У конкретном примеру, у Основној школи „Свети Сава“ у Суботици има 4 одељења шестих разреда чије су разредне старешине: 2 професора српског језика, професор немачког језика и професор ликов-

не културе и врло добро међусобно сарађују. Екскурзија у петом разреду истих одељења била је усмерена према Сомбору, Бачу, Бођанима и Карађорђеви и ученици 5е одељења (тадашњег) су се припремали за туристичке водиче. На сваком локалитету једна група била је носилац активности и у аутобусу припремала ученике из осталих одељења за све оно што их очекује када стигну на лице места. За маршруту у шестом разреду одређен је Београд као главна дестинација једнодневне екскурзије која се организује у октобру 2009. године због изложбе Микеланђелових цртежа који ће бити изложени у италијанском Институту за културу и због изложбе „Диносауруси Патагоније“.

Одлука је била предочена и Педагошком колегијуму и Наставничком већу школе, директор је упознао и Школски одбор и Савет родитеља, а и Ђачки парламент у школи био је упознат и са циљевима и са маршрутом.

ПЛАН ИЗВОЂЕЊА ЈЕДНОДНЕВНЕ ЕКСКУРЗИЈЕ УЧЕНИКА ШЕСТИХ РАЗРЕДА

„Непролазни свет Микеланђеловог дела“

- полазак испред школе у 7,30
- вожња ауто-путем до Новог Београда, долазак око 11 часова
- одлазак на изложбу „Диносауруси Патагоније“, задржавање око 2 часа
- пауза за ручак у трајању од 1 час
- одлазак у „учионицу на води“, вожња бродом у трајању од 2 часа
- посета изложбе Микеланђелових радова у трајању од 1 час
- полазак за Суботицу око 19 часова

Циљ: путем активне наставе и корелацијско-интегративног метода подићи свест ученика о непролазности дела ликовне уметности и света фауне и путем очигледности упознати их са делима Микеланђела, једним од највећих уметника свих времена

Време извођења: 22.октобар 2009.

Учесници: ученици шестих разреда и њихове разредне старешине

НАПОМЕНА: Због термина организовања обе изложбе, екскурзија је предвиђена за октобар.

Час припреме за екскурзију у 6. разреду

Облик часа: час у информатичком кабинету

Методе рада: игровне, истраживачке и имагинативне

Облик рада: индивидуални и групни

Наставна средства: Читанка за 6. разред, интернет, плакат, power point презентација

Циљеви рада: развијање способности ученика за усмено и писмено изражавање уметничког доживљаја, развијање моћи уочавања детаља, интуиције, уметничког доживљаја, размишљање о доживљају света око нас и континуитета догађања, дуговечности животињских врста и формирање моралног лика самог ученика који препознаје, вреднује и поштује уметничке и животне вредности

Корелација: књижевност, култура говора, ликовна и музичка култура, биологија и информатика

Активности:

- изражајно читање текста „Београд“ Исидоре Секулић
- слушање песме „Београде“ коју изводи Ђорђе Марјановић
- подела по групама

- осмишљавање идеја
- размена мишљења између група
- прикупљање информација са интернета
- креирање презентације
- креирање плаката о Исидори Секулић
- спајање презентација у једну целину
- интерпретативно излагање

Ученици ће одељења биће подељени у 5 група – „Београд“, „Реке“, „Исидора“, „Микеланђело“ и „Диносауруси“.

На самом почетку часа, након поделе по групама и реорганизације столица у кабинету, наставник на видео-биму приказује кратак спот о Београду уз музику „Београде“ коју пева чувени Ђорђе Марјановић. С обзиром да је песма мелодична, ученици већ „хватају“ ритам и последњи рефрен певају заједно. После кратке паузе, наставник изражајно прочита текст „Београд“ Исидоре Секулић који се налази у читанкама. С обзиром да текст представља осврт на архитектуру Београда, обилује и архаизмима, али и професионализмима које ученици подвлаче када добију задатак да ишчитају текст тихо, свако за себе. Група „Исидора“ се издваја и започиње рад на осмишљавању плаката који ће бити посвећен великој списатељици. У ту сврху користе материјал из уџбеничког комплета за пети и шести разред како би се подсетили онога што су већ учили на часовима о Исидори Секулић, користе интернет и формирају Исидорин „профил“ на мрежи Facebook.

И остале групе почињу истраживање о циљним темама својих презентација. Док раде, слушају музику ренесансе и барока, јер Микеланђело у ликовној уметности представља управо те правце. Група „Диносауруси“ је претходно са наставником биологије говорили о диносаурусима, јер то је тема која се обрађује управо у шестом разреду.

С обзиром да се на часовима информатике упознају са различитим програмима у којима се може осмислити презентација, спретнији ученици умеју да у своју презентацију уграде и анимирани филм који су пронашли на Youtube.

Наставници географије и историје помажу групама „Београд“ и „Реке“ како ученици не би направили неке материјалне грешке и како би се ваљано припремили за вожњу рекама – Савом и Дунавом приликом реализације екскурзије, јер ће се током вожње представници ове две групе наћи у улози туристичких водича у „учионици на води“ која је предвиђена програмом екскурзије.

Последњих 15 минута часа предвиђено је за разговор о осмишљеним и креираним презентацијама. Плакат о Исидори Секулић стављен је у кабинет српског језика.

Ученици су веома задовољни постигнутим на часу, разговарају о повезивању знања из различитих предмета, присећају се поједности које су чули о свим темама које се налазе на њиховим презентацијама и чекају извођење екскурзије. Пре тога ће у школи за све ученике шестих разреда биће представљена опсежна припрема коју су на часу српског језика и културе изражавања врло квалитетно урадили ученици б.е одељења, који су врло креативно урадили постављени им задатак.

Ово је друга екскурзија по реду у чијој опсежној и огледној припреми учествују само ученици одељења б.е, а да би се то могло увести као пракса илуструје помало увређени тон ученика из б.д одељења који је након презентованог материјала рекао:

„А што ми само спакујемо кофере и идемо на екскурзију, а не играмо се на часу као они?!“

Задатак који је чекао ово одељење било је писање извештаја са реализоване екскурзије чија три рада и доносимо у целини.

Први извештај

Београд је главни град Србије. У Србији има преко 5 милиона становника, а сам град насељава од милион и по до два милиона становника. Београд је сачињен од више делова, тј. више насеља и места. Једно од најлепше уређених места је Калемегдан на којем смо били у Музеју риба и на изложби тенкова. Пошто су ишли сви ученици шестих разреда и њихове разредне старешине, било нас је јако пуно и углавном смо ушли у групама. Док смо ишли у Београд, водич нам је причао на микрофон о познатим грађевинама које смо имали прилике да видимо. У Београду се налази највиша зграда која је висока преко 150 m, затим смо видели Београдску арену која је веома велика и у којој се одржавају концерти и многе друге физичке активности, видели смо и Храм светог Саве, а нешто веома занимљиво што смо видели издалека била је зграда која је изгледала као нека велика капија. Београд лежи на једној од највећих европских река, која се назива Дунав. Било нам је јако лепо и увек ћемо се сећати те екскурзије.

Други извештај

Када смо се враћали са брода, упутили смо се ка изложби „Диносауруси Патагоније“. Диносауруси се први пут пронађени у Аргентини. Измрли су пре шест и по милиона година. Њихове кости су први пут пронађене у Патагонији. Праве кости су остале у Аргентини да се не би оштетиле и пропале. Има различитих врста, облика и величина диносауруса. Неки од њих нарасту чак и до три метра. Музеј је био подељен на четири дела. У првом делу се могао уочити прибор којим су људи вадили кости диносауруса, јаја диносауруса и два већа диносауруса, као и два мала. Други део је био приказ диносауруса-птица. У трећем делу смо одмах запазили два џиновска диносауруса. Тамо су се налазили делови костију од диносауруса који је живео у води и био велик као пола музеја. У четвртном делу се налазила играоница и сувенирница. Играоница је била подељена на радионице. Прва играоница била је за бојење слика диносауруса и слагалица. Могли смо да изгледамо као диносауруси и да се сликамо као деца диносауруса. Друга играоница била је да се скаче по стопама диносауруса. Последњи део је била сувенирница. Најзанимљивији део музеја била је играоница. Нажалост, дошао је крај нашој посети.

Трећи извештај

Једна од највећих европских река тече кроз Београд, а то је Дунав. Ми смо имали прилику да бродом пловимо Београдом. Био је 29. октобар 2009. када смо смо кренули из Суботице ка Београду. Око 11 сати смо се укрцали и брод и кренули да пловимо Дунавом. Иако је брод био затворен, једноставно смо осећали лагани поветарац и видели лепоту природе, иако прозори нису били од стакла него мутни, ипак смо имали диван поглед. Ишли смо до ушћа Дунава и Саве. Након предивног доживљаја, савршеног погледа и одличног друштва капетана брода, полако смо се враћали. Када смо се икстрцали са брода, свима је било жао што се доживљај завршио. Када смо се поздравили са капетаном, полако, сви заједно, смо кренули ка аутобусу. Тако нам се завршила незаборавна пловидба Дунавом

Закључак

Екскурзије ученика основних школа требало би да заузму значајније место у наставном процесу јер представљају важан сегмент савремене активне наставе и прилика су, да се заједничком сарадњом наставника различитих предмета и разредног старешине, вођеном активношћу, ученици упознају са најзначајнијим културним, историјским и привредним достигнућима сопствене земље. У том процесу важно је ученицима дати активну улогу у свим фазама припреме и реализације самог тока екскурзије, где је по мишљењу аутора најбитнији први део – припрема. Користећи погодности савремених медија, ученици имају прилику да на екскурзијама обогате своју општу културу и културу изражавања. У саму евалуацију екскурзије укључени су и родитељи, који имају прилику да на часу посвећеном сумирању резултата чују и виде све облике који говоре о успешности самог извођења – презентације из припремног дела, плакате, чују извештаје које су ученици писали, фотографије, коментаре и тиме се врло транспарентно одагнају сумње о потреби одласка на екскурзију које се све чешће појављују у медијима. Искрено верујемо да се приложеним моделом корелацијско-интегративних припрема за извођење екскурзије може добити квалитетнији облик наставе и усвајања знања и стицање непосредног искуства и да овакав модел може наћи ширу примену у нашим школама.

Литература

- Илић Павле, *Српски језик и књижевности у наставној теорији и пракси*, Нови Сад, 2006.
- Јањић Марина, *Савремена настава говорне културе у основној школи*, Нови Сад, 2008.
- Маринковић Симеон, *Методика креативне наставе српског језика*, Београд, 1995.
- Николић Милија, *Методика наставе српскохрватског језика и књижевности*, Београд, 1998.
- Петровачки Љиљана, *Методичка истраживања у настави српског језика и књижевности*, Нови Сад, 2008.
- Петровачки Љиљана, Гордана Штасни, *Методичке апликације; програмирање и припремање српског језика и књижевности*, Нови Сад, 2008.
- Стевановић Марко, *Савремени модели рада на књижевном тексту у разредној настави*, Београд, 1981.
- Шошо-Станковић Наташа, *Машинарија речи, Чипанка за 6.разред основне школе*, Београд, 2008.

CORRELATIONAL AND INTEGRATIVE APPROACH IN ORGANIZING PREPARATIONS FOR CONDUCTING EXCURSION IN THE SIXTH GRADE IN ELEMENTARY SCHOOL

Summary

This text is contemplated as assistance for all homeroom teachers who are in position to organize students excursions, and who wish this way of teaching to rationalize in a way to put students in a role of subject and active participant in all phases - preparation, realisation and summarization of excursion results. Excursions have to become one of the most effective way of interpreting correlative-integrative teaching.

Milanka Stankić

Sandra BULJANOVIĆ
Beograd

METODE I DIDAKTIČKI MATERIJAL KORIŠĆENI U NASTAVI MAĐARSKOG JEZIKA NA KATEDRI ZA MAĐARSKI JEZIK I KNJIŽEVNOST FILOLOŠKOG FAKULTETA UNIVERZITETA U BEOGRADU OD OSNIVANJA KATEDRE DO DANAS

Rad opisuje nastavu mađarskog jezika na Katedri za mađarski jezik i književnost Filološkog fakulteta Univerziteta u Beogradu od njenog osnivanja 1994. godine do danas. Za razliku od Katedre za mađarski jezik i književnost Filozofskog fakulteta Univerziteta u Novom Sadu na kojoj se školuju govornici kojima je mađarski maternji jezik, ova katedra namenjena je prvenstveno govornicima srpskog maternjeg jezika. Mađarski i srpski jezik i genealoški i tipološki pripadaju različitim grupama – mađarski jezik pripada uralskoj porodici jezika dok je srpski deo slovenske jezičke porodice, srpski je flektivan, a mađarski aglutinativan. Upravo te mnogobrojne razlike moraju se naglašavati u nastavi mađarskog jezika govornicima srpskog maternjeg jezika. Sa druge strane, mađarska kultura nedovoljno je poznata srpskom narodu stoga je druga važna stvar na koju predavač mađarskog jezika mora da obrati posebnu pažnju na predstavljanje hungaroloških elemenata pored samog jezika.

Cljučne reči: mađarski jezik, nastava, didaktički materijal

Uvod

Lingvisti Adam Nadaždi za mađarski jezik kaže da je „a strange cake on the menu“¹, neobičan kolač na meniju. U svom članku on tu svoju tvrdnju obrazlaže time da je mađarski jezik jedan od malobrojnih jezika koji se govore u Evropi, a da pri tome ne pripadaju indoevropskoj porodici jezika. Nadaždi kaže da su pored njega to su samo finski, turski i baskijski, a ja bih dodala i estonski koji sa mađarskim i finskim čini jezike sa najvećim brojem govornika ugrofinske grupe jezika, koja pripada uralskoj jezičkoj porodici. Pored toga što genetski ne pripada velikoj evropskoj porodici jezika, mađarski se od većine njih razlikuje i tipološki. Dok je većina indoevropskih jezika flektivna, mađarski je aglutinativan. Iako ne delim mišljenje Adama Nadaždija da su „Mađari ponosni na svoj jezik“ samo zbog toga što se „njihov jezik toliko razlikuje od svih evropskih jezika, ne može da izrazi stvari poput ženskog i muškog roda, nema reč za „imati“, ali može (odvojenim konjugacijama!) da izrazi da li je objekat određen ili neodređen“², njegovo zapažanje da je mađarski jezik „a strange cake on the menu“ čini se pravi atribut za opis jezika koji već više od jednog milenijuma opstaje u središtu Evrope, okružen jezicima velike indoevropske porodice jezika. U to da je mađarski zaista neobičan kolač na meniju evropskih jezika, uverim se svaki put kada ga, sama ili u radu sa studentima na Katedri za mađarski jezik i književnost Filološkog fakulteta, uporedim sa drugim jezicima koji se govore na našem kontinentu. Iako citirani Nadaždijev članak pre spada u popularnu lingvistiku nego u naučnu studiju, njegov duhoviti

1 www.filolog.com/languageStrangeCake.html

2 Isto.

prikaz mađarskog jezika može budućim studentima hungarologije i onima koji se interesuju za mađarski jezik, poslužiti kao uvod u učenje i proučavanje ovog jezika.

Zaposleni i studenti Katedre za hungarologiju Filološkog fakulteta u Beogradu već 15 godina gustiraju taj neobični kolač. Katedra je osnovana 7. oktobra 1994. godine, kao rezultat inicijative i angažovanja profesora Save Babića, koji je bio upravnik katedre do odlaska u penziju 2000. godine. Bio je to početak hungarologije na Univerzitetu u Beogradu. Tačnije, iz članka sekretara i bibliotekara Katedre, Juliane Bala, saznajemo da su „između dva rata mađarski studenti u Beogradu imali takozvano društvo za opšte obrazovanje, Udruženje Bojai, osnovano u proleće 1933. godine, a nakon drugog svetskog rata takođe je funkcionisalo jedno dobro opremljeno udruženje koje su posećivali mnogi mađarski učenici, a koje je, na žalost, zatvoreno 1956. zbog političkih dešavanja u Mađarskoj.“³

Katedra priprema stručnjake koji će se baviti prevodjenjem, naučnoistraživačkim radom, kao i drugim poslovima za koje je neophodno znanje mađarskog jezika i poznavanje mađarske kulture. Broj studenata koji su se upisali na Katedru, od njenog osnivanja do tekuće, školske 2009/2010. godine, ne može se sa preciznošću utvrditi iz razloga jer se broj onih koji se u julu upišu i onih koji u oktobru zaista započnu studije uvek razlikuje. Okvirno možemo govoriti o broju od 10 do 15 studenata⁴ na prvoj godini studija.

Zvanje *diplomiranog filologa mađarskog jezika i književnosti* od osnivanja Katedre za hungarologiju do danas steklo je 73 studenta. Na Katedri danas rade tri asistenta, koji su diplomirali a potom odbranili magistarske teze i stekli akademski naziv *magistra filoloških nauka*, takođe na beogradskoj Katedri za hungarologiju. Do sada je 8 studenata upisalo diplomatske akademske studije, od toga je četvoro steklo naziv *diplomirani filolog-master*.

Za razliku od Katedre za mađarski jezik i književnost Filozofskog fakulteta Univerziteta u Novom Sadu na kojoj se školuju govornici kojima je mađarski maternji jezik, ova katedra namenjena je prvenstveno govornicima srpskog maternjeg jezika. Većina studenata Katedre za hungarologiju Filološkog fakulteta u Beogradu ne govori mađarski jezik i ne poznanje mađarsku književnost i kulturu. Broj onih koji, zbog porodičnih veza ili geografskog porekla, poseduju neka znanja iz mađarskog jezika, procentualno je mali i ta znanja se, uglavnom, svode na poznavanje osnovne leksike i izgovora.

Nastava iz savremenog mađarskog jezika

Nastava iz mađarskog jezika za studente Katedre za hungarologiju traje osam semestara i odvija se u okviru dva predmeta: mađarski jezik i savremeni mađarski jezik. *Savremeni mađarski jezik* podrazumeva predavanja i vežbe iz fonetike, leksikologije, morfologije i sintakse mađarskog jezika – 2 časa predavanja i 2 časa vežbi nedeljno. *Mađarski jezik* čine lektorske vežbe – 8 časova nedeljno. Bolonjskom reformom studija na Filološkom fakultetu studenti su, pored ovih predmeta koji su obavezni, dobili mogućnost da biraju i izborne predmeta na kojima takođe mogu da se upoznaju sa elementima mađarskog jezika, poput stilistike, kulture govora, korespondencije kao i književnog i stručnog prevodjenja.

3 Balla Julianna, *A hungarológiai Tanszék Magyar Olvasóköre*, Belgrád. www.kapocs.org/index.php?cont=vkh03-06balla

4 Upisna kvota je 10 sufinansirajućih i 5 samofinansirajućih studenata.

Mađarski jezik - izborni

Od školske 2000/2001. godine otvorena je mogućnost učenja mađarskog jezika kao izbornog za zainteresovane studente sa ostalih katedri. Nastava je organizovana tokom 4 semestra sa po 4 časa nedeljno. Budući da studenti ovog predmeta nemaju posebna predavanja iz gramatike i da je broj časova znatno manji od onog koji je predviđen za studente Katedre za hungarologiju, pristup i didaktički materijal koji se koristi je drugačiji, o čemu će biti reči kasnije.

Metode i didaktički materijal

U ovom radu želim da prikazem didaktički materijal i način na koji je taj materijal korišćen u nastavi lektorskih vežbi u okviru predmeta *Mađarski jezik* i u nastavi *Mađarskog jezika* kao izbornog (stranog).

1. Početak rada Katedre i nastanak prvih udžbenika

Od osnivanja Katedre do danas, na lektorskim vežbama se tokom prva četiri semestra koriste udžbenici koje je tokom pet godina rada na Katedri za tu namenu, sastavljao strani lektor dr Đerđ Feher. Nastajanje ovih skripti teklo je paralelno sa počecima rada Katedre.

Marta Vince Papp, koja na Katedri radi kao lektor od 1996. godine, kaže da su „udžbenici dvojezični, gramatika i zadaci dati su na dva jezika, srpskom i mađarskom“⁵. Vince Papp dodaje da se „u fokusu nalazi tekst“⁶ i da tekst „predstavlja polaznu i ishodišnu tačku nastavnog procesa.“⁷ Udžbenik za prvu godinu studija sastoji se iz 37 a za drugu godinu iz 27 lekcija. U pisanju udžbenika Feher je primenio situacioni pristup, usmeren na predavanje govornog jezika primenjenog na kontekstualizovane i signifikativne aktivnosti.⁸ Mađarski lingvista, Laslo Deme učenje jezika deli na početni, srednji i napredni nivo⁹. Tekstovi i gramatičke jedinice u udžbenicima Đerđa Fehera slede tu podelu. Počinju „kratkim, jednostavnim tekstovima, koji daju odgovore na pitanja: Ko je ovo? Šta je ovo? Kakvo je ovo? Gde? Koliko? Itd.“¹⁰ Nastavljaju se „dijalogima: Ko sam ja? Šta sam ja? Šta radiš? Jedan dan. Vremenska prognoza, itd.“¹¹ Nakon toga slede „ozbiljniji tekstovi: Četiri godišnja doba; Razgovori o porodici; U ambasadi; U pozorištu; itd.“¹² Svaka lekcija obrađuje po jednu gramatičku jedinicu. Lekcije počinju obnavljanjem gramatike i leksike iz prethodne lekcije. Sledi prikaz nove gramatičke jedinice i gramatička vežbanja kojima se ta gramatika usvaja ali, naravno, i obnavlja ono što je već ranije prikazano. Student u tim vežbanjima treba da popuni praznine, ubacivanjem nastavaka ili celih reči, da odgovori na postavljena pitanja, da konjugira glagole. Nakon gramatike sledi tekst koji, kao što je već rečeno, prikazuje neku životnu situaciju. Uz tekst je dat spisak nepoznatih reči čije značenje studentima daje lektor ili to prepu-

5 Vincze Papp Márta, *A mai magyar nyelv oktatása a lektori órákon*. Filológiai Kar, Belgrádi Tanszék. Belgrád, 2003. str. 2.

6 Isto, str. 2.

7 Isto, str. 2.

8 M.C. Rizzardi, M. Barsi. *Metodi in classe per insegnare la lingua straniera*. Milano, LED, 2005. str. 125.

9 Bagi Ferenc, *A magyar nyelv mint környezeti nyelv tanításának főbb kérdései (értékezesek, monográfiák 20.)* Novi Sad, 1988. str. 22

10 Vincze Papp, nav. delo, str.2

11 Isto, str. 2.

12 Isto, str. 2.

šta nekom studentu koji već poznaje mađarski jezik.¹³ Ispod teksta data su pitanja, podeljena u dve grupe – prva se odnosi na dati tekst a drugu grupu čine pitanja vezana za situaciju ili pojavu opisanu u tekstu, koja se odnose na studenta. Na kraju svake lekcije nalazi se domaći zadatak koji predstavlja reviziju gramatike, leksike i sintakse obrađene u datoj lekciji.

Uprkos tome što svako ko ove udžbenike uzme u ruku prvo zapaža njihov krajnje jednostavan vizuelni identitet: odsustvo boja, malobrojne i vrlo jednostavne crteže, simplifikovane tabele i sheme, smatramo da ipak treba pozdraviti trud kolege koji je značajno doprineo pokretanju nastave mađarskog jezika na Katedri za hungarologiju u Beogradu. Najveća zamerka ovim udžbenicima je nedostatak audio materijala. Slušanje izvornih govornika veoma je važno onome ko usvaja strani jezik, a naročito kada se radi o jeziku čija se fonetika znatno razlikuje od njegovog maternjeg jezika, kao što je to slučaj sa studentima srpskog maternjeg jezika koji uče i usvajaju mađarski jezik.

2. HUNGAROLINGUA

Da bi se navikli na mađarske glasove i da pri tom ne slušaju uvek isti, samo jedan glas lekora, u nastavu se uvodi didaktički komplet *Hungarolingua*. Ovaj nastavni materijal nastao je na Univerzitetu u Debrecenu, na kojem se od 1928. godine organizuju kursevi mađarskog jezika kao stranog. Autori su Edit Hlavačka, Ištvan Hofman, Tibor Lacko i Šandor Matičak. *Hungarolingua* je jednojezična publikacija, namenjena učenju mađarskog jezika na početnom, srednjem i višem nivou. Komplet *Hungarolingua* podeljen je u setovi koji odgovaraju navedenim nivoima.

Setovi *Hungarolingua 1* i *2* sastoje se od udžbenika, koji sadrže po 12 lekcija, radne sveske, testova kojima se nakon svake 3 lekcije proverava progres učenika, CD-Rom-a na kome je prikazan materijal iz udžbenika i radne sveske, audio CD-ova sa fonetičkim vežbama koji pomažu studentima kako u poboljšanju izgovora tako i sposobnosti razumevanja, sveske sa fonetskim vežbanjima, DVD-a koji prati posebna radna sveska, rečnika koji daje značenje reči na četiri jezika i sveske koja sadrži rešenja svih vežbanja. U nastavi lektorskih vežbi na Katedri za hungarologiju na prvoj i drugoj godini studija, pored već opisanog udžbenika Đerđa Fehera, koristi se audiovizuelni materijal kompleta *Hungarolingua 1*. Po rečima lekora Marte Pap Vince „audio materijal¹⁴ omogućava da se što tačnije usvoje mađarski glasovi, melodičnost i ritmičnost u izgovoru. Pored čisto fonetskih vežbi, ovaj materijal sadrži i tekstove koji su po temi povezani sa tekstovima iz udžbenika, kao i tekstove kojima se vežba razumevanje teksta.“¹⁵

Na trećoj i četvrtoj godini studija, nastava mađarskog jezika odvija se, koliko je to moguće, na mađarskom jeziku, lektorske vežbe vodi strani lektor. Na trećoj godini koristi se komplet *Hungarolingua 2*, dok na četvrtoj stub nastave čini *Hungarolingua 3*. Ovaj set namenjen je naprednim nivoima u učenju jezika, studentima koji su već ovladali fonetikom, morfologijom i sintaksom prostih rečenica mađarskog jezika. Kako sami autori kažu, „i ovaj set sadrži 12 lekcija. Deskriptivni tekstovi – članci, reportaže, kratki novinski članci, primeri originalnih dokumenata, kao i primeri socioloških, etnografskih i istorijskih tekstova“¹⁶ Gramatika u *Hungarolingua 3* zauzima znatno manje mesto nego u prva dva kompleta – daju se detaljna objašnjenja pojedinih

13 Već sam napomenula da se predznanje koje pojedini studenti poseduju uglavnom u oblasti leksike, to jest poznavanja reči.

14 U svom radu Vince Pap kaže da se radi o kasetama ali danas su kasete zamenjene CD-ovima.

15 Vincze Papp, nav. delo. str. 3.

16 <http://www.nyariegyetem.hu/tananyag/angol/index1.php>

morfoloških i sintaksičkih jedinica, poput upotrebe člana, manje produktivnih sufiksa, složenih rečenica itd.

Kažem da čini stub nastave, zato što se pored samog materijala iz *Hungarolingua* 3 na časovima produbljuju teme koje obrađuje. Pored tekstova iz udžbenika lektor na čas donosi brojne originalne tekstove iz književnih dela, štampe, interneta itd. koji služe kao podloga za komunikaciju sa studentima, kako usmenu na času tako i pisanu kroz domaće zadatke, za razvijanje njihovih govornih i pisanih sposobnosti. Tekstovi iz kompleta *Hungarolingua* 3, kao i oni koje na čas donosi lektor, „pružaju studentu širu perspektivu o Mađarskoj, njene kulture, istorije, društva i folkloru, prikazujući teme poput doseljavanja Mađara, lingvistički srodnih naroda, mađarski folklor i festivale, narodne običaje vezane za venčanje, žetvu ili karnevale“¹⁷. Uz udžbenik, ovaj komplet sadrži i radnu svesku sa preko 200 vežbanja gramatike, leksike kao i razumevanje slušanja zvučnih zapisa sa audio CD-a.

3. Različiti jezički sistemi

Pored opisanih lektorskih vežbi, znanja o mađarskom jeziku studenti Katedre za hungarologiju stiču na časovima fonetike, leksikologije, morfologije i sintakse. Nastava se odvija tokom 2 časa predavanja i 2 časa vežbi – predavanja drže profesori čija je uža stručna specijalnost kontrastiranje dvaju jezičkih sistema, mađarskog i srpskog, dok vežbe drže asistenti. Na tim časovima studenti se, vrlo detaljno, upoznaju sa gramatikom mađarskog jezika, sa razlikama između dvaju jezika, čak i sa poteškoćama na koje se nailazi prilikom prenošenja pojedinih sadržaja iz jednog jezika u drugi.

Ipak, smatram da se razlike u strukturi mađarskog i srpskog jezika, koje se ispoljavaju na svim nivoima, moraju naglašavati konstantno tokom predavanja. Iskustvo nam govori da koliko god puta ponovili da se radi o tipološki i genealoški vrlo različitim jezicima, potrebno je dosta vremena dok student zaista razume i prihvati o kakvim je razlikama zapravo reč.

U ovom radu neće biti reči o usvajanju pojedinih elemenata mađarskog jezika, samo želim da navedem koje karakteristike mađarskog jezika govornici kojima je maternji jezik srpski najteže usvajaju:

- usvajanje pojedinih mađarskih glasova: na pr. umlauti, zatim postojanje dugih i kratkih glasova, a stoga i izgovor pojedinih samoglasnika (na primer vrlo teško prave razliku između kratkog **a** i kratkog **o** (a – o) i dugog **e** i kratkog **i** (é – i)
- postojanje subjekatske i objekatske konjugacije: različiti oblici glagolske promene u zavisnosti od toga da li uz glagol koji se menja stoji određen objekat ili ne (olvasok – olvasom a könyvet)
- red reči (glagol na kraju rečenice)
- izostavljanje imenskog predikata u trećem licu jednine prezenta
- odsustvo muškog i ženskog roda
- upotreba člana

Dok se razlike na nivou morfologije i sintakse uvode postupno, fonetski sistem se prikazuje odmah u celosti. Učenje mađarskog jezika, studenti naše Katedre započinju mađarskom abecedom, ali se od njih ne očekuje da odmah savršeno izgovaraju mađarske glasove. Ipak, pomoću brojnih fonetskih vežbanja, čitanja naglas i slušajući lektora i audio materijala, oni fonetiku mađarskog jezika savladaju do kraj aprvog semestra.

17 Isto.

4. Nastava mađarskog jezika kao izbornog

Kao što je već rečeno, na Katedri za hungarologiju od školske 2000/2001. godine izbodi se nastava *mađarskog jezika-izbornog*¹⁸, koji slušaju i polažu studenti koji studiraju na drugim katedrama na Filološkom fakultetu mađarski jezik uzimaju kao izborni predmet. Do sada je u nastavi iz ovog predmeta korišćen udžbenik *Hallo, itt Magyarország!* koji se sastoji iz dva udžbenika i dva CD-a. Ovaj didaktički materijal primenjuje oralno-situacioni pristup, u uvodu¹⁹ autori i sami ističu da je knjiga (knjige) predviđena onima koji žele da nauče mađarski jezik tako da od prvog dana mogu da ga upotrebljavaju u svakodnevnim situacijama. U skladu sa tim ciljem, autori studenta vode kroz one osnovne situacije u kojima može da se zadesi tokom života u Mađarskoj ili sa Mađarima. Svaki udžbenik sadrži po 20 lekcija. Autori navode da su, takođe shodno navedenom cilju, izbegavali ne samo davanje gramatičkih objašnjenja, već i „čisto“ gramatička vežbanja, onoliko koliko je to bilo moguće. Forma svake jedinice je jedinstvena, njeni delovi označeni su slovima A, B, C i D gde A čini tekst koji prikazuje najvažnije životne teme, lokalitete i govorne situacije; u delu B nalaze se slikovna vežbanja, u kojima je dat primer diskursa koji je potrebno naučiti a potom ponavljati menjajući sadržaj uz pomoć slika; deo pod C je, najčešće, slikovni prikaz najvažnijih gramatičkih konstrukcija, kao i spisak nepoznatih reči koje se u datoj jedinici pojavljuju; deo D čine gramatička vežbanja. Na kraju knjige nalaze se tabele koje prikazuju najvažnije gramatičke forme i rečnik nepoznatih reči.

Pored već pomenutog kompleta, na časovima mađarskog-izbornog korišćen je i komplet *Lépésenként magyarul Magyar nyelvkülföldieknek* čiji je izdavač Centar za Hungarološke Studije Univerziteta u Segedinu. Komplet se sastoji od dva udžbenika za studente raznih nivoa znanja, koje kroz učenje mađarskog jezika vodi profesor. Svaka lekcija uvodi novu gramatičku jedinicu (otuda naziv „korak po korak“) kroz slušanje, audio i vizuelni materijal, brojna gramatička vežbanja i tabele. Gramatika iz udžbenika detaljno je prikazana u posebnoj knjizi pod nazivom *Lépésenként magyarul Magyar nyelvtani kézikönyv* (Gramatički priručnik mađarskog jezika), koja je izdata na pet jezika (mađarskom, engleskom, italijanskom, nemačkom i finskom). Pored svakog novog pojma iz gramatike koji je prikazan u udžbeniku stoji oznaka koja taj pojam povezuje sa njegovim objašnjenjem u Priručniku. Pored udžbenika i gramatike komplet sadrži i dva audio CD-a (audio verziju udžbenika), dva CD ROM-a (koji su ne samo praktični već i zabavni i omogućavaju studentu da i kod svoje kuće provežba vokabular i gramatičke strukture) i dva DVD-a (koji studentu pomažu u usvajanju jezika koji se koristi u svakodnevnim situacijama).

5. Internet – nezamenljiv saradnik

Nastava stranih jezika danas ne može se zamisliti bez upotrebe Interneta. Onome ko predaje mađarski jezik dostupan je značajan broj mađarskih veb-sajtova kojima studentu može da predstavi mađarski jezik i kulturu. Njih možemo podeliti na dve grupe: sa jedne strane imamo „nelingvističke“ sajtove kojima možemo prikazati „realni“, svakodnevni jezik, a time posredno i mađarsku kulturu. Sa druge strane se nalaze sajtovi, nazovimo ih lingvistički, koji su osmišljeni upravo za učenje mađarskog jezika. Ovde

18 Novi, „bolonjski“ nazivi ovog predmeta su *mađarski jezik-godišnji* i *mađarski jezik-završni*, ali se u internoj komunikaciji na Katedri i dalje koristi stari naziv. Delimično iz navike a delimično stoga što se njime pravi bolje distinkcija među studentima dvaju predmeta.

19 J. Erdős, Cs. Prileszky, *Halló, itt Magyarország!* Budapest, Akadémiai kiadó, 2009. str. 7

se nećemo baviti onima koji su namenjeni samostalnom učenju, didaktički materijal koji se koristi on-lajn, već samo onima koji se koriste u nastavi.

U dosadašnjoj praksi posebno koristan bio je sajt: www.magyarora.com („čas mađarskog“) koji već na početnoj stranici naglašava da su to „nove staze ka mađarskom jeziku“. Autorke ovog sajta predaju mađarski jezik kao strani jezik i druge strane jezike na univerzitetima i institutima širom sveta, bave se metodikom nastave i pisanjem udžbenika stranih jezika, prevođenjem, uređivanjem veb-sajtova.

Materijal koji se nalazi na sajtu podeljen je prema dva kriterijuma: nivo znanja (*početni, srednji i napredni*) i vrsta građe (*radni listovi i čitanje/slušanje*).

Među **radnim listovima** možemo pronaći sledeće sadržaje:

- a) *gramatika mađarskog jezika* – listovi sa gramatičkim vežbanjima i listovi sa tabelarnim prikazom gramatike
- b) *tematski zadaci* – slikovni rečnici i vežbanja grupisana prema temama (u okviru svake teme (ima ih 17 – npr. O meni, Porodica, Društveni odnosi...) nalazi se 10-20 tekstova
- c) *izgovor* – fonetska vežbanja, kratke pesme
- d) *rad u grupi ili u paru* – zadaci sa fokusom na komunikaciju
- e) *kratka vežbanja* – vežbe za bogaćenje rečničkog blaga; „kratka“ jer po obimu ne prelaze jedan list
- f) *lakši tekstovi* – kratke priče, pripovetke
- g) *novinski članci* – članci iz štampe adaptirani u cilju nastave mađarskog jezika, podeljeni prema temama

Na višem (naprednom) nivou, ovim sadržajima dodaju se i:

- h) *književni tekstovi* – adaptirani za ovu priliku
- i) *govorni jezik* – izrazi koji se koriste isključivo u usmenoj komunikaciji; modeli tipskih dijaloga
- j) *činjenice i anegdote* – zanimljivosti o Mađarskoj

Pored didaktičkog materijala na sajtu možemo pronaći podatke o njegovim autorima i idejnim tvorcima, vesti o najnovijim knjigama korisnim za nastavu mađarskog jezika kao stranog i spisak drugih internet sajtova za predavanje/učenje mađarskog jezika. Osim toga, možemo stupiti u kontakt sa njegovim autorima i saradnicima a preko foruma i sa drugim predavačima mađarskog jezika. Zbog svega navedenog *magyar.ora* predstavlja pravog partnera u predavanju mađarskog jezika.

6. Vannastavne aktivnosti

Od samog osnivanja Katedre, „pored nastave, planirano je i stvaranje druge vrste kulturno-prosvetne delatnosti za studente, kako bi ste što bolje upoznali sa mađarskom istorijom, književnošću, jezikom i aktuelnim pitanjima iz ovih oblasti“²⁰. Tokom petnaest godina postojanja Katedre organizovane su brojne književne večeri, predavanja, izložbe, tematski programi, projekcije filmova, čak i koncerti (u onoliko meri u kojoj nam to prostor dozvoljava. U organizaciji ovakvih događaja Katedra pomoć dobija od Ambasade Republike Mađarske, Kluba beogradskih Mađara, rimokatoličke crkve Svetog Petra u Beogradu, KUD „Petőfi Sándor“ iz Pančeva i drugih kulturnoumetničkih društava iz južnobanatskih naselja u kojima stanuju pripadnici mađarske nacionalne manjine. Posebno bih izdvojila ciklus književnih večeri posvećenih Beli Hamvašu, filozofu i piscu čija dela je preveo osnivač naše Katedre dr Sava Babić i koga je, nakon

20 Balla, nav. delo,

višedecenijske izolacije, priliku da upozna prvo imala srpska a tek kasnije mađarska čitalačka publika, zatim gostovanje Jožefa Nađa, koreografa, glumca, režisera i pantomimičara rodnom iz Kanjiže koji u Parizu vodi pozorište „Theatre Jel“, susret sa dramskim piscem Miklošem Hubajem, izložbu dokumentarnih fotografija na temu revolucije 1848/49. povodom 150. godišnjice jednog od najznačajnijih događaja mađarske istorije i, naravno, predstavljanja dela čiji su autori zaposleni na Katedri, koja čine doprinos srpsko-mađarskim kulturnim vezama.

Pored kulturnih događaja koja organizujemo na Katedri, studenti se podstiču da prisustvuju sličnim dešavanjima koja se odvijaju širom Beograda, kao što su gostovanja mađarskih i vojvodanskih pozorišta, folklornih društava, koncerti, izložbe, projekcije filmova itd.

Smatram da je ovakva vrsta vannastavne aktivnosti izuzetno značajna za usvajanje stranog jezika, naročito kada se radi o jeziku kakav je mađarski koji je veoma različit od maternjeg jezika onoga ko ga usvaja i koji onaj ko ga uči i usvaja nema prilike da čuje u svojoj neposrednoj okolini.

Zaključak

Ovaj rad je izneo zapažanja i dosadašnja iskustva sa nastave mađarskog jezika kao stranog govornicima srpskog maternjeg jezika, navedeni su samo neki od problema koji se javljaju na tim časovima. Metodika nastave mađarskog jezika kao stranog jezika govornicima srpskog maternjeg svakako zahteva posebnu pažnju i srpskih i mađarskih naučnika, ne samo profesora mađarskog jezika, već i lingvista, metodičara, pedagoga, kulturologa.

Na kraju ovog rada i nakon više godina iskustva u predavanju mađarskog jezika na Katedri za mađarski jezik i književnost Filološkog fakulteta Univerziteta u Beogradu, zaključujem da je neophodno kontinuirano naglašavati razlike u sistemima dvaju jezika.

Takođe, budući da usvajanje stranog jezika znači i upoznavanje kulture sredine u kojoj se taj jezik govori, smatram da je u nastavi neophodna primena didaktičkog materijala koji datu kulturu osvetljava iz više aspekata i približava je onome ko njen jezik usvaja.

Kako ni jedan od prikazanih materijala ne zadovoljava ova dva kriterijuma u potpunosti, jedna od uloga predavača je da iz svakog od njih preuzima sadržaje koji su potrebni za izvođenje što kvalitetnije nastave mađarskog jezika.

Literatura

Nádasdy Ádám, www.filolog.com/languageStrangeCake.html

Balla Julianna, *A hungarológiai Tanszék Magyar Olvasóköre*, Belgrád. www.kapocs.org/index.php?cont=vkh03-06balla

Vincze Papp Márta, *A mai magyar nyelv oktatása a lektori órákon*. Filológiai Kar, Belgrádi Tanszék. Belgrád, 2003.

M.C. Rizzardi, M. Barsi. *Metodi in classe per insegnare la lingua straniera*. Milano, LED, 2005.

Bagi Ferenc, *A magyar nyelv mint környezeti nyelv tanításának főbb kérdései (értékezések, monográfiák 20.)* Novi Sad, 1988.

www.nyariegyetem.hu/tananyag/angol/index1.php

J. Erdős, Cs. Prileszky, *Halló, itt Magyarország!* Budapest, Akadémiai kiadó, 2009.

METHODS AND DIDACTIC MATERIAL USED FOR TEACHING THE HUNGARIAN LANGUAGE AT THE DEPARTMENT OF HUNGARIAN LANGUAGE AND LITERATURE ON UNIVERSITY OF BELGRADE FACULTY OF PHILOLOGY FROM ITS FOUNDING UNTILL TODAY

Summary

The work describes the teaching of the hungarian language at the Department of Hungarian Language and Literature in University of Belgrade Faculty of Philology from its founding in 1994 untill today. Unlike the Department of Hungarian Language and Literature in University of Novi Sad Faculty of Philosophy, where hungarian language is taught as L1, the aim of Department in Belgrade is to teach hungarian language to serbian native speakers. Hungarian and Serbian differ in typology and belong to different language families – Hungarian is a part of the uralic language familie, serbian is a slavic language, Hungarian is agglutinative, while Serbian is fleective. It's exactly these differences that should be emphasised while teaching the hungarian language to serbian native speakers. On the other hand, the citizens of Serbia are not familiar with the hungarian culture, which is why a teacher of hungarian language should pay special attention on how to present the elements of the hungarian culture along with the language.

Sandra Buljanović

Bojana RADENKOVIĆ-ŠOŠIĆ
Beograd

ULOGA NASTAVNIKA U UPOTREBI NOVIH TEHNIKA U NASTAVI STRUČNOG JEZIKA

Uloga nastavnika u nastavi stručnog jezika razlikuje se od uloge i funkcija koje ima nastavnik opšteg jezika. Sa razvojem tehnologije i sve širom upotrebom interneta i mobilnih telefona dolazi i do otkrivanja, uvopenja i unaprepijanja novih nastavnih tehnika u nastavi stranih jezika. Blogovi su jedna od tehnika koja se sve više primenjuje u nastavi stranih jezika. Cilj ovog rada je da posle analize nastave stručnog jezika i uloge nastavnika u nastavi stručnog jezika, uoči mogućnosti za uvopenje, primenu i razvoj ove tehnike u nastavi stručnog jezika. Istovremeno razmatraju se prednosti i nedostaci upotrebe blogova, kao i novi pravci istraživanja ove tehnike u oblasti metodike nastave stručnog jezika.

Ključne reči: stručni jezik, nove nastavne tehnike, uloga nastavnika

Uvod

U savremenom društvu efikasna komunikacija postaje imeprativ svakog oblika napredovanja – permanentno usavršavanje stručnjaka u različitim oblastima često podrazumeva i veoma dobro poznavanje stranih stručnih jezika, tako da se suočavamo sa sve većim brojem kurseva stranih jezika namenjenih upravo njegovoj uskostručnoj primeni. Nastava stranog jezika prilagopena je struci kojom se polaznik bavi. Tokom nastave jezika metode rada, pristup u učionici i van nje, vokabular i konteksti učenja usklapeni su sa potrebama i prethodnim znanjem polaznika kako bi se iskoristila njihova predznanja u stručnoj oblasti kao olakšica za učenje stranog jezika. Iako se i u nastavi stranog stručnog jezika fokus posmatranja utemeljuje na učeniku i njegovim potrebama, uloga nastavnika u ovom procesu i dalje je od veoma velikog značaja. Adekvatan pristup zahteva i primenu nekih novih nastavnih tehnika i sredstava komunikacije u cilju stalnog unaprepijanja nastave i postizanja što boljih rezultata. Premda su blogovi kao nastavna tehnika već zauzeli svoje mesto u metodici nastave opšteg jezika i da je sve više istraživanja i rezultata koja potvrpuju njihov potencijal, malo su ispitane mogućnosti za primenu ove nastavne tehnike u okviru nastave jezika struke, kao i uloga nastavnika u njihovom postavljanju, održavanju i evaluaciji postignutih rezultata. Stoga, u ovom radu biće reči o ulozi nastavnika u nastavi stranog jezika struke, novim nastavnim tehnikama i potencijalnoj ulozi nastavnika u njihovoj primeni.

Jezik struke: karakteristike, metode i nastavne tehnike

Jezik struke možemo definisati kao jezik koji koriste stručnjaci u svojoj komunikaciji kako bi izbegli ili u potpunosti umanjili višestruka značenja u međusobnoj komunikaciji. Pored komunikacijske vrednosti jezik struke ima i svoje socijalne karakteristike, tj. veoma često identifikuje pripadnike određene socijalne grupe (*discourse community*) koji govore na isti način i nedvosmisleno razumeju značenje termina u okviru korišćenog jezika.

Prema Balboniju (Balboni 2002: 150) osnovne karakteristike stručnog jezika možemo posmatrati sa fonološkog, morfosintaksičkog i leksičkog aspekta. Ako je reč o italijanskom jeziku struke, sa fonološkog aspekta najčešće uočavamo poteškoće kod učenika u izgovaranju reči nastalih istovremeno prefiksacijom i sufiksacijom (npr. „*de-costituzionalizzazione*“), u morfosintaksičkoj analizi možemo uočiti rasprostranjenu upotrebu imenica umesto glagola („*l'asticciola che regge la carta nella stampante*“ postaje *reggicarta*), depersonalizaciju iskaza koja se postiže bezličnim formama i upotrebom pasiva i izostavljanje relativnih rečenica, predloga i članova („*pregarsi allegare fotocopia*“) (Balboni 2002: 148-151). Sa aspekta leksiologije stručnog italijanskog jezika postoji snažna potreba za usvajanjem nedvosmislenih termina (u stručnom jeziku *termin* je ekvivalent *leksemi*-reči), tj. tendenciju da se upotrebljene reči ne mogu pogrešno i neprecizno razumeti, već da svaki termin nosi jasno definisano značenje. Takođe, u zavisnosti od oblasti u kojoj se upotrebljava uočavamo i veliki broj neologizama, pozajmljenica i kalkova. Uopšteno govoreći, sve ove karakteristike stručnog jezika doprinose stvaranju slike o stručnom jeziku kao o pragmatičnom, jasnom i formalnom načinu komuniciranja.

Nastava jezika struke obično je namenjena odraslim učenicima, iako postoje tendencije ka uvođenju jezika struke već na srednjoškolskom nivou i nivou osnovnih studija (npr. poslovni engleski, engleski u turizmu, itd.). I dok su tradicionalni kursevi stručnog jezika orijentisani na usvajanje jezika uz korišćenje stručnih tekstova, korak dalje predstavlja upotreba stranog jezika kao vehikularnog jezika u nastavi nejezičkih predmeta. Postoje različiti modeli bilingvalne nastave koji su u upotrebi u Severnoj Evropi i variraju od tradicionalnih tipova bilingvalnih škola do novih iskustava i modela bilingvalne nastave u okviru CLIL-a (*Content and Language Learning¹*) (Vučo 2007: 266).

Posebna prednost učenja i nastave jezika struke upravo su kompetencije učenika koji, ako poseduju elementarne jezičke kompetencije, mogu učestvovati u nastavi budući da predavač jezika često nije iz struke na koju se jezik usmerava. Učenici koji se odlučuju da usavršavaju svoja znanja iz stranog jezika struke veoma često su odrasli učenici, svršenog obrazovanja i autonomni u donošenju odluka, obično jako motivisani i visokog nivoa samopoštovanja, orijentisani na budućnost.

Stoga, kada je reč o nastavi stručnog jezika, ne može se poći od klasične premise „nastavnik zna, učenik ne zna“ (Balboni 2000: 79). Zapravo, situacija u učionici je skoro ravnopravna - nastavnik poznaje strani jezik, učenik poznaje svoju stručnu oblast (ekonomiju, pravo, medicinu, arhitekturu, itd.), ali istovremeno se nameće pitanje koje godinama izaziva diskusije u naučnim i stručnim krugovima o tome kakva je uloga nastavnika u nastavi stranog jezika struke. U ovom radu pokušaćemo da opišemo ovu specifičnu poziciju predavača stranog stručnog jezika sa posebnim osvrtom na upotrebu novih nastavnih tehnika.

ULOGA NASTAVNIKA U NASTAVI STRANOG JEZIKA STRUKE

Osnovna razlika između nastavnika stranog opšteg jezika i nastavnika stranog jezika struke ogleda se u odnosu između učenika i nastavnika, kao i u povećanom broju

1 *Content and Learning Language* (Marsh, u Van de Craen, Wolf 1997, prema Coonan 70) - termin koji definiše povezanost vehikularnog jezika i nelingvističke materije pokazujući istovremenu usredsređenost i na usvajanje nelingvističke materije i na strani jezik kroz jedinstveni proces učenja. Prema uzoru na CLIL od septembra 2004. godine u Beogradu sprovodi se projekat bilingvalne nastave na dva nivoa, u OŠ „Vladislav Ribnikar“ i u III beogradskoj gimnaziji (Vučo 2007: 268).

funkcija koje nastavnik stručnog stranog jezika ima (Bojović, 2002, 81). Ko bi trebalo da bude nastavnik jezika struke? Već trideset godina traži se odgovor na pitanje kakvo obrazovanje treba da ima nastavnik stručnog jezika kako bi mogao da kreira kurseve, analizira stručni jezik i barem delom priprema nastavni materijal (Balboni 2000: 107).

Iako je Abot (1983) smatrao da predavač stručnog stranog jezika treba da bude stručnjak iz određene oblasti koji poznaje strani jezik, ovakvo mišljenje je prevaziđeno (Balboni 2000: 15). Arkaini (Arcaini 1988, prema Balboni 2000: 15) ističe interdisciplinarnu ulogu nastavnika stranog jezika i smatra da nastavnik ima mogućnost da analizira jezik struke, da stvara tekstualni korpus na osnovu koga može praviti program kursa kao i da kreira saradničku atmosferu na času. To je i stanovište Kuenke (Cuenca 1987, prema Balboni 2000: 16) koji smatra da postoji sedam stadijuma u odnosu nastavnika i učenika; nastavnik može biti istraživač, pomoćnik, motivator, savetnik, saradnik ili učesnik, koordinator i evaluator i na samom kraju kursa ravnopravni učesnik u procesu učenja, kao vrhunac do koga se stiže u odnosu između nastavnika i učenika.

Poseban odnos između nastavnika i učenika stručnog jezika osim navedenih razloga koji se odnose na njihovu starosnu dob, socijalni, materijalni i psihološki status, specifičan je i zbog prethodnih iskustava učenika. Odrastao učenik koji uči strani jezik struke obično je već imao iskustava sa učenjem nekog drugog stranog jezika (bilo opšteg ili stručnog) i često je privržen onim metodama i nastavnim tehnikama koje već poznaje. Takođe, učenici stručnog jezika, budući da je reč o stručnjacima određenih oblasti često su više usredsređeni na „dubinske strukture“ stručnog jezika, dok formalne oblike smatraju površnim. Istovremeno su to ljudi širokog obrazovanja koje mogu primeniti i tokom procesa usvajanja stranog jezika. (Balboni 2000: 77).

Prevaziđeni jednosmerni pristupi u nastavi jezika u kome se polazi od nastave koja je orijentisana ka nastavniku i koja, kao što smo već napomenuli, postavlja odnos između superiornog nastavnika koji poznaje jezik i inferiornog učenika Balboni (Balboni 2000: 79) smatra da je nemoguće ostvariti u nastavi jezika struke iz više razloga:

- a) Nastava stranog jezika struke nije izolovana od realnog sveta i ne može pronalaziti svoje ciljeve, metode i pristupe bez saradnje sa spoljnim svetom kome je prevashodno i namenjena.
- b) Nastavnik stranog jezika struke nije stručnjak u određenoj oblasti, on može postati skromni poznavalac iste, može osluškiivati promene koje se u određenoj oblasti dešavaju, ali suštinski ne poseduje detaljna znanja.
- c) Nastava stručnog jezika namenjena je sutručnjaku iz oblasti kojoj je jezik namenjen i koji je veoma blizak samoj materiji.

Stoga, u nastavi stručnog jezika uočavamo dva ravnopravna subjekta glotodidaktičkog procesa - nastavnika i učenika - subjekte jednakih obaveza, uzajamnog poštovanja i komplemetarnih zadataka koji mogu ostvariti uspešnu saradnju samo ako dele ista glotodidaktička shvatanja, ali i ako učenik može da uoči isplativost uloženog vremena, truda i novca.

Ipak, uloga nastavnika predstavlja ključno središte oko koga se vrti glotodidaktika jezika struke. Dok nastavnici opšteg jezika imaju mogućnost da u nastavi koriste mnoštvo priručnika, vežbanki, didaktičkih materijala, kao i rezultate brojnih naučnih i stručnih istraživanja, nastavnik jezika struke mora da se prilagođava, popravlja i često samostalno kreira didaktički materijal i to iz više razloga (Balboni 2000: 105):

- Stručnim jezikom obično se bave predavači jezika po ugovoru na određeno vreme što im ne daje dovoljno vremena i motivacije da se posvete pisanju udž-

benika koji će imati širi značaj. Koncentrišu se na nastavu, a manje ili gotovo ne uopšte na istraživanje nastave stručnog jezika. Materijali koje koriste tokom nastave su uglavnom skripte.

- Izdavačke kuće često nemaju dugoročnu saradnju sa nastavnicima jezika struke; njihov odnos sastoji se u povremenom angažovanju nastavnika stranog jezika koji predaju svoje rukopise i na taj način svoja glotodidaktička iskustva ne proširuju na opšta znanja iz ove oblasti.
- Priručnici za nastavu stranog jezika struke su često prevaziđeni, a novi se ne izdaju dokle god se postojeći prodaju.

Dakle, možemo uočiti da je predavač stranog jezika struke u većoj meri prepušten samostalnom radu, prikupljanju materijala, ažuriranju i popravkama postojećeg uz stalno praćenje svih novina u oblasti jezika struke, pa i same struke. Iz svega navedenog, nameće se pitanje kakvo obrazovanje treba da ima nastavnik stranog jezika struke da bi na kvalitetan način odgovorio svim potrebama učenika i kursa (Balboni 2000: 111).

Posle Drugog svetskog rata učenje stranih jezika nije više bilo privilegija malobrojnih, već svakodnevnica koju je bilo nemoguće izbeći. Postavila su se pitanja šta je to što se predaje i ko su stručnjaci koji se mogu naći naspram učenika. Sve veća potreba za usvajanjem stručnog jezika nametala je činjenicu da nastavnik stručnog jezika mora biti *super-nastavnik*. Nažalost, istraživanja iz tog perioda pokazuju da postoji veliki nedostatak adekvatnog stručnog osoblja za nastavu stranoga jezika struke (Howard, Brown 1997: 44-45; 148-149).

Idealni *super-nastavnik* jezika struke trebalo bi da bude stručnjak iz određene oblasti koji podjednako dobro poznaje i jezik struke, a istovremeno poseduje i glotodidaktička znanja koja primenjuje u nastavi jezika. Stoga, idealan kandidat bi trebalo da ima fakultetsko obrazovanje iz jezika i da posebno poznaje stručnu oblast o kojoj je reč ili da istovremeno bude stručnjak sa lingvističkim i didaktičkim znanjem. *Super-nastavnik* bi onda zadovoljio sledeći formulu (Ballarin 2007: 3):

SO+L2+JS+MNJ+MNSJ

SO= znanja iz stručne oblasti

L2=poznavanje stranog jezika

MNJ = metodika nastave stranog jezika

MNJS= metodika nastave stranog jezika struke

Praksa ipak pokazuje da je takvih stručnjaka veoma malo.

Ipak, *super-nastavnik* stručnog jezika danas je u obavezi da neprekidno prati promene u naučnim i stručnim oblastima čijim jezikom struke se bavi, da usvaja naučnu i stručnu terminologiju, kao i promene u jezičkim stilovima koje koriste. Analizirajući potrebe svojih studenata kao specifičnog oblika ciljnog tržišta kome se obraća, *super-nastavnik* prilagođava svoje metode, nastavne tehnike i didaktički materijal njihovim potrebama i načinima komunikacije. Istovremeno, nastavnik ima ulogu i interkulturalnog medijatora budući da će učenik komunicirati na stranom jeziku u kulturi koja se razlikuje od njegove. Stoga, nastavnik je u obavezi da poznaje kulturu naroda na čijem jeziku će se obavljati komunikacija, kao i da mu ukaže na razlike i posebnosti kojima se ta kultura odlikuje.

U ovom radu potrudimo se da poseban akcenat stavimo upravo na visoku adaptibilnost nastavnika koji u nastavi jezika upotrebljava nove tehnologije i nova sredstava

komunikacije u nastavi stranog jezika struke, uočavajući prednosti, mane i potencijalne pravce za dalja istraživanja i razvoj.

Upotreba blogova u nastavi stranog jezika

Reč *blog* ulazi u upotrebu 1997. godine kada Džorn Barger odlučuje da svom sajtu da ime „weblog“² koje ubrzo skraćuje na *blog*. Za poslednjih deset godina, mreža blogova je sa 10 miliona aktivnih blogova u 2005. godini (Bialik 2005; Safri 2005, prema Murray Hurrigan 2008: 85) dostigla broj od 70 miliona u aprilu 2007. godine sa preko 120 000 novih blogova koji svakodnevno nastaju (*Guardian Online* 2007) čemu veoma doprinosi i činjenica da je softver za instalaciju blogova besplatan i da je jednostavan za upotrebu (Murray, Hurrigan 2008: 85). Blogove možemo definisati kao veb sajtove koji se sastoje od periodičnih unosa teksta, postavljenih obrnutim hronološkim redom na jednoj veb strani (Kolari i sar. 2006: 92). Tematski su orijentisani i daju mogućnost za kritičku raspravu i razmenu ideja (Blood 2000). U zavisnosti od vrste medija koji se koriste blogove možemo podeliti na video, audio i pisane blogove; prema uređaju koji je potreban za njihovu upotrebu (npr., *mologs*, *moblog* je termin za blogove koji nastaju upotrebom mobilnih telefona (o čemu će biti reči u daljem tekstu) ili prema obliku (npr. Wikipedia je primer bloga u posebnom obliku).

U procesu učenja stranih jezika blogovi mogu biti jedinstvena platforma za učenje stranih jezika budući da omogućavaju polaznicima da diskutuju i razmišljaju na ciljnom jeziku (Murray, Hurrigan 2008: 85). Upotreba blogova može biti deo već postojećeg kursa pri čemu treba imati u vidu da zadaci koje treba obavljati putem ovog oblika komunikacija moraju biti komplemetarni sa ciljevima i programom kursa. Marej i Harrigan (Murray, Hurrigan 2008: 88) navode brojne prednosti korišćenja blogova u učenju stranih jezika:

- Blogovi su jednostavni za postavljanje, softver je jednostavan i besplatan
- Serveri koji podržavaju blogove prevedeni su na više jezika
- Sadržaj je odmah moguće videti na Internetu
- Korišćenjem blogova učenici stiču informatička znanja koja je moguće primeniti i u drugim oblastima
- Blogovi sadrže autentičan pisani tekst koji može biti veoma značajan za analizu diskursa

Takođe, visoka felksibilnost blogova omogućava upotrebu kako u grupnim tako i u individualnim radovima istovremeno pružajući različite uslove za razvijanje kreativnosti. Međutim, jedan od prvih izazova svakako je implementacija blogova u adekvatan glotodidaktički okvir koji je prilagođen potrebama učenika i u skladu sa ciljevima kursa. Blogovi dozvoljavaju učenicima da podele svoje materijale i razmišljanja i na taj način pojačavaju osećaj pripadnosti zajednici (Petersen i sar. 2006), dok relativna anonimnost oslobađa učenike da se slobodno izraze. Kako je reč o asinhronom sredstvu komunikacije, blogovi su podesni i za revidiranje sopstvenog sadržaja.

Budući da je upotreba blogova sve više prisutna u nastavi stranog jezika danas razlikujemo tri vrste blogova (Campbell, 2003):

2 Termin „**blog**“ nastao je skraćivanjem dve reči – *Web* i *Log*, što bi se moglo u ovom kontekstu prevesti kao veb dnevnik (*diary*). Fraza *Web Log* se inače u Internet tehnologiji koristi za definisanje statističke aktivnosti jednog sajta (broj posetilaca, broj otvorenih stranica sajta, itd), ali u kontekstu fenomena *Blog* govori se o, najjednostavnije rečeno, *javnom vođenju dnevnika putem Web stranice*. (Varagić 2008: 4)

1. **Nastavnički blogovi.** Ovakve blogove kreiraju i vode nastavnici jezika. Možemo uočiti tri njihove funkcije:
  - a. postavljanje informacija o programu kursa tako da roditelji i učenici mogu da se informišu o svim pojedinostima u vezi sa kursom (programu, domaćim zadacima, kriterijumima za ocenjivanje, rokovima i datumima polaganja);
  - b. vodič za prikupljanje onlajn materijala - nastavnik ukazuje na linkove, sajtove i druge korisne blogove,
  - c. mesto za razmenu mišljenja - nastavnik postavlja teme koje bi trebalo da podstaknu učenike na razmišljanje i da izazovu njihove komentare. Na ovaj način učeniku se pruža mogućnost da bude u kontaktu sa svakodnevnim, prirodnim jezikom.
2. **Učenički blogovi** predstavljaju dobar način za podsticanje i razvijanje veštine pisanja i čitanja budući da studenti rado pišu o temama koje ih zanimaju i koje sami postavljaju kao teme na blogovima. Činjenica da će njihov tekst biti dostupan široj javnosti motiviše ih da budu revnosniji u pisanju i proveri napisanog teksta. Istovremeno kako su sajtovi njihova kreacija, imaju mogućnost da pronalaze sopstvene baze materijala i kreiraju svoj onlajn prostor. Naravno, sloboda izbora donosi i odgovornost za sadržaj napisanog. Nedostatak ovakvog oblika blogova ogleda se pre svega u vremenu koje nastavnik mora da posveti praćenju i analizi grešaka učenika.
3. **Razredni blogovi** oslikavaju zajednički trud nastavnika i učenika i jedan su od najboljih oblika za stvaranje saradničkog prostora namenjenog diskusijama koje mogu biti nastavak diskusija sa časova. Poseban značaj ovakve vrste blogova ogleda se i u tome da na ovakvim blogovima studenti imaju mogućnost da uvide i ispravljaju greške svojih kolega (*peer review*). Istraživanja su pokazala da i studenti i nastavnici uživaju u korišćenju blogova zahvaljujući njihovoj interaktivnosti, jednostavnoj upotrebi i pozitivnoj sklonosti studenata koji su imali zadatak da ocenjuju radove svojih kolega (Dippold 2009: 34).

Usredsređenost na potrebe učenika upućuje na pristupe različitih naziva kojima je zajednički stav da učenici treba da uče ne samo tako što će koristiti mozak, već i „srce, telom i čulima“ (Finkbeiner 2000: 255-56). Idealna situacija je ona koja zahteva aktivnosti u realnom kontekstu koje podstiču učenike da preuzmu odgovornost za svoje učenje (Comas-Quine i sar. 2009: 98). Jedan od takvih primera je upotreba mobilnih telefona u procesu učenja jezika. Vlasnik mobilnog telefona je univerzalan, a broj korisnika mobilnih telefona veći je od korisnika kompjutera (Jones i sar. 2006: 15). Neke od karakteristika mobilnih telefona (nosivost, društvena interakcija, kontekstualna osetljivost, povezivanje i individualnost (Klopfer i sar. 2002: 96) čine ih veoma primamljivim za integrisanje u procese učenja stranih jezika. Danas učenje putem mobilnog telefona definišemo i kao „podršku komunikaciji i to dostavljanjem i stvaranjem sadržaja kako bi se podstaklo lično anagažovanje i učenje u realnim situacijama“ (Kukuljska 2006: 120). Iako su prve studije o učenju putem mobilnog telefona stavljale u prvi plan tradicionalne metode koje su se odnosile na unapređenje vokabulara ili gramatike (Comas-Quine i sar. 2009: 100), današnja istraživanja podstiču upotrebu mobilnih telefona kao uređaja za prikupljanje i arhiviranje autentičnog materijala. Jedno od takvih istraživanja imalo je za cilj stvaranje bloga čiji materijal je sakupljan putem mobilnih telefona, digitalnih kamera i Mp3 uređaja u školi španskog jezika u Santjagu (Comas-Quine

i sar. 2009: 102). Snimajući i arhivirajući interesantne scene, događaje, pejzaže, kulturne spomenike, situacije, itd. učenici su podsticani na individualni rad i u realnim situacijama su se upoznavali sa kulturom i običajima zemlje čiji su jezik učili, a putem mobilnog bloga delili su svoja iskustva sa onim učenicima koji nisu bili u mogućnosti da borave u Španiji. Na taj način, imali su mogućnost da zabeleže autentične događaje i da kasnije o njima diskutuju na španskom jeziku i tako obogaćuju svoja znanja.

Uloga nastavnika u upotrebi novih tehnika u nastavi jezika struke

Većina istraživanja koja se odnose na upotrebu novih nastavnih tehnika, tj. upotrebu novih sredstava komunikacije u nastavi stranih jezika uglavnom se odnose na nastavu opšteg jezika. Imajući u vidu osnovne karakteristike nastave stranog jezika struke i ulogu nastavnika u njoj, pokušaćemo da objasnimo i mogućnosti korišćenja novih tehnologija u nastavi stručnog jezika.

Kao što je već naglašeno, učenici stranog jezika struke mahom su odrasli ljudi koji imaju jasnu predstavu o tome šta žele da postignu usvajanjem stranog jezika struke. Korišćenje novih tehnologija poput Interneta više nije luksuz ljudi sa viškom slobodnog vremena i novca, već imperativ svakog savremenog poslovanja. Iz tog razloga pretpostavljamo da je polaznicima kurseva jezika struke upotreba Internet sredstava komunikacije u toj meri bliska da bi u relativno kratkom vremenskom periodu uspeli da prihvate pravila i način komuniciranja putem blogova. Takođe, možemo očekivati da veliki broj njih već koristi blogove kao sredstvo komunikacije.

U kreiranju blogova uloga nastavnika jezika struke ogleda se, pre svega, u kvalitetnoj analizi potreba polaznika. Nastavnik mora da zna koji je cilj učenja jezika, kada i kako će se jezik koristiti. Zadaci koje učenici treba da obave putem blogova moraju da budu komplementarni sa ciljevima kursa. Poseban odnos koji je uspostavljen na samom početku didaktičkog procesa između učenika i nastavnika, ravnopravan odnos nastavnika i učenika, u mnogome olakšava primenu blogova u nastavi jezika struke. Po našem mišljenju, nedostaci koji mogu da se pojave u nastavi opšteg jezika, posebno kada je reč o mlađim adolescentima, kao što je nesigurnost, strah od reakcije nastavnika ili osetljiva moderatorska uloga tihog posmatrača koju nastavnik i u upotrebi blogova mora u pravoj meri da nametne, u slučaju nastave stručnog jezika može biti pojednostavljena.

Prema našem mišljenju, ravnopravni položaj umanjuje strah od grešaka i nastavnikovog komentara na greške koje se javljaju tokom učenja. U nastavi jezika struke nastavnik može biti standarni član foruma, korisnik bloga ili mobloga koji postavlja određene zadatke u vezi sa unapređivanjem veštine čitanja i pisanja, obogaćivanjem vokabulara, ali kako mu obično nedostaju stručna znanja, nastavnik jezika blogove može iskoristiti i za sopstveno usavršavanje tako što će postavljati teme u vezi sa prevodnjem, usvajanjem ili primenom određenih stručnih termina. Stoga, smatramo da u nastavi stranog jezika nije neophodno uočavati i definisati vrstu i formu bloga koja će biti korišćena (nastavnički, učenički ili razredni) već se u okviru jednog bloga mogu uočiti sve osobine ova tri bloga: nastavnik može davati informacije u vezi sa nastavnim materijalom, kruterijumima, rokovima i ispitima, a učenici mogu postavljati teme koje ih zanimaju (pretpostavka je da ih većina tema iz svoje profesionalne oblasti zanima i da neće postojati nezainteresovanost za odgovaranje na komentare i teme). Učenici mogu da ocenjuju svoje kolege (*peer review*) što na višim kursevima stranog stručnog jezika ima poseban značaj jer dolazi od sve boljih poznavalaca jezika, a istovremeno i stručnjaka za određenu oblast. Na ovakvim blogovima, uloga nastavnika ogleda se u pro-

nalaženju adekvatnog materijala i podsticanju svih učenika da svoje materijale podele sa drugima, ravnopravan položaj stavlja u drugi plan nelagodnost i neprijatnost učenika od pravljenja grešaka, tako da je uloga nastavnika podjednako važna i za praćenje i održavanje bloga, kao i za ažuriranje nelingvističkih znanja nastavnika. Mišljenja smo da nakon završetka kursa jezika dobro osmišljen blog može biti oslonac u daljem radu i za nastavnika jezika i za učenike.

Kada je reč o upotrebi mobilnih telefona u nastavi stranog jezika struke, uloga nastavnika oogleđa se u podsticanju učenika da, ukoliko je moguće, putem mobilnih telefona u audio, video ili foto zapisu snime situacije u kojima im je jezik struke bio neophodan za komunikaciju. Smatramo da će takav materijal koji prenosi realnu situaciju, učenicima verovatno biti prepoznatljiv, pa će biti u mogućnosti da uoče osnovne jezičke konstrukcije, način komunikacije, kulturu u kojoj se razgovor odvija, ali i da na osnovu prethodnog iskustva razumeju komunikaciju iako ne poznaju sav korišćen vokabular.

Zaključak

Blogovi, moblogovi, sajtovi kao što su *Myspace*, *Facebook*, *Wikis*, itd. postali su primenljivi i u učenju stranih jezika. Sposobnost brzog prilagođavanja i jednostavan i povoljan softver svrstavaju blogove u sve popularnije nastavne tehnike koja se primenjuje u visokom obrazovanju. U nastavi jezika struke postoje brojne prednosti i specifičnosti koje bi trebalo iskoristiti za uvođenje ove tehnike u nastavu. Po našem mišljenju, u korak sa naučnim i stručnim razvojem, nastavnici jezika struke bi trebalo da ispitaju sklonosti svojih učenika, predoče im sve prednosti upotrebe ovakvog načina komunikacije i u okviru tradicionalnih ili virtuelnih kurseva sve češće primenjuju i ovu nastavnu tehniku.

Bibliografija

- Arcaini, E.(1988) *Epistemologia dei linguaggi settoriali*, in *CLUC, Il linguaggio delle scienze e il suo insegnamento*, La scuola, Brescia.
- Ballarin, E. (2007), *Didattica delle microlingue*, Venezia: Laboratorio Itals – Dipartimento Di Scienze Del Linguaggio (Filim), pristupljeno 8. decembra 2008 (<http://venus.unive.it/filim>).
- Balboni,P. E.(2002), *Le sfide di Babele, Insegnare le lingue nelle società complesse*, Utet Libreria, Torino, 148-152.
- Balboni,P. E.(2000), *Le microlingue scientifico-professionali*, *Natura e insegnamento*, Utet Libreria, Torino, 13-16, 76-80, 105-113.
- Bialik, C. (2005) *Measuring the Impact of Blogs Requires More Than Counting*. The Wall Street Journal Online.
- Blood, R. (2000) *Weblogs: a History and Perspective.*, http://www.rebeccablood.net/essays/weblog_history.html, pristupljeno 12. decembar 2009.
- Bojović, M. (2002) *Karakteristike i uloge nastavnika stranih jezika*, *Pedagogija*, 3, 75-84.
- Campbell, A. P. (2003). *Weblogs for Use with ESL Classes*. The Internet TESL Journal, IX (2). <http://iteslj.org/Techniques/Campbell-Weblogs.html> , pristupljeno 5.01.2010.
- Comas-Quinn, A. Mardomingo, R., Valentine C., (2009) *Mobile blogs in language learning: making the most of informal and situated learning opportunities*, *ReCALL* 21(1), 96-112.
- Dippold, D. (2009) *Peer Feedback Through Blogs: Student and teacher perceptions in an advanced German class*,*ReCALL* 21(1), str. 18-36.

- Finkbeiner, C. (2000) *Handlungsorientierter Unterricht (Holistic and action-oriented learning and teaching)*. U: Byram, M. (ur.), Routledge Encyclopedia of Language Teaching and Learning. London: Routledge, 255–258.
- Howard, r. Brown, G. (1997) *Teacher Education for LSP*, Multilingual Matters, Clevedon, 44,45, 148, 149.
- Jones, A., Issroff, K. and Scanlon, E. (2006) *Affective factors in learning with mobile devices* U: Sharples, M. (ur.), *Big Issues in Mobile Learning*. Report of a workshop by the Kaleidoscope Network of Excellence Mobile Learning Initiative. Nottingham: University of Nottingham, 15–20.
- Klopfer, E., Squire, K. and Jenkins, H. (2002) *Environmental Detectives: PDAs as a window into a virtual simulated world*. Proceedings of IEEE International Workshop on Wireless and Mobile Technologies in Education. Vaxjo, Sweden: IEEE Computer Society, 95–98.
- Murray, L. Hourigan T., (2008) *Blogs for specific purposes: Expressivist or socio-cognitivist approach*, ReCALL, 82-97.
- Kolari, P., Finin, T. i Joshi, A. (2006) *SVMs for the Blogosphere: Blog Identification and Splog Detection*. U: AAAI Spring Symposium on Computational Approaches to Analysing Weblogs. Maryland: University of Maryland.
- Kulkulka-Hulme, A. (2006) *Mobile language learning now and in the future*. U: Svensson, Patrik ed. *Fran vision till praktik: Språkutbildning och Informationsteknik (From vision to practice: language learning and IT)*. Sweden: Swedish Net University (Nätuniversitetet), 119-134.
- Petersen, S. A., Chabert, G. and Divitini, M. (2006) *Language Learning: Design Considerations for Mobile Community Blogs*. IADIS International Conference Mobile Learning 2006, 14–15 July 2006, Dublin, http://www.idi.ntnu.no/grupper/su/publ/petersen/spetersen_mobilelearning2006.pdf
- Safri, D. (2005) *State of the Blogosphere, Part 1: Blog Growth*. Technorati.com.
- Van De Craen, P., Wolff, D., (1997) *Language Teacher Training and Bilingual Education* Report prepared for the TNP Evaluation Conference Lille III, Université 'Charles De Gaulle', prema Conon, C.M., (1999) *Nuovi orientamenti nell'educazione bilingua*, Pietro Balboni (ur.), Educazione bilingue, Edizioni Guerra Soleil, Perugia, Welland Ontario (70)
- Varagić, D. (2009) *Blog osnove*, Novi Sad, 4.
- Vučo J. (2007.), *Kompetencije nastavnika u dvojezičnoj nastavi*, Julijana Vučo (ur.), Uloga nastavnika u savremenoj nastavi jezika, Filozofski fakultet, Nikšić, 265-280.

IL RUOLO DELL'INSEGNANTE NELL'USO DELLE GLOTTOTECNOLOGIE NELLA DIDATTICA DELLE MICROLINGUE SCIENTIFICO-PROFESSIONALI

Il ruolo dell'insegnante nella didattica delle microlingue scientifico-professionali si distingue dal ruolo dell'insegnante di una lingua comune. Dall'altra parte, con lo sviluppo tecnologico, si creano le nuove glottotecniche. I blog (spazio virtuale che permette di raccontare fatti personali, pubblicare articoli informativi o brevi considerazioni e commentare notizie inserite in linea da altri bloggers, creando comunità virtuali i cui componenti sono caratterizzati da interessi analoghi) si usano sempre di più anche nella didattica delle microlingue scientifico-professionali. Analizzando gli elementi dell'insegnamento delle microlingue scientifico-professionali, questa relazione ha lo scopo di esaminare le possibilità, vantaggi e svantaggi e prospettive dell'uso di questa glottotecniche nell'insegnamento delle microlingue scientifico-professionali.

Bojana Radenković-Šošić

АУТОРИ

Марина Куршевић

Рођена 1975. у Новом Саду. Дипломирала 1999. године на Филозофском факултету у Новом Саду, одбранивши рад на тему *Инфинитиви и инфинитивне конструкције у Теодосијевом Животоу светог Саве*. Године 2005. на истом факултету одбранила је и магистарски рад на тему *Ајсолућни датив у српском средњовековном стваралаштву од 12. до 15. века*, где је 2007. године пријавила и докторску тезу под називом *Синтаксичке одлике Српске Александриде*. Запослена је на Филозофском факултету (Универзитет у Новом Саду), на Одсеку за српски језик и лингвистику, од фебруара 2002. у звању асистент-приправник, а од јула 2006. у звању асистент. Сарадник је на пројекту *Историја српског језика*, који финансира Министарство за науку и технолошки развој Републике Србије (бр. пројекта 148008), у два пројектна циклуса: 2001-2005, 2006-2010. Области интересовања су: историја српског књижевног језика, српскословенског језика и историја српског народног језика, са ужом оријентацијом на историјској синтакси. kuresevicmk@sbb.rs .

Биљана Самарџић

Рођена 1979. у Зеници. Дипломирала на Филозофском факултету у Источном Сарајеву, где је и магистрала. Ради као асистент на предметима из области Историја српског језика. Студент је докторских студија на Филозофском факултету у Источном Сарајеву (Пале). bvuletic@paleol.net.

Ивана Давитков

Рођена у Димитровграду 1983. године. Дипломирала 2006. године на Групи за бугарски језик и књижевност на Филолошком факултету у Београду, а 2008. године на истој групи одбранила мастер рад са темом *Рефлекси полузласника и остаци чланске морфеме у говору села Смиловци (оштинина Димитровград)*, под менторством др Михаила Шћепановића. Школске 2009/2010. уписала докторске студије на Филолошком факултету у Београду. Област научног интересовања је дијалектологија. 2009 године учествовала на научним конференцијама у организацији Универзитета у Пловдиву (Национална научна конференција за студенти и докторанти *Словото – планета на духа*) и Великом Трнову (Международна научна конференција *Славјанска и балканска ономастичка*). Од 2008. године хонорарно ангажована као сарадник у настави на Групи за бугарски језик и књижевност на Филолошком факултету у Београду. ivadavitkov@gmail.com

Јованка Милошевић

Рођена 1981. године у Карловцу. Дипломирала на Филолошком факултету Универзитета у Београду, Група за српски језик и књижевност. Након завршених дипломских академских студија – мастер, уписала постдипломске докторске студије на Филолошком факултету Универзитета у Београду. Ради у Институту за српски језик на пројекту *Лингвистичка истраживања савременог српског књижевног језика и израда Речника САНУ*, као технички уредник Речника САНУ. Области интересовања: лексикологија, лексикографија, семантика и синтакса. Jovanka.Milosevic@isj.sanu.ac.rs

Данијела Радовић

Рођена 1978. године у Београду. Дипломирала на Филолошком факултету Универзитета у Београду, Група за српски језик и књижевност. Уписала постдипломске докторске студије на Филолошком факултету Универзитета у Београду. Ради у Институту за српски језик САНУ на пројекту *Лингвистичка истраживања савременог српског књижевног језика*

и израда Речника САНУ, као истраживач-сарадник. Област интересовања: лексикологија, лексикографија, семантика. Danijela.Radonjic@isj.sanu.ac.rs

Драгана Настановић

Дипломирала на Филолошком факултету у Београду 2006. године, на Групи за српски језик и књижевност. На истом факултету завршила мастер студије и одбранила рад *Англицизми у српском језику из области моде и њихова лексикографска обрада* у октобру 2008. године. Уписала докторске студије школске 2008/2009. године на истом факултету. Ради у Институту за српски језик САНУ на изради Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ у звању истраживач-сарадник. Области интересовања: лексикографија, лексикологија, морфологија и семантика. dragana.nastanovic@isj.sanu.ac.rs и dragana.nastanovi@gmail.com

Марија Милосављевић-Тодоровић

Рођена 1978. године у Београду. Дипломирала на Филолошком факултету у Београду 2002. године на Групи за српски језик и књижевност. На истом факултету одбранила магистарски рад *Глаголске врсте у српском језику – преглед и коментари* 2009. године. Ради у Институту за српски језик САНУ на изради Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ у звању истраживача-сарадника. Области интересовања: морфологија, лексикографија и семантика. marija.milosavljevic@isj.sanu.ac.rs.

Марина Спасојевић

Рођена 1980. године у Београду. Дипломирала на Филолошком факултету у Београду 2004. године, на Групи за српски језик и књижевност. На истом факултету одбранила магистарски рад *Глаголи на -(ј)ети, -им у савременом српском језику*, 2009. године и пријавила докторску тезу. Ради у Институту за српски језик САНУ на изради Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ у звању истраживача-сарадника. Области интересовања: морфологија, лексикографија и семантика. marina.spasojevic@isj.sanu.ac.rs.

Ненад Ивановић

Рођен у Београду, 1979. године. У Институту за српски језик САНУ ради од 2004. године, где је ангажован на пројекту израде великог описног Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ. Магистрирао је 2008. године на Филолошком факултету Универзитета у Београду, са темом *Апстрактне именице у српском језику (творбени и семантички аспекти)*. Ангажован је на изради докторског рада из области лексикографије са лексикологијом и граматиком. Области научних интересовања: лексикографија са лексикологијом, семантика, историја лексикографије, граматика, историјска граматика, творба речи. nenad.ivanovic@isj.sanu.ac.rs; nesoni779@gmail.com

Наташа Марковић

Истраживач-сарадник у Институту за српски језик САНУ, завршила Групу за српски језик на Филолошком факултету у Београду. Одбранила мастер рад са темом *Лексика с квалификацијом нар. (народски, народно) у Речнику српскохрватског књижевног и народног језика САНУ*. Тренутно је на докторским студијама на истом факултету. Области интересовања: лексикографија, лексикологија, творба, семантика. Natasa.Markovic@isj.sanu.ac.rs

Милица Марјановић

Истраживач-сарадник у Институту за српски језик САНУ, завршила је Групу за српски језик и књижевност на Филолошком факултету у Београду. Одбранила је мастер рад са темом *Глаголи рађања и умирања у српском језику*. Тренутно је на докторским студијама на истом факултету. Области интересовања: лексикографија и лексикологија, семантика. milica.marjanovic@isj.sanu.ac.rs

Бојана Мојсиловић

Истраживач-сарадник у Институту за српски језик САНУ, завршила Групу за српски језик и књижевност на Филолошком факултету у Београду, на којем је одбранила и мастер рад *Мађаризми у речницима српског језика и њихова лексикографска обрада (синхронизмски и дијахронизмски аспект)*. Тренутно је на докторским студијама на истом факултету. Области интересовања: лексикографија, лексикологија, творба. bojana.mojilovic@gmail.com.

Ивана Маринковић

Дипломирала на Филолошком факултету Универзитета у Београду 2008. године на Групи за српски језик и књижевност. Школске 2008/2009. уписује докторске студије на истом факултету. Ради у Институту за српски језик САНУ, на изради Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ, у звању истраживач-приправник. Области научног интересовања: лексикологија, лексикографија, синтакса, семантика, анализа дискурса. ivana.marinkovic@isj.sanu.ac.rs

Мариа Тереса Албано

Рођена 1971. године у граду Полла (Италија). Дипломирала на „Istituto Universitario Orientale“ у Напуљу 1996. године, на Катедри за српско-хрватски језик и књижевност. Ради на Филозофском факултету у Никшићу као лектор италијанског језика и као руководилац Италијанског културног центра у Подгорици. Радила је на Универзитету „Roma Tre“ у Риму као професор италијанског језика за странце. У октобру 2010. године одбранила мастер рад на тему *Квалитативна и квантитативна анализа зрешака у преводу на италијански језик*, на Филозофском факултету у Никшићу. Поље научног интересовања: примјењена лингвистика, контрастивна лингвистика, ономастика, лексикологија и творба ријечи. t_albano@hotmail.com

Вера Јовановић

Рођена 1979. године. На Катедри за романистику Филолошког факултета у Београду дипломирала 2004. године. Од 2005. године ради као асистент на већем броју предмета на Катедри за француски језик и књижевност на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу. Докторанд је на трећој години докторских студија на истом факултету. Бази се семантиком, синтаксом и проблематиком преводне глаголских времена француског језика. Члан је истраживачког тима на међународном пројекту *Constitution du corpus parallèle français-serbe*, који чине истраживачи, професори и докторанди са универзитета у Арасу и Лилу у Француској, са Природно-математичког и Филолошког факултета у Београду и Филолошко-уметничког факултета у Крагујевцу. lullabyav@gmail.com

Анета Тривић

Рођена 1977. године у Београду. Дипломирала 2002. године на Катедри за хиспанистику Филолошког факултета у Београду. Ради као лектор за ужу научну област Шпански језик Катедре за шпански језик и хиспанске књижевности Филолошко-уметничког факултета у Крагујевцу, где је ангажована на предметима Интегрисане вештине шпанског језика I (превод са шпанског, конверзација), Савремени шпански језик II (глаголска времена, превод са шпанског) и Други страни језик. Студент је треће године докторских студија на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу, смер Наука о језику. Поља научног интересовања су фразеологија савременог шпанског и српског језика, контрастивна анализа српског и шпанског језика, семантика. morena77@ptt.rs

Данијела Станић

Рођена 1978. године у Ужицу. У Београду је завршила Филолошки факултет, Групу за српски језик и књижевност, а сада је студент докторских студија на истом факултету. Ради у Институту за српски језик САНУ, као лексикограф на обради Речника САНУ. Апсол-

вент је на Факултету ликовних уметности, на Одсеку за сликарство. danijela.stanic@isj.sanu.ac.rs

Маја Стокин

Ради као професор српског језика и књижевности у Техничкој школи „Павле Савић у Новом Саду. Завршила је српски језик и књижевност и постдипломске студије на Филозофском факултету у Новом Саду. Магистарску тезу под називом *Свадебна терминологија Новоџ Сада* одбранила је јануара 2009. године. Области научног интересовања: лексикологија и етнолингвистика. stokin@neobee.net

Наталија Живковић

Рођена 1982. године у Крагујевцу. Дипломирала 2006. године на Филолошком факултету Универзитета у Београду, студије у Крагујевцу. Тренутно је студент докторских студија, смер Наука о језику, на Филолошко–уметничком факултету у Крагујевцу. Запослена на Машинском факултету Универзитета у Крагујевцу од 2010. године, као стручни сарадник на Институту Центра за безбедност у саобраћају. На истом факултету запослена је и у звању лектора енглеског језика и преводиоца у раду на међународном часопису *Мошори и мошорна возила*. Бави се и преводилачким радом, што је и област њеног стручног и научног интересовања. Превела је књигу *Аришаастира* о политичком и друштвеном уређењу Индије. rzivkovic1@sbb.rs

Јулијана Вулетић

Рођена 1962. године. Студије германистике у Берлину завршила 1986. године. Од 1987. до 1997. била је преводилац за немачки језик. Од 2000. године ради на Филолошко–уметничком факултету Универзитета у Крагујевцу као лектор за немачки језик. На истом факултету је и на докторским студијама од 2008. године. Област интересовања: језици у контакту, превођење, примењена лингвистика.

Далиборка Балорда-Јанковић

Рођена 1979. године у Сарајеву. Дипломирала 2003. године на Филозофском факултету у Новом Саду, смер Српски језик и лингвистика. Одбранила магистарску тезу 2010. године, под називом: *Функционално испитивање лексике у средњошколском уџбенику економске сируре* на матичном факултету. Области научних интересовања: лексикологија са семантиком, лексикографија, терминологија, творба ријечи. daliborkabalorda@hotmail.com

Душан Стаменковић

Рођен 1984. године у Нишу. Дипломирао 2007. године на Департману за англистику Филозофског факултета у Нишу, а дипломске академске студије – мастер завршио 2008. године на Филозофском факултету у Новом Саду, где исте године уписује докторске академске студије филологије. Од октобра 2008. ради на Филозофском факултету у Нишу, као асистент на предметима Семантика именовања, Когнитивна семантика и Увод у когнитивну лингвистику. Поља научног интересовања: когнитивна семантика, семиотика, семантика књижевности, лексикологија. dukiss@gmail.com

Александра Саламуровић

Рођена 1978. у Новом Саду. Дипломирала 2002. године немачки језик и књижевност на Филозофском факултету у Новом Саду. Од 2006. до 2010. на докторским студијама на Универзитету Фридрих Шилер у Јени, Немачка (тема дисертације: *Слика Немачке у изабраној српској иштампи од 1990. до 2006. године. Колико лица има Немачка?*). Области научног интересовања: социоллингвистика, анализа дискурса, језик медија, компаративна културолошка истраживања. as264@yahoo.com.

Миљана Барјамовић

Рођена 1983. године у Новом Саду, где и данас живи. Дипломирала на Одсеку за српски језик и лингвистику на Филозофском факултету у Новом Саду 2007. године. 2008. године одбранила мастер рад на истом факултету Универзитета у Новом Саду, под насловом *Савремени методички модели и постојећи у припремању наставе српског језика и књижевности у средњој школи*. Сада је докторанткиња на другој години Филозофског факултету у Новом Саду, смера Методика наставе српског језика и књижевности. Учествовала на многим домаћим и међународним конференцијама, као и на семинару за усавршавање наставника. Објавила више научних и стручних радова. Области научног интересовања: морфологија српског језика, методика наставе српског језика и књижевности, дидактика. miljana83@yahoo.com

Милка Николић

Дипломирала на Филолошком факултету у Београду, на групи Српски језик и књижевност, а постдипломске студије (смер лингвистика) завршила је на Филозофском факултету у Источном Сарајеву, где је и магистрала (тема магистарског рада: *Поребене конструкције у историјским романима Добрила Ненадића*). Током 2007/2008. године радила је као сарадник у настави на Филозофском факултету на Палама, а од школске 2009/2010. ради на Учитељском факултету у Ужицу. Области интересовања су: синтакса, стилистика и етнолингвистика. vidnik@ptt.rs

Јелена Петковић

Рођена је 1975. године у Крагујевцу. Запослена је као асистент за савремени српски језик на Филолошко-уметничком факултету Универзитета у Крагујевцу. Студент је треће године Докторских студија на истом факултету. Ради на изради докторске тезе *Синтакса и семантика двоструке негације у српском језику*. Објавила више научних и стручних радова, и учествовала на бројним научним конференцијама. jelenapetkovic@eunet.rs

Родика Урсулеску-Миличић

Ради као лектор за румунски језик на Одсеку за румунистику Филозофског факултета у Новом Саду. Магистрала 2009. године са темом *Специјалне падежне конструкције у румунском и српском језику* и добила звање магистра филолошких наука. Пријавила докторску дисертацију на тему *Хипотактичке структуре узрочно-последичног шипа у румунском и српском језику*. Члан је Друштва за примењену лингвистику Србије, Друштва за румунски језик Војводине, Мреже румуниста из северне и централне Европе и других организација из земље и Румуније. Учествовала на многобројним научним скуповима и симпозијумима у Србији и Румунији. Бави се и превођењем (румунско-српски, српско-румунски). rodika1969@gmail.com

Бранимир Станковић

Рођен 1977. године у Скопљу, Македонија. Радио као лектор, новинар и преводилац. Тренутно је асистент на предметима Увод у општу лингвистику и Правци у лингвистици на Департману за српски језик Филозофског факултета у Нишу. Студент је треће године докторских студија, смер Наука о језику, на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу. Област интересовања: општа лингвистика, синтакса, семантика, прагматика. brankovmejl@yahoo.com, branimirstankovic@filfak.ni.ac.rs

Јелена Михаиловић

Дипломирала 2006. године на Филозофском факултету у Новом Саду, Одсек за романистику, смер - Француски језик и књижевност. 2009. године је са успехом одбранила мастер рад под називом *Стилистички аспекти просторних односа у француском и српском језику*. Ради као предавач за француски језик на Департману за географију, туризам и хотелијер-

ство Природно-математичког факултета у Новом Саду. Области интересовања и истраживања: лингвистика, синтакса, контрастивна језичка истраживања, комуникологија, француски као језик струке. jmihailovic82@neobee.net

Наташа Поповић

Дипломирала 2005. године на Филозофском факултету у Новом Саду, Одсек за романистику, смер - Француски језик и књижевност, где је исте године уписала постдипломске студије. Магистарску тезу из лингвистике под насловом *Вредности француских предлога à и de на нивоу глаголске синтаксе и корелативи у српском језику* одбранила је 2009. године. Исте године је пријавила докторску дисертацију под насловом *Каузалности у француском и у српском језику*. Ради као асистент за ужу научну област Романистика на Филозофском факултету у Новом Саду. Области интересовања и истраживања: лингвистика, синтакса, семантика, контрастивна језичка истраживања. natacharovic@yahoo.fr

Радмила Лазаревић

Сарадник на Одсеку за италијански језик и књижевност на Филозофском факултету у Никшићу. Магистрала 2007. године на Филолошком факултету у Београду са тезом *Фразеолошке синтаксе у италијанском и српском језику*, а на истом факултету ради и докторат. Поља научног интересовања: лексикологија, фразеологија, семантика и превођење. Бави се и књижевним превођењем. radmilal@ac.me

Вера Вујевић

Рођена 1980. године у Сарајеву. Дипломирала на Филозофском факултету у Источном Сарајеву – Одсек за енглески језик и књижевност, где је и магистрала 2009. године са темом из синтаксе енглеског језика. У току је израда докторске тезе под називом *Грамаћичко-стилистички аспекти елисе у контрастивној анализи енглеског и српског језика*. Ради као виши асистент на Филозофском факултету у Источном Сарајеву, на предметима из области Савременог енглеског језика – Увод у студиј језика, Дескриптивна граматика, Општа морфологија.

Татјана Ружин

Рођена у Зрењанину, 1980. године. Филолошки факултет Универзитета у Београду (група Енглески језик и књижевност) завршила 2004. године. На истом факултету је и магистрала 2009. године, са темом *Директивна и индирективна каузалности: лексичка реализација у енглеском језику*. Израда докторске дисертације је у току. Области научних интересовања: лексичка семантика, теорија превођења, контрастивна анализа, лексикологија са лексикографијом, психолингвистика. tanja.r80@gmail.com

Марко Банковић

Студент докторских студија на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу, модул Наука о језику. Бави се истраживањима из области примењене лингвистике и анализе дискурса. m.bankovic@kg.ac.rs

Жана Гавриловић

Ради као асистент на Катедри за енглески језик и књижевност Филозофског факултета Универзитета у Источном Сарајеву. Централна област њеног научног интересовања јесу истраживања значења глаголске фразе на пољу англистичке морфосинтаксе. tanjagavrilovic4@gmail.com

Сања Маричић

Рођена 1982. године у Сиску, Хрватска. 2005. године дипломирала на Катедри за шпански језик и хиспанске књижевности на Филолошком факултету Универзитета у Београду.

2010. године одбранила мастер рад под називом *Визуелни импулси у настјави шпанског као страног језика*, из предмета Методика наставе, на Филолошком факултету у Београду. Ради као сарадник у настави на Филозофском факултету Универзитета у Новом Саду, на Катедри за француски језик и књижевност. Области научног интересовања: лексикологија, семантика, социолингвистика, прагматика, фразеологија, идиоматски изрази. maricic.sanja@gmail.com

Јелена Максимовић

Рођена 1981. године у Крагујевцу. Дипломирала 2005. године на Филолошком факултету Универзитета у Београду, студије у Крагујевцу. Студент треће године докторских студија на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу, на смеру Наука о језику. Запослена на Педагошком факултету Универзитета у Јагодини као асистент за предмете Српски језик и Методика развоја говора. Поља научног интересовања су: стилистика, прагматика и социолингвистика. elentsche@yahoo.com

Славко Ж. Станојчић

Рођен 1976. године у Београду. 2005. године одбранио магистарски рад у научној области опште лингвистике *Рејпрезентација и идентитет у прозној књижевном дискурсу (на делу Сл. Селенића 'Очеви и оци')*, на Филолошком факултету Универзитета у Београду. Од 2003. године ради на Филолошко-уметничком факултету Универзитета у Крагујевцу, прво у звању асистента-приправника, а онда и асистента у наставно-научној области Општа лингвистика, на предметима Увод у општу лингвистику, Лингвистичке теорије и Теорија језика.

Соња Миловановић

Рођена је 1979. године. Завршила мастер студије српског језика и књижевности на Филолошком факултету Универзитета у Београду. Радила као коректор, новинар и уредник у водећим дневним новинама.

Јелена Даниловић

Рођена 1980. у Цељу. Дипломирала на Филолошком факултету у Београду (издвојено одељење у Крагујевцу), на Катедри за енглески језик и књижевност. Ради као лектор на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу. Од 2008. је студент докторских студија на ФИЛУМ-у у Крагујевцу, смер Наука о језику. Учествовала је на многобројним међународним конференцијама у земљи и иностранству и објавила радове из области примењене лингвистике. Коаутор је збирке тестова *MAPS: Mastering Proficiency Skills in English*, са др Јованом Димитријевић-Савић и Бранком Миленковић. Области интересовања и истраживања: морфологија енглеског језика, социолингвистика, вокабулар и тестирање у настави страних језика.

Сандра Стефановић

Дипломирала на Катедри за англистику Филозофског факултета у Новом Саду. Постдипломске студије, одсек Методика наставе енглеског језика, уписала је 2004. године у Београду. Тренутно је на докторским студијама Филолошко-уметничког факултета у Крагујевцу. Публиковала је више радова из примењене лингвистике. Предаје енглески језик у Другој крагујевачкој гимназији и на Машинском факултету у Крагујевцу.

Милица Милојевић

Рођена 1978. године у Крагујевцу. Дипломирала на Филолошком факултету у Београду, Наставно одељење у Крагујевцу, на Катедри за српски језик и књижевност. Докторске студије уписала 2008. године на Филолошко-уметничком факултету Универзитета у Кра-

гујевцу. Научна интересовања везана су за савремени српски језик, посебно област морфологије. Контакт: filigran13@gmail.com.

Александра Милчић-Радовановић

Студент последипломских студија на Филолошком факултету Универзитета у Београду, смер Наука о језику. Одобрена јој је магистарска теза из области компаративне стилистике, код ментора др Јелене Јовановић, са темом *Компаративно стилистичка анализа превода Андрићевих романа „На Дрини ћуприја“ и „Травничка хроника“ на енглески*. Излагала радове на више међународних научних конференција, преводила поезију добитника Пулицерове награде са енглеског, аутор више рецензија, предговора и поговора за збирке поезије српских песника. Ради повремено као коректор и лектор. Од септембра 2008. године заменик главног и одговорног уредника часописа *Крагујевачко чинишине*. Тренутно запослена у Народној библиотеци „Вук Караџић“ у Крагујевцу. Области интересовања: компаративна стилистика, теорија превођења, рачунарска лингвистика. buskica9@gmail.com

Аида Шеховић

Студент прве године докторских студија на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу. aida_sehovic@hotmail.com

Каталин Озер

Дипломирани филолог германиста, асистент на Одсеку за германистику Филозофског факултета у Новом Саду. Подручје интересовања: савремени немачки, српски и мађарски језик. katiozer@hotmail.com

Алесандра Ђеновеси-Богвић

Рођена у Сиракузи 1974. године. Додипломске и постдипломске студије завршила на Филолошком Факултету Универзитета у Пизи (Facoltà di Lettere e Filosofia – Università degli Studi di Pisa). Од 2006. године предаје општи и пословни италијански језик на Факултету за трговину и банкарство *Алфа* (некада *БК*) Универзитета у Нишу. Студент докторских студија на Филолошком Факултету у Београду, смер Методика наставе страних језика. Поља интересовања: *SLA, BFLA*, језици у контакту, језичка социјализација, језик и моћ. rada2@inwind.it

Тијана Кукић

Рођена у Београду 1980. године. Дипломирала 2004. године на Филолошком факултету, на Катедри за италијански језик и књижевност. Завршила мастер студије 2008. године, одбравивши рад на тему *Италијански као међујезик код српских говорника*. Почевши од 2004. године активно се бави предавањем италијанског језика, као и превођењем, стално се усавршавајући у обе области. Тренутно ради на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу, где предаје италијански језик као факултативни, док за Италијански институт за културу у Београду држи курсеве италијанског језика од 2005. године. Поља научног интересовања: методика наставе страног језика, примењена лингвистика, аквизиционна лингвистика, међујезик, као и морфосинтакса италијанског језика. tijana.kukic@gmail.com

Јелена Дрљевић

Дипломирала на Филолошком факултету у Београду 2002. године, на Катедри за италијански језик и књижевност где је у октобру 2008. године одбранила мастер рад на тему *Језичке вештине у почетној настави италијанског језика. Писана продукција*. Тренутно похађа другу годину докторских студија на Филолошком факултету у Београду. Поља научног интересовања: методика наставе страног језика, усавршавање језичких вештина,

учење и усвајање лексике страног језика. Учествовала је на националним и међународним научним скуповима у земљи и иностранству. Од 2005. године предаје италијански језик у Италијанском културном центру у Београду. Од 2006. године ради као сарадник у настави на предмету савремени италијански језик I, II на Катедри за италијански језик и књижевност Филолошког факултета у Београду. Похађа редовно курсеве за стручна усавршавања наставника у Италији и Србији. Активно се бави симултаним и консекутивним превођењем. drljevic@gmail.com

Радмила Ђаковић

Дипломирала 2006. године на Филозофском факултету у Новом Саду, на Одсеку за енглески језик и књижевност. Завршила дипломске академске студије - мастер, књижевни смер, на одсеку за англистику 2008. године. Тренутно похађа докторске студије на одсеку за Методику наставе, као студент друге године. Запослена као наставник енглеског језика на високој школи „Колеџ здравствене његе“ у Бијељини. rada.djakovic@gmail.com

Тијана Дабих

Дипломирала 2006. године на Филозофском факултету у Новом Саду, на Одсеку за енглески језик и књижевност. Потом завршила дипломске академске студије - мастер, књижевни смер, на одсеку за англистику 2008. године. Тренутно похађа докторске студије на одсеку за Методику наставе, као студент друге године. Запослена као наставник енглеског језика на високој школи „Колеџ здравствене његе“ у Бијељини. tijanadabic@yahoo.com

Валентина Тањевић-Милидраг

Дипломирала 2005. године италијански језик и књижевност на Филозофском факултету у Никшићу. Тренутно похађа докторске студије на Филолошком факултету Универзитета у Београду. Од 2005. до 2007. године радила на Факултету у Никшићу, у звању асистента. Тренутно ради на Факултету за стране језике у Подгорици у звању сарадника у настави. Интересовања: секторијални језици, примјењена лингвистика. lingvistika.tanjevic@t-com.me

Раба Хоџић

Дипломирала на Филозофском факултету Универзитета Црне Горе, на Одсеку за италијански језик и књижевност. Студент постдипломских-докторских студија на Филолошком факултету Универзитета у Београду, смјер Наука о језику. Од 2007. године ради на Факултету за стране језике Универзитета Медитеран у Подгорици, у звању сарадника у настави. Интересовања: примјењена лингвистика, контрастивна анализа. rabahodzic@yahoo.it

Ивана Ђирковић-Миладиновић

Завршила мастер студије на факултету *School of Education, University of Nottingham, UK*, где је стекла диплому ранга мастер у области Методика наставе енглеског језика (MA English Language Teacher Development). Докторске студије уписала 2008. године на Филозофском факултету у Новом Саду. Тренутно ради као наставник енглеског језика на Педагошком факултету у Јагодини, где подучава општи, стручни енглески језик и изборни предметни модул Интегрисане језичке вештине. Поље научног интересовања: методика наставе енглеског језика, у оквиру које се посебно бави стратегијама учења енглеског језика, наставом страног језика на универзитетском нивоу и наставом енглеског језика на млађем узрасту. ivanavica@nadlanu.com

Војкан Стојичић

Лектор на Катедри за неохеленске студије Филолошког факултета Универзитета у Београду. Студирао на Филолошком факултету грчки језик и књижевност од 2002. до 2006. Од дипломирања до 2009. био је сарадник у настави, а септембра 2009. изабран је у звање лектора за научну област Неохеленистика, предмет Савремени грчки језик. Студент је прве године докторских студија на истом факултету, а основна поља научног интересовања су му примењена лингвистика, методика наставе грчког језика и усвајање L2. vojkans@hotmail.com

Марта Димитријевић

Дипломирала на Филозофском факултету Универзитета у Нишу 2003. године, на Департману за англистику. Од 2005. године на истом Департману ради као лектор за енглески језик. Магистарску тезу под називом *Упоишреба одређеног члана код студената англистике: когнитивнолингвистичка перспектива* одбранила је 2010. године, на Филозофском факултету у Нишу. Аутор је неколико радова презентованих на домаћим и међународним скуповима. Области интересовања су: (примењена) когнитивна лингвистика, учење енглеског као другог језика и систем чланова енглеског језика. martadimitrijevic@filfak.ni.ac.rs.

Мирко Цветковић

Рођен 1985. године у Земуну. Дипломирао 2008. године на Филолошком факултету у Београду, на Групи за недерландистику. Завршио мастер студије 2009. године, одбравивши мастер рад са темом *Контрастивна анализа осам конвенција у пословним писмима у српском и холандском језику*. Докторске студије уписао 2009. године на Филолошком факултету у Београду. Ангажован од 2008. године у настави холандског језика на Филолошком факултету у Београду. Поља интересовања: усвајање другог језика, контрастивна фонологија, методика наставе страног језика, лексикографија. mirko.cvetkovic@gmail.com

Гордана Бојичић

Рођена 1981. године у Никшићу, гдје и данас живи и ради. Дипломирала 2004. године на Филозофском факултету у Никшићу. Као стипендиста италијанске владе боравила је неколико пута у Италији. У јануару 2008. године магистрирала на Филолошком факултету Универзитета у Београду, са темом *Језичка својства италијанске шелевизијске и новинске рекламе*. Тренутно је студент докторских студија на Филозофском факултету у Никшићу. Од октобра 2004. године ради као сарадник у настави на Студијском програму за италијански језик и књижевност Филозофског факултета у Никшићу. Њена интересовања обухватају примјењену лингвистику, глотодидактику, социолингвистику и језик струке. bgole81@yahoo.com

Анка Рађеновић

Рођена 1986. године. Дипломирани филолог новогрчког језика и књижевности. Сарадник у настави на Катедри за неохеленске студије Филолошког факултета у Београду. Докторант Филолошког факултета у Београду, модул: језик, смер: методика наставе. Области интересовања: усвајање страног језика, методика наставе страног језика, социолингвистика.

Мирјана Ђорковић

Асистент на Филолошком факултету Универзитета у Београду, на Групи за румунски језик и књижевност, на предметима Савремени румунски језик и Књижевност Румуна у Војводини. Дипломирала и магистрирала на Филолошком факултету у Београду, где пише и докторску дисертацију на тему *Култура сећања у прозној књижевности Румуна у Војво-*

дини. Области интересовања: култура сећања, идентитет, мањине, књижевност Румуна у Војводини, савремени румунски језик, академско писање. mcorkovic@yahoo.com

Милан Милановић

Дипломирао енглески језик и књижевност на Филолошком факултету у Београду. Од 2003. године ради на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу, као лектор за енглески језик. Дипломске мастер студије уписао је на Филолошком факултету у Београду, где припрема мастер рад из области тестирања енглеског језика путем рачунара. Од новембра 2009. године волонтира на месту регионалног координатора за Републику Србију у оквиру међународног пројекта English Profile, којим управља Cambridge University Press. Поља интересовања: примењена лингвистика, тестирање језика помоћу рачунара, корпусна лингвистика, семантика и прагматика, преводилаштво и пословни енглески језик. milan.prevod@yahoo.com

Милош Тасић

Рођен 1979. године у Нишу. Дипломирао 2006. године на Департману за англистику Филозофског факултета у Нишу, а 2009. године уписао дипломске академске студије – мастер на Филолошком факултету у Београду. Од октобра 2008. године ради на Машинском факултету у Нишу као наставник на предметима Енглески језик 1 и Енглески језик 2 и као стручни сарадник за интернационалну кореспонденцију и протокол. Поља научног интересовања: енглески за специфичне академске сврхе, контрастивна анализа језика, студије културе. baulkarea@gmail.com

Ана Јовановић

Рођена 1978. године у Сарајеву (БиХ). Дипломирала социологију на Филозофском факултету у Београду и завршила мастер студије опште лингвистике на Филолошком факултету у Београду. Учествовала на више научних скупова. Чланица Друштва за примењену лингвистику Србије. Поље научног интересовања: социологија језика, социолингвистика, примењена лингвистика, језичка политика и планирање. ana5jovanovic@gmail.com

Даница М. Јеротијевић

Рођена 1985. године у Јагодинама. По завршетку гимназије, 2004. године уписује студије на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу, на Катедри за енглески језик и књижевност. Дипломирала у јануару 2009. године и исте године уписала Докторске студије на матичном факултету, смер Наука о језику. Највише је интересује фонетика и фонологија енглеског, шпанског и немачког језика, али и других светских језика, а бави се и проучавањем семантике и прагматике. У скорије време све је више интересује методика наставе енглеског језика, а такође доста времена проводи истражујући литературу везану за област психолингвистике, али и клиничке лингвистике. danicajerotijevic@gmail.com

Ивана Милојевић

Рођена 1982. године. Ради као сарадник у настави на Катедри за грчки језик и књижевност, на Филолошком факултету Универзитета у Београду. Уписана на докторске студије, модул Језик, смер Примењена лингвистика. Поља научног интересовања: примењена лингвистика, методика наставе страних језика. ivmilojevic@yahoo.gr

Миланка Станкић

Магистрант на Филозофском факултету у Новом Саду, одсек Српски језик и лингвистика. Дипломирала на Одсеку за српскохрватски језик и јужнословенске књижевности 1989. године и од тада ради у основним школама у Суботици. Аутор је приручника за додатну наставу *Језик кроз иџру*, Збирки задатака за српски језик од петог до осмог разреда и Збирки задатака за српски као нематерњи од петог до осмог разреда; аутор је приручника за

компостирање *Компоси́ (ни)је* *проси́*, коаутор приручника *Субошица зна штиа је компоси́тирање*, учесник је предминистарске конференције са радом *Компоси́тирање као едукативни процес*, аутор књиге *Зеколоџија*, са дечијим драмским текстовима. Аутор је акредитованог програма за стручно усавшавање просветних радника *Корак ка култури*, који је у Каталогу од 2003. године. Заинтересована за културу изражавања. korak99@eunet.rs

Сандра Буљановић

Рођена 1977. године у Сенти. Дипломирала 2000. године на Катедри за хунгарологију Филолошког факултета Универзитета у Београду, где од 2001. године ради као асистент. У јуну 2007. године одбранила магистарску тезу под називом *Роман Мора Јокаија Златан човек у српским преводима*. Студент је докторских студија Филолошког факултета у Београду, модул Језик, смер Методика наставе страног језика. Поље стручног и научног интересовања: превођење и методика наставе страног језика. sandrabuljanovic@yahoo.com

Бојана Раденковић-Шошић

Студенткиња је докторских студија на Филолошком факултету Универзитета у Београду (смер Наука о језику) и студенткиња докторских студија Факултета за међународну економију, Мегатренд универзитета. Запослена је као предавач италијанског језика и асистент на предметима економске области на Факултету за спорт и туризам Метрополитан универзитета у Новом Саду. Посебно је заинтересована за истраживања из области наставе језика струке, стручног превођења и унапређивање наставних техника у настави језика струке. radenkovicbojana@gmail.com

